DICȚIONARUL ENCICLOPEDIC ILUSTRAT „CARTEA ROMÂNEASCĂ"

PARTEA I

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE DIN TRECUT ȘI DE ASTĂZI

DE

I.-AUREL CANDREA

PROFESOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCUREȘTI

PARTEA II

DICȚIONARUL ISTORIC ȘI GEOGRAFIC UNIVERSAL

DE

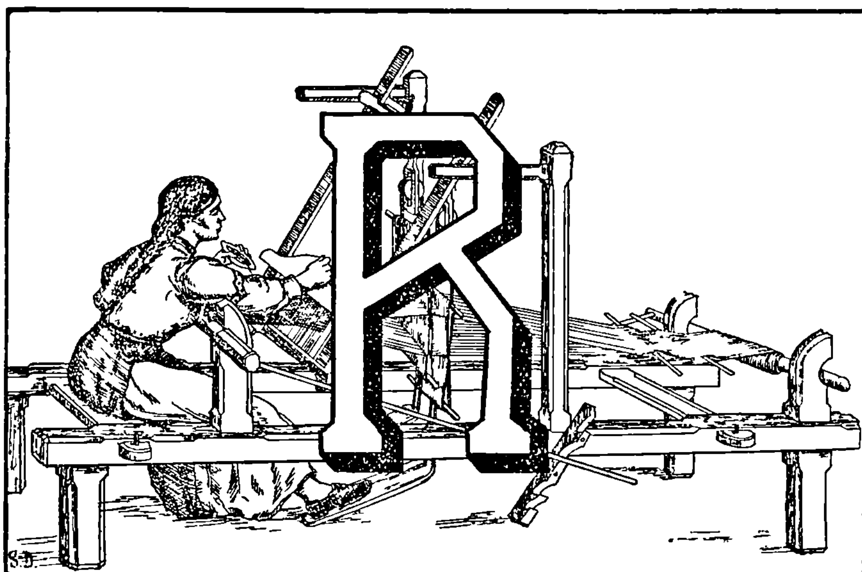
GH. ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" S. A. — BUCUREȘTI

BULEVARDUL REGELE CAROL I, No. 3—5 (fost Academiei)

RĂZBOIUL DE ŢESUT

R *sm.* A nouăsprezecea literă a alfabetului, a patrusprezecea din seria consonantelor.

***RABAT** (*pl.*-aturi) *sn.* Mic scăzămînt din preţul de vînzare: **mi-a făcut zece la sută ~** [germ. R a b a t t].

RĂBDA (rabd) *vb. tr.* ① A suferi, a îndura în tăcere şi cu resemnare: **Răbdăm poveri, răbdăm nevoi, Şi ham de cai şi jug de boi, Dar vrem pămînt!** (COŞB.); **a răbdat cît a răbdat pînă n'a mai putut** (CAR.); Ⓟ: **să nu dea Dumnezeu omului cît poate ~; îl durea de durut, dar răbda în piele ca un drac** (ISP.) ¶ ② A suporta intemperiile: **vitele de acest soiu... rabdă la frig şi la ploaie** (I.-GH.) ¶ ③ A lăsa, a îngădui, a tolera: **nu-l mai răbdau puterile să-şi joace copila pe genunchi** (DLVR.); **nu mă rabdă inima să plec fără să-l văd; să nu te rabde pămîntul!** blestem popular.

RĂBDARE *sf.* ① Faptul de a r ă b d a ¶ ② Dispoziţiune firească de a îndura cu resemnare durerile, ocările, necazurile: **a avea ~; a suferi cu ~; a-şi pierde ~a; Trifon îşi ieşi din ~ şi era poznaş cînd pierdea ~a** (RET.); **procurorul, jucător şiret, care are un dar deosebit de a-l scoate din răbdări** (BR.-VN.); *F* **a mînca răbdări prăjite**, a aştepta zadarnic, fără a se alege cu ceva: **de acu înainte n'or mai trebui să ducă nevoi şi să mănînce răbdări prăjite** (SB.) ¶ ③ Stăruinţă într'o lucrare grea şi de lungă durată: **a lucra cu ~**: Ⓟ: **cu ~ şi cu tăcere se face agurida miere** ¶¶ © NERĂBDARE.

RĂBDĂTOR *adj. verb.* RĂBDA. Care rabdă: **fiinţa aceea bună, răbdătoare, evlavioasă, care a fost pentru ea mai mult ca o mamă** (VLAH.) ¶¶ C NERĂBDĂTOR.

†**RĂBDURIU** *adj.* Care r a b d ă, răbdator.

RĂBEGI, RĂBIGI ☛ REBEGI.

RABIN *sm.* ① Învăţătorul legii la Evrei ([▪] 4041) ¶ ② Şeful spiritual şi predicatorul unei comunităţi israelite; **mare ~**, şeful unei sinagoge sau al unui consistoriu israelit [pol.].

Fig. 4041. Rabin.

***RABINAT** *sbst.* Demnitatea de rabin [fr.].

***RABINIC** *adj.* Particular rabinilor [fr.].

RABLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① *F* Lucru vechiu, uzat, de lepădat, vechitură: **nişte rable de mănuşi** (MAR.); **o ~ de cuţit** ¶ ② Mîrţoagă, gloabă, căzătură (de cal): **după ce încarcă căruţa, înhămă la dînsa rabla lui de cal** (ISP.).

RĂBLĂRIT *adj.* *F* Uzat, prăpădit, învechit: **la minister e îmbrăcat în hainele cele mai ~e** (VLAH.).

RĂBOJ (*pl.*-boaje), RĂBOŞ (*pl.*-oaşe), *Mold. Trans.* RĂBUŞ, *Băn.* RABOŞ (*pl.*-şe) *sn.* Lemnişor despicat în două pe care se fac diferite crestături (I. V, X) ce arată cantităţile sau sumele primite ori predate în daraverile de cumpărare şi de vînzare, de furnituri de materiale, etc.; o jumătate de răboj rămîne la primitor, iar cealaltă jumătate o ia cel ce predă sumele sau furniturile, aşa încît să poată servi şi unuia şi altuia ca mijloc de control la încheierea socotelilor ([▪] 4042): **şi ca să nu pierdeţi şirul, luaţi în mînă cîte un răboj, şi să tăiaţi de cîte ori vă voiu zice eu, pînă s'o împlini numărul** (ISP.); **Badea Niculae... îşi ia răboajele şi pleacă să-l găsească ca să-şi încheie socotelile** (I.-GH.); **ştiu că la răbuş tragi o crestătură şi asta vrea să zică o zi de lucru ori o oaie** (SLV.); **a-şi ieşi din ~** (afară), a şi pierde sărita; **a crede după ~**, a crede tot ce i se spune: **mama... crezîndu-le toate lăptoase, după răbuş, cum i le spusesem eu** (CRG.) [comp. srb. r a b o š, r a b u š, bg. r a b o š].

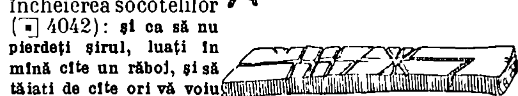

Fig. 4042. Răboaje.

RĂBONIT ☛ RĂBUNIT.

RĂBUFNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Izbitură sgomotoasă: **deasupra acestui învălmăşag de strigăte şi de răbufneli, cerul se 'ntunecă deodată** (VLAH.); **numai din cînd în cînd răbufnelile viforniţei aduceau ţipetele portiţei** (SAD.) [r ă b u f n i].

RĂBUFNI (-nesc) 1. *vb. tr.* ① A izbi, a trînti cu sgomot: **înfigîndu-i cuţitul pîn' la mîner, îl răbufni la pămînt** (DLVR.); **Ercule... îi căra mereu la chilomi... pînă ce mi-l răbufni şi mi-l culcă binişor la pămînt** (ISP.) ¶ ② A izbucni cu sgomot.

2. *vb. intr.* A se izbi cu sgomot: **slănina răbufni de nişte străchini şi ceaoane pe care le sparse** (DLVR.); **pumni înfundaţi răbufniră în şelele cailor** (DEM.) [b u f n i; comp. RĂZBUFNI].

RĂBUFNIT *adj. p.* RĂBUFNI. ① Izbit, trîntit cu sgomot ¶ ② Izbucnit cu sgomot: o stană albă de sare, ~ă din sînul pămîntului (VLAH.).

RĂBUI (-uesc) *vb. tr.* A unge cu răbuială: găseam pe moş Chiorpec răbuind ciubotele cu dohot de cel bun (CRG.) [comp. germ. r e i b e n „a freca"].

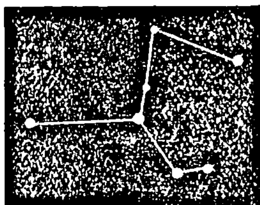
RĂBUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a r ă b u i: îmi trăgea un puiu de ~... pe la bot (CRG.) ¶ ② Unsoare, extrasă din păcură, cu care se ung curelele, încălţămintea, etc., ca să se moaie (RV.-CRG.): Moş-Precu îşi purta trupul mare de ici colo, tropăind cu ciubotele grele, unse cu ~ (SAD.).

RĂBUNIT, RĂBONIT, *Băn.* RĂBUNAT (NOV.) *adj.* Culcat, trîntit: coporiia rîde c'a scăpat de ger, stînd din cînd în cînd răbunită pe verdeaţă (JIP.); Sub umbra de aguridă, Doarme Leana răbonită (R.-COD.).

RĂBUŞ ☛ RĂBOJ.

RAC 1. *sm.* ① ⟹ Gen de crustacee decapode, cu corpul acoperit de o coajă negricioasă sau verzuie, care devine roşie prin fierbere; trăeşte în apele pietroase şi e căutat pentru carnea lui cea gustoasă *(Astacus fluviatilis)* (▣ 4043): măcar de te-ar arde o zamă bună, dar o zamă de ~i! (RET.); a se face (roşu) ca ~ul, a se roşi la faţă; F: a da tot înapoi ca ~ul, a merge ca ~ul, a-i spori ca la ~, a nu progresa de loc, a da îndărăt, a regresa, a-i merge rău; ℗: cu un ~, tot sărac, se zice de omul nevoiaş pe care un mic folos, un mic ajutor, nu-l poate scoate din nevoie; ~ de mare, stacoj ¶ ② ☆ RACUL, unul din cele 12 semne ale zodiacului, numit şi „cancer"; numele unei constelaţii (▪ 4044 ¶ ③ ☛ Furcă de oprit căruţa pe un suiş, ca să nu dea înapoi ¶ ④ ✗ Boala numită de obiceiu „cancer".

Fig. 4043. Rac.

Fig. 4044. Racul.

2. (*pl.*-acuri) *sn.* ① Trăgător de dopuri de la sticle astupate ¶ ② † Ancoră: vaporul stete la adăpost şi aruncă ~ul (BOL.); nu fi ca anghira sau ~ul corabiei care uşor se aruncă în apă şi cu anevoie se ardică (PANN) [vsl. r a k ŭ].

RACACHICIU *sm. Trans.* (FR.-CDR.) ⟹ RĂCĂNEL.

○ **RĂCĂDUI** (-uesc) *vb. refl. Mold.* A năvăli asupra cuiva cu pumnul, cu ciomagul, cu o armă, gata să lovească: Ivan... se răcădueşte el cu puşca. dar au prins ei acum dracii la minte (CRG.) [comp. RĂGĂDUI].

RĂCAN *sm.* ⚔ Soldat nou, recrut: aşa e, măi ~e? (BAS.); eşti boboc, ~e! (DEM.) (*în opoz.* cu „deşcă") comp. RĂTAN].

RĂCĂNEL *sm.* ⟹ Broatec, brotăcel: cînd... răcăneii cei verzi se suie sus pre lemne, atunci are să vie ploaie (ION) [lat. vulg. *r a c a n u s; comp. it. r a g a n e l l a].

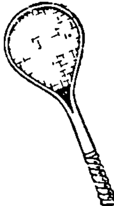
RĂCAR *sm.* ⟹ Cel ce se îndeletniceşte cu prinsul r a c i l o r: pescari, ~i ...şi dîrvari (FIL.).

○ **RACATEŢ**, RĂCĂTEŢ *sm.* ⟹ = RĂCĂNEL: racateţul e bun prevestitor de ploaie, vara, pe cînd e secetă (MAR.).

○ **RĂCE** ☛ RECE.

RĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a r ă c i; însuşirea de a fi rece ¶ ③ Frig ¶ ③ ✗ Boală căpătată din pricina frigului ¶ ④ Ⓕ Lipsă de însufleţire; indiferenţă, nepăsare: l-a primit cu ~; el stătu de faţă şi privi cu ~ această tragedie (BĂLC.).

***RACHETĂ** (*pl.*-te *sf.* ① ⟍ Instrument întrebuinţat în unele jocuri cu mingea (▣ 4045 ¶ ② Ţeavă de carton umplută cu materii explozibile care, cînd se aprinde, se înalţă foarte sus în văzduh producînd efecte speciale de lumină [fr. r a q u e t t e].

Fig. 4045. Rachetă.

RACHIAŞ (*pl.*-aşe) *sn.* ♀ *dim.* RACHIU: şi ~ul rece şi tare alunecă pe gît ca untdelemnul (S.-ALD.).

***RACHIDIAN** = RAHIDIAN.

○ **RĂCHIE** *sf. Băn.* ♀ Rachiu [srb. r a k i j e].

RACHIER *sm.* Cel ce fabrică r a c h i u, povarnagiu: toţi ştiau pe dinafară satira... adresată unui fiu de ~ îngîmfat (I.-GH.).

RACHIERIE *sf.* Fabrică de r a c h i u; depozit de rachiu.

RĂCHIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf. Bucov.* ♣ = CĂTINĂ-DE-GARDURI.

RĂCHITĂ, RICHITĂ (*pl.*-iţi) *sf.* ♣ ① Numele mai multor varietăţi de salcie ce cresc pe malurile rîurilor şi prin locurile umede: *a) (Salix fragilis)* (▣ 4046, 4047); *b)* = MLAJĂ ①; — *c)* ~-ALBĂ¹ *(Salix incana)*; — *d)* ~-ALBĂ² *sau* ~-MARE = SALCIE ①; — *e)* ~-ALBĂ³ = MLAJĂ ①; — *f)* ~-MOALE *sau* ~-PUTUROASĂ IOV; — *g)* ~-ROŞIE *(Salix purpurea)*; răchita, ca şi salcia slujesc... gospodinelor noastre pentru dobîndirea colorii galbene (PAMF.); Şi răchiţile se 'ndoaie, lovindu-se de pămînt (ALECS.); înfăşor aţa pe nuia şi o bag într'un tufiş de richită (BR.-VN.); locul ales e o mlaştină cu stuf şi cu richită (ODOB.).

Fig. 4046. Răchită.

Fig. 4047. Răchită.

RĂCHITAN *sm.* ♣ ① Mare plantă cu tulpina dreaptă, vîrtoasă şi ramificată, cu flori roşii-purpurii, aşezate într'un spic mare şi dens la vîrful tulpinii şi al ramurilor; creşte prin locuri umede, fîneţe mlăştinoase, pe lîngă bălţi şi tufişuri umede: numită şi „lemnic" sau „lemnuşcă" *(Lythrum salicaria)* (▪ 4048) ¶ ② Varietate a plantei precedente, cu florile aşezate în vîrful tulpinii şi al ramurilor în spice lungi şi subţiri *(Lythrum virgatum)* [r ă c h i t ă].

Fig. 4048. Răchitan.

RĂCHITAR *sm.* ✱ Fluture de noapte, de coloare brumărie, a cărui larvă, numită „sfredeluş" sau „sfredeluş-ul-lemnului" e lungă pînă la 9 cm., goală şi de coloare trandafirie; e foarte stricăcioasă, căci găureşte tulpinile pomilor, plopilor, stejarilor, teilor şi mai cu seamă ale răchitelor celor bătrîne *(Cossus ligniperda)* (▪ 4049) [r ă c h i t ă].

Fig. 4049. Răchitar.

RĂCHITIŞ, RĂCHIŢIŞ (*pl.*-işuri) *sn.* ♣ Loc unde cresc multe r ă c h i ţ i: tot prin răchitişuri şi stuhuri de bălţi (LUNG.); răchitişul ce umbrea sărăcăcioasa clădire (GRIG.).

RĂCHIŢEA *sf., mai adesea* RĂCHIŢELE *pl.* ♣ Mic arbust, totdeauna verde, cu tulpina tîrîtoare, cu frunze ovale, ascuţite şi cu marginea răsucită, verzi, pe partea superioară şi albe-cenuşii, pe partea

inferioară; face flori trandafirii, plecate în jos; fructele, comestibile, sînt nişte boabe roşii, cu un gust acrişor; creşte prin văile umede şi umbroase de la munte *(Vaccinium oxycoccos)* (▣ 4050) [r ă c h i t ă].

○ **RĂCHIŢEL** *sm. Oaş.* = RĂCĂNEL.

RĂCHIŢELE ☛ RĂCHIŢEA.

RĂCHIŢICĂ (*pl.*-țele) *sf.* ① *dim.* RĂCHITĂ. Răchită sau salcie tînără: se fierb cam patru litri de apă cu tot atîtea kilograme de vîrfuri de salcie tînără, numită ~ (PAMF.); d'apoi vara, în zilele de sărbătoare... după cules ~ de făcut gălbenele... cine umbla? (CRG.)

Fig. 4050. Răchiţea.

Fig. 4051. Răchiţică.

¶ ② Mic arbore, originar din Europa meridională, cu frunze ascuţite, acoperite pe o parte şi pe alta cu mici solzi stelaţi ce le dau un aspect argintiu; face flori mici, mirositoare, galbene pe dinăuntru, şi alburii pe dinafară; se cultivă ca plantă ornamentală; numită şi „sălcioară" *(Elaeagnus angustifolia)* (▣ 4051) ¶ ③ — RĂSCOAGE ¶ ④ ~-ALBĂ MLAJĂ ①.

RĂCHIŢIŞ ☛ RĂCHITIŞ.

RACHIU (*pl.*-iuri) *sn.* Băutură spirtoasă, îmbătătoare, fabricată din alcoolul ce se extrage din vin sau din porumb, prune, cireşe, etc. şi amestecată cu apă, uneori şi cu alte esenţe, *Mold. Bucov.* „horelcă", *Trans.* „vinars": Şi după ce ca tot omul un ciocan de ~ trag. O iau pe jos la drum... (PANN); ~ de drojdie [tc. r a k y].

RĂCI (-cesc) 1. *vb. tr.* ① A face r e c e; Ⓕ *F* a-şi ~ gura de geaba, de surda, de pomană, a vorbi în zadar, a nu fi ascultat: dacă nu ţi se trece vorba, nu-ţi mai ~ gura (PANN); întrebările şi rugăciunile mele le făceam în sec, căci îmi răceam gura de surda (ISP.).

2. *vb. intr.* A prinde răceală: se vede c'au răcit pe drum, cînd s'au întors de la ţară (ALECS.).

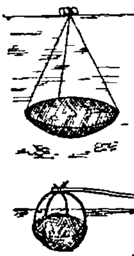
3. *vb. refl.* ① A deveni rece: s'a răcit ciorba, cafeaua, mîncarea, baia ¶ ② Ⓕ A deveni indiferent; a-şi pierde insufleţirea.

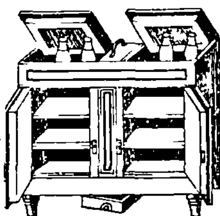
RACILĂ, RAHILĂ (*pl.*-le) *sf.* Ⓟ Boală lăuntrică, veche, cronică, care nu se mai vindecă: fel de fel de doftori i s'arătară..., da mai nici unu nu putu afla ce rahilă să aibă (JIP.); m'am tămăduit de vătămătură, dar tot simt o racilă aici sub pîntece (PAMF.); Ⓕ: acolo s'a dat bătălia, ...o bătălie crîncenă, inveninată de racilele trecutului (VLAH.); era o racilă veche între Stoica Bivolaru şi Năstase Beldie (S.-ALD.).

RĂCILĂ *pl.*-le) *sf.* Unealtă de pescuit racii [▣ 4052) [srb. r a č i l o].

○ **RACINĂ** *sf. Trans.* (PĂC.) = RACILĂ.

RĂCIT 1. *adj. p.* RĂCI. ① Făcut rece ¶ ② Care a prins răceală ¶ ③ Care a devenit rece.

Fig. 4052. Răcilă.

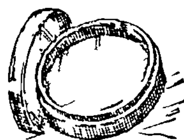

Fig. 4053. Răcitoare.

2. *sbst.* Faptul de a răci.

RĂCITOARE *sf.* Vas, dulăpior, etc. în care se pune ghiaţă, pentru a r ă c i băuturile sau a păstra mîncările, ca să nu se strice de căldură (▣ 4053): pelinul cu sifon ţinut la ~ (BR.-VN.).

RĂCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ✕ ① Mîncare rece ¶ ② *pl. Mold.* Piftie: în locul acestor lături, vei face... nişte răcituri cu usturoiu şi un curcan fript (ALECS.); toate cărnurile de pe dînsa tremurau întocmai ca nişte răcituri (GN.) [r ă c i].

RĂCIUINĂ, RĂCIUNĂ (PSC.) *sf.* Mică plantă ierboasă, cu flori albe, dispuse în panicule; creşte prin pădurile umbroase de la munte; poporul o întrebuinţează la oblojeli *(Galium angustifolium)*.

Fig. 4054. Raclă.

RACLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ☛ LACRĂ ¶ ② *Mold. Bucov.* Cutioară de lemn cilindrică ce se închide ermetic cu un capac şi în care se păstrează brînză, unt, etc. (ŞEZ.) (▪ 4054).

RĂCLIŢĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* RACLĂ: oare-cine fură de la un boieren o ~ cu bani (PRV.-MB.).

RĂCNET (*pl.*-ete), *Mold.* RĂCNIT *pl.*-ite *sn.* ① Strigătul leului ¶ ② *F* Sbieret, strigăt puternic, furios: s'a pornit cocoana pe răcnete, să ridice mahalaua 'n picioare (CAR.); atunci se aude un răcnit spăimîntător (CRG.) [r ă c n i].

RĂCNI (-nesc) *vb. intr.* ① A striga tare (*vorb.* de leu şi de tigru): leul... răcnea de credeai că se luptă cu toate lighioanele pădurilor (ISP.) ¶ ② *F* A sbiera, a striga tare, turbat, ca o fiară: cînd l-a ajuns arsura la os, a sărit din somn răcnind ca un taur (CRG.); popa a răcnit aşa de tare, ca cum l-ar fi fost pus pe frigare (SB.) [vsl. r y k n ą t i].

RĂCOARE *sf.* ① ◯ Vreme r e c e, frig plăcut care temperează o prea mare căldură: e ~; noaptea, pe ~; ~a se schimbă în frig (DLVR.); Raiule, grădină dulce, Nu mă 'ndur a mă mai duce... De cîntecul cucilor, De ~a apelor (PAMF.) ¶ ② *F* Închisoare, arest: Tătarii au dus pe Români departe... în cetatea Căpcăunilor (şi) acolo i-au pus la ~ (R.-COD.); de multe ori jandarmii îl scoteau dintre capete sparte şi coaste rupte şi-l duceau legat la ~ (SAD.) ¶ ③ *pl.* Fiori de groază: a băga în răcori pe cineva, a-l umplea de spaimă: a-l apuca răcorile, a-l apuca groaza: numai gîndindu-se cineva, îl apucă răcorile morţii (ISP.).

RĂCOINĂ *sf.* ① RĂCOVINĂ ¶ ② *Olten.* Pînză rară, proastă, rău ţesută (CIAUŞ.).

RĂCOREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① ◯ Răcoare, boare răcoroasă: Vînătorul soarbe 'n cale-i răcoreala dimineţii (ALECS.) ¶ ② *F* Închisoare, arest: puşcăriaşii... după ce scapă de la ~ (JIP.) [r ă c o r i].

RĂCORELE *sf. pl. Olten.* ZORELE-PITICE [r ă c o a r e].

RĂCORI (-oresc) 1. *vb. tr.* ① A produce r ă c o a r e: ploaia a mai răcorit vremea ¶ ② Ⓕ A produce o senzaţiune plăcută, de uşurare: bietul călugăr întindea tremurînd paraua care-i răcorise şi lui palma o clipă (VLAH.); ~ inima, sufletul, a uşura inima (de o suferinţă, de o supărare): o! lăsaţi-mă să plîng, ca să-mi mai răcoresc sufletul (ALECS.).

2. *vb. refl.* ① A deveni răcoros: s'a răcorit vremea ¶ ② A se face răcoros, a se răci: şi toarnă el toată apa cea din fîntînă pe jăratec, pînă ce stinge focul de tot şi se răcoreşte cuptiorul (CRG.) ¶ ③ Ⓕ A se uşura (de o supărare, etc.): nu ştiu cum scoase el vorbele astea din gură, că parcă mi se răcori inima, mă linişti (ISP.).

RĂCORITOR *adj. verb.* RĂCORI. Care răcoreşte: băuturi răcoritoare.

RĂCOROS *adj.* ① Ce răcoreşte, ce aduce r ă c o a r e: un vînt ~; după ce intră în baie, porunci să-i aducă armăsarul, ca să-i sufle aer ~ (ISP.) ¶ ③ Cam rece: vreme răcoroasă.

‡ **RĂCOŞI** ☛ ROCOŞI.

RĂCOVINĂ, ROCOINĂ, *Băn.* RĂCUINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Mică plantă cu tulpinile cilindrice, întinse pe pămînt, cu flori mici albe, cu fructul constînd dintr'o capsulă lungăreaţă, ale cărei seminţe sînt mult căutate de

Fig. 4055. Răcovină.

găini *(Stellaria media)* (▪ 4055 ¶ ② MIERLUȚĂ² ¶ ³ = SCÎNTEIUȚĂ ② [comp. sl. r a k o v i n a].

RĂCULEȚ *sm.* ① *dim.* RAC ¶ ② Plantă cu rizomul gros, tîrîtor și răsucit, cu flori albe-roșietice, dispuse într'un spic terminal; crește prin pășunile umede din munți; numită și „cîrligat", „cîrligățică", „iarbă-roșie", „rădăcina-șerpilor", etc. *(Polygonum bistorta)* (▪ 4057 .

RĂCUȘOR *sm.* ① *dim.* RAC: **îți aduc vre-o doi ~i... chirciți, oțigoși, ca vai de ei!** (ALECS.) ¶ ② Insectă, cu pîntecele roșu, cu picioarele dinainte asemenea cleștelor de rac, ce trăește printre pietrele apelor stătătoare și pe la izvoarele reci, unde se hrănește cu viermișori *(Nepa cinerea)* (▪ 4056).

Fig. 4056. Răcușor.

Fig. 4057. Răculeț.

***RĂCUT** *sm.* Ⓟ ⚔ = RECRUT.

***RĂCUTA** (-utez *vb. tr.* Ⓟ ⚔ A recruta (CIAUȘ.) (GR.-N.) (VÎRC.).

***RADĂ** (*pl.*-de) *sf.* Porțiune de mare lîngă țărm unde corăbiile pot ancora la adăpost de unele vînturi [fr.].

‡ **RĂDĂCINA** = ÎNRĂDĂCINA.

RĂDĂCINĂ (*pl.*-ini) *sf.* ① Partea plantelor și arborilor, de obiceiu ascunsă în pămînt, care le servește ca să sugă din sol elementele cu care se hrănesc: **rădăcinile unui copac**; după forma lor, rădăcinile se numesc **filiforme, pivotante, napiforme, ramificate, fasciculate,** etc. (▪ 4058); **a se usca de la ~**; Ⓕ: **a prinde ~**, a se așeza bine și pentru mai multă vreme într'un loc, întărindu-se și desvoltîndu-se acolo ¶ ② Ⓕ Principiul unui lucru: **a

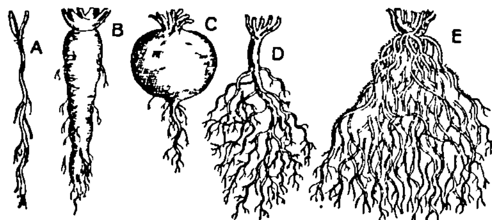

Fig. 4058. Rădăcini :
A. filiformă ; — B. pivotantă ; — C. napiformă ; — D. ramificată ; — E. fasciculată.

tăia răul de la ~; rădăcina învățăturii este amară, dulci sînt însă rodurile ei** (NEGR.) ¶ ³ *Pr ext.* Partea de jos a unui lucru fixat în pămînt, unde se ivește la suprafață: **coliba babei Ilinca... are un brîu ca de-o palmă, făcut cu boia roșie, jos la ~** (ISP.) ¶ ⁴ Partea plantei, ascunsă în pămînt, întrebuințată în alimentațiune, în medicină, etc.: **ceapa, morcovul, sfecla, napul, etc. sînt rădăcini comestibile** ¶ ⁵ Numiri de plante: RĂDĂCINA-CIUMEI = CAPTALAN ① ; — ~-DE-LÎNGOARE¹ ☛ LINGOARE ② ; — ~-DE-LÎNGOARE² = GĂLBĂJOARĂ ; — ~-DULCE = LEMN-DULCE ; — ~-SĂLBATICĂ — HREAN ; — RĂDĂCINA-ȘERPILOR — *RĂCULEȚ ② ; — ~-DE-MICȘUNEA, rizomul cărnos, plăcut mirositor al unei specii de stînjini *(Iris florentina)*, întrebuințat în medicină, la fabricarea pudrelor și a săpunurilor parfumate, etc. (▪ 4059) ¶ ⁶ Ⓕ Origine: **din ce ~ și izvod sînt numele (neamurilor) care au și inde sine și la alte țări străine** (M.-COST.) ¶ ⑦ Partea prin care unele organe țin de restul corpului: **rădăcina unui dinte, a părului, a unghiilor** ¶ ⁸ Cuvînt primitiv din care cu ajutorul sufixelor și prefixelor, derivă alte cuvinte: **rădăcina lui „îmbunătăți" e „bun"** ¶ ⑨ ± Număr care, înmulțit odată sau de mai multe ori prin el însuși, reproduce un număr dat: **4 e rădăcina pătrată a lui 16; ~ cubică,** numărul care, înmulțit succesiv de două ori prin el însuși, reproduce un număr dat: **5 este rădăcina cubică a lui 125, pentru că 5×5×5 =125; a extrage rădăcina pătrată sau cubică a unui număr** [lat. r a d i c î n a].

Fig. 4059. Rădăcină-de-micșunea.

RĂDĂCINOS *adj.* Care are r ă d ă c i n i mari sau numeroase.

RĂDĂCIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* *dim.* RĂDĂCINĂ.

***RĂDAN** (*pl.*-ane *sn.* ⚔ Lucrare de fortificațiune cu unghiuri ieșite în afară spre cîmpie: **Șoimu'n ~ cade răcnind** (ALECS.) (▪ 4060) [fr. r e d a n].

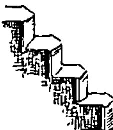

Fig. 4060. Rădan.

RĂDAȘCĂ (*pl.*-aște, -ăști) *sf.* Gîndac mare, negru-castaniu, ale cărui fălci seamănă cu coarnele unui cerb; numit și „răgace", „rodașcă", „rudașcă", „cornac", „boul-lui-Dumnezeu", „boul-Domnului", „vaca-Domnului", etc. *(Lucanus cervus)* (▪ 4061): **de vrei să ai păr mare, pune totdeauna coarne de

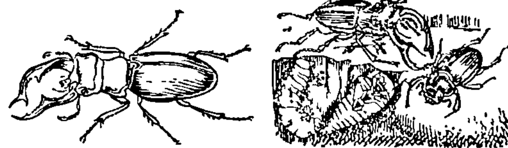

Fig. 4061. Rădaște.

~ în apa cu care te speli pe cap** (MAR.) [comp. RĂGACE].

RĂDĂȘCAT *adj.* Ce seamănă cu coarnele de r ă d a ș c ă (*vorb.* de coarnele vitelor mari).

RADE (rad) 1. *vb. tr.* ① A tăia părul pînă la piele cu briciul: **a-și ~ barba, mustățile, capul; cînd au ras barbele Împăratul Moscalilor, atunce cînd și-au schimbat portul, atunce singur Împăratul i-au ras barba cu mîna lui** (NEC.); **popo, ce nu giudeci drept, cînd îți vin cărțile mele? țioiu rade pletele!** (N.-COST.); **coasa în mîinile lui rădea ca briciul** (DLVR.) ¶ ② A reteza: **cînd a dat zmeul să iasă, i-a și ras capul** (SB.) ¶ ③ A răzui, a scoate, a îndepărta cu un cuțit, cu o unealtă tăioasă, părul (de pe un animal), pojghița, coaja sau un mic strat de deasupra: **cînd tăia tata porcul și-l pîrlea... ca să se poată ~ mai frumos, eu încălecam pe porc deasupra paielor** (CRG.); **~ coaja de pe ridiche; ~ văpseaua de pe zid** ¶ ④ A șterge (ceva scris): **~ cu guma; Dumnezeu l-a ras din cartea viilor** (LET.) ¶ ⑤ Ϝ A face să piardă (un proces), a trînti la un examen, a scoate dintr'o slujbă: **tribunalul l-a ras; se zice că dascălii noștri au de gînd să-l radă** (VLAH.); Ϝ **~ fără săpun,** a face cuiva neajunsuri, fără a-l menaja ¶ ⑥ A dărîma din temelie, a tăia pînă la pămînt: **ei rădeau totul de pe fața pămîntului** (ISP.) ¶ ⑦ A cîștiga cuiva în jocul de cărți toți banii ce-i avea: **Toderică i-a ras pre toți și peste noapte s'a făcut nevăzut cu aurul și cu juvaerurile** (NEGR.) ¶ ⑧ A trece cu o scîndurică peste banița sau altă măsură plină cu grîu, porumb, etc. ¶ ⑨ A trage: **a-i ~ o palmă** ¶ ⑩ **A o ~**, a o șterge, a o lua la fugă: **o rase la fugă** (SB.) ¶ ⑪ A atinge ușor o suprafață: **întocmai ca pasărea care rade apa cu aripile ...așa de iute lunecam și eu deasupra apei** (GN.); **rîndunicile zburau, răzînd pămîntul, de-a lungul uliții** (BR.-VN.).

2. *vb. refl.* A-și tăia pînă la piele, cu briciul, barba, mustățile sau părul de pe cap: **sprînul se rade lesne** (ZNN.) [lat. r a d ĕ r e; înțelesurile 5 și 10, după fr. r a s e r].

***RADIA** (-diez) 1. *vb. tr.* A șterge (de pe o listă, dintr'un registru): **~ un nume.**

2. *vb. intr.* A răspîndi raze luminoase [fr. r a d i e r].

***RADIANT** *adj.* Care trimite raze în toate direcțiunile [fr.].

***RADIAR** 1. *adj.* Dispus în raze.

2. **RADIARE** *sf. pl.* Veche diviziune a regnului animal care cuprindea echinodermele, etc. [fr.].

***RADIAT** 1. *adj.* ① Ale cărei părți sînt așezate ca spițele unei roți ¶ ② Se zice despre florile

ale căror petale formează o coroană, ca d. e. floarea soarelui, ochiul-boului, etc. (▣ 4062).

2. **RADIATE** *sf. pl.* ① ♣ Tip de plante din fam. compozeelor, cum e ochiul-boului, etc. ¶ ② ✱ Animale nevertebrate care prezintă o dispozițiune radiată, precum sînt stelele de mare, polipii, etc. [fr. r a d i é].

Fig. 4062. Flori radiate.

***RADIATOR** (*pl.*-toare *sn.* ① Aparat întrebuințat la motoarele automobilelor pentru a răci cilindrul ¶ ② Aparat destinat să mărească suprafața de radiare la încălzirea cu caloriferul (▣ 4063) ¶ ③ Aparat întrebuințat în telegrafia fără fir [fr.].

***RADIAȚIUNE, RADIAȚIE** *sf.* ① Radiarea luminii sau a căldurii ¶ ② Intensitatea razelor prea arzătoare ale soarelui [fr.].

RĂDICA... ☛ **RIDICA...**

***RADICAL** 1. *adj.* ① Ce ține de rădăcină, ce aparține rădăcinii: **fibre ~e** ¶ ② Deplin, desăvîrșit: **vindecare ~ă** ¶ ③ Care este la temelia unui lucru, ce este inerent la un lucru: **principiu ~** ¶ ④ Care caracterizează democrația înaintată, care vrea să desăvîrșească o transformare completă a organizațiunii politice și sociale: **opiniunea ~ă; politică ~ă** ¶ ⑤ Care aparține rădăcinii unui cuvînt: **litere ~e** ¶ ⑥ ± **Semn ~**, semnul √‾ care se pune înaintea cantităților a căror rădăcină trebue extrasă; **cantitate ~ă**, aceea care e scrisă sub semnul radical.

Fig. 4063. Radiatoare.

2. *adv.* ① Cu desăvîrșire, cu totul ¶ ② Ⓟ În termeni tehnici, cu neologisme: **a vorbi ~**.

3. *sm.* Partizan al ideilor radicale în politică.

4. (*pl.*-ale) *sn.* ① Rădăcina unui cuvînt ¶ ② ± Semnul radical (√‾) ¶ ③ Grup de atomi care subsistă fără a se altera într'o serie de reacțiuni și se comportă ca și un corp simplu: **clorul este ~ul clorurei de sodiu** [fr.].

***RADICALISM** *sbst.* Opiniunea politică a radicalilor [fr.].

***RADICAL-SOCIALIST** *sm.* Membru al unui partid politic intermediar între radicalism și socialism [fr.].

***RADICELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ♣ Rădăcioară, fie-care din firicelele secundare ale unei rădăcini [fr.].

RĂDICHE **RIDICHE.**

***RADICIFORM** *adj.* ♣ Care are forma unei rădăcini [fr.].

***RADICULĂ** (*pl.*-le) *sf.* ♣ Partea inferioară a axei embrionului unei plante, care va forma mai tîrziu rădăcina (▪ 4064) [fr.].

RADINĂ (*pl.* **rădini**) *sf. Olten.* Rădăcini sau crengi de copaci cari se rup din malul apei și se înfig în nisipul din albie, ori rămîn aninate cu un cap în mal și pe celălalt îl bate mereu apa: F : **parcă ești prins pe rădini**, se zice celui udat leoarcă (CIAUȘ.).

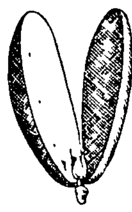

Fig. 4064. Radiculă.

***RADIO** *sbst.* Cuvînt prescurtat din r a d i o fonie și r a d i o telegrafie [fr.].

***RADIO-ACTIV** *adj.* Capabil de radioactivitate: **radiul e un corp ~** [fr.].

***RADIO-ACTIVITATE** *sf.* Proprietate ce au unele corpuri de a emite radiațiuni de căldură, de lumină, de electricitate, precum radiul, polonium, thorium, etc. [fr.].

***RADIO-CONDUCTOR** *sm.* Aparat destinat să primească undele hertziene și care e întrebuințat în telegrafia fără fir [fr.].

***RADIOFON** (*pl.*-oane) *sn.* Instrument de fizică servind la transmiterea sunetelor prin razele luminoase [fr.].

***RADIOFONIC** *adj.* Privitor la radiofonie [fr.].

***RADIOFONIE** *sf.* Transmiterea sunetelor prin ajutorul undelor hertziene (▣ 4065, 4066) [fr.].

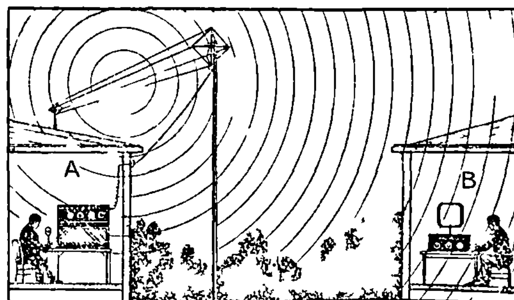

Fig. 4065. Radiofonie.
A. Post de emisiune. — B. Post de recepție.

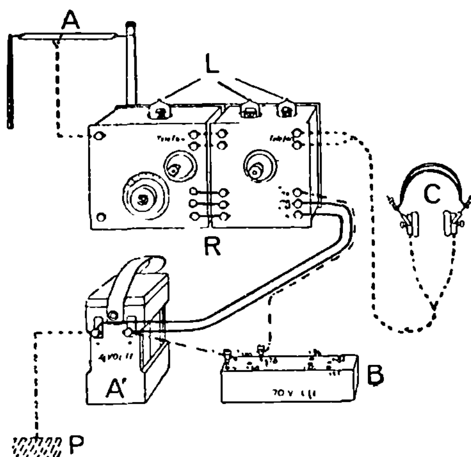

Fig. 4066. Instalațiunea unui post receptor de radiofonie. A. Antenă. — P. Legătura antenei cu pămîntul.—A'. Acumulator. — B. Baterie anodică. — R. Aparat de recepție L. Lămpi. — C. Cască.

***RADIOGRAFIA** (-fiez) *vb. tr.* A fotografia cu ajutorul razelor Roentgen [fr.]. 29.000

***RADIOGRAFIC** *adj.* Privitor la radiografie [fr.].

***RADIOGRAFIE** *sf.* ① Studiul razelor luminoase descoperite de Roentgen (▣ 4067) ¶ ② Fotografie obținută cu ajutorul acestor raze [fr.].

***RADIOGRAMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ✉ Telegramă trimisă prin telegrafia fără fir [fr.].

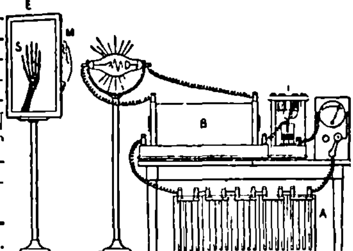

Fig. 4067. Radiografie.
A. Acumulator. — B. Bobină. — I. Întrerupător. — T. Tuburi Crookes.—M. Mîna. E. Ecranul de platinocianură de bariu. — S. Umbra radiografică.

***RADIOLARE** *sf. pl.* ✱ Grup de protozoare care cuprinde mici animale marine prevăzute cu o carapace de unde pornesc niște țepușe dispuse în felul unor raze (▪ 4068) [fr.].

***RADIOMETRU** (*pl.*-tre *sn.* ① Instrument care servea odinioară la măsurarea înălțimii soarelui, fiind pe mare ¶ ② Instrument care servește

să măsoare intensitatea radiaţiunilor luminoase prin iuţeala cu care se învîrteşte (▣ 4069) [fr.].

*RADIOS *adj.* ① Care emite raze de lumină în toate sensurile, strălucitor: **Te-ai dus spre-a stinge-o stea radioasă (EMIN.)** ¶ ② Încîntat, cu faţa strălucitoare de bucurie: **ce ridiculi sînt fanţii spilcuiţi, radioşi şi impertinenţi (VLAH.)** [fr. r a d i e u x.

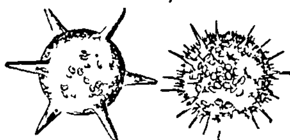

Fig. 4068. Radiolare.

Fig. 4069. Radiometru.

*RADIOSCOPIC *adj.* Ce ţine de radioscopie fr. .

*RADIOSCOPIE *sf.* ① Studiul razelor solare ¶ ② Aplicaţiunea acestui studiu ¶ ③ Examinare cu ajutorul razelor Roentgen (☛▣ 4067 [fr.].

*RADIOTELEGRAFIA (-fiez) *vb. tr.* A telegrafia prin telegrafia fără fir [fr.].

*RADIOTELEGRAFIC *adj.* Privitor la radiotelegrafie [fr.].

*RADIOTELEGRAFIE *sf.* Telegrafie fără fir fr. .

*RADIOTELEGRAMĂ (*pl.*-me) *sf.* Telegramă trimisă prin telegrafia fără fir [fr.].

*RADIOTERAPIE *sf.* Tratament medical cu razele **X** sau **N** [fr.].

*RADIU *sau* **RADIUM** *sbst.* Metal foarte rar (descoperit în 1898 de soţii Curie) care emite fără întrerupere radiaţiuni de o natură nu de ajuns cunoscută [fr.].

○ RĂDIU, **REDIU** (*pl.*-diuri) *sn.* *Mold.* Pădurice: **culmile aste îmbrăcate în rădiuri umbroase (NEGR.); am putea lua păduceii crescuţi gata din rădiuri, lunci, spinişuri (GR.-N.); la marginea unui rediu de molivi prin care trecea drumul (ALECS.)**; ☛ **REDIE.**

*RADIUS *sbst.* Cel mai mic din cele două oase lungi ale antebraţului (▣ 4070 [fr.].

Fig. 4070. Radius.

RĂDUCE **ARĂDUCE: arhiereul, cînd blagosloveşte oamenii... atunce răduce chipul marelui arhiereului său, Domnul nostru Is. Hs. (PRV.-MB.).**

RĂDVAN (*pl.*-ane) *sn.* Odinioară, trăsură mare de lux, acoperită: **ea călătorea într'un ~ care, pe atunci, era o largă cutie de lemn văpsit, scobită rotund şi aşezată, fără arcuri, pe un dric cu patru roate (ODOB.); o jupîneasă s'au aruncat înaintea ~ului meu şi m'au oprit arătîndu-mi un cap ţintuit în poarta curţii (NEGR.)** [rus. r y d v a n ŭ < germ. R e i t w a g e n].

RAF (*pl.*-furi) *sn.* *Trans.* Cerc, şină de fier în jurul roatei: **cătră prînzul cel bun... sare un ~ de pe roată (RET.); rădaştele sînt îngerii cari n'au vrut să-i ajute lui Sf. Ilie ca să-şi lege ~urile la căruţa cea de foc (MAR.)** [ung. dial. r á f, rut. r a f < germ. R e i f.

‡ RĂFENEA ☛ **REFENEA.**

*RAFINA -inez) 1. *vb. tr.* ① A face mai fin, mai curat: **~ zahărul** ¶ ② Ⓕ A face mai delicat, mai subtil: **minunata eleganţă a sălii de mîncare părea că îndreptează gîndurile. le ascute şi le rafinează (D.-ZAMF.).**

2. *vb. refl.* A deveni mai fin, mai delicat, mai experimentat [fr. r a f f i n e r].

*RAFINĂRIE *sf.* ① Stabiliment industrial unde se rafinează zahărul ¶ ② Ⓕ Fineţă extremă, subtilitate [fr.].

*RAFINAT *adj.* *p.* **RAFINA.** ① Făcut mai curat, purificat: **zahăr ~** ¶ ② F De o fineţă extremă, foarte delicat: **Te păzeşte, să nu vatămi a lor gusturi ~e (VLAH.)** ¶¶ © **NERAFINAT.**

*RAFINOR *sm.* Cel ce rafinează zahărul [fr. r a f f i n e u r].

RAFT¹ (*pl.*-turi *sn.* ① Poliţă pe care se aşază marfurile dintr'o prăvălie ¶ ② Poliţă într'un dulap, la o etajeră [tc.].

RAFT² (*mai adesea pl.* **rafturi** *sn.* Tacîm(uri) de cal: **implutu-s'au Căzacii de boarfe, de sabii, de ~uri şi de corturi (GR.-UR.); să nu samene cu un cal rău, împodobit cu ~nri scumpe (STAM.)** [tc. r a h t].

RAFT³ (*pl.*-turi) *sn.* *Băn. Olten.* (VÎRC.) = **RAF.**

RĂFTULEŢ (*pl.*-ete) *sn.* *dim.* **RAFT¹: golind încetul cu încetul un ~ după altul, iată c'a dat... la urmă şi de cîteva sărtăraşe mai mici, ticsite cu scrisori (GRIG.).**

RĂFUI (-uesc) *vb. tr.* şi *refl.* ① A regula o socoteală, a plăti o datorie: **măcelarul... cu mine se răfueşte treptat (I.-GH.); porunca domnească ca toţi Turcii... să se adune la casa vistierului Dan, spre a li se... răfui datoriile (BĂLC.)** ¶ ② Ⓕ A regula un diferend, o neînţelegere, a-i da ce i se cuvine: **şi-a fost o straşnică răfuială... aşa cum ştie ~ norodul, cînd îl ajunge cuţitul la os (VLAH.); şi după ce-l răfuia bine, îi da drumul, cu tocmală să nu mai vie acolo altădată (CRG.); acuma, tată socrule, să ne răfuim amîndoi (D.-ZAMF.).**

RĂFUIALĂ (*pl.*-ieli *sf.* ① Faptul de a (se) r ă f u i, regularea unei socoteli: **bieţii oameni, speriaţi de ruina ce ar fi urmat unei asemenea răfuieli pripite, se adunau, făceau cislă şi astfel mai dobîndeau o amînare (I.-GH.)** ¶ ② Regularea unui diferend, unei neînţelegeri: **n'am mîntuit încă răfuiala cu cinstita faţa dumitale (GN.); Laiotă... se 'nchină Sultanului care... pregătea răfuiala cu voivodul Muntenilor (VLAH.)** ¶ ③ Socoteală: **noaptea, cînd dormi, dracul face ~ de toate păcatele cîte le-ai făcut peste zi (VOR.); aşteptase... pentru ca să-l ia la ~ pentru purtările lui (SLV.).**

RĂGACE *sf.* = **RĂDAŞCĂ** [srb. r o g a č].

○ RĂGĂDUI (-uesc) *vb. tr.* şi *intr.* *Olten.* ① A apuca, a pune mîna pe ceva ¶ ② A da năvală să apuce, a da busna [ung. r a g a d n i].

RĂGĂLIE *sf.* ① Rădăcină de copac scoasă din pămînt cu ramificaţiunile ei ¶ ② = **RADINĂ: mulţimea răstoacelor şi a răgăliilor oferă ascunzători suficiente pentru păstravi (PĂC.); şi s'a pomenit într'o ropină, cu cioturi şi cu răgălii peste ea (LUNG.).**

RAGĂT ☛ **RAGET.**

RĂGĂŢINĂ, **RĂGĂŢÎNĂ** (*pl.*-ni) *sf.* — **RĂGĂLIE.**

RĂGAZ *sbst.* ① Timp ce se îngădue cuiva ca să facă, ca să isprăvească un lucru: **împăratul nu-i da ~ să pule în lucrare o faptă aşa de nelegiuită (ISP.); neaflînd minută de ~, am fugit la ţară (NEGR.)** ¶ ② Amînare, păsuială ¶ ③ Odihnă, repaus: **de faci casa pe furnicar, nu mai ai ~ de oaspeţi (GOR.).**

RAGE, **RĂGI** (rag) *vb. intr.* A sbiera (*vorb.* de vitele cornute, *pr. ext.* şi despre oameni): **văzînd boul cel năzdrăvan aceasta, a prins a rage şi a ras aşa de tare, cît văile s'au turburat (SB.); Boii rag, caii rînchează, cînii latră la un loc (ALECS.); se prăbuşi ca un taur, scrîşnind şi răgind (CAR.), În mijlocul satului, Rage buhaiul Împăratului (GOR.),** *ghicitoare despre* ,,clopot" [lat. vulg. r a g ĕ r e].

RĂGEA ☛ **REGEA.**

○ RAGELĂ = **RAGILĂ.**

RAGET, **RĂGET,** **RAGĂT** (*pl.*-ete) *sn.* Sbieretul vitelor cornute (*pr. ext.* şi despre oameni): **Sbieret, raget, ţipăt, vaet, mii de glasuri spăimîntate, Se ridică de prin codri, de pe dealuri, de prin sate (ALECS.); parcă auzise prin somn nişte răgete îngrozitoare (CAR.); argaţii mînă ...vitele ce se întorc la adăpost, cu un prelung ragăt de chemare (IRG.)** [r a g e].

RAGHILĂ... ☛ **RAGILĂ...**

RĂGI ☛ **RAGE.**

RAGILĂ, ○ **RAGHILĂ, RAVILĂ** (*pl.* -le) *sf.* Instrument format dintr'o scîndură în care e înfipt un mănunchiu de ţepi de fier ascuţite, prin care se trage cînepa sau inul meliţat, ca să se curețe de puzderie (▣ 4071, 4072): **ravila pentru in este mai deasă decît aceea pentru cînepă (ION.)**; Ⓕ: **(Ceahlăul) scărmănînd norii în raghila de stînci înfipte pe fruntea-i pleşuvă (VLAH.)** [comp. germ. dial. R a f f e l].

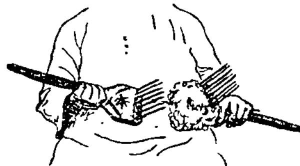

Fig. 4071. Ragilă.

Fig. 4072. Ragilă.

RAGILA (ragil), **RĂGHILA** (raghil), **RĂVILA** (ravil) *vb. tr.* A pieptăna cu r a g i l a, a trage cînepa sau inul prin ragilă: **femeile apoi te-au răgilat, te-au periet,**

și te-au făcut fuior frumos (CRG.): baba... îi da și trei chite de cînepă să le raghile (VOR.).

RĂGILAT, **RĂGHILAT**, **RĂVILAT** *sbst.* Faptul de a răgila.

RĂGILUICĂ (*pl.*-ce) *sf.* *dim.* RAGILĂ.

*__RAGLAN__ (*pl.*-ane *sn.* Palton sau pardesiu, de o croială specială și foarte larg 4073 [fr. < lat.].

Fig. 4073. Raglan.

RĂGNI — RĂCNI: o pocnitură de pușcă și boierul se răstoarnă răgnind ca un bou (R.-COD.).

RĂGOZ ☛ ROGOZ.

*__RĂGULA__ (-ulez) *vb. tr.* Ⓟ — REGULA.

RĂGUȘ(E)ALĂ (*pl.*-șeli) *sf.* Starea celui răgușit: dacă ești doftor, vin' de mă tămăduește de ~ (ALECS.) [răguși].

RĂGUȘI (-ușesc) *vb. intr.* A i se strica, a i se stinge glasul din pricina răcelii, a prea multei strigări, etc.: cînd... te vede lupul, fără ca tu să-l vezi pe el, a doua zi vei răguși (GOR.).

RĂGUȘIT *adj. p.* RĂGUȘI. Cu glasul stins din pricina răcelii, etc.).

○ **RĂGUȚĂ** *sf.* *Tr.-Carp.* ⚔ RECRUT.

RAHAGIU *sm.* Vînzător de rahat (4074.

RAHAT (*pl.*-aturi *sn.* ⚔ Pastă consistentă și elastică făcută din zahăr și făină, în care se adaugă uneori și migdale, alune, fisticuri, vanilie, etc. [rahatlocum].

RAHATLOCUM *sbst.* ⚔ = RAHAT: bătrînul derviș ni se înfățoșază cu o cutie de ~ (ALECS.) [tc.].

*__RAHIDIAN__ *adj.* Ce ține de coloana vertebrală: nervi rahidieni [fr.].

Fig. 4074. Rahagiu.

RAHILĂ ☛ RACILĂ.

*__RAHITIC__ *adj.* Care suferă de rahitism: nu mai un biet copil ~... privește către desfășurarea trăsurilor (IRG.) [fr.].

*__RAHITISM__ *sbst.* Boală a copiilor, caracterizată mai ales prin încovoierea șirii spinării [fr.].

○ **RAHNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* *Mold.* Ⓟ Epilepsie, boala copiilor (ȘEZ.) (RV.-CRG.).

○ **RĂHNET** (*pl.*-ete) *sn.* *Oaș.* RĂCNET.

‡ **RAHTIVAN** *sm.* Cămăraș de rafturi la caii domnești: după aceștia veneau comișii, ~ii și postelnicii călări (FIL.) [tc. rahtevan (agasy)].

RĂI ÎNRĂI.

‡ **RAIA** (*pl.* raiele, -iale) *sf.* ① Creștin supus Porții (*în spec.* poporul din Țara-românească și din Moldova) care plătea tribut Turcilor ¶ ② Cetate sau ținut sub stăpînirea sau sub suzeranitatea Turcilor: i-au făcut de plăteau toată paguba ce făcuse raialei la Tighinea și la Reni (NEC.); biruitul s'a strecurat noaptea 'n taină și a scăpat la Giurgiu, în raiaua Turcilor (VLAH.); satele de prin prejurul acestor cetăți se numeau raiale (ISP.) [tc. rayá].

○ **RAINĂ** (*pl.*-ne *sf.* *Olten. Băn. Trans.* Cratiță cu trei picioare.

*__RAION__ (*pl.*-oane) *sn.* ① Cuprins, spațiul circular pînă unde se întind direcțiunile, raza unui loc: în ~ul orașului ¶ ② Grup de mărfuri de aceeași categorie într'o prăvălie, secție: ~ul mătăsurilor [fr. rayon].

○ **RAIPELȚ** (*pl.*-țe) *sn.* *Trans.* (VIC.) Chibrit [germ. Reibhölzchen].

† **RAITA!** *interj.* Odinioară: strigare a paznicilor de noapte în inspecțiile ce făceau pe lîngă casele oamenilor: nici un pedestru nu era pe uliți, afară de fanaragii care strigau regulat ~! (NEGR.) [ung. rajtal].

RAITĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Vizită scurtă, abatere pe la un loc: voinicul din cînd în cînd mergea la vînătoare și da și cîte o ~ pe la zîne (ISP.); Scatiu se sculă de dimineață, dete o ~ pe la grajd (D.-ZAMF.) ¶ ② Ocol, tîrcol: dînd mereu raite și tîrcoale în jurul butoiului (ODOB.); mă folosesc de vremea bună și dau o ~ prin împrejurimi (VLAH.) [raita!].

RAIU (*pl.* raiuri *sn.* ① Grădină în care a așezat Dumnezeu pe Adam și pe Eva, paradis: ~ul pămîntesc; ☛ ADAM①; IARBĂ②; PARADIS ① ¶ ② Ⓕ Loc încîntător, de toată frumusețea: se făcea că el era într'o grădină frumoasă, frumoasă ca un ~ (ISP.); pe valea Lotrului, într'un adevărat colț de ~, e așezat satul Brezoiu (VLAH.) ¶ ③ Locul unde sufletele celor drepți vor merge după moarte și se vor desfăta în mijlocul cetelor îngerești: sufletul bucurosu-i să între în ~, numai păcatele nu-l lasă (N.-COST.); cine moare în săptămîna luminată, merge în ~, căci ~l n'are porți atunci (GOR.); Ⓟ: a se grămădi, a se îndesa ca baba la ~, a se înghesui să apuce ceva de pomană: Ⓟ: casa omului e și iad și ~, femeia poate face bărbatului casa fericită sau nesuferită; Ⓟ: răbdarea e din ~, cu răbdarea omul poate să-și îndulcească viața: ☛ BĂTAIE ①, FRICĂ ③ ¶ ④ Pomeni ce se dau la o înmormîntare [vsl. raj].

*__RAJAH__ *sm.* Prinț indian 4075 [fr.].

RĂJGHINA, **RĂSGHINA** -in *vb. tr.* și *refl.* A (se) desface, a se desprinde, a (se) deslipi din încheieturi: Nuielușă de cătină, Arar voinic o răjghină (GOR.), *ghicitoare despre* „viță"; nu te dau de rîpă să te spetești ori să te răjghini (JIP.); Eu m'am întrecut cu cinci cizeci de cai... Ei s'au răsghinat, Joscă mi-au picat (TEOD.) [dejghina, prin schimbare de prefix].

Fig. 4075. Rajah.

*__RALIA__ (-iez) 1. *vb. tr.* ① A aduna, a strînge (pe cei ce sînt împrăștiați: ~ oastea fugărită ¶ ② A întruni.

2. *vb. refl.* ① A se aduna, a se strînge, a se întruni ¶ ③ A adera la un partid, la o părere [fr. rallier].

RALIȚĂ RARIȚĂ.

RĂM (*pl.*-muri *sn.* ① Ramură: Teiul vechiu un ~ întins-a (EMIN.) ¶ ② Diviziune, parte a unei științe, a unei industrii: un singur ~ de producțiune, pictura, dă Parisului patruzeci de milioane pe an (I.-GH.) [lat. ramus].

RAMĂ (*pl.* -me) *sf.* Pervaz, cadru (de tablou, de fotografie) (4076): portretul lui Ghiță Coșcodan în ~ poleită (ALECS.); ~ de copiat, cadru în care se expune la soare clișeul fotografic spre a se copia pe hîrtie sau pe o placă de sticlă (4077) [germ. Rahmen].

Fig. 4076. Rame.

RAMADAN *sbst.* A noua lună a anului musulman în timpul căreia credincioșii nu mănîncă nimic toată ziua de cînd răsare soarele pînă apune [ar.].

Fig. 4077. Ramă de copiat.

RĂMAS 1. *adj. p.* RĂMÎNEA (în toate accepțiunile acestuia: † ~ă de bărbat, văduvă: Muierile cu copii în spate, Văzîndu-se de bărbați ~e (BD.-DEL.).

2. (*pl.*-asuri *sn.* ① Rămășiță, ceea ce rămîne ¶ ② A-și lua ~ bun, a se saluta la plecare, a se despărți urîndu-și sănătate: după ce-și luă ~ bun, fata împăratului își cătă de drum (ISP.) ¶ ③ Rămășag, prinsoare ¶ ④ ‡ Arbitraj, hotărîrea arbitrului [lat. remansus].

○ **RĂMAȘ** (*pl.*-așuri *sn.* RĂMĂȘAG: de nu crezi, hai! prindem ~ că de azi în un an să ne întîlnim iară (PAMF.); chemară și niște vecini ca martori și să le taie ~ul (CAT.).

RĂMĂȘAG *pl.*-aguri *sn.* Prinsoare: a pune, a face, a se apuca ~; să vezi doi înnotători vestiți cari au pus ~ să se ducă în mare, cale de doi kilometri (I.-GH.); un flăcău s'a apucat ~ pentru un lucru mare (VOR.); și așa au pierdut privighetoarea ~ul (TICH.) [rămas + *suf.* -șag].

RĂMĂȘI -ășesc) *vb. refl.* ① A se prinde, a face

prinsoare: dacă nu mă crezi, hai să ne rămășim! (CĂT.); vrei să ne rămășim că eu cînt mai frumos decît tine? (TICH.); Treburile tale, eu mă rămășesc Că într'un ceas toate ți le isprăvesc (PANN) ¶ ② ‡ ⚖ A se supune judecății unui arbitru [r ă m a s].

RĂMĂȘIȚĂ (*pl.*-te, ‡-ițuri *sf.* 1 Ceea ce rămîne dintr'un tot, rest: tăgăduește cum Valahii. . nu pot fi rămășițe din Romanii ce au adus Traian de i-au așezat în Dacia (LET.); mîinile și rămășița de trup îi înghețară (DLVR.); rana aceea i-au scurtat rămășița zilelor (M. COST.) ¶ 2 *pl.* Ceea ce rămîne de la un ospăț ¶ 3 Parte dintr'o datorie rămasă neplătită: apoi peste o lună de zile să trimite mumbașirul după rămășițuri (C.-RAD.) ¶ ④ ‡ Averea și toate cîte lasă cineva după moarte: dacă moare omul și nu va avea feciori sau alte rude, iau giudecătorii rămășița toată a mortului (LET.) ¶ 5 ± Rezultatul unei scăderi; suma care trebue adăugată la produsul dintre cît și împărțitor pentru a avea pe deîmpărțit ¶ 6 *pl.* Trupul unui mort: peste trei zile aveam durerea a-i întovărăși rămășițele la ultimul locaș (I.-GH.); rămășițele pămîntești [r ă m a s].

RAMĂT, **REAMĂT** *sbst.* Gălăgie, larmă, sgomot mare, tărăboiu, h r e a m ă t: ce ramăt s'aude 'n codru? (ȘEZ.); cu ramăt lung... trece furtuna năvalnică printre ramurile 'nvîrtejite ale stejarilor (LUNG.); se făcea ramăt mare, ca să nu se lase (lăcustele) pe bucate (GR.-N.).

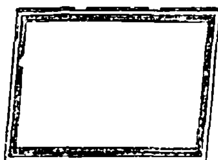
RAMAZAN *sbst.* — **RAMADAN**: postul se face în timpul ~ului pentru sărbătoarea Baieramului (BOL.) [tc.].

***RAMBLEU** (*pl.*-euri) *sn.* Pămînt adus din altă parte pentru a astupa o groapă sau spre a ridica un teren: era să se facă undeva un pod, un podeț, un debleu, un ~ sau o împietrire (I.-GH.) [fr. r e m b l a i].

***RAMBURS** (*pl.*-suri) *sn.* ① Faptul de a rambursa ¶ ② Plata de către destinatar a unui obiect, trimis prin poștă sau cu drumul de fier, la primirea lui [fr. r e m b o u r s e (m e n t)].

***RAMBURSA** (-sez) *vb. tr.* A plăti, a da înapoi banii cheltuiți de altul [fr. r e m b o u r s e r].

RAMCĂ (*pl.*-ce *sf.* ⚙ Rama de fier în care se închide forma pentru mașina de tipar (▣ 4078) [germ. R a h m e; comp. și bg. r a m k a].

Fig. 4078. Ramcă.

***RAMIFICA** (-íc) *vb. refl.* A se împărți în mai multe ramuri [fr. r a m i f i e r].

***RAMIFICAȚIUNE**, **RAMIFICAȚIE** *sf.* ①♣ Totalitatea ramurilor în care se împarte tulpina unui vegetal ¶ 2 Dispozițiunea acestor ramuri ¶ ③ ⚕ Totalitatea arterelor, vinișoarelor, fibrelor nervoase în care se subdivide o arteră, o vînă mai groasă sau un nerv ¶ ④ Ori-ce mod de diviziune analog aceluia al ramurilor unei plante ¶ 5 Ⓕ Numeroasele subdiviziuni ale unei secte, ale unei științe, etc. [fr.].

RĂMÎNEA (-mîn, -mîiu 1. *vb. intr.* ① A sta locului și a nu pleca: ~ pe loc, acasă; rămîi sănătos! rămîi cu bine! rămîi cu Dumnezeu! formule de despărțire, adio! rămîi cu Dumnezeu, tată, și să te găsesc sănătos! (ISP.) ¶ ② A păstra aceeași stare: a învățat carte, dar tot prost a rămas ❜ ③ A ajunge într'o anumită stare: ~ sărac, dator, pe drumuri; ~ mulțumit, încremenit, cu gura căscată; ~ pe jos. de rîs (și de ocară), de rușine; ~ pe gînduri; ~ de poveste; la atîta rămăsese lucrul, de se domnea țara Moldovei în trei părți (N.-COST.) ¶ ④ A dura, a persista, a stărui: a trăi în amintirea oamenilor: omul moare, dar faptele lui de seamă rămîn ❜ ⑤ A mai avea ceva, o parte, un prisos din cît a avut, a mai exista încă o parte din tot ce a fost; a se alege cu ceva, cu puțin: și-a pierdut averea în cărți, asta-i tot ce-i mai rămîne; mult a fost, puțin a rămas; am citit cincizeci de pagini, mi-au mai rămas zece: a rămas singur din toată familia; ☛ AJUNS 2 ③; alți boieri ce trăgeau nădejde de domnie au rămas numai cu nădejdea (NEC.) ¶ 6 A fi lăsat în urmă-i după moarte: n'a rămas nici un ban de pe urma lui; Iliaș-Vodă... după ce s'au turcit, zic să-i fie rămas o fată creștină după moartea lui (NEC.) ¶ ⑦ ~ de, a fi lipsit de, a nu mai avea, a pierde; ‡ ~ de judecată, a pierde procesul: cela ce va ~ de judecată, după isprăvirea judecății, acela nu se mai primește la alta a se mai judeca (PRV.-MB.); † ~ de bărbat, a rămînea văduvă: toate pravilele împărătești dau voie muierii să-și ia al doile bărbat, cînd va ~ de bărbat o samă de vreme (PRV.-LP.); lelea Nastasia rămăsese de bărbat cu cinci copii (RET.).

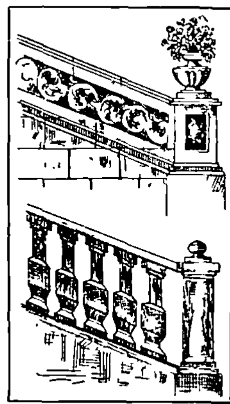
2. *vb. tr.* 1 A întrece, a birui, a dovedi: luîndu-se la întrecere, Ercule îi rămase pe toți (ISP.): lui parcă-i spunea inima că pe Roibulețul lui nu-l va ~ nici un cal (S.-ALD.) ¶ ② A cîștiga o prinsoare, un rămășag ❜ ③ ⚖ ‡ ~ (cu județul), a cîștiga procesul: de se pîrau lui oameni la dînsul la divan, și rămînînd cu giudeț unul pe altul... (N.-COST.) [lat. r ĕ m a n ē r e].

***RAMOLI** (-olesc *vb. tr.* și *refl.* A (se) muia, a (se) tîmpi, a (se) matofi [fr.].

***RAMOLISMENT** (*pl.*-te) *sn.* Starea celui ramolit [fr. r a m o l i s s e m e n t].

***RAMOLIT** 1. *adj. p.* **RAMOLI**. Tîmpit, matofit. 2. *sm.* Tîmpit; baccea.

***RAMPĂ** (*pl.*-pe *sf.* ① 🏛 Balustradă de lemn, de fier sau de piatră de-a lungul unei scări sau unui pod (▣ 4079): rezemați de ~, priveam amîndoi în jos (VLAH.) ¶ ② Loc povîrnit pe unde se poate urca cineva ca pe o scară; ~ de vinuri, loc unde sînt depozitate, la descărcarea lor într'o gară, butoaiele cu vinuri de vinzare ¶ ③ 🎭 Șir de lumini așezate de-a lungul în partea dinainte a scenei unui teatru [fr.].

Fig. 4079. Rampe.

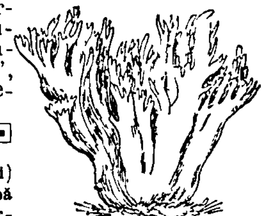
***RAMS** (*pl.*-suri) *sn.* ♠ Un joc de cărți [germ. .

RAMURĂ (*pl.*-ri *sf.* ① ♣ Creangă, cracă, fie-care din subdiviziunile trunchiului unui arbore: mierlele și pițigoii șueră și ciripesc, săltînd din ~ în ~ (ODOB.); frunze galbene cădeau încet de pe ramuri (VLAH.); de va sta un pom într'o margine de vie... și cu ramurile lui va face umbră altîi vii... stăpînul cela cu pomul să-și taie ramurile pomului (PRV.-MB.); Ⓕ: ramura de măslin, propunerea de pace ❜ ② *Pr. ext.* Tot ce, prin asemănare, poate fi comparat cu ramurile unui copac: ramurile unui sfeșnic, unui candelabru; ramurile unui corn de cerb ¶ ③ Subdiviziune a unui curs de apă principal, a unui masiv muntos: ramurile Carpaților ¶ ④ ⚕ Subdiviziune a unei artere, a unei vine, a unui nerv ❜ ⑤ Fie-care din familiile ieșite din același trunchiu, spiță ¶ ⑥ Parte, diviziune, împărțire: deosebitele ramuri ale activității omenești; diferitele ramuri ale științelor naturale [refăcut din r a m u r i, *pl.* din r a m].

RĂMURA (-urez, **RĂMURI** -uresc *vb. refl.* A se ramifica: vîrful muntelui.. se rămurează în mai multe culmulițe (JIP.); fac din cîrpe un cap din care se rămuresc două coarne făcute din lemn (PAMF.) [r a m u r ă .

RĂMURAT *adj. p.* **RĂMURA**. Ramificat, acoperit cu ramuri, despărțit în mai multe ramuri.

RĂMUREA, **RĂMURICĂ** (*pl.*-rele) *sf.* ♣ ① *dim.* **RAMURĂ**: rupse cu ciocul o rămurică din acel pom (ISP.) ¶ ② **RĂMURELE** *pl.* Ciupercă comestibilă cu tulpina groasă, cărnoasă, foarte ramificată, cu aspectul unei conopide; are carnea albă și e foarte gustoasă; numită și „barba-caprei", „burete-creț", „creasta-cocoșului", „meloșel", „opintici", etc. (*Clavaria botrytis*) (▣ 4080).

Fig. 4080. Rămurele.

RĂMURIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* ♣ *col.* **RAMURĂ**: de după niște ~ străbătu o lumină turbure, roșie (DEM.).

RĂMUROS *adj.* Cu r a m u r i numeroase: perii au fost mari, înalți și rămuroși și plini de pere frumoase (RET.): Cerbii cu coarne rămuroase (EMIN.); iată craiul codrului, țintat în frunte, cu coarnele rămuroase ca crengile unui stejar (GN.).

RANĂ[1] (*pl.* răni *sf.* ① ✗ Ruptură exterioară

sau internă însoțită de desorganizarea țesuturilor într'o parte a corpului, produsă de o tăietură, de un glonț sau de o boală oare-care: o ~ adîncă; a deschide, a vindeca o ~; F e bun de pus la ~, are o inimă foarte bună: Ștefan Domnul era așa de bun, încît să mi-l pui la ~ și să se vindece (ISP.); Γ: a pune degetul pe ~, a arăta în mod lămurit pricina unei stări de lucruri supărătoare, a unei primejdii ¶ ② Ⓕ Supărare, mîhnire, suferință: rana de cuțit se vindecă lesne, dar cea de la inimă niciodată (ZNN.) ¶ ③ Cicatricea, semnul ce rămîne de pe urma unei răni ¶ ④ IARBA-RANEI = VĂTĂMĂTOARE; IARBĂ-DE-RANE = VINDECEA [vsl.].

○ RANĂ² — HRANĂ.

○ RANCOTE sf. pl. Olten. Trans. Crăci tăiate și aruncate grămadă la un loc; vreascuri (FR.-CDR.) (PĂC.).

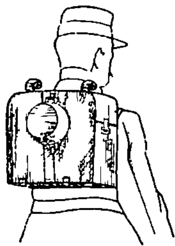
*RANG (pl.-guri) sn. ① Rînd: loje de ~ul întîiu ¶ ② Loc ce ocupă cineva sau ceva, după meritul său, după stima în care e ținut ¶ ③ Grad militar ¶ ④ Treaptă, clasă a societății: persoană de un ~ înalt [fr.].

RANGĂ (pl. rîngi) sf. Drug gros de fier ce servește ca pîrghie, etc.: îndemna oamenii săi, cu rîngile în mînă, la împingerea... a buștenilor (UR.).

RĂNI (-nesc) vb. tr. ① A produce o rană: cela ce ...se va scula de va ucide pre cela ce l-au rănit, și-l va omorî, acela nu va avea nice o certare (PRV.-MB.) ¶ ② A vătăma; a sfîșia ¶ ③ Ⓕ A jigni adînc: m'a rănit pînă în adîncul sufletului [vsl. raniti].

RĂNIT adj. p. RĂNI. ① Care a căpătat o rană: ~ în bătaie, soldatul căzuse (ALX.) ¶ ② Vătămat; sfîșiat ¶ ③ Ⓕ Jignit ¶ Ⓒ NERĂNIT.

‡RĂNITURĂ (pl.-turi) sf. Faptul de a răni și rezultatul acestei acțiuni: de i se va prileji moarte dentr'acea ~, atunce vor vedea toți cum au murit de acea rană (PRV.-MB.).

Fig. 4081. Raniță.

RANIȚĂ (pl.-țe sf. Sacul, ghiozdanul de piele pe care-l poartă soldatul pe spate (▪ 4081): în spate aveam ranița cu schimburile și pe umăr, pușca (GN.); își descingea ranița de piele de vițel (GRIG.) [rus. ranecŭ < germ. Ranzen].

○ RANTIE sf. Mold. Ⓣ ① Un fel de manta lungă: în sat la Broșteni mai era un preot... cu o barbă cît un măturoiu, un fel de haiduc în ~ (SAD.); Și-i aruncă peste șale Rantiele lorducale (ALECS.) ¶ ② Maram. Scutec: Nu v'aduc nici un rău, Ce v'aduc pre Dumnezău... Un Dumnezău nou născut, În răuții e învăscut (BRL.).

‡RĂNTUNA (-tun vb. tr. A rostogoli, a răsturna [prefixul re- — înturna].

RĂNUNCHIOARĂ (pl.-re) sf. SILNICĂ.

RĂNUNCHIU¹·² ☛ RĂRUNCHIU¹·².

*RAPACE adj. Răpareț, răpitor [fr.].

*RAPACITATE sf. ① Lăcomia cu care o fiară se aruncă asupra prăzii ei ¶ ② Ⓕ Lăcomia de a răpi avutul altuia [fr.].

○ RAPĂG, RĂPĂGUȘ pl.-ușuri) sn. Băn. Ghețuș, loc unde se poate da cineva pe ghiață [răpăga; comp. REPEGUȘ].

RĂPĂGA (rapăg) vb. refl. Băn. A se da pe ghiață.

○ RĂPĂGUȘ ☛ RAPĂG.

RĂPĂI (-păiu), RĂPÎI (-pîiu) vb. intr. ① A izbi cu sgomot în ceva, a lovi în cadență (vorb. de stropii de ploaie, de grindină, etc.): ploaia răpăie pe acoperișele de șindrilă și pîrîie pe cele de tinichea (DLVR.); cizmele lor răpăiau în cadență pe pămîntul înghețat (S.-ALD.); pr. ext.: bătaia cadențată a vorbelor care-mi răpîiau regulat pe timpan (VLAH.) ¶ ② A trosni: venea, nene, ursul, de duduia pădurea... și răpăiau ramurile pe unde trecea (ISP.) [onom.].

RĂPĂIALĂ pl.-ăieli sf., RĂPĂIT sbst. Faptul de a răpăi; izbitură sgomotoasă (a stropilor de ploaie, etc.): un șuer ca de vijelie și-o răpăială de grindină cutremură valea (VLAH.); cîrduri întregi de păsări se sculau în drumul lor, umplînd văzduhul cu răpăiala aripelor (D.-ZAMF.): caii aleargă... speriați de răpăitul stropilor cari cad, repezi și grei (VLAH.).

RĂPĂITOR adj. verb. RĂPĂI. Care răpăie: și ploaia cade, cade vijelioasă, neostoită, răpăitoare ca o... grindină (VLAH.).

RĂPĂITURĂ (pl.-turi) sf. Răpăit: se deslușesc acum răpăituri dese (LUNG.).

RAPĂN¹ sbst. ① Rîia cailor, porcilor și cîinilor ¶ ② Boală de piele provenită din murdărie: poate copilul să capete piele ca de broască, așa ca ~ul pe trup (VOR.) [comp. it. rappa; ☛ și RAPURI].

○ RAPĂN² adj. Olten. Plin, încărcat (cu flori sau fructe): prunii sînt rapeni de prune (CIAUȘ.).

RAPANGHELE sf. pl. Ⓟ numai în loc.: a lua la ~, a trage o bătaie strașnică.

○ RĂPĂNI (-ănesc) vb. intr. Olten. RĂPĂI.

RĂPĂNOS adj. ① Plin de rapăn: purcelul cel ogrîit, răpciugos și ~ (CRG.); cailor răpănoși li se fac cataplasme cu apă rece sau cu glie (PĂC.) ¶ ② Bolnav de rapăn: ~ul își face scăldători cu leșie și se unge cu untură (PĂC.).

RĂPAOS ☛ REPAUS.

RĂPCIGOS ☛ RĂPCIUGOS.

RĂPCIUGĂ sf. Boală a cailor, aproape fără leac, caracterizată prin curgerea nasului; e molipsitoare și poate fi transmisă omului: toate bubele și răpciuga căzură de pe dînsul și rămase... un cal gras (ISP.), pr. ext.: o ~ de cal, un cal răpciugos, prăpădit de boale.

RĂPCIUGOS, RĂPCIGOS adj. Bolnav de răpciugă și plin de bube (despre cai, porci, etc.): scroafa... preface pe Făt-frumos într'un purceluș ogrîit, răpciugos și răpănos (R.-COD.); cumpără o mîrțoagă de cal, răpcigos și bubos și slab (ISP.).

RĂPCIUNE sm. Ⓓ Numele popular al lunii Septembre.

RĂPEDE... ☛ REPEDE.

RĂPI, Mold. HRĂPI (-pesc vb. tr. ① A lua, a apuca, a smulge cu sila: a răpit copilul din brațele mamei; ceia ce vor merge să răpească vre-o fată, pre aceia se cade pre toți să-i omoară (PRV.-MB.) ¶ ② A lua pe nedrept, a jefui: mi-a răpit toată averea ¶ ③ A smulge dintre cei vii: sărmanul băiat a fost răpit în floarea vîrstei ¶ ④ *A încînta, a umplea de bucurie, de plăcere, de admirațiune: frumusețea ei m'a răpit [lat. vulg. rapīre; înțelesul ④ după fr. ravir].

RĂPIRE sf., ‡RĂPIT sbst. ① Faptul de a răpi, apucare cu sila; jefuire: răpirea Sabinelor; la vremea răpitului, n'au strigat să-i vie cineva agiutoriu (PRV.-LP.) ¶ ② Încîntare, extaz, starea celui transportat de bucurie, de plăcere, de admirațiune.

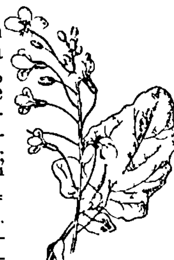
RĂPITOR 1. adj. verb. RĂPI. ① Care răpește; răpareț, lacom de pradă: pasăre răpitoare ¶ ② Ⓕ Încîntător, fermecător.

2. sm. Cel ce răpește: cela ce va răpi copil, acela ca un răpitoriu se va certa (PRV.-MB.); mă-sa crăpase de necaz, pentru că nu putuse să-i scape de la ~ pe iubita lui (ISP.).

Fig. 4082. Cioc și ghiara de pasăre răpitoare.

3. RĂPITOARELE sf. pl. Păsările de pradă (▪ 4082).

† RĂPITURĂ (pl.-turi sf. RĂPIRE: mai mare iaste răpitura, cînd va fi cu soții multe și cu multe feluri de arme (PRV.-LP.); nu-l face și pre dînsul părtaș furtișagului și răpiturilor lui (TICH.).

Fig. 4083. Rapiță.

RAPIȚĂ (pl.-țe) sf. Gen de plante crucifere, cu rădăcina lungă și subțire, cu flori galbene, din ale căror semințe se extrage un uleiu întrebuințat în industrie și la luminat (Brassica napus) (▪ 4083), (Brassica rapa); ~-ALBĂ — MUȘTAR; ~-SĂLBATICĂ¹ = BRÎNCUȚĂ²②; ~-SĂLBATICĂ² = NAPI-SĂLBATICI [bg. rapica].

*RAPORT (pl.-poarte și -porturi) sn. ① Dare de seamă despre o misiune sau o lucrare, despre o chestiune politică, judiciară, etc.: i-a făcut un ~ favorabil; a face un ~ despre un proiect de lege ¶ ② Spusă, zisă, afirmațiune, mărturie ¶ ③ Conformitate, potrivire, asemănare: cheltuielile ce face nu sînt în ~ cu averea sa ¶ ④ Legătură, relațiune (firească sau lo-

gică) între lucruri: această plecare precipitată n'are nici un ~ cu venirea ta ¶ 5 Legătură între persoane: ~uri de prietenie, de rudenie; a pune o persoană în ~ cu alta ¶ 6 Relațiunea cuvintelor între ele în construcțiune: ~ul adjectivului cu substantivul său ¶ 7 ± Relațiunea între două mărimi sau cantități față de alta; ~ul aritmetic a două cantități, diferența lor; ~ul geometric a două cantități, cîtul lor ¶ 8 Venit: moșie în plin ~ ¶ 9 În ~ cu *loc. prep.* Cît privește, în comparațiune cu; sub ~ul, din punctul de vedere al... [fr. r a p p o r t].

***RAPORTA** (-tez 1. *vb. tr.* 1 A aduce (un venit), a produce ¶ 2 A povesti ceea ce a văzut, a auzit sau a aflat ¶ 3 A face un raport (științific, politic, judiciar, etc. ¶ 4 A lua ca termen de comparație: ~ măsurile străine la metru ¶ 5 A atribui: ~ un efect la cauza care i-a dat naștere.

2. *vb. refl.* A fi în conformitate cu, a se asemăna [fr. r a p p o r t e r].

***RAPORTOR** 1. *sm.* Cel ce face raportul asupra unui proiect de lege, asupra unei scrieri, etc.

2. (*pl.*-toare) *sn.* A Semicerc de corn sau de celuloid, împărțit în 180 de grade, cu care se măsoară unghiurile pe hîrtie (▪ 4084) [fr. r a p p o r t e u r].

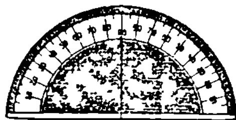

Fig. 4084. Raportor.

‡ **RĂPOSA**, RĂPĂOSA (-osez 1. *vb. tr.* și *intr.* 1 A (se) odihni: să răpaose Domnul Dumnezeu sufletul șerbului său (GAST.) ¶ 2 A muri: în al patrulea an al domniei lui, răposat-au și Nicolai-Vodă... și l-au îngropat în mănăstirea ...Văcărești (NEC.); într'oare-care oraș petrecînd vr'o șapte luni, cu pace au răpăosat (DDS.).

2. *vb. refl.* A se odihni [lat. r e p a u s a r e].

RĂPOSAT, ‡ RĂPĂOSAT, -ATĂ (*pl.*-te *adj. p.* RĂP(Ă)OSA și *sm. f.* Mort: ~ul frate-meu; o amintire de la răposata; ~a mama era foarte bună, dar o femeie de modă veche (CAR.) [r ă p o s a].

RĂPOTIN(I), ROPOTIN(I) *sm.*, RĂPOTENII *sm. pl.* Ⓟ Sărbătoare băbească ce cade în a treia Marți după Paști: Nouă Marți și Răpotinii i-am ținut cum am putut (PANN); a treia zi de Răpotenii femeia are dezlegare să și bată bărbatul (RV.-CRG.).

***RAPSOD** *sm.* Nume dat la vechii Greci aceluia care colinda orașele cîntînd fragmente din poemele lui Homer [fr. < gr.].

***RAPSODIE** *sf.* Episod din poemele lui Homer cîntate de rapsozi [fr. < gr.].

† **RĂPȘTI** (-tesc) 1. *vb. intr.* ‡ A murmura, a cîrti: și tocma ca neşte fieri surepe Răpștind merg (BO.-DEL.).

2. *vb. refl. Mold. Bucov.* A se răsti: Pepelea, mînios, se răpști cătră dînsa (SB.) [vsl. r ŭ p ŭ t a t i > r ŭ p ŭ š t ą].

***RAPT** (*pl.*-turi *sn.* Răpire [fr. < lat.].

RĂPUITOR *sm.* Cel ce r ă p u n e: era înzestrat cu tot ce trebue unui om, pentru a fi un adevărat ~ de femei (GN.).

RĂPUNE -pun, -puiu) 1. *vb. tr.* 1 A doborî, a da gata, a învinge, a dovedi: văzu el că nu poate altfel să răpuie pe voinic decît prin viclenie (ISP.); și cu această tocmeală a oștilor sale. Rîmlenii au răpus toată lumea (M.-COST.); vorba era vorbă, la locul ei, și nu-l putea ~ te miri cine (CRG.); la examen, de asemenea, l-am răpus în toate materiile (GN.) ¶ 2 A prăpădi, a omorî: Stați, creștini, nu mă răpuneți, și-ascultați al meu cuvînt (PANN); hm! dihăniile naibii... să ne răpuie, și mai multe nu! (VLAH.); ~ capul, viața, a omorî: nu știa ce treabă grea să-i mai dea, numai și numai să-i răpuie capul (ISP.); Ipsilant credea pe Tudor înțeles cu Turcii și căuta să-i răpuie viața (I.-GH.).

2. *vb. refl.* A se prăpădi, a-și pierde viața, a muri: muncea să se răpuie și-și ținea casa cu rostul ei (DLVR.); împăratului i se făcu milă de tinerețele lui și-l sfătui să și caute mai bine de treabă decît să se răpuie (ISP.) [lat. r e p o n ĕ r e].

RAPURI, RĂPURI, RĂPUREI *sm. pl. Băn. Trans.* Bășicuțe ce se fac pe piele de pe urma fierbințelii.

RĂPUS *adj. p.* RĂPUNE. Doborît; prăpădit; omorît.

RAR 1. *adj.* 1 Care nu e strîns, îngrămădit: o barbă ~ă; Plopii ~i vijie 'n vînt (COȘB.); pieptene ~, ai cărui dinți nu sînt lipiți unul de altul ¶ 2 Care se întîmplă numai din cînd în cînd, la intervale mari: vizitele cele mai plăcute sînt cele mai ~e; ~a vedere e mai cu plăcere (ZNN.); momentele de fericire sînt ~e în viața omului ¶ 3 Care se găsește cu greu, care nu se vede ori-unde sau ori-și-cînd: o pasăre ~ă; o frumusețe ~ă; la noi, miniștrii buni sînt ~i ca buriana de leac (JIP.) ¶ 4 Superior, de un merit deosebit, excepțional: e un om ~ ¶ 5 RARE-ORI *loc. adv.* Nu adesea, numai cîteodată (comp. ARARE-ORI).

2. *adv.* 1 Lăsînd să treacă oare-care timp de la unul la altul, făcînd cîte o pauză între una și alta, fără a se grăbi: vorbește ~ și răspicat ¶ 2 Nu adesea, numai cîteodată, la mari intervale: vine ~ pe la noi; Ⓟ mai la ~, rare-ori: flăcău ca Mătăhuz împărat, ba, ba, ba, (se găsește mai la ~ (ISP.) ¶¶ Ⓒ DES lat. r a r u s].

RARA *adv.* Agale, încet, cu pași mărunți: a pornit-o într'o bună dimineață, așa ~, pe ulița mare (VLAH.); Țiganul pune scroafa 'n car și foile și-o ia ~ la drum (GR.-N.); *dese ori repetat*: numai ce o vezi, la revărsatul zorilor, că o ia ~, ~, prin fîneață (DLVR.); apoi iar o lua ~, ~, pe nisip (D.-ZAMF.); o luă ~, ~, către o pădure ce era p'acolo p'aproape (ISP.) [r a r].

***RAREFACȚIUNE**, RAREFACȚIE *sf.* Rărire, starea a tot ce e rărit: ~a aerului [fr.].

RAREORI ☞ RAR 1 5.

RĂRI (-resc) 1. *vb. tr.* 1 A face (mai rar: ~ copacii; ~ pașii; Ziua scade, noaptea crește Și frunzișul mi-l rărește (EMIN.) ¶ 2 A veni, a se duce mai rar: cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă (CRG.).

2. *vb. refl.* A se face mai rar: mi s'a rărit părul [lat. vulg. *r a r ī r e clas. r a r e s c ĕ r e].

RĂRICEL, *f.* -ICEA, ICICĂ *adj. dim.* RAR. Cam rar.

○ **RĂRIME** *sf.* 1 Însușirea a tot ce e r a r: ~a lăcuitorilor... să pricinuește din străina, nesuferita și vrăjmășeasca otcîrmuire (C.-RAD.) ¶ 2 *Băn.* Rariște, răritură.

***RARISIM** *adj.* și *adv.* Foarte rar [fr. < lat.].

RĂRIȘ (*pl.*-ișuri *sn.* ♣ Rariște: Tace cucul la ~, La ~, la cărpeniș (ALECS.) [r a r].

RARIȘTE *sf.* ♣ Loc în pădure unde copacii sînt foarte r a r i: rîul curge repede și sgomotos printr'o ~ de anini subțiri și svelți (VLAH.); Pe cînd iese dulcea lună Dintr'o ~ de fag (EMIN.); rariști de sălcii rotunde cuprind zările (JIP.).

***RARITATE** *sf.* 1 Însușirea a tot ce e rar, ce nu e obicinuit ¶ 2 Lucru ce nu se întîmplă adesea ¶ 3 Lucru rar, ce nu se găsește ori-cînd sau ori-unde ¶ 4 Densitate slabă, *vorb.* de aer [lat.].

RĂRITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* 1 Faptul de a r ă r i, rărit: la a doua prașilă se va săvîrși răritura macului (ION.) ¶ 2 ♣ Rariște: Cucule, cu pana sură, Nu-mi cînta la ~ (VDR.) [r ă r i].

RARIȚĂ, RALIȚĂ (*pl.*-țe, rărițî) *sf.* 1 Plug primitiv, mic, care n'are fier lung, ci numai un brăzdar mic și două cormane; se întrebuințează ca să ușureze prășitul de al doilea al porumbului sau al cartofilor, afînînd pămîntul (▪ 4085): pluguri, rarițe, brăzdau pămîntul, parcă n'ar fi fost zdravăn (ISP.) ¶ 2 ☆ RARIȚA *sau* RARIȚELE *pl.* Parte din constelațiunea Orionului (▪ 4086): găinușa-i spre asfințit, rarițile de-asemine și luceafărul de ziuă de-acum trebue să răsară (CRG.); rarițele străluceau în cerul limpede ca seninul albastru al unei pietre scumpe (S.-ALD.) [bg. srb. r a l i c a].

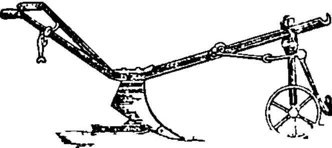

Fig. 4085. Riariță.

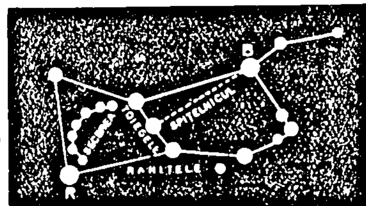
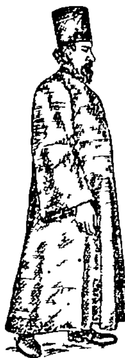

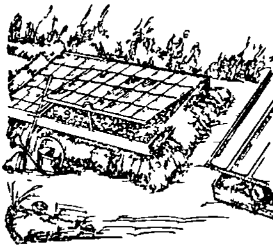
Fig. 4086. Rarițele
(R. Rigel. — B. Betelgeuse).

RĂRIȚA (-ițez) *vb. tr.* A afîna pămîntul cu r a r i ț a.

RĂRIȚAT *sbst.* Faptul de a r ă r i ț a.
RĂRUNCHIU[1], **RĂNUNCHIU**[1] *sm.* ① Rinichiu: au mai aflat și la rărunchii lui, de către stînga, alte două pietre (N.-COST.) ¶ ② Măruntaie, mațe, organele interne ale omului: Prometeu, pe carele pe nedrept îl osîndise Joe ca să-l chinuească un vultur, rozîndu-i rărunchii (ISP.) ¶ ③ Ⓕ Adîncul sufletului: opintindu-se din fundul rărunchilor, animalul s'avînta orbește în fața loviturilor (CAR.); începu a se boci de ți se rupea rărunchii de milă (ISP.) [lat. r e n u n c u l u s].
RĂRUNCHIU[2], **RĂNUNCHIU**[2] *sbst.* ① BOGLARI ¶ ② — UNTIȘOR ① [lat. r a n u n c u l u s.
RĂRUȚ *adj. dim.* RAR. Cam rar: ...să ne cumpărăm cîte-o măntăluță, Fie cît de ~ă (VOR.).
RAS[1] 1. *adj. p.* RADE. ① Tăiat cu briciul, tuns pînă la piele, bărbierit: cu barba și mustățile ~e; cu capul ~ ¶ ② Răzuit (cu cuțitul, cu un obiect tăios): dintr'o ridiche patru feluri de mîncare se fac: ~ă și nerasă, cute și felii (PANN) ¶ ③ Șters (*vorb.* de ceva scris): un cuvînt, un nume ~ de pe listă ¶ ④ *F* Trîntit, scos din slujbă ¶ ⑤ Dărîmat din temelie, tăiat pînă la pămînt, cosit ¶ ⑥ Plin pînă la margine: plin ~; m'am dus la putina cu apă și i-am trîntit pe cămașe două căni pline ~e (OLVR.) ¶¶ Ⓒ NERAS.
2. *adv.* Atingînd ușor o suprafață (☞ RADE 1 ⑪): după cîteva clipe, prepelița zboară ~ cu pămîntul (BR.-VN.).
3. *sbst.* Faptul de a rade: ~ul bărbii.
RAS[2] *part. tr.* RAGE.
RĂS... ☞ RĂZ...
RASĂ[1] (*pl.*-se) *sf.* Ⓣ Veșmînt larg de postav, lung pînă la călcîie, ce poartă călugării și maicile (▣ 4087): (un călugăr) de frică, luă rasa în cap, se făcu ghem și se culcă în zăpadă (ISP.); îmbrobodite peste comanac, în lungi rase de șeiac, lin pășesc măicuțele spre biserică (VLAH.) [vsl. r a s a].

Fig. 4087. Rasă.

***RASĂ**[2] (*pl.*-se) *sf.* ① Toți cei ce se trag din același strămoș, seminție, neam, viță, ginte: S'ar zice că în tine urăște-o 'ntreagă ~ (VLAH.); de ~ nobilă, de viță boierească, de neam bun ¶ ② Varietate a unei spețe animale sau vegetale ale cărei caractere distinctive se transmit dintr'o generație la alta, soiu: rasa bovină; rasa cînilor; un cal de ~, un cal de soiu (bun) ¶ ③ Varietate a speței umane; rasa umană, neamul omenesc: rasa albă, totalitatea oamenilor cu pielea albă; rasa galbenă, neagră, etc. [fr. r a c e].
RĂSAD (*pl.*-aduri) *sn.* Plantă tînără ce se scoate din pămînt spre a fi răsădită aiurea: ~uri de flori, de ceapă, de varză; iau luminarea și-o înfig într'o oală cu ~ (GRL.); Ⓕ: un nou ~ din vița romană prinde rădăcină 'n munții și 'n văile Dunării (VLAH.) [srb. bg. r a z s a d (ŭ)].
RĂSĂDI (-ădesc) *vb. tr.* A scoate un răsad din pămînt și a-l sădi în altă parte, a transplanta: Joe alese această grădină în care-și răsădi el pomii lui ce făceau mere de aur (ISP.); îndată s'au apucat Noe a lucra pămîntul... și au răsădit vie (N.-COST.); l-a găsit în grădină răsădind niște verbine (BR.-VN.); Ⓕ: pe-aici au curs... legiunile romane, menite a ~ un popor nou în cîmpiile pustiite ale Daciei (VLAH.) [srb. r a z s a d i t i].
RĂSADNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Strat de pămînt în care se seamănă plante ce urmează a fi răsădite și care se acopere cu rogojini, cu geamuri, etc., spre a fi ferite de răcoarea nopții (▣ 4088): sfeclele, curechiul și alte rădăcini din ~ trebuesc plivite îndată ce se pot cunoaște din dudău (ION.); îmi fac ~ în odaia asta (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Pepinieră [srb. r a z s a d n i c a].

Fig. 4088. Răsadniță.

RĂSĂRI (-sar, -saiu) *vb. intr.* ① A ieși din pămînt (*vorb.* de plante): grîul, iarba a răsărit; *F* răsare unde nu-l semeni (PANN), îl găsești în tot locul, fără să te aștepți ¶ ② A crește: îmi răsărise musteața și eram acum om în tot locul (GN.); pînea pentru colaci se plămădește... se frămîntă și se lasă ca să răsară, adică să înceapă a crește (PAMF.) ¶ ③ *F* A crește mare: cum a răsărit fetița! ¶ ④ A se ivi, a se arăta pe neașteptate: la o răspîntie, îi răsare în cale un băiețel (R.-COO.); de unde a răsărit omul acesta? (CAR.); copacii s'au abătut... și un oraș a răsărit, ca în basme, pe coastele muntelui Furnica (VLAH.) ¶ ⑤ ☆ A apărea la orizont (*vorb.* de soare, lună, stele: soarele răsare 'ncet de după dealurile Măcinului (VLAH.); a răsărit luna, luceafărul de seară ¶ ⑥ A ieși în evidență, a apărea mai ridicat, mai vizibil decît cele dimprejur: dintre ochii ei stinși... răsărea un nas coroiet (GN.) ¶ ⑦ A apărea, a se naște: oameni ca Eminescu răsar la depărtări de veacuri în existența unui popor (VLAH.) ¶ ⑧ A tresari, a sări în sus speriat: nu trecu mult și împărăteasa dete un țipăt, răsărind din somn (ISP.); m'ai făcut din om neom, că răsaiu noaptea din somn (R.-COO.) [lat. r e - s a l i r e].
RĂSĂRIT 1. *adj. p.* RĂSĂRI. ① Ieșit din pămînt: grîul ~ ¶ ② Crescut ceva mai mare, măricel: numai pe-alocuri, o fetiță mai ~ă se necăjea pe cărărușile alburii (SAO.) ¶ ③ Ieșit mai în evidență, mai ridicat, mai înalt, mai desvoltat: în fața unui maidan, îngrădit cu lațe, o casă mai ~ă decît celelalte (OLVR.); în mijloc era o luminare mai mare, ~ă din celelalte (R.-COO.) ¶ ④ Deștept, isteț.
2. (*pl.*-ituri) *sn.* ① ☆ Momentul cînd soarele, luna, etc. apare la orizont: de la ~ul soarelui pînă la apus ¶ ② ● Partea cerului unde răsare soarele, est, orient (☞ ▣ 904): copilul cînd-l botezi, trebue să caute cu fața către ~, ...și spre ~ noi creștinii ne închinăm, și raiul spre ~ s'au sădit (PRV.-MB.); să nu dai gunoiul spre ~, că e păcat (GOR.).
3. † **RĂSĂRIȚĂ** *sf.* Răsărita soarelui = RĂSĂRIT 2 ①: Sîmbătă, în răsărita soarelui... au intrat Petru-Vodă în cetatea Cicеului și au închis porțile (GR.-UR.).
RĂSĂRITEAN 1. *adj.* ● De la r ă s ă r i t, oriental.
2. *sm.*, **RĂSĂRITEANCĂ** (*pl.*-ence) *sf.* Locuitor (locuitoare) de la răsărit, oriental(ă).
RĂSĂRITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Tresărire: o ~ a inimii îl avîntase spre locul unde ochii săi puteau să zărească pe zîna (ODOB.) ¶ ② Ieșire în evidență [r ă s ă r i]
RĂSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① R a s, faptul de a rade: la așa barbă, asa ~ (PANN) ¶ ② Ceea ce se scoate prin radere cu cuțitul, cu un obiect tăios, răzătură, răzuitură: mănîncă tot ce rămîne de la ospețele noastre: coji și răsături de legume (I.-GH.).
RĂSB... ☞ RĂZB...
○ **RASC** — VREASC.
RĂSCĂCĂRA (-cacăr, **RĂSCRACĂNA** (-cracăn *vb. tr.* și *refl.* A desface cît mai mult picioarele, a le îndepărta unul de altul: toemai venea o birjă cu caii răscăcărați de teama alunecușului (CAR.) [r ă s- + c r ă c ă n a].
RĂSCH... ☞ RĂȘCH...
***RASCHETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Daltă de fier încovoiată cu care se rade văpseaua și se curăță rugina de pe corpul vasului [it. r a s c h i e t t o].
RĂSCITI (-itesc) *vb. tr.* A citi de mai multe ori: nu mă puteam opri... de a-mi citi și ~ numele (GN.) [r ă s- + c i t i].
RĂSCOACE (-coc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) coace prea mult [*pref.* r ă s- + c o a c e].
RĂSCOAGE *sf.* Plantă cu flori mari, frumoase, roșii-purpurii, rar albe, ce crește prin păduri; numită și „iarba - sfîntului-Ioan", „rachițică" sau „sburătoare (-de-pădure)" *(Epilobium angustifolium)* (▣ 4089).

Fig. 4089. Răscoage.

RĂSCOALĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Ridicarea, răscularea poporului împotriva stăpînirii, revoltă, rebeliune: răscoala nu mai aștepta decît un semn, ca să izbucnească (VLAH.) ¶ ② Turburare, neorînduială: și se făcu o tulburare și o ~ între dînșii, de nu-i putea da nimeni de căpătîiu (ISP.) [vsl. r a s k o l a].
RĂSCOL *pl.*-coale *sn.* ① Drug de lemn cu

cîte o ureche la fie-care capăt în care intră carîmbii de sus ai loitrelor carului ([▪] 4090): Ⓕ a trece peste răscoale, a împinge prea departe lucrurile, a se trece cu : Epimeteu... vedea că prea trece peste răscoale Pandora cu atîtea întrebări (ISP.) ¶ ② Lopățica cu care se scoate apa din luntre, numită și „căuș" sau „scăfiță" • ③ Coteț pentru păsări: să-i ții la păstru și nu cauți în el, pînă nu ți-i face răscoale, magazii, grajduri și cotețe (R.-COD.) ¶ ④ Separațiunea oilor dintr'o turmă, după proprietarii lor, cînd încep să coboare de la munte, pe la mijlocul lui Septembrie: de cu toamnă, cînd este ~ul, cu ușurință se pot despărți oile de către olaltă (BRL.) [vsl. r a s k o l ŭ].

Fig. 4090. Răscol.

RĂSCOLI (-olesc) *vb. tr.* ① A răsturna din locul lor, a pune în neorînduială lucrurile, căutînd ceva: după ce răscoli trei zile și trei nopți, găsi în sfîrșit, în fundul unui tron vechiu, armele și hainele tătîne-său (ISP.) ¶ ② A scormoni, a zgîndări: n'aș fi răscolit de sub vălul trecutului aceste amintiri (GN.); răscolind cenușa satului mistuit (DLVR.) ¶ ③ A separa oile dintr'o turmă, luîndu-și fie-care stăpîn pe ale lui: haideți deom ~ oile, haide să împrăștiem turma, să ne alegem fiecare oile noastre (SEZ.) [vsl. r a s k o l i t i „a desface, a spinteca"].

RĂSCOLIT *sbst.* Faptul de a r ă s c o l i.

RASCOLNIC, ✓ **RĂSCOLNIC** *sm.* Adept al unei secte de schismatici ruși: răscolnicul sirimanul tare crede că care își rade barba, cu totul pierde chipul și asemănarea lui Dumnezeu (TICH.) [rus.].

RĂSCOPT *adj. p.* **RĂSCOACE**. ① Prea copt: spicele răscoapte și țepoase, încărcate cu bob mare și greu (DLVR.) ¶ ② Întărit prin fierbere, tare: era vara, pe la Iuliu, o vară de acele unde găinile fac ouă răscoapte (ALECS.).

RĂSCOTE *sf. pl.* Crengi uscate, vreascuri: călătorul adunase niște ~, surcele și așchii de lemne (ISP.); fîșiitul frunzelor și trosnetul gătejelor, al ~lor uscate, mă înfiorau (LUNG.) [comp. vsl. h v) r a s t ŭ].

RĂSCRĂCĂNA ☛ **RĂSCĂCĂRA**.

RĂSCROI (-oesc) *vb. tr.* ① A croi într'alt fel • ② A tăia, a scobi (o cămașă, o bluză, etc. la gît sau la mîneci.

RĂSCROIT *adj. p.* **RĂSCROI**. ① Croit într'alt fel ¶ ② Scobit la gît sau la mîneci: decoltat.

RĂSCRUCE *sf.* ① Locul unde se încrucișază două sau mai multe drumuri, răspîntie: cum îi ajunge în răscrucile drumului, ai să dai de grădina ursului (CRG.); Năruia... așternută sub măguri de sare, la ~a apelor, unde s'aruncă pîrăul Năruia în matca Zăbalii (VLAH.) ¶ ② Partea carului de care se prind șleaurile ¶ ③ Încrucișarea stinghiilor de la ferestre ¶ ④ *pl.* Spetezele (așezate cruciș ale) vîrtelniței [r ă s- + c r u c e].

RĂSCULA (-scol) 1. *vb. tr.* A face să se ridice cu toții împotriva stăpînirii.

2. *vb. refl.* A se ridica cu toții împotriva stăpînirii, a se revolta, a face o răscoală [r ă s- + s c u l a].

RĂSCUMPĂRA (-păr) *vb. tr.* ① A cumpăra un lucru vîndut înainte de el însuși: am răscumpărat moșia; de va ținea cineva niște ocine zălog pentru datorie... și nu le va ~... (PRV.-MB.) • ② A libera în schimbul unei sume anumite: ~ un rob, un captiv • ③ A scăpa, a mîntui, a izbăvi ¶ ④ A despăgubi, a compensa: limbile se desmorțesc prin glume, prin rîsuri cu hohote, ele răscumpăra lungile ore de tăcere (ODOB.) ¶ ⑤ ‡ A răzbuna, a-și izbîndi: Bogdan-Vodă au socotit că are vreme să-și răscumpere rușinea sa despre craiul leșesc (GR.-UR.) [r ă s- c u m p ă r a].

RĂSCUMPĂRARE *sf.* ① Faptul de a r ă s c u m p ă r a ¶ ② ‡ Răzbunare.

RĂSFĂȚ (*pl.*-ățuri) *sn.* ① Faptul de a se r ă s f ă ț a, alintare, alintătură: după ce-i spunea cu un ~ copilăresc că-i era somn, ea adormea (BR.-VN.) • ② † Sbeguială: te pomeneai că se aruncau pe ~ (DLVR.).

RĂSFĂȚA (-făț) 1. *vb. tr.* ① A mîngîia, a atinge ușor cu mîna pe obraji, pe păr, etc., în semn de dragoste: ~ copilul pe obraji; ~ calul pe coamă; Ⓕ: un vînt lin și dulce răcorea și răsfăța frunțile noastre arse de soare (BOL.) ¶ ② A desmierda, a drăgosti, a giugiuli ¶ ③ A alinta, a răzgîia: mă-sa îl răsfăța și nu-l lăsa niciodată să se joace cu băieți de seama lui (VLAH.) ¶ ④ † A înveseli, a desfăta: ea nu mai era copila zburdalnică ce răsfăță lumea prin neastîmpărul veseliei (SLV.).

2. *vb. refl.* ① A se alinta ¶ ② A se desfăta, a duce o viață plină de plăceri, lipsită de griji, de supărări, a se lăfăi: perechea iubitoare putea să se resfețe în brațele fericirii fără leac de grije (GN.); se răsfăță în atîtea priviri drăgăstoase (DLVR.); a se ~ ca peștele în baltă (ZNN.) [r ă s- + f a ț ă, propriu „a desmierda pe f a ț ă"].

RĂSFĂȚARE *sf.* Faptul de a (se) r ă s f ă ț a, răsfăț.

RĂSFĂȚAT *adj. p.* **RĂSFĂȚA**. ① Mîngîiat, desmierdat • ② Alintat, răzgîiat: ce vor deveni acești copii răsfățați, ale căror simțuri se blazează așa de timpuriu! (VLAH.) ¶ ③ Desfătat, înveselit: niciodată n'au văzut ei locuri așa deschise și ~e de soare (VLAH.).

RĂSFĂȚĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Alintătură: răsfățăturile ei de copil drăgălaș (VLAH.) [r ă s f ă ț a].

RĂSFIRA (-fir), Ⓟ **RĂSHIRA** (-hir) 1. *vb. tr.* ① A desface, a desfășura, a depărta unul de altul: răsfirîndu-și părul pe spinare, ele se uitau cu jind la dînsul (ISP.); păunul își răsfiră cu mîndrie coada ¶ ② A împrăștia, a risipi.

2. *vb. refl.* ① A se desface, a se desfășura: niște coame castanii undoioase se răsfirară peste umerii și pieptarul lui înfirat (NEGR.) ¶ ② A se împrăștia, a se risipi: oștirile otomane se răsfirară pe lungul unui șanț la poalele dealului (BDL.); stolurile de ciori se răsfiră, se amestecă, se gonesc, croncăe (DLVR.); în zorile zilei a doua, negura se răsfira de tot (SLV.) [r ă s- + f i r, propriu „a desface firele unul de altul (la țesut)"].

RĂSFIRAT *adj. p.* **RĂSFIRA**. ① Desfăcut, desfășurat, depărtat unul de altul: ți le vîră sub nas cu cele zece degete ~e (DLVR.) ¶ ② Împrăștiat, risipit: satul este o adunătură de case ~e (BOL.).

○ **RĂSFLOCI** (-ocesc) *vb. refl.* A se răsfăța, a se răzgîia [r ă s- + f l o c].

RĂSFOI (-foesc) *vb. tr.* A întoarce foile unei cărți, unui registru, etc., căutînd ceva sau citind în treacăt: răsfoesc un carnet în care treceam note aproape zilnice (BR.-VN.); Dan răsfoește dosarele pe care i le adusese de cu seară ajutorul (VLAH.) [r ă s- + f o a i e].

RĂSFRÎNGE (-frîng) 1. *vb. tr.* ① A îndoi, a ridica în sus: moș Gavril își răsfrînge buzele cu dispreț (SAD.) ¶ ② A sufleca, a sumete: ~ mînecile ¶ ③ A retrimite lumina, imaginea, a reflecta, a oglindi: ostroavele — grădini plutitoare — își răsfring în valuri răchitele argintii (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se îndoi în sus: (buza) cea de deasupra se răsfringea în sus peste scăfîrlia capului (CRG.) ¶ ② A se reflecta, a se oglindi: Se răsfringe ca 'n oglindă a copilei umbră (EMIN.); F: gloria lui se răsfringe asupra urmașilor săi ¶ ③ A se refracta: chiotele lor răzbăteau pînă 'n adîncul bătrînelor păduri... răsfringîndu-se de două, trei ori (SAD.) [r ă s- + f r î n g e].

RĂSFRÎNT *adj. p.* **RĂSFRÎNGE**. ① Îndoit în sus: sumes, suflecat: pisoiul... dormea cu picioarele împletite și cu gîtul ~ în sus (DLVR.); cu mînecile ~e ¶ ② Oglindit, reflectat.

RĂSFUG, **RĂSFULG** *sbst.* ① Boală de care pătimesc oile, caracterizată prin umflarea ugerului: încearcă unii să tămăduească de răsfulg frecînd oaia bolnavă cu lapte sau cu un ban de argint (PAC.) ¶ ② *a)* Plantă cu tulpina ramificată, cu ramurile lungi și aproape fără frunze, cu flori galbene dispuse în mici capitule lungărețe (*Chondrilla juncea*): — *b)* = **DALAC** ②.

RĂSFUGI, **RĂSFULGI** (-gesc) *vb. refl.* A se bolnăvi de r ă s f u (l) g.

RĂSG... = **RĂZG...**

RĂSHIRA ☛ **RĂSFIRA**.

RĂSL... = **RĂZL...**

RĂSM... = **RĂZM...**

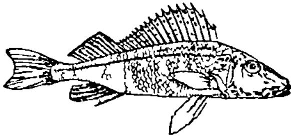
RASNA... — **RAZNA...**

RĂSOL (*pl.*-oluri) *sn.* ① Carnea fiartă din care s'a făcut ciorbă sau supă: la amiază, prînz țapăn cu ciorbă și cu ~ (I.-GH.) ¶ ② Pește fiert • ③ Legume fierte: fasolea verde în păstăi... o consumă sătenii... dată ~ (MAN.) ¶ ④ *F* Rasoleală: a da ~, a face ceva în grabă și fără îngrijire [srb. bg. r a z s o l (ŭ).

RASOLEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① ⚠ Tencuială groasă aruncată pe zid și netezită prost cu mistria ¶ ② Ⓕ *F* Lucrare făcută în grabă și fără îngrijire [r a s o l i].

RASOLI (-olesc) *vb. tr.* ① ⚠ A tencui gros, a arunca tencuiala pe un perete și a o netezi prost cu mistria ¶ ② Ⓕ *F* A face o lucrare în pripă și fără îngrijire: **un număr de lux, îngrijit, nu rasolit ca numerile cotidiane** (CAR.) [r a s o l].

RĂSPĂR 1. *sm.* Varietate de ghiborț, cu aripioarele și spinarea foarte spinoase; are carnea albă și e foarte bun de mîncare (*Acerina Schraetser*) ([▪] 4091).

Fig. 4091. Răspăr.

2. *sbst.* **În ~**, în direcția opusă așezării sau creșterii părului: **cînd cu mîna frecăm în ~ blana unei pisici** (ODOB.); **începu... a-l netezi pre spate și pre coaste, în păr și în ~** (TICH.); Ⓕ aspru: în bătaie de joc: **cele două femei răspund în ~** (LUNG.); **a lua în ~**, a lua la trei parale, a trata aspru: **văzîndu-se luat în ~ de babele satului ...se apăra în dulcea limbă a poeziei** (ODOB.) [r ă s- + p ă r].

RĂSPAS¹ *sbst.* Răgaz; interval de timp: **cotoșmanul nu-i dădu ~ să se mai gîndească** (ISP.); **veniți s'aprindem țigările, cît om face și noi nițel ~** (RV.-CRG.); **unde am eu pas și ~ să mănînc o bucățică de trestie?** (R.-COD.) [r ă s- + p a s].

RĂSPAS² = SPAS.

***RASPEL** (*pl.*-ele) *sn.* ☞ Pilă groasă pentru lemn, rașpă [germ.].

† **RĂSPICA, RESPICA** (-ic) 1. *vb. tr.* ① ‡ A despica ¶ ② A rosti, a glăsui, a cuvînta: **cînd să-i puie (paharul de rachiu) la gură, răspică...: să fie de sănătatea dumitale!** (VAS.); **moșneagul... nu putu ~ un cuvînt** (SEV.).

2. *vb. refl.* A se desluși, a se lămuri: **istorioara cea de la țară... mi se respica din ce în ce mai limpede înaintea ochilor** (GN.) [d e s p i c a, prin înlocuirea prefixului d e s- cu r ă s-].

RĂSPICAT 1. *adj. p.* RĂSPICA.

2. *adv.* Deslușit, lămurit: **a fost cu desăvîrșire de prisos să vorbească ministrului ~, cum se hotărîse în ajun** (BR.-VN.); **și, ~ le-a spus că Florică al ei nu poate lua pe ori-cine** (CAR.).

RĂSPÎNDI (-desc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) împrăștia, a (se) risipi ¶ ② A (se) duce departe, în toate părțile: **florile răspîndeau un miros de te îmbăta** (ISP.) ¶ ③ A (se) lăți, a (se) propaga: **~ o știre, o doctrină** [vsl. r a s p ą d i t i].

RĂSPÎNTIE, *Mold.* **RĂSPÎNTENE** *sf.* Locul unde se încrucișază drumurile, răscruce: **aici la han, în drum, la răspîntie, trebue un băiat iute, spirt** (BR.-VN.); **dracul ...nu face biserici ori puțuri pe la răspîntii** (ISP.); **ca să scapi de friguri, taie unghiile, bagă-le într'un ou și pune-le la răspîntie** (GOR.); **la toate răspîntenile, cîte un zapciu al agiei oprea carele... pînă după trecerea alaiului** (NEGR.); **dar sufletul ei cine știe pe la cîte răspînteni stă** (EMIN.); Ⓕ: **Rumânu, fiindcă e pus la răscruce, în răspîntia popoarelor sălbatice** (JIP.) [vsl. r a s p ą t i j e].

RĂSPLATĂ (*pl.*-ate, -ăți) *sf.* ① Ceea ce se dă cuiva drept mulțumită pentru o faptă frumoasă sau pentru o slujbă, recompensă; Ⓟ: **după faptă, și răsplată**; Ⓟ: **nici o faptă fără ~**; **Răsplata Muncii** (pentru Învățămînt, pentru Biserică), numele a două decorații românești ([▪] 4092, 4093) ¶ ② Pedeapsă: **răsplata unei crime; cine fură își ia răsplata** [r ă s p l ă t i].

Fig. 4092. Răsplata muncii pentru Învățămînt.

Fig. 4093. Răsplata muncii pentru Biserică.

RĂSPLĂTI (-ătesc) *vb. tr.* ① A da o răsplată: **Dumnezeu să-ți răsplătească cu bine mila ce ai arătat către noi** (FIL.) ¶ ② A pedepsi: **Dumnezeu nu răsplătește ca dușmanul, ci gonește cu anul** (PANN): **fără milă îi răsplătiră nelegiuirea ce făcuse** (ISP.) ¶ ③ ‡ A răzbuna [srb. r a z p l a t i t i, bg. r a s p l a t a m].

RĂSPLĂTIRE *sf.* ① Faptul de a r ă s p l ă t i, răsplată ¶ ② Pedeapsă: **sîngele cel nevinovat ce atîta mare de timp ai vărsat cere ~** (ISP.) ¶ ③ † Răzbunare.

RĂSPOPI (-popesc) 1. *vb. tr.* A scoate din popie, a lua darul preoției.

2. *vb. refl.* A înceta de a fi preot [r ă s- + p o p i].

RĂSPUNDE (-pund, -punz) *vb. tr.* și *intr.* ① A da un răspuns la o întrebare: **mai mare nebunie iaste a ~, fără de a te întreba cineva** (ANT.-IV.) ¶ ② A repeta sunetele, cuvintele: **ecoul răspunde singur la aceste strigăte** ¶ ③ A vorbi acelora cari chiamă, cari se prezintă: **am bătut la ușă, dar nu mi-a răspuns nimeni** ¶ ④ A scrie unei persoane de la care s'a primit o scrisoare: **nu mi-ai răspuns la ultima mea scrisoare** ¶ ⑤ A da examen: **a răspuns bine la geografie** ¶ ⑥ A se apăra opunînd alte argumente acelora aduse de adversar, a întîmpina, a obiecta ¶ ⑦ A opune o acțiune alteia: **i-a răspuns printr'o lovitură de picior** ¶ ⑧ A se arăta obraznic: **nu mai răspunde, că te dau afară** ¶ ⑨ A arăta că împărtășește aceleași sentimente: **copilul meu nu răspunde la dragostea ce am pentru el** ¶ ⑩ A garanta pentru cineva, pentru ceva ¶ ⑪ A da seamă, a fi răspunzător: **fie-care răspunde de faptele sale** ¶ ⑫ A plăti, a achita: **vistieria țării îți va răspunde cheltuielile însutit** (GN.) ¶ ⑬ A duce la, a ieși, a se întinde pînă la: **(peștera) sparge pe dedesubt două șiruri de munți și răspunde tocmai în Transilvania** (VLAH.) ¶ ⑭ A pătrunde: **cuiul a răspuns dincolo de perete** ¶ ⑮ A se simți prin comunicațiune într'o parte oare-care a corpului: **simțea între tîmple o durere... cu svîcnituri care-i răspundeau în ceafă** (VLAH.) ¶ ⑯ A da spre, a comunica: **ferestrele răspund spre stradă** ¶ ⑰ A realiza speranțele puse: **succesul nu răspunde așteptărilor** [lat. r e s p o n d ĕ r e].

RĂSPUNDERE *sf.* ① Faptul de a r ă s p u n d e ¶ ② Garanție ¶ ③ Îndatorirea de a răspunde de un fapt și de a repara paguba eventuală, responsabilitate.

RĂSPUNS (*pl.*-suri) *sn.* ① Ceea ce se spune aceluia care întreabă ceva: **a da un ~ afirmativ, negativ; și tăcerea e un ~** ¶ ② Scrisoare prin care se răspunde la o altă scrisoare ¶ ③ Întîmpinare, obiecțiune [lat. r e s p o n s u s].

RĂSPUNZĂTOR *adj.* ① Care ia asupră-și să r ă s p u n z a de altul sau de datoriile acestuia, garant ¶ ② Care e dator să dea seamă de un fapt, să dea socoteală de o pagubă și s'o repare, responsabil: **miniștrii constituționali sînt ~i de administrațiunea lor** ¶ Ⓒ NERĂSPUNZĂTOR.

○ **RĂSPUTEA** (-pot) *vb. intr.* A face ceva din toate puterile, cît îi iartă puterile: **calul fugea cît ce răsputea el, dar zmeul mai mai să-l ajungă** (VAS.); **să iei apă într'o clipă și să fugi cît îi răsputea și să nu te uiți înapoi** (SB.) [r ă s- + p u t e a].

RĂSPUTERE *sf.* numai în loc. **din ~**, mai des **din răsputeri**, din toate puterile: **a strigat și sfînta Duminecă odată din răsputeri și îndată s'au adunat toate viețățile** (CRG.); **l-a lovit... din toată ~a, chitind că nu s'a scula mai mult de jos** (SB.) [r ă s p u t e a].

RAST *sbst.* Ⓟ Umflătură cronică a splinei la cei ce pătimesc de friguri: **eu postesc Miercurea și Vinerea și metahirisesc sărături de cînd pătimesc de ~** (ALECS.); **cînd tai pînza din războiu, pui copiii bolnavi (de ~) pe sulul de dinapoi și, cît tai urulocul, zici de trei ori: nu taiu pînza, ci taiu ~ul lui N.** (PAMF.) [vsl. r a s t ŭ, ung. r á s z t].

RĂSTĂGOL ☞ ROSTOGOL.

RĂSTĂLMĂCI (-ăcesc) *vb. tr.* A tălmăci în alt chip, a interpreta într'alt fel, a întortochia înțelesul: **căpătasem convingerea că fie-care lege se poate ~ în mai multe sensuri** (ALECS.); **a doua zi, cădeam în vecinica îndoială, ...tălmăcind și răstălmăcind... fie-care cuvînt al ei** (GN.) [r ă s- + t ă l m ă c i].

○ **RĂSTĂU** RESTEU.

RĂSTAV¹ (*pl.*-avuri) *sn.* Șină de fier dințată care servește la închisul formelor cînd se pun în mașină ([▪] 4094).

RĂSTAV² (*pl.*-avuri) *sn.* *Olten.* Distanța din-

tre cuiburile de porumb [comp. srb. r a s t a v i t i „a separa"].

○ **RĂSTEU** RESTEU.

RĂSTI (-tesc) *vb. refl.* A se adresa cuiva cu glas tare și aspru; a sări cu gura la cineva: **se răsti la femeia sa, zicîndu-i că nu îngrijește să fie lucrurile puse la locul lor** (ISP.): **cum o să știe el răbda, cînd l-or lua cu răul, cînd s'or răsti și s'or sluți la dînsul?** (VLAH.).

Fig. 4094. Răstav.

RĂSTIGNI (-nesc *vb. tr.* ① A pune pe cruce, a crucifica: **că doar Dumnezeu cel mare și puternic nu s'a răstignit numai pentr'un singur om** (CRG.) ¶ ② A țintui de ceva membrele depărtate unul de altul ale unui animal: **e foarte bine de a împușca un uliu și a-l ~ pe poarta curții** (MAR.) ¶ ③ A face pe cineva să stea cu brațele și picioarele întinse: **pînă să se ridice hangiul într'un cot, îl răstigniră jos** (CAR.) [vsl. r a s t ę g n ą t i.

RĂSTIGNIT *adj. p.* RĂSTIGNI. ① Pus pe cruce, crucificat ¶ ② Țintuit de ceva, cu membrele departate unul de altul (*vo b.* de un animal ¶ ③ Cu brațele întinse: **Mimi se pusese în dreptul ușii, cu brațele ~e** (D.-ZAMF.).

RĂSTIMP, † RĂSTÎMP *pl.*-puri *sn.* Interval (de timp), distanța de la un timp la altul: **Făt-frumos se avîntă pe el și 'n răstimpul cîtorva gînduri fericite, ajunse la castelul încolțit al Genarului** (EMIN.); **de departe s'aude în răstimpuri țipătul ascuțit și răsunător al unui herăstrău** (VLAH.); **nu se mai auzea decît... nechezatul cailor și, prin răstimpuri, strigătul ostașilor** (ISP.); **Pe la porci veni boierul, Ca să-i vadă vr'un răstimp** (SPER.) [vsl. r a s t ą p ŭ, refăcut după t i m p].

RĂSTIT *adj. p.* RĂSTI. Cu glas tare și aspru: **tonul ~, aproape disprețuitor cu care-mi aruncă acest răspuns, îmi ridică sîngele 'n obraz** (VLAH.); *adv.*: **D-na Moroi... îi răspunse ~, nevoind să-și trădeze mulțumirea** (DLVR.).

RĂSTITURĂ *pl.*-turi) *sf.* Vorbire r ă s t i t ă, aspra: **la mînia lui, tot cu cinste grăia și cu îngădueală, nu cu răstituri, prostatic** (NEC.).

RĂSTÎMP ☞ RĂSTIMP.

○ **RĂSTÎNDI** — RĂSTIGNI.

RĂSTOACĂ (*pl.*-ce) *sf.* Braț de rîu, abătut din matca lui și secat, spre a putea prinde peștii din el: **mulțimea răstoacelor și a răgăliilor oferă ascunzători suficiente pentru păstrăvi** (PĂC.); **Cînd a fost pe la răstoace, Ochiul stîng a prins să joace** (COȘB.) [r ă s t o c i; comp. rus. r a s t o k ŭ].

RĂSTOARCE (-torc *vb. tr.* A întoarce înapoi; a răscumpăra: **cu asta am vrut să-mi răstorc cele trei lovituri** (CRG.); **armele) din mînile lor răstorcîndu-le, ...pre nepriiatinii cu ale lor arme a bate și a birui vor putea** (CANT.) [r ă s- + î n t o a r c e].

RĂSTOCI (-ocesc) *vb. tr.* A abate cursul unei ape, spre a putea prinde peștii rămași în matca secată a rîului (VIC.) (PĂC.) [vsl. srb. r a s t o c i t i].

RĂSTOGOL... ROSTOGOL...

RĂSTOPASCĂ — ROSTOPASCĂ.

○ **RĂSTORNIȘ** RĂSTURNIȘ.

RĂSTRIȘTE, RESTRIȘTE *sf.* Soartă nenorocită, crudă, nemiloasă, triste: **în zadar se oțărea împotriva răstriștii și căta în capul său... un mijloc de împotrivire** (ODOB.); **pînă în cer se înălța răsunetul restriștii de pe pămînt** (GN.) r ă s- + t r i ș t e].

RĂSTURNA -torn 1. *vb. tr.* ① A întoarce cu capul, cu susul în jos: **~ o luntre; ~ cu fața în jos** ¶ ② A da jos, a trînti jos pe o lature): **am răsturnat masa omului cu bucate cu tot în mijlocul casei** (CRG.); **~ carul cu lemne**: ☞ BUTURUGĂ ¶ ③ A doborî, a culca la pămînt: **cam pe la amiazi, deodată s'a schimbat vremea... într'o vijelie cumplită, să răstoarne brazii la pămînt, nu altă ceva** (CRG.); **Suflă, Doamne, un vînt, Suflă-l pe pămînt... Munții să răstoarne, Mîndra să-mi întoarne** (ALECS.-P.) ¶ ④ A rostogoli, a prăvăli: **acolo puseră trupul lui Isus și răsturnă o piatră mare spre ușa groapei** (GAST.) ¶ ⑤ A întoarce: **~ brazda cu plugul** ¶ ⑥ A produce o mare desordine: **a răsturnat toată odaia, dar n'a găsit nimic** ¶ ⑦ A vărsa (căzînd jos): **a răsturnat paharul cu apă, sticla** ¶ ⑧ Ⓕ A înlătura de la putere: **~ guvernul; ~ de pe tron** ¶ ⑨ Ⓕ A nimici, a distruge: **~ o teorie, o doctrină.**

2. *vb. refl.* ① A se întoarce cu capul, cu susul în jos: **(de) răpegiunea apei... (caicul) poate să se răstoarne cu fundul în sus** (CANT.) ¶ ② A se da jos, a se trînti jos, a se prăvăli: **carul s'a răsturnat** ¶ ③ A se vărsa (căzînd jos) ¶ ④ A se așeza răzimat pe spate și într'o pozițiune comodă: **s'a răsturnat în trăsură** [r ă s- + t u r n a].

RĂSTURNAT *adj.* ① *p.* RĂSTURNA ¶ ② Trîntit, așezat comod, cu spatele răzimat de ceva: **se așezară la ghiordum, cu clucerul în mijloc, ~ pe sofa** (I.-GH.).

RĂSTURNĂTOR *adj. p.* și *sm.* RĂSTURNA. Care răstoarnă, cel ce răstoarnă: **~ al ordinii sociale; pre ~ul și risipitorul monarhiei... așa îl numește** (N.-COST.).

RĂSTURNIȘ (*pl.*-ișuri *sn.* ⛰ Povîrniș, loc aplecat, cu gropi, cu bolovani, unde ușor se poate r ă s t u r n a carul.

RĂSUCĂ, RĂSUCĂTOARE *Trans.* (DENS.), RĂSUCEA *Olten.* (CIAUȘ.) *sf.* Unealtă de lemn, ca un fus mare, avînd jos un cîrlig de care se leagă ața, lîna sau mosorul cu borangic pentru a se putea răsuci [r ă s u c i].

RĂSUCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a r ă s u c i: **Duduia mai dă prin topitura de zahăr cîte o ~ cu polonicul** (GRIG.) ¶ ② Firul răsucit din două fire, care slujește la împletit (PAMF.).

RĂSUCI (-ucesc) 1. *vb. tr.* ① A întoarce un fir, o nuia sau ori-ce corp lung și flexibil de cele două capete în sens contrar, sau la un singur capăt, celălalt fiind fix, a suci: **bătrîna răsucea un fir de borangic** (DLVR.); **apucă cocoșul de gît și i-l răsuci, de nu mai zise nici pis!** (ISP.); **a-și ~ mustața; ~ brațul cuiva** ¶ ② A scrinti: **mi-am răsucit un picior venind cu carul de la pădure** (GN.) ¶ ③ A face sul: **~ o țigară**, a-și face o țigară: **își răsuci o țigară, fără a zice nimic, și intră s'o aprindă** (D.-ZAMF.)¶ ④ A învîrti: **femeia, dusă pe gînduri, ședea pe pat cu căciula mea în mînă, o tot învîrtea și-o răsucea** (CAR.); **~ cheia în broască** ¶ ⑤ A mînui: **numai un viteaz mă poate mîntui, care să știe să răsucească buzduganul** (ISP.) ¶ ⑥ A întoarce în toate chipurile: **începură a-l ~ și a-l buchisi înfundat, de ți-era mai mare milă de dînsul** (ISP.).

2. *vb. refl.* A se suci, a se învîrti, a se îndoi: **cucurbăta se întinde de-a lungul... și pe alocurea se răsucește pînă în vîrful parilor** (SLV.); **eu atunci iute mă răsucesc într'un picior** (CRG.); **eu mă răsuceam în toate părțile ca 'n șurub, privind în fie-care copac cîte un dușman** (GN.) [r ă s- + s u c i].

RĂSUCITOR 1. *adj. verb.* RĂSUCI. Care răsucește.

2. (*pl.*-oare) *sn.* ☞ Cheia șurubului de la teigheaua tîmplarului.

3. **RĂSUCITOARE** *sf.* ☞ Pana, întinzătorul, cordarul ferestrăului de mînă (☞ ▣ 2076).

RĂSUFLA (-flu) 1. *vb. intr.* ① A introduce aerul în plămîni prin aspirațiune, și a scoate apoi afară aerul modificat ce conțin, a respira: **nu puteam să adorm, pentru că nu găseam în ce poziție să stau ca să răsuflu mai slobod** (BR.-VN.); **~ pe nas, pe gură**¶ ② Ⓕ A se odihni puțin după o osteneală mare: **pe culmea Colibașilor oprim, să răsufle caii** (VLAH.); **venisem ca să mai răsuflu cîteva zile la moșioara mea** (NEGR.) ¶ ③ A sufla: **îi veni pofta să bea: întinse mîna, luă sticla și îi răsuflă în fund** (— o goli) (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A-și ușura inima, destăinuind altuia ce are pe suflet: **cînd era aproape de a împlini băiatul doisprezece ani, nu mai putu unchiașul, trebui să răsufle** (ISP.) ¶ ⑤ Ⓕ A transpira, a ajunge să fie cunoscut (*vorb.* de o taină): **secretul deliberațiunilor a răsuflat** ¶ ⑥ Ⓕ A-și vărsa focul, mînia ¶ ⑦ ⚕ A ieși la suprafață, a izbucni, a se ivi pe piele (*vorb.* de bube): **bubele au răsuflat în alt loc** ¶ ⑧ A lăsa să pătrundă în afară aerul sau lichidul: **sticla asta răsuflă.**

2. *vb. refl.* ① *Mold. Bucov.* = 1 ①: **îl cetluiră din nou așa de cumplit, încît abia se mai răsufla** (GN.) ¶ ② *Mold. Bucov.* 1 ②: **ajungînd Țiganul gîfîind la curtea împăratului, a stătut puțin de s'a mai răsuflat** (SB.); **mult au stătut Vasile-Vodă sfătuindu-l să rămîie acea zi ca să se răsufle oastea** (M.-COST.) ¶ ③ 1 ④: **Budulea era amărît și trebuia să se răsufle și el cîteodată** (SLV.) ¶ ④

Ⓕ = 1 ⑥ ¶ ⑤ Ⓕ A-și pierde importanța a deveni comun, banal, a nu se mai trece: frazele și parigoriile s'au răsuflat și cad (VLAH.) ¶ ⑥ A se trezi, a fermenta: vinul s'a răsuflat; moarea de varză... dacă nu-i păstrată la răcoare, începe să se răsufle (PAMF.) [r ă s- + s u f l a].

RĂSUFLARE *sf.* Faptul de a r ă s u f l a (în toate accepțiunile lui), respirațiune; a-și ținea, a-și pierde ~a; dintr'o ~.

RĂSUFLAT *adj.* ① *p.* RĂSUFLA (în toate accepțiunile lui) ¶ ② Trecut, trezit, învechit: de multe ori omul însuși cele ce vede cu ochii săi nu poate să le puie pe rînd,... dar cele de demult și ~e de atîta vreme de ani! (GR.-UR.) ¶ Pe nerăsuflate, fără a răsufla: a golit paharul pe nerăsuflate; se descîntă în apă neîncepută, pe nerăsuflate (PAMF.).

RĂSUFLĂTOARE *sf.* ① Deschizătură, ferestruică, pe unde intră aerul într'o pivniță, într'o peșteră, etc.; gura, intrarea unei ocne, unei gropi foarte adînci: din canaluri, de prin răsuflători de pivnițî ...iese în răstimpuri o duhoare grea (VLAH.); frații săi de cruce trebuiau să aștepte la ~, pînă cînd vor căpăta semn ca să-i tragă (CRG.); tustrele au sosit la ~a Lumii-negre (SB.) ¶ ② ♣ RĂSUFLĂTOAREA-PĂMÎNTULUI GOGOAȘĂ ⑤ [r ă s u f l a].

RĂSUFLĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Fie-care răsuflare, fie-care trăsătură a aerului în plămîni: Scoase o ~, lung din inimă oftînd (PANN) [r ă s u f l a].

RĂSUFLET *sbst.* ① Răsuflare, respirațiune: Și vorba-i e tunet, ~ul ger, Iar barda din stînga-i ajunge la cer (COȘB.); ...cînd sorb al tău ~ în suflarea vieții mele (EMIN.); Mitrea porni în ~ greu (SLV.); își trăgea plapoma peste ochi și-și ținea ~ul cald (S.-ALD.) ¶ ② Ⓕ Puțină odihnă după o muncă grea: un răstimp de ~ și valurile reîncep (VLAH.) [r ă s u f l a, format după s u f l e t].

†**RĂSUFLU** (*pl.*-fluri) *sn.* Răsuflare, respirațiune: din această amețeală, a ieșit... un nădut care-i astupă ~l și-i mănîncă zilele (JIP.); a da ~, a da răgaz să mai respire, să se mai odihnească: de acolo le-au dat mai ~, văzînd că nu i-au putut sparge (N. COST.) [r ă s u f l a].

RĂSUNA (-sun) *vb. intr.* ① A reda, a retrimite sunetul: sala aceasta răsună bine ¶ ② A suna tare, a produce un sunet puternic, a vui: codrii începură a ~ de niște urlete bizare (ALECS.); ecouri lungi auesc prin coridoare... și toată mănăstirea răsună ca o vioară (VLAH.) [lat. r e s o n a r e].

RĂSUNĂTOR *adj. verb.* RĂSUNA. Care răsună: un muget lung, ~, dă ecou dumbrăvilor de pe ostroave (VLAH.); cînta... din gură și din scripca sa răsunătoare (CRG.); cu un ropot ~ de copite, toată ceata mănîncă paliștea fugind (IRG.).

RĂSUNET (*pl.*-ete) *sn.* ① Sgomot în care se transformă un sunet care se prelungește, sunet prelung: Încet ~ul de clopot Se risipește tremurînd (VLAH.); pînă în cer se înălța ~ul restriștei de pe pămînt (GN.) ¶ ② Ⓕ Vîlvă [r ă s u n a].

RĂSUNOIU (*pl.*-oaie) *sn. Trans. Băn.* ✕ Aluatul ce se rade de pe copaia în care s'a frămîntat pîinea; pîinișoara ce se face din acest aluat: lăsă oorfa cu pita jos și merge tot într'un suflet acasă după răsunoaie (RET.) [r ă s u r ă[1]].

RĂSUR ☛ RĂSURĂ[2].

RĂSURĂ[1] (-suri) *sf.* ① RĂSĂTURĂ ② ¶ ② ✕ Răsunoiu ¶ ③ *pl. Băn.* Boțurile de brînză ce se formează în zăr ¶ ④ Ⓟ Dureri ce simte lăuza după ce a născut: muierea care are ~ în trup după naștere (ȘEZ.) ¶ ⑤ ‡ Dare suplimentară ce se plătea pentru lefile slujbașilor și boierilor: au găsit toți cu cale ca să scoată văcăritul oîte pol leu de vită, bani vechi, și ~ patru parale de vită (LET.); casa răsurilor, administrațiune care încasa aceste dări și plătea lefile [r a s[1]].

RĂSURĂ[2] (*pl.*-ri, -re) *sf.*, RĂSUR *sm.* ♣ Măceș, trandafir sălbatic: păsărica se opri pe o răsură îmbobocită (ODOB.); Pentr'o mură și-o răsură, De trei ori se șterg la gură (DLVR.).

RĂSV... = RĂZV...

RĂȘCHIA, RÎȘCHIA (-chiu) *vb. tr.* ① *Băn.* A scurma cu picioarele (*vorb.* de găini) ¶ ② A depăna tortul pe rășchitor: a împrumutat de la o vecină un rășchitor și a rășchiat fusul de tort (VOR.) [lat. *r a s c l a r e].

RĂȘCHIRA, RĂSCHIRA (-ir) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se împrăștia, a (se risipi: au răschirat oastea toată pre la sate (M.-COST.); înmulțindu-se neamurile în cîmpii... cît nu încăpea în locurile acele, s'au răschirat (N.-COST.) ¶ ② A se infiltra, a se desfășura, a se întinde în toate direcțiunile: izvorăsc și ies toate apele den mare și, împărțindu-să, să rășchiră prin toate vinele pămîntului (PRV.-MB.); e acoperită de crînguri și păduri... de fag, care-și rășchiră pînă departe ramurile cu frunze lucioase (IRG.) [lat. *i e- e x c l a r a r e < c l a r u s (comp. it. r i s c h i a r a r e), în înțelesul primitiv de „a face să treacă lumina prin ceva, a rări (ramurile, etc., spre a face un luminiș)].

RĂȘCHIRAT, RĂSCHIRAT *adj. p.* RĂȘCHIRA. Împrăștiat, risipit: fiind Cazacii în pradă rășchirați și, lovindu-i noaptea fără veste, rămaseră biruiți Cazacii (GR.-UR.); de-aici pornesc și se desfac în zare spinările rășchirate ale munților (VLAH.).

Fig. 4095. Rașchitor.

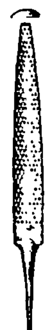
RĂȘCHITOR, ○RÎȘCHITOR (*pl.*-toare) *sn.* Unealtă cu care se deapănă tortul (▣ 4095): în picioare, la umbra duzilor, femei înalte... întind pe rîșchitor firele galbene de borangic (VLAH.); nevăstuica fuge numai cînd pui rășchitorul de-a curmezișul la gura cotenetei (GOR.); La cap pieptene, La mijloc pepene, La ooadă secere Și la picioare, Rîșchitoare (ISP.), *ghicitoare despre* „cocoș” r ă ș c h i a].

RĂȘGHINA RĂJGHINA.

RĂȘINĂ, *Mold.* RÎȘINĂ (*pl.* -ini) *sf.* Materie inflamabilă, grasă, unsuroasă, de coloare gălbuie, ce curge din unii copaci (brazi, pini, molifți, etc.): rîșina se topea pe ooaja brazilor și răspîndea 'n aer un miros plăcut de tămîie (VLAH.); dacă va fi rășină multă pe brazi, va fi iarnă grea și zăpadă mare (GRM); rășina picură mirositoare din trunchiurile dogorite ale brazilor (IRG.) [lat. r e s ī n a].

RĂȘINOS *adj.* ① Ce produce rășină: arbori rășinoși ¶ ② Ce aduce cu rășina: miros ~ [lat. r e s ī n o s u s].

○**RĂȘLUI** (-uesc) *vb. tr. Mold.* A rupe, a tăia, a despărți o parte dintr'un lucru, lăsîndu-l micșorat, scurtat, ciuntit: a ciunti; a șterpeli: Turcii își rășluiau tot clinul dinspre Dunăre... pînă în gurile Nistrului (VLAH.); buruienile... rămînînd nestîrpite... cresc, rășluind din pămînt hrana ce ar fi slujit la crescutul porumbului (ION.).

Fig. 4096. Raşpă.

RAȘPĂ (*pl.*-pe), RAȘPILĂ (*pl.*-le) *sf.* Pilă groasă (întrebuințată de fierari, rotari, cizmari, etc.) (▣ 4096) [srb. r a š p a, germ. R a s p e l; comp. RASPEL].

RÂT ☛ RÎT[2].

*__RATA__ (-tez) *vb. tr.* A nu nemeri; Ⓕ a nu ajunge, a nu izbuti [fr.].

*__RATĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Parte proporțională dintr'o sumă, dintr'o datorie care trebue plătită la un anumit termen, cîșt; a plăti în rate; datorește o ~ la Creditul funciar [germ.].

○**RĂTĂCANIE**, RĂTĂCANĂ (*pl.*-ăni) *sf. Mold.* Scufundătură, groapă, prăbușitură de teren; drum întortochiat: mergînd noi în pasul cailor, din hop în hop, tot înainte prin rătăcănile de pe ulițele Iașilor (CRG.); după o cale acrobatică prin tot soiul de rătăcănii, ne am găsit deodată lîngă Vulcan (ALECS.) [r ă t ă c i].

RĂTĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A greși drumul și a umbla încoace și încolo, neștiind încotro s'apuce: fata împăratului le spuse că este un negustor care a rătăcit drumul pe mare (ISP.); multă vreme ei rătăciră pe poteci (ODOB.); mai bine să te întorci decît să rătăcești (ZNN.) ¶ ② A pierde, a nu ști unde a pus un lucru: mi-a rătăcit cărțile ¶ ③ Ⓕ A turbura, a face să piardă: această nenorocire i-a rătăcit mințile ¶ ④ Ⓕ A greși.

2. *vb. refl.* ① A pierde drumul drept și a nu ști încotro s'apuce: s'au rătăcit prin pădure ¶ ② Ⓕ A

umbla pe cărări greșite derivat dintr'un *adj.* dispărut *(a r a t e c < lat. e r r a t ĭ c u s].

RĂTĂCIRE *sf.* ① Faptul de a (se) rătăci, de a greși drumul ¶ ② Ⓕ Abatere de la calea dreaptă, căderea în greșeli: **Isus Christos... văzînd ~a ce orbise pe oameni, binevoi a se pogorî din ceruri** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ ~ **a minții**, turburare a minții.

RĂTĂCIT *adj. p.* **RĂTĂCI.** ① Care a greșit drumul și nu știe încotro s'apuce ¶ ② Ⓕ Care s'a abătut de la calea dreaptă, care a căzut în greșeli; amăgit, înșelat în părerile sale ¶ ③ Turburat, aiurit.

RĂTĂCITOR *adj. verb.* **RĂTĂCI.** Care rătăcește.

RĂTAN ☛ **RITAN.**

*__RATAT__ *adj. p.* **RATA.** Neajuns la scop, neizbutit: **un poet neizbutit, ~ ...s'apucă de critică** (VLAH.).

○ **RATEȘ** ☛ **RATOȘ.**

RĂTEZ... ☛ **RETEZ...**

*__RATIFICA__ (-*fic*) *vb. tr.* A întări, a aproba și a confirma ceea ce a făcut sau a făgăduit un mandatar [fr. r a t i f i e r].

RATINĂ (*pl.* **rătini**) *sf. Olten.* Bucată de lemn rotundă (RV.-CRG.): **rup cîte o cracă mare de brad, grămădesc rătini deasupra-i și... o tîrăsc de vale** (PAMF.).

○ **RATOȘ, RATUȘ, RATEȘ** (*pl.*-*șe*) *sn. Mold. Bucov.* Han la drumul mare: **a ținut multă vreme ratoșul de la Bodești** (CRG.); **avem cale de jumătate ceas înainte de ratuș, chiar în drum, unde ne putem foarte bine odihni** (GN.); **într'o zi sosește un negustor... și se oprește de ceea parte la rateș** (VLAH.) [rut. r a t u š].

‡**RĂTUI** (-*uesc*) *vb. tr.* A scăpa, a salva: **pravoslavnicii au îndemnat pe Vitalian ca cu arme să rătuească orthodoxia** (CANT.); **iară Moscalii, călări cu foc denapoia Moldovenilor să-i rătuească nu erau** (NEC.) [pol. r a t o w a ć].

RĂTUND... ☛ **ROTUND...**

RATUȘ ☛ **RATOȘ.**

○ **RĂTUTI** (-*utesc*) *vb. refl.* A-și pierde cumpătul; a se zăpăci cu firea (R.-COD.).

○ **RĂTUTIT** *adj. p.* **RĂTUTI.** Zăpăcit (RV.-CRG.): **se ducea acasă ~, ca sculat după boală grea** (LUNG.).

RAȚĂ (*pl.* **rațe**, *Mold.* **rățe**) *sf.* ① 🐦 Familie de păsări înnotătoare, palmipede, din care unele spețe se cresc în curțile oamenilor pentru carnea, ouăle și puful lor *(Anas)*. Dintre varietățile mai răspîndite în țară, menționăm: **RAȚA-BĂȘINOASĂ** *(Anas querquedula* și *Fuligula nyroca)*, **RAȚA-FLUIERĂTOARE**

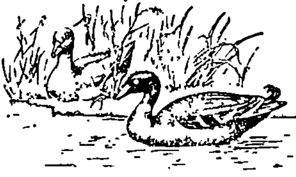

Fig. 4097. Rațe.

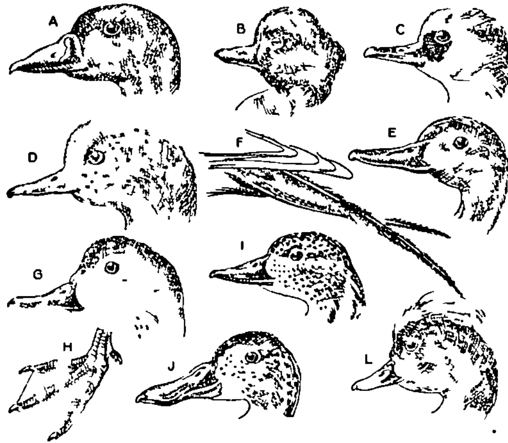

Fig. 4098. Rațe.
A. Rață-cu-oglindă. — *B.* Rață-sunătoare. — *C.* Rață-ferestrău. — *D.* Rața-fluierătoare. — *E. F.* Rață-cu-frigare. — *G. H.* Rața-sălbatică. — *I.* Rață-bășinoasă. — *J.* Rață-lopătar. — *L.* Rață-moțată.

(A. penelope); **RAȚA-CU-FRIGARE** *(A. acuta)*; **RAȚA-LEȘEASCĂ**; **RAȚA-PESTRIȚĂ** *(A. strepera)*; **RAȚA-SĂLBATICĂ** *sau* **RAȚA-MARE** *(A. boschas)*; **RAȚA-FERESTRĂU** *(Mergus albellus)*; **RAȚA-SUNĂTOARE** *(Clangula glaucion)*, **RAȚA-CU-COADA-LUNGĂ** *(Erismatura leucocephala)*, **RAȚA-MOȚATĂ** *(Fuligula cristata)*, **RAȚA-CU-OGLINDĂ** *(Oedemia fusca)*, **RAȚA-NEAGRĂ** *(Oedemia nigra)*, **RAȚA-LOPĂTAR** *(Spatula clypeata)*, etc. (▣ 4097, 4098); ~-**RÎNDUNICĂ** ☛ **RÎNDUNEA** ⑤; **boboc de ~; ouă de ~; tînărul are... pantaloni de coloarea oului de ~ leșească** (CAR.); *F* **ba e ~, ba e rățoiu**, se zice despre cei ce se ceartă și nu vor să cedeze unul altuia nici în ruptul capului; Ⓟ: **îi mănîncă rațele din traistă**, e prost, zevzec; Ⓟ: **a-i intra rața în traistă**, a o sfecli, a-i intra frica în oase ¶ ② Dans popular ce se joacă la țară [comp. sl. r a c a, alb. r o s ɛ].

*__RAȚIONA__ (-*onez*) *vb. tr.* A se servi de rațiune spre a cunoaște sau judeca ceva [it.].

*__RAȚIONABIL__ *adj.* ① Înzestrat cu rațiune; înțelegător, care înțelege ¶ ② Conform cu rațiunea, cu dreapta judecată, cu minte ¶ ③ Cu cale, potrivit; convenabil, suficient [lat.].

*__RAȚIONAL__ *adj.* ① Ce nu se poate concepe decît prin rațiune ¶ ② Întemeiat pe rațiune sau pe raționament ¶ ③ Conform cu rațiunea ¶¶ © ☛ **IRAȚIONAL** [fr. r a t i o n n e l lat.].

*__RAȚIONALISM__ *sbst.* ✢ Sistem filosofic care nu admite ca adevărate decît faptele probate prin rațiune [fr.].

*__RAȚIONALIST__ *adj.* și *sm.* ✢ Ce ține de raționalism; partizan al raționalismului [fr.].

*__RAȚIONAMENT__ (*pl.*-*te*) *sn.* ① Însușirea, faptul de a raționa ¶ ② Operațiune a minții, prin care luarea în seamă a unuia sau mai multor adevăruri ne duce la afirmarea unui alt adevăr; judecată, cugetare, socoteală ¶ ③ Demonstrațiune [fr. r a i s o n n e m e n t, refăcut după r a ț i o n a].

*__RAȚIONAT__ *adj. p.* **RAȚIONA.** ① Conform cu regulele raționamentului ¶ ② Metodic, tratat în așa fel încît să dea seamă de regulele pe care le enunță: **aritmetică ~ă; gramatică ~ă.**

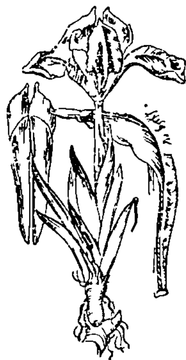

Fig. 4099. Rățișoare.

RĂȚIȘOARĂ (*pl.*-*re*) *sf. dim.* **RAȚĂ.** ① 🐦 Rață mică; **două rățișoare, călugăricioare, pe unde mergea, malul se surpa** (ISP.), *ghicitoare despre* „foarfeci" ¶ ② *pl.* ✤ Mică și frumoasă plantă ierboasă, cu tulpina foarte scurtă, cu flori violacee, de un albastru deschis sau galbene *(Iris pumila)* (▣ 4099).

*__RAȚIUNE__ *sf.* ① Însușirea prin care omul cunoaște sau judecă; minte, judecată: **mulțimea judecă mai mult cu inima decît cu ~a** (I.-GH.) ¶ ② Dreaptă judecată, bun simț: **expresia lor e un ciudat amestec de vis și ~ rece** (EMIN.) ¶ ③ Cauză, pricină, motiv; ~ **de Stat, de familie**, considerațiuni de interese care dictează conduita unui Stat, unei familii [lat.].

RĂȚOI (-*oesc*) *vb. refl.* A-și da ifos, a face pe grozavul; a lua o atitudine amenințătoare, a se răsti: **a doua zi îl vezi rățoindu-se pe trei coloane și forfecînd în dreapta și în stînga nopțile de osteneală ale vre-unui nenorocit de scriitor** (VLAH.); **ei! nu te mai ~ așa, că nu-ți șede bine** (ALECS.); **cînd o vede zmeul cu mătura dinainte, se rățoește la ea: ce stai cu mătura?** (R.-COD.); **odată mă încruntai și mă rățoii la dînșii** (FLOR.) [r ă ț o i u].

RĂȚOIALĂ (*pl.*-*oieli*) *sf.* Faptul de a se rățoi: **rățoieli ridicule și nesocotite de criticastri ignoranți** (VLAH.).

RĂȚOIAȘ *sm.* 🐦 *dim.* **RĂȚOIU.**

RĂȚOIU *sm.* 🐦 Bărbătușul r a ț e i.

RĂȚUȘCĂ (*pl.*-*uște*) *sf.* 🐦 *dim.* **RAȚĂ**: **se ivi din lăuntrul tufișului un cîrd de rățuște** (D.-ZAMF.).

RĂU (*f.* **rea**; *pl. m.* **răi**, *f.* **rele**) 1. *adj.* ① Care n'are însușirile pe care ar trebui să le aibă; prost: **vin ~; apă rea de băut; purtare rea; un tată ~; un școlar ~; nici un meșteșug nu e ~, ci oamenii sînt răi**; Ⓟ; **decît multe și tot rele, mai bine una și bună** ¶ ② Fals, calp: **cela ce va ținea la dînsul bani răi, știindu-i că sînt răi, acela să se pedepsească** (PRV.-MB.) ¶ ③ Defavorabil: **prezicere rea; semn ~; un an ~; vreme rea**, cu vînt, cu ploaie, cu

ninsoare. etc. ¶ ④ Pornit să comită fapte neîngăduite de legile morale, care fac rău. in paguba altora; vătămător: un om ~; e ~ la inimă, la suflet, la fire; un câine ~, care mușcă ¶ ⑤ Aspru, fără milă, lipsit de indulgență: învățătorul e foarte ~ cu noi ¶ ⑥ Nedrept: un judecător ~ ¶ ⑦ ☛ BUBĂ ④, CEAS [1]② ③, GURĂ ⑩, INIMĂ ⑤. MÎNĂ ① ¶¶ Ⓒ BUN, ✓ NERĂU: zeii cei buni, ca și cei nebuni, cei răi ca și cei nerăi, toți fierbeau într'o oală (ISP.).

2. *sm.* Cel ce e rău, ce e pornit să comită fapte neîngăduite de morală, vătămătoare altora: cum cad perele, așa cad răii (ZNN.); a da (tuturor) răilor, a da dracului: hoțul, dacă văzu că nu e nimic în crîng, dete tuturor răilor și iepure și tot (ISP.).

3. *adv.* ① Altfel de cum s'ar cuveni: a vorbi. a se purta ~; a trăi ~ cu cineva; a-i veni ~, a-i veni amețeală, leșin, a da semne de îmbolnăvire; Ⓟ: ~ e cu rău, dar mai ~ fără rău; Ⓟ: greu la deal, ~ la vale, oricum ai vrea să faci, tot rău e; *iron.* unde găsește pus ~, el pune bine, se zice despre cel deprins a fura; ☛ FACE 1 ①, PĂREA ②, PUNE 2 ⑥, ȘEDEA, UITA ¶ ② Foarte (tare), grozav: m'am lovit ~; l-a bătut ~ ¶¶ Ⓒ BINE.

4. (*pl.* rele) *sn.* ① Ceea ce nu e îngăduit de legile morale, ceea ce aduce vătămare altora; Ⓟ: ~l se învață lesne ¶ ② Faptă rea: ~ul nu trebue răsplătit cu ~ ¶ ③ Lucru care aduce vătămare, stricăciune, supărare: lăcustele au făcut mult ~ bucatelor; fuge de un ~ și dă de altul; mulțumim lui Dumnezeu și de bine și de ~; de a fi auzit ceva, ori de bine ori de ~. să le facă știre (NEC.); ~ faci, ~ găsești; făcător de rele ¶ ④ Asprime; silă, forță: cu ~l nu faci nimic; Doamne, și cum o să știe el răbda, cînd l-or lua cu ~l! (VLAH.) ¶ ⑤ Răutate; supărare; vătămare: nici o lighioaie nu se poate aciua pe lîngă casă de ~l vostru (CRG.) ¶ ⑥ ✗ Boală: ~l copiilor; ☛ ATÎT 1 ⑥, BINE, FACE 1 ①, LUA 1 ⑫, NUME ⑦, ȚINEA, VORBI ¶¶ Ⓒ BINE [lat. reus „acuzat"].

RĂUFĂCĂTOR *adj.* și *sm.* Care face rău, făcător de rele: semnul aceii tunsuri... au fost semn tîlhăresc cu care însemna Rîmlenii pre oamenii cei ~i (M.-COST.) [rău + făcător].

RĂURUȘCĂ ☛ LĂURUȘCĂ.

RĂUTĂCIOS *adj.* Plin de răutate, rău din fire: nu știi tu cît e de ~ împăratul nostru (MERA); era un om pîclișit și ~ la culme (CRG.).

RĂUTATE *sf.* ① Caracterul celui rău, celui pornit a face rele: toți oamenii locului se tînguiau de ~a și de frica balaurului (ISP.) ¶ ② Vorbă sau faptă rea: răutățile voastre au întrecut ori-ce măsură; el e capul tuturor răutăților; iernînd Leșii în Iași, multe răutăți au făcut oamenilor (N.-COST.) ¶ ③ † Pacoste. nenorocire: toate semnele (întunecarea soarelui, lăcustele) bătrînii și astronomii... a mari răutăți că sînt acestor țări menia (M.-COST.) ¶ ④ ‡ Bir: plăti daidea și toate răotățile cîte-s preste an (PRV.-MB.).

RĂUVOITOR *adj.* și *sm.* Care voește răul cuiva, care caută să-i facă rău [rău + voitor].

RĂVAC, RAVAC *sbst.* ① ❀ Partea cea mai curată a mierii ce se scurge din fagurii expuși la soare ¶ ② Must scurs din struguri (fără a-i strivi anume); vinul făcut din acest must: voia să dea ministrului un banchet de 50 de persoane, cu vinuri ravac (O.-ZAMF.) [tc. ravak].

RĂVĂCI... ☛ RĂVĂȘI...

RAVĂN, REAVĂN, ○ RAVEN *adj.* ✓ Umed. jilav (*vorb.* de pămînt): din pămîntul reavăn se ridică mireazma dulce a încolțirii (VLAH.); un miros de pămînt reavăn și proaspăt plutea în urma plugului (S.-ALO.); Cît zici doi Se ridică-un moșinoiu De țărînă ravenă (RET.) [comp. vsl. ravĭnŭ „șes"].

RĂVAR (*pl.*-are) *sn.* ① ⚘ ✗ Oală de lut cu fundul găurit pentru strecurat mazărea, fasolea, cartofii, etc. (VIC.) (PĂC.) ¶ ② Băț crestat cu care se freacă brînza, numit și „crestălău" (☛ 4100) ¶ ③ *Trans.* Ghiveciu, oală de flori: Dragostea de fată mare Ca garoafa din ~e (IK.-BRS.) [srb. rovar].

Fig. 4100. Răvar.

RĂVĂRSA, REVĂRSA (-vărs) 1. *vb. tr.* ① A vărsa afară, peste margini, împrăștiind, în belșug, în toate direcțiunile; a inunda: rîul iese din albie și-și revarsă apele peste țarini ¶ ② Ⓕ A răspîndi, a împrăștia: luna revarsă cîte o dungă lungă și îngustă în umbra uliții (EMIN.); Dumnezeu să-și reverse mila asupra noastră; ...al lor cîntec să reverse Peste inimile noastre mîngîiere și iubire (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A ieși din albie și a se vărsa peste țărmuri, a se împrăștia, vărsîndu-se, în toate direcțiunile: rîurile s'au umflat în urma ploilor și s'au răvărsat peste cîmp ¶ ② Ⓕ A veni grămadă și a se împrăștia în toate părțile, a năpădi peste cineva: nelegiuiții Agareni se revărsau ca un potop peste ținuturile creștinilor (ISP.) ¶ ③ *spec.* A se ~ de zori, de ziuă, a se crăpa de ziuă: noaptea, pe la cîntători, pînă a nu se revărsa bine de zori, el era purces la vînătoare (ODOB.); a doua zi, cînd se revărsau zorile, ei se pregăteau să treacă pădurea (ISP.) [lat. reversare].

RĂVĂRSAT, REVĂRSAT 1. *adj. p.* RĂVĂRSA. ① Vărsat peste margini, ieșit din albie ¶ ② Împrăștiat. risipit: satele de la munte în genere sînt răvărsate pe suprafețe mari (VLAH.); grîu (semănat ~; morcovii... cei dintîiu se seamănă mai deși. iar cei de pe urmă mai răvărsați (ION).

2. *sbst.* ① Faptul de a (se) răvărsa ¶ ② ☆ ~ul zorilor, ~ul de zori, ~ de ziuă, ~ul zilei (MAR.), zorii zilei, cînd se răvarsă de zori: a doua zi, pe la revărsatul zorilor, eram cu toții călări (GN.); pe la revărsat de zori, se auzi un ușor fîșiit prin grădină (ISP.); visurile... încep... să se lumineze ca un peizaj frumos într'un răvărsat de ziuă (VLAH.).

RĂVAȘ (*pl.*-așe) *sn.* ① † Bilet, hîrtie scrisă (act, chitanță, etc.): nu m'a lăsat pînă nu i-am dat ~ că-i sînt dator treizeci de lei (FIL.): ~ de drum, pașaport: am venit făr' a fi întrebat de ~ de drum, că n'am întîlnit nici țipenie de om pe margine (ALECS.): *F* a da ~ de drum cuiva, a-l face să se care, a-i da pașaportul: poate mă mai așteaptă și altii să le dau ~ de drum (CRG) ¶ ② Ⓟ Scrisoare: cela ce va da vre-un răvaș la mîna Domniei și va scrie într'însul hulă... (PRV.-MB.); abia de trei zile mă înturnasem din Rusia... cînd am primit un ~ de la el (NEGR.) ¶ ③ ‡ Petiție: vre-o cinci, șase logofeți de taină... stau și ceteau răvașele și le făceau oamenilor răspunsuri de jalobe (NEC.) ¶ ④ *Trans. Maram.* Crestătură, dungă: (laptele se măsoară cu o bîtă cioplită în dungi... făcînd cu cuțitul un ~ pe locul pînă unde a ajuns laptele (BRL.) ¶ ⑤ *Trans.* (PȘC.) = RĂVAR [comp. srb. rovaš, ung. rovas].

RĂVĂȘ(E)ALĂ, ○ RĂVĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Neorînduială, desordine produsă prin răscolirea și împrăștierea lucrurilor prin casă: în tot timpul acesta era același sgomot și răvăceală prin odăi (VLAH.) [răvăși].

RĂVĂȘEL (*pl.*-șele) *sn. dim.* RĂVAȘ. ① Bilețel; scrisorică: îi scria ~e franțuzește ca în ziua de astăzi? (ALECS.); ea, cum ajunse sus, arătă un ~ ce-i dase Prislea (ISP.) ¶ ② ‡ Codicil: aceea ce au scris mai pe urmă (în testament) se chiamă catastișel sau ~ (PRV.-MB.).

RĂVĂȘI (-ășesc), ○ RĂVĂCI (-ăcesc 1. *vb. tr.* A împrăștia în desordine, scotocind lucrurile (spre a căuta ceva): înșfacă de grabă un maldăr de cărți și prinde a le deschide și a le răvăși pe scaune (VLAH.).

2. *vb. refl.* A se împrăștia [comp. srb. rovašiti].

RĂVĂȘIT *adj. p.* RĂVĂȘI. Împrăștiat în neorînduială: înaintea lui erau ~e ziare din provincie și din Transilvania (VLAH.).

RĂVENEALĂ REVENEALĂ.

RAVILĂ... ☛ RAGILĂ...

RAZ (*pl.*-zuri) *sn.* ① Drug rotund de fier, ascuțit la capătul de jos, întrebuințat la săpături, la urnirea bolovanilor, la scoaterea rădăcinilor, etc. ¶ ② ☞ Unealtă de fier a dogarului, de aceeași formă, dar foarte scurtă (☛ 4101) [sl.].

Fig. 4101. Raz.

RĂZ-, RĂS-, prefix care intră în compunerea multor cuvinte, și în special verbe, pentru a arăta în special o repețire deasă a acțiunii: sînt bucuros și răzbucuros de ceea ce-am aflat; am citit și răscitit scrisoarea; acum cred c'ați înțeles și răsînțeles (CRG.); uneori arată o acțiune repetată, dar făcută în alt chip: ☛ RĂZGÎNDI, RĂSTĂLMĂCI, etc. [vsl. raz-, ras-].

RAZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Fie-care din trăsăturile de lumină ce pornesc de la un astru sau de la un alt corp luminos: o ~ de lumină; au început a se batere prea

vrăjmaș, cît nu se vedeau razele soarelui și se întunecase lumea, de nu se vedea om cu om (NEC.) ¶ ② Raze X *sau* raze Roentgen, raze obscure care impresionează plăcile fotografice și nu străbat anumite corpuri (metale, sticlă, etc. ¶ ③ Ⓕ Licărire, emanațiune: o ~ de speranță ¶ ④ Linia dreaptă dusă din centrul unui cerc sau unei sfere pînă la un punct oare-care al circonferenței sau al suprafeței sferei (▣ 4102) ¶ ⑤ *pl.* Fofezele vîrtelniței sau ale urzitoarei [lat. vulg. r a d i a clas. r a d i u s].

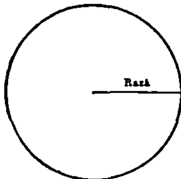

Fig. 4102. Rază.

RAZACHIE *sf.* Varietate de struguri cu boabele mari, lungărețe, albe sau roșii [tc. r a z a k i j].

○**RĂZĂI** = RĂZUI.

○**RĂZĂITOARE** *sf. Trans.* (PĂC.) = RĂZĂTOARE ① ④ [r ă z ă i].

○**RĂZĂLĂU** *sbst. Băn.* — RĂZĂTOARE ① ④ [r ă z u i].

○**RĂZĂLUI** (-uesc) *vb. tr. Mold.* = RĂZUI.

RAZĂM... ☛ RAZIM...

RĂZAȘ ☛ RĂZEȘ.

RĂZĂTOARE *sf.* ① ✕ Unealtă de bucătărie, din tinichea, pe care se r a d e hreanul, ridichea, cartofii, coaja de lămîie, etc. (▣ 4103) ¶ ② Unealtă de fier sau de lemn, bătută în fața unei uși de intrare, de care se rade noroiul de pe talpa încălțămintei ¶ ③ ✓ Băț cu care se netezește o baniță plină de cereale, ca să nu treacă peste măsură ¶ ④ ✕ Cuțit de lemn cu care se rade aluatul de pe covată.

Fig. 4103. Răzătoare.

RĂZĂTOR *sbst.* ✓ = OTIC [r a d e].

RĂZĂTURĂ (*pl.*-uri) *sf.* = RĂSĂTURĂ ② [r a d e].

RĂZBATE (-bat) *vb. tr.* și *intr.* ① A pătrunde: cuiul răzbate pînă dincolo de perete; frigul răzbate pînă la oase; un poclit de rogojini oprea și soarele și ploaia de a ~ în căruța lui moș Nichifor (CRG.); nici un sgomot nu mai răzbătea dinspre oraș (VLAH.) ¶ ② A răzbi, a-și face loc spre a trece undeva: de aici încolo nu mai poți ~ decît cu piciorul (VLAH.); acolo mare înghesuială și tămbălău, de nu puteai răzbate cu sufletul (GN.); Ⓕ a ajunge, a izbuti: am să muncesc și am să răzbat (VLAH.) ¶ ③ A străbate (de la un capăt pînă la celălalt), a cutreiera: vestea despre moartea lui Ștefan se duse ca fulgerul și răzbătu toate țările (ISP.) ¶ ④ = RĂZBI ④: acuma îl cam răzbătuse foamea (SB.) [r ă z- + b a t e, format după vsl. r a z b i t i < r a z- + b i t i „a bate"].

RĂZBI (-besc) *vb. tr.* și *intr.* ① A pătrunde dincolo, a răzbate: cuiul a răzbit dincolo de perete ¶ ② A-și face loc spre a trece, spre a ajunge undeva, a găsi loc pe unde să pătrundă undeva: nici cu tunul nu puteai ~ la dînsul (I.-GH.); nici pasăre măiastră nu poate ~ pînă unde sîntem noi acum (ISP.); m'a răzbit umezeala (CAR.) ¶ ③ A învinge, a birui, a dovedi: după o luptă crîncenă, Ștefan Vodă dovedi pe Radu și-l răzbi (ISP.); pe tine e aproape să te răzbesc eu, dar nenea Murgilă, cînd a răzbit el alții mai mari și mai țapeni! (R.-COD.) ¶ ④ Ⓕ A n'o mai putea duce, a nu mai putea lupta împotrivă: îi veni tu acasă, coropcarule, dacă te-a ~ foamea (CRG.) [vsl. r a z b i t i].

○**RĂZBICI** (-icesc) *vb tr. Olten* ① A sfredeli, a găuri un lemn: am răzbicit lemnul cu sfredelul (PȘC.) ¶ ② A scoate măduva dintr'un lemn de soc [srb. r a z b u č i t i].

○**RĂZBICIU** *sbst. Olten.* ① Bețișor sau cuiu cu care se destupă măduva din soc, cu care se scoate un lemn înțepenit undeva, etc. (TUT.) (RV.-CRG.) ¶ ② Bețișorul de la pușcociu [r ă z b i c i].

RĂZBOI (-oesc) *vb. refl.* ⚔ A purta r ă z b o i u, a se lupta, a se bate: împăratul se războise în patru părți ale lumii (DLVR.); șase ani se războește cu Polonii (VLAH.); copilul... care avea darul de a se ~ moștenit de la tatăl său, învinse pe Tătari (GN.).

RĂZBOINIC 1. *sm.* ⚔ Oștean ce se luptă în războiu, luptător.

2. *adj.* ① Care se luptă în războiu; care poartă războiu ¶ ② Privitor la războiu, de războiu: viață ~ă ¶ ③ Căruia-i place să se lupte, să poarte războiu: popor ~ [vsl. r a z b o j n i k ŭ].

RĂZBOITOR *adj. verb.* RĂZBOI. Care se războește; beligerant: se numiră spre acest sfîrșit parlamentari din ambele părți războitoare (BĂLC.).

RĂZBOIU¹ (*pl.*-oaie) *sn.* ① ⚔ ‡ Bătălie, luptă ¶ ② ⚔ Luptă cu armele între oștirile a două națiuni: pe urma lui au început Macedonenii a bate ~ cu Rimlenii (M.-COST.); Ștefan-Vodă... se găti să dee ~ Radului-Vodă (GR.-UR.); a purta ~; a intra în ~; a declara ~; ~ul de treizeci de ani; ~l mondial; ministrul de ~; Ⓟ: după ~, mulți viteji s'arată: ~ civil, acela care izbucnește între cetățenii aceleiași țări; ~ sfînt, acela pe care-l propovăduesc fanaticii musulmani împotriva creștinilor; consiliu de ~, tribunal care judecă după codul militar; ☛ ÎNAINTE 1① ¶ ③ ⚔ Arta militară: Ștefan cel Mare era meșter în ale ~lui; Napoleon avea geniul ~lui ¶ ④ Ori-ce luptă, atac, ceartă: e vecinic în ~ cu vecinii ¶ ⑤ Atacul fiarelor sălbatice asupra animalelor cu care se hrănesc [vsl. r a z b o j].

RĂZBOIU² (*pl.*-oaie) *sn.* ① Unealtă cu care se

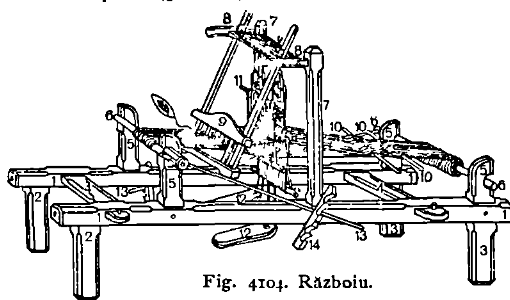

Fig. 4104. Războiu.

1. 1. Patul, stratul, trupul războiului (alcătuit din butuci, craci, drugi, fofeze, grindeie, tălpi, etc.).— 2. 2. Picioarele dinainte. — 3. 3. Picioarele dinapoi. — 4. 4. Blăni, chingi, scînduri, speteze, stinghii.—5. 5. Picioare de sul, brațele, furcile sulului. — 6. 6. Suluri. — 7. 7. Furci, mîini, stîlpi. 8. 8. Carafte, cioace. — 9. Vatale, brîglar, brîglă, jug. 10. 10. Fuscei, joarde, vergele, — 11. Ițe. — 12. 12. Iepe, călcători, tălpițe, tălpigi, po(d)nogi. — 13. Zăvor, slobozitor, întorcător, zatcă. — 14. Scaun, tocălie, piedică, scară, răzuș, cordenciu.

țese, *Mold.* „stative" (▣ 4104, 4105 ¶ ② Carul joagărului ¶ ③ Călușeii morii de vînt ¶ ④ ☛. Puntea ferestrăului [probabil acelaș cuvînt ca și cel precedent; comp. bg. srb. r a z b o j „stative"].

Fig. 4105. Războiu moldovenesc.

†**RĂZBOLI** (-bolesc) *vb. refl.* A cădea bolnav, a se îmbolnăvi deodată: s'au războlit marele împărat Petru Alexievici al Moscului și au murit în anul 7233 (NEC.) [vsl. r a z b o l ĕ t i].

RĂZBUBUI (-uiu) *vb. intr.* A bubui puternic: cele cinci tunuri răzbubuiră într'un singur tunet (S.-ALO.); în tăcerea neclintită, răzbubue... un tunet (GRL.); pocnetul bubui și răzbubui în poalele cu multe cute ale Piciei (OEM.) [r ă z- + b u b u i].

RĂZBUCUROS *adj.* și *adv.* Foarte bucuros: biata băbușca lui era bucuroasă, uneori și răzbucuroasă, în sufletul ei să-l vadă... urnit de-acasă (CRG.) [r ă z- + b u c u r o s].

RĂZBUFNI (-nesc) 1. *vb. tr.* A bufni de mai multe ori, a izbi puternic de pămînt: țăranul intră cu amîndouă în mînă... bufnind și răzbufnind pe Sărăcie (ISP.).

2. *vb. refl.* A se trînti cu sgomot la pămînt: s'au luat iar la părueală și... s'au tot sucit și răzbufnit în biserică (R.-COD.) [r ă z- + b u f n i; comp. RĂBUFNI].

†**RĂZBUN** *sbst.* ① *Mold.Maram.* Odihnă, răgaz:

dușmanii nu-i mai da ~ niciodată (NEC.); băietul ceru ~ de trei zile (SEV.) ¶ ③ *Maram* Voie bună, voioșie: La Paște și la Crăciun, Toată lumea-i cu ~ (BRL.) ¶ ⑥ *Maram.* Vreme bună, timp frumos, senin [r ă z b u n a].

RĂZBUNA (-bun) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① Ⓟ A face iar bun ¶ ② A-și răcori inima, a-și vărsa focul, a-și scoate din capete: și-a răzbunat pe zilele de nemîncare îndopîndu-se cît șapte; cînd ai vr'o mînie, s'o lași pe mine și să n'o răzbuni astăzi (SB.) ¶ ③ A-și face singur dreptate, pedepsind pe cel ce i-a făcut un rău, a întoarce răul cu rău: a răzbunat moartea fratelui său împușcînd pe ucigaș; Ileana... se hotărî să-și răzbune asupra împăratului (ISP.).

2. *vb. refl.* ① = 1 ③ ¶ ② ⊙ A se îndrepta (*vorb.* de vreme), a se însenina: vremea s'a răzbunat; cerul nu s'a mai răzbunat de o săptămînă; peste vr'un ceas se răzbună, bolta se limpezește, pădurile încropite de soare încep să aburească (VLAH.); Norii s'au mai răzbunat Spre apus, dar stau grămadă Peste sat (COȘB.) [lat. *r e e x b o n a r e < b o n u s].

RĂZBUNARE *sf.* ① Faptul de a (se) r ă z - b u n a: își ascunde setea de ~ ¶ ② Dorul de a se răzbuna: Ei vin călări, în grabă, aprinși de ~ (ALECS.) ¶ ③ Răul comis, fapta săvîrșită de acela care vrea să-și răzbune pe dușman de ceea ce a suferit din pricina acestuia: o ~ crudă ¶ ④ Pedeapsă: ~a cerului; sîngele nevinovat cere ~ (ZNN.).

RĂZBUNĂTOR *adj. verb.* și *sm.* RĂZBUNA. Care se răzbună.

RĂZBUNIC *sm.* Străbunic: acuma cu greu se cred poveștile cele vechi, întîmplările bunicilor și ale ~ilor (SAD.); se vede că ispășim păcatele bunicilor și ~ilor (FLOR.) [r ă z- + b u n i c].

RĂZDA (-dau) *vb. tr.* A da mereu, de mai multe ori: Ruștei... și Mariucăi... găsești să le dai și să le răzdai? (CRG.) [r ă z - + d a].

RAZEM... ☞ RAZIM...

○ **RĂZEȘ**, REZEȘ, REZAȘ, ‡ RĂZAȘ *sm. Mold. Bucov.* Moșnean: Intr'acel sat vor fi toți răzeși (PRV.-LP.); răzeșii din ziua de astăzi au fost cele mai mari familii în vremea veche (ALECS.); moșneni sau rezași, adică proprietari mici, șezători la țară în pămînturile lor (I.-GH.) [ung. r é s z e s].

○ **RĂZEȘESC**, RĂZĂȘESC *adj. Mold.Bucov.* De r ă z e ș (i): Humuleștii .. erau... sat vechiu, răzășesc (CRG.); se deosebea în multe de ceilalți locuitori de baștină răzășească de pe acolo (GRIG.).

○ **RĂZEȘIE**, RĂZĂȘIE *sf. Mold. Bucov.* Proprietatea unui r ă z e ș, moșioară: ca să-și scape răzeșia, pierde tot și, din gospodar de frunte... se vede la sapă de lemn (VLAH.); o răzeșie destul de mare ... vite și multe păsări alcătuiau gospodăria babei (CRG.); în răzășia lui văzuse lumina lumii aceștiia (SAD.).

RĂZEȘIME, RĂZĂȘIME *sf. Mold. Bucov. col.* RĂZEȘ. Toți răzeșii: boierii cu răzeșimea și cu țăranii de prin prejur au început să se împrietenească (GRIG.).

○ **RĂZEȘIȚĂ**, RĂZĂȘIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold. Bucov.* Nevasta unui r ă z e ș: de cînd o știau toți atît de bolnavă, intrase grija de biata răzeșiță în toate sufletele (GRIG.).

RĂZGÎIA, RÎZGÎIA (-gîiu) *vb. tr.* A răsfăța, a alinta peste măsură: vinovată era și mă-sa, că prea l-a răzgîiat de mic (VLAH.); i! tată și d-ta... iar îi răzgîi, o să ți se suie în cap! (DLVR.); Creșteți pe copiii voștri întru bune cuviințî, Nu-i rîzgîiați niciodată, tot sărutîndu-i mereu (PANN).

RĂZGÎIALĂ, RÎZGÎIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a r ă z g î i a, răsfăț(are): Părinții în răsfățare și 'n rîzgîieli l-au crescut (PANN).

RĂZGÎIAT, RÎZGÎIAT *adj. p.* RĂZGÎIA. Răsfățat, alintat peste măsură: pisica rîzgîiată nu prinde șoareci niciodată (PANN).

RĂZGÎNDI (-desc) *vb. refl.* ① A se gîndi matur înainte de a lua o hotărîre: Prometeu se gîndi, se răzgîndi, ca ce ar face el să vie și aci în ajutorul ființelor făptuite de dînsul (ISP.) ¶ ② A-și schimba părerea, a reveni asupra hotărîrii luate înainte: stăpînu-meu s'a răzgîndit: el vrea mai întîiu să ne cercăm puterile și apoi să iei banii (CRG.) [r ă z- + g î n d i].

RAZIM, RAZEM, RAZĂM, REAZĂM, REAZEM (*pl.* -me) *sn.* ① Sprijin, proptea ¶ ② Ⓕ Ocrotire, protecțiune ¶ ③ Ⓕ Sprijinitor, ocrotitor: Ștefan... era razimul cel mai credincios... al legii noastre celei sfinte (ISP.) [r ă z i m a].

RĂZIMA, RĂZEMA, RĂZĂMA (razim, - em, -ăm), REZIMA, REZEMA, REZĂMA (reazim, - em, - ăm *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) sprijini, a (se) propti: ~ scara de zid: își răzimă ceafa de perete (VLAH.); baba Ilinca îmi rezema scaune, de frică să nu cad (GN.); își alese un loc... depărtat de ori-ce pom și de ziduri, astfel ca să n'aibă de ce se rezema (ISP.); Ⓕ: pe dînsa se razămă tot edificiul social al responsabilității omului (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A (se) întemeia, a se bizui: Mihai... se răzemă pe credința nobililor unguri (VLAH.); nevrînd să dee acei bani, rezemîndu-se și într'acea nădejde căci se afla la slujba cetății (LET.).

RĂZIMĂTOARE, RĂZEM-, RĂZĂM-, REZIM-, REZEM-, REZĂM- *sf.* Lucru care r a z i m ă, pe care sau de care se razimă cineva sau ceva; ~ de scaun, partea scaunului de care se razimă spinarea, spătar; partea unui fotoliu, unei strane pe care se razimă brațul: Berta era așezată la piano, pe un scăunel fără răzemătoare (D.-ZAMF.); scaunele erau de nuc, cu spătare înalte și cu rezemători pentru mîni (GN.).

RĂZIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* RAZĂ. Răsari, soare, frățioare, Cu nouă răzișoare! (MAR.).

RĂZJUDECA, † RĂZGIUDECA (-ec) *vb. tr.* ① A judeca din nou, cu multă băgare de seamă: giudecă-mi, Dumnezeule, și răzgiudecă pîra mea (N..COST.) ¶ ② A judeca altfel: cela ce va răzjudeca și se va împonciușa tuturor lucrurilor ce s'au făcut la săborul de la Efes... (PRV.-MR.) [r ă z- + j u d e c a].

RĂZLĂȚA... ☞ RĂZLEȚI...

RĂZLEȚ, REZLEȚ *adj.* Care se separă de ceilalți și stă singur, izolat; singuratic: și cum stam și priveam la lupta flăcărilor, răzleț, străin între ai mei, îmi venea să rîd (GN.); Frumoasă ca un gînd răzleț, Cu trupul nalt, cu părul creț (COȘB.); — *sm.*: Amar e de rezlețul ce 'n urma lor rămîne (ALECS.) [r a z n a].

RĂZLEȚI, RĂZLĂȚI, REZLEȚI, REZLĂȚI (-țesc), ✓ RĂZLĂȚA (-țez) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) depărta de un grup, a (se) izola: pentru a nu rezleți feciorii de pe lîngă sine, mai dură încă două case alăturea (CRG.); mai drag îi era să se răzlețească de o parte și să se uite cu băgare de seamă la ierburi și la lighioni (BR.-VN.); mai la deal aiunseră pe Ana care se răzlețise și-i aștepta sub un fag bătrîn (VLAH.) ¶ ② A se separa apucînd diferite direcțiuni: apele ei se răzletesc și se 'mprăștie ca vițele unei funii desplețite (VLAH.); ea își răzlețește ramurile aburos înfrunzite (UR.); ei s'au răzlețit de Duca-Vodă, de la Brașov, și s'au coborît în Țara-muntenească (NEC.) ¶ ③ A (se împrăștia, a (se) risipi: ostașii Leahului rezlățindu-se prin sate, spărgeau și stricau tot ce întîlneau (ISP.); neaflîndu-l pre Dabija-Vodă, i s'au răzlețit și oastea sa (NEC.) [r ă z l e ț].

RĂZLOG *sm. Mold. Bucov.* Scîndură despicată cu toporul dintr'un trunchiu: căsuțe albe, șindilite și împrejmuite cu ~i (SAD.); ~ii cu cari era îngrădită gospodăria (GRIG.); cei doi frați mai cuminți și-au făcut niște ocoale frumoase de ~i (SB.); ne suim pe munte la deal de casa ei, cîte cu o bucată de ~ în mînă (CRG.) [vsl. r a z l o g u].

○ **RĂZMA...** — RĂZIMA...

RĂZMIRIȚĂ, RĂZMERIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Răscoală, revoltă, revoluțiune: sînt niște calici cari s'au sculat cu răzmiriță împotriva împărăției (FIL.); Grecii... vroiau să ne ia cu de-a sila în răzmirița lor (I.-GH.) [vsl. r a z m i r i c a].

RAZNA *adv.* ① La o parte (de alții), despărțit, singuratec, izolat: clasele și generațiunile se apropiau, în loc de a sta ~ unele de altele (I.-GH.) ¶ ② A o apuca, a o lua, a umbla ~, a o apuca, etc. într'o doară, drept înainte, singuratec și fără nici o țintă: mocanii... o apucaseră ~ prin mahalale (CAR.); am lăsat drumul cel bun și cunoscut ș'am luat-o ~ peste cîmp (VLAH.); fata umbla mai adesea ~ prin păduri și prin livezi (ODOB.) [vsl. r a z l n ŭ].

○ **RAZNĂ** (*pl.*-ne *sf.* Felie (de măr, de pară, etc.) (ȘEZ.) (CONV.).

RĂZNEȚ = RĂZLEȚ.

RĂZNI (-nesc) 1. *vb. tr.* ① A despărți, a separa, a lăsa izolat, a răzleți ¶ ② A împrăștia: desunirea ne-a răznit ca pe Țigani... pe toate potecile (JIP.) ¶ ③ *Mold.* A rășlui (*în spec.* pămînt) (PAMF.) ¶ ④ A lua cu sila, a răpi: lupul mi-a răznit un miel (PAMF.).

2. *vb. refl.* ① A se despărți, a se separa, a rămînea singur, izolat, a se răzleți: unul din taurii cirezii s'a răznit de turmă (ISP.) ¶ ② A se împrăștia [r a z n a].

RĂZOR (*pl.*-zoare) *sn.* ① ✓ Loc lăsat nearat

spre a servi de potecă sau de hotar între două holde, între două rînduri de vii, etc.: **ochii lui... l-au urmărit cum se ducea încet la mal pe ~, pînă a pierit** (BR.-VN.); **bătrînii... țin răzoarele și se îndeasă la drumul mare care duce la vatra satului** (DLVR.) ¶ ② Strat de flori, brazdă de pămînt semănată cu flori: **nu se aude decît suetul... apei, ce pare că stă s'adoarmă, culcată între răzoare de flori** (VLAH.) [srb. r a z o r].

RĂZORAȘ (*pl.*-**așe**) *sn. dim.* **RĂZOR**: **își întindea crengile sale peste o fîntînița înconjurată de un ~ de iarbă verde** (GRIG.).

RĂZORI (-**oresc**) 1. *vb. tr.* A mărgini, a încadra: **cerculețele Chirei răzorite cu arniciu și cu beteală** (DLVR.).

2. *vb. refl.* A se mărgini, a forma hotar: **de pe culmea Tătarului, unde se răzoresc hotarele noastre cu ale Ardealului, ne luăm rămas bun** (VLAH.) [r ă z o r].

RĂZUI (-**uesc**) *vb. tr.* A rade cu o răzătoare, cu un instrument tăios sau cu ceva analog: **geamurile îi sînt înghețate... de nu le-ai ~ nici cu custura** (DLVR.); **apoi, jupuind pielea de pe aceste capete, o răzuia cu o coastă de bou** (VLAH.) [vsl. r ĕ z a t i].

RĂZUITOARE *sf.* ① Răzătoare ¶ ② Unealtă de lemn sau de fier cu care se curăță sau se răzuesc diferite obiecte, scînduri, piei, aluatul de pe covată, etc. [r ă z u i].

RĂZUITURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* Răzătură [r ă z u i].

RĂZUȘ (*pl.*-**ușuri**) *sn.* ① ‡ Răzătoare ¶ ② Daltă (*în spec.* a dogarului) (▣ 4106) ¶ ③ *Mold.* ☞ Scîndurică cu crestături în care se oprește slobozitorul (întorcătorul, zatca) războiului de țesut, pentru ca sulurile să nu se dea înapoi; numită și „scaun", „tocălie", „scară", „cordenciu", etc. (☛ ▣ 4104) ¶ ④ *Trans.* ✓ Otic ¶ ⑤ *Mold.* ✱ R a z, drug de fier de care se servește morarul în loc de pîrghie.

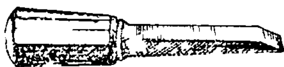

Fig. 4106. Răzuș.

RĂZUȘĂ (*pl.*-**uși**) *sf. Trans. Maram.* (BRL.) (VIC.) (DENS.) Lopățică sau un fel de lingură de fier cu care se rade aluatul de pe covată.

RĂZVALĂ *sf. Olten.* Răsturnare [bg.].

RĂZVEDI, RĂZVIDI (-**desc**) *vb. tr.* A lămuri, a face să priceapă: **îl roagă să i răzvidească el ce însemnează** (VOR.); **chipul lui îl văd răzvedit înaintea ochilor** (LUNG.) [srb. r a z v i d e t i].

RĂZVOT (*pl.*-**turi**) *sn.* Votarea din nou a unei propuneri, a unei legi, etc., care a fost respinsă printr'un vot anterior [r ă z - + v o t].

RĂZVRĂTI (-**ătesc**) *vb. tr.* și *refl.* A (se) răscula, a (se) revolta [vsl. r a z v r a t i t i].

RĂZVRĂTIRE *sf.* Faptul de a (se) r ă z v r ă t i, răscoală, revoltă, rebeliune.

RĂZVRĂTIT 1. *adj. p.* **RĂZVRĂTI**. Răsculat, revoltat; rebel.

2. *sm.* Cel ce s'a răsculat; rebel.

RĂZVRĂTITOR *adj. verb.* și *sm.* **RĂZVRĂTI**. Care răzvrătește, care ațîță la răscoală: **mișeii de Greci l-au bănuit de ~** (FIL.).

***RAZZIE** *sf.* ① Năvălire într'un teritoriu dușman, spre a răpi turme, producte, etc. ¶ ② Năvală neașteptată a unui grup numeros de polițiști spre a prinde pe răufăcători sau pe cei bănuiți a fi comis vre-o infracțiune [fr. r a z z i a].

***RE¹-**, prefix care intră în compunerea verbelor spre a exprima o repetiție, o restabilire a stării de mai 'nainte, etc.; mai toate aceste verbe sînt formate spre a reda în romînește verbele franceze compuse cu **re-** sau **ré-**. Ex.: **a r e alege, a r e citi, a r e face, a r e pune, a r e vedea**, etc., formate după fr. **r é é lire, r e lire, r e faire, r e mettre, r e voir**, etc.

***RE²** *sm.* ♩ ① A doua notă a gamei lui do ¶ ② A treia coardă a vioarei [fr.].

REA ☛ **RĂU**.

***REABILITA** (-**tez**) 1. *vb. tr.* ⚖ A restabili pe cineva în drepturile, în prerogativele pe care le pierduse înainte printr'o condamnare: **~ memoria unei persoane**, a recunoaște, a declara, după moartea acesteia, că a fost osîndită pe nedrept.

2. *vb. refl.* A-și recăpăta drepturile pierdute, a redobîndi stima pierdută [fr. r é h a b i l i t e r].

***REABILITARE** *sf.* ⚖ Faptul de a (se) r e a b i l i t a, restabilirea unei persoane în toate drepturile și prerogativele de care a fost lipsită printr'o hotărîre judecătorească.

***REACTIV** 1. *adj.* Care produce o reacțiune.

2. (*pl.*-**ive**) *sn.* ⚗ Corp care servește să se recunoască prezența unei substanțe, fie în stare liberă, fie în stare de amestec [fr.].

***REACȚIONAR** 1. *adj.* Care caracterizează reacțiunea: **răposata mamă era... un spirit ~** (CAR.).

2. *sm.* ✪ Partizan al reacțiunii în politică [fr.].

***REACȚIUNE** *sf.* ① Acțiunea exercitată de un corp asupra altuia care a lucrat asupra lui: **~a unui zid asupra unei mingi elastice** ¶ ② ⚗ Manifestarea caracterelor distinctive ale unui corp provocată prin acțiunea unui alt corp asupra lui ¶ ③ ⚕ Rezistența unui organ la acțiunea unui remediu sau din pricina unei boale, sau din cauza acțiunii unui organ asupra altuia ¶ ④ Îngrămădirea sîngelui la piele, care se produce în urma unei băi reci ¶ ⑤ ✪ Tot ce face un partid politic care din asuprit devine asupritor; actele unui partid politic care se silește să revie la starea de lucruri de mai'nainte [fr.].

READORMI (-**dorm**) *vb. tr.* și *intr.* A adormi din nou [r e- + a d o r m i].

READUCE (-**duc**) *vb. tr.* A aduce iar la locul, la starea dinainte [r e - + a d u c e].

***REAL¹** 1. *adj.* ① Care există într'adevăr, aievea ¶¶ © **IREAL** ¶ ② ± **Număr ~**, se zice în opoziție cu un număr imaginar ¶ ③ ☛ Cu aplicațiune practică: **liceu ~**, în care se dă o atenție deosebită matematicilor.

2. *sbst.* Ceea ce este aievea, de fapt, în opoziție cu „idealul" [lat.].

***REAL²** *sm.* ⊛ Mică monedă spaniolă de argint în valoare de 25 de centime [sp.].

REALEGE (-**leg**) *vb. tr.* și *refl.* A (se) alege din nou [r e - + a l e g e].

REALIPI (-**ipesc**) *vb. tr.* A alipi din nou, a alipi la loc [r e - + a l i p i].

***REALISM** *sbst.* ① ⁂ Doctrina filosofică a realiștilor ¶ ② ✒ Fel de a lucra, de a scrie, al artiștilor și literaților contemporani cari vor să reprezinte natura așa cum o văd și fără a introduce nimic ideal [fr.].

***REALIST** 1. *sm.* ① ⁂ Nume dat unor filosofi scolastici cari susțineau realitatea ideilor universale ¶ ② ✒ Partizan al realismului în literatură și în arte.

2. *adj.* ⁂ Ce ține de realism: **doctrină ~ă** [fr.].

***REALITATE** *sf.* ① Existență aievea, reală, efectivă ¶ ② Lucru real: **a lua o imagine drept o ~** ¶ ③ **În ~**, într'adevăr [fr.].

***REALIZA** (-**izez**) 1. *vb. tr.* ① A împlini; a face real: **a-și ~ făgăduielile; a-și vedea visul realizat**, a-și vedea visul cu ochii ¶ ② A-și schimba toată averea în bani peșin.

2. *vb. refl.* ① A deveni real ¶ ② A se împlini [fr.].

***REALIZABIL** *adj.* Ce se poate realiza ¶¶ © ☛ **IREALIZABIL** [fr.].

REAMĂT ☛ **RAMĂT**.

REAMINTI (-**tesc**) *vb. tr.* A(-și) aduce iar aminte [r e - + a m i n t i].

***REANIMA** (-**mez**) *vb. tr.* A reînsufleți [fr.].

***REAPARE, REAPĂREA** (-**par**) *vb. intr.* A apare din nou [r e - + a p a r e].

***REAPARIȚIUNE, REAPARIȚIE** *sf.* Aparițiune din nou, faptul de a se ivi iar [fr.].

***REAPUCA** (-**puc**) *vb. tr.* și *refl.* A (se) apuca iar [r e - + a p u c a].

○ **REASĂ** = **RASĂ**.

***REASIGURA** (-**gur**) *vb. tr.* și *refl.* A (se) asigura din nou [r e - + a s i g u r a].

***REAȘEZA** (-**șez**) *vb. tr.* A așeza din nou [r e - + a ș e z a].

○ **REAȚĂ** = **RAȚĂ**.

REAVĂN ☛ **RAVĂN**.

REAVOINȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* Răutate, dispoziție, intenție rea față de cineva; voință de a face rău [r e a + v o i n ț ă].

REAZĂM, REAZEM, REAZIM ☛ **RAZIM.**

***REBARBATIV** *adj.* Respingător (la înfățișare: aspru; ursuz [fr.].

***REBEC** *sbst.* ♩ Vechiu instrument de muzică cu trei coarde, în formă de lăută; e strămoșul viorii de astăzi; s'a introdus de Arabi în Europa, cam prin veacul al VIII-lea (▪ 4107) [fr.].

REBEDENIE ☛ **RUDENIE.**

REBEGI, ○ **RĂBEGI, RĂBIGI** (-gesc) *vb. intr.* A înțepeni de frig: o îi rebegit de ploaie, că e gol ca un deșt (OLVR.) [*comp.* ung. r e b e g n i „a tremura"].

REBEGIT, ○ **RĂBEGIT, RĂBIGIT** *adj. p.* **REBEGI.** Înțepenit de frig: umblînd baba, de colo colo, rebegită de frig (VLAH.); ne-am despărțit unul de altul, răbigiți de frig și hămisiți de foame (CRG.).

Fig. 4107. Rebec.

***REBEL** 1. *adj.* ① Care se răzvrătește împotriva autorității legitime: trupe ~e ¶ ② Ⓕ Care nu e ușor de mînuit, de tratat: un subiect ~; o materie ~ă ¶ ③ Care nu cedează remediilor, greu de vindecat: o tuse ~ă.

2. *sm.* ① Răzvrătit, cel ce s'a răsculat cu armele împotriva guvernului legitim al țării sale ¶ ② Cel ce se revoltă împotriva unei autorități oarecare [fr. r e b e l l e].

***REBELIUNE**, ○ **REBELIE** (ȘEZ.) (DENS.) *sf.* Răscoală, răzvrătire [fr.].

***REBUS** (*pl.*-usuri) *sn.* ① Reprezentarea unei silabe, unui cuvînt sau a unei fraze prin figuri sau semne ale căror nume corespund, în ce privește sunetul, silabei, cuvîntului sau frazei (▪ 4108) ¶ ② Ⓕ Echivoc, prost joc de cuvinte [fr.].

Fig. 4108. Rebus. *(Lenea e cucoană mare, care n'are de mîncare).*

RECĂDEA (-cad) *vb. intr.* A cădea la loc [r e - + c ă d e a].

○ **RECĂL** (*pl.*-ăle) *sn. Trans.* Ⓣ Haină scurtă de postav ce poartă femeile iarna în locul cojocului: recălele și cheptarele le poartă astăzi bogatul ca și săracul (PĂC.) [ung. r e k l i].

***RECALCITRANT** *adj.* Îndărătnic, dîrz, care rezistă cu încăpățînare [fr.].

RECĂPĂTA (-capăt) *vb. tr.* A căpăta din nou, a redobîndi [r e - + c ă p ă t a].

***RECAPITULA** (-ulez) *vb. tr.* A spune încă odată mai pe scurt ceea ce s'a spus sau s'a descris odată pe larg, a rezuma [fr.].

***RECAPITULAȚIUNE, RECAPITULAȚIE** *sf.* Repetiție sumară, pe scurt, a celor spuse sau descrise mai 'nainte pe larg; rezumat scurt [fr.].

RECE, ○ **RĂCE** 1. *adj.* ① Lipsit de căldură: apă ~; ~ ca ghiața, ca sloiul de ghiață; mîini reci; climă ~; vreme ~ ¶ ② Care-ți dă senzația de frig: îi trecu un fior ~ prin sîn ca un șerpe (RET.) ¶ ③ Care aduce frig, friguros, înghețat: un vînt ~ ¶ ④ Care nu s'a încălzit, care nu e destul de cald: o baie ~ ¶ ⑤ Ceea ce și-a pierdut căldura după ce a fost supus acțiunii focului: supa, cafeaua e ~; mîncări reci; cărnuri reci, cărnuri gătite spre a fi mîncate fără a fi încălzite ¶ ⑥ Care nu apără de frig: o haină ~ ¶ ⑦ Care nu e proaspăt: pîine ~ ¶ ⑧ Ⓕ Care se emoționează greu, flegmatic, nepăsător: om ~; caracter ~; ☛ **SÎNGE** ① ¶ ⑨ Ⓕ Lipsit de însuflețire, de strălucire: stil ~ ¶ ⑩ Ⓕ Plin de rezervă: i-a făcut o primire ~ ¶ ⑪ Pămînt ~, pămînt ușor, nisipos, chișaiu: hrișca este o holdă foarte prețioasă, mai cu samă pentru pămînturile cele sărace, muntoase și răci (GR.-N.) ¶ ⑫ Ⓕ *Olten.* Sărac lipit (CIAUȘ.) ¶¶ Ⓒ **CALD.**

2. **RECI** *sf. pl. Trans. Bucov.* ✕ = **RĂCITURI** [lat. r e c e n s].

***RECENSEMÎNT** (*pl.*-minte) *sn.* ① Numărătoarea locuitorilor unei țări ¶ ② Numărătoarea cailor, itelor, etc. dintr'o țară ¶ ③ Catagrafie [fr.].

***RECENSENT** *sm.* Autorul unei recensiuni [germ. R e z e n s e n t].

***RECENSIUNE, RECENSIE** *sf.* 📖 ① Compararea edițiunii unui autor vechiu cu manuscrisele ¶ ② Text fixat de o critică ¶ ③ *Pr. ext.* Dare de seamă critică asupra unei scrieri [fr.].

***RECENSOR** *sm.* Cel însărcinat să facă un recensemînt [fr.].

***RECENT** *adj.* Făcut, petrecut, sosit de urînd, proaspăt, nou: o întîmplare ~ă: toată istoria, încă ~ă, îi reveni în minte (VLAH.) [fr.].

***RECEPISĂ** (*pl.*-se) *sf.* Adeverință de primire a unui act, a unei scrisori sau telegrame, etc. [fr. r é c é p i s s é.

***RECEPTACUL** (*pl.*-le) *sf.* ① Loc, cavitate unde se strîng lucruri venite din diferite părți ¶ ② ♣ Fundul potirului unei flori (▪ 4109) [fr. < lat.].

***RECEPTIVITATE** *sf.* Aptitudinea pe care o au unele organe de a primi impresiunea, contagiunea agenților interni sau externi [fr.].

***RECEPTOR** 1. *adj.* Care primește (o acțiune mecanică, un curent, un semnal, etc.): post ~.

2. (*pl.*-toare) *sn.* ① Aparat care primește o acțiune, o impresiune oare-care (▪ 4110): ~ telefonic ¶ ② Partea unei mașini căreia i se aplică direct forța motrice ¶ ③ ✢ Aparat care, în telegrafia electrică, primește semnalele transmise de manipulator [fr. r é c e p t e u r].

Fig. 4109. R. Receptacul.—B. Boboc.

Fig. 4110. Receptor telefonic.

***RECEPȚIONA** (-onez) *vb. tr.* A verifica o furnitură spre a vedea dacă corespunde condițiunilor cerute [fr.].

***RECEPȚIUNE, RECEPȚIE** *sf.* ① Faptul de a primi, primire ¶ ② Felul în care e primită o persoană ¶ ③ Primirea, într'o zi fixă, a mai multor persoane deodată, cu oare-care ceremonial ¶ ④ Ceremonia prin care o persoană este instalată într'o funcțiune înaltă sau este primită într'o societate ¶ ⑤ Verificarea și acceptarea unei lucrări executate în urma unei licitații [fr.].

RECHEMA (-chem) *vb. tr.* ① A chema îndărăt; a chema din nou ¶ ② ✪ A ordona să se întoarcă de la postul său (un ambasador) [r e - + c h e m a].

RECHEMARE *sf.* Faptul de a r e c h e m a: chemare îndărăt sau din nou; ordin dat să se întoarcă de la postul său: ~a unui ambasador.

RECHIE *sf.* ♣ Plantă cu flori mici galbene-verzui, numită și „rezedă-sălbatică" *(Reseda lutea)* (▪ 4111).

Fig. 4111. Rechie.

***RECHIN** *sm.* 🐟 Pește de mare, foarte vorace, cu scheletul cartilaginos, care trăește în mai toate mările, cu deosebire însă în marea Mediterană și în oceanul Atlantic *(Carcharias glaucus)* (▪ 4112, 4113) [fr. r e q u i n].

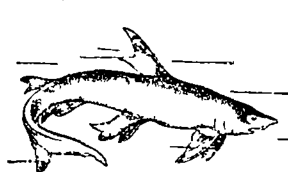

Fig. 4112. Rechin.

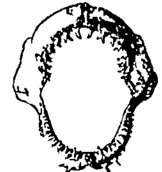

Fig. 4113. Fălcile rechinului.

***RECHIZITORIU** (*pl.*-torii) *sn.* ⚖ Scriere sau discurs prin care organul ministerului public cere unui tribunal osîndirea unui acuzat [fr. r é q u i s i t o i r e].

***RECHIZIȚIUNE, RECHIZIȚIE** *sf.* ① Cerere de oameni, de cai, de trăsuri, de alimente, etc. fă-

cută de autoritatea publică ¶ ② Cerere de aceeaşi natură făcută de autorităţile militare sau civile într'o ţară duşmană [fr. réquisition].

*RECIDIVĂ pl.-ive sf. ① ⚕ Reapariţia unei boale ¶ ② ⚖ Recăderea în aceeaşi greşală, ceea ce atrage după sine o pedeapsă mai mare [fr.].

*RECIDIVIST sm. Cel ce a comis din nou acelaşi delict, aceeaşi crimă pentru care mai fusese odată osîndit [fr.].

*RECIPIENDAR sm. Cel ce e primit cu oare-care solemnitate într'o societate [fr.].

*RECIPIENT (pl.-te sn. ① Vas destinat să primească produsul unei distilări sau volatilizări ¶ ② Clopot de sticlă aşezat la o maşină pneumatică şi în care se face vidul [fr.].

‡RECIPOSPOLITĂ sf. ‡ Stat, regat; suită: **coborîtu-s'au craiul leşesc, Sobieţki... cu toţi hatmanii ţării leşeşti şi cu toată reciposolita** (NEC.) [pol.].

*RECIPROC 1. adj. ① Care merge într'un sens, apoi într'altul: **mişcare ~ă a unui piston** ¶ ② Mutual, care se face de la unul la altul: **o prietenie ~ă** ¶ ③ **Termeni ~i**, termeni cari pot fi întrebuinţaţi unul în locul altuia: **o m şi b i m a n sînt termeni ~i.**

2. RECIPROCĂ (pl.-ce) sf. Propoziţie inversă alteia: **reciproca e adevărată** [fr. réciproque].

*RECIPROCITATE sf. Caracterul a tot ce este reciproc [fr.].

*RECITA (cit, -citez vb. tr. A pronunţa cu glas tare o poezie sau o bucată în proză învăţată pe de rost [fr.].

*RECITATIV (pl.-ive) sn. ♩ Un fel de cîntec ce nu e supus măsurii: **dintre prunii din grădină porneşte deodată ~ul ameţitor al privighetorii** (CAR.) [fr.].

*RECITATOR sm. Cel ce recită [fr.].

RECÎNTĂRI (-ăresc vb. tr. şi refl. A (se) cîntări din nou [re- + cîntări].

RECÎŞTIGA (-ig) vb. tr. A cîştiga la loc ceea ce s'a pierdut mai 'nainte [re- + cîştiga].

○RECLĂ pl.-le) sf. Băn. Ⓣ RECĂL.

RECLĂDI (-ădesc) vb. tr. A clădi la loc, din nou: **a reclădit biserica dărîmată de cutremur;** F **unii juraţi... ştiu să-şi reclădească cu închipuirea toate împrejurările în care s'a săvîrşit fapta** (BR.-VN.) [re- + clădi].

*RECLAMA, Ⓟ LĂCRĂMA (-am 1. vb. tr. ① A cere cu stăruinţă: **a reclama indulgenţa** ¶ ② A cere un lucru la care are drept: **a reclama banii ce i se datorează** ¶ ③ A avea trebuinţă de: **bolnavul reclamă multe îngrijiri.**

2. vb. intr. A se plînge, a se jelui împotriva unui lucru sau unei persoane; a protesta: **a reclamat împotriva nedreptăţii; dacă nici acu n'o înţelege, lăcrămaţi la judeţ** (JIP.) [fr.].

*RECLAMĂ (pl.-me) sf. ① Mic articol publicat într'un ziar şi prin care se face elogiul unei cărţi, unui produs industrial, etc. ¶ ② Ori-ce alt mijloc întrebuinţat pentru a face cunoscut şi a lăuda o carte, o marfă, etc.: **a făcut multă ~ pentru preparatul său** [fr.].

*RECLAMAGIU sm. F Cel ce face multă reclamă în jurul numelui său, pentru o scriere a sa, pentru un preparat al său, etc.

*RECLAMANT sm., RECLAMANTĂ (pl.-te sf. ⚖ Acela, aceea care reclamă înaintea justiţiei [fr.].

*RECLAMATOR sm. Cel ce reclamă [fr.].

*RECLAMAŢIUNE, RECLAMAŢIE, Ⓟ LĂCRĂMAŢIE sf. Faptul de a reclama; cerere; plîngere, jeluire: **înţeleg să dai cîtva gologănei pentru scrierea lăcrămaţiei** (JIP.); **să fi poftit la mine, la despărţire, cu lăcrămaţie, că-i împlineam eu cît îi mai lipsea** (CAR.) [fr.].

*RECLUZIUNE sf. ⚖ Pedeapsă aflictivă şi infamantă de o durată de cinci pînă la zece ani, care consistă în închiderea cuiva într'un penitenciar şi supunerea lui acolo la anumite munci [fr. réclusion].

RECOASE (-cos) vb. tr. A coase la loc [re- + coase].

*RECOLTA (-tez) vb. tr. ① A face o recoltă ¶ ② Ⓕ A aduna, a culege, a strînge: **în cariera lui a recoltat mulţi lauri** [fr.].

*RECOLTĂ (pl.-te) sf. ① Adunatul, culesul, strînsul bucatelor de pe cîmp, seceriş ¶ ② Produsele astfel adunate, bucatele strînse de pe cîmp; fructele culese dintr'o grădină ¶ ③ Ⓕ Culegere, lucruri de tot soiul adunate: **a făcut o mare ~ de observaţiuni interesante; sînt... tipuri de şarlatani cari... extrag... cea mai îmbelşugată ~ de foloase şi de mulţumiri personale** (VLAH.) [fr.].

*RECOMANDA (-mand) 1. vb. tr. ① A ruga pe cineva să fie binevoitor cu cineva, să-i acorde sprijinul sau favoarea sa, a vorbi de bine pe cineva: **îţi recomand pe acest tînăr care merită toată atenţiunea** ¶ ② A ruga pe cineva să aibă grije de cineva sau de ceva: **îţi recomand această afacere** ¶ ③ A prezenta pe cineva altuia: **vă recomand pe domnul X** ¶ ④ A sfătui energic: **îţi recomand să te porţi bine cu el** ¶ ⑤ A face demn de stimă: **meritele sale îl recomandă** ¶ ⑥ ✉ **~ o scrisoare**, a asigura remiterea ei plătind o taxă suplimentară.

2. vb. refl. ① A se prezenta cuiva, a-şi spune numele spre a face cunoştinţă cu cineva ¶ ② A fi demn de stimă [fr.].

*RECOMANDABIL adj. Care merită a fi recomandat; stimabil [fr.].

*RECOMANDAT adj. ① p. RECOMANDA ¶ ② ✉ **Scrisoare ~ă**, scrisoare pentru care s'a plătit o taxă suplimentară spre a fi sigur de remiterea ei.

*RECOMANDAŢIUNE, RECOMANDAŢIE sf. ① Faptul de a (se) recomanda ¶ ② Sfat stăruitor [fr.].

*RECOMPENSA (-sez) vb. tr. A răsplăti, a da o recompensă, a mulţumi [fr.].

*RECOMPENSĂ (pl.-se) sf. Răsplată, mulţumită [fr.].

*RECOMPUNE (-pun) vb. tr. A compune la loc, din nou [re- + compune].

*RECONCILIA (-liez) vb. tr. şi refl. A (se) împăca [fr.].

*RECONDUCE (-duc) vb. tr. A petrece, a însoţi, a întovărăşi pe cineva, din politeţă, pînă la uşă sau pînă la poartă [re- + conduce].

*RECONFORTA (-tez) vb. tr. A întări, a da (mai multă) putere [fr.].

*RECONFORTANT adj. Care dă putere, întăritor [fr.].

*RECONSTITUANT adj. şi (pl.-te) sn. ⚕ (Medicament) care redă puterile, sănătatea [fr.].

*RECONSTITUI (-stituiu) vb. tr. ① A constitui, a întocmi, a înjgheba din nou ¶ ② A reda puterile, sănătatea [fr.].

*RECONSTRUCŢIUNE, RECONSTRUCŢIE sf. Faptul de a reconstrui, reclădire, rezidire [fr.].

*RECONSTRUI (-uesc) vb. tr. A reclădi, a rezidi, a construi la loc, din nou [fr.].

*RECOPIA (-piez) vb. tr. A prescrie, a scrie din nou, a copia iar [fr.].

*RECORD (pl.-duri) sn. ① Constatarea timpului pus de cineva ca să străbată o distanţă oare-care sau însăşi distanţa percursă într'un timp dat, vorb. de un alergător, de un ciclist, etc. ¶ ② Pr. ext. Timpul cel mai scurt întrebuinţat de cineva ca să străbată o anumită distanţă sau distanţa cea mai lungă percursă într'un timp dat ¶ ③ Ⓕ Punctul, gradul cel mai ridicat al unei însuşiri sau al unui defect, culme: **noi ţineam ~ul gazetelor bine informate** (CAR.) [fr.].

*RECREA (-creez) 1. vb. tr. ① A reînsufleţi ¶ ② A înveseli ¶ ③ A odihni.

2. vb. refl. ① A se odihni (după o osteneală mare) a răsufla ¶ ② A petrece [fr.].

*RECREATIV adj. Care recreează, care te face să petreci [fr.].

*RECREAŢIUNE, RECREAŢIE sf. ① Odihnă după o muncă încordată: **cînd erau fetele la recreaţie, ţi se părea că eşti la nuntă** (ISP.) ¶ ② Timpul în care se odihneşte cineva după o muncă încordată [fr.].

*RECRIMINA (-inez) vb. intr. A răspunde unor acuzaţiuni, unor mustrări prin alte acuzaţiuni, prin alte mustrări [fr.].

*RECRUT sm. ① ⚔ Soldat de curînd incorporat, răcan ¶ ② Ⓕ Persoană intrată de curînd într'un partid, într'o societate [fr.].

*RECRUTA (-tez) vb. tr. ① ⚔ A face recruţi, a înscrie, a incorpora soldaţi noi ¶ ② Ⓕ A atrage alţi partizani sau membri într'un partid, într'o a-

sociaţiune, etc.: **Domnii greci îşi recrutau în casele lor ginerii şi nurorile pentru domniţe şi beizadele** (I.-GH.) [fr.].

*RECRUTARE *sf.* ⚔ Faptul de a recruta, tragere la sorţi.

*RECRUTOR *sm.* ⚔ Cel ce face recrutări [fr.].

*RECTANGULAR *adj.* Dreptunghiular [fr.].

*RECTIFICA (-fic) *vb. tr.* ① A îndrepta ¶ ② A purifica printr'o nouă distilare [fr.].

*RECTITUDINE *sf.* ① Însuşirea a tot ce este în linie dreaptă ¶ ② Ⓕ Calitatea a tot ce este conform cu judecata dreaptă, cu morala [lat.].

*RECTO *sbst.* Prima pagină, pagina din faţă a unei foi, în opoziţie cu „verso", pagina din dos [fr. < lat.].

*RECTOR *sm.* Unul din profesorii unei universităţi ales ca şef al tuturor facultăţilor acelei universităţi [fr.].

*RECTORAT (*pl.*-ate *sn.* ① Demnitatea, funcţiunea de rector ¶ ② Timpul cît ocupă această demnitate ¶ ③ Biroul rectorului [fr.].

*RECTUM *sbst.* Partea intestinului gros care se termină la anus [lat.].

*RECUCERI (-eresc) *vb. tr.* A cuceri la loc [re- + cuceri].

*RECULCA (-culc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) culca iar [re- + culca].

*RECULEGE (-leg) *vb. refl.* A-şi concentra atenţiunea spre a se gîndi numai la un singur lucru, a-şi aduna gîndurile: **maiorul se opreşte o clipă, ca şi cum ar vrea să se reculeagă, fiind surprins de inamic** (CAR.) [re- + culege, format după fr. recueillir].

*RECULEGERE *sf.* Faptul de a se reculege, concentrarea gîndurilor asupra unui singur lucru: **pe figura lui se vede ~a, grija omului care va să stea în faţa unei primejdii mari** (VLAH.).

*RECUNOAŞTE (-nosc) 1. *vb. tr.* ① A constata, a-şi aduce aminte că o persoană sau un lucru e chiar persoana sau lucrul ce cunoaşte: **dacă l-ai vedea, nu l-ai mai ~, atît de mult s'a schimbat** ¶ ② A constata după oare-care semne identitatea unei persoane sau unui lucru: **l-am recunoscut după glas** ¶ ③ A ajunge să descopere adevărul despre ceva: **~ nevinovăţia unui acuzat** ¶ ④ A admite ca adevărat, ca netăgăduit: **~ nemurirea sufletului** ¶ ⑤ ⚔ A face o recunoaştere militară ¶ ⑥ **~ un copil**, a declara prin act autentic că e tatăl sau mama copilului ¶ ⑦ A mărturisi: **a-şi ~ greşala** ¶ ⑧ A se arăta recunoscător: **numai cel ce merită o binefacere ştie s'o recunoască.**

2. *vb. refl.* ① A-şi vedea chipul, a-şi găsi asemănarea într'o oglindă, într'un portret ¶ ② Ⓕ A-şi regăsi sentimentele, părerile într'altă persoană: **se recunoaşte în fiul său** ¶ ③ A se declara, a mărturisi: **a se ~ vinovat** [re- + cunoaşte].

*RECUNOAŞTERE *sf.* ① Faptul de a (se) recunoaşte ¶ ② Examinarea amănunţită a oare-care obiecte spre a constata felul sau numărul lor: **a face ~a locurilor** ¶ ③ ⚔ Operaţiune militară care are de scop examinarea terenului, situaţiunii inimicului, etc. ¶ ④ ⚔ Soldaţii cari fac această recunoaştere ¶ ⑤ Călătorie de exploraţiune ¶ ⑥ Mărturisire: **~a unei greşeli** ¶ ⑦ Acordarea drepturilor politice, printr'un vot al Corpurilor legiuitoare, Românilor din alte State, după renunţarea lor la supuşenia străină.

*RECUNOSCĂTOR *adj. verb.* RECUNOAŞTE. ① Care recunoaşte ¶ ② Care poartă recunoştinţă: **a se arăta ~** ¶¶ © NERECUNOSCĂTOR.

*RECUNOŞTINŢĂ (*pl.*-ţe *sf.* Aducerea aminte cu mulţumire, cu dragoste, cu devotament a binefacerilor primite ¶¶ © NERECUNOŞTINŢĂ [recunoaşte.

*RECURBA (-bez *vb. tr.* A încovoia, a îndoi capătul, marginea unui obiect [fr.].

*RECURENT *sm.* Cel ce face recurs [fr.].

*RECURGE (-curg) *vb. intr.* ① A cere ajutorul cuiva: **~ la un protector** ¶ ② A se servi, a face uz: **~ la mijloace energice** [re- + curge, format după fr. recourir].

*RECURS (*pl.*-suri) *sn.* ① Cerere de ajutor ¶ ② Ⓕ Scăpare, refugiu: **Dumnezeu e singurul său ~** ¶ ③ Adresarea la o instanţă superioară spre a revedea şi a judeca din nou un proces de a cărui deciziune e nemulţumită una din părţi: **pierzînd procesul, a făcut ~ la tribunal** [fr. recours].

*RECURSORIU *adj.* Care deschide un recurs: **acţiune recursorie** [fr.].

*RECUZA (-cuz 1. *vb. tr.* A refuza de a primi pe cineva ca judecător, jurat, martor, expert, etc., pentru că se suspectează nepărtinirea acestuia.

2. *vb. refl.* A refuza de a judeca o pricină, de a da o hotărîre într'o chestiune [fr.].

*RECUZABIL *adj.* ① Care poate fi recuzat: **martor ~** ¶ ② Căruia nu i te poţi încrede: **scriitor ~; autoritate ~ă** ¶¶ © IRECUZABIL [fr.].

*RECUZARE, RECUZAŢIUNE *sf.* Faptul de a recuza [fr.].

*RECVIZITE *sf. pl.* Cele necesare într'un birou, într'o cancelarie (hîrtie, cerneală, condeie, etc. [germ.].

*REDA (-dau) *vb. tr.* ① A da din nou acelaşi lucru ¶ ② A da cuiva un lucru pe care l-a mai avut odată; a face să recapete: **aerul curat îi redete sănătatea; ~ vederea unui orb** ¶ ③ A reprezenta, a exprima, a reproduce: **această copie redă bine originalul** re- + da, format după fr. redonner.

*REDACTA -tez) *vb. tr.* A rezuma în scris, a aşterne în scris în mod clar şi în cea mai bună ordine, a redija: **intra în tipografie, unde rînduia materia, redacta informaţii, făcea corecturi** (VLAH.); **~ un jurnal**, a compune articolele de fond într'o gazetă, a fi redactorul-şef al jurnalului [lat. redactum].

*REDACTOR *sm.* Cel ce redactează o gazetă [fr.].

*REDACŢIUNE, REDACŢIE *sf.* ① Faptul de a redacta ¶ ② Felul cum e redactat ceva ¶ ③ Cuprinsul unui lucru redactat ¶ ④ Totalitatea redactorilor unei gazete ¶ ⑤ Sala, biroul unde lucrează redactorii [fr.].

*REDESCHIDE (-id *vb. tr.* şi *refl.* A (se) deschide din nou [re- + deschide].

*REDEŞTEPTA (-tept *vb. tr.* şi *refl.* A (se) deştepta iar [re- + deştepta].

*REDEVENI (-vin) *vb. tr.* A deveni din nou, a se face iar [fr.].

*REDEVENŢĂ (*pl.*-ţe *sf.* Rentă sau ori-ce sumă datorită care trebue plătită la epoci fixe fr.].

*REDIBITORIU *adj.* Privitor la redibiţiune; care poate anula o vînzare: **caz ~** [fr. rédhibitoire.

*REDIBIŢIUNE *sf.* Anularea unei vînzări cînd lucrul cumpărat e defectuos [fr. rédhibition].

○REDIE *sf.*, REDIŞ (*pl.*-işuri) *sn.* Partea unei păduri care e mai deasă, mai încurcată şi mai grea de străbătut: **făcură oamenii poteră, o încolţiră într'o redie şi o prinseră** (R.-COD.); **se mai ascunde el prin rediş, prin buturiş, prin nişte scorburi, da ascunde-te dacă poţi** (RET.) [☞ RĂDIU]. 29.500

*REDIJA (-ijez) *vb. tr.* A redacta: **găsirăm mijlocul a ~ o protestaţie şi a o trimite la Constantinopol** (BOL.) [fr. rédiger].

*REDINGOTĂ (*pl.*-te *sf.* Haină de bărbat, cu două rînduri de nasturi, cu poalele lungi (▣ 4114): **tînărul institutor poartă o ~ neagră foarte lungă 'n poale** (CAR.) [fr.].

Fig. 4114. Redingotă.

REDIŞ ☞ REDIE.

REDIU ☞ RĂDIU.

*REDOBÎNDI (-desc) *vb. tr.* A dobîndi iar, a recăpăta [re- + dobîndi].

*REDUCE (-duc) 1. *vb. tr.* ① A micşora, a împuţina, a scădea: **~ cheltuielile** ¶ ② A reproduce, a copia o figură geometrică, un desen, etc. dîndu-i dimensiuni mai mici: **~ un desen, o statuă** ¶ ③ A constrînge: **~ la tăcere** ¶ ④ A aduce într'o stare mai mult sau mai puţin supărătoare: **l-a redus la mizerie** ¶ ⑤ A preface, a transforma: **~ grîul în făină; ~ stînjenii în metri** ¶ ⑥ A scoate dintr'un oxid tot oxigenul sau numai o parte din el ¶ ⑦ ± A schimba

prin calcul; ~ o fracțiune la cea mai simplă expresiune, a o exprima prin numărătorul și numitorul cei mai mici posibili; ~ o expresiune algebrică.

2. *vb. refl.* ① A se pune însuși într'o stare micșorată, inferioară ¶ ② A se preface: apa s'a redus în vapori ¶ ③ A fi descompus ¶ ④ A se micșora [lat.].

***REDUCERE** *sf.* Faptul de a se reduce.

***REDUCTIBIL** *adj.* Ce se poate reduce, ce poate fi micșorat ¶¶ C ☛ IREDUCTIBIL [fr.].

***REDUCTIBILITATE** *sf.* Caracterul sau starea a tot ce e reductibil [fr.].

***REDUCTOR** 1. *adj.* Corpuri reductoare, acelea care iau oxigenul altor corpuri spre a forma compuși noi.

2. (*pl.*-toare) *sn.* Corp reductor: cărbunele este ~ul industrial prin excelență [fr.].

***REDUCȚIUNE** *sf.* Faptul de a reduce, reducere [fr.].

***REDUPLICA** (-ic) *vb. tr.* A repeta (într'un cuvînt) o silabă sau o literă [lat.].

***REDUPLICARE**, REDUPLICAȚIUNE, REDUPLICAȚIE *sf.* Repetarea unei silabe sau a unei litere [fr.].

***REDUPLICATIV** *adj.* Care exprimă repetarea unei acțiuni: „re-" este o particulă ~ă [fr.].

***REDUS** *adj. p.* REDUCE. Micșorat, împuținat, scăzut: s'au vîndut cu prețuri ~e.

***REDUTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① ⚔ Mic fort stabilit pe un punct important de apărat (▪ 4115): Rușii ridicaseră o ~, ca să serve de retragere la întîmplare de nevoie (BOL.) ¶ ② Mare serbare, cu dans, cu persoane mascate, făcută în afară de epoca carnavalului [fr.].

Fig. 4115. Redută.

***REEDIFICA** (-fic) *vb. tr.* A reclădi [re-+edifica].

***REEDITA** (-itez) *vb. tr.* ① A scoate o nouă ediție a unei cărți ¶ ② Ⓕ A repune în circulație: ~ un svon, o calomnie [fr.].

***REELIGIBIL** *adj.* Care poate fi reales [fr.].

***REELIGIBILITATE** *sf.* Calitatea de a putea fi reales [fr.].

***REFACE** (-fac) 1. *vb. tr.* ① A face din nou, a prelucra ¶ ② A îndrepta, a îmbunătăți; a întrema.

2. *vb. refl.* ① A se face din nou ¶ ② A se întrema ¶ ③ A-și îndrepta starea ¶ ④ A-și schimba firea [re- + face].

REFEC *sbst.* ① Tiv, cusătură făcută pe marginea răsucită a unei stofe, spre a nu se destrăma ¶ ② Ⓣ Îndoitura pentru brînișor la izmene (CIAUȘ.) ¶ ③ Ⓕ *F* A lua la ~, a mustra aspru: Furios se 'nchide 'n casă și-i ia cartea la ~ (VLAH.) [refeca].

REFECA (-fec) *vb. tr.* A coase marginea răsucită a unei stofe, spre a nu se destrăma; a tivi: femeia toarce, urzește... și refeacă obielele (JIP.); cămașa de borangic subțire și refecată cu bibilnri (FIL.) [lat. *orificare < orificium].

REFECĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a refeca: rezultatul acestei lucrări.

***REFECTORIU** (*pl.*-orii) *sn.* Sală unde se ia masa în comun într'o mănăstire, în internate, etc. [fr.].

†**REFENEA**, RĂFENEA (*pl.*-enele) *sf.* ① ‡ Partea, contribuția, cotizația plătită de fie-care din aceia ce iau parte la o masă în comun, la o petrecere ¶ ② Ⓟ Petrecere în comun, cu mîncare și băutură: răfenea să nu facă nici mireanul nici clericul (PRV.-MB.): intru în circiumă, unde fac refenea oameni mulți (CAR.) [tc. refenè].

***REFERA** ☛ REFERI.

***REFERAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Recurs la prezidentul tribunalului de primă instanță, în caz de urgență ¶ ② Raport depus, scris, asupra unei chestiuni [fr. référé].

***REFERENDAR** *sm.* Magistrat la Curtea de Conturi însărcinat să facă rapoartele asupra pieselor de contabilitate pe care le-a verificat [fr.].

***REFERENDUM** *sbst.* ① Recurgere la votul popular pentru legile votate de parlament sau chiar pentru proiectele de lege ce urmează a fi supuse parlamentului ¶ ② Depeșă expediată de un agent diplomatic guvernului său spre a cere alte instrucțiuni [fr.].

***REFERENȚE** *sf. pl.* Informațiuni scrise asupra capacității, onorabilității sau solvabilității unei persoane [fr.].

***REFERI**, REFERA (-fer) 1. *vb. intr.* A face un raport, a raporta.

2. *vb. refl.* A se raporta, a sta în legătură cu, a privi [fr.].

***REFERITOR** *adj. verb.* REFERI. Care se referă la, privitor la, relativ la.

***REFLECS** REFLEX.

***REFLECT** (*pl.*-te) *sn.* Reflexiunea slăbită a luminii sau a colorii: candela cu ~ul ei roz-alb (EMIN.) [fr. reflet].

***REFLECTA** (-tez, -flect) 1. *vb. tr.* ① A retrimite lumina sau coloarea pe un corp vecin ¶ ② A se gîndi lung și serios, a chibzui.

2. *vb. refl.* ① A se resfrînge ¶ ② A se oglindi [fr. refléter].

***REFLECTOR** 1. *adj.* Care reflectează (lumina sau coloarea).

2. (*pl.*-toare) *sn.* Oglindă metalică destinată să reflecte lumina (▪ 4116) [fr.].

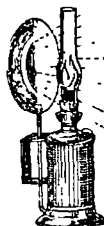

Fig. 4116. Lampă cu reflector.

***REFLECȚIUNE**, REFLECȚIE ☛ REFLEXIUNE.

***REFLEX** 1. *adj.* ① Care se face prin reflexiune: viziune ~ă ¶ ② Care se face fără a ne da seama, în mod involuntar (*vorb.* de mișcările nervoase ale corpului): o mișcare ~ă.

2. (*pl.*-exe) *sn.* Reflect, reflexiunea slăbită a luminii sau a colorii: ochii aceia mici și întunecați, cu ~e de oțel, dedeau nu știu ce fior de primejdie ascunsă (VLAH.); un lan de porumb își mișca vîrful foilor nervoase, dînd văzduhului un ~ de coloare verde (D.-ZAMF.) [fr.].

***REFLEXIBIL** *adj.* Care are proprietatea de a se reflecta [fr.].

***REFLEXIBILITATE** *sf.* Proprietate pe care o posedă lumina, căldura, sunetul, corpurile elastice de a se reflecta [fr.].

***REFLEXIUNE**, REFLEXIE, REFLECȚIUNE, REFLECȚIE *sf.* ① Schimbarea direcțiunii unei raze luminoase, calorice sau sonore, produsă prin întîlnirea unui obstacol ¶ ② Ⓕ Operațiune a minții care meditează adînc și examinează cu atențiune propriile gîndiri: a rămas cîteva momente gînditor cu ochii în jos într'o stare de reflecțiune melancolică (I.-GH.) ¶ ③ *Pr. ext.* Gîndire, cugetare adîncă: reflecții insipide ale celor cari nu pot cugeta încet (VLAH.) [fr. réflexion].

***REFLEXIV** *adj.* ① Pronume ~, pronumele se, își, sine; verb ~, acela care exprimă o acțiune făcută și primită de subiect: mă bucur, se gîndește, te superi, etc. sînt verbe ~e ¶ ② Făcut sau zis cu reflexiune [fr.].

***REFLUX** (*pl.*-uxuri) *sn.* ① Mișcare a apelor mării care se retrag după flux ¶ ② Ⓕ Întoarcere în sens contrar a unei mari mulțimi [fr.].

***REFORMA** (-mez) *vb. tr.* ① A readuce la forma primitivă ¶ ② A da o formă mai bună: ~ calendarul ¶ ③ A îndrepta, a îmbunătăți: ~ moravurile ¶ ④ ⚔ A scoate pe un soldat, pe un ofițer din cadrele armatei pentru infirmități sau din cauză de boală ¶ ⑤ ~ caii, a-i scoate din serviciu (ne mai fiind buni), a brăcui [fr.].

***REFORMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① Restabilire în vechea formă sau într'o formă mai bună: reforma calendarului ¶ ② Reforma abuzurilor, suprimarea lor ¶ ③ Religiunea protestantă: schimbările aduse doctrinei catolice de către protestanții din veacul al XVI-lea ¶ ④ Modificare, schimbare: reforma electorală ¶ ⑤ Îndreptarea, îmbunătățirea moravurilor ¶ ⑥ ⚔ Starea unui militar, unui cal, unui obiect aparținînd armatei și socotit incapabil de a mai servi; reforma unui ofițer, scoaterea lui din cadrele armatei pentru infirmități sau ca măsură disciplinară: a fost silit... să ceară punerea sa la ~ pentru infirmități incurabile (I.-GH.) [fr.].

***REFORMAT** 1. *adj. p.* **REFORMA**. ① Pus de o parte, scos din întrebuințare, brăcuit ¶ ② ⚔ Scos din serviciu, din cadrele armatei: **ofițer ~** ¶ ③ ⛪ **Religia ~ă**, protestantismul.
2. **REFORMAȚI** *sm. pl.* ⛪ Protestanți.
***REFORMATOR** *sm.* Cel ce aduce reforme; **reformatorii**, promotorii protestantismului [fr.].
***REFRACTA** (-**tract**, -**tez** 1. *vb. tr.* A face ca o rază să aibă refracțiune, a produce refracțiunea.
2. *vb. refl.* A devia trecînd dintr'un mediu într'altul [fr.].
***REFRACTAR** *adj.* ① Care refuză să se supună, rebel ¶ ② Care suportă, fără a se topi, temperaturi ridicate; **pămînt ~**, cu care se fac cărămizi pentru construirea sobelor, etc. [fr.].
***REFRACȚIUNE**, **REFRACȚIE** *sf.* Schimbarea direcțiunii pe care o sufere o rază luminoasă, calorifică sau sonoră, cînd pătrunde oblic într'un mediu transparent de densitate diferită, de ex. din aer în apă sau în sticlă (▣ 4117 [fr. .

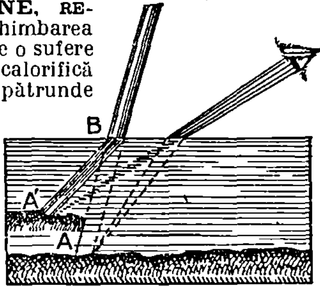

Fig. 4117. Refracțiune.
BA. Raza incidentă.—BA'. Raza refractată.

***REFREN** (*pl.* -**enuri**) *sn.* ① Cuvintele care se repetă la sfîrșitul fie-cărui cuplet sau fie-cărei strofe dintr'un cîntec, dintr'o baladă, etc. ¶ ② Ⓕ Ceea ce repetă cineva într'una: **începea să-i fie silă de întrebarea asta, care mereu îi revenea ca un ~ al gîndurilor lui chinuite** (VLAH.) [fr. r e f r a i n].
***REFRINGENT** *adj.* Care deviază, care refractă razele luminoase: **mediu ~**; **puterea ~ă a unui corp** [fr.].
***REFUGIA** (-**giez**) *vb. refl.* ① A se retrage într'un loc sau pe lîngă o persoană spre a se pune la adăpost de o urmărire, spre a căuta siguranță, a se aciuia, a se oploși ¶ ② Ⓕ A recurge fr.].
***REFUGIAT** 1. *adj. p.* **REFUGIA**.
2. *sm.* ① Cel ce și-a părăsit țara spre a scăpa de persecuțiuni politice ¶ ② *pl.* ⛪ Protestanții cari au părăsit Franța după revocarea edictului de Nantes, în 1685 [fr.].
***REFUGIU** (*pl.*-**gii**) *sn.* ① Loc unde se retrage cineva spre a scăpa de o urmărire, spre a fi în siguranță ¶ ② Ⓕ Sprijin, ocrotitor: **d-ta ești singurul meu ~** ¶ ③ Ⓕ Mijloc de scăpare; pretext [lat.].
***REFUTA** (-**utez**) *vb. tr.* ① A combate, a nimici prin argumente solide ceea ce a susținut altul ¶ ② A demonstra netemeinicia, falsitatea unui sistem, unei maxime [fr.].
***REFUZ** (*pl.*-**uzuri**) *sn.* Faptul de a refuza; neprimire [fr.].
***REFUZA** (-**fuz** *vb. tr.* ① A nu primi ceea ce se oferă ¶ ② A nu da ceea ce cere cineva ¶ ③ A nu da voie ¶ ④ A nu asculta, a nu se supune, a nu voi să facă ceea ce s'a poruncit [fr.].

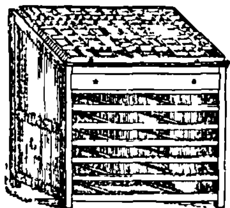
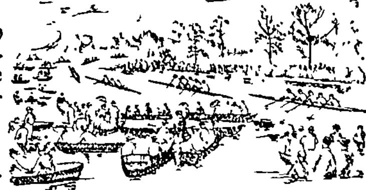

Fig. 4118. Regal.

Fig. 4119.
Coroană regală română.

***REGAL**[1] *adj.* ① De rege, regesc, crăiesc: **familia ~ă; alteță ~ă; coroană ~ă română** (▪ 4119) ¶ ② **Apă ~ă**, amestec de acid azotic și de acid clorhidric care dizolvă aurul și platina în stare de cloruri [lat.].
REGAL[2] (*pl.*-**aluri** *sn.* Un fel de scrin cu mai multe sertare în care se păstrează casele cu litere (▣ 4118) [germ.].
***REGALĂ** (*pl.*-**le** *sf.* 1 Pahar de bere, mai mic decît un țap ¶ ② O specie de țigarete de calitate superioară [r e g a l].
***REGALIST** *adj.* și *sm.* Care e partizan al regelui, devotat regalității [r e g a l, format după fr. r o y a l i s t e.
***REGALITATE** *sf.* Demnitatea de rege [lat.].
***REGĂSI** (-**ăsesc** 1. *vb. tr.* ① A găsi iar ¶ ② A găsi ceea ce a pierdut, ceea ce a uitat ¶ ③ A întîlni iar pe cineva.
2. *vb. refl.* ① A se afla iar, a se găsi din nou ¶ ② A recunoaște unde se află, după ce s'a rătăcit [r e - + g ă s i].
***REGAT** (*pl.*-**ate**) *sn.* ① Stat guvernat de un rege ¶ ② **Vechiul ~** sau simplu **~**, România dinainte de războiul de întregire, în ce privește hotarele ei [r e g e].
***REGATĂ** (*pl.*-**te** *sf.* ① Formă de cravată care se înnoadă și cade vertical de-a lungul plastronului cămășii: **totdeauna în jachetă neagră, purtînd la gît regate de colori nesigure** (BAS.) ¶ ② Cursă de bărci, de luntri de diferite forme și mărimi ▪ 4120) [fr.].

Fig. 4120. Regate.

***REGĂȚEAN** 1. *adj.* Din vechiul r e g a t, din România dinainte de războiul de întregire.
2. *sm.*, **REGĂȚEANCĂ** *sf.* Locuitor, locuitoare din vechiul regat.
***REGE** *sm.* ① Suveranul unui Stat care are titlul de regat, craiu: **~le României; ~ absolut; ~ constituțional** ¶ ② Ⓕ Cel dintîiu, cel mai bun în felul său: **~le poeziei** ¶ ③ Animal privit ca cel mai nobil din toate; **leul e ~le animalelor; vulturul e ~le păsărilor** ¶ ④ *poet.* **~le zilei**, soarele; **~le creațiunii**, omul ¶ ⑤ ♠ Figură în jocul de cărți, rigă, popă ¶ ⑥ Figura cea mai de seamă în jocul de șah (▪ 4121 : **Cade 'n șahul de pe masă și răstoarnă pe covor Doi nebuni peste un ~ și un turn peste regină** (ALECS.) ¶ ⑦ *pl.* ⛪ **Regii** *sau* **Cartea Regilor**, cele patru cărți din Vechiul Testament care cuprind istoria poporului evreu de la Samuel pînă la captivitatea Babilonului [lat. r e g e m].

Fig. 4121. Rege.

‡**REGEA** *sf.* Rugăminte: **cuconașule! iaca hîna d-tale care vrea să-și facă o ~** (ALECS.) [tc. r e ğ à].
‡**REGEAL** (*pl.*-**ale**, -**aluri**) *sn.* Mare demnitar al Porții: **diavolii cei de elcii... aleargă... pe la toate regealele** (I.-GH.): **pețitorii de domnie ațîțaseră asupră-i ura regealurilor** (FIL.) [tc. r i ğ a l].
‡**REGEALÎC** *sbst.* Rugăminte; intervenție: **prin ~ul lui Beizadea Costaki ...dobîndi de aci înainte mult mai mare influență la Caragea** (FIL.) [r e g e a].
***REGENERA** (-**erez** *vb. tr.* ① A da o nouă naștere, o nouă viață ¶ ② A reforma, a îmbunătăți; a preînnoi: **~ moravurile** [fr.].
***REGENERARE** *sf.* ① Faptul de a r e g e n e r a ¶ ② Reproducerea unei părți distruse dintr'un animal sau dintr'un vegetal ¶ ③ Ⓕ Reformare, preînnoire: **~a unui popor**.
***REGENT** *sm.* ① Persoana care guvernează un Stat în timpul minorității sau absenței suveranului ¶ ② Numele unui diamant celebru cumpărat de regentul Franței Philippe de Orleans și care aparținea Coroanei (☞ **PL. IX**) fr.].
***REGENȚĂ** (*pl.*-**țe**) *sf.* ① Demnitatea de regent ¶ ② Timpul cît durează această demnitate ¶ ③ Timpul în care ducele Philippe de Orleans guvernă Franța în numele lui Ludovic al XV-lea minor (1715-1723 ¶ ④ Nume dat State

lor din nordul Africei, Tripolitania, Algeria și Tunisul, înainte de stabilirea protectoratului francez [fr.].

***REGESC** *adj.* ⚙ De r e g e, regal.

***REGESTE** *sf. pl* Nume dat în evul-mediu registrului în care erau trecute, în ordine cronologică, actele, documentele, izvoadele, etc. emanate de la o aceeași cancelarie și de la același personaj, însoțite de note explicative și de extrase din cronici [fr.].

***REGEȘTE** *adv.* Ca un r e g e.

***REGHIMENT** *pl.*-te *sn.* (P REGIMENT [germ.].

***REGICID** 1. *adj.* și *sm.* Care asasinează pe un rege, omorîtorul unui rege.

2. *sbst.* Asasinatul unui rege fr. .

***REGIE** *sf.* ① Administrarea unor bunuri ale altuia cu obligațiunea de a da socoteală de felul administrării ¶ 2 ⚙ **Lucrări publice în ~**, lucrări pe care Statul, județul sau comuna le fac pe socoteala proprie sub priveghierea agenților săi ¶ 3 ⚙ Administrațiune însărcinată să perceapă impozitele indirecte tutun, cărți de joc, etc. : **regia monopolului tutunurilor** ¶ ④ ⚙ Birourile, personalul acestei administrațiuni [fr.].

***REGIM** (*pl.*-imuri *sn.* ① ⚙ Formă de guvernămînt: **~ absolut, despotic, constituțional, feudal, monarhic, republican** ¶ ② Mod de a administra unele stabilimente publice; **~ul penitenciar; ~ul închisorilor, spitalelor** ¶ ③ Regule privitoare la bunurile soților în timpul căsătoriei: **~ul dotal; ~ul comunității** ¶ ④ Mod de a trăi, de a se hrăni, de a se îngriji din punctul de vedere al alimentațiunii și al higienei: **a urma un ~; ~ alimentar; ~ cumpătat** ¶ 5 Cuvînt care depinde de altul și formează complementul lui: **~ direct, indirect, circumstanțial** [fr.].

***REGIMENT** (*pl.*-te *sn.* ① ⚔ Corp de trupe compus din mai multe companii de cavalerie sau de infanterie și comandat de un colonel ¶ ② Ⓕ Mulțime: **un ~ de slugi** [fr.].

***REGIMENTAR** *adj.* ⚔ Care aparține unui regiment [fr.].

***REGINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① ⚙ Soția unui rege, crăiasă ¶ ② ⚙ Suverana unui regat ¶ 3 Persoana cea mai de seamă, cea mai distinsă, etc.: **regina balului; regina modei** ¶ ④ Lucrul cel mai bun, cel mai de seamă, cel mai frumos în felul lui: **regina cetăților; regina florilor** ¶ ⑤ **Regina albinelor**, matcă, împărăteasă ¶ ⑥ Piesa cea mai însemnată în jocul de șah, după rege (☞ 4122) ¶ ⑦ **FLOAREA-REGINEI = FLOAREA-DOAMNEI** (☛ **FLOARE** ②) lat. .

Fig. 4122. Regina.

***REGIONAL** *adj.* ● Privitor la o regiune, care se întinde la o regiune teritorială fr. .

***REGIONALISM** *sbst.* Spirit regional; doctrină care tinde să creeze în diferitele provincii ale unei țări o activitate cu totul independentă de capitală [fr.].

***REGISOR** *sm.* Cel ce administrează o trupă de teatru [fr.].

***REGISTRATOR** *sm.* Cel ce înregistrează hîrtiile într'o administrație: **~ul ...trece tacticos în registrul de intrare hîrtiile sosite** (BR.-VN.) [fr. .

***REGISTRATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Birou, într'o administrație publică, unde se înregistrează hîrtiile sosite: **în biroul registraturii generale a unei mari administrațiuni, impiegatul își pregătește registrul** (CAR.) germ. R e g i s t r a t u r].

***REGISTRU** *pl.*-tre) *sn.* ① Carte în care se înscriu actele intrate sau afacerile zilnice, condică, catastif: **~ de stare civilă** ¶ ② ♩ Întinderea pînă unde ajunge vocea fără a schimba timbrul ¶ 3 Semnele care regulează călcătura exactă a tiparului fr.].

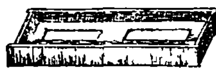
***REGIUNE** *sf.* ① ● Mare întindere de țară, ținut: **regiunile polare; ~ temperată, tropicală** ¶ ② Grad, punct la care se ridică cineva într'o știință: **cele mai înalte regiuni ale matematicilor** ¶ ③ Pozițiune socială ¶ ④ Parte determinată a corpului sau a unui organ: **~a lombară; ~a inimii** [fr].

***REGLEMENT** (*pl.*-te *sn.* Regulament [fr.].

***REGLEMENTA** (-tez *vb. tr.* ① A supune unor regulamente ¶ ② A face reglemente fr.].

***REGLEMENTAR** *adj.* 1 Ce privește regulamentul: **legi ~e** ¶ ② Conform cu regulamentul: **trenul a plecat din Sinaia la ora regulată și a ținut strict mersul ~ pînă la Ploești** (CAR.) [fr. .

***REGLETĂ** *pl.*-te *sf.*, **REGLET** *sm.* Bucată de plumb, de o lungime ce variază de la 3 milimetri pînă la 20 de centimetri, care servește, în imprimerie, să completeze garniturile (☞ 4123 fr. r é g l e t t e].

Fig. 4123. Regletă.

***REGN** *pl.*-nuri *sn.* ① ⚙ Domnie ¶ ② Fie-care din cele trei mari diviziuni în care sînt clasate toate corpurile: **~ul mineral, ~ul vegetal și ~ul animal** [fr. r è g n e].

***REGRES** *pl.*-ese *sn.* Dare înapoi, mergere îndărăt: **în loc să progreseze, face ~e** [lat.].

***REGRESA** (-esez *vb. intr.* A face r e g r e s e, a da înapoi, a merge îndărăt.

***REGRET** *pl.*-ete *sn.* Părere de rău [fr.].

***REGRETA** (-gret *vb. tr.* ① A-i părea rău: a se căi ¶ ② A duce dorul [fr.].

***REGRETABIL** *adj.* De care poate să-ți pară rău, care merită a fi regretat: **o pierdere ~ă** [fr.].

***REGULA** -ulez *v* *t.* ① A conduce după anumite regule, a supune unor anumite regule: **a-și ~ viața, purtarea** ¶ ② A pune în ordine, a rîndui: **~ afacerile; a-și ~ hîrtiile** ¶ ③ A potrivi, a pune în stare să meargă bine: **~ o mașină, un ceasornic** ¶ ④ A orîndui, a hotărî dinainte: **~ ordinea unei ceremonii; a-și ~ întrebuințarea timpului** ¶ ⑤ A răfui o socoteală, a plăti, a achita: **~ o socoteală** ¶ 6 F A pune la locul său, a-i da pedeapsa meritată a-l învăța minte: **las' că te-oiu ~ eu!** [lat. .

***REGULĂ** *pl.*-le, -li *sf.* ① Tot ce servă să conducă, să dirijeze, principiu, maximă, lege, învățătură: **~ de conduită; a păzi regulele datoriei** ¶ ② Ordine, orînduială: **a pune în ~ hîrtiile** ¶ ③ Pildă, exemplu, model: **purtarea lui îmi servește de ~** ¶ ④ Ceea ce prescrie legea, obiceiul: **regulele politeței** ¶ ⑤ Principii, metode, precepte ce trebuesc urmate în științe, în arte, în jocuri, etc.: **~ de gramatică; regulele jocului de cărți; Ⓟ: nu e ~ fără excepție** ¶ ⑥ ± Operațiune de aritmetică: **cele patru regule**, adunarea, scăderea, înmulțirea și împărțirea; **regula de trei (simplă, compusă)**, problemă de aritmetică prin care, fiind date trei cantități cunoscute, trebue să se găsească o a patra cantitate necunoscută ¶ ⑦ *pl.* Menstruație ¶ 8 **De ~** *loc. adv.* De obiceiu; **în ~**, așa cum se cere, cum trebue să fie; **în ~ generală**, de obiceiu, în genere ¶¶ C **NEREGULĂ** lat.].

***REGULAMENT** *pl.*-te *sn.* ① Ordonanță, statut care hotărăște și prescrie ce trebue să se facă: **~ de poliție** ¶ ② Statutele unei adunări legislative ¶ ③ Indicațiune a ordinii, a exercițiilor, a lucrărilor ce se fac într'o școală, într'o manufactură, într'o comunitate religioasă, etc.: **~ul școalelor secundare** ¶ ④ **~ul organic** ☛ **P. IST.** [lat.].

***REGULARISI** -isesc *vb. tr.* F ① A regula, a învăța minte pe cineva ¶ ② A pune la cale fr. r é g u l a r i s e r, cu sufixul de origine greacă -i s i .

***REGULARITATE** *sf.* ① Calitatea a ceea ce se face totdeauna în același fel ¶ ② Uniformitate ¶ 3 Simetrie ¶ ④ Proporțiune exactă ¶ ⑤ Păzirea legilor morale: **~a conduitei** ¶¶ Ⓒ **NEREGULARITATE** fr. .

***REGULAT** *adj. p.* **REGULA** 1 Supus regulei, potrivit regulelor: **o viață ~ă** ¶ ② Unde domnește buna orînduială: **casă bine ~ă** ¶ ③ Potrivit ca să meargă bine; care merge bine, normal: **un ceas bine ~; un puls ~** ¶ ④ Hotărît, terminat, încheiat: **o afacere ~ă** ¶ ⑤ Care urmează regula generală, care nu se abate de la regulă: **un verb ~** ¶¶ Ⓒ **NEREGULAT**.

***REGULATOR** 1. *adj.* Care regulează, care servește de regulă, de normă.

2. (*pl.*-toare *sn.* Aparat adaptat la o mașină ca să facă mișcarea ei uniformă și regulată ☞ 4124 [fr.].

Fig. 4124. Regulator.

***REIEȘI** (-ies) *vb. intr.* A rezulta [re- + ieși, format după fr. ressortir.

‡REIMENTAR *sm.* ✕ Comandant al unui regiment la Poloni: **Moise Sărdarul carele era ~ la cetatea Neamțului** (N.-COST.) [pol. regimentarz].

Fig. 4125. Reis-efendi.

***REIMPRIMA** (-im) *vb. tr.* A retipări fr.].

***REINSTALA** -alez) *vb. tr.* A instala din nou [fr. .

***REINTEGRA** (-grez *vb. tr.* ① A întregi din nou ¶ ② A pune la loc: a restabili pe cineva într'o funcțiune: **am avut nespusa mulțumire de a-l ~ iarăși în postul său de pitar al casei** (I.-GH.) [fr.].

***REINTRA** (-tru) *vb. intr.* A intra iar, a intra la loc [re- + intra].

***REINTRODUCE** (-duc *vb. tr.* A introduce iar [re- + introduce].

‡REIS-EFENDI *sm.* Mare Logofăt al Imperiului turcesc, mai tîrziu ministru de externe (▪ 4125: **trimis-au pe ~ la craiul șvezesc, de l-au chemat** (LET.) [tc.].

***REÎMPRIETENI** (-tenesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) împrieteni iar: **ne-au reîmprietenit astă dată de-a binele** (GN.) [re- + împrieteni].

***REÎMPROSPĂTA** (-ătez *vb. tr.* și *refl.* A (se) împrospăta iar [re- + împrospăta].

***REÎNCĂLZI** -călzesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) încălzi iar [re- + încălzi].

***REÎNCEPE** (-cep *vb. tr.* și *intr.* A începe iar [re- + începe].

***REÎNCHEGA** (-cheg) *vb. tr.* și *refl.* A (se în-chega iar: **îmbărbătat se 'ntoarce Ștefan să-și reîncheege oastea-i sfărîmată** (VLAH.) [re- + închega].

***REÎNFĂȚIȘA** (-ișez *vb. tr.* și *refl.* A (se înfățișa iar: **mi se reînfățișă deodată întreg trecutul meu** (GN.) [re- + înfățișa].

***REÎNFIINȚA** (-țez *vb. tr.* A înființa din nou [re- + înființa].

***REÎNFLORI** (-oresc) *vb. intr.* A înflori din nou [re- + înflori].

***REÎNNOI**, **RENOI** (-oesc) *vb. tr.* ① A înnoi iar, a înlocui un lucru vechiu prin altul nou de același fel: **a-și ~ mobila** ¶ ② A înlocui o persoană prin alta nouă: **a-și ~ personalul, slugile** ¶ ③ A face să simtă din nou: **~ durerea** ¶ ④ A face să reapară: **~ o modă** ¶ ⑤ A reîncepe: **~ o ceartă** ¶ ⑥ A restabili: **~ o alianță; ~ cunoștința, prietenia cu cineva** ¶ ⑦ A da o nouă vigoare, o nouă viață [re- + înnoi].

***REÎNSUFLEȚI** (-ețesc *vb. tr.* A însufleți iar: **chipul ei... avu darul de a-l ~** (D.-ZAMF.) [re- + însufleți].

***REÎNTEMEIA** (-meiez *vb. tr.* A întemeia iar [re- + întemeia].

***REÎNTINERI** -eresc) *vb. tr.* A întineri iar [re- + întineri].

***REÎNTOARCE** (-torc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) întoarce iar: **e și mai trist să te reîntorci, după mai mulți ani. ...în mahalaua în care ai născut** (DLVR.) [re- + întoarce].

***REÎNTREGI** -egesc *vb. tr.* și *refl.* A se întregi iar [re- + întregi].

***REÎNTURNA** -torn) *vb. tr.* și *refl.* A se) înturna iar, a se) întoarce la loc: **anul 1821...reînturnă Moldaviei drepturile și privilegiile vechi** (NEGR.) [re- + înturna].

***REÎNVERZI** (-zesc) *vb. tr.* și *intr.* A înverzi iar [re- + înverzi].

***REÎNVIA** (-viez, -viu) *vb. tr.* și *intr.* A învia din nou, a reînsufleți [re- + învia].

***REÎNVIETOR** *adj. verb.* **REÎNVIA**. Care reînvie, care reînsuflețește: **numele acestui preot mare la suflet... a rămas legat de reînvietoarea mișcare de la 48** (VLAH.).

***RELATA** (-atez) *vb. tr.* ① A povesti, a istorisi, a expune ¶ ② A pomeni, a menționa [fr.].

***RELATIV** 1. *adj.* ① Care are raport cu, privitor la ¶ ② Care depinde de împrejurări ¶ ③ Pronume ~, acela care leagă o propozițiune subordonată de un substantiv sau un pronume precedent pe care îl înlocuește: „care”. „ce” **sînt pronume ~e; propozițiune ~ă**, aceea care depinde de o propozițiune absolută și formează împreună cu aceasta o propozițiune compusă.

2. *sbst.* Ceea ce există numai sub anumite condițiuni: **absolutul e opus ~ului**.

3. *adv.* ① Într'un mod relativ ¶ ② Privitor la, cu privire la [fr. .

***RELATIVITATE** *sf.* Calitatea a tot ce este relativ: **~a cunoștințelor noastre; teoria lui Einstein asupra relativității** [fr.].

***RELAȚIUNE**, **RELAȚIE** *sf.* ① Dependință de o persoană, de un lucru, în raport cu alta, cu altul ¶ ② Legătură, corespondență între două persoane: **~ de prietenie; relațiile între oameni** ¶ ③ Povestire, istorisire, expunere: **~a unei călătorii** [fr.].

***RELEVA** -evez) *vb. tr.* ① A scoate la iveală, a da mai multă strălucire ¶ ② A observa, a însemna [fr.].

***RELICVIE** *sf.* Moaște: **bisericuța... făcută de Alexandru cel Bun... stă pe lîngă ele ca o sfîntă ~** (NEGR.) lat. .

***RELIEF** (*pl.*-furi *sn.* ① Ieșitură, parte răsărită pe o suprafață netedă; **a pune în ~**, a scoate la iveală; **F: versul lui Eminescu răsare într'un ~ izbitor** (VLAH.) ¶ ② Sculptură cu părți mai mult sau mai puțin ridicate, scoase în afară ¶ ③ Ⓕ Strălucire, considerațiune: **urițenia dă ~ frumuseții** [fr.].

***RELIGIONAR** *adj.* Bisericesc, care aparține bisericii: **fondul ~** [fr.].

***RELIGIOS** *adj.* ① Ce ține de religie, bisericesc: **slujbă religioasă** ;— C ☛ **IRELIGIOS** ¶ ② Cuvios, evlavios, pios: **om ~; viață religioasă** ¶ ③ Ⓕ Exact, scrupulos; plin de sfințenie: **o liniște religioasă domnea peste întinderea imensă de șesuri** (VLAH); **auditoriul se alcătuia... din dame bătrîne... care ascultau într'o religioasă tăcere** (NEGR.) fr.].

***RELIGIOZITATE** *sf.* Sentiment, instinct religios: **cu ~**, cu sfințenie: **urmam cu ~ miile de observațiuni și experiențe... ale lui Humboldt** (I.-GH.) ¶¶ C ☛ **IRELIGIOZITATE** [fr. .

***RELIGIUNE**, **RELIGIE** *sf* ① Totalitatea credințelor privitoare la divinitate, modul de a i se închina și de a o cinsti, cult, lege: **~a creștină, mozaică, mahomedană, brahmană, budistă**, etc. ¶ ② Doctrină religioasă fr. .

***RELIPI** (-pesc *vb. tr.* A lipi la loc re- + lipi].

***RELOCAȚIUNE** *sf.* Închiriere din nou, subînchiriere [fr.].

***RELUA** (reiau) *vb. tr.* ① A lua din nou, a lua înapoi ¶ ② A urma, a începe iar: **~ convorbirea** [re- + lua].

***REMANIA** (-aniez) *vb. tr.* A prelucra, a preface, a aduce schimbări (unei opere literare, în constituirea unui guvern, etc.) [fr.].

***REMANIERE** *sf.* Faptul de a remania, modificare, schimbare în parte: **~a guvernului**.

***REMARCA** (-marc) *vb. tr.* ① A băga de seamă, a observa; a însemna ¶ ② A distinge, a deosebi [fr. .

***REMARCABIL** *adj.* Demn de a fi remarcat; deosebit, ales, însemnat [fr. .

***REMEDIA** (-ediez *vb. intr.* A îndrepta: a vindeca, a lecui [fr. .

***REMEDIABIL** *adj.* Care se poate îndrepta, ce se poate lecui ¶¶ C ☛ **IREMEDIABIL** fr. .

***REMEDIU** *pl.*-edii *sn.* Leac, mijloc de vindecare, de îndreptare [lat.].

***REMEMORA** (-orez *vb. tr.* A(-și) aduce aminte, a -și aminti: **găsesc o mulțumire nespusă a-mi ~ faptele și cuvintele lor** (I.-GH.) [fr.].

REMF *sbst. Trans.* Plantă cu flori galbene, de o formă curioasă, dispuse în fascicule la subțioara frunzelor; fructul ei e o capsulă în formă de pară, care atîrnă în jos; e întrebuințată de popor pentru oblojeli (la brîncă, răni, tăieturi, etc.; numită și „cucurbețea”, „fasolea-cioarei”, „lepădătoare”,

Fig. 4126. Remf.

„lingura-popii", „mărul-lupului", etc. *(Aristolochia clematitis)* ▪ 4126.

***REMINISCENȚĂ** *pl.*-țe *sf.* Amintire vagă; lucru de care-și aduce cineva aminte în mod vag: **era o zi căldicică și 'n aer ceva neînțeles, așa ca o ~, ca un dor de primăvară** (VLAH.) [fr.].

***REMIS** *adj. p.* REMITE. ① Pus la loc ¶ ② Predat ¶ ③ Amînat ¶ ④ Fără rezultat, necîștigat nici de unul nici de altul *(vorb.* de anumite partide de joc: **cînd jucătorii sînt toți de talie, se 'ntîmplă adesea să se joace o contra și adesea partida să fie ~ă** (CAR.).

***REMITE** (-mit *vb. tr.* ① A pune la loc ¶ ② A preda, a înmîna: ~ **o scrisoare** ¶ ③ A amîna [lat. remittĕre].

***REMIZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ① Rabat ¶ ② Comision [fr.].

***REMONTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Caii cumpărați pentru cavalerie: **cai de** ~ ¶ ② Administrațiunea militară care se ocupă cu procurarea acestor cai [fr.].

***REMONTOAR** (*pl.*-oare) *sn.* Mecanism cu ajutorul căruia se întoarce un ceasornic fără cheie [fr. remontoir].

***REMORCA** (-orc, -orchez *vb. tr.* A trage după sine *vorb.* de o corabie, de un vapor care trage alta le, de o locomotivă care trage vagoanele, etc.): **dorința... agentului era să ne remorcheze de pe malul stîng al Banatului** (BOL.) [fr. remorquer].

***REMORCĂ** (*pl.*-ce *sf.* ① Otgon ce leagă un vapor, o corabie de vasul pe care-l trage după sine ¶ ② **Vagon de** ~ (sau simplu ~, vagon de tramvaiu atașat de altul care-l trage după dînsul ▪ 4127 fr. remorque].

***REMORCHER** *pl.*-ere) *sn.* Vapor ce trage după sine o corabie, un șlep, etc.

Fig. 4127. Vagon de remorcă.

Fig. 4128. Remorcher.

pentru a merge în susul apei, pentru a ieși dintr'un port, etc. (▪ 4128) [fr. remorqueur].

***REMUNERA** (-erez *vb. tr.* A răsplăti [fr.].

***REMUNERATOR** *adj.* Care răsplătește, care aduce folos, cîștig [fr.].

***REMUNERAȚIUNE**, REMUNERAȚIE *sf.* Plată, răsplată: **remunerația titularului era lăsată în seama vredniciei sale** (I.-GH.) [fr.].

***REMUȘCARE** *sf.* Mustrare de cuget, mustrarea ce-și face cineva de a fi făcut ceva rău și mîhnirea ce simte din această pricină [re- + mușcare, format după fr. remords].

***REN** *sm.* Animal rumegător, ce seamănă cu cerbul, care trăește prin Europa de miază-noapte, în Asia și America, dincolo de cercul polar *(Rangifer tarandus)* (▪ 4129) fr. renne].

Fig. 4129. Ren.

***RENAL** *adj.* Care aparține rinichilor, privitor la rinichi: **nerv** ~ [fr.].

***RENAN** *adj.* ● De pe malurile Rinului: **Prusia** ~**ă** [fr. rhénan].

***RENĂSCĂTOR** *adj. verb.* RENAȘTE. Care renaște, care face să renască: **Tu n'ai iubit, nu știi ce va să zică Puterea asta 'n veci renăscătoare** (VLAH.).

***RENAȘTE** (-nasc) 1. *vb. intr.* ① A se naște din nou; a învia: **secolul al XIX-lea... a văzut renăscînd ca din cenușă State noi, ca Grecia, Belgia, România, Serbia și Bulgaria** (I.-GH.) ¶ ② A crește din nou; a se ivi iar: **frunzele renasc.**

2. *vb. tr.* A face să se nască din nou; a învia; a înviora: **gîndul acesta îi întinerea, îi renăștea** (VLAH.) [re- + naște].

***RENAȘTERE** *sf.* ① Faptul de a renaște; preînnoire; ivire din nou: **zile din ce în ce mai grele curg pentru sărmana Dacie, așa de fericită în zorii renașterii ei** (VLAH.) ¶ ② RENAȘTEREA, perioada cuprinsă între căderea Constantinopolului 1453 și sfîrșitul veacului al XVI-lea, cînd se produse, în arte și în științe, o preînnoire inspirată de antichitate (▪ 4130).

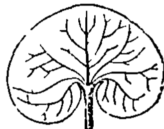

Fig. 4130. Stilul Renașterii.

***RENEGA** (-neg) *vb. tr.* ① A declara că nu cunoaște pe cineva sau ceva, cu toate că persoana sau lucrul îi sînt cunoscute ¶ ② A renunța la ¶ ③ A se lepăda de; a deveni renegat: ~ **pe Dumnezeu** [lat.].

***RENEGAT** *sm.*, RENEGATĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Cel ce, aceea care s'a lepădat de religia creștină spre a trece la altă lege, *în spec.* mahomedană ¶ ② Ⓕ Cel ce, din interes, își schimbă opiniile sau trece la alt partid [fr.].

RENGHIU (*pl.*-ghiuri *sn.* Festă, poznă, păcăleală: **cînd auziră boierii de una ca asta, se temură să nu le fi jucat iarăși vr'un ~** (ISP.); **așa n'a apucat să afle de ~l jucat amicului său** (I.-GH.); **încă de pe cînd era copil i-a jucat ~ri** (BR.-VN.) [tc. rengj].

***RENIFORM** *adj.* În formă de rinichiu: **frunză ~ă** (▪ 4131) [fr.].

Fig. 4131. Frunză reniformă.

***RENOVA** (-vez) *vb. tr.* A reînnoi [lat.].

***RENOVATOR** *sm.* Cel ce renovează, înnoitor cel ce preface în sensul progresului [fr.].

***RENOVAȚIUNE**, RENOVAȚIE *sf.* Faptul de a renova, reînnoire, prefacere în mai bine [fr.].

***RENTA** (-tez) *vb. tr.* A da o rentă, a aduce un venit [fr.].

***RENTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Venit anual: **a trăi din rente**; ~ **viageră**, rentă ce se plătește cît timp e în viață persoana în favoarea căreia se dă venitul anual ¶ ② Dobîndă anuală ce se plătește cuiva pentru un capital plasat; ☛ TITLU⑥ [fr. rente].

***RENTIER** *sm.*, RENTIERĂ *pl.*-re *sf.* Persoană ce trăește din venit, din rentele ce are: **se instalează în acareturi mari la moale.... și face pe ~ul** (VLAH.) [fr.].

***RENUME** *pl.*-me *sn.* Nume bun, reputație, celebritate, faimă: **Noi am schimbat lîngă Balcani Porecla în ~** (ALECS.) [re- + nume, format după fr. renom].

***RENUMIT** *adj.* Vestit, cu renume, faimos.

***RENUNȚA** (-nunț) *vb. intr.* ① A se lăsa de, a părăsi (de bună voie): ~ **la plăceri, la o moștenire, la tron** ¶ ② A se lepăda de [lat.].

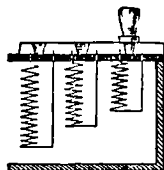
***REOCUPA** (-cup) *vb. tr.* A ocupa din nou [fr.].

***REORGANIZA** (-izez) *vb. tr.* A organiza, a întocmi din nou [fr.].

***REORGANIZATOR** *sm.* Cel ce reorganizează [fr.].

***REORGANIZAȚIUNE**, REORGANIZAȚIE, REORGANIZARE *sf.* Faptul de a reorganiza [fr.].

***REOSTAT** (*pl.*-ate) *sn.* Aparat care, mărind sau micșorînd lungimea unui circuit, micșorează sau mărește intensitatea unui curent electric (▪ 4132) [fr. rhéostate].

Fig. 4132. Reostat.

***REOSTATIC** *adj.* Privitor la reostat [fr.].

REPAOS, REPAUS, ‡ RĂPAOS (*pl.*-suri *sn.* Odihnă: **în repausul nopții se auzea numai clătirea undelor ce se izbeau încetișor de mal** (ODOB.) [lat. *repausum < repausare].

***REPARA** (-par) *vb. tr.* ① A drege, a îndrepta ¶ ② A face să se uite, a șterge amintirea: ~ **o greșală** [fr.].

***REPARAȚIUNE**, REPARAȚIE *sf.* ① Faptul de

a repara, dregere, îndreptare ¶ ② Lucrările ce se fac pentru a readuce în bună stare o clădire, o corabie, etc., meremet ¶ ③ Ori-ce procedeu la care recurge cineva pentru ca să ierte sau să uite insulta ce i s'a făcut: **a cere ~ prin arme** [fr.].

*REPARTIȚIE *sf.* Distribuire, împărțire [fr.].

*REPARTIZA (-izez) *vb. tr.* A distribui, a împărți [fr. r e p a r t i r].

*REPAUZA (-auzez *vb. tr.* și *refl.* A se odihni [lat.].

REPEDE, ○ **RĂPEDE**, **RĂPIDE** 1. *adj.* ① Care are o mare iuțeală, iute: **unde cură apa răpide, anevoie este împotriva repegiunii ei a înnota** (N.-COST.) ¶ ② Care se face iute: **în linii repezi schița figurile scriitorilor mai însemnați** (VLAH.) ¶ ③ Care are o coastă foarte inclinată, povîrnit: **un coborîș ~**.

2. *adv.* Iute, în mare grabă: **vino ~; calul se urcă ~ ca săgeata** (ISP.); adesea repetat: **Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute... răpede, răpede mi ți le-a supt pe toate de-a rîndul** (CRG.).

3 *sf.* Gîndăcel, de coloare arămie, pe deasupra verde-deschis, cu cîte cinci picățele albe pe laturea fie-cărei elitre, care aleargă foarte repede încoace și încolo, căutîndu-și hrana; numit și „dragobete", pentru că, în unele părți, fetele își fac de dragoste cu dînsul *(Cicindela campestris)* (▣ 4133) [lat. r a p ĭ d u s].

Fig. 4133. Repede.

REPEG... ☛ **REPEJ...**

○ **REPEGUȘ** *pl.*-ușuri) *sn. Olten.* (CIAUS.) Loc inclinat mult, coastă rea, povîrniș repede [comp. **RĂPĂGUȘ**].

REPEJOR, ○ **RĂPEGIOR**, **RĂPEJOR** *adj.* și *adv. dim.* **REPEDE**: **cu fustuța scurtă, albastră, venea răpegior** (SAD.); **hai mai răpejor, că mi-i de grabă** (RV.-CRG.).

REPEJUNE, **REPEGIUNE**, **RĂPEGIUNE** *sf.* ① Repeziciune, iuțeală: **cobori astfel scările cu o repejune miraculoasă** (I.-GH.); **unde cură apa răpide, anevoie este împotriva repegiunii ei a înnota** (N.-COST.); **Ei întrec în răpegiune rîndunica speriată** (ALECS.) ¶ ② Starea unei coaste repede, povîrniș: **lupți, urcîndu-te nu numai cu răpegiunea coastei, ci și cu lunecușul cleiului negru** (IRG.) [r e p e d e].

*REPERCUSIUNE *sf.* ① Resfrîngerea, retrimiterea sunetului ¶ ② Ⓕ Urmările unei fapte, unei întîmplări prin contra-lovitură: **grevele miniere au o ~ asupra industriei metalurgice** [fr.].

*REPERCUTA (-tez) 1. *vb. tr.* ① A retrimite, a reflecta sunetul, lumina ¶ ② A face să intre în corp umorile care tindeau să iasă.

2. *vb. refl.* A fi retrimis, a se resfrînge (sunetul, lumina, etc. : **un sunet de corn, grav, prelung, se repercutează pe văi** (D.-ZAMF.) [fr.].

*REPERTORIU (*pl.*-orii), **REPERTOR** (*pl.* -toare) *sn.* ① Inventar, listă, tablă, catalog, în care materiile sînt așezate în așa fel încît să poată fi găsite cu ușurință: **~ alfabetic** ¶ ② Ⓕ Persoană foarte bine informată care poate da lămuriri despre tot felul de subiecte ¶ ③ Titlul unor culegeri **~ de jurisprudență** ¶ ④ Lista pieselor ce urmează să se joace din cînd în cînd într'un teatru [fr.].

*REPETA, **REPEȚI** (-pet 1. *vb. tr.* ① A mai spune odată sau de mai multe ori ceea ce a mai spus ¶ ② A spune ceea ce a spus altul ¶ ③ A face din nou, a reîncepe: **~ o experiență, un semnal** ¶ ④ A reda sunetul: **ecoul repetă sunetele** ¶ ⑤ A face exerciții în particular la ceea ce urmează a fi spus sau făcut apoi în public: **~ lecția, rolul, un dans,** etc. ¶ ⑥ A mai urma un an în aceeași clasă.

2. *vb. refl.* ① A fi spus din nou ¶ ② A tot spune același lucru: **se repetă mereu** ¶ ③ A se întîmpla din nou, a avea loc adesea: **istoria se repetă** [fr.].

*REPETENT *sm.*, **REPETENTĂ** (*pl.* -te) *sf.* Elev ă ce repetă clasa: **a rămas ~** [germ.].

*REPETITOR *sm.* Cel ce explică elevilor lecția dată de profesor în clasă [fr. .

*REPETIȚIUNE, **REPETIȚIE** *sf.* ① Faptul de a (se) repeta ¶ ② Repetarea aceluiași cuvînt, acelorași vorbe, aceleiași acțiuni ¶ ③ Figură de retorică ce consistă în întrebuințarea de mai multe ori a aceluiași cuvînt sau aceleiași întorsături de frază ¶ ④ Lecție particulară dată pentru a desvolta ceea ce s'a predat într'o lecție comună ¶ ⑤ Exercițiu făcut în particular despre ceea ce urmează a fi spus sau făcut apoi în public: **repetiția unei piese, unor dansuri** ¶ ⑥ Reproducere, copie: **repetiția unui tablou** ¶ ⑦ **Arme cu ~**, arme de foc cu cari se pot trage mai multe gloanțe fără a fi nevoie să se încarce la fie-care dată arma [fr.].

*REPEȚI ☛ **REPETA**.

REPEZEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Iuțeală; grabă; **la ~**, iute, în fugă ¶ ② Împinsătură, brînci ¶ ③ Repezitură r e p e z i].

REPEZI, **RĂPEZI** (-ped, ○ răpăd) 1. *vb. tr.* ① A arunca cu putere, a asvîrli: **i-am înfipt pumnii în ceafă și l-am repezit pe ușă afară** (DLVR.); **~ o săgeată** ¶ ② A lovi cu putere, a trînti: **repezind ușa de părete** (VLAH.) ¶ ③ A trimite în grabă: **au repezit Grigorie-Vodă oamenii săi... de au prins pre giupîneasa lui Șerban** (NEC.) ¶ ④ A lua la goană: **de să va prileji... să afle în viia lui vre-un dobitoc, făcînd pagubă, și...-l va răpezi de să va împăra în gard, atunce acela să plătească boul deplin** (PRV.-MB.).

2. *vb. refl.* ① A merge repede, a da fuga: **mă puteam repezi din cînd în cînd... la clăci în Humulești** (CRG.); **nu s'ar putea răpezi careva... să-i spuie împărătesei să vie pînă la dînsul?** (VAS.); **s'a repezit odată și la Iași** (VLAH.) ¶ ② A da năvală, a se năpusti: **cu paloșul în dreapta, se repezi asupra acelui balaur** (ISP.); **numai iaca ce vede că se răped cînii să rupă omul, nu altceva** (CRG.): **Mihaiu-Viteazu... aștepta... să se repeadă ca o vijelie în oștile turcești** (VLAH.) [r e p e d e].

REPEZICIOS *adj.* Foarte r e p e d e (*vorb.* de o coastă , foarte povîrnit: **era cogemite deal și încă cu suiș destul de ~** (GRIG.).

REPEZICIUNE *sf.* Grabă foarte mare, iuțeală, repejune: **totul se petrecu cu ~a fulgerului** (D.-ZAMF.); **se urcau cu ~ pînă în vîrful cel mai înalt al caselor** (I.-GH.) [r e p e d e].

REPEZIȘ (*pl.*-ișuri *sn.* ① Coastă r e p e d e, povîrniș foarte inclinat ¶ ② Loc unde apa curge cu mare repeziciune.

REPEZITURĂ *pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a se r e p e z i ¶ ② Năvală, năpustire: **el însă dete o ~ înainte** (ISP.).

*REPLICA (-ic *vb. tr.* ① A răspunde la ceea ce a răspuns acela cu care se vorbește ¶ ② A răspunde puțin respectuos, a face obiecțiuni în loc de a se supune [fr.].

*REPLICĂ (*pl.*-ici) *sf.* ① Răspuns la răspunsul dat de partea adversă ¶ ② Ultimile cuvinte rostite de un actor înainte de a începe să vorbească interlocutorul său fr.].

*REPORT (*pl.*-turi *sn.* ① Trecerea unei sume, unui total la pagina următoare, într'o socoteală ¶ ② Suma reportată ¶ ③ Operațiune de bursă care constă în faptul de a-și procura bani prin vînzarea cu bani gata a unor titluri pe care vînzătorul le răscumpără apoi la termen cu un beneficiu convenit [fr.].

*REPORTAJ (*pl.*-aje *sn.* ① Meseria de reporter ¶ ② Informațiunea dată de un reporter [fr. .

*REPORTER *sm.* Acela care într'o gazetă aduce știri despre fapte diverse, despre procesele de la tribunale, despre ședințele academiei, despre serbări, etc.: **p'atunci nu erau jurnale, nici ~i, ca să poată lumea afla cine se bate și cum se bate** (I.-GH.) [fr.].

*REPORTERAȘ *sm.* *dim.* **REPORTER**. Reporter de puțină importanță: **are strînse legături de prietenie cu ~ul unei mari gazete bucureștene** (CAR.).

*REPOVESTI (-tesc) *vb. tr.* A povesti din nou: **parcă-l aud repovestindu-mi groaznica întîmplare** (VLAH.) [re- + p o v e s t i .

*REPREHENSIBIL *adj.* Vrednic de mustrare: **nu văd pentru ce m'aș apăra de o pretenție care nu ar avea nimic de ~** (I.-GH.) [fr.].

*REPRESIUNE *sf.* Faptul de a reprima, reprimare; înfrînare, înnăbușire [fr.].

*REPRESIV *adj.* Care are de scop să reprime: **măsuri ~e** [fr.].

*REPREZALII sf. pl. ① ⚔ Stricăciuni, rele făcute inimicului ca răzbunare pentru cruzimile săvîrşite de acesta ¶ ② Ⓕ Tot răul ce face cineva unei persoane ca răzbunare pentru răul făcut de aceasta [fr.].

*REPREZENTA -ent, -int 1. vb. tr. ① A înfăţişa din nou ¶ ② A pune înaintea ochilor, a înfaţişa ¶ ③ A arăta, a reproduce imaginea unei persoane, unui obiect: această oglindă reprezintă imagini fidele ¶ ④ A figura prin sculptură, prin pictură, prin desen, etc. ¶ ⑤ A juca o piesă de teatru înaintea spectatorilor ¶ ⑥ A ţinea locul de, a vorbi sau a lucra în numele cuiva, a fi mandatarul cuiva: un ambasador reprezintă ţara sa în străinătate; ~ o casă de comerţ ¶ ⑦ A-şi înfăţişa în minte: a-şi ~ o scenă de vînătoare.

2. vb. intr. ① A face cheltuielile convenabile poziţiunii sale; a primi cum se cuvine situaţiunii sale: un ministru e ţinut să reprezinte ¶ ② A avea o înfăţişare nobilă şi care inspiră respect: acest ministru reprezintă bine.

3. vb. refl. A se înfăţişa (din nou) [fr.].

*REPREZENTANT sm. ① Cel ce reprezintă o persoană, o casă comercială, o naţiune, etc. şi primeşte de la dînsa puterile de a lucra în numele ei: ~ de comerţ; ~ul naţiunii ¶ ② Cetăţean numit prin alegere într-o adunare legislativă, deputat, senator: ~ul poporului; ~ul Ilfovului ¶ ③ Moştenitorul sau legatarul universal care reprezintă pe defunct [fr.].

*REPREZENTATIV adj. ① Care are proprietatea, menirea, misiunea de a reprezenta ¶ ② Guvern ~, acela în care reprezentanţii naţiunii votează impozitele şi iau parte la alcătuirea legilor [fr.].

*REPREZENTAŢIUNE, REPREZENTAŢIE sf. ① Faptul de a reprezenta, înfăţişare ¶ ② Imagine, figuraţiune, desen ¶ ③ Reprezentarea, jucarea unei piese de teatru ¶ ④ Luxul la care e obligat cineva prin poziţiunea ce ocupă: cheltuieli de ~ ¶ ⑤ Obiecţiune, mustrare făcută cuiva cu blîndeţe, cu măsură ¶ ⑥ ~ naţională, totalitatea deputaţilor şi senatorilor aleşi de naţiune [fr.].

*REPRIMA -im vb. tr. ① A împiedeca întinderea, desvoltarea unui lucru; a înfrîna: a înnăbuşi ¶ ② A opri prin pedepse sau ameninţări: guvernul este hotărît să reprime cu toată energia mişcarea populară (CAR.) [fr.].

*REPRIMI (-mesc vb. tr. A primi iar [r e - + p r i m i].

*REPRIZĂ (pl.-ze) sf. ① Reluarea unei piese de teatru ¶ ② Partea unei bucaţi de muzică ce trebue executată de două ori în şir (Fig. 4134) ¶ ③ Fiecare din părţile unui asalt de scrimă sau ale unui duel [fr.].

Fig. 4134.
Însemnări pentru repriză.

*REPROBA (-ob) vb. tr. A dezaproba, a respinge, a osîndi: o politică reprobată de naţiune (I.-GH.) [lat.].

*REPROBARE, REPROBAŢIUNE sf. Faptul de a r e p r o b a, dezaprobare, osîndire: purtarea Rusiei în Principate merită reprobarea lumii întregi (I.-GH.) [fr.].

*REPROBATOR adj. Care exprimă reprobarea [fr.].

*REPRODUCĂTOR adj. verb. REPRODUCE. Care reproduce.

*REPRODUCE (-duc) 1. vb. tr. ① A produce din nou ② A imita fidel; a repeta ¶ ③ A tipări, a publica un fragment, un articol extras din altă scriere ¶ ④ A plodi, a prăsi, a produce alte fiinţe de aceeaşi speţă.

2. vb. refl. ① A fi produs din nou ¶ ② A se plodi, a se prăsi [lat.].

*REPRODUCTIBIL adj. Ce poate fi reprodus [fr.].

*REPRODUCTIV adj. Care poate da o nouă producţiune: forţă ~ă [fr.].

*REPRODUCŢIUNE, REPRODUCŢIE sf. ① Faptul de a (se) reproduce, reproducere ¶ ② Producţiune nouă ¶ ③ Imitaţie fidelă ¶ ④ Acţiune prin care animalele sau vegetalele dau naştere altora de aceeaşi speţă şi asemănătoare cu acestea, prăsire, prăsilă [fr.].

*REPROŞ (pl.-oşuri) sn. Imputare, mustrare: a face ~uri [fr. r e p r o c h e].

*REPROŞA (-oşez) vb. tr. A imputa, a face cuiva imputări, F a-i scoate pe nas [fr. r e p r o c h e r].

*REPROŞABIL adj. Care merită reproşuri: faptă, purtare ~ă ¶¶ © ☛ IREPROŞABIL [fr.].

*REPTIL (pl.-ele) sn., REPTILĂ (pl.-le) sf. ① Tîrîtoare, animal vertebrat cu sînge rece, cu respiraţiunea numai pulmonară, dar incompletă, pentru că sîngele roşu se amestecă cu cel negru; constitue o clasă din care fac parte broaştele, crocodilii, şopîrlele şi şerpii ¶ ② Ⓕ Om care întrebuinţează toate mijloacele josnice ca să-şi ajungă scopul, ca să se înalţe sau să aducă vătămare cuiva [fr.].

*REPUBLICĂ (pl.-ici) sf. ① Stat în care puterea executivă e încredinţată unuia sau mai multor magistraţi aleşi şi nu ereditari, şi în care toţi cetăţenii sau o clasă de cetăţeni numesc membrii temporari ai adunărilor legislative: republica franceză ¶ ② Ⓕ Republica literelor, clasa scriitorilor [fr.].

*REPUBLICAN 1. adj. Care aparţine unei republici: guvern ~.

2. sm. ① Cetăţean al unei republici ¶ ② Partizan al unui guvern republican [fr.].

*REPUBLICANISM sbst. ① Calitate, opinie de republican ¶ ② Afectarea de opinii republicane [fr.].

*REPUDIA (-diez) vb. tr. ① A se lepăda de, a părăsi ceva; a renunţa la: ~ o opinie, o moştenire ¶ ② A se despărţi de soţia sa, a divorţa (în Roma veche) [fr.].

*REPUGNA (-pugn) vb. intr. ① A fi opus, contrar, a nu se potrivi cu ¶ ② A-i fi scîrbă, greaţă de ceva, a-l scîrbi ¶ ③ A produce greaţă, scîrbă [fr.].

*REPUGNANT adj. ① Contrar, opus, nepotrivit cu ¶ ② Greţos, scîrbos [fr.].

*REPUGNANŢĂ pl.-ţe) sf. Scîrbă, greaţă, desgust, aversiune [fr.].

*REPULSIUNE sf. ① Forţă în virtutea căreia două corpuri sau două molecule se resping mutual; rezultatul acestei forţe ¶ ② Respingere, desgust, aversiune instinctivă pentru cineva [fr.].

*REPULSIV adj. Care respinge, respingător [fr.].

*REPUNE (-pun) vb. tr. A pune la loc [r e -+ p u n e].

*REPURTA (-tez) 1. vb. tr. ① A transporta în altă parte ¶ ② A cîştiga: ~ o victorie.

2. vb. refl. A se transporta cu mintea în alte vremuri: spre a găsi în Italia picturi vînătoreşti... trebue să ne repurtăm în timpii antici (ODOB.) [fr. r e p o r t e r].

*REPUTAT adj. ① Considerat ca, privit ca ¶ ② Cu nume bun, preţuit, renumit [fr.].

*REPUTAŢIUNE, REPUTAŢIE sf. ① Părerea (bună sau rea) pe care o are publicul despre cineva: îl cunosc din ~; se bucură de o bună ~ ¶ ② Nume bun; vază: om cu ~ [fr.].

*REQUIEM sbst. Parastas, rugăciune pentru cei morţi [lat.].

⊙RESBEL (pl.-ele) sn. ⚔ R ă z b o i u [cuvînt diformat de şcoala latinistă, spre a-l apropia de lat. b e l l u m].

*RESCIZIUNE sf. Anularea unui contract, unei împărţiri, în urma unei erori, unei fraude, etc. [fr.].

*RESCRIPT (pl.-te) sn. ① Răspuns al împăraţilor romani la chestiunile de drept ce le erau adresate de guvernatorii provinciilor, de judecători sau de particulari ¶ ② Deciziune a papei ca răspuns la chestiuni privitoare la teologie ¶ ③ Lege, ordonanţă (în unele ţări), ucaz: un ~ al ţarului [lat.].

*RESEMNA (-nez) vb. refl. A răbda (neavînd

încotro), a se supune fără a cîrti [r e - + s e m n a, format după fr. r e s i g n e r].

*RESEMNARE *sf.* Faptul de a se r e s e m n a, răbdare, supunere: **e o vădită ~ de sfîntă și de martiră** (VLAH.).

*RESENTIMENT (*pl.*-te) *sn.* Amintirea unei ofense, unei nedreptăți cu dorința de a o răzbuna, ură, pică [fr.].

RESFRÎNGE... = **RĂSFRÎNGE...**

*RESIMȚI (-simt, -simț) 1. *vb. tr.* ① A simți: **~ o durere, o insultă** ¶ ② A fi însuflețit de: **~ afecțiune pentru cineva.**

2. *vb. refl.* ① A simți încă urmările unui rău de care a suferit cineva ¶ ② A suferi urmările, influența unui lucru bun sau rău: **țara s'a resimțit multă vreme de urmările acelui războiu** [r e - + s i m ț i, format după fr. r e s s e n t i r].

*RESIMȚIMÎNT (*pl.*-minte) *sn.* Resentiment.

*RESORT¹ (*pl.*-turi *sn.* ① Fir sau lamă, mai adesea de metal, care revine de la sine la poziția primitivă cînd încetează de a fi scos din această poziție printr'o apăsare, arc, coardă: **~ de trăsură, de ceasornic** ¶ ② Mijloc de acțiune, resurse de energie fizică sau morală, bold, îmbold: **interesul este unul din principalele ~uri ale actelor noastre; se simți cuprinsă de frig și oare-cum slăbită în ~urile ei sufletești** (D.-ZAMF.) ¶ ③ Activitate, forță, energie: **a da ~ spiritului** [fr.].

*RESORT² (*pl.*-turi) *sn.* ① Întinderea unei jurisdicțiuni: **~ul unei curți de apel** ¶ ② Competență: **această afacere e de ~ul curții cu jurați** [fr.].

*RESPECT (*pl.*-te) *sn.* ① Stimă, cinste, venerațiune pentru cineva sau ceva care impune prin situațiunea sa, prin caracterul său, prin calitățile sale: **a avea ~ pentru bătrînețe; ne uităm cu ~ la zidurile acelea albe** (VLAH.) ¶ ② **A ținea în ~**, a impune, a inspira teamă ¶ ③ *pl.* Omagii de politeță: **primiți ~ele mele** [fr.].

*RESPECTA (-pect) *vb. tr.* ① A avea respect pentru cineva, a cinsti: **respectați bătrînețea** ¶ ② A avea considerațiune pentru: **~ durerea cuiva** ¶ ③ A cruța; a nu vătăma, a nu strica: **moartea nu respectă nici pe bogat nici pe sărac** [fr.].

*RESPECTABIL *adj.* De cinstit, care merită a fi respectat: **bătrînețea e ~ă** ¶¶ © **NERESPECTABIL** [fr.].

*RESPECTABILITATE *sf.* Calitatea unei persoane respectabile, a unui lucru vrednic de respect [fr.].

*RESPECTIV *adj.* Privitor la fie-care în parte: **ocupați fie-care locurile ~e** [fr.].

*RESPECTUOS 1. *adj.* Care arată respect, plin de respect: **copil ~; scrisoare respectuoasă; fruntașii satului stau în picioare dinaintea lui, smeriți și respectuoși** (I.-GH.) ¶¶ © **NERESPECTUOS.**

2. *adv.* Cu respect: **l-a salutat ~** [fr.].

*RESPINGĂTOR *adj.* Care inspiră aversiune, desgust, scîrbă [r e s p i n g e].

*RESPINGE, ‡ **RĂSPINGE** (-ping) *vb. tr.* ① A împinge înapoi, departe de la sine ¶ ② A îndepărta, a alunga, a goni: **~ pe vrăjmași; l-au bătut Nemții și l-au răspins, că li se supărase Turcilor a mai oști** (NEC.) ¶ ③ A nu primi, a nu da urmare, a refuza: **~ o cerere** ¶ ④ A rezista cu succes: **~ un atac** ¶ ⑤ A combate cu energie: **~ o calomnie** ¶ ⑥ A inspira aversiune, desgust, scîrbă [neologism din it. r e s p i n g e r e, întrebuințat întîiu de cronicari pe la începutul veacului al XVIII-lea].

*RESPIRA (-ir) *vb. tr.* și *intr.* ① = **RĂSUFLA** ①②: **trezește în mine o nouă viață, o respir... ca un parfum de primăvară** (VLAH.) ¶ ② A apărea, a străluci în: **patriotismul respiră în toate acțiunile sale** ¶ ③ A răspîndi un miros: **trandafirul respiră un miros suav** ¶ ④ A anunța, a manifesta, a arăta: **totul aci respiră bucuria** ¶ ⑤ A dori din suflet: **respiră numai răzbunarea** [fr.].

*RESPIRABIL *adj.* Care poate fi respirat: **aer ~** ¶¶ © **NERESPIRABIL** [fr.].

*RESPIRARE, **RESPIRAȚIUNE, RESPIRAȚIE** *sf.* ① Faptul de a respira, răsuflare ¶ ② Funcțiunea organismului caracterizată prin absorbirea oxigenului din aer și prin eliminarea acidului carbonic, care are drept rezultat prefacerea sîngelui negru în sînge roșu; Ⓕ: **nu se mai aude decît respirarea puternică a mașinei** (VLAH.) [fr.].

*RESPIRATOR(IU) *adj.* Care slujește la respirațiune, care are raport cu respirațiunea: **aparate respiratorii**, plămînii, branchiile, traheele [fr. r e s p i r a t o i r e].

*RESPONSABIL *adj.* Răspunzător ¶¶ © ☛ **IRESPONSABIL; NERESPONSABIL** [fr.].

*RESPONSABILITATE *sf.* = **RĂSPUNDERE** ○ [fr.].

*REST (*pl.*-turi) *sn.* — **RĂMĂȘIȚĂ** [fr.].

*RESTABILI (-ilesc) 1. *vb. tr.* ① A stabili din nou, a reașeza ¶ ② A pune iar o persoană sau un lucru în starea dinainte, într'o stare mai bună ¶ ③ A reda sănătatea, a întrema, a însănătoși ¶ ④ Ⓕ A face să renască: **~ disciplina.**

2. *vb. refl.* ① A se statornici din nou, a reveni la o stare mai bună: **creditul său s'a restabilit** ¶ ② A se întrema, a prinde putere, a se însănătoși [r e - + s t a b i l i, format după fr. r é t a b l i r].

*RESTATORNICI (-icesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) restabili [r e - + s t a t o r n i c i].

*RESTAURA (-rez) 1. *vb. tr.* ① A pune iar în bună stare, a reda puterea de mai 'nainte: **~ puterile, sănătatea** ¶ ② A repara, a reconstrui: **~ o biserică** ¶ ③ Ⓕ A face să renască, să prospereze din nou: **~ artele** ¶ ④ A reașeza pe tron: **~ o dinastie.**

2. *vb. refl.* A-și recăpăta forțele, a prinde iar putere printr'o hrană îndestulătoare [fr.].

*RESTAURANT (*pl.*-te) *sn.* Local unde se mănîncă cu plată, birt, ospătărie [fr.].

*RESTAURARE *sf.* Faptul de a (se) r e s t a u r a.

*RESTAURATOR *sm.* ① Cel ce restaurează; cel ce face să renască, ce dă o nouă strălucire: **~ al artelor; ~ de tablouri** ¶ ② Cel ce ține un restaurant, birtaș [fr.].

RESTEU, ○ **RĂSTEU** (*pl.*-tee) *sn.* Fie-care din cele două bețe lungi (adesea și de fier) ce trec, la dreapta și la stînga, prin ceafa jugului și prin policioară; ele opresc gîtul boului de a ieși din jug (☛ ▣ 2743 : **îi trăsei una în cap cu resteul** (S. ALD.); **cum zeseră bărbații înspăimîntați, scăpînd resteele din mînă** (CRG.); **patru restee duc un car de fîn** (PAMF.), *ghicitoare despre* „berbece".

*RESTITUI (-tuiu) *vb. tr.* ① A înapoia, a da înapoi, a întoarce: **i-am restituit banii** ¶ ② A restabili, a reface în starea dinainte [fr.].

*RESTITUȚIUNE, **RESTITUȚIE** *sf.* ① Înapoiere, întoarcere ¶ ② Restabilirea unui lucru în starea lui dinainte [fr.].

*RESTRICȚIUNE, **RESTRICȚIE** *sf.* ① Condițiune ce restrînge, rezervă: **a primi fără ~** ¶ ② **~ mentală**, rezervă pe care o face cineva în minte, dar pe care n'o exprimă, cu scopul de a înșela pe acela cu care vorbește [fr.].

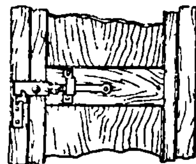
*RESTRÎNGE (-strîng) 1. *vb. tr.* A mărgini; a micșora: **~ autoritatea unui șef.**

2. *vb. refl.* ① A se mărgini ¶ ② A-și micșora cheltuielile [r e - + s t r î n g e, format după fr. r e s t r e i n d r e].

*RESURSĂ (*pl.*-se) *sf.* ① Mijloc de a ieși din încurcătură ¶ ② *pl.* Mijloace bănești, bani: **are resurse modeste** ¶ ③ *pl.* Forțe, mijloace de care se poate dispune: **bogatele resurse ale Statului** [fr. r e s s o u r c e].

*REȘEDINȚĂ = **REZIDENȚĂ.**

RETEVEIU (*pl.*-veie) *sn.* Bîtă groasă și scurtă: **Luă și asvîrli unul asupra-i c'un ~, Și tocmai în cap lovindu-l la pămînt l-a doborît** (PANN); **~ de teiu, limbă de balaur,** (ISP.), *ghicitoare despre* „sabie"; **înhăță un ~ și se repezi pe scară în sus** (DLVR.).

Fig. 4135. Retez.

RETEZ¹, **RĂTEZ** (*pl.*-eze, -ezuri *sn.* Limbă de fier sau bucată de lemn fixată la o ușă și care, răzimîndu-se pe un clempuș înțepenit în ușor, servește să închidă ușa (▣ 4135 : **au intrat doi Turci drept la odaie, unde este închis Iordaki Vornicul, de au sfărămat rătezele și au în-**

trat înlăuntru (N.-COST.); **Sfărmînd porți de schijă și rătezuri groase, Intră ca un strașnic** (STAM.); **Titirez, rez, Calcă pe retez** (GOR.), *ghicitoare despre* „cîntar" [rut. r e t j a z j].

RETEZ[2], **RĂTEZ** *sbst.* ① Partea rasă a capului: **La retezul părului, Pe din dosul fesului** (ALECS.) ¶ ② Diametru: **drugul (de porumb) nu are decît un palmac în rătez la coadă** (ION.) [r e t e z a].

RETEZA, **RĂTEZA** (-tez) *vb. tr.* ① A tăia vîrful, coada, capătul: **îi reteză capul și-l lăsă acolo corbilor să-l mănînce** (ISP.); **Vino capul să-ți rătez, Așa cum am rătezat Pe-a tătîne-tău cap** (STAM.); **s'o cam ții din frîu și să-i rătezi unghiile din cînd în cînd** (CRG.) ¶ ② A tăia de la rădăcină: **~ un copaciu** ¶ ③ A tăia de-a curmezișul: **trenul i-a retezat picioarele; îi dete o palǎ, de să pui firul de păr pe tăișul ei și suflînd, să se răteze** (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A curma: **~ vorba, rîsul** ¶ ⑤ A scoate o parte din fagurii stupului: **ca să le meargă bine stupilor preste an, trebue să-i retezi la Sfut-Ilie** (MAR.) ¶ ⑥ **A o ~**, a tăia drumul de-a curmezișul, spre a scurta din cale: **de la Brebu o retezăm călări peste culmea Negrașului** (VLAH.) ¶ ⑦ **A o ~ de** (*sau* **la**) **fugă**, a o lua la fugă: **din vale de Fărcașa... Bistrița o rătează de fugă** (VLAH.); **o retează la fugă la deal, de-abia mă țineam de dînsul** (I.-GH.) [lat. *r e t u n d i a r e (din *r e t u n d u s „rotund") > *r e t î z a > r e t e z a].

RETEZAT, **RĂTEZAT** 1. *adj. p.* **RETEZA** ¶ © **NERETEZAT.**

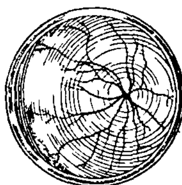
2. *sbst.* Faptul de a r e t e z a: **~ul se face tăindu-se vîrfurile fagurilor ca de-o palmă în adîncime sau și mai puțin** (ION.).

RETEZĂTURĂ, **RĂTEZĂTURĂ** (*pl.*-turi *sf.* ① Faptul de a r e t e z a odată ¶ ② Loc unde s'a retezat ceva ¶ ③ Tăietură la urechile oilor, ca semn de recunoaștere.

***RETICENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Omitere voluntară a unui lucru ce trebuia spus ¶ ② Lucrul omis ¶ ③ Figură de retorică prin care acela care vorbește întrerupe deodată șirul ideii, pentru a trece la alta, lăsînd însă să se înțeleagă lămurit ceea ce suprimă [fr. < lat.].

***RETICULAR** *adj.* În formă de rețea [fr.].

***RETINĂ** (*pl.* - ne) *sf.* Membrană sensibilă formată în fundul ochiului printr'o expansiune a nervului optic și pe care imaginile obiectelor se formează răsturnate (▣ 4136) [fr.].

Fig. 4136. Retină.

***RETIPĂRI** (-ăresc) *vb. tr.* A tipări din nou [r e - + t i p ă r i].

***RETOR** *sm.* ① Profesor de elocuență la cei vechi ¶ ② Astăzi: orator slab care-și ascunde lipsa ideilor printr'un stil declamator și plin de emfază [fr.].

***RETORIC** *adj.* ① Ce ține de retor ¶ ② Privitor la retorică.

***RETORICĂ** *pl.*-ici *sf.* ① Arta de a vorbi bine ¶ ② Discurs pompos, dar gol, lipsit de idei ¶ ③ **Figuri de ~**, forme ale vorbirii întrebuințate spre a înfrumuseța discursul și a-i da mai multă vigoare [fr.].

***RETO-ROMAN** *adj.* ● Ce ține de locuitorii unei părți din sudul Elveției, a căror origine e romană: **graiul ~** [fr.].

***RETORTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Vas de sticlă sau de pămînt, în formă de balon, cu o țeavă recurbată, întrebuințat în chimie pen tru a încălzi unele corpuri sau amestecuri, ori pentru a distila mici cantități de lichide (▣ 4137); în industrie, se întrebuințează retorte mari de tuciu, de plumb, etc. [germ. < fr.].

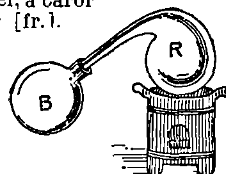

Fig. 4137.
R. Retortă.—B. Balon.

***RETRACTA** (-tez 1. *vb. tr.* A retrage o părere, a se lepăda de ceva zis sau scris înainte.

2. *vb. refl.* A-și lua vorba înapoi [fr.].

***RETRAGE** (-ag 1. *vb. tr.* ① A trage la sine, a trage înapoi: **~ mîna** ¶ ② A scoate o persoană, un lucru de unde era: **~ un elev din școală; ~ cheia din broască; ~ o sumă de la bancă** ¶ ③ **A-și ~ vorba**, a-și lua vorba înapoi ¶ ④ A extrage: **se retrage zahăr din sfeclă.**

2. *vb. refl.* ① A se duce, a pleca, a se depărta dintr'un loc: **s'a retras în odaia lui** ¶ ② A se lăsa de o meserie, de o ocupațiune, de o slujbă: **s'a retras din serviciu, din afaceri** ¶ ③ A părăsi un loc spre a se duce să locuiască în altă parte: **a se ~ la moșie, în străinătate** ¶ ④ A se da înapoi dinaintea năvalei dușmanului, a bate în retragere: **armata s'a retras mai spre nord** ¶ ⑤ A intra iar în albie după ce s'a revărsat: **rîul s'a retras** [r e - + t r a g e, format după fr. r e t i r e r].

***RETRAGERE** *sf.* ① Faptul de a (se) r e t r a g e ¶ ② Mișcare de înapoiere a unei armate dinaintea dușmanului; **a bate în ~**, *a)* a se trage înapoi dinaintea dușmanului; *b)* a ceda ¶ ③ Întrarea obligatorie a militarilor în cazarma lor, seara, la un ceas anumit; semnalul acestei intrări: **a bate, a suna ~a** ¶ ④ Starea unei persoane care se retrage din lume, din afaceri, dintr'o slujbă: **a trăi în ~; ofițer în ~** ¶ ⑤ Locul unde se retrage cineva.

***RETRANȘAMENT** (*pl.*-te) *sn.* Lucrare de fortificațiune făcută spre a se apăra de atacurile inimicului [fr.].

***RETRAS** *adj. p.* **RETRAGE.** ① Care s'a tras înapoi ¶ ② Care s'a scos de unde era ¶ ③ Dosnic, singuratec, care stă mai la o parte: **o stradă ~ă; cînd vine la biserică, se așază în strana cea mai ~ă** (VLAH.).

***RETRIBUI** (-buiu) *vb. tr.* A plăti, a-i da leafa, a-i da răsplata cuvenită [fr.].

***RETRIBUȚIUNE** **RETRIBUȚIE** *sf.* Plată, leafă, răsplata ce i se cuvine [fr.].

***RETROACTIV** *adj.* Care se aplică la lucrurile trecute: **legile n'au putere ~ă** [fr.].

***RETROACTIVITATE** *sf.* Caracterul a tot ce este retroactiv [fr.].

***RETROCEDA** (-cedez *vb. tr.* A da îndărăt, a reda cuiva un drept ce i-a fost cedat [fr.].

***RETROCESIUNE** *sf.* Act prin care se retrocedează ceva [fr.].

***RETROGRAD** *adj.* ① Care merge dandaratele ¶ ② ☆ Se zice despre o cometă care înaintează de la apus la răsărit ¶ ③ Care merge în contra progresului: **politică ~ă** ¶ ④ Care tinde să readucă starea de lucruri, credințele, etc. din trecut: **spirit ~; își bat joc de părinții lor, numindu-i retrograzi** (STAM.) [fr.].

***RETROGRADA** (-adez *vb. intr.* ① A se întoarce înapoi; a da înapoi ¶ ② A da cu un grad înapoi, a da unui militar, unui funcționar un grad, un post inferior celuia pe care-l are ¶ ③ ☆ A se mișca în sens invers fața de mersul soarelui, *vorb.* de astre ¶ ④ A reveni la vechea stare de lucruri [fr.].

***RETROGRADARE** *sf.* Faptul de a r e t r o g r a d a: **trecerea... din tribunal la o judecătorie de plasă, e o adevărată ~** (BR.-VN.).

***RETROSPECTIV** *adj.* Care privește înapoi; care are raport cu evenimente trecute: **a arunca o privire ~ă; printr'un fel de conștiință ~ă văzu că ea era de mult acolo** (VLAH.) [fr.].

***RETUȘA** -ușez *vb. tr.* A face unele îndreptări [fr. r e t o u c h e r].

REȚEA, **RĂȚEA** (*pl.*-țele *sf.* ① Țesătură de ață, de mătase, de sfoară, etc., cu ochiuri, în formă de plasă: **reflexul copacilor, trecînd prin perdeluțele de rățea, dădea și mai mult farmec acestui interior** (CAR.); **aveam simțirea stranie a unui om prins într'o rețea din care nu știe cum să scape** (GN.); **ieși în drum cu rățeaua plină de pește** (SAD.) ¶ ② Împletitură de vine, de artere, de fibre, de nervi, etc.¶ ③ Totalitatea drumurilor, căilor ferate care pun în comunicație diferitele localități dintr'o țară [lat. *r ĕ t ĕ l l a < r e t i s].

REȚETĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Formula unui medicament, ordonanță ¶ ② Mod de a prepara un fel de bucate ¶ ③ Procedeu pentru a face un amestec, o preparațiune [ngr. ῥετσέττα < it.].

***REŢINE** (-ţin, -ţiu) 1. *vb. tr.* ① A opri la sine, a nu lăsa din mînă, a păstra ce e al altuia: ~ leafa unui servitor ¶ ② A scădea dintr'o sumă: ~ dobînda ¶ ③ A rezerva dinainte: ~ un loc la teatru ¶ ④ A opri în loc: un zăgaz care reţine apa ¶ ⑤ A face să stea, a nu lăsa să meargă: boala îl reţine în pat; m'a reţinut să nu plec ¶ ⑥ A înfrîna, a modera: a-şi reţine mînia ¶ ⑦ A păstra în minte, a ţinea minte: am reţinut cîteva versuri din acea poezie.

2. *vb. refl.* ① A se opri, a se ţinea cu oare-care sforţare: s'a reţinut să nu cadă ¶ ② A se înfrîna, a se modera ¶ ③ A se întipări în minte [re- + ţinea, format după fr. retenir].

***REUMATIC** *adj.* ✱ De reumatism, privitor la reumatism: dureri ~e fr. rhumatique].

***REUMATISM** (*pl.*-me) *sn.* ✱ Boală caracterizată mai ales prin dureri la încheieturi: bolnav de ~, petrecea ceasuri întregi singur (D.-ZAMF.) [lat.].

***REUMATISMAL** *adj.* ✱ Pricinuit de reumatism: dureri ~e [fr.].

***REUNI** (-nesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) aduna, a (se) strînge, a (se) întruni, a (se) împreuna [fr.].

***REUNIRE** *sf.* ① Faptul de a (se) reuni ¶ ② Adunare, întrunire.

***REUNIUNE** *sf.* = REUNIRE [fr.].

***REURCA** *vb. tr.* şi *refl* A (se) urca din nou [re- + urca].

***REUŞI** (-şesc) *vb. tr.* şi *intr.* A izbuti, a o scoate la căpătîiu [it. riuscire].

***REUŞITĂ** (*pl.*-te) *sf* Ispravă, sfîrşit bun, izbîndă ¶ © NEREUŞITĂ [it. riuscita].

***REVANŞA** (-şez) *vb. refl.* A-şi lua revanşa, a se răzbuna, a întoarce cuiva răul ce i-a făcut acesta [fr. revancher].

***REVANŞĂ** (*pl.*-şe) *sf.* ① Faptul de a întoarce altuia binele sau răul, ca răsplată sau ca răzbunare: a da revanşa, a-şi lua revanşa ¶ ② Partida a doua ce joacă pierzătorul spre a recîştiga ceea ce a pierdut în prima partidă [fr. revanche].

REVĂRSA ☞ RĂVĂRSA.

***REVĂZUT** *adj. p.* REVEDEA. Văzut din nou, examinat din nou; îndreptat, îmbunătăţit.

***REVEDEA** (-văd) 1. *vb. tr.* ① A vedea din nou ¶ ② Ⓕ A examina din nou; a supune unei reviziuni.

2. *vb. refl.* ① A se vedea iar aşa cum a fost odinioară, în starea în care a fost altădată: mă revăzui atunci, ca prin vis, copil vesel şi fără grijă (GN.) ¶ ② A se vedea unul cu altul, a se întîlni iar după cîtăva vreme de despărţire [re- + vedea].

***REVEDERE** *sf.* Faptul de a (se) revedea; la ~! formulă de despărţire între două persoane. să ne vedem sănătoşi!

***REVELA** (-lez) 1. *vb. tr.* ① A desvălui, a destăinui: ~ un secret ¶ ② A face cunoscut oamenilor (*vorb.* de Dumnezeu).

2. *vb. refl.* A se face cunoscut, a se ivi, a apărea, a ieşi la lumină: un geniu s'a revelat [fr.].

***REVELATOR** 1. *sm.* ① Cel ce revelează un complot, o asociaţie secretă ¶ ② Substanţă chimică ce face să iasă la iveală pe o placă imaginea obţinută prin fotografie.

2. *adj.* Care revelează: indiciu ~ [fr.].

***REVELAŢIUNE**, REVELAŢIE *sf.* ① Faptul de a (se) revela; desvăluire, destăinuire: ~a unui secret ¶ ② Ori-ce inspiraţiune prin care Dumnezeu face ceva cunoscut omului ¶ ③ Lucru revelat [fr.].

***REVELION** (*pl.*-ioane *sn.* Petrecere în noaptea de 31 Decembre spre 1 Ianuare: vrea să zică oiu juca şi eu la ~ P (ALECS.) [fr. réveillon].

***REVENDICA** (-dic) *vb. tr.* ① A reclama un lucru ce ne aparţine şi care se află în mîinile altuia ¶ ② A cere pentru sine: ~ onoarea, meritul unei descoperiri [fr.].

***REVENDICARE**, REVENDICAŢIUNE *sf.* ① Faptul de a revendica ¶ ② Reclamaţiunea unui lucru socotit ca un drept: căutau să se afirme şi ei... prin revendicarea drepturilor autonomice ale Transilvaniei (I.-GH.) [fr.].

REVENEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Umezeală (a pămîntului: apa din drenuri, strecurîndu-se prin porii olanelor, ţine ~ (I.-GH.) ¶ ② *Olten.* (TUT.) ○ Adiere uşoară [reavăn].

***REVENI** (-vin, -viu *vb. intr.* ① A mai veni, a veni iar ¶ ② Ⓕ A stărui din nou: ~ asupra unui subiect ¶ ③ A se întoarce (unde a mai fost): ~ în ţară ¶ ④ A se ivi iar: a revenit primăvara; au revenit zilele frumoase ¶ ⑤ A veni iar în minte: ne revin adesea în impresii aduceri aminte din vieţile noastre anterioare (VLAH.) ¶ ⑥ A-şi ~, a-şi veni în fire, a se deştepta dintr'un leşin ¶ ⑦ ~ asupra unei hotărîri, a-şi schimba hotărîrea ¶ ⑧ A costa: chiria îmi revine la 100.000 de lei pe an [fr.].

Fig. 4138. Revent.

REVENT *sbst.* ① Plantă, originară din Tibet, cu rădăcina groasă, cu frunzele mari ce pot ajunge pînă la 1 m. diametru, cu flori mici, verzui; rădăcina ei e întrebuinţată în medicină ca purgativ (*Rheum officinale*) (▣ 4138: rodeşte acea ţară... scoarţă dulce, piper, ~, zahar (LET.) ¶ ② Purgativul extras din această plantă: acum îi dai o linguriţă de ~ şi mîine... o să vedem (VLAH.) tc. ravent].

***REVER** (*pl.*-eruri) *sn.* Ⓣ Îndoitura unei haine de la guler în jos, de o parte şi de alta a pieptului: ~ de mătase; paltonul are un guler de imitaţie de astrahan şi la marginea mînicilor, ~uri de aceeaşi stofă (BR.-VN.) [fr. revers].

***REVERBER** (*pl.*-ere) *sn.* Oglindă de metal ce serveşte să reflecteze lumina sau căldura [fr.].

***REVERBERA** (-erez *vb. tr.* A retrimite, a reflecta lumina sau căldura [fr.].

***REVERBERAŢIUNE**, REVERBERAŢIE *sf.* Reflectarea luminii sau căldurii de un corp care nu le absoarbe [fr.].

***REVEREND** *adj.* Cucernic [fr.].

○ **REVERENDĂ** (*pl.*-de) *sf. Tr.-Carp.* Ⓣ Haină lungă preoţească, antereu: Preacucernicia sa părintele Avesalom... îmbrăcat în ~ de mătase, căptuşită cu roşu (SLV.) [germ.].

***REVERENŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Respect adînc, veneraţiune ¶ ② Temenea, plecăciune: îi făcu o ~ adîncă, trimiţîndu-i o sărutare pe vîrful degetelor (D.-ZAMF.) [fr.].

***REVERENŢIOS** *adj.* Care exagerează dovezile de respect: compliment ~ [fr.].

***REVERIE** *sf.* ① Starea spiritului care dă curs liber imaginaţiunii şi se gîndeşte la lucruri vagi, plăcute sau triste; visare: cînd se deşteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă (EMIN.); el s'ar lăsa bucuros la o dulce ~, dacă pocnelele biciuştei postilionului... nu l-ar turbura (NEGR.) ¶ ② Idee himerică, extravagantă [fr.].

***REVERS** (*pl.*-suri) *sn.* Dosul unei monede sau medalii, partea opusă efigiei; Ⓕ ~ul medaliei, partea rea a unui lucru, defectele unei persoane [fr.].

***REVERSIBIL** *adj.* ① Se zice despre bunurile care trebue să se întoarcă proprietarului sau moştenitorilor săi: rentă ~ă ¶ ② Se zice despre o transformare fizică, chimică, etc. capabilă de a-şi modifica sensul, la un moment dat, sub influenţa unei schimbări infinitezimale în condiţiunile fenomenului [fr.].

***REVERSIBILITATE** *sf.* Însuşirea a tot ce este reversibil: ~a unei mişcări; ~a dinamurilor [fr.].

***REVERSIUNE**, REVERSIE *sf.* Dreptul prin care bunurile de care a dispus o persoană în favoarea alteia îi revin în cazul cînd aceasta moare fără copii [fr.].

***REVINDE** (-vînd) *vb. tr.* A vinde ceea ce s'a cumpărat [re- + vinde, format după fr. revendre].

***REVIRIMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Schimbare totală, fără veste, a părerilor, a purtării: s'a produs un ~ în opiniunea publică ¶ ② ~ de fonduri, modul de a se achita de o datorie către cineva cedîndu-i o creanţă echivalentă cu suma datorită [fr.].

***REVISTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Inspecţiune a trupelor care trec defilînd în linie de bătaie, spre a se vedea dacă sînt în ordine; Ⓕ a trece în ~, a cer-

ceta pe rînd: **trece în ~ situațiunea diferitelor State față cu războiul ce izbucnea** (I.-GH.) ¶ ② Titlul unor publicațiuni periodice: **Revista literară, politică, săptămînală** ¶ ③ Piesă de teatru în care defilează, personificate, evenimentele la ordinea zilei sau cele petrecute în cursul anului [it. r i v i s t a].

*REVIZIONIST *sm.* Partizan al reviziunii Constituțiunii țării sale [fr.].

*REVIZIUNE, REVIZIE *sf.* ① Cercetare din nou, revizuire: **~a unui text, unei constituții** ¶ ② **Consiliu de revizie,** *a)* tribunal militar permanent însărcinat să revizuească judecățile consiliilor de războiu din punctul de vedere al regularității procedurii; *b)* consiliu chemat să se pronunțe asupra cazurilor de scutire a tinerilor recrutați de curînd [fr.].

*REVIZOR *sm.* ① Cel ce revizuește (o lege, un regulament, etc. ¶) ② Inspector al școalelor primare dintr'un județ [fr. r e v i s e u r].

*REVIZORAT (*pl.* -ate) *sn.* ① Funcțiunea de r e v i z o r ¶ ② Timpul cît se ocupă această funcțiune ¶ Localul unde sînt instalate birourile revizorului.

*REVIZUI (-uesc) *vb. tr.* A cerceta din nou [fr. r e v i s e r].

*REVIZUIRE *sf.* Faptul de a r e v i z u i; reviziune.

*REVOCA (-voc) *vb. tr.* ① A scoate din slujbă, a rechema dintr'un post, a destitui ¶ ② A desființa, a anula: **~ o lege, un testament** [lat.].

*REVOCABIL *adj.* Ce poate fi revocat, care poate fi scos din slujbă ¶ ☞ IREVOCABIL [fr.].

*REVOCARE *sf.* Faptul de a r e v o c a, scoatere din slujbă, destituire: desființare, anulare.

*REVOLTA (-volt) 1. *vb. tr.* ① A răscula, a răzvrăti ¶ ② A indigna, a scoate din fire: **soacră-sa o revolta prin simpla ei ființă, buhavă și trivială** (D.-ZAMF.).
2. *vb. refl.* A se răscula, a se răzvrăti [fr.].

*REVOLTĂ (*pl.* -te) *sf.* ① Răscoală, răzvrătire ¶ ② F Mare turburare morală: **primele lui poezii sînt un strigăt de neliniște, de ~ artistică** (VLAH.) [fr.].

*REVOLTANT *adj.* Care revoltă, revoltător, care indignează, care te scoate din fire, prea din cale afară: **unele cuvinte create de dînșii... poartă semnele trivialității celei mai ~e** (ALECS.) [fr.].

*REVOLTĂTOR *adj. verb.* REVOLTA. Care revoltă, revoltant.

*REVOLUȚIONA (-onez) *vb. tr.* ① A agita propagînd ideile revoluțiunii: **~ țara** ¶ ② F A schimba din temelii: **~ știința, industria** ¶ ③ F A turbura grozav [fr.].

*REVOLUȚIONAR 1. *adj.* ① Care acceptă și propagă principiile revoluțiunii.
2. *sm.* Partizan al ideii de revoluțiune [fr.].

*REVOLUȚIUNE, REVOLUȚIE *sf.* ① ☆ Întoarcerea unei planete, unui astru la punctul de plecare ¶ ② Mișcarea unei linii care se învîrtește în jurul unei axe și dă naștere în același timp unei suprafețe și unui solid ¶ ③ Fie-care din învîrtiturile unei roți ¶ ④ F Sguduire morală, puternică și neașteptată ¶ ⑤ Schimbarea formei de guvern într'o țară printr'o răscoală triumfătoare, răzmiriță, zaveră: **~a de la 1821, de la 1848** ¶ ⑥ **Revoluțiunile globului,** seria de schimbări care au modificat, de la origine, relieful și suprafața pămîntului [fr.].

*REVOLVER (*pl.* -ere) *sn.* Pistol cu o singură țeavă, încărcat cu mai multe gloanțe care se pot descărca ușor și repede unul după altul (▪ 4139) [fr.].

REZĂ (*pl.* -ze) *sf. Băn.* Zăvor [srb. r e z a].

⊙ REZBEL — RESBEL.

*REZEDĂ (*pl.* -de), Ⓟ ROZETĂ (*pl.* -te) *sf.* ① Plantă originară din nordul Africei, cu flori mici, galbene-verzui, foarte mirositoare; numită și „smeurică" sau „smeuriță" (*Reseda odorata*) (▪ 4140): **aerul, plin de miroase de rozetă și de magnolia, prindea ori-ce sgomot** (D.-ZAMF.); **cînd și cînd rozeta, care-și scutura sămînța coaptă, împrăștia mireazma ei** (GRL.) ¶ ② = RECHIE [fr.].

Fig. 4139. Revolver. Fig. 4140. Rezedă.

REZEMA... ☞ RĂZIMA...

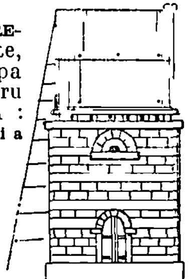
*REZERVA (-zerv) *vb. tr.* ① A pune la o parte, a opri, a reține ceva dintr'un tot ¶ ② A păstra, a lăsa pentru altădată, pentru altă întrebuințare ¶ ③ A destina [fr. r é s e r v e r].

*REZERVĂ (*pl.* -ve) *sf.* ① Faptul de a rezerva, păstrare, oprire ¶ ② F Evitarea cu băgare de seamă de a spune sau face ceva ce ar putea compromite; cumpătare, discrețiune: **a lucra cu ~** ¶ ③ F Restricțiune: **a primi fără rezerve** ¶ ④ Lucru rezervat; **~ legală,** parte din avere de care testatorul nu poate lipsi pe unii moștenitori ¶ ⑤ ✕ Partea armatei active care e chemată în activitate numai în caz de războiu sau, în timp de pace, pentru perioada de exercițiu: **ofițer de ~** ¶ ⑥ ✕ Trupe pe care comandamentul le păstrează disponibile în caz de mare nevoie ¶ ⑦ **Sub toate rezervele,** *loc. adv.,* *a)* rezervîndu-și toate drepturile asupra lucrurilor nespecificate; *b)* fără garanție: **ziarul publică această știre sub toate rezervele** [fr. r é s e r v e].

*REZERVAT *adj. p.* REZERVA. ① Pus la o parte, oprit, păstrat: **loc ~** ¶ ② Discret, circumspect.

*REZERVIST *sm.* ✕ Cel ce face parte din armată de rezervă [fr.].

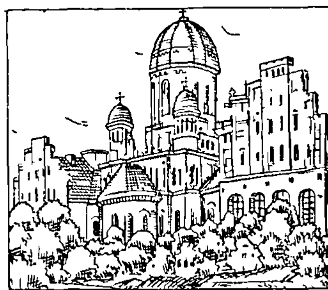
*REZERVORIU (*pl.* -orii), REZERVOR (*pl.* -oare) *sn.* Cavitate, basin, etc. unde se strînge apa destinată a fi distribuită pentru diferite întrebuințări (▪ 4141): **o să poți vedea ce rezervoare mari a așezat lîngă șosea fabrica Aurora** (BR.-VN.) [fr.].

Fig. 4141. Rezervoriu.

*REZIDA (-zid) *vb. intr.* ① A locui, a fi așezat, a sta într'o localitate ¶ ② A consta; a se afla, a exista în [fr. r é s i d e r].

*REZIDENT *sm.* ① Trimis al unei țări pe lîngă guvernul unei țări străine cu un grad inferior ambasadorului ¶ ② Funcționar care, într'un protectorat, administrează ținutul în numele puterii protectoare: **~ul general (al Franței) din Tunis, din Maroc** [fr.].

*REZIDENȚĂ (*pl.* -țe) *sf.* ① Locuința obișnuită a cuiva: **rezidența metropolitană din Cernăuți** (▪ 4142) ¶ ② Localitatea în care locuește șeful Statului [fr.].

Fig. 4142. Rezidența metropolitană din Cernăuți.

*REZIDUU (*pl.* -duuri) *sn.* Ori-ce produs rămas de pe urma unei operațiuni industriale sau unui preparat de laborator, și care nu se poate utiliza direct [fr. r é s i d u].

*REZIGNA... RESEMNA...

*REZIL, RIZIL (*pl.* -iluri) *sn.* Un fel de rețea cu care se înfășură părul (▪ 4143): **roua se întinde, ca un rizil presărat de diamante** (DLVR.) [fr. r é s i l l e].

Fig. 4143. Rezil.

*REZILIA (-liez) *vb. tr.* A strica o învoială, un contract [fr. r é s i l i e r].

*REZISTA (-zist) *vb. intr.* ① A nu ceda la acțiunea unui alt corp ¶ ② A se împotrivi, a ținea piept ¶ ③ A suporta lipsurile, necazurile, munca, etc.; F a o duce la tăvăleală [fr.].

*REZISTENT *adj.* ① Care rezistă la acțiunea unui alt corp ¶ ② Trainic; care o duce la tăvăleală [fr. r é s i s t a n t].

***REZISTENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf* ① Proprietatea ce are un corp de a nu ceda la acțiunea altui corp ¶ ② Obstacol pe care un conductor electric îl opune unui curent; unitatea practică cu care se măsoară rezistența electrică se numește „ohm"; cutie de ~, aparat compus dintr'o serie de rezistențe constante care se pot întrebuința împreună ori separat (▪ 4144 ¶ ③ ☛ PÎRGHIE ② ¶ ④ Piedică, obstacol, greutate ¶ ⑤ Împotrivire; ☛ PASIV 1 ② [fr. résistance].

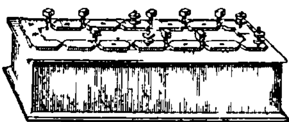

Fig. 4144. Cutie de rezistență.

***REZOLUTORIU** *adj.* Care produce anularea unui act: clauză rezolutorie [fr.].

***REZOLUȚIUNE, REZOLUȚIE** *sf.* ① Hotărîre ¶ ② Tărie de caracter, bărbăție, curaj [fr.].

***REZOLVA, REZOLVI** (-zolv 1. *vb. tr.* ① A descompune un corp în elementele sale; a disolva ¶ ② A preface, a schimba: căldura rezolvă apa în vapori ¶ ③ A anula un act ¶ ④ A se pronunța asupra unei chestiuni, asupra unui caz îndoielnic, a aduce o hotărîre: ~ o dificultate ¶ ⑤ ± A deslega (o problemă) ¶ ⑥ A micșora treptat și a face să dispară: ~ o tumoare.

2. *vb. refl.* ① A se descompune în elementele sale, a se disolva ¶ ② A se preface, a se schimba [lat. resolvĕre].

***REZON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Dreptate: are ~ ¶ ② Motiv [fr. raison].

***REZONABIL** *adj.* ① Drept ¶ ② Cu minte, cu judecată; cu cale; potrivit [fr. raisonnable].

***REZONANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Sgomot în care se transformă un sunet care se prelungește, răsunet ¶ ② Proprietate ce au unele corpuri, unele încăperi de a prelungi sunetele resfrîngîndu-le [fr.].

***REZULTA** (-zult) *vb. intr.* A fi produs de, a urma, a reieși, a izvorî [fr.]

***REZULTANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Forță care rezultă din compunerea mai multor forțe aplicate la un punct dat [fr.].

***REZULTAT** (*pl.*-ate *sn.* ① Efectul unei acțiuni sau unei cauze; urmare ¶ ② ± Numărul ce se obține la urmă după facerea unei operațiuni de aritmetică [fr.].

***REZUMA** (-um) *vb. tr.* A spune pe scurt, a prescurta, a expune în puține cuvinte ceea ce e esențial într'o cuvîntare sau într'o scriere [fr.].

***REZUMAT** (*pl.*-ate *sn.* ① Expunere pe scurt, în puține cuvinte ¶ ② Prescurtare [fr. résumé].

RIBIGI — REBEGI.

RICĂ! *interj.* Cuvînt cu care se chiamă rațele (CONV.).

RICHIȚĂ ☛ RĂCHIȚĂ.

***RICIN** *sbst.* ① — CĂPUȘĂ② ¶ ② ☛ RICINĂ [lat.].

***RICINĂ** *sf.* Ⓟ Uleiul purgativ extras din ricin, numit și „unt de ricină" sau „unt de ricin" (☛ CĂPUȘĂ ②).

***RICOȘA** (-osez *vb. intr.* A sări, a sălta înapoi, vorbind de o piatră aruncată pieziș pe suprafața apei sau de un proiectil cînd atinge pămîntul sau se lovește de un obstacol [fr. ricocher.

RIDICA, RĂDICA, ○ AR(I)DICA (-ic 1. *vb. tr.* ① A lua de jos, a lua ceva căzut jos: ridică-mi batista ¶ ② A îndrepta în sus: ~ o greutate; ~ rochia; ~ ochii spre cer; ~ mîinile ¶ ③ Ⓕ ~ mîna asupra cuiva, a se pregăti să-l lovească, a-l lovi: cine va rădica mîna pre părinții lui și-i va bate... să-i omoară (PRV.-MB.) ¶ ④ A duce: Domnul cînd rădică paharul la gură, îndată se face... slobozirea a toate tunurile (LET.) ¶ ⑤ Ⓕ ~ capul, fruntea, a se arăta dîrz, plin de curaj, îngîmfat: să nu-și mai poată a-și rădica cap Dacii împotriva Rîmlenilor (N.-COST.); ~ nasul ☛ NAS ②; Ⓕ ~ în slăvi, în slava cerului, a lăuda peste măsură: Alfred povestește isprăvile mele din liceu, mă ridică în slăvi (VLAH.) ¶ ⑥ A scula în picioare: Fă bine și mă ardică, mînă de-ajutor să-mi pui... Ca să vie să-mi ajute cu lemnele să mă scol (PANN); Ⓕ: Dumnezeu nimic altă nu poftește, numai asupriții și căzuții să-i rădice (LET.) ¶ ⑦ A strînge de jos și a duce în altă parte: ~ gunoiul ¶ ⑧ A trage sus: ~ cortina, perdelele, storurile ¶ ⑨ A înălța: ~ o statuă, un monument ¶ ⑩ A zidi din temelii, a clădi, a face din nou: ~ o casă, o biserică, un gard ¶ ⑪ A înainta în rang, în grad: ~ la rangul de boier; ~ domn, a alege, a numi, a proclama domn: boierii și lăcuitorii țării se sfătuiseră și și-au rădicat domn pre Ștefan-Vodă (GR.-UR.); au strigat cu toții în gura mare că, cît va trece hotarul, or rădica alt craiu (M.-COST.) ¶ ⑫ A urca, a mări, a spori: ~ prețul, chiria ¶ ⑬ A crește: ~ pui ¶ ⑭ A rosti mai tare: ~ glasul ¶ ⑮ A scoate, a lua de unde a fost depus: ~ bani de la bancă ¶ ⑯ A lua cu sila (spre a duce la închisoare sau aiurea: au trimis fără veste vr'o cinci sute de spahii de l-au rădicat din Iași și l-au pornit cu toată casa lui (N.-COST.); să rădice muiarea dentr'un loc, să o ducă într'alt loc (PRV.-LP.) ¶ ⑰ A răpi: ~ viața cuiva, a-i lua viața, a-l omorî ¶ ⑱ ~ ancora ☛ ANCORĂ ① ¶ ⑲ Ⓕ ~ masca, a se da pe față, a nu mai lucra pe ascuns ¶ ⑳ A face să înceteze: ~ o pedeapsă; ~ un asediu; ~ ședința, a o declara terminată ¶ ㉑ ⚔ A înrola: ~ trupe, oaste ¶ ㉒ ⚔ ~ arme, a se pregăti de războiu, a face războiu: au răspuns că la oameni ce nu rădică arme asupra lor, nici ei n'or rădica arme (LET.) ¶ ㉓ A răscula: ~ poporul, țărănimea împotriva asupritorilor ¶ ㉔ A desena: ~ un plan; odată, mi-aduc aminte că ridicam planul unui petic de moșie (I.-GH.) ¶ ㉕ ± ~ un număr la pătrat, a-l înmulți cu el însuși; ~ un număr la cub, a înmulți pătratul unui număr prin numărul simplu.

2. *vb. refl.* ① A se scula în picioare: a se ~ de pe scaun; a se ~ în două picioare ¶ ② A se înălța, a se îndrepta în sus: sînt acolo munți cari se ridică pînă la 3000 de metri înălțime; soarele s'a ridicat de două sulițe ¶ ③ A înainta în rang, în grad: s'a ridicat pînă la rangul de paharnic; eu dau cu părerea că cinste împărătească să se dea lui Țugulea... să se ridice la rangul de boier din doisprezece (ISP.) ¶ ④ A se urca, a se mări, a spori: prețurile s'au ridicat ¶ ⑤ A crește: începusem și eu... a mă ~ băiețaș la casa părinților mei (CRG.) ¶ ⑥ A se răscula; a ridica mîna asupra cuiva: s'a ridicat tot satul împotriva lui; de-l va fi prea trecînd cu bătaia... atunce poate fiul să să rădice asupra tătîne-său (PRV.-LP.) ¶ ⑦ ⚔ A porni războiu: Papa de Rîm, dacă ar auzi că... le faceți acest lucru, toată creștinătatea ar sili asupra voastră să se rădice (NEC.); cu un an mai 'nainte s'au rădicat Hmil, hatmanul căzăcesc, asupra Leșilor (M.-COST.) ¶ ⑧ A se termina, a lua sfîrșit: vezi cel boier bătrîn Moldovan... să-l iei și să-l duci la odaia ta, pînă s'a rădica divanul (NEC.) lat. eradicare].

RIDICAT, RĂDICAT 1. *adj. p.* RIDICA. ① Luat de jos ¶ ② Îndreptat în sus ¶ ③ Sculat în picioare ¶ ④ Strîns de jos și dus în altă parte ¶ ⑤ Înălțat ¶ ⑥ Zidit din temelii, clădit ¶ ⑦ Urcat, mărit, sporit, crescut: temperatură ~ă; prețuri ~e ¶ ⑧ Răsculat ¶ C NERIDICAT.

2. *sbst.* ① Faptul de a (se) ridica ¶ ② ‡ Plecare dintr'un loc: la rădicatul lor, nici au rămas iapă, nici cai, nici boi, și de-atunci au rămas țara la mare slăbiciune (N.-COST.).

RIDICATĂ *sf.* CU RIDICATA, cu ghiotura, cu toptanul: au într'însele mărfuri și stau pînă le vînd, unii cu ridicata și alții cu mărunțișul (C.-RAD.) [ridicat].

RIDICĂTURĂ, RĂDICĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a se ridica: el se ferea de rădicături, pentru că se temea de surpătură (CRG.) ¶ ② Ceva ridicat, înălțat, înălțătură: ~ de pămînt ¶ ③ ‡ Plecare dintr'un loc: așa au chinuit bieții oameni două luni, iară la rădicătura lor au robit și oameni pre une locuri (N.-COST.) ¶ ④ ‡ Înălțare în rang: Domnul și boierii îl vor căuta cu rădicături, cu scutiri și alte mili (LET.).

RIDICHE, ○ RĂDICHE *sf.* ① Plantă originară din Asia, a cărei rădăcină cărnoasă și foarte umflată se mănîncă crudă (*Raphanus sativus*) (▪ 4145); varietățile obținute prin cultură sînt: ~A-NEAGRĂ, cu rădăcina foarte mare și cu coaja neagră (▪ 4146) și ~A-DE-LUNĂ, cu ră-

Fig. 4145. Ridiche.

dăcina mică, rotundă sau lungăreață, cu coaja albă, roșie, violetă sau negricioasă ▪ 4147 ; Ⓕ Ⓟ: **a freca ~a cuiva**, a trage o bătaie sdravănă: **cum alunse, frecă ridichea celor 6000 de Ardeleni ce veniseră cu sare și cu piper, și-i opinti peste munți** (ISP.); *F* **a tunde ~**, a tunde mărunt de tot: **pe cine dintre isnafi ori cupeți or prinde, să-l tunză ridiche** (CAR) ¶ ② **~-SĂLBATICĂ**, plantă ier-

Fig. 4146. Ridichi-negre.

Fig. 4147. Ridichi-de-lună.

Fig. 4148. Ridiche-sălbatică.

boasă, cu rădăcina pivotantă, lungă și subțire, cu tulpina acoperită cu peri rigizi; face flori galbene sau albe, cu vinișoare violete, dispuse în ciorchină *(Raphanus raphanistrum)* (▪ 4148) [ngr. ῥαδίκι].

RIDICHIOARĂ *pl.*-re) *sf.* ✤ — **CERENȚEL** [r i d i c h e].

***RIDICUL**, **RIDICOL** 1. *adj.* (Vrednic) de rîs, ce merită a fi luat în rîs: **nu văd oamenii aceștia cît sînt de urîcioși și de ridiculi, așa linși, înfrizurați și lustruiți ca păpușile de porțelan** (VLAH.).

2. *sbst.* ① Ceea ce e ridicul, ce e de rîsul lumii: **sînt oare-care nume care poartă ridicolul în sine** (NEGR.) ¶ ② Faptele, vorbele cu care luăm în rîs pe cineva [lat.].

RIERUNCĂ — **IERUNCĂ**.

○ **RIF** *sm. Mold. Tr.-Carp.* Măsură de lungime analogă cotului (= 0 m., 777 : **ca la 3-10 rifi de pînză fină** (MAR.) [tc.; comp. și ung. r ö f].

RIGĂ *sm.* ① ‡ Rege: **righii... tocmea cetățenii, avînd putere a doua după împărat** (PRV.-MB.); **Leul de multă vreme ridicase oștire, Să se bată cu riga ce se numea Pardos** (ALX.) ¶ ② ♠ În cărțile de joc: rege, popă (▪ 4149): **Cînd eu am dat pe riga, bați cu alta mai mare?** (ALX.) [ngr. ῥῆγας].

Fig. 4149. Rigă de treflă.

RIGĂI — **RÎGĂI**.

***RIGID** *adj.* ① Țeapăn: **Sub privirea lui duioasă, tu stai ~ă și mută** (VLAH.); **se încordă în lungul trupului și înghețǎ ~, ca o pîrghie** (DLVR.) ¶ ② Ⓕ Dîrz, strașnic: **morală ~ă** [fr. < lat.].

***RIGIDITATE** *sf.* ① Starea a tot ce e rigid, țeapăn; înțepeneală: **~a unui drug de fier; ~a membrelor, trupului** ¶ ② Ⓕ Strășnicie, severitate neînduplecată [fr. < lat.].

RIGLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Linie ¶ ② Unealtă de tras linii drepte [ngr. ῥίγλα].

† **RIGLAT** *adj.* Liniat: **hîrtie ~ă** [fr. r é g l é, refăcut după r i g l ă].

***RIGOARE** *sf.* ① Strășnicie, severitate ¶ ② Asprime: **~a iernii** ¶ ③ Severitate minuțioasă în aplicarea unei legi, unei regule; **fracul e de ~**, se cere neapărat ca persoana să poarte frac; *loc. adv.* **la ~**, la adică, la o nevoie absolută [lat.].

***RIGORISM** *sbst.* Morală prea aspră [fr.].

***RIGORIST** *sm.* Cel ce împinge prea departe strășnicia în observarea anumitor principii de morală [fr.].

***RIGUROS** *adj.* ① Strașnic, prea sever în purtare, în principii, care nu îngăduie nici o abatere de la regulă: **un funcționar, un magistrat ~** ¶ ② Dîrz, sever, auster: **maximă riguroasă** ¶ ③ Aspru, greu de suportat: **pedeapsă riguroasă; ger ~** ¶ ④ Evident, vădit, neîndoios: **demonstrațiune riguroasă** [fr < lat.].

RILĂ (*pl.*-le) *sf.* Ⓟ L i r ă (turcească): **acolo a hodinit caii și ne-a dat la toți cîte-o ~** (GR.-N.); **te pomenești că se joacă cu rilele, cu icușari** (JIP.).

***RIMA** (-mez) 1. *vb. intr.* ① A forma o rimă, a avea aceeași rimă: **noroc r i m e a z ă cu soroc** ¶ ② A face, a compune versuri: **s'a apucat să rimeze.**

2. *vb. tr.* A pune în versuri: **poate că și eu am rimet în viața mea o strofă** (BR.-VN.) [fr.].

***RIMĂ** (*pl.*-me) *sf.* Potrivirea întocmai a sunetelor la sfîrșitul a două sau mai multe versuri: **rima de obiceiu nu-l preocupa, era sigur că ea va răsări la sfîrșitul versului** (VLAH.) [fr.].

***RIMESĂ** (*pl.*-se) *sf.* Poliță dată drept plată [it.].

○ **RINCHEZĂ...** = **RÎNCHEZA...**

***RINGLOTĂ** (*pl*-te) *sf.* ✤ Varietate excelentă de prune, sferice, cu carnea verzuie (▪ 4150) [fr. R e i n e - C l a u d e].

Fig. 4150. Ringlote.

RINICHIU *sm.* ① Numele fie-căreia din cele două glande, de un roșu-închis, așezate adînc în abdomen, de o parte și de alta a vertebrelor lombare, și care secretează urina (▪ 4151) ¶ ② ✕ Aceleași glande de la animale, întrebuințate ca aliment: **rinichi de vacă, de purcel** [lat. r e n ī c u l u s].

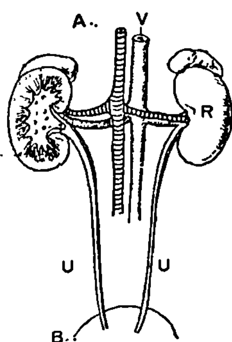
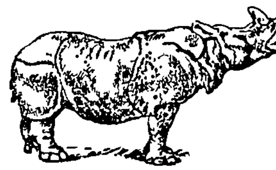

Fig. 4151. Rinichii. S. Secțiunea unui rinichiu. R. Rinichiu.—A. Arteră renală.—V. Vînă renală.—U. U. Uretere.—B. Bășica udului.

***RINOCER** *sm.* Mare mamifer sălbatec din ordinul pachidermelor, caracterizat prin unul sau două cornuri de materie fibroasă pe nas; trăește prin ținuturile calde ale Asiei și ale Africei *(Rhinoceros indicus)* (▪ 4152) [fr.].

Fig. 4152. Rinocer.

***RINOPLASTIE** *sf.* Operațiune chirurgicală care are de scop refacerea nasului, cînd a fost distrus, cu ajutorul unei bucăți de piele luată de la frunte, de la braț, etc. [fr.].

RIPIDĂ (*pl.*-de) *sf.* Apărătoare de metal, în forma unui serafim, cu care se face vînt spre a alunga muștele de pe sfintele daruri (▪ 4153) [vsl.].

Fig. 4153. Ripidă.

***RIPOSTA** (-tez) *vb. intr.* A răspunde îndată și cu vioiciune; a răspunde pe loc unei insulte [fr.].

***RIPOSTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Răspuns pe loc și cu tărie (unei zeflemele, unui atac) [fr.].

RIPS (*pl.*-suri) *sn.* Stofă de mătase, de lînă, etc. cu mici șănțulețe formate de țesătură [germ.]

RIPSAT *adj.* Cu șănțulețe ca la r i p s.

***RISC** (*pl.*-curi) *sn.* Primejdie posibilă: **cu ~ul vieții** [fr. r i s q u e].

***RISCA** (risc) 1. *vb. tr.* ① A primejdui, a pune în primejdie, a expune unui pericol posibil: **a-și ~ viața** ¶ ② A încerca la noroc.

2. *vb. refl.* ① A se pune în primejdie ¶ ② A-și încerca norocul, a se încumete [fr. r i s q u e r].

RISIPĂ, ○**RÎSIPĂ**, † **RĂSIPĂ** (*pl.*-pe, -pi) *sf.* ① Faptul de a r i s i p i, risipire ¶ ② Dărâmare: **Omer filosoful, în două sute și cincizeci de ani au scris după risipa Troadei, războaiele ce au fost** (N.-COST.) ¶ ③ Desordine, neorînduealǎ: **Turcii... au plecat în risipă, unii... pre podul ce era preste Nistru, alții pe dinaintea cetății** (MUST.) ¶ ④ Desorganizare: **obiceiele cele nouă fac risipa țărilor**

și peirea Domnilor (NEC.) ¶ ⑤ Cheltuială fără socoteală, peste măsură: risipa banilor publici; cînd își aducea ea aminte... de risipa ce s'a făcut cu munca ei... crăpa de ciudă (CRG.) ¶ ⑥ *pl.* Risipuri, risipuri, ruine, dărămături: țipetele spărioase a unei bufnițe ascunse în risipuri (ALECS.); potlogarii, de care gemea orașul, șezînd ascunși pintre risipuri, pîndeau pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întoarce acasă (NEGR.).

RISIPI, ○**RÎSIPI**, † **RĂSIPI** (-ipesc) 1. *vb. tr.* ① A împrăștia pe jos: cu acul le strînge și cu lopata le risipește (ZNN.) ¶ ② A împrăștia în toate părțile; a răvăși: ciobanul năzdrăvan oile sale risipește (GOL.) ¶ ③ A pune pe fugă: Petru-Vodă... au intrat la Săcui... și i-au spart și i-au risipit și orașele le-au jăcuit (GR.-UR.) ¶ ④ † A nimici, a distruge, a prăpădi ¶ ⑤ A dărâma, a ruina: nu s'a putut plînge că... i-am răsipit casa (CRG.); ceia ce vor răsipi casele altora fără de voia judecătorului... acelora să li se taie mînile (PRV.-MR.); pămînteni mulți și-au stricat căscioarele de le-au risipit din temelie, alții risipeau hornurile de pe căscioare (N.-COST.) ¶ ⑥ A sparge, a sfărîma: s'au pornit cu toții și, într'un foișor sus în cetate, unde odihnea, au răsipit ușa (GR.-UR.) ¶ ⑦ A cheltui fără socoteală, peste măsură: mare stare trebue să ai tu, tinere, de o risipești așa (ISP.) ¶ ⑧ A întrebuința, a consuma mult, peste măsură: ai risipit atîta vâpsea pentru un singur perete.

2. *vb. refl.* ① A se împrăștia; a fugi care încotro: norii s'au risipit; fără zăbavă au început a se răsipire gloata boierilor (M.-COST.); să vă risipiți ca puii de potîrniche care încotro va vedea cu ochii (ISP.) ¶ ② A se nimici, a se distruge, a se prăpădi: cînd începu a învîrti cirla în dreapta și în stînga, credeai că se răsipește pămîntul (CRG.) ¶ ③ A se dărâma, a se ruina, a se nărui; a se strica, a se distruge: oleacă numai de nu s'a răsipit bolta ceriului (CRG.); se risipea acoperemîntul și fumul se ridica în vîrtejuri turbate (GN.) [vsl. r a s y p a t i].

RISIPIT, ○**RÎSIPIT**, † **RĂSIPIT** *adj. p.* RISIPI. ① Împrăștiat; răvășit: rămășițele frunzelor risipite în crăcile copacilor din lunca Vitanului (DLVR.) ¶ ② † Nimicit, distrus, prăpădit ¶ ③ Dărâmat, ruinat, năruit: văzînd mănăstirea așa de risipită și veche, m'am întors îndărăpt (RET.) ¶ ④ Cheltuit peste măsură: o avere ~ă.

RISIPITOR, ○**RÎSIPITOR**, †**RĂSIPITOR** 1. *adj. verb.* RISIPI. Care risipește: să te ferească Dumnezeu de femeia leneșă, mîrșavă și risipitoare (CRG.).

Fig. 4154. Fiul risipitor (după *Triodul-Penticostar* din a. 1550).

2. *sm.* Cel ce risipește; risipitori sînt cîți își prăpădesc fără cuvînt averea lor (LEG.-CAR.); fiul ~ din Evanghelie (▣ 4154); ⓟ: banii strîngătorului pe mîna ~ului.

RISTIC, **RI-STIC**, † **RĂSTIC** *sbst.* ① Suliman de înnegrit sprîncenele, format dintr'un amestec de antimoniu și de gogoși de stejar: Marghioala... plămădea pe prispă, la umbră, gogoși de ristic pentru suliman (CAR.) ¶ ② Gogoașă de ~ ☛ GOGOAȘĂ ① [tc. r a s t y k].

RIȘCĂ[1] = HRIȘCĂ: porumbul să împuținează și rișca iarăși începe a să înmulți (C.-RAD.).

RIȘCĂ[2] *sf.* Joc de noroc cu o monedă aruncată în sus; cîștigătorul e acela care ghicește cum va cădea piesa, adică cu pajura sau cu inscripția în sus.

*__RIT__ (*pl.*-turi) *sn.* ① Rînduiala prescrisă pentru ceremoniile unei religii ¶ ② *pl.* Ceremoniile unui cult [lat.].

*__RITM__ (*pl.*-muri) *sn.* Armonie care rezultă din distribuirea simetrică a accentelor tonice într'o frază muzicală sau într'un vers, cadența în bătăile unei tobe, etc.: parcă-l apucase dorul... de un vers cald, puternic și sonor, în ~ul căruia să simtă bătăile propriei lui inimi (VLAH.) [lat.]

*__RITMIC__ *adj.* Ce ține de ritm, produs de ritm: armonie ~ă; vers ~; —*adv.*: Ritmic valurile cad, Cum se sbate 'n dulce ropot Apa 'n vad (COȘB.) [fr.].

‡**RITOR** *sm.* Retor; orator [ngr.].

*__RITORNELĂ__, **RITURNELĂ** (*pl.*-le) *sf.* Mică bucată de muzică instrumentală care începe sau termină un cîntec [fr.].

†**RITOS** *adv.* Categoric, hotărît: mi-a spus-o ~ că o să te lase să putrezești în ocna părăsită (FIL.) [ngr.].

*__RITUAL__ 1. *adj.* Privitor la rituri.

2. (*pl.*-ale) *sn.* Tipic, trebnic, carte care conține rugăciunile și rînduiala ceremoniilor în exercițiul unui cult religios [lat.].

*__RITURNELĂ__ ☛ RITORNELĂ.

*__RIVAL__ *adj.* și *sm.* Care aspiră la aceleași foloase, la aceleași succese ca altul, protivnic: două popoare ~e; fără ~ fără seamăn, fără pereche [fr.].

*__RIVALITATE__ *sf.* ① Întrecere, concurență ¶ ② Luptă pentru supremație: a făcut să inaugureze o politică de ~ și ostilitate între Englitera și Rusia (I.-GH.) [fr.].

*__RIVALIZA__ (-izez) *vb. intr.* A se lua la întrecere cu cineva în ce privește talentul, meritul, puterea, vaza, etc. [fr.].

*__RIVERAN__ 1. *adj.* Care locuește sau e așezat la marginea unui rîu, unui lac, unei străzi, unei păduri; țărmurean; mărginean.

2. *sm.* ① Cel ce locuește la marginea unui rîu, unui lac ¶ ② Cel ce are o proprietate de-a lungul unei străzi, unei șosele, unei păduri [fr.].

*__RIVIERĂ__ (*pl.*-re) *sf.* Colan de diamante [fr.].

RIZEAFCĂ *sf.* Un fel de scrumbie mică de Dunăre *(Alosa Nordmanni)* (▣ 4155).

*__RIZIBIL__ *adj.* ① Ce ne face să rîdem ¶ ② De rîs, de batjocură [fr.].

Fig. 4155. Rizeafcă.

RIZIC (*pl.*-icuri) *sn.* Risc: mă hotărăsc să-ți răspund, cu ~ul de a-mi face și din tine un vrăjmaș (VLAH.) [ngr. < it.].

*__RIZIL__ ☛ REZIL.

RIZILIC *sbst.* Dispreț; înfruntare; ocară [tc. r e z i l l i k].

*__RIZOM__ *sm.* Tulpină ce crește sub pămînt, întocmai ca o rădăcină ▪ 4156 [fr. r h i z o m e].

Fig. 4156. Rizom.

RÎCĂ *sf.* Ceartă, gîlceavă: ce, umbli să faci ~? (R.-COD.); să răpui pe toți cîți îi întîlni în cale și cari s'or pune în ~ cu tine (FLOR.).

RÎCĂLUI (-uesc) *vb. tr.* și *intr.* (ȘEZ.) RÎCÎI.

RÎCÎI (-îiu), **RÎCÂI** (-âiu) *vb. tr.* și *intr.* ① A răzui, a scurma (țărîna, etc.) cu unghiile, cu ghiarele, cu labele: găina, cînd se vede în grămadă, rîcîie cu picioarele (PANN); cînii neîntrerupt se preumblau în jurul stoborului fîntînii rîcîind cu picioarele în pămînt (RET.) ¶ ② A scurma pămîntul, a scobi în pămînt cu un lemn, etc.: nu-și mai învîrtește căciula și nu mai rîcîie cu bâțu 'n pămînt (JIP.); un om... cu... un băț lung... rîcîind printre pietre, sparie peștii și-i face să iasă din ascunzători (PAC.) ¶ ③ A produce un sgomot ca și cînd s'ar sgîria, s'ar răzui ceva sau s'ar produce o frecătură pe ceva aspru: ia vezi cine rîcîie la ușă (D.-ZAMF.); rîcîi de mai multe ori niște chibrite pe pereții odăii (DLVR.) ¶ ④ A roade: îl rîcîie la inimă.

RÎCÎIT *sbst.*, **RÎCÎITURĂ** (*pl.*-turi *sf.* Faptul de a r î c î i: o rîcîitură de chibrit se auzi (DLVR.).

RÎDE (rîd, rîz *vb. tr.* și *intr.*, *Olten. Băn. vb. refl.* ① A-și exprima veselia sau bucuria printr'o contracțiune caracteristică a mușchilor feței, scoțînd în același timp, din gura larg deschisă, unele sunete sgomotoase nearticulate: ~ cu poftă, cu hohote, în gura mare, cu lacrimi; cu un ochiu rîde și cu altul plînge, bucuria lui e amestecată cu tristețe: ⓟ: cine rîde la urmă rîde mai bine, urma alege, nu trebue să ne bucurăm prea de vreme, căci lucrurile mai pot lua altă întorsătură; ☛ INIMĂ⑥, MUSTAȚĂ 1, NAS②, OCHIU1 ④, PUMN①¶② A-și bate joc, a batjocori, a lua în rîs: taci, că te rîd și copiii, de te-or auzi (JIP.); a-l rîde și cînii, a-l batjocori toată lumea; ⓟ: rîde om de om și dracul de toți *sau* noi rîdem de unul, de doi, și patruzeci rîd de noi, fie-care are cîte un cusur de care pot să-și bată joc alții; ⓟ: rîde dracul de porumbe negre și pe

sine nu se vede *sau* ride Tanda de Manda, se zice unuia care-și bate joc de altul pentru un cusur pe care-l are și el; *F*: ride dracul de noi, *a)* ajungem de ocară, ne facem de rîsul lumii; *b)* ni se întîmplă ceva foarte neplăcut: ridică-te și te cară, că azi ride dracul de noi (RET.) ¶ ③ A glumi: vrei să rizi, ori vorbești serios? ¶ ④ A-și ~ de o femeie, a o necinsti: ca niște păgini, multă răutate au făcut oamenilor... și de femei și de fete rizindu-și aievea (N.-COST.) [lat. rīdĕre].

RÎGÎI (-giiu) *vb. intr.* A da afară prin gură, cu sgomot, gaze din stomac [vsl. rygati].

RÎGÎIALĂ (*pl.*-ieli *sf.* Faptul de a rîgîi; rezultatul acestei acțiuni.

RÎIA (-iez) *vb. intr.* A căpăta rîie: la tinerețe cine nu lucrează, la bătrînețe riiază (PANN).

RÎIE *sf.* ① Boală de piele, foarte molipsitoare (la om și la animale) caracterizată prin niște bubulițe ce se formează mai ales între degete și pe la încheieturi și care produc o mîncărime nesuferită (▣ 4157); Ⓕ *F* se ține ca riia de om (CRG.), nu-l slăbește de fel, se ține scaiu după el: dacă faci lăutoare ori speli cămeși Lunea, ai să te îmbolnăvești de ~ și de rapăn (GOR.) ¶ ② Ⓕ *F* Capră nărăvașă (R.-COD.): de-aș ajunge mai de grabă în tirg, zise Prepeleac, să scap de riia asta (CRG.) [lat. vulg. aranea].

Fig. 4157. Rîie.

RÎIOS *adj.* ① Plin de rîie: o oaie rîioasă molipsește turma 'ntreagă (ZNN.); calul ~ găsește copaciul scorțos (NEC.); capră rîioasă; broască rîioasă ☞ BROASCĂ ²; lemn ~ ☞ LEMN ⑦ ¶ ② Murdar, scîrbos, respingător ¶ ③ *F* Care se ține mare, fudul, înfumurat.

RÎJNICĂ *sf.* Plantă ierboasă cu flori mici, albe, ce crește prin pădurile umede și umbroase, pe lîngă izvoare și pîraie (*Cardamine impatiens*) (▣ 4158).

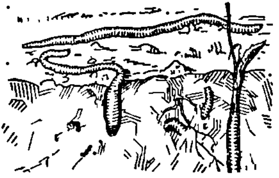

Fig. 4158. Rîjnică.

RÎJNIȚĂ ☞ RÎȘNIȚĂ.

RÎLĂ ☞ RÎNĂ.

RÎMA (rim) *vb. tr.* și *intr.* ① A scurma pămîntul cu rîtul (*vorb.* mai ales de porci): porcii rîmă pămîntul, scot rădăcinile buruienilor și să hrănesc cu dînsele (ION.); ce rîmă prin pămînt și nu se vede? (PAMF.), *ghicitoare despre* „furnică" ¶ ② Ⓕ A roade: pe mine mă rîma la inimă să știu ceva despre istoria acelei biserici (ISP.); de la o vreme, începu a-l ~ pe Pădureț, ceva prin inimă (MERA) [lat. vulg. *rīmare].

RÎMĂ (*pl.*-me *sf.* Vierme lung, roșcat, ce trăește în pămînt, pe sub pietre și apare la suprafață după ploaie; se întrebuințează la pescuitul cu undița (▣ 4159: se tîrîse ca o ~ dinaintea lui Andrei (BR.-VN); ☞ PEȘTE ① [rîma].

Fig. 4159. Rîme.

RÎMĂTOR *sm.* Porc: tîrg de ~i; luarăm cu noi o spată grasă de ~ afumat... și ne pornirăm veseli către mai (ODOB.); năemitul unui om, de va strica dobitocul cuiva, bou... sau rîmătoriu... stăpînul aceluia să plătească toată paguba (PRV.-MB.) [rîma].

RÎMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Pămînt care a fost rîmat, grămadă de pămînt scoasă prin rîmarea lui de porci.

RÎMBIȚĂ ☞ RÎNCHIȚĂ.

‡ **RÎMLEAN** *adj.* și *sm.* Roman [vsl. rymljaninŭ].

‡ **RÎMLENESC** *adj.* Roman: au apucat o samă de Daci limba rimlenească (M.-COST.) [rîmlean].

RÎMNĂ *sf.* ¹ ☞ RÎVNĂ ¶ ② *Băn.* Deochiu.

RÎMNI ☞ RÎVNI.

○ **RÎMNIC** (*pl.*-ice) *sn.* Iaz cu pește [vsl. rybĭnikŭ.

RÎNĂ, *Mold.* RÎLĂ *sf. numai în expresiunea* 30.000
într'o ~ *sau* pe o ~, *a)* pe coaste, pe o lature a trupului: el nu mănîncă niciodată culcat sau într'o rînă, ci în capul oaselor, „ca oamenii" (VLAH.); el se ținea pe cal cu mare îndemînare, călărind pe o rînă, în mod ștrengăresc (D.-ZAMF.): Mai mult ședea pe-o rînă Decît lucra 'n săptămînă (PANN); moș Nichifor... așterne cojocul și se pune într'o rîlă jos, lîngă foc (CRG.); *b)* înclinat într'o parte (*vorb.* de lucruri: șoproane se apleacă într'o rînă, adăpostind porci slabi (IRG.); o bucătărie povîrnită pe o rînă (D.-ZAMF.) [lat. *rēna (în loc de renes), *pl.* din ren].

RÎNC ☞ RÎNCACIU.

RÎNCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Funia sau lanțul ce leagă leuca de carîmbul carului; numită și „postoroancă" sau „postorincă" (☞ ▣ 878).

RÎNCACIU, ‡ RÎNCĂU, *Olten. Băn.* RÎNC (CIAUȘ.) *adj.* și *sm.* (Bou sau cal) rău castrat: un armăsar rincaciu o ducea numai într'un nechezat (LUNG.) [lat. ramīcosus > *rîncos, în care s'a produs apoi o schimbare de sufix].

RÎNCĂI (-ăiu), RÎNCĂLUI (-uesc) *vb. intr.* A rage, a sbiera ca rîncăii (*vorb.* de vitele cornute).

RÎNCED *adj.* Cu miros urît și acru (*vorb.* de unt, de slănină sau untură stătută): Tuțuienii veniți din Ardeal, cari mănîncă slănina ~ă, se țin de coada oilor (CRG.); *F*: s'a strîns ~ lîngă muced (PANN); ~ul cu mucedul (CIAUȘ.), ce mi-e unul, ce mi-e altul (se zice cînd e vorba de doi inși de aceeași teapă, cu aceleași cusururi) [lat. rancĭdus].

RÎNCEZEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Starea a tot ce e rînced; slănină rîncedă: ceru... și o țir de ~ (RET.) [rîncezi].

RÎNCEZI (-ezesc) *vb. refl.* A deveni rînced.

RÎNCHEZ (*pl.*-ezuri) *sn. Mold.* Nechez.

RÎNCHEZA (-chez *vb. intr.* A necheza: Boii rag, caii rinchează, cînii latră la un loc (ALECS.); o herghelie de cai trupeși și sburdalnioi venea în fuga mare rinchezînd și svîrlind din picioare (MERA) [lat. *rhonchizare, influențat în fonetism de necheza].

RÎNCHEZAT *sbst.*, RÎNCHEZĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Nechez(at); faptul de a rîncheza: rinchezatul vre-unui mînz venea ascuțit despre pădure (D.-ZAMF.); se auzi un rinchezat ca de armăsariu (PĂC.); Dete o rinchezătură după mumă-sa strigînd (PANN).

RÎNCHIȚĂ, RÎMBIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = BEHLIȚĂ.

RÎND (*pl.*-duri) *sn.* ① Totalitatea persoanelor, lucrurilor așezate pe aceeași linie, șir: un ~ de fete, de copaci, de case; nu mă duc la Socola... ziceam eu, plîngînd cu zece ~uri de lacrimi (CRG.); a pune în ~; a sta la ~; a fi în ~ cu cineva, a fi pe aceeași treaptă; pe ~ *sau* ~ pe ~, unul după altul, succesiv: stelele ochioase ~ pe ~ se sting de pe bolta albăstrie (GN.); ☞ MOARĂ②; de-a-rîndul, unul după altul fără întrerupere, în șir: de bucurie, ținu masa trei zile de-a ~ul (ISP.); să moară trei ani de-a ~ul numai oameni bătrîni (CRG.) ¶ ② Linie de soldați așezați unul lîngă altul: a strînge ~urile ¶ ③ Totalitatea persoanelor care se prezintă în același timp, grup succesiv: trei ~uri de flăcăi și de fete primi craiul Minos de la cei din Atena (ISP.); Încep vederat să fugă, rînduri-rînduri se pornesc (LET.) ¶ ④ Timpul, momentul în care trebue să se prezinte cineva, să facă ceva, etc., în urma altora: e ~ul meu; mi-a venit ~ul; fie-care la ~ul său; a fi de ~, a fi de serviciu; a-și face ~ul, a-și face datoria, cele cuvenite la momentul hotărît: îi veni vremea de însurătoare și, ca tot creștinul, își făcu și el ~ul (ISP.) ¶ ⑤ Șir scris sau tipărit: scrie-mi cîteva ~uri; a citi printre ~uri, a ghici, din cele scrise, ceea ce nu se exprimă lămurit ¶ ⑥ Ordine socială, clasă de indivizi: mergeți de vă căutați ursitele, ca să intrați și voi în ~ul oamenilor (ISP.) ¶ ⑦ Ⓣ Un ~ de haine, de rufe, de schimburi, etc., toate hainele, rufele care trebuesc pentru a se schimba odată, costum de haine, etc.: se uită la cufăr, acolo era tot ce-avea el: un rînd de haine, schimburi, și cărți de literatură și de filosofie (VLAH.); i-o adus slujitorii un ~ de straie împărătești (VAS.) ¶ ⑧ *Mold.* Cat, etaj: curtea lui Talpan era cu două ~uri, pe temelii înalte (GN.) ¶ ⑨ Dată, oară: în multe ~uri; în alt ~; într'un ~; nu înșfăca așa de mult odată, adă-l în două ~uri (ȘEZ.); cînd dete în amurg, ca și de alt ~, ea peri (ISP.); pîn' a împlea Nemții sinețele de-al

doile ~, au intrat ceşti-alţi cu sabiile smulte în pedestrime (M.-COST.) ¶ ⑩ Ⓟ Fel, fire, obiceiu; rînduială: aşa e ~ul fetelor; Ci horesc, mă tînguesc, Aşa-i rîndu nevestesc (BRL.) ¶ ⑪ Ⓟ Menstruaţie: femeia care nu e curată... să nu meargă la fîntînă, că seacă izvorul; tot astfel şi femeia care are ~urile (VOR.) ¶ ⑫ *Trans.* Ordine, regulă ¶ ⑬ De ~, *a)* obicinuit, comun, vulgar, din clasa de jos: un om de ~; ea era o biată fată săracă, din oameni de ~ (SAD.); *b)* de obiceiu [vsl. r ę d ŭ].

RÎNDAŞ *sm.* Slugă pentru lucrările de r î n d, servitor pentru curte, la bucătărie, la grajd: ciocoiul îşi începe uneori cariera de la postul de ~ (FIL.).

RÎNDEA (-dele *sf.* Unealtă a dulgherului şi a

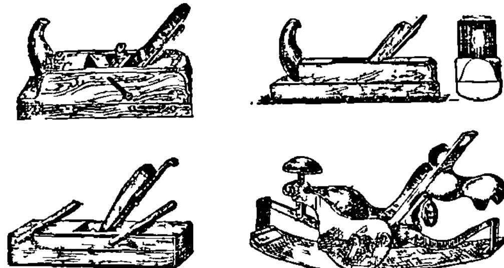

Fig. 4160. Rindele.

tîmplarului cu care netezeşte lemnele sau scîndurile (▪ 4160): a da la ~ [tc. r e n d è].

RÎNDUI¹ (-uesc) *1. vb. tr.* ① A aşeza în r î n d, cu ordine: ~ cărţile în rafturi ¶ ② A hotărî, a prescrie; a fixa: rîndueşte-mi canon să mă mîntuesc (PANN) ¶ ③ A destina, a hotărî prin soartă: mamă, ce-a rîndui Dumnezeu, aceea să fie cu mine (RET.) ¶ ④ A arăta, a porunci ce trebue să facă ¶ ⑤ A pune, a aşeza într'o slujbă, a da o anumită însărcinare, a orîndui: să rîndueşti oameni ca să nu scape din ochi pe Pîrvu (ODOB.).

2. vb. refl. ① A se aşeza în rînd, cu ordine ¶ ② A se fixa, a se hotărî ¶ ③ A se schimba cu rîndul.

RÎNDUI² (-uesc) *vb. tr.* A da la r î n d e a.

RÎNDUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Ordine, aşezare la rînd, la locul cuvenit: ea începu să deretice... şi să puie fie-care lucruşor la ~ (ISP.); după ce s'a însurat, ficiorul şi-a pus toate în rînduiala cea mai bună (SB.) ¶ ② Întocmire, orînduială; regulă; disciplină ¶ ③ Destinaţie, menire: băgă de seamă că fie-care lucru îşi are rînduiala sa (ISP.) ¶ ④ † Poruncă, ordin ¶ ⑤ Întocmire, hotărîre: după rînduiala vremii, cel care vine taie capul celui care trebue să plece (VLAH.) ¶ ⑥ Purtare, săvîrşirea unui lucru după o normă stabilită: sfînta Duminecă a primit-o cu aceeaşi ~ şi tot aşa de bine ca şi surorile sale (CRG.) ¶ ⑦ Ceremonial, ritual: prin sîrguinţa lui întru a învăţa rînduiala bisericii, ajunsese să se facă şi popă (ISP.); pe urmă a făcut toată rînduiala morţilor, după datină (SAD.) [r î n d u i].

RÎNDUIT *1. adj. p.* RÎNDUI: aci erau ~e cu meşteşug tot felul de arme (ISP.) ¶¶ C NERÎNDUIT.

2. sbst. Faptul de a rîndui.

○ **RÎNDULUI** (-uesc *vb. tr. Maram.* A orîndui, a meni, a ursi, a sorti: Bată-te focu urît, Mult mi-ai fost rînduluit Tot să mîncăm dintr'un blid, Să lucrăm dintr'un pămînt (BRL.) [ung. r e n d e l n i].

RÎNDUNEA, **RÎNDUNICĂ** (*pl.*-nele), **RÎNDUREA**, **RÎNDURICĂ** (*pl.* -rele *sf.* ① Pasăre călătoare, din ord. păsărelelor, care soseşte odată cu venirea primăverii, îşi face cuibul pe sub streşini sau pe lîngă coşurile de pe case şi ne părăseşte toamna spre a emigra în ţinuturile calde (*Hirundo rustica*) (▪ 4161) ¶ ② RÎNDUNICĂ-DE-PLOAIE = LĂSTUN-DE-APĂ ¶ ③ *Trans.* RÎNDUREA-DE-PĂDURE (PĂC.) DREPNEA ¶ ④ RÎNDUNICA-DOMNULUI CODOBATURĂ ¶ ⑤ RAŢĂ-RÎNDUNICĂ, pasăre de mare, cu ciocul mai scurt decît capul, cu aripile terminate printr'un vîrf lung şi ascuţit; trăeşte în regiunile boreale (*Harelda glacialis*) (▪ 4162) ¶ ⑥ RÎNDUNICĂ-DE-MARE¹ PESCĂRUŞ ⑤ *c* ¶ ⑦ RÎNDUNICĂ-DE-MARE², peşte de mare, de 40-80 de cm., cu spinarea roşie-închisă, pîntecele alb-trandafiriu şi aripioarele roşii; are nişte plăci osoase foarte desvoltate care acoper creştetul şi laturile capului, care e foarte mare (*Trigla hirundo*) ¶ ⑧ ROCHIŢA-RÎNDUNELEI, POALA-RÎNDUNICII = VOLBURĂ ⑧: În poiană mai vin încă elegante floricele, Unele-'n condurii-Doamnei şi 'n rochiţi-de-rîndunele (ALECS.); un fir de rochiţa-rîndunicii îi atrase băgarea de seamă (S.-ALD.) ¶ ⑨ Prima pînză din vîrful catartului ¶ ⑩ MAIA² [lat. h i r u n d ĭ n ĕ l l a].

Fig. 4161. Rîndunea.

Fig. 4162. Raţă-rîndunică.

RÎNDUNEL *adj.* Sprinten, uşor ca o r î n d u n e a: Sboară calul ~, Costea tot cu jalea 'n el (COŞB.).

RÎNDUNICĂ RÎNDUNEA.

○ **RÎNDUNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* — RÎNDUNEA.

RÎNDUREA, **RÎNDURICĂ** (*pl.*-rele) *sf.* RÎNDUNEA.

RÎNI (-nesc) *vb. tr.* A curăţi (murdăria, noroiul, gunoiul, balega, zăpada): fata rîneşte fîntîna şi o grijeşte foarte bine (CRG.); una a apucat o lopată şi se făcea că rîneşte tot în prag (SAD.).

RÎNJ(E)ALĂ (*pl.*-jeli) *sf.* Faptul de a r î n j i, rînjet: mult a suferit în ochi rînjeala acelei fiare (CAR.).

RÎNJET (*pl.*-ete) *sn.* Faptul de a r î n j i: Trufaş împăratul călare, cu ~ privindu-şi isprava, Prin rîuri de lăcrimi şi sînge, pe punte de leşuri trecea (VLAH.); şi în jalea guşatului se amesteca mînia cu un fel de ~ (DLVR.).

RÎNJI (-jesc) *vb. tr.* şi *intr.*, *refl.* ① A-şi arăta dinţii, colţii (*vorb.* în special de cîini sau de fiare sălbatice): fiara răcnea cu turbare, rînjea şi-şi arăta colţii (ODOB.); lupul... clănţănind din colţi, îşi arăta dinţii rînjind către curtenii împăratului (ISP.); Ⓕ: pridvorul ei, de scînduri noi, rînjea în întunerec, ca un şir de dinţi uriaşi (DLVR.); ursul... se rînji la dînsa (GN.) ¶ ② A rîde cu răutate (arătîndu-şi dinţii: mă simţii atins în onoare de această ironie a Ţiganului care-şi rînjea dinţii şi se uita ţintă la mine (GN.); zîna învrăjbirii rînjea, sălta şi bătea în palme de bucurie (ISP.); încă se rînjea la mine cîteodată şi-mi făcea cu măseaua (CRG.) [comp. bg. r ŭ m ž ă < vsl. r ę g n ą t i].

RÎNJIT *sbst.*, **RÎNJITURĂ** (*pl.*-turi *sf.* Faptul de a r î n j i rînjet: rînji ea şi de astă dată, dară îi dete rînjitul prin piele (ISP.); Ea cîlţi cu capul şi 'ntre rînjitură Îi arătă colţii cei pociţi din gură (PANN).

RÎNSĂ (*pl.*-se) *sf. Olten. Băn. Trans.* ① Fructul aninului; mugurul lung de mesteacăn, de salcie, de carpen, etc., mîţişor (▪ 135, 137, 3137 ¶ ② *Pr. ext. Bucov.* Fie-care din cureluşele ce atîrnă de la gura pungii de tutun: Cine trece prin grădină? Vaselie ruja plină, Cu jaşcău cu rînse multe, Cu păruţu creţ pe frunte (BRL.) [vsl. r ę s a.

RÎNTAŞ (*pl.*-aşuri, -aşe) *sn.* Făină prăjită în untură sau în unt, care se amestecă în bucate [ung. r á n t á s].

RÎNZĂ¹ (*pl.*-ze) *sf.* ① Pipotă: l-am doftorit... cu ~ de dropie arsă (ALECS.) ¶ ② Ⓟ Stomac: îi plesneşte rînza de necaz, de oboseală şi de atîta apă ce băuse (RET.); Auzind nevasta-i, se porni să rîză, Cît o apucase s'o doară la ~ (PANN); nesăturată rînză ai tu, să poţi ficaţii din pîntecele meu a-i mînca (TICH.) [comp. alb. r ɛ n d ɛ s.]

RÎNZĂ² (*pl.*-ze *sf.* RÎNSĂ.

RÎNZIŞOARĂ (*pl.*-re *sf.* ① = GĂLBENELE ② ¶ ② = CREŢUŞCĂ.

RÎNZOS *adj.* Rău la inimă, răutăcios, arţăgos: rînza de la păsări nu-i bine s'o mănînci, nici inima, căci eşti ~, inimos. rău (VOR.); soacră-sa... o aştepta să sosească, să-şi mai descarce veninul, că era rînzoasă rău (GRM.) [r î n z ă.

○ **RÎP** *sbst. Olten. Băn. Trans.* Murdărie pe corp, jeg, lip, slim (la oameni şi animale.

RÎPĂ (*pl.*-pe) *sf.* Coastă de munte deasu-

pra unei prăpăstii; prăpastie: era... tras zidul den ripa unui munte pînă în ripa altui munte (M.-COST.); se rezemă și stete privind cum apa cade și se izbește în ~ (SLV.); deodată se văd grămădiți cu toții într'o ~ adîncă și mlăștinoasă (VLAH.); Ⓕ: a da de ~, a prăpădi: dacă fratele nostru... nu intră pe altă cale, o să-și dea împărăția de ~ (CAR.); a se da de ~ (✓ pe, la) ~, a se prăpădi, a-și lua viața: dacă nu le vei tăia, eu mă duc și mă dau pe ~ (ISP.) [lat. rīpa.

RÎPANĂ (*pl.*-ne *sf. Mold.* *augm.* RÎPĂ: cam pe la jumătatea pădurii, dă de-o ~ mare și adîncă (VAS.).

RÎPCĂ (*pl.*-ce) *sf. Mold.* Viță de vie uscată.

RÎPOS¹ *adj.* Plin de rîpe, prăpăstios, abrupt: malul se înalță ~ și acoperit cu păduri vechi și stufoase (ODOB.).

RÎPOS² *adj. Olten. Băn. Trans.* Plin de rîp, jegos, răpănos.

RÎS¹ *sm.* ① Animal carnivor, un fel de pisică sălbatică, cu ochii foarte pătrunzători (*Felis lynx*) (▪ 4163): o giubea de postav albastru blănuită cu blană de ~ (FIL.) ¶ ② Blană de rîs: el poartă... malotea îmblănită cu ~ (ALX.) [vsl. rysĭ.

Fig. 4163. Rîs.

RÎS² 1. *part. trec.* RÎDE.

2. (*pl.*-suri *sn.* ① Faptul de a rîde: după ~ cunoști pe nebunul; ~ amestecat cu plîns; Ⓟ: ~ul aduce plîns sau după ~, plîns; a leșina de ~; a se strîmba de ~; a-și stăpîni ~ul; a-l umfla ~ul; scump la ~, serios ¶ ② Batjocură, bătaie de joc: a fi de ~; a lua în ~; a se) face de ~, de ~ul lumii; a ajunge de ~, de ~ul lumii; așa rămîne de ~ și de batjocură și neamurilor din urmă (TICH.) [lat. rīsus].

RÎSET *pl.*-ete) *sn.* Rîs prelungit, hohot de rîs: i se păru că aude de-a binele șoapte și ~e înfundate (D.-ZAMF.).

† **RÎSIPI...** ☛ RISIPI...

RÎȘCHIA... ☛ RĂSCHIA...

RÎȘCOV, ROȘCOV *sm.* Ciupercă comestibilă. de coloare portocalie sau gălbuie, numită și „opintici", „burete-dulce", „pita-lui-Dumnezeu", etc. (*Lactarius deliciosus*) (▣ 4164: o friptură de găinușă sălbatecă cu rîșcovi trecea în ochii igumenului... ca mîncarea cea mai faimoasă în lume (GRIG.) [rut. ryžok, ryžka „rîșcov"].

Fig. 4164. Rîșcov.

RÎȘNI, RÎJNI -nesc *vb. tr.* A măcina cu rîșnița, cu morișca (cafea, piper, etc.) [rîșniță].

RÎȘNICIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* RÎȘNIȚĂ: am o ~, toată ziua rîșnește și noaptea s'oprește (GOR.), *ghicitoare despre* „gură".

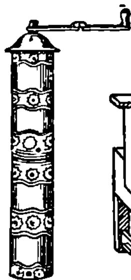

Fig. 4165. Rîșniță de cafea.

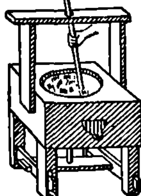

Fig. 4166. Rîșniță de sare (Rășinari-Transilvania).

Fig. 4167. Rîșniță de grăunțe (Fălticeni — după T. Papahagi).

RÎȘNIȚĂ, RÎJNIȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ① Morișcă de măcinat cafea, piper, etc. (▪ 4165 ¶ ② Morișcă de măcinat sare sau grăunțe (▣ 4166-4168); Ⓕ Ⓟ: a ajunge de la moară la ~, a scăpăta, a ajunge din mare mic, dintr'o situațiune înaltă într'alta cu mult inferioară: Fie-i moara rîșniță Și hodina 'n temniță (IK.-BRE.); Ⓟ: armăsarul, cînd îmbătrînește, ajunge la rîșniță (PANN) [comp. vsl. žrŭnŭvĭnica].

RÎȘNIȚAR *sm.* Cel ce vinde rîșnițe de cafea (▪ 4169).

RÎT¹ *pl.*-turi) *sn.* ① Botul porcului (▣ 4170): purcelul... mai răstoarnă cîteva oale cu ~ul (CRG.); Am un purcel cu ~ul de fier (GOR.), *ghicitoare despre* „sfredel" ¶ ② *Pr. ext.* Trompă de elefant: un șireag de elefanți... cu ~urile întinse, cu colții ascuțiți... dau năvală prin leasă și prin mocirlă (ODOB.) [vsl. rŭtŭ].

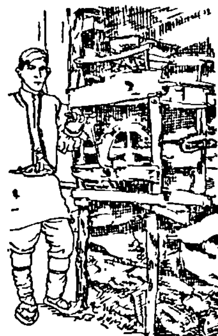

Fig. 4168. Rîșniță de grăunțe (Pădureni-Transilvania, după T. Papahagi).

RÎT², RÂT (*pl.*-turi) *sn.* ① *Trans.* Livadă, luncă; loc șes, cîmp neted pentru pășunatul vitelor sau de unde se cosește iarba pentru fîn: Mă dusei cu coasa 'n rît, Cosii iarbă și urît (IK.-BRS.) ¶ ② *Băn.* Loc mocirlos: au început stîrcul... a spune ce ape, ce bălți, ce ~uri în India și în Eghipet se află (TICH.) [ung. rét].

○ **RÎTAN**, RÂTAN *sm. Mold.* Ⓟ Porc, mojic, mitocan: în casă te calicești pînă la lescaie, ~e! (CAR.) [rît¹].

RÎTOS *adj.* Ⓟ Obraznic, îndrăzneț (PAMF.) [rît¹].

‡ **RÎȚĂ** *sf.* Numele slovei cirilice р, ρ [vsl. rĭci].

Fig. 4169. Rîșnițar.

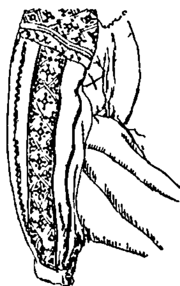

Fig. 4170. Rîturi: A. de porc; B. de mistreț.

RÎU (*pl.* rîuri ① ● *sn.* Apă mare curgătoare ce se varsă într'un fluviu, într'alt rîu sau într'un lac: ~ul Olt se varsă în Dunăre; pește de ~ ¶ ② Ⓕ Ori-ce lichid ce curge în belșug; șiroiu: Iar la ospăț, un ~ de vin! (COȘB.); un ~ de lacrămi îi îneacă fața (GN.) ¶ ③ *pl.* Ⓣ Flori cusute în linii șerpuitoare pe mînecile iilor (▣ 4171, 4172): știa să împuieze la rîuri pe ii și pe cămăși (LUNG.); tăblițe sau cusături roșii și albe pe mantia arhierească: rîurile carile sînt la mantie albe și roșii (PRV.-MB.) [lat. rīvus].

Fig. 4171. Rîuri.

Fig. 4172. Rîuri.

RÎULEȚ (*pl.*-ețe) *sn.* ● *dim.* RÎU: în fie-care zi făceam cîte o baie în ~ul rece și limpede (GN.).

RÎURA (-rez 1. *vb. tr.* Ⓣ A împodobi cu cusăturile numite „rîuri": Cu iile rîurate (TOC.).

2. *vb. intr.* A cădea în unde, a undula: A zînelor crăiasă Venea cu părul rîurînd (COȘB.).

RÎURI (-uresc *vb. intr.* ① A curge ca un rîu ¶ ② RÎURA 2 [rîu].

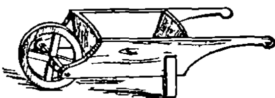
RÎVNĂ, RÎMNĂ (*p.*-ne *sf.* ① Dor aprins, dorință vie; poftă nesăturată: îmi zise să mă întorc, căci rîvna noastră a ascultat-o Dumnezeu (ISP.); înfierbîntați... de frica pierderii și de rîvna cîștigului (DLVR.); cela ce va săruta copil cu rîmnă, acela să se certe după voia judecătorului (PRV.-MB.) ¶ ② Osîrdie, tragere de inimă, ardoare, zel: femeia, biet, se puse cu mai mare rîvnă să facă bucatele care să placă bărbatului (ISP.); nu numai spre binele lui îl îmbrîncește pe om rîvna științei (BR.-VN.) [vsl. rĭvĭnĭ].

RÎVNI, RÂVNI, RÎMNI, RÂMNI (-nesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A dori, a pofti cu înfocare (să aibă ceva, să ajungă la ceva, a năzui, a i se scurge ochii după ceva: cel ce rîvnește la milă moare flămînd (ZNN.); orbul rîvnește la ceea ce-i lipsește (GOL.); desișul frunzelor sale făcea o umbră, de parcă rîmneai la ea (ISP.) ¶ ② A jindui,

a se uita cu jind, a invidia: cei de la bucoavnă rîvneau la dînșii cum vorbeau păsărește (I.-GH) [vsl. *rîvĭnitĭ].

RÎVNITOR, **RÎMNITOR** *adj. verb.* și *sm.* **RÎVNI**. Care rîvnește; cel ce rîvnește: au fost rîvnitori și herbinți nu numai ale sale să scrie, ce și cele străine (GR.-UR.).

○ **RÎZĂ** (*pl.*-ze *sf. Trans. Băn.*) zdreanță, haină veche și ruptă: a vîndut muierea o găină și vre-o 4-5 pui și a dat banii pe o ~ (RET.) [vsl. riza].

ROABĂ (*pl.*-be) *sf.* ① ☛ ROB ¶ ② Cărucioară cu o singură roată dinainte și pe care o împinge cineva ținînd-o de cele două mînere asemănătoare cu coarnele plugului; se întrebuințează pentru cărat pămînt, gunoiu, nisip, materiale de construcție, etc. (▣ 4173).

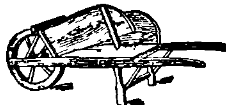

Fig. 4173. Roabe.

ROADĂ (*pl.*-de *sf.* ♣ Rod, fruct: tot satul ieșise la clacă, ca să-i strîngă roada de pe cîmp (SB.); sîngele unuia mai mult n'ar spori întru nimic roada pămîntului nostru (GN.); Cain... din roada țarinei sale ce era mai proastă pîne și pleve aprindea și jertfea lui Dumnezeu (N.-COST.); ce se prinde de grabă și nu face ~? (GOR.), *ghicitoare despre* „salcie".

ROADE (rod, roz) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A căuta să taie, să rupă din ceva tare, mușcînd de repetate ori cu dinții: n'are dinți să roază pîine și-i cere inima mere acre (PANN); Moartea... începe a ~ la copaci bătrîni, de-i pocneau fălcile (CRG); ☛ OS ①; Ⓕ F a-l ~ la ficați, la inimă, a-l chinui, a nu da pace, a umplea de supărare, de neliniște: bărbate, ce vierme te roade la inimă, de tot oftezi? (ISP.); Ⓕ ~ urechile cuiva, a chinui cu vorba, a nu da pace împuind urechile cuiva: muierea tot nu înceta să-i roadă urechile ca să-i prăpădească (SB) ¶ ② Ⓕ A chinui: ce gînduri negre îl rodeau, de umbla cu atîta neastîmpăr (VLAH.); indignarea și necazul care-l rodeau (BR.-VN.) ¶ ③ A uza încetul cu încetul frecînd de ceva, a toci: și-a ros coatele de masă; și-a ros tălpile alergînd ¶ ④ A mînca din ceva, a măcina, a găuri: apa roade stîncile; rugina roade fierul.

2. *vb. refl.* ① A fi ros ¶ ② A se toci prin frecare ¶ ③ Ⓕ A se ciopli: îl trimet la domnia-ta ca să se mai roadă, să poată ieși și el... la obraze (FIL.); am hotărît să introduc în provinție obiceiurile de la Iași, doar ne-om mai roade puținel și noi (ALECS.) [lat. rodĕre].

ROATĂ[1] (*pl.* roate, roți) *sf.* ① Cerc de lemn sau de metal care se învîrtește în jurul unei osii sau unui fus ce trece prin centrul lui: roata carului (▣ 4174, 4175); ☛ BĂȚ ⑤, CAR[1] ①; bătrîna pleacă cu donițele spre puțul cu două roate (DLVR.); roata morii; Ⓕ roata norocului, schimbările, în bine sau în rău, în soarta omului; s'a întors roata, s'a schimbat norocul: a face ~, a-și răsfira penele ca o apărătoare (*vorb. în spec.* de păuni, de curci, etc.); a face roata, a se face ~, a se da peste cap, a se învîrti, sprijinindu-se pe rînd cu mîinile sau cu picioarele de pămînt: copiii alergară în gloate, unii să se dea peste cap, alții să se facă ~ (ISP.) ¶ ② Tortură întrebuințată odinioară care consta în legarea osîndîtului pe o roată înțepenită pe un par, după ce i s'au sdrobit brațele, picioarele și șoldurile (▣ 4176) ¶ ③ *Pr. anal.* Ceva rotund ca o roată: cîte o ~ de fum... se ridică pînă în pînza depărtării (D.-ZAMF.) ¶ ④ Cerc format de oameni ce stau de jur împrejur: oamenii se făcuseră ~ în jurul lui Toipa și-l îmbulzeau (ISP.); oameni buni, faceți roata mai mare și lăsați-ne în mijloc mai mult loc de joc (ISP.): *de aci, adverbial*, a sta, a se așeza ~, de jur împrejur: în curte... stau o mulțime de masalale înfipte în pămînt, cu masalagii ~ pe lîngă dînsele (I.-GH.); ceilalți, ~ în jurul popii, ce făcea popa făceau și ei (DLVR.); a se uita ~, a-și face ochii ~, a se uita de jur împrejur: Negoiță s'a suit într'un dud mare și s'a uitat pretutindeni ~, să se 'ncredințeze dacă s'au depărtat bine (CAR.); cît cuprindeai cu ochii roata împrejur (GN.) ¶ ⑤ Învîrtitură, rotocol: paloșul Radului sbură un minut, făcînd ~ împrejuru-i (ODOB); în limpezișul cerului, se învîrtea încet, în roate largi... un vultur cu aripele întinse (VLAH.) ¶ ⑥ Vîrtelniță ¶ ⑦ Disc care se învîrtește orizontal în jurul unui fus și pe care olarul rotunjește lutul și dă forma oalelor ce fabrică (▣ 4177) ¶ ⑧ † Unealtă întrebuințată la tors: trebuia s'ajut acasă... la făcut țevi cu sucala și la tors cu roata (CRG.); aceste mașine, atît de utile, au ajuns cum era odinioară roata de tors (I.-GH.) ¶ ⑨ *Trans.* (PĂC.) Lumînare, de lungimea mortului, ce se încolăcește pe sicriu, ca o roată, înainte de a porni cu mortul la cimitir ¶ ⑩ De-a roata *loc. adv.* De-a rostogolul: păcătoșii dedeau drumul la cîte o stîncă de-a roata în vale (GN.): se da de-a roata peste cap (SB.) [lat. rota].

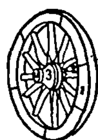

Fig. 4174. Roată. 1. Obadă.—2. Spiță.— 3. Căpățînă, butuc, bute, bucium.

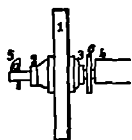

Fig. 4175. Roată. 1. Roata. — 2.3. Căpățînă, butuc, bute, bucium.— 4. Podul osiei.— 5. Cuiu, cocoșel.

Fig. 4176. Supliciul roatei.

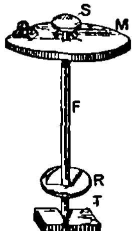

Fig. 4177. Roata olarului. S. Străgălie. — M. Masa. — F. Fusul. R. Rotiță. – T. Tigae.

‡ **ROATĂ**[2] (*pl.*-te) *sf.* ⚔ Companie de soldați: au dat... cu toate oștile năvală asupra Leșilor și înfrînsese o ~ de Leși (M.-COST.); regele, dîndu-i pe seama ei o ~ de ostași, ea pleacă călare pe un armăsar negru (ODOB) pol. rota.

ROB *sm.*, **ROABĂ** (*pl.*-be *sf.* ① Bărbat, femeie ajuns(ă) în stăpînirea cuiva prin cucerire, prin cumpărare sau prin moștenire, pe care stăpînul îl opunea la muncă, putea dispune de el (ea) în mod absolut, avînd dreptul de viață și de moarte asupra lui (ei), sclav ă: cîți numai din mamă roabă se vor naște sînt robi (LEG. CAR.); pînă pe la jumătatea veacului al XIX-lea, Țiganii erau robi în Țara-românească; în urma năvălirii barbarilor, robii romani se transformară pretutindeni în robi ai pămîntului (BR.-VN.); în cale se întîlniră cu trei roabe de ale zmeului, care păzeau pe Ileana Simziana (JIP.); ☛ POSTI 1 ② ¶ ③ Ⓕ Înlănțuit de, supus: ~ul datoriei, pasiunilor ¶ ④ ☆ Calea *sau* drumul robilor, calea lactee: calea robilor ce se află pe cer, de atunci se numește astfel, de cînd luau Tătarii oameni robi și cei ce scăpau, numai pe stelele acestea se uitau și puteau nimeri înapoi în țara lor (VOR.); o povățui să se ia după drumul robilor care se vede noaptea pe cer (ISP) [vsl. robŭ].

***ROBĂ** (*pl.*-be) *sf.* Ⓣ Haină lungă, cu mîneci largi, ce poartă magistrații (▣ 4178 [fr.].

Fig. 4178. Robă.

ROBACIU *adj. Mold. Bucov.* Muncitor, harnic: noroc de la Dumnezeu că era o fată robace și răbdătoare (CRG.); noroc că dăduse peste o femeie robace la treabă și gospodină (FURT.) [rob].

***ROBANC** *sbst.* ☛ — GEALĂU [germ. Rauhbank].

***ROBER** (*pl.*-ere) *sn.* ♠ Cele două jocuri ce trebuesc cîștigate la fie-care partidă de whist sau de bridge: după cîteva ~e de vist, m'am culcat (NEGR.) [engl. rubber].

ROBI -besc) 1. *vb. tr.* ① A face rob (roabă ¶ ② A lua captiv ă: o mulțime de oaste tătărească a năvălit în țară... robind femeile și copiii (GN.) ¶ ③ Ⓕ A captiva, a cuceri, a răpi: zîna... vorbi astfel încît robi toate inimile (ISP.); de la primele acorduri, a robit toată sala (BR.-VN.) ¶ ④ Ⓕ A pune stăpînire pe, a subjuga, a încătușa: o patimă care robește și umple toată viața acestui om (VLAH.).

2. *vb. intr.* A fi rob, a munci din greu, ca un rob.

3. *vb. refl.* A se face rob: ei începură a se supune și a se ~ unii pe alții (SB.); s'ar ~ Turcilor, numai s'o știe bine (DLVR.); Ⓕ: te robești pîntecelui și nu-ți dai cîtuși de puțină osteneală minții (CRG.).

ROBIE *sf.* ① Starea, condițiunea de rob,

sclavie: **Alții, deprinși cu robia, de ea greu se despărțesc** (ALX.) ¶ 2 Captivitate: **toți nelegiuiții ce-mi calcă hotarul cad în robia mea** (ISP.).

*__ROBINET__ *pl.*-ete *sn.* Canaua de metal de la o fîntînă sau de la o instalație de apă; Ⓕ: **n'are decît să întoarcă ~ul, și vorbele curg cu nemiluita** (VLAH.) (▪ 4179) [fr.].

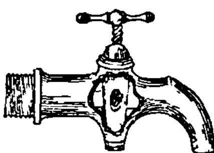

Fig. 4179. Robinet.

ROBOTĂ (*pl.*-te *sf.* 1 *Trans.* Clacă ¶ 2 *F* Muncă neîntreruptă, activitate asiduă: **Cazacul se apucă de ~ prin curte** (S.-ALD.) [vsl.].

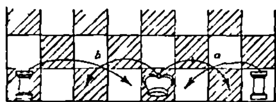

Fig. 4180. Rocadă.

ROBOTEALĂ (*pl.* -eli) *sf.* Faptul de a r o b o t i; muncă neîntreruptă, activitate: **moș Talpoș, omul de ~ al lui, sare 'n sus, se pune stană 'n față** (LUNG.).

ROBOTI (-otesc *vb. intr.* A se afla în treabă, a se ocupa cu diferite lucrări, a munci: **gospodarii robotesc pe lîngă casă, în așteptarea mămăligii** (VLAH.); **nu știu ce roboteam prin grădină** (CAR.); **în vreme de iarnă, țăranii robotesc prin prejurul casei, mai dreg cîte ceva** (D.-ZAMF.) [sl. r o b o t i t i].

ROBȘAG *pl.*-aguri *sn.* *Maram.* (BRL.) Robie, sclavie; captivitate [ung. r a b s á g].

*__ROBUST__ *adj.* Tare, sdravăn, voinic, vîrtos, viguros: **un om ~; o sănătate ~ă** [lat.].

ROC *sbst. Băn.* Termen, soroc: **slugile își tocmesc ~ul la Sf. Gheorghe** (NOV.) [srb. r o k].

*__ROCĂ__ (*pl.*-ce *sf.* 1 Masă de piatră, stană de piatră, stîncă ¶ 2 Masă minerală vîrtoasă sau fărămicioasă, care face parte din scoarța pămîntească [fr. r o c].

*__ROCADĂ__ (*pl.*-de) *sf.* În jocul de șah: schimbarea simultană a regelui și unuia din turnuri, în locuri anume indicate ▪ 4180 [germ R o c k a d e].

ROCHIE *sf.* Ⓣ ① Haina femeilor de la oraș care acopere tot corpul sau e alcătuită separat din bluză, corsaj, talie, laibăr, etc. și fustă: **~ de mireasă; a-și ridica rochia; Am o ~ mirie, Plină de pozderie,** (GOR.), *ghicitoare despre* „cer și stele" ¶ ② Fustă, foi [srb. r o k l j a].

ROCHIOARĂ (*pl.*-re *sf.* Ⓣ *dim.* ROCHIE: **Ia-ți papucii și ~, și te du în chilioară** (VOR.).

ROCHIȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ① Ⓣ *dim.* ROCHIE ¶ ② Ⓣ Hăinuța de copilă, de fetiță: **avea o ~ de toată frumusețea și o pălărioară de toată nostimada** (BR.-VN.) ¶ 3 ♣ ROCHIȚA-RÎNDUNELEI = VOLBURĂ 3.

ROCIU (*pl.*-ciuri *sn.* Un fel de plasă în formă de sac pentru prins pește ▪ 4181): **peștii cei mai mulți se prind cu rociul** (PĂC.) [comp. ung. r á c s a „plasă de prins raci"].

Fig. 4181. Rociu.

*__ROCOCO__ *adj. invar.* și *sbst.* ① Stil de ornamentațiune din timpul lui Ludovic al XV-lea, caracterizat prin profuziunea liniilor încovoiate, a ghirlandelor împletite, etc. (▪ 4182 ¶ 2 Ⓕ Lucru învechit, ieșit din modă, de prost gust: **cîteva conferinți la Ateneu, cu subiecte ~, vor fi indispensabile** (VLAH.) [fr.].

Fig. 4182. Stil rococo.

ROCODELE *sf. pl.* Lucruri de mînă (horbote, etc. [comp. ROGODELE].

ROCOINĂ ☛ RĂCOVINĂ.

‡**ROCOȘ(E)AN** *sm.* Răzvrătit, răsculat, rebel: **au trecut asupra Ghetilor... carii să făcusă rocoșeani asupra împărăției** (CANT.); **după așezare și potolitul acelor rocoșani, se bolnăvește în oraș în Sas-Sebeș** (LET.) [pol. r o k o s z a n i n].

‡**ROCOȘELNIC** *sm.* și *adj.* — ROCOȘ(E)AN: **l-au luat cu toți mîrzacii carii mai rămăsese cu dînsul ~i** (N.-COST.).

‡**ROCOȘI**, RĂCOȘI (-oșesc) *vb. refl.* A se răscula, a se răzvrăti: **în zilele lui Domețian împărat s'au rocoșit Dacii asupra împărăției Rîmului** (N.-COST.); **Parthii gonise pre împăratul și iarăși să răcoșise** (CANT.) [pol.].

‡**ROCOȘIRE**, RĂCOȘIRE *sf.* Faptul de a se r o c o ș i; răscoală, răzvrătire: **așa au fost rocoșirea Ungurilor cu Racoți împotriva Nemților** (MUST.).

‡**ROCOȘITURĂ**, RĂCOȘITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Răscoală, răzvrătire, rebeliune: **rădicîndu-se asupra Nemților pentru rocoșiturile lor... l-au ucis... împreună cu mumă-sa** (N.-COST.); **carele din boieri se afla în niscai fapte rele, cu rocoșituri asupra domniei și-l prindea, într'acel turn îl închidea** (MUST.) [r o c o ș i].

ROCOTEL *sbst.* ♣ ① = CUIȘORIȚĂ ¶ ② = RĂCOVINĂ.

ROCOȚEA (*pl.*-țele) *sf.* ♣ Mică plantă, cu flori albe, dispuse în cime multiflore: crește prin fînețe, tufișuri și grădini; numită și „rocovină", „steluță" *(Stellaria graminea)* (▪ 4183).

ROCOȚEL *sbst.* ♣ = RĂCOVINĂ.

ROCOVINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ♣ ① = MIERLUȚĂ² ¶ ② — ROCOȚEA ¶ ③ — RĂCOVINĂ.

Fig. 4183. Rocoțea.

ROD (*pl.*-duri) *sn.* ① ‡ Generație, neam: **din ~ în ~; ~ul omenesc; de va fi om de ~ bun, să-l scoață den locul lui o samă de vreme** (PRV.-LP.) ¶ ② (*pl.* roade, ✓ roduri) ♣ Poamă, fruct, roadă: **porumbul înalt așteaptă încă binecuvîntarea unei ploi, ca să lege ~ul** (URG.); **prostul taie copacul, ca să-i mănînce ~ul** (ZNN.); **priveliștea căsuțelor albe ce se ivesc dintre pomii încărcați de ~** (VLAH.); **hrănindu-se... cu roadele unor copaci** (ISP.); **rădăcina învățăturii este amară, dulci sînt însă ~urile sale** (NEGR.) ¶ ③ RODUL-PĂMÎNTULUI, plantă veninoasă, cu frunze lucitoare, acoperite adesea cu pete brune; crește prin păduri și dumbrăvi; numită și „cocoșoaică", „barba-lui-Aron", „mărceț", „piciorul-vițelului", „porumbul-cucului", „ungureancă", etc. *(Arum maculatum)* (▪ 4184) ¶ ④ (*pl.*-duri, roade) Ceea ce se produce, ce se naște; Ⓕ urmare, rezultat, folos: **~ul pîntecelui; mai tîrziu începu a prinde dragoste de dînsul, cînd simți ~urile căsătoriei** (ISP.); **toamna avea s'aducă roadele atîtor frămîntări** (VLAH.) ¶ ⑤ Testicul [vsl.].

Fig. 4184. Rodul-pămîntului.

RODAN (*pl.*-ane) *sn.* = SUCALĂ: **Irina lăsă ~ul și ieși după măsa care robotea tăcută** (DLVR.).

RODAȘCĂ = RĂDAȘCĂ.

ROD-DE-ZAHĂR ☛ RODOZAHAR.

RODI (-desc) 1. *vb. tr.* ① A naște, a produce, a da rod ¶ ② A face să dea rod, să fie roditor: **s'ar zice că sîngele vărsat de mine rodește pămîntul** (GN.).

2. *vb. intr.* A da rod, a produce: **rodește acea țară grîu, orz și de altă pîne** (LET.); **furca nu se lasă goală, că nu rodește cînepa** (VOR.) [vsl. r o d i t i].

Fig. 4185. Rodie.

RODIE *sf.* ♣ Fructul rodiului, de forma și mărimea unui măr, plin cu semințe roșii, zemoase și foarte gustoase (▪ 4185): **fetele noastre se roșiseră ca niște rodii coapte** (ALECS.) [ngr. ῥόδι].

RODIER, **RODIU** *sm.* ♣ Frumos arbore, originar din sudul Europei, al cărui fruct este r o d i a *(Pumica granatum)* (▪ 4186): **șirurile de lauri înfloriți și de rodieri crescuți pe malurile lui** (ALECS.).

†**RODINI** *sf. pl.* ① ‡ Naștere, ziua nașterii ¶ ② ‡ Creațiune ¶ ③ ‡ Sfințire, afierosire, tîrnosire ¶ ④ Daruri aduse lăuzei: **pîne se duce ~ la femeile ce-au născut** (SEZ.); **a se duce, a merge, a veni în ~**, a face vizită lăuzei (de la naștere pînă la botezul pruncului) aducîndu-i daruri: **la ea s'au coborît soarele, luna și stelele și au venit la ~** (VOR.) [vsl.].

Fig. 4186. Rodier.

RODITOR *adj. verb.* **RODI.** Care rodește, care face roade: **pămînt ~; pom ~; acela ce va tăia vie roditoare... acestuia să-i taie mînule** (PRV.-LP.) ¶¶ © **NERODITOR.**

RODIU ☛ **RODIER.**

RODNIC *adj.* Roditor, care aduce mult r o d, fecund, mănos: **culmea Comarnicului... își întinde spinarea... între cele două văi frumoase și ~e ale acestui județ** (VLAH.).

RODNICI (-icesc) *vb. tr.* A face r o d n i c, a fecunda, a fertiliza.

RODNICIE *sf.* Calitatea de a fi r o d n i c, fertilitate, fecunditate: **vorbesc undele Argeșului... de rodnicia pășunilor și holdelor pe cari le scaldă** (VLAH.).

***RODODENDRU** *sm.* ♣ = **OLEANDRU**: **văd aici grădini în care înflorește mirtul și cresc... cedri și rododendri** (I.-GH.) [fr.].

RODOS *adj.* Roditor, mănos: **cînd plouă la zile mari e anul ~** (GOR.) [r o d].

RODOZAHAR, Ⓟ **ROD-DE-ZAHĂR** *sbst.* ✕ Dulceață de trandafiri: **fel de fel de dulcețuri: rodozahar, șerbeturi de trandafir și de vișine** (I.-GH.); **îmi găsi pricină de la te mieri ce, de la un rod de zahăr care se zăhărisise** (GN.) [ngr. ῥοδοζάχαρη].

○**ROFI** (-fesc) *vb. tr. Olten.* ✕ A fierbe (prea) puțin o legumă, a nu o fierbe de ajuns (CIAUS.).

ROFII, **ROHII**, **ROHINI** *sf. pl.* Ⓟ Bube ce se fac uneori pe capul și fața copiilor, îndată după naștere; se întind și se prefac în răni umede și grețoase [comp. srb. r o h a v „ciupit de vărsat"].

***ROGATORIE** *adj. f.* Comisi(un e ~, cerere pe care un tribunal o adresează altuia spre a-l invita să facă, în județul său, o anchetă sau oare-care acte de procedură pe care nu le poate face însuși [fr.].

ROGOADE ☛ **ROGODELE.**

ROGODELE, **ROGOADE** *sf. pl.* Ⓟ Tot felul de poame: **casele văruite se afundau în grădini cu rogodele** (OLVR.); **de Sînt-Ilie nu-i bine să lucre omu, că bate piatra rogoadele** (GR.-N.) [comp. **ROCODELE**].

ROGOJINĂ (*pl.*-**ini**) *sf.* Împletitură de papură ce se aștерne pe jos, pe scîndurile unui pat, etc. (▣ 4187); **un car coperit cu o ~ ...dete să iasă în ulița mare** (NEGR.); în vremea veche, cînd poporul voia să atragă atențiunea Domnului asupra unei nedreptăți, aprindea unul sau mai mulți cîte o rogojină făcută sul și o așeza pe cap, cu partea aprinsă în sus: **neflind vezirul, dat-au boierii rugă la singur împăratul, aprinzîndu-și și o ~ în cap** (N.-COST.); **Tîrgoviștenii... au venit la divan la București cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap** (I.-GH.) [srb.].

Fig. 4187. Rogojină.

ROGOJINAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde r o g o j i n i.

ROGOZ, ○ **RĂGOZ** *sbst* ♣ ① Plantă ierboasă cu tulpina dreaptă, în trei muchi ascuțite; crește prin mlaștini și bălți, pe malul lacurilor și al rîurilor *(Carex riparia* ▣ 4188 ; *(C. vulpina* ▣ 4189): **făcu să crească din acea gropiță niște trestie și niște rogoz mai frumos decît pretutindeni** (ISP.); **Ulcicuță unsă. În rogoz ascunsă** (GOR.), *ghicitoare despre* „iepure"; **Iese moșul din rogoz, Cu cojocu 'ntors pe dos** (PAMF.), *ghicitoare despre* „popușoiu" ¶ ② Plantă cu tulpina țeapănă și înaltă de peste un metru, cu numeroase tubercule globuloase de mărimea alunelor sau a nucilor, care constitue un excelent nutriment pentru porci; crește prin mlaștini și pe malul apelor, formînd adevărate stufării; numită și „pașă" *(Scirpus maritimus)* (▪ 4190 ¶ ③ **PIR-ROȘU** ¶ ④ — **CIPIRIG** ¶ ⑤ **PIPIRIG** [vsl. r o g o z ŭ].

Fig. 4188. Rogoz.

Fig. 4189. Rogoz.

Fig. 4190. Rogoz.

ROHATCĂ (*pl.*-**ătci** *sf. Mold. Bucov.* Barieră (la marginea unui oraș : **tocmai cînd am intrat în Iași, pe rohatca Păcurari** (CRG.); **cînd s'a văzut la ~, s'a așezat jos pe troscot** (VLAH.); **patașca venea să poarte... pe conul Iordache spre ~** (GRL.) [rus.].

ROHII, **ROHINI** ☛ **ROFII.**

ROHMANII *sm. pl. Bucov.* Ⓟ = **BLAJINII** [rut. R o c h m a n n y j].

‡**ROHMISTRU**, **ROTMISTRU** *sm.* ✕ Căpitan de cavalerie (la Poloni): **ieșit-au îndată la harț polcovnicul Gligoraș Ivanenco cu rohmistrii lui și cu tovarăși de la steagul lui** (N.-COST.) [pol. r o t m i s t r z].

ROI (roesc) *vb. intr.* ① A se înmulți și a ieși din stupi, sburînd în roiuri, spre a căuta un nou, locaș (*vorb.* de albine): **pentru ca să roească stupii bine, să se semene aproape de prisacă... hrișcă** (ORAGH.) ¶ ② A sbura, a alerga în număr mare, de colo pînă colo; a furnica; a se revărsa: **florile erau în straturi verzi... iar printre ele roiau fluturi roșii** (EMIN.); **iarăși izvorăsc din codri cete de țărani ce roesc spre tabără** (VLAH.) [srb. r o i t i].

ROIB 1. *adj.* Cu părul de coloare roșatică (*vorb.* de cai . roșcat: **cei doi cai mărunți, ~i, ședeau cuminți în drum, cu capetele plecate** (SAO.).

2. *sm.* Cal roib [lat. r u b e u s].

ROIBĂ (*pl.*-**be** , *Olten.* **ROIBIE** (CIAUS.) *sf.* ♣ Plantă cu tulpina aspră și acățătoare, cu flori albe-gălbui, grupate în ciorchini, cu fructele alcătuite din niște boabe roșatice, ce devin mai tîrziu negre; e întrebuințată ca plantă tinctorială; numită și „brociu", „pațachină" sau „rumenele" *(Rubia tinctorum)* (▪ 4191) [lat. r u b i a].

ROINIC *adj.* Care sboară de colo pînă colo, ca un r o i u de albine fără stup: **Domnind sumeț și tînăr pe ~ile stoluri** (EMIN.).

ROINIȚĂ[1] (*pl.*-**țe** *sf.* ♣ Plantă cu miros plăcut, cu flori albe, mult căutată de albine; e întrebuințată în medicină pentru proprietățile ei stimulante și digestive; numită și „iarba-stupului", „mătăcină", „melisă", „roiște", etc. *(Melissa officinalis)* (▪ 4192 [r o i u].

Fig. 4191. Roibă.

Fig. 4192. Roiniță.

ROINIȚĂ[2] (*pl.*-țe *sf.* Mic stup purtăreț, în care se prinde noul roiu [srb. .

ROIȘTE *sf.* 1 Faptul de a r o i (*vorb.* de albine : **hrișca pe vremea roiștii să fie totdeauna înflorită** (DRĂGH.) ; **hrișca să se seamine de timpuriu, ca așa pe timpul roiștii să fie înflorită și să aginte ~a albinelor** (ION.) ¶ 2 ROINIȚĂ[1].

ROIT *sbst.* Faptul de a r o i : **după ce a roit stupul odată sau de două ori... trebue a se opri ~ul fetezîndu-se** (ION).

ROIU *pl.*-iuri *sn.*, *sm.* 1 Mulțime de albine, ieșite din stup, ce sboară în grup compact, împreună cu matca lor, spre a-și căuta un alt locaș ▪ 4193 : **un ~ de albine se învîrtea în sbor pe deasupra capului său și umblau bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se așeze** (CRG.) ; **ce tocmală să fie la o oaste ce era ca un ~ fără matcă** (M.-COST.) ; **bățul pe care s'a așezat roiul întîiu e tare bun să-l porți, cînd mergi undeva** (VOR.) ¶ ② *Pr. anal.* Mulțime mare de insecte, de păsări, etc. sburînd în grup compact : **un ~ de fluturi albi** (ALECS.) ; **mii de licurici... trec în roiuri** (VLAH.) ; **roiuri de rîndunele** (GN.) ; **un ~ de grauri** (D.-ZAMF.) ; **Pe crengile pădurii, un ~ de păsărele. Cu-o lungă ciripire, la soare se 'ncălzesc** (ALECS.) ; tot astfel, despre o mulțime mare de oameni sau de alte ființe : **Venit-au roiuri de 'mpărați** (COȘB.) ; **o mișcare generală se face în roiul de oameni** (D.-ZAMF.) ; **aici e ~ de ciocoi** (ALECS.) ; **curgeau plăieșii roiuri de pe sub poalele codrilor** (VLAH.) ; adesea repetat : **colo, după cina cea bună, prind a veni roiuri, roiuri de draci și zmei** (RET.) ; de asemenea, despre o mulțime mare de lucruri de același fel : **un ~ puternic de scîntei** (GN.) ; **roiuri de unde** (EMIN.) ; Ⓕ : **roiuri de gînduri și amintiri din tinerețe** (GRIG.) vsl. r o j].

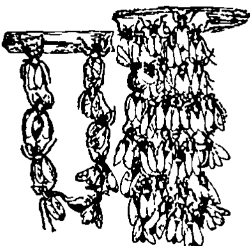

Fig. 4193. Roiu.

○ **ROJMALÎN** ROSMARIN : **Tot cu in și cu pelin Și c'un fir de ~** (IK.-BRS.).

***ROL** *pl.*-luri *sn.* 1 Listă, însemnare, catalog ¶ ② Listă de contribuabili ¶ ③ Tablou pe care sînt înscrise, la tribunal, procesele în ordinea în care urmează a fi judecate ¶ ④ Ceea ce un actor are de învățat dintr'o piesă de teatru spre a recita pe scenă : **nu-și știe ~ul** ¶ ⑤ Personajul reprezentat de actor ¶ ⑥ F Chipul cum se poartă cineva în anumite ocaziuni ; partea ce ia cineva într'o afacere : **a jucat un mare ~ în această afacere** ¶ 7 Ⓕ Atribuțiune specială : **nu-și pricepe de ajuns ~ul de învățător** [fr. r ô l e].

***ROLĂ** *pl.*-le *sf.* ROL : **a jucat o ~ însemnată în patria sa** (NEGR.) ; **pare un paiazzo într'o ~ de intrigant** (EMIN.) ; **aicea vulpoiul nu joacă rola persoanei vrednice de osîndire** (ȚICH.).

***ROM**[1] *pl.*-muri *sn.* Rachiu foarte tare obținut prin fermentarea melasei sau sucurilor trestiei de zahăr : **ar fi fost un om prețios, dacă nu era atît de devotat ~ului de Jamaica** (I.-GH.) ; **îl freca pe mîini, pe picioare și pe coaste cu ~, amestecat cu vin** (DLVR.) [fr. r h u m, *pron.* „rom"].

ROM[2], *mai adesea* ROMURI *pl. Trans.* Nisip care conține aur (VIC.) (PȘC.) [comp. ung. r o m „dărămături"].

***ROMAN**[1] 1. *adj.* ① Care aparținea Romei din vechime : **dreptul ~** ; **poporul ~** ; **cetățean ~**, cel ce se bucura de aceleași drepturi civile și politice ca și cei născuți la Roma ; **cifre ~e**, literele cu care Romanii scriau numerele : I 1, II (2), III (3), IV (4), V 5, VI (6), VII (7, VIII (8, IX (9), X (10), XL (40, L (50, XC (90), C (100, D (500), M (1000) ¶ ② Care aparține Romei moderne ; **Biserica ~ă**, Biserica catolică ¶ ③ **Limbă ~ă**, limbă modernă derivată din limba latină vulgară : **limba română e o limbă ~ă** ¶ ④ **Caractere ~e**, litere de text obicinuite, cu trăsăturile perpendiculare, spre deosebire de „cursive" sau „italice", ale căror trăsături sînt oblice.

2. *sm.* Locuitor al Romei vechi sau moderne [lat.].

***ROMAN**[2] (*pl.*-ane) *sn.* ① Povestire închipuită, scrisă în proză, în care autorul caută să excite interesul, fie prin jocul pasiunilor, fie prin descrierea moravurilor, fie prin ciudățenia aventurilor : **~ filosofic, social, istoric, de aventuri**, etc. ¶ ② Ⓕ Povestire în care faptele relatate nu par a fi cu putință ; serie de aventuri extraordinare [fr.].

ROMAN[3] *sbst.* ① — ROMONIȚĂ-PUTUROASĂ ¶ ② AURATĂ.

***ROMANCIER** *sm.* Autor care scrie romane [fr.].

***ROMANESC** *adj.* ① Ce ține de roman : **stil ~** ¶ ② F Așa cum există numai în romane, nu însă în viața reală : **aventuri romanești** ; **idei romanești** [fr.].

***ROMANIC** *adj.* ① **Limbile ~e**, limbile derivate din latina vulgară (româna, sarda, italiana, reto-romana, franceza, provensala, catalana, spaniola și portugheza) ; **popoarele ~e**, popoarele care se trag din Romani ¶ ② **Arhitectură ~ă**, stil arhitectonic care a predominat în sec. al XI-lea, al XII-lea și o parte din al XIII-lea, inspirat de stilul basilicelor latine și în care se găsesc amestecuri de elemente orientale și bizantine (▣ 4194) [r o m a n[1]].

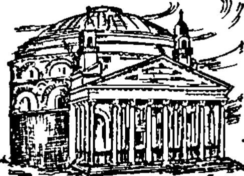

Fig. 4194. Stil romanic.

***ROMANIST** *sm.* Învățat care se îndeletnicește cu studiul limbilor romanice [fr.].

***ROMANISTICĂ** *sf.* Filologie romanică [r o m a n i s t].

***ROMANITATE** *sf.* ① Calitatea, caracterul de R o m a n sau de descendent al Romanilor : **aceste neamuri... s'au opintit să șteargă din fața pămîntului ori-ce urmă de ~** (ISP.) ¶ ② *col.* Popoarele romanice.

ROMANIȚĂ, ROMÂNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = ROMONIȚĂ : **Eu pe-un fir de romaniță Voiu cerca de mă iubești** (EMIN.) ; **șanțuri înflorite cu romănițe înstelate** (IRG.).

***ROMANIZA** (-izez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face Roman [fr.].

***ROMANTIC** 1. *adj.* ① Pitoresc, care-ți amintește frumusețea locurilor descrise în poeme și romane : **trecurăm și Valea Putnei, cea mai ~ă vale ce e dat ochilor să vază** (GN.) ¶ ② Romanesc ¶ ③ Gen de literatură care, renunțînd de a imita în mod servil literaturile greacă și latină, își întinde privirile și cercetările la toate timpurile, căutînd emoțiunea în toate subiectele și sub toate formele, fără a-i păsa de regulele și tradițiunile consacrate de autorii clasici : **școală ~ă** ; **poet ~**.

2. *sm.* Partizan al școalei romantice, scriitor în genul romantic [fr.].

***ROMANTISM** *sbst.* Școala literară a scriitorilor romantici care luă naștere pe la începutul veacului al XIX-lea [fr.].

***ROMANȚ** (*pl.*-țuri *sn.* Roman : **nu sînt niște ~uri în cari să se desfășure peripețiile unei intrigi** (I.-GH.) ; **fata nu-și strică mintea și sufletul cu ~uri** (SAD.) [it. r o m a n z o].

***ROMANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Cîntec duios sau melancolic : **am să-ți cînt o ~ pe care am scris-o ieri noapte** (DLVR.) ¶ ② Bucată de muzică scurtă, naivă și grațioasă, compusă mai adesea pentru cuvintele dintr'o romanță [fr. r o m a n c e].

***ROMANȚIOS** *adj.* Ⓟ Cu un spirit visător, cu idei ce nu cadrează cu viața reală, doritor de aventuri ca cele descrise în romane : **foarte romanțioasă, ea ținea mult la societatea tinerilor studenți** (CAR.) ; — *sm.* : **pe ici pe colo trecea cîte un ~ fluierînd** (EMIN.) [r o m a n ț].

ROMÂN 1. *sm.*, ROMÂNCĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Locuitor (locuitoare) sau originar(ă) din România ¶ ② Născut(ă din părinți români ¶ ③ F Ⓟ Om : **fă-te om dacă poți, ~ verde în fața prigonirii** (ALECS.) ¶ ④ F Ⓟ Țăran : **~ e țăranul, eu sînt boier Moldovan, declamau cu mîndrie elevii lui Cuculi și Chiriac** (ALECS) ; **pentr'o gură de iarbă, lua vita ~ului din bătătură** (VLAH.) ; **boierul, cînd îi e foame, se plimbă, ~ul fluieră, iar Țiganul cîntă** (ZNN.) ¶ ⑤ RUMÂN.

2. *adj.* Românesc: poporul ~; limba ~ă; literatura ~ă [lat. r o m a n u s].

ROMÂNAȘ *sm. dim.* ROMÂN: cînd voim să arătăm vitejia cuiva, zicem... puiu de ~ sau voinic, nu glumă (ISP.).

ROMÂNCĂ ☛ ROMÂN.

ROMÂNESC *adj.* ● ① Originar din România ¶ ② Privitor la România, la locuitorii ei sau la limba vorbită de aceștia: obiceiu ~; Țara Românească, România; limba românească; carte românească [R o m â n].

ROMÂNEȘTE *adv.* ● ① Ca Românii ¶ ② În limba românească: vorbea ~; *F* a spune ~ în ochi, a spune verde, fără încunjur [r o m â n e s c].

ROMÂNICĂ *sm. dim.* ROMÂN. Cuvînt pus mai ales în gura Țiganilor, în snoave.

‡ **ROMÂNIE** *sf.* Limba românească: pe ~, românește [r o m â n].

ROMÂNIME *sf. col.* ROMÂN. Toți Românii.

***ROMÂNISM** *sbst.* ① Spiritul românesc, sentimentul național al Românilor: ~ deșteptat în lupta contra Domnilor fanarioți a început a cînta slava strămoșească (I.-GH.) ¶ ② 🕮 Particularitate a limbii române [R o m â n].

***ROMÂNIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* ① 🕮 A da o formă românească unui cuvînt împrumutat dintr'o limbă străină ¶ ② A deprinde cu obiceiurile românești, cu felul de viață și de gîndire al Românilor.

2. *vb. refl.* A se face Român, a adopta firea, felul de viață, obiceiurile Românilor [R o m â n].

***ROMB** (*pl.*-buri) *sn.* ⟑ Figură geometrică compusă din patru laturi egale, un fel de paralelogram cu două unghiuri ascuțite și două unghiuri obtuse (▣ 4195) [fr.].

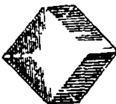

Fig. 4195. Romb.

***ROMBIC** *adj.* ⟑ Care are forma unui romb [fr.].

***ROMBOEDRIC** *adj.* ⟑ Care are forma unui romboedru [fr.].

***ROMBOEDRU** *sm.* ⟑ Paralelipiped ale cărui toate fețele sînt niște romburi (▣ 4196) [fr.].

***ROMBOID** *sm.* ⟑ Vechiul nume al paralelogramului [fr.].

***ROMBOIDAL** *adj.* ⟑ În formă de romboid: prismă ~ă; frunză ~ă (▪ 4197); țin în mînă lănci înalte, cu ascuțiș ~ la vîrf (ODOB.) [fr.].

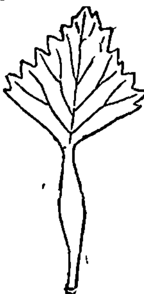

Fig. 4196. Romboedru.

Fig. 4197. Frunză romboidală.

○ **ROMON** *sm. Băn. Oaș.* ♣ = ROMONIȚĂ.

ROMONIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ ① — MUȘĂTEL: prin curte acum prindea a crește ~ și troscoțel (RET.) ¶ ② ~-DE-CÎMP *sau* ~-PROASTĂ, plantă cu flori ca ale mușățelului, ce crește prin locuri nisipoase și prin fînețele sterile *(Anthemis arvensis)* (▣ 4198 ¶ ③ ~-PUTUROASĂ, plantă, cu miros neplăcut, cu flori ca ale

Fig. 4198. Romoniță-de-cîmp.

Fig. 4199. Romoniță-puturoasă.

mușățelului; numită și „mărarul-cînelui", „fulică", „roman", etc. *(Anthemis cotula)* ▪ 4199 [r o m a n[3]].

***ROND** (*pl.*-duri) *sn.* ① Figură circulară, cerc, rotocol ¶ ② Piață circulară de la care pornesc mai multe bulevarde sau alee: ~ul al doilea de la șosea ¶ ③ Porțiune de pămînt, în formă circulară, semănată cu flori, într'o grădină sau într'un parc: S'au scuturat rozele toate în ~ul parcului ducal (D.-ZAMF.); ~urile de flori așezate și alese după colori (BR.-VN.) ¶ ④ Pas de dans în care unul din picioare descrie un semicerc, înainte sau înapoi ¶ ⑤ ⚔ Vizită de noapte făcută la diferite posturi spre a vedea dacă santinelele veghiază, de se execută regulamentele de poliție, etc.: a face ~ul, a fi de ~, a avea însărcinarea de a face rondul [fr. r o n d, r o n d e].

***RONDĂ** (*pl.*-de *sf.* 1 ✒ Fel de scriere cu trăsă-

Fig. 4200. Ronde.

Fig. 4201. Ronde.

turi groase și aproape perpendiculare (▪ 4200, 4201) ¶ ② ⓣ Manta lungă femeească, fără mîneci, mai adesea îmblănită [fr.].

***RONDEL** (*pl.*-ele, -eluri) *sn.* ✒ Poezioară de 13 versuri cu două rime, ale cărei prime cuvinte se repetă după al optulea și după cel din urmă vers [fr. r o n d e a u].

***RONT** (*pl.*-turi) *sn.* — ROND: ~uri de flori în toate fețele, cascade de clematită... se adunaseră aici ca să facă un raiu (BR.-VN.).

○ **RONȚ** *sbst. Olten. Băn.* Os moale, care se poate roade; sgîrciu, cartilagiu [comp. RONȚĂI].

RONȚĂI (-țăiu, -țăesc) *vb. tr.* și *intr.* A mînca rozînd cu dinții și producînd un fel de scîrțîit; a căuta să sfărîme cu dinții ceva tare și uscat: ciobanul începu a ~ la floricele prin întunerec (ISP.); porcii... ronțăiau ghinda, făcînd clăbuci la gură (DLVR.); *pr. anal.*: o limbă îngustă de herăstrău... începe să ronțăie în mișcări dese și regulate (CAR.) [onom.].

RONȚĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.*, **RONȚĂIT** *sbst.*, **RONȚĂITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a r o n ț ă i: s'auzea numai, prin răcoarea nopții, ronțăiala calului (CAR.); i se păru că aude ronțăitul unui cal care paște (D.-ZAMF.).

ROORA ROURA.

ROPĂI (-păiu) *vb. tr.* și *intr.* ROPOTI: Tot strigînd și ropăind (MAR.) [comp. RĂPĂI].

ROPĂIT *sbst.* Faptul de a r o p ă i, ropot: se auzea ~ul cailor pe întinderea cîmpului (D.-ZAMF.).

○ **ROPINĂ** (*pl.*-ini *sf.* ⛰ Groapă, șanț făcut de ape; rovină: și s'a pomenit într'o ~, cu cioturi (LUNG.) [srb. r o p a + r o v i n ă].

ROPOT (*pl.*-ote) *sn.* ① Trap; sgomotul copitelor lovite de pămînt, cînd aleargă caii în trap, tropot: un ~ de cai și un zăngănit de arme (DLVR.); tresare de un ~ venit de pe deal (VLAH.) ¶ ② *Pr. ext.* Ori-ce sgomot analog, cadențat, repetat; răpăit: în ~ul ploii ce cădea... nemiluit (DLVR.); Ca ~ul de grindini, ...vin săgeți de pretutindeni (EMIN.); s'aude viind un vuet ca un ~ de ploaie (VLAH.); Ritmic valurile cad, Cum se sbate 'n dulce ~ Apa 'n vad (COȘB.); un ~ de aplauze cutremură sala ca o explozie (VLAH.) ¶ ③ Goană în trap: apoi dă biciu iepelor și iar mai trage un ~ (CRG.) ¶ ④ Săltătură, joc, danț (cu bătaia cadențată a picioarelor): tragem un ~ și două și trei, de era cît pe ce să scoatem sufletul din popă (CRG.) ¶ ⑤ Sgomotul produs de una sau mai multe persoane ce lucrează în grabă, alergînd de colo pînă colo; dîrdoră: toate treburile casei le făcea fără nici un ~ (BR.-VN.); de dimineață pînă seara era în ~ele pregătirii (VLAH.); urlă tîrgul de ~ul alegerilor (BR.-VN.) [comp. vsl. r ŭ p ŭ t ŭ, rus. r o p o t ŭ].

ROPOTI (-otesc *vb. intr.* A tropăi, a răpăi, a răsuna sgomotos de lovituri cadențate: Pămîntul ropotește sub tropot de copite (ALECS.).

ROPOȚIN(I) ☛ RĂPOȚIN(I).

ROPOTITOR *adj. verb.* ROPOTI. Care ropotește: ca un tunet ~ trecură prin mulțimea ce se adunase în jurul palatelor împărătești (MERA); ☛ ROTOPITOR.

ROS 1. *adj.* ① *p.* ROADE ¶ ② Uzat, tocit ¶¶ © NEROS.

2. *sbst.* Faptul de a roade, roadere.

ROSĂTŲRĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a roade; parte roasă: furnicarul furnicii de pădure... se întrebuințează la rosături de picioare (MAR.) [r o s].

***ROSBIF** *pl.*-ifuri) *sn.* ✕ Bucată de carne de vacă coaptă în cuptor, în așa fel încît să rămîie roșie la mijloc fr. < engl.].

***ROSBRAT**, ROSTBRAT (*pl.*-ate) *sn.* ✕ Carne friptă în tigaie (mai adesea cu ceapă) [germ. R o s t b r a t e n].

ROSCOL RĂSCOL.

***ROSMARIN**, ROZMARIN *sm.* ♣ Mic arbust plăcut mirositor, totdeauna verde, cu flori albastre, rar albe, dispuse la subțioara frunzelor *(Rosmarinus officinalis)* (▪ 4202) [lat.].

Fig. 4202. Rosmarin.

○ **ROSOLIE** *sf. Trans.* ♀ Un fel de rachiu îndulcit cu zahăr sau cu miere [it. r o s o g l i o].

ROST *pl.*-turi) *sn.* ① † Gură: Ah! ce frumoase vorbe din ~ul lui răsar! (COȘB.); sînt să-ți fie ~ul, moș Ioane, că ai vorbit din durere (CRG.); a învăța, a ști, a spune) pe de ~, (pe de-a ~ul, pe din afară: știa pe Arghir pe de ~, din scoarță pînă în scoarță (I.-GH.) ¶ ② Golul dintre firele încrucișate ale urzelii în care se aruncă suveica, cînd se țese ¶ ③ ⚠ Golul rămas între cărămizile așezate una lîngă alta, la zidit, între scîndurile puse alături, la o dușumea, la acoperiș, etc.: o mîță... face să curgă printre ~urile bagdadiei sămînță de cînepă (SAD.); a umplea ~urile ¶ ④ Deschizătură în unghiu formată de nuielele împletite ale gardului ¶ ⑤ Ⓕ Sens, înțeles, noimă, rațiune, scop: nu înțeleg ~ul acestor vorbe; nu știu ce ~ a venit aici; toate lucrurile își aveau ~ul lor; măi, ce ~ tulburi tu apa, de nu pot să bee vitele? (VAS.); îndoielile neliniștitoare despre ~ul lumii (BR.-VN.); a-i da de ~ ¶ ⑥ Ⓕ Ordine, regulă, rînduială, așezare, dispozițiune; socoteală: om cu ~; le face toate cu ~ ¶ ⑦ Ⓕ Pregătiri, preparative: a face ~ de plecare, de mîncare; a face ~ (de bani, de un bilet etc.), a căuta să-și procure: țăranii... se duc să mai facă ~ și de alte parale (VLAH.) ¶ ⑧ Ⓕ Mijloc, plan, metodă: s'a dus să cerceteze de nu e vr'un ~ de scăpare ¶ ⑨ *F* Căpătuială; folos: să te mai ajut și eu... să-ți faci și tu ~ aici ca toți megieșii (ISP.); rămase slugă la casa popii, ca să aibă și el ~ în lume (SLV.) ¶ ⑩ Ⓕ Mers, felul alcătuirii, modul de a se folosi, mecanism: nu-i știe ~ul ¶ ⑪ Ⓕ Urmă: nu-i știa de ~ de vre-o trei zile (ISP.) lat. r o s t r u m].

ROSTA *vb. intr.* A forma r o s t u l cu firele urzelii.

***ROSTBRAT** ☛ ROSBRAT.

ROSTI (-tesc 1. *vb. tr.* ① A scoate din gură, a exprima, a pronunța: ~ un cuvînt, o silabă ¶ ② A spune, a cuvînta: ~ un discurs ¶ ③ A pune ordine, a face cu bună rînduială.

2. *vb. intr.* ① A schimba ițele la țesut: la sul sînt două femei care rostesc și au bună grijă ca să nu se strice sau încîlcească rostul (LIUB.) ¶ ② A lărgi o gaură cu sfredelul ¶ ③ A face rost de ceva, a pregăti: vezi de rostește de masă, să mîncăm și să ne veselim (ISP.); să mergem, c'am rostit și o tîră de mîncare și-i păcat să rămîie (LUNG.).

3. *vb. refl.* ① A se pronunța: cu ce mîndrie trebue să se fi rostit a doua zi printre camarazii lor (VLAH.) ¶ ② A se înjgheba, a se alcătui: s'a fost rostit, pe vremea ocupării rusești, o școală aci (LUNG.) [r o s t].

ROSTIRE *sf.* Faptul de a (se) r o s t i, pronunțare.

ROSTOGOL, ○ RĂSTOGOL, ○ RĂSTĂGOL *sbst.* ① Dare peste cap; cădere de-a dura, învîrtindu-se ca o roată: cînd i-am tras un pumn... o căzut de-a rostogolul în celalalt colț al vagonului (ALECS.); cînd puse, măre, ursul umărul lui, se dete bolovanul de-a rostogolul și ursul peste el (ISP.); caii lunecau și se duceau de-a răstăgolul (CRG.); S'au dus iute răstăgol După trupul ce fugea (STAM.); Rostogol după ocol, gîscă albă 'ntr'un picior (GOR.), *ghicitoare despre* ,,curcubeu'' ¶ ② ♣ Plantă cu flori albure, cu antere albastre, dispuse într'un capitul globulos; numită și ,,măciuca-ciobanului'', ,,scaiu'', etc. *(Echinops sphaerocephalus)* ¶ ③ ♣ = TĂTARNICĂ.

ROSTOGOLI, ○ RĂSTOGOLI, ○ RĂSTĂGOLI (-olesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) răsturna peste cap, ca o roată, a (se) da de-a r o s t o g o l u l: stîncile începură a se rostogoli din înălțimi și toată falnica lui oaste... pieri în fundul acelei rîpi (VLAH.); lăcrămile i se rostogoliră pe obrajii săi albi-galbeni (DLVR.); pandurii se îmbrînceau și se rostogolean pe scară (ODOB.); Ⓟ: banul e făcut rotund, lesne se rostogolește; piatra care se rostogolește din loc în loc nu prinde mușchiu (PANN); Ⓕ: frînturile de gînduri ce se rostogolean în capul său (CAR.).

ROSTOPASCĂ, ROSTOPASTĂ *sf.* ♣ Plantă care conține un lapte galben-portocaliu, acru și foarte veninos, cu tulpina dreaptă, acoperită cu peri lungi și rari, cu flori galbene; e întrebuințată în medicina populară pentru vindecarea tăieturilor, contra tusei și contra negilor; numită și ,,calce-mare'', ,,crucea-voinicului'', ,,iarba-rîndunelei'', ,,iarbă-de-negi'', ,,negelariță'', etc. *(Chelidonium majus)* (▣ 4203): Frunză verde rostopască, L-om mîna în cîmp să pască (BRL.); bube(le) dulci... uneori se ung cu suc de rostopastă (PĂC.) [rut. r o s t o p a s t].

Fig. 4203. Rostopască.

***ROSTRAL** *adj.* ⚐ Coloană ~ă, împodobită cu ciocuri de corabie, embleme ale unei victorii navale (▣ 4204) [fr.].

ROSURĂ (*pl.*-suri) *sf.* Rosătură: furnicarele se întrebuințează... și ca leac contra mai multor boale, precum rosuri sau rosături de picioare... și pentru multe altele (MAR.); împăratul... ne mai putînd răbda rosura urechilor din partea Țigăncii (SB.) [r o s].

Fig. 4204. Coloană rostrală.

ROȘ ☛ ROȘU.

ROȘALĂ, ROȘEALĂ (*pl.*-șeli, -șele) *sf.* ① † Roșață, rumeneală ¶ ② Văpsea roșie, *în spec.* aceea obținută prin fierberea băcanului, cu care se roșesc ouăle de Paști: (ouăle) în roșele se fierb în clocot, după care se scot (PAMF.) [r o ș i].

ROȘATIC ☛ ROȘIETIC.

ROȘAȚĂ, ROȘEAȚĂ (*pl.*-șeți) *sf.* ① Coloare r o ș i e ¶ ② Colorațiune roșie a feței sub efectul unei emoțiuni vii, rumeneală: roșața obrazului ¶ ③ Pată roșie pe trup ¶ ④ ⚕ Ⓟ Rofii: boala numită ~ sau rofii (MAR.).

ROȘĂȚEA *sf.* ♣ Plantă ierboasă, cu flori frumoase, trandafirii; numită și ,,crin-de-baltă'', ,,fînul-cămilei'', ,,micșuneaua-apei'', ,,păpurică'', etc. *(Butomus umbellatus)* (▣ 4205) [r o ș a ț ă].

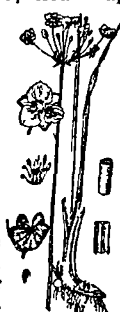

Fig. 4205. Roșățea.

Fig. 4206. Roșcov.

ROȘCĂ *sm.* Ⓟ Cel ce are obrajii r o ș i i din fire, roșcovan.

ROȘCAT *adj.* Cam roșu, de o coloare ce bate în roșu, roșietic: stînci ~e, care se numesc Pietrele Fetei (ODOB.); cărturarii vremilor acelora ni-i arată roșcați la față, greoi și mătăhăloși (VLAH.); *vorb.* de păr: după ce-și netezi favoritele ~e (DLVR.) [r o ș c ă].

ROȘCOBAN, ROȘCODAN ☛ ROȘCOVAN.

ROȘCOV¹ *sm.* ♣ Mic arbore, originar din Arabia, ce produce niște fructe foarte dulci, numite ,,roșcove'', de forma unor teci negricioase. cu numeroase semințe *(Ceratonia siliqua)* (▣ 4206) [vsl. r o ž ĭ k o v ŭ].

ROȘCOV² ☛ RÎȘCOV.

ROȘCOVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ♣ ☛ ROȘCOV¹.

ROȘCOVAN, ROȘCOBAN, ROȘCODAN *adj.* Roșu la față, cu obrajii roșii (din fire): un roșcodan grăsuliu, cu fața vioaie (CAR.); -*sm.*: n'apucă să plece fata și roșcovanul

intră 'napoi (CAR.); despre coloarea părului: **mustață roșcovană, tunsă puțin pe buze** (VLAH.): **cu o barbă roșcovană, îmbîcsită de praf și de fum de tutun** (D.-ZAMF.) [r o ș c ă].

ROȘEALĂ ☛ ROȘALĂ.

ROȘI (-**sesc**) 1. *vb. tr.* A face r o ș u, a văpsi în roșu, a înroși: ~ **ouăle de Paști.**

2. *vb. intr.* A se face roșu la față, a i se urca roșața în obraji: **Nu uita c'aci se cere să roșești de modestie** (VLAH.); **mă faci să roșesc de rușine.**

3. *vb. refl.* ① A se face roșu ¶ ② A i se colora obrajii în roșu prin efectul unei emoțiuni vii, de rușine, de plăcere, etc.: **o vedea sfiicioasă... roșindu-se de cele dintîiu vorbe de dragoste ale lui** (VLAH.); **se roși pînă în albul ochilor** (ISP.).

ROȘIATIC, ROȘIATEC, ROȘATIC, ROȘATEC, ROȘIETIC *adj.* Care bate în r o ș u, cam roșu.

ROȘIOR 1. *adj. dim.* ROȘU. Cam roșu.

2. *sm.* ⚔ Soldat din cavalerie îmbrăcat în tunică roșie (▣ 4207): **în urma lor veneau ~ii și verzișorii călări** (ODOB.).

Fig. 4207. Roșior.

3. ROȘIOARĂ (*pl.*-**re**) *sf.* ① ♣ = FILIMICĂ ¶ ② 🐟 Pește de 15-25 de cm., cu corpul lătăreț și turtit, capul scurt, gura mică; e de coloare verzie-albăstrie pe spate, argintie pe pîntece; aripioarele sînt roșii, iar ochii, aurii, au cîte un mic cearcăn roșu; trăește mai ales prin bălți și în apele curgătoare line; numit și „babușcă-roșie", „ochiană" sau „ocheniță" *(Scardinius erithroftalmus)* (▣ 4208) ¶ ③ 🐟 = BEHLIȚĂ.

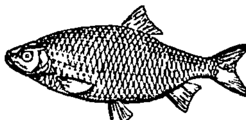

Fig. 4208. Roșioară.

ROȘIT *sbst.* Faptul de a r o ș i.

ROȘMALIN = ROSMARIN: **Ție ~ ciontat, Că ești copil blăstămat** (IK.-BRS.).

○ **ROȘTEIU** (*pl.*-**eie**) *sn. Trans.* ① Ușă de scîndurele sau de lemne cioplite (CONV.) ¶ ② Gratie de fier la fereastră (DENS.) [ung. r o s t é l y].

○ **ROȘTINE** *sf. pl. Trans.* Nuiele de îngrădit, din care se mai fac coșuri și funduri de car (VIC.) [comp. ROȘTEIU].

ROȘU (*f.* **roșie**), **ROȘ** (*f.* -**șă**) 1. *adj.* ① De coloarea sîngelui: **vin ~; ~ ca sfecla; marea Roșie;** ☛ IARBĂ ② ¶ ② Roșit în foc: **fier ~** ¶ ③ De un galben bătînd în roșu (*vorb.* de coloarea părului): **păr ~; să te ferească Dumnezeu de omul spin și ~** (ZNN.) ¶ ④ ● **Rasa roșie** *sau* **arămie**, rasa alcătuită de indigenii din America de Nord, numiți și **Piei roșii** (☛ PIELE ④) ¶ ⑤ De aramă: **ban ~** ¶ ⑥ ✪ Ce ține de partidul liberal: **ziarele, unele sînt albe, și altele roșii** (I.-GH.).

2. *sm.* ① ✪ Membru al partidului liberal, în opoziție cu „alb" (— „conservator") ¶ ② *pl.* ⚔ ‡ Corp de călăreți îmbrăcați în haine roșii ¶ ③ *pl.* ♣ = MIRUȚĂ.

3. *sbst.* ① Coloare roșie ¶ ② Suliman roșu; rumeneală ¶ ③ ♠ Cupă (în jocul de cărți): **fantele de ~** [lat. r o s e u s].

ROȘULIȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* ♣ = FILIMICĂ [r o ș u].

***ROTACISM** *sbst.* ꝏ ① Schimbarea unei consonante în r ¶ ② *în spec.* În filologia română, schimbarea lui n, așezat între două vocale, în r, cum se întîlnește în cîteva texte din veacul al XVI-lea, și astăzi în graiul Moților bătrîni și în dialectul istro-român [fr.].

***ROTACIZA** (-**izez**) 1. *vb. tr.* ꝏ A schimba pe n intervocalic în r.

2. *vb. refl.* A se schimba în r (*vorb.* de n intervocalic) [r o t a c i s m].

***ROTACIZANT** *adj.* ꝏ Care r o t a c i z e a z ă, care prezintă particularitatea de a preface pe n intervocalic în r: **text ~; graiu ~.**

○ **ROTĂLIE** *sf. Olten.* Vîrful mai gros al fusului (VÎRC.) [r o a t ă].

ROTAN *sbst.* Rotița de la sucală, în formă de cerc (R.-COD.) [r o a t ă].

ROTAR *sm.* ① ⊕ Cel ce face căruțe, roți, etc. (▪ 4209): **pe la jumătatea drumului, venea ~ul poștiei călare, aducînd un drug de lemn la spinare** (I.-GH.) ¶ ② Omul care odinioară învîrtea roata unei mașini tipografice; astăzi: cel ce bagă și scoate formele, spală și îngrijește mașina [r o a t ă].

Fig. 4209. Rotari.

ROTĂREASĂ (*pl.*-**rese**), **ROTĂRIȚĂ** (*pl.*-**țe**) *sf.* Nevasta unui r o t a r: **născu rotărița și făurița împăratului** (ISP.).

ROTĂRIE *sf.* ⊕ ① Meseria r o t a r u l u i ¶ ② Atelierul rotarului ¶ ③ Obiecte fabricate de rotar.

ROTĂRIȚĂ ☛ ROTĂREASĂ.

ROTAȘ *sm.* Calul de la r o a t e, de lîngă oiște: **dădu ghies ~ilor și urni din loc căruța** (DLVR.); **bioiul învăluia dintr'odată și pe ~i și pe înaintași** (D.-ZAMF.); *F* Ⓟ: **sări-ți-ar ~ii, să-ți rămîie înaintașii!** (RV.-CRG.), se zice în glumă celor ce poartă ochelari.

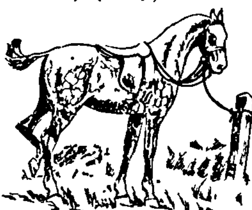

Fig. 4210. Cal rotat.

ROTAT *adj.* ① Rotund (ca un disc): **Sade tată-tău umflat Pe-un deal mare și ~** (GOR.), *ghicitoare despre* „bostan"; **Un cort mare și ~** (ALECS.); **mă sparîu de creasta ei** (= a pupezei) **cea ~ă de pene** (CRG.) ¶ ② Cu pete rotunde de coloare mai închisă (*vorb.* de cai) (▣ 4210); uneori și despre țesături (DENS.) [r o a t ă].

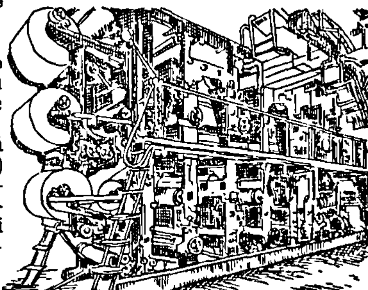

Fig. 4211. Mașină rotativă.

***ROTATIV** *adj.* ① Care (se) învîrtește: **pompă ~** ¶ ② **Mașină ~ă**, mașină în care mișcarea rectilinie a pistonului e transformată în mișcare de rotațiune; **presă ~ă** *sau* **mașină ~ă**, mașină tipografică la care zațul e turnat pe un cilindru, iar hîrtia de tipărit se desfășoară din suluri și se învîrtește în jurul acestui cilindru (▪ 4211) [fr.].

***ROTATORIU** *adj.* Care alcătuește o rotație: **mișcare rotatorie** [fr.].

***ROTAȚIUNE**, ROTAȚIE *sf.* ① Mișcarea unui corp care se învîrtește în jurul unei linii drepte numite **axă de ~**, învîrtire: **~a zilnică a pămîntului** ¶ ② Învîrtirea unui organ, unui corp în jurul axei sale: **~a proiectilelor** ¶ ③ Succesiunea semănăturilor pe același cîmp ¶ ④ Trecerea institutorului sau profesorului împreună cu elevii săi în clasa superioară, în fie-care an, pînă la terminarea tuturor claselor [fr.].

ROTI, ✓ ÎNROȚI (-**tesc**, ✓ ÎNROTA (-**otez** *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) învîrti ca o r o a t ă: **un vultur colosal se rotește deasupra noastră** (ALECS.); **bîtlanii, cu cataligele lor întinse, se roteau în cercuri mari deasupra apei** (GN.); **se rotea pe lîngă dînsa și se învîrtea ca un curcan** (ISP.); **păunul răsări în vîrful acoperișului și-și înroti penele** (GRL.); **tot se primbla pe sub ferești, rotindu-și coada cea lungă și frumoasă** (SB.); **ochii i se rotiră în orbite** (DLVR.) ¶ ② **A-și ~ ochii**, a privi de jur împrejur: **De-ți**

roteai pe lanul vieții ochii mari și visători, Nu 'ntîlneai decît podoabe, fluturi, paliște și flori (VLAH.); Ochișorii-și înrota, Din ei lacrimi că-i curgea (ȘEZ.).

ROTICEA, ROTICICĂ (*pl.*-ticele *sf. dim.* ROATĂ. Rotiță: o mașinărie complicată cu atîtea roate și roticele (D.-ZAMF.).

ROTILĂ (*pl.*-le *sf. dim.* ROATĂ. ① Rotiță: se plimba prin oraș călare p'o scîndură, pusă pe patru rotile (I.-GH.) ¶ ② Fie-care din cele două roți ale cotiugii, legate între ele printr'o osie, și pe care se razimă grindeiul (☛ ▪ 1535).

ROTILAT *adj.* Rotund (ca o r o t i l ă): În dreptul sfîntului Soare Este-o masă ~ă, De îngeri împrejurată (BRL.); *Băn.* mere ~e, varietate de mere.

ROTILIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* ROTILĂ.

ROTIȘ *adv.* În cerc (ca o r o a t ă), de jur împrejur: vulturi și cocoare... se 'nvîrtesc în sbor Sub cerul ce se 'ntoarce ~ deasupra lor (ALECS.); băieții jucători se pun ~ pe scaune (MAR.).

ROTITOR *adj. verb.* ROTI. Care se rotește: sub rotitoarele stoluri de corbi, se văd cîmpiile albite de case (VLAH.).

ROTITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Învîrtitură, ocol: (fata) făcînd o ~ cu rădvanul pe lîngă lac (SB.) [r o t i].

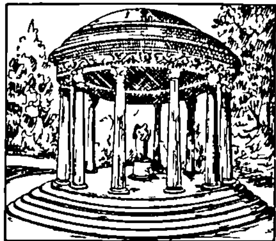
ROTIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* ROATĂ.

‡**ROTMISTRU** ☛ ROHMISTRU.

ROTOCOL, ROTOGOL (*pl.*-oale 1. *sn.* ① Cerc, disc mic: ceilalți îi trimeteau rotocoale de fum care-l făceau... să-i vie ameți (BR.-VN.); din coșurile 'nalte ale fabricelor gîlgîie rotogoale negre de fum (VLAH.); în juru-i se desface un rotocol de lumină alburie (VLAH.) ¶ ② Hîrtie tăiată în cercuri, spre a împodobi ceva (un zmeu, etc. : se albise luna ca un rotocol de hîrtie (DLVR.); rotocolul, colțurile și celelalte podoabe (ale zmeului se fac din hîrtie fețe (ISP.) ¶ ③ Felie rotundă: rotocolul de lămîie ce plutește în fie-care pahar (DLVR.) ¶ ④ Obiect rotund, de formă cilindrică: Rotogol rotund Strînge păru 'n fund (ISP.), *ghicitoare despre* „căciulă" ¶ ⑤ Învîrtitură, trăsătură rotundă; cerc descris de ceva: și-a pus iscălitura complicată cu fel de fel de rotocoale și de puncte (BR.-VN.); un vultur, alunecînd în largi rotocoale pe aripele întinse (DLVR.).

2. *adj.* Rotund: Satul mic și rotocol, Îi dau și curînd ocol (PANN) [r o a t ă + vsl. k o l o „roată"].

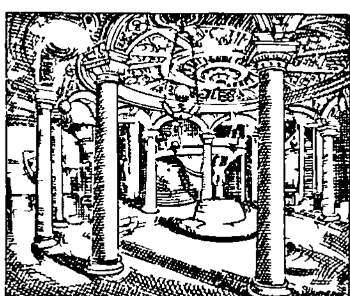
ROTOCOLI, ROTOGOLI (-olesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) roti: stoluri de berze se rotocoleau prin văzduh (S.-ALD.); ape limpezi... se răsfirau și se rotocoleau pe după dealuri (DLVR.); tigrului i se urîse cu această goană rotocolită întocmai ca alergătura cailor cînd treieră la arie (ODOB.); Mircea își rotocolea privirea, căci nu vedea nici puiu de capră neagră (UR.) [r o t o c o l].

Fig. 4212. Rotondă.

ROTOFEIU *adj. Mold.* F Rotund, bondoc, dolofan: cu trupul ~; și Stoica, ~ și îndesat rămase locului cu gura căscată (GRL.) [r o a t ă.

ROTOGOL ☛ ROTOCOL.

***ROTONDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① Clădire rotundă cu acoperișul în formă de cupolă(▪ 4212 ¶ ② Sală mare circulară (▣ 4213) [fr.].

Fig. 4213. Rotonda Ateneului din București.

ROTOPITOR *adj.* Greșit în loc de ROPOTITOR. Care ropotește: Un tropot de copite, potop ~ (ALECS.).

ROTOȚELE *sf. pl.* ♣ ROTOȚELE-ALBE, plantă cu flori albe-gălbui, numită și „iarbă-de-strănutat", pentru că, uscată și pisată în praf fin, se întrebuința cîteodată la tras pe nas, ca să provoace strănutul *(Achillea ptarmica)* (▣ 4215) [r o t a t].

○**ROTUCEA** (*pl.*-cele) *sf.* (ȘEZ.) = ROTICEA.

***ROTULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Oul genunchiului, osul scurt și rotunjit de la încheietura genunchiului (▣ 4214) [fr.].

ROTUND, † RĂTUND *adj.* Care are forma unui cerc sau unei mingi: pămîntul e ~; o masă ~ă; Ⓟ: banul e făcut rotund, lesne se rostogolește (PANN) ¶ ② Număr ~, socoteală ~ă. sumă ~ă, în care nu intră fracțiuni sau subdiviziuni [lat. vulg. *r e t u n d u s = clas. r o t u n d u s].

Fig. 4214. R. Rotulă.

Fig. 4215. Rotoțele-albe.

ROTUNJI, † RĂTUNJI (-jesc), ‡ RĂTUNZI (rătund) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) face r o t u n d: la miază noapte, munții Călimanului își rotunjesc spinările goale (VLAH.) ¶ ② A tăia rotund: îi țin ca pre niște eretici, pentru ce-și rătund barbele și le rad pe din jos (TICH.) ¶ ③ Ⓕ A (se) lăți, a (se) întinde, a (se) mări: a-și ~ moșiile ¶ ④ Ⓕ A tăia, a scădea, a micșora: ~ lefurile; ~ o parte din cheltuieli.

ROTUNJIME *sf.* Calitatea a tot ce este r o t u n d, sferic sau cilindric: ~a pămîntului (▣ 4216); seamănă la toate: la gură, la ~a feței, dar mai ales la ochii negri (BR.-VN.).

Fig. 4216. Dovada rotunjimii pămîntului.

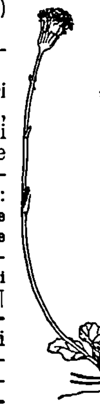
ROTUNJOR 1. *adj. dim.* ROTUND. Cam rotund: În pîrîul ~ Șade-o tarcă 'ntr'un picior (GOR.), *ghicitoare despre* „varză".

2. ROTUNJOARE *sf. pl.* ♣ ① Mică plantă, cu flori roșii-purpurii, ce crește prin părțile muntoase *(Homogyne alpina)* (▣ 4218) ¶ ② = SILNIC.

ROTUNZI... = ROTUNJI...

ROUĂ *sf.* ① ☉ Picături de apă ce se condensează, după nopțile liniștite și senine, pe plante și pe obiectele lăsate descoperite pe suprafața solului: Sorbind roua dimineții de pe cîmpul înverzit (ALECS.); cade ~; Ⓕ: ridică senini, drăgălașii ei ochi albaștri, muiați într'o ~ de lacrimi (ODOB.) ¶ ② ♣ ROUA-CERULUI[1], plantă insectivoră ale cărei frunze secretează o substanță vîscoasă care rămîne ca niște picături lucitoare de rouă de care se lipesc micile insecte pe care apoi le suge spre a se hrăni *(Drosera rotundifolia)* (▣ 4217 ; ROUA-CERULUI[2] MANĂ-DE-APE [comp. lat. r o r e m].

Fig. 4217. Roua-cerului.

Fig. 4218. Rotunjoare.

ROURA (-urez) *vb. tr.* și *intr.* ① ☉ A cădea rouă, a acoperi cu rouă: a rourat azi noapte ¶ ② Ⓕ A pica, a picura ca roua, a acoperi cu picături ca de rouă; fac uneori ca o lacrimă de dor... să-i roureze geana (ODOB.): sudoarea roura melancolica lui frunte (NEGR.) [comp. lat. r o r a r e].

ROURAT *adj. p.* ROURA. ① ☉ Acoperit cu rouă: Pe cîmpia ~ă, pasul lasă urmă verde, Ce 'n curînd sub raza caldă se usucă și se pierde (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Umed: S'apucase de arat pămîntul ce era încă de al său sînge ~ (NEGR.).

ROURIÇĂ (*pl.*-urele) *sf.* ♣ Plantă ierboasă ce crește prin ape și ale cărei fructe dulci sînt comestibile; numită și „firuță", „iarbă-dulce" sau „plutitoare" *(Glyceria fluitans)* (▣ 4219) [r o u ă].

Fig. 4219. Rourică.

ROUȘOARĂ *sf.* ○ *dim.* ROUĂ: au... ochi ca și nevasta unui împărat și trup ca și rouşoara de pe flori (SLV.).

ROVINĂ (*pl.*-ini, -ine) *sf.* Loc mîncat, șențuit de ape sau de ploi și plin mai adesea de mocirlă: o luăm... prin meleaguri pustii, scrijelate de rovine (VLAH.); tăbăriți pe o ~ seacă, al cărei mal despre Turci era 'nalt (D.-ZAMF.); în rovina unui pîrău, găsii satul (SAD.) [comp. vsl. r o v ŭ „groapă"].

ROVINOS *adj.* Plin de r o v i n i, mocirlos.

***ROZ** *adj.* Trandafiriu: pe o sofa ~ă (EMIN.) [fr. r o s e].

***ROZĂ** (*pl.*-ze *sf.* ① ♣ Trandafir ¶ ② Gen special de șlefuire ce se dă diamantului, cînd nu e prea gros: diamant în ~ ¶ ③ Fereastră circulară, la catedrale, mai adesea de dimensiuni colosale, formată dintr'un ochiu central, în jurul căruia se întind niște lobi, ca petalele unei flori (▣ 4220) ¶ ④ Roza vînturilor, totalitatea celor treizeci și două de raze în care se

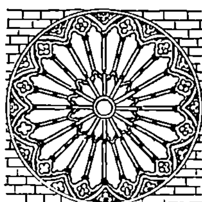

Fig. 4220. Roză.

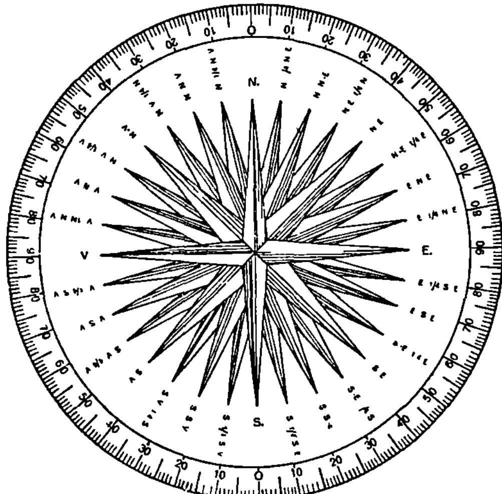

Fig. 4221. Roza vînturilor.

împarte circonferența orizontului, spre a se putea stabili pe mare direcțiunea vîntului (▣ 4221) [fr. r o s e].

***ROZACEE** *sf. pl.* ♣ Grup de vegetale dicotiledoane al căror tip e trandafirul [fr.].

***ROZASĂ** (*pl.*-se) *sf.* = ROZETĂ ⑤ [fr. r o s a c e].

***ROZATIC** *adj.* Trandafiriu: Loviți ca de lumina ~ă din zori (ALECS.) [fr. r o s e + r o ș i a t i c].

ROZĂTOR 1. *adj. verb.* ROADE. Care roade. 2. ROZĂTOARELE *sf. pl.* Ordin de mamifere prevăzute cu dinți incisivi foarte lungi cari le permit ușor să roadă: iepurii, cîrtițele, șoarecii, veverițele, etc. sînt rozătoare.

ROZĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ROSĂTURĂ.

***ROZETĂ**[1] (*pl.*-te) *sf.* ① Nod de panglică în formă de roză ¶ ② Nod de panglică, de formă cilindrică, ce se pune la butonieră sau de care atîrnă unele decorațiuni cu gradul de ofițer, de comandor, etc. ¶ ③ Ornament de alamă, de bronz, etc. în formă de roză, ce se pune la fereastră ¶ ④ Nasture de alamă, în formă de roză, la tunica și la cizmele roșiorilor și călărașilor ¶ ⑤ Săpătură ornamentală în piatră, de formă circulară, ce seamănă cu un trandafir cu petalele răsfrînte (▣ 4222 : o splendidă sală cu bolți gotice pe care le pecetluiau la încheieturi delicate rozete de piatră (IRG.) [fr. r o s e t t e.

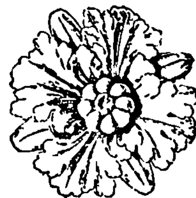

Fig. 4222. Rozetă.

***ROZETĂ**[2] (*pl.*-te) *sf.* ♣ REZEDĂ.

***ROZEU** *adj.* Trandafiriu [fr. r o s é].

***ROZMARIN**, ROZMALIN = ROSMARIN.

○ **ROZOLIE**, ROZOLE *sf. Trans. Băn.* = ROSOLIE: Și dă-i vin cu rozolie, Ca să-l tragă la beție (CĂT.); ...ce-o să se 'mbete Matei De rozole de cea roșe... (RET.).

○ **ROZOR** RĂZOR: La fîntîna 'ntre rozoare, S'a'nnecat o fată mare (IK.-BRS.).

ROZOVĂ *sf.* ♣ PURICARIȚĂ.

RUBEDENIE RUDENIE.

‡ **RUBIA** (*pl.*-biele *sf.* Mică monedă turcească (a patra parte dintr'un irmilic): îi aducea saci cu rubiele și cu icosari (I.-GH.); numără cele cincizeci pungi de bani cu mahmudele, dodecari, funduci și rubiele (FIL.) [tc. r u b i j e].

***RUBIDIU(M)** *sbst.* Metal alcalin, analog cu potasiul [fr.].

RUBIN (*pl.*-ine, -inuri *sn.* Piatră prețioasă, foarte transparentă, de coloare roșie, mai tare decît toate celelalte pietre scumpe, afară de diamant: pereții... cu dungi de aur, împodobite cu zamfiruri și ~uri (ISP.); îi sticleau în lumină penele bătute parcă în ~uri și smaranduri (SAD.) [it. r u b i n o sau germ. R u b i n].

RUBINIU *adj.* Roșu-închis, ca r u b i n u l: munții... își ondulează coama pe poalele rubinii ale cerului (VLAH.).

RUBLĂ (*pl.*-le) *sf.* Monedă rusească de argint (în valoare de 4 lei; mai tîrziu, mai mică, în valoare de 2,70 lei; înlocuită astăzi prin rubla sovietică (▣ 4223 ; nu slăbește din ochi rubla aruncată pe masă (DLVR.); Ⓕ *F* ~ ștearsă, lucru de puțină valoare, de nici un preț: m'am plictisit să mai trăesc cu o ~ ștearsă ca dumneatale (CAR.) ¶ ② Ⓕ *F* Rît de porc [rus. r u b l j].

Fig. 4223. Rublă sovietică.

***RUBRICĂ** (*pl.*-ici) *sf.* ① Un fel de pămînt roșu de care se serveau odinioară chirurgii pentru a opri sîngele ¶ ② Un fel de cretă roșie de care se servesc dulgherii ¶ ③ Titlul paginii sau capitolului care se scria cu litere roșii în manuscrise și în cărțile de drept ¶ ④ Ori-ce fel de indicațiune servind la clasarea materiilor într'o scriere, într'un dicționar, etc.: altul muncește la un tablou cu rubrici încurcate (BR.-VN.) ¶ ⑤ Titlul, data care, într'un jurnal, indică locul de unde a venit o știre [fr.].

‡ **RUCA** (*pl.*-cale) *sf.* Petiție, jalbă, suplică adresată Sultanului: venind Împăratul de la Scudari... i-au ținut calea boierii și... au dat rucaua (LET.) [tc. .

RUCAVIȚĂ *sf.*, *mai adesea* RUCAVITE *pl.* Ⓣ Mînecare, naraclițe, mînecuțe de stofă, cusute cu fir ce poartă preotul sau diaconul, cînd oficiază: rucavițele sînt legăturile cu carele-l legară de mîini, cînd îl duseră la arhiereul Caiafa (PRV.-MB.) [rus. srb. .

RUDĂ[1] (*pl.*-de *sf.* ① ‡ Neam, seminție, generație, familie: de va fi om de ~ bună, atunce să-l scoață den locul lui o seamă de vreme (PRV.-MB.); A fost odată... Din rude mari împărătești, O prea frumoasă fată (EMIN.); oi de ~, oi fătătoare, care au miei ¶ ③ *F* Pe ~ pe sămînță, *a)* fără milă, fără cruțare; *b)* pe toți, cu mic cu mare: eu vă voiu bate pe ~ pe sămînță, ca să prindeți la minte (CRG.); i-au scos pînă 'n capul satului din sus și i-au tăiat pe Muscali, pe ~ pe sămînță (R.-COD.) ¶ ② Care e de același sînge, din aceeași familie: se împart rudele în rude de sus, din jos și de alăturea (LEG.-CAR.);

mi-e ~; e ~ cu mine; ~ de aproape; cu bogatul fie-care voește să fie ~ (ZNN.); ruda omului este punga cu banii (PANN) ¶ ④ Soiu, neam bun: berbecele ăsta, bagă samă, că-i de ~ (LUNG.) [comp. ROD].

RUDĂ² pl.-de sf. Mold. Tr.-Carp. 1 Prăjină: ~ lungă fără umbră (GOR.), ghicitoare despre „vale" ¶ 2 în spec. Prăjină de întins hainele (în casele țărănești, culme ¶ 3 Oiște: Dragă, hai de mă sărută, Că-ți dau boii de la ~ (IK.-BRS.) [srb. ruda.

Fig. 4224. Rudar.

RUDAR sm. 1 Țigan aurar ¶ 2 ⊕ Țigan nomad care face linguri, copăi, albii, etc., lingurar (▪ 4224 : ~ii... fac o mulțime de lucruri de lemn, de la cele mai groase pînă la cele mai fine (ION.) rudă²].

RUDĂRESC adj. ① ⊕ De rudar, făcut de un rudar ¶ 2 Ⓕ Grosolan, lucrat din topor: Talger ~, Cu două fețe, prostesc (PANN).

RUDĂRIE sf. ① ⊕ Meseria rudarului ¶ 2 Scule de rudar ¶ ③ ⚒ Groapă de unde se scot metale.

RUDAȘCĂ RĂDAȘCĂ.

RUDENIE, RUBEDENIE, F REBEDENIE sf. ① Înrudire, legătura între persoane din aceeași familie, de același sînge: rudenia de sînge se împarte în trei, în cei ce merg în sus, în cei ce merg în jos și în cei de laturi (PRV.-MB.) ¶ ② Ⓕ Legătură strînsă între două lucruri asemănătoare: o să pricepi ce grozav de strînsă rudenie e între ocupațiile cocoanei Leonorei și frămîntările celui mai mare geniu (BR.-VN.) ¶ ③ = RUDĂ¹ ③: toți sînt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, nași, că pe nume curat nu-și zic (DLVR.); nu-i vezi cum stau, parcă și-au îngropat rubedeniile (GN.); un toptangiu din Călărași se găsise ceva rebedenie, după o soră vitregă a neveste-sei, cu un moșier din Ilfov (VLAH.) [rudă¹].

† RUDI (-desc ÎNRUDI: Italienii tîrziu și-au scornit limba din latinească... și întru unele peste samă își rudește cu a noastră (N.-COST.).

*RUDIMENT (pl.-te) sn. ① Primele noțiuni dintr'o știință, dintr'o artă: sînt sigur că nici ~ele limbii latine... nu le cunoștea (ODOB.); ~ele geometriei, picturii ¶ 2 Ceea ce constitue un organ în momentul cînd începe abia să se formeze și să devie vizibil: avea un ~ de coadă; F : e un ~ de om (CAR.) [fr.].

*RUDIMENTAR adj. Ce abia începe să se formeze, să se nască, care e încă la începutul desvoltării: vietuitoarele încep să capete simțuri ~e (BR.-VN.) [fr.

○ RUEN, RUIN sbst. Băn. ✤ Plantă cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu flori albastre, rar albe; numită și „floarea-văduvilor" (Succisa pratensis) (▪ ¶ 4225) [comp. srb. rujan „galben-închis"].

Fig. 4225. Ruen.

RUFĂ pl.-fe sf. Ⓣ ① Tot ce e făcut din pînză pentru îmbrăcămintea corpului cămașă, izmene, etc. sau a așternutului (cearșaf, față de pernă, etc.; mai adesea pl. rufe, albituri, schimburi: rufe curate, murdare; a spăla, a usca rufele; rufe de pat; preotul, la Bobotează, să-ți boteze rufele, ca să nu ți le roadă moliile (GOR.); spală-ți rufele în ograda-ți și le întinde pe funia ta (ZNN.) ¶ ② P Cămașă ¶ 3 Mold. Bucov. Sdreanță: s'a dus la o vecină, să facă din două rufe o cămeșă bună (SB) [vsl. ruho].

RUFĂRIE sf. Ⓣ col. RUFĂ. Toate rufele de îmbrăcat, de așternut, albituri, schimburi: copilul are rufăria întreagă făcută de mîna Elenei (BR.-VN.).

RUFE ☞ RUFĂ.

‡ RUFET (pl.-eturi sn. ⊕ Breaslă, corporație mai mică de meseriași: împart celelalte luminări... boierilor mazili, la ~uri, cum și norodului celui ce se află în biserică (LET.) [tc.].

‡ RUFETAȘ sm. ① ⊕ Breslaș, membru al unei corporații de meseriași ¶ ② ⚒ Țăran care lucra la ocnele de sare: curteni, savgăi, tîrgoveți, ~i, în crîșmă sînt toți egali dinaintea lui Bacus (NEGR.) [rufet].

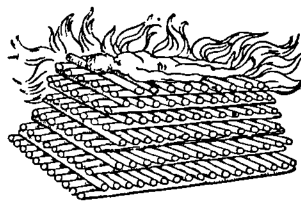
RUFOS adj. Mold. Bucov. Sdrențăros: Am o babă rufoasă, Șade cu Vodă la masă (GOR.), ghicitoare despre „varză" [rufă].

RUFUȘOARĂ (pl. -re) sf. Ⓣ dim. RUFĂ: Să ți-o miluesc și eu C'o ~ lepădată (VOR.); Ia o ~, O strînge grămăgioară Și iute-o aruncă 'n foc (SEV.).

Fig. 4226. Rug.

RUG¹ sm. ✤ ① Arbust spinos, cu tulpina culcată, cu flori albe sau trandafirii, care produce un fruct comestibil numit „mură" (Rubus caesius) ▪ 4226 : suia către culmea dealului, fără să-i pese de ciulinii și rugii ce-i tăiau picioarele (DLVR.); un ~ de mure și-a întins ramurile (GRL.); vulpea... s'au prins cu ghiarăle de un ~, și aci toate labele și-a sgîriat (TICH.) ¶ ② MĂCIEȘ [lat. rubus].

RUG² (pl.-guri sn. ① △ Grămadă de lemne pe care cei vechi ardeau morții ▣ 4227) ¶ ② Grămadă de lemne pe care se ardeau cei osîndiți la moarte: gîdele puse foc lemnelor de la ~ (ODOB.) [lat. rogus].

Fig. 4227. Rug.

RUGA (-rog vb. tr. și refl. ① ⛪ A se adresa lui Dumnezeu cerîndu-i să-și reverse harul, să aibă îndurare, a-și face rugăciunea: ~ pe Dumnezeu; a se ~ la Dumnezeu; Domnului să ne rugăm; Cînd rogi pre Domnul, muncește, că atunci te miluește (PANN) ¶ ② A cere cu respect, cu umilință, cu lacrămi în ochi, a implora: l-am rugat să mă scape din încurcătură; cine se rugase cu cerul și cu pămîntul de mă-sa s'o lase să culce vițelul plăpînd cu ea în casă? (CAR.); se rugă cu lacrămi fierbinți să nu plece; ai suferit atîtea necazuri de pe urma acestui pom, mai lasă-l, rogu-te, și anul acesta, să-mi încerc și eu norocul (ISP.) ¶ ③ F Mă rog, propozițiune inciză, fără înțeles special, întrebuințată în cursul unei povestiri, cam cu sensul de „vezi dumneata", „auzi dumneata", „într'un cuvînt", „scurtă vorbă", etc.: se încuibase (tusea, mă rog, în el ca în casa ei (ALECS.) ¶ ④ A pofti, a invita: l-a rugat la masă [lat. rogare].

RUGĂ (pl.-gi sf. ① ⛪ Rugăciune: poroncind Domnul la toate mănăstirile ca să se facă ~ și să tragă toate clopotele cele mari (LET.); casa mea, casa rugii se va chema, iară voi o faceți peșterea tîlharilor (MÜST.) ¶ ② Rugăminte: Decebal... atuncea au trimis soli de pace la Traian cu multă ~ (LET.); A mea ~-i ascultată și durerea mea-i crezută (VLAH.) ¶ ③ Olten. Băn. Trans. ⛪ Serbarea hramului bisericii: hramul bisericii este Tăierea capului Sîntului-Ioan, o zi în care se face aici ~ sau nedeie, adică întrunire de oamenii din mai multe sate din munți (ION.) ¶ ④ Trans. Troiță: lîngă Rîpița este o ~, lîngă ~ este o fîntînă. iar lîngă fîntînă sînt opt paltini frumoși (SLV.) [ruga].

○ RUGACE sf., RUGACIU sm. ✤ RĂDAȘCĂ.

RUGĂCIUNE sf. ① ⛪ Cerere umilă adresată lui Dumnezeu, Maicii Domnului, sfinților, ca să-și reverse harul, să aibă îndurare, etc.: bărbați, femei și copii, împreună cu moș popa, se adunară la biserică pentru ~ (ISP.); ~a omului beat Dumnezeu nu o primește (PANN); a face ~ ¶ ② Cerere făcută cu respect, cu umilință, cu lacrimi în ochi, rugăminte: toate rugăciunile celor trei femei... n'au fost în stare să-i potolească dorul părinților (ISP.) [lat. rogationem].

RUGĂMINTE sf. Cerere făcută cu respect, cu

umilință, cu lacrimi în ochi, rugare, rugăciune: n'a vrut să asculte de ~a mea; căzut-au cu ~ la hatmanul şi multe daruri i-au dăruit (NEC.); ~a Domnilor iaste ca şi cînd ar îngrozi pre neştine (PRV.-MB.) [r u g a].

RUGARE *sf.* Faptul de a (se r u g a; rugăminte: am, înălțate împărate, ...două rugări (RET.).

RUGĂTOR *adj. verb.* RUGA. Care se) roagă: cu glas ~.

***RUGBY** *sbst.* Una din cele două forme ale jocului de football, jucat după regulele practicate la şcoala din Rugby (▪ 4228) [engl.].

Fig. 4228. Rugby.

RUGET *pl.*-ete,-eturi) *sn.* Loc unde cresc mulți r u g i (GR.-N.).

RUGI (-gesc) *vb. intr.* A sbiera ca leul [lat. r u g ī r e].

RUGINĂ (*pl.*-ini *sf.* ① Materie prăfoasă de un roşu-gălbuiu (hidrat de sesquioxid de fier) care se formează pe suprafața fierului sub influența oxigenului şi umezelii din aer: scoase... un paloş şi un buzdugan, toate pline de ~ (CRG.); pe gît simți un gust de ~, amăriu şi coclit (DLVR.); a prinde ~, a rugini: mă tem să nu-mi prinză gîtul ~ (ISP.) ¶ ② *F* Obiect ruginit: o ~ de puşcă pe care ori-ce vînător ar fi asvîrlit-o în gunoiu (ODOB.) ¶ ③ Ⓕ *F* Om cu idei învechite, din alte vremuri, tombateră: vin în sfîrşit conservatorii, astă veche ~, care strigă .. că se strică limba (NEGR.); între cei poftiți se afla şi o ~ de moşnean (ISP.); din această pricină... numeau pe cei bătrîni: rugini învechite, işlicari, strigoi (CRG.) ¶ ④ Ⓕ *F* Concepțiune învechită, din alte vremuri, idei retrograde: multă ~ am curățat de pe mulți (I.-GH.) ¶ ⑤ Plantă ce creşte prin mlaştini, pe malul apelor sau pe lîngă bălți, cu flori galbene-ruginii; numită şi „țipirig", „pipirig", „spetează", „iarba-mlaştinii", etc. *(Juncus effusus)* (▣ 4229) ¶ ⑥ Boală a cerealelor(*în spec.* a grîului, secarei şi orzului cauzată de ciuperca *Puccinia graminis;* numită şi „rugina-grîului" (▪ 4230) [lat. *a e r u g ī n a].

Fig. 4229. Rugină. Fig. 4230. Rugina-grîului.

RUGINARE *sf.* Mic arbust de 30 de cm. înălțime, cu flori albe sau roşietice *(Andromeda polifolia)* (▣ 4231) [r u g i n ă].

Fig. 4231. Ruginare.

RUGINI (-inesc) *vb. intr.* şi *refl.* ① A se acoperi de un strat de r u g i n ă, a prinde rugină: fierul care nu se întrebuințează rugineşte (PANN); plugul se rugineşte, dacă nu lucrezi cu el (ZNN.) ¶ ② Ⓕ *F* A altera, a strica, a slăbi din lipsă de exercițiu: Vechile-i instituții se şterg, s'au ruginit (ALX.) ¶ ③ A căpăta rugină (*vorb.* de grîu, orz, etc.).

RUGINIT *adj. p.* RUGINI. ① Acoperit cu rugină, ros de rugină ¶ ② Ⓕ Alterat, stricat, slăbit din lipsă de exercițiu ¶ ③ Cu idei învechite, din alte vremuri, retrograd: cîtiva boieri ruginiți în românism (NEGR.) ¶ ④ Atacat de rugina grîului.

RUGINITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* *F* Obiect ruginit, r u g i n ă: o ~ de sabie.

RUGINIU *adj.* De coloarea r u g i n i i, roşietic: un păr aspru şi des de coloare castanie, bătînd în roşcat ~ (CAR.); iderii pădureți cu blana ruginie (ODOB.); — *sbst.* verdele şi ~l frunzelor (DEM.).

RUGINOS *adj.* Acoperit cu r u g i n ă, ruginit: cere... puşca care ar fi mai ruginoasă în tot magazinul de puşti (RET.).

RUGULEȚ *sm. dim.* RUG¹.

○ **RUGUMA** (-um *vb. tr. Mold. Bucov.* A r u m e g a: să fii ca vita, să tot rugumi şi sat să nu mai ai (VOR.) [comp. şi it. r u g u m a r e].

○ **RUGUMĂTURĂ** (*pl.*-turi *sf. Mold. Bucov.* = RUMEGĂTURĂ [r u g u m a].

RUGUŞOR, RUGUȚ *sm. dim.* RUG¹: Ruguşorul s'a întins, Lozioara mi-a cuprins (VOR.).

RUIN ☛ RUEN.

***RUINA** (-nez 1. *vb. tr.* ① A dărăpăna; a nărui, a dărăma: ~ un palat ¶ ② A prăpădi sănătatea, puterile, averea, creditul, cinstea, etc.; a sărăci: a-şi ~ sănătatea; jocul de cărți l-a ruinat.

2. *vb. refl.* ① A se dărăpăna, a cădea în ruine ¶ ③ A-şi pierde sănătatea, puterile, creditul, cinstea, etc., a-şi prăpădi averea, a sărăci, a ajunge sărac: s'a ruinat la bursă [fr.].

***RUINĂ** (*pl.*-ne *sf.* ① Dărăpănare, năruire, dărămare ¶ ② Rămăşițele dintr'o clădire care s'a dărămat, năruituri, dărămături (☛ TAB. LV; ruinele unui palat, unei cetăți ¶ ③ Prăpădire, risipire: ruina unui imperiu, unei instituțiuni ¶ ④ Pierderea averii, a puterii, a sănătății: jocul l-a dus la ~ ¶ ⑤ Ceea ce cere o mare cheltuială de bani, o mare risipă, care e prea costisitor: luxul e o adevărată ~ [fr.].

***RUINAT** *adj. p.* RUINA. ① Dărăpănat, năruit, dărămat ¶ ② *F* Prăpădit: o sănătate ~ă ¶ ③ Ale cărui puteri sînt sleite ¶ ④ Care şi-a pierdut averea, sărăcit: un bancher ~.

***RUINĂTOR** *adj. verb.* RUINA. ① Care ruinează ¶ ② Prea costisitor.

RUJĂ, RUJE *pl.*-ji *sf.* ① Plantă ierboasă, grasă, cu flori galbene-purpurii, grupate într'un buchet; creşte pe stîncile din regiunea alpină *(Rhodiola rosea)* (▪ 4232); ~ *sau* RUJA-SOARELUI¹ = MĂLĂOAIE ¶ ② RUJA-SOARELUI² *Oaş.* = FLOAREA-SOARELUI ¶ ③ = MĂCIEŞ ¶ ④ = IARBA-OSULUI ¶ ⑤ ~-DE-RUSALII = BUJOR ¶ ⑥ RUJA-MUNȚILOR — SMIRDAR ¶ ⑦ Trandafir; Ⓕ roşață pe obraji, rumeneală: le mai ciupesc, le mai sărută, de le scot rujii în obraz (DLVR.); atunci rujile femeii îi veniră iar în obraji (SAD.) [srb. bg. r u ž a].

Fig. 4232. Rujă.

RUJALINĂ (*pl.*-ne) *sf.* = NALBĂ-DE-GRĂDINĂ [r u j ă].

RUJAN, RUJANĂ (*pl.*-ne *adj.* şi *sm. f.* Se zice despre un bou, o vacă cu părul roşcat: Am un bou rujan, unde se culcă, nu mai creşte iarbă un an (GOR.), *ghicitoare despre* „foc" [r u j ă].

○ **RUJDĂ** (*pl.*-de) *Olten.*, RUJDULĂ (*pl.*-le *Trans.* (PSC.) *sf.* Cuțit stricat, rău ascuțit, cioarsă.

RUJE ☛ RUJĂ.

RUJIOARĂ (*pl.*-re *sf.* ① *dim.* RUJĂ ¶ ② — BUJOR, BUJOR-ROMÂNESC.

RUJNICĂ *Maram.* (TPL.) (BRL.), RUJNICEA (*pl.*-cele *sf.* — GĂLBENELE ⑤[r u j ă].

RUJULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* RUJĂ ¶ ② GĂLBENELE ⑤.

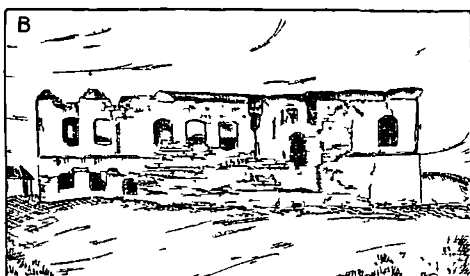
RUJUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* RUJĂ.

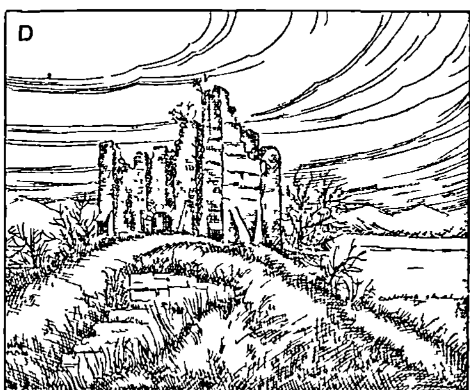
***RULA** (-lez) *vb. intr.* A (se desfăşura, a se proiecta pe pînză (*vorb.* de un film cinematografic [fr. r o u l e r].

***RULADĂ** (*pl.*-de *sf.* Mai multe note ce execută vocea cu repeziciune pe aceeaşi silabă: imitînd ruladele unei demoazele văduane ce are obiceiu a cînta prin adunări (ALECS.) [fr. r o u l a d e .

***RULANT** *adj.* Material ~, locomotivele şi vagoanele unei căi ferate [fr.].

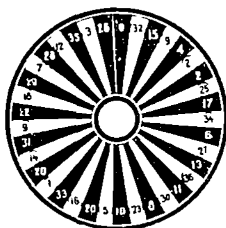
***RULETĂ** (*pl.*-te *sf.* ① Joc de noroc care consistă în învîrtirea unei bile mici în jurul unei roți împărțite în mai multe (de obiceiu 36 compartimente numerotate şi de colori diferite (roşu alternînd cu negru); compartimentul în care se opreşte bila arată numărul cîştigător (▣ 4233 ¶ ② Cutia circulară în care e înfăşurată, în jurul unui fus,

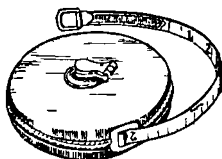

A. Ruinele de la Tîrgovişte. B. Ruinele Curţii lui Const. Brîncoveanu din Potlogi —C. Ruinele din Suceava.— D. Ruinele Cetăţii Neamţului.

o panglică pe care sînt însemnate diviziunile metrului: această panglică, lungă de 10-20 de m. serveşte la măsurătorile terenurilor, etc. (▪ 4234) [fr. r o u l e t t e].

Fig. 4233. Ruletă.

Fig. 4234. Ruletă.

***RULIU** *sbst.* Clătinarea, balansarea alternativă a vasului de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta [fr. r o u l i s].

***RULOU** (*pl.*-ouri *sn.* Ceva în formă de sul [fr. r o u l e a u].

***RUM** ROM: **Ian mai toarnă dară vr'un pahar de ~ (TICH.); am cerut un ceai fierbinte cu mult ~ (I.-GH.).**

RUMĂGA... RUMEGA...

RUMĂGUŞ *sbst. Mold.* Rumegătură de ferestrău [r u m ă g a].

RUMĂN ☛ RUMEN.

RUMÂN *sm.* 1 Forma tradiţională şi populară pentru **Român** ¶ 2 Ţăran neliber (*Mold.* „vecin", *Tr.-Carp.* „iobag", moşnean sau mic proprietar de pămînt care, spre a scăpa de biruri şi angarale, se vindea Domnilor, boierilor sau mănăstirilor, şi era obligat să rămîie vecinic pe moşia stăpînului, fără a se putea muta vre-odată, să-i muncească un anumit număr de zile, să-i dea dijmă din produsele pămîntului, etc.: **mai în laturi era o colibă, învelită cu sovar, în care trăiau doi, trei ~i scăpătaţi (ODOB.)** [lat. R o m a n u s].

RUMÂNIE *sf.* Starea, condiţiunea de r u m â n, de ţăran neliber *Mold.* „vecinătate", *Tr.-Carp.*,,iobăgie".

RUMEGA (-eg *vb. tr.* şi *intr.* 1 A mesteca şi a înghiţi din nou alimentele ce au fost odată mestecate şi înghiţite (*vorb.* de bou şi de alte animale: **Am un bou: cu gura rumegă şi cu coarnele flutură (SB.),** *ghicitoare despre* „sfredel" ¶ ② Ⓕ A medita asupra unui lucru sucindu-l şi învîrtindu-l în minte: **hangiul, posomorît, se puse să rumege în minte tot ce auzise (CAR.); m'am întors acasă încet, rumegînd în mine provizia impresiilor de peste zi (VLAH.)** [lat. r u m ĭ g a r e].

RUMEGĂTOR 1. *adj. verb.* RUMEGA. Care rumegă.

2. **RUMEGĂTOARELE** *sf. pl.* Ordin de mamifere, caracterizat prin conformaţiunea dinţilor şi a stomacului lor, împărţit în patru despărţituri, astfel că le permite să rumege alimentele (▪ 4235): **boul, bivolul, cerbul, căprioara, oaia, capra, etc. fac parte din ordinul rumegătoarelor.**

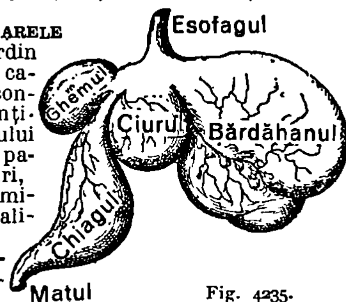

Fig. 4235. Stomac de rumegător.

RUMEGĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Hrana rumegată ¶ ② Pulberea de lemn, asemănătoare tărîţelor, ce cade cînd se taie cu ferestrăul [r u m e g a].

RUMEIOR 1. *adj. dim.* RUMEN. Cam rumen: **buzele ei fragede şi rumeioare (ODOB.).**

2. **RUMEIOARĂ** (*pl.*-re) *sf.* CÎRMIZ.

RUMEJI (-eiesc) *vb. refl. Olten.* (CIAUŞ.) A se umezi, a fi burat de ploaie.

RUMEJINĂ *sf. Olten.* Bură de ploaie [r u m e j i].

RUMEN, *Mold.* RUMĂN *adj.* ① Roşu-închis (*vorb. în spec.* de coloarea feţei: **era un bătrîn bine conservat, grăscean şi rumen la obraz (I.-GH.); e rumăn la faţă, cu ochii mari, albaştri (VLAH.)** ¶ ② Roşit prin prăjire, prin coacere (*vorb.* de pîine, de fripturi, etc.), colorat puţin în roşu (*vorb.* de poamele coapte): **pîine ~ă; cînd a scos-o, ea era drept o turtă de grîu, rumănă şi frumoasă (VAS.); nişte merişoare mici.., rumene de păreau că erau prăjite (ISP.)** [vsl. r u m ĕ n ŭ].

RUMENEALĂ (*pl.*-neli *sf.* ① Coloare rumenă,

de un roșu-închis: **rumeneala din obraji se ștersese de mult, eram slab și galben** (DLVR.) ¶ ③ Suliman, vâpsea roșie pentru obraji: **sulimanul și rumeneala cu care se vâpsea ...au tras largi și adînci brazde pe obrajii ei** (I.-GH.) ¶ ③ ♣ Plantă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori galbene *(Potentilla procumbens)* ¶ ④ **RUMENELE** *pl.* ♣ **ROIBĂ** [r u m e n i].

RUMENÌ (-enesc *vb. tr.* și *refl.* ① A (se face r u m e n, a (se colora în roșu-închis: **un zîmbet de surpriză rumenește puțin fața ei distrasă** (VLAH.); **vara, toată pajiștea se rumenea de fragi** (SAD.) ¶ ② A (se vâpsi cu rumeneală, cu suliman ¶ ③ ✕ A se coace bine, a se prăji (căpătînd o coloare roșie-închisă): **pîinea, friptura s'a rumenit.**

***RUMOARE** *sf.* Vuet; svon [fr. r u m e u r].

RUMPE ☛ **RUPE.**

RUNC (*pl.*-curi) *sn.* ♠ Parte de loc unde s'a tăiat pădurea, spre a sluji ca loc de pășune, *în spec.* pentru oi: **acest schit nou a fost așezat la loc mai ferit... adică chiar pe ~ul verde** (GRIG.) [lat. vulg. r u n c u s < r u n c a r e].

RUNCULEȚ (*pl.*-ețe *sn.* ♠ *dim.* **RUNC**: **biserica... a fost făcută... sus pe ~ul ce se prelungește din muntele Ceahlău** (GRIG.).

***RUNE** *sf. pl.* 🕮 Cele mai vechi caractere de scriere de care se serveau vechii Scandinavi și care au fost întrebuințate în inscripțiile ce se văd pe unele stînci din Scandinavia (▣ 4236) [germ.].

Fig. 4236. Rune.

RUPE, † **RUMPE** (rup, † rump; *pf.* rupsei, ‡ rupș, † rumpsei, ‡ rumsei; *part.* rupt, † rumpt, ‡ rumt 1. *vb. tr.* ① A curma. a separa prin violență continuitatea, unitatea, legătura strînsă ce există între părțile unui tot, a frînge în două sau mai multe bucăți: **~ un baston pe spinarea cuiva; îi ziceau și Potcoavă, pentru că au fost rumpînd potcoavele** (GR.-UR.); *vorb.* de diferitele părți sau organe ale corpului: **~ oasele, picioarele cuiva;** Ⓕ: **a-și ~ picioarele,** a obosi de mult umblet; **a-și ~ gîtul, capul; trăgeau cu foc la niște hori... de puteai să-ți rupi bojocii jucînd** (ISP.) ¶ ② A desface, a deslipi, a desprinde ceea ce forma un tot, ce era strîns unit: **~ urechile cuiva,** *a)* a le deslipi trăgînd de ele; *b)* Ⓕ a trage o bătaie; *c)* Ⓕ a supăra cu cereri, cu vorbe, cu cîntece nesuferite: **de-atunci îmbuc trîmbița și rup urechile celor ce mă ascultă** (ALECS.); **~ dinții cuiva; băiatul... rupse o rămurică din copacii cei cu frunzele de aur** (ISP.); **Vreau de-aici să rump o floare... Și cicoare vreau să rump, Mai știu eu ce-aș vrea să rump!** (COȘB.); ☛ **MÎNECĂ** ¶ ③ A face din ceva două sau mai multe bucăți, trăgînd cu mîinile: **a rupt scrisoarea, după ce a citit-o; a rupt pînza în două** ¶ ④ A face bucăți, a sfîșia: **intrînd în beserică, își rumpsără veșmintele și-și pusără țărînă în capete** (DOS.); **~ ghetele; bietul popă... unde n'a început a țupăi și el și a se sfărma jucînd, cît și-a rupt cojocul bucățele** (SB.) ¶ ⑤ A sfîșia cu dinții, a mușca: **Ercule... cum zări pasărea rupînd cu lăcomie ficații bietului Prometeu, încordă arcul** (ISP.); **Pentru tine, rujă 'nvoaltă, Mă rup cîinii și mă latră** (IK.-BRS.) ¶ ⑥ A sfărîma, a desface cu violență: **se rumpem legăturile lor și se lepădăm de la noi giugul lor** (PS.-SCH.); **~ lanțurile (robiei ,** a scăpa din robie ¶ ⑦ A smulge, a scoate trăgînd cu putere: **catanele sosise în Iași fără de veste, și cît ai rumpe un păr din cap, de n'au luat pre Mihai-Vodă de grumaz din curțile domnești** (NEC.); **îi rump plete, îi rump barbă, îl bat încît le-au plăcut** (LET.) ¶ ⑧ A răpi: **pe mireasă o înhăță zmeul de mijloc, o rupse dintre ai săi... și se făcu nevăzut cu fată cu tot** (ISP.); **Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump?** (EMIN.) ¶ ⑨ ⚔ A strica ordinea, șirul; **~ rîndurile,** a nu mai fi așezați în linie, în ordine (*vorb.* de soldați): **oamenii rupseră rîndurile, stricară cadența și se strînseră din mers, cete, cete** (S.-ALD.); **Oastea la pradă acum învitată Să desface, rîndurile rumpe** (BO.-DEL.) ¶ ⑩ A curma, a întrerupe continuitatea, *vorb.* de lucruri nemateriale: **~ tăcerea,** a începe să vorbească; **~ firul discursului; ~ cu tradiția** ¶ ⑪ A face o spărtură în mijloc, a separa în două, pătrunzînd cu violență: **încălecînd pre alt cal, au mai dat năvală și au rupt tabăra Nemților în două** (MUST.) ¶ ⑫ A sparge; ☛ **GHIAȚĂ** ⑧ ¶ ⑬ A deschide, a croi un drum: **Printre cetele păgîne trec rupîndu-și large uliți** (EMIN.) ¶ ⑭ A înfrînge, a pune pe fugă în desordine, a împrăștia o oștire ¶ ⑮ A doborî, a prididi: **în urmă însă, rupînd-o foamea pe Ilenuca, se deșteptă** (RET.) ¶ ⑯ Ⓕ A nimici, a distruge: **~ farmecul, vraja,** a face să înceteze efectul farmecului, vrăjii ¶ ⑰ A se lipsi de o parte din ceva: **își rupe totdeauna din somn, numai să vadă cum răsare soarele** (GRL.); **a-și ~ bucățica de la gură** ¶ ⑱ A mai micșora prețul, a face să mai scadă din preț: **i-am mai rupt cîteva sute de lei din prețul ce mi-a cerut întîiu** ¶ ⑲ A strica o învoială, o tocmeală, o înțelegere, a desface: **~ logodna; ~ pacea** ¶ ⑳ A strica prietenia: **am s'o rup cu tine odată** (PAMF.) ¶ ㉑ A începe, a face un început: **Vida rupse de-a cînta, Codrii mari se legăna, Izvoare se turbura** (DENS.); **rupe a ninge pe la munte** (PȘC.) ¶ ㉒ A începe să vorbească puțin o limbă străină, a se exprima bine-rău în altă limbă abia învățată: **Vorbește încai franțuzește?— Nicu? A fi rupînd și el vr'o două vorbe, ca toată lumea** (ALECS.); **Căci îl văd că 'ncepe-a ~ puținel pe românește** (SPER.) ¶ ㉓ A cădea la învoială, a se înțelege: **și așa rupseră sfat ca să trimită să le jure Tomșa să fie ei slobozi** (GR.-UR.) ¶ ㉔ A se învoi din preț: **hai să rupem tîrgul, să-ți dau bani pe loc** (PȘC.); **m'a rugat ca să intru în vorbă cu d-ta, să rupem tîrgul** (ALECS.); **după ce o rupt tocmala, s'o apucat băietul de treabă** (VAS.) ¶ ㉕ 𝔚 **~ prețul,** a stabili prețul de vînzare al alimentelor, *în spec.* al cerealelor (după primele învoiri între vînzători și cumpărători ¶ ㉖ **A o ~ la fugă, de fugă, de-a fuga,** a o lua la fugă: **vizitiul... sări de pe capră și o rupse la fugă** (D.-ZAMF.); **scroafa... începe a grohăi. o rupe de fugă, și purceii după dînsa** (CRG.); **Tătarii în cele din urmă o rupseră de-a fuga** (ISP.).

2. *vb. refl.* ① A se curma, a se separa de legătura strînsă ce există între părțile unui tot: **s'a rupt bastonul în două; s'a rupt craca și a căzut din pom; s'a rupt ața;** Ⓟ ☛ **AȚĂ** ⑧; **PÎNZĂ** ①; Ⓟ: **nu te 'ntinde, că te rupi!** nu-ți lua prea multe libertăți, nu te 'ntrece cu măsura; *vorb.* de diferitele părți sau organe ale trupului: **mi se rupea inima de milă și mi-era groază și scîrbă de mine** (VLAH.); Ⓟ ☛ **INIMĂ** ④ ¶ ② A se face bucăți, a se sfîșia: **i s'au rupt hainele, ghetele** ¶ ③ A se separa, a se desface în două sau mai multe bucăți; a se face o spărtură la mijloc: **cînd se rupe mămăliga în două sau în trei, vei face drumuri încotro îți arată ruptura** (GOR.) ¶ ④ A se sparge: **fiind ghiața slabă, s'au rumpt, și cîți nu s'au înecat, i-au luat Căzacii pre toți de grumazi** (NEC.) ¶ ⑤ A se prăbuși: **ruptu-s'au și podul pre Nistru de năvală... iară mulți s'au înecat** (MUST.) ¶ ⑥ A se strica o învoială, o înțelegere: **tocma atuncea au văzut și Moscul cum s'au rumpt despre Turci pacea** (N.-COST.) ¶ ⑦ A se separa ducîndu-se care încotro, a părăsi pe cineva cu care a fost strîns unit, a se lepăda de cineva: **am început a ne rupe unul cîte-unul și a ne așeza fie-care unde credeam mai nemerit** (S.-ALD.); **Nemeșii de Ardeal se rupsese de la Racoți** (M.-COST.) [lat. r u m p ĕ r e].

RUPERE *sf.* Faptul de a (se) r u p e; **~ de nori,** ploaie torențială.

RUPT, † **RUMPT**, ‡ **RUMT** 1. *adj.* ① *p.* **RUPE, RUMPE** (în toate înțelesurile): **un băț ~; oase rupte; Ah! da-u-ar Domnul să-mi îndrept Această mînă ruptă!** (ALECS.); **argatul... ascunse cu meșteșug rămurica ruptă în mănunchiul fetei celei mici** (ISP.); Ⓕ ☛ **BUCĂȚICĂ** ④; **SOARE** ① ¶ ② Sfîșiat, făcut bucăți, sdrențuit: **au aflat, în loc de pește mare, un buciume, de care mreja era toată rumptă** (TICH.); **Vă văd așa de rupți și goi, De latră cînii după voi** (COȘB.); **Și bietul om, slab, palid, avînd sumanul rupt, Și o cămeașă ruptă bucăți pe dedesubt** (ALECS.) ¶ ③ Prăpădit, istovit: **pleca dimineața și... se întorcea acasă... de obiceiu foarte tîrziu și rupt de oboseală** (VLAH.; ☛ **COȘ** ⑩.

2. **RUPT** *sbst.* ① Faptul de a rupe ¶ ② ‡ Închidere, disolvare: **după ~ul seimului Leșilor, îndată au purces hatmanul... la tabără** (M.-COST.) ¶ ③ **În ~ul capului,** *a)* cu nici un preț, pentru nimic în lume: **nu, asta nu se poate în ~ul capului!** (CAR.); **satul, văzînd că acest om nu se dă la muncă nici în ~ul capului, hotărî să-l spînzure** (CRG.); *b)* morțiș: **ținea în ~ul capului că Moș Crăciun l-a învățat să nu doarmă toată noaptea** (DLVR.); *c)* în fuga mare, într'un suflet: **obosit și nu prea tare, că n'am mai venit eu în ~ul capului, am mai și pășit, m'am mai și odihnit** (RET.); tot astfel **de-a ~ul capului: mișcă, băiete! să mi**

te duci de a ruptu capului! (ALECS.) ¶ ④ *Trans.* cu ~ul, cu toptanul, cu ridicata: mă bate 'n toate zile și-mi dă lucru cu ~ul și mîncare cu pumnul (IK.-BRS.); nu se prea îndesau cosașii să-și bată coasele: erau cu ruptu(l) (S.-ALD.).

‡ RUPTĂ (*pl.* -te) *sf.* Dare personală (în sec. al XVIII-lea) ce trebuia să plătească fie-care, în patru sferturi, și care varia după starea omului: scoase și ~ pe țară de-i așeza pre oameni pe putință cu pecetluituri roșii domnești pe fețe, de tot omul anume și cu giurămînt mare că vor da de patru ori într'un an (NEC.).

‡ **RUPTAȘ** *sm.* Contribuabil (în sec. al XVIII-lea) care, plătind darea numită r u p t ă, era scutit de ori-ce alt bir.

RUPTOARE, ‡ RUMPTOARE *sf.* ① Rupere, sfîșiere: cartea-i numai o ruptoare de inimă (CAT.) ¶ ② ‡ ~a păcii, stricarea păcii, ruperea tratatului de pace încheiat: nevinovați vom fi întru rumptoarea de pace (N.-COST.) ¶ ③ Început, primul pas făcut: de cînd boierul Manolache Moldoveanu a făcut ruptoarea, s'au stins unul cîte unul (BR.-VN.); de atunci s'a și făcut ruptoare ca berbecii și oile să fie jefuite de lupi (ODOB.) ¶ ④ ~a prețului, stabilirea prețului de vînzare al alimentelor, *în spec.* a cerealelor: la ziuă, a început a furnica negustorii printre care și a face ruptoarea prețului (S.-ALD.); și de-ai zălogit porumbul, ți-l ia pînă nu se face ruptoarea (LUNG.) ¶ ⑤ ‡ Instituirea dării numite „ruptă" (în sec. al XVIII-lea): ori bogat ori scăpătat, le-au făcut (preoților) ruptoare ca să dea pe an numai doi ug. la bir (N.-COST.) ¶ ⑥ *Maram.* Ruptoare de apă, hidropisie: cu apa din vas să speli tot trupul aceluia ce sufere în ruptoare de apă (BRL.) [r u p t].

RUPTURĂ, ‡ RUM(P)TURĂ (*pl.* -turi) *sf.* ① Rupere; sfîșietură: a făcut o ~ în postavul biliardului ¶ ② ~ de nor i, ploaie torențială: săgețile începură a curge ca dintr'o ruptură de nor (VLAH.) ¶ ③ Stricarea păcii, ruperea prieteniei: în cestiunea Vixenului... duse lucrurile pînă la o ruptură între Rusia și Englitera (I.-GH.) ¶ ④ Spărtură, crăpătură: cînd se rupe mămăliga în două... vei face drumuri încotro îți arată ruptura (GOR.) ¶ ⑤ Surpătură de pămînt, de mal, loc surpat: dincolo de rîu, de sub o ruptură de mal, țîșnesc binefăcătoarele izvoare de pucioasă și de apă (VLAH.) ¶ ⑥ Bucată ruptă din ceva, fragment, frîntură: acuși găsea o ruptură de potcoavă, acuși niște așchii de lemn (MERA); a Schithii înghețate rumpturi... pre singură Italia... au cuprins-o (CANT.) ¶ ⑦ Loc unde s'a rupt o bucată: generalul... luă petecul de postav... (și) îl fixă pe ruptura de la tunica harapului (D.-ZAMF.) ¶ ⑧ Lucru (de îmbrăcăminte) rupt, sdrențuit, sdreanță: tu ai chiar nebunit de tot, de porți ruptura aceea de pălărie pe cap (RET.); primește cît face într'adevăr ruptura ta de antereu și nu te obrăznici mai mult (GN.) ¶ ⑨ Femeie stricată, tîrfă (PAMF.) [r u p t].

***RURAL** *adj.* Sătesc, de sat: școală ~ă; factor ~ [fr.].

RUS[1] 1. *sm.*, RUSOAICĂ, Ⓟ RUSCĂ (*pl.* -ce) *sf.* ① Locuitor, locuitoare din Rusia ¶ ② RUS, gîndac, de coloare gălbuie-roșiatică, ce trăește, ca și șvabul, prin bucătării; numit și „libarcă (-galbenă" sau „prus" (*Blatta germanica*).

2. *adj.* Rusesc: poporul ~; limba ~ă [rus. r u s ŭ].

RUS[2] *adj.* Roșcat (*vorb.* de părul animalelor sau de lîna oilor [vsl. r u s ŭ].

RUSALII, RUSALE *sf. pl.* ① Una dintre cele mai vechi și mai mari sărbători creștine, prăznuită a cincizecea zi după Înviere, întru amintirea pogorîrii sfîntului Duh; numită și „Duminica-mare" sau „Duminica-Rusaliilor"; în această zi se împart în biserică de către preot foi de nuc, de teiu ori de alte plante și se împodobesc bisericile și casele cu această verdeață; poporul serbează de obiceiu întreaga săptămînă a Rusaliilor; în ziua care precedă Dumineca Rusaliilor, se pomenesc și se cinstesc morții, împărțindu-se pomeni pentru sufletele răposaților (vin și mîncări în vase nouă; această zi se numește Sîmbăta Rusaliilor sau „Sîmbăta-moșilor", „Sîmbăta-morților", etc.: în ziua de Rusalii, se pune la brîu pelin și-l poartă toată ziua, iar noaptea se pune la cap și în așternut (GOR.) ¶ ② Strat-de-Rusalii, Stratul-Rusaliilor, Ⓟ Strada-Rusaliilor *sau* Todorusale, sărbătoare ce cade 24 de zile înainte de Rusalii, în Joia a patra după Paști, și pe care femeile de la țară o țin cu sfințenie și nu lucrează nimic, de teamă să nu le doară mîinile și picioarele, să nu înnebunească sau să li se întîmple vre-o altă nenorocire (MAR.); în această zi se leagă cu jurămînt călușarii (R.-COD.), feciorii se prind frați de cruce, iar fetele se prind surate (PAMF.): în Stratul-Rusaliilor, stropește-ți vacile cu usturoiu, ca să nu le piară laptele (GOR.) ¶ ③ Ⓟ Zîne, asemenea Ielelor, cu care adesea sînt confundate, care, cînd se supără, ologesc oamenii, le iau graiul, deslănțuesc furtuni groaznice, etc.: în spre Rusalii, seara, trebue să pui pelin sub cap, altfel Rusaliile descopăr casa și te iau (GOR.); cînd copilul e luat din Rusalii, joacă călușarii de nouă ori cu el în brațe și-i trece (GOR.); omul care e bun vede cînd ies Rusaliile, cum sboară și cum chiuesc pe sus (GOR.) ¶ ④ *Pr. ext.* Femeie rea, îndrăcită [vsl. r u s a l i j a < lat. r o s a l i a].

RUSCĂ[1] ☞ RUS[1] 1 ①.

RUSCĂ[2] (*pl.* -ce) *sf.* Nume dat unei oi cu lîna roșcată [r u s[2]].

RUSCEA, RUSCEA (*pl.* -cele) *sf.* ① = BRÎNDUȘĂ ① ¶ ② ~-DE-POIANĂ = BRÎNDUȘĂ ② [r u s[2]].

RUSCUȚĂ (*pl.* -țe) *sf.* ① Plantă ierboasă, cu flori solitare la vîrful ramurilor lungi, cu sepalele galbene-verzui și păroase lipite de corola, formată din 3-5 petale ascuțite, de coloarea focului; numită și „cocoșel" (*Adonis flammea*) ¶ ② ~-PRIMĂVĂRATICĂ, mică plantă, cu flori frumoase, de un galben-deschis, de 4-5 cm. în diametru; numită și „spînț" (*Adonis vernalis*) (▣ 4237 ¶ ③ ~-TOMNATICĂ, plantă cu flori solitare la vîrful ramurilor, caliciul cu 5 sepale roșii-gălbui, iar corola formată din 5 petale, roșii ca sîngele și pătate cu negru la bază (*Adonis autumnalis*) (▣ 4238) ¶ ④ ~-VĂRATICĂ = COCOȘEI-DE-CÎMP [r u s c ă[2]].

Fig. 4237. Ruscuță-primăvăratică.

Fig. 4238. Ruscuță-tomnatică.

RUSESC *adj.* Al Rușilor, privitor la Ruși: alfabetul ~ (☞ TAB. LVI); aghiasmă rusească (☞ AGHIASMĂ ②) [r u s[1]].

***RUSIFICA** (-fic) 1. *vb. tr.* A face pe cineva să-și piardă naționalitatea și să devie R u s.

2. *vb. refl.* A-și pierde naționalitatea și a deveni Rus.

RUSNAC, RUSNEAC *sm. Mold. Bucov.* Rutean; Rus [rut. R u s n j a k].

***RUSOFIL** *adj.* și *sm.* Care are simpatii exagerate pentru Ruși [fr.].

***RUSTIC** *adj.* ① De cîmp, țărănesc: viață ~ă ¶ ② Sălbatic, incult, nemeșteșugit: loc ~; locuință ~ă; obiceiuri ~e ¶ ③ Grosolan, necioplit, mojic: om ~ [fr.].

‡ **RUSUMAT** (*pl.* -aturi) *sn.* Contribuție indirectă [tc. r u s u m a t].

○ **RUSURONIU** (*pl.* -oanie) *sn. Băn. Trans.* = RĂSUNOIU.

RUȘĂ = RUJĂ.

○ **RUȘALĂ** = ROȘALĂ.

○ **RUȘAȚĂ** = ROȘAȚĂ.

RUȘCĂ[1] (*pl.* -ște) *sf. Băn.* Mic vas de lut în care se pune jar și tămîie pentru afumat, cățuie, afumătoare (▣ 4239) [srb. r u č k a].

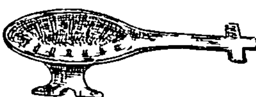

Fig. 4239. Rușcă.

RUȘCĂ[2] = DRUȘCĂ.

RUȘCEA ☞ RUSCEA.

† **RUȘFET** (*pl.* -eturi) *sn.* Bacșiș dat unui slujbaș pentru a se arăta binevoitor, mită, sfănțuială: și ei cîștigau cît puteau și mîncau ~uri destule, căzînd la boierii (LET.); am zis că isprăvniciile se dau cu ~, ai înțeles ori ba? (FIL.); noi nu știm ce-s dăițiile și ~urile (LUNG.) [tc. r ü ș v e t].

RUȘI = ROȘI.

Tipar		Scris		Numele	Valoarea
А	а	*А*	*а*	a	a
Б	б	*Б*	*б*	be	b
В	в	*В*	*в*	ve	v
Г	г	*Г*	*г*	ghe	g, gh
Д	д	*Д, Д*	*д, д*	de	d
Е	е	*Е*	*е, е*	ie	e, ie
Ж	ж	*Ж*	*ж, ж*	je	j
З	з	*З, З*	*з, з*	ze	z
И	и	*И, И*	*и*	i	i
І	і	*І*	*і*	i	i
К	k	*К*	*к, к*	ka (ke)	k
Л	л	*Л*	*л*	le (el)	l
М	м	*М*	*м*	me (em)	m
Н	н	*Н, N*	*н*	ne (en)	n
О	о	*О*	*о*	o	o
П	п	*П*	*п*	pe	p
Р	р	*Р*	*р*	re (er)	r
С	с	*С*	*с*	se (es)	s
Т	т	*Т*	*т*	te	t
У	у	*У*	*у*	u	u
Ф	ф	*Ф*	*ф*	fe (ef)	f
Х	х	*Х*	*х*	ha (he)	h
Ц	ц	*Ц, Ц*	*ц*	țe	ț
Ч	ч	*Ч*	*ч*	ce	c(e)
Ш	ш	*Ш*	*ш*	șa (șe)	ș
Щ	щ	*Щ*	*щ*	șcea	șc(e)
Ъ	ъ	*Ъ*	*ъ*	ier	ŭ
Ы	ы	*Ы, Ы*	*ы*	ierî	î
Ь	ь	*Ь, Ь*	*ь*	ieri	ĭ
Ѣ	ѣ	*Ѣ*	*ѣ*	iati	ie, e
З	з	*Э*	*э*	e	e
Ю	ю	*Ю*	*ю*	iu	iu
Я	я	*Я*	*я*	ia	ia
Θ	θ	*Θ*	*θ*	fita	f
Ѵ	ѵ	*Ѵ*	*ѵ*	ijița	i

RUȘINA (-inez) 1. *vb. tr.* ① A face de r u - ș i n e, a da de rușine; a dojeni pe cineva în așa fel încît să-i fie rușine de toți, a face de ocară: **pînă nu-i vor ~ înaintea judecătoriului, nu sînt volnici cu avuția lor la moartea lor să o dea cui vor vrea** (PRV.-MB.); **cu versul său aspru, dar vîrtos, rușina sgîrcenia și desfrînarea** (ODOB.) ¶ ② † A necinsti, a răpi cinstea (unei fete, unei femei): **pre călugăriță ...cine o va ~, veri cu voie, veri fără voia ei, acela rușineadză cu adevărat pre soru-sa** (PRV.-LP.); **pre giupînesele boierilor săi, de la masa Doamnei sale, le scotea și le rușina** (GR.-UR.).

2. *vb. refl.* A-i fi rușine; **era împodobită de firească curățenie, cu ochii aplecați, de parcă se rușina de ceva** (ISP.); **De oameni cine nu se rușinează, Nici de Dumnezeu nu se 'nfricoșază** (PANN).

RUȘINARE *sf.* Faptul de a (se) r u ș i n a; rușine: **cine are adunare cu cei fără ~, e tot într'o defăimare** (PANN) ¶¶ © ☛ **NERUȘINARE.**

RUȘINAT *adj. p.* **RUȘINA.** Cuprins de rușine; făcut de rușine: (**vracii**) **rămaseră însă rușinați, căci n'avură ce-i face** (ISP.) ¶¶ © ☛ **NERUȘINAT.**

RUȘINE *sf.* ① Sfială de a zice sau de a face ceva împotriva bunei-cuviințe, modestiei sau cinstei și care se manifestă uneori prin roșirea obrajilor, pudoare: **cînd sînt fetele și unii flăcăi, le e ~ de tot... să ia sticluța (de rachiu)** (JIP.); **minte, de stă soarele 'n loc, iar luna se bagă după nor de ~** (RET.); Ⓟ: **omul cu ~ piere** (PANN); **vorbă de ~,** vorbă necuviincioasă, trivială; **a-i crăpa obrazul de ~** ☛ **OBRAZ** ② ¶ ② Sentiment penibil de care e cuprins cineva de teamă să nu se facă de rîs sau de ocară: **nu ți-ar fi chiar ~ să nu vrei tu a merge 'n pădure fără mine, tu, un ometeu cît un urs și eu, o muiere slabă?** (RET.); **nu cumva să-mi iee tata ciubotele și să rămîn de ~ înaintea tovarășilor** (CRG.); **vezi să mă dai iar de ~, ca mai deunăzi, de ai lăsat bunătatea de lup să treacă pe lîngă tine și să se ducă sănătos** (I.-GH.); **om fără ~,** care nu se rușinează de nimic, căruia nu-i pasă de ocările, de necuviințele, etc. ce i se adresează ¶ ③ Necinste, ocară: **cînd rămîne fără de cinste, ce să zice de ocară și de ~a ceștii lumi, și de acìia n'are nime nice o credință nice într'un loc** (PRV.-MB.); **este cu ~ împărăției să dea zăloage** (M.-COST.); **Mateiaș, înghițind ~a ce pățise și văzînd că n'are încotro, căzu la pace** (ISP.); **Prea făcurăți neamul nostru de ~ și ocară!** (EMIN.); **a fi ~a neamului său,** a aduce necinste neamului său; ☛ **BĂȘI**; **a da cinstea pe ~** ☛ **CINSTE** ① ¶ ④ ☙ Organul genital (al bărbatului sau al femeii) ¶ ⑤ ♣ **RUȘINEA-FETEI,** plantă cu tulpina acoperită de peri rigizi, cu flori albe sau trandafirii, dispuse în mici umbele; în mijlocul fie-căreia din acestea se găsește cîte o floricică de un roșu închis; umbela, după înflorire, se strînge, prezentînd astfel aspectul unui cuib de pasăre; numită și „morcov-sălbatic" *(Daucus carota)* [‡ r u ș u n e < lat. *r o s i o n e m < r o s e u s + *suf.* - ō n e m].

RUȘINOS *adj.* ① Sfiicios, plin de r u ș i n e, care se rușinează de a face, de a zice sau de a auzi lucruri necuviincioase sau împotriva modestiei, cinstei, etc.: **n'a mai găsit un bădiță Vasile, cuminte, harnic și ~ ca o fată mare** (CRG.); **femeile însă nu-s îndemînatice la băut... îs rușinoase și le e teamă să nu le iasă nume 'n sat că le place picușul** (JIP.) ¶ ② De ocară, care face de rușine: **beția e o patimă rușinoasă**; Ⓟ: **fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă.**

RUȘIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ♣ = **BUJOR** ① [r o ș u].

○ **RUȘMALIN, RUȘMARIN** = **ROSMARIN.**

RUȘNICĂ *sf.* ♣ = **GĂLBENELE** ⑥.

○ **RUȘULICĂ, RUȘULIȚĂ** *sf.* ♣ Plantă ierboasă, cu tulpina acoperită în partea de jos, cu peri lungi și orizontali; face flori roșii-portocalii, dispuse în capitule, grupate într'o umbelă în vîrful tulpinii; numită și „sîngeroasă" sau „strugurаș" *(Hieracium aurantiacum)* (▣ 4240) [r o ș u].

Fig. 4240. Rușulică.

RUTĂ[1] (*pl.*-te) *sf.* ♣ Plantă aromatică, cu miros pătrunzător, cu flori galbene, dispuse în corimbe terminale; originară din sudul Europei, e mult cultivată și vulgarizată prin părțile noastre, pentru uzul ei medicinal; se întrebuințează de popor în contra absceselor la măsele și a mirosului greu în gură; se mai fac cu ea oblojeli la pîntece, cînd e bolnav omul de vătămătură; e considerată și ca leac bun pentru creșterea părului, ba chiar pentru limpezirea creierilor (ȘEZ.); numită și „vîrnanț" *(Ruta graveolens)* (▣ 4241) [lat. r u t a].

Fig. 4241. Rută.

°RUTĂ[2] (*pl.*-te) *sf.* Drum, cale [fr. r o u t e].

‡ **RUTEA** *sf.* ♠ Moment cînd te favorizează norocul (în jocul de cărți): **tot meșteșugul îi să pontarisești la vreme și să găsești ruteaua norocului** (ALECS.) [tc. r u t è].

RUTEAN 1. *sm.*, **RUTEANCĂ** (*pl.*-ence) *sf.* ● Locuitor, locuitoare din Ucraina, Galiția de SE., nordul Bucovinei și al Basarabiei, care vorbesc o limbă apropiată de cea polonă.

2. *adj.* Al Rutenilor: limba ~ă [germ.].
‡ **RUTES(E)** *adv.* Din nou, iarăşi.
*__RUTHENIUM__ *sbst.* ⊕ Mineral, asemănător cu platina, pe care o însoţeşte în natură; e foarte refractar şi se topeşte la 1900° [fr.].
*__RUTILANT__ *adj.* ① De un roşu aprins ca focul ¶ ② Gaz ~, peroxidul de azot [fr.].
*__RUTINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① Dibăcie, pricepere dobîndită printr'o practică îndelungată ¶ ② Obiceiu înrădăcinat; deprindere de a face, de a lucra mereu în acelaşi fel [fr. r o u t i n e].
*__RUTINAT__ *adj.* Care are r u t i n ă, care face toate din rutină.
RUTIŞOR *sbst.* ① Plantă cu tulpina înaltă pînă la 1 m., cu flori galbene, numeroase, dispuse în panicule la vîrful ramurilor; creşte prin păşuni şi livezi umede *(Thalictrum angustifolium)* (▪ 4242) ¶② Plantă cu flori gălbui, mici şi plecate în jos, reunite în panicule piramidale la vîrful ramurilor *(Thalictrum minus)* (▪ 4243) ¶ ③ Plantă cu flori trandafirii, purpurii sau albe, ale căror caliciuri au cîte 4—5 sepale verzi sau liliachii şi numeroase stamine, liliachii sau purpurii, mai rar albe; numită şi „clocoţei", „mărgea" sau „voltinel" *(Thalictrum aquilegifolium)* (▪ 4245) ¶ ④ ~-GALBEN, plantă cu rizomul galben, tîrîtor, cu flori galbene dispuse în mici umbele; creşte prin livezile umede *(Thalictrum flavum)* (▪ 4244) [r u t ă].

Fig. 4242. Rutişor.

Fig. 4243. Rutişor.

Fig. 4244. Rutişor-galben.

Fig. 4245. Rutişor.

DIN CHEIA ÎNŢELESULUI (1678).

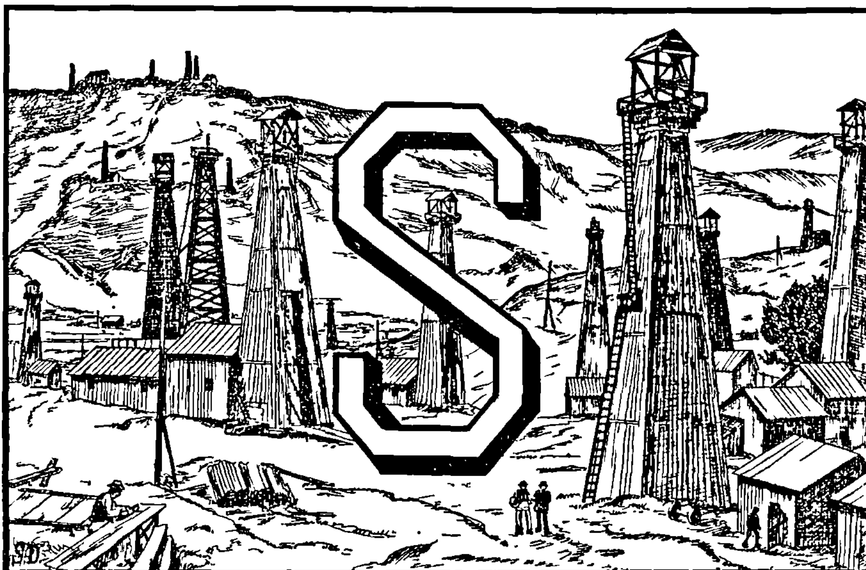

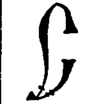
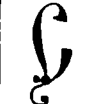

Sec. XV

Sec. XV

Sec XVI

Sec XVI

Sec. XVII

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XIX

SONDE

S *sm.* A douăzecea literă a alfabetului, a cincisprezecea din seria consonantelor. Abreviațiuni: **s.** = Sud; **s. s.** = Sfinția Sa.

S'[1] = **SĂ.**

S'[2] = **SE.**

SA ☛ **SĂU.**

SĂ[1] *conj.* ① ‡ Dacă: **să veri face bine, lua-veri plată** (PAL.); se păstrează încă cu acest înțeles în anumite construcțiuni: **~ vreau, aș face-o** (= dacă aș vrea...); **~ fi știut** (= dacă aș fi știut); **~ deschiză cutia, se temea să nu o certe** (ISP.) ¶ ② *Servește la formarea subjonctivului:* **~ fac; ~ fi venit; poți ~ pleci; ~ știi că te-a văzut;** *cu verbul la pers. a 2-a sau a 3-a sg. și pl. poate forma propozițiuni imperative independente:* **~ nu pleci! ~ piei din ochii mei! ~ ferească Dumnezeu!** ¶ ③ **Să nu (care) cumva** ☛ **CUMVA ③.**

†**SĂ**[2] = **SE.**

SĂBĂREL(UL) *sbst.* Numele unui danț popular [rîul S a b a r].

○**SABAȘ** (*pl.*-**șe**) *sn. **Mold. Bucov.*** Bacșiș ce se dă lăutarilor: **o mulțime de ~e ne-au plătit** (VOR.) [tc.].

○**SĂBAȘ** *sbst. **Olten.*** Chip, făptură; port: **îl cunosc după ~** (CIAUȘ.) (PȘC.) [ung. s z a b á s].

○**SĂBĂȘAG** (*pl.*-**aguri**) *sn. **Maram.*** (BRL.) Libertate; vacanță [ung. s z a b a d s á g].

***SABAT** (*pl.*-**turi**) *sn.* ① A șaptea zi a săptămînii la Evrei, consacrată odihnei și ceremoniilor cultului; coincide cu Sîmbăta noastră ¶ ② Adunare a vrăjitorilor care, după credințele din evul mediu, avea loc într'un loc singuratec de la miezul nopții pînă la cîntarea cocoșului ¶ ③ Tărăboiu, gălăgie, sgomot mare: **toate acestea formau un ~ infernal** (FIL.) [fr. s a b b a t].

○**SĂBĂU** *sm. **Trans. Băn.*** Ⓣ Croitor [ung. s z a b ó].

***SABEISM** *sbst.* Religiune care adora ca zei corpurile cerești [fr.].

○**SĂBIA** (-**biez**) *vb. tr.* A tăia ca și cu s a b i a sau în formă de sabie (ȘEZ.).

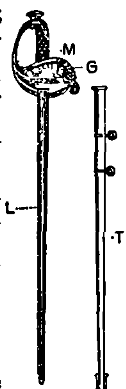

Fig. 4246. Sabie. M. Mîner.—G. Gardă. — L. Limbă.—T. Teacă.

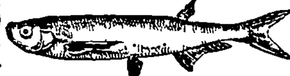
SĂBICIOARĂ (*pl.*-**re**) *sf.* = **SĂBIOARĂ ②.**

SABIE *sf.* Armă tăioasă alcătuită dintr'o lamă lungă de metal și dintr'un mîner; vîrîtă într'o teacă, se poartă atîrnată de cingătoare, în partea stîngă a corpului (▣ 4246): **a scoate sabia (din teacă); a încinge sabia; a băga sabia în teacă; ~ cu două ascuțișe, cu două tăișuri; cu sabia goală în mînă** (ISP.); **numai pentru un cuvînt, cu sabia smultă da ca într'un cine într'însul** (M.-COST.); **a trece (‡ a pune) subt ~, a trece pe sub ascuțișul sabiei,** a omorî pe cineva străpungîndu-l cu sabia: **trecu sub sabie tot ce-i ieșî înainte** (BĂLC.); **i-au pus pre acei Tătari pre toți subt ~, cu copii, cu femei cu tot** (NEC.); **Romînii îi trecură pe sub ascuțișul sabiei, și nici picior de Turc nu scăpă cu viață** (ISP.); Ⓟ: **limba taie mai mult decît sabia** (PANN); Ⓟ: **cel ce se îneacă și de sabie goală se prinde** (M.-COST.); Ⓟ: **cine scoate sabia, de ~ va pieri;** Ⓟ: **nu încap două săbii într'o teacă,** nu se poate să stăpînească, să poruncească doi inși într'un loc; ☛ **CAP**[1] ㉑ [vsl. s a b l j a].

SĂBIER *sm.* ⊕ Fabricant de s ă b i i.

○**SĂBII** (-**biesc**) *vb. refl. **Olten.*** (CIAUȘ.) A se îngusta, a se face ca o s a b i e.

SĂBIIȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* = **SĂBIOARĂ ②.**

Fig. 4247. Săbioară.

SĂBIOARĂ (*pl.*-**re**) *sf.* ① *dim.* **SABIE** ¶ ② Pește caracteristic prin forma-i îngustă, lunguiață, tescuită; are capul mic și ochii mari, aproape de bot; solzii sînt mici și cad ușor; e de coloare verde-albăstrie pe spate și argintie, cu reflexe roșii-trandafirii pe laturi; crește cel mult pînă la 40-50 cm. lungime, și greutatea lui rare ori ajunge pînă la un kg.; trăește mai mult în Dunăre sau în apa sălcie a mării din fața gurilor fluviului; numit și „sabiță", „săbicioară", „săbiiță" *(Pelecus cultratus)* (▣ 4247) ¶ ③ ♣ = **SĂBIUȚĂ ③.**

SĂBIOIU (*pl.*-**oaie**) *sn. augm.* **SABIE.** Sabie mare și grea: **alese un ~ ce de abia oamenii ceilalți îl țineau în mînă** (ISP.).

Fig. 4248. Săbiuță.

SABIȚĂ ☛ **SĂBIOARĂ ③.**

SĂBIUȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* ① *dim.* **SABIE: o văzut în cuiu aproape de ușă o ~** (VAS.) ¶ ② ♣ Plantă bulboasă, cu frunzele în formă de sabie, cu flori pur-

purii dispuse într'un spic terminal; numită și „săbioară", „spătează", „seceruie", „săgețea", „crinvînăt", etc. *(Gladiolus imbricatus)* (▣ 4248): **taina se săvîrși în grădina noastră, printre maci și săbiuțe** (UR.).

‡ **SĂBLAZNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Supărare, necaz [vsl. sŭblaznŭ].

‡ **SĂBLĂZNI** (-nesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) supăra, a (se) necăji [vsl. sŭblazniti].

SABOR = SABUR.

SĂBOR... ☞ SOBOR...

*__SABORD__ (*pl.*-duri) *sn.* Deschizătură pătrată sau rotundă în flancul unui vapor de război, prin care se trage cu tunul (▣ 4249) [fr.].

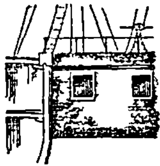

Fig. 4249. Sabord.

*__SABRETAȘ__ (*pl.*-așe) *sn.* ⚔ Un fel de tașcă de piele, turtită, pe care o purtau atîrnată de centiron unele uniforme de cavalerie [fr. sabretache].

SABUR *sbst.* Sucul solid, foarte amar, extras din diferitele specii de aloe; e întrebuințat în medicină și în leacurile băbești [tc. sabr].

SAC *sm.* ① Obiect de pînză, de piele, etc., de formă cilindrică, cusut de toate părțile, cu o gură numai la capătul de sus prin care se toarnă grîu, porumb, făină, mălaiu, etc. (▣ 4250); ~ **fără fund,** *a)* om foarte lacom, nesăturat, nesățios: **burta popii, ~ fără fund;** *b)* foarte risipitor; *F* ~**ul cu minciunile,** provizia de minciuni; **a-i intra vulpea în ~,** a nu mai ști ce să facă, a nu se mai putea dumeri; **n'au intrat zilele în ~** (CAR.), nu s'au sfîrșit toate fără nădejde de îndreptare; Ⓟ: ~**ul gol nu stă în picioare,** cei ce n'au pus nimic de o parte, cei săraci nu pot lupta cu nevoile; Ⓟ: ~**ul de la gură se leagă,** trebue să facem economie cînd avem mult, iar nu cînd cantitatea e pe isprăvite; ☞ FUND ①, GURĂ ⑤, LAUDĂ, MÎNĂ ①, MÎȚĂ ①, PETEC ② ¶ ② Conținutul unui sac: **un ~ de făină; la un ~ de învățătură, trebue un car de minte** (ZNN.) ¶ ③ Pînză groasă din care se fac saci: **Lele cu trei ruji la cap Și cu poalele de sac** (IK.-BRS.) ¶ ④ Un fel de geantă de pînză sau de piele în care se pun obiecte necesare în călătorie: **repede-mi iau ~ul de drum și mă duc la cel mai apropiat vagon de clasa a doua** (CAR.) ¶ ⑤ Geantă mică pe care o poartă cucoanele în mînă și în care țin batista, punga, etc. ¶ ⑥ Un fel de sac cu ochiuri ca de plasă, cu care se prinde pește (▣ 4251): **s'a desbrăcat în pielea goală și, înfășurîndu-se cu un ~ de pește, s'a pus cu un picior călare pe un țap** (EB.) ¶ ⑦ *Mold. Bucov.* (MAR.) ☞ NIMFĂ ⑧ [lat. saccus].

Fig. 4250 Sac..

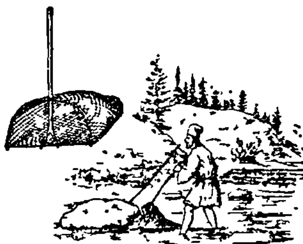

Fig. 4251. Sac de pescuit.

SACA (*pl.*-cale) *sf.* Butoiu așezat pe două roate și tras de un cal, cu care se cară apă (▣ 4252): **Moscalii... n'au obiceiu, ca Turcii, să le care apă cu sacalele** (NEC.); **peste drum s'a oprit o ~, la care era înhămat un cal înalt** (BR.-VN.); Ⓕ *F* **dop de ~,** om scurt și îndesat, bondoc: **era... gras și gros ca un butoiu, adică, cum i-am zice noi astăzi, dop de ~** (ISP.) [tc. sakà „sacagiu"].

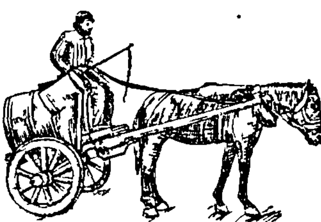

Fig. 4252. Sacagiu.

○ **SĂCA**... = SECA...

*__SACADĂ__ (*pl.*-de) *sf.* Smucitură; mișcare bruscă [fr.].

*__SACADAT__ *adj.* ① Cu smucituri; brusc și neregulat ¶ ② ✒ **stil ~,** cu fraze scurte, tăiate, fără legătură [fr. saccadé].

SACAGIU *sm.* Cel ce cară apa cu sacaua (▣ 4252): **argatul se făcu ~l curții** (ISP.); **sacagii mînă la deal cai sfîrșiți de zile** (HG.).

† **SĂCĂLUȘ, SACALUȘ** (*pl.*-ușe,-ușuri) *sn. Bucov.* ① Un fel de tun foarte mic care se umplea cu praf și i se da foc; se întrebuința mai adesea la parade și serbări: **au slobozit tîrgoveții... un sacaluș, den care sacaluș glonțul foarte pe aproape de Vasilie-Vodă au lovit** (M.-COST.); **Într'o zi de... Joie verde, cînd își fac Leșii... cele patru proboduri, împușcînd din săcălușe** (GRIG.); **pun pe alți oameni... să așeze mai multe sacalușuri în rînd, anume ca să aibă din ce împușca în decursul sfințirii** (MAR.) ¶ ② *Mold.* Bucată groasă (de lemn, de mămăligă, etc.): **face cîte-un sacaluș, de te sperii cum îl înghite** (RV.-CRG.) [ung. szakállás].

○ **SĂCARĂ**... = SECARĂ...

SACAT, SĂCAT *adj.* Vătămat: **Boul fiind sacat, la un picior rănit** (ALX.) [tc. sakat].

○ **SĂCĂTEU** ☞ SĂCOTEIU.

SĂCĂTUI ☞ SECĂTUI.

SĂCEALĂ (*pl.*-cele) *sf. Mold.* = ȚESALĂ: **n'a cunoscut săceala și ovăsul pînă la intrarea lui în oaste** (SAD.).

SĂCELA (-cel) *vb. tr. Mold.* = ȚESĂLA: **dacă nu v'am săcelat astăzi,...dați la om ca cînii prin băț** (CRG.).

*__SACERDOTAL__ *adj.* Preoțesc, popesc, privitor la sacerdoțiu [fr. < lat.].

*__SACERDOȚIU__ (*pl.*-ții) *sn.* ① Darul preoției, popie ¶ ② Preoțime, corpul eclesiastic [lat.].

○ **SACFIU** *sm. Trans.* = GAROAFĂ [ung. szegfü].

SACHELAR(IU) *sm.* Grad onorific preoțesc: **sachelariul iaste de ține toate mănăstirile de călugări și călugărițe, ieste ispravnic și preîncepătorul mănăstirilor** (PRV.-MB.) [gr.-biz.].

SACÎZ *sbst.* ① Rășina ce se scurge din trunchiul unui arbore ce crește în Orient și care se întrebuințează la fabricarea masticii și a altor băuturi spirtoase: **Mihnea mergea și gusta... rachiurile de ~ și de anason** (ODOB.) ¶ ② ~ (**de vioară**), rășină solidă, galbenă, transparentă, care rămîne după distilarea terebentinei, colofoniu: **își frecă arcușul cu ~** (DLVR.) [tc. sakyz].

SACNĂ (*pl.*-ne) *sf.* = SAGNĂ; Ⓕ: **lasă-l, că crește el mare și-l mai roade sacna, de mai capătă minte** (PSC.).

‡ **SACNASIU, SAGNASIU** (*pl.*-sie) *sn.* Un fel de balcon, scos la uliță, închis cu geamuri și cu persiene (la casele domnești sau boierești) de unde se putea privi în stradă, fără a fi văzut: **casa unde ședeam... avea un sacnasiu scos la uliță** (I.-GH.); **fiicele Ghiajnei... treceau... în odaia cu sacnasiu, unde se adunau la lucru toate femeile Doamnei** (ODOB.); **Vodă l-a împins pe Negoiță pînă 'n sagnasiul din fundul sălii** (CAR.) [tc. šaknišin].

SĂCOIU *sm. augm.* SAC. Sac mare: **văzîndu-se... cu un ~ de galbini, nu mai știa ce să facă de bucurie** (SB.).

SACOS (*pl.*-se) *sn.* Ⓣ Veșmînt arhieresc, de mătase, lung pînă la genunchi, cu mîneci largi, cu galoane și cu broderii de aur; se poartă peste stihar (▣ 4253): ~**ul iaste pleașca cu carea purtară pe Hristos la groaznecile patime ale lui și-și bătea joc de dînsul** (PRV.-MR.) [gr.].

Fig. 4253. Sacosul Mitropolitului Varlaam (a. 1642), conservat la mănăstirea Secul.

○ **SĂCOTEIU, SĂCĂTEU** *sm. dim.* SAC. Săculeț; traistă: **(solomonarii) umblă cu o țundră albă și cu săcăteu de grumazi, în care o un topor** (GRM.).

*__SACOU__ (*pl.*-ouri) *sn.* Ⓣ Haină bărbătească, gheroc croit drept, fără pulpane: **buzunarele sacoului erau îndesate cu franzeluțe și mere** (BAS.) [germ. Sakko].

*SACRAL *adj.* Regiune ~ă, partea inferioară a șirii spinării, în care vertebrele sînt unite, formînd un singur os [s a c r u m].

*SACRAMENT (*pl.*-te) *sn.* Taină bisericească, *în spec.* sfînta cuminecătură [fr. < lat.].

*SACRAMENTAL *adj.* ① Ce ține de sacrament ¶ ② Ⓕ Solemn; hotărîtor, deciziv: amorul de patrie, libertatea, egalitatea și devotamentul sînt vorbele ~e ale ciocoiului (FIL.) [fr.].

○ SĂCRET 1. *adj. Trans.* ① Neumblat, singuratec, pustiu: sus în cei munți săcreți trăia odată... un sihastru (RET.) ¶ ② Ⓕ Blestemat, afurisit, ticălos: un biet de om rămase văduv... cum rămîn mulți în astă săcreată de lume mare (RET.).

2. SĂCRETUL *sm.* Ⓕ Necuratul, dracul [lat. s e c r ē t u s „secret"].

*SACRIFICA (-fic) *vb. tr.* și *refl.* A (se) jertfi [lat.].

*SACRIFICATOR *sm.* Cel ce sacrifică, ce jertfește [fr.].

*SACRIFICIU (*pl.* -cii) *sn.* Jertfă (▣ 4254, 4255) [lat.].

Fig. 4254. Sacrificiu omenesc (după o pictură etruscă).

*SACRILEG 1. *adj.* Nelegiuit: faptă ~ă.

2. *sm.* Cel ce comite o nelegiuire, un sacrilegiu [lat.].

*SACRILEGIU (*pl.*-gii) *sn.* ① Nelegiuire, fără-de-lege, faptă care pîngărește cele sfinte; mare păcat ¶ ② Vătămarea, hulirea unei persoane venerabile și respectate [lat.].

Fig. 4255. Sacrificiu în vechea Grecie.

*SACRISTIE *sf.* Clădirea de lîngă biserică sau încăperea din biserică unde se țin odoarele și vasele sfinte: sacristia era adică căsuța cea lipită de biserică, unde într'o odăiță se află cantălărioara (GRIG.) [fr.].

*SACRO-SANCT *adj.* Prea-sfînt [lat.].

*SACRU 1. *adj.* ① Sfînt: biserica se umplu de credincioși, veniți ca să asiste la ~l mister al învierii Domnului (ALECS.) ¶ ② Destinat în special cultului divin: vase sacre ¶ ③ Privitor la religie: ordine sacre ¶ ④ Ⓕ Foc ~, zel, entusiasm, inspirație, geniu ¶ ⑤ Ce trebue să fie venerat, care inspiră un sentiment oare-cum religios: o datorie de familie, sacră și dureroasă, mă chema la București (I.-GH.) ¶ ⑥ De care nu trebue să te atingi: un depozit ~ ¶ ⑦ Inviolabil.

2. *sbst.* Ceea ce e sacru: a deosebi ~l de profan [lat. s a c r u m].

*SACRUM *sbst.* Os simetric și triunghiular compus din cinci vertebre lipite între ele, așezat la partea posterioară a basinului și formînd o prelungire a șirii spinării, crucea șalelor (▣ 4256) [fr. < lat.].

Fig. 4256. Sacrum.

SACSIE *sf.* Ghiveciu de flori (smălțuit). glastră [tc. s a k s y].

SĂCȘOR *sm. dim.* SAC: deasupra acelor inimi sînt scrise slove... pre niște cănafe sau ~i de lastră (LET.); ~i albi sub streașnă roșie (SB.), *ghicitoare despre* „dinți".

SĂCUESC, SECUESC *adj.* Ce ține de S ă c u i.

SĂCUIEȚ *sm. dim.* SĂCUIU²: i-a dăruit nu numai viața, dar și un ~ cu galbini (SB.); frunzele... se păstrează pentru nevoie într'un ~ des la țesătură, ca să nu-l străbată praful (PAMF.).

SĂCUIME, SECUIME *sf. col.* SĂCUIU¹. ① Toți Săcuii; neamul, populația Săcuilor ¶ ② Locurile populate cu Săcui.

SĂCUIU¹, SECUIU *sm.* ☞ P. IST.

SĂCUIU² (*pl.*-uie) *sn.* Săculeț; trăistuță: mierea se stoarce, puindu-se în săcuie și acestea într'un teasc, făcut într'adins, pentru a stoarce mierea și ceara (ION.) [lat. *s a c c u l e u s < s a c c u l u s].

○ SĂCULETE *sm. Olten.* ① Săcușor mic, de cel mult 40 de cm. înălțime și de 15-20 de cm. în diametru, făcut din pînză groasă și rară; se întrebuințează mai ales pentru caș; sădilă ¶ ② = SĂCULEȚ: avea în mînă un ~ de bani (R.-COD.).

SĂCULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* SAC: cu un ~ de galbini se sui pe o trăsură (SEZ.); le punea prin buzunări ~e cu boabe de piper și tutun (GRL.).

○ SĂCULTEAȚĂ (*pl.*-tețe) *sf. Bucov. Mold.* ① S a c înalt și îngust: într'o săptămînă (turtițele) sînt gata, le pui în săcultețe și le păstrezi la loc uscat (VOR.) ¶ ② Pungă mare [comp. SĂCULTEȚ].

SĂCULTEȚ *sm. dim.* SAC [comp. SĂCULTEAȚĂ].

SĂCUȘOR *sm.* ① *dim.* SAC: oamenii n'aveau ce mînca, că era ~ul de făină cîte cincisprezece lei, și încă nu se nici găsea (NEC.); baronu... o dispărut... împreună cu ~ul meu de voiagiu (ALECS.) ¶ ② Larvă de furnică: larvele de furnică se numesc... ~i... pentru că ele, cînd sînt deplin desvoltate au forma unor săcușori (MAR.).

SAD (*pl.*-duri) *sn.* ① Plantă tînără (de arbore, de floare, de legumă) crescută din sămînța semănată și care urmează a fi răsădită: cînd ~ul (de sfeclă) a crescut pînă ce a ajuns să aibă șase frunzișoare, atunce se scoate (ION.) ¶ ② Vie sădită de curînd: acela ce va tăia vie roditoare sau și ~uri, acelui să-i taie mînile (PRV.-MB.) ¶ ③ Tot ce e sădit: soarele... înviorează pînă și buruienile și toate ~urile (ISP.) ¶ ④ Livadă cu pomi sădiți: toți moșnenii și clăcașii au ~uri întinse de pomi și de vii (ION.) [vsl.].

○ SADĂ (*pl.*-de) *sf. Trans. Băn.* = SAD ①: ocoli și coasta cea mare și starpă cu sade de salcă (RET.).

SADEA *adj. invar.* și *adv.* Fără amestec, fără podoabă, curat, simplu: apă ~, neamestecată cu vin sau cu altceva; cafea ~, neamestecată cu lapte sau cu zahăr; oi albe ~, fără amestecul unei alte colori; un plug ~ numai de oțel (R.-COD.); o calfă pisa... covrigi uscați pentru bogaciu, ~ proaspăt (CAR.); din ~ Isaia, s'a pomenit deodată gogogea Isailof (I.-GH.); dacă n'apucam să-ți plătesc acum, îmi ziceai „Alecule" ~, și nu-mi place (BR.-VN.); Cine ~ îmi zice, iar nu domnia-voastră (ALX.) [tc. s a d è].

○ SĂDELCĂ, SEDELCĂ, SIDELCĂ (*pl.*-ci) *sf. Mold.* Perniță prinsă cu chinga la spinarea calului înhămat la o trăsură (▣ 4257) [rus. s ĕ d e l k a].

Fig. 4257. Sădelcă.

SĂDI (-desc) *vb. tr.* ① A băga partea inferioară a unei plante în pămînt, pentru ca să prindă rădăcină și să crească, a planta; Ⓓ: cine se teme de brumă să nu sădească vie (ZNN.) ¶ ② Ⓕ A semăna, a încuiba: toate astea sădesc încet în sufletul judecătorului un dispreț și un desgust de oameni (BR.-VN.) [vsl. s a d i t i].

SĂDILĂ, SEDILĂ, SIDILĂ (*pl.* -le) *sf.* Sac, de formă conică, țesut din cînepă, și în care ciobanii pun cașul ca să se scurgă zărul (▣ 4258) [srb. c e d i l o].

Fig. 4258. Sădilă.

SADINĂ *sf.* ① Frumoasă plantă, cu frunzele acoperite cu peri lungi și albi; e foarte abundentă prin locurile aride, pe Bărăgan, etc., unde formează masa preponderentă a vegetațiunii (*Andropogon gryllus*) ¶ ② = BĂRBOASĂ ¶ ③ Pepinieră [bg. s a d i n a].

SĂDIT 1. *adj. p.* SĂDI.

2. *sbst.* Faptul de a sădi.

○ SADNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* Pomușor de curînd sădit [srb. s a d n i c a].

‡ SAEGIU, SAIGIU *sm.* Funcționar care cumpăra oile destinate a fi trimise Porții [tc. s a j i ğ y „cel ce numără"].

*SAFIR (*pl.*-re, -ruri) *sn.* Piatră scumpă, de coloare albastră, numită de popor „zanfir" [fr. s a p h i r].

SAFTEA, ○ SEFTEA *sf.* ① Cea dintîiu vînzare făcută de un comerciant, cînd deschide prăvălia; cea dintîiu vînzare dintr'o marfă nouă adusă de negustor; a face ~, *a)* a primi cei dintîiu bani

de pe o marfă vîndută în acea zi: **n'am făcut încă ~ astăzi**, n'am vînzut încă nimic astăzi; *b)* a cumpăra cel dintîiu de la un negustor: **halt! s'au dus fără a-mi face seftea (ALECS.)** ¶ ② Ⓕ *F* Început, prima întrebuințare: **i-am pus (biciului) sfîrcul nou de ibrișim, să nu-i fac seftea pe spinarea ta (CAR.)** [tc. s e f t è].

SAFTEREA, **SĂFTEREA**, **SEFTEREA** *sf.* ♣ = **FUMĂRIȚĂ** [ngr. σαφτερὲς < tc. s a h t e r è].

SAFTIAN, ○ **SĂFTIAN** (*pl.*-**anuri** *sn.*, Ⓟ **SĂFTIELE** *sf. pl.* Marochin: **saftianul se face din piei de capră și de oaie (ION.)**; **încălțat cu meși și papuci de saftian galben (FIL.)**; **fața-i strălucea ca o piele de săltian (GN.)**; **el avea obraz de săftian, după vorba Românului (ALECS.)**; **și să mă îmbraci Cu cămeșă de drăgostele, Cu ciobote de săftiele (P.PRV.)** [tc. s a h t i a n].

***SAGACITATE** *sf.* Agerime a minții, pătrundere, iscusință [lat.].

SĂGEATĂ (*pl.*-**geți**) *sf.* ① Mică vargă de lemn terminată printr'un vîrf ascuțit de fier care constitue o armă ce se asvîrle cu ajutorul arcului încordat (▣ 4259): **scoase o ~ din tolbă, o așeză la arc și, trac! trase o ~ (ISP.)**; **iute ca săgeata**; **...îndeamnă calul meu Să mă poarte ca săgeata, unde el știe și eu (ALECS.)**; — *adv.* (iute) ca o săgeată: **pluta... trece ~ prin cotul arcuit spre stînga (VLAH.)** ¶ ② Ⓕ: **săgețile dragostei, invidiei, satirei** ¶ ③ Obiect ce seamănă cu o săgeată: *a)* semn în formă de săgeată care indică direcțiunea drumului, mai ales la răspîntii: **cătunul Vuia tot nu se arăta, cu casa lui Tolea din săgeata potecii (DEM.)**; *b)* pana, sucitorul, cordarul ferestrăului (☛ ▣ 2076); *c)* fie-care din boldurile sau țepușele de pe coama caselor țărănești (☛ ▣ 935, C, 1.2); *d)* fie-care din pîrghiile scrînciobului, de care sînt atîrnate scaunele; *e)* brad tînăr cu ramurile retezate pînă sus, lăsîndu-se numai cîteva la vîrf, ceea ce-i dă o înfățișare de săgeată; se înfige pe mormînt la capul mortului și anume la flăcăul mort în puterea vîrstii și la fetele și nevestele care au murit în floarea tinereții; numit și „suliță" (LAUG.) ¶ ④ ∧ Perpendiculara trasă din mijlocul unui arc pe coarda acestuia (☛ ▣ 1213) ¶ ⑤ ♣ Plantă acuatică cu frunzele în formă de săgeată, cu flori mari, albe, cu centrul purpuriu; numită și „săgeata-apei" *(Sagittaria sagittifolia)* (▣ 4260) ¶ ⑥ ♣ **SĂGEATA-LUI-DUMNEZEU** = **VERIGEL** [lat. s a g ĭ t t a].

Fig. 4259. Săgeată.

Fig. 4260. Săgeata-apei.

SĂGETA (**-get**, ✓ **-getez**) *vb. tr.* și *intr.* ① A arunca săgeți cu arcul; a răni, a ucide cu săgeata: **acum începu a ~ la căpricoare și la ciute (ISP.)**; Ⓕ: **după ce o săgetai bine cu privirile (GN.)**; **se uita cu niște ochi din cari parcă ieșeau niște săgeți de mă săgetau la inimă (ISP.)** ¶ ② Ⓕ A junghia, a produce niște dureri înțepătoare (*în spec.* în cap sau în inimă): **il săgetează prin creieri (VLAH.)**; **zări merele cele de aur la prunc și numai decît îl săgetă ca cu un cuțit în inimă (RET.)** ¶ ③ Ⓕ A străbate ca o săgeată: **un șuer a săgetat cuprinsul (VLAH.)** [lat. s a g ĭ t t a r e].

SĂGETAR, **SĂGETAȘ** *sm.* Arcaș, săgetător: **pușcași... lănceri și săgetari (BĂLC.)**; **vînătorii cei mai vestiți de săgetași dibaci (ISP.)** [s ă g e a t ă].

SĂGETAT *sbst.* Faptul de a s ă g e t a: **foarte erau iscusiți în meșteșugul ~ului (LET.)**.

SĂGETĂTOR 1. *adj verb.* **SĂGETA**. Care săgeată: **Apolon, zeul soarelui, îi dete un arc mai ~ decît razele soarelui (ISP.)**; **ochii ~i ai frumoasei Zamfirițe (GN.)**.

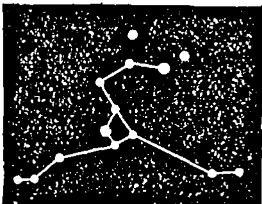

Fig. 4261. Săgetătorul.

2. *sm.* ① Arcaș, cel ce aruncă săgeți cu arcul ¶ ② ☆ **SĂGETĂTORUL**, al nouălea semn al zodiacului; numele unei constelațiuni (▣ 4261).

SĂGETĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* ① Faptul de a s ă g e t a ¶ ② Lovitură cu săgeata ¶ ③ Ⓕ Durere năprasnică cu înțepături, cu junghiuri ¶ ④ ✗ Ⓟ Boală ce lovește fără veste pe omul sănătos, cînd lucrează: pe unii îi lasă damblagii de o mînă ori de un picior; buruienile de săgetătură, strînse de babe în Ziua-Crucii și descîntecele sînt leacurile contra acestei boale năprasnice: **nu este alt leac spre a scăpa de ~ și de junghiu decît sau sapa și hîrlețul, sau să-și facă îndată o scăldușcă din buruiana ce-i zic „sburătoare" (SB.)**.

SĂGEȚEA (*pl.*-**țele**) *sf.* ① *dim.* **SĂGEATĂ** ¶ ② ♣ = **SĂBIUȚĂ** ②.

SĂGEȚICĂ (*pl.*-**țele**) *sf.* ① *dim.* **SĂGEATĂ**: **pierdu o ~ de care punea el în arculețul lui (ISP.)** ¶ ② ♣ = **GREGHETIN**.

***SAGITAT** *adj.* ♣ Care are forma unei săgeți: **frunză ~ă** (▣ 4262) [fr.].

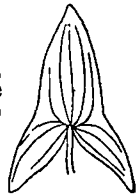

Fig. 4262. Frunză sagitată.

SAGNĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* ❦ Rosătură, rană făcută pe spinarea calului de șaua de lemn: **cel cu sagna 'n spate vede musca 'n cer (ZNN.)** [srb. s a d n o].

SAGNASIU ☛ **SACNASIU**...

***SAGO** ☛ **SAGOTIER**.

***SAGOTIER** *sm.* ♣ Gen de palmieri ce cresc în Asia, Africa și America tropicală, al căror trunchiu are o măduvă moale, plină cu materie făinoasă care, uscată și frecată pe sită, dă „sago-ul", substanță făinoasă foarte hrănitoare și ușoară de mistuit, care se întrebuințează la supă și mai ales pentru hrana copiilor *(Metroxylon)* (▣ 4263) [fr.].

Fig. 4263. Sagotier.

SAHAIDAC, **SĂHĂIDAC** (*pl.*-**ace**) *sn.* Tolbă [pol.].

○ **SĂHĂIDAN** (*pl.*-**ane**) *sn.* *Trans.* Leagăn de copii ce poartă țărancele în spate (PȘC.).

SAHAN, **SĂHAN** (*pl.*-**ane**) *sn.* Vas mare de metal, rotund și cu margini, întrebuințat *în spec.* pentru plăcintă: **aduseră pe masă în sahane de argint un morman de pilaf (ODOB.)**; **au adus pe masă... sahanele cu cele două feluri de carne (GRIG.)**; **Unu 'n munte s'a suit, Cu sîngele într'un săhan, Cu mațele 'ntr'un pahar (GOR.)** [tc.].

SĂHĂNEL (*pl.*-**ele**) *sn. dim.* **SAHAN**: **Și le varsă 'n ~e Și le strînge 'n păhărele (VOR.)**.

SĂHASTRU... ☛ **SIHASTRU**...

○ **SAHNĂ** = **SAGNĂ**.

○ **SAI**[1] ☛ **SII**.

SAI[2] ☛ **SAU**.

SAIA[1] (*pl.*-**iele**) *sf.* Cusătură provizorie cu împunsături rare, șular: **au niște scurteici vătuite cu lînă și trase cu saiele (VOR.)** [comp. **ÎNSĂILA**].

SAIA[2] (*pl.*-**iele**) *sf.* Ⓣ Un fel de haină purtată de țărani [tc.].

SAIA[3] (*pl.*-**iele**) *sf.* Îngrăditură de nuiele, cu acoperemînt, care servește ca adăpost pentru boi, vaci, oi, capre, etc.: **d'a-lungul zidului... se adăposteau saielele cu vite (ODOB.)**; **Mă dusei în ~, Luai de-acolo o nuia, Ocolii lumea cu ea; Mai rămase un crîmpeiu, Făcui cu el tare la miei (PAMF.)**, *ghicitoare despre* „opincă" [tc. s a j è „umbră"].

○ **SĂIALĂ** ☛ **SIIALĂ**.

‡ **SAIGIU** ☛ **SAEGIU**.

SAIN, **SEIN** *adj.* ♞ Cenușiu, sur (*vorb.* de lîna oilor): **îndată le tunde pînă la piele, Necăutînd de-i bălaie, săină (BD.-DEL.)**; **Găină, seină, Moțul de făină... (PAMF.)**, *ghicitoare despre* „moară".

SAITOC (*pl.*-**ocuri**) *sn.* Săritură: **sburdă... roiul de fete și băieți săltînd tot în ~uri (LUNG.)**.

† **SAIVAN**, **SĂIVAN** (*pl.*-**ane**), **SAIVANT** *sn.* ① ‡ Cort deschis: **dacă au descălecat Împăratul supt saivan, Duca-Vodă i-au închinat multe daruri (NEC.)**; **i-au ieșit Grigorie-Vodă înainte la Șorogari, așteptîndu-l cu saivant, și viind**

Pașa, s'au împreunat subt saivant (LET.) ¶ ② Adăpost de iarnă pentru oi sau vite: scotea apă cu burduful pentru vite și dormea în saivanul lor (S.-ALD.) ¶ ③ *Dobr.* Magazie de adăpostit tutunul pe timpul umed [tc.].

*SALĂ (*pl.* săli) *sf.* ① Gang, coridor ¶ ② Antreu, vestibul ¶ ③ Încăpere mare într'un apartament: ~ de așteptare; ~ de mîncare, sofragerie ¶ ④ ~ de arme, locuință, încăpere în care se dau lecțiuni de scrimă ¶ ⑤ Încăpere spațioasă în care se adună publicul pentru un anumit scop: ~ de ședință; ~ de audiență; ~ de spectacol ¶ ⑥ Încăpere într'o școală avînd o anumită destinație: ~ de clasă; ~ de desen; ~ de gimnastică [ngr. σάλλα și fr. s a l l e].

*SALADĂ = SALATĂ.

SĂLĂGEA *sf.* = UNTIȘOR ① [s a l a t ă].

SALAHOR *sm.* ① ‡ Demnitar al Curții domnești, probabil comis: sacagiii domnești și ~ii cu bețele în mîini (FIL.) ¶ ② ‡ Sătean scutit de dări, însărcinat cu repararea cetăților turcești și cu întreținerea drumurilor: nefiind ~i, au pus slujitorii la săpat (N.-COST.); cetatea lui Vlad Țepeș, la zidurile căreia se zice c'au muncit ca ~i boierii Tîrgovișteni (VLAH.) ¶ ③ Muncitor, muncitoare cu ziua care cară var și cărămizi la o clădire (▣ 4264) [tc.].

Fig. 4264. Salahori.

SALAHORI (-oresc) *vb intr.* A munci ca s a l a h o r; Ⓕ a munci din greu: nu erați deprinși decît să salahoriți prin tîrguri și să scurmați pămîntul pe la țară (GN.).

SALAHORIE *sf.* Muncă de s a l a h o r; Ⓕ muncă din greu: s'au mai orînduit și la alte ținuturi care pentru ~ (MUST.); armașul cel mare... profita de salahoria lor ca să-și facă pe ieftin o căscioară (I.-GH.).

SALAM (*pl.*-amuri) *sn.* Cîrnat lung și gros, cu carnea afumată și uscată [germ. S a l a m i < it.].

SALAMALEC, SELAMALÎC (*pl.*-curi *sn.* Formulă de salutare turcească (= pace vouă!); temenea, ploconeală, plecăciune [tc. s e l a m a l e k i m].

*SALAMANDRĂ, Ⓟ SĂLĂMÎZDRĂ, SOLOMÎZDRĂ (*pl.*-dre) *sf.* Gen de batracieni, cu coada lungă, ce trăește prin locurile umede; cei vechi aveau credința că acest animal nu arde în foc (*Salamandra maculosa*) (▣ 4265): Morunu'n apă-și face casă și sălămîzdra trăește 'n foc (ALECS.); i-a dat dușmanca cenușă de solomîzdră în rachiu (SAD.) [gr.].

Fig. 4265. Salamandră.

SALAMURĂ, SARAMURĂ *sf.* ① Apă sărată, apă în care s'a pus sare, spre a conserva sau prepara pentru mîncare carne, pește, etc.: ce este oceanul alta decît un vas imens, un pahar plin de salamură? (ALECS.); pescarii le dădură o saramură de pește proaspăt (S.-ALD.); Ⓕ *F*: a-și pune pielea în ~ ☞ PIELE ① ¶ ② Un fel de sos țărănesc preparat din usturoiu și ceapă tocată, peste care se presară sare și se toarnă oțet (PĂC.) ¶ ③ Cașul din lapte de vacă sau de oaie, tăiat felii și sărat bine, pus într'un vas ca să se păstreze ¶ ④ Soluție de piatră vînătă, amestecată cu apă de var, cu care se stropește vița sau grînele, spre a le feri de mană sau de mălură [ngr. σαλαμοῦρα].

○ SALAOR... = SALAHOR...

*SALARIA (-riez) *vb. tr.* A plăti o leafă, a da simbrie [fr.].

*SALARIAT *adj. p.* SALARIA și *sm.* Care primește un salariu, lefegiu, simbriaș.

○ SĂLĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Bucov. Maram.* = SĂRĂRIȚĂ: și le pune 'n sălărița cu sare (P.PRV.).

00 *SALARIU (*pl.*-rii) *sn.* Plată dată pentru serviciu, pentru muncă, leafă, simbrie [fr. s a l a i r e, refăcut după lat. s a l a r i u m].

SĂLAȘ, *Mold. Bucov.* SALAȘ (*pl.*-așe, -așuri) *sn.* ① Loc de adăpost, gazdă, locuință: Trase... la o casă, femeii sălaș cerînd (PANN); o roagă să-i dee sălaș pe cîteva zile (MERA); *în spec.* locuința ciobanilor la munte: bună-i brînza, bunu-i cașu, amaru-i sălașu (ZNN.) ¶ ② Un număr de 10-15 familii de Țigani robi: s'adaugi încă două sălașe în foaia de zestre (ALECS.) ¶ ③ *Trans. Maram.* Coșciug, sicriu: dacă moare finul, nănașul trebue să-i ducă sălașul la mormînt (MAR.) [ung. s z á l l á s].

SĂLĂȘITOARE *sf. Trans.* = OSUL-IEPURELUI.

SĂLĂȘLUI (-luesc), ‡ SĂLĂȘUI (-șuesc) 1. *vb. tr.* A da adăpost, s ă l a ș, locuință; a primi în gazdă, a găzdui: Dumnezeu... (pre Adam și pre Eva) i-au sălășluit în raiu pre amîndoi (N.-COST.).

2. *vb. intr.* A-și avea sălașul, locuința, a locui: sălășluia într'o casă mai mică, alăturea de curte (SAD.); iată Sihla păduratică unde și astăzi sălășluește un bătrîn sihastru (GN.).

3. *vb. refl.* ① A trage în gazdă: drumarii mei se sălășluiră în casa văduvei (MERA) ¶ ② A se așeza, a se stabili într'un sălaș, într'o locuință, într'un loc: n'am gîndit niciodată că sfînta poezie va veni să se sălășluească în casa mea (NEGR.); s'a sălășluit cu dînsa în pustie, la moșiile sale (SB.).

SĂLĂȘLUINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Locuință, sălaș: ce să vază? niște palaturi ca de domn: era sălășluința unui zmeu (ISP.) [s ă l ă ș l u i].

SĂLĂȘLUIRE *sf.* ① Faptul de a (se) s ă l ă ș l u i ¶ ② Sălaș, adăpost, găzduire: am nimerit la casa d-tale și te rog să-mi dai ~ (CRG.) ¶ ③ Lăcaș, locuință: Romanii lăcașurile și sălășluirile Troadenilor... cu o poftă și dragoste nesățioasă cerceta și le privea (CANT.).

SALATĂ (*pl.* sălăți) *sf.* ① Mîncare alcătuită din unul sau mai multe feluri de ierburi sau legume, în care s'a pus sare, piper, untdelemn, oțet, și uneori și muștar: ~ de lăptuci, de castraveți, de pătlăgele (roșii sau vinete), de ardei, etc. ¶ ② Numele a diferite ierburi din care se prepară salată: *a)* = LĂPTUCI; *b)* ~-DE-CÎMP = UNTIȘOR ①; *c)* ~-CREAȚĂ = LĂPTUCI; *d)* ~-DE-IARNĂ = BARBA-CAPREI ①; *e)* SALATA-MIELULUI = FETICĂ ②; *f)* SALATA-IEPURELUI, plantă cu tulpina lungă și subțire, cu flori roșii-purpurii; numită și „crestățea" sau „tilhărea" (*Prenanthes purpurea*) (▣ 4266) [ngr. < it.].

Fig. 4266. Salata-iepurelui.

*SALATIERĂ (*pl.*-re) *sf.* Vas, castron în care se prepară salata [după fr. s a l a d i e r].

SALATRĂ *sf.* Ⓟ = SALATĂ.

SALBĂ (*pl.*-be și salbi) *sf.* ① Șireag, colan de monede (de medalii, de mărgele, etc.) ce femeile (*în spec.* țărăncile) atîrnă de gît ca podoabă, sgardă (▣ 4267): la gît avea o ~ numai de bani vechi de aur (ISP.); la gît purta o ~ de galbeni pe care a dat-o fetei ca mulțămită (CRG.); Ⓕ: în mijlocul acestei salbe de stînci se înalță Panaghia (VLAH.) ¶ ② *Trans.* (VIC.) Bucată de catifea, împodobită cu cusături de flori și mărgele pe care o pun fetele ca găteală pe cap ¶ ③ *F* Salba dracului,

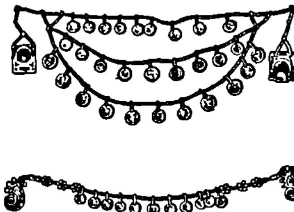

Fig. 4267. Salbe.

Fig. 4268. Salbă-moale.

nepot ¶ ④ Ⓑ Arşic de capră ¶ ⑤ ♣ **SALBĂ-MOALE**[1], arbust înalt de 2-5 metri, cu frunze mari, dinţate, cu flori verzui, cu marginile roşii; fructul e o capsulă de coloare roşie-purpurie plină cu seminţe roşii; din lemnul acestui arbust se face un cărbune întrebuinţat pentru desenat *(Evonymus latifolius)* (▣ 4268); — **SALBĂ-MOALE**[2] = **VERIGAR** ①; — **SALBĂ-MOALE**[3] = **VONICERIU** [lat. s u b a l b a].

SĂLBAN *sm.*, **SĂLBANĂ** *sf. Olten.* (CIAUŞ.) (PŞC.) Nume de bou, de vacă [s a l b ă].

SĂLBĂTĂC... = **SĂLBATIC...**

SĂLBATIC, **SĂLBATEC** 1. *adj.* ① Care nu e domesticit, neîmblînzit, *vorb.* de animale: **raţă ~ă**; **fiară ~ă** ¶ ② Nelucrat, necultivat, părăginit, nelocuit, pustiu: **locuri ~e** ¶ ③ Care n'a părăsit încă starea primitivă a omenirii, lipsit cu totul de civilizaţie: **popor ~** ¶ ④ Ⓕ Căruia-i place să trăească singur, retras, departe de ceilalţi oameni ¶ ⑤ Crunt: **o privire ~ă** ¶ ⑥ Neomenos, crud, barbar: **o purtare ~ă** ¶ ⑦ Necioplit, grosolan: **purtări, apucături ~e** ¶ ⑧ ♣ Care a crescut de la sine, neîngrijit, nealtoit, pădureţ: **măr ~**; **cireş ~**; ☛ **AIU** ⑤, **BUSUIOC** 1 ②, **CASTAN** ②, **IN**[1] ②, **LINTE** ④, **MAC**[2] ④, **MAZĂRE** ④, **MORCOV** ②, **MUŞTAR** ①, **NAP** ④, **OVĂS** ⑥, **PRUN** ②, **RAPIŢĂ**, **SPANAC** ⑤, **TRANDAFIR**, **TRIFOIU**, **VANILIE**, **VIOREA**, **VIŞIN**, **VIŢĂ**.

2. *sm.* ① Cel ce aparţine unui popor sălbatic, necivilizat: **~ii din Africa centrală** ¶ ② Cel ce se fereşte de societatea celorlalţi oameni, căruia-i place să trăească singuratec, retras [lat. vulg. s a l v a t ĭ c u s = clas. s ĭ l v a t i c u s].

SĂLBĂTICI, ○**SĂLBĂTĂCI** (-ăcesc) 1. *vb. tr.* A face s ă l b a t e c: **sălbătăci şi înrăutăţi pe taurul ieşit din mare pînă într'atît, încît nu se mai putea apropia nimeni de dînsul** (ISP.).

2. *vb. refl.* A deveni sălbatec: **iepele se sălbăticiseră şi se făcuseră rele, nevoie de cap** (ISP.); **de la mănăstirea Horez în sus, locurile se sălbătăcesc** (VLAH.).

SĂLBĂTICIE, ○ **SĂLBĂTĂCIE** *sf.* ① Stare, fire s ă l b a t i c ă, apucături sălbatice: **sălbăticia tigrului, popoarelor din Africa centrală** ¶ ② Stare de părăginire, de pustietate a unor locuri necultivate, neîngrijite de mîna omenească: **pustietatea, sălbătăcia acestor locuri neumblate... fac să te crezi departe de pămînt, într'o planetă nelocuită** (VLAH.) ¶ ③ Cruzime, brutalitate, purtare de sălbatic: **băiatul, văzînd sălbătăcia, dete un ţipăt de alarmă** (CAR.) ¶ ④ Firea persoanei căreia-i place să trăească singuratecă, departe de societatea oamenilor: **se făcea că nu 'nţelege sălbătăcia ei de a se încuia în odaie şi a fugi aşa de toată lumea** (VLAH.) ¶ ⑤ *Trans.* = **SĂLBĂTICIUNE**: **mergea la vînat şi aducea... căprioare... şi alte sălbătăcii bune de mîncare** (RET.).

SĂLBĂTICIME, **SĂLBĂTĂCIME** *sf.* ① *Mold. Bucov.* = **SĂLBĂTICIUNE**: **s'a fost împuţinat... sălbătăcimea într'atîta, cît arare ori... mai da ei peste vr'o fiară** (SB.) ¶ ② = **SĂLBĂTICIE** ① ②: **se minună cînd văzu aşa casă într'o astfel de sălbătăcime** (ISP.); (**fata**) **avea... un aer de sălbătăcime încîntătoare** (ALECS.) [s ă l b a t i c].

SĂLBĂTICIUNE, **SĂLBĂTĂCIUNE** *sf.* Fiară s ă l b a t i c ă; vînat (de fiară sălbatică): **o mulţime de oameni şi de sălbătăciuni zac fără suflare în pădurea lui** (CRG.); **aş vrea să am sălbătăciunea în bătaia puştii** (SAD.); **cînd sălbătăciunile intră în sat ziua, nu-i a bine** (GOR.).

SĂLBĂŢICĂ *adj. f.* Cam s ă l b a t i c ă: **Să n'ai nici o frică, Fată ~, Că te-oiu lua 'n braţă, Să mai prind la viaţă** (ISP.).

SĂLBĂŢIE *sf.* ♣ Plantă din fam. gramineelor cu tulpina vîrtoasă, cu florile reunite într'un spic lung şi îngust; fructele ei, eliptice, sînt un narcotic veninos; numită şi „obsigă" sau „zizanie" *(Lolium temulentum)* (▪ 4269).

Fig. 4269. Sălbăţie.

SĂLBIOARĂ (*pl.* -re), **SĂLBULIŢĂ** (*pl.* -ţe) *sf. dim.* **SALBĂ** 1: **C'am să plec mîine la ţară, Să vînd grîul şi secară, Să-ţi cumpăr o sălbioară** (VOR.).

SALCĂ ☛ **SALCIE**.

SALCE[1] ☛ **SALCIE**.

SALCE[2] = **SALTĂ**.

SALCE[3] *sf.* ♣ Rădăcina mai multor specii de plante exotice *(Smilax)*, de un gust amar-acrişor, întrebuinţată în medicină, sub numirea de „*Radix sarsaparillae*", ca sudorifică şi depurativă; e folosită şi de popor ca leac împotriva sîngelui stricat şi a altor boale (▣ 4270) [germ. S a l s a (p a r i l l a)].

Fig. 4270. Salce.

SALCIE (*pl.* sălcii), † **SALCE**, *Trans. Băn.* **SALCĂ** (*pl.* sălci)

Fig. 4271. Salcie.

sf. ♣ ① Mic arbore cu ramurile mlădioase, cu frunze înguste şi lungăreţe, mătăsoase şi păroase pe partea inferioară, cu flori galbene-verzui; creşte pe lîngă ape şi în locurile umede; numit şi „răchită-albă" sau „răchită-mare" *(Salix alba)* (▪ 4271): **Lelea 'naltă ca o salcă, Dac'o pui la sac, o calcă** (IK.-BRS.); ☛ **MOJIC** 1, **POM** ① ¶ ② Arbust cu ramuri lungi şi mlădioase, cu frunzele lungăreţe şi dinţate, de un verde închis, lucitor pe partea superioară, cu flori galbene-verzui *(Salix triandra)* (▣ 4272) ¶ ③ Mic arbore, cu scoarţa brun-închisă, cu frunzele eliptice, mirositoare, vîscoase şi lucitoare, cu flori galbene-verzui *(Salix pentandra)* (▣ 4273) ¶ ④ = **RĂCHITĂ** ① *a* ¶ ⑤ **~-MIROSITOARE** = **RĂCHIŢICĂ** ③ ¶ ⑥ **~-MOALE** = **IOV** ¶ ⑦ **~-PLETOASĂ**, numită şi **~-JALNICĂ**, **~-PLÎNGĂTOARE**, **~-MOARTĂ**, varietate de salcie cu ramurile foarte lungi, mlădioase şi plecate la pămînt; originară din Orient, se cultivă mult prin parcuri şi cimitire *(Salix babylonica)* (▣ 4274): **vulturul i-a clădit un cuib de puf în vîrful unei salcii pletoase** (CLVR.) ¶ ⑧ Ramură de salcie cu mîţi-

Fig. 4272. Salcie. Fig. 4273. Salcie.

Fig. 4274. Salcie-pletoasă.

şori: De cîte ori la biseric'am mers, Popa salcie mi-a dat (PANN); dacă în ziua de Florii umbli încins cu salcie dusă la biserică, nu te mai doare mijlocul (GOR.) [lat. s a l ĭ c e m].
○ **SĂLCIN** *adj. Băn. Trans.* = SĂLCIU.
○ **SĂLCINER** = SĂRCINER.
SĂLCIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① *dim.* SALCIE ¶ ② = RĂCHIŢICĂ ②.
SĂLCIŞ (*pl.*-işuri) *sn. col.* SALCIE. Sălcii multe crescute într'un loc: pe lîngă bălţi cresc răchite şi se îmbuibă ~ul (SLV.).
SĂLCIU *adj.* Care n'are gust bun (*vorb.* de apa de puţ, etc.), de un gust acru-amăriu (ca frunza de salcie): apă sălcie; Nici e dulce, nici sălcie, Fără cum îmi place mie (IK.-BRS.) [lat. *s a l (ĭ)c ĭ n e u s].

Fig. 4275. Salcim.

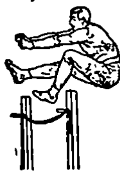
SALCIM *sm.* ① Frumos arbore, originar din America de Nord, care poate ajunge pînă la 25 de metri înălţime; are ramurile prevăzute cu spini puternici şi florile albe, cu miros foarte plăcut, dispuse în ciorchini ce atîrnă în jos; numit şi „acaţ" *Trans.*, „băgrin" *Băn.* sau „dafin" *Olten.* *(Robinia pseudacacia)* (▣ 4275) ¶ ② ~-GALBEN, frumos arbust, originar din regiunea mediteraneană, cu flori galbene-aurii dispuse în ciorchine ce atîrnă în jos; e cultivat adesea prin parcuri ca plantă decorativă *(Cytisus laburnum)* (▣ 4276) ¶ ③ ~-MIC, arbust originar din America de Nord, cu flori purpurii-violacee dispuse în ciorchine *(Amorpha fructicosa)* ¶ ④ ~-ROŞU, două varietăţi de arbori *(Robinia hispida, Rob. viscosa)*, originari din America, cu flori mari, roşii sau trandafirii, dispuse în ciorchine; se cultivă ca plante ornamentale [tc.].

Fig. 4276. Salcim-galben.

○ **SĂLCUŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. dim.* SALCĂ: Cînd o face plopul nuci Şi sălcuţa mere dulci (IK.-BRS.).
*__SALDO__ *sbst.* Restul unei socoteli încheiate [it.].
○ **SĂLEAC** *adj. Mold. Bucov.* = SĂRAC: acuma-i pierdut ~ul pîn' la a doua venire! (SB.).
SALEP *sbst.* ① Feculă extrasă din tuberculele uscate ale mai multor specii de orchidee, care, preparată cu lapte sau cu bulion de carne, constitue o mîncare foarte bună pentru convalescenţi (▪ 4277) ¶ ② Băutură gustoasă preparată din salep, miere şi apă [tc. s a l'e b].

Fig. 4277. Salep.

SALEPCIU, SALEPGIU, SALIPGIU *sm.* Vînzător de băutura numită salep: Işi petrecea timpul mai mult la poarta şcoalei, între plăcintari şi salepcii (I-GH.); bragagiii şi salipgiii Arnăuţi făceau contrast cu alunarii şi cu vînzătorii de şerbet din Fanar (FIL.) [tc. s a l e b ğ i].
SALHANA ☛ ZALHANA.
*__SALIC__ *adj.* Legea ~ă, lege prin care femeile erau excluse de la succesiunea la tronul Franţei [fr.]
*__SALICILAT__ *sbst.* Ori-ce sare rezultată din combinarea acidului salicilic cu o bază [fr.].
*__SALICILIC__ *adj.* Acid ~, compus organic întrebuinţat în industrie şi în medicină ca antiseptic [fr.].
○ **SĂLIE** *sf. Trans. Băn.* ① Văl subţire; voaletă ¶ ② Giulgiu [comp. ung. s z á l „fir"].
*__SALIN__ *adj.* ① Ce conţine sare ¶ ② Ce are însuşirea sau gustul sării: gust ~ ¶ ③ Care creşte într'un pămînt ce conţine sare: plantă ~ă [fr.].
*__SALINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① Ocnă de sare: sîntem în una din cele mai bogate saline din lume (VLAH.) ¶ ② Lac sărat din care se scoate sare prin evaporarea apei.
SĂLINDAR ☛ SĂRINDAR.
SALIP = SALEP.
SALIPGIU ☛ SALEPCIU.
SĂLIŞTE ☛ SILIŞTE.
*__SĂLITRU__ *sbst.* Sulfat de magneziu (adus din Bolivia) [fr.].
SĂLIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* SALĂ: tot norodul acesta se revărsă în unica ~ de aşteptare ce se găsea (D.-ZAMF.).
*__SALIVĂ__ (*pl.*-ve) *sf.* Scuipat [lat.].
*__SALIVAR__ *adj.* Glandele ~e, toate glandele situate în gură (parotide, sub-linguale, sub-maxilare) care secretă saliva (☛ ▣ 2407) [fr.].
*__SALIVAŢIUNE__, SALIVAŢIE *sf.* Curgerea scuipatului sau a balelor [fr.].
*__SALMIAC__ *sbst.* Clorhidrat de amoniac natural [fr.].
*__SALOL__ *sbst.* Salicilat de fenol, corp solid antiseptic, întrebuinţat la boalele infecţioase [fr.].
*__SALON__ (*pl.*-oane) *sn.* ① Încăperea cea mai mare şi mai luxos mobilată dintr'un apartament, în care se primesc oaspeţii ¶ ② Societatea bună: ştie să se poarte prin saloane ¶ ③ Expoziţie anuală de pictură şi de sculptură la Paris [fr.].
*__SALONAŞ__ (*pl.*-aşe) *sn. dim.* SALON ①.
*__SALPETRU__ *sbst.* Silitră [fr.].

Fig. 4278. Salt.

SALT (*pl.*-turi) *sn.* ① Săritură, săltătură: Voinicii cai spumau în ~ (COŞB.) ¶ ② Săritură făcută, în exerciţiile de gimnastică, de la un trapez la altul, de pe fus, etc. (▣ 4278); ~ mortal, săritură foarte primejdioasă [s ă l t a].
SĂLTA (salt) 1. *vb. tr.* ① A urni din loc ridicînd puţin în sus (ceva greu): dă parul, Toadere, să săltăm grinzile (VLAH.); apoi săltîndu-le (lemnele) şi aburcîndu-le cam anevoie, le umflă 'n spate şi la gazdă cu dînsele! (CRG.) ¶ ② A face să sară uşor, a mişca în sus şi în jos: ~ copiii pe genunchi, în braţe; Duduca... nu simţea decît sdruncinul calului ce o sălta cu necontenire pe şa (GN.) ¶ ③ Ⓕ A ajuta pe cineva să mai scape puţin de nevoi, să se ridice puţin dintr'o stare decăzută: o să mă rog de ei... să m'ajute a mă ~ din starea nenorocită în care am căzut (CAR.).
2. *vb. intr.* ① A sări în sus; a se ridica în sus şi a se lăsa iar jos (de mai multe ori): mieii se joacă şi saltă pe palişte; Racul înapoi se da, Broasca tot în sus sălta (DON.); nu era chip să stea la un loc, fără a ~ cînd cînta muzica aia (ISP.); ~ pe cal; au visat un vis precum dealul... cu dumbrăvi cu totul... tot săltau, giucau şi se plecau, se închinau lui Rareş (NEC.); Luntrea lui ca paiul săltînd peste valuri (PANN); a-i ~ pieptul; Pe sînul tău ce saltă aprins de dulce dor (ALECS.); a-i ~ inima de bucurie, a fi cuprins de o mare bucurie: îi sălta inima de bucurie, pentru că acuma era grijită pentru totdeauna şi n'avea grijă că nu s'a mărita (SB.) ¶ ② Ⓕ A se mai ridica puţin dintr'o stare decăzută, a mai scăpa puţin de nevoie, a mai progresa puţin, a-i merge ceva mai bine: destul am argăţit şi pînă acuma nu văz nici un semn ca să pot şi eu ~ ceva (ISP.); negoţul a mers bine... flăcăul a săltat, văzînd cu ochii (LUNG.).
3. *vb. refl.* ① A se ridica puţin în sus: albe, curate, se saltă căsuţele dintre livezi (VLAH.) ¶ ② A sări puţin în sus ¶ ③ A creşte puţin, a se face ceva mai mare: şi aşa, cu cît mă săltam, mai mai să-i ajung umărul cu capul, cu atît ne împrieteneam mai tare (SAD.); cînd m'am săltat şi puteam alerga în grădină (DLVR.) ¶ ④ = 2 ②: vreau să te 'nvăţ ceva cu care, la prilej, să te salţi bine din lipsă (CAR.) [lat. s a l t a r e].
† **SALTANAT** *sbst.* Ⅎ Alaiu; pompă: ~ul ieşi din circiumă şi se îndreptă, pe uliţa mare, spre poliţie (D.-ZAMF.); Căci fiind ciocoiu de curte, făcea haz de ~ (LET.) [tc.].
SALTAR ☛ SERTAR.
SĂLTĂREŢ *adj.* ① Care face salturi, care s a l t ă într'una: Capra săltăreaţă Nu scăpa cu viaţă (ODOB.) ¶ ② Ⓕ Cu un ritm uşor: muzică săltăreaţă; versuri ~e.
SĂLTAT 1. *adj.* ① *p.* SĂLTA ¶ ② Puţin ridicat: prispa, ca de han boieresc, era ~ă numai de-o palmă dea

supra curții (DEM.) ¶ ③ Crescut, măricel: fetițe ~e cari furișază cîte o ochire pe cine mai știe ce flăcău voinic (DLVR.).

2. *sbst.* Faptul de a sălta.

SĂLTĂTOR *adj. verb.* SĂLTA. Care saltă: lighioile tiritoare și săltătoare ale pădurii s'au ascuns (IRG.).

SĂLTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a s ă l t a; săritură ușoară; ridicare în sus și lăsare în jos în mod repetat: intră în curțile domnești în săltăturile... unui armăsăruș arăbesc (ODOB.); pe drumul prăvălatic... înainta calul în trapu-i domol, în săltăturile-i regulate (SAD.).

SALTEA (*pl.* -tele) *sf.* ① Așternut format dintr'un sac mare de pînză, de forma unui paralelipiped dreptunghiular, umplut cu paie, cu fîn, cu păr de cal, cu lînă, etc. (▪ 4279): ~ de paie, de lînă; nu i-a lăsat nici salteaua pe care să poată dormi (GRL.); Ⓕ *F* a sta, a ședea pe ~, a sta pe moale, a duce o viață ușoară, fără muncă, fără griji ¶ ② *Pr. ext.* Așternut: noaptea să dormim pe ~ de mușchiu (GN.) [ngr.< tc.].

Fig. 4279. Saltea.

SALTELUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* SALTEA.

***SALTIMBANC** *sm.* ① Comedian de circ, panglicar, pehlivan ¶ ② Ⓕ Șarlatan politic, orator bufon: Cine vrei să te 'nțeleagă, ~ nenorocit? (VLAH.) [fr. < it.].

SALȚĂ¹ (*pl.*-țe) *sf.* ✕ Sos: îl ungea (mielul) c'un fel de ~... făcută cu vin amestecat cu usturoiu pisat și cu băcănii (I.-GH.) [ngr. σάλτσα].

***SALȚĂ**² (*pl.*-țe) *sf.* Mic con care din cînd în cînd svîrle afară un noroiu argilos printr'o deschizătură, ce seamănă cu craterul unui vulcan, sub acțiunea gazelor; aceste gaze, mai adesea de metan, se aprind uneori, dîndu-le astfel înfățișarea unor erupțiuni vulcanice; asemenea salțe, vulcani glodoși sau pîcle, se găsesc la noi mai ales în județul Buzău, în Rîmnicul-Vîlcii, precum și în alte locuri petrolifere [it. s a l s a].

***SALUBRITATE** *sf.* Însușirea a tot ce este favorabil sănătății; ~ publică, rezultatul măsurilor luate pentru a conserva sănătatea publică [fr.< lat.].

***SALUBRU** *adj.* Sănătos, favorabil sănătății: aer ~; apă salubră [fr. < lat.].

SALUP (*pl.*-puri) *sn.* *Mold. Bucov.* Ⓣ Un fel de scurteică fără mîneci [comp. rus. s a l o p ŭ].

***SALUT** (*pl.*-turi) *sn.* Faptul de a saluta, salutare, cuvintele ce se rostesc sau gestul ce se face salutînd pe cineva: ~ milităresc (▣ 4280); ~ul se deosebește mult de al nostru la unele popoare și a variat după timpuri (▣ 4281) [fr.].

Fig. 4280. Salut milităresc.

Fig. 4281. Salutul în epoca fanariotă (după Ad. Midy).

***SALUTA** (-lut) *vb. tr.* ① A da cuiva, întîlnindu-se cu el sau adresîndu-i în scris, dovezi de politeță sau de respect, prin scoaterea pălăriei, prin înclinarea capului, etc. ¶ ② A da semne de respect față de unele lucruri: ~ mormîntul unui erou; ~ pămîntul patriei ¶ ③ A complimenta prin scris: salută din parte-mi pe părinții tăi [lat.].

***SALUTAR** *adj.* Folositor pentru păstrarea sănătății, vieții, averii, cinstei, etc.: o comunitate de idei politice bazate pe principii adevărat ~e (I.-GH.) [fr. < lat.].

***SALUTARE** *sf.* ① Faptul de a s a l u t a ¶ ② *interj.* Exclamațiune de politeță, de respect, de admirațiune, plecăciune! te salut!

***SALVA** (-vez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) scăpa, a (se) mîntui [lat.].

***SALVĂ** (*pl.*-ve) *sf.* ① Descărcare de tunuri sau de puști în semn de bucurie sau în onoarea cuiva: o ~ de revolvere făcu să răsune munții (GN.) ¶ ② ~ de aplause, aplaus simultan al unui mare număr de persoane într'o adunare: o ~ de aplause îl întîmpină (VLAH.) [fr.].

***SALVARE** *sf.* ① Faptul de a s a l v a, scăpare, mîntuire ¶ ② Societatea de ~ *sau* Salvarea, instituțiune particulară (ajutată de Stat) cu scopul de a da ajutoare grabnice răniților în cazuri de accidente.

***SALVATOR** *adj.* și *sm.* Care salvează, mîntuitor [lat.].

***SALV-CONDUCT** (*pl.*-te) *sn.* ① Permis acordat cuiva de a se duce într'un loc și de a se putea întoarce de acolo nesupărat de nimeni ¶ ② ✕ Permis de a trece, în timp de războiu, pe ținutul ocupat de dușman, fără a fi supărat de trupe [fr. s a u f - c o n d u i t].

***SALVE!** *interj.* Salutare! [lat.].

SALVIE, *Mold.* SĂLVIE, ○ ȘALVIE, ȘĂLVIE *sf.* ♣ ① = JALE² ① ¶ ② ~ -DE-CÎMPURI, plantă ierboasă, cu miros tare, cu frunze ovale, acoperite cu peri moi pe partea inferioară; face flori albastre, roșii sau albe, așezate în spice întrerupte la vîrful tulpinei; numită și „jale“ sau „jaleș-de-cîmp“ *(Salvia pratensis)* (▣ 4282) [comp. srb. s a l v a c].

Fig. 4282. Salvie-de-cîmpuri.

○ **SAMĂ** ☛ SEAMĂ.

○ **SAMACHIȘĂ**, SĂMĂCHIȘĂ *sf.* ① *Mold. Bucov. Maram.* ✕ Un fel de lapte de vacă, după ce a fost smîntînit, și care s'a acrit tare, chișleag: brînză cu smîntînă sau samachișă, unt, ouă... (MAR.) ¶ ② *Trans.* ✕ Brînză de vacă (DENS.) (CONV.) ¶ ③ SĂMĂCHIȘĂ, SĂMĂCHIȘTE *Trans.* ♣ = CORONIȘTE [srb. s a m o k i š].

○ **SĂMĂDĂU** *sm.* *Trans.* Cel ce ține socotelile, contabil; casier [ung. s z á m o d ó].

○ **SĂMĂDUȘAG** (*pl.*-aguri) *sn.* *Trans.* (GR.-N.) Ținerea socotelilor, contabilitate [ung. s z a m a d ó s á g].

○ **SAMALÎC** (*pl.*-îcuri) *sn.* *Mold.* (PAMF.) (RV.-CRG.) Șopron; șură de păstrat paie.

† **SĂMĂLUI** (-uesc *vb. tr.* și *refl.* ① *Trans. Maram.* A (se socoti, a calcula, a face socoteală: cursul anilor, nu numai istoricește, ce încă și astrologhicește foarte curat sămăluind (CANT.); Dacă ne-am ~ bine, Da-s mai gazdă eu ca tine, Nu-s gazdă de avuție, Ci-s gazdă de omenie (BRL.) ¶ ② A (se) compara; a (se) asemui: Și noi adeseori pe patimi ne silim Cu ale celor mari să le sămăluim (DON.) [ung. s z á m o l n i].

† **SĂMĂLUIRE** *sf.* Faptul de a s ă m ă l u i, socotire, calcul(are): greșala ce fac istoriile noastre în ~a anilor (CANT.).

† **SĂMĂLUITOR(IU)** *adj. verb.* și *sm.* Care s ă m ă l u e ș t e; socotitor, calculator: urmat-am trei vestiți (scriitori) și a vremilor iscusiți sămăluitori (CANT).

SĂMĂNA... ☛ SEMĂNA...

SAMANIU *adj.* Galben deschis (ca paiul): o

fecioară albă ca laptele, cu părul ca un abur ~ (OLVR.) [tc. s a m a n i].

SAMAR (*pl.*-are) *sn.* ① Un fel de şa mare ce se pune pe măgari şi pe catîri (▣ 4283): Se scoală, îşi ia măgarul, îi pune 'n spate ~ul (PANN); Are coarne şi bou nu e, ~ are şi măgar nu e (GOR.), *ghicitoare despre* „melc"; ⓟ: bate ~ul, să priceapă măgarul, bate şaua, să priceapă iapa ¶ ② O pereche de traiste care se pun pe spinarea unui cal sau măgar şi în care se vîră greutăţi, pentru ca să-şi păstreze echilibrul ¶ ③ Culmea casei ţărăneşti [bg. srb.].

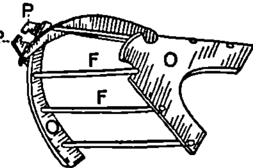

Fig. 4283. Samar. O.O. Oblîncuri. — F.F. Fălcele.—P.P. Ploscari.

***SAMARĂ** (*pl.*-re) *sf.* ♣ Fructul uscat, turtit şi lăţit ca nişte aripi, al ulmului, arţarului, paltinului, etc. (▣ 4284) [fr.].

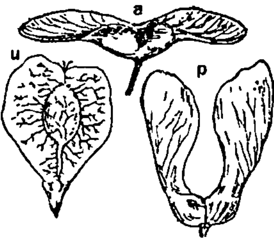

Fig. 4284. Samare: *a)* de arţar;—*u)* de ulm; —*p)* de paltin.

SAMAVOLNIC, SAMOVOLNIC *adj.* Arbitrar, cu de la sine putere: Nu se găsea copac în drum, în care să nu fi rămas de amintire cîte un ştreang pe urma samavolnicilor spînzuraţi (GRIG.) [rus. s a m o v o l n y i].

SAMAVOLNICEŞTE, SAMOVOLNICEŞTE *adv.* În chip arbitrar [s a m a v o l n i c].

SAMAVOLNICIE, SAMOVOLNICIE *sf.* Permisiunea de a face fie-care ce vrea, cu de la sine putere, act arbitrar, purtare s a m a v o l n i c ă: guvern ii aista... în care domneşte interesul şi samavolnicia (ALECS.).

○ **SAMCA** *npr. f. Bucov.* ① ⓟ Fiinţă mitologică care omoară sau vatămă lăuzele şi copiii lor ¶ ② ♣ SAMCĂ = SCAIU-VÎNĂT [comp. SAMODIVA].

SĂMCUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. Bucov.* ♣ ① — BRÎNCUŢĂ[2] ① ¶ ② = CUCUTĂ-DE-PĂDURE [s a m c ă].

○ **SĂMEDRU**, SUMEDRU *sbst.* Sărbătoarea Sf. Dumitru; ☛ SÎNT[1] ② *c.*

‡ **SAMEŞ** *sm.* Casier; administrator financiar: ieri dimineaţă o venit la Roman, la ~u 'n gazdă (ALECS.); Vai cînd ajunge lupul ~ la oi! (PANN) [s a m ă].

‡ **SĂMEŞIE**, SĂMIŞIE *sf.* ① Casierie; administraţie financiară: ne sfătuiau să luăm ceala, pentru ca să nu putem da de urma tîlharilor care o furat banii sămişiei (ALECS.) ¶ ② Funcţiunea de s a m e ş: trăiau... fără... să aspire la slujbe mai înalte decît... o vătăşie de plaiu sau o sămeşie (I.-GH.).

‡ **SĂMEŞOAIE** *sf.* Soţia unui s a m e ş: eu eram acolo de făceam dulceţi sămeşoaii (ALECS.).

SAMFIR = ZAMFIR.

SĂMÎNCER ☛ SEMINCER.

SĂMÎNCIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ♣ *dim.* SĂMÎNŢĂ: Busuioace, nu te coace, Că din sămîncioara ta S'a născocit dragostea (SEZ.).

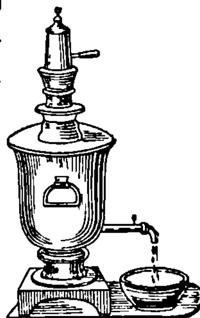
SĂMÎNŢĂ (*pl.* seminţe) 1. *sf.* ① ♣ Ori-ce fir, grăunte, bob, sîmbure ce se seamănă spre a se reproduce: ~ de in, de cînepă, de pătlăgele, de flori; grîu, porumb, etc. de ~, grîu, etc. păstrat anume pentru a fi semănat; ☛ RUDĂ[1] ② ¶ ② ♣ Sîmbure: seminţe de dovleac ¶ ③ Materia din care se reproduc animalele; tauri, găini, etc. de ~, tauri, etc., destinaţi pentru reproducere; n'ai nimerit-o, că nu-i gîscă, ci-i gînsac, l-am cumpărat de ~ (CRG.); Ⓕ: nişte oameni tot unul şi unul, ~ de voinic, nu glumă (ISP.) ¶ ④ Ⓕ Seminţie: pre obiceiul ţării, nu se cădea altuia să dea Domnia, fără de căruia nu vrea fi ~ de Domn (GR.-UR.) ¶ ⑤ Ⓕ Soiu; de toată sămînţa, de tot soiul: cîţi ciocoi... şi Ruşi şi Nemţi şi Turci, de toată sămînţa (ALECS.) ¶ ⑥ Ⓕ Urmă, cantitate cît de mică: să nu vadă ~ de călugăr pe la biserica lui, că-i potopeşte! (CRG.); nu mai rămase prin părţile astea măcar ~ de Turc (ISP.) ¶ ⑦ Ⓕ Pricină, pretext; a avea ~ de vorbă, a avea mîncărime de limbă, a avea poftă să tot vorbească: călăuzul meu careie... avea ~ multă de vorbă, mă deşteptă (ODOB.) ¶ ⑧ Ⓕ Ori-ce pricină care poate da naştere la efecte mari: lucrului pentru care se învrăjbesc oamenii, noi îi zicem sămînţă de gîlceavă (ISP.); au rămas nedumeriri, ~ de gîlceavă cum s'ar zice (I.-GH.).

2. SEMINŢURI, ○ SĂMÎNŢURI *pl.* ♣ Tot felul de seminţe de semănat: atunci le-a dat Dumnezeu sămînţuri şi i-a învăţat cum să-şi lucreze pămîntul (VOR.) [lat. vulg. s e m e n t i a].

○ **SAMOCHIŞ** = SĂMĂCHIŞ(Ă).

SAMODIVĂ *sf.* ⓟ Un fel de zînă răutăcioasă, de o frumuseţe rară, care ademeneşte fetele şi tinerii şi le stoarce ori-ce putere de viaţă; răpeşte şi copiii şi le soarbe sîngele pînă mor; numită şi Sila ~.

SAMOVAR (*pl.*-are) *sn.* Aparat în care se fierbe apa pentru ceaiu (▣ 4285) [rus.].

Fig. 4285. Samovar.

SAMOVOLNIC... ☛ SAMAVOLNIC...

SAMSAR *sm.* Mijlocitor între vînzător şi cumpărător, misit: să stai să te cerţi cu ~ii care forfotesc de colo pînă colo şi întind clienţii de mînică (BR.-VN.) [tc. s i m s a r; comp. srb. s a m s a r].

SĂMSARESC *adj.* De s a m s a r: soiul acesta are creşterea lui sămsărească, şcoala şi dascălul lui (JIP.).

SAMSARLÎC (*pl.* - îcuri) *sn.* ① Meseria de samsar ¶ ② Plata, comisionul samsarului [tc. s i m s a r l y k].

SAMSAROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Femeie care mijloceşte plasarea slugilor la stăpîni [s a m s a r].

SĂMUI ☛ SEMUI.

SAMULASTRĂ ☛ SAMURASLĂ.

SAMUR *sm.* ① Specie de jder din Siberia (*Mustela zibellina*), cu părul foarte fin, a cărui blană este foarte căutată (▣ 4286) ¶ ② Blană de samur: işlicul de ~, pus cam într'o parte, era împodobit cu un surguciu alb (NEGR.); (*pl.* -uri *sn.*: sangiacul Nicopolei... trămise atunci Domnului stofe ţesute cu aur şi argint, ~uri frumoase (BĂLC.) [tc.].

Fig. 4286. Samur.

SAMURASLĂ (*pl.* -le), SAMULASTRĂ (*pl.* -re) *sf.* ① Plantă de cîmp răsărită de la sine din boabele sau seminţele scuturate înainte de recoltă: dacă să va întîmpla... să se scuture malaiul, atunce această samulastră de malaiul de toamnă poate să rămîie pe la anul, căci malaiul nu degeră peste iarnă (ION.) ¶ ② Fir de ceapă sau de usturoiu crescut din ce a rămas în pămînt de cu toamnă [vsl. s a m o r a s l ŭ „crescut de la sine"].

SĂNĂTATE *sf.* ① Starea aceluia care nu pătimeşte de nici o boală şi ale cărui organe execută regulat toate funcţiunile; ⓟ: nu e nimic ca ~a şi banii; —~ goală, înmătate de boală (JIP.), pe lîngă sănătate, îi trebueşte omului şi ceva stare; boala lui e ~a mea (*sau* noastră, etc.), cu cît îi merge lui mai rău, cu atît e mai bine pentru mine (pentru noi, etc.); casă de ~, ospiciu, spital în care se îngrijesc bolnavii în schimbul plăţii ¶ ② Ⓕ Bună stare: ~a minţii, buna stare a minţii, a spiritului ale cărui toate facultăţile sînt bine echilibrate ¶ ③ Urare de a fi sănătos, de a avea noroc: a bea, a închina în ~a cuiva, a ridica paharul şi a ura cuiva, înainte de a-l goli, multă sănătate şi noroc; pe la mijlocul mesei începură sănătăţile (= urările de sănătate, toasturile) (GN.) ¶ ④ Salut, salutare, compliment: să spui cumătrului multă ~ şi să auzim de bine! (ISP.); *de aci*: ~! *sau* ~ bună! să ne vedem sănătoşi! la revedere! salutare! Ⓕ F ~ (bună)! *a)* pace bună! bine şi aşa! *b)* s'a sfîrşit! nimic de făcut! de geaba toată

truda: voiu încerca norocul, de voiu izbuti...; iară de nu, ~ bună! (ISP.); bietul tată-său a umblat în cheltuieli s'o îndirepteze: fă-i, drege-i, ~! (R.-COD.); mă duc să-mi cer dreptul meu și pe urmă, ~! (PAMF.) [lat. s a n ĭ t a t e m].

SĂNĂTOARE = POJARNIȚĂ.

*__SANATORIU__ (*pl.*-torii) *sn.* Casă de sănătate, spital particular în care se îngrijesc bolnavii cu plată [fr. s a n a t o r i u m].

SĂNĂTOS 1. *adj.* ① Care e în deplină sănătate, al cărui corp nu pătimește de nici o boală: ~ tun, ~ ca piatra, ca fierul, deplin sănătos, de o sănătate robustă; Ⓟ: ciue-i ~ e destul de bogat; mergi ~! rămîi ~! să te găsesc ~! să ne vedem sănătoși! urări la plecare, la despărțire, adio! la revedere! ~! urare celui ce strănută ¶ ② Care e în bună stare, care nu e vătămat sau stricat, *vorb.* de o parte a corpului, de plante, de lucruri neînsuflețite: are numai un picior ~, celălalt e paralizat; în pragul dealului, dai de casele boierului Dinu Murguleț, case bătrînești și sănătoase (D.-ZAMF.) ¶ ③ Ale cărui facultăți intelectuale sînt intacte: o minte sănătoasă ¶ ④ Care nu e corupt, moralizator: cărți sănătoase ¶ ⑤ Bun pentru sănătate, priincios: un aer ~; Ⓟ; ce-i prea mult, nu-i ~ ¶ ⑥ Folositor, profitabil; Ⓟ: fuga-i rușinoasă, dar e sănătoasă ¶¶ Ⓒ NESĂNĂTOS.

2. *sm.* Cel ce e sănătos; Ⓟ: bolnavul multe zice, ~ul face ce știe.

3. SĂNĂTOASĂ *sf.* în *loc.* a o lua (✓ a o rupe la sănătoasa, a o lua la fugă: începură a se da îndărăt și se găteau a o lua la sănătoasa (ISP.) [lat. vulg. *s a n ĭ t o s u s < *s a n ĭ t a t o s u s < s a n ĭ t a t e m, întocmai ca lat. vulg. *v ĭ r t o s u s < *v ĭ r t u t o s u s < v ĭ r t u t e m].

† **SĂNĂTOȘA** = ÎNSĂNĂTOȘI.

SĂNĂTOȘEL *adj.* ⱻ *dim.* SĂNĂTOS: cînd te-i întoarce ~ ...pune de chiamă pe popă... să ți-o citească (JIP.); știi c'o să te faci bine, voinic, ~ (DLVR.); să-mi fii tu sănătoșică, fata mea, cum erai odată, știi (GRIG.).

SANCHE, SANCHI *adv.* ⱻ Așa zicînd, cum s'ar zice, chip(urile): niște patrioți fără posturi se încercaseră a face, sanche, o revoluție (ALECS.); m'am dus pe coclauri să ți aduc, sanchi, copii de suflet (CRG.) [tc. s a n k i].

SANCHIU *adj.* ⱻ ① Arțăgos, morocănos, încăpățînat, posac, ursuz: așa muiere leneșă, risipitoare și sanchie, nici c'am mai văzut (BR.-VN.); — *adv.*: tocmai ăștia îmi plac, făcu ~ dricarul, tăindu-și un zîmbet pe buze (DEM.) ¶ ② *Olten.* Leneș, trîndav (VÎRC.) (CIAUȘ.).

*__SANCTIFICA__ (-fic) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face sfînt [lat.].

*__SANCTITATE__ *sf.* Sfințenie [lat.].

*__SANCTUAR__ (*pl.*-are) *sn.* ① ⛪ Locaș sfînt, clădire sau loc consacrat divinității ¶ ② ⛪ Sfînta sfintelor, partea templului din Ierusalim unde era așezat chivotul legii ¶ ③ ⛪ Altar ¶ ④ Ⓕ Loc consacrat pentru un anumit lucru: ~ul legilor, judecătoria, tribunalul ¶ ⑤ Ⓕ Azil inviolabil [lat.].

*__SANCȚIONA__ (-onez) *vb. tr.* A consfinți, a da sancțiune, a aproba, a confirma [fr.].

*__SANCȚIUNE__ *sf.* ① ⚖ Aprobarea dată de șeful unui Stat unei legi votate de Cameră și Senat, pentru a o face executorie ¶ ② Pedeapsă sau răsplată prevăzută de o lege pentru a asigura executarea ei ¶ ③ Aprobare [fr. < lat.].

SANDAL[1] (*pl.*-ale) *sn.* ⛵ Un fel de luntre lungă (la Turci) [tc.].

SANDAL[2], SANTAL *sm.* ♣ Arbore din India și din insula Java cu lemnul aromatic, din care se extrage o esență întrebuințată în medicină (*Santalum album*) (▪ 4287): într'o joncă aurită... cu vintreli de rogojină și cu vîsle de sandal (ALECS.) [tc.].

Fig. 4287. Sandal.

SANDAL[3] *sbst.* Un fel de stofă de mătase: zăbun de ~ de Veneția (ODOB.) [tc.].

*__SANDALĂ__ (*pl.*-le) *sf.* ① Un fel de opincă a celor vechi, alcătuită dintr'o talpă de piele și cu curelușe ce o legau de gleznă (▣ 4288) ¶ ② Un fel de opincă ce poartă unii călugări [fr.].

SANDOMIRCĂ *sf.* ♣ Varietate de grîu moldovenesc, foarte alb [S a n d o m i r, oraș în Polonia].

*__SANDWICH__ (*pron.* sandviciː) (*pl.* -iche) *sn.* ✕ Două felioare de pîine unse cu unt, între care s'a pus o felie de șuncă, de salam, de friptură rece sau icre, etc. [engl.].

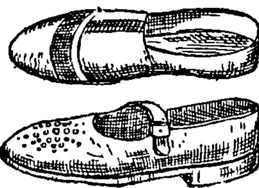

Fig. 4288. Sandale.

SĂNEAȚĂ, SĂNEȚ ☞ SINEAȚĂ.

SĂNECA = SINECA.

SANGEAC, SANGIAC (*pl.*-eacuri) 1. *sn.* ① Steag verde cu semiluna (▪ 4289): copiii din casă purtau ~ul și două tuiuri date de la Împărăție (ODOB.) ¶ ② Diviziune administrativă a vechiului imperiu otoman, subîmpărțire a unui pașalîc sau a unui vilaiet.

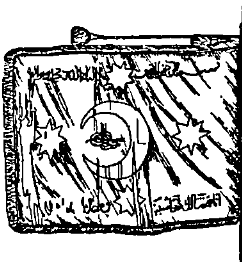

Fig. 4289. Sangeac.

2. *sm.* Guvernatorul unui sangeac, mai mic în rang decît beiul: Zamoisky dărui ~ului o haină de mătase cusută cu aur (BĂLC.) [tc. s a n ğ a k].

*__SANGUIN__ *adj.* ① ⚕ Ce ține de sînge; sistemul ~, tot aparatul circulațiunii ¶ ② Sîngeros, ce are mult sînge ¶ ③ De coloarea sîngelui [fr.].

*__SANGUINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① ⊕ Un fel de pămînt încărcat cu oxid de fier, numit astfel din cauza colorii sale roșii ca sîngele; întrebuințat pentru facerea unor creioane de desenat, etc. ¶ ② Creion făcut din acest pămînt ¶ ③ Desen făcut cu un astfel de creion ¶ ④ Litografie ce imită desenul cu sanguina [fr.].

SANGULIE *sf.* Ⓣ Maramă vărgată cusută cu mătase și fir: pe cap avea un fes alb de Tripoli, legat împrejur cu o ~ albă (FIL.); le învăța cusături de vapeluri, de gevrele și de sangulii (I.-GH.); fata își cusu povestea pe două sangulii (ISP.).

*__SANHEDRIN__ *sbst.* Tribunal de 70 de membri care, la vechii Iudei, judeca pricinile importante, interpreta legea și delibera asupra afacerilor publice; își avea reședința la Ierusalim și se aduna în templu [fr.].

Fig. 4290. Sănicioară.

SĂNICIOARĂ *sf.* ♣ Plantă din fam. umbeliferelor, cu frunze mari, dințate, cu flori mici, albe-roșietice, reunite în mici capitule globuloase; numită și „cinci-foi (-mari)" (*Sanicula europaea*) (▣ 4290) [probabil formațiune savantă din lat. s a n i c u l a].

SANIE *sf.* Un fel de trăsură sau căruță, fără roate, așezată pe niște tălpi de lemn sau șine de fier, ca să poată aluneca ușor pe zăpadă sau pe ghiață (▪ 4291); în unele locuri (în Vrancea, de

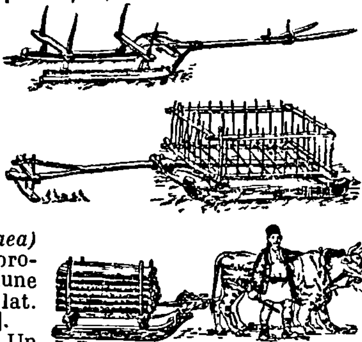

Fig. 4291. Sănii.

pildă), din pricina drumurilor rele, se întrebuințează și vara sania pentru căratul lemnelor, etc.: **de acest Domn zic că îmbla vara cu ~ de os** (GR.-UR.); **omul înțelept își cumpără vara ~ și iarna car** (PANN); **a se plimba cu sania** [bg. s a n j a].

SĂNIIȘ, **SĂNIUȘ** *sbst.* ① Loc lunecos pe o coastă de deal, unde se dau copiii cu săniuțele iarna: **în spatele caselor părintești era un deal minunat pentru săniuș** (BR.-VN.) ¶ ② Alunecarea pe zăpadă cu săniuța; darea pe ghiață cu picioarele sau cu patinele; **în zile geroase de iarnă, mă desfătam pe ghiață și la săniuș** (CRG.); **bine-i de dat de-a săniișul** (ALECS.) [s a n i e].

○ **SĂNINĂ** *sf.*, *mai adesea* **SĂNINURI** *pl.* = **SĂRUNE** [lat. s a l i n a].

***SANITAR** 1. *adj.* ① Care are de scop, care privește păstrarea sănătății: **măsură ~ă; poliție ~ă; serviciu ~; agent ~** ¶ ② **Cordon ~**, cordon de agenți așezați la hotarele unei țări unde bîntue o boală molipsitoare, spre a împiedeca trecerea persoanelor, vitelor sau produselor din acea țară în ținuturile nebîntuite de boală ¶ ③ ⚔ Care aparține serviciului de sănătate al armatei, care servește la transportarea soldaților răniți: **tren ~; trăsură ~ă.**

Fig. 4292. Sanitari (a. 1860). OV. Ofițer veterinar. — OI. Ofițer infirmier. — S. Soldat.

2. *sm.* ⚔ Militar care face parte din serviciul de îngrijire a sănătății armatei (4292) [fr.].

SĂNITOARE ☛ **SUNĂTOARE.**

SĂNIUȘ ☛ **SĂNIIȘ.**

SĂNIUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* **SANIE**: **săniuța, cuib de iarnă, e cam strîmtă pentru doi** (ALECS.); **îl înhămai la săniuța cea sprintenă care sta afară** (GN.) ¶ ② Sanie mititică ce se trage de copii sau de oameni, ori cu care se fac sporturi de iarnă: **ni se gată lemnele și numai în spate ori cu săniuța de-a mînă cu greu e de adus** (RET.).

***SANSCRIT** 1. *adj.* Se zice despre limba sacră a brahmanilor care a încetat de a mai fi vorbită

अ	a	ऋ ृ	r	औ ौ	au	छ	ch	ढ	dh	प	p	ल	l
आ ा	â	ॠ ॄ	r	क	k	ज	j	ण	n	फ	ph	व	v
इ ि	i	ऌ ॢ	l	ख	kh	झ	jh	त	t	ब	b	श ष	ç
ई ी	î	ए े	e	ग	g	ञ	ñ	थ	th	भ	bh	ष	sh
उ ु	u	ऐ ै	ai	घ	gh	ट	t	द	d	म	m	स	s
ऊ ू	û	ओ ो	o	ङ	n	ठ	th	ध	dh	य	y	ह	h
				च	c	ड	d	न	n	र	r	क्ष	l

Fig. 4293. Alfabetul sanscrit.

prin veacul al III-lea în. de Chr. și despre operele scrise în această limbă: **alfabetul ~** (4293); **limba ~ă.**

2. **SANSCRITĂ** *sf.* Limba sanscrită [fr.].

○ **SANSIU** *sm.* *Maram.* (BRL.) = **GAROAFĂ** [ung. s z e g f ü].

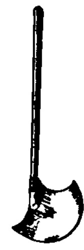
***SANTAL** ☛ **SANDAL**².

***SANTINELĂ** ☛ **SENTINELĂ.**

○ **SĂNTIRIMB** (*pl.* -be) *sn.* *Trans.* (FR.-CDR.) = **ȚINTIRIM.**

○ **SĂNUNE** ☛ **SĂRUNE.**

SAPĂ¹ (*pl.*-pe) *sf.* ① Unealtă alcătuită dintr'o coadă de lemn și dintr'o placă semicirculară de fier înfiptă aproape perpendicular la capătul acestei coade; servește la tăiatul, la sfărîmatul și scosul pămîntului (4294): **Românii nu cunosc altă unealtă de prășit decît numai sapa** (ION.); **lopada grămădește și sapa risipește** (ZNN.); Ⓕ *F* **la** (*sau* **în**) **~ de lemn**, sărac lipit pămîntului; **a ajunge, a aduce, a rămînea, a se vedea la** (*sau* **în**) **~ de lemn**, a sărăci de tot; **sapa și lopata**, moartea, sfîrșitul: **d'aici înainte sapa și lopata** (PANN); **beția o vindecă numai sapa și lopata** (ZNN.) ¶ ② Săpat, săpătură, prășit(ură): **într'o zi, la sapa porumbului, cine știe ce i-a năzărit** (DLVR.); **tată-so murise cam pe la sapa de-a doilea** (RET.); **vremea sapei; cu grapa nu mergi la ~** (ZNN.); Ⓕ Ⓟ **apă de ~**, vin: **pe la... sărbători mari, săruta mai multe pahare pline cu apă de ~** (ISP.) ¶ ③ Fie-care din cei patru căpriori de la colțurile casei țărănești [lat. vulg. s a p p a].

Fig. 4294. Sapă.

SAPĂ² (*pl.*-pe) *sf.* Partea corpului de lîngă crucile șalelor (la cai și la boi) (728, 1608) [comp. srb. s a p i].

SĂPA (sap) *vb. tr.* și *intr.* ① Alucra (a tăia, a sfărîma, a scoate) pămîntul cu sapa: **~ o grădină; ~ porumbul, cartofii, via; ~ o groapă, un puț, un șanț; groapa au săpat și au căzut într'însa** (N.-COST.); ☛ **GROAPĂ** ① ¶ ② A scoate pămîntul dimprejurul și dedesubtul temeliei unei case, rădăcinii unui copac, etc., pentru ca să se surpe, să se doboare; *de aci*, Ⓕ a căuta să doboare pe cineva prin intrigi, a unelti împotriva cuiva: **invidioșii intriganți căutară să-l sape** (CAR.); **Constantin Brîncoveanu... și Constantin Cantemir al Moldovei... se pîrăsc și se sapă mereu unul pe altul** (VLAH.); **o seamă de boieri, după vechiul obiceiu, săpa pe Domn lîngă Sultan** (BĂLC.) ¶ ③ A scobi, a grava, a sculpta, în lemn, în metal, în piatră, etc. anumite slove sau desenuri; Ⓕ: **a-și ~ numele, amintirea în inimile tuturor** [lat. vulg. s a p p a r e].

SĂPĂCIOS *adj.* Ⓟ Care s a p ă, care roade, care lasă urme adînci (*vorb.* de o boală) (GR.-N.) (PAMF.).

SĂPĂLIGĂ, **SĂPĂLUGĂ** (*pl.*-gi, -ge) *sf.* S a p ă lungueață cu doi sau trei colți: **alături cu dînșii vei găsi o săpălugă de aur** (ISP.).

SĂPAT 1. *adj.* ① *p.* **SĂPA** ¶ ② Sculptat: **pereții erau împodobiți cu chipuri și flori ~e** (ISP.) ¶¶ Ⓒ **NESĂPAT.**

2. *sbst.* Faptul de a săpa: **deaca va trece vremea ~ului** (PRV.-MB.).

SĂPĂTOR *sm.* ① Cel ce s a p ă pămîntul, cel ce lucrează cu sapa; cel ce se hrănește din lucrul cu sapa: **erau odată doi ~i cari, ori-unde se duceau, lucrau împreună** (R.-COD.) ¶ ② Cel ce sapă în lemn, în metal, în piatră, etc., gravor.

SĂPĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s ă p a, de a lucra cu sapa; prășitură: **și așa au hălăduit și bieții boieri și slujitorii de săpătura șanțului** (N.-COST.); **stăpînul viei are... să-i dea o ~ țapănă, căci prea s'a înțelenit pămîntul** (ISP.) ¶ ② Scobitură, mîncătură în pămînt făcută de ape: **săpăturile făcute de ape în maluri** ¶ ③ Ceea ce e săpat în lemn, în metal, în piatră, etc., gravură; sculptură: **au trimis pre un nemiș din ținutul Hotinului... ce era foarte meșter de scrisori și de săpături la pietre** (NEC.).

SAPFIR = **ZAMFIR.**

○ **SĂPIE** *sf.* *Băn.* Ciubăr, cu gura mai largă decît fundul, în care tăbăcarul pune pieile să se moaie (LIUB.) [srb. s e p i j a].

○ **SAPIN** ☛ **ȚAPINĂ.**

○ **SAPLAIC** (*pl.*-icuri) *sn.* *Olten.* Vas de lemn (cauc, cupă), cu găvan mare, cu care se ia mustul din deja (în care curge storsura din teasc) (CIAUȘ.) (VÎRC.) [srb. s a p l a k].

SĂPOIU (*pl.*-poaie *sn.* *augm.* **SAPĂ**. Un fel de sapă mare sau cazma cu care se scot rădăcinile din pămînt.

***SAPONIFICA** (-fic) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) preface în săpun ¶ ② A preface eterii salini în acizi și alcooli [fr. s a p o n i f i e r].

***SAPONIFICARE**, **SAPONIFICAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a (se) saponifica ¶ ② Prefacerea eterilor salini în acizi și alcooli ¶ ③ **~a grăsimilor**, descompunerea grăsimilor în acizi grași și glicerină [fr.].

SĂPTĂMÎNĂ (*pl.*-ni *sf.* Spațiu de șapte zile (de Luni dimineața pînă Duminică seara, la ortodocși, de Duminică dimineața pînă Sîmbătă seara, la catolici: **zilele săptămînii sînt: Luni, Marți, etc.; a plecat de două săptămîni; de azi într'o ~; săptămîna mare, săptămîna patimilor** ☛ **PATIMĂ** 1; **săptămîna albă**, etc. ☛ **ALB** 1 ③, **BRÎNZĂ** ②, **CARNE** ⑨, **LUMINAT** 1 ③ [lat. s ĕ p t ĭ m a n a].

SĂPTĂMÎNAL *adj.* ① Pe s ă p t ă m î n ă, dintr'o săptămînă ¶ ② Ce apare odată pe săptămînă: **revistă ~ă.**

SĂPUN, *Mold. Băn.* **SOPON** (*pl.*-nuri *sn.* ① Compoziție din acide grase insolubile în apă și din potasă sau sodă, care servă la spălarea rufelor și a corpului; săpunurile tari conțin sodă, iar cele moi.

potasă: ~ de rufe; ~ de leşie; ~ de toaletă; a da cu ~; a (se) spăla cu ~ ¶ ² ✤ SĂPUNUL-POPII — ODAGACIU ③ [ngr. σαποῦνι < it.; ung. s z a p p a n].

SĂPUNAR *sm.* Cel ce fabrică sau vinde s ă p u n.

SĂPUNĂRIE *sf.* ① Fabrică de s ă p u n ¶ ② Prăvălie unde se vinde săpun ¶ ③ Tot felul de săpunuri.

SĂPUNARIŢĂ (*pl.*-**ţe**) *sf.* ✤ — ODAGACIU ②.

SĂPUNEALĂ (*pl.*-eli, -ele) *sf.* ① Apă cu săpun, spumă de săpun: feredulală cu aburi şi cu~ (GRIG.) ¶ ② Ⓕ *F* Frecuş: ai să vezi ce ~ am să-ţi trag! (LUNG.) [s ă p u n i].

SĂPUNEL, ○ SĂPONEL (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* SĂPUN ¶ ² ✤ ODAGACIU ③: calul era tot alb de spume, gîndeai că-i săpunit cu săpunele, aşa era de asudat (RET.).

SĂPUNI, ○ SOPONI (-nesc) *vb. tr.* şi *refl.* ① A (se) curăţi, a (se) albi cu săpun topit în apă ¶ ② A(-şi) unge obrazul cu spumă de s ă p u n înainte de a (-şi) rade barba.

SĂRA (-săr, sar, *Trans.* sărez) *vb. tr.* ① A pune sare, a presăra cu sare: ~ carnea, peştele, bucatele ¶ ② Ⓕ *F* a-şi ~ inima, sufletul, a-şi răcori inima (răzbunîndu-se sau de mulţumire că duşmanul a păţit-o): după ce-şi sără inima cu ruşinea ce păţi Ştefan (ISP.); încai mi-am sărat sufletul: i-am dat eu dumneaei ce i se cuvenea (CAR.) [lat. s a l a r e].

SĂRAC 1. *adj.* ① Care n'are nici o avere sau care abia are cu ce să-şi ţie viaţa, care n'are cu ce trăi: ~ şi bogat, şi tînăr şi bătrîn, tot omul să aibă pecete în sîn (LET.); Ⓟ: decît bogat şi bolnav, mai bine~ şi sănătos; Ⓟ: la omul ~, nici boii nu trag; Ⓟ: omului ~ i se tinge luminarea în biserică; ~ lipit (pămîntului), foarte sărac; ~ şi curat, sărac şi cinstit, fără pată; ☛ BOGAT 2, CHEF ① ¶ ② Care dovedeşte sărăcie: o haină, o casă ~ă ¶ ③ Care nu produce nimic sau foarte puţin: o ţară ~ă ¶ ④ Care rodeşte puţin: pămînt ~ ¶ ⑤ Slab, neîndestulător: o luminare de ceară... împrăştie o lumină ~ă (VLAH.) ¶ ⑥ Vrednic de milă, biet, sărman: ţine-te, ~ă ţară Moldovă, de acum înainte de jacurile şi mîncăturile a toţi (NEC.); plîngea ~ul băiat, de-ţi era mai mare mila; ~ul de el! ~a de mine! Ⓟ sărăcan de mine! ~ele mîini multe ☛ MÎNĂ ② ¶ ⑦ Orfan: e ~ de tată, de mamă, de părinţi; nu e ~ cel ce n'are tată şi mamă, ci cel ce n'are învăţătură bună (ZNN.); acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora cari au rămas ~i (NEGR.) ¶ ⁸ Ⓕ Care n'are amploare, lipsit de nobleţă: stil ~.

2. *sm.* ① Om sărac: Ⓟ: cînd n'are cu ce ~ul, răbdarea-i este leacul; Ⓟ: ~ul, cînd capătă, atunci mănîncă; Ⓟ: ~ul cu gîndul se îmbogăţeşte; Ⓟ: bogatul a greşit şi ~ul îi cere iertăciune; Ⓟ: la uşa ~ului nu vine nici un cîine; ☛ BLESTEM ① ¶ ② Orfan [vsl. s i r a k ŭ].

SĂRĂCĂCIOS *adj.* şi *adv.* Care pare s ă r a c, cu înfăţişare săracă, de om sărac: haine sărăcăcioase; osîndă îl duse... înaintea unei cocioabe de bordeiu ~ (ISP.); la ~ul ist de raiu (CRG.); stînd de vorbă cu doi băieţi murdari şi ~ îmbrăcaţi (VLAH.).

SĂRĂCAN ☛ SĂRAC 1 ⑥.

SĂRĂCAN *adj.* Ⓟ S ă r a c, sărman: nevasta şi băieţii, ~ii, ce bruma ajutor îţi dau? (JIP.); ~ de mine! săracul de mine! (TUT.).

SĂRĂCEI ☛ SARAGEA.

SĂRĂCEŞTE *adv.* Ca un s ă r a c, ca săracii: feciorii l-au îngropat ~, cum au putut (MERA); împăratul... se îndrăgosti de cea mai mică, cu toate că erau îmbrăcate ~ (RET.).

SĂRĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* ① A aduce în stare de sărăcie, a face s ă r a c: îl vom ucide acolo în odaie, că ne-au mîncat şi ne-au sărăcit el cu fraţii lui (N.-COST.); aduce şi pagubă şi te sărăceşte de te lasă pe drumuri (VLAH.) ¶ ② A lipsi pe cineva de ceva, a-l lăsa lipsit, sărac de un lucru ¶ ③ *Olten.* (CIAUŞ.) A compătimi.

2. *vb. intr.* ① A ajunge sărac, a-şi pierde tot avutul: mulţi din pricina foametei au sărăcit şi de foame au murit (LET.); cel ce dă de milă nu sărăceşte (ZNN.) ¶ ② A ajunge orfan.

SĂRĂCIE *sf.* ① Starea celui s ă r a c; puţina avere ce posedă cel sărac: de ~ fugeau prin munţi şi prin codrii (LET.); ~ lucie, lipsă desăvîrşită de toate cele necesare traiului; a-şi vedea, a-şi căuta de ~, a-şi vedea de treabă; cel ce mănîncă din mînă, trage a ~ (GOR.); să nu fluieri în casă, că faci a ~ (GOR.); Ⓟ: sărăcia nu-i ruşine; Ⓟ: sărăcia 'nvaţă pe om; Ⓟ: vorba multă (*sau* lungă) sărăcia omului; Ⓟ: boala şi sărăcia nu o poţi ascunde; Ⓟ: averea e gard de nuiele, sărăcia-i zid de piatră; Ⓟ: la omul harnic se uită sărăcia pe fereastră, dar nu îndrăzneşte să intre; ☛ MESERIE ① ¶ ② Ⓕ Lipsă desăvîrşită: ~ de idei; aşa ~ de lemne nu s'a văzut nici la bordeiul cel mai sărăcăcios (CRG.).

SĂRĂCILĂ *sm.* Poreclă dată unui om s ă r a c: ce pofteşti, nea ~? (DLVR.); aud ăi doi fraţi de belşugul ce găsise pe ~ al lor (R.-COD.).

SĂRĂCIME *sf.col.* SĂRAC. Toţi săracii, mulţime de săraci: era iarna, iară bieţii oameni şi babele şi altă ~ pustiau casele şi fugeau în lume plîngînd (N.-COST.); Mihai porunci ca toate prăzile... să se împartă la soldaţi şi la~ (ISP.).

SĂRĂCUSTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① ‡ Interval de 40 de zile: să postească două sărăcuste... şi deaca se vor împlea cele două sărăcuste, atunci să-i citească molitvele de curăţie (PRV.-MR.) ¶ ② *Trans. Bucov.* ⛪ = SĂRINDAR: Decît tot cu gologanul: ţîra, ţîra să-i plătească Liturghii şi sărăcuste pentru partea sufletească (SPER.) [vsl. s a r a k u s t i < gr.-biz.].

SĂRĂCUŢ *adj.* ① *dim.* SĂRAC ¶ ② Sărăcăcios: îmbrăcat cu straie ~e (CRG.); şi îndată a fost acasă la ei, acolo în căsuţa pescarului cea ~ă (RET.).

SĂRAD *sbst.* Ⓣ ① Şiret de lînă cu care se cos diferite înflorituri pe sumanele ţăranilor ¶ ② Înfloriturile cusute cu acest şiret.

SĂRĂDUI (-duesc) *vb. tr.* Ⓣ A coase diverse înflorituri pe sumanele ţărăneşti [s ă r a d].

SĂRĂDUIT *sbst.* Ⓣ Faptul de a s ă r ă d u i: la cusut şi ~ sumane... mă întreceam cu fetele cele mari (CRG.).

‡ **SARAGEA** (*pl.*-gele) *sf.*, Ⓟ SĂRĂCEI *sm. pl.* Corp de călăreţi neregulaţi (la Turci şi la Români): sărăcei, scutelnici, ageri călăreţi (BOL.) [tc. s a r y ğ ă „galbeni", probabil după coloarea steagului şi a uniformei lor].

SARAILIE *sf.* ✕ Un fel de plăcintă turcească, cu miere şi zahăr, umplută cu nuci: îi trata cu ~ făcută de mîna ei (BAS.) [tc. s a r a i l y].

○ **SĂRĂIMAN** = SĂRMAN: Ca tot ~ul, văduva, streinul să fie primit (SPER.); Şi cel mai ~ la foc se încălzeşte (DON.).

SARAIU (*pl.*-aiuri-,aie) *sn.* ① Palatul Sultanului sau al unui paşă: l-au dus la ~ de l-au îmbrăcat împăratul cu caftan de domnie (NEC.); aici ne duseră la ~l guvernorului militar (BOL.) ¶ ② Palatul Domnului: cînd se trezea Măria sa, el striga prin ~ cît îl ţinea gura (ALECS.) [tc. s a r a j].

SARAMURĂ ☛ SALAMURĂ.

SĂRĂNTOC ☛ SĂRÎNTOC.

○ **SARAOL**, *Băn.* SĂRĂOR = SALAOR.

SĂRAR 1. *sm.* Vînzător de s a r e.

2. (*pl.*-are) *sn.* Ⓟ ♢ Solniţă.

SĂRĂRIE *sf.* Depozit de s a r e; loc unde se vinde sare: cămara este cantora sărăriilor (NEGR.).

○ **SĂRĂRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ♢ Solniţă [s a r e].

SARASCHER = SERASCHER.

SĂRAT 1. *adj. p.* SĂRA. ① Presărat cu sare, în care s'a pus sare: bucate ~e ¶ ② Ce conţine sare: apă ~ă; iarbă ~ă ☛ SĂRICICĂ④ ¶ ③ Care se conservă dîndu-i-se sare multă: peşte ~; carne ~ă ¶ ④ Ⓕ De un spirit fin, foarte spiritual: vorbă ~ă ¶ ⑤ Ⓕ *F* Scump: preţuri ~e ¶¶ Ⓒ ☛ NESĂRAT.

2. *sbst.* Faptul de a săra.

SĂRĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ✕ Lucru s ă r a t, *în spec.* lucru de mîncare conservat în sare (peşte, icre, carne, etc.): eu metahirisesc sărături de cînd pătimesc de rast (ALECS.) ¶ ② Locul cu pămînt sec care nu se poate cultiva; loc sărat: pînă să-ţi dea locuri în vr'un lac sau ~, îţi vine să te lipseşti (GR.-N.); avem ~ şi păşunat mult şi bun (RET.).

SĂRBA... = SERBA...

SARBĂD ☛ SARBED.

SĂRBĂTOARE *sf.* ① ⛪ Zi consacrată serviciului divin spre comemorarea unui mister sau în onoarea unui sfînt, praznic: zi de ~; ~a Paştilor, Crăciunului; ~ mare, mică, bisericească, băbească; sărbători mobile, acelea care nu cad în toţi anii la aceeaşi dată, cum sînt: Paştile, Înălţarea, Rusaliile, etc.; Ⓟ: în casa leneşului, totdeauna e ~; ☛ BABĂ ①, BUBĂ ⑥, ÎMPĂRĂTESC ⑦ ¶ ② Petrecere publică în amin-

tirea unui eveniment însemnat: ~ națională; ziua de 24 Ianuarie e ~a națională a Românilor, cînd se comemorează unirea Principatelor [s e r b a].

SĂRBĂTOREȘC *adj.* De s ă r b ă t o a r e; solemn: e în cuprins ceva așa de măreț și de ~, că uiți deodată și osteneală și foame și sete (VLAH.).

SĂRBĂTOREȘTE *adv.* Ca în zi de s ă r b ă t o a r e: toți sînt îmbrăcați ~ (MAR.).

SĂRBĂTORI (-oresc) *vb. tr.* ① A ținea, a celebra o s ă r b ă t o a r e, a serba, a prăznui ¶ ② Ⓕ A primi bine, cu cinste, cu bucurie.

SĂRBĂTORICĂ (*pl.*-rele) *sf.* *F dim.* SĂRBĂTOARE: fie și 'ntr'o ~ sau în zi de clacă (JIP.).

SARBED¹, SARBĂD, SEARBED, SEARBĂD *adj.* ① Palid, veșted, galben la față: apare în salon un tînăr mic... sarbăd la față (I.-GH.); toți erau serbezi de băutură (RET.); lumina cea sarbedă a lampei (NEGR.) ¶ ② Ⓕ Fără gust, insipid, nesărat, neplăcut, anost: ori-ce înșiram pe hîrtie îmi părea sarbăd, prost, încît nu era chip să alcătuesc o frază care să-mi placă (GN.); linceda și searbăda monotonie a unora din cîntecele nemțești (ODOB.) [lat. e x a l b ĭ d u s > *s a l b e d > s a r b e d prin amestecul lui SARBED²].

○ **SARBED**², SARBĂD *adj.* *Olten. Băn. Trans.* Acrișor (*vorb.* de lapte) [comp. alb. θ a r p ε d].

SĂRBEZI¹, SERBEZI, ‡ SELBEZI (-ezesc) *vb. intr.* și *refl.* A deveni veșted la față: îngrozit de vorba nesocotită... s'a serbezit la obraz (GRIG.); cela ce e selbezit de boală cade-i-se să mănînce și unt și vin să bea (PRV.-MB.) [s a r b e d¹].

○ **SĂRBEZI**², SERBEZI (-ezesc) *vb. refl.* *Olten. Băn. Trans.* A se acri (*vorb.* de lapte), a se corăsli: dacă laptele se sărbezește se dă pe rîu cel ce se mulge în trei Vineri consecutive (PĂC.) [s a r b e d²].

○ **SĂRBUȘCĂ** (*pl.*-uște) *sf.* *Mold.* ✕ Mîncare preparată din zăr, chișleag și mălaiu sau făină: decît meșnița din alt sat, mai bine sărbușca din satul tău (ZNN.).

SARCĂ = ȚARCĂ [ung. s z a r k a].

***SARCASM** (*pl.*-me) *sn.* Batjocură, ironie foarte mușcătoare: rănit de ~ul confraților (CAR.); cum mă recunoscu, mă împovără cu o mulțime de ~e (BOL.) [fr.].

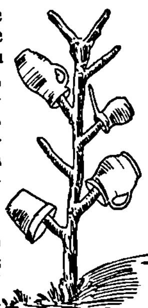
***SARCASTIC** *adj.* Plin de sarcasm, batjocoritor: un ton ~ [fr.].

SARCE¹ = SALCE³.

SARCE² *sf.* = LIȘIȚĂ [ung. s z á r c s a].

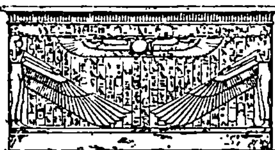
○ **SĂRC(I)ER** = SĂRCINER.

SARCINĂ (*pl.*-ni) *sf.* ① Legătură de lemne, de nuiele, de fîn, etc. ce se poartă în spinare: o ~ de lemne, de paie ¶ ② Încărcătură, greutate, povară ce duce un animal pe spinare ¶ ③ ⟋ Maldăr (de fîn, de paie, etc.): își dejugă boii... le așternu o ~ de fîn dinainte (GN.) ¶ ④ Ⓕ Greu, greutate, ceea ce apasă asupra cuiva, grijă: am toată familia în sarcina mea ¶ ⑤ Ⓕ Impozit, bir, dare către Stat: proprietate fără nici o ~; clasa țăranilor... plătea dări și ducea toate sarcinile Statului (I.-GH.) ¶ ⑥ Ⓕ Funcțiune, slujbă: ~ onorifică ¶ ⑦ Ⓕ Misiune, însărcinare: o ~ delicată ¶ ⑧ Ⓕ Semn, dovadă de vinovăție: acest fapt e o nouă ~ împotriva acuzatului ¶ ⑨ Starea unei femei gravide: rămase convins că acele friguri ale Anei erau simptomele sarcinii (VLAH.) [lat. s a r c ĭ n a].

Fig. 4295. Sărciner.

○ **SĂRCINER** (*pl.*-ere) *sn.* *Mold. Trans. Olten.* Par cu mai multe crengi scurtate, înfipt în pămînt, care servește de cuier pentru atîrnat țoale sau vase, prepeleac (▣ 4295) [s a r c i n ă].

***SARCOFAG** (*pl* -age) *sn.* ① Sicriu de piatră (▣ 4296) ¶ ② Mormînt întrebuințat de cei vechi pentru corpurile ce nu se ardeau (▣ 4297) ¶ ③ Mormînt cu caracter monumental, cu o statuă îngenunchiată sau culcată (▣ 4298) ¶ ④ Mormînt care nu conține corpul unui mort (▣ 4299) [fr. s a r c o p h a g e < gr.].

Fig. 4296. Sarcofag egiptean (mormînt de rege).

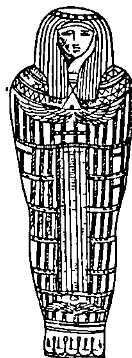

Fig. 4297. Sarcofag de mumie.

Fig. 4298. Sarcofag etrusc.

Fig. 4299. Sarcofag creștin (din primele veacuri).

***SARCOPT** *sm.* Foarte mic animal, un fel de păianjen, care pătrunde în pielea omului sau animalelor și produce rîia [fr.].

***SARD** 1. *adj.* ● Ce ține de Sardinia sau de locuitorii ei: limba ~ă.

2. *sm.* Locuitor din Sardinia [fr.].

○ **SĂRDAC** (*pl.*-ace *sn.* *Mold.* Ⓣ Un fel de suman scurt pînă la brîu: sumane mari, genunchere și ~e (CRG.) [rut. s e r d a k].

SĂRDAR ☛ SERDAR.

SARDEA (*pl.*-dele) *sf.* Peștișor mic ce se conservă sărat în butoaie, sau închis în cutii, cu untdelemn, aromate, etc. (*Sardina*) (▣ 4300): ~ de cutie; musafirii sînt grămădiți ca sardelele 'n putină (ALECS.) [ngr. σαρδέλλα].

Fig. 4300. Sardea.

SARDELUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* SARDEA.

***SARDONIC** 1. *adj.* Rîs ~, rîs convulsiv, batjocoritor și răutăcios.

2. *adv.* În mod sardonic: după o sguduitură teribilă, începu să zîmbească ~ (CAR.) [fr.].

SARE *sf.* ① Substanță tare, fărîmicioasă, solubilă în apă, care se pune în bucate spre a le da gust, care se presară pe cărnuri, pe pește, etc., spre a le conserva: ~ albă; ~ vînătă; bulgăre de ~; ~a de bucătărie e formată din clorură de sodiu; ~ de mare, aceea care se scoate prin evaporare din apa mării; ~ gemă, aceea care se găsește în mase mari în sînul sau pe suprafața pămîntului și se extrage în ocne; a pune ~ în bucate; glumele să-ți fie ca ~a în bucate (PANN); nu te amesteca în toate ca ~a în bucate (ZNN.); Ⓟ: ~a-i bună la fiertură, însă nu peste măsură; Ⓟ: a nu avea nici ~ de mămăligă, a fi foarte sărac; din ~ de ți se fură, nu-ți merge bine (GOR.); se crede că dacă se varsă ~ pe masă, va fi ceartă în casă (GOR.); nu-i bine să umbli cu ~ după ce ieși de la Înviere, că asudă mîinile peste an (GOR.); ☛ MĂLAIU④, FĂGĂDUI 1 ③, OCHIU 1 ⑤, PÎINE ①¶ ② Ⓕ Ceea ce e fin, spiritual, plin de haz într'un discurs sau într'o scriere ¶ ③ Compus format din combinarea unui acid cu o bază; ~ amară, sulfat de magnezie ¶ ④ ~ de lămîie, materie organică extrasă mai ales din zeama de lămîie, acid tartric ¶ ⑤ ~a pisicii, antimoniu [lat. vulg. s a l e clas. s a l].

SARECĂ = SARICĂ.

SARE-GARDURI *sm.* Cel ce umblă după femei spre a le cuceri: nu ți-i rușine ca să te porți ca un ~ (ALECS.) [☛ GARD¹ ①].

SĂRI (sar și saiu) 1. *vb. intr.* ı A face o mișcare repede în sus ridicînd în același timp amîndouă picioarele de la pămînt: ~ de bucurie; copiii se joacă sărind pe frînghie; despre animale: broaștele sar, nu umblă; mieii sar, cînd se joacă; calul lui au și început a ~, cît n'au mai putut să-l ție comisul în mînă (NEC.); mergînd la vînătoare, văzu o turturică care tot sărea înaintea lui (ISP.); — ~ într'un picior, a ținea un picior ridi-

cat și îndoit de la genunchi, și a înainta ridicîndu-l din cînd în cînd de la pămînt pe celălalt ¶ ③ A se repezi și a trece dincolo de un obstacol: ~ peste un șanț, peste o poartă; Rem... vrînd să facă șagă, au sărit peste zidul frăține-său (N.-COST.); n'am sărit peste garduri niciodată de cînd sînt (CRG.); ☛ GARD¹ ① ¶ ③ A se arunca jos de pe un loc înalt sau într'o adîncime: ~ din pom, de pe casă; ~ în groapă, în puț, în apă ¶ ④ A se ridica repede din pat, de pe scaun, etc.: nurorile atunci sar arse în picioare (CRG.). ¶ ⑤ A se repezi la cineva (cu dragoste, cu dușmănie): ~ de gîtul altuia; cîinele a sărit la mine să mă muște; Moscalii n'au vrut să sale după dînșii... zicînd că n'au ucaz (N.-COST.); *F* ~ cu gura, a interveni brusc în discuție; a apostrofa: bogatul, văzîndu-și vita moartă, sări cu gura mare asupra săracului (ISP.) ¶ ⑥ A alerga în ajutorul cuiva: făcu legătură tare cu Vladislav... ca la ori-ce primejdie să sară unul pentru altul și să se ajutoreze (ISP.); săriți! săriți! că ne-au jefuit hoții (ISP.) ¶ ⑦ A se desface deodată din locul unde e prins, unde e așezat și a cădea cît colo: a sărit roata din butuc; i-au sărit măselele; mi-a sărit perna de sub cap (CRG.); de-acolo, de la Munteni... au sărit scînteia și la noi în Moldova, de s'au aprins acest pojar (NEC.); *F* a-i ~ inima (din loc), a se speria grozav, a se îngrozi: cum le-am văzut, mi-o sărit inima din loc ș'am încremenit (ALECS.); îi sărise inima de frică și-i tremurau toate cărnurile (ISP.); să nu mai văd capete tăiete, că sare inima din mine (NEGR.) ¶ ⑧ A țîșni: i-a sărit sîngele din nas ¶ ⑨ A se ridica în sus sau a porni departe în lături, după ce s'a lovit de ceva, prin efectul elasticității: a sărit mingea pînă 'n tavan; așchia nu sare departe de trunchiu ¶ ⑩ A fi aruncat în sus, a fi răsturnat, nimicit de o explozie: pulberăria a sărit în aer ¶ ⑪ A răsări, a se ivi: nu știi de unde sare iepurele ¶ ⑫ Ⓕ A trece repede de la un lucru la altul: sare de la o idee la alta ¶ ⑬ A trece mai departe, omițînd o parte din lectură sau din scris: a sărit de la pagina nouă la pagina unsprezece ¶ ⑭ A înnebuni: ~ din minți ¶ ⑮ A-i ~ ochii, a ieși din orbite; a plesni; mai ales în blesteme și jurăminte: sări-i-ar ochii! să-i sară ochii cui a văzut! ¶ ⑯ ~ în ochi, a fi evident ¶ ⑰ A fecunda (*vorb.* mai ales de armăsari și de tauri).

2. *vb. tr.* ① A se repezi și a trece dincolo de un obstacol: Era să-i cînte popa, Dar a sărit groapa (PANN); așa să petreacă toți carii ar vrea să saie zidurile aceste (N.-COST.); de abia însurat, ai început a ~ garduri prin grădinile vecinilor (ALECS.); ☛ GARD¹①, GROAPĂ ① ¶ ② A lăsa afară, a omite, a trece cu vederea (citind sau scriind ceva): ~ un cuvînt, un rînd, o pagină; a sărit mai multe nume scrise pe listă [lat. s a l î r e].

Fig. 4301. Sarică.

‡ **SARIC** (*pl.*-ice) *sn.* Ⓣ Turban [tc. s a r y k].

SARICĂ (*pl.*-ici, ✓ sărici) *sf.* Ⓣ Manta lungă și lățoasă, țesută din fire groase de lînă, pe care o poartă mai ales ciobanii (▪ 4301): învălit într'o ~ ghițoasă (CRG.); iarna purtau sărici largi și lungi pînă 'n călcîie (VLAH.) [lat. vulg. s a r ĭ c a].

SĂRICICĂ *sf.* ① Arsenic; numit și „şoricioaică" *Munt.*, „şoriceasă" *Mold.* ¶ ② *Munt.* Sublimat coroziv ¶ ③ *Mold.* Acid tartric ¶ ④ Plantă cărnoasă, cu frunzele spinoase, cu flori verzui, alburii sau roșietice; numită și „iarbă-sărată" *(Salsola kali)* (▪ 4302) [s a r e].

Fig. 4302. Săricică.

***SARIGĂ** = OPOSUM [fr.].

SĂRILĂ ☛ SERILĂ.

○ **SĂRÎMAN** = SĂRMAN.

SĂRIN = SENIN: Acolo vezi tot zile ~e Și ceriu limpede fără nuori (BD.-DEL.).

SĂRINDAR, Ⓟ SĂLINDAR (*pl.*-are) *sn.* ① Rugăciuni ce se fac de către preot timp de 40 de zile în șir, *în spec.* pentru odihna sufletului unui mort în cele 40 de zile ce urmează după înmormîntare; a da ~e, a plăti popii pentru a face aceste rugăciuni: multe sărindare mai dăduse el pînă atunci pe la popi... ca să-i poată izgoni dracii de la casă (CRG.); alții plătesc cîte una sau mai multe liturghii și sălindare (FAMF.) ¶ ② Ceea ce se plătește popii pentru aceste rugăciuni: sărindarele, acatistele... îmbogățesc epitropia bisericii și pe popa (I.-GH.) [gr.-biz. σαραντάρι].

SĂRIT *adj.* ① *p.* SĂRI ¶ ② Ⓕ Smintit, nebun.

SĂRITĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Săritură ¶ ② Ⓕ Cumpăt: a-și pierde sărita; vulpoiul... nu-și pierdu sărita într'o primejdie așa de mare (ODOB.); a scoate din sărite; ar fi scos din sărite și pe cel mai răbdător (BAS.); apoi nu spun eu că femeia îndărăpnică te scoate din sărite? (GN.) [s ă r i t].

SĂRITOR 1. *adj. p.* SĂRI. ① Care sare: capra mea nu-i de cele săritoare, și-i bună de lapte (CRG.) ¶ ② Care sare în ajutorul cuiva: Ercule, săritor precum firea îl lăsase pre el, cînd auzea de nedreptăți, n'aștepta să-i zică de două ori (ISP.).

2. **SĂRITOARE** *sf.* Loc unde cade apa dintr'o înălțime, cascadă: Jiul... se prăbușește urlînd în ~a de la Zăval (VLAH.); o strașnică ~ îi opri din mersul lor îndrăzneț (UR.).

SĂRITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s ă r i și rezultatul acestei acțiuni: numai o ~ făcui pînă la dînsa și o apucai de mînă (GN.) ¶ ② Distanță mică: se prinse să fie slugă la popa, fiind casa lui numai la o ~ de aici (SEV.).

○ **SĂRÎNDIC** *adj.* și *sm. Oaș.* Orfan [comp. SĂRÎNTOC].

○ **SĂRÎNTOC**, SĂRĂNTOC *sm.*, -TOACĂ (*pl.*-ce) *sf.* *Băn. Trans.* Sărac; cerșetor: avea slugi multe și slujnice, ca gazdele colea, nu ca sărîntocii (RET.); să iee el o sărîntoacă, cînd poate lua o fată bogată (RET.); Sărîntocul îmbrăcat În cojoc de brad Stă în mijloc de sat Și cîinii nu-l bat (GOR.), *ghicitoare despre* „cuptor" [comp. vsl. s i r o t ŭ k ŭ].

SARMA (*pl.*-male), *Băn.* SARMĂ (*pl.*-me) *sf.* ✕ Cocoloș de carne tocată, amestecată uneori cu orez, învelit într'o foaie de varză sau de viță: răstoarnă apoi sarmalele în strachină și i le pune dinainte (CRG.) [tc. s a r m à, srb. s á r m a].

SARMALUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ✕ *dim.* SARMA: abia expus la dogoreala jăraticului, el se preface într'o ~ de grăsime profumată (ODOB.).

SĂRMAN, SÎRMAN *adj.* și *sm.* ① Sărac (termen de compătimire), biet: ~ul fără nădejde, ca o candelă fără undelemn (GOL.) ¶ ② Orfan: Cănuță a rămas sîrman de părinți tocmai cînd se făcuse copil de 'nvățătură (CAR.); a fost odată un flăcăiandru sărman de părinți (ISP.); puii ei rămăsese sărmani în cuibușor! (DON.) [vsl. s i r o m a h ŭ, cu schimbare de sufix].

SĂRMĂNEL, *f.* -ANICĂ *adj. dim.* SĂRMAN: Sărmănica vai de ea, Șade 'ntr'un vîrf de nuia (GOR.), *ghicitoare despre* „alună".

***SARMENTOS** *adj.* Care are ramuri lungi, mlădioase și acățătoare [fr.].

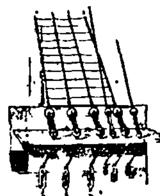
SARNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Solniță: chiar sarnița de dinaintea lui era plină cu zahăr pisat (ISP.) [s a r e].

SĂRPUN, SĂRPUNEL *sbst.* = CIMBRIȘOR: zeama de cimbru și sărpun, amestecate cu tămîie... alină durerea de măsele (PAC.) [lat. s e r p u l l u m].

SARSAILĂ, ✓ SĂRSĂILĂ *npr. m.* Ⓟ Unul din numele date de popor diavolului: Sarsailă spurcat ce ești! (CRG.); lua-v'ar Sărsăilă să vă iee! (RET.).

SARSAM = ȚARȚAM.

***SART** (*pl.*-te, -turi) *sn.* Parîmele de sîrmă ce susțin transversal catarturile și pe care sînt instalate treptele care duc la gabie și crucetă (▪ 4303) [it. s a r t a].

Fig. 4303. Sarturi.

○ **SĂRUNE** *sf.*, *mai adesea* SĂRUNI *pl. Oaș.*, SĂNUNE *sf.*, *mai adesea* SĂNUNI *pl. Băn. Trans.* Locul unde se pune sarea ca s'o lingă oile [lat. vulg. *s a l o n a e].

SĂRUT (*pl.*-turi) *sn.* Sărutare: S'au trezit copila dragă sub ~ul arzător (ALECS.) [s ă r u t a].

SĂRUTA (-rut) *vb. tr.* ① ‡ A saluta ¶ ② A-și lipi buzele pe gura, pe fruntea, pe obrajii, pe mînile cuiva sau pe un obiect oare-care, din dragoste, din prietenie, din respect sau din venerațiune, a pupa: **să nu se apropie... cătră trupul oare-cărui sfînt... nice să-l sărute nice să-l pupe, ce departe să stea și să i se închine numai** (PR.-GOV.); **baba cu bătrînul îi luară în brațe și-i sărutau cu foc de dragoste părintească** (RET.); Ⓟ: **sărută mîna pe care n'o poți mușca; ~ icoana, crucea, pămîntul** [lat. s a l u t a r e].

SĂRUTARE *sf.* Faptul de a s ă r u t a: *a)* ‡ salut; *b)* pupat: **sărutarea de fățarnic, ca mușcătura de țînțar** (GOL.).

SĂRUTAT (*pl.*-aturi) *sn.*, **SĂRUTĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① ‡ Salut(are) ¶ ② Faptul de a s ă r u t a cu buzele, sărut(are): **eu la rîndul meu nu-i întorsei sărutatul** (GN.).

SAS 1. *sm.*, **SĂSOAICĂ**, **SASCĂ** (*pl.*-ce) *sf.* Colonist german, originar din Saxonia, și stabilit în unele regiuni ale Transilvaniei și Banatului, cu începere din sec. al XII-lea.

2. **SAS** *adj.* Săsesc.

SASCHIU *sbst. Trans.* ♣ = **BĂRBĂNOC** (▣ 4304) [ung. s z á s z f ü].

Fig. 4304. Saschiu.

SĂSESC *adj.* Al S a ș i l o r, ce ține de Sași.

SĂSIAC = **SISIIAC**.

SĂSIME *sf. col.* **SAS**. ① Mulțime de Sași; toți Sașii; neamul, populația Sașilor ¶ ② Locurile populate cu Sași: **trecea prin satul nostru cu căruța, să meargă la Ardeal în ~** (RET.).

SASTISI (-isesc) *vb. tr.* și *refl.* *F* A (se) ului, a (se) zăpăci: **blajina... stăpînire ne-a îngăduit să trăim ca în sînul lui Avram, fără de-a ne mai ~ cu statistice iscodiri** (ODOB.); **ce vă sastisiți? parc'aș fi caua!** (ALECS.) [ngr. σαστίζω, viit.-τίσω].

SASTISIT *adj. p.* **SASTISI**. Uluit, zăpăcit: **copila, ~ă de atîta lume străină, la apucat de pulpana jachetei** (VLAH.).

SAT (*pl.*-te) *sn.* ① Mică localitate populată de țărani, cei mai mulți plugari; Ⓟ: **nu e ~ fără cîini; ~ fără cîini** *sau* **~ul lui Cremene**, țară, localitate, casă, în care nimeni nu ascultă de legi, unde fie-care e stăpîn și face ce vrea: **o țară de iac, ~u lui Cremine, fără cîni și fără jitari** (ALECS.); Ⓟ: **a găsit ~ fără cîini și umblă fără băț** (*sau* **se plimbă fără ciomag**); Ⓟ: **mai bine cap la ~ decît coadă la oraș**; Ⓟ: **la ~ul ce se vede, călăuză nu trebue**; Ⓟ: **~ul arde și baba se piaptănă**; Ⓟ: **cîte ~e, atîtea bordeie**; Ⓟ: **a face ~ undeva**, a sta mai multă vreme undeva ¶ ② Toți locuitorii satului, oamenii, lumea; Ⓟ: **ce știe ~ul nu știe bărbatul**; Ⓟ: **unde scuipă un ~, merge o moară** (*sau* **se face un lac**), cînd mulți muncesc laolaltă, lucrul sporește, se pot face lucruri mari ¶ ③ ‡ Ogor [‡ f s a t < lat. f o s s a t u m „șanț", satul primitiv fiind o îngrămădire de case înconjurate de un șanț ca mijloc de apărare împotriva dușmanilor sau fiarelor sălbatice].

SATANA, **SATAN** *npr. m.* Numele biblic dat căpeteniei demonilor care se străduește să ispitească pe oameni și să-i îndemne la rele; diavol, drac: **piei de dinaintea mea, Satano, că te trimet la mumă-ta iadul, care te-a vărsat pe fața pămîntului!** (ISP.); **a se lepăda ca de Satana**; Ⓟ: **fuge de dracu și dă peste Satana** [vsl. < gr.].

SATANESC, **SĂTĂNESC**, **SATANIC**, **SATANICESC** *adj.* De S a t a n a; diavolesc, drăcesc: **ca oameni... pizmași, făceau toate chipurile satanicești... cum să deie vitișoarele mele... pe moșia boierească** (CRE.).

† **SATARA** *sf.* Ⓟ ① Dare grea impusă samavolnicește asupra cuiva: **scoase orînduele multe și satarale și hîrtii și fumărit, cîte un zlot de toată casa** (NEC.) ¶ ② = **DEȘUGUBINĂ** ②: **a pus cinovnicul sataraua pe oamenii din satul despre soare apune** (R.-COD.) ¶ ③ Ⓕ Povară, belea: **a cădea ~ în spinarea cuiva** [probabil tc. (m ü)-s a d e r é „confiscare"].

SĂTCEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* **SAT**.

○ **SĂTEAC** (*pl.*-ece) *sn. Olten.* (VIRC.) *dim.* **SAT**.

SĂTEAN *sm.*, **SĂTEANCĂ** (*pl.*-tence *sf.* Locuitor, locuitoare dintr'un s a t.

***SATELIT** *sm.* ① Om înarmat tocmit de cineva ca să execute orbește poruncile acestuia: **mi-e teamă în tot minutul să n'aud umbletul sateliților lui Duca** (ALX.) ¶ ② ☆ Planetă secundară care se învîrtește în jurul unei planete principale: **luna este ~ul pămîntului** [fr. < lat.].

SĂTESC *adj.* A(l) satului, de s a t: **școală sătească**.

SĂTICEL (*pl.*-cele) *sn. dim.* **SAT**.

***SATIN** *sbst.* Stofă de bumbac sau de lînă, cu lustru, ce seamănă cu mătasea: **pietrișul scrișnea sub pantofii de ~** (SAD.) [fr.].

***SATINA** (-nez) *vb. tr.* A da lustru: **~ hîrtia** [fr.].

***SATINETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Stofă subțire de bumbac ce are lustru ca satinul [fr.].

***SATIR** *sm.* ① Numele semizeilor celor vechi, tovarăși ai lui Bacchus, cari erau geniile pădurilor și imaginați cu o față bestială, cu picioare de țap, cu trupul păros, capul acoperit cu un păr sbîrlit și care purtau coarne de capră (▣ 4305) ¶ ② Ⓕ Om foarte desfrînat: **cei doi boieri făceau un haz nespus, uitîndu-se unul la altul, urîți și libidinoși ca doi ~i** (D.-ZAMF.) [fr. < lat.].

Fig. 4305. Satir.

***SATIRĂ** și **SATIRĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Piesă de teatru la vechii Greci în genul farselor și ale cărei personagii reprezentau mai toate pe niște satiri ¶ ② Scriere în versuri în care se critică sau se ridiculizează anumite vițiî sau apucături ciudate: **satirele erau foarte mult gustate, căci ele corespundeau cu natura spiritului rîzător al Românilor** (ALECS.) ¶ ③ Ori-ce scriere sau discurs cu caracter batjocoritor și mușcător [fr.].

***SATIRIC** 1. *adj.* De s a t i r ă; batjocoritor, mușcător: **spirit ~**.

2. *adj.* și *sm.* Care compune satire: **poet ~** [fr.].

***SATIRIZA** (-izez) *vb. tr.* A critica în mod satiric, batjocoritor, pișcător [fr.].

***SATISFĂCĂTOR** *adj. p.* **SATISFACE**. Care satisface, mulțumitor, îndestulător: **a da un răspuns ~** ¶¶ Ⓒ **NESATISFĂCĂTOR**.

***SATISFACE** (-fac) *vb. tr.* ① A mulțumi, a împăca, a îndestula, a intra în voie: **~ pe superiorii săi; a-și ~ curiozitatea; ~ pe creditori**, a le plăti ceea ce li se datorește ¶ ② A repara o ofensă ¶ ③ A plăcea: **(această priveliște) satisface vederea**, place ochilor [lat.].

***SATISFACERE**, **SATISFACȚIUNE**, **SATISFACȚIE** *sf.* ① Faptul de a s a t i s f a c e; mulțumire, părere de bine, îndestulare ¶ ② Reparațiunea unei ofense făcute cuiva [fr. < lat.].

SĂTIȘOR (*pl.*-șoare) *sn. dim.* **SAT**: **într'acest sătișor a sosit oam de cătră sară** (SB.).

SATÎR[1] (*pl.*-îre) *sn.* ① Cuțit mare și lat de bucătărie cu care se toacă carne, etc. (▣ 4306): **se aruncă cu ~ul de la bucătărie și-i taie capetele** (ISP.) ¶ ② Secure de călău: **în toate nopțile, vechiul calău... face sgomot ascuțindu-și ~ul** (I.-GH.); **să-l vedem în minutul morții... întinzînd capul la ~ul gealatului** (ALX.).

Fig. 4306. Satîr.

‡ **SATÎR**[2], **ȘATÎR**, **SATÎRAȘ** *sm.* Un fel de lacheu la Turci; slujitor, în epoca fanariotă, înarmat cu secure, ce făcea parte din garda domnească: **dinapoia acestora stau satîrii și ciohodarii cu zapciii lor** (LET.); **arnăuții și satîrașii își curățau armele șuierînd printre dinți cîte o arie** (FIL.) [tc. š a t y r].

‡ **SATÎRGI-BAȘA** *sm.* Căpetenia satîrașilor: **idicliii sub comanda marelui ~ al cămărășiei** (FIL.) [tc.].

***SATRAP** *sm.* ① Titlul guvernatorilor de pro-

vincii la vechii Perşi ¶ ② Ⓕ Om despotic, arogant: **marii electori (erau), rînd pe rînd, ~i atotputernici în judeţ** (BR.-VN.) [fr.].

***SATRAPIE** *sf.* △ Provincie guvernată de un satrap [fr.].

SĂTUC (*pl.*-uce, **SĂTUCEAN** (*pl.*-cene), **SĂTUCEL** (*pl.*-cele) *sn. dim.* **SAT**: **se vede deasupra-i sătucul risipit pe poalele Palmeşului** (VLAH.); **în dreapta mănăstirii se ridicau... sătucene cu căsuţele albe presărate prin dungile văilor** (EMIN.); **în jos se revarsă o mahala, cu casele mici şi rare ca ale unui sătucean** (IRG.); **preotul Muşat, dintr'un sătucel, se dusese la o moară** (ISP.).

SĂTUL 1. *adj.* ① Care a mîncat destul, căruia nu-i mai este foame, care s'a săturat: **Dacă eşti poftit la vre-o masă, Pleacă ~ de-acasă** (PANN); **ce foloseşte celui ~ o masă plină de bucate?** (ZNN.); **ţăranul nostru... zice că fără de mămăligă nu se poate ţine ~** (ION.) ¶ ② Ⓕ Cel ce nu mai vrea, ce nu mai poate să îndure; desgustat, scîrbit, îngreţoşat: **în cele mai de pe urmă, ~ă de osteneală, ajunse la nişte palaturi** (ISP.); **să plece, că sînt ~ de el.**

2. *sm.* Om sătul: Ⓟ: **~ul la flămînd nu crede** [lat. s a t u l l u s].

SĂTULEAN (*pl.*-lene) *sn. dim.* **SAT**: **trecurăm... două sătulene mistuite în pustiul Carpaţilor** (GN.).

***SATURA** (-urez *vb. tr.* ① A prepara o soluţiune punînd în lichid cantitatea maximă de materie pe care o poate disolva ¶ ② Ⓕ A sătura [fr.].

SĂTURA (satur 1. *vb. tr.* ① A da cuiva să mănînce pînă nu mai i-e foame, pînă ce-i sătul: **cu cinci pîini şi doi peşti, Isus a săturat 5000 de oameni; pe semne c'aista-i Flămînzilă... de nu-l mai poate ~ nici pămîntul** (CRG.) ¶ ② A potoli foamea cuiva: **ori-ce mîncare satură pe om** (GOL.) ¶ ③ *Pr. ext.* A potoli setea, a da cuiva să bea pînă nu mai i-e sete ¶ ④ Ⓕ A îndestula, a da cuiva atît de mult încît să-şi mulţumească pofta, încît să-l desguste, să l îngreţoşeze: **apucăturile lor m'au săturat de joc.**

2. *vb. refl.* ① A mînca pînă ce nu mai i-e foame: **mănîncă toată ziua şi nu se mai satură; ca lupul ce nu se satură c'o mică 'mbucătură** (GOL.) ¶ ② *Pr. ext.* A-şi potoli setea, a bea pînă nu mai i-e sete: **ca beţivul, ce niciodată se satură** (GOL.) ¶ ③ Ⓕ A se îndestula, a-şi mulţumi pofta; a se desgusta, a se îngreţoşa, a i se urî cu ceva: **nu se mai sătura cineva de dînsul ascultîndu-l** (ISP.); **zgumpul nu se mai satură de bani** (ZNN.); **m'am săturat pînă 'n gît de viaţa pe care o duc aici** (VLAH.); **nu s'au săturat de bine şi de cinstea lui Stefăniţă-Vodă, ce au şezut şi au scris nişte cărţi viclene** (NEC.) [lat. s a t u r a r e].

***SATURAT** *adj. p.* **SATURA**. Se zice despre un lichid în stare de saturaţie sau despre un corp compus căruia nu i se mai poate incorpora o nouă doză din unul din elementele sale.

SĂTURAT *adj. p.* **SĂTURA**. ① Care a mîncat sau băut de ajuns, pînă a fi sătul ¶ ② Ⓕ Desgustat, îngreţoşat, căruia i s'a urît cu ceva ¶¶ © **NESĂTURAT**.

SĂTURĂTOR *adj. verb.* **SĂTURA**. Care satură, saţios.

***SATURAŢIUNE**, **SATURAŢIE** *sf.* Starea unui lichid sau unui compus chimic saturat; Ⓕ: **saturaţia sufletească era atît de desăvîrşită, încît simplul fapt de a se găsi faţă în faţă trebuia să-i aducă aici** (D.-ZAMF.) [fr.].

***SATURN** *sbst.* ☆ Planetă din sistemul solar, mai mică decît Jupiter, dar de 718 ori mai mare în volum decît Pămîntul; situată la o distanţă mijlocie de soare de 1425 de milioane de km., îşi face revoluţiunea siderală în 29 de ani şi 167 de zile; se învîrteşte în jurul ei însăşi în 10 ore şi 14 minute; străluceşte ca o stea de mărimea întîiu, iar la telescop se poate vedea particularitatea ei caracteristică, anume inelul care o înconjoară; are nouă sateliţi (▣ 4307) [fr.].

Fig. 4307. Saturn.

***SATURNALE** *sf. pl.* ① △ Sărbătoarea lui Saturn care se celebra, la Romani în luna Decembre şi în timpul căreia domnea o mare destrăbălare: **aceste sărbători sgomotoase, în care se petreceau fel de fel de necuviinţe, se numeau ~** (ISP.) ¶ ② Ⓕ Petrecere desfrînată [fr. < lat.].

SAŢ ☛ **SAŢIU**.

***SAŢIETATE** *sf.* ① Săturare, saţiu; îndopare cu alimente pînă a produce desgust, îmbuibare ¶ ② Ⓕ Desgust produs de excesul unui lucru [lat.].

SĂŢIOS *adj.* Care satură bine şi curînd: **pîinea de casă e mai săţioasă** ¶¶ © ☛ **NESĂŢIOS**, care nu se mai satură; lacom [s a ţ i u].

SAŢIU, **SAŢ** *sbst.* ① Săturare, îndestulare: **sosi toamna şi, nu ştiu cum, cu dînsa veni şi saţiul în casa lui** (NEGR.); **Făgăduinţa îi bună, Numai nu aduce saţ** (DON.); **hai, lume fără saţ! cum nu se putură îndestula Cantacuzineştii cu atîta cinste ce aveau... şi-l vicleniră şi-i luară domnia** (MUST.) ¶ ② Stare în care se află omul sătul, care a mîncat de ajuns: **cînd fierbe oala la foc, să nu mănînci, că nu vei avea saţ în nouă zile după olaltă** (GOR.); **sămînţa de linte este din toate legumele cea mai hrănitoare, care ţine saţ ca şi carnea** (ION.) ¶¶ © ☛ **NESAŢIU, NESAŢ**, nesăturare, neîndestulare; **cu ~**, cu lăcomie, fără a se putea sătura [comp. lat. s a t i a r e].

SAU *conj.* ① Exprimă o alternativă, ori: **Doamne, cînd te-am văzut flămînd, sau însetat sau nemernic sau gol sau bolnav în temniţă şi n'am slujit ţie?** (VARL.); **da ~ nu; va izbuti ~ va muri**; *repetat* **~... ~ ..**, ori... ori...: **~ una ~ alta; se temea că ~ a putea să scape pînă la Nistru, de ţară, ~ ba** (NEC.) ¶ ② Altfel, cu alte cuvinte: **Carpaţii ~ Alpii Transilvaniei** [s ă[1] + a u].

SĂU[1] ☛ **SEU**.

SĂU[2] 1. *adj. pos. m., f.* **SA**; *pl. m.* **SĂI**, *f.* **SALE**. Arată posesiunea: **prietenul său, tată-său, frate-său; prietena sa, maică-sa; fraţii săi; surorile sale.**

2. **Al său**, *pron. pos. m., f.* **a sa**; *pl. m.* **ai săi**; *f.* **ale sale**.

3. **SĂUL** *sbst.* Ceea ce-i al său, ceea ce-i aparţine, avutul: **numai negustorul... trăeşte din săul său şi pe sama lui** (CRG.) [lat. vulg. *s o u s, *s a, *s o u m =clas. s u u s, s u a, s u u m].

SAULĂ (*pl.*-le) *sf.* ⛵ Parîmă subţire cu care se ridică pavilioanele şi se fac legăturile mici la bord.

‡**SĂVA**, **SĂVAI**, **SEVAI** *conj.* Fie, măcar, chiar: **pentr'aceea şi noi, săvai în cale cînd mergem, aceasta să o avem soţie** (VARL.) [s ă[1] + v a ,,vrea''].

***SAVANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ● Cîmpie întinsă, acoperită de ierburi mari, în America: **Pe cea ~ 'ntinsă şi cu sălbatic nume, Lung ocean de iarbă...** (ALECS.) [fr.].

***SAVANT** 1. *adj.* ① Foarte învăţat, cu cunoştinţe întinse şi adînci, erudit ¶ ② 🕮 În care e multă ştiinţă şi erudiţiune: **o lucrare ~ă.**

2. *sm.* Mare învăţat, om foarte erudit [fr.].

***SAVARINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ✕ Prăjitură făcută din făină şi zahăr şi îmbibată cu rom (▪ 4308) [fr. s a v a r i n].

Fig. 4308. Savarină.

SĂVÎRŞI (-şesc) 1. *vb. tr.* ① † A sfîrşi, a isprăvi; a îndeplini, a duce la bun sfîrşit: **sînt gata a-ţi da fata, dacă-mi vei ~ cu bine slujbele cu care am să te însărcinez** (ISP.); **cine începe cu rău, cu rău săvîrşeşte** (SLV.) ¶ ② A făptui, a comite: **~ o crimă, o faptă rea.**

2. *vb. refl.* † A muri, a-şi da sfîrşitul: **pe la nişte Paşti, s'a săvîrşit din viaţă cucoana Ana, Dumnezeu s'o ierte!** (GN.) [vsl. s ŭ v ŭ r š i t i].

SĂVÎRŞIT 1. *adj. p.* **SĂVÎRŞI** ¶¶ © **NESĂVÎRŞIT**.

2. *sbst.* ① Faptul de a săvîrşi ¶ ② ‡ Sfîrşit.

***SAVOARE** *sf.* ① Însuşirea ori-cărei substanţe care face impresiune asupra simţului gustului ¶ ② Gust plăcut [fr. s a v e u r].

SĂVON ☛ **SOVON**.

***SAVURA** (-urez) *vb. tr.* ① A gusta cu plăcere ¶ ② Ⓕ A se bucura de un lucru încet şi cu deliciu: **mie-mi trebue... parfumul iubirii ei nevinovate, şi-l am, şi-l savurez** (VLAH.) [fr. s a v o u r e r].

SAVURĂ (*pl.*-re) *sf.* ⛵ Povară formată mai adesea de saci de nisip, drugi de plumb, etc. care se pun într'o corabie spre a se putea afunda în apă atît cît cere stabilitatea ei: **lîngă mai erau ancorate... corăbii cu ~** (S.-ALD.) [ngr. σαβούρα < it.].

SAXANA *sf.* Ⓟ Sarcină, povară: **se hotărî şi el**

a se duce acasă cu ~na în spinare (ISP.) [tc. s e k s a n è].

*SAXHORN (*pl.* -nuri) *sn.* ♩ Un fel de trompetă cu piston, de dimensiuni mari, cu rol de bariton, putînd emite de la sunetele cele mai grave pînă la cele mai acute posibile unui instrument de alamă (▣ 4309) [germ.].

SAXIE = SACSIE.

*SAXOFON (*pl.*-oane) *sn.* ♩ Instrument muzical de aramă, ce seamănă întru cîtva cu un flaut (▣ 4310) (☛ şi TAB. XXXIX) [fr.].

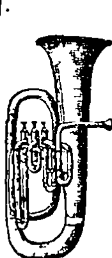

Fig. 4309. Saxhorn.

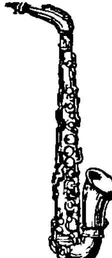

Fig. 4310. Saxofon.

*SAXON 1. *adj.* ● Din Saxonia, ce ţine de Saxonia: limba ~ă; rasa ~ă.

2. *sm.* Locuitor, originar din Saxonia [fr.].

○ SAZAN *sm.* *Mold.* Crap [tc.].

‡ SĂZDANIE *sf.* Creaţiune [vsl.].

SBALŢ (*pl.*-ţuri) *sn.* ① Ochiu de fier la capătul unei funii ¶ ② = SBANŢ [b a l ţ].

† SBANCĂ (*pl.* sbănci) *sf.* *Mold.* Ventuză [comp. pol. rus. b a n k a].

SBANGHIU, SPANCHIU *adj.* şi *adv.* F Şaşiu, chiorîş: Tănase îl privi spanchiu (D.-ZAMF.).

SBANŢ[1] (*pl.*-ţuri) *sn.* Bantă de fier sau verigă cu care se strîng laolaltă două bucăţi de lemn la car, etc.: caleasca e gata: mai are nevoie numai... de cîteva ~uri şi de mai multe şuruburi (ALECS.); parcă-mi bate două ~uri în tîmple, de mă prăpădesc (D.-ZAMF.) [b a n t ă].

SBANŢ[2] (*pl.*-ţuri) *sn.* Ventuză, sbancă [sl. b a n c i, *pl.* din b a n k a].

○ SBÂNŢUI (-ţuiu, -ţuesc) *vb. refl.* Ⓟ *Mold.* ① A se căţăra de ceva spre a se legăna cu picioarele în vînt ¶ ② A face nebunii, ştrengării: mă mir că nu s'o săturat de sbânţuit (ALECS.) [comp. SBANŢ[1, 2]].

○ SBÂNŢUIT 1. *adj. p.* SBÂNŢUI.

2. *sm.* Copil sburdalnic, ştrengar: de ~ul ista al dumitale, nimica nu scapă (CRG.).

○ SBÂNŢUITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Ⓟ *Mold.* Faptul de a se s b â n ţ u i; sburdălnicie, ştrengărie: numai la sbânţuituri ţi-i gîndu (ALECS.).

SBĂTAIE *sf.* Faptul de a se sbate: nu au putut-o scoate din sbătăile dintre viaţă şi moarte (BR.-VN.); cum îi apar toate de limpezi: sbătăile, agăţările de gîtul lui... (BR.-VN.) [s b a t e + b ă t a i e].

SBATE (sbat) 1. *vb. tr.* ① A face să iasă, a scoate prin bătaie, prin scuturare, prin strîngere: ~ bine ciurul, sita ¶ ② ~ ouă, a amesteca prin bătaie albuşul cu gălbenuşul ¶ ③ ♈ A căuta să rupă. să scadă din preţ, tocmindu-se la cumpărat.

2. *vb. refl.* ① A se mişca încoace şi încolo cu furie, cu disperare, a se svîrcoli: se sbăteau ca peştii în vîrşă (CRG.); se sbătea în pat de nesomn (D.-ZAMF.) ¶ ② A se sbuciuma, a se frămînta, a se agita: se sbătea, bietul om, cu mintea şi cu trupul (ISP.); e un suflet stingher, care se sbate şi se frămîntă (BR.-VN.); se sbăteau după treburi din zori pînă 'n noapte (S.-ALD.) [lat. vulg. e x b a t t ĕ r e].

SBĂTUCI (-ucesc) *vb. tr.* A sbate bine; a bătuci [s b a t e + b ă t u c i].

SBĂTUT *adj. p.* SBATE: borşul cu carne se drege cu smîntînă ori cu un ou ~ (ŞEZ.).

† SBEA (sbeau) *vb. tr.* A suge, a scoate sugînd [lat. e x b ĭ b ĕ r e].

SBEG[1], SBENG, ZBE(N)G *sbst.* Sbeguială: de multe ori n'au chef de sbeng (JIP.) [srb. z b j e g].

SBEG[2], ZBEG *sbst.* ♣ Pădure tînără, deasă, cu mărăcini mulţi: întîlneşte o căprioară, care era împrinsă într'un sbeg (MERA).

SBEGUI, SBENGUI, ZBE(N)GUI (-guesc, -guiu) *vb. refl.* A se juca în mod sburdalnic (*vorb.* de copii), a sburda: se jucau copiii şi se sbeguiau, de-ţi era dragă lumea să priveşti la dînşii (ISP.); unele muieri, ca copiii ăi mici... se sbenguie (JIP.); se sbenguiau ca mieluşeii (ISP.); ciripeau şi se sbenguiau pe gardurile de nuiele (LUNG.) [s b e g[1]].

SBEGUIALĂ, ZBEGUIALĂ (*pl.*-uieli) *sf.* Faptul de a se s b e g u i, joc sburdalnic: copiii, aprinşi la faţă de ~, se adunau unul cîte unul (DLVR.).

SBENG ☛ SBEG[1].

SBENGHIU ☛ BENGHIU.

SBENGUI ☛ SBEGUI.

SBICEALĂ, ZBICEALĂ *sf.* Faptul de a (se s b i c i.

SBICI, ZBICI (-cesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se svînta, a (se) usca în parte (la soare sau la vînt): soarele şi un vîntuleţ sbiceau văile (DLVR.); le-au înşirat după aceea prin cuie ca să se sbicească (SB.); de vre-o cîteva zile se îndreptase vremea, se sbicise bine (CAR.) [srb. z b j e ć i s e „a intra la spălat, a se strînge"].

○ SBICIU, ZBICIU (*pl.*-ce *sn.* *Băn. Trans.* BICIU: se întîlni cu alt om purtînd un sbiciu pe umăr (RET.); Eu-i fac zeamă piparată, El ia sbiciul să mă bată (IK.-BRS.); şi tu m'ai ameţit pre mine cînd mi-ai tras trei sbice pre circă de mi-or sărit stele verzi din ochi (CĂT.).

○ SBICIUI, ZBICIUI BICIUI.

○ SBICIULA (-ciul) *vb. tr.* ① A biciui, a bate cu biciul ¶ ② A sdrobi cînepa ¶ ③ A sgudui, a scutura cu putere [s b i c i u].

○ SBICIUŞCĂ, ZBICIUŞCĂ (*pl.*-şti *sf.* BICIUŞCĂ.

SBIERA, ZBIERA (-ier) *vb. intr.* ① A striga ca măgarii, vacile, oile, etc. ¶ ② *Pr. ext.* A striga în gura mare, a răcni: sbiară ca un măgar; nu ~ la mine, că nu sînt surd; strigă, sbiară şi răcneşte, ca un leu cînd se răneşte (GOL.) [lat. *exvĕrrare vĕrres].

SBIERĂT ☛ SBIERĂTURĂ.

SBIERĂTOR, ZBIERĂTOR *adj. verb.* SBIERA şi *sm.* Care sbiară; cel ce sbiară: meritul şi gloria vor fi de partea ~ilor şi dibacilor (I.-GH.).

SBIERĂTURĂ, ZBIERĂTURĂ (*pl.* -turi *sf.*, SBIERET, SBIERĂT, ZBIERET, ZBIERĂT (*pl.*-rete) *sn.* ① Faptul de a s b i e r a, strigătul măgarului, vacii, oii, etc.: nu găti bine vorba, cînd auzică o sbierătură în pădure (RET.); se auzi... sbierătul oilor întrerupt de lătratul a vr'o doisprezece dulăi (GN.); Sbieret, raget, ţipet, vaet, mii de glasuri spăimîntate Se ridică de prin codri... (ALECS.) ¶ ② Strigăt puternic (de mînie, de durere, de spaimă), răcnet: răguşit de atîta sbierăt, protopopul de-abia mai cirlia (D.-ZAMF.); şi-i vorbă multă şi chiote şi sbierături de inimi sfîşiate (LUNG.).

○ SBIHUI, SGHIHUI *vb. tr.* *Mold.* A sgudui tare, a sgîlţîi, a scutura: aşa tremura de tare, de parcă-l sghihuia dracul (CRG.); a purces sbihuită aşa mai departe (SB.).

○ SBIHUIALĂ, SGHIHUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Sguduitură, sgîlţîitură: Numai Vezi că te trezeşti Că te-apucă o sghihuială de te sfarmă (SPER.) [s b i h u i].

SBILŢ = GHILŢ.

*SBIR *sm.* ① Nume pe care-l purtau arcaşii poliţiei romane sub Papi ¶ ② *Pr. ext. iron.* Agent poliţienesc: ~ii însărcinaţi cu corecţiunea cutezătorului au făcut exces de zel (CAR.) [fr. < it.].

SBÎR! = SBRR!

SBÎRCEALĂ, ZBÎRCEALĂ (*pl.*-eli, -ele) *sf.* Sbîrcitură: adă părul mai pe frunte, ca să se mai ascundă sbîrcelele (ALECS.) [s b î r c i].

SBÎRCI, ZBÎRCI 1. *vb. tr.* şi *refl.* A (se) încreţi, a (se strînge formînd creţi: M'am albit de grijî, necazuri, şi faţa mi s'a sbîrcit (PANN): ea îşi clătină umerii şi sbîrci gura ca de rîs (D.-ZAMF.); A ei piele pe obraz Chiar ca punga s'a sbîrcit (STAM.).

2. *vb. intr.* ~ din nas, a strîmba din nas, a face o mutră de nemulţumire: băiatul mestecă vre-o două porumbe şi sbîrci din nas (D.-ZAMF.) [comp. bg. b r ŭ č a].

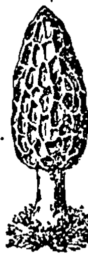

Fig. 4311. Sbîrciog.

Fig. 4312. Sbîrciogi-graşi.

○ SBÎRCIOG *sm.* *Mold.* ♣ ① Ciupercă comestibilă, cu pălăria brună sau negricioasă, cu coastele sbîrcite, formînd o reţea cu alveole adînci, înguste şi lunguieţe, cu piciorul alburiu, gol înăuntru (*Morchella conica*) (▣ 4311): spiritul lîngezeşte într'o atmosferă umezioasă ce nucă inima ca un ~ (ALECS.) ¶ ② — CIUCIU-

-LETE ② ¶ ③ ~-GRAS, ciupercă comestibilă, cu pălăria brun-roşcată sau negricioasă, umflată, cărnoasă, cu aspect de ceară, cu coastele sbîrcite, cu îndoituri dese, cari seamănă cu circumvoluţiunile creierului *(Helvella esculenta)* ([▪] 4312 [s b î r c i].

SBÎRCIT *adj. p.* SBÎRCI. Cu pielea, cu faţa încreţită: ieşi înaintea lor o babă ~ă (ISP.); sarbezi la faţă şi sbîrciţi, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte (CRG.).

SBÎRCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Încreţitură a pielii, a feţei: bătrîn verde, rumen la faţă, fără sbîrcituri pe obraz (I.-GH.) ¶ ② *iron.* Persoană bătrînă, plină de sbîrcituri pe obraz ¶ ③ *Pr. anal.* Încreţitură formată pe suprafaţa unui obiect, pe o pînză, etc. [s b î r c i].

SBÎRLI, *Mold.* SBURLI (-lesc) *vb. tr.* şi *refl.* ① A (se ridica părul în sus (de spaimă sau de mînie): leul îşi sbîrleşte coama; suflînd în pieptu-i o spaimă copilărească care-i sburleşte părul pe cap (ALECS.); simţea părul sburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţăind (ODOB.); i se sbîrleau perii în cap la auzirea unor asemenea grozăvii (ISP.) ¶ ② Despre penele păsărilor: cocoşul îşi sbîrleşte penele de la gît ¶ ③ Ⓕ *F* A se ~, a se indigna, a se mînia: notarul e om deprins să se mînie, să se sbîrlească şi să bată din picior (SAD.); într'o seară, boierul... s'a sbîrlit de gelozie (I.-GH.); Şi se sbîrliră de groaza acestui măritiş (PANN).

SBÎRLIT *adj. p.* SBÎRLI. Cu părul ridicat în sus, în desordine; ciufulit.

SBÎRN! *interj.* ① Imită sborul şi bizîitul albinelor, muştelor, etc.: Tugulea... se făcu o albină şi ~! în sus, ~! în jos, intră în casa zmeoaicei (ISP.); albinei atîta i-a fost, şi ~! după coş drept la Dumnezeu (MAR.) ¶ ② Imită vibraţiunea unei coarde, sfîrlezei, zmeului înălţat, săgeţii asvîrlite, etc. [onom.].

SBÎRNÎI (-nîiu *vb. tr.* ① A produce un sgomot surd cu aripile (*vorb.* de albine, muşte şi alte insecte), a bîzîi: se putea auzi musca sbîrnîind, atîta linişte şi tăcere se făcu (ISP.) ¶ ② A vibra: Sbîrnîie coarda din arcu-i, fulgeră săgeata 'n vînt (ALECS.); s'aude soneria sbîrnîind cu insistenţă (CAR.); fusele sbîrnîie alene într'un rîs cu hohote (DLVR.); o detunătură puternică făcu să sbîrnîie geamurile cofetăriei (BR.-VN.); Ⓕ: Eteria grecească şi revoluţia de la 1821 făcuseră să sbîrnîie în tinerii Români coarda vitejiei (I.-GH.) ¶ ③ Ⓕ A se agita, a fi în neastîmpăr: mameţe de familii... începuseră să cam sbîrnîie.. împotriva birtaşului (D.-ZAMF.) [s b î r n].

SBÎRNÎIALĂ (*pl.*-ieli *sf.* Faptul de a s b î r n î i; rezultatul acestei acţiuni.

SBÎRNÎIT *sbst.* Faptul de a s b î r n î i, bîzîit; vibraţiune: ~ul albinelor; s'aud ciocneli de pahare... şi ~ul otova al cobzarului (DLVR.); zăngănit de paveze şi ~ de săgeţi (VLAH.).

SBÎRNÎITOR 1. *adj. verb.* SBÎRNÎI. Care sbîrnîie; vibrător: auzul lui păstra încă acea impresie de sgomot surd şi ~ ce ieşea din gura deschisă a harapului (D.-ZAMF.); ai atins coarda cea mai sbîrnîitoare a inimii mele (ALECS.).

2. SBÎRNÎITOARE *sf.* 1 Făşie de hîrtie ce se lipeşte pe o sfoară întinsă bine la capul zmeului, ca să vibreze, cînd se înalţă, vîjîitoare, pîrîitoare: Un zmeu cu-o coadă lungă şi cu ~, De tot răsunătoare (DON.) ¶ ② Sfîrlează ce sbîrnîie ¶ 3 Jucărie de copii făcută dintr'o scîndurică subţire, de-o palmă de lungă şi de două, trei degete de lată; se leagă la un capăt cu o sfoară şi, învîrtindu-se în cerc, produce o sbîrnîitură cu atît mai puternică, cu cît se învîrteşte mai repede (PAMF.) ▪ 4313.

Fig. 4313. Sbîrnîitori.

SBÎRNÎITURĂ (*pl.*-turi *sf.* Sbîrnîit: Cînd sbîrnîitura diblei, care abia se auzea, La joc, la tropăitură, pe fete le îmbulzea (PANN).

SBOR[1] (*pl.*-oruri) *sn.* 1 Faptul de a s b u r a, ridicarea şi mişcarea în văzduh (a pasărilor, insectelor, etc.) cu ajutorul aripilor: ~ul păsărilor, albinelor; a-şi lua ~ul, a sbura; a se avînta: Şi sboară fără spaţiu, luîndu-şi iute ~ul, Ca vîntul şi ca gîndul, ca spaima şi ca dorul (ALECS.); a prinde (mingea din ~, a prinde (mingea) pînă nu ajunge la locul de destinaţie ¶ ② *Pr. ext.* Alergătură în fuga mare ¶ ③ Ⓕ Avînt: va veni vremea cînd îţi vei da ~ inimii şi vei fi vultur între oameni (GN.).

† **SBOR**[2] (*pl.*-oruri) *sn.* ① ‡ Sobor, adunare, sfat: obştea se aduna Duminica în ~ la uşa bisericii (I.-GH.) ¶ ② *Băn.* Adunătură, strînsură ¶ ③ Ⓟ Bîlciu: alăutariul carele zicea vioara şi alăuta pre la tîrguri şi pre la ~uri (PRV.-MB.); naţia rumânească azi e un ~, un bîlciu, un tîrg (JIP.) [srb. bg.].

○ **SBORÎ** (-orăsc *vb. intr. Băn.* A sta la sfat, la vorbă [s b o r[2]].

SBORNIC (*pl.*-ice) *sn.* ① Colecţiune de scrieri ale părinţilor bisericii sau de descrieri ale vieţilor sfinţilor ¶ ② Ⓟ Colecţiune de diferite producţiuni ale literaturii populare [bg.].

SBORŞ *sm.* = PĂLĂMIDĂ-DE-BALTĂ [s b o r ş i].

○ **SBORŞI** (-şesc) 1. *vb. tr. Mold. Bucov.* A sbîrli.

2. *vb. refl.* ① A se sbîrli ¶ ② Ⓕ A se iuţi, a se mînia, a se indigna: are să se cam sborşască jupînu Arvinte, d'apoi n'am ce-i face (ALECS.).

○ **SBORŞIT** *adj. p.* SBORŞI. Sbîrlit: un cap ~ ca de ariciu (GN.).

○ **SBREHUD**, SBREHUIAT (ŞEZ.) *adj. Mold.* Nebunatic, svăpăiat: am nişte vecini... sbrehuzi şi zînatici (FLOR.).

SBRR! *interj.* ① Imită sborul păsărilor: pupăza, ~! pe-o dugheană şi... îşi ie apoi drumul spre Humuleşti (CRG.) ¶ ② Imită un vîjîit: iar i se păru orbului o'aude ceva vîjîind în aer şi, ~! (RET.) [onom.].

SBUCIUM (*pl.*-me) *sn.* Frămîntare, neastîmpăr, turburare, fierbere, sguduire sufletească: e un ~ şi-un clocot de valuri dintr'un mal într'altul (VLAH.); şi de-aş muri mai de grabă, să scap odată de ~ (CRG.); omul fără de noroc e numai de ~ şi de necaz pe lumea asta (VAS.); Aibă casa racului Şi hrana gîndacului, Şi sbuciumul vîntului Pe faţa pămîntului (VOR.) [s b u c i u m a].

SBUCIUMA (-cium) 1. *vb. tr.* A pune cu violenţă în mişcare, a pune în fierbere, a sgudui, a răscoli.

2. *vb. refl.* ① A se sbate, a se mişca cu neastîmpăr, cu violenţă, a se agita, a se frămînta: se sbuciumă în zadar să se scoale (CAR.); văzu... un om tînăr... care se sbuciuma cu vrăjmăşie spre a scăpa din mînile lui Petru (GN.); scriitorul dramatic... care se sbuciumă de atîţia ani în întreprinderi comerciale (VLAH.) [b u c i u m a].

SBUCIUMARE *sf.* Faptul de a se s b u c i u m a, sbucium, frămîntare: în zădar au fost toate sbuciumările tîrgoveţilor (SB.).

SBUCIUMAT *adj. p.* SBUCIUMA. Frămîntat, turburat; trecut prin multe nevoi: glasul apelor ~e răsună ca un bocet în tăcerea... atîtor ruini (VLAH.); urgisita şi ~a lui soţie (CRG.).

SBUCNI ☛ IZBUCNI.

SBUGHI![1] *interj.* *F* Arată o fugă repede, o precipitare: Neghiniţă, cum îe află gîndul, ~! în urechea împăratului (DLVR.); taie deştul şi-l aruncă unde i-a zis; pe urmă, ~! în pădure (R.-COD.) [s b u g h i].

SBUGHI[2] (-ghesc) *vb. intr.* *F* A o lua repede la fugă, a se repezi deodată, a se precipita; a o şterge: temîndu-se... de vătuiul ce sbughia din iarbă (ODOB.); cînd îşi aduse aminte că el plecase să aducă mume-si mere de la mărul roşu, voi să o sbughească (ISP.); ciocănitoarea vroi s'o sbughească afară (GRL.); unul o sbughi în zăvoiu, unul se opri (SAD.).

SBURA (sbor 1. *vb. intr.* ① A se ridica şi a pluti în văzduh cu ajutorul aripilor (*vorb.* de păsări, de insecte, etc.): fata împăratului se preface într'o păsărică şi sboară nevăzută (CRG.); Ⓟ: nu tot ce sboară se mănîncă; în basme, despre cei cu aripi: călare pe calul lui cel cu aripi, cu care sbura ca vîntul (ISP.); despre alte animale: cînd or sbura bivolii, niciodată ¶ ② Despre aeroplane: a sburat în trei ore de la Bucureşti la Iaşi ¶ ③ *Pr. ext.* şi Ⓕ A alerga în fuga mare, a străbate cu iuţeală distanţe mari: sboară săgeţile, pietrele aruncate cu mare iuţeală; sboară fulgii în aer; sufletul lui a sburat în cer; cu gîndul sboară poate către alte doruri (ODOB.); Ştefan găsi cu cale să răpuie mai întîiu pe Tătari şi aşa sbură înaintea Tătarilor (ISP.); o trăsură trasă de doi cai mari, negri, sbură pe lîngă dînsul (GRL.) ¶ ④ A se duce p'aci încolo, a se prăpădi, a se pierde: casa ta, boii tăi, muierea ta... toate au sburat (JIP.); a sburat odată de la mînă, s'a dus ¶ ⑤ A trece repede: timpul sboară.

2. *vb. tr.* ① A reteza dintr'odată: în cinci minute, iataganul gealatului îi sbură capul (I.-GH.); Unuia îi sboară

mina, pe altul în cap lovesc (LET.) ¶ ② A(-și) ~ creierii, a(-și) trage un glonț în cap, în tîmplă ¶ ③ ~ laptele, a turna înăcreală în lapte dulce fiert [lat. vulg. e x v o l a r e].

SBURAT 1. *adj.* ① *p.* SBURA ¶ ② Lapte ~, lapte corăslit, care s'a prefăcut în brînză; brînză ~ă, lapte (de oaie sau de vacă) fiert amestecat cu zăr sau cu lapte acru: mămăligă nu-i, nici brînză ~ă? (ALECS.).
2. *sbst.* Faptul de a sbura.

SBURĂTĂCI (-ăcesc), SBURĂTĂI (-tăesc), SBURĂTUI (-tuesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) deprinde să sboare ¶ ② A crește mare, a nu mai avea nevoie de îngrijirea părinților: trebue să căutăm a-l sburătăci, căci nu se știu zilele omului (CRG.); care cum se sburătăcea, se prindea de slujit (RET.); el se sburătuia într'un an cît crește un copil de-ai noștri în trei (FLOR.) ¶ ③ A (se) alunga în sbor: stoluri de grauri se sburătăceau prin stuh (GN.) ¶ ④ A lovi sau a speria păsările, ca să sboare de undeva: or fi astea, zise dorobanțul, sburătuind un stol de lari (= pescari) albi (VLAH.) ¶ ⑤ A arunca cu sburături, cu pietre, etc. în cineva sau în ceva: ambiția noastră era de a chiti și a sburătăi cu pietricele late pe palamarul bisericii (I.-GH.); nimeni nu sburătuește în pomul neroditor, toată lumea dă în pomul cu roade (ZNN.) [s b u r a].

SBURATEC, SBURATIC, SBURĂTĂIT *adj.* Vînturatec, ușuratic, fluturatic: cel ce se silește la învățătură și-i cu gîndurile sburatic, aceluia poți să-i zici carne cu ochi, iar nu om (FIL.); așa-i că o să mă iei drept un cap răsuflat, drept o minte sburătăită care se întoarce după toate vînturile? (GN.) [s b u r a].

SBURĂTOR 1. *adj. verb.* SBURA. Care sboară: pasăre sburătoare; insecte sburătoare.
2. *sm.* ① Animal ce sboară; cel ce sboară: de-aici se despart două hrube... una „a liliecilor", unde într'adevăr huzuresc acești ~i ai nopții (VLAH.); împrăștia, pe măsuța anume așezată, sămînța de cînepă pentru musafirii sburători (CR'G.) ¶ ② ♈ Ⓟ Spirit răufăcător care, sub chipul unui flăcău frumos, intră noaptea, pe fereastră sau pe coș, în casele oamenilor, chinuind fetele și nevestele în somn, mușcîndu-le, sărutîndu-le și frămîntîndu-le corpul, așa că acestea, cînd se scoală, sînt pline de vînătăi și prăpădite de oboseală: Sburător cu negre plete, vin' la noaptea de mă fură (EMIN.); moroii cînd sboară prin aer se numesc și ~i (SB.) ¶ ③ ⚕ Ⓟ Boala provocată de sburător, numită și „lipitură" ¶ ④ ⚓ A doua vergă din vîrful catargului.
3. SBURĂTOARE *sf.* ① Animal care sboară; pasăre: de cu seară îmi făcui atîtea patroane că aș fi avut de unde să stîrpesc toate sburătoarele pin' la una... (GN.) ¶ ② ♣ = PUFULIȚE; RĂCHITAN ①; RĂSCOAGE.

SBURĂTORI (-oresc) *vb. tr.* = SBURĂTĂCI ⑤.

SBURĂTUI ☛ SBURĂTĂCI.

SBURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Sbor; sburat ¶ ② Bucată ruptă dintr'un lemn, scurtătură cu care se aruncă în cineva sau în ceva (*în spec.* într'un pom): văzu o lumină la o curte, departe d'aci cît ai arunca cu o ~ (ISP.); cînd s'a apropiat mai tărișor de mine, m'a lovit cu o ~ de lemn (RET.); cînd vorbești cu nebunul, fie-ți sburătura la îndemînă (ZNN.) ¶ ③ *spec.* ⚔ Fie-care din bucățile de metal (de plumb sau de fier) cu care se încărcau armele de foc: curgeau gloanțele și sburăturile da ghiulele din tunurile protivnicilor ca grindina (ISP.) [s b u r a].

SBURĂTURI (-uresc) *vb. tr.* = SBURĂTĂCI ⑤.

SBURĂȚEL *adj.* ① *dim.* SBURAT ¶ ② Mărișor: eram ~ copil (GR.-N.).

SBURDA (sburd) *vb. intr.* ① A alerga și a se juca plin de vioiciune, în mod nebunatic (despre oameni și animale): mergeam tot sburdînd și hîrjonindu-ne (CRG.); pare c'am întinerit cu 20 de ani... îmi vine tot să sburd (ALECS.); alerga prin casă după un pisoiu care sburda și-o făcea să rîdă (VLAH.); un păstor mînă un ciord de viței sperioși, cari sburdă nebunatici în jurul trăsurii (IRG.); cînd sburdă vitele, e semn că vremea se va strica (ŞEZ.) ¶ ② *F* A-i ~, a avea poftă de a face nebunii, ștrengării: cum păcatele mele s'ale tale, la bătrînețe îi mai sburdă? (ALECS.); doară va putea face pe copil... să nu-i mai sburde mintea pe la fete de împărat (RET.).

SBURDĂCIUNE *sf.* ① Petrecere sburdalnică, nebunatică, sburdălnicie: le-a trece lor ~a, cînd or fi mai mari (CRG.); petrec tot în sburdăciuni pînă spre cîntători (SB.) ¶ ② Desfrînare, desfrîu: ~a naște păcatul și pre păcat îl urmează mînia lui Dumnezeu (M.-COST.); acela ce va răpi copil pentru ~a trupului, acela să pață ca și ceia ce scrie mai sus (PRV.-MB.) [s b u r d a].

SBURDALNIC *adj.* Ușuratic, nebunatic, neastîmpărat, sglobiu: copiii aleargă de pretutindeni, se urcă pe garduri, ~i, veseli, gălăgioși (VLAH.); îmi zîmbeau zorile în ~a vîrstă a tinereții (CRG.) [s b u r d a].

SBURDĂLNICIE *sf.* Fire s b u r d a l n i c ă, petrecere sburdalnică: dacă s'au lăsat ~i lor, și s'au văzut la cîmp, nu s'au mai gîndit în urmă (ISP.); el poartă steagurile țării în sburdălniciile tinereții lui hoinare (VLAH.).

SBURDARE *sf.* ① Faptul de a s b u r d a ¶ ② Ⓕ Avînt: cînd trupul... s'avîntă mai lesne după sburdările inimii (ODOB.).

SBURDAT *adj.* ① *p.* SBURDA ¶ ② ‡ Sburdalnic: acest Gavril era ~ copilandru (LET.) ¶ ③ ‡ Desfrînat; exagerat: (făcea) potcoave de argint la o seamă de cai... și alte ~e cheltuele (M.-COST.) ¶ ④ *Trans.* Vesel, bine dispus: dar pe tine ce te-a apucat de ești așa de ~ă azi? (RET.).

SBURDATIC, SBURDATEC *adj.* Sburdalnic: Cu suliți lungi, cu ochi de ciur, Alerg pe cai ~i (ALECS.); mintea omului la această vîrstă este sburdatică (STAM.) [s b u r d a].

○ **SBURLI...** ☛ SBÎRLI...

***SCABROS** *adj.* ① Anevoios, plin de greutăți, de primejdii: întreprindere scabroasă ¶ ② Necuviincios, greu de spus din punctul de vedere al decenței: anecdotă scabroasă [fr. < lat.].

○ **SCĂDARCĂ** *sf. Băn.* ♣ Soiu de viță care face struguri negri [srb. s k a d a r k a].

SCĂDEA (scad, scaz) 1. *vb. tr.* ① A micșora, a împuțina, a reduce: ~ porțiile de mîncare; ~ leafa; ~ prețul; ~ din preț; ~ cheltuielile; ~ daraua; Ⓕ: ~ meritele cuiva ¶ ② A slăbi, a coborî: ~ glasul; ~ temperatura ¶ ③ ± A scoate un număr mai mic din altul mai mare: ~ 15 din 23.
2. *vb. intr.* ① A se lăsa mai jos, a cădea mai jos, a se scoborî, a-și scoborî nivelul, a descrește, a da înapoi: apele au scăzut mult de pe urma secetei; meritul lui a scăzut mult ¶ ② A se micșora, a se împuțina, a se reduce, a slăbi: zilele au început să scadă; a scăzut temperatura; au mai scăzut prețurile; zahărul a scăzut din preț; îi scad puterile; cu cît însă lumina scădea,... umbrele serii se întindeau pe văi (ALECS.) [lat. vulg. e x c a d ē r e].

***SCADENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① ♈ Timpul, ziua cînd trebue să se plătească o datorie, termen de plată, soroc, vadea: a plătit polița înainte de ~ ¶ ② Ⓕ Termenul cînd trebue să se împlinească ceva: noaptea care venea era noaptea Paștelui: scadența făgăduielii lui Gheorghe (CAR.) [it. s c a d e n z a].

***SCADENȚAR** (*pl.*-are) *sn.* ♈ Registru în care se înscriu termenele de plată ale polițelor [s c a d e n ț ă].

SCĂDERE *sf.* ① Faptul de a s c ă d e a: *a)* micșorare, împuținare, reducere: ~a prețurilor; *b)* descreștere: ~a apelor; *c)* slăbire: ~a puterilor; i au spus că el nu pentru ~, ce mai mult pentru adăogire și creștere între creștini au venit (LET.); ~a luminii; *d)* scoborîre: ~a glasului; ~a temperaturii ¶ ② ± Operațiune prin care se scoate un număr mai mic din altul mai mare ¶ ③ Ⓕ Lipsă, defect; neajuns: scăderile și neajunsurile lui să nu i le spui drept în față (SB.); sultan Suleiman... cu oastea sa... multă pradă și ~ făcînd țării (GR.-UR.).

***SCADRON** = ESCADRON: Puternica armată, Cu-a sale lungi scadroane în larg cuadrat formată (ALECS.).

SCAE... = SCAIE...

SCAFĂ (*pl.*-fe) *sf.* ① ‡ Ceașcă; cupă ¶ ② *Mold. Bucov.* Strachină mare de lemn ¶ ③ *Mold.* Un fel de căuș de lemn sau de metal cu care se ia făină din sac, etc. (▣ 4314): cînd apa din ceaun începe a se umfla, se pune făina cu pumnul sau cu scafa (ŞEZ.) ¶ ④ *Băn.* Blid de lemn ¶ ⑤ 🐟 Învelișul osos al broaștei țestoase, carapace: broască cu ~ ¶ ⑥ ☠ Țeasta capului, scăfîrlie: Pîrîesc oiolane s'a morților scafe (STAM.) [gr.-biz. σκάφη].

Fig. 4314. Scafă.

○ **SCĂFĂLIE** = **SCĂFÎRLIE**: nu era altă pre drumul acelei găuri decît numai o mulţime de oase şi scăfălii de oameni (CAT.).

*__SCAFANDRIER__ *sm.* Om care se scufundă în adîncimea apei îmbrăcat cu un scafandru [fr.].

*__SCAFANDRU__ (*pl.*-dre) 1. *sn.* Îmbrăcăminte impermeabilă, prevăzută cu o pompă de aer, cu ajutorul căreia un om poate să respire sub apă şi să lucreze la o oare-care adîncime (▪ 4315). 2. *sm.* — **SCAFANDRIER** [fr. s c a p h a n d r e].

Fig. 4315. Scafandru.

○ **SCĂFĂU** *sbst. Mold.* (SEZ.) ◊ S c a f ă mare.

○ **SCĂFIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. dim.* **SCAFĂ**. *Mold. Bucov.* Strachină mică de lemn: ...şi-a luat... o ~ de tăriţă (VOR.).

SCĂFÎRLIE *sf.* ① *Mold. Bucov. Băn.* Ţeasta capului: îl luai apa de la moară, pocnindu-l cu patul puştii peste ~ (GN.); deodată stăpînul se ridică de jos, aprins la faţă şi rînjind ca o ~ de mort (D.-ZAMF.) ¶ ② Partea superioară a craniului ¶ ③ *Băn.* Rotiţa genunchiului, oul genunchiului [s c a f ă].

SCĂIECIOR *sm.* ① ♣ *dim.* **SCĂIETE** ¶ ② *Trans. Bucov.* = **STICLEŢE**.

○ **SCĂIER** *sm. Bucov.* = **STICLEŢE** [s c a i u].

SCĂIEŢE, **SCAIEŢE** *sm.* ♣ ① — **SCAIU**: acea codiţă s'a agăţat ca scaietele de numele său (I.-GH.) ¶ ② Plantă cu frunze aspre, de un verde cenuşiu, cu flori verzi, dispuse în capitule avînd nişte spini recurbaţi la vîrf; numită şi „scăietele-popii", „cornuţi" sau „purcelaş" *(Xanthium strumarium)*.

○ **SCĂIŞOR** *sm. Băn.* ① ♣ *dim.* **SCAIU** ¶ ② = **STICLEŢE**.

SCAIU *sm.* ♣ ① Nume generic dat plantelor cu frunze ghimpoase şi cu florile globulare înconjurate de spinişori îndoiţi la vîrf, ce se agaţă de haine, de lîna oilor, etc. (▣ 4316): Burianul creşte şi ~l se 'ndeasă Unde-au fost sat (STAM.);

Fig. 4316. Scai.

Fig. 4317. Scaiu.

Ⓕ a se ţinea, a se lega ~ de cineva, a se ţinea, a se lega de cineva ca ~l de oaie, a nu-l slăbi, a nu-i da pace, a-l urmări pretutindeni: începe a se ţine de faţă ca ~l de oaie (CRG.); pacostea... de părcălab... mi s'a pus ca ~l în cap (ISP.) ¶ ² Plantă cu frunzele acoperite cu spinişori culcaţi, cu flori roşii, rar albe, dispuse în capitule ovale sau lungăreţe, înconjurate de spini; numită şi „scăiete", „ghimpe" sau „crăpuşnic" *(Cirsium lanceolatum)* (▣ 4317) ¶ ³ — **CIULIN** ① ¶ ④ = **ROSTOGOL** ② ¶ ⑤ = **SPIN** ④ ¶ ⑥ Plantă cu tulpina şi frunzele spinoase, cu flori purpurii dispuse în capitule mari terminate printr'un spin robust; numită şi „scăiete (-muced)", „scaiu-măgăresc", „ciulin", „ghimpe-mare", „sita-zînelor" sau „pălămidă" *(Onopordon acanthium)* (▣ 4318 ¶ ⑦ ~ -**GALBEN**, plantă cu flori galbene ca lămîia dispuse în capitule ovale, însoţite de un involucru spinos; numită şi „pălămidă" *(Centaurea solstitialis)* (▣ 4320) ¶ ⑧ ~-**GHIMPOS** = **GHIMPE** ⑤ ¶ ⑨ ~-**MĂRUNT** = **TURIŢĂ** ① ¶ ⑩ ~-**ROTUNJOR** = **ROSTOGOL** ② ¶ ⑪ ~-**RUSESC** = **HOLERĂ** ③ ¶ ⑫ ~-**VÎNĂT**, plantă umbeliferă, cu ramurile de coloarea ametistului, cu frunzele dinţate, cu flori violacee, dispuse în capitule ovale, însoţite de un involucru spinos; numită şi „spin-vînăt" *(Eryngium planum)* (▣ 4319) ¶ ⑬ ~-**VOINICESC** *sau* ~-**L-VOINICULUI** = **VARGA-CIOBANULUI**¹: treceam prin desişuri de scai voiniceşti (SAD.) ¶ ⑭ ~-**L-DRACULUI**, ~-**L-VÎNTULUI**, plantă umbeliferă, cu frunzele spinoase, cu flori albăstrii-verzui, însoţite de un involucru spinos; numită şi „spinul-dracului" sau „spinul-vîntului" *(Eryngium campestre)* (▪ 4321) ¶ ⑮ **SCAIUL-POPII**, plantă cu frunze aspre; de un verde cenuşiu, cu flori verzi, dispuse în capitule cordiforme; numită şi „scăietele-popii", „cornăţel", „cornuţi", „purcelaş", etc. *(Xanthium strumarium)* (▣ 4322) [srb. č k a l j].

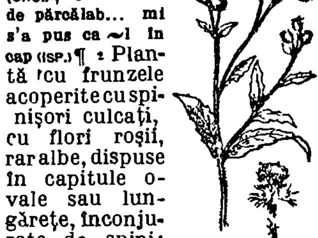

Fig. 4318. Scaiu.

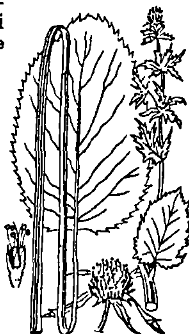

Fig. 4319. Scaiu-vînăt.

Fig. 4320. Scaiu-galben.

Fig. 4321. Scaiul-dracului.

Fig. 4322. Scaiul-popii.

SCĂIUŞ *sm.* ♣ Plantă cu tulpina acoperită cu peri şi cu ţepi; are flori alburii sau albe-gălbui, dispuse în capitule globuloase; numită şi „varga-ciobanului" *(Dipsacus pilosus)* (▪ 4323) [s c a i u].

Fig. 4323. Scăiuş.

‡ **SCALĂ**¹ (*pl.*-le) *sf.* Port, schelă: făcînd Tirul, au aşezat limanurile, scalele mării, şi au aşezat pre Traci (N.-COST.); or-care vameş va fi pricină, ca să nu treacă negoţătorii cu negoţ pre la vre-o ~ (PRV.-LP.) [it.].

*__SCALĂ__² (*pl.*-le) *sf.* ♩ Scară [it.].

SCALĂ³ *sf.* Boală de unghii la oi, provenită din necurăţenie.

SCALCE = **CALCE**.

SCĂLCIA ☞ **SCÎLCIA**.

*__SCALD__ *sm.* Nume dat vechilor poeţi scandinavi ale căror versuri au inspirat pe redactorii epopeelor naţionale Eddă şi Saga: Racla ce încap în ele epopeea unui ~ (EMIN.) [fr. < scand.].

○ **SCALDĂ** (*pl.*-de) *sf. Mold. Tr.-Carp.* ① Baie (*în spec.* pentru prunci): apa pentru scalda pruncului se aduce de la rîu (PĂC.) ¶ ② Cadă (de făcut baie): plînse într'o ~ de aur... lacrimi curate ca diamantul (EMIN.) [s c ă l d a].

SCĂLDA (scald) 1. *vb. tr.* ① A îmbăia, a spăla în baie: ~ copilul ¶ ② Ⓕ A muia, a uda, a stropi: îmi vine să scald tot pămîntul cu lacrimile mele (DLVR.); o sudoare-i scăldă trupul (DLVR.); valurile rîului scăldă piciorul muntelui; Ⓕ a-şi ~ sabia în sînge, a o umplea de sînge omorînd cu ea pe cineva ¶ ③ Ⓕ *F* A o ~, a da răspunsuri evazive, în doi peri, contrazică-

toare: nu vă spuneam eu că lordul... n'o să răspundă la interpelarea baronului... și c'o s'o scalde? (I.-GH.).

2. *vb. refl.* ① A se îmbăia, a face baie (rece sau caldă, într'o cadă sau într'o apă mare): era... așa de frumos și de cald afară, că-ți venea să te scalzi pe uscat (CRG.) ¶ ② Ⓕ A se muia, a se uda, a se stropi; a se ~ în sînge, a vărsa sînge (omorînd) [lat. excaldare].

SCĂLDARE *sf.* ① Faptul de a (se) scălda ¶ ② *Trans. Oaș.* Baie, albie de scăldat ¶ ③ *Trans.* (VIC.) Apa în care s'a scăldat pruncul.

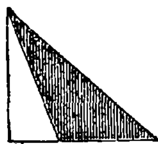
SCĂLDAT 1. *adj. p.* SCĂLDA ¶¶ © NESCĂLDAT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) scălda.

SCĂLDĂTOARE *sf.* ① Apă pregătită pentru a face baie: face de grabă leșie, pregătește de ~ (CRG.) ¶ ② Baie (făcută de cineva): cînd ieși din ~, păsărica văzu pe spinarea lui George lipită o frunză de copaciu (ISP.) ¶ ③ Locul unde se scaldă cineva; ar fi crezut cineva că vede o ~ a nimfelor din mitologie (BOL.) ¶ ④ Vasul, cada în care se scaldă cineva: cînd botezi copilul, trebue să aibi ~ sau alt vas deosebi (PRV.-MB.).

SCĂLDĂTURĂ (*pl.* -turi) *sf.* ① Faptul de a se scălda ¶ ② Apa în care s'a scăldat cineva: moașa... ia scăldătura ș'o aruncă la răspîntii (MAR.).

○ **SCĂLDUȘCĂ**, *Maram.* (BRL.) SCĂLDUȘĂ *sf. dim.* SCALDĂ: te rog ca să dăruești ceva copilului în scăldușcă (SB.).

Fig. 4324. Triunghiu scalen.

***SCALEN** *adj.* Se zice despre un triunghiu ale cărui laturi nu sînt egale între ele (▣ 4324) [fr.].

SCĂLÎMB *adj.* Cu membrele strîmbe, sucite.

SCĂLÎMBA (-limb, -limbez, SCĂLÎMBĂIA (-ăiez) *vb. tr.* și *refl* ① A (se) strîmba, a (se) suci ¶ ② A (se) schimonosi, a (se) poci: portul vi l-ați pistrițat și vi l-ați scălîmbat, de păreți brezăi (JIP.) [scălîmb].

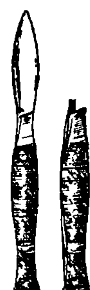
SCĂLÎMBAT, SCĂLÎMBĂIAT *adj. p.* SCĂLÎMB(ĂI)A. ① Strîmbat, sucit ¶ ② Schimonosit, pocit: să trecem înainte, uitînd miniaturile scălîmbate (ODOB.).

SCĂLÎMBĂ(IE)TURĂ (*pl.* - turi), SCĂLÎMBĂIERE *sf.* Strîmbătură; schimonositură: singur nu știe pentru ce nu-i plac scălîmbăturile (actorilor) (FIL.); ceata... se depărta, cu sbierăte și scălîmbăieri de sălbatici (VLAH.) [scălîmb (ăi) a].

SCALOIAN — CALOIAN.

***SCALPA** (-pez) *vb. tr.* A jupui pielea de pe țeasta capului unui vrăjmaș învins, cum fac Indienii din America de Nord [fr.].

***SCALPEL** (*pl.* -ele) *sn.* Cuțit întrebuințat la disecat; cuțit întrebuințat de chirurgi (▣ 4325): înțelegem ca un doctor să-și ucidă fără răspundere bolnavii cu clistirul și cu ~ul (CAR.); Ⓕ: văd că iar ai să 'ncepi a băga ~ul în sărmana omenire (ALECS.) [fr.].

Fig. 4325. Scalpele.

○ **SCĂLUȘ**[1] *sm. Băn.* ① — COSAȘ ② ¶ ② ~-DE-APĂ = CALUL-DRACULUI [căluș].

SCĂLUȘ[2] (*pl.* -ușe) *sn.* ① CĂLUȘ[1] 2 ① ② ¶ ② Cuiul din lopățica tînjelei.

SCAMĂ (*pl.* -me) *sf.* ① Fire destrămate dintr'o pînză întrebuințate la pansarea rănilor (în loc de vată: lingușitorul te destramă, ca cel ce scoate ~, firele cîte una (GOL.); Dunărea se învăluia într'un nor străveziu de ~ subțire (S.-ALD.) ¶ ② Ațișoară sau destrămătură de pînză ce se depune pe o stofă: haina ți-e plină de ~ [lat. squama].

***SCAMATOR** *sm.* Cel ce face scamatorii, boscar, panglicar; Ⓕ potlogar, pungaș: mărturisesc că nu m'așteptam să fiu poreclit ~ (ALECS.) [fr. escamoteur].

***SCAMATORIE** *sf.* ① Arta de a face lucruri ce par miraculoase (dispariții și apariții de obiecte, înlocuirea unora cu altele, etc., datorite dibăciei și iuțelii, boscărie, panglicărie ¶ ② Ⓕ Potlogărie, șterpelire: inima ta de cetățean te lasă să comiți o asemenea ~ în banii Statului? (ALECS.) [scamator].

○ **SCAMN** (*pl.* -ne) *sn. Băn.* — SCAUN.

○ **SCĂMNEL** (*pl.* -ele) *sn. Băn.* *dim.* SCAMN.

○ **SCĂMNIE** *sf. Băn.* Bancă [srb. skamija].

SCĂMOS *adj.* Fibros; ca scama: floarea scămoasă și roșie a mărăcinelui de pe drum (se pare) trandafir (DEM.).

SCĂMOȘA (-oșez *vb. tr.* și *refl.* A (se destrăma, a (se) face ca scama: se ung natrele... ca să nu se scămoșeze firele de tort și să se rupă (SEZ.) [scămos].

SCĂMOȘAT *adj. p.* SCĂMOȘA. Destrămat; ce seamănă cu scama: nori albi, scămoșați, plutesc în albastrul cerului (VLAH.).

***SCAMOTA** (-otez) *vb. tr.* ① A face să dispară un lucru, prin iuțeala și dibăcia mîinii, fără ca cineva să bage de seamă cînd și cum ¶ ② Ⓕ A șterpeli [fr. escamoter].

○ **SCAND** (*pl.* -de) *sn. Trans.* (CONV.) Scaun.

***SCANDA** (-dez *vb. tr.* ① A împărți un vers grec sau latin în picioare, însemnînd silabele lungi și cele scurte spre a vedea dacă are măsura ¶ ② A urca și a coborî tonul pe anumite silabe, recitînd un vers grec sau latin [fr.].

***SCANDAL** (*pl.* -aluri) *sn.* ① Ocaziune de a cădea în păcat ¶ ② Faptă rea, discurs corupător care îndeamnă pe alții să săvîrșească ceva rău ¶ ③ Indignarea produsă de o faptă rea, de un discurs corupător ¶ ④ Tărăboiu, sgomot mare, gălăgie [fr.].

† **SCANDALĂ**, ‡ SCANDELĂ, SCANDĂLĂ (*pl.* -le) *sf.* Prilej de a cădea în păcat, de scandal, de supărare: să nu dăm vină și scandală oamenilor, pentru Dumnezeu, fraților! (PRV.-MB.); au aflat mijloc ca acela carile să nu dea prepus și scandală în nărod (CANT.); pace multă celora ce iubesc legea ta și nu iaste lor scandălă (DOS.); piatra scandelei, piedecă neprevăzută, prilej de a greși [vsl. < gr.].

SCANDALAGIU *sm.* Ⓕ Cel ce face scandal.

***SCANDALIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* A fi cauza unui scandal, a indigna lumea prin faptele sau vorbele sale.

2. *vb. refl.* A se indigna, a se ofensa [fr.].

***SCANDALOS** *adj.* Care provoacă scandal; rușinos: are o purtare scandaloasă [fr.].

***SCANDINAV** 1. *adj.* ● Ce ține de rasa de oameni care populează Suedia și Norvegia, Danemarca și Islanda: limba ~ă.

2. *sm.* Cel ce face parte din această rasă [fr.].

SCĂPA (scap) 1. *vb. tr.* ① A libera, a salva, a mîntui, a apăra, a păzi, a feri; a scoate din nevoie, din greu: ~ viața cuiva; ~ de închisoare; ~ de primejdie, de înnec, de nevoie, de belea; ~ ceva din foc; ~ de datorii; ~ din mîinile cuiva ¶ ② A lăsa să se ducă, să treacă, să fugă, să se piardă, să cadă; a da drumul fără voie, din greșală: ~ trenul; ~ o vorbă (din gură; ~ un prilej; ~ frînele din mîini; ~ căciula pe apă; oamenii se înghesuiau, să nu poți ~ un ac (GRIG.); ~ pe cineva din ochi; ~ din vedere, a lăsa afară din nebăgare de seamă, a nu pomeni din greșală, a omite.

2. *vb. intr.* ① A se libera, a se salva, a se mîntui; a se apăra, a se păzi, a se feri; a ieși din nevoie, din primejdie: nice acei puținei Leși... nu vrea fi scăpat. de nu s'are fi încurcat ai noștri în carele crăiești și boierești (GR.-UR.); sărace Purice, de oiu scăpa eu, și tu atuncea ți-ei schimba numele, din Purice, Movilă (NEC.); ~ teafăr, cu fața curată, cu obrazul curat, scurt de coadă, printre picături; ~ din gura lupului; ~ de închisoare; ~ de datorii; ~ de sărăcie, de frică, de dureri; Ⓟ: de ce se teme omul, nu scapă ¶ ③ A se duce, a fugi, a cădea: vorba ce scapă nu se mai întoarce; a lăsat să scape pasărea din colivie; hoții au scăpat (din închisoare; i-au scăpat desagii de pe cal; a-i scăpa din minte; numele lui îmi scapă, nu-mi pot aduce aminte cum se chiamă.

3. *vb. refl.* ① A se salva, a se mîntui, a se libera: a se ~ de o datorie ¶ ② A se desbăra: nu mă pot ~ de el ¶ ③ Ⓟ A nu se putea reține, a da drumul udului, etc.: copilul s'a scăpat în pat [lat. excappare].

SCĂPĂRA scapăr) 1. *vb. intr.* ① A scoate scîntei lovind cremenea cu amnarul (spre a aprinde focul, țigara, luleaua, etc.): p'atunci nu știau cum să-și aține focul, nefiind născocit meșteșugul de a ~ (ISP.); Harap-Alb... scapără și-i dă foc ou o bucățică de iască aprinsă

(CRG.); *F* cît ai ~ (din amnar), o clipă ¶ ③ A scoate scîntei din pietre lovindu-le cu potcoava: **sub copita pintenogului, pietrele scăpărau** (ODOB.); **mînau de olac, de scăpărau copitele cailor** (GN.); Ⓕ **a-i ~ picioarele**, a fugi repede: **unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele** (CRG.); Ⓕ **~ din picioare**, a bate din picior de neastîmpăr, a fi plin de nerăbdare ¶ ③ A fulgera, a lumina repede ca fulgerul: **către miază-noapte scăpăra tremurător cîte un fulger liliachiu** (DLVR.); **între noi acuma, zise Petru Rareș, a cărui sabie scăpăra în aer** (GN.); Ⓕ **a-i ~ ochii** (de mînie, de durere, de foame, etc.): **Îți scapără ochii de ură, Ești fiară, în fratele tău cînd lovești** (VLAH.); **i-a ars o palmă de i-a scăpărat ochii lui Negoiță** (CAR.); **lupului îi scăpărau ochii și-i sfîrîia gîtlejul de flămînd ce era** (CRG.) ¶ ④ Ⓕ **A-i ~ prin cap, prin creieri, prin minte**, a-i trece repede prin gînd, a-i veni o idee fugitivă: **așteptа ca să-i mai scapere prin cap vre-un cuget bun** (SB.); **atunci îi scapără prin minte o idee** (VLAH.) ¶ ⑤ Ⓕ *F* **A-i ~ măselele, dinții**, *a)* a nu mai putea răbda de foame; *b)* a nu mai putea de durere: **începură... a se ghiontui, de le scăpărau măselele** (ISP.); **a-i ~ buza (de parale)**, a avea mare nevoie de bani: **cînd le scapără buza de parale, se duc la el acasă... și iau arvună** (JIP.).

2. *vb. tr.* A produce scîntei, lumini ca de fulger (prin ciocnire): **armele scăpărau fulgere 'n beznă** (VLAH.); **ochii lui... scăpărau scîntei** (ODOB.).

SCĂPĂRĂMÎNT *sn., mai adesea* **SCĂPĂRĂMINTE** *pl.* Cele trebuincioase pentru scăpărat (cremene, amnar, iască, etc.): **scăpărămînt avea cu dînsul** (VOR.); **îl apucă noaptea... fără foc și fără scăpărăminte** (R.-COD.) [s c ă p ă r a].

SCĂPĂRAT *sbst.* Faptul de a s c ă p ă r a.

SCĂPĂRĂTOR 1. *adj. verb.* **SCĂPĂRA**. Care scapără: **se uită în ochii ei umezi, ~i de bucurie** (VLAH.); **ochii să fi fost mari și ~i** (SB.).

2. **SCĂPĂRĂTOARE** *sf., mai adesea* **SCĂPĂRĂTORI** *pl.* = **SCĂPĂRĂMÎNT**: **am stins focul și am uitat să-mi aprind luleaua: dar las' că am scăpărători** (CRG.); **se pipăi la brîu și scoase scăpărătorile** (S.-ALD.).

SCĂPARE *sf.* ① Faptul de a s c ă p a, mîntuire, salvare, liberare ¶ ② Mijloc de a scăpa ¶ ③ Loc unde scapă cineva, adăpost, refugiu ¶ ④ **~ din vedere**, lăsare afară (din greșală, din nebăgare de seamă), omisiune.

SCĂPĂT *sbst.* ◯ Asfințit, apunere, apus: **soarele era pe ~, cînd un biet unchiaș bătrîn se apropie încetinel de porțile cetății** (ODOB.) [s c ă p ă t a].

SCĂPAT *adj. p.* **SCĂPA**; **a-l face ~**, a-l lăsa să scape, să fugă, să evadeze.

SCĂPĂTA (**scapăt** 1. *vb. intr.* ① A se lăsa jos, a se coborî, a aluneca în jos, a cădea: **de pe Culmea Frumoasei... scăpătăm în valea largă și luminoasă a Tismanei** (VLAH.); **roatele carului sînt pline de cuie, ca să nu scapete la vale** (PAMF.); **Drăgan, săracul, de cap amețe, Scapătă din creanga în care șede** (BD.-DEL.); **ochii părintelui scăpătau peste păreți pe acoperiș** (SLV.) ¶ ② ◯ A apune, a asfinți: **soarele scăpătase și ei după coasta de la apus** (CAR.); **luna scapătă colo, peste crestele prunilor boierești** (BR.-VN.); ☛ **SOARE** ¶ ③ A sărăci, a-și pierde averea: **a scăpătat din pricina cheltuielilor nemăsurate cu atîtea petreceri și zaiafeturi** (CAR.) ¶ ④ A decădea.

2. *vb. tr.* A lăsa să cadă, să alunece jos: **în răstimpuri își scăpăta capul spre genunchi** (SAD.).

3. *vb. refl. Mold.* ① A se poticni ¶ ② A cădea în greșală [lat. e x c a p ĭ t a r e].

SCĂPĂTĂCIUNE *sf.* Starea celui ce a s c ă p ă t a t, ce și-a pierdut averea.

SCĂPĂTAT 1. *adj. p.* **SCĂPĂTA**.

2. *sbst.* ◯ Asfințit, apus: **cînd fu pe la ~ul soarelui, auziră un sgomot și un urlet mare** (ISP.); **trecu soarele pe lunecușul său către ~** (MERA); **și așa, într'o zi, pe la ~ul soarelui... s'au dus la plimbare într'o pădure** (CAR.).

SCAPEȚ *sm.* Partizan al unei secte de Ruși cari se castrează [rus. s k o p e c ŭ].

SCARĂ (*pl.* **scări**) *sf.* ① Obiect alcătuit din doi drugi de lemn sau de fier uniți între ei prin mai multe spițe paralele și de care ne servim, ca de niște trepte, spre a ne urca într'un loc așezat mai sus (▣ 4326): **~ de lemn, de fier; ~ simplă, dublă; a ținea scara**; Ⓟ: **~ la cer și pod peste mare nu se poate; Dumnezeu are două scări cu care suie și coboară** (ZNN.) ¶ ② Totalitatea treptelor care duc de la un cat la altul: **~ principală; ~ de serviciu; ~ de lemn, de piatră, de marmoră; în capul scării** ¶ ③ Cele cîteva trepte largi, de piatră sau de marmoră, la intrarea unei case mari, peron: **zina porunci și trase la ~ o căruță ferecată în aur** (ISP.); **a întinde pe cineva la ~**, a-l întinde la pămînt în fața casei și a-l bate sdravăn cu biciul, cu bîta, etc.: **(boierul) m'a și amenințat că... are să poruncească să mă întindă la ~ și să mă bată cu biciul** (CRG.) ¶ ④ **~ de frînghie**, un fel de scară făcută în întregime din frînghie și care se agață cu cîrlige (☛ **TAB. XXIII, A**) ¶ ⑤ ‡ Ⓟ Treaptă ¶ ⑥ Colăcel de forma unei scări ce se dă de pomană la înmormîntări ¶ ⑦ ♣ **SCARA-DOMNULUI**, plantă cu flori albastre sau albe dispuse în buchete multiflore și al cărei fruct e o capsulă cu numeroase semințe; numită și „scăricea" *(Polemonium caeruleum)* (▣ 4327) ¶ ⑧ Treaptă la o trăsură sau căruță pe care pune cineva piciorul la urcat sau la coborît (▣ 4328) ¶ ⑨ ☛ Crucea dinapoi a carului ¶ ⑩ ▪ = **CORDENCIU** ¶ ⑪ Fie-care din cele două belciuge, de formă specială, atîrnate de o parte și de alta a șeii, în care călărețul își sprijinește picioarele (▣ 4329): **cu scările 'n coapse fugaru-și lovește** (COȘB.); **a da scări**, a da pinteni ¶ ⑫ ♩ Gamă ¶ ⑬ † Tablă de materii ¶ ⑭ Diferitele grade însemnate de-a lungul tubului unui termometru sau barometru spre a arăta pînă unde se ridică sau se coboară lichidul dinăuntru ¶ ⑮ Linie împărțită în diviziuni egale și desenată în josul unei hărți sau unui plan care servește la măsurarea distanțelor ¶ ⑯ Grad, proporție: **pe o ~ întinsă** ¶ ⑰ Ⓕ **~ socială**, ierarhie socială, diferitele trepte sau condițiuni ale societății considerate în suprapunerea lor respectivă: **unul se ridică pe scara socială... mai sus decît au fost părinții săi** (I.-GH.) ¶ ⑱ Ⓕ **Scara ființelor, scara vietuitoarelor**, șirul neîntrerupt al ființelor organizate, începînd de la cele mai de jos pînă la cele mai perfecte [lat. s c a l a].

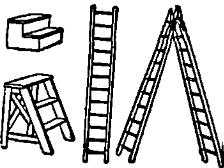

Fig. 4326. Scări.

Fig. 4327. Scara-Domnului.

Fig. 4328. S. Scară.

Fig. 4329. S. Scară. T. Trăgătoare.

***SCARABEU** *sm.* ① ✱ Gen de insecte coleoptere, cu corpul turtit și acoperit de o coajă cornoasă de coloare neagră, ca la unii gîndaci; un soiu de scarabeu (sacru) era adorat de vechii Egipteni ca simbol al bărbăției (▣ 4331) ¶ ② Pecete egipteană înfățișînd un scarabeu (▣ 4330) [lat.].

Fig. 4330. Scarabeu.

Fig. 4331. Scarabeu-sacru.

◯ **SCARANDIV**, **SCARANDIU** *adj. Mold.* Gingaș la mîncare, năzuros, care se îngrețoșază ușor: **tare-i scarandiu la mîncare** (RV.-CRG.).

‡ **SCARANDIVI**, **SCARÎNDIVI**, **SCĂRĂNDIVI** (-**vesc**) *vb. refl.* A-i fi greață, scîrbă de ceva, a se îngrețoșa: **cum nu ți-i rușine a chema de carele înainte te-ai scarîndivit?** (VARL.); **de niște frîmseți ca acestea se scarandivește** (GAST.) [vsl. s k a r ę d o v a t i s ę].

○ **SCĂRĂBUȘ** = CĂRĂBUȘ.

SCARAOȚCHI, SCARAOSCHI *npr.m. Mold. Bucov.* Ⓟ Căpetenia dracilor, tartorul, Satana: **în mijlocul iadului, stă... Scaraoțchi, împăratul întunerecului** (MAR.); **un Țigan negru ca un fund de ceaun... și slut ca Scaraoschi** (GN.); **după bucluc umbli, peste bucluc ai dat, măi jupîne Scaraoschi** (CRG.) [vsl. I u d a) I s k a r i o t s k y ĭ].

SCĂRAR *sm.* ⊕ Meșteșugar care face s c ă r i.

SCARCALEȚ *sm.* = CARCALEȚE ①.

○ **SCĂRICĂ** *sf. dim.* SCARĂ ①: **m'am urcat în pod, și de acolo, pe o ~ strîmtă, în turnulețul cu clopotul cel cu sunet dulce** (GRIG.).

SCĂRICEA (*pl.*-icele) *sf.* ① *dim.* SCARĂ ¶ ② = SCARA-DOMNULUI.

SCĂRICICĂ (*pl.*-icele) *sf. dim.* SCARĂ: **am intrat pe scăricica din dos** (CAR.).

*__SCARIFICA__ (-fic) *vb. tr.* A hărăxi [lat.].

*__SCARIFICATOR__ (*pl.*-toare) *sn.* Cutiuță de aramă sau de argint a căreia una din fețe prezintă un număr oare-care de crăpături longitudinale, de unde ies, cînd se apasă pe un resort, vîrfuri de lanțete care intră în piele și fac să curgă sîngele sau puroiul (▣ 4332) [fr.].

Fig. 4332. Scarificator.

SCĂRILĂ (*pl.*-le) *sf.* = CODÎRLĂ ① [s c a r ă].

SCĂRIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* SCARĂ.

SCĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Tr.-Carp.* ① *dim.* SCARĂ: **I(a)n fă-ți ~ de ceară Și te suie 'n sus spre soare** (VOR.); **La ça scărițe din fier lucrate Cari sclipeau de pe departe** (RET.) ¶ ② Unul din cele trei oscioare ale urechii mijlocii care seamănă cu o scară de șa (☛ ▣ URECHE).

*__SCARLATINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* Boală gravă, molipsitoare, adesea epidemică, caracterizată prin niște pete mici, de un roșu aprins, care acopăr tot corpul [fr.].

SCĂRMĂNA (scarmăn) 1. *vb. tr.* ① A smulge, a răsfira lîna spre a o descurca, spre a o curăți sau spre a o înfoia: **degetele ei albe și subțiri scărmănau în neștire mițele de lînă** (VLAH.) ¶ ② ~ pene, a curăți pene, fulgi, spre a face puf: **să trăească fetele, c'au scărmănat penele** (MAR.); **Sfînta Duminecă ședea înaintea casei la umbră pe un pomnol și scărmăna pene** (MERA) ¶ ③ Ⓕ A smulge părul din cap, a trage de păr, a părui, a bate, a hărțui ¶ ④ A rupe bucăți din cineva, a-l sdrențui: **te dau pe mîna Dolfei... să te scarmene cum e mai bine** (R.-COD.); **cînd au prins cînii a-l ~, era să-i facă capătul** (SB.).

2. *vb. refl.* A se ~ (de cap), a-și smulge părul din cap: **începe a se ~ de cap și a plînge cu amar după frățiorii săi** (CRG.) [lat. e x c a r m ĭ n a r e].

SCĂRMĂNAT *sbst.* Faptul de a s c ă r m ă n a: **mă faci să te apuc iar la ~, moșule baros** (CRG.).

SCĂRMĂNĂTOARE *sf.* Unealtă de s c ă r m ă n a t lîna.

SCĂRMĂNĂTOR *sm.* Cel ce s c a r m ă n ă lînă, pene: **abia apucă să se vadă și ea la masă cu ~ii de pene** (SLV.).

SCĂRMĂNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s c ă r m ă n a, scărmănat ¶ ② Ⓕ Păruială, trînteală, bătaie: **Țiganul a apucat-o la fugă, bucuros că a scăpat de scărmănătura babelor** (SB.); **căci nu pot eu s'o ajung, să-i dau o ~ bună** (CRG.).

SCARP *sm.*, SCARPĂ (*pl.*-pe) *sf. Mold. Bucov.* Un fel de pantof femeiesc, condur: **mortul nu se încalță în botine, ci în scarpi** (VOR.); **dați brațul și mergeți pupuică. tot pe vîrful scarpilor** (ALECS.) [it. s c a r p a].

SCĂRPINA (scarpin) 1. *vb. tr.* ① A rîcîi pielea cu unghiile spre a scăpa de mîncărime: **îl mănîncă într'o parte Și scarpină 'n altă parte** (PANN); **mîna altuia nu te scarpină cum îți place** (ZNN.) ¶ ② *iron.* A trage o bătaie: **pe semne te mănîncă spinarea... și ia acuș te scarpin, dacă vrei** (CRG.); **începură în lung și 'n lat a-l măsura, a-l croi și a-l scărpina** (TICH.).

2. *vb. refl.* ① A-și freca pielea cu unghiile unde simte mîncărime ¶ ② A se freca de ceva (de un copac, de un lemn, de un zid, etc.) spre a scăpa de mîncărime (*vorb.* de animale): **calul rîios se scarpină de copacul scorboros** (PANN) ¶ ③ Ⓕ A se ~ (în cap, după ureche), a face gestul scărpinării, în semn de încurcătură, de nedumerire: **omul se uită lung, se scărpină în cap... și pleacă** (DLVR.) [lat. s c a r p i n a r e].

SCĂRPINAT *sbst.*, SCĂRPINĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a (se) s c ă r p i n a.

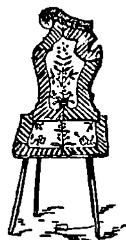
SCATIAȘ *sm. dim.* SCATIU.

SCATIU *sm.* Păsărică de vre-o 12 cm., cu capul negru mărginit cu galben pe de lături, cu aripile negre brăzdate cu două fășii verzi-gălbui; cîntecul lui plăcut aduce puțin cu al canarului (*Fringilla spinus*) (▣ 4333): **auz... cîripind pe'ntrecute, ca doi scatii, două glasuri de ouconițe** (CAR.) [ngr. σκαθί].

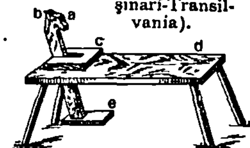

Fig. 4333. Scatiu.

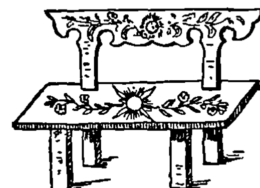
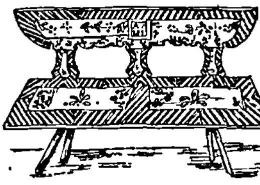
SCATOLCĂ, SCATULCĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Lădiță cu despărțituri în care se pun sticle și merinde pentru drum sau alte obiecte mărunte: **împlu și cîteva clondire cu vin și rachiu și le puse la scatolcă** (FIL.); **mitropolitul acela, luînd acea scatulcă cu odoarele lui Iordachi vornicul o duse la Nicolai-Vodă** (N.-COST.) ¶ ② Ⓟ Lovitură cu pumnul sau cu palma, calcavură ¶ ③ Băborniță [rus. š k a t u l k a].

○ **SCĂUEL** (*pl.*-ele), SCĂUEȘ (*pl.*-eșe) *sn. Mold.* Scăunaș: **pune-te pe cel scăueș lîngă vatră, pînă ce va veni** (NEGR.); **singur Vasilie-Vodă au fost șezînd în acea parte de Nistru pre un scăueș** (M.-COST.) [s c a u n].

Fig. 4334. Scaunul-lui-Dumnezeu.

SCAUN (*pl.*-ne) *sn.* ① Mobilă de lemn, de trestie, de fier, etc. (cu sau fără spătar) pe care se așază o singură persoană (▣ 4335; ☛ și TAB. XXXVIII); Ⓟ: **nepoftitul n'are ~** ¶ ② ~ lung, bancă (▣ 4336) ¶ ③ Masa dogarului, numită și „~ de doage" sau „scăunoaie" (▣ 4337) ¶ ④ ~ de cioplit, bedreagul rotarului ¶ ⑤ ~ de înspițat, ~ de spițe CO-BILĂ ② ¶ ⑥ Unealtă a rotarului pe care așază obezile, cînd vrea să le găurească (▣ 4338) ¶ ⑦ Perinocul carului ¶ ⑧ Oplеanul săniei ¶ ⑨ Trunchiul pe care se taie cărnurile la măcelărie ¶ ⑩ ~ de luminări, un fel de masă alcătuită din două scînduri așezate orizontal pe două picioare; scîndurile au numeroase găuri prin care trec niște țevi de sticlă, în care se toarnă seu, pentru facerea luminărilor (▣ 4339) ¶ ⑪ Suportul, răzămătoarea coardelor la vioară (☛ ▣ VIOARĂ) ¶ ⑫ Tron (▪ 4340): **împăratul se cobori din ~ și se urcă fiul cel mic cu soția sa** (ISP.) ¶ ⑬ Reședință, capitală: **~ul episcopal; au așezat legături de pace de îmbe părțile, și s'au întors Petru-Vodă la ~ul său** (GR.-UR.); **aici a fost odată capitala Olteniei, ~ul vestiților Bani ai Severinului** (VLAH.); **Sfîntul Scaun, Scaunul**

Fig. 4335. Scaun (din Rășinari-Transilvania).

Fig. 4336. Scaune lungi (din Rășinari-Transilvania).

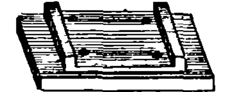
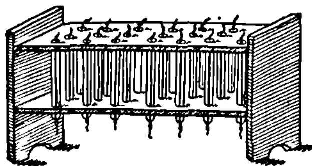
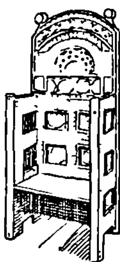

Fig. 4337. Scaun de doage. (*ab.* clește; —*c.* măsuță, pod, punte; — *d.* scaun; —*e.* călcător, tălpigă).

Fig. 4338. Scaun de găurit obezile.

apostolic *sau* pontifical, reşedinţa papei; papalitatea ¶ ⑭ † Instanţă judecătorească, jurisdicţiune, ocol ¶ ⑮ Sediu, centru: ~ul ştiinţelor, artelor ¶ ⑯ ☆ SCAUNUL-LUI-DUMNEZEU, constelaţiunea Casiopea, din emisfera boreală, numită şi „Mânăstirea" (▣ 4334) ¶ ⑰ Raţiune, judecată sănătoasă, inteligenţă: mai rar om de ispravă şi cu ~ la judecată ca Conu Costachi (BR.-VN.); le-a dat la toate deslegare potrivită... după cum îl povăţuia mintea lui cu ~ sănătos (CAR.) ¶ ⑱ Ieşire afară (la privată: n'a avut ~ de două zile; are ~ regulat [lat. s c a m n u m].

Fig. 4339. Scaun de luminări.

Fig. 4340. Scaunul lui Petru-Rareş, Domnul Moldovei.

SCĂUNAŞ (*pl.*-aşe) 1. *sn.* ① — SCĂUNEL ¶ ② SCAUN ⑪.
2. *sm.* Negustor de vite pentru măcelărie: Badea Niculae... fusese ~, adică comisionarul unui Turc din Vidin (I.-GH.).

○ **SCĂUNECIU** (*pl.*-ece) *sn. Olten. Trans.* = SCĂUNEL: ciobanii... îi puseră ~ să şadă, ca la om strein (RET.); le vezi ghemoşate pe câte un ~ lung, în patru picioare (LUNG.).

SCĂUNEL (*pl.*-ele) *sn.* Scaun mic cu trei sau patru picioare, mai adesea fără spătar.

SCĂUNOAIE *sf.* = SCAUN ₃.

○ **SCĂUNUŢ** (*pl.*-ţe) *sn. dim.* SCAUN: vrăjitoarea şedea pe ~ul ei cel mic şi în trei picioare (CĂT.).

SCĂZĂMÎNT (*pl.*-minte) *sn.* ① Efectul, rezultatul scăderii ¶ ② Scădere din preţ, rabat [s c ă d e a].

SCĂZĂTOR *sbst.* ± În operaţiunea scăderii: numărul ce trebue scăzut din altul [s c ă d e a].

SCĂZUT *adj. p.* SCĂDEA. Micşorat, împuţinat, redus; descrescut.

***SCELERAT** 1. *adj.* ① Vinovat sau capabil de cele mai mari crime ¶ ② Nelegiuit, mîrşav, mişel.
2. *sm.* Om scelerat: ajunge a se convinge ...că este un hoţ, un ~, un ucigaş (I.-GH.) [lat.].

***SCELERATEŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* Faptă de scelerăt, nelegiuire, mîrşăvie, mişelie [fr.].

***SCENĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Partea teatrului unde joacă actorii (▣ 4341); a pune un personagiu pe ~, a-l face să figureze într'o piesă de teatru; Ⓕ a apare pe ~, a începe să ia o parte însemnată la afacerile publice, a începe să capete vază ¶ ② Locul unde se petrec cele reprezentate în piesa de teatru: scena se petrece la ţară ¶ ③ Locul unde se petrece un eveniment: scena lumii ¶ ④ Decoraţiunea teatrului: scena înfăţişază o pădure ¶ ⑤ Ⓕ Literatura dramatică: Alecsandri şi Caragiale au ilustrat scena românească ¶ ⑥ Partea din actul unei piese de teatru în timpul căreia numărul actorilor rămîne acelaş: actul I, scena a patra ¶ ⑦ Ori-ce acţiune capabilă de a produce o impresiune vie asupra sufletului: i se desfăşurau ca dintr'o carte frumoasă scene de iubire (VLAH.); o ~ tragică ¶ ⑧ Eveniment scandalos ¶ ⑨ Ceartă, imputări violente: i-a făcut o ~ de gelozie [fr. < lat.].

Fig. 4341. Scenă.

***SCENARIU** (*pl.*-rii) *sn.* ① Punerea în scenă a unei piese, arătarea personagiilor şi indicarea felului cum trebue jucată ¶ ② Ţesătura unei piese de teatru [it. s c e n a r i o].

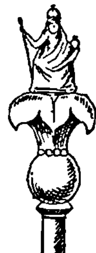
***SCENETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Mică comedie într'un act cu puţine personagii [s c e n ă].

***SCENIC** *adj.* De scenă, privitor la scenă, la teatru [fr.].

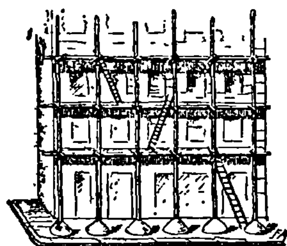
***SCEPTIC** *adj.* şi *sm.* Care se îndoeşte de toate: părea ~ cum sînt toţi ţăranii (D.-ZAMF.); o zîmbire rece, ~ă, îi descleştă puţin buzele (EMIN.); ~ul ridica din umeri (DLVR.) [fr. < gr.].

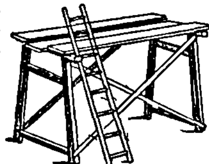
***SCEPTICISM** *sbst.* ① Doctrină a filosofilor cari se îndoesc de toate, pretinzînd că omul nu e în stare să ajungă să cunoască adevărul ¶ ② Sistemul aceluia care afectează de a se îndoi de toate: ~ul nu a cuprins inima Românului (I.-GH.) [fr.].

***SCEPTRU** (*pl.*-re) *sn.* ① Toiagul de comandă, frumos împodobit, purtat (mai ales odinioară) de suverani, ca semn al autorităţii regale (▪ 4342): Ţapăn, drept, cu ~ 'n mînă, şede 'n perine de puf (EMIN.) ¶ ② Ⓕ Puterea suverană, autoritatea regală: Mihai... împînzea un vis măreţ: ...toată suflarea românească sub un singur ~ (VLAH.); Craiul acestora... ceru coroana şi ~l acestei ţări (ODOB.); Ⓕ un ~ de fier, o autoritate despotică ¶ ③ Ⓕ Superioritate: Anglia ţine ~l mărilor [fr. < lat.].

Fig. 4342. Sceptru.

SCHELĂ *pl.*-le *sf.* ① Port mic (mai ales la un fluviu): aici... e tîrguşorul Oltenița, ~ de grîne a judeţului Ilfov (VLAH.); Rusia vroia să aibă o ~ pe coasta maritimă pentru transportul de muniţiuni (I.-GH.) ¶ ② ~ de plute, loc unde se înjghebează plutele: pe malurí sînt schele de plute (VLAH.) ¶ ③ Podiş de scînduri sprijinite pe stîlpi pe care stau meşterii (zidari, văpsitori, etc.) la construirea unei case înalte (▣ 4343): acea zidire, înfăşurată încă în feşele schelelor pe cari lucrau meşteri pietrari (I.-GH.); a căzut de pe ~; Ⓕ: Te văd ca o umbră... Suind, palid suflet, a norilor schele (EMIN.) ¶ ④ Podeală ridicată făcută din scînduri aşezate pe capre (▣ 4344): găsiră... cu cale a pune trupul cel fără cap... pe o ~ cu trei trepte (ISP.) [srb. s k e l a, bg. s k e l j a, tc. i s k e l e < it. s c a l a].

Fig. 4343. Schelă.

Fig. 4344. Schelă.

SCHELĂLĂI, SCHILĂLĂI, SCHIOLĂLĂI (-ăesc) = CHELĂLĂI: urlau şi schelălăiau ca într'o menajerie (D.-ZAMF.); o 'ncepuţ şi el săracu a schelălăi (VAS.); săracul cîine... întinse fuga văitîndu-se şi schilălăind (TICH.); au fugit schiolălăind, cît au putut (VOR.).

SCHELĂLĂIALĂ, SCHILĂLĂIALĂ (*pl.*-ăieli) *sf.* = CHELĂLĂIALĂ: lătrăturile dese şi schilălăielile cînilor au deşteptat văile din somn (LUNG.).

***SCHELET** (*pl.*-ete) *sn.* ① Totalitatea oaselor încheiate laolaltă ale unui animal vertebrat (▣ 4345): ~e înmormîntate... au să se scoale spre a se sui în lună la benchetele lor (EMIN.); copacii desfrunziţi au aerul de ~e pîrlite în foc (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ Om foarte slab, numai piele şi oase, căruia-i poţi număra coastele ¶ ③ Ⓕ Scriere sau subiect cu totul lipsit(ă) de viaţă, înfăţişat(ă) sub o formă seacă: un dicţionar fără citate, e un ~ după cum zice Voltaire ¶ ④ Gen de caractere tipografice, lungi şi subţiri (☛ TAB. XII) ¶ ⑤ Partea fundamentală şi cea mai rezistentă a unui lucru, care formează, cum s'ar zice, cheresteaua lui: ~ul unei corăbii [fr. s q u e l e t t e].

○ **SCHELMA** (-mez) *vb. intr. Mold.* A o ~, a o şterge, a o lua la sănătoasa: Turcii o schelmase, parcă

nu mai fusese de cînd lumea pe la noi (GR.-N.); îmi veni dor de casă și-mi abătu s'o schelmez (FLOR.).

*SCHEMĂ (*pl.*-me) *sf.* Figură care dă numai o parte din obiectele ce voește să reprezinte, pentru ca să servească la o demonstrație, figură teorică: schema circulațiunii sîngelui la reptile [fr. < gr.].

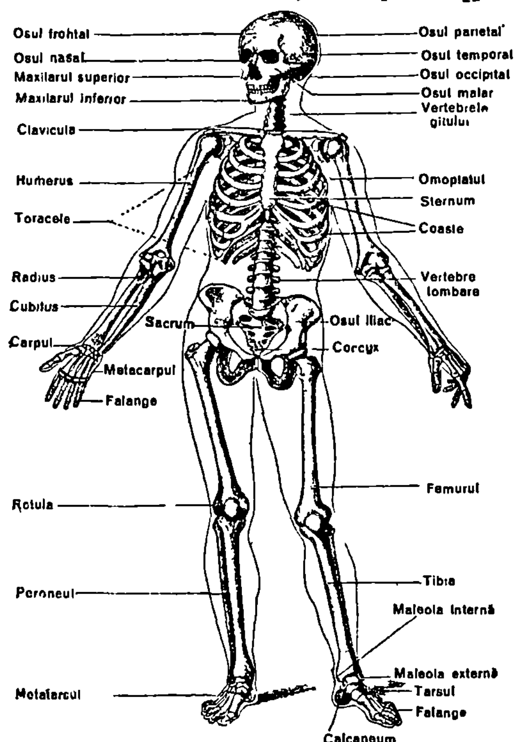

Fig. 4345. Scheletul omului.

*SCHEMATIC *adj.* Care reprezintă un lucru în trăsături generale, fără a-i da forma exactă: figură ~ă [fr. schématique].

*SCHEMATISM *sbst.* Formă schematică [germ.].

SCHEMBEA = SCHIMBEA.

SCHEPSIS *sbst.* F Noimă, pricepere; cu ~, cu noimă; cu șiretenie; cu haz [ngr. σκέψις].

SCHEUNA (schiaun) *vb. intr.* A (s)chelălăi: cînele... se bătea cu botul de trunchiurile copacilor și scheuna înnăbușit (SAD.); schiaună ca niște cățel aruncați (IRG.); sărea nebun... urlînd și scheunînd ca bezmetic (GRIG.).

SCHEUNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a scheuna, chelălăit.

○ SCHIAMĂTĂ *sf. Trans.* Fărîmă, urmă cît de mică: zicînd acestea, așa a aruncat-o, cît nici ~ nu s'a ales de ea (RET.).

SCHIAUNA... = SCHEUNA...: coibăind cu coada și schiaunînd, se tîrîe cînele pînă în apropierea ei (SLV.).

SCHIDOL... ☛ SCHILOD...

○ SCHIJĂ, SPIJĂ (*pl.*-je) *sf. Mold.* Tuciu: în loc de puști de soc, detunau tunuri de schijă (GN.); Viermii nu te mai lutreabă de-ai fost aur, de-ai fost schijă (VLAH.); În poarta de schijă stau stînci rezămate (STAM.) [pol. śpiża].

○ SCHILĂ (*pl.*-le) *sf. Olten.* (VÎRC.) (GR.-N.) = SCHELĂ ①.

SCHILĂLĂI... ☛ SCHELĂLĂI...

SCHILAV *adj.* Ologit, schilod: Ești ~ tot! Un cerșetor Te 'ntorci acum acasă (COȘB.) [chilav + schilod].

SCHILĂVI (-ăvesc) *vb. tr.* A ologi, a schilodi, a stîlci în bătaie: acum te-am adus, acum să te schilăvesc (RET.); dacă mă-ți bate de mă-ți schilăvi, o să spui de frică (GR.-N.) [schilav].

SCHILĂVOS *adj.* = SCHILAV: vă petreceți numai vremea a făta niște stihuri schilăvoase (NEGR.).

○ SCHILI (-ilesc) *vb. tr.* și *refl. Băn.* A (se) găti frumos, a (se) dichisi.

SCHILOD, *Olten. Băn. Trans.* SCHIDOL *adj.* ① Cu mîinile sau picioarele diforme, strîmbe; olog, ciung: numai cîte un brînci le da aceștia, și se duceau peste cap, de se sculau schilozi (ISP.) ¶ ② Diform, schimonosit, urît: acele case mari, greoaie... și schiloade cari împiedecă albastrul cerului (DLVR.); doară n'a pune-o la tors... să se facă, din frumoasă cum e, o schidoală ca mine? (RET.).

SCHILODI (-odesc), ✓ SCHILOGI (-ogesc), *Olten. Băn. Trans.* SCHIDOLI (-olesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) ologi, a (se) ciunti, a (se) mutila, a (se) face schilod; *pr. ext.* a diforma, a schimonosi: să-i schilogească vre-un bou (CRG.); duceau în Franța bolnavi răniți și schilogiți (I.-GH.); cine-și schilodește limba și vorba e sec (JIP.).

SCHIMĂ, ‡ SHIMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Gest; grimasă, strîmbătură: face oare-care shimă de smerenie către toți (LET.); Ana rîdea mai mult de schimele lui, decît de ce spunea (VLAH.) ¶ ② Formă, figură, înfățișare, fizionomie: schima cuvintelor i se pierdu în minte (GN.) ¶ ③ (*mai adesea* ȘTIMĂ) *Mold. Bucov.* ⓟ Duh rău, ființă mitologică în chip de femeie: Românii au înlocuit pe zeița aceasta cu schima casei (MAR.); știma pădurii — MUMA PĂDURII ¶ ④ Ⓣ Îmbrăcăminte, costum: ~ monahală, călugărească [ngr. σχῆμα].

SCHIMB (*pl.*-buri) *sn.* ① Faptul de a schimba (în toate înțelesurile): cînd, învoindu-ne, dăm lucru pentru lucru, sau lucru și bani mai puțini decît prețul lucrului ce se dă, atunci aceasta ~ se numește (LEG.-CAR.); nu vrei să facem ~, să-ți dau capra asta și să-mi dai gîsca? (CRG.); în ~ul unui lucru; în ~, în locul lui, una pentru alta; ~ de cuvinte, convorbire scurtă; ~ de idei, discuțiune, tratative, înțelegere; cu ~ul, pe rînd, înlocuindu-se unul cu altul ¶ ② Comerț cu monede de aur, de argint, de hîrtie, etc.: casă de ~ ☛ AGENT ③ ¶ ③ ~ul (cailor), înlocuirea prin alți cai odihniți a celor înhămați la trăsură ¶ ④ ⚔ Înlocuirea la anumită oră a sentinelelor; *pr. ext.* sentinelele ce vin să ia locul altora: ~ul trecu cu pași îndesați pe dinaintea ușii (SAD.) ¶ ⑤ ⚔ Soldat (călăraș, dorobanț) cu ~ul, soldat ce servea numai o săptămînă din lună la cazarmă, iar restul timpului era lăsat la vatră: un băiat au avut și ei, era călăraș cu ~ul (VLAH.) ¶ ⑥ *pl.* Ⓣ Haine sau rufe curate, de primeneală: să lăsăm unii să se gătească cu ~uri de veșminte, să se podobească (VARL.); dîndu-ne ~uri și cîte două părechi de obiele (CRG.).

31.000 SCHIMBA (schimb) 1. *vb. tr.* ① A da un lucru spre a lua altul în locu-i: a-și ~ boii cu caii altuia; ~ o moșie cu alta ¶ ② A da un fel de bani, spre a lua alții de aceeași valoare în schimb: ~ un napoleon, o hîrtie de 500 de lei ¶ ③ A înlocui un lucru cu altul, o persoană cu alta, a pune, a face un lucru în locul altuia: copiii își schimbă dinții la o vîrstă fragedă; ~ rufele de la pat; mai pe urmă, schimbîndu-l din bănie, l-au făcut staroste de Cernăuți (LET.); ~ vagonul, trenul, a se cobori dintr'un vagon, dintr'un tren, spre a se sui în altul; ~ vorba, a începe vorba despre altceva ¶ ④ A face ca un lucru să fie deosebit de ce a fost înainte, a da altă formă sau înfățișare unui lucru, a modifica: sărace Purice, de oiu scăpa eu, și tu atuncea ți-ei schimba numele din Purice, Movilă (NEC.); a-și ~ pieptănătura; ⓟ: lupul își schimbă părul, dar nărăvul ba; a-și ~ firea; ~ fața lumii, fața lucrurilor ¶ ⑤ A preface: ~ apa în vin ¶ ⑥ ~ nota, tonul, cîntecul, a vorbi sau a lucra într'altfel ¶ ⑦ ~ fețe ☛ FAȚĂ ⑮ ¶ ⑧ ~ cîteva vorbe, a sta puțin de vorbă.

2. *vb. refl.* ① A se înlocui, a se pune unul în locul altuia ¶ ② A lua altă formă sau înfățișare, a se modifica (în bine sau în rău): vremea s'a schimbat; greu se schimbă firea omului la așa vîrstă; s'a schimbat, de nu-l mai cunoști; F s'a schimbat boierul, nu mai e acelaș cum a fost ¶ ③ A se preface: se schimbă într'o stană de piatră (ISP.) ¶ ④ A se ~ la față a se îngălbeni, a se înroși (de frică, de rușine, etc.) ¶ ⑤ Ⓣ A-și pune alte rufe, a se primeni [lat. excambiare].

SCHIMBĂCIOS 1. *adj.* Care se schimbă adesea, supus schimbării, variabil, nestatornic: vreme schimbăcioasă; fire schimbăcioasă.

2. SCHIMBĂCIOASE *sf. pl.* = ZORELE.

SCHIMBARE *sf.* Faptul de a (se) schimba; ☛ FAȚĂ ①.

SCHIMBAȘ *sm.* ⚔ Soldat (călăraș, dorobanț) cu schimbul.

SCHIMBĂTOR 1. *adj. verb.* SCHIMBA. Care se schimbă adesea, care se poate schimba, schimbăcios, variabil, nestatornic: norocul e ~.

2. *sm.* Cel ce schimbă; cel ce face un schimb: schimbul este ca şi o vînzare şi cumpărare, şi unul şi altul din ~i se socoteşte insuşi vînzător şi cumpărător (LEG.-CAR.).

SCHIMBEA *sf.* ① Burtă de vită: seul este pus în burduţe mari... şi în schimbele, adecă burte (ION.) ¶ ② Droburi de miel; ciorbă de ~, *a)* ciorbă în care se pune prapurele mielului; *b)* ciorbă de burtă; Ⓟ a mîncat ~ua, s'a păcălit [tc. i š k e m b è].

SCHIMNIC, SCHIVNIC *sm.* Călugăr care duce o viaţă foarte retrasă şi cumpătată, ascet; pustnic: acolo... trăesc patru schimnici în adevărată pusnicie, ca pe vremea sfinţilor (VLAH.); an după an a trăit o viaţă de osîndă, ca un schivnic (SAD.); e un moşneag înalt, spătos şi uscat ca un schivnic (GRL.) [vsl. s k i m î n i k ŭ].

SCHIMNICĂ, SCHIVNICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Călugăriţă care duce o viaţă foarte severă; pustnică: Maică schimnică, suspină, nu mai este fiul tău! (BOL.) [s c h i m n i c].

SCHIMNICI, SCHIVNICI (-icesc) *vb. refl.* A se face s c h i m n i c, pustnic: Ieromonahul, de se va schimnici, nu se părăseşte de preoţia lui, ci iară slujaşte liturghie (PRV.-MB.).

SCHIMNICIE, SCHIVNICIE *sf.* Viaţă, stare de s c h i m n i c; pustnicie: Ieromonahul... deacă va lua dumnezeeasca şi îngereasca schimnicie, nu se apără a nu sluji liturghie (PRV.-MB.); auzii adîncul murmur melodios al clopotului de la schit... din schivnicia ...unde rămăsese singur (SAD.).

SCHIMONOSI, *Mold. Bucov. Băn.* SCHIMOSI (-osesc) 1. *vb. tr.* A da o înfăţişare ciudată, pocită, a poci, a scîlcia, a stîlci, a diforma: schimonosind cuvintele şi îndrugîndu-le fără nici o noimă (CRG.); o! draga mătuşii, torsul cel mult... m'a schimonosit (RET.): m'o schimosit şi m'o tuns chilug de-ar rîde chiar babele acum de mine (ALECS.); poate şi de pre această istorie să fie schimosit basna sa Simion, în locul Cruţiaţilor de Rodos, pe Romanii din temniţele Rîmului puind (CANT.).

2. *vb. refl.* ① A lua o înfăţişare ciudată, a se poci, a se diforma: oamenii se schimbă, cînticele se schimonosesc şi lăutarii mor de foame (ALECS.); schimbîndu-se şi schimosindu-se numele, din Flakia i-au zis Vlahia (NEC.) ¶ ② A se strîmba, a face grimase [ngr. viit. ἀσχημονώσω < ἀσχημονῶ].

SCHIMO(NO)SIT *adj. p.* SCHIMO(NO)SI. Pocit, diform, desfigurat: fel de fel de glasuri schimonosite se auzeau (CRG.); îşi află copiii slabi, îmbătrîniţi şi schimonosiţi (RET.).

SCHIMONOSITURĂ, *Mold. Bucov.* SCHIMOSITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Înfăţişare pocită, lucru diform, pocitură: o schimonositură de om avea în frunte numai un ochiu (CRG.); socotească şi aicea cititoriul şi cunoască schimositura basnii, carea pentru Copulh pune pe Batie (CANT.) ¶ ② Strîmbătură, grimasă: de ce caţi s'o scoţi din minte cu schimonositurile d-tale? (ALECS.) [s c h i m o (n o) s i].

○ **SCHIMOSI...** ☛ SCHIMONOSI...

○ **SCHINCI** = SCÎNCI.

Fig. 4346. Schinel.

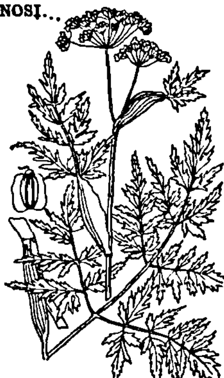

Fig. 4347. Schinduc.

○ **SCHINDUC** *sbst. Mold.* Plantă rară ce creşte pe stîncile din vîrful munţilor, cu flori albe, dispuse în umbele mari; din fructele ei aromatice, călugării din Schitul Durău prepară un fel de rachiu *(Conioselinum tataricum)* (▣ 4347).

SCHINDUF *sbst.* = CIMBRIŞOR.

○ **SCHINEL** *sbst. Trans.* Plantă lînoasă şi spinoasă, cu flori galbene dispuse în mari capitule, cu fructele cilindrice; e întrebuinţată în medicină ca tonică şi febrifugă *(Cnicus benedictus)* (▣ 4346) [s p i n].

SCHINGIU *sn.*, *mai adesea* SCHINGIURI *pl.* Chinuri, cazne, torturi: pentru ca să nu uite dorul lui cel tiranic de a vedea suferiri omeneşti, născoci feluri de schingiuri (NEGR.) [tc. i s k e n ğ è].

SCHINGIUI (-giuesc) *vb. tr.* ① A chinui, a căzni, a munci, a tortura: au tăbărît cu toţii pe dînsul şi l-au schingiuit după placul lui Dănilă (CRG.); o bătea şi o schingiuia, cînd se întorcea beat (SAD.) ¶ ② Ⓕ A stîlci, a scîlcia, a poci: a morfoli şi-a ~ nişte biete vorbe nevinovate (VLAH.) [s c h i n g i u].

SCHINGIUIRE *sf.* Faptul de a s c h i n g i u i, tortură, chin, cazră: m'am gîndit la schingiuirile apostolilor şi m'am simţit mai întărit (VLAH.); chinurile, jafurile şi schingiuirile întrecuseră ori-ce măsură (ISP.).

SCHINGIURI ☛ SCHINGIU.

○ **SCHINTEIE...** = SCÎNTEIE...

○ **SCHINUŢĂ** *sf.* ☛ BĂNIŢĂ.

SCHIOLĂLĂI ☛ SCHELĂLĂI.

○ **SCHIPI...** = SCUIPA...

‡ **SCHIPTRU** (*pl.*-truri) *sn.* Sceptru: fiii lui se arată şi mai nevrednici de-a purta ~l slăvitului lor bunic (VLAH.) [vsl. s k i p t r ŭ < gr.].

‡ **SCHIRLET** *sbst.* Un fel de stofă stacojie [tc. i s k e r l e t < it. s c a r l a t o].

***SCHISMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① Despărţirea unei părţi din credincioşi de Biserica mamă, păstrînd însă dogmele ei de căpetenie ¶ ② Ⓕ Desbinare, neînţelegere cu privire la opiniuni politice, literare, ştiinţifice, etc. [fr. < gr.].

***SCHISMATIC** *adj.* şi *sm.* Se zice despre creştinii cari, cu toate că admit dogmele esenţiale ale Bisericii, nu recunosc autoritatea Sfîntului Scaun: hotărau că eram Greci, de vreme ce eram ~i şi ne închinam la răsărit (I.-GH.) [fr.].

***SCHIST** (*pl.*-turi) *sn.* Rocă ce se poate despărţi în pături mai groase sau mai subţiri, cum e, de pildă, ardezia [fr.].

***SCHISTOS** *adj.* Compus din schist, ce seamănă cu schistul [fr.].

SCHIT (*pl.*-turi) *sn.* Mănăstire mică şi retrasă, de obiceiu ascunsă în munţi (▣ 4348): se făgădui să facă un ~ de călugări în locul acelui copac scorburos (ISP.) [vsl.].

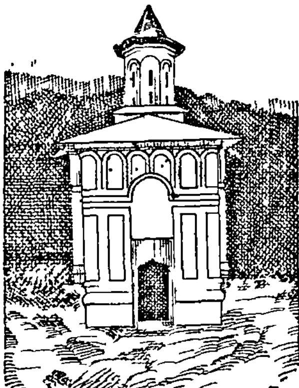

Fig. 4348. Schit.

○ **SCHITACIU** *adj. Băn. Trans.* Dichisit, curat, chitit [c h i t i²].

SCHITULEŢ (*pl.*-eţe) *sn. dim.* SCHIT: un singur ~ era ascuns într'un luminiş, pe brîul muntelui (VLAH.).

***SCHIŢA** (-ţez) *vb. tr.* A face o schiţă: acest episod a fost schiţat de penelul energic al lui Rubens (ODOB.); mergînd, îşi schiţa planul în linii mari (VLAH.) [it. s c h i z z a r e].

***SCHIŢĂ¹** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Primele linii, generale şi sumare, ale unui desen: pe păreţi... erau aruncate cu creionul fel de fel de schiţe ciudate (EMIN.) ¶ ② Ⓕ Plan sumar, în trăsături generale, al unei lucrări literare sau artistice [it. s c h i z z o].

○ **SCHIŢĂ²** = SPIŢĂ: strujea cu cuţitoaia lemne pentru schiţe de roate (GRIG.).

‡ **SCHIUPI...** = SCUIPA...

○ **SCHIVERNIS(E)ALĂ** (*pl.*-seli) *sf. Mold.* = CHIVERNISEALĂ: avea obicein să-şi lege vaca dinapo a căruţei, pentru schivernisală, ca să aibă lăptişor la drum (CRG.).

○ **SCHIVERNISI** (-isesc) *vb. tr.* şi *refl. Mold. Băn.*

= CHIVERNISI: să-ți spun... de ce învățătură mai mare are copilul trebuință, ca să se poată schivernisi (STAM.).
SCHIVNIC... ☛ SCHIMNIC...
*SCINDA (-dez) vb. tr. A despărți, a divide [fr.].
*SCISIUNE sf. Despărțire în două sau mai multe grupuri, cu vederi deosebite, ce se produce în sînul unei adunări, unui partid, etc. [fr.].
*SCIT ☛ P. IST.
*SCITIC adj. Privitor la Sciți [fr.].
*SCIZIUNE = SCISIUNE.
SCÎLCEA, SCĂLCEA, SCÎLCEAZĂ, SCĂLCEAZĂ sf. ① Unealtă, alcătuită din scîndurele, întrebuințată de pescari pentru a mîna peștii spre sacul de pescuit (VIC.) (R.-COD.) ¶ ② SCÎLCEAZĂ, lopățică cu care se bat betele cînd se țes (RV.-CRG.) ¶ ③ SCÎLCEAZĂ, un fel de cociorvă cu care se rînește noroiul la stînă (ȘEZ.).
SCÎLCIA, SCĂLCIA (-ciu) vb. tr. ① A strîmba tocurile sau călcîiele încălțămintei: cînd i se scîlcie tocurile, le bate el singur cîteva fleacuri (DLVR.) ¶ ② Ⓕ A schimonosi (cuvintele, frazele) ¶ ③ Trans. (CONV.) A scutura tare [calce „călcîiu" (înțeles dispărut)].
SCÎLCIAT, SCĂLCIAT adj. p. SCÎLCIA. ① Cu tocurile sau călcîiele strîmbate: cu ghetele scîlciate... Arghir pășește hotărît și mîndru (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Schimonosit, pocit: are fraze mari întortochiate și scălciate (NEGR.); — adv.: Budulea vorbea foarte scîlciat ungurește (SLV.).
SCÎNCET (pl.-ete) sn. Faptul de a scînci; rezultatul acestei acțiuni: începu să răsune un ~ de cobză (GRL.); nu se mai auzea acum decît un ~ surd (GRIG.).
SCÎNCI (-cesc) vb. intr. și refl. ① A scheuna, a (s)chelălăi ¶ ② A plînge înnăbușit, cum fac copiii, a se boci încet: băiatul, mai mic fiind, începu să scîncească de osteneală și de foame (ISP.); nu te mai ~, că ești slut ca păcatul, cînd te bocești (ALECS.).
SCÎNDURĂ (pl.-duri) sf. ① Bucată de lemn mai lungă decît lată, groasă cel mult pînă la 4-5 cm., tăiată de-a lungul din trunchiul unui copac: ~ de brad, de fag, de stejar; Ⓕ a fi (uscat) ca o ~, a fi foarte slab: De mi-i lăsa dumneata, Să te usci ca scîndura (IK.-BRS.) ¶ ② pl. Dușumea de scînduri, podeală: a freca scîndurile cu moloz [lat. scandula].
SCÎNDUREA (pl.-rele) sf. ① dim. SCÎNDURĂ ¶ ② Trans. = BULFEU.
SCÎNDURICĂ (pl.-rele) sf. dim. SCÎNDURĂ.
SCÎNDURICE sf. ① dim. SCÎNDURĂ: Mă dusei în pădurice Și tăiai o ~ (GOR.) ¶ ② Trans. Lopățica războiului de țesut.
○ SCÎNDURIȚĂ (pl.-țe sf. dim. SCÎNDURĂ: rămase Țiganul pe scîndurița goală (MERA).
SCÎNTEIA (-teiez) vb. intr. ① A da, a scoate scîntei ¶ ② A da o lumină vie, a străluci; a licări, a sclipi: soarele... scînteia pe cerul fără pic de nori (DLVR.); Ⓕ: ochii ei frumoși scînteiau de fericire (VLAH.).
SCÎNTEIE sf. ① Părticică incandescentă ce sare din foc, ce se desprinde din ceva aprins, dintr'un corp tare ce s'a ciocnit de altul sau dintr'un corp electric: a da, a scoate scîntei; Ⓟ: din scînteia mică, focul mare se aprinde; n'au ~ de foc în vatră, sărmanii! (CRG.); cînd sar scîntei din foc, o să-ți vie oaspeți (GOR.); ⚡ ~ electrică, descărcătură care se produce între două corpuri, sub forma unei trăsături luminoase drepte sau alcătuită din linii frînte (▣ 4349); Ⓕ: a fost de ajuns o ~, ca să aprindă războiul civil ¶ ② Pr. ext. Licărire, lumină ce apare și dispare: cîmpia i se înfățișează luminată de scînteile strălucitoare ale licuricilor (ODOB.) ¶ ③ Ⓕ Întîia licărire care se poate transforma în lumină: este știut că din discuție răsare scînteia adevărului (CAR.) ¶ ④ Ⓕ Părticică neînsemnată care apare și dispare ca o scînteie de foc: o ~ de bun simț, de curaj, de geniu [comp. lat. scintilla, cu fonetism nelămurit].

Fig. 4349. Scînteie electrică.

SCÎNTEIETOR adj. verb. SCÎNTEIA. Ce scînteiază: încet se saltă soarele, rotund și ~ (VLAH.); cu ochii mari, negri ca murele, și ~i ca fulgerul (CRG.).
SCÎNTEIOARĂ (pl.-re) sf. ① dim. SCÎNTEIE: două scînteioare se strecurară pe coș și picară în grădină (ISP.) ¶ ② ♣ = SCÎNTEIUȚĂ ③: scînteioarele se ridicau cu vîrful roșu (DLVR.).
SCÎNTEIOS adj. Scînteietor: cu coamele în vînturi, cu ochii scînteioși (ALECS.) [scînteie].
SCÎNTEIUȚĂ (pl.-țe) sf. ① dim. SCÎNTEIE ¶ ② ♣ Mică plantă cu flori roșii, rar albe sau albastre, cu fructul format dintr'o capsulă cu numeroase semințe; numită și „scînteioară", „sclipeț", „rocoină", „ochișor" sau „înțiță" (Anagallis arvensis) (▣ 4350: era mîndră Florica... ca o ~ de cîmp (RET.) ¶ ③ ♣ = BĂNUȚ ④ ¶ ④ ♣ Mică plantă cu flori galbene, dispuse în umbele (Gagea arvensis) (▪ 4351) ¶ ⑤ ♣ — CEAPA-CIOAREI ¶ ⑥ ♣ ~-DE-FRIGURI — FIEREA-PĂMÎNTULUI ¶ ⑦ ♣ ~-GALBENĂ = UNTIȘOR.

Fig. 4350. Scînteiuță.

Fig. 4351. Scînteiuță.

SCÎRBĂ (pl.-be) sf. ① ‡ Mold. Tr.-Carp. Mîhnire, întristare ¶ ② Mold. Bucov. Supărare, necaz: l-au dus la Țarigrad cu toată casa lui... fără de nici o ~ sau urgie de la Turci (LET.) ¶ ③ Munt. Desgust, greață: mi-e ~; fata, cînd văzu pe acea iasmă se cutremură de ~ (ISP.) [vsl. skrŭbĭ].
SCÎRBELNIC adj. Scîrbos, care produce scîrbă: Deasupra lui sburînd Buhne, cucuveici și corbi Și ~i lilieci (STAM.).
SCÎRBI (-besc) 1. vb. tr. ① ‡ A mîhni, a întrista ¶ ② A îngrețoșa, a produce scîrbă, a desgusta.
2. vb. refl. ① ‡ Mold. Tr.-Carp. A se mîhni, a se întrista; a se supăra: văzînd-o văierîndu-se în pat, s'a scîrbit foarte (SB.) ¶ ② A-i fi scîrbă, a se îngrețoșa, a se desgusta.
SCÎRBIT adj. p. SCÎRBI. ① ‡ Mold. Tr.-Carp. Mîhnit, întristat, amărît, necăjit ¶ ② Munt. Îngrețoșat, desgustat.
SCÎRBOS adj. Munt. Ce produce scîrbă, desgustător, grețos: bagă argați tot ce este mai urîcios și mai ~ în omenire (ISP.).
○ SCÎRBOȘENIE sf. Însușirea lucrului scîrbos; ceea ce produce scîrbă.
‡ SCÎRCICA ☛ SCÎRȘCA.
○ SCÎRCIOM, SCÎRCIUM sbst. ① Leagăn (VIC.): Aide în scîrcium să ne dăm (FAMF.) ¶ ② Dulap, scrînciob (COST.) [comp. SCRÎNCIOB].
SCÎRNĂ (pl.-ne) sf. Excremente (de om, de cîini, de pisică, etc.): scîrna nu pute pînă n'o scormonești (ZNN.); ca muștele la ~ s'adună (GOL.) [vsl. skrŭvna].
SCÎRNAV adj. ① Întinat de scîrnă, murdar: să nu prinzi lucruri ~e... în mîni, că ți-i feșteli... mînuțele (SB.) ¶ ② Ⓕ Scîrbos, grețos, desgustător, urîcios: pentru ~a fapta aceea, au fugit la Franțuzi (M.-COST.) [vsl. skvrŭnavŭ].
SCÎRNĂVI (-ăvesc) 1. vb. tr. A întina cu scîrnă, a murdări.
2. vb. refl. ① A se întina cu scîrnă, a se murdări ¶ ② A-și lepăda excrementele: se scîrnăveau într'un ciubăr (NEC.) [scîrnav].
SCÎRNĂVIE sf. ① Scîrnă; murdărie: intrară și Leșii cei mari în Cameniță și o curățiră de toată scîrnăvia (NEC.) ¶ ② Ⓕ Lucru scîrnav, faptă scîrnavă ¶ ③ Ⓕ Ⓟ Ființă scîrnavă, de nimic: de ce... să hărgățesc eu, om bătrîn, pe-o ~ de copil ca acesta? (SB.).
‡ SCÎRȘCA, SCÎRCICA (scîrșc, scîrcic) vb. intr. A scrîșni: țara scîrșca... după atîta răutate ce făcuse (GR.-UR.) [bg. krŭškamŭ].
SCÎRȘNET, SCRÎȘNET (pl.-te) sn. ① Faptul de a scîrșni; rezultatul acestei acțiuni ¶ ② Scîrțîit.
SCÎRȘNI, SCRÎȘNI (-nesc) vb. intr. (✍ tr.) ① A produce un fel de scîrțîit frecînd apăsat rîndul de

EXPLICAȚIUNI LA TABELA LVII: SCOARȚE.

1. Muntenia.—2.7. Moldova. 3—5. Oltenia.—6. Bănat. 8.9. Basarabia.—10.11. Bucovina.—12. Maramureş.

sus al dinților de cel de jos: **baba scîrşni din dinți ca apucată** (EMIN.); **o sumă de negustori mari scrîşneau, văzîndu-şi apropiata cădere** (CAR.) ¶ ② A scîrțîi: **roatele scrîşneau pe zăpada bătăturită** (D.-ZAMF.); **pietrişul scrîşnea sub pantofii de satin** (SAD.) [comp. **SCÎRŞCA**].

SCÎRȚ! 1. *interj.* Imită scîrțîitul uşilor, roatelor, etc.: **băgă cheia în broasca uşii şi, întorcînd-o nițel, ~! uşa se deschise** (ISP.).

2. *sbst.* Ceea ce face ca pielea încălțămintei să scîrție la mers: **numai ~ uitase Pavel să puie (la ciubote)** (CRG.) [onom.].

SCÎRȚA(I)-SCÎRȚA(I)! 1. *interj.* — **SCÎRȚ**: **poarta a început a scîrțîi: scîrța-scîrța!** (VOR.).

2. *sm. iron.* Cel ce scîrție cu condeiul pe hîrtie, mîzgălitor de hîrtie, scriitoraş: **iaca, nişte papugii, nişte scîrța-scîrța pe hîrtie** (CAR.).

SCÎRȚÎI (-țîiu, **SCÎRȚII** (-țîiu *vb. intr.* ① A produce, prin frecare sau prin acțiunea greutății, un sunet ascuțit şi neplăcut (*vorb.* de roți, de uşi, de diverse unelte, de zăpada înghețată, de încălțăminte: etc. : **Care cu poveri de muncă Vin încet şi scîrțîind** (COŞB.); ☞ **BOU** ①; **oblonul se clatină şi scîrție pe țîțînele-i ruginite** (ODOB.); **vîrtelnița se mişcă alene scîrțîind îndelungat** (SLV.); **schimbă scaunul, că scîrțîie** (BR.-VN.); **zăpada scîrțîia sub tălpile săniilor** (VLAH.) ¶ ② A cînta prost din vioară: **începu să scîrțîie cu arcuşul pe strune** (GN.) ¶ ③ Ⓕ A scrie (cu pana de gîscă sau cu penița) pe hîrtie: **împărăteasa, luînd o pană, a 'nceput să scîrțîie pe hîrtie** (CAR.) ¶ ④ Ⓕ *F* A nu funcționa bine (*vorb.* de un mecanism ; a nu o duce bine cu sănătatea: **băbătia lui, de la o vreme încoace... începuse a scîrțîi** (CRG.).

SCÎRȚÎIT, **SCÎRȚIIT** *sbst.* Faptul de a scîrțîi; rezultatul acestei acțiuni: **m'am deşteptat... la scîrțîitul asurzitor al unui car încărcat cu scînduri** (VLAH.); **se aude în grădină scîrțîitul zăpezii sub paşii grădinarului** (BR.-VN); **călăuzită de scîrțîitul unei vioare ce se auzea în depărtare** (NEGR.).

SCÎRȚÎITOR, **SCÎRȚIITOR** 1. *adj. verb.* **SCÎRȚÎI**. Care scîrțîie: **toți ne porneam... la rîs ca nişte nebuni... într'o notă scîrțîitoare** (ALECS.); **se avînta cu gîtul gol prin omătul scîrțîitor** (GRIG.).

2. *sm.* Cel ce scîrțîie; cel ce cîntă prost din vioară; scriitor prost.

3. **SCÎRȚÎITOARE** *sf.* ① Jucărie de copil, huruitoare ¶ ② ♣ Plantă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunze înțepătoare, cu flori verzui; numită şi „troscoțel" *(Polycnemum arvense)* (▣ 4352).

Fig. 4352. Scîrțîitoare.

SCÎRȚÎITURĂ, **SCÎRȚIITURĂ** *pl.*-turi) *sf.* Scîrțîit: ~ **de car; nisipul. strivit sub papucul lui, face o scîrțîitură prea indiscretă** (CAR.); **în loc de mîncare, ne-am săturat de scîrțîiturile a doi păcătoşi de gasperi** (ISP.).

○ **SCLĂ(N)INĂ** = **SLANINĂ**.

*****SCLAV** *sm.* Rob [fr. esclave].

*****SCLAVĂ** (*pl.*-ve) *sf.* Roabă [fr.].

*****SCLAVIE** *sf.* Robie [sclav].

SCLEAFĂ *pl.*-efe *sf. Trans.* Țandără, despicătură de lemn; jumătate dintr'un trunchiu tăiat.

SCLE(A)PȚ *sm.* ✱ *Mold. Băn.* = **STRECHIE** [comp. srb. šklopac].

*****SCLEROTICĂ** *sf.* Membrană albă, fibroasă şi foarte solidă care înfăşoară globul ochiului, numită de popor „albul ochiului" (☞ ▣ 3396) [fr.].

*****SCLEROZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Învîrtoşarea morbidă a țesuturilor organismului (a vinelor, a arterelor, etc.) [fr. sclérose].

○ **SCLIFĂ** (*pl.*-fe) *sf. Tr.-Carp.* Un fel de sanie pe care se cară iarna trunchii groşi de lemn din pădure (▣ 4353) [comp. germ. Schleife].

○ **SCLIFOSEALĂ** (*pl.*-seli) *sf. Mold. Bucov.* ① Faptul de a se sclifosi ¶ ② *pl.* Nazuri, mofturi, fasoane: **ştiu eu sclifoselile astea muiereşti** (VLAH.).

○ **SCLIFOSI** (-osesc) *vb. refl. Mold. Bucov.* ① A plînge mormăind; a plînge prefăcut: **de geaba te mai sclifoseşti, Ioane, răspunse mama cu nepăsare** (CRG.); **dară mireasa a pus nasul în piept şi se sclifosea şi mai tare** (SB.) ¶ ② A face mofturi, nazuri, fasoane: **ian să-i fi sculat la treabă, ş'apoi să-i vezi cum se codesc, se drîmboiesc şi se sclifosesc** (CRG.).

Fig. 4353. Sclife.

SCLIMPUŞ (*pl.*-uşe) *sn.* Cîrlig de rufe, unealtă cu care se prind rufele de frînghie, cînd se usucă, ca să nu le ia vîntul (▣ 4354) [clempuş].

Fig. 4354. Sclimpuş.

SCLIMUI = **SLIMUI**.

SCLINTI... ☞ **SCRINTI...**

‡ **SCLIP** (*pl.*-puri) *sn.* Boltă: **fiecare picior de pod să fie stătut de 170 picioare departe unul de altul, şi din picior în picior boltă, sau, cum mai prost zicem, ~** (CANT.) [pol. sklep].

SCLIPEALĂ (*pl.*-peli) *sf.* ① Faptul de a sclipi ¶ ② Licărire, lucire trecătoare.

SCLIPEȚ, *Oaş.* **SCLIPET** *sm.* ♣ ① Plantă cu frunzele lungărețe, cu flori mici, galbene; numită şi „scripeț" sau „scrintitoare"; e întrebuințată în medicina populară contra tăieturilor *(Potentilla tormentilla)* (▣ 4355) ¶ ② = **SCÎNTEIUȚĂ** ② ¶ ③ = **DUMBEȚ**.

SCLIPI (-pesc) *vb. intr.* ① A luci în mod trecător, cîte o clipă: **şi lanuri lungi de grîne coapte Sclipesc ca aurul în soare** (VLAH.); **ochii îi sclipesc ca oțelul învîrtit la soare** (DLVR.); **sclipeau diamantele de pe dînsa, de luau ochii celor ce se uitau la dînsa** (ISP.) ¶ ② A clipi: **te voiu tămădui eu,... adause ea, sclipind din ochi** (GN.) [comp. **CLIPI**].

Fig. 4355. Sclipeți.

SCLIPICIOS *adj.* Care sclipeşte, sclipitor: **puse pe masă 100 de galbeni frumoşi şi sclipicioşi** (RET.); **ajunge la o apă mare şi lată, peste care era ridicat un pod țapăn din cel mai curat şi mai ~ argint** (MERA).

SCLIPIT ☞ **SCLIPITURĂ**.

SCLIPITOR *adj. verb.* **SCLIPI**. Care sclipeşte: **se vede biserica cea frumoasă, cu pereți albi şi cu turn ~** (SLV.); **sprinten ca luceafărul ~ al dimineții** (ODOB.).

SCLIPITURĂ (*pl.*-turi) *sf.*, **SCLIPIT** *sbst.* Lucire momentană, trecătoare: **şapte sfeşnice atîrnau din tavanul lucrat în sidef în feluri de sclipituri care-ți luau ochii** (CAR.); **s'ar fi zis că înseşi stelele în sclipitul lor lăcrămează auzind acest glas înduioşat** (GN.) ⊰[sclipi].

SCLIPUI (-puesc) *vb. tr. Mold.* A înjgheba, a agonisi puțin cîte puțin, a face rost, a strînge de ici de colo cîte ceva: **lapte, brînză, unt şi ouă de-am putea ~, să ducem în tîrg, ca să facem ceva parale** (CRG.) [bg. sklepvamŭ].

SCLIVISI (-isesc) 1. *vb. tr.* ① A da lustru, prin frecare, metalelor sau obiectelor poleite ¶ ② *F* A îmbrăca şi găti frumos, a dichisi.

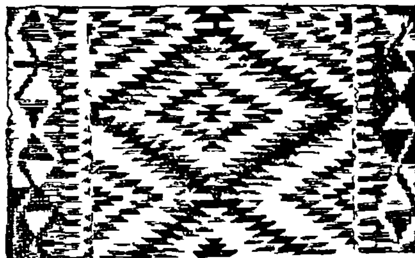
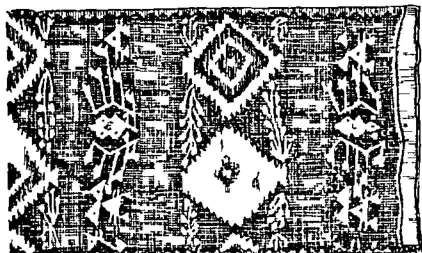
2. *vb. refl.* *F* A se găti şi a se împodobi ca scos din cutie [ngr. viit. σκλιβώσω < σκλιβόνω].

SCLIVISIT *adj. p.* **SCLIVISI**. ① Lustruit (prin frecare), lucios: **săruta picioruşele zeiței cele albe ca o coală de hîrtie ~ă** (ISP.); **dînd puțin la o parte colțul părului ~ ce-i lucea pe fruntea sa îngustă** (DLVR.) ¶ ② *F* Gătit cu afectațiune, impopoțonat: **Tineri parfumați, de spirit, sclivisiți ca de paradă** (VLAH.).

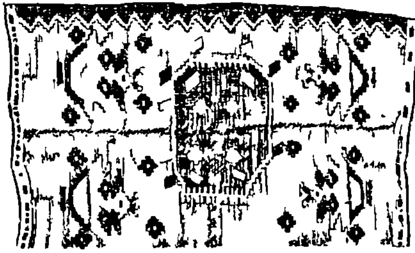
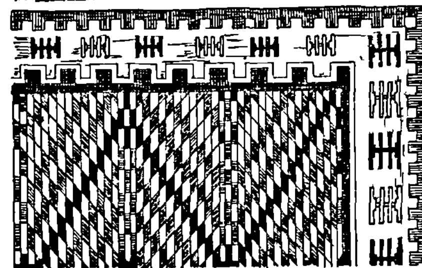
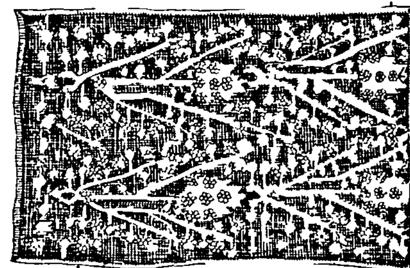
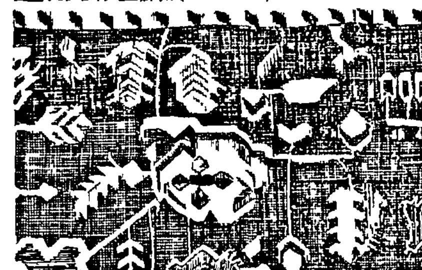
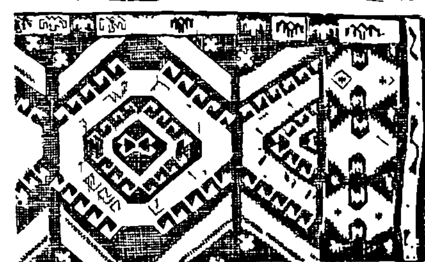
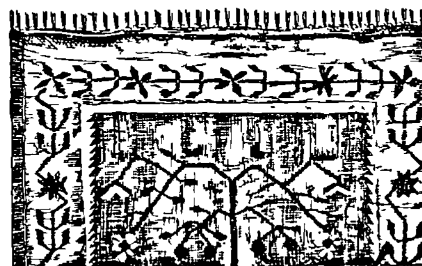
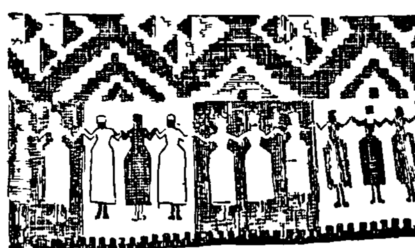
○ **SCLO...**, **SCLU...** = **SLO...**, **SLU...**

SCOABĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Bantă de fier, cu capetele îndoite şi ascuțite, cu care se prind şi se înțepenesc două lemne sau două pietre laolaltă

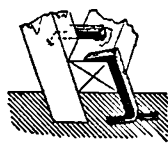
1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

(▪ 4356, 4357 : e îndoită ca o ~ și creață ca o coajă de nucă (SAD.) ¶ ② ☛ Unealtă a dogarului cu care se curăță muchiile la vasele mici, sgirciu ¶ ③ ❀ Unealtă cu care se răzuesc fagurii ¶ ④ Scobitură, firidă: într'o ~, în părete, ardea o candelă de argint, dinaintea sfintelor icoane (ODOB.) ¶ ⑤ *Trans.* Loc mai așezat, în pădure, în jur cu dealuri, ca și cum ar fi fost scobit (VIC.); fînaț într'o pădure, așezat pe o coastă (DENS.) ¶ ⑥ ☛ Un fel de daltă scobită a rotarului (LIUB.) ¶ ⑦ ♣ Fructul măceșului (PȘC.) [vsl. s k o b a și s k o b l ĭ].

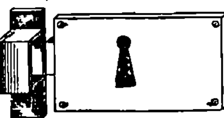

Fig. 4356. Scoabe.

SCOACE (scoc) *vb. tr.* și *refl. Mold.* A (se încălzi prea tare, a (se) înfierbînta; a se usca prea mult și a crăpa de căldură: unele femei, ca să se aleagă untul mai repede, scoc (fierb) smîntîna la foc (SEZ.); malaiul se poate ~ și aprinde (ION); pielea se scoace cînd stă lîngă foc [lat. e x c o q u ĕ r e].

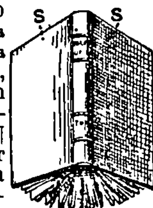

Fig. 4357. Scoaba broaștei.

○ **SCOARE** *sf. Trans.* (FR.-CDR.) ⚒ Rămășița de la fierul bătut [lat. s c o r i a].

SCOARȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Învelișul trunchiului unui copac sau tulpinei unei plante lemnoase, coajă: rodește acea țară... ~ dulce, piper, revent, zahar (LET.); — *adv.* întărit ca o scoarță: Cu cămașa ~ de sînge (VLAH.); cu un guler nalt pînă la urechi, cusut ~ (I.-GH.); Ⓕ 𝔉 obraz de ~, om grosolan, fără rușine; soră de ~, soră vitregă: dar această fată bună era horopsită și de sora cea de ~ și de mama cea vitrigă (CRG.) ¶ ② ⸸ Fie-care din cele două învelișuri de carton (sau ‡ de lemn cu care e legată o carte (▪ 4358 : cînd ajungeai la scoarța din urmă a cărții, te trecea la Terpsiteu (I.-GH.); din ~ (pînă în ~, de la început pînă la sfîrșit, în întregime: cartea, cîtă a fost, ai învățat-o toată din ~ pînă 'n ~ (ODOB.) ¶ ③ (*pl.* scoarțe și scorțuri . Covor de lînă, lucrat de femeile de la țară, cu fel de fel de flori și desenuri și cu mult simț artistic; se așterne pe pat, pe lăiți etc. sau se atîrnă pe perete (☛ TAB. LVII și PLANȘA XI, XII): pe pat, o ~ aleasă în fel de fel de migălituri (DLVR.); se mira cum o să calce el pe... scoarțele alea scumpele ce erau așternute pe jos (ISP.); în capetele patului se așezau scorțuri, perne și așternutul (VOR.) ¶ ④ *pl.* Pereți de scînduri, încheiațe cu chingi sau stinghii, ce se pun de o parte și de alta a carului, în locul loitrelor, cînd se cară lucruri ce ar putea să alunece printre spetezele loitrelor ([▪] 4359): mă rezemai de o ~ a carului și mă țineam să n'adorm (S.-ALD.) ¶ ⑤ ⊕ Portofel [lat. vulg. s c o r t e a].

Fig. 4358. S.S. Scoarțe.

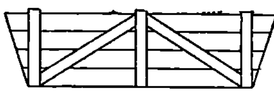

Fig. 4359. Scoarță de car.

SCOATE (scot, scoț) *vb. tr.* ① A lua afară, a trage afară, a face să iasă un lucru sau o persoană din locul în care se află: ~ o măsea, un ochiu; pre împăratul Persilor l-au prins viu și i-au scos ochii (NEC.); ~ limba; ~ sabia din teacă; ~ calul din grajd; minia lui Dumnezeu, ce era afară: să nu scoți un cîne din casă, dar încă om! (CRG.); ~ apă din puț; ~ pe cineva din apă, din închisoare; ai să te duci în fundul iadului și n'are să aibă cine te ~ (CRG.); ~ capul pe fereastră; ☛ OCHIU 1 ④; — Ⓕ ~ cuiva gărgăunii din cap; a-i ~ ceva din minte, din cap; ~ pe cineva din fire, din răbdări, din sărite; a-i ~ sufletul, a necăji tare, a-i face viața amară ¶ ② Ⓕ A face să iasă, a scăpa dintr'o situație grea, neplăcută: ~ din nevoie, din încurcătură; ☛ CAPĂT ② ¶ ③ A alunga, a goni, a da afară: ~ boala din trup; ne scot oamenii din sat afară ca pe niște lăieți (CRG.); ~ din slujbă, a destitui; ~ din scaun, din domnie, a detrona ¶ ④ Ⓘ ⸸ A desbrăca, a descălța: a-și ~ pălăria, haina, ciorapii, ghetele ¶ ⑤ A extrage: ~ zahăr din sfecle; ~ apă din piatră ¶ ⑥ A produce, a face să crească, a-i crește: ~ pui; ~ dinți; ~ coarne; a-i ~ peri albi ¶ ⑦ A da afară: ~ aburi; ~ fum ¶ ⑧ A rosti, a pronunța: ~ o vorbă, un țipăt ¶ ⑨ ✍ A da la iveală, la lumină, a face să apară: ~ o gazetă, o carte ¶ ⑩ A răspîndi în public: ~ vorba despre ceva ¶ ⑪ A născoci, a scorni, a inventa: ~ o modă; ~ minciuni; ~ vorbe pe seama cuiva; ~ nume rău cuiva; ~ alte dări; măcar că toate dăjdiile tot cu spor le-au luat, au scos și goștina cîte 11 parale de oaie (LET.) ¶ ⑫ A trage un folos, a încasa: scoate 300 de mii de lei pe an din chiria caselor ¶ ⑬ A cîștiga: abia își scoate pîinea ¶ ⑭ A recăpăta, a redobîndi: a-și ~ din capete ☛ CAP¹ ⑮ ¶ ⑮ A-și descărca, a-și vărsa: a-și ~ necazul, focul ¶ ⑯ ± A scădea: din zece, dacă scoți patru, rămîn șase ¶ ⑰ A duce, a conduce, a îndrepta: poteca-l scoase drept la eleșteu; Că ți-o spun cinstit că 'n cale Mi te-a scos chiar Dumnezeu (SPER.); ~ oamenii la lucru; ~ o fată la joc; ~ la lume, a duce în lume, în societate ¶ ⑱ A ajunge: a o ~ la căpătîiu, la liman ¶ ⑲ A deduce, a trage o învățătură: din aceasta se pot scoate multe învățăminte ¶ ⑳ A dovedi; a găsi după socotelile făcute: ~ de mincinună; Constantin-Vodă i-au scos mincinoși înaintea Pașii (LET.); pe Gheorghiță Mitre visternicul... l-au scos cu cîtva bani dator (NEC.) ¶ ㉑ ~ pe cineva din minte, a zăpăci (mintea), a seduce ¶ ㉒ A face să dispară: ~ petele de pe haină ¶ ㉓ 𝔉 A nu ~ pe cineva din..., a-i repeta mereu (o vorbă de ocară, o poreclă, etc. : din mojici, din ghiorlani și din dobitoci nu ne mai scoateți (CRG.) [lat. vulg. * e x c ŏ t ĕ r e = clas. e x c u t ĕ r e].

SCOB *sbst.* ⚙ Scîndurică de brad pe care curge făina de sub piatră în postavă, piscoaie (CONV.) (SEZ.).

SCOBAR, *Mold.* SCOBAIU *sm.* ➳ ① Pește de apă dulce, de 25-35 cm. lungime, de coloare verde-cenușie, cu corpul lungăreț și botul conic, ieșit mult în afară; are carnea gustoasă, deși cu oase cam multe *(Chondrostoma nasus)* ([▪] 4360): după cina gustoasă cu scobai și cu cleni pescuiți în Siret (SAD.) ¶ ② O varietate de nisetru [comp. bg. s k o b a r ĭ, srb. s k o b a l j].

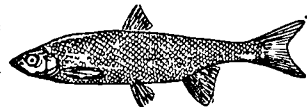

Fig. 4360. Scobar.

SCOBI (-besc) 1. *vb. tr.* ① A săpa, a ciopli, cu dalta sau cu altă unealtă ascuțită, în lemn, în piatră, în metal; ~ linguri; în tulpina bătrînului copaciu ei scobiră bisericuța cea veche a mănăstirii zisă „dintr'un lemn" (ODOB.); puse de scobi într'un munte de cremene ce era acolo, un sălaș numai bun pentru o astfel de... fiară sălbatică (ISP.); *pr. ext.* Corbii ochii să-i scobească (VOR.) ¶ ② A-și curăța dinții cu o așchie, cu o scobitoare, etc.: a-și ~ dinții.

2. *vb. refl.* A,se ~ în nas, în nări, în urechi, a-și curăța nasul, nările, urechile, cu degetele sau cu alt ceva; a se ~ în dinți, în măsele, a-și curăți dinții, măselele, cu o scobitoare, etc.; Ⓕ Ⓟ cît te-ai ~ într'un dinte, într'o măsea, într'o clipă [s c o a b ă].

○ **SCOBICEA** (*pl.*-icele) *sf. Băn.* ♣ *dim.* SCOABĂ ⑦.

SCOBIT 1. *adj. p.* SCOBI ¶¶ Ⓒ NESCOBIT.

2. *sbst.* Faptul de a scobi.

SCOBITOARE *sf.* ✕ Țepușă de lemn, de os, de metal sau de pană de gîscă cu care-și curăță cineva rămășițele de alimente dintre dinți: strică pe toată ziua zece scobitori și dă bacșiș un firfirig (ALECS.) [s c o b i].

SCOBITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s c o b i; rezultatul acestei acțiuni ¶ ② Găunoșitură ¶ ③ Loc săpat, scobit, săpătură, cioplitură: ne oprim cîteva minute la Cernavoda, port așezat în scobitura malului drept (VLAH.); acestei scobituri în pîntecele zisului munte îi dete numele de Labirint (ISP.).

SCOBORÎ... ☛ COBORÎ...

SCOC (*pl.*-ocuri) *sn.* ① ⚙ Mic canal alcătuit din scînduri pe unde curge apa la roata morii spre a o pune în mișcare, *Mold.* „lă(p)toc" ([▪] 4361): parcă vuește apa la ~ul morii (DLVR.); Ploaia se aruncă rîuri ca pe gura unui ~ (NEGR.); Ⓕ: gîndurile, însă, gîlgîiau, în ~ul vieții, mai evidente ca ori-cînd (D.-ZAMF.) ¶ ② Adîncătura

SCOARȚĂ BĂNĂȚEANA

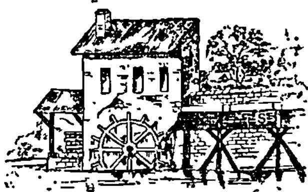
(Reproducere autorizată după *Arta românească din Banat* de Lucreția Brancovici, din colecția autoarei).

SCOARȚĂ OLTENEASCA
(Reproducere autorizată de colecționar Dr. Georges Olszewsky).

ce face apa din jos de moară, vultoare, bulboacă [vsl.].

SCOCIORÎ (-oräsc,-or), ✓ **SCOCIORÎ** (-oresc) *vb. tr.*, *intr.* și *refl. Mold. Bucov. Trans.* A (se) scotoci; a cotrobăi; a scormoni: a găsit el, scociorînd prin fundul stodoalei, ...și ferestău și gealău și sfredel (GRIG.); îndată începură hoții a scociori și a scormoni prin șerpare (RET.); ei se scociorăsc în chimir și dau (SAD.); Ⓕ rare ori li se provoacă curiozitatea și nevoia de a scociori cu mintea... un grăunte de înțeles (VLAH.).

Fig. 4361. S. Scoc.

○ **SCOFAÌNĂ** *sf. Băn.* Vale rotundă între munți.

SCOFALĂ *sf. F Mold.* Ceva mai de seamă, mai de preț, procopseală: pe lîngă toate acestea, nici vre-o ~ mare nu era de dînșii (CRG.); nu vreau să-mi prăpădesc mămăliga de geaba, că nu mai face nici o ~ (FLOR.); mare ~! (D.-ZAMF.).

SCOFELI (-elesc) *vb. tr.* ① A scotoci, a cotrobăi: a scofelit pe supt vatră și i-a scos omului numai galbeni (R.-COD.) ¶ ② *Olten.* (CIAUȘ.) A sclipui, a cîștiga, a agonisi: Și mult puțin ce scofelea, Trei catîri că 'mpovăra (GR.-N.).

SCOFÎLCI (-cesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) produce scufundături și ridicături pe o suprafață oare-care.

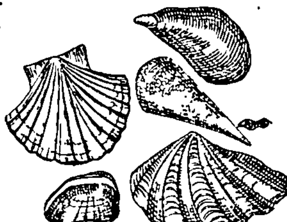
SCOFÎLCIT *adj. p.* SCOFÎLCI. Cu scufundături și ridicături pe suprafață: obrajii scofîlciți atîrnau în jos (DLVR.); ieși o mătușă sihastră, și mai bătrînă, și mai ~ă (ISP.); pe pereții umezi și scofîlciți ai hrubei se înșiră tot felul de vedenii urîte (VLAH.).

SCOFÎLCITURĂ, *mai adesea* SCOFÎLCITURI *sf. pl.* Scufundări și ridicături pe o suprafață: cîteva lacrămi, cotind după scofîlciturile feței, îi alunecară la vale (DLVR.); nici o tufă nu se zărește pe scofîlciturile văroase și crăpate ale acestui ostrov (VLAH.) [scofîlci].

○ **SCOFÎRLIE** = SCĂFÎRLIE.

○ **SCOFLEAJĂ** (*pl.* -fleji) *sf.* Bucată (de dovleac, etc.): luați din scofleji, cum îți brodi (LUNG.).

SCOICĂ (*pl.* -oi) *sf.* ① Ori-ce molusc care trăește închis în niște capace calcaroase, ca stridia, midia, etc. (▣ 4362); ~ de mărgăritar, stridie în care se formează mărgăritarul (▣ 4363) ¶ ② Excrescență osoasă ce se formează pe chișița sau pe coroana copitei calului, care-l face să șchioapete ¶ ③ *Trans.* Țintă cu cap de metal lucitor care se bate pe șerpar ca ornament (VIC.) (PȘC.) [vsl. skoljka].

Fig. 4362. Scoici.

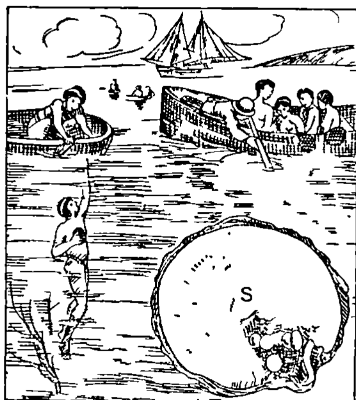

Fig. 4363. Pescuitul scoicilor cu mărgăritare (S. Scoică).

***SCOLAR** *adj.* De școală, privitor la școală, școlăresc: an ~; cărți ~e; serbare ~ă [fr. scolaire].

***SCOLARITATE** *sf.* Timpul cît trebue să urmeze cineva la o anumită școală [fr.].

***SCOLASTIC** *adj.* ① Ce ține ce școală, scolar ¶ ② ✝ Privitor la școalele din evul mediu: filosofia ~ă.

2. **SCOLASTICĂ** *sf.* ✝ Filosofia care se preda în școalele din evul mediu [fr.< lat.].

***SCOLIAST** *sm.* Cel ce a făcut scolii la un autor vechiu [fr.].

***SCOLIE** *sf.* ① Notă făcută din punctul de vedere al gramaticii, al criticii, al înțelesului la un pasagiu dintr'un autor clasic ¶ ② Observațiune cuprinzînd explicațiuni cu privire la una sau mai multe propozițiuni de geometrie [fr.].

***SCOLIOZĂ** (*pl.* -ze) *sf.* Încovoietură laterală a șirei spinărei [fr.].

***SCOLOPENDRĂ** (*pl.* -re) *sf.* Gen de miriapode veninoase care se hrănesc cu larvele de insecte (☛ TAB. XLIV) [fr.].

○ **SCOMÎRLĂ** (*pl.* -le) *sf. Trans.* (FR.-CDR.) Individ sau animal slab de tot.

***SCOMPT**... = SCONT... [fr. escompte].

***SCONT** (*pl.* -turi) *sn.* ① Scăzămînt din suma unei polițe sau unei datorii plătite înainte de scadență ¶ ② Operațiune de bancă prin care se plătește cuiva suma prevăzută într'o poliță, scăzîndu-se o anumită primă, iar banca ia asupră-și s'o incaseze la scadență ¶ ③ *Pr. ext.* Dobînda ce se plătește unei bănci pentru bani luați cu poliță [it. sconto].

***SCONTA** (-tez) *vb. tr.* ① A plăti cuiva o poliță sau o datorie înainte de scadență, reținînd scontul ¶ ② A incasa o sumă înainte de termenul de plată, în schimbul unui scont: am scontat leafa, numai ca să-ți fac 200 de lei (DLVR.) ¶ ③ A cheltui dinainte o sumă ce are de primit mai tîrziu: și-a scontat moștenirea [it.].

SCOP (*pl.* -puri) *sn.* Ceea ce-și propune cineva să izbîndească, țintă: Iar de n'are ~ viața, Fă să aibă clipa ~ (COȘB.); ~ul final; a-și ajunge ~ul [ngr. σκοπός].

SCOPI (-pesc) *vb. tr.* A castra: îi scopeau și... îi vindeau la Turci (I.-GH.) [vsl. skopiti].

† **SCOPOS** (*pl.* -osuri) *sn.* Scop, intențiune: cela ce va ucide pre altul, ce au fost fiind moșiile cuiva, cu acesta ~, cum să cadză pre mîna lui (PRV.-LP.); Prin Țigani vru el să dobîndească Doao ~uri (BD.-DEL.) [ngr. σκοπός].

○ **SCOPOT** (*pl.* -ote) *sn. Trans.* ① Distanță, depărtare: și paloșul s'a dus tot în sus un ~ bun, apoi s'a îndreptat în jos ca fulgerul de iute (RET.) ¶ ② Înghițitură, dușcă: bea un ~ de vinars (PȘC.).

SCOPT *adj. p.* SCOACE. ① Încălzit tare, înfierbîntat la foc: dau dintru început lapte puțin și ~ (MAR.) ¶ ② Prea uscat de căldură (*vorb. în spec.* de piele): mi-ai pus piele scoaptă, cîrpaciule (CRG.) [lat. excoctus].

○ **SCORBELI** (-elesc) *vb. tr.* și *intr. Băn. Olten.* A scotoci, a scociorî, a scormoni; a răscoli, a răvăși.

SCORBORĂ ☛ SCORBURĂ.

SCORBOROS, SCORBUROS *adj.* ① Cu trunchiul găunos, care are o scorbură: sălcii tunse și scorboroase (DLVR.); pupăza... își făcea cuib de mulți ani într'un teiu foarte bătrîn și scorburos (CRG.) ¶ ② Cu excavațiuni, cu găunoșituri: trecu prin niște munți nalți, colțuroși și scorboroși (ISP.).

SCORBOROȘIT *adj.* Găunos, cu scorburi: toți munții de prin părțile acestea sînt sparți și scorboroșiți de ape (VLAH.) [scorboros].

SCORBURĂ, ✓ SCORBORĂ (*pl.* -ri) *sf.* ① Găunoșitură mare în trunchiul unui copac putrezit: în mijlocul pădurii puse pe bietul copilaș în scorbura unui lemn bortos (RET.); Într'o scorbură uscată, Urlă o cățea turbată (GOR.), *ghicitoare despre* „scripcă" ¶ ② Excavațiune, găunoșitură într'un munte: ajunserăm la poalele unei ripe, sub care se afla o scorboră (BOL.) [lat scrobis, metatezat în *scorbis, de unde *dim.* *scorbula].

SCORBUROS ☛ SCORBOROS.

***SCORBUT** *sbst.* Boală caracterizată printr'o mare slăbire a forțelor musculare, și care face să se umfle și să sîngereze gingiile; e datorită *în spec.* hranei proaste și neîndestulătoare [fr.].

***SCORBUTIC** *adj.* ① De natura scorbutului ¶ ② Bolnav de scorbut [fr.].

SCORDOLEA *sf.* Sos preparat din miez de nucă pisat, pesmet și usturoiu care se pune peste

felioare de sfeclă fiartă sau coaptă, peste racii fierţi, etc. [ngr. σκορδαλιά].

*SCORIE sf. ① Un fel de sgură sticloasă care se găseşte la suprafaţa metalelor topite ¶ ② Lava vulcanilor cînd este în masă puţin voluminoasă, neregulată, fărîmicioasă şi cu suprafaţa sticloasă, cînd se sparge [fr. < lat.].

SCORMOLI ☛ SCORMONI.

SCORMONI (-onesc), Mold. SCORMOLI (-olesc vb. tr. şi intr. ① A răscoli cenuşa, cărbunii din foc: se iuţeşte domnişorul, gîndi femeia, scormolind focul în vatră spre a-l aţîţa (GN.) ¶ ② A rîcăi, a scurma ţărîna, pămîntul, nisipul, etc.: cerbul... scormoni cu coarnele pînă dădu de soru-sa (RET.); Ⓕ: spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, cînd îi scormolea la inimă (CRG.); scormonind şi desgropînd în memoria mea cele petrecute (I.-GH.) ¶ ③ A scotoci, a răscoli căutînd ceva: s'a suit în căruţă şi a început a scormoli în toate părţile (CRG.); Ⓕ: cînd oamenii nu au ce face, ei scormonesc o vorbă şi-şi petrec vremea cu ea (SLV.) [probabil din s c u r m a + (r ă s c) o l i].

SCORNI (-nesc) 1. vb. tr. ① † A stîrni, a provoca, a excita, a trezi, a deştepta: cuvîntul aspru scorneşte urgia (DOS.); auzind el de fata cea frumoasă... l-a scornit nuşce la inimă (SB.); numai pizmaşii zavis(t)nici scorneau asupra mea ocară (NEC.) ¶ ② A născoci, a inventa: scorniră minciuna că lelea Nastasia ar cam netezi din cînd în cînd pe Ileana (RET.); o să-ţi scornească lumea o poreclă (BR.-VN.); Cine a scornit doina, Arsă i-a fost inima Ca şi mie acuma! (IK.-BRS.) ¶ ③ ‡ A scoate o dare nouă: au scornit şi el acest obiceiu rău de vii, de pogonul de vie cîte un leu să dee (NEC.).

2. vb. refl. ① † A se isca, a se stîrni: s'au scornit o ciumă mare în toată ţara (NEC.); cînd s'au scornit fortuna aceea, s'au aprins o casă a unui popă din sus de biserica sfîntului Dimitrie (MUST.): o ceartă mare se scornise între Zevs şi oameni (ODOB.) ¶ ② A se născoci, a se inventa [comp. bg. s k o r n u v a m ŭ „trezesc"; rut. s k o r n j a t y „a deştepta"].

SCORNITURĂ (pl.-turi) sf. Neadevăr s c o r n i t, născocire: nu mai umbla şi sfinţia ta cu scornituri de-aceste (CRG.); au scris Alexîndria cea adevărată, nu... plină de basne şi scornituri (M.-COST.).

SCORNOCI (-ocesc) vb. tr. A s c o r n i, a născoci: Basta... scornoci că Românii lui (Mihai) sînt de pricină, că vin atîtea plîngeri de jafuri (ISP.).

○SCOROA(M)BĂ (pl.-be) sf. Olten. Băn. ♣ = PORUMBEA ② [comp. lat. c o l u m b a].

SCOROCI (-ocesc) vb. tr. A s c o c i o r î.

' SCOROGOI sbst. ♣ Plantă ierboasă din fam. labiatelor, cu flori violete-purpurii; numită şi „solovîrviţă" (Phlomis pungens).

SCOROJI (-ojesc) vb. refl. A se sbîrci ca o piele uscată; a se coji, a-şi pierde în parte coaja: slăbănogiţi, fripţi de dări, scorojiţi de nevoi (JIP.); un lavoar vechiu scorojit (D.-ZAMF.) [comp. c o r o g i].

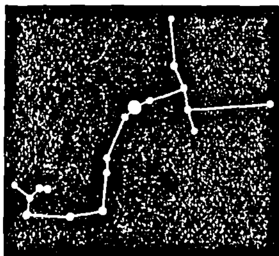

Fig. 4364. Scorpion.

SCOROMBAR sm. ♣ Arbustul care face s c o r o a m b e, porumbar.

*SCORPENĂ sf. = PORC-DE-MARE [ngr.].

SCORPIE sf. ① Gen de arahnide din ţările calde, cu zece picioare, din care cele două din faţă mai mari şi aduse ca ale racului şi cu o coadă încovoiată în vîrful căreia are o băşică cu venin prevăzută cu un cîrlig; în ţepătura ei e foarte dureroasă, dar nu mortală (▪ 4364): acolo... se iscodise o ~ care omora pe ori-ciue mergea în acea pădure (ISP.) ¶ ② Ⓕ Femeie foarte rea: să taci din gură, ~ nebună (CAR.); cînd e îndîrjit Românul pe femeia lui îi zice... ~, iazmă (JIP.) ¶ ③ = PORC-DE-MARE ¶ ④ ☆ SCORPIA, unul din cele douăsprezece semne ale zodiacului; numele unei constelaţiuni aşezate între Cumpănă şi Arcaş (▣ 4365) [vsl. s k o r p i j a].

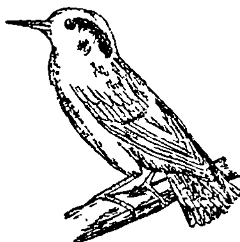
Fig. 4365. Scorpia.

*SCORPION sm. = SCORPIE ① ③ ④ [fr. < lat.].

SCORŢAR 1. sm. ① Păsărică de 17 cm., cu spinarea cenuşie şi pîntecele ruginiu, care nu stă o clipă în loc, căţărîndu-se pe trunchiul unui copac, coborîndu-se, ocolindu-l, urcîndu-se iar şi acăţîndu-se de crengi cu capul în jos; numită şi „ciocîrleţ", „ciocănitoare-mică", „căţărătoare" sau „ţoiu" (Sitta caesia) (▣ 4366) ¶ ② ~-MIC = SCORŢĂRAŞ.

2. (pl.-are) sn. Scoarţă, covor [s c o a r ţ ă].

SCORŢĂRAŞ, SCORŢĂREL sm. Păsărică de 14 cm., cu spinarea cenuşie împestriţată cu alb, cu pîntecele alb, cu ciocul lung, foarte ascuţit şi puţin încovoiat; se caţără într'una pe copaci, în linie dreaptă sau în spirală şi scurmă prin coajă sau prin muşchiu; numită şi „scorţar-mic", „cojoaică" (Certhia familiaris) (▣ 4367) [s c o r ţ a r].

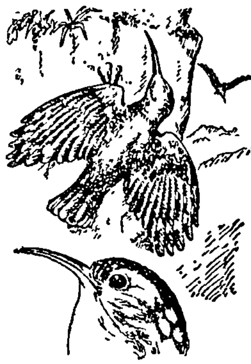

Fig. 4366. Scorţar. Fig. 4367. Scorţărel.

SCORŢIŞOARĂ (pl.-re) sf. Scoarţa aromatică a scorţişorului, întrebuinţată la bucate şi în medicină: le prinse bine cîte-o cană de vin bun, fiert cu piper şi cu ~ (SAD.); i se vărsă pe gît... două bărdace de ţuică fiartă cu ~ (DEM.) [s c o a r ţ ă].

SCORŢIŞOR sm. ♣ Frumos arbore, totdeauna verde, care creşte în Ceylan şi în India, a cărui scoarţă aromatică e cunoscută la noi sub numele de „s c o r ţ i ş o a r ă" (Cinnamomum zeylanicum) (▣ 4368).

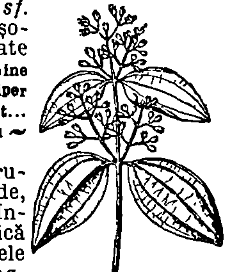

Fig. 4368. Scorţişoară.

SCORŢOS adj. Tare şi cu suprafaţa uscată şi aspră ca s c o a r ţ a unui copac: calul rîios găseşte copacIul ~ (NEC.); mîna scorţoasă a baciului (GN.); birjarul învîrti un leu alb în mîna lui udă şi scorţoasă (DLVR.).

SCORŢOŞA (-oşez) vb. refl. A se face s c o r ţ o s (CIAUŞ.).

SCORŢOTINĂ (pl.-ne) sf. (STAM.) Femeie desfrînată [comp. lat. s c o r t u m].

SCORUMNIC sbst. ♣ Varietate de porumb, cultivată mai ales în Muntenia, cu druga groasă şi cu boabele galbene-aurii sau portocalii, mai late decît lungi, înşirate în patru perechi de rînduri drepte (☛ ▣ 3916).

SCORUŞ, ✓ SCORUJ sm. ♣ ① Specie de sorb, al cărui lemn e întrebuinţat la fabricaţiunea sculelor de tîmplărie (Sorbus domestica) (▣ 4369): se avîntă cu gîtul gol prin omătul scîrţîitor, colo, sub scoruşii din marginea grădinii (GRIG.); într'un rînd împuşcase în scoruşul de lîngă casă un cocoşar (BR.-VN.) ¶ ② ~-DE-MUNTE, mic arbore cu ramurile plecate, cu flori albe, cu fructe globuloase, roşii,

Fig. 4369. Scoruş.

de mărimea unui bob de mazăre și foarte acre la gust; numit și „lemn-pucios", „merișor", „scoruș-sălbatic", „scoruș-păsăresc" sau „sorb" *(Sorbus aucuparia)* (▣ 4370) ¶ ③ ~-NEMȚESC = MOȘMON [s c o r u ș ă].

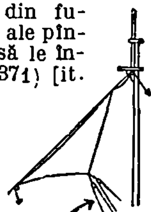
SCORUȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* ♣ ① Fructul globulos sau în formă de pară al scorușului, de coloare roșie sau galbenă, de mărimea unei cireșe ¶ ② Fructul scorușului de munte: **veverițele... ronțăind alune, ghindă și scorușe** (ODOB.); **cîteva scorușe căzură în trăsură** (UR.) [bg. s k o r u š a].

Fig. 4370. Scoruș-de-munte.

SCOS 1. *adj. p.* SCOATE ¶¶ © NESCOS.
2. *sbst.* Faptul de a scoate.

SCOSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Ceva s c o s afară, ieșitură.

*__SCOTĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Fie-care din funiile legate de colțurile inferioare ale pînzelor unei corăbii și care servesc să le întindă la bătaia vînturilor (▣ 4371) [it. s c o t t a].

Fig. 4371. Scotă.

SCOTOCI (-ocesc) *vb. tr., intr.* și *refl.* A căuta ceva răscolind toate lucrurile dintr'un loc, a cotrobăi; a cerceta cu de-amănuntul: **femeia... scotocind prin cotețe și prin cuibare, aduse patru ouă** (ISP.); **începe a-mi ~ prin trăsură și geamantan** (I.-GH.); **scotocindu-se prin toate buzunările, s'a convins că nu i-a mai rămas nimic** (VLAH.); Ⓕ: **toată viața lui Veronescu fu scotocită și scoasă la iveală** (VLAH.).

SCOTOCITOR *adj. verb.* SCOTOCI. Care scotocește: **mîna... scotocitoare a omului a spart în sfîrșit și încuietorile acestor tainiți** (VLAH.).

*__SCOȚIAN__ 1. *adj.* ● Din S c o ț i a, privitor la Scoția.
2. *sm.* Locuitor, originar din Scoția.

SCOVARDĂ (*pl.*-verzi, -verze) *sf.* ✕ Un fel de clătite: **Pe părul cu spini verzi Mere Ana cu scoverzi** (IK.-BRS.); **scoverzele ce se făceau de demult sînt clătitele de astăzi** (VOR.) [vsl. s k o v r a d a „tigaie"].

SCOVÎRDA (-dez) *vb. refl.* A se face concav ca o covată, ca o tigaie, a se scufunda; **pămîntul, din lat și șes, cum era să fie, s'a scovîrdat** (JIP.); se zice și despre doagele care s'au stricat și care au intrat mai înăuntru sau au ieșit mai în afară de nivelul celorlalte (CIAUȘ.) [s c o v a r d ă].

SCOVÎRLIE *sf.* Găunoșitura țestei capului în care se află ochiul, orbită: **o sfrijită de lighioaie... cu ochii numai scovîrliile** (ISP.) [comp. s c ă f î r l i e].

○ **SCRAB** *sbst. Mold.* ♣ = SOR-CU-FRATE.

○ **SCRABĂ**[1], SCROABĂ, SCROAMBĂ (*pl.*-be) *sf. Mold.* Încălțăminte veche și grosolană: **scroambele ieste a voastre is pocite** (CRG.) [rut. š k r a b].

SCRABĂ[2] *sf.* ♣ = GRÎU-NEGRU.

SCRADĂ *sf. Mold. Maram. Băn.* ♣ Un fel de iarbă înaltă de 20-25 cm. care crește prin munți și păduri, mai ales în locurile umbroase, și pe care o pasc cu plăcere oile și vitele: **s'o dat la mîncat ~ și la băut lapte dulce** (VAS.).

SCREME (screm) *vb. tr.* și *refl.* ① A se opinti spre a evacua excrementele: **am să-l înghit de viu și ...după aceea am să-l screm** (SB.) ¶ ② Ⓕ A face sforțări zadarnice [lat. e x p r ĭ m ĕ r e, influențat de e x c r e m e n t u m].

SCREMET, SCREMĂT (*pl.*-mete) *sn.* Faptul de a se s c r e m e.

*__SCRIB__ *sm.* ① Copist, grămătic ¶ ② *iron.* Scriitoraș ¶ ③ Învățat, cărturar (la vechii Evrei) care tălmăcea poporului legea lui Moise [fr. < lat.].

SCRIE (scriu; *pf.* scrisei; *part.* scris) *vb. tr.* ① A reda graiul cu litere, cu slove, însemnate pe hîrtie sau pe altceva: **~ frumos, caligrafic; ~ cu litere mari; ~ o scrisoare; mîna care nu știe să scrie dă vina pe condeiu** (ZNN.); **oamenilor răi... jurămîntul lor pre apă să-l scrii** (PRV.-MB.); ☛ APĂ ⑩ ¶ ② A înscrie: **~ pe o listă**; ✕ **~ la oaste** ¶ ③ A compune o lucrare literară sau științifică: **~ o carte** ¶ ④ A corespunde prin scris: **îi scriu de două ori pe lună** ¶ ⑤ ☛ SCRIS 1 ② ¶ ⑥ Ⓟ A zugrăvi, a desena; **~ ouă**, a încondeia ouă [lat. s c r ī b ĕ r e].

SCRIERE *sf.* ① Faptul de a s c r i e; rezultatul acestei acțiuni: **are o ~ frumoasă** ¶ ② Lucrare literară sau științifică: **oameni aleși cari se deosebesc prin faptele sau prin scrierile lor cele frumoase** (ISP.).

SCRIITOR 1. *adj. verb.* SCRIE. Care scrie.
2. *sm.*, SCRIITOARE *sf.* ① Cel ce scrie, aceea care scrie: **~ul acestor rînduri** ¶ ② Cel ce scrie, cu plată, scrisori, petițiuni, etc. pentru aceia ce nu știu carte: **erau silite a danța numai cu ~ul satului** (NEGR.) ¶ ③ Cel ce, aceea care scrie lucrări literare sau științifice, autor, autoare: **e un ~ cu vază.**

SCRIITORAȘ *sm. dim. iron.* SCRIITOR. ① Scriitor prost, fără talent: **cu chipul acesta tinerii noștri ~i ajung la cele mai absurde, la cele mai monstruoase elucubrațiuni** (VLAH.) ¶ ② Copist; jălbar: **nu era ~ pe acolo, care să nu-i fi făcut cîte o jalbă** (GRIG.).

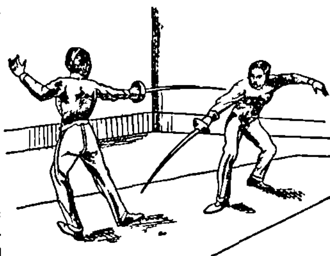
SCRIITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Felul de a s c r i e, de a face literele. scris, scrisoare: **găsesc pe masă un bilet cu scriitura măruntică** (VLAH.).

○ **SCRIJEA** (*pl.*-jele) *sf. Maram. Mold.* ① Felie tăiată dintr'o pîine, dintr'o poamă, etc. ¶ ② *Băn.* ✕ *pl.* Jumări [refăcut dintr'un *sg.* *s c r i j a l ă; comp. srb. (s)k r i ž k a, rut. k r u ž a l o].

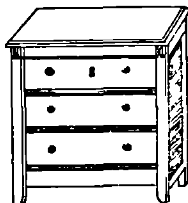
SCRIJELA, SCRIJILA, SCRIJĂLA (-jel, -jil, -jăl), *Mold.* SCRIJELI, SCRIJILI (-jel, -jil) *vb. tr.* ① A face dungi, tăieturi, crestături, sgîrieturi neregulate pe ceva, cu un cuțit sau cu alt obiect tăios, a cresta: **începu a scrijila cu briceagul stofa din tunică** (D.-ZAMF.); **doi flăcăi voinici scrijeliră coarja bătrînă** (GRL.) ¶ ② *Pr. ext.* A brăzda, a scobi, a face săpături adînci: **se ridică... un turn puternic, pe care anii l-au scrijelat adînc cu dungi de ruină** (IRG.); **o luncă mare, scrijălată de privaluri și spartă de bălți** (VLAH.) [*pl.* s c r i j e l e].

SCRIJELĂTURĂ, SCRIJILĂTURĂ, SCRIJĂLĂTURĂ, SCRIJELITURĂ, SCRIJĂLITURĂ, SCRIJILITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Crestătură, tăietură, sgîrietură adîncă făcută cu cuțitul sau cu alt obiect tăios: **un pilug de lemn rotund la capăt și cu scrijălituri pe el** (ȘEZ.); **Un baier de matostat Cu multe scrijălituri** (STAM.) ¶ ② *Pr. ext.* Brazdă, scobitură, săpătură [s c r i j e l a].

*__SCRIMĂ__ (*pl.* -me) *sf.* Arta de a se lupta cu armele: **a face exerciții de ~** (▣ 4372) [fr. e s c r i m e].

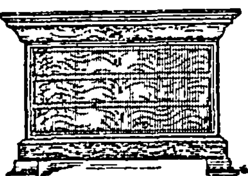

Fig. 4372. Scrimă.

SCRIN (*pl.*-ne, -nuri) *sn.* Mobilă cu mai multe sertare în care se țin rufe, haine, etc., comodă (▣ 4373): **mi-am încuiat ghetele și pălăria în ~** (CAR.); **nerozia omenească desparte sufletul în saltare, ca un ~** (D.-ZAMF.) [rus.].

○ **SCRINTE** *sf. Trans.* ♣ = LILIAC[1].

SCRINTEALĂ, SCRÎNTEALĂ, SCLINTEALĂ (*pl.*-teli) *sf.* ① Faptul de a-și s c r i n t i un os din încheietura lui; rezultatul acestei acțiuni ¶ ② Ⓕ Greșală (boacănă) cu vorba sau cu fapta.

Fig. 4373. Scrine.

SCRINTI, SCRÎNTI, SCLINTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① A face să iasă un os din încheietura lui: **lăsîndu-mă lat în mijlocul drumului lîngă bietul cal ce-și sclintise pi-**

ciorul (ALECS.) ¶ ② Ⓕ F A o ~, a greşi cu vorba sau cu fapta, a o face boacănă.

2. vb. refl. A se sminti de la locul lor, a se produce o perturbare în facultăţile intelectuale ale cuiva, a i se zăpăci mintea, a deveni smintit: Dumnezeu ştie cum s'or fi scrintit toate celea în capul bietului om (EMIN.); dacă i s'au scrintit minţile, am eu pe cine mina să i le pună la loc (CAR.) [vsl. *sŭkrątiti].

SCRINTITOARE, SCRÎNTITOARE, SCLINTITOARE sf. ① Plantă cu flori mici, galbene, solitare, ce creşte pe locurile umede, nisipoase, pe lîngă garduri şi prin pietriş; numită şi „gălbenuşă" *(Potentilla supina)* (▣ 4374) ¶ ② Plantă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori mici, galbene, dispuse în ciorchini la vîrful tulpinei *(Potentilla argentea)* (▣ 4375) ¶ ③ = BURUIANĂ-DE-CINCI-DEGETE ¶ ④ = CIUMĂREA ¶ ⑤ = SCLIPET ① ¶ ⑥ = DREȚE [scrinti].

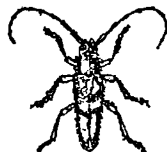

Fig. 4374. Scrintitoare.

Fig. 4375. Scrintitoare.

SCRINTITURĂ, SCRÎNTITURĂ, SCLINTITURĂ (pl. -turi) sf. Scrinteală: luxaţia se tratează de un meşter care se pricepe să tragă de scrintitură (LAUG.); era doftor, mai ales pentru sclintituri şi oase rupte (SAD.) [scrinti].

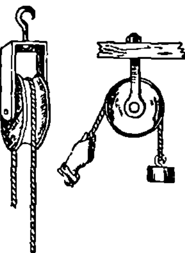
SCRIPCĂ (pl. -ci, -ce) sf. Mold. Bucov. Vioară: cîte şi mai cîte nu cînta Mihai lăutarul din gură şi din scripca sa (CRG.); în picioare, doi ţărani tineri, Novăceni, zic unul din ~ şi altul din cobză (VLAH.); ☞ IEPURE [rus.].

SCRIPCAR sm. ① Mold. Lăutar, cel ce cîntă cu scripca: ca din pămînt ieşiră trei lăutari: un ~, un cobzar şi un naingiu (GN.); Zamfira... fugi cu Didică, ~ul de la care am adunat mai multe cîntece poporale (I.-GH.) ¶ ② Un fel de gîndac negru, cu mustăţi lungi, care produce un fel de bîzîit, cînd e pus la ureche, ce se aseamănă cu vibratul coardelor unei viori; numit şi „ţigănaş" sau „plopar" *(Saperda carcharias)* (▣ 4376).

Fig. 4376. Scripcar.

SCRIPCĂRAŞ sm. Greiere de cîmp, de coloare neagră, cu capul mare, bolocănos şi cu corpul scurt *(Gryllus campestris)* [scripcar].

SCRIPETE, SCRIPET, SCRIP(E)T sm., ○ SCRIPT (pl. -turi) sn. Rotiţă de lemn sau de metal a cărei circumferenţă e prevăzută cu un şanţ în care se învîrteşte o sfoară sau o funie şi slujeşte la ridicarea de greutăţi sau face parte din mecanismul a diferite unelte sau maşini (▣ 4377): o podişcă care, prin mijlocul unui scripete, se lăsa pe deasupra şanţului (ODOB.); scripeţii războiului de ţesut; au început a ţese... cu ajutorul tălpigilor, al scripţilor şi al iţelor (CRG.); am mers cît am mers, lunecînd lin ca pe scripturi (GRIG.) [vsl. *skripĭcĭ > slov. skripec, etc.].

Fig. 4377. Scripeţi.

SCRIPEŢ[1] ☞ SCRIPETE.

SCRIPEŢ[2] sm. = SCLIPET ①.

SCRIPI = SCLIPI: ochii îi scripesc, suflarea-i scade (BD.-DEL.).

○ **SCRIPT** ☞ SCRIPETE.

***SCRIPTE** sbst. f. pl. Însemnări în condici, în registre de contabilitate [lat scripta].

***SCRIPTIC** adj. Examen ~, examen (şcolar) făcut printr'o lucrare scrisă [germ. Skriptum].

SCRIPTURĂ (pl. -turi) sf. ① Scriere, scris; inscripţie: banii cei răi... să chiamă mincinoşi, pentru căce că chipul şi scriptura carea pune pre dînşii iaste mincinoasă (PRV.-MB.) ¶ ② Sfînta Scriptură sau Scriptura, cărţile sfinte cuprinse în Vechiul şi Noul Testament: bine-o mai plesnişi dinioare cu cuvinte din ~ (CRG.) [lat. scriptura].

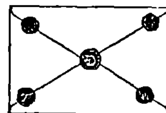
SCRIS 1. adj. p. SCRIE. ① Care sau pe care s'a scris: un rînd ~ de mînă; o foaie scrisă ¶¶ Ⓒ NESCRIS ¶ ② Ursit, hotărît de soartă, predestinat: ce ţi-o fi ~ de la ursitoare, aia ai să paţi (JIP.); ceea ce-i ~ omului, în frunte-i este pus (CRG.) ¶ ③ Zugrăvit, pictat, desenat: aice locuia Ileana Cosînţana, o fată ~ de frumoasă (SB.); avea nişte sprîncene bine arcuite de pare că erau ~e (ISP.) ¶ ④ Încondeiat: ouăle care nu sînt frumos ~e se zice în glumă că le-a scris, numai să nu le cunoască găina (VOR.).

2. sm., SCRISĂ (pl. -se) sf. Ursit(ă), care e predestinat să-i fie soţ sau soţie: simţi că parcă fata împăratului să fie scrisa lui (ISP.).

3. sbst., SCRISĂ (pl. -se) sf. Ursită, orîndă, soartă: poate c'aşa ne-o ajuta ~ul să trecem şi de astă primejdie (DLVR.); Nu plînge, iubita mea, că scrisa noastră-i aşa (IK.-BRS.).

4. (pl. -se) sn. ① Faptul de a scrie ¶ ② Felul de a scrie; scriere, scrisoare: are un ~ frumos; ~ul îi numeau icoană (I.-GH.) ¶ ③ Ceea ce e scris: nu-i pot citi ~ul ¶ ④ Ordin scris: bătîndu-şi joc de ~ele împăratului (ISP.) ¶ ⑤ pl. Scrisuri, efecte, acţiuni emise de o societate de credit: ~ funciare, rurale, urbane.

SCRISOARE sf. ① Scriere, scris; felul de a forma literele, de a scrie ¶ ② Veste, ştire trimisă cuiva în scris cu poşta sau prin mijlocirea cuiva, carte, răvaş (▣ 4378 şi 4381) ¶ ③ Bucov. Ⓟ Înscris: s'au luat amîndoi şi au făcut ~ şi au întărit rămăşagul cu martori (SB.) ¶ ④ ‡ Descriere; naraţiune scrisă: nu se poate nici cu ~a, nici cu limba a povesti caznele şi ucigăturile lor de Tătari (MUST.) [scris].

Fig. 4378. Scrisoare de valoare.

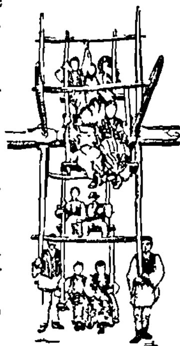
SCRISORICĂ (pl. -rele) sf dim. SCRISOARE ②.

○ **SCRIVI** (-ivesc) vb. intr. şi refl. Trans. Mold. A plînge încet, a scînci (PSC.); a se fasoli (PAMF.) [rut. skryvyty].

‡ **SCRÎCICA** ☞ SCÎRCICA.

○ **SCRÎMBIE**, SCRÎMBIŢĂ sf. = SCRUMBIE: scrîmbiile se prind numai în luna lui Aprilie (ION.).

SCRÎNCIOB (pl. -be) sn. Mold. Băn. ① Leagăn (format dintr'o scîndură atîrnată de frînghii, în care se leagănă cineva): îi plăcea... să se legene în ~, între copacii cei mari din fundul grădinii (GN.); cînd era mică a căzut din ~ şi de atunci e cam şchioapă (NEGR.) ¶ ② = DULAP ③ (▣ 4379): şi ~ul se 'ntoarce, purtînd în legănare Părechi îmbrăţişate cu dulce înfocare (ALECS.); la Paşti, el singur purta ~ul cu şase poliţi încărcate (VLAH.); Cuza spătarul era spînzurat de furca ~ului ce era înaintea curţii domneşti (MUST.).

Fig. 4379. Scrînciob.

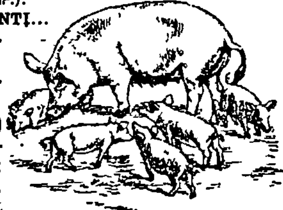
SCRÎNCIOBAR sm. Mold. Cel ce învîrteşte un scrînciob (PAMF.).

SCRÎNTI... ☞ SCRINTI...

SCRÎŞNI... ☞ SCÎRŞNI...

○ **SCROABĂ** ☞ SCRABĂ[1].

SCROAFĂ (pl. -fe) sf. ① Femela porcului (▣ 4380); F Ⓟ: s'a suit scroafa în copac, s'a obrăznicit, şi-a luat nasul la purtare ¶ ② Ⓕ Ⓟ Femeie neruşinată ¶ ③ În jocul de biliard: lovitură jucată rău, dar izbutită din întîmplare ¶ ④ ~-DE-BALTĂ = BÎTLANAŞ ② [lat. scrofa].

Fig. 4380. Scroafă cu purcei.

[illegible]

Fig. 4381. Scrisoarea boierului Neacşu către jupan Hanăş Begner din Braşov (Cîmpulung, 1521). Cea mai veche scrisoare românească.

○ **SCROAMBĂ** ☛ SCRABĂ[1].

○ **SCROB** (*pl.*-**buri**) *sn.* ① ***Mold.*** Jumări (de ouă) ¶ ② ***Băn.*** Mîncare făcută din făină de grîu. stropită cu apă întocmai ca mămăliga (LIUB.); ***Trans.*** terciu care se prepară din făină de grîu amestecată cu lapte și din care se fac scoverzile (FR.-CDR.) ¶ ③ ***Olten.*** Zăpada peste care a plouat și care a înghețat la suprafață (CIAUȘ.) (R.-COD.) ¶ ④ ***Olten.*** CROU [comp. srb. slov. s k r o b, bg. s k r o b ŭ].

SCROBEALĂ (*pl.*-**beli**) *sf.* ① Substanță preparată din amidon cu care se scrobesc rufele, crohmală: **~ de orez** ¶ ② **~ albastră**, substanță cu care se albăstresc rufele la spălat (***Mold.*** ,,sineală'') [bg. s k r o b ĕ l a].

SCROBI (-**besc**) *vb. tr.* A muia rufele în scrobeală, spre a le face scorțoase, a crohmăli [sl. s k r o b i t i].

○ **SCROBOȘI** *sm. pl.*, SCROBOAȘE *sf. pl.* ***Olten.*** ① Un fel de încălțăminte făcută din piei de oaie și cu care țăranul își înfășură piciorul, cu lîna înăuntru, pînă a nu pune opinca (CIAUȘ.) (CONV.) ¶ ② Încălțăminte ruptă, prăpădită.

SCROCIOB[1] *sbst.* = SCROB ③.

SCROCIOB[2] *sbst.* ***Trans.*** (PAC.) Bîrlogul ursului; culcușul cînelui în fîn.

SCROFIȚĂ (*pl.*-**țe** *sf.* ***Băn.*** = PITULICE ① [s c r o a f ă].

*__SCROFULE__ *sf. pl.* Boală caracterizată prin umflarea glandelor gîtului și printr'o alterare generală a constituțiunii [fr.].

*__SCROFULOS__ *adj.* ***Mold.*** ① Privitor la scrofule: **tumoare scrofuloasă** ¶ ② Bolnav de scrofule (și *sm.*) [fr.].

○ **SCROMBĂI** (-**băesc**) *vb. tr.* ***Mold.*** A strica rău încălțămintea: **după ce ai purtat ciubotele... și le-ai scrombăit pe la jocuri** (CRG.) [s c r o a m b ă].

SCRUM (*pl.*-**muri**) *sn.* Cenușă care păstrează încă forma lucrului ars: **Omenirea-i o țigară Care se preface 'n ~** (ALECS.); **la gura sobei era un morman de ~ de hîrtie** (DLVR.); **a se face ~, a arde ~,** a arde de tot: **cînd se deșteptă și sluga împăratului, friptura se făcuse ~** (ISP.); **au aruncat pielea de șarpe în cuptor de a ars ~** (MERA) [comp. alb. š k r u m b, bg. s k r u m ŭ].

SCRUMA (-**mez**) *vb. tr.* A arde pînă să se facă s c r u m, a preface în scrum.

SCRUMBIE *sf.* ① Pește de 25-30 cm., cu corpul rotund, de coloare albastră-verzuie pe spinare, cu pîntecele argintiu; trăește în cete numeroase în apele mării; numită și ,,scrumbie-albastră'' sau ,,scrumbie-de-mare''; se consumă proaspăt, sărat sau afumat *(Scomber scombrus)* (4383): **~ sărată; ~ afumată** ¶ ② Pește cu corpul lungăreț și turtit, cu solzi măricei ce se desprind ușor, de coloare albastră-verzuie pe spate, argintie pe laturi și albă pe pîntece; trăește pe coastele mării Negre, de unde, pe la sfîrșitul lui Februarie, trece în apele Dunării; carnea ei e foarte gustoasă și se consumă proaspătă (friptă la grătar sau fiartă), sărată sau afumată; numită de obiceiu ,,scrumbie-de-Dunăre'' *(Alosa pontica)* (4382) [ngr. σκουμπρί].

Fig. 4382. Scrumbie-de-Dunăre.

Fig. 4383. Scrumbie-de-mare.

SCRUMBIOARĂ (*pl.*-**re**) *sf.* ① *dim.* SCRUMBIE ¶ ② Varietate de scrumbie de Dunăre, de cel mult 10 cm. lungime *(Clupea cultriventris)*.

SCRUMBIȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* ① *dim.* SCRUMBIE ¶ ② Varietate de scrumbie de Dunăre, de cel mult 20 cm. lungime; numită și ,,rizeafcă'' *(Alosa Nordmanni)*.

SCRUMELNIȚĂ (*pl.*-**țe**), SCRUMIERĂ (*pl.*-**re**) *sf.* Farfurioară în care se depune s c r u m u l țigărilor: **scrumelnițî și cristaluri mărunte** (SAD.); **trîntind țigareta în scrumieră** (CAR.).

SCRUMUI (-**muiu**) *vb. tr.* A preface în s c r u m.

SCRUNTAR *sbst.* ① ***Mold.*** Loc nisipos, pie-

tros, la marginea mării sau a unui rîu ¶ ③ Pădurice, pîlc de pădure (VAS.).

SCRUPOS *adj. Mold.* Fărîmicios, care se rupe ușor: pămînt ~, uscat, plesnit în toate părțile (VLAH.) [comp. CRUPE și rut. skrupity].

*__SCRUPUL__ (*pl.*-le, -luri) *sn.* ① Neliniște, îngrijorare ce cuprinde pe cineva cu privire la legitimitatea, la moralitatea unui lucru ce a făcut sau e pe cale să facă: iartă-mă, am ~urile mele de conștiință (CAR.) ¶ ② Mare exactitate în împlinirea datoriilor sale ¶ ③ Mare băgare de seamă și delicatețǎ în procedeuri, în moravuri [fr.].

*__SCRUPULOS__ *adj.* ① Care are scrupule: puțin scrupuloși în întrebuințarea mijloacelor (I.-GH.) ¶ ② Migălos, cu mare băgare de seamă la cele ce face și în toate amănuntele: toate părticelele acestei compuneri sînt lucrate... cu o scrupuloasă acuratețǎ (ODOB.) [fr.].

*__SCRUPULOZITATE__ *sf.* Firea celui scrupulos; mare băgare de seamă în toate amănuntele, migăloșie, exactitate minuțioasă: făcea pretutindeni chipul animalelor ce întîlnea, însemnînd cu ~ proveniența lor (ODOB.) [fr.].

*__SCRUTA__ (-tez) *vb. tr.* A cerceta cu de-amănuntul, a căuta să pătrundă bine cu mintea: în vremea aceasta, îl scruta mereu cu privirea (SLV.) [fr. < lat.].

*__SCRUTĂTOR__ 1. *adj. verb.* SCRUTA. Care scrutează: privire scrutătoare.

2. (și SCRUTATOR) *sm.* Persoană care, într'o adunare sau la alegeri, e însărcinată să adune buletinele de vot și să constate rezultatul scrutinului [după fr. scrutateur].

*__SCRUTIN__ (*pl.*-ine) *sn.* ① Fel de a vota prin punerea unui buletin sau unei bile într'o urnă ¶ ② Totalitatea buletinelor sau bilelor depuse în urnă: a despuia ~ul, a număra voturile și a constata rezultatul [fr.].

*__SCUADRĂ__ — ESCADRĂ.

*__SCUD__ *sm.* Veche monedă de argint, care circula în părțile apusene ale Europei, în valoare de 5 lei (▪ 4384) [it. scudo].

SCUFĂ (*pl.*-fe) *sf.* ① = SCUFIE ¶ ② Căciulița rotundă pe care o poartă călugărițele [ngr. σκοῦφος].

SCUFIE, *Mold.* SCUFIE *sf.*

Fig. 4384. Scud din veacul al XII-lea (al regelui Ludovic al VII-lea al Franței).

Fig. 4385. Scufie.

Căciuliță de pînză, de mătase, de stofă, etc., cu care se culcă unele persoane, noaptea (▣ 4385): forme omenești învălite în halaturi și încoronate cu scufii de noapte (ALECS.); purtînd pe cap o ~ rotundă... Năstase părea venit din alte locuri aci (LUNG.) [ngr. σκούφια < it.].

SCUFIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* SCUFĂ ¶ ② Scufie mică cu care se acopere capul copiilor mici, bonețică (▪ 4386): Maria văzu că scufița e udă de lacrimi (GRL.).

SCUFUNDA (-fund) *vb. tr.* și *refl.* A (se) cufunda: să dea ploi să se înnece semănăturile și să se scufunde pămîntul (R.-COD.); apa se scufundă bolborosind, ca suptă de gura unei viitori (VLAH.); Ⓕ: sînt convinși că... dacă ar lipsi ei, țara s'ar scufunda (I.-GH.).

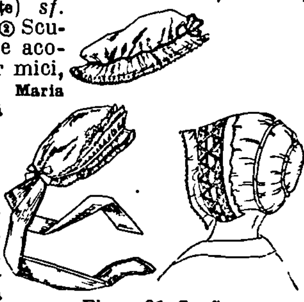

Fig. 4386. Scufițe.

SCUFUNDACIU *sm.* = BODÎRLĂU [scufunda].

SCUFUNDĂTOR 1. *adj. verb.* SCUFUNDA. Care se scufundă.

2. *sm.* Cel ce se scufundă (în mare), scafandrier.

SCUFUNDĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a (se) scufunda; rezultatul acestei acțiuni.

SCUIPA (scuip) *vb. tr.* și *intr.* ① A da afară din gură, din gîtlej, din plămîni, diverse secrețiuni (salivă, flegmă), sînge, etc. (*Olten.* „a scuipi", *Băn.* „a schipi", „a șchipi", *Mold.* „a stupi", etc.): ~ flegmă; ~ sînge; ~ pe jos; Ⓕ ~ de sus, a se arăta mîndru, disprețuitor; Ⓟ: cine scuipă în sus, îi cade pe obraz; Ⓟ: nu ~ în puț, că se poate întîmpla să bei din el; a-și ~ în sîn, a alunga sperieciunea, duhurile necurate, deochiul (scuipîndu-și în sîn), după o străveche credință populară: sătenii începură să-și facă cruce și să-și scuipe în sîn de frică (ISP.) ¶ ② *Pr. ext.* A da afară prin gură, ca și cînd ar scuipa: aduseră mîna la gură și-și scuipară pe tipsii dinții lor, împreună cu boabe de mărgăritar (ODOB.); Ⓟ: mănîncă sfinți și scuipă draci, se zice despre un ipocrit ¶ ③ Ⓕ A vărsa ca din gură, a da afară printr'o deschizătură: tunurile scuipau foc ¶ ④ Ⓕ A rosti ocări, vorbe urîte: D'alde astea și-alte cîte rele 'n lume Le scuipa nevasta din gură cu spume (PANN) [lat. vulg. *scŭpio,-pīre].

SCUIPAT (*pl.*-aturi) 1. *sn.* Secrețiunea glandelor salivare, care se adună în gură și se scuipă afară, salivă; ➡ CUC ⑥.

2. *sbst.* Faptul de a scuipa.

SCUIPĂTOARE *sf.* Vas în care se scuipă (▣ 4387).

Fig. 4387. Scuipătoare.

SCUIPĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a scuipa ¶ ② Scuipat aruncat jos.

○ **SCUIPI** (-peso)... ➡ SCUIPA...

SCUL (*pl.*-luri) *sn.* Colacul de fire de bumbac, de lînă, de mătase, etc. rășchiat pe rășchitor care apoi se dapănă pe ghem (*Mold.* „căleapă") (▪ 4388): dintr'un ~ se fac mai multe jurubițe [ngr. σκουλί].

Fig. 4388. Scul.

SCULA (scol) 1. *vb. tr.* ① A deștepta din somn: m'a sculat cu noaptea 'n cap ¶ ② A ridica în picioare: am sculat toată casa (și) am trimis după doctor (NEGR.).

2. *vb. refl.* ① A se deștepta, a se da jos din pat: cine se scoală mai de dimineață, acela e mai mare în sat la ei (CRG.); Ⓟ: cine se scoală mai de dimineață, ajunge mai departe; Ⓟ: cine se culcă nemîncat, se scoală fără vreme; Ⓟ: cine se culcă cu cînii, se scoală cu purici; a se ~ din morți, a învia ¶ ② A se ridica în picioare: se sculă drept în picioare (I.-GH.) ¶ ③ A se ridica spre a porni undeva: s'au sculat deci împăratul și împărăteasa și s'au dus la unchiaș acasă (ISP.); s'au sculat Gheorghe Ștefan logofătul cu oaste asupra lui și l-au scos din domnie (NEC.) ¶ ④ ‡ A se răscula: toate popoarele creștine din Turcia s'au sculat sau sînt gata a se ~ împotriva Turcilor (BĂLC.) [lat. *excubulare].

SCULĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Obiect mic și de mare preț (făcut din aur sau argint și împodobit adesea cu pietre scumpe), giuvaer, odor: în mijloc e biserica, plină de scule și de odoare vechi (VLAH.) ¶ ② Ⓕ *iron.* Lucru de preț sau de nimic, soiu bun sau rău, poamă (bună sau rea): așa își lăuda bietul creștin scula de nevastă (R.-COD.) ¶ ③ Ⓟ Unealtă (de meșteșugar): nu-i vorbă, tot atîta se toarce și c'o furcă mai așa, dar parcă-ți umblă mîna mai ușor pe-o ~ frumoasă (VLAH.); lasă, tată, c'o să rămîi cu sculele mele de pescărie și n'ai să te prăpădești tu! (R.-COD.); nu era ~ trebuincioasă vînătorului (BR.-VN.); Ⓕ: un asemenea argat e ~ de aur la o gospodărie (S.-ALD.) ¶ ④ *pl.* Țesăturile și cusăturile ce alcătuesc zestrea casei: au ieșit din nucă numai scule de aur, așa de frumoase, că ale ălorlalte parcă erau trențe pe lîngă ale ei (R.-COD.).

SCULAT 1. *adj. p.* SCULA ¶¶ Ⓒ NESCULAT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) scula.

SCULĂTOARE *sf.* ① = GEMĂNARIȚĂ ① ¶ ② = UNTUL-VACII [scula].

SCULĂȚEL *adj.* Care te face să te scoli și să salți, să joci: alte cîntece ~e ca aceste... jucam pînă ce asudau podelele (CRG.) [sculat].

*__SCULPTA__ (-tez) *vb. tr.* A ciopli cu dalta în piatră, în marmoră, în os, în lemn, etc. spre a face figuri, ornamente, etc.: ~ un bust, o poartă, un stîlp [fr. < lat.].

*SCULPTOR *sm.* ⚲ Cel ce se îndeletnicește cu sculptura [fr. < lat.].

*SCULPTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ⚲ ① Arta de a sculpta ¶ ② Lucrare sculptată [fr. < lat.].

*SCULPTURAL *adj.* ⚲ Ce ține de sculptură sau se poate compara, prin frumusețe, cu o lucrare de sculptură: vorbind cu o prietenească admirație despre... tăietura ~ă a versurilor lui Dan (VLAH.) [fr.].

SCUMBRIE = SCRUMBIE.

SCUMP 1. *adj.* ① Care costă mult (© „ieftin"): cînd n'ai, cămila de un ban e ~ă (PANN); e ~, dar face, se zice, ironic, aceluia care se plînge că a plătit prea mult pentru un lucru ¶ ② Care cere prețuri mari, care nu vinde ieftin: nu cumpăr la d-ta, că prea ești ~ ¶ ③ De mare preț, prețios: piatră ~ă; daruri ~e; făcut-au două mănăstiri mari... și le-au înzestrat cu multe sate... și cu veșminte ~e înăuntru și cu odoare (GR.-UR.) ¶ ④ Drag: ~ă mamă; ~e amintiri; e tot ce am mai ~ pe lume; ...:, pe viața mea, pe ce am mai scump, că nu i-am ascuns-o eu!" (BR.-VN.); Ochii unui înger ~ Din albastrul de cicoare (COȘB.) ¶ ⑤ Sgîrcit, avar: e ~ la tărîțe și ieftin la făină; Ⓟ; la stăpînul ~, sluga hoață; —Ⓕ e ~ la vorbă, la rîs, vorbește, rîde rar; e ~ la vedere, se arată rar.

2. *adv.* Plătind bani mulți, pe un preț mare: plătește ~; joacă ~.

3. *sm.* Om sgîrcit: Ⓟ: ~ul mai mult păgubește și leneșul mai mult aleargă [vsl. s k ą p ŭ].

‡ SCUMPĂRA (-păr) *vb. tr.* A răscumpăra.

SCUMPĂTATE *sf.* ① SCUMPETE ①: o masă... lucrată cu peruzele în argint, a căriia nu este atît ~a cît este frumusetea (C.-RAO.) ¶ ② Pază minuțioasă, scrupulozitate: Dreptatea o păzesc cu mare ~ (OON.) ¶ ③ † Sgîrcenie.

SCUMPENIE *sf.* Sgîrcenie [s c u m p].

SCUMPETE *sf.* ① Preț foarte ridicat la lucrurile de vînzare; timp în care toate se vînd cu preț foarte ridicat: făcîndu-se mare ~ de pîne în Rîm (N.-COST.); mămăligă cu barabule... se face mult în vreme de ~ (ȘEZ.) ¶ ② Lucru s c u m p, prețios ¶ ③ Scumpeturi *pl.* Lucruri de mare preț, odoare scumpe: carele încărcate cu tot felul de scumpeturi (VLAH.); deși era fecior de împărat, nu mai văzuse asemenea scumpeturi (ISP.); avea o bibliotecă măricică, ...covoare pe jos, și multe alte scumpeturi (SLV.) ¶ ④ † Sgîrcenie: Duca-Vodă, pentru ~a lui, ca să nu cheltuească bani cu oaste, n'au primit sfatul lui Racoți (MUST.).

SCUMPI (-pesc) 1. *vb. tr.* A ridica prețul, a face mai s c u m p: a scumpit marfa; războiul a scumpit viața.

2. *vb. refl.* ① A se urca prețul, a se face mai scump: pîinea s'a scumpit; traiul se scumpește din zi în zi ¶ ② A se arăta sgîrcit, a se sgîrci: fiindcă te scumpești pentru două sălașe de Țigani, pune-ți pofta 'n cuiu despre cuscrie cu mine (ALECS.); de te vei scumpi la sămănat grîu, te vei căi la săcerat (DRAGH.).

SCUMPIE *sf.* ✤ Arbust, cu flori verzi-gălbui, a cărui scoarță e întrebuințată la tăbăcitul pieilor; numit și „scumpină" *(Rhus cotinus)* (▣ 4389): Capra face stricăciune scumpiei Și scumpia își răzbună cu pielea ei (PANN); Un bondar se căina, Stînd pe-o creangă de ~ Ce la vînt se legăna (OON.) [pol. s k ą p i a].

Fig. 4389, Scumpie.

SCUND *adj.* ① Jos, nu prea înalt: cîteva chilii ~e, întunecoase, adăpostesc vre-o doi, trei călugări (VLAH.); Pe bănci de lemn în ~a tavernă mohorîtă (EMIN.) ¶ ② Mic la stat: femeia e ~ă ca putineiul, însă are doruri întinse ca bolta seninului (JIP.) [vsl. s k ą d ŭ].

SCUNDAC *adj. dim.* SCUND: cînd ești mic, ~, văzut ai că te hărtăpălesc toți (JIP.).

○ SCUPI, SCUPIA = SCUIPA.

‡ SCURA (scur) *vb. tr.* A curăți [lat. e x c u r a r e].

‡ SCURE, SCURĂ ☛ SCURGE.

SCURGĂTOR 1. *adj. verb.* SCURGE. Care (se) scurge.

2. SCURGĂTOARE *sf.* Canal de scurgere.

SCURGE (scurg; *pf.* scursei; *part.* scurs), ‡ SCURE, ‡ SCURĂ (scur) 1. *vb. tr.* ① A lăsa să curgă afară, a da drumul să curgă, să iasă tot lichidul: ~ toată apa din heleșteu, tot vinul din bute, tot sîngele din trup; ~ buretele de apă; Ⓕ a-și ~ ochii, a vărsa foarte multe lacrimi, a plînge mult: Nu-ți mai ~ ochii tineri (EMIN.); cine plînge pe altul, ochii lui își scurge (PANN) ¶ ② Ⓕ A seca, a stoarce de bani: după ce m'a scurs bine de bani prin Viena și prin Paris (ALECS.).

2. *vb. refl.* ① A curge afară (tot lichidul): s'a scurs tot vinul din bute; averea (e) ca o baltă, cum îi faci un șănțuleț, toată se scurge (GOL.); atîta a plîns el după soție, pînă ce mai i s'o scurs ochii (VAS.); din ochii lui Făt-Frumos se scurgeau șiroaie de lacrimi (CRG.); Ⓕ a i se ~ ochii (după ceva), a rîvni, a dori din răsputeri (să dobîndească ceva): cum văzură ele condurii, li se scurgeau ochii după dînșii (ISP.) ¶ ② A se vărsa (*vorb.* de un rîu): Alexandru Machedon... au făcut... acel vestit oraș Alexandria, unde se scură apa Nilului în marea (M.-COST.) ¶ ③ A (se) trece (încet, pe nesimțite): s'au scurs trei ani de-atunci; multe mai face și desface vremea scurgîndu-se încetinel (BR.-VN.) [lat. e x c u r r ĕ r e > ‡ s c u r e, modificat în conjugare după c u r g e].

SCURGERE *sf.* ① Faptul de a (se) scurge: o ~ de sînge ¶ ② Trecere: după ~ de mai mulți ani.

SCURMA (scurm) *vb. tr.* și *intr.* ① A răscoli țărîna cu ciocul, cu botul, cu unghiile, cu ghiarele, cu labele, etc., a rîcîi: lac au scurmat și au săpat și va cădea în groapa ce au făcut (NEC.); cînd scurmă cînele în prispă, ai să ai scîrbă (GOR.); în fie-care toamnă, bătrînii scurmau țărîna la piciorul cireșului (OEM.); se opri în fața mea cu ochi fioroși și prinse să scurme pămîntul (GN.); Am o cățelușă, Scurmă în cenușă (GOR.), *ghicitoare despre* „lulea"; Ⓕ: rare-ori îi provoacă curiozitatea... de a ~ și-a căuta, în pulberea de vorbe, un grăunte de înțeles (VLAH.) [‡ s c u r i m a < lat. vulg. *e x c o r r i m a r e].

SCURMĂTOR *adj. verb.* SCURMA. Care scurmă: Ⓕ: apoi ochii lui ~i deslușiră limpede o namilă mai înaltă ca stejarii (OEM.).

SCURMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a s c u r m a; rezultatul acestei acțiuni: ne mai auzind... nici o ~ de găină (CRG).

SCURS 1. *adj. p.* SCURGE ¶¶ © NESCURS.

2. *sbst.* Faptul de a (se) scurge.

SCURSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* — SCURSOARE ③: păstorul trebue să o ferească ca să nu se adape (oaia) din bălți, din scursături, din mlăștini (ION.),

SCURSOARE *sf.* ① Faptul de a se scurge, scurgere ¶ ② Loc pe unde se scurge: pe guri căscate, prin tot ocolul acelei văi fără de ~, țîșnește tina în sus (OOB.) ¶ ③ Apa, lichidul ce se scurge: valea, mai strîmtîndu-se, aduna, ca într'o pîlnie, scursorile pripoarelor (VLAH.) [s c u r s].

SCURSURĂ (*pl.*-suri) *sf.* ① Loc pe unde se scurge: mergînd el pe scursura pîrîului, tot în susul apei (CRG.); Geții, mai adese trecînd scursurile Dunării, în Dobrogea făcea mari prăzi (N.-COST.) ¶ ② Parte din lichidul ce se scurge încetul cu încetul dintr'un vas cu doage [s c u r s].

SCURT 1. *adj.* ① De o lungime mică (© „lung"): păr ~; băț ~; rochie ~ă; mîneci ~e; ☛ CÎINE ①; COADĂ ① ¶ ② A avea vedere ~ă a fi ~ la vedere, a nu vedea decît la o mică distanță, a fi miop ¶ ③ Puțin; peste ~e zile sosit-au veste că Timuș... intră pre la Soroca în țară (M.-COST.); ~ă vorbă, ~ă socoteală, în puține cuvinte, ca să nu lungim vorba: și, ~ă vorbă, unde erau trei, eu eram al patrule (CRG.); minte ~ă, puțină pricepere; Ⓟ: femeia-i poale lungi și minte ~ă ¶ ④ De puțină durată, care nu ține mult: zilele sînt mai ~e iarna decît vara; viață ~ă; în ~ă vreme; termen ~; convorbire ~ă; respirație ~ă, gîfîială ¶ ⑤ Alcătuit din puține sunete, cuvinte sau rînduri: o vorbă ~ă; o frază ~ă; o scrisoare ~ă ¶ ⑥ Scund, mic la stat: un om nalt ia o nevastă foarte ~ă (ISP.) ¶ ⑦ 🕮 Care se rostește în grabă, fără a apăsa tonul prea mult: o vocală ~ă.

2. *adv.* Într'un cuvînt, ca să nu mai lungim vorba; ~ și cuprinzător, fără multă vorbă; pe ~, fără a întrebuința prea multe fraze, fără a da prea multe amănunte, în rezumat; a lua, a apuca de ~, a sili să se justifice să spună ce știe; a ținea de ~, a observa de aproape, a ținea în frîu [lat. vulg.

*e x c u r t u s, format sub influența lui e x c u r t a r e < clas. c u r t u s].

SCURTA (-tez) 1. *vb. tr.* și *intr.* A face mai scurt (© „a lungi"): ~ mînecile; lucrul lungește viața, iar lenea o scurtează (ZNN.); ca să scurteze din cale, de cu seară a plecat și în tindă s'a culcat (ZNN.); Ⓕ ~ zilele cuiva, *a)* a-l amărî, a-i face zile fripte; *b)* a lua viața: județul lui Dumnezeu n'au răbdat păcatul lui, ce curînd i-au scurtat zilele, și totuși au murit cu moarte bună (LET.).

2. *vb. refl.* A se face mai scurt: zilele s'au scurtat; i s'a scurtat viața; noroc că i se scurtase calea și ajunse acasă (ISP.) [lat. vulg. e x c u r t a r e].

SCURTĂ¹ (*pl.*-te) *sf.* Inflamarea glandelor de la subsuoară: cînd ai o bubă la mînă ori la picior și obrintește, ori nu se trece curînd, faci ~ (PAMF.); dacă se pune pe ~ oțet, ea nu mai coace (PĂC.).

SCURTĂ² (*pl.*-te) *sf. Trans.* A trage scurta, a trage paiul cel s c u r t, amestecat printre altele mai lungi (ca mijloc de dovedire a celui vinovat).

SCURTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Bîtă scurtă și groasă: Ia o ~ de o nuia verde Și o cam croește tărișor pe șale (PANN); fata cu o ~ de lemn și femeia cu un tîrn... dă-l tava pin noroiu (CAR.); Și 'ncepu deodată cu nepus în masă Și cu-o ~, știi cam cioturoasă Să-l măsoare'n voie (SPER.) [s c u r t a].

SCURTEICĂ (*pl.*-ci) *sf.* Ⓣ Haină lungă, făcută din stofă de lînă colorată și căptușită cu blană mai adesea cu piele de vulpe), cu mînecile scurte și neîmblănite, purtată iarna de femeile din popor, mai rar de bărbați (*Mold.* „cațaveică") (▣ 4390): scurteicile erau pînă din sus de genunchi (VOR.); un fel de logofăt în ~ lungă de pambriu verde se arată înaintea cailor (I.-GH.) [s c u r t].

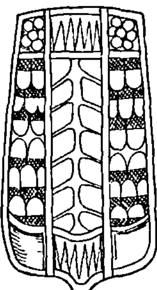
SCURTEICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Ⓣ① *dim.* SCURTEICĂ ¶ ② Mintean femeiesc, făcut din stambă sau din madipolon, rar din stofă de lînă, cu căptușală de americă; e numită și „ciupag", „zoavă", „capoțel" sau „camizol", iar în *Mold.* „polcă" sau „polcuță".

Fig. 4390. Scurteică.

SCURTICEL *adj. dim.* SCURT. Cam scurt: un om ~, iute la vorbă, cu mustața groasă și cu sprîncenele dese (SLV.); era un moșneag ~, slab, cu plete cărunte (LUNG.).

SCURTIME *sf.* ① Lungime mică, dimensiune s c u r t ă: ~a hainei, mînecilor ¶ ② Durată scurtă: ~a zilelor, vieții.

SCUT (*pl.*-turi) *sn.* ① Veche armă defensivă, de metal sau de răchită îmbrăcată cu piele, ce se purta la brațul stîng spre a apăra pieptul de săgețile sau de împunsăturile de sabie ale adversarului, pavăză (▣ 4391): cu această piele de leu se îmbrăcă el... și o purtă în toată viața lui, slujindu-i drept ~ (ISP.) ¶ ② Ⓕ Ocrotire, apărare, protecțiune: a se pune sub ~ul legii [lat. s c u t u m].

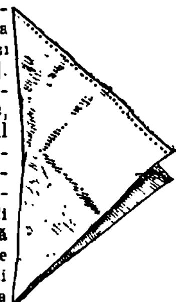

Fig. 4391. Scut.

SCUTAR¹ *sm.* Un fel de vătaf al ciobanilor, sub îngrijirea și răspunderea căruia stau turmele de oi călătoare; el e însărcinat cu ducerea socotelilor și cu îngrijirea ciobanilor, în lipsa stăpînilor: ciobanii zic că toată socoteala unei stîne cade pe seama ~ului (UR.); m'au trezit glasurile ~ilor în fundul depărtat al pădurii (BR.-VN.) [vsl. s k o t a r ĭ „păzitor de vite"].

***SCUTAR²** *sm.* ⚔ = SCUTIER [lat.].

SCUTEALĂ (*pl.*-teli) *sf.* ① *Trans.* Adăpost: cușnițele se pun la ~ și se acopăr cu fîn (ION.); să fie la ~ ...și să aibă barem ceva ogrinji dinainte (RET.) ¶ ② † Scutire, dispensă: preoții... au avut ~ pre obiceiul carele au fost legat de la Domnii cei bătrîni (N.-COST.); veniți după mine, să vă fac cărți de ~, să nu dați nimica în zilele mele (NEC.) [s c u t i].

SCUTEC, SCUTIC (*pl.*-ce) *sn.* ① Ⓣ Bucată dreptunghiulară de flanelă sau de pichet de înfășat pruncii (▣ 4392): copilul cîndu-l desfașă den scutecele lui... închipuesc desbrăcarea de omul cel vechiu și de viața cea dentîiu (PRV.-MB.); scutecele copiilor nu trebue lăsate noaptea afară (GOR.) ¶ ②Ⓕ Fază primitivă, început: sub zidurile acestea zac scuticile poporului român de azi (VLAH.) [bg. s k u t a k ŭ „șorț"].

Fig. 4392. Scutec.

‡**SCUTELNIC** *sm.* ① Om scutit de ori-ce bir către stăpînire, prin faptul că se afla în serviciul Domnului sau al unui boier: boierii erau bogați..., dar averile lor erau în moșii, în ~i, poslujnici și Țigani (I.-GH.); — și *adj.*: cela ce va fi ~ să nu plătească vamă... poate să să bucure și să să veselească cu acest bine pînă cînd să vor împlea doodzeci de ai (PRV.-LP.); nu avea și el de la cine lua bani, că țara era giumătate ~ă (NEC.) ¶ ② ⚔ Ostaș, milițian care slujea fără nici o leafă, fiind scutit pentru aceasta de ori-ce bir către stăpînire [s c u t e a l ă].

SCUTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① † A ocroti, a păzi, a feri, a apăra: ~ de vînt, de ploaie, de dușmani, de moarte ¶ ② A ținea în păstrare, a păstra: cine va crede... un lucru ca acela și i-l va da să i-l ție și să i-l scutească, iară el să va sluji cu dîns... să să certe ca un fur (PRV.-LP.) ¶ ③ A cruța: moartea nu scutește pe nimeni; voiu să-l scutesc și pe dînsul, sărmanul, că e bătrîn (ISP.); *F* scutește-mă, te rog! dă-mi pace, nu mă plictisi cu așa ceva ¶ ④ A scăpa, a salva: au început... a fugi... unii înnot cu cai cu tot, alții cu luntri, carii cum putea, să-și scutească viața (N.-COST.) ¶ ⑤ A nu supune la, a apăra de anumite sarcini sau dări, a dispensa: ~ de armată, de bir, de vamă; pe la tîrguri au fost scutind boierii cei mari și mici circiume, așijderea și arhiereii și mănăstirile (N.-COST.).

2. *vb. refl.* A se apăra, a se feri; a se adăposti: pe timp de „vreme mare", nu e bine să te scutești sub căpițe de fîn, paie sau sub arbori (GRM.); îl sîngeraseră pe bietul iepuraș și el nu se putea scuti nicăiri (MERA) [s c u t; comp. vsl. š t i t ŭ „scut" > š t i t i t i „a apăra"].

SCUTIC ☞ SCUTEC.

***SCUTIER** *sm.* ⚔ Tînăr nobil, ostaș care purta (în Occident) scutul domnului său: în tot păstorul astăzi există un ~ (ALECS.) [s c u t, format după fr. é c u y e r].

‡**SCUTINȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Scutire, scuteală [s c u t i].

SCUTIRE *sf.* Faptul de a s c u t i, de a apăra (de anumite sarcini, de dări, etc.), dispensă: ~ de armată, de bir, de vamă.

SCUTITOR 1. *adj. verb.* SCUTI. Care scutește, care ocrotește.

2. *sm.* Ocrotitor, apărător, protector: Dumnezeu este apărătorul celor drepți și ~ul celor năpăstuiți (ISP.).

SCUTUR *sbst.* ① Faptul de a s c u t u r a; bătaia vîntului, adiere: Cînd... florile-și pierd roua la-al zefirului ~ (ALECS.) ¶ ② Scuturătură, tremurătură, tremuriciu.

SCUTURA (-tur) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A mișca cu putere încoace și încolo, a sgudui, a clătina, a agita: ~ un pom; ~ capul, pletele, coama; ~ din cap ¶ ② A face să tremure: o săptămînă m'au tot scuturat frigurile (RET.) ¶ ③ A curăța de praf, a scoate praful: ~ hainele, covoarele, mobilele, cărțile; ~ de praf; îi spuse să scuture și să deretice pin casă (ISP.) ¶ ④ Ⓕ *F* A bate, a stîlci în bătăi: ~ cojocul cuiva, a-i trage o bătaie sdravănă; Și îndată se pornește Să-l scuture vrăjmășește (PANN) ¶ ⑤ A da jos frunzele, a despuia de frunze: vîntul scutură frunzele copacilor ¶ ⑥ Ⓕ A alunga, a (se) desbăra, a (se) scăpa de ceva: Mamă, zi să vie nenea, Ca să-mi mai scuture lenea (PANN) ¶ ⑦ A sdruncina: căruța n'avea arcuri și mă scutura rău ¶ ⑧ Ⓕ *F* A-i lua toți banii, a-l lăsa fără un ban; ~ punga cuiva, a o goli de tot.

2. *vb. refl.* ① A se mișca cu putere încoace și încolo, a se agita spre a se desbăra de ceva netrebuincios sau supărător: a se ~ de praf; cînd svîrli apa descîntată pe un cîne și el se scutură, atunci să știi că bolnavul are leac (GOR.) ¶ ② A tremura, a tresări, a-l cuprinde fiori: se făcu un noroiu cleios și puturos, de ți

se scutura carnea de pe tine (ISP.); cînd se scutură corpul vre-unei persoane fără voie, ...o pomenește diavolul (GOR.); Ⓟ mi se scutură carnea (CIAUȘ.), mă cutremur (de groază) ¶ ③ ♣ A cădea jos (*vorb.* de frunze, de flori, de poamele de pe arbori): s'au scuturat frunzele, florile; Ⓟ: Ce-a fost verde s'a uscat, Ce-a 'nflorit s'a scuturat ¶ ④ Ⓕ A se lepăda, a fugi cu groază de ceva [lat. vulg. excutulare].

SCUTURAT 1. *adj. p.* SCUTURA ¶¶ © NESCUTURAT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) scutura.

SCUTURĂTOARE *sf.* ① Teica morii ¶ ② Măturică de pene cu care se scutură praful: îl pufuește, pentru colb, cu ~a făcută din pene (GRL.).

SCUTURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a (se) scutura; clătinătură, sgîlțîitură, sdruncinătură; tremurătură: cu o ~ svîrli din spate cojocul pe o laiță (SAD.); o ~ puternică îl apucă dintre spete (CAR.) ¶ ② Ceea ce se scutură, ceea ce cade jos în urma scuturării: ghiulelele pîrîiau, pocneau, de păreau ~ din nuci (JIP.); ~ de fîn, floare de fîn scuturată, căzută din iesle.

SCUȚ (*pl.*-turi) *sn.* ① Vargă ascuțită de ghiață ce se formează iarna pe la streșini sau pe crengile copacilor, țurțur: s'a făcut pe urmă acolo tot ~ și baba și oile ei (R.-COD.); semnele ne-arată greșalele, ca ~urile ce ne-arată gerul (GOL.) ¶ ② (GOL.) Murdărie formată pe pîntecele dobitoacelor, din amestecarea părului cu balegă (CIAUȘ.) (TUT.).

***SCUZA** (scuz) 1. *vb. tr.* ① A aduce scuze, a cere iertăciune ¶ ② A primi scuzele cuiva ¶ ③ A ierta.

2. *vb. refl.* A cere scuze, a-și cere iertăciune [fr. excuser].

***SCUZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ① Cuvînt, motiv propus de cineva spre a se desvinovăți sau spre a justifica pe altul ¶ ② Pretext de a nu face ceva ¶ ③ Cerere de iertare, iertăciune: a-și cere scuze [fr. excuse].

***SCUZABIL** *adj.* De scuzat, care poate fi iertat ¶¶ © NESCUZABIL [fr. excusable].

†**SDELCĂ**, ZDELCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Contract (de vînzare): dac'aș găsi vr'un tertip ca să schimb zdelca (ALECS.); îl întîlneam în toate zdelcile, în toate otnoșeniile, în toate pisaniile (I.-GH.) [rus. sdělka].

○**SDRAGON**, SDRAHON, ZDRAHON *sm.* ꟻ *Mold.* Om nalt, șdravăn și chipeș (ca un dragon): avem două fete mari... coșcogea, cît niște sdragoni (ALECS.); sdrahonul cel nalt... le vîrî în chimir (SAD.) [rut. dragon].

SDRANC!, SDRANG(A)!, SDRÎNG!, ZDR- *interj.* Imită sunetul produs de izbirea unui vas sau unui obiect de metal, de zăngănitul armelor, etc.: cînd stringea gunoiul la ușă, zdring! scapă fără de veste inelul (MERA) [onom.].

SDRĂNCĂNI... ☛ SDRĂNGĂNI...

SDRANG(A)! ☛ SDRANC!

SDRĂNGĂNI, SDRÎNGĂNI, SDRĂNCĂNI, STRĂNCĂNI, ZDR-(-ănesc, -ăn) *vb. tr.* și *intr.* ① A produce un zăngănit, a lovi un obiect de metal făcîndu-l să răsune; a zăngăni: s'a suit în fugă pe scară, sdrăngănind sabia de toate treptele (I.-GH.); Muzică făcea cu drîmboaie, Sdrăncănind clopoței de cioaie (BD.-DEL.); Asta-i fată de chinez, Auzi banii sdrăncănesc (CĂT.) ¶ ② A sbîrnîi, a face să vibreze coardele unui instrument muzical: era silit adesea să-și sdrîngănească mandolina mai tare (D.-ZAMF.) [sdranc! etc].

SDRĂNGĂNIT, SDRÎNGĂNIT, SDRĂNCĂNIT, STRĂNCĂNIT, ZDR- *sbst.* Faptul de a sdrăngăni; rezultatul acestei acțiuni: pornesc apoi în huruituri de roate și 'n zdrăngănitul fierăriei (LUNG.).

SDRANȚĂ... ☛ SDREANȚĂ...

SDRAVĂN, ZDRAVĂN 1. *adj.* ① † Sănătos, teafăr, fără meteahnă, fără cusur: la olari, oală ~ă nu găsești (ZNN.) ¶ ② Ⓕ Cu mintea întreagă, în toate mințile, în toată firea: da ce, mă, nu ești ~? ce să-ți dau eu să mănînci acum la miezul nopții? (ISP.) ¶ ③ Puternic, tare, vînjos, viguros, robust: se pomeni c'o mînă ~ă care-i cade greu pe umăr (VLAH.); dascălul bisericii, un holteiu ~, frumos și voinic (CRG.) ¶ ④ Solid, trainic: legăturile pîrîiau, parcă n'ar fi fost sdravene, și căzură jos de pe dînsul (ISP.).

2. *adv.* Cu putere, tare; bine de tot: Căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o ~ (EMIN.); a încărcat carul ~ și l-a cetluit bine (CRG.) [vsl. sŭdravinŭ].

○**SDRĂVĂNA**, ZDRĂVĂNA (-avăn) *vb. intr.* *Băn.* A strănuta [sdravăn, de la urarea „sdravăn!", făcută celui ce strănută].

SDRAVĂȚ, SDRĂVĂȚ, ZDR- *sm.* ♣ = MLAJĂ ① [bg. zdravecŭ, srb. zdravac].

SDRĂVENI, SDREVENI, ZDR- (-enesc) *vb. refl.* A se face (iar) sdravăn, a se însdrăveni.

○**SDRĂV(N)I**, ZDRĂV(N)I = SDRĂVĂNA.

SDREANȚĂ, DREANȚĂ, (S)TREANȚĂ (*pl.*-ențe, *Trans.* SDRANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Fâșie veche, ruptă dintr'o stofă, dintr'o haină, cîrpă ruptă: ca pe-o treanță veche într'un colț l-a aruncat (PANN); Țiganul nu poate trăi fără strențe (ALECS.) ¶ ② Ⓣ Haină sau rufă uzată și ruptă: copilandri, cu picioarele goale, cu cîte o sdreanță pe dînșii (ISP.); barba lui, albă și deasă, ascundea trențele de pe dînsul (ODOB.) ¶ ③ ✕ *pl.* Frecăței de aluat (din făină, apă și ouă) ce se pun în supă [comp. vsl. sŭdranŭ „rupt" < sŭdrati].

SDREAȚĂ *sf.* și SDREȚE *pl.* ♣ = LINTIȚĂ.

SDRELI (-elesc) *vb. tr.* A jupui puțin pielea, a sgîria ușor: pietrarul care-și va ~ degetele între dalta și ciocanul cu cari o va ciopli (DLVR.); poliția... lovind, sdrobind, sdrelind orbește, și-a făcut loc pînă la statua eroului (CAR.).

SDRELITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Jupuitură, sgîrietură ușoară a pielii [sdreli].

SDRENȚĂROS, SDRENȚEROS, SDRENȚUROS, (S)TRENȚĂROS, (S)TRENȚEROS, (S)TRENȚUROS, (S)TREMȚĂROS, (S)TREMȚEROS, (S)TREMȚUROS 1. *adj.* Rupt și învechit ca o sdreanță; cu hainele numai sdrențe: intră în casă un drumeț sdrențăros, prăpădit, a căruia înfățișare l-a înspăimîntat (BR.-VN.); urmînd la pas după un Țigan desculț și sdrențeros, cu o masala mare pe spinare (I.-GH.); își tîrîră rămășița zilelor ca argați flămînzi și sdrențuroși (RET.); Am o fată trențăroasă, Șade cu Vodă la masă (GOR.), *ghicitoare despre* „varză"; mojicul își întinde rufele cele strențeroase pe spini, sub ochii mei (ALECS.); nu căuta că mă vezi gîrbovă și stremțuroasă (CRG.).

2. *sm.* Cel îmbrăcat în sdrențe: tocmai un trențeros ca tine să o facă? (ISP.).

SDRENȚOS, (S)TRENȚOS, STREMȚOS, *Trans.* SDRĂNȚOS *adj.* Sdrențăros: sdrențos, murdar... Zobie își deapănă alene picioarele (DLVR.); trebuiră să plece la drum flămînzi și sdrănțoși (RET.); n'are decît o haină stremțoasă ce abia îi copere goliciunea (NEGR.) [sdreanță].

SDRENȚUI, (S)TRENȚUI, (S)TREMȚUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) rupe ca niște sdrențe, a (se) face ca o sdreanță: la numai privește opincile mele, Că se trențuiră în mici peticele (PANN); sta să-i crape sucmanul cel sdrențuit de pe dînsul (ISP.).

SDRENȚUROS ☛ SDRENȚĂROS.

SDREVENI ☛ SDRĂVENI.

○**SDRÎMBĂ** *sf.* *Trans.* (PĂC.), *Olten.* SDRÎMBOIU (*pl.* -oaie) *sn.* Fluier ce-și fac copiii dintr'un duduloiu (lujer) de ceapă [comp. DRÎMBĂ[1]].

○**SDRÎNCĂ** *sf.* *Trans.* (PAMF.) = SCRÎNCIOB.

SDRÎNG! ☛ SDRANC!

SDRÎNGĂNEI *sm. pl.* Clopoței, zurgălăi: Feciori... Cu sdrîngăneii la opinci (COȘB.) [sdrîngăni].

SDRÎNGĂNI... ☛ SDRĂNGĂNI...

○**SDROB**[1], DROB *sm.* *Bucov.* Bărbătușul dropiei.

SDROB[2] — DROB.

SDROBI (-obesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) strivi, a (se) turti, a (se) fărîma călcînd, pisînd sau lovind cu ceva tare: le sdrobesc capetele cu tufanul (ISP.); cînd cineva pică dintr'un pom ori e bătut rău de altul, se fărîmă, se sdrobește în coș (PAMF.); alții, pe dinaintea cetății, au căzut din stîncă de s'au sdrobit cu cai cu tot (MUST.) ¶ ② Ⓕ A (se) nimici: închipuește-ți... să-i sdrobească băiatului cariera! (CAR.) ¶ ③ Ⓕ A (se) sfîșia, a (se) prăpădi de durere, de mîhnire: a ~ cuiva inima; cu sufletul sdrobit de mîhnire (ISP.) [vsl. sŭdrobiti].

SDROBITOR 1. *adj. verb.* SDROBI. ① Care sdrobește ¶ ② Ⓕ Apăsător, copleșitor: dovezi sdrobitoare.

2. (*pl.*-toare) *sn.* *Trans.* (VIC.) — MELIȚĂ.

SDROBITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a sdrobi; rezultatul acestei acțiuni; strivitură ¶ ② *pl.* Cașul fărîmicios care se scoate din zăr (PȘC.).

○**SDRUCI**, ZDRUCI (-ucesc) *vb. tr.* *Băn.* *Trans.* A sdrobi, a stîlci, a stropși.

○**SDRUHĂI** (-ăesc, -ăiu) *vb. tr.* *Mold.* A sgudui, a

sdruncina [comp. rut. d r o h a t y „a vibra, a oscila"].

SDRUMICA, **ZDRUMICA** (-mic) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) fărîma în mici bucățele, a (se) face fărîme: sdrumicase niște brînză sărată în taler (D.-ZAMF.); ca lutul de pre lîngă drumuri... în prav și pulbere zdrumicîndu-se (CANT.) ¶ ② A (se) sdrobi, a (se) strivi, a (se) nimici: îi sdrumică ca pe furnici (ISP.); așa urs oștirea întreagă este în stare să o sdrumice (CRG.) [d u m i c a, refăcut sub influența lui s d r o b i].

SDRUNCIN, **SDRUNCEN**, **ZDR-** *sbst.* ① Sdruncinătură: nu simțea decît sdruncinul pe șa (GN.); se rostogolise de pe locu-i înalt în sdruncinul opririi scurte a diligenței (DEM.) ¶ ② Oboseală mare de pe urma unei călătorii sau alergături: cu mare greutate și sdruncin au trecut peste nenumărate țări și mări (CRG.) ¶ ③ Ⓕ Sguduire morală, sbucium, turburare sufletească: un rău și mai mare este zdruncinul moral (VLAH.) [s d r u n c i n a]

SDRUNCINA, **ZDRUNCINA**, † **STRUNCI(U)NA** (-cin) *vb. tr.* și *refl.* ① † A (se) sdrobi, a (se) strivi, a (se) snopi: înhățînd parii... i-a sdruncinat mai toate oasele (SB.); veneau Turcii val-vîrtej, iar Romînii îi sdruncinau fără cruțare (ISP.); Și dînd de o rîpă mare, S'au sdruncinat de tot (DON.) ¶ ② A (se) sgudui, a se scutura rău trupul (*vorb.* de un car sau de o trăsură care dă în gropi sau se lovește de pietre), a (se) hurduca: m'a sdruncinat rău trăsura ¶ ③ Ⓕ A (se) turbura rău, a (se) produce o mare perturbare, a (se) prăpădi: spectacolul acesta îi sdruncina mintea (VLAH.); nopțile pierdute i-au sdruncinat sănătatea ¶ ④ A face ca cineva să nu mai fie așa de statornic în părerile, în hotărîrile sale, a-l face să se îndoească, să șovăească: sînt așa întîmplări absurde care-ți turbură mintea, îți zdruncină credința (BR.-VN.) [‡ s t r u n c i u n a < ‡ s t u r c i u n a < lat. *e x t o r t i o n a r e].

SDRUNCINĂTOR, **ZDR-**, † **STRUNCINĂTOR** *adj. verb.* **SDRUNCINA**. Care sdruncină.

SDRUNCINĂTURĂ, **ZDR-**, † **STRUNCINĂTURĂ** *sf.* Faptul de a s d r u n c i n a și rezultatul acestei acțiuni, sguduitură, hurducătură: despre sdruncinături nu vă mai vorbesc: și le poate închipui ori-cine a călătorit cu asemenea trăsuri (ISP.).

○ **SDUCNI**, **SDUGNI**, **ZD-** (-nesc) *vb. tr. Băn.* A sdruncina, a sgudui.

SDUP! *sau* **ZDUP!** *interj.* Imită sgomotul unei căderi sau aruncături precipitate: ia mațele și cu un sgomot mare, zdup! cu ele în foc (CĂT.); numai ce-aud așa, ca un vînt greu, în văzduh afară, și, deodată, zdup! pe prispă... (SAD.) [onom.].

SE 1. *pron. refl.* Se întrebuințează dinaintea sau în urma verbului: ~ culcă; ~ rade; ~ strică vremea; nu ~ poate; ducă-se; lipsească-se.

2. *Pron. nedef.* (cu înțelesul de „cineva", „oamenii", „lumea", etc.): ~ vorbește; ~ aude; întrebuințat rar și în urma verbului: zice-se [lat. s ē].

SEAMĂ, † *Mold. Trans.* **SAMĂ** (*pl.* semi) *sf.* ① † Număr, cantitate, sumă: primi și de la Batbori o seamă de oști ajutor (BĂLC.); avem... o avuție cît nu-i mai știm sama (SB.); de o ~ de vreme; cela ce va fura oaie sau bou... acela să se certe cu ocna pînă la o seamă de vreme (PRV.-MB.); fără (de) ~, nenumărat; peste ~ (de mulți), peste măsură (de mulți); *Trans.* din ~ afară, ‡ fără ~, din cale afară: îndată au și scos dări multe fără ~ pre boieri și pre țară (N.-COST.); împărăteasa noastră-i isteață din ~ afară (RET.); *Olten.* mi-am făcut seama, m'am săturat (de mîncare, de băutură, etc.) ¶ ② Socoteală, cont: a cere cuiva seama; a-și cere seama (de la stăpîn), a-și cere plata, a cere ce i se cuvine (pentru slujba făcută): își ceru seama de la stăpîn și voi... să-și ia ziua bună de la el (ODOB.); a da ~, *a)* a da socoteală, a da cont (despre ceva): pe care-l va simți că au făcut cît de puțin hatîr, cu capul va da ~ (LET.); *b)* ‡ a declara; a-și da ~ (despre ceva), a se dumeri, a pricepe, a se lămuri; a da de ~, a socoti, a calcula, a număra: tăie... o mare mulțime de copaci... de nu-i putea da nimeni de seamă (ISP.); a-și lua seama, a se răsgîndi; ☛ **BĂGA** 1 ⑩, **BĂGARE** ②, **BAGSEAMA** ¶ ③ Cunoștință, rost, rînd: a ști seama unui lucru, a-i ști rîndul, rostul, a se pricepe la un lucru: Miclăuș, cine 'nvățat, Știa seama la vînat (ODOB.); l-a întrebat despre bărbatul ei, și fiu-său îi răspunse că nu știe de seama lui nimic (ISP.) ¶ ④ A face ~ cuiva, a-l omorî; a-și face seama (singur, a-și lua viața, a se sinucide: parcă-mi vine să-mi fac seama singură de necaz și de amărăciune (CAP.) ¶ ⑤ Pază, grije; atențiune, considerațiune; a da, a lăsa în seama cuiva, a încredința, a preda: împăratul... îl primi bucuros și-i dete în ~ grajdiul, ca să grijească de cai (CĂT.); a lua în seama sa, a prelua; a lua în ~, a băga în ~, a da atențiune; a ținea ~ de ceva, a nu trece cu vederea, a nu uita de ceva, a lua în considerațiune; pe ~, pe seama cuiva, în sarcina, în puterea, în stăpînirea, sub îngrijirea cuiva: Transilvania și țările ce se țin de dînsa vor rămînea pe seama împăratului (BĂLC.) ¶ ⑥ Vază, trecere; de ~, însemnat, important, deosebit, de preț; mai cu ~, cu deosebire, mai ales ¶ ⑦ Potrivă, fel, soiu: nu e de seama mea; nu-l lăsa niciodată să se joace cu băieți de seama lui (VLAH.) ¶ ⑧ *Trans.* De bună ~, a bună ~, (de) sigur, negreșit, fără doar și poate [ung. s z á m].

SEAMĂN 1. *sbst.* Asemănare, potrivire, înfățișare de același fel: fără ~, fără potrivă (pe lume), cum nu mai e altul, alta: dacă trăia el, pusese în gînd a face din tine un vînător fără ~ (ISP.); n'are ~ (pe lume), nu mai există altul la fel.

2. **SEAMĂNUL**, **SEMENUL** *sm.* ① Aproapele, de-aproapele: a fi liber va să zică... să nu aducem supărare semenului nostru (I.-GH.) ¶ ② Cel de o seamă, la fel (cu mine, cu tine, etc.): nici unul din semenii săi nu era destoinic să-i stea înainte (ISP.) [s e m ă n a].

***SEANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Ședință [fr. s é a n c e].

SEARĂ, ○ **SARĂ** (*pl.* seri) 1. *sf.* ① ☉ Partea de către sfîrșit a zilei, cînd începe să se întunece: într'o frumoasă ~ de primăvară; mîine ~; Sîmbătă seara *sau* Sîmbătă ~; pe ~, spre ~, aproape de timpul cînd înserează; de cu ~, odată cu venirea serii: au purces Dumitrașco-Vodă de cu ~ cu Ioan Neculce hatman... la mănăstirea lui Aron-Vodă (N.-COST.); Ⓟ: ca să scurteze din cale, de cu ~ a plecat și în tindă s'a culcat ¶ ② **DESEARĂ** *sau* **DISEARĂ**, **(ÎN) ASTĂ** ~, *Mold.* F **ÎN IASEARĂ**, în seara zilei de astăzi ¶ ③ **Inde** ~, spre seară: cînd va fi inde ~, să aștearnă pe drum smoală (ISP.); s'au dat înapoi cu steagurile pre după casele Tătărașilor... și au stătut pîn' inde ~ (M.-COST.) ¶ ④ **Bună seara! seara bună!** urări la sosire sau la despărțire în timpul serii ¶ ⑤ Timpul de cînd începe să se întunece pînă în momentul culcării: unde ți-ai petrecut seara? ¶ ⑥ Ⓕ Seara vieții, bătrînețea.

2. *adv.* **SEARA**, în timpul serii: nu lucrez niciodată seara; cine n'are noroc dimineața, nici seara (ZNN.) [lat. s ē r a].

SEARBĂD ☛ **SARBĂD**.

***SEBACEU** *adj.* Care e de natura seului; glande sebacee, glande, în formă de struguri, la rădăcina părului și care secretează o substanță grasă [fr.].

SEC 1. *adj.* ① Uscat, lipsit de apă: pîrăul ce și-a făcut cale pe mijlocul văii este ~ aproape întregul an (SLV.) ¶ ② Gol, deșert, în care nu se află nimic: o nucă seacă; văzînd donița seacă a Grecoteiului... mă așteptam la cine știe ce ursuzlucuri (ISP.); tot două oale-mi fierb, una seacă și-alta goală (PANN); ☛ pușcă seacă, pușcă neîncărcată: cu pușca seacă, la vînat nu pleci (PANN); piatră seacă ☛ **PIATRĂ** 1 ① ¶ ③ Ⓕ Prost, fără minte; fără noimă, fără înțeles, fără rost: din capul tău ăla ~u, nu crez să fi ieșit cuvinte așa înțelepte (ISP.); nici eu n'am fost așa de ~ între cei de-o samă cu mine (CRG.); vorbe seci ¶ ④ Ⓕ Lipsit de: se dete jos cu sufletul plin de obidă... socotind că este ~ de noroc (ISP.); ~ de minte, prost; *Trans.* mi-e ~ de foame (DENS.), mi-e foame ¶ ⑤ Ⓟ Vinerea seacă, Vinerea Paștilor.

2. *sm.*, **SEACĂ** *sf.* Om prost, femeie proastă, lipsit(ă) de minte: secul de Mitu mi-a ascuns blana (BR.-VN.).

3. *sbst.* ① În ~, *a)* fără folos, în zadar, de geaba: a munci în ~; întrebările și rugăciunile mele le făceam în ~, căci îmi răceam gura de surda (ISP.); *b)* în gol: a da în ~; a călca în ~; *c)* cu gîtul uscat: își oprește caii, tușește în ~ și se preface și dă să vorbească (DLVR.); popa înghiți în ~ și, simțindu-și gîtul uscat, bău două pahare unul după altul (CAR.); ☛ **ÎNGHIȚI** ⑤ ¶ ② Cu ~, cu un vas gol: cînd o persoană pleacă la un drum și-i iese înainte cineva cu vre-un vas sec, nu-i va merge bine ieșindu-i cu ~ (GOR.) ¶ ③ De ~, de post; a mînca (de) ~; bucate, mîncări de ~; zile de ~; cînd turta se face numai cu apă, tocmagii sînt de ~ (ȘEZ.); sînt o mulțime de țărani cari... trăesc mai toate cîș-

legile numai cu ~ (ION.); trei ani să nu se cuminece și peste toate zilele să mănînce ~, adecă Lunea, Miercurea și Vinerea (PRV.-MB.) ¶ ④ Lăsat de ~, lăsatul *sau* lăsata ~ului, ziua înainte de intrarea într'un post, ajunul unui post mare: mă-si i-a abătut să nască tocmai despre ziuă la lăsata ~ului de postu mare (CAR.); curînd după ce s'au isprăvit nunta, care s'au timplat la lăsatul ~ului de postul Sîm-Petrului... l-au mazilit pre Antiohie din hătmănie (N.-COST.) [lat. sĭccus].

SECĂ (*sec*) 1. *vb. tr.* ① A usca, a scoate toată apa: ~ un puț, o baltă ¶ ② A goli, a deșerta, a despuia: varsă bani pînă le seacă și punga și capul și măduva oaselor (JIP.) ¶ ③ A slei, a istovi, a lua toată vlaga: pîrdalnicele de bătrînețe mi-au secat toată virtutea (ISP.); sînt bolnav, vecine, de-o boală ascunsă, care mă seacă pe picioare (SLV.); Ⓕ: ~ inima, ficații cuiva, a-l ~ la inimă, la ficați, a pricinui ori a simți o durere pătrunzătoare, sfîșietoare: Să nu-ți sece inima, Cum ai secat tu pe-a mea! (IK.-BRS.) ¶ ④ A ologi: de ciudă... îi sacă o mînă ori un picior, ca să-l pedepsească (ȘEZ.).

2. *vb. intr.* ① A se usca; a rămînea fără apă: în zilele lui Petru-Vodă, mare secetă s'au făcut în țară, cît au secat toate izvoarele (GR.-UR.); piraiele secase de o secetă grozavă (ISP.) ¶ ② A se goli, a se deșerta ¶ ③ A se slei, a se istovi, a-și pierde toată vlaga: i-au secat puterile ¶ ④ A se ologi: De ți-ar fi secat mîna, Cînd mi-ai pus tu cununa (IK.-BRS.) [lat. sĭccare].

○ **SECĂCIU** *adj. Olten.* Cam sec (*vorb.* de grîu și de alte cereale) (CIAUȘ.).

SECĂCIUNE *sf.* Uscăciune: mare secetă s'au făcut în țară, cît... copacii au secat de ~ (GR.-UR.); prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune (EMIN.); Ⓕ: lucrările... cele dintîiu sînt de o banalitate, de o ~ ce nu se poate pricepe (BR.-VN.) [lat. sĭccationem].

***SECANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ⩚ Ori-ce linie sau suprafață care taie o curbă sau o suprafață; secanta unui cerc, linia dreaptă care taie o circumferență în două puncte (▣ 4393): linia AB este secanta circumferenței O [fr.].

SECARĂ, ○ **SĂCARĂ**, *Mold.* SACARĂ *sf.* ♣ ① Plantă din fam. gramineelor, care se deosebește de grîu prin coloarea și forma boabelor, care sînt cenușii, lungărețe și cu pojghița sbîrcită; înfrățește mai mult decît grîul și tulpina ei trece adesea de 2 metri înălțime; din făina ei se face o pîine mai puțin hrănitoare decît cea de grîu (*Secale cereale*) (▣ 4394) ¶ ② ~-ALBĂ = ALAC [lat. secale].

Fig. 4393. Secantă.

Fig. 4394. Secară.

SECĂREA *sf.* ♣ ① = OBSIGĂ ① ¶ ② = CHIMEN ① ¶ ③ = MOLURĂ [secară].

○ **SECĂREȚ** *adj. Trans.* = SECĂCIU: cumpărătorul acesta se mai uită o leacă la grîu și părîndu-i-se cam ~, ba și cam tăciunos, merse la alte cară (RET.).

SECĂRICĂ, ○ SĂCĂRICĂ *sf.* ① ♣ = CHIMEN ① ¶ ② ♀ Rachiu fabricat din secară.

SECĂRIȚĂ *sf.* ♣ ① = CHIMEN ① ¶ ② = PERISOR² ② [secară].

SECAT 1. *adj. p.* SECA. ① Uscat, rămas fără apă: apă nu avea nici pic, căci fîntîna era ~ă (CĂT.) ¶ ② Golit, deșertat, despuiat: a găsit țara ~ă cu totul în belșugul ei (I.-GH.) ¶ ③ Sleit, istovit, rămas fără vlagă: ~ de puteri ¶ ④ Ⓕ Sfîșiat, îndurerat: drăguțul se duse cu inima ~ă (DLVR.) ¶¶ © ☛ NESECAT.

2. *sbst.* Faptul de a seca: ~ul bălților.

SECĂTUI, ○ SĂCĂTUI (-uesc) *vb. tr.* ① A usca, a slei, a istovi, a slăbi: rupînd-o odată cu arendașii ce secătuiau pămîntul (S.-ALD.); pe fața lui se văd urmele patimilor ce l-au secătuit fără vreme (GN.) ¶ ② A stîrpi, a nimici o livadă, o pădure, a lăzui: (livezile) în loc să le înmulțească, le secătuește din an în an (ION.).

SECĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Lucru de nimic, fără valoare, de nici un folos, de lepădat: femeile nu mai visau decît diamanticale, stofe de mătase și alte secături de acestea (FIL.) ¶ ② Om de nimic, netrebnic: mai bine... îmi fring'pana decît să laud... virtuțile unui om care n'a fost decît o ~ (I.-GH.); dar nu e meserie care, dacă nu ești ~, lipsită de ori-ce pătrundere, să-ți aducă o silă de tine însuți, ca meseria de avocat (BR.-VN.) ¶ ③ *pl.* Fleacuri, mofturi, prostii: o să m'apuc acuși să citesc toate secăturile, că altă grijă n'am (VLAH.); te gîndești la secături și nu vezi că ești cu un picior în groapă (DLVR.) [seca].

SECĂȚIV *adj.* Uscat, uscățiv: cine se hrănește bine... nu e bolnăvicios, șubred și ~ (JIP.) [sec + (us) cățiv].

SECERA, ○ **SĂCERA** (-cer) *vb. tr.* ① ⸙ A tăia (grînele) cu secerea: ~ grîul; Ⓕ: Făt-frumos însă îi gonea și-i secera cu palma ca pe buruienile cele rele (ISP.) ¶ ② ⸙ A aduna grîul, bucatele de pe cîmp, a recolta: cum vei semăna, așa vei și secera (GOL.) ¶ ③ Ⓕ A omorî, a răpune, a cosi: pe ținuturile lui, moartea seceră jumătate din locuitori (CAR.); pe lîngă aceste pierderi, o foamete grozavă îi mai seceră în aceeași iarnă (BĂLC.); holera începuse a săcera... cu o iuțeală grozavă (NEGR.) [lat. vulg. sĭcĭlare].

SECERĂ ☛ SECERE.

SECERAT 1. *adj. p.* SECERA.

2. *sbst.* ⸙ Faptul de a secera: ~ul grîului.

SECERĂTOR 1. *adj. verb.* SECERA. Care seceră: Nevastă secerătoare, Ce seceri vara la soare, Și mijlocul nu te doare? (IK.-BRS.); Leliță secerătoare, Ce ești pîrlită de soare, Pune secera 'n pămînt, Suie-te la deal cu vînt (VOR.).

2. *sm.*, SECERĂTOARE *sf.* ⸙ Om, femeie care seceră: cădeau Turcii sub paloșele Românilor, cum cade iarba sub coasele secerătorilor (ISP.).

3. SECERĂTOARE *sf.* ⸙ Mașină de secerat (▣ 4395): carul, după ce descărca snopii, se întorcea iar la urma secerătoarei (I.-GH.).

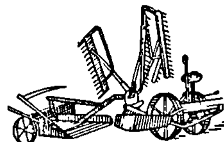

Fig. 4395. Secerătoare.

SECERĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ⸙ ① Faptul de a secera, secerat: Ruveu ieși la ~ la vrémea secerăturiei și află în cîmp mandragora (PAL.) ¶ ② Cîmpul pe care s'a secerat pîinea albă.

SECERE, SECERĂ (*pl.*-ri) *sf.* ⸙ ① Unealtă agricolă alcătuită dintr'o lamă de oțel semicirculară, cu tăișul dințat, și un mîner de lemn, cu ajutorul căreia se seceră pe cîmp grînele, porumbul, etc. (▣ 4396): spre răsărit, în limpezișul cerului, se vede luna ca o secere de argint (VLAH.); La cap pieptene, La trup pepene, La coadă ~ (GOR.), *ghicitoare despre* „cocoș" ¶ ② Faptul de a secera, secerat: ne-a pus la ~ ¶ ③ Timpul cînd se seceră: cela ce va fura snopi... la vremea de secere, pe acela, de-l vor prinde, să-l bată și să-i ia hainele toate (PRV.-MB.); Duca-Vodă... cum s'au așezat la domnie, au lăsat țara în odihnă pînă la vremea săcerii (N.-COST.) ¶ ④ ☆ Fază a lunii cînd apare pe cer în formă de secere [lat. sĭcĭlem].

Fig. 4396. Secere.

SECEREA, SECERICĂ (*pl.* -rele) *sf.* ① *dim.* SECERE ¶ ② SECERELE *pl.* ♣ = SĂBIUȚĂ ③.

SECERIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* ⸙ ① Culesul bucatelor de pe cîmp, secerat, recoltă (▣ 4397); Ⓕ: Secuii, cînd au văzut ce ~ de vieți se 'ncinge, au rupt-o de fugă (VLAH.) ¶ ② Timpul cînd se culeg bucatele de pe cîmp, epoca recoltei [secera].

Fig. 4397. Seceriș.

○ **SECERUICĂ**, SĂCERUICĂ (*pl.*-ce, -ci) *sf. Tr.-Carp. dim.* SECERE.

○ **SECERUIE** *sf. Băn.* ♣ — SĂBIUȚĂ ③.

***SECESION** *sbst.* Tendință în artă de a se depărta de căile idealismului și de a se apropia cît mai mult de realism și naturalism [germ.].

*SECESIONIST 1. *adj.* Privitor la secesion: dau forme pe care noua artă ~ă a Apusului se căzneşte a le descoperi astăzi (IRG.).

2. *sm.* Partizan al tendinţelor secesioniste în artă [germ.].

*SECESIUNE *sf.* Act prin care un Stat care face parte dintr'o federaţie se separă de aceasta; războiul de ~, încercarea de secesiune făcută, în 1861, de Statele de Sud ale Uniunii americane [fr.].

SECETĂ (*pl.*-te) *sf.* Uscăciune mare din cauza lipsei de ploaie: în anul 1660 e o aşa ~ şi uscăciune în toată Moldova, că nu se găseşte frunză pe copac (VLAH.); nici apă nu era cu îndestulare, fiindcă pîraiele secase de o ~ grozavă (ISP.) [lat. vulg. *sīccīta = clas. siccitas].

SECETOS *adj.* Prea uscat din lipsă de ploaie, cu secetă: vor fi de pururea însătaţi şi lipsiţi, ca şi cum are fi într'un loc ~ fără de apă (PRV.-MB.); primăvara, cine aude întîiu brotăcei cîntînd, să se dea de trei ori peste cap, ca să nu fie anul ~ (GOR.).

*SECHESTRA (-trez) 1. *vb. tr.* ① A pune sub sechestru ¶ ② A ţinea închis pe cineva în mod nelegal, a nu lăsa să iasă dintr'un loc ¶ ③ A dosi.

2. *vb. refl.* A trăi singuratec, departe de societatea oamenilor [fr. < lat.].

*SECHESTRU (*pl.*-tre) 1. *sn.* ① Darea în păstrare, încredinţarea unei a treia persoane a unei sume sau a unui lucru litigios, printr'o hotărîre a justiţiei sau prin învoirea părţilor, pînă se va judeca sau se va hotărî cui aparţine de drept: partea interesată... va putea, de odată cu intentarea acţiunii, să ceară a se pune ~ asigurător asupra averii mobile a debitorului său (COD.-COM.) ¶ ② Lucrul sechestrat.

2. *sm.* Depozitarul unui lucru pus sub sechestru [fr. < lat.].

*SECHIN *sm.* Veche monedă italiană de aur avînd valoarea unui galben, care circula şi în Orient [it. zecchino].

SECIU (*pl.*-ciuri) *sn.* ① Păşune pe un loc unde s'a tăiat pădurea: seciuri pline de brusturi (LUNG.); ~ la munte e locul înverzit de pe unde s'a tăiat pădurea şi au rămas butuci necăraţi (JIP.) ¶ ② Loc îngrădit cu crengi, spini, bolovani, etc., unde stau oile noaptea. [srb.].

‡SECIUI (-uesc) *vb. tr.* A tăia pădurea: pre la codrul Cosminului să treacă, se temeau de ţărani... să nu secluească pădurea asupra lor (GR.-UR.) [seciu].

*SECOL (*pl.*-le) *sn.*, ✓ SECUL *m.* ① Veac, răstimp de 100 de ani: ~ul al XX-lea a început în anul 1900 şi se va termina în anul 2000; secolii din istoria acestei lumi... ar fi clipite (EMIN.); ~ele viitoare, posteritatea ¶ ② Epocă· un ~ de lumini ¶ ③ A fi din ~ul său, a avea ideile, cunoştinţele, obiceiurile, credinţele, prejudecăţile timpului în care trăeşte ¶ ④ Epocă însemnată prin evenimentele istorice ce s'au desfăşurat sau prin lucrările de seamă, literare sau artistice, ce s'au produs în acea vreme: ~ul lui Pericle, al lui August, al lui Leo al X-lea şi al lui Ludovic al XIV-lea sînt cele patru mari ~e literare ale Europei ¶ ⑤ Spaţiu de timp care ni se pare foarte lung: nu te-am văzut de un ~ [lat. saeculum].

*SECOND... ☛ SECUND...

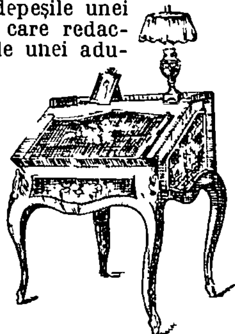
○ SECRET[1] = SĂCRET.

*SECRET[2] 1. *adj.* ① Ascuns, cunoscut numai de unul singur sau de puţini inşi, tainic: o alianţă ~ă; un plan ~; a păstra ~ul; uşă ~ă, uşă ascunsă, nevăzută, cunoscută numai de cei ce locuesc în acea casă ¶ ② Fonduri ~e, fonduri de care dispune un guvern fără a fi nevoit să dea socoteală de întrebuinţarea lor ¶ ③ Care lucrează pe ascuns: poliţie ~ă.

2. (*pl.*-ete) *sn.* ① Ceea ce trebue ţinut ascuns, ce nu trebue spus nimănui, taină: gîndurile tale îl urmăresc, vor să străbată în ~ele lui (VLAH.) ¶ ② Ceea ce nimeni nu ştie, nu poate să pătrundă cu mintea: ~ele naturii ¶ ③ Loc separat, celulă izolată unde se închide un arestat spre a nu putea comunica cu nimeni: l-au pus la ~ ¶ ④ Mijloc cunoscut de o singură persoană sau de prea puţini inşi de a face anumite lucruri în ştiinţe sau în arte ¶ ⑤ Ⓕ Mijloc, procedeu de a izbuti într'o anumită întreprindere: ~ul de a se îmbogăţi ¶ ⑥ Partea cea mai de seamă şi mai grea a unei arte: ~ul politicei ¶ ⑦ Mecanism ascuns care permite numai celor ce-l cunosc să se servească de obiectul din care face parte: un sertar cu ~ ¶ ⑧ În ~ *loc. adv.* Într'ascuns, în taină [lat.].

*SECRETA (-etez *vb. tr.* A produce secreţiuni: ficatul secretează fierea [fr.].

*SECRETAR 1. *sm.* ① Cel însărcinat să scrie scrisorile pentru o persoană în serviciul căreia se află; ~ de ambasadă, persoană numită de guvern cu însărcinarea de a redacta depeşile unei ambasade ¶ ② Persoana care redactează procesele-verbale ale unei adunări: ~ul Academiei române ¶ ③ ~ de Stat, ministru ¶ ④ ~general (al unui minister, al unei prefecturi, etc.), funcţionar superior care este şeful birourilor întregii administraţiuni, ţine corespondenţa şi expediază ordinele emanate de la ministru, de la prefect, etc. ¶ ⑤ ~ul unei primării, cel însărcinat să ţie registrele unei primării şi să libereze extracte.

Fig. 4398. Secretar.

2. (*pl.*-are) *sn.* Birou de scris sau în care se păstrează hîrtii (4398) [fr. secrétaire].

*SECRETARIAT (*pl.*-ate) *sn.* ① Funcţiunea de secretar ¶ ② Timpul cît se exercită această funcţiune ¶ ③ Localul, biroul unde secretarul unei administraţii îşi păstrează registrele şi unde expediază afacerile ce privesc administraţia sa [fr.].

*SECRETORIU *adj.* Privitor la secreţiune: glande secretorii [fr.].

*SECREŢIUNE *sf.* Proprietate ce au unele glande de a forma din materiile împrumutate de la sînge substanţe lichide, umezeli normale ale corpului: fierea este o ~ a ficatului [fr. < lat.].

○ SECRIU = SICRIU.

*SECTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Totalitatea adepţilor aceleiaşi doctrine: secta filosofilor, stoicilor ¶ ② Totalitatea persoanelor care împărtăşesc o dogmă sau o opiniune privită ca eretică sau eronată [fr.].

*SECTAR *sm.* ① Membru al unei secte, *în spec.* al unei secte religioase ¶ ② Partizan aprig, membru fanatic al unei doctrine [fr.].

*SECTATOR *sm.* Cel ce profesează principiile unui filosof, unui învăţat, doctrinele unui eretic, etc. [fr.].

*SECTOR (*pl.*-toare) *sn.* ① Ori-ce porţiune din suprafaţa unui cerc cuprinsă între un arc şi cele două raze care ating extremităţile acestuia (4400) ¶ ② ~ sferic, solid format de un sector de cerc care se învîrteşte în jurul unui diametru care nu trece prin el; volumul lui este egal cu a treia parte a produsului dintre zona care-i serveşte de bază prin raza lui (4399) ¶ ③ ☆ Instrument de astronomie pentru a măsura unghiurile ¶ ④ Porţiune dintr'un oraş ¶ ⑤ ⚔ Porţiune dintr'un loc fortificat pusă sub ordinele unui comandant militar [fr.].

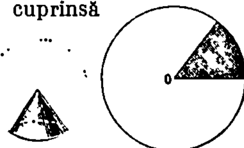

Fig. 4399. Sector sferic. Fig. 4400. Sector circular.

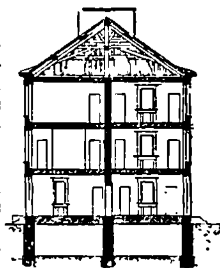
SECŢIE[1] *sf.* ① Despărţire dintr'un oraş pusă sub supravegherea unui comisariat de poliţie ¶ ② Comisariat de poliţie, localul unde funcţionează un comisar de poliţie: am ieşit pe dincolo, pe fereastră, ca să dau de ştire la ~ (CAR.) [rus. sekcija < fr.].

*SECŢIE[2] ☛ SECŢIUNE.

*SECŢIONA (-onez) *vb. tr.* A împărţi în secţiuni; a îmbucătăţi [fr.].

*SECŢIUNE, SECŢIE *sf.* ① Despărţire, despicare, tăiere: ~a unui nerv ¶ ② Linie după care două solide se taie; ~ plană, aceea pe care o formează un plan care taie un solid; secţiuni conice, elipsa, cercul, parabola şi iperbola ce se pot ob-

ține tăind un con drept circular printr'un plan ¶ ③ Desen geometric înfățișînd o clădire presupusă că ar fi tăiată printr'un plan oare-care, mai adesea orizontal sau vertical (▣ 4401) ¶ ④ Diviziunea sau subdiviziunea unei cărți, unei opere, unei socoteli, unui catalog, unei colecțiuni ¶ ⑤ Fie-care din diviziunile unui tribunal, unui consiliu, unei administrațiuni, unui corp constituit ¶ ⑥ ⚔ Jumătatea unui pluton sau unei companii de infanterie [fr. < lat.].

Fig. 4401. Secțiunea unei clădiri.

***SECUESTRU...** = **SECHESTRU...**

***SECULAR** *adj.* ① Care se face din 100 în 100 de ani ¶ ② Ⓕ *poet.* Care există, care trăește de veacuri, de foarte multă vreme, vechiu cît lumea: intrăm într'o pădure mare și frumoasă de stejari ~i (VLAH.) ¶ ③ Laic, mirean, care trăește în lume; temporal: clerul ~; jurisdicțiunea ~ă, justiția civilă ¶ ④ Ⓕ Brațul ~, puterea justiției civile [lat., cu sensurile fr. s é c u l a i r e și s é c u l i e r].

***SECULARIZA** (-izez) *vb. tr.* A face secular; a face să reintre în domeniul puterii civile un avut, un privilegiu eclesiastic: Cuza-Vodă a secularizat în 1863 averile mănăstirești [fr.].

***SECULARIZARE** *sf.* Faptul de a s e c u l a r i z a: ~a averilor mănăstirești.

***SECUND**, ✓ **SECOND** 1. *sm.* ⛴ Ofițerul care comandă pe un vas, după căpitan: locotenentele de vasel Laurent era secondul corvetei (I.-GH.).

2. *sm.*, **SECUNDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ♩ Vocea a doua, în cîntarea cu vocea sau cu instrumentul: Răsună frumos din corde Ale tale dulci acorde, Și scoate acele glasuri, Soprani, secunde și basuri (PANN) [fr. s e c o n d]

***SECUNDA**, ✓ **SECONDA** (-dez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) ajuta (unul pe altul); a favoriza, a sprijini [fr.].

***SECUNDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① A șaizecea parte dintr'o minută de ceas sau de grad (însemnată prescurtat:") ¶ ② ♩ Interval care urmează după unison și precedă terța; ~ majoră, interval format de două semitonuri; ~ minoră, interval format de un singur semiton [fr. s e c o n d e].

***SECUNDANT**, ✓ **SECONDANT** *sm.* ① Martur într'un duel: locul duelului se hotărî de secundanți (ALECS.); mîni dimineață, secondanții mei se vor înțelege cu d-ta (ALECS.) ¶ ② Ajutor, sprijinitor [germ. S e k u n d a n t].

***SECUNDAR** *adj.* ① Care vine în al doilea rînd, lăturalnic, accesoriu ¶ ② Terenuri ~e, totalitatea terenurilor triasic, liasic, jurasic și cretaceu ¶ ③ Învățămînt ~, învățămîntul intermediar între cel primar și cel superior; școală ~ă, liceu (de băieți sau de fete), gimnaziu, școală în care se predă învățămîntul secundar; profesor ~, profesor de liceu, de gimnaziu, de școală secundară ¶ ④ Care se produce în al doilea rînd în ordinea timpului: accidentele ~e ale unei boale [fr. < lat.].

***SECUNDO** *adv.* Al doilea, în al doilea rînd [lat.].

SECURE, † **SĂCURE** *sf.* ☞ Topor ce slujește la doborîtul copacilor din pădure, la scurtatul lemnelor și uneori la cioplit (▣ 4402): la lemnul tare, trebue ~ ascuțită (ZNN.); și coada securii a făcut rău pădurii (ZNN) [lat. s e c u r i s].

Fig. 4402. Secure.

SECURICE, **SECURICĂ**, † **SĂCURICĂ** (*pl.*-rele) *sf.* ☞ *dim.* **SECURE**: Astă săcurică Poate pe drum îți va prinde bine (BD.-DEL.); S'a făcut nouăzeci și nouă de securele Cu mănunchi de floricele (VOR.).

***SECURITATE** *sf.* Siguranță: se bucura de cea mai mare liniște și ~ (I.-GH.) [fr. < lat.].

***SEDATIV** *adj.* și (*pl.*-ive) *sn.* ⚕ (Medicament) care alină durerea; apă ~ă, medicament compus din camfor, amoniac și apă sărată [fr.].

SEDELCĂ ☛ **SĂDELCĂ**.

***SEDENTAR** *adj.* ① Care mai adesea șade pe loc ¶ ② Care nu prea iese din casă, care stă mai mult acasă, casnic ¶ ③ Care se face, care se exercită fără a pleca de-acasă: viață, muncă ~ă ¶ ④ ⚔ Trupe ~e, care nu-și schimbă garnizoana, care nu se pun în campanie [fr.].

***SEDILĂ**[1] (*pl.*-le) *sf.* Mică virgulă care se pune subt anumite consonante spre a le da un sunet șuierător; în limba română se pune sub s și t (ș, ț); în limbile franceză, spaniolă și portugheză se pune sub c (ç) [fr. c é d i l l e < sp.].

SEDILĂ[2] ☛ **SĂDILĂ**.

***SEDIMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Depozit ce se formează pe fundul unui vas în care se află un lichid; drojdii ¶ ② Depozit format de apele mării, ale unui lac, unui fluviu, etc. și alcătuind straturi succesive în care se găsesc îngropate rămășițe de animale, de plante, etc. [fr. < lat.].

***SEDIMENTAR** *adj.* Constituit dintr'un sediment; terenurile sedimentare sînt așezate sub formă de straturi în scoarța sau pe suprafața pămîntului; numai în acestea se pot găsi fosile [fr.].

***SEDIȚIOS** *adj.* ① Care ia parte la o răzvrătire ¶ ② Răzvrătit: spirit ~ ¶ ③ Răzvrătitor, care împinge la răzvrătire: strigăte sedițioase [fr. < lat.].

***SEDIȚIUNE** *sf.* Răzvrătire, răscoală [fr. < lat.].

***SEDIU** (*pl.*-dii *sn.* Reședință, locul unde e stabilită o administrație, unde domină un lucru [it. s e d i o].

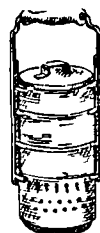
***SEDUCĂTOR** 1. *adj. verb.* **SEDUCE**. Care seduce, ademenitor; amăgitor, înșelător: era băiat frumos, voinic și ~ la vorbă (VLAH.).

2. *sm.* Cel ce seduce, care amăgește, care scoate din minte pe cineva prin vorbele, prin purtarea sa; amăgitor.

***SEDUCE** (-duc) *vb. tr.* ① A face să cadă în greșală, a abate de la datorie, din calea cea dreaptă; a scoate din minte prin ademeniri, prin vorbe amăgitoare ¶ ② A încînta, a fermeca, a cîștiga de partea sa (prin farmecul vorbei, prin purtarea sa, etc.) [lat.].

***SEDUCȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a seduce; ademenire; amăgire ¶ ② Farmec, atracțiune: seducțiunile artei [fr. < lat.].

SEFERTAȘ (*pl.*-așuri *sn.* Serviciu de mai multe crătiți și farfurii de metal, așezate una peste alta, alcătuind o coloană cilindrică, în care se transportă bucate de la birt, de la cazarmă, etc. (▣ 4403) [tc. s e f e r t a s y].

Fig. 4403. Sefertaș.

SEFTEA ☛ **SAFTEA**.

SEFTEREA ☛ **SAFTEREA**.

***SEGMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Porțiune determinată dar nu izolată dintr'un tot: fie-care inel din corpul unei insecte este un ~ ¶ ② Porțiune de cerc cuprinsă între un arc și coarda lui (▣ 4405); ~ sferic, volumul cuprins între suprafața unei sfere și două planuri secante paralele (▣ 4404) [fr.].

SEHASTRU... ☛ **SIHASTRU...**

‡ **SEIMEAN**, **SI(I)MEAN**, *mai adesea* **SEIMENI**, **SI(I)MENI** *pl.* ⚔ ① La Turci: o diviziune a corpului ienicerilor ¶ ② În Muntenia: corp de armată alcătuit din lefegii străini, sub comanda unui polcovnic (întocmit de Mateiu Basarab): seimenii călări înarmați și îmbrăcați în haine roșii și moțuri galbene (FIL.) ¶ ③ În Moldova: corp analog care servea de gardă Curții domnești (împărțiți în seimeni hătmănești și seimeni agești): abia se terminase povestirea aceasta și deodată intră un seimean spătăresc (FIL.); în zadar îmblau streji de arnăuți și de simeni (NEGR.) [tc. s e y m e n „păzitor de ogari", șefii lor fiind totdeodată căpitani de vînătoare].

Fig. 4404. Segment sferic.

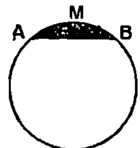
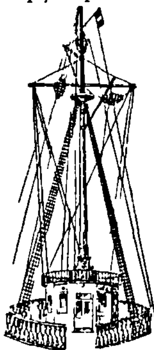

Fig. 4405. AMB. Segment de cerc.

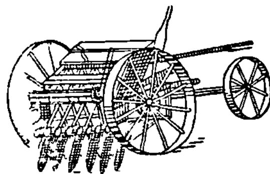
‡ **SEIMENESC** *adj.* Ce ține de s e i m e n i: cazarma seimenilor era lîngă zidul curții și se numea odăile seimenești (BALC.).

SEIN ☛ SAIN.
‡ **SEIS** = SEIZ.
SEIVAN = SAIVAN.
‡ **SEIZ** *sm.* Rîndaș la grajdurile domnești: opt seizi duceau de frîu opt cai acoperiți cu șele prețioase (BĂLC.) [tc. s e j i s].
† **SELAMLÎC** (*pl.*-icuri) *sn.* ① Salut (după obiceiul turcesc) ¶ ② Încăperile dintr'o casă turcească destinate bărbaților și unde se primeau vizitatorii: eu plecai și mă dusei în ~ sau apartamentul bărbatului (BOL.) ¶ ③ Alaiul care însoțea pe Sultan cînd se ducea Vinerea la moschee [tc.].
***SELBĂ** (*pl.*-be) *sf. poet.* ♣ Pădure: Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal (EMIN.) [formațiune savantă din lat. s ĭ l v a].
‡ **SELBEZI** ☛ SĂRBEZI¹.
○ **SELEAC** *adj.* Sărac, sărman: măiculța ~a (VOR.).
SELEAF, SILEAF (*pl.*-furi, SILEAH (*pl.*-huri) *sn.* Brîu cu care se încing Turcii, Albanezii, etc. și în care se înfig diferite arme: am cu ce să te culc la pămînt, pînă a nu pune mîna pe seleaf (I.-GH.); Arnăutul, scoțînd un cuțit din seleaf... făcu o gaură în pămînt (UR.); era... încins cu un sileaf în care erau înfipte două sau trei pistoale și un iatagan (ISP.); cuconașii nu lăsau să le scape nici un prilej de... a-și încărca sileahul de la brîu cu pistoale și cu iatagan (I.-GH.) [tc. s i l a h „armă"].
‡ **SELEAM-CEAUȘ** *sm.* Reprezentantul Domnului, care-l preceda și-i anunța sosirea: ~ul Curții domnești intră în teatru și anunță venirea Domnitorului (FIL.) [tc.].
***SELECT** *adj.* Ales, de elită: o reuniune ~ă [engl.].
***SELECȚIUNE**, SELECȚIE *sf.* ① Alegerea celor mai bune animale de prăsilă cu scopul de a îmbunătăți rasa lor: este soiul indigen, îmbunătățit prin ~ (I.-GH.) ¶ ② ~ naturală, supraviețuirea unei specii animale sau vegetale, mai bine adaptate mediului în care trăește, în paguba celor mai puțin potrivite acestui mediu și care slăbesc încetul cu încetul și pier cu timpul [fr. < lat.].
SELEMET, SELIMET, SILEMET, SILIMET *sbst.* ① ‡ Scăpare, salvare ¶ ② A scoate la ~, a ruina cu desăvîrșire, a aduce la sapă de lemn: văzîndu-se scos la selemet, l-a apucat pe kir Iannlea nu fel de groază (CAR.); eu, ca țiitoare, și tu, ca vătaf de curte, putem în scurt timp să-l scoatem la silimet (FIL.) [tc. s e l a m e t].
***SELENIU(M)** *sbst.* ⚗ Metaloid din familia sulfului, analog acestuia, de coloare cînd roșie, cînd neagră [fr. s é l é n i u m].
○ **SELER** *sm.* ♣ = ȚELINĂ² [germ. S e l l e r i e].
***SELF-INDUCȚIUNE** *sf.* Inducțiune produsă de un curent electric în propriul său circuit [fr. < engl.].
† **SELIMIE** *sf.* Un fel de stofă de mătase [tc. s e l i m i].
○ **SELINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ♣ = ȚELINĂ².
SELIȘTE ☛ SILIȘTE.
○ **SELNIC** (*pl.*-ice) *sn. Olten.* Prosop; cîrpă murdară, otreapă (CIAUS.) [comp. SENIC].
***SEMAFOR** (*pl.*-re) *sn.* Un fel de telegraf aerian așezat pe coaste sau pe liniile drumurilor de fier spre a semnala sosirea, ori manevrarea vapoarelor sau trenurilor (▣ 4406) [fr.].

Fig. 4406. Semafor.

SEMĂNA¹ (seamăn), SĂMĂNA (samăn) *vb. intr.* ① A avea aproape același chip, aceeași înfățișare, a fi aproape la fel, asemenea cu ceva sau cu cineva, a aduce: seamănă cu mine, seamănă ca două picături de apă; ei semănau atît de mult, încît nu cunoștea nimeni care este fiu de împărat și care de rob (ISP.); are cui să semene, se zice despre cineva care are aceleași apucături cu cei din neamul lui ¶ ② A arăta, a părea: băietul nu e așa prost cît seamănă (NEGR.); sameni a fi știind de unde să iei lucrul și unde să-l pui (CRG.); precum se văd, seamănă să fie niște tălpizi, de vreme ce au aprins rogojina în cap (LET.); în șase săptămîni abia putut face ceva care să mai semene a grădină (ISP.) [lat. s ĭ m ĭ l a r e].

SEMĂNA² (seamăn), ○ SĂMĂNA (samăn) *vb. tr.* ① A pune sămînța în pămînt ca să răsară: ~ grîu, orz, porumb, ceapă; că doar nu samăn eu grîu de ieri, de alaltăieri, să nu mai fi avut a face cu secerători (CRG.); au și arat cu dînșii de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi (NEC.); pe unde se puneau (lăcustele), rămînea locul negru, ca cînd n'ar fi fost semănat nimică niciodată (LET.); sămăna mazăre din poalele cămeșii (SB.); ☛ RĂSĂRI ①; Ⓕ Ⓟ: cine seamănă vînt culege furtună ¶ ② Ⓕ A presăra, a împrăștia: ~ flori în calea cuiva ¶ ③ Ⓕ A răspîndi, a propaga: acel ce nu face alta decît să semene ura și vrajba... nu este bun Român (I.-GH.); se repezi asupra unei cete... semănînd spaima cu ochii și moartea cu brațul (GN.); au sămănat moartea în cîmpiile Bulgariei (VLAH.) [lat. s ē m ĭ n a r e].
SEMĂNAT, ○ SĂMĂNAT 1. *adj. p.* SEMĂNA².
2. *sbst.* ① Faptul de a semăna; semănătură ¶ ② Timpul cînd se seamănă.
SEMĂNĂTOR¹ *adj. verb.* SEMĂNA¹. Care seamănă, asemănător: Italia... (e) semănătoare foarte cu țările Greciei (M.-COST.).
SEMĂNĂTOR², ○ SĂMĂNĂTOR 1. *adj. verb.* SEMĂNA².
2. *sm.* Cel ce seamănă: Semănătorii harnici, cu sacul subsuoară, Pășesc în lungul brazdei pe fragedul pămînt (ALECS.).
3. SEMĂNĂTOARE *sf.* Mașină de semănat; ~ în rînduri, mașină agricolă care, trasă de animale, formează șențulețe în pămînt în care cade sămînța (▣ 4407).

Fig. 4407. Semănătoare în rînduri.

SEMĂNĂTURĂ, ○ SĂMĂNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s e m ă n a, semănat ¶ ② Cîmp semănat: ~ de toamnă; ~ de primăvară ¶ ③ Plantă semănată; grăunțe semănate: un cîmp... acoperit cu flori și cu sămănături (GN.); păsările mănîncă semănăturile.
SEMANDICOS = SIMANDICOS.
***SEMANTIC** 1. *adj.* Ce ține de semantică, privitor la schimbarea înțelesului cuvîntului.
2. SEMANTICĂ *sf.* Știința care se ocupă de schimbarea în decursul timpului a înțelesului cuvintelor [fr.].
***SEMASIOLOGIC** *adj.* = SEMANTIC [germ.].
***SEMASIOLOGIE** *sf.* Semantică [germ.].
***SEMEIOLOGIE** *sf.* Partea medicinei care se ocupă cu semnele după care se pot recunoaște boalele [fr.].
SEMEN ☛ SEAMĂN.
○ **SEMENIC** *sbst. Băn. Trans.* ♣ = SIMINOC: Pe coaste cu ~, Suie-o mîndră și-un voinic (NOV.).
***SEMESTRIAL** *adj.* ① Care se face, care se întîmplă la sfîrșitul fie-cărui semestru ¶ ② Care ține șase luni: concediu ~ [fr.].
***SEMESTRU** (*pl.*-tre) *sn.* ① Răstimp de șase luni consecutive ¶ ② Rentă sau pensiune plătibilă la fie-oare șase luni ¶ ③ Slujbă de șase luni, frecuentarea unei școli timp de o jumătate de an [fr. < lat.].
SEMEȚ, ‡ SIMEȚ, *Mold. Bucov. Trans.* SUMEȚ 1. *adj.* Îndrăzneț, cutezător; trufaș; arogant, obraznic: unul din ei, care era și mai semeț, se hotărî să se ție de capul ciobănașului (ISP.); nu departe de dînsul, un plop străbun își înălțase spre nori creștetul semeț (ODOB.); din zi în zi lumea se face mai sumeață (ALECS.); Măi bădiț, cu părul creț, Ce te ții așa sumeț? (IK.-BRS.).
2. *adv.* Cu semeție, cu îndrăzneală, cu trufie: își dă căciula pe ceafă și-ți răspunde ~: sînt Vîlcean (VLAH.).
SEMEȚI, ‡ SIMEȚI, *Mold. Bucov. Trans.* SUMEȚI (-ețesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) face s e m e ț: boierii, pre carii bogăția îi sumețise, începură a ambiționa domnia (NEGR.) ¶ ② A lua îndrăzneală, a îndrăzni cu încredere în sine, cu trufie: vru să-și rîză de dînșii, pentru că se semețea în puterea lui (ISP.); cine s'a tras cu el în deget... a doua oară nu s'a mai sumețit (VLAH.).
SEMEȚIE, ‡ SIMEȚIE, *Mold. Bucov. Trans.* SUMEȚIE *sf.* Îndrăzneală prea mare, cutezanță peste măsură; aroganță, obrăznicie: ai noștri izbiră cu

semeţie pe Turci şi Tătari (BĂLC.); nu ştiu ce... copilărească semeţie te face să-ţi ridici fruntea şi să cauţi falnic în jurul tău (VLAH.); trebue pedepsit aspru asemine sumeţie, ca să rămîie pildă la Moldoveni (ALECS.); nebuneasca lui sumeţie se sfărmă în sfîrşit de statornica cumpănire a lui Petru I, împăratul Rusiei (NEGR.) [s e m e ţ].

*SEMI-, prefix ce se pune înaintea unor substantive sau adjective, spre a le da înţelesul de „(pe) jumătate)" [lat.].

*SEMICĂRTURAR sm. Om ce se dă drept cărturar, drept învăţat, dar care are numai cunoştinţe superficiale, semisavant [s e m i + c ă r t u r a r].

*SEMICĂRTURĂRESC adj. De s e m i c ă r t u r a r.

*SEMICERC (pl.-cercuri) sn. ① Jumătatea unui cerc (▣ 4408) ¶ ② Şir de oameni, de clădiri, de obiecte, etc. aşezate în forma unei jumătăţi de cerc: de jur împrejur lumea pestriţă de toate treptele stă în ~ (CAR.); de la ~ul portului porneşte în sus la deal...o mulţime de strade (I.-GH.) [s e m i + c e r c].

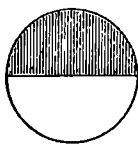

Fig. 4408. Semicerc.

*SEMICIRCULAR adj. În formă de semicerc; canale ~e, canale în număr de trei care alcătuesc partea superioară a urechii interne [fr.].

*SEMICIVILIZAT adj. Pe jumătate civilizat: e încurcat în trebi ce nu-l lasă a cultiva cunoştinţa locuitorilor semicivilizaţi din care se alcătueşte populaţia acestei capitale (NEGR.) [s e m i + c i v i l i z a t].

*SEMICIVILIZAŢIE sf. Civilizaţie nedeplină, jumătate de civilizaţie [s e m i + c i v i l i z a ţ i e].

*SEMICONSONANTĂ (pl.-te) sf. — SEMIVOCALĂ [s e m i + c o n s o n a n t ă].

*SEMIDIRECT adj. Pe jumătate direct: tren ~ [fr.].

*SEMILUNĂ (pl.-ne) sf. ① ☆ Jumătatea discului luminat al lunii (▣ 4409) ¶ ② Cornul lunii care figurează pe steaguri, pe clădiri, etc. ca emblemă a popoarelor musulmane ¶ ③ Ⓕ Turcia: nu lăsau puterea semilunii să-şi întindă mai departe valurile-i cotropitoare (VLAH.); această oaste... e aceea ce o înjosit de atîte ori trufia semilunii (NEGR.) [s e m i + l u n ă].

Fig. 4409. Semilună.

*SEMILUNAR adj. Care are forma unei semilune [fr.].

*SEMINAR (pl.-are) sn. ① Şcoală secundară pentru tinerii cari vor să se facă preoţi ¶ ② Elevii unui seminar ¶ ③ Şcoală practică; lucrări practice făcute la o universitate: ~ pedagogic; ~ul de filologie romanică [fr.].

*SEMINARIST sm. Elevul unui s e m i n a r.

SEMINCER sm. ① Arbore ce se lasă în pămînt, cînd se taie o pădure, ca din seminţele lui să crească alţi copaci ¶ ② Ciocălău de porumb nedesghiocat, păstrat pentru s ă m î n ţ ă: se duce noaptea şi ia din trei coşere cîte doi ~i (VOR.); tot desfăcînd amîndoi pănuşile de pe ~i, mi-a povestit omul pe rînd toate (GRIG.).

SEMINŢIE sf. ① Trib ¶ ② Generaţie: din Enea şi din fata lui Latin craiul, sînt din ~ în ~ născuţi doi fraţi, anume Romul şi Rem (N.-COST.) ¶ ③ Neam, popor: Tătarii, seminţia ce trăia mai numai din jafuri şi prăzi, năvăliră în Moldova (ISP.) [s ă m î n ţ ă].

*SEMIOLOGIE = SEMEIOLOGIE.

*SEMISAVANT 1. sm. Semicărturar.
2. adj. Semicărturăresc [s e m i + s a v a n t].

*SEMISFERĂ (pl.-re) sf. Jumătate de sferă (▣ 4410) [semi-+sferă].

Fig. 4410. Semisferă.

*SEMISON adj. Se zice despre vocalele care se pronunţă uneori ca semivocale: i din „voi" şi u din „bou" sînt ~e [s e m i- + s o n].

*SEMIT sm. ① Numele popoarelor din Asia şi Africa (Evreii, Arabii, etc.) care erau socotite că se trag din Sem, fiul cel mai mare al lui Noe ¶ ② Pr. ext. Evreu [fr.].

*SEMITIC adj. Ce ţine de Semiţi, privitor la Semiţi: tip ~; limbă ~ă [fr.].

*SEMITISM sbst. ① Caracter propriu limbilor sau popoarelor semitice ¶ ② Rasa semitică [fr.].

*SEMITON (pl.-tonuri) sn. ♩ Valoarea unei jumătăţi de ton [fr.].

*SEMIVOCALĂ (pl.-le) sf. Vocală care nu are un sunet deplin, ca vocalele obicinuite, şi nu se poate rosti decît însoţită de o altă vocală, cu care formează un diftong: e, i, o şi u din cuvintele „ceas", „doi", „noapte" şi „sau" sînt ~e [s e m i + v o c a l ă].

*SEMIZEU sm. Erou mitologic născut dintr'un zeu şi o muritoare: persoanele dramei satirice elineşti... erau alese printre semizeii şi eroii poemelor ciclice (ODOB.) [s e m i + z e u].

SEMN (pl.-ne) sn. ① Ceea ce se face sau se pune într'un loc, spre a se recunoaşte, spre a se regăsi mai uşor: se apucă să mute din loc ~ele de hotar (PĂC.) ¶ ② Ceea ce serveşte ca să se cunoască, ca să se priceapă un lucru; a nu mai da semn(e) de viaţă, a) a nu mai da veşti despre sine (vorb. de cineva care e dus departe); b) a nu mai părea că trăcşte: (erau) leşinaţi de foame... abia mai dînd ~e de viaţă (ISP.) ¶ ③ ‡ Urmă: pînă astăzi se cunosc une ~e de acelui zid, făcut de Anastasie, împăratul Ţarigradului (N.-COST.) ¶ ④ Prezicere, prevestire: dacă la masă se varsă vin, e ~ bun; iar dacă se varsă rachiu, e pagubă (GOR.); cînd rîndunelele sboară mereu aproape de casă, e ~ de ploaie ¶ ⑤ Ceea ce serveşte să reprezinte un lucru: cuvintele sînt ~ele ideilor; ~ele punctuaţiunii; + este semnul adunării; ~e algebrice ¶ ⑥ Gest, mişcare ce se face spre a da să se înţeleagă ceva: a face ~ din cap; muţii vorbesc prin ~e ¶ ⑦ ~ul crucii, reprezentarea crucii făcută prin punerea pe rînd a degetelor la frunte, pe piept, la încheietura umărului drept şi la încheietura umărului stîng ¶ ⑧ Urmă, pată, etc. ce se vede pe piele, rămasă din naştere sau de pe urma unei boale: are ~e de vărsat ¶ ⑨ Ţintă unde se ocheşte cu o armă de foc: a da la ~ ¶ ⑩ Minune, manifestare a unei puteri supranaturale ¶ ⑪ Fenomen ce se arată uneori pe cer şi care e socotit ca o prevestire: în 15 Octombre de dimineaţă, un ~ ceresc veni a mai îmbărbăta pe creştini (BĂLC.); nu s'au pomenit pentru ~ele cerului carele s'au tîmplat mai 'nainte de aceste toate răutăţi (M.-COST.) ¶ ⑫ ☆ Fie-care din cele douăsprezece constelaţiuni ale zodiacului: ~ul taurului ¶ ⑬ Pe ~e adv. După cît se pare, probabil: pe ~ inima le spunea că Spinul nu le este văr, şi de aceea nu-l puteau mistui (CRG.) [lat. s ĭ g n u m].

SEMNA[1] (-nez) vb. tr. A însemna, a face un s e m n, tăind cu cuţitul: pre Joldea... dacă au sosit Alexandru-Vodă, l-au semnat la nas şi l-au dat la călugărie (GR.-UR.); de va fura şi a doua oară, atunce să-l semneze la nas de o parte (PRV.-MB.).

*SEMNA[2] (-nez) vb. tr. A iscăli, a-şi pune iscălitura [fr. s i g n e r, refăcut după s e m n].

*SEMNAL (pl.-ale) sn. ① Ori-ce semn ce se face între două sau mai multe persoane, înţelese între ele, spre a-şi da de ştire ceva ~ul acela însemna în oştire porunca stingerii tuturor focurilor (BR.-VN.); ~e maritime (▣ 4411); ☛ ALARMĂ ① ¶ ② Ⓕ A da ~ul, a da

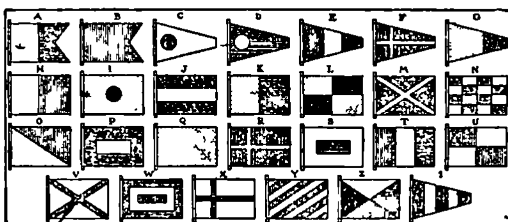

Fig. 4411. Semnale maritime (după codul internaţional).

întîia pildă ¶ ③ Ceea ce provoacă un lucru sau vesteşte un lucru care trebue să înceapă: sosirea acestui Domn în Bucureşti a fost ~ul a mari calamităţi pentru ţară (I.-GH.); cîntarea cucului este ~ul primăverii [fr. s i g n a l, refăcut după s e m n].

*SEMNALA (-lez) 1. vb. tr. ① A da semnalmen-

tul unei persoane: ~ **pe cineva poliției** ¶ ② A atrage luarea aminte: ~ **un fapt remarcabil** ¶ ③ A vesti, a da de veste printr'un semnal: ~ **inimicul.**

2. *vb. refl.* A se distinge, a se face vestit [fr. s i g n a l e r, refăcut după s e m n].

***SEMNALMENT**, **SIGNALMENT** (*pl.*-**te**) *sn.* Descrierea amănunțită a înfățișării unei persoane, spre a putea fi recunoscută: **de frică să nu mor necunoscut de nimeni, mi-am dat signalmentele** (D.-ZAMF.) [fr. s i g n a l e m e n t, refăcut după s e m n].

***SEMNĂTURĂ** (*pl.*-**turi**) *sn.* Iscălitură [semna²].

***SEMNIFICA** (-**fic**) *vb. tr.* ① A însemna, a avea ca înțeles ¶ ② ⚖ A notifica, a aduce la cunoștință prin portărei [lat. s i g n i f i c a r e, refăcut după s e m n].

***SEMNIFICARE** *sf.* ① Faptul de a s e m n i f i c a ¶ ② Înțeles, însemnare, sens.

***SEMNIFICATIV** *adj.* ① Care are un înțeles precis, care dă bine să se înțeleagă ceea ce vrea cineva ¶ ② Care exprimă gîndirea fără a fi nevoie de vorbe, plin de înțeles: **un gest** ~; — *adv.*: **din cînd în cînd tușește** ~ (VLAH.) [fr. s i g n i f i c a t i f, refăcut după s e m n].

***SEMNIFICAȚIUNE**, **SEMNIFICAȚIE** *sf.* Înțeles, însemnare, sens [fr. s i g n i f i c a t i o n, refăcut după s e m n].

SEMUI, ○**SĂMUI** (-**uesc**) *vb. tr.* A asemăna, a lua pe unul drept altul din pricina asemănării: **toată oastea vorbea de îngerul Domnului... și-l semuia cu străinul care venise la biserică** (ISP.) [s e a m ă; comp. **ASEMUI**].

SENAMECHIE, **SENAMICHIE**, **SIMINICHIE** *sf.* ♣ Frunzele (și păstăile uscate ale unui arbust din Orient *(Cassia acutifolia, C. angustifolia)* care se întrebuințează, fierte, ca purgativ (▣ 4412) [tc. s e n a m e k i].

Fig. 4412. Senamechie.

***SENAT** (*pl.*-**aturi**) *sn.* ① △ Consiliu perpetuu care, investit cu puteri foarte întinse, era în capul guvernului în Roma cea veche ¶ ② ⚙ Primul corp politic al unui Stat: ~**ul Statelor Unite** ¶ ③ ⚙ În România, (în Franța, etc.): adunare legislativă, constituită din membrii aleși de colegiile electorale și din senatori de drept, care constitue, împreună cu Camera deputaților, reprezentanța națională și votează legile, budgetul, etc. ¶ ④ ⚙ Localul în care senatorii țin ședințele [fr. < lat.].

***SENATOR** *sm.* ⚙ Membru al Senatului [fr. < lat.].

***SENATORIAL** *adj.* ⚙ (Ce ține) de senator: **demnitate** ~**ă** [fr.].

***SENATUS-CONSULT** (-**turi**) *sn.* △ Hotărîre, decret al senatului roman [lat.].

SENEMECHIE = **SENAMECHIE**.

○**SENIC** *pl.*-**ce**) *sn. Olten.* ① Prosop, ștergar ¶ ② Pînză de tort în care se pune cenușă și apoi se toarnă apă fiartă, pentru a face leșia (CIAUȘ.) [comp. **SELNIC**].

***SENIL** *adj.* Bătrînesc, de bătrîn, ce ține de bătrînețe: **boală** ~**ă** [fr. < lat.].

***SENILITATE** *sf.* Slăbire a corpului și a minții de pe urma bătrîneții [fr.].

SENIN 1. *adj.* ① ☺ Limpede, curat, fără nori (*vorb.* de cer): **cînd cerul e** ~ **spre miazăzi, are să fie vreme bună** (GOR.); **vreme** ~**ă**, timp frumos, cu un cer senin ¶ ② Ⓕ Care dovedește o mare liniște sufletească: **(îi) răspunse... cu fața** ~**ă, zîmbind cu dragoste fiească** (ISP.) ¶ ③ Neturburat de nimic, pacinic; fericit: **el privea de sus, în liniște** ~**ă, splendoarea adevărului și frumosului** (I.-GH.); **acolo i-am cunoscut cea mai** ~**ă și mai frumoasă parte a vieții lui** (VLAH.).

2. *sbst.* ① Seninătate; cer senin, vreme senină: **s'au ivit primăvara, cu caldul și cu** ~**ul** (VARL.); **Și 'n zori** ~**ul pare mai vesel, mai curat** (ALECS.); **cînd asfințește soarele în** ~, **va fi vreme bună** (GOR.); **luceafărul clipea... în toată nemărginirea** ~**ului albastru** (DLVR.); (ca) **din** ~, **din chiar** ~, **așa din** ~, fără veste, deodată, pe neașteptate: **începuse a fulgui ca din** ~ (VLAH.); **mai dîndu-mi și părintele Isaia un puiu de bate, așa din** ~ (CRG.); **oamenii se mirară cum de, așa din chiar** ~, **îi chiamă popa la biserică** (ISP.) ¶ ② Ⓕ Liniște neturburată de nimic; pace sufletească; fericire [lat. s e r ē n u s].

SENINA = **ÎNSENINA**.

SENINARE *sf.* ① *Trans.* Stîncă înaltă (VIC.) ¶ ② Lespede netedă ca sticla: **la dreapta, ziduri numai din seninări** (UR.) [s e n i n].

SENINĂTATE *sf.* ① ☺ Starea cerului senin, a vremii senine, limpezime a cerului: **soarele se ridica încet în** ~**a adînc-albastră a cerului** (EMIN.) ¶ ② Liniște sufletească, neturburată de nimic: **la un scaun și se așază... cu liniștea și** ~**a bătrînilor** (BR.-VN.) [lat. s e r e n ĭ t a t e m].

***SENIOR** 1. *sm.* ① Acela care, în evul mediu, 31.500
avea autoritatea feudală asupra unui domeniu și locuitorilor de acolo ¶ ② *Pr. ext.* Stăpîn, stăpînitorul unei țări, domnitor ¶ ③ Persoană din înalta nobleță, boier, mare domn: ~**ii Curții**.

2. *adj.* Mai bătrîn, cel bătrîn (*în opoz.* cu **junior** „cel (mai) tînăr") [lat. s e n i o r, în parte cu înțelesurile fr. s e i g n e u r].

***SENIORIAL** *adj.* (Ce ține) de senior, boieresc, domnesc: **pregătirile de vînătoare în curtea castelului** ~ (ODOB.) [fr. s e i g n e u r i a l].

***SENIORIE** *sf.* ① Autoritatea, drepturile seniorului în cuprinsul domeniului său ¶ ② Titlu de onoare: **Senioria Voastră** [fr. s e i g n e u r i e].

***SENS** (*pl.*-**suri**) *sn.* ① Înțeles, însemnare: ~ **propriu**; ~ **figurat** ¶ ② Noimă, rost: **n'are nici un** ~ ¶ ③ Direcțiune, lature: **în toate** ~**urile** [fr.].

***SENSAȚIONAL** *adj.* Care face (mare) senzație, care produce o mare impresie [fr.].

***SENSAȚIUNE**, **SENSAȚIE** *sf.* ① Impresiune făcută asupra minții de un obiect din afară care lucrează asupra unuia din organele simțurilor: ~ **de frig, de căldură** ¶ ② Ⓕ **A face (mare)** ~, a produce o mare impresie (în mintea publicului, a unei adunări, etc.), a face svon: **zidurile capitalei sînt pline de afișe cari anunță apariționea unui nou roman de mare sensație** (VLAH.) [fr. s e n s a t i o n].

***SENSIBIL** 1. *adj.* ① Înzestrat cu sensibilitate: **ființele** ~**e** ¶ ② Care poate fi ușor impresionat: **a fi** ~ **la frig** ¶ ③ Care poate fi mișcat, care se înduioșează ușor, simțitor ¶ ④ Care poate fi perceput prin simțuri: **toate obiectele materiale sînt** ~**e** ¶ ⑤ Care produce o impresiune dureroasă asupra simțurilor: **un frig** ~ ¶ ⑥ Care bucură sau mîhnește adînc: **o plăcere** ~**ă**; **o supărare** ~ ¶ ⑦ Care se poate ușor constata, apreciabil: **o urcare** ~**ă a prețurilor** ¶ ⑧ ⚗ Care indică cele mai mici diferențe: **termometru** ~; **balanță** ~**ă** ¶¶ Ⓒ ☛ **INSENSIBIL**.

2. *adv.* În mod simțitor, apreciabil: **prețurile au scăzut** ~ [fr.].

***SENSIBILITATE** *sf.* ① Însușire a creierului de a primi, prin mijlocirea nervilor, impresiunea unui obiect din afară ¶ ② Aptitudinea de a fi emoționat de o cauză morală: **a fi de o mare** ~ **la doleni** ¶ ③ Sentimente de omenie, de compătimire, de duioșie ¶ ④ ⚗ Calitate în virtutea căreia un instrument dă o indicațiune foarte precisă, chiar cînd e influențat de forțe abia simțite ¶¶ Ⓒ ☛ **INSENSIBILITATE** [fr.].

***SENSIBILIZA** (-**izez**) *vb. tr.* ⚗ A face sensibilă acțiunii luminii suprafața unei plăci sau unei hîrtii fotografice [fr.].

***SENSITIV** *adj.* ① Ce privește simțurile: **facultatea** ~**ă** ¶ ② Care are facultatea de a simți: **ființă** ~**ă**; **organ** ~ ¶ ③ Foarte simțitor, foarte ușor de impresionat, de înduioșat, care are prea multă sensibilitate [fr.].

***SENSITIVĂ** (*pl.*-**ve**) *sf.* ♣ Plantă leguminoasă din America tropicală, ale cărei frunze se strîng, aplecîndu-se unele peste altele, la cea mai mică atingere *(Mimosa pudica)* (▣ 4413) [fr.].

***SENSUAL** *adj.* ① Care e aplecat la plăcerile trupești: **un om** ~ ¶ ② Care măgulește simțurile: **plăceri** ~**e** [fr. < lat.].

*SENSUALISM sbst. ① ✣ Sistem filosofic în care se admite că toate ideile şi cunoştinţele noastre pornesc de la simţurile noastre ¶ ② Felul de a fi al celor aplecaţi la plăcerile trupeşti [fr.].

Fig. 4413. Sensitivă.

*SENSUALIST 1. adj. Ce ţine de sensualism: şcoala, doctrina ~ă.

2. sm. ✣ Filosof care profesează sensualismul [fr.].

*SENSUALITATE sf. ① Aplecare la plăcerile trupeşti ¶ ② pl. Plăcerile simţurilor [fr.].

*SENTENŢĂ (pl.-ţe) sf. Frază scurtă şi energică care cuprinde o învăţătură folositoare, o regulă de morală; vorbă adîncă, pildă, maximă [fr.].

*SENTENŢIOS 1. adj. ① Care cuprinde multe sentenţe, multe maxime: un stil ~ ¶ ② Ton ~, ton de o gravitate afectată ¶ ③ Care se exprimă mai adesea prin maxime, prin sentenţe: un scriitor ~.

2. adv. Cu un ton sentenţios: Peruianu vorbea ~, lăsînd tonul după fie-care propoziţiune (VLAH.) [fr.].

*SENTIMENT (pl.-te sn. ① Facultatea de a primi o impresiune prin mijlocirea simţurilor ¶ ② Impresiunea însăşi primită cu ajutorul simţurilor: un ~ de bucurie, de durere; de cîte ori îl vedeam, aveam un ~ de nelinişte (VLAH.) ¶ ③ Sensibilitate fizică, simţire: un braţ lipsit de ~ ¶ ④ Facultatea de a pricepe, de a aprecia instinctiv anumite lucruri: are ~ul frumosului ¶ ⑤ Ori-ce afecţiune, ori-ce pasiune, ori-ce mişcare a sufletului ¶ ⑥ ~ natural, dispoziţie de a iubi sau de a urî ¶ ⑦ pl. Dispoziţiuni binevoitoare, afectuoase ¶ ⑧ În literatură, în arte: interpretarea inteligentă a naturii: acest tablou e plin de ~ ¶ ⑨ ✣ Facultatea de a judeca lucrurile morale [fr. < lat.].

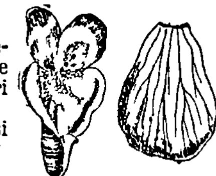
*SENTIMENTAL adj. ① Unde e sentiment, care denotă sentiment: un ton ~; versuri ~e; Doamna lui stă şi citeşte Un roman ~ (VLAH.) ¶ ② Care afectează o mare sensibilitate: un autor ~ [fr.].

*SENTIMENTALITATE sf. ① Caracterul a tot ce este sentimental ¶ ② Afectare de sentiment: domnul... nu găsea plăcere în sentimentalităţile ei (GN.) [fr.].

*SENTINELĂ, SANTINELĂ (pl.-le) sf. ⚔ Soldat pus să păzească o tabără, un post, o clădire; streajă; Ⓕ: în dreptul acestei insule, se 'ntinde... Giurgiul, sentinela capitalei la Dunăre (VLAH.) [fr.].

*SENTINŢĂ (pl.-ţe) sf. ① = SENTENŢĂ: îl poreclise Zlatauz, pentru că vorbea tot în sentinţe (I.-GH.) ¶ ② ⚖ Hotărîre judecătorească, deciziunea unui tribunal [fr.].

⊙ SENZ... = SENS...

Fig. 4414. Sepale.

*SEPALĂ (pl.-le) sf. ✿ Fiecare din frunzişoarele care alcătuesc caliciul unei flori (▣ 4414 [fr.].

*SEPARA (-par) vb. tr. şi refl. A (se) despărţi [fr. < lat.].

*SEPARABIL adj. Ce se poate separa, ce poate fi despărţit ¶¶ C ☛ INSEPARABIL [fr.].

*SEPARAT 1. adj. p. SEPARA. Despărţit; deosebit ¶¶ Ⓒ NESEPARAT.

2. adv. Deosebit.

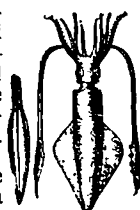
*SEPARATISM sbst. ⚙ ① Părerea separatiştilor ¶ ② Tendinţă ce au unele popoare sau unele provincii ale unui Stat de a-şi da o existenţă autonomă [fr.].

*SEPARATIST 1. sm. ⚙ Cel ce propagă ideea separaţiunii de un Stat, de o confederaţiune: a reuşit a face o cameră după pofta inimii separatiştilor (I.-GH.).

2. adj. Care are de scop separaţiunea de un Stat, de o confederaţiune: tendinţe ~e [fr.].

*SEPARAŢIUNE, SEPARAŢIE sf. ① Despărţire ¶ ② Despărţitură [fr.< lat.].

*SEPIE sf. ① ♣ Gen de moluşte cefalopode cu capul prevăzut cu o mulţime de braţe şi cu corpul vîrît într'un sac, numit manta; cînd animalul e în pericol de a fi prins, dă drumul unui lichid negricios, pe care-l ţine într'o pungă din lăuntrul corpului, şi turbură apa pe o mare întindere; trăeşte în mările Europei aproape de coaste (Sepia officinalis) ▣ 4415 ¶ ② Lichidul cel negru pe care-l dă afară sepia şi care serveşte la fabricarea tuşului de desenat ¶ ③ Desen făcut cu această materie [lat.].

Fig. 4415. Sepie.

*SEPTEMVIR sm. △ Fie-care din cei şapte preoţi cari, în Roma cea veche, erau însărcinaţi să supraveghieze celebrarea jocurilor publice, etc. [lat.].

SEPTEMVRIE, SEPTEMVRE, SEPTEMBRE sm. Ⓓ A noua lună a anului, numită de popor şi „Răpciune" [ngr. σεπτέμβριος].

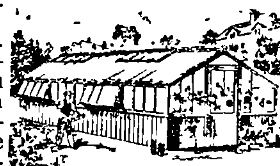
*SEPTENAL adj. Care se întîmplă sau care se reînnoeşte la fie-care şapte ani [fr. < lat.].

*SEPTENTRIONAL adj ● De miazănoapte, care e aşezat la nord [fr. < lat.].

*SEPTUAGENAR adj. şi sm Care e în vîrstă de 70 de ani [lat.].

*SEPULCRAL adj. ① Care serveşte ca mormînt: peşteră ~ă ¶ ② De mormînt, privitor la mormînt: lampă ~ă; piatră ~ă ¶ ③ Care pare a veni din adîncul mormîntului: un glas ~ ¶ ④ Ⓕ Ca de mort: a avea o figură ~ă [fr.].

*SER ☛ SERUM.

Fig. 4416. Seră.

*SERĂ (pl.-re) sf. Încăpere ai cărei pereţi sînt, în total sau în parte, alcătuiţi din geamuri şi unde se păstrează iarna anumite plante, spre a le apăra de frig (▣ 4416): apoi trecu în ~, unde răsturnă vre-o două trei glastre cu flori (D.-ZAMF.) [fr. serre].

*SERAFIC adj. ⛪ De serafim, îngeresc [fr.].

Fig. 4417. Serafim (Mănăstirea Secu).

SERAFIM sm. ⛪ Înger din prima ordine a ierarhiei cereşti (▣ 4417): Parcă ~ii în arfe sunară Şi imnuri cîntînd... (STAM.) [vsl. < gr.].

SERAIU = SARAIU: Poarta ~lui (▣ 4418); cadînele ~lui se mlădie înaintea lui ca nişte trestii de baltă (DLVR.).

*SERAL adj. De seară, care se face seara: curs ~.

SERALIE = SARAILIE: alivenci, iaurt, seralii... se îngropau în stomahul lui ca într'un abis fără fund (NEGR.).

SERASCH(I)ER sm. ① ⚔ ‡ Generalul comandant al unei armate sau comandantul militar al unei provincii în vechiul imperiu turcesc ¶ ② ⚙ Ministru de războiu în Turcia [tc.].

Fig. 4418. Poarta Seraiului din Constantinopol (după o stampă veche).

‡ **SERASIR** *sbst.* Brocat de aur: **in cap purta naltul calpac de hîrșie fumurie, cu fund de ~ (ODOB.)** [tc. s e r a s e r].

*__SERATĂ__ (*pl.*-te *sf.* Adunare de persoane, organizată mai ales în serile de iarnă, cu scop de a

Fig. 4419. Serată la Domnul Moldovei (după Doussault).

petrece, de a face muzică, de a dansa (▣ 4419): **~ literară, muzicală, dansantă** [it.].

SERBA, †SĂRBA (-bez *vb. tr.* A sărbători; a prăznui: **a-și ~ ziua nașterii** [lat. s ĕ r v a r e].

SERBARE, †SĂRBARE *sf.* ① Faptul de a s e r b a. sărbătorire ¶ ② Petrecere publică sau cea organizată de o societate, de o familie, etc. spre a sărbători amintirea unui eveniment: **~a de la 10 Mai; nu era paradie ori vr'un alaiu sau ~, ca să nu fie și el acolo (ISP.)**.

SERBEZI[1.2] ☞ SĂRBEZI[1.2].

‡ **SERDAR**, *Mold.* SĂRDAR *sm.* ① ⚔ Comandant militar, un fel de general de cavalerie ¶ ② Rang de boierie; **marele ~**, boier de divan, al cărui rang era între marele clucer și marele sluger [tc.].

*__SERENADĂ__ (*pl.*-de) *sf.* Concert de voci. însoțite de instrumente, dat seara sau noaptea pe sub ferestrele cuiva (▣ 4420): **cum răsărea luna, plecau cu ghitare și cu flaute la serenade pe sub ferestrele fetelor (I.-GH.); tînărul calemgiu începu să treacă noaptea pe la ferestrele femeii ce-l încîntase și să-i facă serenade (FIL.)** [fr.].

*__SERENISIM__ *adj.* Prea luminat, marit (titlu de onoare dat principilor din unele State din Occident): **Altetă ~ă** [fr.].

*__SERGENT__ *sm.* ① ⚔ Grad inferior în armată, mai mare decît caporalul (▣ 4421); **~ instructor**, sergent însărcinat cu instrucția soldaților (▪ 4422; **~ major** PLUTONIER ¶ ② ⚙ **~ (de oraș**, gardist, agent de poliție pentru paza orașului[fr. .

Fig. 4420. Serenadă (după o miniatură din sec. al XVIII-lea).

‡ **SERHAT** (*pl.*-te, -turi) *sn.* Fortăreață turcească la graniță: **le-au murit vitele cărînd la zaharele pe la ~uri (I.-GH.)** [tc. s e r h a d d].

*__SERI(CI)CULTOR__ *sm.* ♣ Crescător de gîndaci de mătase [fr.].

*__SERI(CI)CULTURĂ__ (*pl.*-turi *sf.* ♣ Creșterea gîndacilor de mătase [fr.].

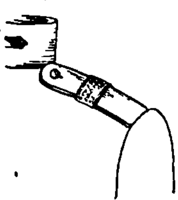

Fig. 4421. Sergent.

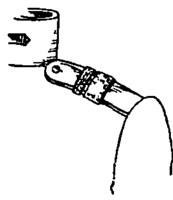

Fig. 4422. Sergent instructor.

*__SERIE__ *sf.* ① ± Șir de cantități în care fie-care e formată din cele precedente într'un mod uniform: **progresiunile aritmetice și geometrice sînt serii** ¶ ② Șir, succesiune, rînd treptat, urmare: **o ~ de întrebări. de idei** ¶ ③ Diviziune, împărțire a unor lucruri clasate în grupuri după anumite asemănări ¶ ④ Categorie de lucruri, de ființe, așezate după afinitățile lor naturale: **~ animală** [fr. < lat.].

SERILĂ, ○ SĂRILĂ *sm.* ✒ Ⓟ Nume dat în basme copilului născut s e a r a: **baba... a născut seara un prunc și i-a pus numele Serilă (RET.); cel mai mare..., pentru că se născuse de cu sară, se numea și Sărilă (SB.)**.

○ **SERIN**, SĂRIN = SENIN.

*__SERINGĂ__ (*pl.*-ge) *sf.* ⚕ Mic instrument medical, în formă de pompă sau de clistir mic, cu care se fac injecțiuni, etc. (▣ 4423) [fr. s e r i n g u e].

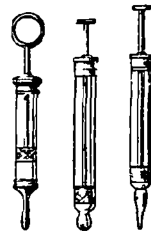

Fig. 4423. Seringe.

*__SERIOS__ 1. *adj.* ① Care face sau vorbește cu importanța ce se cuvine fie-cărui lucru, nu în mod ușuratec, așezat la vorbe și la fapte: **un om ~** ¶ ② Însemnat, important: **un fapt ~; un interes ~; a face cercetări serioase** ¶ ③ Care poate avea urmări grave: **o boală serioasă** ¶ ④ Neprefăcut, sincer: **o afecțiune, o datorie serioasă** ¶ ⑤ Căruia nu-i place să glumească ¶¶ Ⓒ NESERIOS.

2. *adv.* În mod serios; fără a glumi.

3. *sbst.* Seriozitate, gravitate în înfățișare, în apucături; **a lua în ~**, a-i da importanță, a nu lua în glumă, a se formaliza [fr. < lat.].

*__SERIOZITATE__ *sf.* ① Mină serioasă, gravitate: **~a contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil (EMIN.); copiii erau gravi, de o ~ precoce (VLAH.)** ¶¶ Ⓒ NESERIOZITATE ¶ ② Parte gravă, importantă a unui lucru [s e r i o s].

*__SERJĂ__ *sf.* ▦ Stofă ușoară de lînă sau de mătase [fr. s e r g e].

‡ **SERMAIA**, SIRMAIA, SERMEA *sf.* ✿ Capital: **slujba mare și seacă, ca o pungă turcească și sermaia nemțească (GOL.); în mînă pungă turcească și în ea sermea nemțească (PANN)** [tc. s e r m a j è].

*__SEROS__ *adj.* ① Apos: **lichid ~** ¶ ② ♘ Care secretează un lichid apos: **plevra este o membrană seroasă** [fr. s é r e u x].

*__SEROTERAPIE__ *sf.* ⚕ Tratarea boalelor prin introducerea în sînge a unui ser(um) artificial sau a unui lichid preparat prin cultura unor anumiți microbi [fr.].

*__SEROZITATE__ *sf.* ① ♘ Lichid secretat de membranele seroase ¶ ② Partea sîngelui, a laptelui, etc. compusă în mare parte din apă [fr.].

SERPENGEA *sf.* ⚕ Ⓟ Antrax [tc. s e r p e n č è].

*__SERPENTIN__ 1. *adj.* ① Ce seamănă cu șarpele, șerpesc ¶ ② Ce seamănă cu încolăciturile șarpelui: **dans ~** ¶ ③ **Marmură ~ă**, marmură cu fondul verde și cu pete roșii sau albe.

2. *pl.*-ine *sn.* Țeava încolăcită a alambicului (▣ 4424).

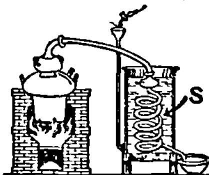

Fig. 4424. S. Serpentin.

3. SERPENTINĂ (*pl.*-ine) *sf.* ① ⊕ Un fel de piatră fină, împestrițată ca pielea de șarpe, ofit ¶ ② Fâșie îngustă de hîrtie colorată care se descolăcește cînd e aruncată în depărtare; se întrebuințează la baluri, petreceri de seară, etc. [fr. s e r p e n t i n, -t i n e].

SERTA-FERTA *adv.* Ϝ De colo pînă colo, încoace și încolo: **se așezase... mai la o parte, ca să nu stea în drumul corăbierilor cari umblau de colo pînă colo ~ (CAR.)** [ngr. σόρτα-φέρτα].

Fig. 4425. Sertar.

SERTAR, Ⓟ SĂLTAR, *Mold.* SALTAR (*pl.*-are *sn.* ⚒ Cutie de masă, de scrin, de dulap, ce se poate

trage afară (▣ 4425): **incuiase banii in sertarul biroului, ca de obiceiu** (VLAH.); **memoriile vieții mele le vei găsi în saltarul acestei mese** (EMIN.); Ⓕ: **nerozia omenească desparte sufletul în saltare, ca un scrin** (D.-ZAMF.) [ngr. συρτάρι].

SERTĂRAȘ, Ⓟ **SĂLTĂRAȘ** (*pl.*-**așe**) *sn.* ☞ *dim.* **SERTAR**: **într'un săltăraș, fire aurii de tutun, pe care-l fumez într'o pipă scurtă** (UR.).

***SERUM** *sbst.*, **SER** (*pl.* **seruri**) *sn.* ① Lichid gălbuiu și transparent care se separă din chiag cînd se lasă sîngele în contact cu aerul ¶ ② ⚕ ~ **artificial**, soluțiune medicamentoasă ce se introduce în sînge prin injecțiuni sub piele spre a vindeca sau a preveni anumite boale [fr. s é r u m].

***SERV** *sm.* ① Șerb; rob ¶ ② Termen de politeță; slugă: **~ul dumitale**, sluga dumitale [lat.].

***SERVANTĂ** (*pl.*-**te**) *sf.* ☞ Mic bufet, fără uși, pe care se pun farfuriile și tacîmurile ce servesc la masă (▣ 4426) [fr.].

Fig. 4426. Servante.

***SERVI** (-**vesc, serv**) **1.** *vb. tr.* ① A fi slugă, a sluji pe cineva ¶ ② A furnisa, a vinde cele trebuincioase: **măcelarul acesta ne servește de mult** ¶ ③ ✕ A da, a aduce (bucatele) la masă ¶ ④ ⛪ A face slujba bisericească; a da închinăciunea cuvenită: **~ pe Dumnezeu** ¶ ⑤ ⚙ **~ Statul**, a exercita o funcție publică ¶ ⑥ ⚔ A împlini o îndatorire: **~ patria**, a-și face serviciul militar ¶ ⑦ A îndatora, a ajuta, a face servicii: **a-și ~ prietenii** ¶ ⑧ ⚖ **~ o rentă**, a plăti dobînda unei sume constituite în rentă.

2. *vb. intr.* ① A fi slugă la cineva, a sluji cuiva ¶ ② ⚔ A face serviciul militar ¶ ③ A ținea loc de: **fratele mai mare i-a servit de tată** ¶ ④ A fi bun la, a fi de folos, a folosi la.

3. *vb. refl.* ① A face singur ceea ce s'ar putea face printr'o slugă, a se sluji ¶ ② A lua din bucatele sau din băuturile puse pe masă ¶ ③ A se folosi; a trage folos; a întrebuința ¶ ④ A se furnisa, a-și face cumpărăturile, tîrguelile dintr'un loc [fr. < lat.].

***SERVIABIL** *adj.* Îndatoritor [fr.].

***SERVICIU** (*pl.*-**cii**) *sn.* ① Starea, slujba unui servitor; **a intra în ~**, a se băga slugă, a intra în slujbă ¶ ② Felul cum un servitor își îndeplinește slujba: **~ prost** ¶ ③ **Scară de ~**, scară pe unde se urcă servitorii sau furnisorii ¶ ④ ⚙ Slujbă de funcționar al Statului ¶ ⑤ ⚔ Stare, îndatorire militară: **a-și face ~l militar**, a-și îndeplini îndatorirea de soldat; **a fi de ~**, a fi de rînd, a fi de gardă, etc. ¶ ⑥ ⛪ Slujbă bisericească; sfînta liturghie: **~ divin** ¶ ⑦ *pl.* Felul cum cineva și-a împlinit da-

Fig. 4427. Serviciu de ceaiu.

Fig. 4428. Crucea „Serviciul credincios".

toria făcîndu-și slujba; timpul cît a servit cineva: **i s'au răsplătit serviciile** ¶ ⑧ Îndatorire; ajutor, sprijin: **a face servicii prietenilor săi** ¶ ⑨ Toate lucrările, operațiunile dintr'o administrație: **~l telegrafelor, spitalelor, apelor** ¶ ⑩ **Serviciul sanitar**, serviciul care îngrijește de sănătatea publică ¶ ⑪ Tacîm, diferite cești, vase, etc. pentru a servi ceva la masă: **un ~ de ceaiu** (▣ 4427) ¶ ⑫ ⁂ **Serviciul credincios**, medalie și cruce, instituit prin regulamentul din 11 Octomvrie 1906, spre a răsplăti serviciile aduse Statului, de către civili și militari, în toate ramurile activității publice (▣ 4428, 4429) [fr. s e r v i c e < lat.].

***SERVIETĂ** (*pl.*-**te**) *sf* Ghiozdan: **cu servieta la subsuoară, venea dinspre tribunal** (VLAH.) [fr.].

Fig. 4429. Medalia „Serviciul credincios".

***SERVIL** *adj.* ① Ce ține de starea sclavului, slugii: **ocupațiune ~ă** ¶ ② Ⓕ Slugarnic, tîrîtor, înjositor: **lingușiri ~e** ¶ ③ Ⓕ Care imită prea de aproape un model sau litera unui text: **imitator ~; traducător ~** [fr. < lat.].

***SERVILISM** *sbst.* Slugărnicie, stare de supunere josnică, de jertfire a demnității, a tuturor voințelor sale, spre a fi pe placul cuiva [fr.].

***SERVITOR** *sm.*, **SERVITOARE** *sf.* Slugă, acela, aceea care slujește pe altul cu leafă [fr. < lat.].

***SERVITUDINE** *sf.* Robie [lat.].

***SERVITUTE** *sf.* ① Starea de rob, de șerb, robie, șerbie ¶ ② ⚙ Starea unei națiuni care este sub dominațiunea alteia ¶ ③ ⚖ Obligațiuni impuse proprietarului unui imobil față de proprietarul unui alt imobil vecin: dreptul de trecere, de a primi lumină prin ferestre, de canalizație, etc. [fr. < lat.].

***SERVUS** *sm.* Sluga dumitale! (ca formulă de politeță) [lat.].

Fig. 4430. Frunze sesile.

***SESIL** *adj.* ♣ Lipsit de pețiol sau de peduncul (▣ 4430) [fr. s e s s i l e].

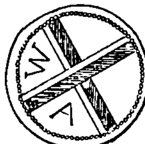
***SESIUNE** *sf.* ① ⚙ Timpul cît o adunare legiuitoare ține ședințe ¶ ② ⚖ Timpul cît judecă un tribunal nepermanent: **~a Curții cu jurați** [fr.].

***SESIZA** (-**izez**) *vb. tr.* și *refl.* ⚖ A se adresa justiției; a lua în cercetare o afacere judiciară: **s'a sesizat parchetul și s'a reclamat ministerului de războiu** (CAR.) [fr. s a i s i r].

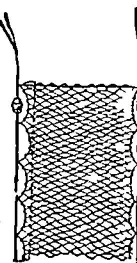
***SESQUI-**, ⚗ prefix întrebuințat în nomenclatura chimică, cu sensul de „o dată și jumătate" [fr.].

***SESQUIOXID** *sm.* ⚗ Compus intermediar, prin bogăția sa de oxigen, între protoxid și bioxid: **~ de fier** [fr.].

***SESTERȚ(IU)** *sm.* △ ⊛ Monedă de argint la Romani, care valora doi și jumătate sau sfertul unui dinar, adică aproape 21 de centime (val. aur) (▣ 4431) [lat.].

Fig. 4431. Sesterțiu.

SETCĂ *sf.* 🐟 Plasă de pescuit cega și scrumbia de Dunăre (▣ 4432 [rus. s ĕ t k a].

Fig. 4432. Setcă.

SETE *sf.* ① Sensațiunea trebuinței de a bea: **a-i fi ~; a se usca, a crăpa, a muri de ~; a fi fript, mort de ~; deodată dete peste ei o căldură, încît leșinau de sete** (RET.); **nu pot să-i potolească ~a nici izvoarele pămîntului** (CRG.); **Să-ți arză plămînii de-o ~ adîncă, Și apă, tirane, să nu poți să bei** (BOL.) ¶ ② Ⓕ Poftă necumpătată, lăcomie: **~a de aur, de bani; țara fiind bogată.... deștepta ~a tuturor vecinilor** (GN.) ¶ ③ Ⓕ Ⅎ **Cu ~**, cu putere, cu ardoare, cu nesaț: **a da, a lovi cu ~; Cu ~ înfige-i cuțitul în piept** (VLAH.); **dedei odată cu ~, încît dintr'o lovitură îi tăiai toate trele capetele** (ISP.); **mi-i de-ajuns să știu... că ochii ei mă caută cu ~** (VLAH.) [lat s ĭ t i s].

○**SETEOS** ☛ **SETOS**.

SETILĂ *sm.* ✒ Ⓟ Personaj din basme care ori-cît ar bea, se plînge mereu că moare de s e t e, **~ striga și el... că crapă de sete** (CRG.)

***SETLEVA** *sbst.* Termen de joc: de şapte ori prima miză: **eu am uitat şi paroli şi ~ (NEGR.)** [fr. s e p t e t l e v e r].

SETOS, ○ **SETEOS** 1. *adj.* ① Cui i-e s e t e, însetat: **mă vei sătura măcar odată de beutură, să nu mor seteos (RET.)** ¶ ② Ⓕ Lacom, care pofteşte eu nesaţ: **~ de bani; setos de răzbunare (GN.); eram setos ...să cunosc mai de-aproape pe aceşti orăşeni (ISP.)**.

2. *sm.* Cel însetat: **~ul bea apă din ori-ce lac (ZNN.)**.

SEU, **SĂU** (*pl.*-**uri** *sn.* Grăsimea solidă a animalelor erbivore domestice, cu care se fac luminări şi din care se extrage stearina: **~ de oaie; luminare de ~ ;** Ⓕ Ⓟ **are ~ la rărunchi**, are stare, e chiabur [lat. s ē b u m].

***SEVĂ** (*pl.*-**ve**) *sf.* ① Lichid pe care rădăcinile îl sug din pămînt şi care serveşte la nutriţiunea vegetalului, mîzgă ¶ ② Ⓕ Putere, vlagă, vigoare: **...aceasta e o modă care soarbe seva tinereţii noastre (VLAH.)** [fr.].

SEVAI → **SĂVA**.

‡ **SEVAIU** *sbst.* Stofă de mătase şi de fir: **banul, îmbrăcat în anteriu de ~ subţire... şedea în pridvorul casei (FIL.); antiriile erau de ghermesit, de citarie... sau ~ (I.-GH.)** [tc. s e v a j i].

† **SEVAS** *sbst.* Evlavie, veneraţiune, cinste: **n'au mai rămas în ţară nici ~, nici hristoitie (ALECS.); cu ~ mare l-au petrecut toţi pînă jos în capătul scării (CAR.)** [ngr.].
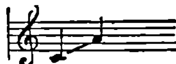
***SEVER** 1. *adj.* ① Straşnic, care execută cu rigoare, fără indulgenţă, legea, regula: **un magistrat ~** ¶ ② Aspru: **o lege ~ă; o pedeapsă ~ă; climă ~ă** ¶ ③ Foarte regulat, care nu se abate cîtuşi de puţin de la regule: **o morală ~ă** ¶ ④ Nobil şi regulat, fără eleganţă afectată, fără podoabe de prisos: **de ce era oare atîta tristeţă în interiorul ~ al acelui castel? (VLAH.)**.

2. *sbst.* Ceea ce e sever [fr. < lat.].

***SEVERITATE** *sf.* ① Străşnicie ¶ ② Asprime [fr. < lat.].

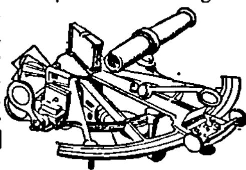
***SEX** (*pl.*-**xuri**, -**xe**) *sn.* ① Totalitatea caracterelor care deosebesc pe bărbat de femeie la oameni, la animale şi la plante ¶ ② Totalitatea bărbaţilor sau totalitatea femeilor; **~ul frumos**, femeile; **~ul tare**, bărbaţii [fr. < lat.].

***SEXAGENAR** *adj.* şi *sm.* Care e în vîrstă de 60 de ani [fr. < lat.].

Fig. 4433. Sextă.
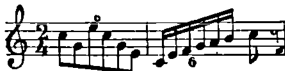
***SEXTĂ** *sf.* ① Interval cuprins între şase note (ex. **do-la, si re**) (▣ 4433) ¶ ② → **SIXTĂ** [fr.].

***SEXTANT** (*pl.*-**te** *sn.* Instrument nautic format dintr'un cerc gradat şi din două oglinzi plane, cu care se măsoară distanţa unghiulară între două puncte şi înălţimea astrelor deasupra orizontului (▣ 4434 [fr.].

Fig. 4434. Sextant.

***SEXTOLET** *sm.* Reuniune de doi trioleţi (▣ 4435) [fr. .

***SEXUAL** *adj.* ① Care arată sexul: **caracter ~** ¶ ② Care rezultă din sex [fr.].

Fig. 4435. Sextolet.

***SEXUALITATE** *sf.* Totalitatea însuşirilor anatomice şi fiziologice care caracterizează fie-care sex: **~a plantelor** [fr.].

***SEZON** (*pl.*-**oane**, -**onuri**) *sn.* Anotimp; timpul anului cînd se fac anumite lucrări agricole, cînd apar anumite fructe, cînd se poartă anumite veşminte, cînd se fac băi, etc.: **~ul de vară; în plin ~; ~ul băilor; ~ mort**, timpul cînd comerţul stagnează, cînd industria lucrează mai puţin [fr. s a i s o n].

SF. Abreviaţiune pentru „sfînt, sfîntul".

SFADĂ *pl.* **sfezi** *sf.* *Mold. Bucov. Trans.* Ceartă, gîlceavă, price: **slujitorii s'au luat la ~, dar s'au liniştit (NEGR.); cînd se apucau la ~ sau la bătaie. atunci el fugea, căci nu putea suferi larma (GN.); sfada grabnică aprinde foc, vrajba grabnică varsă sînge (ZNN.)** [vsl. s ŭ v a d a .

SFĂDĂLIE *sf.* *Bucov. Mold.* Ceartă, gîlceavă, price, sfadă: **măi băiete, trebue să ştii că din sfădălia noastră ai ieşit (CRG.); o gălăgie şi o ~ ca aceea, mai rar (FLOR.)** [s f a d ă + (b ă t ă) l i e].

○ **SFĂDALNIC**, † **SFADNIC** *adj.* *Mold. Bucov. Trans.* Certăreţ, gîlcevitor [s f ă d ă l i e ¶ vsl. s ŭ v a d n i k ŭ].

○ **SFĂDĂUŞ** *adj.* *Mold. Bucov.* Sfădalnic, certăreţ, gîlcevitor [s f a d ă + (b ă t ă) u ş].

○ **SFĂDI** (-**desc** *vb. tr.* şi *refl.* *Mold. Bucov. Trans.* A (se certa: **nu era nici o mirare dacă muierea-l cam sfădea (RET.); Grecii... au început a se sfădire ei înde ei şi s'au făcut două cete (NEC.); noi nu ne certăm, ci numai ne sfădim (ISP.)** [vsl. s ŭ v a d i t i].

○ **SFĂDICIOS** *adj.* *Mold. Bucov.* Sfădalnic, certăreţ, gîlcevitor: **pentru că era femeie sfădicioasă, a început cu gura la dînsul (SB.)** [s f ă d i].

† **SFADNIC** → **SFĂDALNIC**.

† **SFANŢ**, **SFANŢIG**, **SFANŢIH** *sm.* ① Ban de argint austriac, în valoare de 20 de creiţari, care circula în Principate în prima jumătate a veacului al XIX-lea (▣ 4436): **ridica planuri de moşii pe un sfanţ stînjenul (I.-GH.); am găsit... galbini olandezi şi nemţeşti, irmilici... pînă şi sfanţigi (ALECS.); acei bani îi avea cu dînsul în trăsură, în două traiste cu sfanţihi (I.-GH.)** ¶ ② *Pr. ext.* Monedă de puţină valoare, gologan: **nu dă un sfanţ la cutia bisericii (DLVR.); n'am nici sfanţ, nene Guţă, zic eu tare (CAR.); dar lasă, nene Manolache, că dacă n'ar avea nici un sfanţ, şi tot aş lua-o (BR.-VN.)** [germ. Z w a n z i g e r].

Fig. 4436. Sfanţ.

† **SFANŢOAICĂ** (*pl.*-**ce**) *sf.* Monedă de jumătate de s f a n ţ: **paza de vită era cîte-o ~: sfanţu era nouăzeci şi cinci de parale, apoi mai pe urmă s'a mai scumpit (GR.-N.); oamenii sînt învoiţi... cîte... 8 sfanţi părechea de vaci şi o ~ de vita mică (ION.); a vărsat pe masă un pumn de mărunţiş: icusari... sfanţi, sfanţoaice, firfirici şi gologani (CAR.)**.

SFANŢUI (-**uesc**) *vb. tr.* Ⓕ A lua mită, a stoarce bani pentru servicii nepermise de lege (*vorb.* de slujbaşi ai Statului): **fiind prins într'un rînd că sfanţuia împricinaţii (BR.-VN.)** [s f a n ţ].

SFANŢUIALĂ (*pl.*-**uieli**) *sf.* Faptul de a s f a n ţ u i, luare de mită.

† **SFARĂ** *sf.* ① ‡ Fumul, mirosul urît ce se împrăştie de la grăsimea sau carnea arsă, de la luminări de seu, etc.: **Să le dee foc şi pară, Să margă şi mîndrei ~ (BRL.); Avel... din ce era mai bune şi mai grase dobitoace junghia şi aprindea pre jertfelnic şi se înălţa sfara drept la ceriu şi primea Dumnezeu jertfa lui Avel (N.-COST.)** ¶ ② Ⓟ Veste, svon: **din om în om se dete ~ în ţară** (= se lăţi vestea) **de cusurul ce avea împăratul (ISP.)** [vsl. s k v a r a].

SFĂRÂMA (-**răm**), **SFĂRÎMA** (-**rîm**), **SFĂRMA** (**sfarm, sfărm**) *vb. tr.* şi *refl.* A f ă r î m a: **punea de lua frîile din capetele cailor boierilor şi le da ghiont cailor de cădeau boierii de-şi sfărmau capetele (NEC.); d'apoi, măi flăcăule, aşa-s lăsat eu să sfărm pietre (VAS.); să nu cumva să mai bleşteşti ceva din gură, c'acuş te sfărm şi pe tine! (CRG.)**.

SFĂRÂMĂTURĂ, **SFĂRÎMĂTURĂ**, **SFĂRMĂTURĂ**, **SFĂRIMITURĂ** (*pl.*-**turi**) *sf.* = **FĂRÎMĂTURĂ**: **mulţimea de leşuri turceşti, de cai şi de sfărîmături de arme şi altele, închise calea Turcilor (ISP.); aici se găsesc în pămînt urne de lut pline cu cenuşă şi sfărmături de oase, scule şi rămăşiţi de podoabe femeieşti (VLAH.); a scăpat la sfintele Paşti o sfărimitură de pască jos şi aceea a apucat-o o broască şi s'a ascuns cu ea sub pristol (RET.)**.

SFĂRÎMA... SFĂRMA... → **SFĂRÂMA...**

SFARMĂ-PIATRĂ *sm.* Ⓟ Uriaş (în poveştile şi legendele populare) care s f a r m ă stîncile şi p i e t r e l e, ca să turbure pîraiele: **~ cu largi pasuri calcă munte după munte (ALECS.); tatăl meu era nepot viteazului ~ (NEGR.)**.

SFAROG *sbst.* Carne, peşte, pîine, poame, piele, etc. ce s'a lăsat prea mult la foc sau la căldură şi s'a uscat de tot: **s'a făcut pînea ~ (PAMF.); femeile... au uitat să scoată peştele din vreme: cînd l-au dat la masă— ~ (CAR.); smulg din pămînt, cu dinţii lor ca cleştele. iarba tocită şi uscată~ (LUNG.)** [rus. s v a r o k ŭ, rut. z v a r o k].

SFAROGI (-ogeso), **SFAROJI** (-ojesc) *vb. refl.* A se usca de tot de căldură: săi, că se sfarojesc prunele de tot! (CAR.); se suie în pod și coboară de-acolo un căpăstru, un friu, un biciu și o șea, toate colbăite, sfarogite și vechi ca pămîntul (CRG.); ei se înalță deodată din pămîntul gol, sfarogit de căldurile unui Iunie fără ploaie (IRG.) [s f a r o g].
SFĂRTICA ☛ SFÎRTICA.
○ **SFAȘCĂ** (*pl.*-aște) *sf. Bucov.* = VĂTĂJIȚĂ: florile miresei... le apucă și sfaștele și vataieii și le pun la pălărie (VOR.) [rut. s v a š k a].
SFÂȘIA... ☛ SFÎȘIA...
SFAT (*pl.*-turi) *sn.* ① Ceea ce se spune cuiva spre a-l îndruma în viață, spre a-l învăța, spre a-l îndemna cum să se poarte sau ce să facă într'o anumită împrejurare, povață, consiliu: a da, a cere, a primi un ~ *sau* ~uri; a lua un ~ de la cineva; un ~ bun; ~uri sănătoase; se prefăcu a le fi prieten și a le da ~uri bune (ISP.); prieten bun e acela ce dă ~uri bune, iar nu acela care-ți laudă toate nebuniile (ZNN.); ⓟ: ~ul muierii muierilor folosește; ⓟ: mic la stat, mare la ~, se zice despre oamenii al căror fizic nu e impunător, cari sînt încă tineri, dar cari știu să dea sfaturi înțelepte ¶ ② Sfătuire, consfătuire: împăratul Moscului, văzînd că Tătarii au prădat în țările lui, chematu-și-au pre toți sfetnicii săi de au stătut la ~ ce vor face (NEC.); după mult ~, chibzuiră să-l arunce în Dunăre (SLV.);

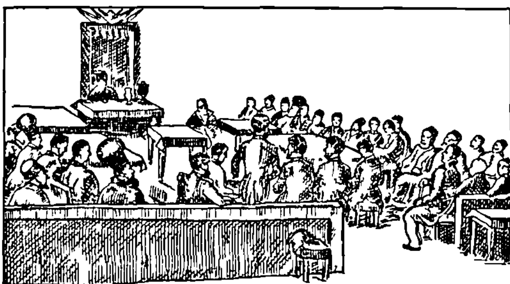

Fig. 4437.
Sfatul boierilor la București, în a. 1837 (după Raffet).

a sta la ~; se adunau la ~ într'un munte (ISP.) ¶ ③ Ⓘ Adunare în care se deliberează, în care se iau hotărîri cu privire la trebile obștești sau particulare, consiliu, divan (▣ 4437): Sfatul țării; a aduna boierii la ~ ¶ ④ ‡ Plan, intențiune ¶ ⑤ *F* Convorbire, taifas: a sta la ~, a sta de vorbă, a sta la taifas: oamenii... ziua întreagă stau grămezi... la ~ (SLV.); un chipeș ofițer blond înnoadă un ~ cu o fetiță din sat (IRG.) [‡ s f e a t < vsl. s ŭ v ě t ŭ].
SFĂTOS *adj.* ① Vorbăreț, bun de gură; care știe să dea s f a t u r i: oamenii ajunseseră ...sfătoși și ...batjocoritori (SLV.); Poveștile unchiașului ~ de Ispirescu ¶ ② Care vorbește cu înțelepciune, deștept: lumea toată sta grămadă cu gura căscată împrejurul (fetei) celei sfătoase (CAR.); împăratul... vorbea cu fiul gazdei un copilandru desghețat și ~ (JIP.).
SFĂTOȘENIE, SFĂTOȘIE *sf.* Starea, firea celui s f ă t o s: nu se poate spune... fala și sfătoșia Țiganului (RET.).
SFĂTUI (-uesc) 1. *vb. tr.* A da s f a t (u r i), a povățui, a consilia: l-am sfătuit să învețe carte; acești doi Domni sfătuia spre bine pre Troadeni (N.-COST.).
2. *vb. intr.* ① A sta la sfat, a schimba sfaturi, păreri (într'o adunare): sfătuind cei doisprezece boieri, socotiră... că tîlharii trebue să fie cel puțin doi (ISP.) ¶ ② A sta de vorbă, la taifas: bătrînii sfătuiau la lumina fumegată a opaiețului despre munca de vară și grijile gospodăriei (GRIG.); doi creștini sfătuiau aproape de mine, în fața crîșmei (SAD.).
3. *vb. refl.* ① A sta la sfat, a schimba sfaturi, păreri (într'o adunare) ¶ ② A cere sfaturi, a lua sfat: fata a mers la o babă vecină ca să se sfătuească cu dînsa (SB.); pînă a se sfătuire Ștefan-Vodă cu Craiul leșesc... venise Hroet cu Turcii pînă la Suceava și au ars tîrgul (GR.-UR.).
SFĂTUIRE *sf.* ① Faptul de a s f ă t u i: se sfătuiră și după multă ~ mai chibzuiră să-l bage pe Păcală într'un sac (SLV.) ¶ ② Sfat, povață: sfătuirile ce ți-am dat (PANN).

SFĂTUITOR *sm.* Cel ce s f ă t u e ș t e, ce dă sfaturi, povățuitor: cînd va zice neștine altuia, ce va vrea să ucigă pre cineva: „de veri vrea să-l ucizi, ucide-l”, acela nu să chiamă sfătuitoriu rău, nice să va pedepsi (PRV.-MB.).
SFECLĂ (*pl.*-le) *sf.* ♣ Plantă cu rădăcina cărnoasă, de coloare roșie, gălbuie sau albă, cu frunzele lucitoare; se cultivă pe cîmp și prin grădini ca plantă de nutreț și pentru scoaterea zahărului dintr'însa (*Beta vulgaris*) (▣ 4438): Smărăndița se făcea roșie ca sfecla (VLAH.); argatul se roșește ca o ~, cînd vine înaintea lor (ISP.); ~ de zahăr [vsl. s v e k l ŭ, srb. c v e k l a, rus. s v e k l a].

Fig. 4438. Sfeclă.

SFECLI (-lesc) *vb. tr.* *F* A-și pierde cumpătul, a se fistici, a o băga pe mînecă, a se speria: știind că ziua plecării a căzut într'o Marți, o cam sfeclisem și mă așteptam la cine știe ce ursuzlucuri (ISP.); la citirea acestei povestiri, omul... o sfeclește, îngălbenește, îl apucă fiori de moarte, tremură ca varga (I.-GH.) [probabil (a se face roșu ca) s f e c l a].
***SFENOID** *adj.* și *sm.* Se zice despre unul din oasele craniului, în formă de șa (☛ ▣ 1553) [fr.].
***SFENOIDAL** *adj.* Care aparține sfenoidului [fr.].
***SFERĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Solid geometric format prin învîrtirea unui semicerc în jurul diametrului său; toate punctele suprafeței sale sînt egal depărtate de un punct interior numit „centru” (▣ 4439) ¶ ② ● Glob care înfățișază pămîntul ¶ ③ ☆~ cerească, sferă imaginară și cu o rază arbitrară de care astronomul se socotește înconjurat, și care are drept centru punctul de unde privește, cînd face observațiuni ¶ ④ ☆ ~ armilară ☛ ARMILARĂ ¶ ⑤ ☆ Spațiu în care se socotește că o planetă străbate cursul ei: Saturn își străbate sfera în treizeci de ani ¶ ⑥ ☆ Diferitele regiuni sferice în care cei vechi împărțeau spațiul ceresc: sfera stelelor ¶ ⑦ *poet.* Planetă; regiune cerească: te socoți transportat într'un raiu sau într'o ~ locuită de sirene (NEGR.) ¶ ⑧ Ⓕ Întindere de putere, de autoritate, de cunoștințe, de talent, de geniu: ~ de activitate; fie-care luptînd în sfera lui de acțiune, să realizăm cu toții... o societate mai cioplită (CAR.); aceasta iese din sfera atribuțiunilor mele ¶ ⑨ Ⓕ Cuprins, limite, margini, hotare: a întinde sfera cunoștințelor omenești ¶ ⑩ Ⓕ Stare, condițiune: a ieși din sfera sa; mă pune în curent cu tot ce se petrece în sferele înalte (CAR.) [fr. s p h è r e < lat.].

Fig. 4439. Sferă.

***SFERIC** *adj.* ① Care are forma unei sfere, rotund ca o sferă: o boltă ~ă, cu o semilună aurită, o încunună (BOL.); forma ~ă a pămîntului ¶ ② Ce ține de o sferă; care este o parte din suprafața volumului sferei: zonă ~ă [fr.].
***SFERICITATE** *sf.* Starea a tot ce are forma unei sfere: ~a pămîntului [fr.].

Fig. 4440. Sferoid.

***SFEROID** (*pl.*-de) *sn.* Solid geometric a cărui formă seamănă cu aceea a sferei dar ale cărui raze nu sînt riguros egale (▣ 4440): pămîntul este un ~ [fr.].
***SFEROIDAL** *adj.* Care are forma unui sferoid [fr.].
***SFEROMETRU** (*pl.*-tre) *sn.* Aparat întrebuințat pentru măsurarea razelor sferelor sau a grosimilor mici (▪ 4441) [fr.].

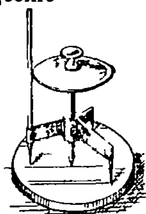

Fig. 4441. Sferometru.

SFERT, *Mold.* ȘFERT (*pl.*-turi) *sn.* ① A patra parte dintr'un tot: un ~ de coală; un ~ de pîine; un ~ de litru; un ~ de an; un ~ de ceas; trei fără un ~; un cot și trei ~uri ¶ ② Dare plătită trimestrial: plata pe un trimestru a unei sume da-

torite, a unei chirii, a unei arende pe un an [‡ cî-fert < vsl. četvrŭtŭ].

SFERTICA ☛ SFÎRTICĂ.

SFEȘNIC, ‡ SFEȘTNIC, Ⓟ FEȘNIC (*pl.*-ice) *sn.* ① Unealtă în care se înfige lumînarea ([▣] 4442, 4443 : de-abia poate să aprindă lumînarea lungă și subțire de ceară, înfiptă într'un sfeșnic de alamă (VLAH.); Vodă ședea la masă și i se vedea fața la lumina unui feșnic (R.-COD.); împăratul... avea la cap două feșnice mari de argint (DLVR.) ¶ ② *Olten.* Ramură, rădăcină: măseaua are patru sfeșnice (CIAUȘ.) [vsl. svěštĭnikŭ].

Fig. 4442. Sfeșnic.

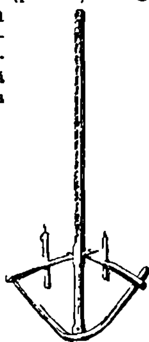

Fig. 4443. Sfeșnic de șezătoare (Transilvania).

SFEȘNICAR *sm.* ♣ Arbore care are forma unui sfeșnic sau unui candelabru.

SFEȘTANIE, ‡SFEȘTENIE, Ⓟ FEȘTANIE *sf.* ① Sfințirea mică a apei la anumite ocaziuni (în odaia unui bolnav, la inaugurarea unei case, la deschiderea unei școli, etc.): de se va timpla vre într'o biserică să nu se facă slujbă 40 de zile, nu poate preotul să facă liturghie, să slujască într'însa, de nu va face întîiu o sfeștenie (PRV.-MB.); sărindarele, acatistele, sfeștaniile... îmbogățesc epitropia bisericii și pe popa (I.-GH.); dis de dimineață... era la popa satului, rugîndu-l să vie negreșit pînă seara să-i facă sfeștanie acasă (CAR.); a chemat popa să-i facă feștanie (S.-ALD.) ¶ ② Ⓟ Înjurătură: sergenții. cu ghionturi și cu sfeștănii, îi pregăteau pentru inspecție (VLAH.) [vsl. (o)-svęštenije].

‡ **SFEȘTNIC** ☛ SFEȘNIC.

SFEȘTOC ☛ SFISTOC.

‡ **SFETE**, SFETI, *f.* SFETA *adj.* Sfînt(ă) (dinaintea unui nume propriu): Sfeti-Ilie; a doua zi pică și Sfeti-Petre din călătoriile sale (MAR.) [srb. sveti, -ta].

SFETERISI (-isesc) *vb. tr.* ⚡ A șterpeli, a fura, a dilapida bani publici [ngr. σφετερίζομαι].

‡ **SFETI**[1] ☛ SFETE.

SFETI[2] (-tesc *vb. tr.* și *refl.* A (se) arăta, a (se) da la iveală, a (se) da pe față: începuse a suna cuvîntul cum era să vie un pașă la Moldova, că de domnie nu se sfetea nime (N.-COST.); s'au sfetit treaba că poliția l-au tras la răspundere (GR.-N.); să se mai amîne arestările, pînă se va vedea cum se sfetesc lucrurile (I.-GH.) [vsl. světiti].

[‡ **SFETITEL** *sm.* Ierarh [vsl. svętitelĭ].

SFETNIC, ‡ SFEATNIC, ‡ SVE(A)TNIC *sm.* ① Sfătuitor, povățuitor: cela ce va lăuda vre-un lucru rău și cu greșală... să chiamă sveatnic rău și se va pedepsi (PRV.-MB.) ¶ ② † Consilier, cel ce face parte din sfatul, din divanul țării: Împăratul Moscului... l-au luat iar în dragoste și în milă și l-au pus iar sfetnic (NEC.); ~ al tronului, ministru [vsl. sŭvětĭnikŭ].

SFIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Lipsă de încredere în sine, de îndrăzneală, timiditate: a vorbi, a răspunde, a se apropia, etc. cu, fără ~; te înfățișază cu ~ și răspunde cu socoteală (PANN); vom ști, cucoane, dacă ni-ți spune, răspunse cu ~ un țăran mai bătrîn, scărpinîndu-se în cap (CRG.); Prislea... se uită cu ~ în toate părțile (ISP.) [sfii].

SFICHIU, ȘFICHIU (*pl.*-iuri) *sn. Mold.* Vîrful biciului (adăugat dintr'o bucată deosebită care face să plesnească biciul), pleasnă: hi! breazule, nu te lenevi, că te stricnesc cu sfichiu de foc (ALECS.); avea o biciușcă de cele de cînepă, împletită de mîna lui, și cu șfichiul de mătasă (CRG.).

SFICHIUI, ȘFICHIUI (-uesc) *vb. tr. Mold.* ① A plesni cu biciul, făcîndu-l să pocnească: și așa o sfichiuia preste cap, preste obraz (STAM.); țăranul sfichiuia cu liniște omătul (SAD.) ¶ ② Ⓕ A biciui (cu mustrări, cu vorbe batjocoritoare, ironice): țăranii noștri, glumeți, cum sînt ei, ne tot șfichiuiau în treacăt (CRG) [sfichiu].

SFICHIUITURĂ, ȘFICHIUITURĂ (*pl.* -turi) *sf.* ① Faptul de a sfichiui; plesnitură cu biciul ¶ ② Ⓕ Biciuitură (cu mustrări, cu vorbe batjocoritoare, ironice).

***SFIDA** (-dez) *vb. tr.* A desfide [it.].

***SFIDARE** *sf.* Faptul de a sfida, desfidere, provocare.

SFIELNIC *adj.* Sfiicios: strînse la un loc, ca o turmă de oi ~e (IRG.) [sfială].

SFIEȚ *adj.* Sfiicios, plin de sfială: raza cea mai tîrzie a soarelui se prelungea sfieață pe foițele ierbii înflorite (ODOB.) [sfii].

SFII (sfiesc) *vb. refl.* A nu avea îndrăzneală, încredere în sine, a fi sfios; a nu îndrăzni, a nu cuteza: Alfred nu mi-a spus niciodată nimic și eu m'am sfiit să 'ntreb (VLAH.) [vsl. svenją sę < svěnitisę].

SFIICIOS *adj.* Plin de sfială, care se sfiește, timid: adormi cu gîndul la ochii ei negri, blînzi și mari și sfiicioși ca de căprioară (VLAH.); era... smerită... și sfiicioasă ca o fată mare (ISP.); Ⓕ... printre gratii, luna moale, Sfiicioasă și smerită, și-a vărsat razele sale (EMIN.) [sfii].

SFIICIUNE *sf.* Sfială: Și atunci de ~-mi iese sîngele 'n obraz (EMIN.) [sfii].

***SFINCTER** *sm.* Ori-ce mușchiu circular care, contractîndu-se, formează orificiul unora din organe: ~ul bășicii [fr. sphincter].

SFINEAC *sm. Băn. Olten.* ♣ Varietate de carpen; numit și „cărpeniță" (*Carpinus orientalis*) [comp. srb. svinječi, rut. svynjačyj „porcesc"].

SFINȚENIE *sf.* ① Însușirea celui sfînt, a lucrurilor sfinte: sfințenia nu stă în port și haine lungi (ZNN.); sfințenia locului ¶ ② Evlavie, cucernicie; cu ~, scrupulos, exact: fie-care lucrușor e scuturat, șters și frecat cu cea mai mare ~ (BR.-VN.); ascultă-l și-i îndeplinește cu ~ toate poruncile (CAR.) ¶ ③ ‡ Tîrnosire: Alexandru-Vodă... au zidit mănăstirea Slatina ...iară la ~ zic să hi fost preoți cu diaconi 117 (GR.-UR.).

SFINȚI (-țesc) 1. *vb. tr.* A face sfînt, a da calitatea de sfînt; a consacra; a închina, a tîrnosi (o biserică): ~ apa; ~ o biserică; Alexandru-Vodă... au zidit mănăstirea Slatina cu multă cheltuială și osîrdie și o au sfințit Grigorie Mitropolitul (GR.-UR.); omul sfințește locul, iar nu locul pe om (PANN).

2. *vb. intr.* A asfinți, a apune: Pînă se încalță, soarele se 'nalță, Și pînă se gătește, soarele sfințește (PANN); ☛ ASFINȚI.

3. *vb. refl.* ① A se face sfînt, a se sanctifica: sfințească-se numele tău; a spus lăutarilor cum horesc îngerii cînd se sfințește un sfînt (EMIN.) ¶ ② Ⓕ Ⓟ A triumfa, a ieși biruitor: (hoțul) adună unde n'a risipit, dar nu se sfințește (PANN); unul din ei... se hotărî să se ție de capul ciobănașului, să nu-l lase să se sfințească (ISP.); lasă-i că nu se sfințește el cu mine, jupîne, îl pocăesc eu (CAR.).

SFINȚIE *sf.* ① ‡ Sfințenie: fără de preoție, nu iaste neminea creștin, nici are ~, nici se împreună lui Dumnezeu (PRV.-MB.) ¶ ② Titlu de onoare dat preoților: Sfinția ta; Sfinția sa († preasfinție) [sfînt].

SFINȚIȘOR *sm.* ① *dim.* SFÎNT: auzindu-vă cineva, ar gîndi că sînteți niște ~i abia ieșiți din raiu (NEGR.) ¶ ② *pl.* Niște colăcei în formă de 8 sau de S, mucenici: de Crăciun întîiu face femeia... un colăcel îngemănat, ca ~ii, în formă de 8 (VOR.).

SFINȚIT 1. *adj.* *p.* SFINȚI. ① Făcut sfînt; consacrat, închinat; tîrnosit ¶ ② Titlu de onoare dat preoților: ~ul părinte; ~e părinte († preasfințit).

2. *sbst.* Asfințit, apus: unul mergea către răsărit și celălalt către ~ (RET.); cam după ~ul soarelui... ieși balaurul din groapă (ISP.); cînd fulgeră seara spre ~, de bună seamă plouă pînă dimineața (GRM.); ☛ ASFINȚIT.

SFINȚITURI *sf. pl.* Mîncări sfințite de Paști: stropesc sămînța cu aghiasmă și pun în sac ~ de la Paști (VOR.).

***SFINX** *sm.* ① Monstru din mitologia greacă, cu capul și pieptul de femeie, cu aripi de pasăre, cu trupul și coada de leu;

Fig. 4444. Sfinx.

Fig. 4445. Sfinx.

așezat pe o stîncă, propunea trecătorilor o enigmă

și prăpădea pe aceia ce nu puteau s'o ghicească; Edip singur află rostul enigmei, iar sfinxul se asvîrli jos de pe stîncă și muri (▪ 4444) ¶ ② Ⓕ Om ale cărui păreri nu le poți ghici, ale cărui gînduri intime sînt de nepătruns ¶ ③ Nume

Fig. 4446. Sfinxul de la Gizeh.

dat de Greci statuelor înfățișînd cîte un leu cu cap de om, așezate de vechii Egipteni la intrarea palatelor și templelor lor (▪ 4445); de o mărime colosală sînt sfinxii de lîngă piramide, *în spec.* cel de la Gizeh (▣ 4446) [fr. < gr.].

SFIOS *adj.* Sfiicios, plin de sfială [s f i i].

SFIȘTOC, **SFEȘTOC** (*pl.*-**oace**) *sn.* *Mold.* Mănunchiu de crenguțe de busuioc, cu care preotul stropește cu aghiasmă, mătăuz: **ea la toată zi intiiu a lunii, da cuviosului un sfeștoc de busuioc proaspăt** (NEGR.); *pr. ext.* mănunchiu: **ici și colo, cîte un des sfiștoc de flori roșii, îmbrobonite** (IRG.) [comp. rus. s v i t o k ŭ].

SFITĂ (*pl.*-**te**) *sf.* Ⓣ Veșmînt preoțesc, odăjdii: **mitropolitul, în ~ de aur... apropie de buzele ei fripte lingurița cu grijanie** (CAR.) [vsl. s v i t a].

SFÎNT 1. *adj.* ① Ce ține de religie, de Dumnezeire, de biserică, de cultul divin: **sfintele taine; ~a liturghie; sfintele icoane; vase sfinte; cele sfinte,** cele ce țin de cult, care privesc credința, biserica sau divinitatea: **nu te atinge de cele sfinte, că-ți sfărm capul cu ghioaga** (ALECS.); **Sfînta Scriptură ☛ SCRIPTURĂ ②; Sfîntul Părinte,** papa; **Sfîntul Scaun ☛ SCAUN ⑱; locurile sfinte,** locurile pe care a trăit și unde a propovăduit Mîntuitorul; **~ul Mormînt,** mormîntul în care a fost depus Mîntuitorul ¶ ② Care duce o viață curată, păzind cu evlavie poruncile lui Dumnezeu: **un om ~** ¶ ③ Se zice despre sufletele celor preafericiți, binecuvîntați de Dumnezeu, ale celor dreptcredincioși care s'au jertfit pentru legea creștină și care trăesc în raiu: **sfinții mucenici** ¶ ④ Curat și fără prihană (se zice despre îngeri, despre creaturile cerești sau de esență divină): **~a Treime; ~ul Duh; Sfînta Fecioară,** Maica Precistă, Născătoarea de Dumnezeu ¶ ⑤ Epitet dat soarelui, și unora din zilele săptămînii personificate: **~ul soare; ~a Miercuri; ~a Vineri; ~a Duminecă** ¶ ⑥ Vrednic de cel mai mare respect, de o venerațiune particulară: **~a dreptate** ¶ ⑦ Foarte adevărat, ce nu poate fi pus la îndoială, indiscutabil: **~ e ce ai vorbit dumneata** (JIP.) ¶ ⑧ *F* Ⓟ Strașnic, grozav, sdravăn: **a mîncat o ~ă de bătaie sor cu moartea** (DLVR.).

2. *sm.*, **SFÎNTĂ** (*pl.* **sfinte**) *sf.* ① Acela, aceea care duce o viață curată, păzind cu evlavie poruncile lui Dumnezeu: **e un ~, o ~ă** ¶ ② Om, femeie care și-a pus credința deplină în Dumnezeu, care s'a jertfit pentru legea creștină și care a fost canonizat(ă) de biserică: **~ul Gheorghe; ~ul Dumitru; ~a Paraschiva; poporul îngenuchiase, pe cînd călugărițele ștergeau chipul sfintei de praf** (D.-ZAMF.); **~ul Neculai,** *F* biciul: **bietul Porojan făcu pentru prima oară cunoștință cu ~ul Neculai din cuiu** (ALECS.); — Ⓟ: **a purta pe cineva în gură ca pe-un ~,** a-l diviniza, a-l venera ca pe un sfînt; **parcă ți-a ieșit un ~ din gură** (CRG.), ai vorbit cît se poate de drept, ai spus un adevăr netăgăduit, ai nimerit-o întocmai; **a se ruga de toți sfinții,** a se adresa cu rugăminte, cu solicitări la toți cei mari; **mănîncă sfinți și scuipă** (*sau* **scoate**) **draci,** e un fățarnic; **la ~u Așteaptă ☛ AȘTEAPTĂ;** — Ⓟ: **cum e ~ul, și tămîia** (*sau* **colacul**), fie-care om e tratat după meritul său, după cinstea care i se cuvine; **pînă la Dumnezeu, te omoară sfinții** (*sau* **sfinții îți iau sufletul**), pînă să te poți adresa celui care deține puterea, subalternii lui te despoaie sau îți fac toate mizeriile; Ⓟ: **cînd Dumnezeu nu-i acasă, sfinții își fac de cap,** cînd cei mari lipsesc, subalternii fac ce vor ¶ ③ Ⓟ **Sfîntul** (în loc de **~ul Dumnezeu**), Dumnezeu: **ferească Sfîntul să fi pus el mîna într'însele** (GN.); **ferit-a Sfîntul! apoi să fi dus Sfîntul pe vre-unul să nu știe lecția** (I.-GH.); **a-l lăsa în plata Sfîntului; a-l fura Sfîntul,** a adormi ¶ ④ **Sfinți** *pl.* **SFINȚIȘOR** ② ¶ ⑤ **Sfinți** *pl.* *F* Înjurături: **după patru ore de răcnete și înjurături... sfinți și evanghelii, pe la opt seara intram în curtea poștei** (I.-GH.).

3. **SFÎNTĂ** (*pl.* **sfinte**) *sf.* ① ☛ 2 ① ② ¶ ② **Sfînta sfintelor,** partea cea mai dinăuntru și mai sfîntă din templul lui Solomon, unde era depus chivotul legii ¶ ③ **Sfinte** *pl.* Ⓟ Ființe mitologice, închipuite ca niște femei foarte rele care caută să facă tot felul de răutăți oamenilor, să le ia puterile, să-i ologească, etc., probabil identice cu „ielele", „dînsele", „frumoasele", „vîntoasele", etc. [vsl. s v ę t ŭ].

SFÎNTULEȚ *sm.* ① *dim.* **SFÎNT** ¶ ② **Sfîntulețul** *F* Ⓟ Dumnezeu: **ferit-a ~ul** (ISP.); **eu unul nu te crez, crează-te ~ul** (JIP.).

SFÎR! *sau* **SFÎRRR!** Imită sgomotul șuierător produs în aer de un obiect aruncat cu putere, sau care se învîrtește cu iuțeală, de fîlfîitul aripilor, de un lichid ce fierbe, etc.: **a apucat o piatră vîrtoasă, mare, și a făcut sfîrrr! în copaciu cu dînsa** (SB.); **bunica spunea... înainte și fusul sfîr! sfîr! pe la urechi, ca un bondar** (DLVR.); **o vîrtelniță care face sfîrrr! și alt nimic** (ALECS.); **îi făcu inima sfîr!** (ISP.), începu să-i bată inima cu putere [onom.].

SFÎRĂI... = **SFÎRÎI...**

SFÎRC (*pl.*-**curi**) *sn.* ① Vîrf, capăt moale, cartilaginos, elastic: **~ul nasului, urechii, ței; (avea) nasul numai o fărîmiță de ~** (I.-GH.); **~urile urechilor îi ard** (DLVR.); **își răsucea pe gînduri ~urile mustăților** (SAD.) ¶ ② Vîrful biciului, sfichiu: **are un biciu care arde ca focul... dacă te ajunge cu ~ul** (CAR.).

○ **SFÎRCEL** *sm.* *Băn.* = **HUDULEȚ** ② [f u r c e l].

SFÎRCIOC ☛ **SFRANCIOC.**

SFÎRCÎI (-**ciesc**) *vb. tr.* și *intr.* A smîrcîi, a aspira cu sgomot pe nas: **dascălul... sfîrcîește toată ziua la tabac** (CRG) [bg. s v i r k a m ŭ].

SFÎRÎI (-**riiu**, ✓ -**riesc**) *vb. intr.* ① A produce un sgomot șuierător, ca un țîșnet, *vorb.* de un obiect aruncat cu putere sau care se învîrtește cu iuțeală, de un lichid care fierbe, de ceva care arde pîrîind la foc, etc.: **Fusu-i repede se 'ntoarce, iute 'n aer sfîrîind** (ALECS.); **la conac, tingirile și căldările clocotesc, grătarele sfîrîie** (CAR.); **perii de pe dînsa au început a pîrîi și pielea a ~** (CRG.): **candela sfîrîia sub icoana Maicii Domnului** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ *F* **A-i ~ călcîiele,** a alerga într'o fugă nebună: **c luară, nene, la fugă, de le sfîrîiau călcîiele** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ **A-i ~ inima,** a-i bate tare inima (aprinsă de dragoste după cineva): **și cum sfîrîia fusul roții, așa-mi sfîrîia inima 'n mine de dragostea Mariucăi** (CRG) [s f î r].

SFÎRÎIAC ☛ **SFÎRÎITOARE.**

SFÎRÎIALĂ (*pl.*-**ieli**) *sf.*, **SFÎRÎIT** *sbst.* Faptul de a s f î r î i.

SFÎRÎITOARE *sf.*, *Mold.* **SFÎRÎIAC** (*pl.*-**ce**) *sn.* Jucărie de copii făcută dintr'o nucă golită de miez, prin care trece un fus înfășurat cu ață, al cărui capăt de sus e înfipt într'un măr sau într'un tuleiu de cucuruz; trăgînd de capătul de ață, care e scos printr'o gaură practicată la mijlocul nucii, fusul se învîrtește și face ca mărul sau tuleiul să s f î r î i e, iar găoacea de nucă să răsune; numită și „bîzîitoare" (▣ 4447).

Fig. 4447. Sfîrîiac.

SFÎRLĂ (*pl.*-**le**) *sf.* Bobîrnac: **își mîngîie mustățile... și-și repezi cu o ~ pălăria tare pe ceafă** (SAD.); **...poți pe loc c'o ~ mort să-l pui** (DON.) [comp. **SFÎRLEAZĂ**].

Fig. 4448. Sfîrlează.

SFÎRLEAZĂ (*pl.* -**leze**) *sf.* ① Jucărie alcătuită dintr'o bucată de lemn, de metal sau de os, străbătută de un bețișor care, învîrtindu-se, produce un

fel de sfîrlît, prîsnel, titirez (▣ 4448); **inte ca o ~, ca sfîrleaza**, foarte iute: **trebue un băiat iute, spirt, să umble ca sfîrleaza** (BR.-VN.) ¶ ② Jucărie de copii, alcătuită dintr'o scîndurice flexibilă, în jurul căreia e răsucită o ață lungă în care e vîrît un bețișor; acestuia, după ce a fost învîrtit de mai multe ori în jurul ației, ca un ceatlău, i se dă drumul în barba sau părul cuiva, unde se încîlcește: **Teodoros îi aruncase sfîrleaza în barbă** (I.-GH.) [format cu *suf.* -ză din sfîrlă, pentru care comp. ngr. φοῦρλα, σβοῦρλος, σβοῦρα „sfîrlează"].

SFÎRLOAGĂ, **SFĂRLOAGĂ** (*pl.*-ge) *sf. F iron.* Încălțăminte urîtă, opincă veche: **nu ți-e destul că m'ai amețit puindu-ți sfărloagele pe calup** (CRG.).

○ **SFÎRNAR(IU)** *sm. Trans.* Om de afaceri, om cu daraveri: **se cunoștea din toți oamenii că el e sfîrnariu, om umblat în lume, om bănos** (RET.).

○ **SFÎRNĂRIE** *sf. Trans.* Afacere, daravere, negustorie: **Pavel îmbla în sfîrnării, bătea cele drumuri și cele tîrguri** (RET.) [sfîrnar].

SFÎRȘALĂ (*pl.*-șeli) *sf.* Slăbiciune care cuprinde deodată pe cineva, ca un fel de leșin: **nu-și dă bine seama de ce, dar simte o ~ și cade** (CAR.); **așa ca un fel de ~ simțea în stomah** (VLAH.); **cu o nespusă ~ la inimă, porni încet lîngă tată-său spre casă** (D.-ZAMF.) [sfîrși].

SFÎRȘANIE ‡ **SFÎRȘENIE** *sf.* ① ‡ Sfîrșit: **cîntarea vecerniei iaste de mulțămirea către Dumnezeu pentru că am sosit către sfîrșenia zilei** (PRV.-MB.) ¶ ② Prăpădenie, pierzare ¶ ③ = **SFÎRȘALĂ**: **(de inimă rea) simți o lincezeală, o ~, o slăbiciune, o piroteală** (PAMF.) [sfîrși].

SFÎRȘI (-șesc) 1. *vb. tr.* ① A da gata, a isprăvi, a termina, a găti; a pune capăt, a înceta, a curma: **se rugă lui Dumnezeu cu credință ca s'o ajute să sfîrșească cu bine și slujba aceasta** (ISP.) ¶ ② A nu mai avea, a nu mai rămînea nimic: **arcarii sfîrșise arcele, săgețile și săhăidacele ce au avut în dughenile lor** (MUST.) ¶ ③ A curma viața, a pune capăt vieții, a omorî: **și-a sfîrșit calul cu o lovitură de cuțit** (SAD.).

2. *vb. refl.* ① A se isprăvi, a se termina; a înceta: **Doamne, să se sfîrșească odată cu viața asta** (VLAH.) ¶ ② A simți deodată o slăbiciune mare, a-i veni leșin: **sfîrșindu-se de la inimă, se moaie din balamale și cade pe un scaun** (CAR.); **a i se ~ puterile** ¶ ③ A pieri, a se prăpădi, a-și pierde viața [vsl. sŭvŭršiti; comp. SĂVÎRȘI].

SFÎRȘIT 1. *adj. p.* **SFÎRȘI**. ① Isprăvit, terminat, dat gata; încetat ¶ ② Istovit: **~ de puteri; cu glasul ~**, cu glasul stins, care nu mai poate da nici un sunet ¶¶ C **NESFÎRȘIT**, fără sfîrșit; **~ de mare**, nemărginit.

2. (*pl.*-ituri) *sn.* ① Isprăvit, capăt, punct unde, moment în care se sfîrșește ceva: **am citit cartea pînă la ~; începutul și ~ul; Aristotel... socotea lumea a fi vecinică fără început și fără ~** (N.-COST.); **~ul reprezentației; o poveste fără ~; în ~**, în cele din urmă, la urma urmelor ¶ ② Moarte: **i s'a apropiat ~ul** ¶¶ © **NESFÎRȘIT**, nemărginire, nemărginit.

3. **Pe ~e** *loc. adv.* Aproape de a se sfîrși, pe punctul de a se isprăvi: **proviziunile sînt pe ~e**.

SFÎRTICA, **SFĂRTICA**, ✓ **SFERTICA** (-tic) *vb. tr.* A rupe în bucăți, a sfîșia: **au venit dihăniile... și pe loc i-au sfîrticat** (VOR.); **ucide pe Absirt și, sferticîndu-i trupul, i-aruncă bucățile pe valuri** (VLAH.); **mă bătură și-mi sfîrticară cămeașa** (RET.); **mi-au sfîrticat toate hainele** (MAR.); **a căzut și el cu umărul sfîrticat de baltagul unui comișel** (GRIG.) [lat. *exfracticare < fractus „frînt"; forma **sfertica** a fost influențată de sfert].

SFÎȘIA, **SFĂȘIA** (-șiu) 1. *vb. tr.* ① A rupe în bucăți; a rupe (cu dinții, cu ghiarele, etc.) fășii de carne, de piele de pe cineva: **ce să facă ea acuma, să n'o sfîșie fierele și să n'o afle lotrii?** (SB.); **porunci Joe unui vultur ca să sfîșie pieptul lui Prometeu și... să-i roază din ficați** (ISP.); Ⓕ **~ inima cuiva**, a-i produce o mare durere, o mîhnire adîncă: **aerul desperat al nenorocitului fotograf îmi face rău, îmi sfîșie inima** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A defăima cu răutate ¶ ③ Ⓕ A turbura, a produce vrajbă: **~ țara**.

2. *vb. refl.* A se rupe în bucăți (unul pe altul): **se sfîșie și se mănîncă între dînsele, spre cumplita urgie și peire a neamului omenesc** (CRG.); Ⓕ **a i se ~ inima**, a simți o mare durere, o mîhnire adîncă.

SFÎȘIERE, **SFĂȘIERE** *sf.* ① Faptul de a (se) sfîșia ¶ ② Ⓕ Mare durere fizică sau sufletească ¶ ③ *pl.* Turburări mari, învrăjbiri.

SFÎȘIETOR, **SFĂȘIETOR** *adj. verb.* **SFÎȘIA**. ① Care sfîșie: **cînd să înfigă (lupul) ghiarele sale cele sfîșietoare, fata dede călcîie calului** (ISP.) ¶ ② Ⓕ Care-ți sfîșie inima, care-ți produce o durere mare, o mîhnire adîncă: **niciodată n'am auzit bocet așa de ~** (VLAH.); **simțeam în pieptu-mi o durere atît de sfîșietoare,... încît mă credeam cel mai nenorocit om din lume** (GN.); **își acoperea fața cu mînile... cu un strigăt de sfășietoare desnădejde** (BR.-VN.); **un glas ~; un strigăt, un țipăt ~**.

SFÎȘIETURĂ, **SFĂȘIETURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Ruptură, loc unde s'a sfîșiat ceva: **pulpele-i uscate, care se văd prin sfășietura nădragilor, sînt pline de jupuituri** (CAR.).

○ **SFLECĂ** = **SFECLĂ**.

○ **SFLEDER** = **SFREDEL**: **furișorul e ~ul dracului, că umblă tot în calea omului** (MAR.).

SFOARĂ[1] (*pl.* sfori), *Mold.* **ȘFARĂ** (*pl.* șferi) *sf.* ① Frînghiuță subțire din fire de cînepă răsucite sau împletite; **a lega cu ~; a întinde o ~; a întinde pe o ~; un ghem, un păpușoiu de ~**; Ⓕ **a trage pe ~**, a înșela (*loc.* împrumutată din jocul păpușilor): **n'a fost om mai naiv, mai lesne crezător și mai ușor de tras pe sfoară ca el** (GN.) ¶ ② ☛ Struna, coarda ferestrăului (☛ ▣ 2076) ¶ ③ Lucruri înșirate pe o sfoară: **o ~ de ceapă, de ardei** ¶ ④ **~ de moșie**, moșioară, fâșie îngustă de moșie: **se duce la oraș să plătească boierului cîștiul întîrziat... pentru sfoara de moșie din Poenița** (CAR.); *pr. ext.*: **un cîmp lung pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgîie pe pietriș** (IRG.) [ngr. σφόρα].

SFOARĂ[2] = **SFARĂ**②: **se dete ~ în țară că Măria Sa a mai dobîndit un fiu** (ISP.); **se grăbește, păgînul, a da ~ în țară că te-a prins cu mîna în sac** (ODOB.).

○ **SFOIAG**[1] *sm. Olten.* ✿ = **SURDOMAȘ**② [bg. svojakŭ].

○ **SFOIAG**[2] *sbst. Olten.* Miros (de mucegaiu) ce prind vasele goale.

○ **SFOIEGIT** *adj. Olten.* Cu miros de mucegaiu, stricat, împuțit [sfoiag[2]].

○ **SFOR** *sbst. Olten.* Mijlocul apei curgătoare, unde e mai repede (CONV.): **pe Bistrița se întinse o punte mișcătoare de solzi de aur, care luneca în deal, pe ~, între dînsa și lună** (SAD.) [srb. svor].

SFORĂI (-răiu, ✓ -răesc) *vb. intr.* ① A produce în somn un sgomot caracteristic, respirînd greu prin nas sau prin gîtlej, a horăi, a horcăi: **(un) mitocan... sforăia ca o batoză de treierat grîu** (VLAH.); **picioare la picioare cu căpităneasa, dormeau sforăind doi bieți călători** (I.-GH.) ¶ ② ☛ A forăi, a sufla cu sgomot pe nări (*vorb.* de cai): **au început să sforăie caii și să-și ciulească urechile** (CAR.); **Dar pe loc calul s'oprește, În pămînt ochii țintește Și cu groază sforăește** (ALECS.) [onom.].

SFORĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.*, **SFORĂIT** *sbst.*, **SFORĂITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a sforăi; rezultatul acestei acțiuni: **fiul împăratului adormise și-i da niște sforăieli, de părea că mînă porcii** (ISP.); **auzeam o respirare greoaie ca de om adormit și după aceea o sforăitură** (D.-ZAMF.).

SFORĂIT... ☛ **SFORĂIALĂ**...

SFORĂITOR *adj. verb.* **SFORĂI**. Care sforăie.

SFORICICĂ (*pl.*-icele) *sf. dim.* **SFOARĂ**.

*__SFORȚA__ (-țez) *vb. refl.* A se sili din răsputeri, a se opinti, a se strădui [it. sforzare].

*__SFORȚARE__ *sf.* Faptul de a se sforța, opintire, străduință.

SFRANCIOC, **SFÎRCIOC** *sm.* ① Gen de păsări de pradă, cu ciocul încovoiat și cu ghiare puternice, de coloare cenușie, cafenie sau roșiatică, cu coada neagră sau albă; se hrănește cu insecte și cu păsărele pe care le atrage imitînd cîntecul lor; varietățile mai cunoscute la noi sînt: **~UL-ROȘU**, numit și „codălbiță" sau „șofran" *(Lanius collurio)* (▣ 4449); **~UL-MARE**, numit și „șoimuț", „lupul-vrăbiilor", „berbecel-mare", „berbecuț", „capra-dracului", etc. *(Lanius ex-*

Fig. 4449. Sfrancioc-roșu.

cubitor); **~UL-MIC** *(Lanius minor)* ¶ ⑧ **CIOCĂNITOARE (-PESTRIȚĂ)** [srb. s v r a č a k].

○ **SFRANȚUZ**... = **FRANȚUZ**...

SFREDEL (*pl.*-ele) *sn.* ① Unealtă de oțel de făcut găuri în lemn, burghiu, spițelnic (▣ 4450): cela ce va ajuta furului... de-i va da niscare lucruri, carele sînt de treaba lui, cumu-i sfredel sau topor... pre acela ca pe un fur să-l certe (PRV.-MB.); Țiganul... se învîrtea împrejur ca un ~ (GN.) ¶ ② *Pr. anal.* Spirală, învîrtitură, colac: Purcelușî cu coada ~ și cu bețe 'n loc de labă (EMIN.); pletele lui cădeau în ~e dese pe umeri (SAD.) ¶ ③ Ⓕ ~ul dracului, intrigant, cel ce seamănă vrajba între oameni ¶ ④ *Mold.* Ⓟ ~ul Rusaliilor **STRAT DE RUSALII** ¶ ⑤ ☆ Ⓟ **SFREDELUL** *sau* **SPIȚELNICUL**, constelațiune formată din „Trisfetitele" (= Cingătoarea Orionului), considerate ca miner și din steaua „Betelgeuse", socotită ca vîrf al sfredelului (☛ ▣ 4086) ¶ ⑥ Omida răchitarului, numită și „sfredeluș" sau „sfredelușul-lemnului" [bg. s v r e d e l ŭ].

M M D F

Fig. 4450. Sfredel.
M.M. Miner. —D. Drug.— F. Floare.

SFREDELEAC (*pl.*-ece) *sn. dim.* **SFREDEL**: numai iată că dă de secure, de o funie și de un ~ pe pomoștina căruței (CRG.).

SFREDELI (-elesc) 1. *vb. tr.* ① A găuri cu s f r e d e l u l: a sfredelit ușa cu un burghiu (CAR.); Ⓕ: ochii vioi parcă sfredeleau pe cel asupra căruia se țînteau (SAD.) ¶ ② *Pr. ext.* A găuri: streșinile picură sfredelind încet și adînc zăpada (DLVR.); Ⓕ: țîrîitul lăcustelor îi sfredelea urechile (S.-ALD.) ¶ ③ Ⓕ A pătrunde, a străbate, a-și face loc cu sila: numele lui... ajunge a ~ încetul cu încetul indiferența publicului (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se găuri cu sfredelul; Ⓕ: cîteva clipe stătură așa unul lîngă altul, sfredelindu-se din ochi (S.-ALD.) ¶ ② A se învîrti în spirală, a se învîrteji: apele se 'nvrăjbesc și se sfredelesc în adînci vîrtejuri (ODDB.).

SFREDELITOR *adj. verb.* **SFREDELI**. ① Care sfredelește • ② Care se învîrtește în spirală.

SFREDELITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Gaură făcută cu sfredelul [s f r e d e l i].

SFREDELUȘ (*pl.*-ușe) 1. *sn. dim.* **SFREDEL**.

2. *sm.* ① = **PITULICE** ②: de se preumbla numai prin codri și prin livezi, mierlele și privighetorile,... pietroșeii și ~ii... îi întîmpinau peste tot locul cu dulcile lor cîntări (ODOB.) ¶ ② **SFREDELUȘUL-LEMNULUI** — **SFREDEL** ⑥.

SFRIJIT, ✓ **SFREJIT** *adj.* F Slab, uscat și pipernicit: un spin cu trei fire de barbă, slab și sfrijit, numai pielea și osul de dînsul (I.-GH.); Un cățeluș sfrijit Asupra lor s'au repezit (DON.); vrei să-mi pui flori după urechi cu sfrijitu cel de Găluscă? (ALECS.); este un mititel măscăriciu foarte destrăbălat, jigărit, sfrejit și galben (CAR.).

***SFRUNTAT** *adj.* Nerușinat, fără rușine, neobrăzat [după fr. e f f r o n t é].

○ **SFULGER**... = **FULGER**...

SGAIBĂ¹, **ZGAIBĂ** (*pl.*-be) *sf.* ① Rană ușoară, superficială: untul de sunătoare nu e așa de bun pentru... sgaibe, ca pătlagina (DLVR.) ¶ ② *Olten.* Coaja care se face pe o rană (CIAUȘ.) ¶ ③ **IARBĂ-DE-~, IARBA-SGAIBEI** = **SGRĂBUNȚICĂ** [lat. vulg. s c a b i a = clas. s c a b i e s].

SGAIBĂ² = **GAIBĂ**.

SGĂIBOS *adj.* Plin de s g a i b e, de bubulițe.

SGĂIBULIȚĂ, **ZG-** (*pl.*-țe) *sf. dim.* **SGAIBĂ**¹: Din sgăibulița cea mică, Bubă mare se ardică (PANN).

○ **SGAIDE**, **ZGAIDE** *sf. pl.* F *Olten.* (CIAUȘ.) = **GAIDĂ** ②.

○ **SGAIȚĂ** = **GAIȚĂ**.

○ **SGANCĂ**, **ZGANCĂ** (*pl.*-ănci) *sf. Mold.* Coaja ce se formează pe o bubă, pe o rană: bubele trec, uscîndu-se și picîndu-le coarja sau sganca (PAMF.); zganca trece, dar alunica rămîne (PAMF.).

○ **SGĂNCUȘOARĂ** (*pl.*-re) *sf. Mold. dim.* **SGANCĂ**: Chemat-am toate bubușoarele, Chemat-am toate sgăncușoarele, Le-am chemat, Le-am ospătat, Numai bubele dulci nu le-am chemat (dintr'un descîntec) (PAMF.).

‡ **SGARBURĂ**, **ZGARBURĂ** (*pl.*-re) *sf.* Încălțăminte: spre Idumei tindzu zgarbura mea (PS.-SCH.) [comp. it. s c a r p o l a și tirol. s g á l b e r a].

SGARDĂ, **ZGARDĂ** (*pl.*-ărzi, ○ -arde) *sf.* ① Curea sau cerc de metal ce se pune în jurul gîtului cîinelui (▪ 4451): a ajuns la cățelele acelea... și le-a aflat cu niște sgarde de aur (SB.); Ⓕ a pune ~, a lega cu ~, a ține în frîu, a răpi libertatea; o gazetă fără patron politic, fără ~ (VLAH.) ¶ ② Ⓟ Lănțișor, șirag de mărgele, etc. ce se pune la gît, gherdan; salbă de bani: ghiordanele se numesc, ca și la noi, sgărzi (VDR.); Hei, tu mîndrulica mea, Dă zgarda de la grumaz Și mă scoate din robsag (BRL.) ¶ ③ ⊕ Guler [comp. alb. š k a r δ e].

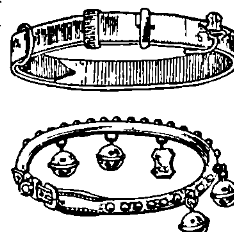

Fig. 4451. Sgărzi.

SGĂRDIȚĂ, **ZGĂRDIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. dim.* **SGARDĂ**: m'am întors la cîmp, cu zgărdița de la gîtul copilei (CRG.); și să nu uiți, bădiță Ilieș, la Piatra, de-o zgărdiță de mărgele (SAD.).

SGĂRIA... = **SGÎRIA**...

† **SGĂU**, **ZGĂU** (*pl.*-ăuri) *sn.* ① ‡ Pîntecele mamei: cela ce-și va omorî muiarea avînd prunc în zgău (PRV.-LP.) ¶ ② Ⓟ Deschizătură; gaură ¶ ③ *Băn.* Rîpă într'un pîrîu adînc, unde sînt tufișuri dese ¶ ④ *Olten.* Golul carului, atît cît poate cuprinde carul: nici zgăul carului nu-l umpluse (CONV.).

○ **SGĂURA** (sgăur *vb. tr. Trans.* A holba, a se uita lung la cineva sau ceva, a sgîi ochii [lat. *e x c a v u l a r e].

○ **SGHIAB** = **JGHIAB**: curge... apă în ~uri de marmoră (C.-RAD.).

○ **SGHICINA**, **SGÎCINA**, **ZG-** (-in) *vb. tr.* și *refl. Olten.* — **SGÎLȚÎI**.

○ **SGHIHUI** ☛ **SBIHUI**.

○ **SGÎCINA**, **ZGÎCINA** ☛ **SGHICINA**.

SGÎI, **ZGÎI** (sgîiesc) 1. *vb. tr.* A holba, a căsca tare ochii: sgîiră ochii și cu mare mirare băgară de seamă că capetele balaurului lipsesc (ISP.); au sgîit din ochi, neștiind dacă-i vis sau e aievea (MERA).

2. *vb. refl.* A se uita la cineva cu ochii holbați: își turteau nasul de geamuri, sgîindu-se la mine (SAD.), înțepenise împelițata, sgîindu-se cu ochii acolo (ISP.) [s g ă u].

SGÎIT, **ZGÎIT** *adj. p.* **SGÎI**. Holbat, tare căscați (*vorb.* de ochi): avea niște ochi sgîiți, de lovea pe om fulgerătura, cînd se uita asupră-i (ISP.).

SGÎLȚÎI, **SGÎȚÎI**, **ZG-** (-țîiu) *vb. tr., intr.* și *refl.* A (se) sgudui, a (se) scutura tare: bătea un vînt de sgîlțîia ferestrele (VLAH.); vîntul sgîlțîi, frămîntă, frînse și smulse pomii de prin curțile întinse (DEM.); a început a sgîlțîi de frînghia aceea (SB.); preotul se sgîlțîia cu pletele de borta laiței (SB.).

SGÎLȚÎITURĂ, **SGÎȚÎITURĂ**, **ZG-** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a s g î l ț î i, sguduitură, scuturătură.

SGÎLȚÎNA, **ZGÎLȚÎNA** (-țîn) — **SGÎLȚÎI**: sgîlțînă copăcelul, să cadă boabele din el (LUNG.).

○ **SGÎMĂI** (-ăiu), **SGÎMUI** (-uiu) *vb. tr.* și *refl. Olten.* A (se) rîcîi, a (se) scărpina; a (se) sgîndări: se sgîmue în ureche (CIAUȘ.).

○ **SGÎMBOIA**, **ZGÎMBOIA** (-oiu *vb. refl. Băn.* A holba ochii, a se sgîi.

○ **SGÎMUI** ☛ **SGÎMĂI**.

○ **SGÎNCILI** (-ilesc), **SGÎNCIORI** (-oresc *vb. tr.* A rîcîi (o rană), a căuta să îndepărteze coaja de pe o bubă (ȘEZ.) (RV.-CRG.) [s g a n c ă].

SGÎNDĂRI (-ăresc,-ăr) *vb. tr.* ① A răscoli, a scormoni jarul, cărbunii (cu cleștele, cu vătraiul), ca să se aprindă mai bine focul: focul, cu cît mai mult îl sgîndări, cu atît mai mult se și aprinde (GDL.) ¶ ② Ⓕ A ațîța, a întărîta, a irita: cu fărmătura asta de carne, numai i s'a sgîndărit foamea (SB.) ¶ ③ A scotoci dedesubt: ce tot îți sgîndărești buba și n'o lași să se usuce? (PAMF.); Ⓕ ~ o chestiune ¶ ④ A rade puțin deasupra: sgîndărește... o leacă de tencueală de pe părete (MAR.).

SGÎRBACIU = **GÎRBACIU**.

SGÎRC ☛ **SGÎRCIU**¹.

SGÎRCENIE *sf.* Firea celui sgîrcit, scumpenie, avariție: se 'mpînzise pomina 'n lume despre grozava lui ~ (VLAH.) [s g î r c i].

SGÎRCI (-cesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A face să se strîngă, să se ghemuească, să se contracte, *refl.* a se strînge, a se ghemui, a se contracta (din pri-

cina durerii, crampelor, frigului, etc.): **peste noapte a și dat holera peste mine și... m'a sgîrcit circel** (CRG.); **se svîrcolesc și se sgîrcesc în dureri de moarte** (CAR.); **degetele lui subțiri și albe se sgîrcesc de durere** (VLAH.); **să se sgîrcească mîna celui care au luat banii?** (ALECS.) ¶ ② Ⓕ A se arăta sgîrcit, a se scumpi: **se sgîrcește pentru cîțiva gologani** [vsl. s ŭ g r ŭ č i t i].

SGÎRCIT *adj. p.* SGÎRCI. ① Strîns, ghemuit, contractat (din pricina durerilor, crampelor, etc.): **~ de circeii de prin toate încheieturile, se ghemui sub plapomă** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Cel ce ține atîta la bani, încît se lipsește de cele necesare, numai pentru a strînge cît mai mulți, scump, avar: **mai bine trăește un sărac lipit decît un bogat ~** (PANN); **de la cel ~, pînă nu-i iei cu silă, de bună voie nimic vezi** (GOL.); — *sm.*: **~ul nici pe el nu se procopsește, nici pe altul nu folosește** (ZNN.).

SGÎRCIU[1] (*pl.*-ciuri), **SGÎRC** (*pl.* -curi) *sn.* ① Țesut elastic, flexibil și lucios care precedă mai totdeauna țesutul osos și persistă în unele organe, cartilaj: **~l nasului îi albea pe sub pielea subțire** (OLVR.); **nu mai rămăsese decît oasele și sgîrciurile de el** (LUNG.) ¶ ② — SFÎRC ① ¶ ③ Unealtă a dogarului cu care curăță muchiile la vasele mici; numită și „scoabă" (▣ 4452) [s g î r c i].

Fig. 4452. Sgîrciu.

SGÎRCIU![2] *interj.* Să nu izbutești! să n'ai parte! **urează ca la arșice, cînd le zice: „sgîrciu!"** (GOL.) [s g î r c i].

○ **SGÎRFACIU**, ZGÎRFACIU *sbst. Mold.* Căuș mare de lemn în care se pune jintița de mîncat (ȘEZ.).

SGÎRIA (-riu), † SGÎRÎIA (-îiu), ZG- *vb. tr.*, *intr.* și *refl.* ① A(-și) produce o tăietură superficială, o rosătură ușoară cu unghia sau cu un vîrf ascuțit: **cînd stăpînul casei se juca cu dînsul (cu pisoiul), ferit-a sfîntul să-l sgîrie, pare că-și pilise ghiarele** (ISP.); **și nu puteau scăpa bietele mițe din mînile noastre, pînă ce nu ne sgîriau și ne stupeau** (CRG.); **au văzut pre cocoși unde să sgăera, zmulgea și se bătea între sine** (ȚICH.); Ⓟ: **mița blîndă sgîrie rău** ¶ ② *Pr. ext.* A produce o sensațiune de acreală neplăcută (*vorb.* de unele băuturi: **vinul ce mi-a dat de băut mă sgîria pe gît** [lat. *s c a b e r a r e < s c a b e r].

Fig. 4453. Sgîrieciu.

SGÎRIAC ☞ SGÎRIECIU.

SGÎRIE-BRÎNZĂ *sm.* Sgîrcit, ciufut, cărpănos: **Moș Vasile era un cărpănos și-un puiu de ~** (CRG.).

SGÎRIECIU, SGÎRIAC *sm.* Unealtă a dulgherului, cu care trage linii pe scînduri (▣ 4453) [s g î r i a].

SGÎRIE-NORI *sm.* Clădire înaltă cu

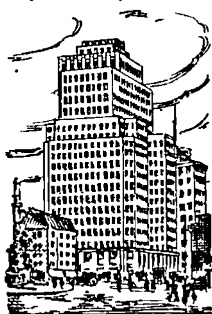

Fig. 4454. Sgîrie-nori.

foarte multe caturi, *în spec.* în Statele-Unite ale Americei (▣ 4454).

SGÎRIETURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Tăietură superficială, rosătură ușoară, dungă, urmă lăsată de unghie sau de un vîrf ascuțit: **i-a legat rana care era numai o ~ de nimic** (CAR.); **portofelul... era negru, cu o ~ la un colț** (BR.-VN.) [s g î r i a].

SGÎRIOS *adj.* Care s g î r i e.

○ **SGÎRLĂUNTE**, SGÎRLĂONȚ, ZG- *sm. Trans.* (CIAUȘ.) (TUT.) = CÎRLIONȚ.

○ **SGÎȚIE** *sf. Mold.* Ștrengăriță, diavol(oaică), șerpoaică: **o ~ de copilă, ageră la minte** (CRG.); **a dracului ~ de fată, s'a prefăcut în păsărică** (CRG.).

SGÎȚII ☞ SGÎLȚII.

SGLĂVOACĂ, SGLĂVOACE, ZGL- *sf.* ☞ SGLĂVOC ①.

SGLĂVOC, ZLĂVOC *sm.* ① Pește de forma unui mormoloc de broască, cu capul bulbucat, fruntea lată, gura largă și ochii mari; trăește prin pîraiele și rîulețele de munte: numit și „sglăvoacă", „moacă" sau „babă" (*Cottus gobio*) (▣ 4455) ¶ ② = ALBĂSTRIȚĂ ¶ ③ = DIOC ① [bg. g l a v o č ĭ, srb. g l a v o ĭ].

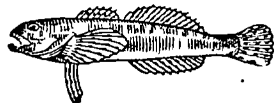

Fig. 4455. Sglăvoc.

SGLOBIU, ZGLOBIU, ZLOBIU, ‡ Z(G)LOBIV *adj.* ① Răutăcios, arțăgos: **oamenii cei domnești... de să vor prileji să fie zlobii și vor face asupréle și vor împresura săracii** (PRV.-LP.); **de să vor prileji să fie zglobivi...** (PRV.-MB.) ¶ ② Sburdalnic, vioiu, nebunatec, svăpăiat: **copiii, din firea lor, sînt sglobii, neastîmpărați, înclinați spre jucării** (BR.-VN.); **cîteva vrăbii zglobii se coborau din sălciile singuratice** (D.-ZAMF.); **privește în tăcere... spre copila care se joacă zlobie prin odaie** (BR.-VN.) [vsl. z l o b i v ŭ].

○ **SGOADĂ**, ZGOADĂ *sf. Băn.* Întîmplare, nimereală: **am spus-o și eu așa pe ~** [srb. z g o d a].

○ **SGOANDĂ**, ZGOANDĂ (*pl.*-de) *sf. Olten.* (CONV.) (TUT.) Glumă [s g o a d ă].

○ **SGODI**, ZGODI (-odesc) *vb. tr.* și *refl. Băn.* A (se) nimeri [srb. z g o d i t i].

SGOMOT, ZGOMOT (*pl.*-te) *sn.* ① Amestec de sunete, de glasuri confuze, fără armonie, vuet, larmă, gălăgie: **a face ~; cum se topește lumina pe cer, așa și ~ele pe pămînt** (BR.-VN.) ¶ ② Ⓕ Vîlvă, sensație: **această întîmplare făcu mare ~** [bg.].

SGOMOTA, ZGOMOTA (-otez) *vb. intr.* A face s g o m o t: **cătușe de cătușe lovite: zor! zor! sgomotau în tăcere** (OEM.).

SGOMOTOS, ZGOMOTOS *adj.* Care face mult s g o m o t, gălăgios: **o sală sgomotoasă; ispita plăcerilor sgomotoase ale lumii... o gonea din casa asta** (VLAH.).

○ **SGONDI**, ZGONDI (-desc) *vb. intr. Olten.* (CONV.) A glumi, a face glume [s g o a n d ă].

○ **SGONDOS**, ZGONDOS *adj. Olten.* (CONV.) Glumeț, bun de glume [s g o a n d ă].

○ **SGONI**, ZGONI (-onesc) *vb. tr.* = IZGONI.

SGORNI, ZGORNI (-nesc) *vb. tr.* ① A scoate din culcuș (vînatul), a stîrni din locul lui ¶ ② A izgoni, a alunga: **cine-și sgornește sluga cea credincioasă, ca cel ce-și sgornește cînele din casa sa** (GOL.) [s c o r n i, influențat de g o n i].

○ **SGRĂBĂLA**, ZGRĂBĂLA (-abăl) *vb. tr.* și *refl. Băn.* A (se) sgîria: **noi să-i dăm bună pace să se zgrabele cît vrea** (CĂT.) [comp. srb. g r a b l j e „grapă, greblă"].

SGRĂBUNȚ *sm.*, (*pl.*-țe) *sn.*, SGRĂBUNȚĂ (*pl.* -țe) *sf.*, ZGR- ① Grăuncior, de unt, de brînză, de zahăr, etc. ce plutește într'un lichid ¶ ② Coș, bubuliță [comp. lat. c a r b u n c u l u s].

SGRĂBUNȚICĂ *sf.* Plantă cu frunzele dințate, cu flori galbene dispuse în mici capitule; numită și „iarbă-de-sgaibă", „iarba-sgaibei" sau „salata-cînelui" (*Lampsana communis*) (▣ 4456) [s g r ă b u n ț ă].

Fig. 4456. Sgrăbunțică.

SGRĂBUNȚOS *adj.* Plin de s g r ă b u n ț i, granulos.

○ **SGREBENI**, ZGREBENI *sm. pl. Olten.* Buci de lînă; lînă de proastă calitate, rămășiță de lînă (CIAUȘ.); resturile din cîlți după ce se dărăcesc (R.-COD.) [srb. g r e b e n a c].

SGREBURI, SGRIBURI (-uresc), SGREBULI, SGRIBULI (-ulesc), ZGR- 1. *vb. refl.* ① A se strînge, a se ghemui de frig: **a se ~ de frig; răcoarea o făcu să se sgribulească** (GRL.) ¶ ② A se ghemui de frică: **s'a sgriburit cu el, de frică, într'un ungheriu** (SB.).

2. *vb. intr.* A tremura de frig: **îmbla sgribulind pe**

la poartă (CRG.); bătea un vîntuleț subțire, de făcea pe cioroiu să sgriburească (RET.).

SGREBURIȚ, SGRIBURIȚ, SGREBULIȚ, SGRIBULIȚ *adj. p.* SGREBURI... Ghemuit de frig; tremurind de frig: trecători... sgreburiți, cu gulerele paltoanelor ridicate (SAD.); Sgriburit de frig spre mine tinde mîinile lui sfinte (VLAH.); vitele par chircite, păsările sgrebulite și oamenii vineți la față (I.-GH.); magistrații se deteră jos, sgribuliți de frig (D.-ZAMF.).

SGREMȚUROS *adj.* G r u n ț u r o s.

SGREPȚĂNA, ZGREPȚĂNA (-apțăn) *vb. refl.* A se cățăra [comp. GRĂPȚĂNA].

SGRIBULI, SGRIBURI, *Băn.* SGRIBORI, ZGR- ☞ SGREBURI...

SGRIBURICIU *sm.* Un fel de țînțar mic care tremură din picioare cînd stă locului; numit și „bî(n)țan" *(Chironomus leucopogon)* [s g r i b u r i].

SGRIPSOR, SGRIPȚOR, † GRIPSOR *sm.* ① † Ⓟ Un fel de vultur mare, probabil vulturul imperial *(Aquila imperialis)*: un balaur... se încolăcise pe un copaciu și se urca să mănînce niște pui se sgripsor (ISP.) ¶ ② ‡ Pajură, vultur cu două capete pe stema unei țări: chiar semnul austriacesc, sgripsorul cu doao capete, pe un tavan de sală mare, întocmai parcă ar fi zugrăvit (C.-RAD.) ¶ ③ ‡ Veche monedă de argint austriacă (cu vulturul cu două capete pe stemă) care circula în țările noastre și a cărei valoare era de 12 lei (vechi) și jumătate ¶ ④ *Olten.* Piesă de argint de cinci lei (CIAUȘ.) ¶ ⑤ † *F* Om îndrăcit și hrăpăreț: crezi tu oare că acest sgripsor se va mulțămi cu aceea ce-i vom da noi? (FIL.) [comp. gr. γρύψ].

SGRIPSOROAICĂ, SGRIPȚOROAICĂ, SGRIPȚUROAICĂ, ZGR-, ○GRIPSOROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Femela s g r i p s o r u l u i: cînd veni sgripsoroaica ...întrebă pe pui cine le-a făcut ăst bine (ISP.); cînd s'a uitat în copaciu..., ce să-i vază ochii? niște pui de sgripțuroaică (R.-COD.); peste puțin timp a sosit și gripsoroaica bătrînă, mama puilor (GR.-N.) ¶ ② *F* Ⓟ Femeie bătrînă, urîtă și îndrăcită: era baba asa o sgripțoroaică urîtă și bătăioasă și rea de mama focului (VLAH.) [s g r i p s o r].

○**SGRÎMBOIA** = SGÎMBOIA: se sgrîmboaie drumarul, cît se sgrîmboaie la acea șozănie și dacă se satură, pleacă înainte (MERA).

SGRUNȚ = GRUNZ.

SGRUNȚOS, SGRUNȚUROS — GRUNȚUROS: urcasem din greu, pe rîpi sgrunțoase (LUNG.); și văzui pe bunic stînd în jilțul lui, ...cu pana de gîscă care scîrțîie pe hîrtia sgrunțuroasă (SAD.).

SGUDUI, ZGUDUI (-duiu) 1. *vb. tr.* A scutura cu putere, a face să se cutremure, să se clatine din temelie, a sgîlții, a sdruncina: apucase pe director de gulerul redingotei... sguduindu-l cu cea din urmă sforțare a vieții lui (DLVR.); îl sgudui, îl scutură, ca de cînd începui să vă povestesc și abia, abia se deșteptă (ISP.); un pumn sdravăn îi sgudui creierii (VLAH.); Ⓕ: gelozia, mirarea, rușinea îl sguduise prea adînc (GN.).

2. *vb. refl.* A se scutura cu putere, a se cutremura, a se sdruncina, a se clătina din temelie: bărbații... îi strigau aferim, de se sguduiau păreții (NEGR.); s'a cufundat în fundul pămîntului, de s'au sguduit temeiiile lumii (CRG.); muntele s'a zguduit din țîțîni de svîrcolirea dihaniei (VLAH.).

SGUDUIALĂ, ZG- (*pl.*-ieli), SGUDUITURĂ, ZG- (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a (se) s g u d u i; rezultatul acestei acțiuni; sdruncinătură: ai trebuință de-o sguduială din creștet pînă 'n tălpi (JIP.); trenul se oprește pe loc, producînd o sguduitură puternică (CAR.).

SGUDUITOR, ZGUDUITOR *adj. verb.* SGUDUI. Care sgudue: toată uriașa împletitură de fier, pe care aleargă zguduitoarele trenuri, pare că plutește în aer, ușoară ca o dantelă (VLAH.).

SGUDUITURĂ ☞ SGUDUIALĂ.

○**SGULI**, ZGULI (-iesc) *vb. refl. Olten. Băn. Trans.* A se ghemui, a se strînge (ca un) ghem: mîrtanul mergea sgulit și tremurînd (RET.); puișorii se zgulesc sărmanii și încep a plînge și mai amarnic decît pînă acuma (MERA) [comp. srb. z g u r i t i s e].

SGURĂ, ZGURĂ *sf.* ① ⚒ Materia sticloasă care se ridică la suprafața unui metal topit ¶ ② Funingine arsă și sticloasă care se formează pe coș, stirigie ¶ ③ Lucru ars, prefăcut în cărbune: pîinea s'a făcut ~; turta de clisă ce o pune (Țiganul) la lemnul foii, cînd s'apucă de lucru, prin foc se preface în sgură (PAMF.) [comp. alb. z g ü r ε, bg. s g u r i j a].

SGUROS, ZGUROS *adj.* Ca s g u r a; prefăcut în cărbune, ars: Mai bine mălaiu ~ Și să-l mînci c'un om frumos (IK.-BRS.).

***SHERIF** = ȘERIF[2].

***SHILLING** = ȘILING.

SHIMĂ ☞ SCHIMĂ.

***SI** *sm.* ♩ A șaptea și cea din urmă notă a gamei; semnul ce reprezintă această notă [fr.].

○**SIALĂ** = SIIALĂ.

***SIAMEZ** 1. *adj.* ● Din S i a m, privitor la Siam.

2. *sm.*, SIAMEZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Locuitor, locuitoare din Siam.

***SIBARIT** *sm.* ① Locuitor din Sybaris ¶ ② Ⓕ Om care duce o viață leneșă și de voluptăți ca locuitorii din Sybaris: Petroniu... ne descrie viața unui ~ din vremile imperiului (ODOB.) [fr. s y b a r i t e].

***SIBILĂ** (*pl.*-le) *sf.* △ Femeie căreia cei vechi îi atribuiau darul de a fi inspirată de zei și de a putea prezice viitorul (☞ 4457): Cu glas adînc, cu graiul de sibile, Rostește lin, în clipe cadențate (EMIN.) [lat. s i b y l l a].

Fig. 4457. Sibilă.

***SIBILANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Consonantă șuierătoare, care produce un sunet șuierător (j, ș, s, ț) [fr.].

***SIBILIC** *adj.* △ Ce ține de sibile [fr.].

***SIBILIN** *adj.* △ Ce vine de la o sibilă: oracol ~; cărți ~e, culegere de oracole pe care un colegiu de preoți o păstra în Roma, la Capitol, și pe care Senatul roman punea s'o consulte de cîte ori republica se afla în primejdie [lat.].

SIC![1] *sau* **SIC!** *interj. F* Cuvînt cu care faci cuiva în necaz: bine ți-a făcut! așa-ți trebue! (se rostește adesea lovind pumnii unul de altul): preoteasa... făcu mîinile pumni și le lovi una pe alta: ~! că n'a ascultat la clevetirile dumitale (BAS.); se strîmba la om... (și) îi da cu sic! (R.-COD.).

***SIC**[2] *adv.* Așa (se pune între parenteze, într'un text citat, spre a arăta că e întocmai așa în original, iar nu vre-o invențiune sau o eroare de tipar) [lat.].

SICĂ *sf.* Plantă cu frunzele de un verde-închis, cu flori albăstrui; numită și „garofiță-de-mare", „limba-boului" sau „limba-peștelui" *(Statice Gmelini)*.

***SICATIV** 1. *adj.* Care usucă repede colorile cu care e amestecat: uleiu ~.

2. (*pl.*-ive) *sn.* Uleiu sicativ [fr.].

ȘICIU *sbst.* Partea ovală și fără adîncături a arșicului: cînd arșicul stă ridicat pe muche, cu partea scobită în sus, partea aceasta se numește beiu; iară partea dimpotrivă, care stă pe pămînt, se numește ~ (ISP.) (☞ 229).

‡**SICLET** *sbst.* Povară pe suflet, neliniște, îngrijorare [tc.].

***SICOMOR** *sm.* Un fel de smochin din al cărui lemn vechii Egipteni făceau sicrie: ~ul ce seamănă cu dudul sau agudul la frunze și dă un rod de smochină (BOL.) [fr. < gr.].

SICRIAȘ (*pl.*-șe) *sn. dim.* SICRIU: văzu că vine pe apă un ~ smolit și încleit bine (ISP.).

SICRINEL (*pl.*-ele) *sn.* Lădiță: văzu un ~, încheiat și smolit bine, că vine pe apă (ISP.) [ung. s z e k r é n y].

SICRIU, †SECRIU, ‡SĂCRIU (*pl.*-rie) *sn.* ① † Scrin; ladă: au desconiat săcriile, sipetele și au luat multe arginturi și odoare ce au găsit (MUST.); sărmană bibliotecă! uitată în secriul ei la bejenia anului 1821, toată s'a sluit de fultuiala ianicerilor! (NEGR.); ~l legii, chivotul legii ¶ ② *Mold. Trans.* Cosciug [ung. s z e k r é n y].

SICTIR! *interj* Expresiune de înjurătură vulgară [tc.].

SICTIRI (-iresc) 1. *vb. tr. vulg.* A alunga cu înjurături.

2. *vb. refl.* A se căra, a se cărăbăni [s i c t i r].

SIDEF *sbst.* Materie albă, vîrtoasă și lucioasă, cu ape de diferite colori, care căptușește interiorul multor scoici; din ea se fac nasturi, mînere de cuțite, diferite ornamente pe mobile sau cutii, etc. ([▪] 4458): se uite... înfășurînd cu privirea colțarele de lemn de trandafir, incrustate de ~ (GRL.); un șir de munți... falnic își înalță grebenii colțuroși, albi ca ~ul (VLAH.) [tc. s e d e f].

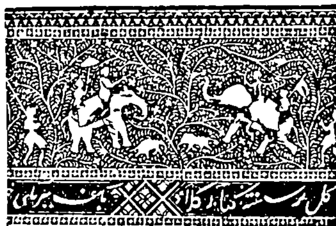

Fig. 4458. Marchetărie de sidef (lucrare indiană).

SIDEFIU *adj.* Cu reflexe, cu ape ca ale s i d e f u l u i: felinarele ardeau în cearcăne sidefii (SAD.).

SIDELCĂ ☞ SĂDELCĂ.

***SIDERAL** *adj.* ☆ Privitor la astre: astronomie ~ă; Ⓕ: foiletonul ...apare c'o regularitate ~ă odată sau de două ori pe săptămînă (VLAH.); an ~ ☞ AN 1 ②; zi ~ă, intervalul de timp între două treceri consecutive ale aceleiași stele la meridianul unui loc [fr.].

SIDILĂ ☞ SĂDILĂ.

***SIENIT** *sbst.*, SIENITĂ *sf.* Rocă granitică în care domină feldspatul și a cărei coloare e un amestec de roșu și verde [fr. s y é n i t e].

***SIESTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Odihnă, somn după amiazi în orele călduroase ale zilei: tatăl Anei, în odaia de la otel, ...făcea o penibilă ~ (VLAH.) [fr.].

SIEȘI ☞ ȘIEȘI.

***SIFILIS** *sbst.* Boală molipsitoare, ereditară, foarte primejdioasă, datorită unei otrăviri a sîngelui [fr. s y p h i l i s].

***SIFILITIC** 1. *adj.* Ce ține de sifilis; bolnav de sifilis.

2. *sm.* Cel bolnav de sifilis [fr. s y p h i l i t i q u e].

***SIFLANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Sibilantă [fr.].

***SIFON** (*pl.*-ioane) *sn.* ① Tub îndoit, cu două brațe inegale, care servește la trecerea unui lichid dintr'un vas într'altul ([▪] 4459) ¶ ② Sticlă ce conține apă gazoasă care se pompează cu ajutorul unui tub închis cu o supapă ([▪] 4460) [fr.].

Fig. 4459. Sifon. Fig. 4460. Sifon.

SIGĂ *sf.* Piatră moale, roșiatică, asemenea tufului; țăranii o întrebuințează la trasul brîielor pe la ferestre, la văruitul coastelor vetrelor, cuptoarelor, etc.: urcăm...maluri de ~ sparte de puhoaie (VLAH.) [srb.].

SIGHIR = CIGHIR.

***SIGIL** = SIGILIU.

***SIGILA** (-ilez) *vb. tr.* A pecetlui [lat.].

***SIGILIU** (*pl.*-lii) *sn.* Pecete; Ⓕ: figuri ce poartă ~l caracteristic al epocii lor (I.-GH.) [lat.].

***SIGLU** (*pl.*-le) *sn.*, SIGLĂ (*pl.*-le) *sf.* Literă inițială întrebuințată ca semn de prescurtare pe inscripții, în manuscrisele vechi sau pe medalii [fr.].

***SIGMA** *sf.* A 18-a literă a alfabetului grecesc, corespunzătoare lui S (Σ, σ, ς) [gr.].

***SIGMOID** *adj.* ① Care are forma unui sigma ¶ ② Valvule ~e, cute membranoase situate la originea aortei și a arterei pulmonare [fr.].

***SIGNAL** (*pl.*-ale) *sn.* ① Semnal ¶ ② Fluier mic de metal, Ⓟ „țignal" [fr.].

***SIGNALMENT** ☞ SEMNALMENT.

SIGUR 1. *adj.* ① Neîndoios, de care nu se poate îndoi nimeni; e ~ de izbîndă; Ⓟ: boală lungă, moarte ~ă ¶ ② În care poți avea toată încrederea, pe care te poți bizui: un prieten ~ ¶ ③ Care nu greșește, care nu dă greș: o judecată ~ă ¶ ④ Unde nu e nici o primejdie de temut: un adăpost ~; un port ~ ¶ ⑤ Prielnic, eficace, care-și produce totdeauna efectul: un leac ~ ¶¶ Ⓒ NESIGUR ¶ ⑥ La ~ *loc. adv.* Cu siguranță, fără a da greș; a lua la ~, a nu avea nici o îndoială despre izbîndă, despre cîștigul unui joc sau unei cauze.

2. *adv.* Cu siguranță, negreșit, fără nici o îndoială: vine ~; știu ~ [gr.-biz. σιγούρος].

SIGURANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Caracterul unei persoane, unui lucru pe care te poți bizui, în care poți avea deplină încredere ¶ ② Lipsă de ori-ce primejdie pentru persoana sau pentru avutul său; poliția de ~, sau simplu Siguranța, poliția căreia-i e încredințată paza cetățenilor și a avutului lor ¶¶ Ⓒ NESIGURANȚĂ ¶ ③ Cu ~ *loc. adv.* În mod sigur, neîndoios [s i g u r].

‡ **SIGURIPSI** (-ipsesc) *vb. tr.* A asigura [s i g u r, cu *suf.* gr.].

† **SIGURITATE** *sf.* Siguranță: a făgăduit... ~ în case și pe drumuri (I.-GH.) [s i g u r].

SIHĂSTRI (-tresc) 1. *vb. intr.* A trăi ca un s i h a s t r u.

2. *vb. refl.* A se face sihastru: de aceea... te-am crescut, ca acuma... să ne părăsești și să te sihăstrești? (RET.).

SIHĂSTRIE, SEHĂSTRIE, SĂHĂSTRIE *sf.* ① Starea, viața de s i h a s t r u: vezi că văzuse el că tot nu e nimic de lumea asta oarbă și d'aia se dusese în sihăstrie (ISP.) ¶ ② Locuința unui sihastru: în sihăstria în care v'ascundeți fericirea (VLAH.); m'aș duce în vre-o sehăstrie din Ceahlău (NEGR.); aș vrea ca cineva să-mi ia locul în această săhăstrie (EMIN.).

SIHASTRU, SEHASTRU, *Mold.* SĂHASTRU, SAHASTRU *sm.* Pustnic: au nimerit la un sihastru duhovnic, unde este acum mănăstirea Bisericani, și i-au arătat cale spre Țara-ungurească (M.-COST.); crucea iaste hrană sihastrilor (VARL.); Daniil sihastrul; și mergînd sehastrul la Alexandru-Vodă, s'au îndemnat Alexandru-Vodă de sehastru de au făcut mănăstirea Slatina (NEC.); auzisem că te-ai făcut sehastru (NEGR.); aveau... să dee ochii cu sahastrul Carpaților (GN.) [gr.-biz. ἡσυχαστής].

SIHLĂ, ○ ȘIHLĂ, ȚIHLĂ (*pl.*-le), *Trans.* SILHĂ, ȘILHĂ (*pl.*-he) *sf.* Pădure deasă de copaci tineri, drepți, cu prea puține crengi și foarte subțiri: îmi vine așa să mă fac o sălbătăciune, să te iau și să te duc în siblă (SAD.); trecînd prin mai multe silhe sau sihle... dau deodată peste o altă poiană (MAR.); ...a doua zi purced Din zori centurionii spre silhele barbare (COȘB.) [vsl. s ŭ h l ĭ].

○ **SII**, SÎI (siesc, siesc) *vb. refl.* *Mold.* = SFII.

○ **SIIALĂ**, SÎIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* *Mold.* = SFIEALĂ: avea și siială de dînsul, pentru că era mai om decît toți (NEC.); a țipat odată, de mare siială (SAD.).

SIIMEAN ☞ SEIMEAN.

SILĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Putere de care se slujește cineva spre a sili pe altul să facă ceva împotriva voinței, violență; Ⓟ: milă de ~ și dor de zor nu se poate; cu sila, cu de-a sila, silind pe cineva; pre multe locuri făcea ~ de lua fetele oamenilor cu sila (N.-COST.); Ⓟ: cu sila poți lua omului, dar cu sila nu-i poți da; trimis-au oaste asupra Rașcovului să-l bată și să iee pre soră-sa, pre Doamna Ruxanda cu de-a sila (M.-COST.); îl luam cu de-a sila la culcare (DLVR.); Ⓟ: dragoste cu sila nu se face; în ~, silit, fără voie: conu Manole răspunde în ~, ca unuia care nu e vînător (BR.-VN.); de ~, de milă, vrînd, nevrînd; de voie, de nevoie: de ~, de milă, îi primi să locuească în curtea palatului (ISP.) ¶ ② ‡ Putere (de care dispune cineva) ¶ ③ ‡ Faptă miraculoasă, minune (BIBL.) ¶ ④ ⚔ † Ⓟ Putere armată: pornind la războiu cu o ~ așa de mare și de grozavă, sparse împărăția vecinului (ISP.) ¶ ⑤ Greață, desgust, neplăcere: mă simțeam năpădit de o ~ nemărginită (BR.-VN.); a-i fi ~, a i se face ~ de ceva *sau* de cineva: îi e ~ de trecători și de sgomotul tovarășilor săi (DLVR.); dar așa i-e de ~ și de urît, de cînd a rămas singură (VLAH.) [vsl. s i l a].

***SILABĂ** (*pl.*-be) *sf.* Parte dintr'un cuvînt alcătuită din unul sau mai multe sunete care se rostesc dintr'o dată: cuvîntul a-e-ri-sesc e alcătuit din patru silabe [fr. < lat.].

***SILABIC** *adj.* Privitor la silabe; alcătuit din silabe [lat.].

SILABISI (-isesc) *vb. tr.* A împreuna sunetele unui cuvînt în silabe; a rosti silabă cu silabă: silabisind încă odată cuvîntul „imediat", procurorul reintră în cabinetul său (BR.-VN.); silabisind încet cuvintele slavonești

descurcate, mi-a zis și mie din cuvînt în cuvînt tîlcul slovelor șterse (GRIG.) [ngr. συλλαβίζω, influențat de s i l a b ă].

SILEAF, **SILEAH** ☛ **SELEAF**.

SILEMET ☛ **SELEMET**.

***SILEPSĂ** (*pl.*-se) *sf.* Figură de gramatică ce face să se acorde cuvintele, nu după regulele de sintaxă, ci după ideea care predomină în minte: am fost la E x c e l e n ț a s a și e l mi-a aprobat cererea [fr. < gr.].

***SILEX** (*pl.*-exuri) *sn.* Cremene (▣ 4461) [fr. < mlat.].

Fig. 4461. Silex cioplit.

***SILF** *sm.* Ființă mitologică, geniu care se presupunea că trăește în aer: ~ul ce n'adoarme în pace (EMIN.) [fr. s y l p h e].

***SILFIDĂ** (*pl.*-de) *sf.* Geniu feminin care se presupunea că trăește în aer și care e înfățișat cu un corp svelt și cu aripi străvezii: ai spirit, ...ai un glas de înger, ...ai o talie de ~ (ALECS.) [fr. s y l p h i d e].

SILHĂ ☛ **SIHLĂ**.

○ **SILHUIU**, **SÎLHUIU** *adj.* ① *Trans.* Acoperit cu sihle: Și Bardeș cel cu adăpost Prin munți silhui (COȘB.) ¶ ② Des, de nepătruns (*vorb.* de codri), secular: sat mare și bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui (VLAH.) [s i l h ă].

SILI (-lesc) 1. *vb. tr.* ① A pune pe cineva să facă un lucru pe care nu l-ar face de bună voie, a nevoi, a obliga, a forța: l-am silit să plătească; ne-a silit să muncim toată ziua; papa de Rim dacă ar auzi... acest lucru, toată creștinătatea ar sili asupra voastră să se rădice (NEC.) ¶ ② A zori, a da zor: nu ~ caii, să nu se poticnească ¶ ③ ‡ A silui, a necinsti: pre boieri pentru avere îi omora, giupînesele lor silea (GR.-UR.).

2. *vb. intr.* A stărui, a (se) zori, a da zor, a se strădui; a se grăbi: N'am vre-un alt zor Decît silesc iute s'ajung la obor (PANN); Grigorie-Vodă... silea să meargă mai curînd la Obluciță, să-și tocmească lucrul de la vezirul (MUST.).

3. *vb. refl.* A-și da toată osteneala, a lucra din răsputeri, a se nevoi, a se strădui, a se sîrgui [vsl. s i l i t i].

***SILICAT** *sm.* Ori-ce sare formată prin combinarea acidului silicic cu o bază: ~ de potasiu [fr.].

***SILICE** *sf.* Corp compus din siliciu și din oxigen, foarte răspîndit în natură sub mai multe forme (cuarț, cremene, nisip, etc.) [fr.].

***SILICIC** *adj.* Acid ~, sinonim cu „silice" [fr.].

***SILICIOS** *adj.* ① Format din silice ¶ ② Ce conține silice: pămînt ~ [fr. s i l i c e u x].

***SILICIU** *sbst.* Metaloid din fam. carbonului și care are unele proprietăți ale acestuia; e foarte răspîndit în natură, în stare de combinațiune: în cuarț, nisip, granit, argilă, etc. [fr.].

‡ **SILICTAR** ☛ **SILIHTAR**.

***SILICUĂ** (*pl.*-cue) *sf.* Fruct al cruciferelor în formă de păstaie lungă împărțită în două printr'un perete vertical (▣ 4463) [lat. s i l i q u a].

***SILICULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Fructul unora din plante (micșuneaua, mixandra, rapița, etc.), în formă de păstaie lungueață care, cînd se coace, se desface în trei (▣ 4462) [fr.].

Fig. 4462. Siliculă.

Fig. 4463. Silicuă.

Fig. 4464. Silihtar.

‡ **SILIHTAR**, **SILICTAR** *sm.* ① Mare demnitar la Turci, care purta sabia Sultanului atîrnată de umărul stîng și la masă îi tăia bucatele (▣ 4464) ¶ ② Spătarul marelui vizir [tc.].

SILIMET ☛ **SELEMET**.

SILINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Osteneală dată pentru a izbuti, zel depus spre a-și ajunge scopul, sîrguință, străduință: a-și da ~ [s i l i].

† **SILIȘTE**, **SELIȘTE**, **SĂLIȘTE** *sf.* ① Locul pe care e așezat satul sau unde a fost odinioară un sat, vatra satului: pe-aici au străbătut Hunii... lăsînd siliștile albite de oase (VLAH.); sărăcimea cîtă era în țară se 'nvățase de-și făceau ogoare cu sapa, pin păduri și pin siliști (N.-COST.) ¶ ② *Olten.* Locul semănat împrejurul satului sau pe lîngă casă [vsl. s e l i š t e].

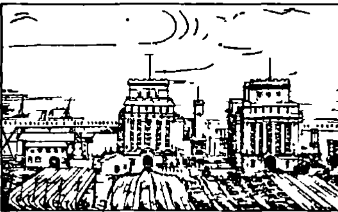
SILIT *adj. p.* **SILI**. ① Făcut cu de-a sila, nu de bună voie; nevoit ¶ ② Zorit: după o călătorie ~ă, ajunse la locul cu pricina (ISP.) ¶¶ © **NESILIT**.

SILITOR *adj. verb.* **SILI**. Care se silește (*în spec.* la învățătură, care depune mult zel, care-și dă multă osteneală, harnic; sîrguincios: era așa de ~, încît se mirau de dînsul cum de învață așa repede (ISP.) ¶¶ © **NESILITOR**.

SILITRĂ *sf.* Azotat de potasiu, întrebuințat la fabricarea prafului negru de pușcă: o groapă... din care ieșea un miros de ~ și pucioasă (GN.); popa aruncă jos pușca, a cărei guri tot fumegă mirosul necăcios de ~... (CAR.) [rus. s e l i t r a < lat. med. s a l n i t r i].

SILNIC[1] *adj.* ① ‡ Puternic ¶ ② Ce se face cu de-a sila, silit: muncă ~ă ¶ ③ Care se lasă a fi silit, care face ceva în silă, fără plăcere: era ... blînd ca și 'nainte, dar ~ la vorbă (VLAH.) ¶ ④ Neplăcut; penibil: muzica ...îi părea ~ă, pe cînd literatura... îl încînta (D.-ZAMF.) [vsl. s i l ĭ n i k ŭ].

SILNICĂ *sf.*, **SILNIC**[2] *sm.* Plantă din fam. labiatelor, cu tulpina tîrîtoare, cu flori albastre sau violete; numită și „pelungoasă", „rotunjoară", „orbalț", „coarda-ielelor", etc. (*Glechoma hederacea*) (▣ 4465) [probabil < s i l n i c[1]].

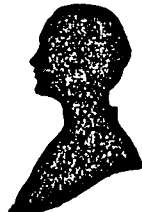

Fig. 4465. Silnică.

SILNICEȘTE *adv.* Cu de-a sila: nimeni nu te poate despuia ~ de avutul tău (JIP.) [s i l n i c].

‡ **SILNICI** (-icesc) *vb. tr.* A sili, a pune să facă ceva cu de-a sila [s i l n i c].

SILNICIE *sf.* Violență: toate nelegiuirile, silniciile și omorurile ce ți-am povestit (FIL.) [s i l n i c].

***SILOGISM** (*pl.*-me) *sn.* Raționament deductiv, alcătuit din trei propozițiuni, din care una, numită „consecuență" sau „concluziune", rezultă neapărat din celelalte două (una „majoră", cealaltă „minoră"), numite „premise". Ex.: Toate plantele respiră (majora) — garoafa e o plantă (minora) — deci garoafa respiră (concluziunea) [fr. s y l l o g i s m e < gr.].

***SILOGISTIC** *adj.* Ce ține de silogism [fr.].

***SILOS**, **SILOZ** (*pl.*-osuri, -ozuri) *sn.* Clădire mare în vecinătatea unui port, servind ca hambar de grîne, prevăzută cu tot felul de macarale care înlesnesc încărcarea pe vapoare sau descărcarea acestor grîne (▣ 4466) [it.].

Fig. 4466. Silozurile din Galați.

Fig. 4467. Siluetă.

***SILUETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Profilul feței așa cum reiese din umbra pe care o proiectează pe o suprafață (▣ 4467): treptat, treptat, amănunțimile lucru-

rilor pier și rămin numai siluete (BR.-VN.) [fr. s i l h o u e t t e].

SILUI (-uesc *vb. tr.* A viola; a răpi cinstea unei femei, a necinsti [vsl. s i l u j ą < s i l o v a t i].

SILUR *sbst.* Mică plantă ierboasă, cu frunzele prevăzute pe ambele părți cu cite 3-5 dinți, cu flori albastre brăzdate cu violet și cu o pată galbenă la mijloc; numită și „bur(i)eniță", etc. *(Euphrasia stricta)* (▣ 4468).

Fig. 4468. Silur.

***SILURIC** *adj.* Se zice despre una din cele patru perioade ale erei primare sau paleozoice [germ. s i l u r i s c h].

***SILVĂ** (*pl.*-ve) *sf.* Pădure (neologism neuzitat): Stinca pare de silve 'ncununată (BOL.) [lat.].

***SILVIC** *adj.* Forestier; privitor la păduri: inginer ~: agent ~ [s i l v ă].

***SILVICOL** *adj.* Ce ține de silvicultură [fr.].

***SILVICULTOR** *sm.* Cel ce se ocupă de silvicultură [fr.].

***SILVICULTURĂ** (*pl.* -turi) *sf.* ① Cultura pădurilor ¶ ② Partea agriculturii care se ocupă de îngrijirile ce trebuesc date pădurilor, de sădirea, de tăierea lor, etc. [fr.].

SIMANDICOS *adj.* ① † Însemnat: îi ești dator cu o sumă simandicoasă (ALECS.) ¶ ② *F* Cu vază, distins, respectabil: ordonă să ne ducă într'o cameră ce se păstra pentru persoane simandicoase (BOL.); marfă adusă altă dată numai pentru fețe simandicoase (GRL.) [ngr. σημαντικός].

***SIMBOL** (*pl.*-oluri, -oale) *sn.* ① Figură, imagine, emblemă întrebuințată ca semn al unui lucru: laurul este ~ul biruinței; balanța este ~ul dreptății; pe pristol... străluceau crucea și evanghelia, ~ de jertfă și de mîntuire (VLAH.) ¶ ② ~ chimic, însemnarea cu care se arată natura unui corp simplu și greutatea sa atomică ¶ ③ ± ~uri algebrice, notațiune prin care se arată operațiunile ce în realitate e cu neputință să se efectueze asupra unor cantități algebrice, dar care au totuși o proprietate remarcabilă ¶ ④ Declarațiune care cuprinde principalele articole ale crezului: ~ul credinței; ~ul apostolilor [lat.].

***SIMBOLIC** *adj.* Ce servă de simbol [fr.].

***SIMBOLISM** *sbst.* ① Reprezentarea dogmelor, preceptelor prin simbole ¶ ② Școală literară care tinde să exprime ideile prin simbole [fr.].

***SIMBOLIST** 1. *sm.* Partizan al simbolismului, literat, poet care scrie în acest gen.

2. *adj.* Ce ține de simbolism: poezie ~ă [fr.].

***SIMBOLIZA** (-izez) *vb. tr.* A înfățișa printr'un simbol: picturi... simbolizînd cele patru timpuri ale anului (ODOB.) [fr.].

○ **SIMBRAȘ** ☛ SÎMBRAȘ.

SIMBRIAȘ, ○ SÎMBRIAȘ 1. *adj.* Care slujește cu plată, cu s i m b r i e: Radul-Vodă strînsese multă oaste simbriașă (ISP.).

2. *sm.* Cel ce slujește cu simbrie; lefegiu: servitorii stabilimentului... sînt niște simbriași și nimic mai mult (I.-GH.).

SIMBRIE, ○ SÎMBRIE *sf.* ① Plata, leafa ce se plătește unei slugi, unui argat, unui lucrător cu ziua, cu săptămîna sau cu luna: simbria mea de zece ori ai schimbat (PAL.); timp de un an și jumătate... a slujit cu simbrie în prăvălia domnului Niță (BR.-VN.); eu te-aș nălmi pe un an, dară spune-mi ce fel de simbrie mi-ai cere? (SAD.) ¶ ② ✕ Soldă, leafa ostașului [comp. SÎMBRĂ].

SIMBURE... = SÎMBURE...

***SIMETRIC** *adj.* Care are simetrie [fr.].

***SIMETRIE** *sf.* ① Raport, conformitate, în ce privește mărimea, înfățișarea părților unui corp între ele sau cu întregimea lui: simetria aripilor unei clădiri; în spiritul modei de azi, uniformitatea și simetria denotă un gust ordinar (VLAH.) ¶ ② Axa de ~, linie care împarte o figură în două părți simetrice ¶ ③ Așezare după o anumită ordine, după o anumită proporțiune: arbori plantați cu ~ ¶ ④ Plan bine ordonat al unei opere literare: simetria unui discurs [fr. < lat.].

SIMEȚ... ☛ SEMEȚ...

***SIMFONIC** *adj.* Care ține de simfonie, care are însușirile acesteia: concert ~ [fr.].

***SIMFONIE** *sf.* ① Împreunare armonioasă de sunete, plăcute urechii: Din demon făcui o sfîntă; dintr'un chiot, ~ (EMIN.) ¶ ② Compoziție instrumentală pentru orchestră care cuprinde trei sau patru bucăți cu mișcări și caractere deosebite: simfoniile lui Beethoven ¶ ③ Instrumentele cu coarde într'o orchestră [fr. s y m p h o n i e < lat.].

SIMIGERIE *sf.* Prăvălia s i m i g i u l u i: ai la o ~, trebue să scoață covrigi calzi (CAR.).

SIMIGIU *sm.* Cel ce face sau vinde simiți, covrigi, etc.: simigiii... cu tablalele lor sferice puse pe cap... făceau contrast cu alunarii (FIL.) [tc. s i m i ğ i].

***SIMILAR** *adj.* Care e de aceeași natură, de același fel: substanțe ~e; părți ~e [fr.].

***SIMILITUDINE** *sf.* ① Asemănare; potrivire ¶ ② Starea figurilor geometrice care au unghiuri egale și laturi proporționale: ~a triunghiurilor [lat.].

***SIMILOR** *sbst.* Aliaj de aramă și de zinc care are aparența aurului [fr.].

SIMINIC ☛ SIMINOC.

SIMINICHIE ☛ SENAMECHIE.

SIMINOC, SIMINIC *sbst.* Mică plantă păroasă, ale cărei flori mici, care nu vestejesc niciodată, sînt dispuse în capitule, însoțite de un involucru frumos, galben-deschis sau galben-portocaliu; crește pe dealuri și coaste nisipoase *(Gnaphalium arenarium)* (▣ 4469): toate cele sfinte sînt înconjurate cu mănunchi de busuioc și siminoc (DLVR.) [comp. srb. bg. s e m e n j a k].

Fig. 4469. Siminoc.

SIMIT *sm.* ✕ Un fel de pesmet moale, adesea de forma covrigului: dîndu-i cîteva parale turcești ca să cumpere halviță și ~ (I.-GH.) [tc.].

† **SIMIZET** (*pl.*-eturi) *sn.* Un fel de bluză de damă, cu gîtul decoltat în formă de cămășuță: o copilă ca de patrusprezece ani... cosea la ciur un ~ (FIL.) [fr. c h e m i s e t t e, împrumutat prin intermediul Grecilor, în epoca fanariotă].

***SIMONIAC** *adj.* și *sm.* Care face trafic cu cele sfinte [fr.].

***SIMONIE** *sf.* Trafic cu cele sfinte [fr.].

***SIMPATIC** 1. *adj.* ① Care depinde de simpatie ¶ ② Nervul mare ~ ☛ 2 ¶ ③ Cerneală ~ă, cerneală invizibilă care devine colorată numai prin efectul căldurii sau al unui reactiv ¶ ④ Care inspiră simpatie, plăcut: un om ~; o figură ~ă; el simte în sală un curent ~ care-i ațîță verva (VLAH.).

2. *sbst.* Marele ~ *sau* nervul mare ~, partea sistemului nervos care consistă dintr'un dublu cordon ce prezintă din distanță în distanță ganglioni nervoși, situați la gît și de-a lungul trunchiului, la dreapta și la stînga șirei spinării [fr.].

***SIMPATIE** *sf.* ① Dependență ce există între nervii a două organe, care face ca, atunci cînd unul din acestea sufere, să pătimească și celălalt ¶ ② Pornire, aplecare instinctivă care atrage două persoane una către cealaltă ¶ ③ Facultatea pe care o avem de a împărtăși durerile sau bucuriile reciproce ¶ ④ Raport, potrivire ce au unele lucruri între ele [fr.].

***SIMPATIZA** (-izez) *vb. intr.* A avea simpatie unul pentru altul: unii din boieri simpatizau cu politica propagată de Eteria grecească (I.-GH.) [fr.].

***SIMPLICITATE** = SIMPLITATE.

***SIMPLIFICA** (-ific) 1. *vb. tr.* ① A face mai simplu: ~ un procedeu ¶ ② ± ~ o fracție, a o înlocui prin alta egală, dar ai cărei termeni să fie mai mici.

2. *vb. refl.* A deveni mai simplu, mai uşor de priceput [lat.].

*SIMPLIFICAŢIUNE, SIMPLIFICAŢIE *sf.* Faptul de a simplifica; rezultatul acestei acţiuni [fr.].

*SIMPLIST *adj.* şi *sm.* Care ţine seama numai de o latură a unei chestiuni, care judecă un lucru numai sub un singur aspect: spirit ~; filosofia dumitale... e cam ~ă (D.-ZAMF.) [fr.].

*SIMPLITATE *sf.* ① Însuşirea a tot ce e simplu: ~a sufletului ¶ ② Însuşirea a tot ce nu e complicat: ~a unui plan ¶ ③ Calitatea a tot ce e uşor de înţeles sau de executat: ~a unei metode ¶ ④ Lipsă de ornament, de podoabe căutate, de afectaţiune ¶ ⑤ Însuşirea unei persoane ale cărei apucături şi gusturi sînt simple ¶ ⑥ Naivitate, prea mare credulitate [simplu].

Fig. 4470. Frunză simplă.

*SIMPLU 1. *adj.* ① Care nu e compus, care nu e alcătuit din mai multe părţi, care nu se poate împărţi: sufletul e ~ ¶ ② Care nu poate fi descompus în mai multe substanţe de naturi diferite: chimia admite aproape 80 de corpuri simple ¶ ③ Cuvînt ~, care nu e format din compunerea a două sau mai multe cuvinte ¶ ④ Floare simplă, a cărei corolă e compusă numai dintr'un rînd de petale; frunză simplă, aceea care coprinde numai un singur limb (4470) ¶ ⑤ Care e atîta numai şi nimic mai mult, sadea: un ~ meşteşugar ¶ ⑥ Care e pe ultima treaptă a ierarhiei; un ~ soldat, un soldat prost, negradat ¶ ⑦ Fără podoabă sau afectaţiune, fără prefacere sau răutate: gusturi simple; un om ~ ¶ ⑧ Prostuţ, bobleţ, nătăfleţ, care se lasă uşor a fi prostit, pe care-l amăgesc uşor ceilalţi.

2. *adv.* Într'un mod simplu; sadea; pur şi ~ ☛ PUR[1] 2.

3. *sbst.* ① Ceea ce nu e compus ¶ ② Ceea ce e fără podoabă, fără afectaţiune [fr.].

*SIMPTOMĂ (*pl.*-me) *sf.*, SIMPTOM (*pl.*-me) *sn.* ① Manifestarea locală sau generală a unei boale, a unei stări anumite a organismului: acele friguri ale Anei erau simptomele sarcinei (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Semn, indiciu, prevestire [fr.].

*SIMPTOMATIC *adj.* Care e efectul sau simptomul unei afecţiuni a organismului, al unei boale: friguri ~e [fr.].

SIMŢ (*pl.*-ţuri) *sn.* ① Facultatea prin care omu şi celelalte vieţuitoare primesc impresia obiectelor din afară ¶ ② Fie-care din organele corpului care primesc direct impresiunea obiectelor din afară: cele cinci ~uri ale omului sînt văzul, auzul, mirosul, gustul şi pipăitul ¶ ③ ~ intim *sau* intern, facultatea pe care o posedă omul de a observa şi de a cunoaşte diferitele stări, diferitele modificări ale sufletului său, şi ceea ce se mai numeşte percepţiune internă sau conştiinţă ¶ ④ ~ comun *sau* bun ~, dreapta judecată, judecată sănătoasă, pricepere de a judeca lucrurile drept, cu o minte sănătoasă ¶ ⑤ ~ moral, facultatea de a deosebi instinctiv binele de rău ¶ ⑥ Facultatea de a pricepe, de a judeca despre ceva (*vorb.* de lucruri morale): ~ul frumosului ¶ ⑦ Plăcere trupească, poftă josnică: e sclavul ~urilor sale neînfrînate [simţi].

SIMŢI (simt, simţ, simţesc) 1. *vb. tr.* ① A primi cu ajutorul simţurilor o impresie din afară (*vorb. în spec.* de gust, de pipăit şi de miros): gustul încă iaste aşa, că multe ne par că sînt dulci, apoi simţim amar (M.-COST.); ~ căldura şi frigul; nu-mi simt picioarele de frig; Pîn' ce-oiu simţi că ochiu-mi de lacrime e sec (EMIN.); dobitocul simte, îl doare... şi vorbeşte în limba lui, da n'o cunoaştem noi (JIP.) ¶ ② A fi cuprins de o sensaţiune plăcută sau neplăcută; a fi mişcat, impresionat de ceva: ~ o mare bucurie, o durere grozavă; mai multă mustrare am simţit în cugetul meu decît ori-cînd (CRG.) ¶ ③ A-şi da seama de ceva, a pricepe: (flăcăul) simţi că de aci înainte fără dînsa nu va putea trăi (ISP.); bietul căluţ, simţindu-i gîndul, l-a dus... tocmai la dînsa (SB.) ¶ ④ A prinde de veste, a băga de seamă: Pătru-Vod(ă),... simţind că îmbla văru-său Roman-Vod(ă) să-l omoară cu vicleşug, nu au putut îngădui (CAST.); să-l dai în mîna nepotu-meu Tache, ispravnicul, fără să te simţă nici pasărea măiastră (I.-GH.) ¶ ⑤ A lua urma după miros, a adulmeca (*vorb.* de cîini): venea tiptil prin fundul grădinii, ca să nu-l simţă cîinii (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A sta bine sau rău cu sănătatea: nu se simte bine de la o vreme încoace; mă simt cam bolnav ¶ ② A fi mişcat, turburat, cuprins de o puternică emoţiune, de o sensaţie plăcută sau neplăcută: mă simt neliniştit; se simte fericit ¶ ③ A avea conştiinţă de starea, de dispoziţia în care se află: nu mă simt în stare, în putere de a face acest lucru; se simte cu musca pe căciulă.

3. *vb. intr.* ‡ A-şi da seama, a pricepe, a prinde de veste: Leşii, dacă au simţit de Tătari, s'au întors, neavînd oaste (MUST.) [lat. sĕntīre].

SIMŢICIUNE *sf.* Sensibilitate; sentiment (bun): pe omul înţelept şi scăpătat sau sărac ajută-l mai cu ~ (PANN) [simţi].

*SIMŢIMÎNT (*pl.*-minte) *sn.* = SENTIMENT [sentiment, refăcut după simţi].

SIMŢIRE *sf.* ① Faptul de a simţi ¶ ② Facultatea de a primi o impresiune prin ajutorul simţurilor, sentiment: cuvintele cele bune şi înţelepte ale fetei... deştept(ar)ă în inima bolnavului o ~ ce nu o avusese pînă atunci (ISP.); mai puţin se vor certa cei bătrîni, nu pentru altă, ce pentru căce li se împuţinează sîngele şi puterea simţirilor şi li se împuţinează şi mintea (PRV.-MB.); de va fi bărbat şi bun şi întreg la simţiri şi la minte, atunce, de va greşi, să va certa ca şi un tînăr (PRV.-LP.) ¶ ③ — SIMŢ ②: din cinci simţiri ce are omul, vederea, auzirea, mirosirea, gustul şi pipăitul, mai adevărată de toate simţirile este vederea (M.-COST.) ¶ ④ Sensibilitate fizică: a-şi pierde simţirile; îmi aduce copilul, învelit într'un tartan, pe braţe, fără ~ (BR.-VN.); el, viindu-şi niţel în simţiri... a început a geme de durere şi urgie (ISP.) ¶¶ Ⓒ ☛ NESIMŢIRE.

SIMŢITOR *adj. verb.* SIMŢI. ① Care simte, înzestrat cu sensibilitate: fiinţă simţitoare ¶ ② Care poate fi uşor impresionat: ~ la frig, la durere ¶ ③ Care poate fi mişcat, care se înduioşază uşor, sensibil: inimă simţitoare ¶ ④ Însemnat, apreciabil, care se poate uşor constata: a făcut progrese simţitoare; s'a produs o urcare simţitoare a preţurilor ¶¶ Ⓒ ☛ NESIMŢITOR.

○ SIMŢIVARĂ *sf.* = PIŢIGOIU-MARE.

*SIMULA (-ulez) *vb. tr.* ① A căuta să arate ca un lucru real ceea ce nu e ¶ ② A arăta contrariul de ceea ce simte sau este în realitate, a face să pară ce nu e, a se preface: ~ întristarea, bucuria, nebunia [fr.].

*SIMULACRU (*pl.*-cre) *sn.* ① Idol, chip prin care se înfăţişază o divinitate mincinoasă ¶ ② Aparenţă deşartă ¶ ③ Lucru care imită ceva numai în aparenţă, cu prefăcătorie, cu gîndul de a înşela buna credinţă: apoi se întorc de iau parte la acest ~ de războiu (ALECS.) [fr.].

*SIMULARE *sf.* Faptul de a simula, prefăcătorie.

*SIMULATOR *adj.* şi *sm.* Care simulează; cel ce simulează; prefăcut [fr.].

*SIMULAŢIUNE *sf.* = SIMULARE [fr.].

*SIMULTAN 1. *adj.* Care se întîmplă, care se face în acelaşi timp: acţiuni ~e; mişcări ~e.

2. *adv.* În acelaşi timp, tot într'o vreme: toate aceste chipuri îi apăreau ~ (VLAH.) [lat. simultaneus].

*SIMULTANEITATE *sf.* Existenţa a două sau mai multe lucruri în acelaşi timp: ~a acestor două evenimente [fr.].

*SIMUN *sbst.* Vînt fierbinte ce suflă în pustiurile Arabiei, Siriei şi Saharei [fr.].

○ SIMZAR — SAMSAR.

○ SIMZIENE = SÎNZIENE.

† SIN[1], SÎN *sm.* Fiu (întrebuinţat dinaintea numelui de botez al tatălui, servind ca nume de familie): Gheorghe ~ Vasile; pus-au... pre Lupul Costaki sin Gavriliţă, vornic de ţara de gios (NEC.) [vsl. synŭ].

○ SIN[2] ☛ SÎN[1].

*SINAGOGĂ (*pl.*-ogi) *sf.* Casă de rugăciune a Evreilor, templu (4471) [fr.].

*SINALAGMATIC *adj.* Se zice despre un contract care conţine o obligaţiune reciprocă între părţi [fr.].

○ SINĂLĂU *sn. Trans. Băn.* ☛ Cuţitoaie, mez

drea(lă, unealta cu care tăbăcarul curăță pieile [ung. szinelő.

*SINALEFĂ *pl.*-fe) *sf.* Contracțiunea a două silabe în una singură [fr. synalèphe].

Fig. 4471. Sinagogă.

O SINĂLUI, SINELUI (-uesc) *vb. tr. Trans. Băn.* A mezdri, a cărnosi, a curăți pieile cu sinălăul [ung. szinelni].

SINAMECHIE — SENAMECHIE.

*SINAPISM (*pl.* -me) *sn.* Cataplasm din făină de muștar, muiată în apă rece, și care se aplică pe o parte a corpului spre a provoca un aflux al sîngelui [fr.].

SINAXAR (*pl.*-are *sn.* Carte în care se cuprind, descrise în mod prescurtat, viețile sfinților [ngr. συναξάριον].

*SINCER 1. *adj.* ① Curat la inimă, fără vicleșug, care vorbește și lucrează fără prefăcătorie, fără a-și ascunde gîndul: un prieten ~ ¶ ② Adevărat, neprefăcut: o căință ~ă.

2. *adv.* În mod sincer: directorul zîmbi, regretînd foarte ~ că bietul om nu are o leafă mai mare (DLVR.) ¶¶ © NESINCER [fr. < lat.].

SINCERICĂ *sf.* ① Mică plantă ierboasă, cu flori albe-verzui, ce crește pe locuri stîncoase și nisipoase (*Scleranthus perennis*) (▪ 4472) ¶ ② — BURUIANA-SURPĂTURII.

Fig. 4472. Sincerică.

*SINCERITATE *sf.* Calitatea aceluia care n'are vicleșug, care nu se preface, care spune curat ceea ce gîndește, neprefăcătorie ¶¶ C NESINCERITATE [fr.].

SINCHISEALĂ (*pl.*-eli *sf.* Faptul de a se sinchisi.

SINCHISI (-isesc *vb. refl.* F A-i păsa, a se interesa de ceva: pomii, florile, ierburile nu se sinchisesc unde le va pica sămînța (BR.-VN.); începu să mănînce, fără a se ~ de vecinii cari rîdeau cu hohote (DLVR.); dar el nu s'a sinchisit de pandoliile ei și i-a vorbit încet (CAR.) [ngr. viit. συγχίσω < συγχίζω].
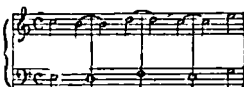
*SINCIPITAL *adj.* Ce ține de sinciput [fr.].

*SINCIPUT *sbst.* Creștetul capului; osul craniului care corespunde acestei părți a capului [fr.].

*SINCOPA (-opez) 1. *vb. tr.* A face o sincopă, a elimina o literă sau o silabă în interiorul unui cuvînt.

2. *vb. intr.* A forma o sincopă: aceste două note sincopează [fr.].

*SINCOPĂ (*pl.*-pe) *sf.* ① Încetarea momentană a bătăilor inimii, însoțită de suspendarea sensibilității și de mișcările respiratorii, leșin ¶ ② Eliminarea unei litere sau unei silabe în interiorul unui cuvînt ¶ ③ Legătura ultimei note a unei măsuri cu prima notă a măsurii următoare (▪ 4473) [fr.].

Fig. 4473. Sincopă.

*SINCRETISM *sbst.* ① Încercare de a concilia diferite doctrine contradictorii ¶ ② Amestec de opiniuni ce nu se împacă între ele [fr.].

*SINCRETIST *sm.* Partizan al sincretismului [fr.].

*SINCRON *adj.* Care se întîmplă în același timp: două pendule sînt ~e, cînd își fac oscilațiunile în același timp, în ori-ce parte a pămîntului [fr. synchrone].

*SINCRONIC *adj.* ① Care s'a petrecut, care a trăit în același timp: evenimente ~e; istorici ~i ¶ ② Tablou ~, tablou în care se arată evenimentele petrecute în același timp în diferite locuri [fr.].

*SINCRONISM *sbst.* Simultaneitate, întîmplarea a două fapte în același timp: ~ul a două evenimente, a două mișcări [fr.].

*SINDETICON *sbst.* Un fel de cleiu lichid pentru lipit bucăți de lemne, de porțelan, etc. [germ.].

*SINDIC *sm.* ① Persoană aleasă spre a supraveghia interesele unui corp, unei asociațiuni, unei adunări de creditori: ~ al bursei ¶ ② ~ul unui faliment, persoană însărcinată de tribunalul de comerț să administreze averea unui falit, să lichideze activul și pasivul debitorului și să îngrijească de interesele creditorilor [fr.].

*SINDICA (-dic) 1. *vb. tr.* A uni diferite persoane de aceeași profesiune sau care au interese comune, pentru a forma un sindicat.

2. *vb. refl.* A se uni spre a forma un sindicat [fr. syndiquer].

*SINDICAL *adj.* ① Privitor la sindic: funcțiuni ~e ¶ ② Ce privește un sindicat ¶ ③ Cameră ~ă, tribunal disciplinar care judecă infracțiunile la regulamentele unei corporațiuni și ia apărarea intereselor corporative [fr.].

*SINDICALISM *sbst.* Sistem de organizație socialistă a muncitorilor prin mijlocul sindicatelor [fr.].

*SINDICALIST 1. *adj.* Privitor la sindicalism.

2. *sm.* ① Partizan al sindicalismului ¶ ② Afiliat la un sindicat [fr.].

*SINDICAT (*pl.*-ate) *sn.* ① Funcțiunea de sindic ¶ ② Durata acestei funcțiuni ¶ ③ Asociațiune de persoane, muncitori sau patroni, constituită legal pentru a apăra interesele comune ale tuturor asociaților [fr.].

SINDROFIE *sf.* F Adunare de invitați într'o casă, spre a petrece (*în spec.* seara): lumea vine la ~ să rîză, să vorbească, iar nu să stea smirna, ca să asculte muzica (BR.-VN.); a 'nceput să meargă pe la ei și să-i poftească pe la el, la ~ (CAR.) [ngr. συντροφία].

*SINDROM (*pl.*-ome) *sn.* Totalitatea simptomelor care caracterizează o boală [fr.].

SINE *pron. pers.* ① El (ea) însuși, dînsul, dînsa; e forma tonică a pronumelui reflexiv, la cazul acuzativ, corespunzătoare formei atone se; nu se întrebuințează decît precedat de prepoziție: adunat-au către ~ pre Valahi și au intrat în țară la moșia sa (N.-COST.); carele va ținea drumurile... și însă arme nu va purta cu ~, pre acela... să-l gonească dentr'acel loc (PRV.-MB.); pînă la vremea asta, nici el de la ~, nici prietenii, nici babele... nu l-au putut face să se însoare (CRG.); mi se rupe inima din mine cînd văz pe buna mea stăpînă cum i se stinge viața din ~ (ISP.); pe cît au îmblat Constantin-Vodă cu bani să-l tragă la ~, dară nimică n'au isprăvit (LET.); cine se laudă singur se ocărește pe ~ (PANN) ¶ ② Ei înșiși (ele înseși), dînșii (dînsele): pentru aceea au dat Dumnezeu împărații, craii și domnii cîrmuitori țărilor să aibă sfetnici pre lîngă ~ (M.-COST.); inde ~, între ei: Siimenii... și-au dat cuvînt inde ~ și au purces bulucuri pre tîrg (M.-COST.) ¶ ③ ‡ Noi înșine: încai acmu să nevoim să ne îndireptăm pre ~ ca să prăznuim pre voia lui Dumnezeu (VARL.) ¶ ④ A-și ieși din ~, a-și pierde cumpătul, a se pierde cu firea; a-și veni în ~, a-și veni în fire: atunci ele, viindu-și puțin în ~, începură a-și șterge lacrămile (CRG.); fără ~, ca scos din fire, ca un nebun, ca un turbat: Bohul Polcovnicul, cu mîna legată de rană de sabie, făcută de Timuș, îmbla ca fără ~ (M.-COST.); m'am asvîrlit fără ~ pe părul unui cal, am alergat acasă și... am găsit copila teafără (CRG.) ¶ ⑤ Urmat adesea de însuși, însăși: închipuește-ți starea spiritului unui negustor cinstit... care ajunge a se convinge el pe ~ însuși că este un hoț, un scelerat (I.-GH.); uneori, mai ales în limba veche, însuși e pus înainte: omul ce au miniat pre Dumnezeu, singur pre sine se minie, și însuși pre ~ se ceartă (VARL.) ¶ ⑥ Urmat de -mi, -ți, -și, cu funcțiunea lui „însumi", „însuți", „însuși", are înțelesul lui eu (*respectiv* mine) însumi, tu (*resp.* tine) însuți, el (*resp.* sine) însuși: rămăsei uimit și mă întrebam în sine-mi: „dară unde mă aflu eu, frate?" (ISP.); cei leneși, ca cei nesocotitori, nici de sineși îngrijesc (GOL.); dacă cumva vrei să dormi și nu-ți vine de sineși somnul (ODOB.) [lat. sē, format ca și mine, tine < lat. mē, sē....].

○ **SINEALĂ** (*pl.*-eli, -ele) *sf. Mold.* Scrobeală albastră: în varul stins... mai pretutindeni se folosește ~, spre a fi peretele puțin albastru (PAMF.); un cer limpede, albastru ca sineala, pe sub care se strecoară vulturii din vreme în vreme (SAD.) [bg. s i n i l o].

† **SINEAȚA**, SĂNEAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.*, ‡ SINEȚ, SĂNEȚ (*pl.*-ețe) *sn.* Pușcă cu cremene: un alt urs a smucit sineața din mîna vînătorului (NEGR.); o salvă puternică de sinețe, împrăștiind vestea morții lui, făcu(ră) să salte apele Trotușului (GN.); așa spun că pre Șvezi dimineata îi găseau înghețați țepeni cu sinețele amînă (N.-COST.); l-au lovit pre Hatmanul dintr'un sineț de i-au rupt zaoa de pe lîngă grumaz (NEC.) [‡s v i n e a ț ă (MUST.) < vsl. s v i n ĭ c ĭ „plumb"].

SINECA (-ec) *vb. refl.* Ⓟ Verb cu înțeles neprecis, întrebuințat numai în descîntece: Am mînecat și m'am sinecat (P.PRV.), m'am sculat dimineața și m'am închinat (?) [dacă înțelesul acesta e cel adevărat, atunci originea lui ar putea fi lat. *s ĭ g n ĭ c a r e < s ĭ g n u m].

***SINECDOCĂ** (*pl.*-ce *sf.* Figură de retorică prin care se dă unui cuvînt un înțeles mai larg sau mai restrîns decît sensul obicinuit, luîndu-se: *a)* partea pentru tot (cincizeci de s u f l e t e, pentru cincizeci de o a m e n i; p î i n e a de toate zilele, pentru h r a n a de toate zilele); *b)* totul pentru parte (o v u l p e, pentru o blană de v u l p e); *c)* genul pentru speță și speța pentru gen (nu e o m fără cusur, pentru ființă omenească, bărbat sau femeie; *d)* singularul pentru plural sau viceversa (b o g a t u l nu crede niciodată c e l u i s ă r a c, nici s ă t u l u l c e l u i f l ă m î n d, pentru b o g a ț i i... c e l o r s ă r a c i... s ă t u i i c e l o r f l ă m î n z i; o c h i u l stăpînului îngrașă vita, pentru o c h i i...); *e)* materia pentru obiectul însuși (o p î n z ă, pentru u n t a b l o u pictat pe p î n z ă; un b r o n z, pentru un obiect făcut din b r o n z, etc. [fr. s y n e c d o q u e].

***SINECURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* Post retribuit pentru care cel plătit nu e îndatorat la nici o muncă sau la care-și dă prea puțină osteneală [fr.].

***SINECURIST** *sm.* Cel ce beneficiază de o sinecură, cel ce are o însărcinare retribuită, dar pentru care nu muncește de loc sau prea puțin [fr.].

○ **SINELI**, SINILI (-lesc) *vb. tr. Mold.* A albăstri rufele cu s i n e a l ă.

○ **SINELIU**, SINILIU *adj. Mold.* Albăstriu, de coloarea s i n e l i i: spre soare-răsare, o pădure însemna în fund o dungă sinelie (S.-ALD.); luna svîcnește deodată în cerul siniliu (IRG.); îi venise gustul să spînzure deasupra ușii o vedere cu marea, corăbii și niște munți sinilii în fund (GRL.).

○ **SINELUI** (-uesc) *vb. tr.* — SINELI.

***SINE QUA NON** *expr. lat.* Fără de care nu se poate (face nimic), indispensabil: funcțiunile Statului... nu sînt o condițiune sine qua non de bun traiu și de considerațiune, ca să fie așa de rîvnită (I.-GH.).

***SINEREZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Contracțiunea a două silabe într'una singură în același cuvînt. Ex. deo-da-tă, în loc de de-o-da-tă [fr. s y n é r è s e].

SINEȘI ☛ SINE ⑥.

† **SINET** (*pl.*-eturi *sn.* ① ‡ Document, act, înscris, zapis: conul Gheorghieș dă la o parte, de pe brațe, bisacteaua cu ~uri (GRL.); mama Elenca Dudeasca... avea sineturi pline cu ~uri (I.-GH.) ¶ ② † Poliță, chitanță: ~urile mele trebue să fie achitate fără nici o scădere (ALECS.); era fierbere și... tremur de mîini ce se ridicau, fluturînd în aer ~uri și socoteli nerăfuite de ani îndelungați (VLAH.) [tc. s e n e d].

‡ **SINEȚ** ☛ SINEAȚĂ.

‡ **SINEȚARIU** *sm.* ⊕ Cel ce fabrică s i n e ț e, armurier: au fost odată un ~ bun carele, pentru uciderea ce făcuse, nu l-au omorît, ce l-au izgonit den locul lui și den moșia lui, și iarăși la vremea de oaste l-au adus (PRV.-LP.).

‡ **SINEȚAȘ** *sm.* Soldat înarmat cu s i n e a ț ă, pușcaș: ori pedestrașul ori călărețul vei socoti, și nu vei afla să hie de potriva ~ului căzăcesc (M.-COST.).

‡ **SINGEAP**, SINGEAP *sbst.* Blană cenușie, ușoară și caldă de jder: Domnul, îmbrăcînd... pe visternicul și caimacamii cei mari cu blană de singeap (LET.); boierii cei mari se îmbrăcau cu... scurteică îmblănită cu pacea de samur, singeap sau caoom (I.-GH.) [tc. s i n ğ a b].

SINGEAPĂ — SINGEAPĂ.

SINGHEL *sm.* Grad în ierarhia călugărească, inferior protosinghelului [ngr. σύγκελλος].

‡ **SINGIPIU** *adj.* Cenușiu, de coloarea s i n g e a p u l u i.

† **SINGIR**, SINGIR (*pl.*-iruri *sn.* Lanț cu un cerc de fier la unul din capete, în care se prindea gîtul robilor ce urmau să fie expuși, ca pedeapsă infamantă [tc. z i n ğ i r, srb. s i n ğ i r].

***SINGULAR** 1. *adj.* ① Ciudat, neobicinuit, extraordinar ¶ ② Număr ~ SINGULAR 2.

2. (*pl.*-are) *sn.* Numărul care arată, în gramatică, că e vorba de o singură ființă sau de un singur lucru ¶¶ © ☛ PLURAL [lat.].

SINGUR, † SINGUR *adj.* și *adv.* ① Neînsoțit de altul sau de alții: se vede lucru(l) că așa e făcut omul, să nu fie ~ (CRG.); duce-mă-voiu ~, căci trebue să fi știut tata ce zice, cînd ne-a poruncit să păzim cîte unul ~ (ISP.); pentru a da mai multă tărie ideii de singurătate, se întrebuințează *loc.* ~ singurel, singur de tot ☛ SINGUREL ② ¶ ② Unde nu mai trăesc alții, departe de amestecul cu lumea, solitar, retras, singuratic: a trăi ~ în lume, a nu frecuenta societatea, a trăi retras; a fi ~ în (*sau* pe lume, a nu avea nici părinți, nici rude, nici prieteni ¶ ③ Numai unul, unic: e ~ la părinți; a mai rămas un ~ exemplar; monoteiștii se închină unui ~ Dumnezeu; Tu poți să dai c'un zîmbet, c'un ~ sărutat, O patrie iubită la tristul exilat (ALECS.) ¶ ④ Fără ajutorul altuia sau altora: ce fac Domnii ~i din gîndurile sale sau din șopte, rar lucru este de folos (M.-COST.); ce poți face ~, nu aștepta să-ți facă alții (ZNN.) ¶ ⑤ Fără amestecul altuia, din propria vină; ⓟ: cine cade ~ nu plînge ¶ ⑥ De la sine, de bună voie, fără a fi silit sau solicitat; fără a fi autorizat, cu de la sine putere: muiarea poate să se despartă de bărbatul său singură cu puterea ei, cînd o va bate des și fără de vină (PRV.-LP.) ¶ ⑦ Însuși; în persoană: trebue de acmu să știm că Dumnezeu ~ urăște lucrul furtișagului (PRV.-MB.); s'a dus ~ la fața locului ¶ ⑧ Numai, nimeni altul: ~ă cîmpia Ialomiței s'așterne tăcută, netedă, uscată (VLAH.); adesea precedat de numai: numai ~ cela ce va fi făcut uciderea se va certa ca un ucigătoriu (PRV.-MB.) [lat. s ĭ n g u l u s].

SINGURĂTATE *sf.* ① Starea aceluia care trăește s i n g u r sau retras de oameni: Așa 'n ~, pe cînd afară ninge, Gîndirea mea se primblă pe mîndri curcubei (ALECS.) ¶ ② Loc retras, pe unde oamenii nu umblă de loc sau arareori.

SINGURATIC, SINGURATEC *adj.* ① Care trăește s i n g u r, căruia-i place să trăească retras, departe de ceilalți oameni: Dar nu vine! Singuratic în zadar suspin și sufăr (EMIN.); Bătrînul Dan trăește ca șoimul singuratic (ALECS.); de cîte ori nu te pîndeam eu, cînd... te plimbai singuratic prin aleele umbroase (GN.) ¶ ② Retras, izolat, care e așezat singur de-o parte: ciori multe croncăneau pe sus și s'abăteau pe cîte un copac singuratic (VLAH.); soarele cădea la vale și părea pe vîrful bradului singuratic ca o frunte în raze pe umeri negri (EMIN.); loc ~, pe unde nu sînt alte locuințe sau pe unde nu umblă adesea oamenii: își alese un loc singuratic și depărtat de ori-ce pom și de ziduri (ISP.).

SINGUREL, *f.* SINGURICĂ *adj.* ① *dim.* SINGUR: dintr'o parte venea cu carul, în alta se ducea, iar trebile și le punea la cale singurel (CRG.) ¶ ② Singur singurel, *f.* singură singurică, *Trans.* singură singuriță, *Băn.* singură singurioară, singur(ă de tot: a fost odată într'o pustie mare un pustnic și petrecea singur singurel (ISP.); el află pe mumă-sa singură singuriță, așteptîndu-l cu dor și drag (RET.); în aceste palate își petreceau fetele viața lor singure singurioare (CĂT.).

SINGURIOARĂ, SINGURIȚĂ ☛ SINGUREL ②.

SINIE *sf.* ① Tabla mare, rotundă, de cositor sau de aramă, întrebuințată mai ales pentru plăcinte, prăjituri, colivă, etc. (☐ 4474): toată acea lată și oablă cîmpie se arăta... ca fața unei uriașe sinii de aur (ODOB.); luna, rece ca o ~ de argint, revărsa lumina ei obicinuită (DLVR.) ¶ ② *Băn.* Fund de lemn, rotund, de peste un metru în diametru, cu două toarte, ca să se poată duce ca o tavă; servește în unele locuri, la țară, ca masă sau ca tabla: cinstea o duce moașa... pe un fund rotund de lemn, ce se numește ~ (NOV.); după ce

Fig. 4474. Sinie.

s'au copt turtițele, se pun pe o ~ (MAR.) [tc. s i n i; srb. s i n i j a].

○ **SINILI** ☛ SINELI.

○ **SINILIU** ☛ SINELIU.

***SINISTRAT** *adj.* și *sm.* Care a suferit un sinistru [fr. s i n i s t r é].

***SINISTRU** 1. *adj.* ① Care prevestește sau pricinuește o nenorocire ¶ ② Care inspiră groază, care face să te gîndești la o nenorocire apropiată: Ard galbene flacări și 'n zare de foc, Vezi chipuri sinistre grămadă 'ntr'un loc (COȘB.); glasul păsărilor de noapte, unit cu freamătul ~ al copacilor, făceau o armonie infernală (FIL.); — *adv.*: poate și vîntul mă enerva... urla așa de ~! (VLAH.) ¶ ③ Foarte nenorocit: o întîmplare sinistră ¶ ④ Primejdios, funest, criminal: proiecte sinistre.

2. (*pl.*-tre) *sn.* Pagube cauzate de un incendiu, sau de un naufragiu și de care o societate de asigurări e răspunzătoare: (vedeai acolo) toată lumea alergată de la balul Crucii-roșii la locul ~lui (BR.-VN.) [fr.].

SINOD (*pl.*-oade) *sn.* ① Înaltă autoritate eclesiastică, alcătuită din mitropoliți, episcopi și arhierei care se adună la anumite epoci, spre a se ocupa de administrațiunea superioară a bisericii ortodoxe ¶ ② = SOBOR [vsl.].

***SINODAL** *adj.* Ce ține de sinod, privitor la sinod, sobornicesc: adunare ~ă [fr.].

***SINODIC** *adj.* ① Sobornicesc ¶ ② ☆ Revoluțiune ~ă a lunii, intervalul de timp cuprins între două luni pline consecutive, sau în genere între două faze identice [fr. s y n o d i q u e].

***SINODICESC** *adj.* Sinodal [s i n o d i c].

***SINOLOG** *sm.* Învățat care se ocupă cu studiul limbii și literaturii chineze, cu obiceiurile, instituțiunile și istoria poporului chinez [fr.].

***SINOLOGIE** *sf.* Studiul limbii și literaturii chineze. al obiceiurilor, instituțiunilor și istoriei poporului chinez [fr.].

***SINONIM** *adj.* și (*pl.*-ime) *sn.* Se zice despre o vorbă sau despre o expresiune care are aproape același înțeles cu alta: „a isprăvi" și „a sfîrși", „iubire" și „dragoste", „cîteodată" și „uneori" sînt cuvinte ~e; „de vreme" și „timpuriu", „a o lua la sănătoasa" și „a-și lua tălpășița" sînt expresiuni ~e; „timp" e ~ul lui „vreme"; dicționar de ~e ¶¶ © ANTONIM [fr. s y n o n y m e < gr.].

***SINONIMICĂ** *sf.* Știința sinonimelor [grm.].

***SINONIMIE** *sf.* ① Calitatea cuvintelor sau expresiunilor sinonime ¶ ② Figură de retorică ce consistă în întrebuințarea pe rînd a unor cuvinte sau expresiuni sinonime spre a da mai multă tărie celor spuse [fr. s y n o n y m i e < gr.].

32.000 ***SINOPTIC** *adj.* Care permite să se vadă lămurit, dintr'o singură privire, diferitele părți ale unui tot: tablou ~ al sistemului metric [fr. s y n o p t i q u e].

†**SINORISI** (-isesc) *vb. refl.* A se împerechia. a se împreuna; a se întovărăși: nu vă sinorisiți lui Boroboață, căci este nebun, sărmanul (FIL.) [gr. viit. συνωρίσω ⁄ συνωρίζω].

***SINTACTIC** *adj.* De sintaxă, ce ține de sintaxă: regulă ~ă [gr.].

***SINTAXĂ** (*pl.*-axe) *sf.* ① Partea gramaticii care se ocupă cu așezarea cuvintelor în propozițiune și cu diferite reguli de construcțiune a cuvintelor și propozițiunilor: după trei sau patru ani. ajungeai la Xenofon sau la Plutarh, cu care te deprindea la ~ (I.-GH.) ¶ ② Felul de a așeza cuvintele în propozițiune și propozițiunile în frază: fie-care limbă are sintaxa ei [fr. s y n t a x e].

***SINTETIC** *adj.* ① Ce ține de sinteză, privitor la sinteză: metodă ~ă; expunere ~ă ¶ ② Care procedează prin sinteză, a cărui minte operează mai mult prin sinteză decît prin analiză: spirit ~ ¶ ③ Chimie ~ă, parte a chimiei care studiază compunerea artificială a corpurilor chimice prin sinteză [fr. s y n t h é t i q u e].

***SINTETIZA** (-izez) *vb. tr.* ① A reuni într'un concept sintetic mai multe idei ¶ ② A face sinteză [fr. s y n t h é t i s e r].

***SINTEZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ① Metodă de raționament care consistă în a descinde de la un principiu general la consecuențe, de la cauze la efecte, de la simplu la compus ¶ ② Formarea unui tot reunind și așezînd într'o ordine convenabilă părțile care trebue să-l alcătuească: sinteza este contrariul analizei ¶ ③ Operațiune de chimie prin care se pun în prezență elementele din care e format un corp compus și se provoacă combinarea lor: sinteza apei se face căutînd să se combine hidrogenul cu oxigenul [fr.].

***SINTOISM** *sbst.* Religiunea de Stat a Japonezilor [fr.].

***SINTONIZA** (-izez) *vb. tr.* În telegrafia fără fir: a face ca un aparat receptor să vibreze la unison cu cel de transmisiune [fr.].

***SINTONIZATOR** (*pl.*-toare) *sn.* Sistem care permite să se augmenteze sau să se micșoreze lungimea de undă proprie aparatului receptor, adaptînd-o la lungimea undelor care trebuesc recepționate [fr.].

SINTRON (*pl.*-onuri) *sn.* Scaunul arhieresc din fața altarului; el servește ierarhului numai cînd liturghisește [gr. σύνθρονος].

***SINUCIDE** (-cid) *vb. refl.* A-și lua viața, a se omorî singur, a-și face seama [s i n e + u c i d e, după fr. s u i c i d e r].

***SINUCIDERE** *sf.* Faptul de a se s i n u c i d e.

***SINUCIGAȘ** *sm.* Cel ce-și ia viața singur, cel ce se s i n u c i d e [s i n e + u c i g a ș].

***SINUOS** *adj.* Cotit, plin de cotituri: cursul ~ al unui rîu [fr. < lat.].

***SINUOZITATE** *sf.* ① Cotitură, întortochiere, șir de linii curbe îndreptate în sens contrar: sinuozitățile intestinului ¶ ② Starea a tot ce e sinuos [fr.].

***SINUS**[1] (*pl.*-usuri) *sn.* Perpendiculara dusă de la extremitatea unui arc pe raza care trece prin cealaltă extremitate (☛ 1511 unde OH este sinusul arcului EB). [fr.]

***SINUS**[2] (*pl.*-usuri *sn.* ① Nume dat diverselor cavități neregulate care există la unele părți ale corpului, *în spec.* la oasele feței omului și animalelor ¶ ② Crestătură adîncă la frunzele diferitelor vegetale [fr.].

○ **SINZAR** = SAMSAR: tocmai atunci sosește, din nenorocire, un alt Grec cu o brișcă hîrbuită, vre-un posesoraș sau vre-un ~ (ALECS.).

○ **SIOS** = SFIOS.

SIPET (*pl.*-ete, -eturi) *sn.* Cufăraș de piele, de lemn sau de papură împletită: au descuiat săcriile, ~ele și au luat multe arginturi și odoare ce au găsit (MUST.); conu Costache... avea în ~ul lui cu hrisoave... act în regulă în care se pomenea de neamul lui (BR.-VN.); în urmă-le venea un chervan mare mocănesc, plin pînă în coviltir de ~uri (ODOB.); banul îi arătă lîngă ușă un ~ acoperit cu un covor și-i făcu semn să șază (I.-GH.) [tc. s e[i]p e t].

SIPETAȘ (*pl.*-așe), SIPEȚEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* SIPET: deasupra lui era un alt sipetaș mai mic, de lemn de nuc, cu flori de sidef (FIL.); în cellalt sipețel vei găsi o piele de urs (ISP.).

SIPICĂ (*pl.*-ici) *sn.* Plantă ierboasă cu flori gălbui, rar roșietice, dispuse în capitule; crește prin livezi și locurile nisipoase de pe dealuri și munți *(Scabiosa ochroleuca)* (☐ 4475).

Fig. 4475. Sipică.

***SIR** (*eit.* sör) *sm.* Titlu de onoare la Englezi, corespunzător lui „domnul" sau „domnule" [engl.].

***SIRE** *sm.* Titlu cu care se adresează cineva împăraților și regilor (= Măria Ta) [fr.].

○ **SIREAC** *adj.* Sărman, biet [s ă r a c].

†**SIREAP** *adj.* ① ‡ Barbar, crud, iute la fire: împotriva sireapelor neamuri tătărăști (CANT.); pînă să va mai lăsa și să va mai domoli firea bărbatului cea sireapă și vrăjmașe (PRV.-LP.) ¶ ② Sălbatic (*vorb.* de animale, *în spec.* de cai): pre secretariul l-au aruncat la fieri sireape de l-au fărmat (CANT.); Căpitani, ostași cu zale și cu platoșe de fier, Pe-ai lor cai sirepi stau mîndri... (ALECS.); și-a ales ...dintre toți caii pe cei mai sirepi și i-a înhămat la căruța zmeului (SB.); apoi

mai poruncește să-i aducă o iapă ~ă și un sac plin cu nuci (CRG.) [vsl. sverěpŭ, bg. svirěpŭ].

*SIRẸNĂ (pl.-ne) sf. ① Monstru fabulos, jumătate femeie și jumătate pește, care prin viersu-i dulce ademenea pe corăbieri și-i prăpădea de stîncile din strîmtoarea Siciliei (▣ 4476): fiori te cuprind, tremuri, plîngi, țipi, ascultînd-o, și te socoți transportat într'un raiu sau într'o sferă locuită de sirene (NEGR.) ¶ ② Ⓕ Femeie foarte frumoasă care amăgește pe bărbați și-i face să-și piardă capul prin lingușirile și seducțiunile ei: Postelnicul, fiind robit de această ~ amăgitoare, nu putu să reziste la teribilul asalt (FIL.) ¶ ③ Un glas de ~, o voce foarte dulce și armonioasă ¶ ④ Mic batracian care trăește în apele dulci ale Americei de Nord ¶ ⑤ Instrument care servește să arate numărul vibrațiunilor care corespund unor sunete de înălțimi diferite ¶ ⑥ Aparat, acționat de aburi sau de aer comprimat, care scoate o șuierătură puternică și se întrebuințează pe coaste sau pe bordul vapoarelor spre a atrage atenția navigatorilor pe timp de ceață; e întrebuințat și la locomotive, la fabrici, etc. ca semnal de alarmă sau spre a da diferite avertismente (▣ 4477): astăzi... sirenele vapoarelor românești chiamă vijelioasele trenuri din depărtările Apusului (VLAH.) [fr.].

Fig. 4476. Sirenă (după o marmoră din Atena).

Fig. 4477. Sirenă.

‡ SIREPIE sf. Sălbăticie, fire sireapă: din cea veche și de fire a lor ~ măcar o picătură nu li-au rămas (CANT.).

*SIRIAN 1. sm., SIRIANĂ (pl. -iene) sf ● Locuitor, locuitoare din Siria.
2. adj. Al Sirienilor, ce ține de Sirieni [fr.].

† SIRIMAN adj. și sm. Sărman, sărac: ~ul, care nu are nimica... alta nu gîndește, fără numai cum își va stîmpăra foamea (TICH.).

SIRINDERICĂ sf. Arbust, originar din Europa meridională, cu flori albe, foarte mirositoare, cultivat în grădini și parcuri ca plantă ornamentală; numit și „lămîiță” (Philadelphus coronarius) (▣ 4478) [comp. ngr. σαρανταριχος „de vre-o patruzeci” sau poate fr. seringat, din care pare a fi deformat prin etimologie populară].

Fig. 4478. Sirinderică.

*SIRIUS sm. ☆ Steaua cea mai strălucitoare de pe cer; face parte din constelațiunea Cîinelui-Mare; e numită de popor „Zorilă“ sau „Luceafărul din zori“ (▣ 4479) [fr.].

SIRMAIA ☛ SERMAIA.

○ SIRMAN — SĂRMAN.

SIRMEA = SERMAIA.

Fig. 4479. Sirius.

*SIROCO sbst. Vînt arzător și foarte uscat care suflă de la S.E. pe marea Mediterană și exercită în Italia, o influență vătămătoare asupra oamenilor și plantelor: Pentru noi ~ tace Pe-a lui Lido verde mal (ALECS.) [fr.].

*SIROP (pl.-opuri) sn. Băutură preparată din apă fiartă cu zahăr pînă la îngroșare, la care s'a adăugat zeamă de fructe sau substanțe medicinale: ~ de coacăze, de lămîie [fr.].

*SIRUP = SIROP [germ.].

*SIRUPOS adj. Se zice despre un lichid groscior ca siropul [fr. sirupeux].

○ SISIIAC ☛ SISIIAC.

SISINEI sm. pl. ① = DEDIȚEI ¶ ② Plantă ierboasă, păroasă, cu floarea violetă, la interior purpuriu-închisă, în formă de clopot; numită și „dedițel-de-livede” (Pulsatilla pratensis) (▣ 4480) ¶ ③ ~-DE-MUNTE, mică plantă ierboasă, cu frunzele acoperite cu peri lungi, mătăsoși, cu o singură floare albă sau trandafirie pe din afară; crește prin pășunile alpine și pe stîncile din vîrful munților (Anemone alpina) (▣ 4481).

Fig. 4480. Sisinei. Fig. 4481. Sisinei-de-munte.

○ SISIOARĂ = SUBSUOARĂ.

*SISMIC adj. Privitor la cutremur [fr.].

*SISMOGRAF (pl.-afe) sn. Instrument care măsoară intensitatea sguduiturilor produse de cutremurele de pămînt și arată direcțiunea oscilațiunilor (▣ 4482 [fr.].

Fig. 4482. Sismograf.

*SISMOLOGIC adj. Privitor la sismologie [fr.].

*SISMOLOGIE sf. Partea geologiei care se ocupă cu oscilațiunile produse de cutremurele de pămînt [fr.].

*SISTEM sn., SISTEMĂ (pl.-me) sf. ① Totalitatea corpurilor între care există oare-care solidaritate, anumite legături sau dependențe mutuale ¶ ② Totalul organelor de aceeași natură și care lucrează toate în același scop: ~ul nervos ¶ ③ ~ul metric, toate măsurile și greutățile care au la baza lor metrul ¶ ④ Regim politic sau social al unui Stat: ~ feudal ¶ ⑤ Clasificațiune metodică a animalelor, plantelor sau mineralelor făcută cu scopul de a înlesni studierea lor: ~ul lui Linné ¶ ⑥ Adunare de regule, de principii, adevărate sau greșite, cu ajutorul cărora se explică toate faptele parti-

Fig. 4483. Sistemul solar.

culare de aceiași ordin: ~ul lui Ptolemeu; ~ul lui Copernic ¶ ⑦ Plan pe care și-l face cineva și mijlocul ce-și propune să întrebuințeze ca să izbutească în anumite împrejurări ¶ ⑥ ☆ ~ solar, ~ planetar, totalitatea planetelor Pămîntul, Mercur, Venus, Marte, Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun și planetele telescopice) care se învîrtesc în jurul soarelui (▣ 4483 [fr. s y s t è m e].

*SISTEMATIC *adj.* ① Conform cu un sistem, ce ține de un sistem; făcut cu sistem: ordine ~ă; am organizat întrunirile noastre într'un mod mai ~ (I.-GH.); se duc... să vadă ghețăria ~ă, învelită cu stuf, de e o frumusețe (BR.-VN.) ¶ ② Care face sisteme, care urmează orbește și în mod pedant un sistem pe care și-l făurește singur sau îl aplică ori-cînd și ori-unde fără nici un rost: un om ~ [fr.].

*SISTEMATIZA (-izez) *vb. tr.* A reuni faptele, opiniunile într'un singur corp de doctrină, într'un singur sistem [fr.].

‡SISTISEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* (POL.) Faptul de a s i s t i s i, recomandație.

‡SISTISI (-isesc) *vb. tr.* A recomanda: elciul care te-a sistisit la mine n'a cunoscut darurile ce ai (FIL.) [ngr. viit. συστήσω < συστήνω].

*SISTOLĂ (*pl.*-le) *sf.* Mișcare de contracțiune a inimii și a arterelor, în opoziție cu „diastola" [fr.].

*SISTRU (*pl.*-tre) *sn.* ♩ Vechiu instrument muzical de oțel, de o formă triunghiulară, care se bătea cu o vergea de fier spre a produce sunete; era întrebuințat de vechii Egipteni (▣ 4485) [fr.].

SITĂ, † SÎTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Unealtă alcătuită dintr'un cerc de lemn, numit „vesčă", pe fundul căruia e întinsă o țesătură deasă de păr (de cal sau de sîrmă; servește la cernerea făinii sau altor materii pulverizate (▣ 4484 : de le trebue... o doagă, o sită, încă aleargă la Moldova (N.-COST.); a ploua ca prin ~, a ploua cu picături mărunte și dese: plouă ca prin sită și bate vînt rece (CAR.); a trece, a cerne prin ~; Ⓕ: trecut prin ciur și prin ~ ☛ CIUR ①; a vedea ca prin ~, a vedea nelămurit, ca printr'o pînză: cum puse la ochi lapte de acesta, băgă de seamă că vede ca prin sită (ISP.); cum dete cu rouă pe la ochi întîia oară, începu a vedea ca printr'o sită deasă (RET.); Ⓟ ☛ CERNE ①, CÎINE ①; să nu pui sita pe cap, că faci chelbe (GOR.); să nu te uiți prin sită, că faci bube (GOR.); cînd scoate cloșca puii, să-i pui în sită ori în ciurel și să-i cerni pe vatra cu foc, dacă vrei să-ți trăească și să nu-i fure găile (GOR.); pe sită se așază bobii cu care ghicesc bobăresele (☛ ▣ 514 ; *de aci*, a da cu sita, a căuta cu sita, a da în bobi, a ghici, a prezice viitorul: Caută, maică, cu sita, Doar' m'oiu putea mărita (IK.-BRS.) ¶ ② Un fel de țesătură ca de sită, de formă conică, îmbibată cu o soluție de corpuri care nu se topesc la căldură, ci devin incandescente; se întrebuințează mai ales la becurile de gaz, ca să dea lumină mai multă ¶ ③ ♣ SITA-ZÎNELOR[1] TURTĂ: SITA-ZÎNELOR[2] SCAIU ⑥: în Moldova se afumă (de spăriet) cu sita-zînelor (VOR.) [vsl. s i t o].

Fig. 4484. Sită.

Fig. 4485. Sistru egiptean.

Fig. 4486. Sitar.

Fig. 4487. Sitar-negru.

SITAR[1] *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde s i t e.

SITAR[2] *sm.* ① Pasăre din ordinul picioroangelor, cu ciocul lung, aripile ascuțite și coada foarte scurtă ascunsă aproape subt aripi; constitue un vînat foarte căutat pentru carnea-i gustoasă; numită și „ciocănea" sau „becață" *(Scolopax rusticola)* (▣ 4486): ~ii vineți și becațele cu cioc alb și subțire se plimbă fără frică pe lîngă vapor (VLAH.) ¶ ② ~-NEGRU, pasăre din ordinul picioroangelor, cu ciocul lung și încovoiat ca o secere; capul e castaniu închis, spinarea roșcată sau verde bronzată, aripile brune; numită și „țigănuș" *(Falcinellus igneus)* (▣ 4487) [probabil din s i t a r[1], din pricina găurilor dese pe care le face cu ciocul în pămînt, cînd își caută hrana].

SITĂRUȘ *sm. dim.* SITAR[2]: iată-ne, primăvara, după ~i, în păpurișul de la Lazuri (BR.-VN.).

SITAV *adj.* Răgușit, cu glasul stins: glasul lor ~ de rîs și de băutură (DLVR.).

† SITICĂ *sf. dim.* SÎTĂ.

SITIȘCĂ (*pl.*-ște, -ști) *sf.* ① *dim.* SITĂ ¶ ② Vas de forma unui trunchiu de con neregulat, cu pereții de tinichea, de coaje de teiu, etc. și al cărui fund are o mulțime de găurele sau e făcut dintr'o pînză de sită; se întrebuințează la strecurarea laptelui, la trecerea mazărei frecate, etc. (▣ 4488 : toate lucrurile mi se par găurite ca sitișca și străvezii ca apa cea limpede (CRG.); căpătăm un lapte dulce care se strecură prin ~ (ȘEZ.); mazărea... se flecuește, se trece prin sită ori ~ și peste ea se pune oloiu prăjit cu ceapă (ȘEZ.).

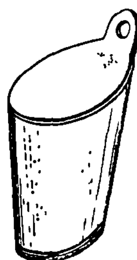

Fig. 4488. Sitișcă.

*SITUA (-uez) *vb. tr.* A așeza, a expune într'un anumit loc, în anumit mod [fr.].

*SITUAT *adj. p.* SITUA. Așezat într'un anumit loc, expus în anumit mod: țară ~ă spre nord; casă bine ~ă.

*SITUAȚIUNE, SITUAȚIE *sf.* ① Așezarea, poziția unui lucru în anumit loc, într'un anumit mod: ~a unui oraș ¶ ② Ⓕ Dispoziție, stare sufletească ¶ ③ Condiție socială, economică: are o frumoasă ~ ¶ ④ Stare, împrejurări în care se află cineva: de sigur că în rîndurile de vieți prin care am mai trecut, am mai întîlnit odată... aceleași situații (VLAH.); mă gîndeam la situația grea în care rămînea soția cu trei copilași mărunți (BR.-VN.) ¶ ⑤ Punct, moment plin de interes într'o dramă, într'un roman ¶ ⑥ Starea în care se află finanțele, aprovizionarea, etc. unei administrațiuni, etc.

SIV *adj.* Cenușiu: oaie ~ă [bg. srb.].

*SIXTĂ (*pl.*-te) *sf.* Numele uneia din cele opt parade simple, la scrimă (▣ 4489) [fr.].

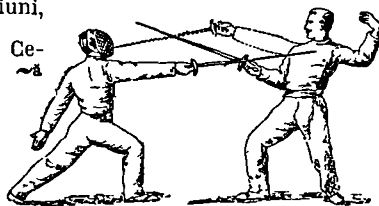

Fig. 4489. Sixtă.

SÎC ☛ SIC[1].

SÎCÎI (-cîiu, -cîiesc) 1. *vb. tr.* ① A necăji pe cineva, a-l supăra, a-i face în ciudă, a-l plictisi cu vorba: dă-i 'nainte, babo, și nu mă mai sîcîi (CAR.); în vremea cît povestea el, trebuia să fie o tăcere desăvîrșită, să nu-l sîcîie cineva (BR.-VN.) ¶ ② A suci încoace și încolo, a mișca dintr'un loc într'altul: adunări și danțuri unde-și sîcîie omul carnea, oasele și trupul, ca să se întărească (JIP.).

2. *vb. refl.* A se suci încoace și încolo, a nu sta liniștit, mișcîndu-se mereu cu neastîmpăr: pe semne că se tot sîcîia pe scaun de neastîmpăr și de frică pentru mișelia ce făcu (ISP.); de aceea se sîcîie pe scaun, își scoate și vîră ceasornicul... ori își scarpină cu furie chelia (BR.-VN.); Să te sîcîești Cît te-ai sîcîi, Fără el nu poți trăi (PAMF.), *ghicitoare despre* „suflet".

SÎCÎIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a (se) s î c î i: soldații, plictisiți de atîta ~... strîngeau foile bodogănind și fugind mereu de colo, colo (LUNG.).

SÎCÎIT *adj. p.* SÎCÎI. Necăjit, supărat; plictisit: mai bine moartea, decît așa tigoare de bărbat ~ și mămăligos

(VLAH.); Sicilta, vai de ea, Șade 'ntr'un vîrf de nuia (GOR.), *ghicitoare despre* „alună".
○ **SÎCREȚ** = SĂCREȚ.
○ **SÎGĂ** *sf.* ① *Olten.* Pămînt ars, cărămidă ¶ ② *Mold.* (ȘEZ.) Soiu de humă vînătă [comp. srb. **SÎHLĂ** ☛ SIHLĂ.
s i g a].
○ **SÎI...** ☛ SII...
○ **SÎIALĂ** ☛ SIIALĂ.
○ **SÎLHĂ** ☛ SIHLĂ.
○ **SÎLHUIU** ☛ SILHUIU.
‡ **SÎLȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Mold. Bucov.* Cursă, laț: Vezi, Doamne, cum îmi întinseră silțe picioarelor (DOS.) [rut. s y l î c e].
SÎM- ☛ SÎNT¹ ②.
SÎMBĂTĂ (*pl.*-bete) *sf.* ① A șasea (la catolici a șaptea) zi a săptămînii; Sîmbăta, ziua de Sîmbătă: Sîmbăta să nu începi nici un lucru, că nu ajungi să-l isprăvești (GOR.); cine se îmbolnăvește Sîmbăta, greu scapă (RV.-CRG.) ¶ ② *spec.* Sîmbăta morților *sau* Sîmbăta în praguri, Sîmbăta dinaintea Duminicii lăsatului de carne; Sîmbăta ursului (PAMF.), Sîmbăta care cade cu o săptămînă înainte de Florii; Sîmbăta lui Lazăr *sau* Sîmbăta Floriilor ☛ LAZĂR, FLORII ②; Sîmbăta Paștilor, Sîmbăta dinaintea săptămînii Paștilor; Sîmbăta Tomii, Sîmbăta din săptămîna Paștilor; Sîmbăta moșilor *sau* Sîmbăta morților, Sîmbăta dinaintea Rusaliilor; ☛ MOȘI 2 ① ¶ ③ Ⓕ *F* A nu fi în toate Sîmbetele, a nu avea toate Sîmbetele, a-i lipsi o Sîmbătă, a nu fi în toate mințile, a fi cam smintit, a-i lipsi o doagă: e o fudulă, o luată din Iele, n'are toate Sîmbetele (DLVR.); boierul nu-i în toate apele, îi lipsește o Sîmbătă (ALECS.); a purta cuiva Sîmbetele, a-i purta gînd rău, a căuta să-i facă neajunsuri, să-l vateme, să-l prăpădească: curtenii ceilalți, cum sînt curtenii, îl pizmuiau și-i purtau Sîmbetele ca să mi-l răpuie (ISP.); D'acel necaz și eu dară Sîmbetele i-am purtat, Și tocmai în astă seară cum am vrut mi-am răzbunat (PAMF.) ¶ ④ Apa Sîmbetei, apă, rîu care, după credința poporului, se varsă în iad: apa Sîmbetei fierbe toată săptămîna, numai Sîmbăta stă (VOR.); cînd nu se poate da cuiva un lucru de pomană, se aruncă acel lucru pe... apa Sîmbetei, care-l va duce... la locul cuvenit (PAMF.): duce-te-ai pe apa Sîmbetei! du-te dracului! s'a dus pe apa Sîmbetei, s'a pierdut, s'a prăpădit ¶ ⑤ ‡ Săptămînă: postesc de două ori în ~ (COR.) [vsl. s ą b o t a.
‡ **SÎMBĂTAȘ** *sm.* Care face parte dintr'o sectă creștină care păzește S î m b ă t a, în loc de Duminecă: alții se chiamă ~i, carii cred legea jidovească (LET.).
○ **SÎMBOLEA** *sf. Trans. Băn.* Nume dat unei vaci născute S î m b ă t a.
SÎMBOTEIU, SÎMBOTIN *sm.*, SÎMBOTICA, SÎMBOTINA *sf.* Nume dat unui bou sau unei vaci care s'a născut într'o S î m b ă t ă.
SÎMBOVIN *sm.*, SÎMBOVINĂ *sf.* ♣ Mic arbore, de 5-10 m. înălțime, cu flori verzui, care produce niște drupe negre, puțin cărnoase; crește pe stîncile abrupte de la Vîrciorova și în Dobrogea *(Celtis australis)* (▣ 4490).

Fig. 4490. Sîmbovin.

† **SÎMBRĂ** (*pl.*-bre) *sf. Mold. Trans. Băn.* Tovărășie, asociație (*în spec.* la arat, la pășterea vitelor, etc.): cînd vor avea ~ împreună sau de vor merge amîndoi pre o cale (PRV.-LP.); Spusu-v'am să nu vă prindeți voi în ~ cu călugărul acela? (RET.); (sfînta) purta haine mijlocii și prostace și pururea făcea ~ cu femei lipsite (DOS.) [comp. ung. c i m b o r a].
○ **SÎMBRĂLUI** (-uesc) *vb. refl.* A se întovărăși, a face s î m b r ă cu cineva.
○ **SÎMBRAȘ**, SIMBRAȘ *sm.* ① Cel ce face s î m b r ă (tovărășie) cu altul ¶ ② *Băn.* Cel ce are puține oi și le dă altuia să le păzească și să le pășuneze împreună cu altele (LIUB.) (NOV.): îi spuse că urda și cașul e făcut pentru sîmbrași, adecă pentru stăpînii oilor (MAR.).
○ **SÎMBRIE...** ☛ SIMBRIE.
SÎMBURAR *sm.* ☛ BOTGROȘ.
SÎMBURE *sm.* ① ♣ Partea, unică sau multiplă, din mijlocul unora din fructe, cu învelișul mai adesea tare și lemnos, în interiorul căreia se află miezul sau sămînța (▣ 4491 : ~ de cireașă, de caisă, de piersică, de prună, de măslină; sîmburi de mere, de pere, de struguri; nu mînca cu domnii cireșe dintr'un blid, căci îți aruncă sîmburii în ochi (ZNN.) ¶ ② Mic grup de persoane în jurul cărora vin să se grupeze altele, spre a forma în cele din urmă un corp numeros: noi tinerii devenisem ~le împrejurul căruia se grupau ideile viitorului (I.-GH.) ¶ ③ Partea cea mai tare din centrul unor pietre, unui munte sau al ori-cărui corp considerabil ¶ ④ — MIEZ ④: această tradiție nu este... lipsită de un ~ de adevăr (GRIG.) ¶ ⑤ ☆ Partea cea mai deasă și mai luminoasă dintr'o cometă [comp. alb. s u m b u ł].

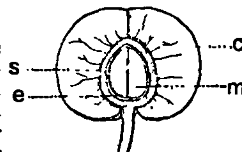

Fig. 4491. S. Sîmbure; — *m.* miezul; — *e.* embrionul; — *c.* carnea.

SÎMCEA, ‡ SIMCEA (*pl.*-cele) *sf.* ① Vîrful cuțitului: Și dealul Garaleului Era înalt și ascuțit Ca o sîmcea de cuțit (MAR.); o, frumoasă, întreagă și decît sîmceaoa briciului mai ascuțită și mai iute minte! (CANT.) ¶ ② *Pr. ext.* Vîrf de munte, muche ascuțită: i se pare că pre o stîncă înaltă, în sîmceaoa muntelui șade (CANT.) ¶ ③ Ⓕ Vîrf, culme: cunoscu pre ucenici dascalul că sosiră la capătul și sîmceaoa învățăturii (DOS.) ¶ ④ *Olten. Băn. Trans.* Cuțitaș mic și ascuțit, cu plăsele de lemn; *în spec.* cuțitașul cu care se sîngerează caii sau vitele, stricnea ¶ ⑤ *pl. Olten.* ◯ Zori: se cunosc sîmcele de ziuă, se arată zorile (VÎRC.) [lat. *s u m m i c ĕ l l a < s u m m a].
○ **SÎMCELA** (-elez) *vb. refl.* și *intr.* ◯ A se arăta zorile, a se crăpa de ziuă: se sîmcelează de ziuă (CIAUȘ.); sîmcelează zorile (MAR.) [s î m c e a ⑤].
† **SÎMCELAT**, SIMCELAT 1. *adj.* ① *p.* SÎMCELA ¶ ② Ascuțit: împăratul... au făcut tot paloșe sîmcelate în vîrf (NEC.); De cuțite sîmcelate (TOC.).
2. *sbst. Olten.* (CIAUȘ.) ◯ Crăpatul zilei, zorile.
† **SÎMCELOS**, SIMCELOS *adj.* Ascuțit: oșteanul... cu capul în jos... asupra... sîmceloase pietri... căzu (CANT.) [*pl.* s î m c e l e < s î m c e a].
○ **SÎMCI** (-esc) *vb. refl. Olten.* ◯ = SÎMCELA: se sîmcește de ziuă (VÎRC.).
SÎMEDRU, SUMEDRU, ‡ SĂMETRU ☛ SÎNT¹ ②.
SÎM-MICOARĂ ☛ SÎNT¹ ②.
SÎM-PIETRU ☛ SÎNT¹ ②.
SÎMZIENE, SÎMZENII ☛ SÎNZIENE.
SÎN¹ ☛ SIN¹.
SÎN², † SIN (*pl.*-nuri) 1. *sn.* ① Partea pieptului unde sînt țîțele ¶ ② Spațiul cuprins între cele două brațe ¶ ③ *Pr. ext.* Piept: a strînge pe cineva la ~ ¶ ④ Ⓕ Inimă, suflet: bătrîna, cu frica Domnului în sîn, crezu (DLVR.) ¶ ⑤ Spațiul dintre piept și cămașă: se apucă și umplu sînul de roșcove (ISP.); procopseala nu e cîrpă ș'o mototolești și s'o bagi în sîn (PANN); a-și scuipa în ~ de spaimă; ☛ CRUCE ㉔, MÎNĂ ① *B, a)* ¶ ⑥ În stil biblic: în ~ul lui Dumnezeu, în locul de odihnă unde stau sufletele celor drepți, în raiu și, *pr. ext.* într'o stare fericită: am sărit... în grădină la noi și atunci mi s'a părut că mă aflu în sînul lui Dumnezeu (CRG.); tot astfel în ~ de raiu: aidem, nevastă, acasă, și să trăim ca în sîn de raiu (ISP.); în ~ul lui Avram ☛ AVRAM¹ ¶ ⑦ Ⓕ ~ul patriei, patria considerată ca o mamă ¶ ⑧ Mijloc: în ~ul familiei ¶ ⑨ Interior: în ~ul pămîntului.
2. *sm.* Țîță, mamelă: Părul ei cel galben... cădea pe sînii ei albi și rotunzi (EMIN.); ia-i pe copil, desfașă-i, ...aleargă de-i caută sîn (ca să-l alăpteze) (CAR.); vrea să grăească de un om bun? el zice: e bun ca sînul mamei (ALECS.) [lat. s î n u s.
SÎN³ ☛ SÎNT.
○ **SÎNFEREI** *sm. pl. Băn.* ♣ GAROFIȚE-DE-GRĂDINĂ.
SÎNGE (*pl.*-giuri) *sn.* ① Lichidul roșu, ușor alcalin, vîscos, opac, ce curge în arterele și vinele animalelor vertebrate; ~ roșu, ~ arterial, sîngele din artere, încărcat de oxigen; ~ negru, ~ vinos, sîn-

gele din vine, încărcat cu acid carbonic, care se transformă în sînge roșu în plămîni, în contact cu oxigenul din aer; ~ alb, sîngele moluștelor, crustaceelor și insectelor, limfa; animale cu ~ cald, mamiferele și păsările; animale cu ~ rece, reptilele, batracienii, peștii și toate animalele cu sînge alb; circulația ~lui ☛ CIRCULAȚIE ③; a suge ~le; a lua, a lăsa ~; a-i curge ~ din nas; a umplea de ~; a bate pînă la ~; a scuipa cu ~; a vărsa lacrimi de ~; tot ~le i se urcă în obraz (VLAH.); înghețase ~le în ea de frică (ISP.); se zice despre diferite stări ale sufletului datorite în parte unei anumite stări a sîngelui: a-și face ~ rău, a se necăji, a se amărî; fierbe ~le în mine ca într'o coajă de rac (ZNN.); ~ rece, calm, liniște sufletească, se zice despre starea aceluia care nu se turbură sau se aprinde lesne, care se stăpînește; se zice *vorb.* de omor, de măcel, de moarte și de toate efectele cruzimii: a vărsa ~ nevinovat; a se scălda în ~, a omorî multă lume din cruzime; în luptă, cînd i-e sete, cu ~ se adapă (ALECS.); ☛ APĂ ⑩; BALIGĂ ①; CURGE ⑥ ¶ ② Ⓕ Viață: a-și vărsa ~le pentru patrie; mi-aș da ~le pentru ai mei ¶ ③ Rasă (*vorb.* de încrucișarea diferitelor rase omenești; *pr. ext.* despre cai: cal de ~ arab; ☛ PUR-SÎNGE ¶ ④ Principi de ~, cei cari fac parte din casa suverană ¶ ⑤ Dreptul ~lui, acela pe care-l dă nașterea ¶ ⑥ Glasul ~lui, sentimentele care vorbesc în favoarea *membrilor* familiei noastre și uneori pentru o persoană de același sînge cu noi, cu toate că n'o cunoaștem ¶ ⑦ Rudenie de ~ ☛ RUDENIE ① ¶ ⑧ Legături de ~, unirea, dragostea care trebue să existe între persoanele de același sînge ¶ ⑨ ✝ ~le Domnului, vinul: eu dau pe gît totdeauna paharul plin, și voi abia de vă muiați buzele în ~le Domnului (GN.) ¶ ⑩ *pl.* SÎNGIURI, sîngele vărsat prin cruzime, prin omor: pre bărbatul singiurilor și viclean urăște Domnul (BIBL.); îmi pare că mă aflu în locuință' adîncă A unei groaznici iezme ce singiuri o hrănesc (ALX.); omul singiurilor, călăul, gidea: fiori de groază cuprinseră atunci pe omul singiurilor și... aruncă jos securea (ISP.) ¶ ⑪ ♣ SÎNGE-DE-NOUĂ-FRAȚI, product vegetal rășinos recoltat de pe fructele unui arbore *(Calamus draco)* ce crește în insulele Borneo și Sumatra; substanța aceasta rășinoasă, de coloare roșie, fără gust și fără miros, e ușor inflamabilă și arde, răspîndind un miros balsamic plăcut; plămădită în rachiu de drojdii, se bea de femei ca leac pentru vătămătură ¶ ⑫ ♣ SÎNGELE-VOINICULUI, plantă acățătoare, din fam. leguminoaselor, cu flori mari, roșii, violete sau albe, ale cărei fructe sînt niște legume păroase; originară din Asia, se cultivă prin parcuri și grădini, pentru florile ei frumoase și cu miros plăcut *(Lathyrus odoratus)* (▣ 4492): sîngele-voinicului, roșu-foc, se amestecă cu sulfina înaltă (DLVR.) [lat. vulg. s a n g u e n = clas. s a n g u i s].

Fig. 4492. Sîngele-voinicului.

‡ **SÎNGEAP**[1] ☛ SINGEAP.

○ **SÎNGEAPĂ** (*pl.*-gepe) *sf.*, SÎNGEAP[2] (*pl.*-eapuri) *sn. Mold. Bucov.* = CINZEACĂ: ian, nu te mai fasoli pentr'o singeapă de rachiu de cel prefăcut (ALECS.); noi mai stăm, mai bem o singeapă de rachiu (SAD.); l-a și cinstit cu cîteva singeapuri de holercă tare (GRIG.) [c i n z e a c ă, modificat, prin etimologie populară, după s î n g e + a p ă].

SÎNGER *sm.* ♣ Arbust, ale cărui ramuri sînt toamna și iarna roșii ca sîngele; face flori albe, iar fructele, globuloase, sînt negricioase, cu puncte albe; numit și „lemn-pucios" sau „sîngerel" *(Cornus sanguinea)* (▣ 4493): acolo salcia pletoasă, socul mirositor... cresc amestecați... cu ulmi albicioși, cu ~i pestriți, cu corni suciți și vîrtoși (ODOB.); să nu dai cu nuiaua de ~ în vită, că se îmbolnăvește și varsă sînge (PAMF.) [refăcut din s î n g e r e l].

Fig. 4493. Sînger.

SÎNGERA, ✓ ÎNSÎNGERA (-erez) 1. *vb. tr.* ① A umplea de sînge, a face să curgă sînge: își sîngeră armăsarul, jucînd pe spinarea lui ca un stîlp negru (DLVR.); îl sîngeraseră pe bietul iepuraș și el nu se putea scuti nicăiri (MERA); oamenii... își sîngerară fugarii cu pintenii și porniră (SAD.) ¶ ② A lua sînge unei vite: oaia este în primejdie de sînge, dacă nu o va ~ ciobanul în pripă (DRAGH.).

2. *vb. refl.* A se umplea de sînge, a-i curge sîngele (dintr'o rană, etc.): uitați(-vă) la gurile cînilor, cum s'au sîngerat (RET.); Ⓕ a se roși ca sîngele: zarea se însîngera de flacări (SAD.).

3. *vb. intr.* ① A-i curge sîngele: i s'ar fi rupt inima de durere, să-și vadă pruncul sîngerînd (MERA) ¶ ② Ⓕ A-i sîngera inima, a i se rupe, a i se frînge inima (de durere, de întristare, de milă): sîngera inima lui Ștefan, cînd vedea pe frați cum se junghiau unii pe alții (ISP.) [lat. s a n g u ĭ n a r e].

SÎNGERAT 1. *adj. p.* SÎNGERA. ① Plin de sînge, din care curge sînge: vîrîndu-și degetele ~e în gură, își mușcă pielea uscată de pe ele (DLVR.); cînd le vede (ceasloavele) așa ~e cum erau, își pune mînile în cap de necaz (CRG.); Ⓕ: adînc ~ de nedreptățile și suferințele altora (VLAH.) ¶ ② Bolnav de sîngerat: poate nu-l adapă la vreme și poate că-i ~ (SB.).

2. *sbst.* Boală de care pătimesc caii, vitele și oile, pricinuită din stricarea sîngelui.

SÎNGERATIC *adj.* Sîngeros: un războiu... mai ~ ca războaiele cu armele (JIP.) [s î n g e r a t].

SÎNGERĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* = SÎNGERAT 2.

SÎNGEREL = SÎNGER [lat. *s a n g u ĭ n ĕ l l u s < s a n g u ĭ n e u s].

SÎNGERETE *sm.* ✕ Cîrnat umplut cu sînge de porc: era curechiu cu clisă și sîngereți, era carne friptă de purcel, erau plăcinte (RET.); sîngereți uscați, păstrați în unsoare, ca să țină mai mult (LIUB.) [lat. *s a n g u ĭ n a c e u s].

SÎNGERIU *adj.* De coloarea sîngelui: acel chioșc ...pardosit cu lespezi de marmoră sîngerie... era așezat pe o coastă surpată (ODOB.) [s î n g e; creat de Odobescu].

SÎNGEROS 1. *adj.* ① Care are mult sînge: îngreuiat și moleșit ca toți sîngeroșii după masă, stă cufundat în fotoliu (VLAH.) ¶ ② Unde s'a vărsat mult sînge omenesc, plin de cruzime: războaie grele și bătăi sîngeroase făcuse între dînșii (LET.) ¶ ③ Care nu se poate spăla decît cu sînge, foarte grav: o insultă sîngeroasă.

2. SÎNGEROASĂ (*pl.*-se) *sf.* ♣ = RUȘULIȚĂ [lat. s a n g u ĭ n o s u s].

SÎNGEROȘIE *sf.* Fire s î n g e r o a s ă, crudă, căreia-i place să verse sîngele: vînătorule, înstrunează-ți sîngeroșia ta (UR.).

○ **SÎNGINEL** *sm. Oaș.* ♣ = SÎNGEREL, SÎNGER.

○ **SÎNGIORZ** ☛ SÎNT[1] ②.

○ **SÎNGIOS** *adj. Mold. Bucov.* ① Plin de s î n g e, sîngerat: moașa în cealaltă lume e toată pînă 'n coate sîngioasă (MAR.) ¶ ② Ⓕ Care se mînie ușor, căruia i se înfierbîntă sîngele de grabă: Deci ~ cum știi că sînt, Sar la el să-l fac pămînt (SPER.).

SÎNGIR ☛ SINGIR.

○ **SÎNGUR**... = SINGUR...

SÎNICOARĂ ☛ SÎNT[1] ②.

. **SÎNIȘOR** *sm.* ꕥ *dim.* SÎN[2]: Cînd mi-arată ~ul, Mă pîrlește 'n suflet dorul (ȘEZ.).

SÎN-JORZ ☛ SÎNT[1] ②.

SÎNT[1] *adj.* ① Sfînt; se întrebuințează, în graiul poporului, numai în numele de sărbători și dinaintea numelui unui sfînt prăznuit de biserică; s'a căutat, în literatură, să se înlocuească cuvîntul de origine slavă cu sînt, dar încercarea n'a izbutit: se puseră pe țărm să-i tragă o sîntă de mîncare și apoi să plece (ISP.); astă noapte mi s'a arătat sînta Vinere în vis (SB.) ¶ ② În compunere cu numele unui sfînt, pentru a designa o sărbătoare, cuvîntul a suferit diferite modificări: *a)* sînt, sîmt, dinaintea numelor care încep cu o vocală: SÎNT-ILIE, SÎNT-ILII, ○ SÎMT-ILIE *sau* SÎMT-ILII, sărbătoare prăznuită în ziua de 20 Iulie: de Sînt-Ilie nu se svîrle cu mere în sus, că bate piatra cît merele (ȘEZ.); ca nume al sfîntului: dracul umblă mai ales vara, și de-aceea Sînt-Ilii tot dă cu tunurile lui Dumnezeu din cer, doar l-a nemeri, să-l trăsnească (RV.-CRG.); — SÎNT-IO(A)N, ○ SÎMT-ION, numele sfîn-

tului Ioan și ✓ ziua de 24 Iunie, cînd se serbează de biserică Naşterea Sf. Ioan Botezătorul; — tot astfel, dinaintea numelui Sfintei-Fecioare, **SÎNTA-** (*sau* **SÎMTA-**) **MARIE**, şi, ca zile de sărbători, **SÎNTĂ-MĂRIA-MARE**, ziua de 15 August, cînd se prăznueşte Adormirea Maicii-Domnului, **SÎNTĂ-MĂRIA-MICĂ**, ziua de 8 Septemvrie, cînd biserica serbează Naşterea Maicii-Preciste; ☛ **POALĂ**⑩; — *b)* **sîn** sau **sîm**, dinaintea unui nume care începe cu o consonantă: **SÎN-GIOR(D)Z, SÎM-GIOR(D)Z**, ziua de 23 April, cînd se prăznueşte Sf. Gheorghe; — **SÎM-PIETRU**, numele sfîntului Apostol şi ziua de 29 Iunie, cînd se prăznueşte de biserică; aceasta e numită şi **SÎM-PIETRU-DE-VARĂ**, spre deosebire de ziua de 16 Ianuar, cînd se serbează de popor **SÎM-PIETRU-DE-IARNĂ**; — **SÎN-TOADER**, numele sfîntului Teodor şi zilele cînd se serbează, anume, prima oară la 17 Februar, cînd îl prăznueşte biserica, şi a doua oară, în Sîmbăta din săptămîna-mare, cînd se face şi slujbă la biserică şi se duc oamenii cu prinoase; — **SÎN-VĂSII**, numele sfîntului Vasile şi ziua de 1 Ianuar, cînd se serbează; — *c)* redus la **sî, să, su**, în **SÎMEDRU** (din **Sîm-Medru**, **SUMEDRU**, ‡ **SĂMETRU**, ziua de 26 Octomvrie, cînd se serbează ziua Sfîntului Dumitru: **se şi supărase Turcilor a mai oşti, fiind vreme de toamnă, pe la Sămetru** (NEC.); — **SÎNICOARĂ** (○ **SÎMICOARĂ**), ziua sfîntului Nicolae, serbată la 6 Decemvrie ¶ ③ *pl.* **SÎMŢI**, ziua de 9 Martie, cînd se serbează de popor cei 40 de Mucenici: **la Sîmţi se împart cei 44 de bradoşi ce se fac cu o zi înainte şi 44 pahare de vin** (GOR.) [lat. s a n c t u s].

SÎNT[2] ☛ **FI.**

SÎNTĂ-MĂRIA ☛ **SÎNT**[1]③.

SÎNT-ILIE ☛ **SÎNT**[1]③.

○ **SÎNT-IL(I)ESC** *adj. Olten.* Mere sînt-ileşti, care se coc de S î n t - I l i i (VÎRC.).

SÎNT-ION, SÎN-TOADER, SÎN-VĂSII ☛ **SÎNT**[1]③.

SÎNUŢ *sm.* ♾ *dim.* **SÎN.**

SÎNZIENE, SÎMZIENE, ○ **SÎMZUIENE,** ○ **SÎMZENII, SÎNZENII** *sf. pl.* ① ☽ Unul din numele populare ale sărbătorii din 24 Iunie (Naşterea Sfîntului Ioan Botezătorul), Drăgaica; în această zi, foarte importantă în calendarul poporului, se culeg tot soiul de flori şi de buruieni de leac, din care se face o cunună, numită „cununa de sînziene" ¶ ② ♣ = **DRĂGAICĂ** 1 ③ ¶ ③ ♣ **SÎNZIENE-ALBE**, plantă cu tulpina robustă, cu flori albe, dispuse în panicule terminale; creşte prin tufişuri, livezi, păşuni şi margini de păduri; numită şi „drăgaică" *(Galium mollugo)* (▣ 4494) ¶ ④ ♣ **SÎNZIENE-DE-GRĂDINĂ** *sau* **SÎNZIANĂ-DE-GRĂDINĂ**, plantă ierboasă, cu tulpina dreaptă, acoperită cu peri aspri; face flori galbene, dispuse în mici şi numeroase capitule de un galben-auriu; originară din Canada, e cultivată la noi ca plantă ornamentală *(Solidago canadensis)* (▣ 4495 ¶ ⑤ ♣ = **VINARIŢĂ** [lat. s a n c t u s d i e s J o h a n n i s].

Fig. 4494. Sînziene-albe.

Fig. 4495. Sînziene-de-grădină.

SÎRB 1. *sm.*, **SÎRBOAICĂ** (*pl.*-**ce**) *sf.* ● Locuitor, locuitoare din Serbia.

2. **SÎRB** *adj.* ① Al Sîrbilor, al locuitorilor din Serbia: **limba ~ă** ¶ ② ♞ **Oaie ~ă**, varietate de oi, înrudite cu cele bîrsane, de care se deosebesc prin aceea că berbecii au coarnele lungi, ridicate în sus ca ţepele sau întinse în lături şi răsucite ca o şurupelniţă; se găsesc cu deosebire în Serbia, în Ungaria, în Bănat şi prea puţine în Transilvania (▣ 4496).

Fig. 4496. Berbec sîrb.

3. **SÎRBĂ** (*pl.*-**be**) *sf.* Numele unui dans popular, foarte vioiu; muzica după care se joacă (☛ **TAB. XXVIII** [srb. s r b].

SÎRBESC *adj.* = **SÎRB** 2 ①; **porci sîrbeşti** (ION.), varietate de porci, scurţi în picioare şi cu urechile aplecate înainte, cari se îngraşă uşor; **alfabetul ~** (☛ **TAB. LVIII**).

TABELA. LVIII. **ALFABETUL SÎRBESC**

Tipar	Scris	Valoarea	Tipar	Scris	Valoarea
А а	А а	...... a	Н н	Н н	.... n
Б б	Б б	...... b	Њ њ	Њ њ	.... nĭ
В в	В в	 v	О о	О о	.... o
Г г	Г г	...... g	П п	П п	.... p
Д д	Д д	...... d	Р р	Р р	.... r
Ђ ђ	Ђ ђ	...... dĭ	С с	С с	.... s
Е е	Е е	...... e	Т т	Т т	.... t
Ж ж	Ж ж	...... j	Ћ ћ	Ћ ћ	.... tĭ
З з	З з	...... z	У у	У у	.... u
И и	И и	 i	Ф ф	Ф ф	.... f
Ј ј	Ј ј	...... ĭ	Х х	Х х	.... h
К к	К к	...... k	Ц ц	Ц ц	.... ţ
Л л	Л л	 l	Ч ч	Ч ч	.... c e)
Љ љ	Љ љ	...... lĭ	Џ џ	Џ џ	.... g(e)
М м	М м	...... m	Ш ш	Ш ш	.... ş

SÎRBEŞTE *adv.* ① Ca S î r b i i, în felul Sîrbilor ¶ ② În limba sîrbă.

SÎRBOAICĂ ☛ **SÎRB** 1.

† **SÎRG** *sbst.* Grabă, *numai în loc. adv.* ☛ **DESÎRG.**

† **SÎRGUI** (-**uesc**) 1. *vb. tr.* ‡ A zori, a grăbi: **slotaşii nu vindeau vitele din ţinut, că nu-i sîrguiau cu zapcii pentru istovul banilor** (NEC.).

2. *vb. intr.* ‡ A se grăbi, a da zor: **fără veste au sîrguit de l-au lovit pre Duca-Vodă... la vremea ce au şezut la masă** (N.-COST.).

3. *vb. refl.* A-şi da toată osteneala spre a face un lucru cum trebue: **îi dădu de grijă ca să se sîrguească şi să caute de împărăteasă, cînd i-a face acei doi Feţi-logofeţi cu părul de aur** (SB.); **a se ~ la învăţătură** [s î r g].

‡ **SÎRGUIALĂ** (*pl.*-**ieli**) *sf.* Grabă, zor: **cu mare ~ l-au şi pornit de a doua zi** (N.-COST.) [s î r g u i].

SÎRGUINCIOS *adj.* Harnic, străduitor, silitor la muncă: **ei aveau o casă de copii, dară se ţineau hăt binişor, pentru că cu toţii erau harnici şi sîrguincioşi** (SB.) [s î r g u i n ţ ă].

SÎRGUINŢĂ (*pl.*-**ţe**) *sf.* Străduinţă, silinţă, hărnicie: **văzînd sîrguinţa ce punea părintele lor ca să le crească... se sileau şi ele... să-l facă să-şi uite mîhnirea** (ISP.); **şi aice a slujit Ion Săracul cu credinţă şi cu ~, nelesind niciodată din voia stăpînului său** (SB.) [s î r g u i].

SÎRGUITOR *adj. verb.* **SÎRGUI.** Care se sîrgueşte, străduitor, silitor.

SÎRJIŢĂ, SÎRJOACĂ *sf.* ✓ Amestec de boabe de grîu şi de secară ce se seamănă pe alocuri: **pe la multe locuri se vede grîul amestecat cu săcară, care ameste-**

cătură se numește sîrjoacă (ION.) [comp. srb. s u r ž i c a, rut. s u r ž y ć a, rus. s u r ž a n k a].

SÎRMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① ‡ Fir de aur sau de argint: era plină ograda de gheneraii și de ofițeri, tot împodobiți cu haine de ~ (NEC.); mijlocul îl avea încins cu un colan țesut în fir de ~ (FIL.) ¶ ② *Băn.* Țesătură încrețită (din fir de aur sau de argint) împrejurul opregului (LIUB.) ¶ ③ *Olten.* Firișoarele de borangic care, la trasul gogoșilor, se lipesc unele de altele, pentru a da firul ce se răsucește (CIAUȘ.) ¶ ④ Fir de fier, de aramă, etc., tras prin filieră: ~ de fier, de aramă; ~ împletită ¶ ⑤ — PLEVUȘCĂ ① [tc. s y r m a].

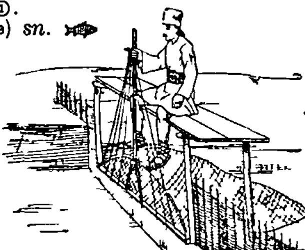
‡ **SÎRMACIU** *sm.* SURLAR: după aceștia venea breasla spătărească, alcătuită din lefegii... toboșarul și ~l său (FIL.) [comp. tc. s u r n a „surlă"].

SÎRMAR *sm.* ⊕ ① Cel ce face s î r m ă ¶ ② Cel ce face obiecte de sîrmă (curse, grătare, etc.); cel ce repară, legînd cu sîrmă, vasele stricate.

† **SÎRMEA** *sf.* Antimoniu: pentru durere de gură la porci... să se facă prav de ~, adecă antimonium (DRAGH.) [tc. s ü r m è].

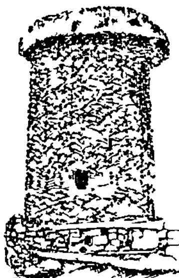
SÎRMULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* SÎRMĂ ¶ ② PLEVUȘCĂ ①.

SÎRNIC (*pl.*-ice) *sn.* Un fel de sac de pescuit (▣ 4497).

Fig. 4497. Sîrnic.

SÎSÎI (-siiu, -siesc) *vb. intr.* ① A produce un sunet ce seamănă cu șuieratul șerpilor: se iviră în calea ei o mulțime de șerpi... și-i sisiiau în urechi de te treceau fiorii (SLV.); despre gîște: o să poți vedea cum sisiie gîscanii, cînd trece trăsura (BR.-VN.); despre lemnele umede sau putregăioase ce ard în foc: un lemn mare, putregăios, rămas printre tăciunii din vatră, sisiie (LUNG.) ¶ ② A rosti s în loc de ș [onom.].

○ **SÎSIIAC**, SISIIAC (*pl.*-iece) *sn.*, **SÎSIIACĂ** (*pl.*-iece) *sf.* ① *Mold. Băn. Trans.* Un fel de pătul pentru porumb, de formă circulară, făcut din nuiele împletite (▣ 4498): ce șuri și ocoale pentru boi și vaci... sisiiac pentru popușoiu, hambare pentru grîu și cîte alte lucruri de gospodă! (CRG.); pe semne că nu i-ai dat de urmă, pe-acolo, pe la sisiiacul cel vechiu (GRIG.) ¶ ② *Oaș.* Lada în care morarul strînge vama morii [rut. s u s i k, rus. s u s ě k ŭ, ung. s z u s z á k].

Fig. 4498. Sisiiac.

SÎSÎIT 1. *adj. p.* SÎSÎI. Care pronunță s în loc de ș: toate calitățile de inimă le are cuconul Iorgu, și numai un defect: vorbește cepeleag și ~ (CAR.).

2. *sbst.* Faptul de a sîsîi, sîsîitură.

SÎSÎITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Șuieratul șerpilor, gîștelor, etc.: cu cît însă ea înainta... cu atît sisiiturile (șerpi)lor erau mai ascuțite (SLV.) [s î s î i].

***SKATING** (*cit.* skeiting) *sbst.* ① Patinaj cu patine pe rotițe ¶ ② Loc pardosit cu ciment unde se patinează în acest fel [engl.].

***SKI** (*pl.*-iuri) *sn.* Patină lungă de lemn, ca o talpă de sanie, cu care se alunecă pe zăpadă (▣ 4499) [fr.].

Fig. 4499. Ski.

***SKIOR** *sm.* Cel ce se servește de skiuri spre a aluneca pe zăpadă (▣ 4500) [fr.].

***SKUNK** (*cit.* skonk) *sbst.* Blana foarte căutată a unui fel de dihor din America de Nord [engl.].

SLAB *adj.* ① Fără putere, lipsit de vîrtute, de tărie (© TARE, PUTERNIC): cel ~ cu cel tare, ca boul cu bivolul, anevoie trag la jug (GOL.); de va avea neștine un cîine tare și dîrz... și de se va apuca de un cîine mai ~ și-l va birui... stăpînu-său... să plătească toată paguba (PRV.-MB.); Ⓕ *F* sexul ~, sexul feminin, femeile ¶ ② Ⓕ De puțină eficacitate: argumente ~e; remediu ~ ¶ ③ Netrainic, lipsit de soliditate, puțin întărit: ziduri ~e; nu vă urcați pe schelă, că e prea ~ă ¶ ④ Lipsit de talent sau de cunoștințe, fără merit, fără valoare: un scriitor ~; o operă ~ă ¶ ⑤ Fără forță morală, lipsit de energie, de autoritate: părinți ~i; un guvern ~; ~ de înger ☛ ÎNGER ① ¶ ⑥ Care are cunoștințe neîndestulătoare: e ~ la istorie, la geografie ¶ ⑦ Care nu luminează de ajuns: o lumină ~ă ¶ ⑧ Puțin ~ă nădejde! ☛ NĂDEJDE ① ¶ ⑨ Se zice despre un organ al corpului care nu-și îndeplinește funcțiunea în mod normal: are o vedere ~ă, un stomac ~ ¶ ⑩ Care uită ușor, care nu ține minte (*vorb.* de memorie): are o memorie ~ă ¶ ⑪ Încet, ușor, care se mișcă cu multă încetineală: mișcarea ~ă a pendulei; pulsul lui e ~ ¶ ⑫ Care n'are destul alcool, care nu e destul de spirtos: țuică ~ă ¶ ⑬ Care n'are de loc grăsime (*vorb.* de carne): carne ~ă © GRAS) ¶ ⑭ Care nu e destul de roditor: se umplură de moșii bune la șes, că la ei, la Lelești, e locul ~, delos și puțin (RET.) ¶ ⑮ Uscățiv la față sau la trup: e ~ ca un țîr; e ~ de-l bate vîntul; e ~ de-i numeri coastele [vsl. s l a b ŭ].

Fig. 4500. Skior.

○ **SLĂBĂCIUNE** *sf. Mold.* ☛ SLĂBICIUNE.

SLĂBĂNOG 1. *adj.* ① ‡ Paralitic, olog ¶ ② Infirm, neputincios: omul cel bătrîn... nu avea decît o babă slăbănoagă (MERA); un ~ bun de dus... într'un spital de neputincioși (JIP.) ¶ ③ Uscățiv, cam slab (la trup): ca pe niște bețe îi jucau pantalonii largi pe picioarele lui slăbănoage (VLAH.); subt coastă... se lăfăește islazul, tocit și surpat, cu vite slăbănoage (LUNG.).

2. *sbst.*, SLĂBĂNOAGĂ *sf.* Plantă ierboasă, cu aspect cristalin, cu flori galbene ca lămîia, înnăuntru cu puncte roșii și cu cîte un pinten recurbat la vîrf; fructele sînt niște capsule care aruncă semințele la distanță; numită și „slobonov" sau „brie" *(Impatiens noli tangere)* (▣ 4501): slăbănogul ori pătrînjelul, fiert în lapte dulce, alină durerea cauzată de ori-ce bubă (PĂC.) [comp. rus. s l a b o n o g i j; planta e numită și bg. s l a b o n o g a].

Fig. 4501. Slăbănog.

SLĂBĂNOGEALĂ, SLĂBĂNOGIE *sf.* Starea celui s l ă b ă n o g, infirmitate.

SLĂBĂNOGI (-ogesc) *vb. intr.* și *refl.* A deveni s l ă b ă n o g, a slăbi de boală sau de bătrînețe, a-și pierde puterile, a ajunge infirm: iată picioarele și mîinile îmi slăbănogesc (ISP.); văz eu ăi de la roată ...trăgînd la car din răsputere, pînă dau pe brînci și se slăbănogesc (JIP.).

SLĂBĂNOGIE ☛ SLĂBĂNOGEALĂ.

SLĂBĂNOGIT *adj. p.* SLĂBĂNOGI: nu cer adăpost decît pentru o noapte, ca să-mi odihnesc ~ele picioare (GN.); întîlnește odată o muiere bătrînă ca iarna, ~ă și gîrbovită de mulțimea anilor (MERA).

○ **SLĂBĂTURĂ** *sf. Mold.* Ființă s l a b ă, prăpădită, uscățivă, căzătură: slăbătura cea de cal iar se râpede și apucă o gură de jaratic (CRG.) [s l a b].

SLĂBI (-ăbesc) 1. *vb. tr.* ① A face să devie s l a b, să piardă din puteri, din grăsime: boala l-a slăbit mult; ...nu-mi mai aduce Nici lapte acru nici dulce Care pe om nu-l hrănește, Ci mai vîrtos îl slăbește (PANN) ¶ ② A face să nu mai fie trainic, să piardă din soliditate: ploile au slăbit malul ¶ ③ A face să uite ușor: munca prea încordată, nopțile fără somn și fumatul peste măsură i-au slăbit memoria ¶ ④ A face să nu mai funcționeze normal (*vorb.* de un organ al corpului): cititul manuscriselor încîlcite i-a slăbit vederea, ochii; mîn-

carea la restaurante i-a slăbit stomacul ☛ ⑤ A face să lumineze mai puţin: **slăbeşte puţin lumina lămpii** ¶ ⑥ A face să fie mai puţin tare, mai puţin spirtos: **~ ţuica** ¶ ⑦ A destinde: **~ funia; începem a ~ sfoara şi a face din mîini, ca rotiţa de tinichea ori de plumb să se învîrtească** (ISP.) ☛ ⑧ A ţinea mai puţin strîns, mai slab încleştat; a lăsa din mînă, a da drumul: **îl înhăţase drăcoaica cu ghiarele, ca o gaiţă spurcată şi nu-l slăbea nici cît ai da în cremene** (ISP.); **de la Măcin, şi pe boieri încă i-au slăbit din pază** (N.-COST.) ¶ ⑨ A pierde din vedere: **~ din ochi** ¶ ⑩ Ⓕ *F* A lăsa în pace: **mai slăbeşte-mă, te rog**; **a nu ~**, a nu da pace, a continua într'una: **muierea, ca o meliţă, nu-l mai slăbea din: blăstămatule, afurisitule şi cîte-i veneau la gură** (RET.).

2. *vb. intr.* ① A deveni slab, fără tărie, a pierde din puteri: **a slăbit grozav după boală** ¶ ② A pierde din grăsime ¶ ③ A pierde din puterea de rezistenţă, din soliditate: **Ungurii, văzînd perirea pedestrimii sale, au început a slăbire** (M.-COST.) ¶ ④ A se destinde: **de această opritoare trage repede... şi îndată slăbeşte aţişoara** (ISP.) ¶ ⑤ A nu mai funcţiona normal (*vorb.* de un organ al corpului, de anumite facultăţi): **i-a slăbit memoria; La un neguţător mare, Cărui vederea-i slăbise, Fără nici o invitare, Un doctor vestit venise** (ALX.) ¶ ⑥ A lumina mai puţin: **a slăbit lumina lămpii**.

3. *vb. refl.* A deveni mai slab, a pierde din putere.

SLĂBICIUNE, *Mold.* **SLĂBĂCIUNE** *sf.* ① Starea a tot ce e slab, lipsă de putere (Ⓒ **TĂRIE**): **văzînd la slăbiciune împărăţia sosită** (M.-COST.) ¶ ② Starea a tot ce e lipsit de grăsime (Ⓒ **GRĂSIME** ¶ ③ Lipsă de eficacitate: **~a argumentelor sale** ¶ ④ Lipsă de soliditate, de trăinicie: **~a zidurilor** ¶ ⑤ Lipsă de talent, de cunoştinţe, de merit, de valoare: **~a acestui autor; ~a unei opere** ¶ ⑥ Lipsă de forţă morală, de energie, de autoritate: **~a părinţilor** ¶ ⑦ Funcţionare anormală a unui organ al corpului, a unei facultăţi, etc.: **~a stomacului, memoriei** ¶ ⑧ Lipsă de tărie în alcool: **~a rachiului** ¶ ⑨ Un fel de vanitate de a se crede priceput în anumite lucruri, pornire pentru anumite lucruri pentru care nu e apt: **are ~a de a se crede un mare poet** ¶ ⑩ Inclinaţiune, pornire, dragoste: **are o ~ pentru copii; îi plăcea moşneagului să aibă tot iepe tinere: asta era slăbăciunea lui** (CRG.) ¶ ⑪ Defect, greşală, păcat în care cade cineva fără a-i putea rezista: **slăbiciunile omeneşti** [s l ă b i].

○ **SLĂBIE**[1], **SLĂBINĂ** *sf. Băn.* Partea moale a corpului între pîntece şi şold [srb. s l a b i n a].

○ **SLĂBIE**[2] *sf. Tr.-Carp.* Slăbiciune: **de-aceea te-am avut şi te-am crescut, ca acuma, la ~, să ne părăseşti?** (RET.) [s l a b].

○ **SLĂBONOG** — **SLĂBĂNOG**.

○ **SLĂBOTEAN** *adj. Oaş.* Slăbuţ [s l a b].

○ **SLĂBULEAN**, **SLĂBUŞOR** *adj. dim.* **SLAB**. Slăbuţ: **sînt slăbuleni ortacii mei, îşi gîndea el, dar tăcu pînă să-i vină rîndul** (RET.); **fiul meu e slăbuşor de duh** (STAM.).

SLĂBUŢ *adj. dim.* **SLAB**. Cam slab, slăbănog; — *adv.*: **şi a zărit el undeva, departe, o leacă de lumină, licărind ~** (RET.).

† **SLAD** *sbst.* Malţ, orzul fermentat din care s'a scos berea [srb. bg. s l a d].

‡ **SLADNIŢĂ** (*pl.*-**ţe** *sf.* Locul, pivniţa unde se păstrează sau se usucă sladul: **cine va merge la ~ sau la pivniţă fără vreme** (PR.-GOV.) [s l a d].

SLADUN, **ŞLADUN**, **ŞLEDUN** *sm.* ① = **GORUN** ¶ ② **TUFAN** [srb. s l a d u n].

○ **SLAINĂ** = **SLANINĂ**.

SLAIU (*pl.*-**aiuri**) *sn.* ① Oplean de sanie ¶ ② Usna luntrii ¶ ③ Un fel de poliţă făcută în zidul coşului casei; pe el se pun multe lucruri necesare gospodăriei (R.-COD.).

SLANINĂ (*pl.*-**ini** *sf.* Grăsimea de pe carnea porcului; Ⓟ: **miţa, dacă nu ajunge la ~, zice că pute** *sau* **cînd pisica nu ajunge la ~, zice că e Miercuri**, cînd lăudărosul nu poate căpăta un lucru la care rîvneşte, zice că nu-i place; Ⓟ: **şi cu porcul gras în bătătură şi cu slănina 'n pod nu se poate** *sau* **vrei să fii şi cu slănina 'n pod şi cu curechiul uns**, se zice despre cei ce ar vrea de toate şi bune, dar fără să facă cel mai mic sacrificiu spre a le căpăta; ☛ **FĂINĂ** ④ [srb. bg. s l a n i n a].

SLANIŢĂ (*pl.*-**ţe**) *sf.* Locul, leasa pe care se usucă prunele (R.-COD.) (VIC.) [s l a d n i ţ ă].

TABELA LIX. ALFABETUL SLAVON

Forma	Numele slavon	Valoarea fonetică	Valoarea numerică
А а	azŭ	a	1
Б б	bukĭ	b	
В в	vědě	v	2
Г г	glagoli	g(h)	3
Д д	dobro	d	4
Є є	jestĭ	e	5
Ж ж	živěte	j	
Ѕ ѕ	dzělo	dz	6
З з	zemlja	z	7
И и	iže	i	8
І і	i	i	10
К к	kako	c(a), k	20
Л л	ljudije	l	30
М м	mĭslite	m	40
Н н	našĭ	n	50
О о	onŭ	o	70
П п	pokoj	p	80
Р р	rĭci	r	100
С с	slovo	s	200
Т т	tvrŭdo	t	300
Оу ꙋ	ukŭ	u	
Ф ф	frŭtŭ	f	500
Х х	hěrŭ	h	600
Ѡ ѡ	otŭ	o	800
Щ щ	şti	şt	
Ц ц	ci	ţ	900
Ч ч	črŭvĭ	č, c(e)	90
Ш ш	şa	ş	
Ъ ъ	jere	ŭ	
Ы ы	jeri	î, ĭ, ŭ	
Ь ь	jerĭ	ĭ	
Ѣ ѣ	ětĭ	ea	
Ю ю	jus	ĭu	
Ꙗ ꙗ	jako	ĭa	
Ѥ ѥ	je	ie	
Ѧ ѧ	en	ę	
Ѫ ѫ	on	ą	
Ѩ ѩ	jen	ĭę	
Ѭ ѭ	jon	ĭą	
Ѯ ѯ	ksi	cs	60
Ѱ ѱ	psi	ps	700
Ѳ ѳ	fita	f, th, ft	9
Ѵ ѵ	ižica	i	400

○ **SLASTĂ** *sf. Băn.* Mîncare de dulce (*în opoz.* cu mîncare de post) [srb. s l a s t].

SLATINĂ (*pl.*-**ini**) *sf.* ① † Apă ce conţine sare, apă minerală sărată: **trecea cu luntrea pe oameni, să-şi aducă ~, că slatina-i dincolo de Someş** (RET.) ¶ ② Sărătură excesivă, lucru prea sărat; saramură: **la carne erau puse 'n apropiere şi străchinuţe cu usturoiu pisat în ~, ce-i spune mujdeiu** (GRIG.) [vsl. s l a t i n a].

***SLAV** 1. *adj.* ● Calificaţiune aplicată în mod colectiv marei rase europene care cuprinde pe Ruşi, Ruteni, Polonezi, Cehi, Slovaci, Sloveni, Sîrbo-Croaţi şi Bulgari: **popor ~; limbile ~e**, limbile vorbite de fie-care din aceste popoare, derivate toate din limba paleoslavă, de origine indoeuropeană.

2. *sm.* Cel ce face parte din unul din popoarele de mai sus [fr.].

SLAVĂ[1] (*pl.*-**ăvi**) *sf.* ① Glorie, mărire; măreţie; **aduceţi Domnului ~ în numele lui, închinaţi-vă Domnului în curtea sfîntă a lui** (PS.-SCH.); **cerurile spun slava lui Dumnădzău** (DOS.); **~ ţie, Doamne!** îţi mulţumesc, Doamne; **slava** (*sau* **~**) **Domnului**, mulţumesc lui Dumnezeu: **Te afli sdravăn, jupîn Pîrvule? — Slava Domnului, Măria Ta, ne ţinem şi noi cum putem** (ODOB.) ¶ ② Înălţimea cerului, văzduh: (**brazii**) **îşi ridică în slăvi bogata lor podoabă de cetini, pururea verzi** (VLAH.); *mai adesea* **slava cerului: vulturii... mă suiau în slava cerului pe aripele lor** (I.-GH.); *F*: **cînd mama nu mai putea de obosită... tocmai atunci ridicam casa în ~** (CRG.); Ⓕ **a ridica în slăvi**, a lăuda peste

măsură: mă ridică 'n slăvi, spune cît sînt eu de grozav la limba latină și la compoziții (VLAH.) [vsl. s l a v a].

SLAVĂ² *sf.* Limbă s l a v ă, *în spec.* limba slavonă sau paleoslavă.

SLĂVI (-ăvesc *vb. tr.* ① A preamări, a lăuda peste măsură, a proslăvi, a glorifica: toate limbile cîte feceși veni-vor și închina-se-vor înaintea ta, Doamne, și slăvi-vor numele tău (DOS.); îl slăvește toată țara în sfînta Mitropolie în Suceava, unde-i zac sfintele moștii (GR.-UR.) ¶ ② A adora: am slăvit totdeauna pe neneacă-ta (ALECS.) [vsl. s l a v i t i].

*__SLAVIC__ *adj.* = SLAV 1.

○ **SLĂVINĂ** (*pl.*-ini) *sf. Olten. Băn.* Cana; cep [srb.].

*__SLAVISM__ (*pl.*-me) *sn.* ① Politică ce tinde gruparea tuturor Slavilor într'o singură națiune, panslavism ¶ ② Influență slavă asupra limbii, literaturii sau culturii unui popor ¶ ③ Vorbă, expresiune sau construcțiune particulară limbii paleoslave sau uneia din limbile slave ¶ ④ *Pr. ext.* Cuvînt de origine slavă [fr.].

*__SLAVIST__ *sm.* Învățat care se ocupă cu studiul limbilor și literaturilor s l a v e.

SLĂVIT *adj.* ① *p.* SLĂVI ¶ ② Glorios ¶ ③ Vestit.

SLĂVITOR *adj. verb.* SLĂVI și *sm.* ① Care slăvește ¶ ② Adorator: (Zoe) depărtă pe toți ceilalți ai săi ~i (NEGR.).

○ **SLĂVIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Varietate de struguri cu bobul mare și dulce ca mierea (VIRC.) (JIP.) [comp. srb. s l a v i n a „soiu de struguri"].

*__SLAVIZA__ (-izez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face Slav [fr.].

*__SLAVON__ 1. *adj.* ① Ce ține de Slavonia sau de locuitorii din Slavonia: limba ~ă ¶ ② Ce ține de vechea limbă bisericească a Slavilor meridionali: alfabetul ~ (☞ TAB. LIX).

2. *sm.*, SLAVONĂ (*pl.*-ne) *sf.* Originar(ă), sau locuitor (locuitoare) din Slavonia.

3. SLAVONĂ *sf,* Vechea limbă bisericească a Slavilor meridionali din veacul al IX-lea, numită și „paleoslavă" sau „paleoslovenică" [fr.].

*__SLAVONESC__ *adj.*, SLAVONEȘTE *adv.* În limba s l a v o n ă; scris cu caractere slavone.

‡ **SLAVOSLOVI** (-ovesc) *vb. tr.* A proslăvi [vsl.].

‡ **SLAVOSLOVIE** *sf.* ① = DOCSOLOGIE ¶ ② = TE-DEUM [vsl.].

*__SLEEPING-CAR__ (*cit.* sliping-car) (*pl.*-are *sn.* Vagon de dormit, vagon-pat [engl.].

SLEI (sleesc) 1. *vb. tr.* ① A scoate toată apa dintr'o fîntînă spre a o curăți: fata slei puțul și plecă înainte (ISP.) ¶ ② A goli apa intrată într'o luntre: băiatul sleia luntrea, trăgea la opăcini și la edec (S.-ALD.) ¶ ③ A isprăvi cu totul, a nu mai lăsa nimic: după ce și-a sleit repertoriul lui de miorlăituri... recurge la a doua serie de mijloace (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A istovi, a seca (de puteri): simțind mirosul de singe curat, deteră năvală asupra Liei, ca s'o sleească într'o clipă (SLV.) ¶ ⑤ † A topi un metal, a turna o formă din metal; ~ cositor, a turna cositor topit într'un vas cu apă (PAMF.) ¶ ⑥ ✕ A freca, a făcălui mazărea sau fasolea.

2. *vb. refl.* ① A seca, a scădea de tot apa (*vorb.* de o fîntînă, de un izvor, etc.) ¶ ② Ⓕ A se istovi, a seca (puterile) ¶ ③ A se isprăvi, a nu mai rămînea nimic ¶ ④ A se închega (*vorb.* de seu, de ceară, etc.): o picătură fierbinte de stearină se varsă din luminare și i se sleește pe mînă (VLAH.) [vsl. s ŭ l i j a t i].

SLEIT *adj. p.* SLEI. ① Curățit de toată apa, secat ¶ ② Gol, lipsit de conținut, unde n'a mai rămas nimic: vistieria fiind ~ă cu totul, fu silit a lua din casa sa bani, spre a mulțumi oștile (BĂLC.) ¶ ③ Ⓕ Istovit, secat de puteri: ~ de puteri ¶ ④ † Topit, turnat: cositor ~ ¶ ⑤ Închegat (*vorb.* de seu, de ceară, etc.): untură ~ă ¶ ⑥ ✕ Fasole ~ă, mîncare preparată din fasole albe fierte mult, apoi frecate bine și amestecate cu puțin usturoiu, ceapă prăjită și grăsime sau untdelemn (*Mold.*,, fasole făcăluită"): dar apoi, cozonacii și plăcinta de drob... după opt săptămîni de fasole ~ă și de varză acră! (CAR.).

SLEMNĂ, SLIMNĂ (*pl.*-ne *sf.* ① Culmea unei case țărănești ¶ ② Linia de despărțire a apelor pe coama unui deal [srb. s l e m e, -m e n a].

SLIM¹ (*pl.*-imuri), SLIN (*pl.*-inuri) *sn.* ① Jeg, lip, necurățenie, murdărie (CIAUȘ.) ¶ ② Ceara din urechi, cerumen (RV.-CRG.) [comp. srb. s l i n a „muci; bale"].

‡ **SLIM**² (*pl.*-imuri) *sn.* Adunare obștească (la Tătari).

SLIMNĂ ☞ SLEMNĂ.

SLIMOS, SLINOS *adj.* Soios, murdar de unsoare: un om... intră încet, păstrîndu-și pe ceafă o pălăriuță slinoasă (D.-ZAMF.) [s l i m, s l i n].

SLIMUI¹ (-uesc *vb. tr.* A murdări cu unsoare, a face soios.

† **SLIMUI**² (-uesc *vb. tr. Mold.* ① A întocmi, a făuri, a urzi: Și carele auzise tot planul acel cumplit Ce asupra țării sale Ungurii au slimuit (NEGR.) ¶ ② A întruchipa, a alcătui ceva din lucruri de nimic (PAMF.).

SLIN... ☞ SLIM...

† **SLOAGĂ** *sf. Băn.* Concordie: fericita ~ și înțelegerea îi înalță și premărește (ȚICH.) [srb. s l o g a].

SLOATĂ, ZLOATĂ (*pl.*-te) *sf.* ☺. Ploaie amestecată cu ninsoare, însoțită de viscol; lapoviță, fleșcăraie: seceta în luna lui Martie și sloata în Aprilie sînt bune pentru toate soiurile de pămînt și pentru toate grînele (ION.); s'a pus, nene, p'un vifor și p'o sloată, de nu mai știai încotro s'o mai iei (R.-COD.); Dar și mai bine-i, cînd afară-i zloată, Să stai visînd la foc, de somn să picuri (EMIN.); ce-ar fi făcut copilul-ăsta, fără adăpost nici milă, cînd ar fi început zloata și gerul? (CAR.); licuriciul... se arată... a vreme bună, nici-cînd însă a sloată (MAR.) [vsl. s l o t a].

SLOBOD *adj.* ① = LIBER①-⑩: slobozi sînt aceia cari nu sînt dobînda altuia (LEG.-CAR.); într'acela ceas ne aflăm veseli și slobozi de toată scîrba și de toată frica (VARL.); nu sînteți la închisoare, ca niște proaste roabe, ci sînteți ~e, poruncitoare (ȚICH.); *F* a fi ~ la gură (DLVR.) *sau* la limbă, a avea gura ~ă, a nu-și măsura cuvintele, a flecări fără socoteală; Ⓟ: Foaie verde lobodă, Gura lumii ~ă, lumea are obiceiul să vorbească pe socoteala unora și altora ¶ ② Achitat: toți să fie slobozi și numai cu bani să se certe (PRV.-MB.) ¶ ③ Slab legat ¶ ④ Lăsat încet, în voie [vsl. s v o b o d ŭ, bg. s l o b o d e n ŭ].

SLOBONOG, SLOBONOV — SLĂBĂNOG 2.

† **SLOBOZENIE** *sf.* ① = LIBERTATE ¶ ② Autorizație, permisiune: popa călugăr și călugărul prost de la mănăstirea lor... să n'aibă nici o ~ să iasă și să meargă în lume (PRV.-MB.); părîndu-i-se că pădurarul ar fi dat cuiva lemne fără ~ domnească, atîta i-a bătut, pînă ce l-a lăsat mort (RET.) ¶ ③ Iertare de păcate: le-a și dat ~ de păcate (GRIG.) [s l o b o d].

SLOBOZI (-ozesc, -bod) 1. *vb. tr.* ① A libera, a pune în libertate: să nu poată nimeni să slobozească Țiganul său înaintea vîrstei sale de douăzeci de ani (LEG.-CAR.); de va fi rob, să nu-i dea alt dar, numai să-l slobozească, să nu mai fie rob (PRV.-LP.) ¶ ② A lăsa să umble liber, a da drumul: cel nebun... nu se cade să-l slobozească de tot, să îmble pe drumuri slobod (PRV.-MB.); nice noaptea la pășune nu cutezau Turcii să-și sloboază caii, că-i furau Tătarii (LET.); mă leagă de grumazi preste zi cu lanțul, iară noaptea mă sloboade (ȚICH.) ¶ ③ A achita: de va slobozi judecătoriul pre cel vinovat carele au făcut greșala, atunce nu se va chema pentru aceea slobod și cela ce l-au trimis să facă greșala (PRV.-MB.) ¶ ④ A descărca, a da foc: ~ o pușcă, tunul; Strigînd, sbierînd, răcnind tare, slobozind și un pistol (PANN) ¶ ⑤ A da drumul să cadă jos. a arunca: au slobozit cartea pre o fereastră gios din cetate (NEC.) ¶ ⑥ A lăsa, a face să curgă: ~ sînge; ~ vin din butoiu ¶ ⑦ A ierta de păcate ¶ ⑧ A autoriza, a da autorizație.

2. *vb. refl.* ① A se libera ¶ ② A se descărca: nu toate cîte se slobod glonțurile nimeresc (M.-COST.) ¶ ③ A-și da drumul să cadă, a se coborî într'o groapă, într'un puț. etc.: se slobozi înlăuntru și intră în(tr')o casă foarte frumoasă (RET.) ¶ ④ A cădea în voie: părul ei castaniu ce se slobozea în unde de mătase pe albii ei grumazi (NEGR.) ¶ ⑤ A se repezi: Decusară căpitanul s'au slobozit asupra Hatmanului și s'au apucat Hatmanul de coada calului lui Decusară, și l-au depărtat de năvala Nemților (MUST.) [s l o b o d].

‡ **SLOBOZIAN** *sm.* Locuitorul unei s l o b o z i i; cel ce se bucura de scutirea de ori-ce fel de dări: lua oameni de țară și cu bir și-i făcea slobozian; și nu-i lăsa să dea ajutor la nevoile țării (LET.).

SLOBOZIE *sf.* ① ‡ Libertate: ceea ce iaste mai mare sămnul vredniciei și slobozieí: puterea monarhicească nici-cum puternicei monarhii turcești pînă astăzi nu și-au

plecat-o (CANT.); pre tine din robia de veci te-au răscumpărat şi slobozia împărăţiei ceriului ţ-au dăruit (VARL.) ¶ ② † Voie, autorizaţie, permisiune: cliricii... socotesc lucrul acela de carele vor să facă afurisanie şi aşa dau ~ să se facă (PRV.-MB.) ¶ ‡ ③ Scutire de ori-ce dări acordată locuitorilor unei slobozii: făcuse multe cărţi de ~ ce le didese la mîna boierilor (NEC.) ¶ ④ ‡ Colonie de ţărani adunaţi din diferite locuri, *în spec.* fugari, şi care au fost scutiţi de dări: au însufleţit iar ţara, adunînd pe fugari, dîndu-le pămînturi şi urzind slobozii, sate scutite de bir şi de slujbe (VLAH.) [s l o b o d].

SLOBOZITOR 1. *adj.* şi *sm.* Care s l o b o a d e, liberator.

2. (*pl.*-toare) *sn.* Băţ lung care propteşte sau sloboade sulul dinapoi al războiului de ţesut; numit şi „zatcă", „întorcător", etc. (☛ 4104): cu ajutorul ~ului, al zăvorului şi al lopăţelei, te-au întins în stative, legîndu-te de sulul de dinainte (CRG.).

○ **SLOG** (*pl.*-guri) *sn. Olten. Băn.* Linie de despărţire între două moşii, mejdină, hotar [srb. s l o g].

○ **SLOGNI** (-nesc) *vb. tr. Trans.* (BUD.) = SLOMNI ①.

SLOI (-oesc) 1. *vb. tr.* A turna ceara în calupuri spre a face din ea turte.

2. *vb. refl.* A se face s l o i u (de ghiaţă : caii... neputînd să se despovereze de chiciura ce li se'nfipsese pe coame şi care se sloia (DEM.).

○ **SLOIETE**, SLOIEŢ *sm. Olten. Băn. dim.* SLOIU. Ţurţur: acesta de frig era îngheţat aşa de tare, încît la nas i se făcuse un sloiete lung şi gros (NOV.); ăla... de mult îngheţase d'a binele, ba făcuse şi sloiete la gură (R.-COD.).

SLOIU (*pl.*-oiuri) *sn.*, † (*pl.* sloi) *sm.* ① Masă (de ceară, de seu) închegată prin sleire; turtă de ceară: ceara... turnată în vase, se răceşte şi se prinde în ~ (ION.); ceara aleasă se mai topeşte... şi... răcindu-se, se scoate apoi sub formă de sloi de ceară (MAR.) ¶ ② Fiecare din bolovanii de ghiaţă ce plutesc pe o apă înainte de a îngheţa cu totul sau după ce începe să se desgheţe: îmi închipuesc că sînt într'o corabie prinsă de sloiurile mării Baltice (I.-GH.); Şi nici un ~ n'a mai rămas pe gîrlă (VLAH.); lovise un ger mare... iară din loc au început a veni sloi, şi aşa prinzîndu-i pe unii sloii, aşa rămîneau (N.-COST.) ¶ ③ Ţurţur de ghiaţă: dacă sînt sloi la streşini, primăvara va fi timpurie (GRM.) ¶ ④ *Pr. ext.* Ghiaţă: vă topiţi cu-al iernei ~ (GN.); — *adv.*: ei o văzuseră îngheţată ~, şi cu picioarele roşii ca coaja de rac fiert (R.-COD.) ¶ ⑤ ✕ *Trans.* O mîncare pregătită din carnea de oaie fiartă în seul ei, la care se adaugă multă ceapă (PSC.) [sl. s l o j].

SLOMNI (-nesc) *vb. tr.* şi *intr.* ① = SLOVENI: numa d'ar slomni, ţi-ar citi d'a-n fuga mare răvaşele şi hîrtiile (JIP.) ¶ ② A rosti abia îngînînd: dar cînd vroi să slomnească un nu ştiu ce cuvînt de mulţumire, faţa i se albi din nou (DLVR.) ¶ ③ A începe să priceapă: la tăceţi, că am început să slomnesc (R.-COD.) ¶ ④ Ⓕ A se ivi, a apărea, a se arăta: n'ai vrea tu să vezi clădăria de trandafiri cari se rumenesc cînd slomnesc zorile? (DLVR.); departe, din spre curmătura Olteţului, slomneşte pe poalele cerului lumina albă a zorilor (VLAH.) [vsl. s ŭ l o g n j a „silabă"; comp. SLOGNI].

SLON (*pl.*-onuri, -oane) *sn.* ① Tinda bisericii prevăzută cu bănci; pridvor ¶ ② *Olten.* Şopron: şi-a făcut casă, slonuri, acareturi, tot ce trebue la o casă de Român (R.-COD.); ce mai sloane, magazii, moşii întinse, vitişoare! (R.-COD.) ¶ ③ Prăjina de la bariera oraşului [comp. srb. s l o m].

SLOTOS *adj.* Ploios, umed: verile cele slotoase (ION.); în unele părţi de cîmp, unde pămîntul este ~ (MAN.) [s l o a t ă].

SLOVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ① Literă (în alfabetul cirilic): ştie ce e în carte: slove negre pe hîrtie albă (PANN); Din cărţi cu ~ veche şi cu figuri frumoase (VLAH.) ¶ ② Scris, scrisoare: i-am cunoscut slova, e slova din biletul către Bibicul (CAR.); era o ~ lungăreaţă şi fină care-ţi da întru cîtva icoana degetelor subţiri şi albe (VLAH.) [vsl. s l o v o].

SLOVAC 1. *sm.* ● Slav din Moravia, din N. Ungariei, răspîndit pe alocuri şi în Transilvania, care vorbeşte o limbă asemănătoare cu ceha.

2. *adj.* Privitor la Slovaci, ce ţine de Slovaci: poporul ~; limba ~ă [sl.].

SLOVEAN *adj.* şi *sm.* ① ‡ — SLAVON ¶ ② = SLOVEN [vsl. s l o v ě n i n ŭ].

‡ **SLOVEDNIC** ☛ SLOVESNIC.

***SLOVEN** 1. *adj.* Privitor la Sloveni, ce ţine de Sloveni: limba ~ă.

2. SLOVENI *sm. pl.* Popor slav (*sg.* Slovean) ce locueşte în Carniolia, în S.-E. Carintiei, în Stiria meridională, nordul Istriei, în regiunea dintre Udine şi Friul (Italia) şi într'o mică parte din răsăritul Ungariei (comitatele Vas şi Zalad).

SLOVENESC *adj.*, SLOVENEŞTE *adv.* SLAVONESC, SLAVONEŞTE: cu limba cea lătinească au stricat cea slovenească, cu carea Românii şi pînă astăzi să slujesc (CANT.); un biet călugăr bogonisea pe sloveneşte... rugile agoniei (ODOB.) [vsl. s l o v ě n ĭ s k ŭ].

SLOVENI, SLOVNI (-nesc) *vb. tr.* ① A silabisi, a citi silabă cu silabă, a slomni: Am trudit de-am învăţat a ceti şi-a sloveni (PAMF.) ¶ ② A îngîna: sfinţia sa dormea slovnind (LUNG.) [s l o m n i, refăcut după s l o v ă].

‡ **SLOVENIE** *sf.* Limba veche slavonă: molitǎvnic izvodit din ~ pre limba rumânească (TKT.) [s l o v e n e s c].

‡ **SLOVESNIC**, SLOVEDNIC *adj.* Înzestrat cu darul vorbirii, elocuent: căci că este om slovesnic vestit (VARL.); transcris greşit slovednic: Dumitraşco-Vodă au făcut vorovă singur la toţi de obşte, că era slovednic la aceste (N.-COST.) [vsl. s l o v e s ĭ n i k ŭ].

SLOVNI ☛ SLOVENI.

SLOVUŞOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* SLOVĂ.

SLUGĂ (*pl.*-gi) *sm.* ① Acela care slujeşte pe altul cu leafă, servitor: aşa trebue şi acum să se afle slugi să slujească stăpînului, şi stăpînul să miluească pre ~ aşa! (NEC.) ¶ ② Ⓟ: decît slugă mare, mai bine stăpîn mic; sluga bună nu-şi schimbă stăpînii; decît ~ la ciocoi, mai bine cioban la oi; cîte slugi ai, atîţia duşmani hrăneşti; ☛ DÎRLOAGĂ, HOŢ ①, ÎMBĂTRÎNI 2, MASCARA ①, NĂDEJDE ② ¶ ③ Sluga dumitale! sau numai slugă! formulă de salutare sau de răspuns la un salut: un popă... răspunzînd îndesat „sluga dumitale!", cui nu-l trecea cu vederea (CRG.) ¶ ④ = TRĂGĂTOARE ④ [vsl. s l u g a].

SLUGĂRESC *adj.* De s l u g ă.

SLUGĂREŢ *sbst. col.* SLUGĂ: n'am nevoie de ~ (GR.-N.).

SLUGĂRI (-ăresc) *vb. tr.* şi *intr.* A f i s l u g ă la cineva, a servi ca slugă: mai slugăreşte la mine doi, trei ani, pînă-ţi vei agonisi şi tu o brumă de părăluţe (SAD.); să nu cerem laudă... că va veni ca singură, de o vom fi slugărit (TICH.).

SLUGĂRIE *sf.* ① Condiţiunea de s l u g ă; timpul servit ca slugă: nouă... ne trebue bani mulţi, stări mari, ca să scăpăm de ~ (FIL.); (ciobanul) avea cîteva oiţe ce agonisise după o ~ de nu ştiu cîţi ani (ISP.) ¶ ② = SLUGĂRNICIE: uitînd vechea falǎ a strămoşilor şi rîvnind, prin ~, la ocrotirea vizirilor, cîştigară, cu acest chip, bogăţii însemnate (ODOB.).

SLUGARNIC *adj.* ① Ce ţine de starea s l u g i i; servil: în loc să-mi dea pace, că i-am fost aşa ~, acum mi-a dat cincizeci de nuiele (RET.) ¶ ② Ⓕ Ce slujeşte cu umilinţă; tîrîtor, înjositor, de o linguşire josnică: pe cei ~i, mîndri şi luxoşi îi arăta cu degetul (CRG.); cu o ~ă viclenie, făcea mare haz de gluma înrăutăţită a stăpînului său (ODOB.).

SLUGĂRNICI (-icesc) *vb. intr.* şi *tr.* A slugări, a fi slugă (cu un înţeles peiorativ): eu, slugărnicind toc mai cînd viaţa are mai mult amor-propriu (DLVR.); e vorba... de sărăcia care te alungă să-ţi slugărniceşti viaţa în casele bogate ale parveniţilor (DLVR.) [s l u g a r n i c].

SLUGĂRNICIE *sf.* Stare de supunere umilă, josnică, de jertfire a demnităţii sale, spre a fi pe placul altuia, servilism: vîntul puternic al liberalismului... a curăţit atmosfera de miasmele infecte ale slugărniciei reacţionare (CAR.) [s l u g a r n i c].

‡ **SLUGER**, SULGER *sm.* ① Marele ~, boier de rangul întîiu însărcinat cu aprovizionarea Curţii şi a armatei cu carne şi luminări; el îngrijea şi de hrana oaspeţilor Turci şi Tătari ce veneau în Principate cu vre-o misiune oficială; după ierarhie, venea între marele clucer şi marele jitnicer ¶ ② Boier de rangul al doilea (vtori ~) sau al treilea (treti ~), care slujea la Curte: il rugă pe Caragea de-l onoră cu rangul de sluger (FIL.); caftanele la cari le era iertat să se urce cu gîndul erau mult, mult acele de şătrar sau de sluger (I.-GH.) [comp. srb. s l u ž a r].

‡SLUGERIE, SULGERIE *sf.* Demnitatea de sluger.

‡SLUGOIU *sm.* ① † Slugă de rînd: de va fi fost vre-un om de jos, cum să zice țăran sau vre-un ~, ...să nu ajungă la cinste (PRV.-MB.); Floricică dintre foi, Nu-ți da gura la slugoi (IK.-BRS.) ¶ ② Om slugarnic, de o supunere josnică: în țările coapte la minte... ca să ajungă cineva ales, nu se întrebuințează sistemele noastre, adică să fie... ~, ușarnic, lingău, proptit de vr'un ministru (JIP.).

SLUGULIȚĂ, *Tr.-Carp.* SLUGUȚĂ (*pl.*-țe *sf. dim.* SLUGĂ: împărăteasa și fata împăratului părtineau pe sluguță (RET.).

SLUJ! *interj.* Se zice cînelui dresat ca să stea așezat, drept, cu picioarele dinainte în sus; a sta, a face ~, a sta în această poziție: Samurache stetea ~, cu o chivără de hîrtie în cap (CAR.); un... cîine dresat la circ... face ~, ținînd două ghete în gură (CAR.) [pol. służ!].

SLUJBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Starea, serviciul unei slugi: (baba zicea) s'o alunge de la casă. s'o trimeată la ~, unde știe, că nu-i de chip s'o mai ție (CRG.); a intra în ~, a se băga slugă, a intra în serviciu ¶ ② Post de funcționar al Statului, funcțiune: cine aleargă după două slujbe, ca cel ce aleargă după doi iepuri, nici unul nu prinde (GOL.) ¶ ③ Felul cu'n un servitor sau un funcționar își îndeplinește serviciul; îndatorire, obligațiune: fie-care pentru slujba sa răspunde,... ca cizmarul pentru cizme, iar nu și pentru nădragi (GOL.) ¶ ④ ⚔ Serviciu în armată ¶ ⑤ Ceea ce face cineva, din însărcinarea stăpînului sau de bună voie, pentru a îndatori pe cineva, îndatorire, ajutor, sprijin, serviciu: i-am făcut diferite slujbe ca prieten; dorea ca, vrînd nevrînd, să împlinească slujba ce și-o luase asupră-și (ISP.); cela ce va sudui... pe vre-o slugă a judecătoriului, pre carele va fi trimis judecătoriul să facă vre-o ~... iaste ca și cînd ar fi suduit pre domnie (PRV.-MB.) ¶ ⑥ ⛪ Celebrarea solemnă de către preot a sfintei liturghii, serviciu divin: se fac ziua și noaptea slujbe peste slujbe... la toate bisericile pentru ușurarea tinerei soții a Caimacamului (CAR.); spune-ne, mă rog, ce sfînt ești? să-ți fac biserică și să plătesc slujbe (VAS.) [vsl. služĭba].

SLUJBAȘ *sm.* Funcționar (*în spec.* al Statului: boierii erau ~ii țării (BĂLC.); împăratul se afla la masă cu toți boierii și ~ii împărăției și se chefuiau (ISP.) [comp. bg. službašŭ].

SLUJBULIȚĂ (*pl.*-țe, SLUJBUȘOARĂ (*pl.*-re *sf. dim.* SLUJBĂ: d'atunci mă cunoștea unul și altul, mi-a dat așa cîte o slujbuliță (BR.-VN.); lăsăm pe toți apelpisiții, cari ard săpuie iar mîna pe slujbușoare, ca să-și facă de cap (CAR.).

SLUJI (-ujesc) 1. *vb. tr.* ① A fi slugă la un stăpîn, a servi, a se afla în slujbă: Feciorul... îl slujea cu iubire ca și bogat cînd era (PANN) ¶ ② A da, a aduce, (bucatele la masă ¶ ⑥ ⛪ A face slujba bisericească, a oficia serviciul divin ¶ ④ ⛪ A face slujba pentru morți, a citi rugăciunile obicinuite la înmormîntare: pe Susana am plîns-o și-am îngropat-o, dar n'am putut s'o slujesc de frica polcovniciei (DLVR.) ¶ ⑤ ~ Statul, a exercita o funcție publică ¶ ⑥ A împlini o îndatorire; ~ patria, a-și face serviciul militar ¶ ⑦ A ajuta: pe dînsul l-a slujit norocul, a ieșit la oameni (ALECS.); eu trebue să vă duc la locul hotărît, și de-aci încolo, cum v'a sluji capul (CRG.) ¶ ⑧ A îndatora, a face servicii: a-și ~ prietenii.

2. *vb. intr.* ① A fi slugă la cineva, a servi cuiva: copiii toți îi sînt acum mărișori și slujesc pe la cei creștini (RET.); Ⓟ: omul pînă nu slujește, stăpîn nu ajunge (PANN) ¶ ② ⚔ A face serviciul militar ¶ ③ A ținea loc de, a fi ca un...: fiind orfan, bătrînul i-a slujit de tată ¶ ④ A ajuta: văzînd că nu le slujește norocul, nu s'au apucat de scaun, nici au așteptat de al doilea rînd războiul (GR.-UR.) ¶ ⑤ A fi bun la ceva, a fi de folos, a folosi: arată furtișagul... cînd se vor găsi scări, pre unde s'au suit sau alte meșteșugure carele slujesc la descuiat (PRV.-MB.) ¶ ⑥ A se întrebuința: nu e bună coada care a mai slujit la un topor (ZNN.).

3. *vb. refl.* ① A face singur ceea ce s'ar putea face printr'o slugă, a se servi: cel ce nu se slujaște singur l'ale sale, ca cînd s'ar scărpina cu unghii străine (GOL.) ¶ ② A se folosi, a trage folos; a întrebuința: nu s'a slujit de recomandația ce i-am dat; nu mă pot sluji cu condeiul acesta [vsl. služiti].

SLUJIT 1. *adj. p.* SLUJI ¶¶ © NESLUJIT.

2. *sbst.* Faptul de a sluji: vreau să-mi agonisesc vre-o doi bănișori de pe ~ și să-mi cumpăr moșioară (RET.).

SLUJITOARE *sf.* Slujnică, servitoare: dacă ~a lui va veni mai 'nainte, să știe că pe toți megiașii lui îi pune în țeapă (ISP.) [sluji].

SLUJITOR *sm.* ① Slugă, servitor ¶ ② ⛪ ~ul altarului, preot ¶ ③ ⚔ ‡ Soldat, ostaș: de i se va tî dus bărbatul la oaste, ce să zice să fie slujitoriu (PRV.-MB.) ¶ ④ ⚔ ‡ ‡ Călăraș, dorobanț (☛ TAB. UNIFORME).

SLUJITORESC *adj.* ① De slujitor ¶ ② ⚔ ‡ Soldățesc, ostășesc: din tinerețile lui au arătat vitejie și vrednicie în ceata slujitorească (MUST.); au scos Traian mesele, servetele și năfrămile și le-au dat să fie pentru legăturile ranelor slujitorești (CANT.) ¶ ③ ⚔ ‡ De călăraș, de dorobanț.

‡SLUJITORIE *sf.* ⚔ ① Condițiunea de soldat; meseria armelor: pre aceia slujitori pre toți i-au scos din ~ și au pus pre alții în locul lor (CANT); slujitorul se bucură să-și vază de ~ pre feciorul său harnic (M.-COST.) ¶ ② Condițiunea de călăraș, de dorobanț [slujitor].

SLUJITORIME *sf. col.* SLUJITOR. Toți slujitorii, ceata slujitorilor: scrise la toată boierimea și ~a, toți să încalece să vie la oaste (NEC.); purcegînd Nicolai-Vodă din Iași cu toată ~a și boierimea, au mers cu toții pînă la un loc (LET.).

SLUJNIC 1. *sm.* ‡ Servitor, slugă: ~ul sau robul fără de știrea stăpînu-său nu poate fi cliric (PRV.-MB.).

2. SLUJNICĂ *pl.*-ce, -ci *sf.* Femeie care slujește la cineva cu leafă, servitoare, slujitoare: și avea Avraam oi, vaci, asini, slugi și slujnice, măcicoanie și cămile (PAL.); ea nu sta la taifas cu slugile ori cu slujnicile curții (ISP.) [vsl. služĭnikŭ].

SLUJNICAR *sm.* Ⓟ *iron.* Cel ce are relațiuni cu slujnicile.

SLUJNICUȚĂ (*pl.*-țe *sf. dim.* SLUJNICĂ. Fetiță care slujește la cineva.

SLUT *adj.* ① Schilod, infirm: să nu rîzi de oameni sluți, De orbi, de șchiopi și de muți (PANN) ¶ ② Pocit, diform: ~ul se dete pe lîngă fată și începu s'o lingușească (ISP.); Ⓟ: după ce că-i slut, îl mai chiamă și Vlad *sau* după ce e mută, apoi e și slută (PANN), se zice despre cei cari, destul de neplăcuți fiind prin defectele lor, se arată încă năzuroși ¶ ③ *Mold.* Urît: fata babei era ~ă, leneșă, țîfnoasă și rea la inimă (CRG.); *F* cu sluta 'n vatră, cu nevastă urîtă; Ⓟ Zestrea șade 'n ladă Și el cu sluta 'n vatră, se zice despre cei ce se însoară cu fete urîte de dragul zestrei; Ⓟ: sutele mărită slutele, fetele urîte se mărită și ele, dacă au bani mulți.

SLUTENIE ☛ SLUȚENIE.

SLUTI ☛ SLUȚI.

SLUTIȘOR *adj. dim.* SLUT: galeria era ticsită de dame frumoase, frumușele și mai slutișoare (NEGR.).

SLUȚENIE, ✓ SLUTENIE *sf.* ① Urîțenie, urîciune: nu i-a mai luat seama... și la sluțenia chipului (CAR.); bietul Urdilă, care avea conștiință despre sluțenia lui, le suferea toate (GN.); sluțenii și hîzenii în gură la tine (VOR.) ¶ ② Ființă urîtă, pocită; pocitanie: sluțenia de neom se topea de dragostea fetei (ISP.); a tras deci de o sluțenie de maimuță ce sta în vîrful unui par (GN.) [slut].

SLUȚI (-uțesc), SLUTI (-tesc 1. *vb. tr.* ① A schilodi, a ciunti, a mutila: Alexandru-Vodă au fost scoțînd ochii oamenilor și pre mulți au sluțit în domnia sa (LET.); Așa țăranul nostru... începu să sluțească pădurea cea bătrînă (ALX.) ¶ ② A diforma, a poci; a urîți: am început a plînge cu zece rînduri de lacrimi și a ne ruga de toți Dumnezeii să nu ne sluțească (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A se schilodi, a se ciunti, a se mutila: ...să n'ajung să mă slutesc, Să pierz vr'un ochiu ori vr'o mînă și să mă ticăloșesc (PANN) ¶ ② A se poci, a se diforma, a face grimase urîte: chiar Catrina îmi zicea că nu mă prinde cînd mă sluțesc (GN.); pe cînd se sluțeau ele..., numai iaca și tatăl copilului intră pe ușă, flămînd și necăjit (CRG.) ¶ ③ A se uita urît și cu mînie la cineva: Doamne, și cum o să știe el răbda, cînd l-or lua cu răul, cînd s'or răsti și s'or sluți la dînsul! (VLAH.) [slut].

SLUȚIT *adj. p.* SLUȚI. ① Schilodit, ciuntit ¶ ② Diform, pocit.

SLUȚITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* — SLUȚENIE ②.

○SMAC *sbst.* ① ☛ ȘMAH ¶ ② *Olten.* (VIC.) Mucezeală la băuturi.

○ **SMĂCI**, **ZMĂCI** — **SMUCI**.
SMĂCINA, **ZMĂCINA** (-acin) *vb. tr.* și *refl.* ① A se sfîșia, a (se) sdrobi: lăcuia... viață cu adevăr îngerească, cu postul și privighierea trupul smăcinînd (DOS.); i să smăcina carnea și să potricălea și cădea bucăți de pre trupul sfinției sale (DOS.) ¶ ② Ⓕ A (se agita, a (se sbuciuma, a (se sgudui: țipetele trîmbiților și clocotitura norului fierbinte care se smacină captiv în pîntecele mașinii sînt acoperite de urale sguduitoare (CAR.) [lat. ex-macĕrare].
SMĂCINARE ☛ **SMĂCINĂTURĂ**.
SMĂCINAT, **ZMĂCINAT** *adj. p.* **SMĂCINA**. Sfîșiat, sdrobit; sbuciumat: un sgomot se auzi... la întîlnirea celor două titve ~e una pe alta (CAR.); Doamna mumă îi ajunse acolo, purtînd în sufletu-i ~ o îngrijată presimțire (ODOB.).
SMĂCINĂTURĂ, **ZMĂCINĂTURĂ** (*pl.*-turi), **SMĂCINARE**, **ZMĂCINARE** *sf.* Faptul de a (se) smăcina; sfîșietură, sdrobitură; sbucium, sguduitură: prea au căzut pe capul nostru nevoi peste nevoi și smăcinări peste smăcinări (VLAH.).
○ **SMAD** ☛ **SMEAD**.
○ **SMAG** ☛ **ȘMAH**.
SMALT, **ZMALT** (*pl.*-turi, **SMALȚ**, **ZMALȚ** (*pl.* -țuri) *sn.* ① Materie sticloasă, de diferite colori, care se aplică sub formă de praf pe vase, pe metale, etc. și se fixează pe acestea prin topire și coacere în cuptor: iconița portativă a banului Preda, de stil bizantin, suflată cu aur și cu smalt (ODOB.); în foc, smalțul se topește, făcîndu-se ca un fel de lac, care ține acoperită ghileala (PAMF.) ¶ ② Substanța albă-albăstrie și lucioasă ce acopere coroana dinților (☛ ▣ 1829. ¶ ③ *Pr. ext.* Varietate de colori (*vorb. în spec.* de flori) [ngr. σμάλτον < germ. Schmalte, Smalte].
SMĂLTA, **ZMĂLTA** (-tez) *vb. tr.* A împodobi, a împestrița, a înfrumuseța cu diferite colori (*vorb. în spec.* de flori) [smalt].
***SMALTINĂ** *sf.* Mineral constituit dintr'o arsenio-sulfură de cobalt și care servește la prepararea smalțului [fr.].
SMĂLTUI ☛ **SMĂLȚUI**.
SMALȚ ☛ **SMALT**.
SMĂLȚUI, **MĂLTUI**, **SMĂLTUI**, **ZMĂLTUI** (-uesc) *vb. tr.* ① A acoperi cu un strat de smalț ¶ ② — **SMĂLTA**: (stelele) ce smălțuiau seninul cereștilor cîmpii (ALX.).
SMĂLȚUIT, **ZMĂLȚUIT** 1. *adj. p.* **SMĂLȚUI**: Ca un borcan dinafară ~ Și dinlăuntru mînjit (PANN); adunase ele o mulțime de roze, de șofrănei, de viorele, de crini și de zambile de pre paiiștea cea ~ă (ODOB.).
2. *sbst.* Faptul de a smălțui.
SMĂLȚUITOR, **ZMĂLȚUITOR** *sm.* Cel ce smălțuește oale, diferite vase, etc.
○ **SMĂNȚUI**, **ZMĂNȚUI** — **SMĂLȚUI**.
SMARAGD, **ZMARAGD**, **SMARAND**, **ZMARAND** (*pl.* -de, -duri) *sn.* Piatră prețioasă, transparentă sau translucidă, de o frumoasă coloare verde: smaragdul carele iaste verde... puterea lui iaste de a stîmpărare setea și de-a-și vedeare fața într'însa ca într'o oglindă (PRV.-MB.); începu să ricîie țărîna cu labele și scoase dinaintea voinicului o piatră de smarand, mare și frumoasă (ODOB.); odată ieșiră ca din pămînt niște palaturi, împodobite numai cu aur, cu rubinuri și cu smaranduri (ISP.) [ngr. σμάραγδος].
***SMARALD**, **ZMARALD** = **SMARAGD**: O șopîrlă de ~ Cată țintă lung la mine, părăsind nășipul cald (ALECS.) [it. smaraldo].
***SMĂRĂLDIU** *adj.* De coloarea verde a smaragdului: de-o parte și de alta dealurile smărăldii se încovoaie (DLVR.) [smarald].
SMARAND ☛ **SMARAGD**.
○ **SMĂU**... = **ZMEU**...
SMEAD, ○ **SMAD** *adj.* Palid, nici bălaiu nici oacheș: (avea) o față smeadă, cu nasul coroiat, cu mustață de pandur (BR.-VN.); (e) uite leit, poleit, cum e conu Dinu: nalt, uscățiv la chip, așa smead ca dumnealui (D.-ZAMF.); împăratul era om mare... rătund la față, și cam smad, oacheș (GR.-UR.) [vsl. smĕdŭ].
SMEDIȘOR *adj. dim.* **SMEAD**: (sfîntul era) ~ galben, (cu) fălcile trase înăuntru de adîncul postului (DOS.).
SMERENIE *sf.* ① ‡ Înjosire, micșorare ¶ ② Umilință: se închină cu smerenia unui făt de Domn cuvios (ODOB.); cei mai mulți... stau drepți, ascultînd slujba cu ~ (D.-ZAMF.); Și cu smerenie toată 'nainte-i se pleacă (PANN) ¶ ③ Supunere: să arătăm smerenia și supunerea ceea sîntem datori către părinți (GAST.) ¶ ④ Modestie: smerenia, nevinovăția și sfiala ce băgă de samă împărăteasa la găinăreasă îi plăcu (ISP.) [vsl. sŭmĕrjenije].
SMERI (-eresc) *vb. tr.* și *refl.* ① ‡ A (se) înjosi, a (se) micșora: mîseru-s eu și muncit de tinerețele mele, rădicaiu-mă și smeriiu-mă și nu putui (PS.-SCH.); pentru tine, creștine, s'au smerit împăratul cerîului și au luat chip de șerb (VARL.) ¶ ② A (se) umili, a (se) pleca: căci Dumnezeu, pe cel ce vrea să-l înalțe, îl smerește (RET.); cela ce să va înălța smeri-să-va, iară cela ce să va smeri înălța-să-va (VARL.); pentru ca să le plece cerbicea (boierilor) și să le smerească trufia, le trimitea cerul ocîrmuitori... însemnați cu pecetea păcatului (NEGR.) [vsl. sŭmĕriti].
† **SMERIN** *adj.* Smerit, supus: Aceștia iau comanda, dar mult ~i și supuși, În pretenții cu blîndețe, eteriști păreau că nu-s (LET.) [vsl. sŭmĕrĭnŭ].
SMERIRE *sf.* ① Faptul de a (se) smeri ¶ ② Smerenie.
SMERIT *adj. p.* **SMERI**. ① Umil, plecat: Dumnezeu celor mîndri cu toate le stă în ponoiș, iară celor smeriți le dă dar bun (VARL.); — *adv.*: Smerit îngenunche, te roagă să-i ierți (VLAH.) ¶ ② Modest: el era de treabă, ~, sfiicios ca o fată mare (ISP.).
SMERNIC *adj.* Evlavios, cucernic: Lelea 'naltă ~ă, Mergînd la biserică, De poale se 'mpiedecă (IK.-BRS.) [vsl. sŭmĕrĭnikŭ].
SMEU... — **ZMEU**...

Fig. 4502. Smeur.

SMEUR, **ZMEUR** *sm.* ♣ Arbust spinos ce crește prin pădurile umede de la munte, sau cultivat prin grădini, pentru fructele sale comestibile, parfumate, de coloare roșie, asemănătoare cu mura; numit și „smeurar” sau „mana-Jidovului” (*Rubus idaeus*) (▣ 4502 [ngr. σμέουρον].
SMEURĂ, **ZMEURĂ** (*pl.* -re) *sf.* ♣ Fructul comestibil al smeurului: dulceață de ~.
○ **SMEURAR**, **ZMEURAR** *sm.* ♣ = **SMEUR**.
○ **SMEURICĂ**, **SMEURIȚĂ**, **ZM-** *sf. Bucov. Trans.* ♣ — **REZEDĂ** ① [smeur].
SMEURIȘ, **ZMEURIȘ**, ○ **SMEURUȘ** (*pl* -șuri) *sn.* ♠ Loc unde cresc mulți smeuri: l-am întîlnit odată prin zmeuriș (CRG.); smeurișuri umplu seciurile dese (LUNG.).
SMEURIȚĂ ☛ **SMEURICĂ**.
○ **SMIAN** *sbst. Olten.* Gunoiu.
○ **SMICĂRAIE** *Olten.* (CIAUȘ.), **SMICĂRUIE** *Trans.* (DENS.), **ZMIC-** *sf.* Bucățică, fărîmă [smicur].
SMICEA, **ZMICEA** (*pl.*-icele) *sf.* ♣ Vlăstar, mlădiță, nuielușă, vărguță subțire și flexibilă dintr'un arbore: cuvintele și graiurile lătinești... ca niște zmicele dintr'o rădăcină dintr'acea elinească răsar (CANT.); să-i spui că te-i însănătoșa, dacă-ți va aduce o smicea, adecă un rămurel crescut... dintr'un măr-dulumăr (SB.); alți trei ani de zile (să mănînci) numai vlăstări fragede, ...zmicele, nuiele și altele de sama acestora (CRG.).
○ **SMICURA**, **ZMICURA** (-ur) *vb. tr. Olten. Băn. Trans.* ① A sdrumica, a fărîma în mici bucățele: ploua și fulgera și bătea piatră de zmicura toate țarinile (DENS.) ¶ ② A scoate boabele de pe porumb, a desghioca [lat. *exmīculare < mīca.
SMICURĂTURĂ, **ZMICURĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf. Băn.* Fărîmă [smicura].
‡ **SMIDĂ**¹ *sf.* Grindină: și Domnul au aruncat preste ei pietri mari de ~ den ceriu (BIBL.); pre multe locuri au căzut ~ (GR.-UR.).
SMIDĂ² (*pl.*-izi, -ide) *sf.* ♠ ① Pădure tînără și foarte deasă (de molift, de jnepeni și de alte tufe): trecînd prin mai multe silhe... și smide, dau deodată peste o altă poiană (MAR.) ¶ ② Pădure cu copacii doborîți, de vînt unul peste altul și printre cari au crescut mărăcini, smeuri, aluni, muri, corni, etc., și prin care cu greu se poate străbate.
○ **SMIDĂRIE** *sf. Trans.* (VIC.) ♠ = **SMIDĂ** ②.

○ **SMIDOS** *adj.* ♣ Cu tufișuri dese de mărăcini, smeuri, muri, etc. crescute printre copacii doborîți de vînt: cerbul... intrînd într'o pădure deasă și smidoasă, i să încurcară coarnele în crăngile pădurii (TICH.) [s m i d ă[2]].

○ **SMINTĂ** *Băn. Trans.*, ‡ **SMINTĂ** *sf.* = SMINTEALĂ: Mulți păgîni am dat de smintă (COȘB.); Te spun preste lume Domn fără de smintă (DOS.) [s m i n t i].

SMINTEALĂ, ZMINTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Stricăciune, defect: pentru smintelile cele învederate (cum ochiul stricat al unui cal și altele asemenea) nu se învinovătește vînzătorul (LEG.-CAR.); (pintașul) cearcă toate legăturile grinzilor, pentru ca să se încredințeze dacă nu e vre-o ~ (GN.) ¶ ② Pagubă: stăpînul cela cu pomul să-și taie ramurile pomului celea ce fac ~ vecinului (PRV.-MB.); nu trebuește la această vreme lăsat să fie domn, că poate să se hainească și a face ~ oștii împărătești (NEC.); a da pe cineva de ~, ‡ a-l lăsa în (*sau* la) ~, a-l face să aștepte în zadar (o făgăduială, etc.), a înșela în așteptările lui, a lăsa păgubaș: Guliță, să nu mă dai de ~! (ALECS.); să ferească Dumnezeu să-l fi dat vre-unul de ~ sara, la ora hotărîtă (GN.); norocul cel prost iar l-au lăsat în ~ de pierdu războiul (GR.-UR.) ¶ ③ Piedică, obstacol, împotrivire: cu multă dobîndă și robi s'au întumat înapoi, fără de nici o ~ (N.-COST.); au ieșit Tătarii cu mare plean din țara leșască, fără de nice o ~ (M.-COST.); jidovul, daca să va botedza... poate să fie și preot fără nice de o ~ (PRV.-LP.) ¶ ④ Greșală: cela ce va fi sudnit pre cineva... din smînteala limbei (PRV.-MB.); acela... ce-și va cunoaște sminteala de să va despărți numai deoît, atunce nu să va certa nici-cum (PRV.-MB.) ¶ ⑤ Turburare: multe și mari smintele am apucat den zilele celor mai bătrîni (M.-COST.) ¶ ⑥ Turburare a minții, nebunie: vai de cel ce se smintește, dar mai vai de cel prin care vine sminteala (CRG.) [s m i n t i].

SMINTI, ZMINTI 1. *vb. tr.* ① A turbura, a stingheri, a deranja: vai de școlarii care-l smînteau de la învățătură! (CRG.) ¶ ② A urni, a clinti, a mișca din loc: nici un fir de păr să nu fie smintit de la locul său (GN.); cînd era zîna mai în focul jocului, atunci voinicul a smintit iarăși cu limba dopul (fluierului) (SB.) ¶ ③ A scoate: Șerban-Vodă, temîndu-se că va ieși și-l va sminti din domnie (NEC.) ¶ ④ A strica, a prăpădi: ~ ceasornicul ¶ ⑤ A păgubi: cînd aș da odată peste un stăpîn cum gîndesc eu, n'aș ști ce să-i fac să nu-l smintesc (CRG.) ¶ ⑥ A aduce pagubă mare, a face mari stricăciuni, a prăpădi: împreunînd oastea cea străină cu a sa, pre multe locuri au smintit pre Turci (GR.-UR.); se învățase lupii de apuca și oameni vii... și... dînd năvală și asupra a oameni mari de-i sminteau (N.-COST.); ~ în bătaie, a stîlci, a prăpădi în bătaie ¶ ⑦ ~ (din cale), a opri: cela ce va sminti solii de pre cale viind, sau de le va lua cărțile ce aduc, iaste adevărat suduitoriu de domnie (PRV.-LP.); cu sfatul lui au smintit pre Moscali din calea lor de pe Nistru (MUST.) ¶ ⑧ A împiedeca, a se împotrivi: nu iaste datoriu nesține să smintească să nu se facă greșala (PRV.-MB.) ¶ ⑨ † A face să greșască, a duce pe căi greșite, a duce în ispită ¶ ⑩ ‡ A zăpăci ¶ ⑪ A zăpăci mintea, a scoate din minți, a înnebuni.

2. *vb. refl.* ① A se urni, a se clinti ¶ ② A se strica, a se prăpădi: copacii să răsădesc... primăvara... și toamna..., căci în altă vreme răsădindu-să, să vor sminti (DRĂGH.) ¶ ③ *Trans.* (CONV.) A greși ¶ ④ A-și pierde mințile, a înnebuni: vai de cel ce se smintește, dar mai vai de cel prin care vine sminteala! (CRG.); de la moartea mătușii-săi, s'a smintit rău biata Glafira (VLAH.) [vsl. s ŭ m ę t ą < s ŭ m ę s t i].

SMINTIT 1. *adj.* ① *p.* SMINTI (în toate accepțiunile lui) ¶ ② Scos din minți, care nu-i cu mintea întreagă, țicnit, nebun: dați-l afară că e un ~ și nu știe ce vorbește (ISP.) ¶ ③ Stricat, prăpădit: Două tunuri ce-avea curtea, din care unul ~, Așa îl legase bine, cît nu credeai că-i cirpit (LET.) ¶¶ © ☛ NESMINTIT.

2. *sbst.Trans.* ✕ Terciu făcut din făină de porumb amestecată cu apă, care se dă la puii de găină (PSC.) (PĂC.).

SMIORAR, ZMIORAR *sm.* *Băn.* ♣ = SMEURAR.

○ **SMIOROAICĂ**, ZMIOROAICĂ *sf.* *Băn.* ♣ = SMEURICĂ.

SMIRDAR *sm.* ♣ ① Mic arbust ce face flori roșii-trandafirii, bătînd puțin în albăstriu; crește pe coastele munților și pe locurile stîncoase din regiunea alpină; numit și „bujor(-de-munte)", „ruja-munților", „trandafir-de-munte", „cocăzar", etc. (*Rhododendron Kotschyi*) (▣ 4503) ¶ ② = MERIȘOR ③ [comp. srb. s m r d e l j].

Fig. 4503. Smirdar.

SMIRNA *adv.* Drept și nemișcat înaintea cuiva (ca soldatul în fața superiorului): feciorul sta înaintea lui ~ (D.-ZAMF.); stai ~ înaintea lui și nici ciro nu zici (VLAH.); droaia de copii din mahala, adunați să admire cocoșii, se puseră deodată la rînd ~ (CAR.) [rus. s m i r n o].

SMIRNĂ, ZMIRNĂ *sf.* Rășină extrasă prin inciziuni din scoarța unui arbore (*Styrax benzoin*) ce crește pe malurile rîurilor din insulele Borneo, Sumatra și Java; se prezintă ca un suc alburiu, foarte compact, are un gust dulce și balsamic și arde răspîndind un miros plăcut; se întrebuințează în medicină și în ceremoniile bisericești, aprinzîndu-se în cădelniță ca și tămîia: Aprindea candeli, smirnă pe oltaruri (STAM.); și frunzele moarte de pe jos foșneau la căderea lor, cum sfîrîie smirna la atingerea de cărbuni (LUNG.); Dar poate acolo să fie castele... Cu rîuri de foc... Cu țărmuri de zmirnă, cu flori care cînt? (EMIN.) [gr. σμύρνα, vsl. s m i r n a].

SMÎC! *sau* ZMÎC! 1. *interj.* Imită sgomotul produs de sburarea repede dintr'un loc a unei păsări, sau de fuga precipitată a unui animal: trimite Mama-pădurii un vîntuleț căldicel asupra slujnicei și o adoarme, și cloșca cu puii, smîc! (MERA); zmîc! îmi sbură vrabia din mînă (PAMF.); și noi iepurii, cum auzim cînii lătrînd, ne speriem, apoi zmîc! (TICH.).

2. (*pl.*-icuri) *sn.* ① = CĂLUȘ[1] ⑥: Costică ia zîmbind cortelul, îl desface, rupe bucata de arc și începe a făuri smîcul (SAD.) ¶ ② Laț de prins păsări (SEZ.) [comp. pol. rut. s m y k! și s m y k „arcuș", rus. s m y k ŭ „arcuș" și s m y g ŭ!].

SMÎCI, ZMÎCI ☛ SMUCI.

○ **SMÎNCEA**, ZMÎNCEA (*pl.*-cele) *sf.* *Trans.* (DENS.) = SMICEA.

SMÎNCEALĂ, ZMÎNCEALĂ ☛ SMUCITURĂ.

SMÎNCI, ZMÎNCI ☛ SMUCI.

SMÎNGĂLI, ZMÎNGĂLI (-ălesc) *vb. tr.* și *refl.* = MÎZGĂLI.

‡ **SMÎNTĂ** ☛ SMINTĂ.

SMÎNTÎNĂ, ZMÎNTÎNĂ *sf.* ① 🐄 Materie grasă, unsuroasă, albă-gălbuie, care se găsește în lapte și din care se extrage untul; se ridică la suprafață, cînd se lasă cîtva timp laptele să stea la un loc: laptele pînă nu-l bați, zmîntînă nu poți să scoți (PANN); cînd ți-e brînza mai proaspătă, n'ai ~ (ZNN.); la sf. Gheorghe ...se scot budăile la pîrău, ca să se prindă ~ multă peste an (GOR.); ☛ OALĂ ① ¶ ② Ceea ce este mai bun, mai de seamă, mai prețuit într'un lucru (floarea, caimacul): aceea ce constituia smîntîna științei sale era trasă din observarea naturii (DEM.) [probabil vsl. *s m ę t a n a > bg. slov. rut., etc. s m e t a n a].

SMÎNTÎNI, ZMÎNTÎNI (-inesc) *vb. tr.* 🐄 A lua s m î n t î n a formată deasupra laptelui: cînd cânta mama să smîntînească oalele, zmîntînește, Smărandă, dacă ai ce! (CRG.); zmîntînea putineele, cîntînd cu viersul ei pițigăiat (D.-ZAMF.); chișleag se numește laptele înăcrit ce rămîne în oale, după ce s'au zmîntînit (SEZ.).

Fig. 4504. Smîntînică.

SMÎNTÎNICĂ *sf.* ♣ ① Plantă ierboasă, cu tulpina acoperită cu peri lungi, întinși și aspri; face flori galbene cu miros plăcut (*Galium cruciatum*) (▣ 4504) ¶ ② = CREȚUȘCĂ [s m î n t î n ă].

SMÎNTÎNIT, ZMÎNTÎNIT 1. *adj.* *p.* SMÎNTÎNI: lapte ~ ¶¶ © NESMÎNTÎNIT.

2. *sbst.* Faptul de a smîntîni: d'apoi cu smîntînitul oalelor, ce calamandros făceam! (CRG.)

SMÎNTÎNOS, ZMÎNTÎNOS *adj.* Care dă multă s m î n t î n ă: laptele nu mai era așa smîntînos (RET.).

SMÎRC (*pl.*-curi) *sn.* ① *Trans.* (CONV.) Curcubătă cu coada lungă, care s'a golit și s'a uscat bine, întrebuințată la scoaterea lichidelor din butoaie, prin aspirarea aerului, tîlv, *Băn.* trăgulă ¶ ② *Băn.*

Pompa unei fîntîni ¶ ③ ‡ Locul unde se învîrtește apa, volbură, vîrtej (DOS.) ¶ ④ Baltă mocirloasă, mlaștină: taurul o rupse de-a fuga prin oringuri și prin ~uri (ISP.); prin ~urile mocirloase ale ulițelor... mergeau încet... ascultîndu-și fleșcăitul ciobotelor (VLAH.) ¶ ⑤ Ⓟ ~urile mării *sau* mărilor, scursurile mărilor, locul unde se scurg mările: după o călătorie de cîteva săptămîni, ajunseră la ~urile mărilor (ISP.) [vsl. s m r ŭ k ŭ].

○ **SMÎRCI**[1] (-cesc) *vb. tr. Olten.* ① A soarbe, a bea apa dintr'un lac (*vorb.* de vite): vacile au smîrcit toată apa din lac și nu s'au mai săturat ¶ ② A ieși apă dintr'un loc (VÎRC.) [s m î r c].

○ **SMÎRCI**[2] (-cesc) *vb. intr.* A scînci: nici că plînge, nici că tace, ci numai smîrcește (RV.-CRG.)[comp. SMÎRCÎI].

SMÎRCÎI (-îiu, -îiesc) *vb. intr.* A trage mereu aerul pe nas, ca și cînd și-ar trage mucii: Ifrimescu, om cu ochii șterși... și smîrcîind într'una din nas, era de mult notar în Broșteni (SAD.) [vsl. s m r ŭ k a t i; cmp. și SMORCĂI].

† **SMÎRD** *adj.* ① ‡ Murdar: deaca crescu Mihail și veni în vîrstă, el lipi pre lîngă el niște hlepi și smîrzi (MX.) ¶ ② *Trans.* (CONV.) Urît; mînjit [vsl. s m r ŭ d ŭ].

‡ **SMÎRDĂ** *sf.* Murdărie, necurățenie: destul cu ~ m'ai muiat și m'ai urît pre mine (BIBL.) [s m î r d].

SMÎRDOARE, ZMÎRDOARE *sf. Mold.* Ⓟ Ființă murdară, lucru spurcat, scîrbă: ei bine, zmîrdoare urîcioasă ce ești! ai mîncat boțul cel de mămăligă (CRG.) [s m î r d].

SMÎRȚOG *sm.*, SMÎRȚOAGĂ (*pl.*-ge) *sf. Mold.* = MÎRȚOAGĂ: cînd ai avea încaltea un cal bun, calea-valea, dar cu smîrțogul ista îți duc vergile (CRG.); smîrțoagele lui de cai erau vlăguiți din cale afară (CRG.).

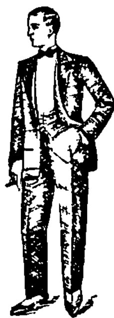
SMOALĂ, ZMOALĂ, *Mold.* (PAMF.) ȘMOALĂ *sf.* Substanță rășinoasă și lipicioasă, de coloare neagră, rămasă de pe urma purificării terebinei, și care se întrebuințează la astuparea interstițiilor dintre scîndurile corăbiilor, dintre doage, etc.: porunci la niște credincioși ai săi ca să aibă pregătit la îndemînă cîteva cazane cu smoală (ISP.). [vsl. s m o l a].

SMOC, ZMOC (*pl.*-ocuri) *sn.* ① Cantitate care se poate apuca dintr'odată cu mîna, spre a se smulge de undeva: un ~ de iarbă; smulgînd un smoc de fi... ...le aruncă la picioarele Mandei (NEGR.); un ~ de păr, ... de păr smulse, mînă de păr smuls: un smoc de păr adus acasă din barba lui Ghioagă... cînd s'a legat de ea (VLAH.) ¶ ② Mănunchiu, buchet: Ghiță... ținînd un zmoc de flori în mîni, a îmbrățișat pe unchiul său (GRIG.); era negreșit mirele ei, căci avea un smoc mare de beteală în piept (GN.); Ⓕ: un smoc de raze, pornit din luminile asfințitului, se strecură în odaia ei (GN.) ¶ ③ Grămadă, teanc: povara unui zmoc sdravăn de piei de miel (GRIG.); dintr'un smoc de tărfăloage de moșie... scoase o hîrtie afumată, pe care mi-a dat-o (NEGR.) ¶ ④ Legătură: era gîrbovă și uscată, cu o pestelcă dinainte, c'un smoc de chei la brîu (GN.); fata a intrat înlăuntru, a găsit un smoc de chei și a mers din casă în casă (VOR.) [srb. s m o t a k].

SMOCHIN *sm.* ♣ Arbore sau arbust cu ramuri cenușii sau puțin verzui: crește sălbatic în Dobrogea și pe stîncile de la Vîrciorova și se cultivă uneori prin alte localități din țară pentru fructele sale comestibile (*Ficus carica*): îndată răsări, ca din pămînt, din iarbă verde, un ~ mare (ISP.) [s m o c h i n ă].

SMOCHINĂ (*pl.* -ne) *sf.* ♣ Fructul cărnos, dulce și suculent al smochinului, de forma unei pere verzui, roșietice sau violete (▣ 4505): dete copilului zeama stoarsă din o ~ (ISP.) [comp. vsl. s m o k v i n a, bg. s m o k i n a].

Fig. 4505. Smochine.

Fig. 4506. Smoking.

***SMOKING** (*pl.*-guri) *sn.* Ⓣ Veston de postav negru, căptușit cu mătase, foarte deschis în față, ce se poartă ca haină de semi-ceremonie, în locul fracului (▣ 4506) [engl.].

SMOLI, ZMOLI (-olesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) unge, a (se) mînji cu smoală: și-l vei zmoli și pe dinlăuntru și pe din afară cu zmoală (BIBL.); împăratul porunci... de se aduse un boloboc mare, puse de-l smoli... și îl dete pe Dunăre (ISP.) ¶ ② A (se) înnegri la față [vsl. s m o l i t i].

SMOLIT, ZMOLIT *adj. p.* SMOLI. ① Uns, mînjit cu smoală: văzu că vine pe apă un sicriaș smolit și încleit bine (ISP.) ¶ ② Negricios la față, oacheș: nu iubea pe una sau pe două, ci pe toate fără osebire... bălăi sau smolite, tinere sau tomnatice (GN.); Dumnezeu ședea pe scaunul său, cu o față galbenă și smolită, că era cam bolnav (SB.).

SMOMI (-omesc) *vb. tr. Mold. Bucov.* A m o m i, a ademeni, a amăgi, a scoate din minți cu făgădueli: o privea pieziș ca pe una ce-i smomise și-i scosese din minți feciorul (SAD.); cela ce va răpi vre-o muiare călugăriță, ...cu voia ei sau... să-i fie dăruit ceva să o smomască... să va certa cu moarte (PRV.-LP.); mă duc să văd, n'oiu putea smomi pe frate-meu să-mi împrumute și iapa, să fug apoi cu ea în lume? (CRG.); au început a-i smomi ca să-i întoarcă să fie cu dînșii într'o minte (CANT.).

SMORCĂI, ZMORCĂI (-ăiu) *vb. intr.* = SMÎRCÎI: ce mai zmorcăi atîta (SEZ.); un ditai ursul aplecat asupra babei, smorcăind și scuipînd-o (UR.) [s m î r c î i].

SMORODIN *sm. Bucov.* ♣ = STRUGURI-NEGRI [rut. s m o r o d i n a].

○ **SMOTRI**, ȘMOTRI (-tresc) *vb. tr. Mold.* ⚔ = MUSTRULUI; Ⓕ: noi scoteam mîțele de prin ocnițe și cotruțe și le flocăiam și le șmotream... de le mergea colbul (CRG.) [rus. s m o t r ě t ĭ].

○ **SMOTRU**, *Mold.* ȘMOTRU *sbst.* ⚔ Inspecție, trecere în revistă; mustră: după ce ne-a făcut smotru, ne-a orînduit la Tatargic, o bătaie de tun de Vidin (I.-GH.); Vin toți strănepoții de Bani ungurești, Pe-o rînă călări, ca la șmotru (D.-ZAMF.) [rus. s m o t r ŭ].

† **SMREDUI** (-uesc *vb. tr.* și *refl.* A (se) molipsi, a (se) contamina: de va vinde neștine turma smreduită și se vor ~ și alte oi (LEG.-CAR.); cine cu cei proști viețuește de ei se smredueste (GOL.); Smredueso lumea mai toată prin apostoli înadinși (LET.) [comp. rus. s m e r d ě t ĭ „a puți"].

† **SMREDUIT** *adj. p.* SMREDUI. Molipsit, contaminat: Spital pentru cei smreduiți de boala ciumei (LET.).

SMUCI, ZMUCI, SMUNCI, ZMUNCI, SMÎ(N)CI, ZMÎ(N)CI (-cesc) *vb. tr.* și *intr.* A trage deodată cu putere spre a smulge, a scoate sau a urni ceva dintr'un loc: George... smuci odată sabia din pămînt și, mai iute decît ai gîndi, o aduse și tăie în două scorpia (ISP.); îi smuci cartea din mîni (GN.); odată se trezește că-i zmuncește cineva perna de sub cap (CRG.); l-am văzut... smuncind steagul ista din mînile unui căpitan Leah pe care l-o ucis (ALECS.); trăsura lui Scatiu era la scară, cu caii neastîmpărați ce o smuceau din loc la fie-care moment (D.-ZAMF.); au și smîncit armăsarii și trăsura a pierit din vederea mulțimii (MERA): Destul că se repezi, Pipa din dinți i-o smîci (RET.).

2. *vb. refl.* A trage brusc și cu putere, a face mișcări precipitate încoace și încolo, ca să scape de unde e înțepenit, prins, legat, etc.: înjura cît îl ținea gura și se smucea să scape din brațele mă-si (BR.-VN.); m'am zmucit în sus cu putere, scăpînd din strînsoarea lui (S.-ALD.); dară țapul, pe care-l strîngea acuma și mai tare, a început a se smunci și a sbiera (SB.); boii... se tot zmunceau din funie, văzînd troscotul cel fraged (CRG.); m'am smuncit voinicește din ghiarele ce mă prinseseră de gît (ALECS.); mă zmicii din mînile lui (DLVR.); se smîci taurul, o rupse de-a fuga prin oringuri și prin smîrcuri (ISP.); se împulpă Ion și se smînci din pămînt (RET.) [vsl. s m u č a t i, s m y k a t i s ę > s m y č ą s ę].

SMUCITURĂ, ZMUCITURĂ, SMUNCITURĂ (ZM-), SMÎ(N)CITURĂ (ZM-) (*pl.*-turi), SMÎNCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a (se) s m u c i; rezultatul acestei acțiuni: cu o smucitură supremă, trase înăuntru bratul întreg (CAR.); șirul de vagoane pornește cu o bruscă smucitură (S.-ALD.); o smuncitură a dîrlogului din dreapta, îl îndemnă să ocolească fără întîrziere (GRL.); din zmîncitură s'a legănat și părintele (LUNG.); o nouă smînceală de haină îl făcu s'o mai scurteze cu un stînjen (ODOB.).

○ **SMUGĂ** *sf. Olten.* Început, începătură: a face ~ la fîn (CIAUȘ.), a începe claia cu fîn; ai făcut ~ la paie, o să ia și alții și n'o să mai cunoști de unde au luat (RV.-CRG.).

SMULGE, ZMULGE (-ulg; *pf.* -ulsei; — *part.*

-nis, †-nit¹ 1. *vb. tr.* ① A trage cu putere, a scoate din rădăcină, din locul unde se află crescut, prins, înțepenit din fire: **uriașul acela smulgea copacii din rădăcină și-i punea pe foc** (SB.); **vîntul... frînse și smulse pomii de prin curțile întinse** (DEM.); **stăpînul... are să puie să smulgă cu mîinile buruianul din vie** (ISP.); **Trandafirul rău tînjește, Deacă-l smulgi de unde crește** (IK.-BRS.); **se apucă de el, îl trase, îl smuci, îl răsuci, pînă ce, rupînd vîna, o smulse și o luă la spinare** (ISP.); **alții... și-ar fi smuls părul din cap, eu însă eram ca de ghiață** (GN.); ~ **penele**, a jumuli ¶ ② A rupe, a apuca cu putere din mîna cuiva: **smulgînd o secure din mîna unui soldat, își face cruce** (VLAH.) ¶ ③ A trage de-o parte cu violență: **au trebuit să-l zmulgă de pe trupul ei pe care se încleștase** (BR.-VN.).

2. *vb. refl.* A se despărți, a se deslipi, a se depărta, a se trage de-o parte de cineva sau de ceva: **au început mulți a se smulgere din gloata boierilor și a venire la Ștefan-Vodă** (M.-COST.); **de cîteva ori voi să se smulgă de la dînsul, dar... rămase neclintită în loc** (ISP.) [lat. e x m u l g ĕ r e].

SMULS, **ZMULS**, **† SMULT**, **ZMULT** *adj.* ① *p.* **SMULGE**: **sosind la locul acela, a aflat copacinl smult și o dîră prin pădure** (SB.) ¶ ② ‡ **Cu sabia smultă**, cu sabia goală în mînă, cu sabia scoasă din teacă: **de-i va fi îngrozit cu sabia zmultă și de să va spăimînta celalalt și-l va ucide, acela nu să va certa nemică** (PRV.-MB.); **Leșii... îmblau cu sabiile smulte, răneau, băteau pre mulți și omorau pen tîrg** (N.-COST.); **cu fierul zmult asupra lui Gheța s'au slobozit** (CANT.).

SMULTURĂ, **ZMULTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Lînă smulsă de pe o oaie moartă sau smoc de lînă prins în spinii pe unde au trecut oile ¶ ② *F* Femeie cu părul ciufulit, de pare că nu s'ar fi pieptănat niciodată (ȘEZ.) (GR.-N.) [s m u l t].

○ **SMUNCEA**, **ZMUNCEA** (*pl.*-cele *sf. Mold.* (ȘEZ.) ♣ = **SMICEA**.

○ **SMUNTURĂ**, **ZMUNTURĂ** *sf. Trans.* Lînă tunsă de pe mioare (PĂC.) [s m u l t u r ă].

○ **SNAGĂ**, **ZNAGĂ** *sf. Olten. Băn.* Putere, vlagă: **mi-a scurs snaga din mine** (CIAUȘ.); **Oasele îi fărîmară, Carnea îi dumicară, Snaga i-o luară** (ȘEZ.) [srb. s n a g a].

○ **SNAMĂ**, **SNAMENĂ**, **SNAMINĂ**, **ZN-** *sf. Olten.* (VÎRC.) (LUNG.) (R.-COD.) ① Om slab ¶ ② lazmă ¶ ③ Om ieșit din minți comp. srb. z n a m e ń e „semn".

○ **SNOABĂ**, **ZNOABĂ** (*pl.*-be *sf. Băn.* Boroboață, poznă, drăcie: **diavolul adecă n'are altă slujbă, fără numai să izafie și să născocească la snoabe** (MAR.).

SNOAVĂ, **ZNOAVĂ** (*pl.*-ve) *sf.* Scurtă povestire glumeață, anecdotă: **cu fel de fel de glume și snoave îi fura gîndurile și-l înveselea** (ISP.); **spune basmele și snoavele bătrînești cu atîta limbuție, că parc'ar citi pe slove** (DLVR.); **n'am mai întîlnit în viață om care să știe atîtea cîntece, atîtea snoave, atîtea basme** (BR.-VN.) [probabil de aceeași origine ca i z n o a v ă].

***SNOB** *sm.* Cel ce admiră prostește tot ce e noutate, ori-care ar fi meritul acesteia; cel ce se îmbracă după ultima modă, ori-cît ar fi de exagerată [engl.].

***SNOBISM** *sbst.* Afectațiunea prostească a snobului [fr.].

SNOP, **ZNOP** *sm.* Mănunchiu, legătură mare de grîu, de secară, de orz secerat (▣ 4507): **iacă-tă legam snopi în cîmp și snopul meu se rădică și sta înderept și snopii voștri împregiur plecară-se înaintea snopului meu** (PAL.); **o parte din bucate erau secerate, legate în ~i și movi-**

Fig. 4507. Snop.

ite în clăi (DLVR.); **unii secerau, alții legau ~ii. alții făceau clăi** (CRG.); **trupurile voinicilor zac ca ~ii în vremea secerii** (VLAH.); **cădeau păgînii de-a dreapta și de-a stînga lui, ca ~ii** (ISP.); — *adv.*: **a lega ~**, a lega strîns, țeapăn, încît să nu se poată mișca; *pr. ext.*: **~i de raze ale soarelui străbăteau norii** (UR.) [vsl. s n o p ŭ].

SNOPEALĂ *pl.*-eli *sf.* *F* Faptul de a s n o p i; bătaie strașnică: **cum mi-i văzu viteazul, unde mi se apucă și mi le dete o ~ pînă ziseră că nu sînt ei** (ISP.).

SNOPI, **ZNOPI** (-opesc) *vb. tr.* ① A face s n o p i, a lega în snopi ¶ ② *Pr. ext.* A tăia în bucăți: **slujitorii... ca niște lupi... au intrat într'înșii de-snopeau și-i junghiau** (GR.-UR.); **au prins a tăia și a snopi pre Turci, cît nu s'au mai putut îndrepta Turcii, ce au plecat în risipă** (MUST.) ⁎ ③ *F* A bate strașnic, a da o bătaie sdravănă: **pe cei mai mărișori.. îi snopea barbarul cu o nuia de alun, de mama focului** (GRIG.); **avea mare cîndă pe mine... și... m'ar fi znopit în bătaie** (CRG.).

SNOPITURĂ, **ZNOPITURĂ** *sf.* Umflătură provenită din bătaie (GR.-N.) [s n o p i].

SNOPȘOR, **SNOPUȘOR**, **SNOPȘOREL** *sm.* *dim.* **SNOP**.

SNOVOS, *Olten.* **SNOVELNIC** (CIAUȘ.) *adj.* Bun de glume, glumeț, poznaș, mucalit: **tu ești... mai snovos ... și mai sglobiu ca rumânu de oraș** (JIP.) [s n o a v ă].

○ **SO** = **SĂU**.

SOACRĂ (*pl.*-re) *sf.* ① Mama bărbatului sau a nevestei: **soacra cu nora trăește ca pisica cu șoarecele** (GOL.); **îți trăește soacra**, se zice, în glumă, cuiva care sosește într'un loc cînd cei de-ai casei stau la masă; **nu-mi sta ~ pe cap**, nu mă mai cicăli atît; ☛ **POAMĂ** ① ¶ ② **~ mare**, mama ginerelui (în ziua nunții); **~ mică**, mama miresei [lat. vulg. s o c r a — clas. s o c r u s].

○ **SOAGE** (sog *vb. tr. Trans.* (VIC.) A pune aluat din covată pe cîrpător și a-i da, frămîntîndu-l, o formă rotundă [lat. s u b ĭ g ĕ r e].

SOAIE *sf.* Murdărie de grăsime: **Numai decît se despoaie De treanța ei cea cu ~** (PANN).

SOARBĂ (*pl.*-be) *sf.* ♣ Fructul s o r b u l u i, de mărimea unei cireșe, cu gust acrișor.

SOARE *sm.* ☆ ① Corp ceresc, luminos prin el însuși, care încălzește și luminează Pămîntul și celelalte planete și în jurul căruia gravitează sistemul nostru planetar; e situat la o depărtare mijlocie de 150 de milioane de kilometri de Pămînt; raza lui e de 700 de mii de kilometri, adică de 109 ori mai mare decît aceea a Pămîntului, iar volumul lui e de aproape 1.310.000 de ori mai mare decît al globului nostru; lumina soarelui ajunge la noi în 8 minute și 18 secunde, pe cînd aceea a stelei celei mai apropiate de Pămînt, α din constelațiunea Centaurului, pune patru ani și jumătate pînă să ajungă la noi; **~le răsare dimineața și apune seara**; **~le dacă apune, merge și luminează pe cea lume, unde-i iadul și raiul** (VOR.); **răsăritul, apusul ~lui; eclipsă, întunecime de ~**; Ⓕ **a fi ruptă din ~**, a fi foarte frumoasă, de o frumusețe ideală: **cea mai mică așa era de frumoasă, de gîndeai că-i ruptă din ~** (RET.); **și erau frumoși amîndoi, rupți din soare, și anume meniți unul pentru altul** (GN.); **a se uita la cineva ca la ~**, a-i fi drag ca ochii din cap, a avea o admirațiune nemărginită pentru cineva: **tată-său și mumă-sa se uitau la dînsul ca la ~** (ISP.); **la ~ te puteai uita, dar la dînsa** (*sau* **la dînsul** ba, era de o frumusețe uimitoare (locuțiune întrebuințată în basme); ☛ **INIMĂ** ①, **ÎNALȚĂ** ②, **ÎNCĂLZI** ①, **LUNĂ** ①, **PATĂ** ③, **PÎINE** ① ¶ ② Lumina sau căldura care vine de la soare: **ghiața se topește la ~**; **a întinde rufele la ~**; **deschide fereastra, să mai intre ~le**; **e ~**, se arată soarele pe cer, fără a fi ascuns de nori; **sub ~**, pe pămînt, pe lume; ☛ **BURTĂ** ①, **DINTE** ① ¶ ③ *Pr. ext.* Nume dat tuturor astrelor care, ca și soarele, au o lumină proprie: **mă uitam acum la ~, fără să clipesc, și cîți alți sori ca dînsul, de o mie de ori mai mari și mai frumoși vedeam rotindu-se în spațiu** (GN.); **cînd vor fi trei sori pe cer, e a șasea între împărați** (GOR.) ¶ ④ Ⓕ **Soarele dreptății**, Dumnezeu ¶ ⑤ ‡ **Regele-soare**, Ludovic al XIV-lea ⁎ ⑥ Piesă de artificii, în formă de roată care, cînd e aprinsă, se învîrtește în jurul unei axe și aruncă focuri ce seamănă cu razele solare ¶ ⑦ ♣ **FLOAREA-SOARELUI**, **SORA-SOARELUI** ☛ **FLOARE** ③ [lat. s o l e m].

***SOAREA** (*pl.*-rele) *sf.* Serată: **cuconiță, deseară dau îna dins o ~** (ALECS.); **Acolo sînt baluri, cluburi, e teatru, e picnic, Sînt soarele...** (PANN) [fr. s o i r é e].

SOARE-APUNE *sbst.* ☆ Apus, occident: **a cinuit odată atît de puternic, încît de la soare-răsare s'a auzit pînă la ~** (MERA); **grădina astor fete era la poalele unor munți despre ~** (ISP.) [s o a r e + a p u n e].

SOAREA-SOARELUI *sf.* ♣ = **FLOAREA-SOARELUI**: **turtele de oloiu... de ~ și altele... îngrașă foarte degrabă pe vite** (ION.).

SOARE-RĂSARE *sbst.* ☆ Răsărit, orient: **și-au pus tabăra împotriva cetății... despre ~** (N.-COST.); **spre ~, o pădure însemna în fund o dungă sinelie** (S.-ALD.) [s o a r e + r ă s a r e].

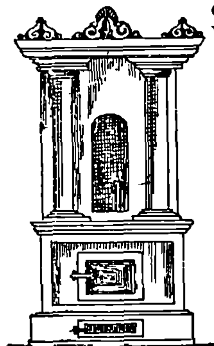
SOARE-SCAPĂTĂ *sbst.* ☆ Apus, occident: **o apucă iarăși spre ~... pînă ce dete peste niște căpățîni și oase de oameni** (ISP.); **apoi merge și merge mereu spre ~** (R.-COD.) [s o a r e + s c a p ă t ă].

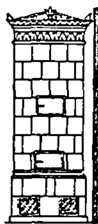
SOARE-SEC *sbst.* ⚕ Ⓟ Insolațiune; cefalalgie: **în Gorj, se descîntă dimineața de ~ cu 9 pietre într'o strachină cu apă în care se vede lucind soarele, cînd e aproape de chindie** (LAUG.).

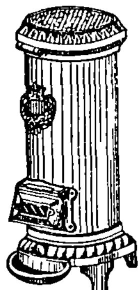
SOARTE, SOARTĂ (*pl.* **sorți**) *sf.* ① Cauza care orîndueşte toate cîte trebue să i se întîmple omului în viață, ursită, scrisă, dată, destin: **soartea însă vru altmintrelea** (SB.); **nu știi cum se întoarce soarta care umblă ca o roată** (PANN) ¶ ② Ceea ce-i e orînduit, ce-i e scris omului, norocul sau nenorocul ce-i e dat omului să i se întîmple: **Și fac ce vreau! Și n'am să mor De grija sorții mele!** (COȘB.); **Soarta noastră fuse crudă astă dată, Mica mea oștire fuge sfărîmată** (BOL.) ¶ ③ Stare bună sau rea în care se află cineva: **nu știa sărmanul ce să facă și cum să-și îmbunătățească soartea, măcar ceva, ceva** (SB.) ¶ ④ Operațiune de magie, vrăjitorească, prin care se caută a se afla scrisa omului, ceea ce-i rezervă viitorul (*adesea și sub forma* **SORȚ** *m.*): **Ades bătrînii... Trăgeau cu sorții noaptea la lună Și vesteau fetei mare noroc** (ALECS.) ¶ ⑤ **SORȚ** *m.*, ‡ **SOARTE** *f.* Fel de a decide, prin aruncarea unor zaruri, prin tragerea unor răvașe, unor bilete de loterie, etc., persoana pe care urmează s'o favorizeze norocul sau care e destinată să facă ceva, partea care se cuvine fie-căruia la o împărțeală, etc.: **dimineața au aruncat sorți care din ei să rămînă mai întîiu acasă și sorțul a picat pe Strîmbă-lemne** (SB.); **Ci s'aruncăm sorții mai bine și pe cine va cădea, Atuncea toți să se tragă și numai unul să dea** (PANN); **împărțiră veșmintele mele șie și de îmbrăcămintul mieu aruncară sorți** (DOS.); **după soarte împărți lor pămîntul** (PS.-SCH.); ⚔ **a trage la sorți**, a se prezenta la recrutare (mai de mult se trăgeau de către recruți niște numere care indicau în ce ordine vor fi chemați să-și facă serviciul militar și arma la care vor fi repartizați): **eram abia de douăzeci și unu de ani, cînd îmi veni rîndul să trag la sorți** (GN.) ¶ ⑥ **SORȚ** *m.* Șansă, noroc, parte: **toți sorții de izbîndă sînt pentru cartea lui Dan** (VLAH.) ¶ ⑦ **~a armelor, războiului**, nesiguranța în care se află cei interesați cu privire la rezultatul unei bătălii, unui război ¶ ⑧ ☁ = **CASĂ**[1]⑫; *Olten. Băn. Trans.* **m'a făcut ~ (de ploaie)**, m'a udat leoarcă [lat. s o r t e m].

SOAȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* ① Tovarășă: **slujnicele, soațele ei** (DOS.) ¶ ② Soție, nevastă: **a făcut un cerc de fier și, venind cu el acasă, l-a pus pe pîntecele soaței sale** (SB.); **am o mie și unu de feciori, și mi-o ieșit părul prin căciulă de cînd umbln să le găsesc ~ la fieşte-care** (VAS.) [lat. s o c i a].

SOBĂ (*pl.*-**be**) *sf.* ① Cuptor zidit din cărămizi, de faianță, etc., adesea prevăzut cu coloane de olane,

Fig. 4508. Sobă de zid.

Fig. 4509. Sobă de faianță.

Fig. 4510. Sobă de fier.

pentru încălzit odaia (▣ 4508, 4510): **a se încălzi la ~; a ședea la gura sobei; De la ~ pîn' la foc, Pentru leneș e mult loc** (ZNN.); **~ oarbă**, sobă al cărei spate numai e în cameră, și a cărei gură e în odaia de alături sau în tindă; **~ de fier, de tuciu**, mașină de diferite forme, construită din metal, care servește la încălzit ¶ ② *Olten. Tr.-Carp.* Odaie de locuit: **acum intră într'o ~ în care era un dulap** (CAT.) [tc. bg. s o b a; ung. s z o b a].

SOBAR *sm.* ⊕ Cel ce construește s o b e de zid.

SOBOL *sm.* ① **CÎRTIȚĂ**①: **cățeaua a găsit-o culcată pe un mindir de paie, și avînd împrejurul ei o grămadă de cățeluși mici cît pumnul și orbi ca ~ii** (ODOB.); **rămîne moșoroiu fără ~i** (DLVR.) ¶ ② *Olten. Băn.* **SOBOLAN** ¶ ③ *Mold.* **SAMUR**: **au trimis la Poartă poclon... blane de spinări de ~i** (NEC.) ¶ ④ *Mold.* Blană de samur: (**era om sprinten, cu zea îmbrăcat și cu cojoc de ~i preste zea** (M.-COST.) [rus. srb. s o b o l ,,samur''; înțelesurile ① și ② rămîn neexplicate].

SOBOR, ‡ **SĂBOR** (*pl.* **- oare**, ‡**-oară**) *sn.* ① † Adunare: **munții... stau gîrbovi în toate părțile, ca un sobor de moșnegi** (IRG.); *în spec.* adunare de preoți: **și cîte soboare de fețe bisericești... n'au trecut prin satul nostru spre mănăstiri!** (CRG.) ¶ ② ⛪ = **SINOD** ① ▣ 4511: **sfintele poaturi ce sînt date de sfinții apostoli și de sfintele a toată lumea soboare** (MUST.); ☞ **ECUMENIC** [vsl. s ŭ b o r ŭ].

Fig. 4511. Întîiul sobor de la Niceea (după o xilografie din *Îndreptarea legii*).

† **SOBORNIC**, ‡ **SĂBORNIC**, † **SOBORNICESC**, ‡ **SĂBORNICESC** *adj.* ⛪ Ecumenic; sinodal [vsl. s ŭ b o r ĭ n ŭ].

***SOBRIETATE** *sf.* Cumpătare: **el se deosebise, de cînd era în școală, printr'o neobicinuită ~ și precizie de stil** (VLAH.) [fr.].

***SOBRU** *adj.* Cumpătat: **m'am pomenit cu gîndul la Grecii din timpul republicilor,... la mîncarea lor sobră și la îmbrăcămintea lor simplă** (VLAH.) [fr.].

SOC *sm.* ① Arbust, cu scoarța cenușie, cu ramurile pline cu măduvă albă; face flori albe, dispuse în corimbe ramificate și niște boabe negre, lucitoare, așezate în ciorchine; florile de soc sînt întrebuințate în medicină pentru proprietățile lor sudorifice, iar fructele, scoarța și rădăcina au proprietăți purgative; poporul bea ceaiu de floare de soc în contra răcelii, ca să transpire, iar zeama stoarsă din coaja și rădăcina socului o crede bună ca leac contra rastului (*Sambucus nigra*) (▣ 4512): **era o casă albă... în mijlocul unei curți largi, cu tufe mari de ~** (VLAH.); **cînd pui lemne de ~ pe foc, te dor măselele** (GOR.) ¶ ② **~-ROȘU, ~-DE-MUNTE**, varietate de soc, ale cărui ramuri au măduva galbenă și ale cărui fructe sînt niște boabe roșii (*Sambucus racemosa*) (▣ 4513) [lat. vulg. s a b u c u s = clas. s a m b u c u s].

Fig. 4512. Soc.

Fig. 4513. Soc-roșu.

SOCAC (*pl.*-**ace**) *sn. Băn.* Uliță [srb. .

SOCĂCEL (*pl.*-**ele** *sn. Băn. dim.* **SOCAC**. Ulicioară: **Plecai pe-un ~, Mă 'ntîlnii c'un școlărel** (NOV.).

○ **SOCĂCI** (**-ăcesc**) *vb. intr. Trans.* ✕ A găti bucate, a face pe bucătarul: **mai în urmă, îi veni rîndul ...să rămînă acasă să socăcească** (RET.).

SOCACIU *sm.*, **SOCĂCIȚĂ** (*pl.*-**țe** *sf. Tr.-Carp.* ✕ Bucătar, bucătăreasă: **Socăciță lungă 'n nas, Carne 'n oală n'o rămas** (BRL.) [ung. s z a k á c s].

○ **SOCALĂ** = SUCALĂ.

***SOCIABIL** *adj.* ① Care este făcut, creat să trăească în societatea altora: omul e un animal ~ ¶ ② Cu care poate cineva să trăească și să se înțeleagă ușor: e un om ~ [fr.].

***SOCIABILITATE** *sf.* ① Instinct care face pe om și unele animale de a trăi în societate cu semenii lor ¶ ② Pricepere, destoinicie de a se conduce în lume [fr.].

***SOCIAL** *adj.* ① Privitor la societate, la rînduiala societății ¶ ② Care se ocupă de condițiunile în care trăește și se desvoltă societatea: știință ~ă ¶ ③ Privitor la o societate comercială, la asociații unei case de comerț, etc.: capital ~; societatea în nume colectiv, societatea în comandită simplă și societatea în comandită prin acțiuni există sub o firmă ~ă (COD.-COM.) [fr.].

***SOCIALISM** *sbst.* Doctrină politică care are de scop să reformeze societatea punînd bogățiile în comun și căutînd să niveleze straturile sociale [fr.].

***SOCIALIST** 1. *adj.* Privitor la socialism: doctrinele ~e.

2. *sm.*, SOCIALISTĂ (*pl.*-te) *sf.* Persoană care a îmbrățișat doctrinele socialismului [fr.].

***SOCIALIZA** (-izez) *vb. tr.* A acapara bogățiile, pămînturile, etc. în sistemul colectivist [fr.].

***SOCIETAR** *sm.*, SOCIETARĂ (*pl.*-re) *sf.* Persoană care face parte dintr'o societate, *în spec.* literară, științifică sau artistică [fr.].

***SOCIETATE** *sf.* ① Reunire de oameni cari au aceleași legi, aceleași datini și obiceiuri, aceeași limbă și care trăesc în raporturi zilnice unii cu alții: ~a romană ¶ ② Număr de animale ce trăesc laolaltă: albinele trăesc în ~ ¶ ③ Relațiunile oamenilor între ei: ~a cere de la fie-care din noi anumite jertfe ¶ ④ Asociațiune de persoane în vederea unui interes comun: ~ de ajutor reciproc; ~ filantropică ¶ ⑤ Tovărășie de comercianți făcută în vederea unui cîștig ce urmează a și-l împărți între ei: ~ anonimă ☞ ANONIM 1 ②; ~ de asigurare ☞ ASIGURARE ②; ~ în comandită ☞ COMANDITĂ ①; ~ cooperativă = COOPERATIVĂ; ~ în nume colectiv, asociație de două sau mai multe persoane cu scopul de a face comerț sub o firmă socială în care pot figura numai numele asociaților (d. e. Petrescu, Ionescu și C-ia) ¶ ⑥ Asociație de persoane care se adună spre a discuta împreună chestiuni literare, științifice sau de artă: ~ academică; ~ literară ¶ ⑦ ~ secretă, asociație de oameni cari se întrunesc în taină spre a conspira, spre a pune la cale acte pedepsite de lege) ¶ ⑧ ~a bună, înalta ~, lumea bună, persoanele care se disting prin pozițiunea lor socială sau prin cultura lor și care se întîlnesc în saloane, la sindrofii, la seratele ce-și dau, etc. ¶ ⑨ Tovărășie, frecuentarea cuiva: îmi place să fiu în ~a lui [fr.].

***SOCINIAN** 1. *adj.* Privitor la socinianism.

2. *sm.* Partizan al socinianismului [fr.].

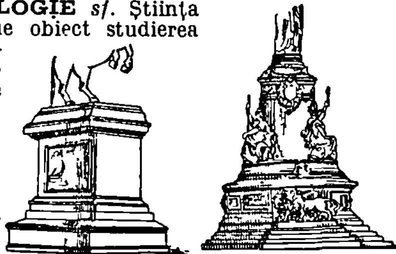
***SOCINIANISM** *sbst.* Erezia lui Socin care tăgăduia Sfînta Treime și divinitatea Mîntuitorului [fr.].

***SOCIOLOG** *sm.* Învățat care se ocupă cu sociologia [fr.].

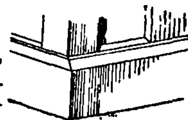
***SOCIOLOGIC** *adj.* Privitor la sociologie [fr.].

***SOCIOLOGIE** *sf.* Știința care are de obiect studierea condițiunilor de existență și de desvoltare ale societăților omenești [fr.].

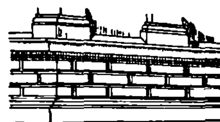
***SOCLU** (*pl.*-luri) *sn.* ① Baza dreptunghiulară, mai mult lată decît înaltă, care servește de bază unei coloane sau unui piedestal (▣ 4514) ¶ ② Mic piedestal pe care se așază un vas, un bust, o pendulă, etc.; postament ¶ ③ Partea de jos a păretelui casei, puțin mai ieșită în afară (▣ 4515): în colțul uliței... lucrează niște zidari la ~l casei (BR.-VN.) [fr.].

Fig. 4514. Socluri.

○ **SOCOATĂ** (*pl.*-te) *sf. Trans.* Socoteală: de ce nu plătesc socoata? întrebă împăratul (RET.); Ⓟ: face socoata fără birtaș (ZNN.); Ⓟ: Dumnezeu nu bate cu boata, numa cu socoata (ZNN.) [s o c o t i].

○ **SOCOTE**, SOHOTE *sf. pl.* Ⓟ Tuberculoză, oftică, istovire a corpului (copiilor mici): dacă un copil a picat în socote, numite... și sohote... se usucă, de numai pielea și oasele rămîn pe dînsul (MAR.) [srb. bg. rus. s u h o t a, pol. s u c h o t y].

Fig. 4515. Socluri.

† **SOCOTEA** (*pl.*-tele) *sf.* ① Fisă, jeton ¶ ② Numărul 7 în jocul copiilor (R.-COD.) [s o c o t i].

SOCOTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① ± Operațiune prin care se combină numerele sau diferite cantități între ele, făcînd adunări, scăderi, etc.; calcul: a face socoteli, a greși socoteala; cele patru socoteli, cele patru operațiuni (adunarea, scăderea, înmulțirea și împărțirea): frate-meu mă învățase cele patru socoteli și fracțiile (DLVR.) ¶ ② Adunarea sumei sau sumelor ce are cineva de plătit; răfuiala unei plăți: fă-mi socoteala! ¶ ③ Suma, nota de plată: doamna scoate punguța și plătește socoteala toată (CAR.) ¶ ④ Calcularea sumei ce are de gînd să cheltuească sau să risce cineva într'o întreprindere; Ⓟ: socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din tîrg, suma de plată întrece totdeauna pe aceea pe care-și propune cineva s'o cheltuească; rezultatul nu se potrivește cu proiectele făcute ¶ ⑤ Gînd, plan, proiect: Voiu cerca să-l omor... — Ba lasă-te de acea ~, căci nu vei putea (RET.) ¶ ¶ ⑥ Chibzuință: Radu-Vodă... giudețele cu mare dreptate și ~ (le făcea) (M.-COST.); a-și face socoteala, a cerceta cu de-amănuntul în minte, a lua rînd pe rînd, a se chibzui: ia să stau și să-mi fac ~ cu ce m'am ales eu cît am trăit pe lumea asta (CRG.) ¶ ⑦ Rost: toată treaba cu socoteala ei (ZNN.); și moartea are socoteala ei, nu-i lăsată așa de geaba, cum crezi tu (CRG.) ¶ ⑧ Treabă: cînd nu este socotință, socoteala merge rău (PANN) ¶ ⑨ În legătură cu anumite verbe: a d a ~, a da seamă, a fi răspunzător: cine se suie pe grumazul poporului-oaie, n'are cui da ~ de purtarea sa (JIP.); a i e ș i la ~, a o scoate la capăt: văzînd însă Turcul că nu iese la ~ cu avertismentele (FIL.); a p u n e la ~, *a)* a adăuga la suma de plată; *b)* a lua în seamă, în considerație, a pune temeiu: nu să cade să pui la ~ cuvintele unui om supăralnic (ANT.-IV.); a ț i n e a ~, a ținea seamă, a avea în vedere: ea nu ținea ~ de asta, ci-i da 'nainte cu vorba (VLAH.); a-i v e n i (a nu-i veni) la ~, a-i (a nu-i) conveni, a-i fi (a nu-i fi) pe plac, a-i plăcea (a nu-i plăcea): egalitatea... o înțeleg ca tinerii noștri de la Rașca, cum le vine mai bine la ~ (I.-GH.): Prepeleac, văzînd atîta putere din partea dracului, nu-i prea veni la ~ (CRG.) ¶ ⑩ Pe socoteala mea, ta, etc., pe cheltuiala, pe seama, pe spinarea mea, ta, etc.: arde luminarea noastră pe socoteala voastră (PANN); o vorbă rea spusă pe socoteala altuia îmi face rău (DLVR.); fetele de la ghilit... chicoteau pe socoteala mea de răsuna prundul (CRG.) ¶ ⑪ Măsură, cumpăt: a bea, a cheltui cu ~ ¶ ⑫ Folos, profit: Cel băgat fără tocmeală Iese fără ~ (PANN) ¶ ⑬ ‡ Rațiune, minte, judecată ¶ ⑭ ‡ Părere, opinie, aviz [s o c o t i].

SOCOTI (-otesc, -ot) 1. *vb. tr.* ① A face socoteală, a calcula: cine socotește cîte foi intră 'n plăcintă, niciodată nu mănîncă plăcintă (GOL.); ceia ce vor fura plug... atunce să socotească den ce zi s'au furat... (și) să plătească pre zi cîte 12 aspri (PRV.-MB.); arde luminarea săracului ca să socotească banii bogatului (ZNN.) ¶ ② A lua aminte; a băga de seamă: socotiți crinul satelor cum crește neustenindu-se, nece toarce (COR.) ¶ ③ A ținea seamă de ceva, a considera, a lua în considerație: acea cetate, ori-cine va vrea să socotească, va afla că a fost a risipei casei lui Vasilie-Vodă pricină (M.-COST.); ferice bărbat ce nu-i socoti Domnul păcatele (COR.) ¶ ④ A se gîndi matur, a chibzui: socotiți ce faceți, că nu faceți giudeț

omenesc, ce dumnedzăesc (VARL.) ¶ ⑤ A fi de părere, a gîndi; a găsi de cuviință: aceia... ieșind la locuri frumoase și deschise, au socotit cu toții că e loc bun de hrană (GR.-UR.); Domnul socoti de folos a trămite în cercetare preste Olt pe fiul său Mircea (ODOB.); să va certa bărbatul, însă nu cu moarte, ce cum va socoti giudețul (PRV.-LP.) ¶ ⑥ A avea de gînd: iară pre Bucioc au socotit să-l otrăvească (M.-COST.) ¶ ⑦ A-și închipui, a crede, a presupune: cînd socotești că te vei odihni pre averile tale, atunce (Dumnezeu le răsipește și le dă în mînile altora (MUST.): dac'ar fi să iasă toți învățați, după cum socoți tu, n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele (CRG.) ¶ ⑧ A lua drept cineva, a privi ca: Tu vreai un om să te socoți, cu ei să te asameni? (EMIN.); fie-care, fie cît de mic, socotește pe sineși de om mare (GOL.) ¶ ⑨ ‡ A îngriji, a căuta de cineva: nemérnic am fost și m'ați dus în casă... bolnav, și m'ați socotit (VARL.): muiarea, de nu va chema vraci la boala bărbatului sau de nu-l va nice socoti, aceea nu va pierde nemică den venitul ei ce va avea de la bărbat (PRV.-MB.) ¶ ⑩ ‡ A păzi, a avea grijă de ceva: de vor da nescui niște avuție ca să o ție și să o socotească și de o va fi furat cineva... să să certe (PRV. LP.).

2. *vb. refl.* ① A se răfui, a face socoteala cu cineva spre a vedea ce are de dat sau de luat ¶ ② A se chibzui, a se gîndi matur: scoase oscioarele din legătura ce o avea, se socoti nițel, mai cugetă și... le puse vîrf în vîrf (ISP.) ¶ ③ A se considera, a se privi ca: nu lasă pre cei nedostoinici să se cuminece, carii se socotesc ca păgînii (PR.-GOV.) ¶ ④ ‡ A se păzi, a se feri: să le hie cele bune de învățătură, iară cele rele ca să să poată feri și să să socotească (GR.-UR.) ¶¶ © ☛ NESOCOTI [ung. s z o k o t á l n i].

SOCOTINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Chibzuință: unde nu e ~, socoteala merge rău (PANN); glasul celui fără ~, ca urletul de cîine (GOL.) ¶ ② † Părere: socotința mea este că prietenul dumneavoastră ar fi figurat în iarmaroc cu ștreangul de gît (ALECS.) ¶ ③ Intențiune: minciunile... unele se fac și se zic cu bună ~, iar altele cu rea (TICH.) ¶ ④ ‡ Vază, stimă ¶¶ C ☛ NESOCOTINȚĂ [s o c o t i].

SOCOTIT *adj.* ① *p.* SOCOTI ¶ ② Chibzuit ¶¶ C ☛ NESOCOTIT.

SOCOTITOR *adj. verb.* SOCOTI. și *sm.* Care socotește (în toate accepțiunile verbului) ¶¶ © NESOCOTITOR.

SOCRIE *sf. Băn. Trans.* Părinții nevestei sau ai bărbatului: Așa-i la ~: Să te scoli de noapte, Și să le faci toate (NOV.); Tineră mă măritai, Rea ~ -mi căpătai (HOD.) [s o c r u].

SOCRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* SOACRĂ ¶ ② Femeie ce face pe bucătăreasa la nunți (R.-COD.).

SOCRU[1] *sm.* ① Tatăl nevestei sau al bărbatului: Timuș, cu oastea... n'au mai așteptat să se adune cu socrusău, Vasilie-Vodă (M.-COST.) ¶ ② ~ mare, tatăl ginerelui (în ziua nunții); ~ mic, tatăl miresei; socri mari, socri mici, părinții mirelui, miresei: Văzutu-s'a crescînd în zări Rădvan cu mire, cu nănași, Cu socri mari și cu nuntași (COȘB.) [lat. vulg. s o c r u s = clas. s o c e r].

○ **SOCRU**[2] *sm.* Ⓟ ♣ = SOC.

***SODĂ** *sf.* ⚗ ① Carbonatul neutru de sodiu (CO^3Na^2), întrebuințat în gospodărie pentru curățit vasele, etc. ¶ ② ~ caustică, hidrat de sodiu ($NaOH$), întrebuințat la fabricarea săpunurilor și ca reactiv ¶ ③ Apă gazoasă [germ.].

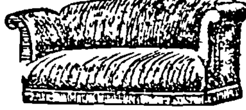
‡ **SODĂȘ** *sm.* ⚖ Chezaș, garant: cela ce-l vor prinde ...cheltuind bani răi... și de nu-și va putea pune ~ul, să-i dea giurămînt (PRV.-LP.).

***SODIU** *sbst.* ⚗ Metal alcalin, moale ca ceara, alb ca argintul, foarte alterabil la aer și care descompune apa la temperatura obicinuită; numit și „natriu" (*Na*) [fr.].

SODOM, SUDOM *sbst.* P ① Mulțime nenumărată, potop (de oameni): de la Mircea n'a mai văzut Dunărea atîta sodom de oaste (VLAH.); în marginea pădurii, a sosit de trei zile cu sodom de oaste, ca să mă răpească, Împăratul Galben (R.-COD.) ¶ ② Prăpăd, nimicire, pustiire; în țara noastră... era mare pieiște și un sodom de nu mai avea pereche (R.-COD) ¶ ③ *Olten.* (VÎRC.) Sodom de ploaie, ploaie mare, potop ¶ ④ *Olten,* Namilă (de om); ori-ce obiect peste măsură de mare: un sudom de sobă (CIAUȘ.) [vsl. S o d o m ŭ, orașul pustiit de foc și pucioasă, de care vorbește Biblia; comp. și rus. s o d o m ŭ „mulțime sgomotoasă"].

SODOMI, SUDOMI (-omesc, -om), SUDUMI (-umesc, -dom) *vb. tr.* și *refl.* Ⓟ ① A (se nimici, a (se prăpădi, a (se) potopi: Bate tu marginile, Eu oiu bate mijloacele, I-om bate, i-om sodomi, Și de Turci nemic n'a fi (BRL.); să mă sodomesc e păcat de moarte, trebue să trăesc și necăjită (RET.); în blesteme: sodomi-te-ar Dumnezeu! ¶ ② *Olten. Maram. Oaș.* A (se surpa, a (se) nărui, a (se prăbuși ¶ ③ A se scufunda, a se lăsa în jos (pămîntul) [s o d o m].

SOFA (*pl.*-fale) *sf.* = DIVAN ① (▣ 4516): pe un pat-sofa... dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sîn (I.-GH); (boierii) l-au aflat jos într'o odaie... avînd sofale (LET.) [tc.].

Fig. 4516. Sofa.

***SOFISM** (*pl.*-me) *sn.* ⁂ Raționament fals care are aparența adevărului și cu care caută cineva, de rea credință, să apere un neadevăr: Zamoisky scrise și el Papii... îndreptățindu-și faptele sale cu multe ~e și neadevăruri (BALC.) [fr.].

***SOFIST** *sm.* ① ⛰ În Grecia veche, în epoca lui Socrate, se numea astfel ori-ce filosof, înzestrat cu darul vorbirii, care discuta cu frivolitate despre toate ¶ ② Astăzi: cel ce se servește de sofisme [fr.].

***SOFISTIC** 1. *adj.* ① Care are caracterul sofismului: raționament ~ ¶ ② Care face uz de sofisme: autor ~.

2. SOFISTICĂ *sf.* ① ⛰ Arta sofiștilor greci ¶ ② ⁂ Partea logicei care tratează despre sofisme [fr.].

***SOFISTICĂRIE** *sf.* ① Întrebuințarea deasă a sofismelor ¶ ② Raționament sofistic, subtil [fr. s o p h i s t i q u e r i e].

SOFIT, SUFIT (*pl.*-ite) *sn.* ⌂ Tavan împodobit cu stucaturi: chiar și sufitul și păreții erau acoperiți cu mătasă țesută de casă (VOR.) (▪ 4517 [it. s o f f i t t a].

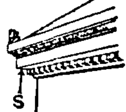

Fig. 4517. S. Sofit.

SOFRA (*pl.*-frale) *sf.* ⊓ Mescioară rotundă, foarte joasă la care se mînca șezînd pe divan (după obiceiul turcesc): la 11 ceasuri le-au pus masa, ~ turcească poleită cu aur (LET.); cine păzește sofraua mănîncă ciorbaua (PANN) [tc.].

SOFRAGERIE, SUFRAGERIE *sf.* ① Sală de mîncare: serata s'a încheiat, după cum se obicinuia pe atunci, în sofragerie, cu un curcan fript (I.-GH.); era... masă întinsă de la un capăt al sufrageriei la celălalt (BR.-VN.) ¶ ② Mobila unei sofragerii: și-a cumpărat o ~ de nuc [s o f r a g i u].

SOFRAGIU, SUFRAGIU *sm.* Cel ce îngrijește de masă și tacîmuri, într'o casă boierească: ca sofragiu, se obicinuește atît de mult cu mîncările delicate, încît nu mai poate să trăească fără friptură de fazan (FIL.); bate în ciocoi, unde mănîncă sudoarea poporului suveran, știi: masă, sufragiu... (CAR.) [tc. s o f r a ğ i].

SOFTA (*pl.*-tale) *sf.* ✒ Student la o universitate turcească [tc.].

SOGA, SOGI (SOG) *vb. tr. Trans.* ① = SOAGE ¶ ② A frînge, a rupe aluatul din care se face pînea (CIAUȘ.).

SOHARICIU *sm.* ✕ = SUHAR: mîncam numai soharici, un fel de pesmet negru ca noroiul și tare ca piatra (I.-GH.).

SOHAT = SUHAT: prin ~uri pică de boleșne cîte o vită din cirezi (ODOB.).

SOI[1] *vb. tr.* și *refl.* A (se) împerechia spre a (-și) înnobila s o i u l, rasa (*vorb.* de vite): (buhaii unguresti) dacă se soesc cu vaci bune moldovenești, să fac din vițăii lor acei mai grei și mai frumoși boi (DRAGH.).

SOI[2] *vb. tr.* și *refl.* A (se murdări cu ceva soios: capul lui mare, afundat într'o pernă galbenă și soită de nădușală (DLVR.) [s o a i e].

Fig. 4518. Soia.

SOIE, SOIA *sf.* ♣ Plantă din familia leguminoaselor, ce seamănă cu fasolea; se cultivă, ca plantă alimentară, în China și Japonia; numită și

„fasole-japoneză" *(Soja hispida)* (▪ 4518) [fr. soja].

SOIOS *adj.* Murdar, mînjit cu pete de grăsime: **cămășile lor... sînt negre și soioase de grăsimea zărului** (LUNG.); **deschide mereu codul pe le locurile însemnate cu cîte un peticel de hîrtie pus între filele soioase, așa de soioase că se încleiau pe degete** (VLAH.); **scoase din buzunarul unei jiletce cu mînecí un plic ~** (D.-ZAMF) [soaie].

†**SOITARIU**, SUITARIU *sm.* ‡ Măscăriciul domnitorului care-l însoțea, împreună cu alți trei, îmbrăcați la fel, la parade și alaiuri: **înainte mergeau suitarii călări cu 'nalte căciuli flocoase, la care atîrna cîte o lungă coadă de vulpe** (NEGR.) ¶ ② Bufon, caraghios: **(C. A. Rosetti de alții a fost considerat ca un mare soitariu și ridicul și pernicios, care merita pe rînd dispreț și ură** (CAR.) [tc. sojtari.

SOIȚĂ (*pl.*-țe *sf. Băn.* — GAIȚĂ¹① [srb. bg. sojka].

SOIU¹ (*pl.*-iuri) *sn.* ① Rasă (*în spec.* de cai, de vite): **alergări de cai se fac... ca... să se îmbunătățească ~l herghelíilor** (NEGR.); **nu toate vitele, chiar de sînt de același ~, nu sînt deopotrivă de bune** (RET.); **avînd un cocoș de ~... a cumpărat și o găină asijderea de ~** (ISP.) ¶ ② Viță (de oameni, seminție, neam (bun); **(e) de ~ țărănesc și cu gărgăuni de cocoană în cap** (GN.); **de ~,** ales, de seamă, de viță bună, de neam bun: **în tinerețele ei fusese avută și trăise în lumea cea de ~** (GN.) ¶ ③ Varietate, speță, gen: **locul cel mai cu noroc este acela care produce tot ~l de bucate și ierburi** (RET.) ¶ ④ Fire, calitate: **vai! osîndi-v'ar Dumnezeu să vă osîndească, ~ri ticăloase ce sînteți!** (CRG.); **gura babei umbla, cum umblă melița: că fata lui nu ascultă, că-i ușernică, că-i leneșă, că-i ~ rău** (CRG.); **pungașului nu-i ardea de lucru, ~ rău!** (CAR.) ¶ ⑤ Fel: **prin străini, Dumnezeu știe peste ce ~ de sămînță de oameni îi da, și nu ți-or putea răbda cîte ți-am răbdat noi** (CRG.); **tot ~l,** tot felul: **ne vom da tot ~l de ajutor la tot ~l de întîmplări** (ALECS.) [tc. soj].

SOIU² (*pl.* soaie) *sn.* = SOAIE: **de harnică ce era... o umpluseră lighionile și era... și ~ pe ea** (R.-COD.).

SOL¹ *sm.* ① Persoană trimisă de un guvern pe lîngă altul, de un suveran la alt suveran, spre a-l reprezenta sau spre a îndeplini o misiune oarecare, trimis, ambasador, mesager: **cela ce va sudui solii carii merg de la o domnie la alta... să se afurisească după pravila beséricii** (PRV.-MB.); **repezea Ștefan-Vodă soli după soli la craiul leșesc pentru ajutor** (N.-COST.); **Curtea este plină, țara în mișcare: Soli trimiși de Poartă vin la adunare** (BOL.); **capul solului nu se taie** (GOL.) ¶ ② Ⓕ Vestitor: **Un glonte, ~ al morții crude** (ALECS.) [vsl. sŭlŭ, rus. (vechiu) solŭ].

***SOL**² *sm.* ♩ ① A cincea notă a gamei lui do ¶ ② Semnul care reprezintă această notă [fr.].

***SOL**³ (*pl.*-luri *sn.* ① Pămîntul privit din punctul de vedere al naturii sale sau al calităților sale productive: **~ calcaros, nisipos; ~ umed, mocirlos; ~ fertil, arabil** ¶ ② Teren pe care se clădește; suprafața pămîntului: **a clădit pe un ~ sănătos; la nivelul ~ului; la 1500 metri deasupra ~ului** [fr. < lat.].

***SOLĂ** *pl.*-le *sf.* Pește de mare care trăește mai ales pe lîngă coastele Franței, din aceeași familie cu limba-de-mare *(Solea vulgaris)* ▪ 4519) [fr. sole.

Fig. 4519. Sole.

***SOLANEE** *sf. pl.* Familie de plante dicotiledoane din care fac parte cartoful, pătlăgelele roșii și vinete, tutunul, etc. [fr.].

***SOLAR**¹ *adj.* ☆ ① Ce ține de soare; ce vine de la soare: **razele ~e; căldura ~ă** ¶ ② **Sistemul ~** ☞ **SISTEM** ⑧; **timpul ~** ☞ **TIMP** ④ [fr. solaire].

‡ **SOLAR**² *sm.* Cărăuș de sare, negustor ce vinde sare [srb.].

‡ **SOLĂRIT** *sbst.* ‡ Dare pe sarea transportată [vsl. solŭ „sare" + *suf.* -ărit].

SOLĂRIȚĂ (*pl.*-țe *sf. Băn.* Vas în care se păstrează sarea [srb. solir].

SOLBĂ, SOALBĂ (*pl.*-be *sf.* Arșic tare și alb de capră: **arșicele scoase de la țapi și de la capre, care sînt mai albe la os, se numesc solbe** (ISP.); **soalbele sînt tot niște gioale... mai mari; ...ele s'au albit din pricina timpului** (PAMF.); **îngălbinise, apoi se albise solbă** (DLVR.) [lat. subalba].

***SOLD** (*pl.*-duri) *sn.* ① Suma ce trebue plătită pentru a achita restul unei socoteli ¶ ② În contabilitate, suma care constitue diferența între debitul și creditul unui cont ¶ ③ Marfă demodată sau cu oare-care defecte ce se vinde cu un preț mai ieftin [fr.].

***SOLDA** (-dez) *vb. tr.* ① A plăti tot restul datorat spre a încheia o socoteală: **~ un cont, o factură** ¶ ② ⚔ A da o soldă trupelor, a le avea în soldă ¶ ③ A plăti pe cineva spre a săvîrși o faptă: **~ ucigași** [fr.].

***SOLDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① ⚔ Leafa militarilor ¶ ② *Pr. ext.* **A fi în solda cuiva,** a fi plătit de cineva [fr.].

***SOLDAT** *sm.* ① ⚔ Cel ce servește în armată fără a avea vre-un grad, ostaș, oștean ▣ 4520: **Ș'apoi mi-au zis: Șoldane, Stăi smirna, țopîrlane! Căci de-acum ești ~** (ALECS.); **~ prost** ☞ **PROST** 1 ① ¶ ② Ⓕ Cel ce se pune în serviciul unei cauze: **~ al libertății** [fr.].

Fig. 4520. Soldat român din sec. al XVII-lea.

***SOLDĂȚESC** *adj.* ⚔ De soldat, ostășesc: **manta soldățească.**

***SOLDĂȚIE** *sf.* ⚔ Starea, calitatea, viața de soldat; militărie: **ar fi zis cineva că-s croit pe ~** (GN.); **Atunce cu mîndrie Mă văd la ~, Cu coiful ista 'n cap** (ALECS.).

***SOLDĂȚIME** *sf.* ⚔ ① = OSTĂȘIME ¶ ② Ceată de soldați nedisciplinați.

***SOLECISM** (*pl.*-me *sn.* Greșală de sintaxă; greșală comisă împotriva firii sau purității unei limbi: **sînt sigur că petiția ce v'a făcut-o era plină de barbarisme și de ~e și scrisă cu slove ciriliane** (ODOB.) [fr.].

***SOLEMN** *adj.* ① Care se celebrează în fie-care an cu o deosebită pompă religioasă: **sărbătoare ~ă** ¶ ② Pompos, însoțit de mari ceremonii publice: **serbare ~ă; procesiune ~ă** ¶ ③ Însoțit de toate cerințele și formalitățile de rigoare: **declarațiune, făgăduială, hotărîre ~ă** ¶ ④ Emfatic, afectat: **ton ~** [lat.].

***SOLEMNITATE** *sf.* ① Sărbătoare care se celebrează în fie-care an cu pompă ¶ ② Pompă deosebită în anumite serbări și ceremonii publice ¶ ③ Totalitatea formalităților care însoțesc îndeplinirea unui act solemn. **~a unui testament, unui jurămînt** [fr. solennité].

***SOLENOID** *sm.* și (*pl.*-ide) *sn.* Sistem de curenți electrici circulari, paraleli, de aceeași mărime și de același sens, și ale căror planuri sînt perpendiculare pe linia care trece prin centrele lor; această linie se numește axa solenoidului (▪ 4521) [fr.].

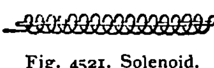

Fig. 4521. Solenoid.

***SOLFATARĂ** (*pl.*-re) *sf.* Crater de vulcan stins care aproape într'una dă afară vapori de hidrogen sulfurat și de apă [it.].

***SOLFEGIA** (-giez) *vb. tr.* ♩ A descifra un cîntec, intonînd întîiu fie-care notă cu numirea ei. înainte de a-l cînta cu vorbe [it.].

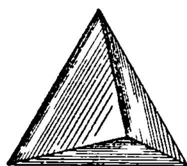
***SOLFEGIU** (*pl.*-egii) *sn.* ♩ ① Exercițiu de muzică vocală ¶ ② Carte care cuprinde exerciții gradate de cînt [it.].

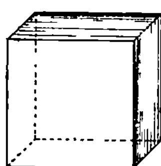
○ **SOLGĂBIRĂU** *sm. Trans. Băn.* Judecător: **îl luă ~l la el în cancelărie** (RET.): **Domnule ~, Prinde-mi bine pîn' mi-e rău, Că de mi-o fi mie bine, Dracu s'o ruga de tine** (NOV.) [ung. szolgabiró].

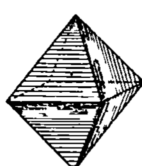
‡ **SOLI** (-lesc) *vb. tr.* A trimite vorbă printr'un sol: **Mateiaș solește marelui Ștefan Ca să-l recunoască drept un suzeran** (BOL.).

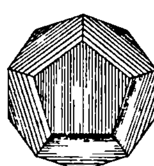
***SOLICITA** (-it) *vb. tr.* ① A cere cu stăruință, a se ruga în mod stăruitor: **nu-mi refuza ajutorul pe care-l**

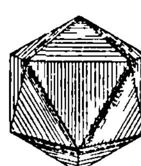
POLIEDRE REGULATE

TETRAEDRU

EXAEDRU (CUB)

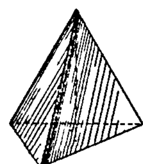

OCTAEDRU

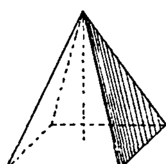

DODECAEDRU

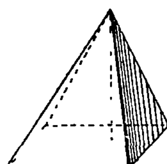

ICOSAEDRU

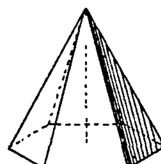
POLIEDRE NEREGULATE

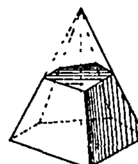
PIRAMIDE

PIRAMIDĂ TRIUNGHIULARĂ

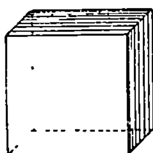

PIRAMIDĂ TETRAGONALĂ

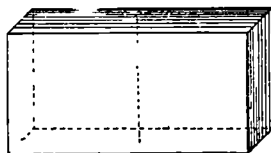

PIRAMIDĂ OBLICĂ

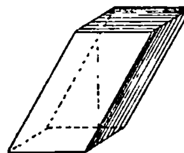

PIRAMIDĂ POLIGONALĂ

PIRAMIDĂ TRUNCHIATĂ

PARALELIPIPEDE

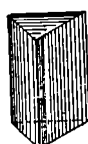

PARAL. CUB

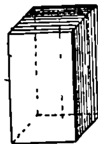

PARAL. DREPTUNGHIULAR

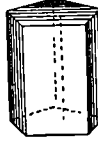

PARAL. OBLIC

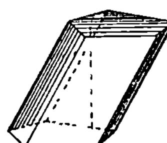

ROMBOEDRU

PRISME

PRISMĂ TRIUNGHIULARĂ

PRISMĂ TETRAGONALĂ

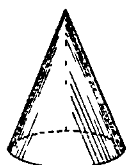

PRISMĂ POLIGONALĂ

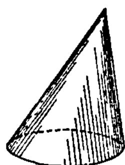

PRISMĂ OBLICĂ

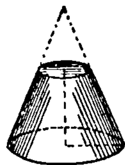

PRISMĂ DREAPTĂ TRUNCHIATĂ

CORPURI ROTUNDE

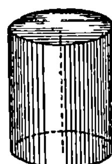
CONURI

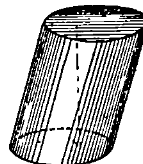

CON DREPT

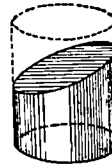

CON OBLIC

CON TRUNCHIAT

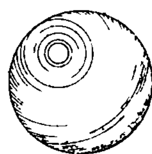
CILINDRI

CIL. DREPT

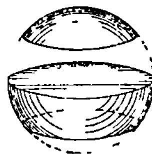

CIL. OBLIC

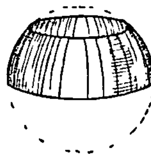

CIL. TRUNCHIAT

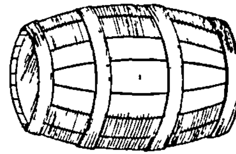
SFERE, etc.

SFERĂ

SECTOR SFERIC

SEGMENT SFERIC

INEL SFERIC

BUTOIU

-**solicit** ¶ ② A cere să i se acorde, a face demersuri spre a căpăta (un post, o favoare, etc.) ¶ ③ A determina o mişcare, a exercita o acţiune (*vorb.* de o forţă : **gravitatea solicită corpurile să cadă** [fr.].

***SOLICITARE**, **SOLICITAŢIUNE** *sf.* Faptul de a s o l i c i t a; cerere cu stăruinţă. rugăminte stăruitoare; demers pentru a obţine ceva (un post, o favoare, etc.) [fr.].

***SOLICITATOR** *sm.* Cel ce solicită, cel ce cere cu stăruinţă, care face demersuri pentru a obţine un post, o favoare, etc. [fr.].

***SOLICITUDINE** *sf.* Grijă plină de atenţie, inspirată de afecţiunea pe care o are cineva pentru altul: **văduva sa mamă l-a crescut cu cea mai mare iubire şi ~ (I.-GH.)** [fr.].

***SOLID** 1. *adj.* ① Tare, vîrtos, care nu e nici lichid nici gazos, ale cărui părţi constitutive nu pot fi schimbate din loc sau separate fără sforţare: **corpuri ~e** ¶ ② **Alimente ~e**, pîinea, carnea, legumele, etc., spre deosebire de băuturi ¶ ③ Trainic, ţeapăn, care nu e fragil, care poate dura mult şi să reziste loviturilor, greutăţii proprii, intemperiilor, etc.: **o boltă, o clădire ~ă; teren ~**, pămînt sănătos, pe care se poate clădi fără nici o teamă că edificiul se va surpa ¶ ④ Durabil, rezistent, care ţine mult: **o stofă ~ă** ¶ ⑤ Care nu-şi pierde coloarea, care nu iese: **o coloare ~ă** ¶ ⑤ Statornic, temeinic: **o prietenie ~ă**.

2. (*pl.*-**de** *sn.* ① Corp solid: **~ele au un volum şi o formă care le sînt proprii** ¶ ② Ori-ce corp geometric care are cele trei dimensiuni (lungime. lăţime, înălţime), cum sînt poliedrele, corpurile rotunde, etc. (☛ **TAB. LX**) [fr.].

***SOLIDAR** 1. *adj.* ① Care face ca, între mai mulţi debitori, fie-care să fie obligat la plata totală a datoriei: **cauţiune ~ă** ¶ ② Care sînt obligaţi să plătească unii pentru alţii: **debitori ~i** ¶ ③ *Pr. ext.* Se zice despre persoanele care sînt răspunzătoare unele pentru altele.

2. *adv.* În mod solidar [fr.].

***SOLIDARICEŞTE** *adv.* În mod s o l i d a r: **în obligaţiunile comerciale, codebitorii sînt ţinuţi ~, afară de stipulaţiune contrarie (COD.-COM.)**.

***SOLIDARITATE** *sf.* ① Îndatorire de a plăti unii pentru alţii ¶ ② Răspundere mutuală care se stabileşte între două sau mai multe persoane [fr.].

***SOLIDIFICA** (-**fic**) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) face solid, a (se) întări (*vorb.* de ceea ce a fost lichid sau fluid) [fr. s o l i d i f i e r].

***SOLIDITATE** *sf.* ① Starea corpurilor solide ¶ ② **Măsuri de ~**, acelea care slujesc la măsurarea solidelor ¶ ③ Calitatea a tot ce e solid, cu greu de distrus, tărie, trăinicie: **~a unei clădiri** [fr.].

SOLIE *sf.* ① = **AMBASADĂ**④: **abia de se află în vre-o istorie... ~ ca aceea la vr'o împărăţie prilejită, cu 300 de oameni călări (M.-COST.)** ¶ ② Însărcinarea, misiunea solului: **Respectaţi solia, căpitanii mei! (BOL.)** ¶ ③ Misiune, însărcinare: **dar să nu uit solia ce mi-a încredinţat tata (UR.)** ¶ ④ Mesaj: **un smoc de raze pornit din luminile asfinţitului se strecură în odaia mea ca o ~ cerească (GN.)** [s o l [1]].

‡ **SOLINAR(IU)** ☛ **SULINAR(IU)** [1].

***SOLIPED** 1. *adj.* Se zice despre ori-ce animal mamifer care are la fie-care picior numai cîte un deget a cărui extremitate o constitue copita, cum sînt d. e. calul, măgarul, zebra, etc.

2. *sm.* Animal soliped [fr.].

***SOLIST** *sm.* Cîntăreţ sau muzicant care execută un solo: **era un afurisit de ~ cu cornul, care pusese mîna pe o doină... (D.-ZAMF.)** [fr.].

***SOLITAR** 1. *adj.* Singuratec: **În castelul de pe stîncă, la fereastra ~ă, Stă pe gînduri o femeie Şi priveşte 'n noapte-afară (COŞB.); Lucesc zidiri, ruine pe cîmpul ~ (EMIN.)**.

2. *sm.* Diamant mare, montat singur (*în spec.* la un cercel) (☛ **PL. IX**) [fr.].

‡ **SOLITOR(IU)** *sm.* Parlamentar; delegat; mijlocitor: **trimiţînd la dînşii pe un solitor al său... le-au zis să se închine (N.-COST.); Iar Gavriil solitoriu îndată Merse ştiind poruncile aminte (BD.-DEL.)** [s o l i].

***SOLITUDINE** *sf.* Singurătate [lat.].

SOLNIŢĂ (*pl.*-**ţe**) *sf.* Mic vas de sticlă, de porţelan, etc., în care se pune sarea ce serveşte la masă (▪ 4522, 4523): **cela ce întinge mîna cu mine în ~, acela mă vîndu (COR.); piperul şi sarea din ~ de se varsă, te vei sfădi cu casnicii (GOR.)** [bg. srb. s o l n i c a].

Fig. 4522. Solniţă de masă.

***SOLO** *sbst.* Bucată de muzică pentru o singură voce sau pentru un singur instrument, cu sau fără acompaniament: **altul face să răsune sala de cea mai fantastică suflare de nas, asemănată unui ~ din trîmbiţă (GN.)** [it.].

SOLOMÎZDRĂ ☛ **ŞALAMANDRĂ**.

SOLOMONAR, **ŞOLOMONAR** *sm.* ① Vrăjitor care, după credinţa poporului, are puterea de a lega ploile şi de a face să cadă grindina unde vrea; el umblă de obiceiu prin văzduh, călare pe un balaur: **solomonarii... merg de dau piatră ca să pedepsească pe cei ce nu ţin sărbătorile (VOR.); în ajunul Bobotezei, solomonarii nu mănîncă nici nu beau nimic, pînă ce nu înserează cum se cade (MAR.)** ¶ ② Astronom, cel ce ştie să prevestească vremea şi să facă calendare: **al treilea era şolomonar, care face călindare, adecă hastronom (RET.); cînd omul caută, ca şolomonarii, stelele pe cer (SLV.)** [după numele regelui S o l o m o n, care trecea încă din vechime ca foarte versat în arta magiei].

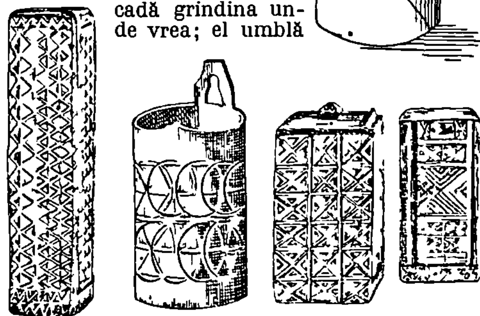

Fig. 4523. Solniţe din diferite regiuni ale ţării.

SOLOMONI (-**onesc**) *vb. tr.* Ⓟ A vrăji, a fermeca: **nu se poate apropia nimenea de cerb, căci este solomonit şi nici un fel de armă nu-l prinde (CRG.)** [S o l o m o n; ☛ **SOLOMONAR**].

SOLOMONIE *sf.* Ⓟ Vrăjitorie; vrajă: **Vestitul Domn, tatăl tău, Credea în solomonii (STAM.); era o babă care ştia solomonii cîte în lumea asta (FLOR.); noroc că eu unul ştiu solomonii şi nu mă prea tem nici de balauri (CRG.)** [S o l o m o n; ☛ **SOLOMONAR**].

○ **SOLOVÎR**, **SOLOVÎRF**, **SOLOVÎRV** *sm.* = **SOVÎRF**: **Singură m'oiu spînzura Într'un vîrf de solovîrf, Într'un mijlocel de tîrg (HOD.)**.

SOLOVÎRFIŢĂ, **SOLOVÎRVIŢĂ** (*pl.*-**ţe**) *sf.* ① Plantă din fam. labiatelor, cu tulpina şi florile purpurii *(Phlomis tuberosa)* ¶ ② = **SCOROGOI** [s o l o v î r f].

***SOLSTIŢIAL** *adj.* Privitor la solstiţiu [fr.].

***SOLSTIŢIU** (*pl.*-**ţii**) *sn.* Momentul cînd soarele ajunge la cea mai mare depărtare de ecuator; pare atunci că se opreşte cîteva zile înainte de a-şi continua drumul înapoi pe marele cerc; sînt peste an două solstiţii: **solstiţiul de vară** (21 Iunie) şi **solstiţiul de iarnă** (21 Decemvrie) [lat.].

***SOLUBIL** *adj.* ① Ce se poate deslega, care se poate rezolva: **problemă ~ă** ¶ ② Care poate să se disolve, să se topească într'un lichid ¶¶ C ☛ **INSOLUBIL** [fr.].

***SOLUBILITATE** *sf.* Proprietate în virtutea căreia un corp poate să se disolve într'un lichid ¶¶ Ⓒ ☛ **INSOLUBILITATE** [fr.].

***SOLUŢIE** ☛ **SOLUŢIUNE**.

***SOLUŢIONA** (-**onez**) *vb. tr.* A da o soluţiune, o deslegare [fr.].

***SOLUŢIUNE**, **SOLUŢIE** *sf.* ① Fenomen prin care un corp se disolvă, se topeşte într'un lichid ② Lichidul împreună cu corpul care s'a topit în

el: o ~ de potasiu ¶ ③ Deslegarea, desnodămîntul unei probleme, unei chestiuni: ~a unei probleme ¶ ④ Ceea ce termină o afacere oare-care, ceea ce pune capăt unei afaceri ¶ ⑤ ~ de continuitate ☛ CONTINUITATE ② [fr.].

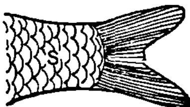
*SOLVABIL *adj.* Care are cu ce plăti, care e în stare să plătească, bun de plată, bun platnic ¶¶ © ☛ INSOLVABIL [fr.].

*SOLVABILITATE *sf.* Starea unei persoane bune de plată: partea protivnică va putea să conteste ~a garantului (PR.-CIV.) ¶¶ C ☛ INSOLVABILITATE [fr.].

*SOLVENT *sm.*, SOLVENTĂ (*pl.*-te) *sf.* Elev(ă) care plătește taxa de frecuentare sau de pensiune într'o școală sau într'un internat [germ.].

*SOLVENȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = SOLVABILITATE [germ.].

SOLZ *sm.* ① Fie-care din plăcile lătărețe și subțiri care acoper pielea peștilor și a unora din reptile (4524): își aduse aminte de ~ul din urmă ce mai avea de la știucă (MERA); se făcuse un șarpe așa de frumos cum nu mai văzuseră ei: ~ii lui erau ca de aur (ISP.); tot astfel despre balauri și zmei: Rîul luciu se 'ncovoaie sub copaci ca un balaur Ce în raza dimineții mișcă ~ii lui de aur (ALECS.); Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese Feți frumoși cu păr de aur, zmei cu ~ii de oțele (EMIN.); Ⓕ: razele soarelui bat pieziș, împrăștiind ~i de aur pe 'ncrețiturile apei (VLAH.) ¶ ② ~ii unei armure, plăcile suprapuse ca niște solzi la unele armure ¶ ③ *pl.* Mici plăci cornoase la picioarele păsărilor și la coada unor mamifere, ca d. e. la castor ¶ ④ *pl.* Lame subțirele, foliole mici care apără unele părți ale plantelor sau ale florilor ¶ ⑤ Pulbere răspîndită pe aripile fluturilor [comp. vsl. sluzŭ].

Fig. 4524. S. Solzi.

SOLZI (-zesc) *vb. tr.* A acoperi cu solzi sau în felul cum sînt așezați solzii pe pești: n'ai decît să-mi solzești o cămașe cu galbini (GR.-N.).

SOLZIȘOR *sm. dim.* SOLZ: ține acest ~, și cînd vei gîndi la mine, eu voiu fi la tine (ISP.).

SOLZOS *adj.* Care pare a fi alcătuit din solzi; care se desface, se dezlipește sub formă de tăblițe, ca și cînd ar fi format din solzi.

*SOMA (-mez) *vb. tr.* A încunoștința pe cineva, în formele stabilite de lege, că trebue să facă cutare sau cutare lucru: l-am somat să-mi plătească datoria [fr. sommer].

† SOMĂ (*pl.*-me) *sf.* Sumă; număr mare, mulțime: i-au dat pricină că nu dă seamă de o ~ de bani a vistieriei (M.-COST.); se va rădica cîtă-va ~ de oaste... de vor prăda în țara turcească (MUST.); și era împrejurul lui ~ ca să ne prinză ...și noi ne apăram cu cuțitele (GR.-N.); ☛ SUMĂ [it. somma].

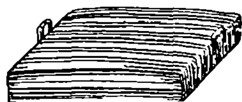
*SOMAȚIUNE, SOMAȚIE *sf.* Faptul de a soma; actul scris care cuprinde somațiunea făcută: cu cel puțin o zi înainte de ori-ce execuțiune, agentul ce are să execute va face o somație datornicului (PR.-CIV.); era la masă, cînd feciorul îi aduse somația (VLAH.) [fr.].

*SOMBRU *adj.* Întunecos; întunecat, posomorît: mobila, pereții, ușile, toate aveau un aspect ~ (VLAH.) [fr.].

○ SOMENĂ = SOMINĂ.

SOMEȘANA *sf.* Numele unui joc țărănesc [Someș].

*SOMIERĂ (*pl.*-re) *sf.* Saltea elastică din păr de cal și arcuri sau numai din inele de metal a căror elasticitate e datorită unui sistem de resorturi (4525) [fr. sommier].

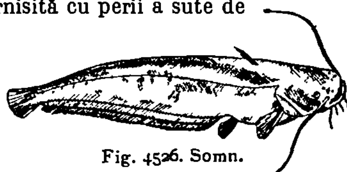

Fig. 4525. Somieră.

○ SOMINĂ (*pl.*-ini) *sf.* ① *Băn. Trans.* Par, prăjină ce se pune orizontal pe furci, spre a forma pătulul ¶ ② *Olten.* Scobitură, văgăună în mal subt apă, unde stau peștii; gaură de șobolan, de cîrtiță, etc.; tainiță făcută de porci (CONV.) (CIAUȘ.) [srb. somin].

*SOMITATE *sf.* Persoană care, prin meritele ei, ocupă un loc de frunte printre oamenii de știință sau literați: somitățile științei, literaturii [fr.].

SOMN[1] (*pl.*-nuri) *sn.* ① Starea în care se află cineva cînd doarme și în timpul căreia corpu e ca și amorțit, iar activitatea organelor simțurilor încetează pentru moment: nu se pot ține pe picioare de piroteala ce-i apucă și cad într'un ~ adînc și nu mai știu nimic (ISP.); ~ greu, de plumb; ~ liniștit, binefăcător, turburat, ușor; ~ ușor! urare cuiva care se duce să se culce; ~ magnetic, produs de fluidul magnetic; a-l prinde, a-l fura ~ul; a trage un ~; a-și face, a nu-și face ~ul; a se deștepta, a se trezi din ~; cu ochii umflați de ~; în ~, în timpul somnului; cînd copiii rîd prin ~, văd pe Dumnezeu și pe Maica Domnului (GOR.); mi s'a speriat somnul și nu mai pot dormi; a pierde ~ul, a nu mai putea dormi, a căpăta insomnie; Ⓟ a lua, a fura ~ul, a face să nu mai poată dormi, a-l face să capete insomnie: nu se sărută copiii cînd dorm, că le iei ~ul (GOR.) ¶ ② Nevoie, dorință pe care o simte cineva de-a dormi: a-i fi, a-i veni ~; a pica de ~; a nu mai putea de ~; somnul îl copleși și căzu ca un mort (ISP.) ¶ ③ Ⓕ ~ul cel lung, ~ul cel de pe urmă, ~ul de veci, moartea; a adormi ~ de veci, etc., a muri ¶ ④ Ⓕ Stare de neactivitate, de inerție: ~ul naturii ¶ ⑤ ~ul iernii, amorțire ce cuprinde pe unele animale cînd vine iarna ¶ ⑥ ~ul plantelor, pozițiune particulară pe care o iau unele organe ale plantelor, în special frunzele și florile, cînd se apropie noaptea ¶ ⑦ = MĂRGICA-CUCULUI (☛ CUC⑤) [lat. somnus].

SOMN[2] *sm.* Pește, originar din basinul Dunării și al Volgei, și care se mai găsește în restul Europei numai în cîteva lacuri din Elveția; e, împreună cu morunul, unul din cei mai mari pești comestibili din lume și totdeodată cel mai mare din peștii apelor Europei, căci poate ajunge pînă la 5 m. lungime și la o greutate de 500 de kgr.; are capul mare, bulbucat, lătăreț, turtit, de aceeași grosime cu corpul; gura, largă cît capul, e osoasă și garnisită cu perii a sute de dinți; falca de jos e mai lungă, mai ieșită; din aceasta ies patru mustăți mici, iar din falca de sus două mustăți foarte lungi; se hrănește cu viermi, insecte, etc., cînd e mic, și mai numai cu pești, cînd e mare; poartă diferite numiri după vîrsta și mărimea lui: moacă, cînd e mărunt; somoteiu, cînd e de 1-2 kgr.; iaprac, cînd e mai măricel; somn pană, cînd e mare de tot (*Silurus glanis*) (4526): primăvara, cînd se duce ghiața, atunci se bat ~ii și podușii (RET.) [rus. somŭ].

Fig. 4526. Somn.

+ SOMNA (-nez) *vb. tr.* Ⓟ A dormi: Puțin somn somnai, Frumos vis visai (PAMF.); (hameleonul) cu ochii deschiși somna și cu toată fantazia deșteptată visa (CANT.) [somn].

SOMNĂ = SUMNĂ.

*SOMNAMBUL, SOMNAMBULĂ (*pl.*-le) *adj.* și *sm. f.* ① Acela, aceea care se scoală în somn, umblă, face cîte ceva, vorbește fără a se trezi și se culcă iar, neaducîndu-și aminte de nimic, cînd se deșteaptă; lunatec: își duse mîna la pălărie... cu acea privire fixă de somnambul a omului aiurit de durere (VLAH.) ¶ ② Persoană pe care un magnetizator o adoarme și-i pune întrebări cu privire la starea unui bolnav, la remediile care l-ar putea lecui, etc. [fr.].

*SOMNAMBULISM *sbst.* ① Afecțiune a funcțiunilor cerebrale care face pe cineva să devie somnambul; ‡ lunătăcie ¶ ② ~ magnetic, somn anormal care poate fi provocat, la persoanele extrem de nervoase, prin influența fluidului magnetic [fr.].

*SOMNIFER 1. *adj.* Care provoacă somnul, care adoarme: macul e o plantă ~ă.

2. (*pl.*-ere) *sn.* Substanță care provoacă somnul [fr.].

SOMNIȘOR[1] *sm.* *dim.* SOMN[2].

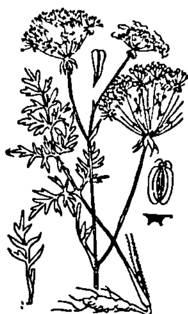
SOMNIȘOR[2] *sm.* ① = MAC[2] ① ¶ ② — APĂRĂTOARE ⑤ ¶ ③ = TALPA-GÎȘTEI[1] ¶ ④ = MĂRGICA-CUCULUI (☛ CUC ⑤) [somn[1]].

*SOMNOLENȚĂ *sf.* = PIROTEALĂ: ceilalți rămaseseră cîtva timp într'un fel de nemișcare, amestecată cu o ușoară ~ (FIL.) [fr.].

○ SOMNORE(A) *sm. Trans.* Poreclă dată unuia care e vecinic s o m n o r o s, care nu se mai satură de somn: dar scoală, somnore, ce zaci ca o vită? vezi de gată carul și mergi la pădure (RET.).

SOMNOROS, SOMNUROS 1. *adj.* ① Căruia-i e s o m n: dacă dormi în sărbători mari, somnoros vei fi peste tot anul (GOR.); ce poruncești, cocoane? ziseră ei, intrînd în casă somnuroși și zăpăciți (FIL.); Ⓕ: Copacii somnoroși ne chiamă S'acopere iubirea noastră (VLAH.); stete multă vreme gînditor la opaițul ce arunca lumină somnoroasă (SLV.) ¶ ② Căruia-i place să doarmă mult, căruia vecinic i-e somn: bursucii somnoroși, cari ies numai noaptea din vizunii (ODOB.); tîrgușorul Vlădenii era de-a pururea somnoros (D.-ZAMF.) ¶ ③ *Pr. ext.* Leneș, trîndav; care abia se mișcă: la omul frumos îi stă bine și cam somnuros (RET.).

2. SOMNOROASĂ *sf.* ① Plantă cu frunzele acoperite cu perii aspri; face flori albe, dispuse în umbele, și niște fructe ovale, păroase între aripi *(Laserpitium prutenicum)* (▪ 4527): de nu doarme copilul, scaldă-l cu stroh sau cu ~ și-i fă de plînsori (GOR.); să nu mai mănînci din bucatele ce ți-a fierbe baba, pentru că-s făcute cu ~ (EMIN.); culege o poală de ~, pe care o fierbe la un loc cu o vadră de lapte dulce (CRG.) ¶ ② = PIDOSNIC 2 ¶ ③ = ZMEOAICĂ ② ¶ ④ — CAPTALAN-NEGRU.

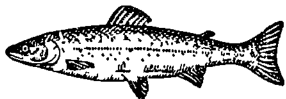

Fig. 4527. Somnoroasă.

SOMNOROȘIE *sf.* Starea celui s o m n o r o s, piroteală, somnolență: dulcea și voluptoasa ~ a lunii (EMIN.).

SOMNULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* SOMN[1]: pînă atunci, pune capul ici în poala dadei și trage un ~ bun (ISP.).

○ SOMNUROS ☛ SOMNOROS.

*SOMON *sm.* Pește de mare, de unde se urcă în rîuri, și a cărui carne, de coloare roșie, e grasă, hrănitoare și foarte gustoasă *(Salmo salar)* ▪ 4528) [fr. s a u m o n].

Fig. 4528. Somon.

SOMOT *sbst. Trans. Băn.* Catifea [germ. S a m m e t. cu pronunțare dialectală].

SOMOTEIU *sm.* ☛ SOMN[2].

*SON (*pl.*-nuri) *sn.* Sunet [fr.].

*SONATĂ (*pl.*-te) *sf.* ♩ Compoziție de muzică instrumentală, alcătuită din trei sau patru bucăți de un caracter și de o mișcare diferite: ~ de Beethoven, de Mozart; Mărioara îmi cîntă la pian sonata care-ți place dumitale (BR.-VN.) [fr. < it.].

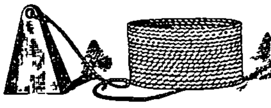
*SONDA (-dez) 1. *vb. tr.* ① A căuta să afle cu ajutorul sondei adîncimea unei ape al cărei fund nu se vede: ~ un rîu, coasta mării ¶ ② A cerceta diferitele straturi ale unui teren cu ajutorul sondei; Ⓕ: ~ terenul, a cerceta de aproape, cu băgare de seamă o afacere, înainte de a o întreprinde ¶ ③ A introduce un instrument anume. în interiorul unui lucru, spre a constata ce se află înăuntru sau de ce calitate este dincolo de suprafață ¶ ④ În chirurgie, a căuta să-și dea seama de starea unei răni, cu ajutorul unei sonde introduse înăuntru ¶ ⑤ Ⓕ A căuta să afle, să ispitească gîndurile, intențiunile cuiva.

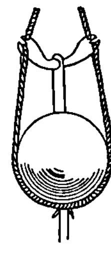
2. *vb. refl.* A căuta să-și dea seama de starea de spirit, de dispoziția în care se află [fr.].

*SONDĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Instrument alcătuit dintr'o sfoară lungă, de capătul căreia e atîrnată o greutate de plumb, cu care se măsoară adîncimea mării, a unui rîu, etc. (▪ 4529 ; cînd se măsoară adîncimile mari, sfoara e înlocuită printr'o sîrmă solidă (▪ 4530) ¶ ② Sfredel mare cu care se găurește pămîntul spre a se recunoaște natura straturilor terenului sau cu care se fac puțuri arteziene ¶ ③ Puț de petrol cu toată instalațiunea lui deasupra pămîntului; ☛ PUȚ③ ¶ ④ Instrument de chirurgie cu care se sondează rănile și cu care se fac anumite operațiuni [fr.].

*SONDAJ (*pl.*-aje) *sn.* Faptul de a sonda [fr.].

*SONERIE *sf.* ① Sunetul mai multor clopote puse în mișcare în același timp ¶ ② Totalitatea pieselor, rotițelor, etc. dintr'un ceasornic care fac ca să sune ceasurile ¶ ③ ~ electrică, clopoțel electric (☛ CLOPOȚEL ④) (▪ 4531) [fr. s o n n e r i e].

Fig. 4529. Sondă.

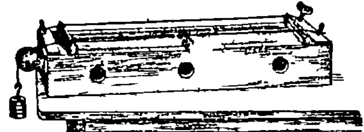

Fig. 4530. Sondă marină.

*SONET (*pl.*-ete) *sn.* Poezie de 14 versuri compusă din două strofe de cîte 4 versuri și urmate de alte două de cîte 3 versuri, supuse unor reguli speciale, în ce privește rima [fr. s o n n e t].

Fig. 4531. Sonerie electrică.

*SONOMETRU (*pl.*-tre) *sn.* Instrument de fizică cu ajutorul căruia se studiază legile vibrațiunilor coardelor sonore și se măsoară intensitatea unui sunet (▪ 4532) [fr.].

*SONOR *adj.* ① Care produce un sunet prin vibrare: corp ~; tuburi ~e, niște tuburi cu pereții tari și care dau sunete, cînd vibrează aerul într'însele ¶ ② Care sună tare, cu putere și armonie, răsunător: un glas ~; o fanfară ~ă ¶ ③ Din care rezultă un sunet: vibrațiuni ~e ¶ ④ Se zice despre timbrul unei voci sau unui instrument, foarte pătrunzător sau care se aude de la distanță ¶ ⑤ Film ~, film cinematografic în care personagiile vorbesc și cîntă ¶ ⑥ Consonante ~e, consonantele b, v, d, z, g, j, care se rostesc închizîndu-se aproape cu totul gura [fr.].

Fig. 4532. Sonometru.

*SONORITATE *sf.* ① Însușirea a tot ce e sonor: ~a unui piano; ~a aurului; sufletul lui găsea un farmec în... glasul ei curat, cu sonorități de cristal (VLAH.) ¶ ② Proprietate ce au unele corpuri de a reda mai puternice sunetele repercutîndu-le [fr.].

SOPĂ (*pl.*-pe) *sf.* Bîtă scurtă și groasă, măciucă garnisită la cap cu fier ce purtau odinioară ienicerii în locul puștii: ce te-aș măsura eu cu sopa, ca'n vremea ienicerilor! (ALECS.) [tc. s o p a].

○ SOPON... ☛ SĂPUN...

*SOPORIFIC 1. *adj.* Care are însușirea de a provoca somnul: macul e ~.

2. (*pl.*-ice *sn.* Substanță, medicament care provoacă somnul [fr.].

*SOPRANO *sf.* ♩ ① Voce obicinuită, subțire și înaltă, de copii sau de femeie ¶ ② Voce studiată, capabilă de a executa arii mari și grele ca factură ¶ ③ ~ lejeră, voce mlădioasă, volum mic, dar dulce, cu întindere lesnicioasă în registrele de sus, pînă la do și chiar re ¶ ④ ~ lirică, de asemenea plăcută, mlădioasă, dar de un volum mai măricel; este vocea preferată pentru arii și romanțe ¶ ⑤ ~ dramatică, voce cu volum mare, viguros în registrul central, mai totdeauna lipsit de acute superioare ¶ ⑥ Mezzo ~ ☛ MEZZO-SOPRANO [it.]. 38.500

○ SOR[1] *sbst. Trans. Maram.* (BUD.) (VIC.) (CONV.) (BRL.) = ȘORICIU[1]: Tînăra mănîncă ~, Bătrîna de ce i-e dor (BRL.) [lat. s u b e r „plută“].

† SOR[2] ☛ SORĂ.

SORĂ, † SOR (*pl.* surori) *sf.* ① Fata născută din aceeași părinți sau numai din același tată ori din

aceeaşi mamă: **unchiul şi ginerele de pre nepoata cea dintîiu vor putea lua pre două surori** (PRV.-MB.); **luase Traian fecior de suflet... pe Adrian, nepot de sor al său** (N.-COST.); **~ bună**, care e născută din aceeaşi părinţi; **~ vitregă**, născută din acelaşi tată şi dintr'o mamă deosebită sau din aceeaşi mamă şi din alt tată; **surori de lapte**, care au supt de la aceeaşi doică ¶ ② **~ de mire, de ginere, de mireasă** = **DRUŞCĂ** ¶ ③ **Soro**, termen cu care ne adresăm unei fete sau femei, în semn de prietenie sau de dragoste frăţească; adesea întrebuinţat şi de bărbat către nevastă: **într'o zi... zise bărbatul către femeie: soro, de la mila lui Dumnezeu noi n'avem copii; să mergem pe cîmp, şi ce vom găsi, aceea să ne fie copil** (ISP.) ¶ ④ Titlu ce se dă călugăriţelor sau pe care şi-l dau maicile între ele ¶ ⑤ **~ de caritate** ☞ **CARITATE**② ¶ ⑥ *F* **~ cu**, la fel cu, înrudit cu: **avocatul Panaitescu a mîncat o sfîntă de bătaie sor cu moartea, din care nu se ştie de-o scăpa** (DLVR.); **îi făgădui o sfîntă de bătaie, soră cu moartea** (ISP.) ¶ ⑦ Ⓕ Se zice despre unele lucruri cari au aceeaşi origine: **limba română e ~ cu limba italiană; toate limbile romanice sînt limbi-surori; de sute de ani, două ţări surori... Moldova noastră şi Valahia... se sfîşie şi se mănîncă între dînsele** (CRG.) ¶ ⑧ Ⓕ Se zice şi despre unele lucruri aşa de strîns legate între ele, încît se pot asimila cu nişte surori: **pictura şi sculptura sînt două arte surori** ¶ ⑨ În legătură cu *adj. pos.* **mea, ta, sa**, se întrebuinţează mai adesea forma **soru**: **soru-mea, soru-ta, soru-sa**; la *gen.-dat.*: **surorii-m(e)i, surorii-t(e)i, surorii-s(e)i**, alături de **soru-m(e)i, soru-t(e)i, soru-s(e)i**: **craiul Şvedului, cînd au murit, au lăsat diată de crăie sorusei, care este acum vie** (NEC.) ¶ ⑩ ♣ **SORA-SOARELUI** **FLOAREA-SOARELUI** ¶ ⑪ ♣ **SOR-CU-FRATE**, plantă cu flori galbene-aurii, despre care poporul crede că o poartă hoţii în sîn, cînd se duc să fure, spre a-i feri de a fi prinşi; numită şi „ciormoiag", „carpenă", „scrab", „miază-noapte", etc. *(Melampyrum nemorosum)* (▣ 4533) [lat. s o r o r, -o r i s, *pl.* s o r o r e s].

Fig. 4533. Sor-cu-frate.

SORB¹ *sm.* ♣ ① Mic arbore din fam. rozaceelor, cu flori albe, numeroase, dispuse în corimbe mari; fructul cărnos, oval sau aproape globulos, e brun-gălbuiu cu puncte albe; creşte prin pădurile din regiunea deluroasă *(Pirus torminalis)* (▪ 4534) ¶ ② = **SCORUŞ-DE-MUNTE** [lat. s o r b u s].

SORB² (*pl.*-**buri**) *sn.* ① Vîltoare, vîrtej ca o pîlnie, unde apa se duce la fund şi de acolo revine la suprafaţă: **odată a mers o femeie şi o copilă să spele lînă la un iaz în coşarcă, şi cum spălau, ~ul le-a sorbit** (VOR.); **m'am cufundat pentru totdeauna într'un ~ cumplit** (SAD.); **~ul mărilor**, *a)* locul unde se adună toate apele din lume (ŞEZ.); *b)* fiinţă mitologică care soarbe marea: **~ul mărilor e acela care sorbeşte marea, căci din cîte ape se varsă în mare s'ar înneca lumea** (VOR.) ¶ ② **~ul pămîntului**, *a)* mijlocul pămîntului, buricul pămîntului, pe unde te scobori pe ceea lume (VAS.); *b)* marea care, după credinţa poporului, desparte lumea noastră de tărîmul celălalt [s o r b i].

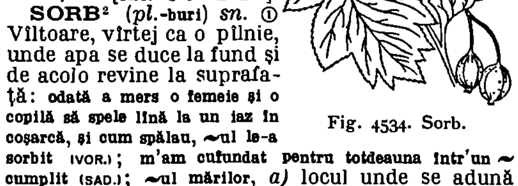

Fig. 4534. Sorb.

Fig. 4535. Sorbestrea.

○**SORBEALĂ** (*pl.*-**eli**) *sf.* *Maram.* ✕ = **SORBITURĂ**②: **în aceste nouă zile... ~ nu-i iertat să mănînce** (BRL.) [s o r b i].

SORBESTREA *sf.* ♣ Plantă ierboasă cu rizomul gros, lemnos şi tulpina vîrtoasă, ramificată în partea superioară; florile, de coloare purpurie, sînt dispuse în capitule ovale-lunguieţe *(Sanguisorba officinalis)* (▪ 4535) [comp. it. s o r b a s t r e l l a].

***SORBET** (*pl.*-**ete**) *sn.* ♀ Băutură răcoritoare, aproape îngheţată, preparată din zeamă de fructe şi licheururi alcoolice: **Ah! tulbure-i, Doamne, impusul ~, Şi limpede-i vinul oprit de profet** (COŞB.) [fr.].

SORBI (**sorb**) *vb. tr.* ① A bea ceva trăgînd puţin cîte puţin din lichid: **sorbea dintr'o ceaşcă pe care o ţinea cu amîndouă mîinile** (VLAH.); **toţi sorbeau astă iscusită băutură** (NEGR.); **bunico, zise domniţa, să sorb şi eu o gură de apă pe gurguiul ulcioruluí** (DLVR.) ¶ ② A bea pînă nu mai rămîne nimic: **Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri, de se sbăteau peştii pe uscat** (CRG.); **~ un ou** ¶ ③ A înghiţi: **pămîntul s'au desfăcut... şi l-au sorbit de viu** (DOS.); **şi apa se repezi năprasnic să-l soarbă, şi mai multe nu** (DLVR.); Ⓕ: **se uita la dînsul parcă să-l soarbă cu privirea** (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A bea dintr'o înghiţitură: **eram frumuşică în pelinci, de-ţi venea să mă sorbi într'o lingură de apă** (GN.) (☞ **LINGURĂ**②) ¶ ⑤ A trage în sine, a absorbi: **Dunărea... soarbe 120 de rîuri** (VLAH.); **În curînd şi el apare pe-orizontul aurit, Sorbind roua dimineţii de pe cîmpul înverzit** (ALECS.); **tînăra Elena şedea acum la fereastră şi sorbea cele dintîiu raze ale soarelui** (GN.) ¶ ⑥ **~ vorbele, cuvintele cuiva**, a asculta cu multă luare aminte, cu mult interes spusele cuiva, ca şi cînd ar voi să le absoarbă: **sorbeau vorbele cu atîta sete, ...ca mai uşor să culeagă din ele învăţătura** (SLV.); **o fetiţă îmi sorbea cuvintele** (DLVR.) ¶ ⑦ ‡ A slei, a seca (de locuitori: **Dacia, după atîtea războaie... sorbită şi stinsă au fost** (LET.) [lat. vulg. *s o r b ī r e — clas. s o r b ē r e].

SORBITOR *adj. verb.* **SORBI** şi *sm.* Care soarbe: **era un păgîn rău, turbat şi mare ~ de sînge asupra creştinilor** (NEC.).

SORBITURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* ① Faptul de a s o r b i; cît se soarbe dintr'odată: **simţi că... un fel de ~ îl trăgea şi-l tot mişca din loc** (ISP.); **după prima ~ de vin, sîngele se urcă uşor în obrazul doamnelor** (D.-ZAMF.); **am să... beau tot vinul dintr'o ~** (DLVR.) ¶ ② *Trans.* ✕ Zeamă, mîncare lichidă, udătură: **oaspeţilor ...li se dă... numai pîne şi sare... rar unde şi puţină ~** (MAR.).

SORCOVĂ (*pl.*-**ve**) *sf.* Beţişor sau rămurică verde de măr, de păr, de cireş sau de prun, împodobită cu flori de hîrtie colorată, cu beteală, etc., cu care umblă copiii, pe la casele oamenilor, în dimineaţa de Sf. Vasile, urîndu-le ani mulţi şi fericiţi; în timp ce rostesc urarea, lovesc uşor cu sorcova spinarea aceluia pe care-l felicită; datina aceasta e răspîndită numai în Muntenia (▪ 4536, 4537): **le e ruşine să-şi lase copilaşii... să umble cu icoana Naşterii şi cu sorcova la Anul-nou** (ISP.) [s o r c o v i].

Fig. 4536. Sorcovă.

Fig. 4537. Copii umblînd cu sorcova.

SORCOVAT ☞ **SOROCOVAT**.

SORCOVEALĂ, **SORCOVĂEALĂ** (*pl.*-**eli**) *sf.*, **SORCOV(Ă)IT** *sbst.* Faptul de a s o r c o v (ă)i; urare cu sorcova.

SORCOVI (-**ovesc**), **SORCOVĂI** (-**ăesc**) *vb. tr.* ① A ura cu s o r c o v a: **rostind cuvintele acestea şi lovind încetişor cu sorcova pe cei de casă, zic că-i sorcovesc sau îi sorcovăesc** (MAR.) ¶ ② *F* A bate, a lovi cu un băţ: **uneori întorcea biciul şi o sorcovea cu codiriştea de corn** (S.-ALD.) [bg. s u r v a k a m ŭ].

SORCOVIT ☛ SORCOVEALĂ.
SOR-CU-FRATE ☛ SORĂ ⑪.
SOREAN *sm.*, SOREAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* = OBLEȚ [soare].
***SORGINTE** *sf.* Izvor; obîrșie [it. sorgente].
SORI (-resc) 1. *vb. tr.* A expune la soare, la acțiunea razelor solare: cînd pălește soarele, le mai scoate nițel (alunele) de le sorește (SEV.).
2. *vb. refl.* A se încălzi la soare; a se expune acțiunii razelor solare: moș Mihai stă pe prispa casei, sorindu-se ca o șopîrlă (E.-ALD.); văd într'un țarc, alăturea de grajd, doi miei cari se soresc (SAD.); apa se strecoară, iar florile se pun ca să se sorească la soare încă două, trei ceasuri (PAMF.).
3. *vb. intr.* A luci, a lumina ca soarele: ...un scut de fier săpat ce ca soarele sorea (ALECS.).
○ **SORIC** ☛ ȘORICIU.
SORICĂ *sf. Maram. Oaș. Bucov. dim.* SORĂ. Surioară: „Sfinte Soare, sfinte Soare, cine-i mai frumoasă?" Da soarele-i răspundea: „sorica ta!" (SB.).
○ **SORICEL** *sm. Băn. numai în* COADA-SORICELULUI = COADA-ȘORICELULUI.
SORIOARĂ = SURIOARĂ.
***SORIȚĂ** (*pl.*-te) *sf.* Raționament alcătuit dintr'un șir de propozițiuni, așezate astfel ca atributul fie-căreia din ele să devie subiectul celei următoare [fr.].
SORLIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = ȘORLIȚĂ.
† **SOROACĂ** (*pl.*-ce) *sf.* ① ‡ Punct (semn de interpuncțiune) ¶ ② ‡ Pauză (în psaltichie) ¶ ③ ‡ Verset (în Biblie, în Psalmi) ¶ ④ *Trans.* (DENS.) Citație (la judecată) [vsl. sroka].
SOROC (*pl.*-oace) *sn.* ① Termen fixat dinainte, cînd urmează să se facă sau să se întîmple ceva: Așa dar viind ~ul ursul examen să dea, Se rîndui ziua, locul și toți adunați ședea (PANN); a pune ~, a fixa un termen: Pun ~, hotărăsc ziua, între ei s'alcătuesc (LET.); Ⓟ: drumul ~ n'are, cînd pleacă cineva la drum, nu poate ști mai adesea cînd ajunge la locul destinat ¶ ② Termen de plată, zi hotărîtă pentru plata unei sume: cel cu ~ împrumutat e dator a plăti la ~ (LEG.-CAR.); la ~, moșul se duce cu dobînda, cum am vorbit (R.-COD.); iau condeiul și-i dau o chitanță precum că am primit de la el 4000 de lei cu ~ peste cinci zile (BR.-VN.) ¶ ③ Răgaz: îți dau ~ pînă mîine să gîndești dacă te încumeți ori ba (ISP.); mai ai ~ pînă Duminecă (R.-COD.) ¶ ④ Răstimp, interval: Adevărat, se 'ntîmplă să zici, pe la soroace, Cîte-o vorbă, două, care la unii îi place (ALX.); povețele, blîndețea, o vorbă aspră la soroace... au gonit... pornirile și deprinderile rele (CAR.) ¶ ⑤ = MENSTRUAȚIE ¶ ⑥ *pl.* Epocile prescrise pentru pomenirea răposaților: șapte ani de-a rîndul îi făcuse toate soroacele, cu colivă și cu colaci, ca la morți (I.-GH.); știu că, dacă m'ar omorî pe mine, mi-ai juca hora la soroace, în loc să-mi faci pomană (CAR.) [vsl. suroků].
SOROCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a soroci ¶ ② *Trans.* (BUD.) Citație.
SOROCI (-ocesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) fixa un termen; a (se) hotărî ziua de plată: ~ ziua judecății ¶ ② A (se) hotărî (într'un fel): nu mai țin minte cum s'a sorocit căsătoria tinerei fete (GRIG.) ¶ ③ † *Trans.* A cita înaintea judecății, a da un termen de înfățișare ¶ ④ A ursi; a meni ce trebue să se întîmple cuiva [soroc].
○ **SOROCINĂ** (*pl.*-ne) *sf. Băn.* = COADA-ȘOARECELUI [lat. (cauda) sorĭcīna].
SOROCIRE *sf.* ① Faptul de a soroci ¶ ② Înfățișare (la proces): sînt silit să merg la o ~ și-s bătrîn și uite-i calea grea (R.-COD.).
SOROCIT *adj. p.* SOROCI. ① Hotărît, fixat: sosind ziua ~ă, duseră pe bietul cioban la spînzurătoare (R.-COD.); a scris într'o carte, din care nu se poate șterge nici o literă, că azi e ~ sfîrșitul (BR.-VN.) ¶ ② Ursit, menit.
‡ **SOROCOVĂȚ**, SORCOVĂȚ *sm.* = SFANȚ: un sorocovăț nemțesc plătea tata pe lună dascălului, ca să mă învețe (CRG.); căuta să-i scoată încăpățînatului bătrîn... gărgăunii din cap, arătîndu-i într'o sară un ciorap plin de sorocoveți (GRIG.); cînd te duceai cu un sorcovăț în piață, cumpărai cît puteai aduce în spate (SAD.) [rut. sorokovéć].
○ **SOROREA** (*pl.*-rele) *sf. dim.* SORĂ.

SORTI (-tesc) 1. *vb. tr.* A-i hotărî soarta, a-i ursi, a-i meni: se vede că i-a fost sortit să-și tragă păcatul (GN.); se vede că așa i-a fost sortit și n'am ce face (CRG.).
2. *vb. refl.* A se urina în pat și a se murdări (*vorbă de copii*) (R.-COD.) (comp. SOARTE ⑨).
SORȚ ☛ SOARTE ⑤ ⑥.
† **SORȚAR** *sm.* Cel ce a tras la sorți (pentru serviciul militar).
SORȚAȘ *sm.* Care e predestinat de soarte, căruia i-e sortit ceva: pe robii aceștia, ~ii morții, după c-ei stropeau cu vin pe cap, îi ucideau (VLAH.) [sorț].
SORȚI (-țesc) *vb. tr.* și *intr.* A meni, a ursi: (ursitoarele) încep pe rînd... a ~ soartea noului născut, spunînd din fir în păr toate cele ce au să i se întîmple (MAR.); dacă copilul s'a născut într'un ceas bun, (ursitoarele) prind ...a-i ~ de bine (MAR.) [soarte].
○ **SORUICĂ** (*pl.*-ce) *sf. Băn. dim.* SORĂ: o ~, sorioară! vino-mi-ți la moșu, că aci nu e prea bine de tine! (TICH.).
○ **SORUREA** (*pl.*-rele *sf. dim.* SORĂ.
***SOS** (*pl.*-suri) *sn.* Zeamă preparată cu sare și piper (uneori și cu lămîie, untdelemn, muștar sau alte ingrediente), care servește să dea mai mult gust bucatelor: Pentru un pește mare cu ce ~ să-l gătească (ALX.) [fr. sauce].
SOSI (-osesc) 1. *vb. tr.* A ajunge pe cineva din urmă: hodiniți, că vă sosim și noi (VÎRC.); înainte, copii, înainte cu Dumnezeu, că-l sosim pe Moș Crăciun (DLVR.).
2. *vb. intr.* ① A ajunge la locul de destinație, a atinge ținta călătoriei: dă Dumnezeu de vine și drăguța de noapte și el tot nu mai sosește acasă, ba nici de sat nu se apropia (RET.); pînă a sosire hatmanul... Bogdan-Vodă au trecut Nistrul în ceasta parte (GR.-UR.); trenul a sosit cu întîrziere; mi-au sosit banii de-acasă ¶ ② A veni timpul, momentul: cînd îi sosi ceasul, abia apucă să nască și întrebă pe împărat... (DLVR.); Mie timpul mi-a sosit, Timpul de căsătorit (ALECS.-P.) ¶ ③ A deveni după oare-care trecere de timp, a ajunge într'o stare oare-care: înțelegînd la ce slăbiciune au sosit, biruit fiind de Leși (M.-COST.); așa... au sosit Despot-Vodă la mai mare perire (N.-COST.) ¶ ④ ‡ A-i ajunge, a-i fi de ajuns: nu sosea lui Ștefan-Vodă ale sale să le țină... ce, de lăcomie, cele ce nu era a lui, încă vrea să le cuprindă (GR.-UR.) [ngr. viit. σώσω < σώνω].
***SOSIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* Vas în care se pune sosul [fr. saucière].
SOSIRE *sf.* ① Faptul de a sosi: ~a căruței cu pîne neagră, sunetul goarnei... sînt primite cu o mare bucurie (IRG.) ¶ ② Momentul, timpul cînd sosește: voiu fi acolo la ~a trenului; la ~a primăverii.
SOSIT 1. *adj. p.* SOSI. Ajuns: văzîndu-se Bator Jigmond, Domnul de Ardeal, ~ la bătrînețe (M.-COST.).
2. *sbst.* Faptul de a sosi; bun ~! urare făcută celuia ce sosește din drum: Bun ~, frate Ghemiș! Bine făcuși că veniși (ALECS.-P.).
†**SOTNIC** *sm.* ① Căpitan (la Cazaci): Duca-Vodă... au ales din capete dintre dînșii și au pus giudecători și polcovnici și ~i (NEC.) ¶ ② *Mold.* Străjer: stăteam în preajma cîrligelor ori a leseî toată noaptea, ~ nedeslipit, ascultînd povești încete la focul de găteje (SAD.) [rus.].
SOTNIE *sf.* Escadron de Cazaci [rus.].
SOȚ *sm.* ① Tovarăș; însoțitor: în spaima ce stăpînea pe toți, nimeni nu voia să ajute pe ~ul său (BĂLC.); ~ii mei rînjeau pe sub mustață..., iar mie îmi cam căzu nasul (ISP.) ¶ ② ‡ Prieten: o! ~ii miei și ucenicii miei... vă pare că nu veți putea acestea să le tocmiți (VARL.) ¶ ③ Bărbat (însurat): Ștefanida aflîndu-să atunce rămasă săracă de ~ul ei (DOS.) ¶ ④ ‡ Unul din cei doi căsătoriți (bărbatul sau nevasta): muiarea carea ai dat mie ~ déde mie den lemn și mîncai (PAL.); să va înțelege cum... au bărbatul au muiarea va să hiclenească pre soțu-său cu otravă (PRV.-LP.) ¶ ⑤ = PĂRECHE ⑨: numai decît să mergi să aduci ~ul păpucului ăstuia (RET.) ¶ ⑥ (Număr) cu ~, care se poate împărți exact cu 2, număr pereche; (număr) fără ~, care nu se poate împărți exact cu 2, număr nepăreche: să nu faci paști, nici ouă roșii fără ~, că nu-i bine (GOR.); cînd pune ouăle sub cloșcă, nu le pune cu ~, ci fără ~, să iasă din toate pui (GOR.); ~, ori făr' de (~)! joc în care unul trebue să ghicească dacă numărul obiectelor ținute în pumn de către celălalt sînt cu soț sau fără soț [lat. socius].
SOȚIE *sf.* ① † Tovărășie: și 'mblară amîndoi în ~ (DOS.) ¶ ② † Tovarăș, tovarășă: asociat: Eliogabal...

ș'au ales ~ la împărăție pre Alexandru, fiul mai mic a văru-său (N.-COST.); cela ce va da altuia arme... acela se va pedepsi ca un ucigătoriu.. pentru că se chiamă ~ cu dînșii (PRV.-MB.); Așa tînărul se 'nsoară, după cum și trebuia, Și o nevastă bună ~ în casă-și ia (PANN) ¶ ③ ‡ Pereche căsătorită (bărbatul și nevasta): fiești-ce ~, ce se zice bărbatul și muierea (PR.-GOV.) ¶ ④ Femeie în raport cu bărbatul, cu soțul ei, nevastă: El cînd vrea să-și ia ~, Nu caută bogăție, Ci de vrednicie 'ntreabă (PANN); Ⓟ: caută ~ să-ți placă ție, iară nu altora ¶ ⑤ † Soț, bărbat [s o ț].

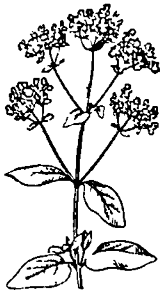
‡ **SOȚIIRE** *sf.* Tovărășie; societate [s o ț i e].

SOȚIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* SOȚIE. Nevestică: cînd îl văzură... cu o ~ de-i rîdeau și stelele de frumoasă, îl primiră cu mare bucurie (ISP.).

SOȚIOR *sm. dim.* SOȚ. Bărbățel: împărăteasa rămase încremenită cînd își văzu ~ul (ISP.).

***SOVIET** (*pl.*-ete) *sn.* Comitetul executiv, reprezentant al proletariatului și soldaților ruși, în urma revoluțiunii din 1917 [rus.].

***SOVIETIC** *adj.* Privitor la s o v i e t: regimul ~.

Fig. 4538. Sovirf.

SOVÎRF, SOVÎRV *sm.* ① Plantă ierboasă, aromatică, din fam. labiatelor, cu tulpina păroasă și cu flori roșii-purpurii, rar albe, reunite în mici spice oblonge sau cilindrice; numită și „solovîrf", „solovîrv", etc.; e foarte întrebuințată la țară pentru boitul lînei și ouălor *(Origanum vulgare)* (▪ 4538) ¶ ② = PĂLĂRIA-CUCULUI [srb. s u h o v r h].

SOVÎRVARIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Plantă ierboasă, cu flori galbene dispuse în panicule terminale; crește prin păduri și pășuni umede *(Hypericum quadrangulum)* (▣ 4539) ¶ ② Plantă ierboasă, cu flori galbene-aurii, așezate în capitule la vîrful tulpinii; cu aceste flori se face ceaiu care, după credința poporului, e bun pentru durere de pîntece *(Inula britannica)* (▣ 4540) ¶ ③ = VINDECEA [s o v î r v].

Fig. 4539. Sovirvariță.

Fig. 4540. Sovirvariță.

SOVON, SĂVON, ZOVON, ZĂVON (*pl.*-oane) *sn.* ① Văl (*în spec.* de mireasă): fața miresei e acoperită cu un sovon alb transparent (SEV.); tînăra fecioară se arătă... cu aburosul zovon de filaliu (ODOB.); Minerva, cum o văzu, îi dete un zovon... peste care-i puse o cunună de aur (ISP.) ¶ ② *Trans.Bucov.* Giulgiu (MAR.) [comp. gr. σάβανον > bg. s a v a n ŭ, rut. s a v a n „giulgiu"].

SOVONIT, SĂVONIT, ZOVONIT, ZĂVONIT *adj.* = ÎNSOVONIT: Pe o vale cotită, Vine vulpea zovonită (PAMF.), *ghicitoare despre* „ceață".

○ **SOVULCĂ** = SUFULCĂ.

○ **SPĂCEL** (*pl.*-ele) *sn. Băn. Trans.* ① = IE² ¶ ② Bluză: Vinde-o vacă ș'un vițel Și-și ia poale și ~ (MAR.) ¶ ③ Corset (BUD.) [s p ă t c e l].

***SPADĂ** (*pl.*-de, spede) *sf.* ① Sabie (*în spec.* lată, cu două tăișuri): Scoateți spada și jurați, Din a noastră dulce țară Dușmanul străin să piară! (ALECS.) ¶ ② PEȘTE-CU-SPADĂ ☛ PEȘTE ②.

***SPADASIN** *sm.* ① Cel ce caută pricină ca să se poată bate în duel ¶ ② Cel plătit de cineva ca să omoare pe altul în duel [fr.].

○ **SPAHIE** ☛ SPÂIE.

SPAHIU¹ *sm.* Cavalerist Turc: cum au înserat, au și trimis vr'o 100 de spahii de l-au strejuit împregiur peste noapte (N.-COST.); spahiii înaintară spre a sprijini năvălirea călărimii române (BĂLC.); Spahiii din corturi se 'ndeasă grăbit Să-i dee scăpare (COȘB.) [tc. s i p a h i; comp. și srb. s p a h i j a].

***SPAHIU**² *sm.* Soldat dintr'un corp de cavalerie indigenă format în Algeria (▪ 4541) [fr. s p a h i].

○ **SPÂIE**, SPAHIE *sm. Băn.* Moșier: au auzit că la Măidan ar fi un spăie bogat, cu numele Dalea (L'UJ.); acolo trăesc mai bine unde nu se teme cel slab de cel tare, nici săteanul... nu se sparie de... spahie (TICH.) [srb. s p a h i j a].

Fig. 4541. Spahiu.

SPAIMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Frică grozavă, uneori neîntemeiată, ce cuprinde deodată pe cineva: intrase spaima în păgîni și nu mai putea nimeni să-i oprească din fugă (ISP.); glasul meu trezi între pereții odăii un ecou atît de ciudat, încît spaima năvăli iarăși în inima mea (GN.) într'o noapte, făcîndu-se ~ în tabăra lor, au dat toți ca oile la podul cetății (M.-COST.); eu gîndesc că numai ți-ai făcut ~ de geaba (CAR.); amîndoi își făceau cruce, ca de spaima unui trăsnet (VLAH.) ¶ ② *Pr. ext.* Cel ce produce spaimă: cîțiva alții... se țineau de ștrengării și ajunseseră a fi spaima mahalalelor (I.-GH.); pe-aici și-a întins pod peste Dunăre... bătrînul și nebiruitul Sinan-Pașa, spaima creștinătății (VLAH.) [lat. s p a s m a < gr.].

† **SPĂIMA** (-mez) 1. *vb. tr. Băn.* A băga s p a i m a în cineva, a spăiminta: cel îndrăcit... să nu zică cuvînt rău și scîrnav la beserică, să spăimeze și să smintească gloata oamenilor (PRV.-MB.).

2. *vb. refl.* A se spăimînta, a intra spaima în cineva: cum au intrat Sărdariul în visterie și au văzut pază de siimeni, s'au spăimat știutoarea de vină a sa fire (M.-COST.) [comp. și ÎNSPĂIMA].

† **SPĂIMAT** *adj. p.* SPĂIMA. Spăimîntat: nu aveau nice o putere Căzacii, numai ce erau de perire spăimați (M.-COST.).

SPĂIMÎNTA... ☛ ÎNSPĂIMÎNTA...

SPĂIMÎNTOS *adj.* Care înspăimîntă: vremea închisă zămislește visuri spăimîntoase (ISP.) [s p ă i m o s + s p ă i m î n t a].

SPĂIMOS *adj.* ① Care bagă s p a i m a în cineva, care înspăimîntă, înspăimîntător: acel craiu Atila... (avea graiul grozn'c și ~ (LET.); rotea o pereche de ochi spăimoși, de ai fi zis că era treaba pe moarte de om (D.-ZAMF.) ¶ ② Care-și face spaimă, sperios: cal ~.

SPĂLA (spăl) 1. *vb. tr.* ① A curăța de murdărie cu apă, cu leșie, etc.: ~ rufele, vasele, scîndurile; a-și ~ capul, mîinile, obrazul; Ⓕ a-și ~ mîinile de ceva ☛ MÎNĂ ① *C)*; Ⓟ: o mînă spală pe alta ☛ MÎNĂ ②; *F* ~ putina ☛ PUTINĂ ¶ ② Ⓕ A purifica: botezul ne spală de păcate ¶ ③ Ⓕ A pedepsi, a răzbuna: ~ rușinea, ocara, insulta ¶ ④ Ⓕ ● A trece alături (*vorb.* de o apă), a scălda, a uda: pe drumu-i lung... Dunărea spală trei împărății, șase regate și două principate (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se curăța de murdărie cu apă și săpun, etc.: a se ~ pe mîini, pe cap, pe obraz; Domnul, după ce intră în spătărie, să se spele, boierii rămîn de se spală în divanul cel mic (LET.); Ⓕ: a se ~ pe mîini de ceva ☛ MÎNĂ ① *C)* ¶ ② Ⓕ A se curăța de o vină, de un păcat: nu mă spăl de el nici cu apele Oltului (ZNN); nu se spală nici cu apa Dunării (ZNN.) ¶ ③ *F* A se ~ pe buze (de ceva), a se șterge pe bot, a-și lua nădejdea de a (re)căpăta un lucru: tu te spală pe buze despre avere! (ALECS) ¶ ④ A-și pierde coloarea (la spălat sau alt-cum), a se decolora [lat. *e x p e l l a v a r e < e x - p e r - l a v a r e].

○ **SPĂLĂCANIE** ☛ SPOLOCANIE.

SPĂLĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* A s p ă l a rău, a strica prin spălare: ~ cămășile.

2. *vb. refl.* ① A ieși la spălat, a-și pierde coloarea ¶ ② *Pr. ext.* A se ofili, a se veșteji; a căpăta o față searbădă.

SPĂLĂCIOASĂ (*pl.*-se) *sf.* ① Mică plantă, cu tulpina și frunzele păroase, cu flori galbene, dispuse în mici capitule; crește pe locuri nisipoase și argiloase; numită și „cel-perit", „cruciuliță" sau „petimbroasă" *(Senecio vernalis)* (▣ 4542) ¶ ② = CRUCIULIȚĂ ② [comp. it. s p e l l i c c i o s a].

Fig. 4542. Spălăcioasă.

SPĂLĂCIT *adj. p.* SPĂLĂCI. ① Ieşit la spălat, decolorat ¶ ② *Pr. ext.* Searbăd.

SPĂLĂCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Lucru s p ă l ă c i t ¶ ② Apă în care s'a spălat cineva sau ceva: ele văzură... spălăcitura ce mai rămăsese în baia unde se îmbăiase argatul (ISP.) ¶ ③ F Vin prost.

SPĂLAT 1. *adj. p.* SPĂLA ¶¶ © ☛ NESPĂLAT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) spăla: ~ul vaselor, rufelor; după ~, merg cu toţii în spătărie şi, şezînd la rînduealǎ, le dă cafea (LET.).

SPĂLĂTOR 1. *adj. verb.* SPĂLA şi *sm.* Care spală; cel ce spală.

2. (*pl.*-toare *sn.* Bucată de pînză, cîrpă cu care se spală vasele.

3. ‡ SPĂLĂTOARE *sf.* Vas, lighean în care se spală ceva: după spălare, fereşte să nu cază sau să pice afară den ~ (PRV.-MB.).

SPĂLĂTOREASĂ (*pl.*-ese), SPĂLĂTORIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Femeie care spală rufele [s p ă l ă t o r].

SPĂLĂTORIE *sf.* ① Încăpere dintr'o clădire, unde se spală rufele (☞ 4543 ¶ ② Stabiliment unde se spală rufe [s p ă l ă t o r].

Fig. 4543. Spălătorie.

SPĂLĂTURĂ (*pl.*-turi *sf.* ① S p ă l a t u l rufelor ¶ ② Lături; (CONV.) ~ de ploscă, rachiu prost ¶ ③ Loc cu pietre şi pietricele aduse de apă: cîte pericole înfrunt... pe spălături, părţi... unde n'are de ce să se prindă piciorul (UR.) ¶ ④ *pl.* Rufe spălate.

SPĂLĂŢEL *adj.* F *dim.* SPĂLAT. Curăţel: împăratul, dacă văzu pe cioban, dichisit, ~, cu ţoale curate pe dînsul şi cu mustăcioara mijindă, îi plăcu şi lui (ISP.).

SPALĂ-VARZĂ *sm.* F Golan: El de-acum n'o să mai crează C'un golan, un spălă-varză, De Rusale-adus aice, Poate casa ca să-i strice (GN.).

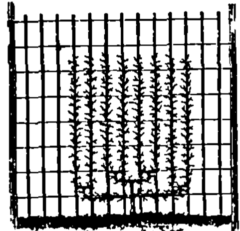

Fig. 4544. Spalier.

***SPALET** (*pl.*-ete) *sn.* ⚔ Epoletă: erau numai boieri cu decoraţii şi ofiţeri cu ~e (NEGR.) [fr. é p a u l e t t e].

***SPALIER**, SPALIR (*pl.*-re *sn.* ① Unul sau mai mulţi pomi cu ramurile întinse pe un zid, unde sînt fixate sau alt-cum ☞ 4544 ¶ ② Şireag; a forma ~, a forma un şireag, a se înşirui de o parte şi de alta a unui drum [germ. S p a l i e r].

‡SPĂMÎNTA ☛ ÎNSPĂIMÎNTA.

SPANAC *sbst.* ⚘ ① Plantă alimentară, cu frunze mari, cărnoase, de un verde-deschis; originară din Asia, e mult cultivată la noi pentru trebuinţele culinare *(Spinacia oleracea)* (☞ 4545 ¶ ② ~-ENGLEZESC ŞTEVIE-DE-GRĂDINĂ ¶ ③ SPANACUL-CIOBANILOR, plantă cu frunzele triunghiulare, cu flori verzi, dispuse în ghemuleţe, ce creşte pe dărămături, pe gunoaie, pe lîngă stîne, etc.; numită şi „spanacul-stînelor" sau „iarbă-înfăinată" *(Chenopodium bonus Henricus)* (☞ 4546) ¶ ④ ~-PORCESC, plantă, cu flori verzi, ce creşte prin dărămături, pe lîngă ziduri, etc., numită şi „buruiană-de-bubă-rea" sau „talpa-gîştei" *(Chenopodium hibridum)* ☞ 4547 ¶ ⑤ ~-SĂLBATIC, plantă cu frunzele romboidal-ovale, cu flori alburii dispuse în ghemuleţe; numită şi „piciorul-caprei" *(Chenopodium album)* [ngr. σπανάκι, srb. bg. s p a n a k].

Fig. 4545. Spanac.

Fig. 4546. Spanacul-ciobanilor.

Fig. 4547. Spanac-porcesc.

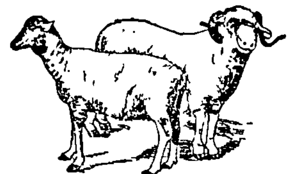

Fig. 4548. Oaie şi berbec spancă.

SPANCĂ (*pl.*-ce) *sf.* 🐑 Varietate de oi, rezultată din încrucişarea oilor ţigăi cu cele de rasa merinos, importate pe la începutul secolului trecut în nordul Moldovei şi în Basarabia; lîna lor e albă, subţire şi îndesată pe corp; această varietate de oi e cunoscută sub numele de „spanioală" (DRĂGH.), „pol-spancă" sau „poloşă" (☞ 4548) [rus. š p a n k a].

SPANCHIU ☛ SBANGHIU.

SPANGĂ (*pl.*-ăngi), *Mold.* ŞPAGĂ (*pl.*-egi, ‡-ege, -ăgi) *sf.* ① Spadă: ne băteam sabie cu sabie, spangă cu spangă, piept cu piept, dar cine ne-a mai ştiut? (I.-GH.); acel general... l-au şi junghiat cu şpaga sa (NEC.); au întrat în Iaşi cu mare alaiu şi cu multă oaste, cu şpegele scoase din teacă (LET.) ¶ ② Tesac; baionetă: în fund, răzemată de fereastră, o puşcă de gardist cu spanga atîrnată lîngă ea (CAR.); în faţa chiliei... aşezară dorobanţ cu puşca şi cu spangă (SAD.) [comp. rus. š p a g a].

SPANGHIU = SBANGHIU.

***SPANIOL** 1. *adj.* ● ① Al locuitorilor din Spania: limba ~ă ¶ ② 🐑 Oaie ~ă (Ⓟ spanioală), oaie spancă: avem în ţară cinci soiuri de oi: ţuşte, oltence, cărnăi, ţigăi şi spanioale (ION.).

2. *sm.*, SPANIOLĂ (*pl.*-le) *sf.* ● Locuitor, locuitoare din Spania [sp. e s p a ñ o l o].

***SPANIOLESC** *adj.* — SPANIOL 1.

***SPANIOLEŞTE** *adv.* ① În felul Spaniolilor ¶ ② În limba spaniolă: vorbeşte ~ [s p a n i o l e s c].

○ **SPANŢ** *sbst.* = SPAT.

SPARANGHEL *sbst.*, *Mold.* SPARANGĂ *sf.* ⚘ Plantă, a cărei tulpină, cilindrică, foarte ramificată, e comestibilă, constituind un aliment uşor şi sănătos; se cultivă în grădini pentru trebuinţele culinare; numită şi „spargă", „şpargă", „umbra-cucului" şi „umbra-iepurelui" *(Asparagus officinalis)* ☞ 4549 [ngr. σπαράγγι].

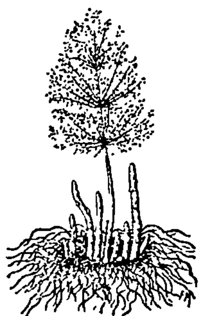

Fig. 4549. Sparanghel.

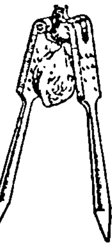
***SPARCETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ⚘ Plantă din fam. leguminoaselor, cu tulpina ascendentă, simplă sau ramificată, cu flori roşii-trandafirii, dispuse în ciorchini la subţioara frunzelor; are ca fructe nişte păstăi tari cu cîte o singură sămînţă; e adesea cultivată ca plantă de nutreţ *(Onobrychis sativa)* (☞ 4550) [fr. e s p a r c e t t e].

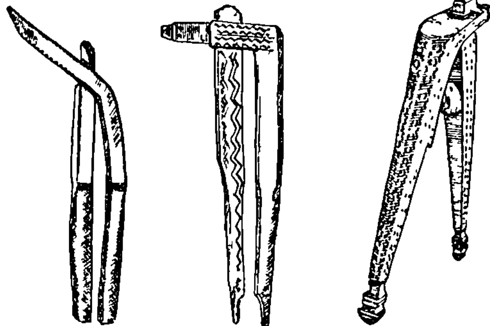
Fig. 4550. Sparcetă.

SPĂRCUI = SPÎRCUI.

‡ **SPĂREA** = SPERIA.
○ **SPARGĂ**, ȘPARGĂ *sf. Trans.* ♣ = SPARANGHEL [ung. s p á r g a, germ. S p a r g e l].
SPĂRGĂCIOS *adj.* Care se s p a r g e ușor, fragil: oalele de fier s'au ieftinit și au prins a înlocui pe cele de lut, spărgăcioase (RET.).
○ **SPĂRGĂLUI** (-uesc *vb. refl. Olten.* A se s p a r g e, a se împrăștia, a se risipi: norii s'au spărgăluit, hora s'a spărgăluit (CIAUȘ.).
SPĂRGĂTOR 1. *adj. verb.* SPARGE. Care sparge.
2. *sm.* ① Cel ce sparge: l-au pîrît la împăratul de mîncător și ~ de țară (LET.) ¶ ② Cel ce comite un furt prin spargere.
3. (*pl.*-toare) *sn.* Unealtă cu care se sparg nuci, alune, migdale, etc. (▪ 4551, 4552).

Fig. 4551. Spargător de nuci de metal).

SPARGE (sparg; *pf.* spărsei, ‡ sparș; *part.* spart 1. *vb. tr.* ① A risipi, a împrăștia: Domnul sparge sfétul (adunarea) limbilor și leapădă cugetele oamenilor COR.);

Fig. 4552. Spărgătoare de alune și de nuci (de lemn sculptat).

au spart pe Daci de pre aceste locuri (M.-COST.) ¶ ② ~ casa cuiva, a semăna discordia între soți, a face să aibă traiu rău sau să se despartă: se ține după nevestele negustorilor, să le spargă casele, domnule! (CAR.); ⓟ: n'a spart Dumnezeu două case, se zice cînd s'au însoțit un bărbat și o femeie potriviți la gînduri și la apucături ¶ ③ A învinge, a răzbi, a pune pe fugă (o armată): Moldovenii, odihniți, dînd războiu vitejește, prea lesne i-au spart (GR.-UR.); nimic n'au isprăvit nice cu a doua năvală, ca să poată sparge tabăra leșească (M.-COST.) ¶ ④ A sfîșia, a rupe: cîndu-și va sparge neștine hainele de mînie și va sudui pre altul, atunce să ch'amă că acela face sudalmă mare (PRV.-LP.); de va fi apucat neștine o scrisoare... și o va fi ars sau o va fi spart... atunce să dea jurămînt celuia cu cartea, iară nu celuia ce o au spart (PRV.-MB.); vulturul, cu unghiile sale, foalele le spărgea, cu clonțul ochii le scotea (TICH.); ☛ OPINCĂ ¹ ¶ ⑤ A face o spărtură, o deschizătură, o gaură lovind cu ceva, a găuri: ~ capul cuiva; inima începu să-i ticăească de părea că o să-i spargă pieptul (ISP.); Ⓕ: ~ urechile cuiva, a-l asurzi ¶ ⑥ A strica, prin lovire, învelișul tare al unui obiect: ~ ouă, nuci, alune, migdale, sîmburi; ⓟ: cine vrea să mănînce miezul, trebue să spargă nuca ¶ ⑦ A face fărîme, a sfărîma în bucăți (*vorb.* de un obiect fragil): ~ un geam, o sticlă, o oală ¶ ⑧ A intra într'o casă străină, stricînd ușa sau fereastra, ori descuind cu chei potrivite, cu gîndul de a fura: era înhăitat cu o ceată de hoți și spărgea, azi la unii, mîine la alții (R.-COD.) ¶ ⑨ A dărâma, a nărui, a doborî la pămînt: sparge-voiu beséreca aceasta și în trei zile rădica-voi ea (COR.); (Neagoe-Vodă) sparse mitropolia din Argeș din temelia ei și zidi în locul ei altă sfîntă biserică (GAST.); Ⓕ: gura omului sparge cetăți (ZNN.) ¶ ⑩ Ⓕ A întrerupe: numai ea îndrăznea să spargă obicinuita tăcere a familiei (VLAH.).
2. *vb. intr.* A coace și a se deschide: buba'a spart.
3. *vb. refl.* ① A se risipi, a se împrăștia: cînd să se spargă adunarea, împăratul veni la mijloc și zise cu graiu cam poruncitor (ISP.); fuge lumea peste Dunăre, s'au spart o mulțime de sate (I.-GH.); hora se sparge: în pîlcuri mulțimea se 'mparte pe cărări (VLAH.); abia aproape de ziuă se sparse petrecerea de la Dinu Păturică (FIL.); nunta se sparse și îndată fruntașii zeilor se adunară la sfat (ISP.) ¶ ② A se sfîșia, a se rupe: podoaba besereciei sparse-se în doao, de marginea de sus pînă jos (COR.); merse și prin împărățiile vecine, pînă i s'au spart opincile (RET.) ¶ [③] A se fărîma în bucăți: s'au spart toate oalele ¶ ④ A plesni, a se crăpa: și să băgă în căldare, și spărgîndu-să căldarea, ieși sfîntul sănătos (DOS.); s'a spart buba, buba s'a copt și s'a deschis ¶ 5 Ⓕ A se ~ în capul cuiva ☛ CAP¹ ⑳ [lat. s p a r g ĕ r e].
SPARGERE *sf.* Faptul de a se s p a r g e; rezultatul acestei acțiuni: ~a geamurilor, oalelor, nucilor, zidurilor; furt prin ~.
SPĂRIA ☛ SPERIA.
SPAROS *sm.* Peștișor de mare, de 12-15 cm., numit și „caras-de-mare" (*Sargus annularis*) (▪ 4553) gr. σπάρος.

Fig. 4553. Sparos.

SPART 1. *adj. p.* SPARGE. ① Împrăștiat, risipit ¶ ② Sfîșiat, rupt: A fost la mure odată Ș'a venit cu rochia [illegible] ă (PANN); într'adins poartă haine ~e și imoase (TICH.); Opinca-i era ~ă, căciula desfundată, Dar fruntea lui de raze părea încoronată (ALECS.); ☛ CIZMAR ¶ 3 Fărîmat în bucăți: sticle ~e; ☛ OALĂ ① ¶ ④ Risipitor: mînă ~ă ☛ MÎNĂ ① *A*).
2. *sbst.* ① Faptul de a sparge: ~ul geamurilor, oalelor ¶ ② Risipire, împrăștiere; (a veni) la ~ul tîrgului, prea tîrziu, la urmă de tot (cînd n'a mai rămas nimic, cînd nu mai are ce căuta acolo).
***SPARTĂ** (*pl.*-te *sf.* ♣ = ALFA² [fr.].
○ **SPÂRTICA** (-tic) *vb. tr. Oaș.* SFÎRTICA.
SPĂRTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* 1 Locul unde e s p a r t ceva, gaura, deschizătura produsă prin spargere: un vînt viforos, venit de afară prin spărtura unei ferestre, trecu șuerînd peste capetele lor (GN.); capete mirate de copii ieșeau prin spărturile gardurilor (SAD.); unii păreți nalți de pe delături se desfac, deschizînd deodată ca o ~ largă în orizont (VLAH.); Ⓕ: printr'o ~ de nor, o geană de lună îi privea (S.-ALD.); ⓟ: spărtura, pînă e mică, trebue cîrpită (PANN) ¶ ② ‡ Sfîșietură, ruptură.
SPAS, SPAȚ *sbst.* ① Spațiul dintre ițe și spată pînă la sulul pe care stă cu pieptul femeia, cînd țese: locul de la sulul dinainte pînă la brigle se zice spaț (LIUB.) ¶ ② ♣ SPASUL-DRACULUI, varietate de feregă, numită și „spata-dracului" (*Polystichum filix mas*) [lat. s p a t i u m].
† **SPĂSENIE** *sf.* Ispășenie, ispășire, izbăvire: Domnul nostru Isus Hristos s'au făcut ~ și izbăvire a tot rodul omenesc (VARL.); oare de unde să ne vie atîta ~? (ALECS.) vsl. s ŭ p a s e n i j e].
† **SPĂȘI** (-ășesc) = ISPĂȘI: să nu tragem nădejde că fără de lucruri bune ne vom spăși (VARL.); a fost... trimis la Ocnă, unde și-a spăsit păcatele șapte ani (I.-GH.); lăsa glumele și-și spășea, parcă, Doamne, să intre la călugărie și mai multe nu! (D.-ZAMF.) [vsl. s ŭ p a s i t i].
† **SPĂȘIRE** *sf.* Faptul de a (se) s p ă ș i, ispășire, expiațiune.
† **SPĂȘITOR** *adj.* și *sm.* Care s p ă ș e ș t e, ispășitor.
***SPASM** (*pl.*-me, -muri) *sn.* Contracțiune, sgîrcire involuntară și convulsivă a mușchilor: nenorocitul Domn se svîrcolea în ~ele agoniei (NEGR.); ~urile îi descleștau fălcile (GRL.); rîsul nostru adesea are ceva din ~urile și crispația unei dureri (VLAH.) [fr.].
***SPASMODIC** *adj.* ① Ce ține de spasm; cauzat de un spasm: se porni deodată la un rîs ~, care îi sbuciumă tot trupul (ALECS.); degetele se prindeau de coarde cu încleștare ~ă (D.-ZAMF.) ¶ ② ☠ Întrebuințat contra spasmurilor: medicament ~ [fr.].
***SPASMOTIC** SPASMODIC.
SPĂȘI... = ISPĂȘI...
***SPAT** (*pl.* -aturi) *sn.* ⊕ Nume dat mai multor substanțe pietroase cu țesut lamelos; ~ calcar *sau* ~ de Islanda, carbonat de calciu cristalizat în romboedri, transparent și în

Fig. 4554. Spat de Islanda.

zestrat cu o refracțiune dublă; din această cauză obiectele văzute prin acest spat apar duble (▣ 4554) [fr. s p a t h < germ.].

SPATĂ (*pl.*-te **1.** *sf.* ① Lopățica umărului, omoplat: la acest hart cu Tătarii, rău s'au' ost rănit Gligoraș Ivanenco în spata din a-stinga (N.-COST.); Încît a giunghiului vîrf De-un palmac au ieșit Prin spata de dinapoi (STAM.) ¶ ② Coapsa dinainte a boului, calului, porcului, oii, etc., arm: luarăm cu noi o ~ grasă de rîmător afumat (ODOB.) ¶ ③ Spătarul unui scaun: un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata înaltă (EMIN.) ¶ ④ Partea războiului de țesut prin care trec firele de urzeală (▣ 4555 : după ce s'a împletit un fir de bătează, se bate cu spata... prin care sînt trecute toate firele urzelii (ION.); spata și ițele sînt temelia războiului (SLV.); Printre ițe, printre ~, Paște-o iapă 'mpiedecată (IK.-BRS.) ¶ ⑤ Sabie lată, cu două ascuțișuri, paloș ▣ 4556 : ~ de amîndouă părțile ascuțită bagi întru inima lui. de-i taie și sufletul și trupul (PRV.-MB.); și scoase pre Adam și puse... heruvim... cu ~ scoasă, ca un foc tăind, să păzească calea la pomul vieții (PAL.) ¶ ⑥ SPATA-DRACULUI = SPASUL-DRACULUI.

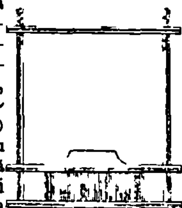
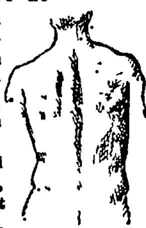

Fig. 4555. Spata și vatalele.

Fig. 4556. Spata.

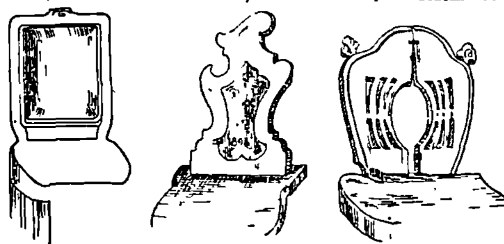
2. SPATE (*pl.* -ate, -ete) *sn.* ① Partea corpului omenesc sau a animalelor, începînd de la umeri pînă aproape de șale, spinare, dos (▣ 4557 : a purta pe ~; a căra în ~; a împinge pe la ~; adus de ~, cu spinarea încovoiată: un tînăr spinatic, lungăreț la chip și cam adus de ~ (VLAH.); Davidică... nalt la stat, lat în spete, subțire la mijloc (CRG.); a sta cu mîinile la ~; a înnota pe ~; ~ în ~ a strînge din spete; Ⓟ: cu ~le nu poți îndrepta lumea; tu, cine fără de lege, dintr'atîta cimp, pre ~le mele ți-ai aflat ție cale? (TICH.); parcă mă strînge în ~, cînd îl văd așa (CRG.); boierul... cînd a văzut toate gata, puse 'n rînduială, i-a trecut numai rece prin ~ (SB.): Ⓕ *F* a nu ști nici cu ~le, a nu avea nici o cunoștință despre ceva: începu și mai tare să se jure... că nu știe nici cu ~le cum de-au venit ele în buzunar la dînsul (SB.); acolo am găsit pe tovarășii mei mîncînd, cu liniștea sufletească a unor bărbați cari nici cu ~le nu știu despre cele petrecute (GN.); GHIAȚĂ②, GRIJĂ①, ÎNTOARCE 1 ① ¶ ② Ⓣ Partea cămășii, surtucului, etc. care acopere spatele ¶ ③ La ~le cuiva, îndărătul lui: spătar al doilea... dvorește la mese... cu buzdugan la mînă, la ~le Domnului (GR.-UR.); Sinan... trecu Dunărea pe la Calafat, spre a lua pe Mihai de pe la ~ (ISP.) ¶ ④ Partea dindărăt a unui lucru, în opoziție cu „fața": la ~le casei; m'am adăpostit la ~le trăsurii, dînd din mîini și din picioare (I.-GH.); nu e priveliște mai plăcută, într'o călătorie cu drumul de fier, decît la fereastra din ~le trenului (CAR.); oastea moldoveană... sta ascunsă în păduri și în ~le dealurilor (BĂLC.) ¶ ⑤ Spătarul unui scaun: își răsturnă capul pe ~le fotoliului și se zări, ca în vis, într'o oglindă (D.-ZAMF.) ¶ ⑥ *pl.* Ⓕ Protecție, sprijin: e greu să ajungi în ziua de astăzi, dacă n'ai spete [lat. s p a t h a].

Fig. 4557. Spate.

SPĂTAR¹ *sm.* ⊕ Cel ce fabrică s p a t e de război.

‡ **SPĂTAR**² *sm.* ① Unul din marii boieri de divan, al doilea după marele logofăt, în Muntenia, iar în Moldova, cu rangul între marele postelnic și marele paharnic; numit și marele ~ *sau* ~ mare; era șeful armatei, avînd sub comanda sa trupele de lefegii și cele de scuteală; semnul demnității sale era un buzdugan suflat cu aur, pe care-l ținea în mîna dreaptă; iar la zile mari, purta spata Domnului pe umărul stîng; avea sub dînsul pe un al doilea spătar și un al treilea spătar, un logofăt, precum și alți mulți subalterni, numiți „spătărei": ~ mare și staroste de Cernăuți... este obiceiu să se îmbrace la zile mari cu haină scumpă domnească, dvorbitor, cu arme domnești încins, cu spata Domnului într'acele zile (GR.-UR.); ~ al doilea... dvorește la mese, cînd nu dvorește cel mare, și el îmbrăcat și cu spata încins și cu buzdugan la mînă, la spatele Domnului; iară al treilea dvorește peste toată vremea (GR.-UR.) ¶ ② Rang de boierie [gr.-biz. σπαθάριος].

SPĂTAR³ (*pl.*-are) *sn.* ① Partea ridicată dindărătul scaunului de care se razimă spatele (▣ 4558): scaunele erau de nuc, cu ~e înalte și cu rezemător pentru mîini (GN.); fuma, stînd călare pe scaunul lui, cu spataru 'n față, cu brațele 'ncrucișate pe spatar și cu bărbia pe brațe (SAD.) ¶ ② Partea hamului ce acopere spatele calului (☛ ▣ 2507) ¶ ③ mai adesea SPĂTARI *pl.* Bîrnele înfipte în pămînt, înalte de 50-60 cm., de care se razimă cu spatele ciobanii mulgători ce șed pe „scaune", cîte unul în dreapta și în stînga fie-cărei „uși", prin care ies oile din strungă [s p a t e].

Fig. 4558. Spătare.

‡ **SPĂTĂREASĂ** (*pl.*-ese) *sf.* ① Soția marelui s p ă t a r ¶ ② Nevasta unui spătar.

‡ **SPĂTĂREL** *sm.* ☛ SPĂTAR² ①.

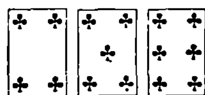
‡ **SPĂTĂRESC** *adj.* ① Ce ține de (marele-) s p ă t a r ¶ ② Al spătăriei: patru arnăuți spătărești intrară în temniță și scoaseră pe nefericitul falit (FIL.).

‡ **SPĂTĂRI** (-ăresc) *vb. intr.* A exercita funcțiunea de (mare-) s p ă t a r: n'au spătărit multă vreme și au murit Iordachi spatarul (NEC.).

‡ **SPĂTĂRIE** *sf.* ① Demnitatea, rangul de (mare-) s p ă t a r ¶ ② Localul unde se afla administrația de sub conducerea marelui-spătar ¶ ③ Sala tronului din palatul domnesc: Domnul... ieșind la ~, șade în domnescul scaun, fiind toți boierii curții împodobiți după cum se cuvine (LET.); această sală... sluiea în totdeauna ca loc de adăstare pentru cei ce voiau să intre... în sala spătăriei, unde era scaunul lui Vodă (NEGR.) ¶ ④ Închisoare unde se întemnițau cei osîndiți de marele spătar: ca mîine o să vedeți și pe nenea Dumitrache închis la ~ și bătut la tălpi (FIL.).

SPATE ☛ SPATĂ 2.

SPAȚIE *sf.* ♣ Treflă (▣ 4559) [ngr. σπαθί].

Fig. 4559. Spatii.

SPATOPTER *sm.* Specie de chefal, numit și „vastranos" *(Mugil chelo)* [ngr.].

SPĂTOS *adj.* Cu spete late: Ercule, cînd ajunse în vîrstă, crescu și se făcu un om gras și voinic, ~ și vînjos, cum nu era altul (ISP.); mai s'ajungă cu umărul mijlocul surugiului călare, atît era de ~ și de falnic (GRL.) [s p a t e].

***SPATULAT** *adj.* ♣ Care are forma unei lopățele: frunză ~ă (▣ 4560) [fr.].

Fig. 4560. Frunză spatulată.

SPAȚ ☛ SPAS.

***SPAȚIONA** (-onez) *vb. tr.* A rări cuvintele sau rîndurile cu ajutorul spațiilor [germ. s p a t i o n i e r e n].

***SPAȚIOS** *adj.* Încăpător, larg, cu mult spațiu: el intră într'o cameră 'naltă, spațioasă și goală (EMIN.); de ce era care atîta tristeță în interiorul sever al acelui castel cu odăi spațioase și bogat mobilate? (VLAH.) [fr. s p a c i e u x].

○ **SPAȚIR**, ȘPAȚIR *sbst. Trans.* Plimbare; a merge, a se duce la ~, a se plimba; n'ai destul loc, hai! ai plecat-o la șpațir! (BR.-VN.) [germ. S p a z i e r (g a n g)].

○ **SPAȚIRI**, ȘPAȚIRI (-iresc), ȘPAȚIRUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl. Trans.* A (se) plimba: Eu ies și mă șpațiresc, Cu trei, patru te găsesc (IK.-BRS.) [germ.].

*SPAŢIU (*pl* -ţii) *sn.* ① Întindere superficială şi limitată ¶ ② Încăpere, loc ¶ ③ ☆ Întindere nemărginită pe care se află corpurile cereşti; văzduh: **a pluti în ~** ¶ ④ Geometrie în ~, partea geometriei care se ocupă cu poziţiile relative ale dreptelor şi planurilor, cu proprietăţile cilindrului, conului şi sferei ¶ ⑤ Întindere de timp, vreme: **în ~l unui an** ¶ ⑥ ♩ Intervalul alb care se află între liniile portativului ¶ ⑦ Albitură subţire ce serveşte la despărţirea cuvintelor între ele; albitură mai groasă, cu ajutorul căreia zeţarul spaţionează rîndurile, regulînd intervalele între cuvinte [lat. spatium, cu sensurile fr. espace ¶ ⑦ < germ. Spatium].

SPĂVĂD... = **SPOVED...**

*SPEAKER (*cit.* **spikăr**) *sm.* Persoana care, într'o staţiune de radiofonie, anunţă publicului ordinea programului sau face diverse comunicări [engl.].

*SPECIAL 1. *adj.* ① Care se aplică numai unei singure persoane, unui singur lucru, unei singure categorii; deosebit ¶ ② ⚔ **Arme ~e**, artileria şi geniul.

2. *adv.* Deosebit, cu deosebire [fr.].

*SPECIALIST *adj.* şi *sm.* ① (Persoană) care se ocupă numai cu o anumită ştiinţă, care se îndeletniceşte numai cu o anumită specialitate ¶ ② (Medic) care tratează numai boalele unui anumit organ: **(medic) ~ de boale nervoase** [fr.].

*SPECIALITATE *sf.* ① Însuşirea a tot ce e special ¶ ② Ramură specială de îndeletnicire, de studii căreia i se consacră cineva în mod excluziv ¶ ③ Ramură de fabricaţiune în comerţ: **~a ţesăturilor imprimate** ¶ ④ Specialist: **a se adresa unei specialităţi** [fr.].

*SPECIALIZA (**-izez**) 1. *vb. tr.* A indica într'un mod special.

2. *vb. refl.* A se consacra unei anumite specialităţi [fr.].

*SPECIE *sf.* ① Fel, soiu, categorie ¶ ② Subdiviziune a unui gen, care prezintă, în afară de caracterele acestuia din urmă, una sau mai multe alte caractere deosebite ¶ ③ Reunire de mai multe fiinţe sau de mai multe lucruri pe care un caracter comun le deosebeşte de altele de acelaşi gen ¶ ④ **Specia umană**, neamul omenesc, totalitatea oamenilor cari au existat, există sau vor exista ¶ ⑤ Caz special asupra căruia un tribunal trebue să dea o hotărîre [lat. species, cu sensurile fr. espèce].

*SPECIFIC 1. *adj.* ① Care aparţine excluziv unui singur lucru ¶ ② Care servă să deosebească o specie de alta ¶ ③ **Greutate ~ă**, greutatea unităţii unui volum dintr'un corp ¶ ④ **Căldura ~ă (a unui corp)**, cantitatea de căldură pe care o absoarbe un kilogr. din acel corp spre a-şi mări temperatura cu 1 grad.

2. *adv.* ① În special, în deosebi ¶ ② Prin deosebirea speciei: **secara se deosebeşte ~ de grîu** ¶ ③ În raport cu greutatea specifică: **aurul este ~ mai greu decît fierul.**

3. (*pl.*-**ice**) *sn.* Leac, medicament care vindecă sigur o anumită boală [fr.].

*SPECIFICA (**-fic**) *vb. tr.* ① A înşira caracterele esenţiale ale unui lucru ¶ ② A arăta. a expune în cele mai mici amănunte [fr. spécifier].

*SPECIFICATIV *adj.* Care specifică [fr.].

*SPECIMEN (*pl.*-**ene**) *sn.* Model, mostră [fr.].

*SPECIOS *adj.* Care pare a fi exact, adevărat, drept: **un raţionament ~** [fr. spécieux].

○ SPECMA (**-mez**) *vb. intr. Mold.* **A o ~**, a se duce undeva întins şi repede, ca pe aţă: **cum s'o dus Mucea de-acasă, fata o specmat-o la bărbatu-său** (VAS.) [specmă].

○ SPECMĂ (*pl.*-**me**) *sf. Mold.* Aţă de cînepă, toarsă bine, apoi răsucită şi pusă în două; cu ea se cos cămăşi sau izmene de cînepă ori de fuior, diferite lucruri la gospodăria omului, etc.; Ⓕ: **s'o dus întins şi repede... ca pe specmă** (VAS.).

*SPECTACOL (*pl.*-**ole**) *sn.* ① Privelişte, tot ce atrage privirile, atenţiunea: **un ~ măreţ** ¶ ② Jocuri şi lupte ce se dedeau în Roma veche pentru petrecerea poporului ¶ ③ Reprezentaţie teatrală: **~ul va începe cu o piesă într'un act; sală de ~**, sală de teatru, sală unde se dau reprezentaţiuni teatrale ¶ ④ **Piesă de mare ~**, piesă cu decoruri, balete, etc. [fr. spectacle].

*SPECTATOR *sm.*, **SPECTATOARE** (*pl.*-**toare**) *sf.* ① Privitor, persoană care a fost martură, care a văzut cu ochii o întîmplare, un lucru oare-care; **a fi simplu spectator**, a sta de a privi numai o acţiune, fără a lua parte la ea: **Românii... nu puteau să rămîie simpli spectatori la cele ce se petreceau în Ungaria, în Austria şi în tot Occidentul** (I.-GH.) ¶ ② Persoană care asistă la o reprezentaţie teatrală [fr. spectateur].

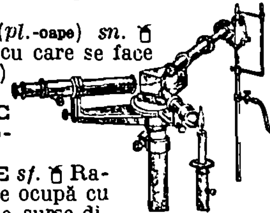
*SPECTRAL *adj.* ① De spectru, de stafie: **o faţă ~ă** ¶ ② Privitor la spectrul format de un mănunchiu de raze luminoase ce au trecut printr'o prismă ¶ ③ **Analiză ~ă**, analiza chimică făcută unei substanţe care arde, examinîndu-se dungile luminoase sau întunecoase şi acelea colorate în mod diferit ce se găsesc în spectrul pe care-l produce lumina sa descompusă cu ajutorul unei prisme [fr.].

*SPECTROMETRIC *adj.* Privitor la analiza spectrală [fr.].

*SPECTROMETRIE *sf.* Analiza spectrală [fr.].

*SPECTROMETRU (*pl.*-**tre**) *sn.* Aparat de fizică cu care se face analiza spectrală a unei substanţe [fr.].

*SPECTROSCOP (*pl.*-**oape**) *sn.* Instrument de optică cu care se face spectroscopia (▪ 4561) [fr.].

Fig. 4561. Spectroscop.

*SPECTROSCOPIC *adj.* Privitor la spectroscopie [fr.].

*SPECTROSCOPIE *sf.* Ramură a opticei care se ocupă cu analizarea luminilor de surse diferite, refractate de una sau mai multe prisme [fr.].

*SPECTRU *sm.* ① Nălucă, stafie, vedenie, arătare, fantomă ¶ ② Ⓕ Persoană înaltă, uscăţivă şi searbădă la faţă: **...ce sînt aceste vaete, Ce-i acest popor de spectri, cu priviri întunecate?** (VLAH.) ¶ ③ Imagine ce formează, pe peretele unei camere obscure, razele luminoase ce pornesc dintr'un corp incandescent, după ce au trecut printr'o prismă ¶ ④ **~ solar**, imagine colorată pe care o formează, într'o cameră obscură, un mănunchiu de raze solare; colorile sînt în număr de şapte: roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo şi violet; imaginea este tăiată, din distanţă în distanţă, de dungi negre verticale, avînd fie-care cîte o poziţie fixă (▪ 4562) [fr.].

Fig. 4562. Spectru solar.

*SPECULA (**-ulez**) *vb. intr.* ① A medita adînc asupra unei materii: **~ asupra matematicilor** ¶ ② A face proiecte, întreprinderi, operaţiuni de bancă, de finanţe, de comerţ, etc. ¶ ³ *Pr. ext.* A exploata, a lua preţuri mari, nepermise [fr. spéculer].

*SPECULĂ (*pl.*-**le**) *sf.* Operaţiune de bancă, de finanţe, de comerţ, etc.; *în spec.* exploatare a cumpărătorului prin preţuri de vînzare urcate peste măsură: **a făcut o ~ nepermisă cu alimentele în timpul războiului** [specula].

*SPECULANT *sm.*, **SPECULANTĂ** (*pl.*-**te**) *sf.* Care face speculă [germ.].

*SPECULATIV *adj.* ① Care observă cu băgare de seamă ¶ ② Care se ocupă numai de teorie, fără a urmări şi partea practică: **ştiinţă ~ă** [fr.].

***SPECULATOR** *sm.*, **SPECULATOARE** *sf.* **SPECULANT(Ă)** [fr.].

***SPECULAȚIUNE**, **SPECULAȚIE** *sf.* ı Faptul de a specula ¶ 2 Observare cu luare aminte ¶ 3 Teoria pură: a trece de la speculațiune la practică ¶ 4 Meditațiuni metafizice, teoretice ¶ ⑤ = **SPECULĂ** [fr.].

***SPECULUM** *sbst.* Instrument de care se servește chirurgul spre a lărgi unele cavități ale corpului (nasul, urechea, vaginul, etc.), cu scopul de a le putea examina mai bine (▪ 4563) [fr.].

Fig. 4563. Speculum.

***SPEECH** (*cit.* spici) *sbst.* Cuvîntare de ocaziune [engl.].

○ **SPEGMĂ** (*pl.*-me) *sf.* *Trans.* (FR.-CDR.) (PSC.) = **SPECMĂ**.

SPEIE *Olten. Mold. Bucov.*, **SPENE** *Băn. Trans.* *sf.* Un fel de coș făcut din coajă de teiu, cu fundul din nuiele împletite: Și cerșură de le-au dat cîrsteie Și potîrnichi de cărau cu spee (DOS.); păsărarlul umplu spenea, o rase bine și o goli, o umplu și a doua oară și acuma ieși cu vîrv (CAT.).

SPELCĂ (*pl.*-ci, -ce) *sf.* *Mold.* Ac de cap: fetele se bucură cînd găsesc spelci, că le crește părul (GOR.); cînd cad spelcile din capul unei femei sau fete, e semn că o dorește cineva (GOR.); fetele pun repede sub prag cîte o ~..., ca să treacă preotul peste dînsa (PAMF.) [rut. *špyl'ka*; comp. **SPILCĂ**].

***SPELUNCĂ** (*pl.*-ce, -ci) *sf.* Peșteră, cavernă: figurile... de urși ai speluncelor și de alte animale dispărute, ce s'au găsit pe unelte de corn (ODOB.); hanurile... samănă cu niște spelunce nelocuite (IRG.); îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci... lumina cerescului împărat (EMIN.) [lat.].

SPENE ☛ **SPEIE**.

○ **SPENȚ**, **SPRENȚ** (*pl.*-țe), **SPENȚAL**, **ȘPENȚAL** (*pl.*-le), **SPENȚER**, **SPENȚĂR**, **SP(R)ENȚUR** (*pl.*-re) *sn.* *Olten. Mold. Băn. Trans.* Ⓣ Surtuc fără pulpane, purtat de țărani: toți... îmbrăcați cu spențere de postav roșu (C.-RAD.); plecase sprinten, numai într'un sprențăr de-acasă (FLOR.) [germ. *Spenzer*].

***SPERA** (*sper*) *vb. tr.* și *intr.* A nădăjdui, a trage nădejde [lat.].

***SPERANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* = **NĂDEJDE** ①②: omul trăește cu speranța [it.].

***SPERARE** *sf.* ① Faptul de a *spera* ¶ ② Speranță, nădejde: În lume-i veselie, amor, ~, viață, Și cerul și pămîntul preschimbă sărutări (ALECS.).

SPERIA (speriu), † **SPĂRI(I)A** (spariu, spăriu), ‡ **SPĂREA** (spar, spaiu) 1. *vb. tr.* A băga pe cineva într'o spaimă trecătoare, a face să-l cuprindă deodată frica: Petrecerea lui Pan) cea mai plăcută era să sperie lumea prin păduri (ISP.); i-au închis pre amîndoi frații... și acolo multă groază le făcea, și îmbla noaptea cu luntre, pre apa Bistriței, de-i speria că-i vor răsturna în Bistriță (NEC.); Și luă un par de claie, Ca pe mine să mă spaie (RET.); te afumi cu păr de la cînele care, repezindu-se la tine să te muște, te-a speriat (PAMF.); s'a jurat pe părul său că nu mi-a spăria copilașii niciodată (CRG.).

2. *vb. refl.* A-l cuprinde o spaimă trecătoare: văzură Isus îmblînd pre mare și aproape de corabie fu și se spăreară (COR.); cînd te sperii, să-ți scuipi în sîn, ca să nu te bolnăvești de frică (ZNN.); se sperie și de umbra lui, se zice despre cel fricos; de 'ngrozitura ta fugi-vor, de glasul tunetului tău să vor spăriia (DOS.); nu te speria de acela care face gură, ci de acela care tace și face (ZNN.); a i se ~ somnul, a nu mai putea adormi, după ce a fost trezit pe neașteptate din somn: după ce căzu de vr'o două ori, i se sperie somnul și rămase treaz (ISP.); ☛ **BURUIANĂ** 1, **LUP** ①, **MUSCĂ** ③ [lat. **expavorēre* < *pavor*].

SPERIAT, ○ **SPĂRIET**, † **SPĂRI(I)AT** 1. *adj. p.* **SPERIA**, **SPĂRI(I)A**: flăcăi... pocnesc din bice, gonind înaintea lor vitele speriate (DLVR.) ¶¶ C **NESPERIAT**.

2. *sm.* și ✓ (*pl.*-iete *sn.* F Sperietură, spaimă: a vîrî, a băga în sperieți (*sau* în toți sperieții), a umplea de sperieți, a umplea de groază, a îngrozi: mi-a ieșit înainte un urs grozav, care m'a vîrît în toți spărieții (CRG.); nici dracu nu mă prindea, așa mă umplusem de spăriet (ALECS.); de-abie i-a mai trece băietului istuia de spăriet, că mult păr îmi trebuia de la tine ca să-l afum (CRG.); cine vorbește pe întuneric, sufere de spăriete: fă-i cu păr de urs ori cu liliac, că scapă (GOR.).

SPERIETOARE, ○ **SPĂRIETOARE** *sf.* ① = **MOMÎIE** ① ¶ ② Arătanie ce sperie pe cineva [*speria*].

SPERIETURĂ, ○ **SPĂRIETURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Spaimă năprasnică, trecătoare: Doamna Lambrino rîdea de sperietura ei (VLAH.); se speriase și din sperietură putea să înnebunească (D.-ZAMF.) [*speria*].

SPERIOS, **SPĂRIOS** *adj.* Care se *sperie* lesne, de cel mai mic lucru: tot mai domol, copile, că nu sîntem nici noi așa de sperioși (GN.); un păstor mînă un cîrd de viței sperioși (IRG.); Și cum eram spărios, Era p'aci să cad jos (RET.); — *adv.*: trebue să vie acuma, zise copila, uitîndu-se sperios la cei trei domni (CAR.).

SPERLĂ, *Mold.* **ȘPERLĂ** *sf.* Cenușă de cărbuni aprinși: sburau pe sus fesuri turcești, mîini, picioare... cum sboară sperla de la mașină (S.-ALD.); cîtă șperlă în vatră, atîtea ouă să curgă din găina noastră (GOR.); musca s'a băgat în cuptior peste șperla din vatra focului (VAS.); Ⓕ F a da prin ~, *a)* a da de gol, a trăda; *b)* a lăsa încurcat: cred că nu mă vei da prin șperlă și nu-l vei lăsa să mă bată! (CRG.).

SPERMA(N)ȚET *sbst.*, ✓ **SPERMA(N)ȚETĂ** *sf.* = **STEARINĂ**: Vodă, care ținea foarte mult să-și lumineze norodul, adusese, cu mari cheltueli, de la Brașov, vre-o douăzeci de lăzi cu lumînări de spermanțet (CAR.); o adevărată luminație: la șase perechi de geamuri, șase feșnice cu lumînări de spermanțet (DLVR.) [rus. *spermacetŭ* < lat. med. *sperma coeti*].

***SPESE**, **SPEZE** *sf. pl.* Cheltueli [it. *spese*].

SPETE ☛ **SPATĂ** 2.

SPETEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Înțepenirea membrelor anterioare ale unui cal sau unei vite, de pe urma unei prea mari oboseli [*speti*].

SPETEAZĂ (*pl.*-eze) *sf.* ① Fie-care din bețișoarele flexibile ce se lipesc pe zmeul cu care se joacă copiii: spetezele trebue să fie bine cumpănite din ochi și din cuțit, ca să nu fie una mai grea decît alta (ISP.); nimeni nu știa să dea pui de giol ca dînsul, nici să potrivească spetezele la zmeu (I.-GH.) ¶ ② Fie-care din spițele verticale ce leagă carîmbul de sus cu cel de jos, la loitra carului (☛ ▪ 2945): de-acum numai să te ții bine de carîmbi și de speteze, că am să mîn iepele iestea, de au să scapere fugind (CRG.) ¶ ③ Fie-care din stinghiile transversale de la codîrla carului (☛ ▪ 1360) ¶ ④ Stinghia din mijloc ce leagă între ele fălcelele sau fofezele tînjelei, numită și „lopățică", „jiglă" etc. ¶ ⑤ Fie-care din brațele ferestrăului (☛ ▪ 2076) ¶ ⑥ Scîndurică, lungă de 1 metru și lată de 10-20 de cm., pe care se fac ițele (VIC.) (LIUB.) ¶ ⑦ Spătar de scaun: se rezemă de speteaza scaunului și închise binișor ochii (S.-ALD.); a adormit cu capul pe speteaza jilțului (GRL.); se lăsase pe speteaza scaunului și se uita cu admirație la soția lui (SAD.) ¶ ⑧ ♣ ~ *sau* ~-**PESTRIȚĂ** *sau* ~-**TĂRCATĂ** = **OBLIGEANĂ** ¶ ⑨ ♣ = **PAPURĂ** ① ¶ ⑩ ♣ = **RUGINĂ** ⑤ ¶ ⑪ ♣ — **SĂBIUȚĂ** ② [dintr'un diminutiv **spetea* < *spată* + *suf.* -*ză*].

SPETI (-etesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A(-și) curma mijlocul, a (se) deșela, a(-și) frînge șelele: la vale, iar se da pe jos, ca să nu se spetească iepele (CRG.); mai zi și ca mine, că nu te dau de rîpă, să te spetești ori să te răighini (JIP.) ¶ ② A (se) obosi din cale afară muncind: drept și mai drept, că nici nu se spetise prea tare cu lucrul (RET.); se spetise bietul om muncind (ISP.); *pr. ext.*: și eu, Dănilă, am plătit de m'am spetit (ALECS.) (= pînă n'am mai putut) ¶ ③ Ⓕ A snopi în bătăi: cînd a văzut iapa adusă acasă, s'a repezit la ea de a spetit-o în bătăi (R.-COD.) [*spete*].

***SPEZE** ☛ **SPESE**.

SPIC (*pl.*-ice, ✓ -icuri) *sn.* ① ♣ Inflorescența cerealelor, capătul de sus al paiului grînelor care conține grăunțele; fie-care spic se compune dintr'o axă centrală, numită „fusul spicului" și mai multe spicușoare așezate în jurul lui: ~ de grîu; mergea Isus între Sîmbătă pren lăuntrul semănăturilor și rupea ucenicii lui ~e și mînca (COR.) ¶ ② ♣ Mănunchiu de

flori sau de semințe, dispuse în vîrful tulpinei ca spicul de grîu (▣ 4564): **~ul porumbului** ¶ ③ *Olten.* Vîrf de munte, stană de piatră: **în apropiere se află un alt ~ de munte, unde se deschide o mică cîmpie** (PAMF.) ¶ ④ Ⓕ Înțepătură, asprime a gerului: (**ger, vînt**) **cu ~**, (ger, vînt aspru, tăios, înțepător; **peste noapte, începe, nene, crivăț cu ~, de i-a fost tăind la spate** (R.-COD.) [lat. s p ī c u m].

Fig. 4564. Spic.

○ **SPICHINAT**, **SPICHINAT** *sbst. Trans.* (POL.) (BUD.) = **LEVANT** [ung. s p i k i n á r d, germ. dial. S p i e k a n a r d < lat. s p i c a n a r d i].

***SPICIFORM** *adj.* În formă de spic [fr.].

SPICUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A aduna s p i c e l e rămase după facerea snopilor ¶ ② Ⓕ A culege de ici de colo.
2. *vb. intr.* A da în spic.

SPICUITOR *adj. verb.* **SPICUI** și *sm.* ① Care spicuește ¶ ② Ⓕ Care culege de ici de colo.

***SPICUL** (*pl.*-ule) *sn.* Spicușor [fr.].

SPICULEȚ (*pl.*-ețe), **SPICUȘOR** (*pl.*-șoare), ○ **SPICUREL** (*pl.*-ele) *sn.* *dim.* **SPIC**: **fie-care spiculeț are la baza sa două foi aspre** (MAI.); **A luat bădița trei spicurele S'a dus acasă și-a arătat gazdei** (VOR.).

SPIJĂ ☛ **SCHIJĂ**.

SPILCĂ (*pl.*-ci, -ce) *sf.* Ac cu gămălie mare, cu care se prinde broboada, năframa, etc., și slujește și ca podoabă: **unora le ia ori betele, ori spilca, ori năframa** (DLVR.); **ca să nu se verse vinul, pune spilca 'n pahar** (R.-COD.); Ⓕ *F* **a (se) găti ~**, a (se) dichisi, a (se) găti frumos [☛ **SPELCĂ**].

SPILCUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl.* *F* A (se) dichisi, a (se) găti frumos [s p i l c ă].

SPILCUIT *adj. p.* **SPILCUI**. Dichisit, gătit frumos: **gangurul strîns și ~ în haina penelor** (GRL.); **ce ridiculi sînt fanții spilcuiți, radioși și impertinenți, cari mă prigonesc cu zîmbetele lor idioate** (VLAH.).

SPILCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* **SPILCĂ** ¶ ② *pl.* Plantă aromatică, cu tulpina dreaptă, ramificată; are frunzele acoperite cu peri moi și face flori albe și galbene, dispuse în capitule și în corimbe la vîrful tulpinii; frunzele sînt niște achene colțuroase; crește prin tufișuri, la poalele munților, pe lîngă locuințe și garduri; cultivată uneori și ca plantă decorativă; numită și „bumbișor", „granat", „iarbă-amară", „mătricea", etc. (*Chrysanthemum parthenium*).

Fig. 4565. Spin.

SPIN, ○ **SPINE** *sm.* ① Țepușă care crește pe tulpina sau pe ramurile unor plante, ghimpe: (**contra frigurilor**) **bei zeamă de rădăcină și spini verzi de holeră, stoarsă în apă** (PAMF.); Ⓟ: **nu e trandafir fără spini**; Ⓕ: **a sta ca pe spini**, a sta ca pe ghimpi, a nu mai putea de nerăbdare ¶ ② Țepușă, așchiuță de lemn intrată sub piele: **dacă-ți dă un spine în picior, scoate-l și locul lui acopere-l cu cleiu din ureche, ca să nu mai crească** (PAMF.) ¶ ③ Plantă spinoasă, cu frunzele păroase și înconjurate cu spini puternici; face flori roșii-purpurii, galbene sau albe, așezate în capitule rotunde; numită și „scaiu" sau „scăiete" (*Carduus acanthoides*) (▣ 4565) ¶ ④ Plantă cu frunzele dințate și spinoase; face flori purpurii, așezate în capitule singuratice la vîrful ramurilor; numită și „scăiete" sau „scaiu" (*Carduus Kerneri*) ¶ ⑤ = **CIULIN** ① = ¶ ⑥ *Trans.* = **PORUMBAR** ③ ¶ ⑦ **~-MUSCĂLESC** = **HOLERĂ** ③ ¶ ⑧ **~-VÎNĂT** = **SCAIU-VÎNĂT** ¶ ⑨ **SPINUL-CERBULUI** = **VERIGARIU** ① ¶ ⑩ **SPINUL-DRACULUI**, **SPINUL-VÎNTULUI** — **SCAIUL-DRACULUI** [lat. s p ī n u s].

Fig. 4566. Spinarea-lupului.

SPINARE *sf.* ① Partea corpului omenesc sau a animalelor de-a lungul coloanei vertebrale; *în spec.* partea corpului, începînd de la umeri pînă la șale, spate, dos: **a duce, a purta un sac în ~**; **cu ~a încovoiată**; **șira spinării** ☛ **ȘIRĂ** ②; **cămașa i s'a lipit pe ~**; **ce umblă cu casa în ~?** (GOR.), *ghicitoare despre* „melc"; *F* **a avea pe cineva în ~, a-i sta cuiva în ~**, a nu mai scăpa de cineva care se ține scaiu, care nu mai vrea să plece: **nu pot să sufăr să-mi stea un chelner în ~, tot te îndeamnă să iei, ba una, ba alta** (ALECS.); **a cădea în ~a cuiva**, a cădea în sarcina cuiva; **a pune în ~a cuiva**, *a)* a arunca în socoteala, pe seama cuiva; *b)* a lăsa în sarcina cuiva; **a pune ~a la ceva**, a da ajutor, a pune umărul la ceva; **a trăi pe ~a cuiva**, a trăi pe cheltuiala, în sarcina cuiva; ☛ **ARUNCA** 1 ⑰; **MELC** 1 ①; **MÎNCA** 1 ⑬; **PICIOR** ①; **TOBĂ** ¶ ② **De-a ~(a)** *loc. adv.* În spinare, în circă: **s'ar fi dus el mult așa... cu ciubotele de-a ~a... dacă o întîmplare, destul de neînsemnată în sine, nu i-ar fi luminat de-odată... calea** (VLAH.); **luă cele două poloboace de-a ~ și pe fierar deasupra** (FLOR.); **îl legară cot la cot, apoi îl legară de-a ~a pe șaua calului** (GN.) ¶ ③ Partea blănii de pe spinarea unui animal: **au trimis la Poartă... și altor Turci mari blane de spinări de soboli, pentru binele ce au făcut de au așteptat țara** (NEC.) ¶ ④ Ⓘ Partea scurteicii, cojocului, etc. care acopere spinarea ¶ ⑤ Culmea, muchea unui munte, unui deal: **rupte și prăpăstioase se înalță în zări spinările munților** (VLAH.); **zăpadă multă... se grămădise după o iarnă fără sfîrșit pe ~a uriașă a muntelui** (GRIG.) ¶ ⑥ **~a unei litere**, partea din corpul unui caracter care nu apare la tipar, spre deosebire de „floarea" literei (☛ ▣ 892) ¶ ⑦ **SPINAREA-LUPULUI**, o varietate de ferigă (*Athyrium filix femina*) (▣ 4566) [lat. s p ī n a l i s].

SPINĂRIE *sf.* Tufișuri de s p i n i, spiniș: **pițigoi ciudoși țiuiau în spinării** (SAD.).

○ **SPINE** ☛ **SPIN**.

SPINIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Tufiș de s p i n i, de arbuști spinoși: **în multe locuri sînt curături de fîneață în ~uri, cari nu aduc nici un folos** (ION.); **în dosul ~ului îndesat, Pascu vede o femeie venind grăbită în sus** (SLV.).

SPINIȘOR *sm.* *dim.* **SPIN**: **podurile ierbate... coprindeau ronduri cercuite cu stufișuri de măceși ori de ~i** (UR.).

SPINOS *adj.* ① Plin de s p i n i, ghimpos: **curățește-mă, drăguță, de crengile iestea spinoase și uscate** (SB.) ¶ ② Plin de arbuști spinoși, mărăcinos: **de să va apuca neștine de vre-un laz strein părăsit, să fie ~ și plin de pădure** (PRV.-LP.); **Căzacii pre 'ncet tot de apropiau de oastea muntenească pre furiș, că este locul acela foarte ~** (M.-COST.) ¶ ③ Ⓕ Plin de greutăți: **se dete dar în partea ei, cu hotărîre statornică de a merge pe calea cea spinoasă și ostenitoare** (ISP.).

SPINTECA (-ec), ○ **SPINTICA** (-ic), *Băn.* **SPÎNTECA** (-ec) *vb. tr.* ① A despica pîntecele: **îi spintecară pîntecele cu ostie** (DOS.); **Tătarcele cele burduhoase le spinteca și punea copiii prin pari** (NEC.); **Țiganul s'au apucat întîiu de copil, l-au luat din leagăn, l-au spinticat, l-au pus într'un ciubăraș și l-au spălat frumușel** (SB.) ¶ ② A despica, a crăpa, a tăia, a sparge în două, a despărți în lungime: **~ lemne**; **~ capul cuiva**; Ⓕ: **vaporul spintecă netezișul apei, aurită de cele din urmă raze ale soarelui** (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ A trece prin, a străbate, a răzbate: **Polatiștea vine limpede dinspre răsărit, spintecînd făgetul unei văi, și se asvîrle în Jiu** (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ **~ aerul, vîntul**, a alerga în fuga mare, a sbura repede: **a încălecat boierul pe căluț și a început a spintica aerul, ducîndu-se repede ca gîndul** (SB.) [lat. *e x - p a n t ĭ c a r e < p a n t ĭ c e m].

SPINTECĂTOR *sm.* Cel ce s p i n t e c ă.

SPINTECĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Despicătură, crăpătură, tăietură; loc pe unde-și croește calea un rîu între munți: **prin spintecătura aceasta a munților, drumul, șerpuind pe marginea rîului Tismana, se adîncește într'un desiș de castani seculari** (VLAH.); **în fund, la miază-noapte, cei din urmă colți ai lanțului Bucegilor stăvileau spintecătura Prahovei** (UR.) ¶ ② Una din crestăturile ce fac ciobanii la urechile oilor [s p i n t e c a].

SPINUI (-uesc) *vb. tr.* A înconjura (un loc) cu

spini, cu arbuşti spinoşi: **Măi băiete, băieţele, Hotărăşte-ţi grădina, Spinueşte-ţi ograda, Că trec pe la poarta ta Şi mă vede muierea** (SEZ.).

SPINUŢĂ, SCHINUŢĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ ① Mică plantă ierboasă, cu flori albastre închise, rar albe, dispuse în capitule globuloase; creşte prin păşunile pietroase şi prin poienile de la munte; numită şi „bănică" *(Phyteuma orbiculare)* (▣ 4567) ¶ ② Mică plantă cu flori negre-violete, dispuse într'un capitul globulos în timpul înfloririi, care devine cilindric după înflorire; creşte prin păşunile pietroase de la munte; numită şi „vătăjel" *(Phyteuma Wagneri)* [probabil din spin].

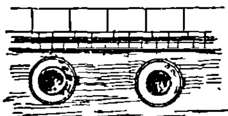

Fig. 4567. Spinuţă.

***SPION** *sm.*, SPIOANĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① ⚔ Persoană care pătrunde în rîndurile vrăjmaşilor ca să iscodească planurile lor de luptă, pregătirile ce fac, etc. ¶ ② Individ din rîndurile poliţiei care spionează pe oamenii suspecţi ¶ ③ Individ care caută să spioneze pe cineva, spre a se folosi de cele ce află [fr. espion].

***SPIONA** (-onez) *vb. tr.* ① ⚔ A iscodi, a căuta să afle planurile de luptă ale vrăjmaşilor, pregătirile ce fac, etc. ¶ ② A pîndi ca să afle ceea ce face sau spune cineva, a trage cu urechea spre a auzi ce se vorbeşte: **nu vreau să am în casă persoane care mă spionează** (D.-ZAMF.); **de sigur au băgat de seamă că mă 'nvîrtesc pe-acolo ca să-i spionez** (VLAH.) [fr. espionner].

***SPIONAJ** (*pl.*-aje) *sn.* ① Faptul de a spiona ¶ ② Meseria, îndeletnicirea spionului [fr. espionnage].

***SPIRAIU** (*pl.*-aiuri, -aie) *sn.* ⚓ Deschizătură, prevăzută cu geamuri, pe puntea unei corăbii, pentru luminat şi aerisit cabinele (▪ 4568) [it. spiraglio].

Fig. 4568. Spiraiu.

***SPIRAL** 1. *adj.* Care are forma unei spirale: **arc ~**, arcul ceasornicului (☞ ▣ 180).

2. SPIRALĂ (*pl.*-le) *sf.* ⅄ ① Ori-ce curbă plană care face un număr nedefinit de revoluţiuni în jurul unui punct de la care începe şi de care se depărtează tot mai mult (☞ TAB. XXXIII) ¶ ② **În ~**, răsucit, încolăcit, în formă de spirală: **Prin fumul ţigaretei ce sboară în spirale, Văd eroi prinşi în luptă pe cîmpul de onor** (ALECS.); **arc în ~** (☞ ▣ 180) [fr.].

***SPIRANT** *adj.*, SPIRANTĂ (*pl.*-te) *sf.* 🙰 Se zice despre consonantele în timpul emisiunii cărora organele vorbirii sînt parţial deschise şi lasă să treacă aerul expirat: **sunetele f, v, j, z, ş şi c(e) sînt spirante sau consonante spirante** [fr.].

SPIRIDUŞ, *Mold. Bucov. Trans.* SPIRITUŞ *sm.* ① ✧ Ⓟ Drăcuşor mic pe care-l au unele babe şi unii vrăjitori şi de care se servesc la farmecele lor; **~ul** e un fel de slugă a unui drac ce are în stăpînirea lui pe baba ori vrăjitoarea care face farmecele; cu ajutorul lui se aduce călare pe prăjină ibovnicul la drăguţa lui, se ia mana vacilor, se mulge lapte din inima carului, se tămăduesc boalele, etc.; babele îl ţin de obiceiu în ulcioraşe de marmoră ori de pămînt alb şi-l hrănesc cu miez de nucă: **acela, nici cu spirituş să fie şi n'ar putea fi mai al dracului** (RET.); **se crede că dacă poartă cineva un ou al unei puice negre nouă zile înainte de Paşti subsuoară şi zice, pe timpul cînd se iese cu învierea... „Hristos a înviat, şi al meu a înviat!", atunci iese din acel ou un spirituş, care apoi îi dă celui ce l-a clocit averea de pe lume, dar după moarte îi ia sufletul** (GOR.); **s'ajungi bătaia de joc a dracilor şi veselia spiriduşilor** (FLOR.) ¶ ② Ⓕ Copil sprinten, sburdalnic (şi *f.* SPIRIDUŞĂ): **cucoana Frosa, subţire, frumuşică şi iute ca un spiriduş** (SAD.) [cuvînt semi-cărturăresc din lat. spiritus; comp. şi pol. spirytusek, cu acelaşi sens ca în rom.].

***SPIRIL** *sm.* ✗ Gen de vibrioni cari se mişcă învîrtindu-se în jurul unei axe; o specie a acestora se găseşte în sîngele indivizilor atinşi de friguri infecţioase [fr.].

SPIRINCE *sf.* ♣ = BĂTRÎNIŞ.

***SPIRIT** (*pl.*-ite) *sn.* ① Substanţă nematerială şi intelectuală: **~ul omului** ¶ ② Fiinţă neîntrupată, duh: **Sfîntul-Spirit**, Sfîntul Duh ¶ ③ **~ele cereşti**, îngerii; **~ele întunerecului**, dracii ¶ ④ Suflet, duh ¶ ⑤ Totalitatea facultăţilor intelectuale ¶ ⑥ **Prezenţă de ~** ☞ PREZENŢĂ ④ ¶ ⑦ Minte, deşteptăciune, inteligenţă, isteţime; **trăsătură de ~; om de ~**, om spiritual, isteţ, om plin de duh: **mie-mi spunea verde în ochi că sînt un prost, parcă eu aş fi pretins să fiu om de ~** (I.-GH.) ¶ ⑧ **A face ~**, a căuta să facă pe deşteptul, a voi să arate că e om de spirit: **vai! ce tip afectat, şi cum ţine să facă ~ cu ori-ce preţ** (VLAH.) ¶ ⑨ Părerile împărtăşite de un grup de oameni: **~ de partid, de familie** ¶ ⑩ **~ul public**, părerile care predomină într'o ţară ¶ ⑪ Principiile, motivele, impulsiunile, tendinţele după care se călăuzeşte cineva ¶ ⑫ Aptitudine, pricepere: **are ~ul afacerilor, comerţului** ¶ ⑬ Sensul adevărat, precis: **~ul legii** ¶ ⑭ Apariţiune, vedenie, arătanie, nălucă ¶ ⑮ 🙰 Mic semn de aspiraţiune, întrebuinţat în scrierea greacă: **~ lin** (ʼ); **~ aspru** (ʽ) [lat., cu înţelesurile fr. esprit].

***SPIRITISM** *sbst.* Doctrina acelora care cred că, prin mijlocirea unui „medium", pot evoca spiritele morţilor sau să primească comunicaţiuni din lumea în care acestea continuă să trăească [fr.].

***SPIRITIST** 1. *adj.* Ce ţine de spiritism: **doctrină ~ă.**

2. *sm.*, SPIRITISTĂ (*pl.*-te) *sf.* Persoană care crede în spiritism [fr.].

***SPIRITUAL** *adj.* ① Care e spirit, de natura spiritului, nematerial: **îngerii sînt fiinţe ~e** ¶ ② Care aparţine sufletului, iar nu corpului ¶ ③ Care tinde la perfecţiunea creştină: **exerciţii ~e** ¶ ④ **Concert ~**, concert public în care se execută bucăţi de muzică religioasă ¶ ⑤ ⛪ Ce ţine de religiune, ce priveşte Biserica: **se deosebeşte puterea ~ă de puterea temporală** ¶ ⑥ Care are spirit, minte isteaţă: **un om ~** ¶ ⑦ Care porneşte de la un om de spirit, care denotă spirit; plin de spirit: **o vorbă ~ă; o epigramă ~ă** [fr. spirituel].

***SPIRITUALISM** *sbst.* ✣ Doctrină filosofică, opusă materialismului, care admite existenţa lui Dumnezeu, a îngerilor, etc. şi crede că sufletul e nematerial şi nemuritor [fr.].

***SPIRITUALIST** 1. *sm.*, SPIRITUALISTĂ (*pl.*-te) *sf.* Persoană care admite spiritualismul.

2. *adj.* Privitor la spiritualism: **doctrină ~ă** [fr.].

***SPIRITUALITATE** *sf.* ✣ ① Însuşirea a tot ce este nematerial: **~a sufletului** ¶ ② Grad de devoţiune caracterizat printr'un dispreţ împins la exces faţă de toate cerinţele corpului ¶ ③ Calitatea aceluia care s'a liberat de legăturile materiei [fr.].

***SPIRITUALIZA** (-izez) *vb. tr.* ① A interpreta un pasaj din Vechiul Testament în aşa fel ca să apară ca un simbol al unui fapt raportat de Noul Testament ¶ ② A face independent de materie, de simţuri; a da o tendinţă spiritualistă [fr.].

○ **SPIRITUŞ**¹ ☞ SPIRIDUŞ.

○ **SPIRITUŞ**² *sbst. Băn.* = SPIRT [germ. Spiritus].

SPIRT (*pl.*-turi) *sn.* ① Lichid fără coloare, cu miros caracteristic şi cu gust arzător; disolvă un mare număr de substanţe minerale şi organice şi arde cu flacără albăstruie, dînd vapori de apă şi bioxid de carbon; se întrebuinţează la fabricarea diferitelor băuturi alcoolice, a parfumurilor, văpselelor, preparatelor farmaceutice, etc.; alcoolul ordinar; vechii chimişti numeau **spirturi** ori-ce substanţă uşor volatilă, d. e. **~ de vin**, alcool de vin; **~ de ţipirig**, amoniac lichid; **~ din lemne**, alcool metilic, etc.; **~ denaturat** ☞ DENATURAT ②; Ⓘ: **nu turna ~ peste foc** (PANN), nu căuta să întărîţi mai mult pe cei ce se ceartă ¶ ② Ⓕ Harnic; iute la treabă, foarte vioiu: **aici la han în drum, la răspîntie, trebue un băiat iute, ~** (BR.-VN.); **Dinu era un flăcăiandru isteţ, deştept, înfipt şi ~, nu glumă** (ISP.) [rus. spirtŭ].

SPIRTOS 1. *adj.* ♀ Ce conţine spirt, alcoolic: **băuturi spirtoase.**

2. **SPIRTOASE** *sf. pl.* Băuturi ce conțin spirt, băuturi alcoolice: **tată-său a fost ani mulți cinovnic la spirtoase și vorbea românește ca apa** (I.-GH.).

SPITAL, Ⓟ **SPITAL** (*pl.*-ale, †-aluri), *Trans.* **SPITAIU** (*pl.*-aiuri) *sn.* Casă unde se primesc și se îngrijesc fără plată bolnavii săraci (▣ 4569) [germ. S p i t a l; pol. s z p i t a l; ung. i s p i t á l y].

‡ **SPITALAGIU** *sm.*, **SPITALAGIOAICĂ** (*pl.*-ce) *sf.* Îngrijitor, îngrijitoare de bolnavi la un s p i t a l: **nu cumva ești dumneata baba Iana spitalagioaica?** (FIL.).

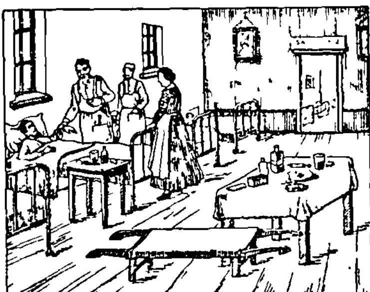

Fig. 4569. Spital.

SPIȚĂ (*pl.* -țe) *sf.* ① Fiecare din razele ce unesc căpățîna unei roți cu obezile (☛ ▣ 4174): **butucul este gros pentru a se putea îmbuca în el spițele** (ION.); **de la căruță să nu pui pe foc... spițele, că te dor dinții** (GOR.) ¶ ② Fie-care din treptele unei scări portative: **cum e scara de se suie pre ~ și se pogoară asijderea iară pre spițe, așa sînt și rudeniile** (PRV.-MB.) ¶ ③ Grad de rudenie: **toate rudele moștenesc pînă la a șasea ~ a rudeniei** (LEG.-CAR.); **spița neamului**, toate rudele de sus, de jos și de alături ale cuiva, arborele genealogic: **îți cunosc spița neamului și soiul boieriei, de pe spusa tatei** (ALECS.); **vezi, aci nu prea știu bine cum vine spița neamului, dar știu de bună seamă că ne rudim** (I.-GH.) [bg. srb. rus. s p i c a].

SPIȚĂRIE ☛ **SPIȚERIE**.

SPIȚELNIC (*pl.*-ice) *sn.* ① ☛ Sfredel mare de care se servește rotarul pentru a face în căpățîna roții găurile în care se vîră s p i ț e l e (▣ 4570) ¶ ② ☆ **SPIȚELNICUL** ☛ **SFREDEL** ⑤ (▣ 4571).

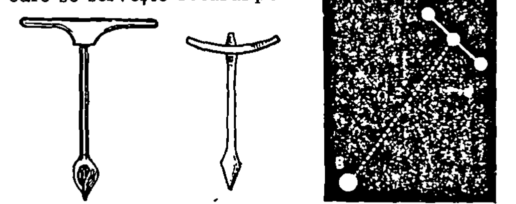

Fig. 4570. Spițelnice. Fig. 4571. Spițelnicul.

SPIȚER *sm.*, **SPIȚEREASĂ**, ○ **SPIȚĂREASĂ** (*pl.* -ese) *sf.* = **FARMACIST(Ă)**: **după noi veni spițerul și spițereasa... două ființe ciudate prin neasemănarea lor** (GN.); **cum era conu Costache judecătorul satului, așa era coana Luxița doftoreasa și spițăreasa satului** (BR.-VN.) [ngr. σπετζιέρης < it. s p e z i a l e].

SPIȚERIE, ○ **SPIȚĂRIE** *sf.* = **FARMACIE**: **iată acum o spițărie nemțească lipită de o tiutiungerie armănească** (ALECS.); **anul trecut, cînd l-a durut în gît, l-a dus mă-sa la spițărie** (BR.-VN.) [ngr. σπετζιαρία].

***SPIȚURI**, **SPIȚURI** *sf. pl.* Horbote lucrate cu iglița [germ. S p i t z e n].

○ **SPÎCNĂ**, **SPÎHNĂ** (*pl.*-ne) *sf. Mold.* (RV.-CRG.) (PAMF.) = **SPECMĂ**.

SPÎN *adj.* și *sm.* Căruia din fire nu-i crește barbă: **în călătorie... să te ferești de omul roș, dar mai ales de cel ~, cît îi putea** (CRG.); **fetele care torc, să toarcă tot caierul, ca să n'aibă bărbați ~i** (GOR.); **cine e ~ a mîncat din pomana dracului** (JIP.); **Dragu mi-e bădița ~, Că-i și tînăr și bătrîn** (ZNN.); ☛ **BARBĂ**① [lat. vulg. *s p a n u s < gr. σπανός]

SPÎNATIC, **SPÎNATEC** *adj.* Cam s p î n: **un tînăr spînatic, lungăreț la chip și cam adus de spate, făcea corecturi** (VLAH.); **mă privea cu ochi buni... și c'un zîmbet de neîncredere pe buzele-i spînatice** (SAD.); **văcarul... era... un om cam spînatec, cu părul roșcat și cu pistrui la față** (LUNG.); **mai toți oamenii spînatici îs pistriți la mațe** (RET.).

○ **SPÎNTECA** ☛ **SPINTECA**.

SPÎNZ, ○ **SPÎNȚ**, ✓ **SPÎNS** *sm.* ♣ ① Plantă cu rizomul gros, ramificat, negricios, cu numeroase fibre radicale, lungi și puternice; face flori roșii-purpurii, plecate în jos; crește prin păduri, pe locuri pietroase și în poienile de la munte; e întrebuințat în chirurgia veterinară populară, vîrîndu-se un fir de rădăcină sub pielea animalului bolnav; numită și „bojoței", „iarba-nebunilor", „ouăle-popii", „barba-lupului", etc. (*Helleborus purpurascens*) (▪ 4572): **veniră apoi babe și o sfătuiră în toate felurile: să ia salcie cu rachiu, ori rădăcină de spînț cu rachiu** (SAD.) ¶ ② = **CUCURIG** ¶ ③ = **RUSCUȚĂ-PRIMĂVĂRATICĂ**.

Fig. 4572. Spînz.

○ **SPÎNZUI** (-uesc) *vb. tr.* ✿ — **ÎNIERBA**② [s p î n z].

SPÎNZURA (-ur) 1. *vb. tr.* ① A atîrna, a prinde, a acăța de ceva ridicat, de un cuiu, etc. capătul de sus al unui lucru, sau sfoara de care e legat un obiect: **Ah! de cîte ori voit-am Ca să spînzur lira 'n cuiu Și un capăt poeziei Și pustiului să puiu** (EMIN.); **cela ce va spînzura la ușa cuiva niscare coarne sau alt-ceva stîrv împuțit, acela să se certe** (PRV.-MB.) ¶ ② A omorî pe cineva atîrnîndu-l cu un ștreang în jurul gîtului: **pre tine te va spînzura în furci și carnea ta o vor mînca pasările de pre tine** (PAL.); **carele va ținea drumurile oamenilor de va fura... să-l spînzure în furci** (PRV.-MB.); Ⓓ: **Țiganul, cînd s'a văzut împărat, întîiu pe tat'-său l-a spînzurat**, se zice despre cei parveniți cari nu numai că nu vor să mai știe de neamuri sau prieteni, dar încă caută să le facă rău; Ⓕ: **taie și spînzură**, face tot ce vrea, abuzînd cu strășnicie de autoritatea sa.

2. *vb. intr.* ① = **ATÎRNA** 2 ①: **lampa spînzură de tavan** ¶ ② Ⓕ A depinde, a fi supus unor anumite împrejurări, a sta în mîna, în puterea cuiva: **de la dînsa spînzura soarta bătăliei** (BĂLC.); **mi-i pricepe prea mult, nefericitule, cînd ți-oiu împărtăși taina înfricoșată de la care spînzură viața noastră** (ALECS.).

3. *vb. refl.* ① A se atîrna, a se prinde, a se apuca de ceva ținîndu-se vîrtos cu mîinile sau trăgînd tare în jos: **s'a spînzurat cu mîinile de o cracă** ¶ ② A-și lua viața atîrnîndu-se cu un ștreang în jurul gîtului: **Mai bine m'aș spînzura De ciucurul brîului, În mijlocul tîrgului** (IK.-BRS.) [lat. *e x p e n d i o l a r e].

SPÎNZURAT 1. *adj. p.* **SPÎNZURA**: **haine călugărești spînzurate într'un cuiu** (EMIN.).

2. *sm.* ① Cel ce a murit spînzurat; Ⓓ: **nu vorbi de funie în casa ~ului** ☛ **FUNIE**①; Ⓕ *F*: **îl apără ca funia pe ~**, sub pretext că-l apără, îl înfundă și mai rău ¶ ② *F iron.* Ștrengar, bun de atîrnat cu ștreangul de gît: **de-amu să știi că ți-ai mîncat lifteria de la mine, ~ule!** (CRG.); **doi, trei spînzurați de advocați... luau pe telegrafist cu asalt** (D.-ZAMF.).

3. *sbst.* Faptul de a spînzura.

SPÎNZURĂTOARE *sf.* Stîlp înfipt în pămînt cu o grindă orizontală îmbucată la capătul de sus, de care atîrnă o funie, servind ca instrument de supliciu pentru cei osîndiți să moară spînzurați (▣ 4573): **îl pun (pe leneș) într'un car cu boi, ca pe un butuc nesimțitor, și hai cu dînsul la locul de ~** (CRG.) [s p î n z u r a].

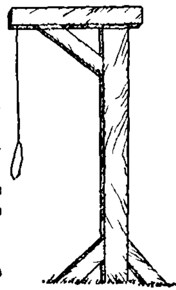

Fig. 4573. Spînzurătoare.

SPÎRC (*pl.*-curi) 1. *sn. Bucov.* ① Bucată mică de carne de pe lîngă oase sau dintr'o parte a vitei, de unde nu se poate tăia o bucată mai mare: **și-a oprit pentru sine carnea cea mai grasă și mai frumoasă, iar celuialalt i-a dat mai mult ciolane, ~uri și macră** (SB.) ¶ ② Bucată mică (de piele, etc.): **cînd m'ar vedea ai mei că îmblu cu un ~ de piele ca acesta, n'aș ști unde să mă ascund de rușine** (SB.).

2. *sm.* Piciu, prichindel, mucos: **~i cu cașni la**

gură, cari fac pe desiluzionații și pe săturații de viață (VLAH.) [comp. rut. šp y r k a, pol. s z p e r k a, s z p y r k a „bucată de slănină"].

SPÎRCACIU *sm.* = SPURCACIU [s p î r c î i].

SPÎRCÎI, SPÎRCĂI (-îiu, -ăiu, -ăesc) *vb. refl.* A-și depune scîrna: unde ea curățea, acolo se spîrcăiau, ca să le umple toate de alte murdării (SLV.).

SPÎRCÎITOR *adj. verb.* SPÎRCÎI. Care se spîrcîie: o cioară spîrcîitoare (PAMF.).

SPÎRCUI, SPÎRCUI (-uesc, -uiu) 1. *vb. tr.* ① A sfîșia în bucăți, a face fărîme: lupul mi-a spîrcuit un bou (PAMF.); Cu dînsul iarăși sînt smintit, Pentru c'adese lui oi am spîrcuit (DON.); Și le-au alungat apoi Peste rîpi și peste stînci, Pîn' le-au spîrcuit bucăți (STAM.); cîți au rămas, au început a-i tăia și a-i spîrcui (LET.) ¶ ② ‡ A împrăștia, a risipi, a pune pe fugă: singur Mihai-Vodă, văzînd că sta războiul neales, au dat năvală în Ardeleni de i-au spîrcuit (N.-COST.) ¶ ③ *Trans.* A șterpeli, a lua pe furiș (PȘC.).

2. *vb. refl.* ‡ A se împrăștia, a se risipi: toată oastea așa greu s'au tulburat, cît... toți amestecați, unii de alții fugînd, s'au spîrcuit toată tabăra (M.-COST.) [s p î r c].

○ **SPÎRLI** = SBÎRLI.

○ **SPÎRNEL** = PRISNEL.

SPLAIU (*pl.*-aiuri) *sn.* = CHEU①: ~l Dîmboviței.

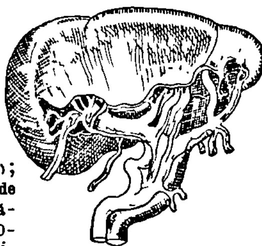
***SPLEEN** (*cit.* splin) *sbst.* Boală închipuită care constă într'o plictiseală fără motiv care face pe om să i se urască cu viața și-l împinge uneori la sinucidere; foarte răspîndită în Anglia: urîtul începuse și ~ul nu era departe (NEGR.); ~ul, această boală engleză, cunoscută la noi sub numele de „urît", a pătruns în sufletul lui ca un vierme ascuns (ALECS.) [engl.].

***SPLENDID** *adj.* Strălucitor, falnic, mîndru, măreț [fr. < lat.].

***SPLENDOARE** *sf.* ① Strălucire: ~a soarelui; Luna galeșă 'n văzduhuri... în așa sfîntă ~ s'arăta vederii mele, că mă 'nfioraĭ deodată (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Cinste și glorie în gradul cel mai înalt ¶ ③ Măreție, mîndrețe, falã, frumusețe fără seamăn [fr. s p l e n d e u r].

SPLINA (-inez) *vb. refl.* A i se umfla s p l i n a (unei vite): cînd se splinează o vită, adecă cînd mănîncă prea mult și i se umflă splina, se fierbe un furnicar și i se pune cald pe spinare (MAR.).

SPLINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Organ moale, spongios, de un roșu-violet, așezat pe la jumătatea stîngă a pîntecelui, și în care se formează sau se distrug globulele roșii ale sîngelui (4574): fierea plăvită este despre partea stîngă deasupra splinei (PRV.-MB.); bărbații să nu mănînce ~ de porc, că-i doare splina la călărie (PAMF.); se crede în popor că sînt oameni și animale care n'au splină, din care pricină sînt foarte iuți și nu ostenesc curînd (CIAUȘ.): vino de mă scapă pe mine de idolul ăsta de vrăjmaș, și-ți voiu da un telegar fără ~ (ISP.) ¶ ③ Boală de splină: a murit de ~ ¶ ③ = BRĂCINAR② ¶ ④ = PISC④ ¶ ⑤ Mică plantă cu flori galbene-aurii, numită și „splinuță" *(Chrysosplenium alternifolium)* [ngr. σπλῆνα].

Fig. 4574. Splină.

SPLINUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* SPLINĂ ¶ ② Plantă cu tulpina păroasă, cu flori galbene, dispuse în mici capitule, reunite în ciorchini; numită și „splinuță-de-aur", „zmeoaică", etc. *(Solidago virga aurea)* (4575) ¶ ③ = SPLINĂ⑤.

Fig. 4575. Splinuță.

‡ **SPODOBI** (-obesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) învrednici, a (se) arăta vrednic de ceva: acesta să nevoim să-l împlem și să-l facem, pentru ca să ne spodobească Dumnezeu (VARL.); cine să va spodobi veacul acela să dobîndească (COR.) [vsl. s ŭ p o d o b i t i].

SPOI (-oesc) 1. *vb. tr.* ① A vărui: ~ pereții ¶ ② A mînji: a-și ~ fața cu cărbuni ¶ ③ † A acoperi un obiect de metal cu un strat subțire de aur sau de argint, a auri, a arginta: cela ce va spoi vre-un fel de bani, fiind de aramă, să arate că iaste de aur sau de argint, sau de va spoi argintul, să arate că iaste aur, pre acela să-l omoară (PRV.-MB.) ¶ ④ *În spec.* A acoperi vasele de aramă cu un strat de cositor, ca să nu coclească: ~ tingirile ¶ ⑤ A sulimeni.

2. *vb. refl.* ① *F* A se sulimeni: femeia se spoia cu dres, ca să dea pieliței o coloare mai albă (FIL.) ¶ ② Ⓕ A se ciopli: mi-am pus de gînd să fug chiar astăzi în capitală, ca să mă mai spoesc în lumea cea mare (ALECS.) [vsl. s ŭ p o i t i, srb. s p o i t i, bg. s p o j v a m ŭ].

SPOIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Văruirea pereților; laptele de var, amestecat cu humă, cu care se spoesc pereții: din timpuri mai nouă, vine tencuiala groasă, spoiala trandafirie care s'a așternut peste vechea cărămidă (IRG.) ¶ ② Ⓕ Strat superficial: Alexandru Moinescu, om cu ~ de învățătură, de profesie gazetar (BR.-VN.) ¶ ③ Ⓕ Lustru superficial (pus peste ceva fără valoare): În noi totul e ~, tot e lustru fără bază (EMIN.); Ai nu-ți tăvăli talentul prin saloanele bogate... Unde omu-i o păpușă, și viața o ~ (VLAH.) [s p o i].

SPOIT 1. *adj. p.* SPOI. ① Văruit: pereții spoiți cu var ¶ ② Acoperit cu un strat de cositor (*vorb.* de vase de aramă): tingiri ~e ¶ ③ Mînjit: ~ pe obraz cu cărbune ¶ ④ *F* Sulimenit: cealaltă muiere era grasă și moleșită, sulemenită și ~ă (ISP.).

2. Faptul de a spoi: ~ul pereților, tingirilor.

SPOITOR 1. *sm.* ① ⊕ Țigan ce spoește vasele de bucătărie (4576) ¶ ② *pl.* Plantă cu flori violete-purpurii sau albe, cu miros plăcut de mosc, dispuse în capitule ovoide; originară din Persia, e cultivată adesea ca plantă ornamentală; numită și „pejmă" *(Centaurea moschata)*.

Fig. 4576. Spoitori.

2. **SPOITOREASĂ** (*pl.*-ese) *sf.* = CHIVUȚĂ [s p o i].

***SPOLIA** (-liez) *vb. tr.* A despuia cu sila sau prin înșelăciune, a jefui, a prăda [fr.].

***SPOLIATOR** *sm.* Cel ce spoliază, prădător, jefuitor [fr.].

***SPOLIAȚIUNE** *sf.* Faptul de a spolia, prădare, jefuire, jaf [fr.].

SPOLOCAN(I)E, SPĂLĂCANIE *sf.* Ⓟ Prima zi a postului Paștilor, după Dumineca lăsatului de brînză. numită și „Lunea curată" sau „Ziua forfecarilor"; în această zi, femeile de la țară au obiceiul de a spăla toate vasele, ca să fie curate pentru postul care începe; în ziua de spolocane, în postul mare, se spală lopata și cociorva, ca să treacă de grabă postul (VOR.); în ziua de spolocane... femeile toată ziua beau și joacă, ca să li se facă cînepa (VOR.); a apucat-o spre crișmuța satului, făcînd el singur jupînului David pocinoc la spolocanie (GRIG.) [rus. s p o l o s k a n i e „spălarea vaselor, clătire", rut. s p o l o k a t y „a spăla, a clăti vasele"; forma spălăcanie e refăcută după s p ă l a].

○ **SPONCĂ** (*pl.*-ci) *sf. Mold.* ① = COPCĂ¹: Ici și colea a ei haină s'a desprins din sponci și-arată Trupul alb în goliciunea-i, curăția ei de fată (EMIN.) ¶ ② Ⓕ *F* Pe sponci, cam puțin, cam restrîns, cu economie: cu mîncările nu prea mă împăcam, căci erau pe sponci și nu tocmai gustoase (GN.); uite, eu acasă mănînc pe sponci, mai nimic (BR.-VN.); cum treci Siretiul, apa-i rea și lemnele pe sponci (CRG.); dicționarul unui copil este foarte pe sponci la început (VLAH.) [rut. š p o ń k a „nasture de cămașă", rus. š p o n k a, s p o n k a „stinghie"; srb. s p o n k a „copcă"].

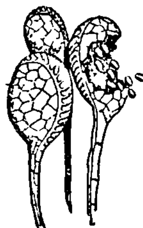
***SPONDAIC** *adj.* Se zice despre un vers hexametru grec sau latin, al cărui al cincilea picior e format dintr'un spondeu, în loc de a fi un dactil [fr.].

*SPONDEU (*pl.*-dee) *sn.* Picior, în versurile greceşti şi latine, compus din două silabe lungi [lat.].
*SPONDIL *sm.* ① Gen de moluşte marine, comestibile, înrudite cu stridia ¶ ② Gen de coleoptere cu coarne lungi [fr.].
*SPONGIARE *sf. pl.* Diviziune de animale nevertebrate avînd ca tip buretele [fr.].
*SPONGILĂ (*pl.*-le) *sf.* Gen de bureţi de apă dulce [fr. spongille].
*SPONGIOS *adj.* ① Al cărui ţesut se poate compara cu acela al buretelui ¶ ② Poros şi care se îmbibă uşor [fr.].
*SPONGIOZITATE *sf.* Însuşirea a tot ce este spongios [fr.].
*SPONGIŢĂ (*pl.*-te) *sf.* Piatră plină de găuri care imită buretele [fr.].
*SPONTAN *adj.* ① Ce se face de bună voie, nesilit de nimeni ¶ ② Ce se face de la sine, fără ca să intervie vre-o cauză exterioară aparentă: **bătăile inimii sînt ~e** ¶ ③ **Generaţiune ~ă**, formarea de la sine a fiinţelor vii, animale sau vegetale, fără ca naşterea lor să fie datorită unui individ de aceeaşi speţă [fr. spontanée].
*SPONTANEITATE *sf.* Însuşirea a tot ce este spontan: **ei îşi cheltuesc o bună parte din energia şi ~a minţii lor crude pe tipicurile pedante** (VLAH.) [fr.].
*SPONTANEU *adj.* = SPONTAN: **succesul colosal şi ~ n'a afectat cituşi de puţin pe omul nostru** (CAR.).
SPOR[1] (*pl.*-oruri) *sn.* ① Prosperitate, propăşire, progres; folos, profit: **ne rugăm la sfinţi şi ne închinăm lui Dumnezeu, ca să ne dăruească sănătate, viaţă lungă şi ~ în toate trebile noastre** (SB.); **munceşte fără ~, ca cel ce cară apă cu ciurul** (GOL.); **la toţi muncea şi la toţi sporea lucrul lui; cînd însă muncea şi pentru dînsul, munca nu-i da în ~** (ISP.); **Marţea, Joia şi Simbăta nu se începe nimic, căci nu-ţi iese cu ~** (GOR.); **el nu vede nici un ~ să se-aleagă din toată vrednicia lui** (VLAH.); **era drept să se odihnească, căci muncise din greu şi cu ~** (GN.); Ⓟ: **a-i lua Avram ~ul** ☛ AVRAM[1] ¶ ② Creştere, adaus: **se prevede un ~ mare la venituri; am primit ~ul la leafă** [vsl. sporŭ].
*SPOR[2] *sm.* Corpuscul reproductor al plantelor criptogame, care se găseşte în sporangi (▣ 4577) [fr.].
*SPORADIC *adj.* ① Se zice despre ori-ce boală care atacă numai ici colo cîte un individ din masa populaţiunii, şi care e independentă de ori-ce influenţă epidemică ¶ ② Împrăştiat, răspîndit; **plante ~e**, care cresc în ţări foarte depărtate una de alta [fr.].

Fig. 4577. S. Spori. — F. Frunză.

*SPORADICITATE *sf.* Însuşirea a tot ce e sporadic [fr.].
*SPORANGE *sm.* Un fel de săculeţ, ca o gămălie de ac, în care sînt închişi sporii la plantele criptogame (▣ 4578) [fr.].
SPORĂVĂI ☛ SPOROVĂI.
SPORI (-oresc) 1. *vb. tr.* ① A face să crească numărul, să se mărească, să se înmulţească: **pînă atunci era urgent să se sporească veniturile printr'o administraţiune mai îngrijită** (I.-GH.) ¶ ② A face mai îmbelşugat: **sîngele unuia mai mult n'ar spori întru nimic roada pămîntului nostru** (GN.) ¶ ③ Ⓕ A flecări (PĂC.): **Zi ori-cum ţi-o fi plăcerea Şi sporeşte cît de multe Cui o vrea să te asculte** (PANN); **să nu mai apuc măcar o zi fericită cu tine... dacă ştiu eu ceva... din cîte ţi le-a sporit dumnealui** (CAR.).

Fig. 4578. Sporange.

2. *vb. intr.* ① A creşte (numărul, cantitatea), a se mări, a se înmulţi: **Unde-s doi, puterea creşte Şi duşmanul nu sporeşte** (ALECS.); **grămada de lume sporeşte necontenit** (CAR.); **averile flăcăilor şi zestrele fetelor sporesc prin moşteniri** (I.-GH.) ¶ ② A progresa, a fi cu spor: **la toţi muncea şi la toţi sporea lucrul lui** (ISP.); **cine vorbeşte, lucrul nu-i sporeşte** (PANN); **cel ce se îmbuibează cu mîncare multă, se face greoiu, leneş şi lucrul nu-i sporeşte** (ISP.) ¶ ③ A-i folosi, a-i prii: **se pusese ei cam dintîiu împotrivă cu războiu, ce nu le-au sporit** (N.-COST.) [sl. sporiti].
*SPORIFER *adj.* Care poartă spori [fr.].

SPORIŞ, SPORICI *sm.* ① Plantă cu tulpina în patru muchi şi vîrtoasă, ramificată în partea superioară; face flori mici, liliachii, dispuse în spice lungi, grupate în panicule la vîrful tulpinii; numită şi „măturiţă" sau „verbină(-de-cîmp)" *(Verbena officinalis)* (▪ 4579) ¶ ② = TROSCOT [srb. nslov. sporiš; rus. sporyšĭ].

Fig. 4579. Sporiş.

SPORITOR *adj. verb.* SPORI. Care sporeşte.
SPORNIC *adj.* ① Care aduce spor, profitabil: **banul rău nu-i ~** (JIP.) ¶ ② Cu spor, harnic: **e om priceput şi ~ la treabă** (GN.) ¶ ③ Îmbelşugat, bogat: **iarba ~ă, care surîdea ochilor... în loc să-l mîngîie, îl întărta şi mai tare** (GN.); **Tu, fluid de viaţă, cald şi ~, Tresari în firişoarele de iarbă, Cînţi cu privighetoarea** (VLAH.); **el o rostea în acea limbă ~ă, vîrtoasă şi limpede a ţăranilor noştri** (ODOB.) [vsl. spornŭ].
SPOROVĂI, ✓ SPORĂVĂI (-ăesc), SPOROVOI (-oesc), *Olten.* (PSC.) (R.-COD.) SPOROJI (-ojesc) *vb. intr.* Ⓕ A flecări, a îndruga multe şi mărunte: **elevii... steteau strînşi în curtea şcolii şi sporovăiau sgomotos între dînşii** (VLAH.); **sporăvăia, la cazarmă, Negoţoi vistavoiul, şi de cocoana d-lui Maior** (DLVR.); **nu sporovoi mai mult, îi răspunse voinicul, eu nu ştiu ce este primejdie de frică** (ISP.); **vorbeşte în toate limbile, fără să le fi învăţat, şi sporovoeşte şi-i turue mereu gura** (CAR.) [spori 1 ③ + (cior)ovăi].
SPOROVĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Ⓕ Faptul de a sporovăi; flecărire: **a vîntura mereu din revistă în revistă acelaşi borş de platitudini şi de sporovăieli răsuflate** (VLAH.).
*SPORT (*pl.*-turi) *sn.* Ori-ce exerciţiu mai adesea în plin aer, cu scopul de a întări corpul, de a-i da mlădiere şi frumuseţe: **~uri atletice** (boxul, luptele corp la corp, etc.); **~ nautic**, canotajul; **~uri de iarnă** (bobsleigh, ski, etc.); **~ ecuestru**, călăria; **~uri de origine engleză** (foot-ball, cricket, polo, tennis, golf, hockey, etc.); vînătoarea şi pescuitul cu undiţa sînt de asemenea sporturi [engl.].
*SPORTIV *adj.* Ce ţine de sport, privitor la sport [fr.].
*SPORTSMAN (*pl.* sportsmeni) *sm.* Amator de sport, persoană care se îndeletniceşte cu exerciţiile de sport [engl.].
SPOVADĂ *sf.* Mărturisirea păcatelor, spovedanie: **Nu mai pot de supărată, C'am venit de la ~, ...Ia popa canon mi-a dat Să nu mai ţin drăguţ în sat** (MAR.) [spovedi].
SPOVĂDANIE ☛ SPOVEDANIE.
SPOVĂDUI ☛ SPOVEDI.
SPOVEDANIE, ○ SPOVĂDANIE, ‡ ISPOVEDANIE *sf.* Mărturisirea păcatelor (în faţa duhovnicului): **Glafira se aşeză încet pe scaun şi, ca şi cum ar fi continuat prima ei spovedanie, începu...** (VLAH.); **de spovădanie fugi ca dracul de tămîie** (CRG.); **(duhovnicul) de va lua daruri la ispovedanie, acela să fie oprit de slujba duhovniciei cîtă-va vreme** (PRV.-MB.) [vsl. ispovědanije].
SPOVEDI, ‡ ISPOVEDI (-edesc), SPOVEDUI, ○ SPOVĂDUI, ‡ ISPOVEDUI (-uesc) 1. *vb. tr.* A asculta, a primi spovedania cuiva: **popii miréni priimesc gîndurile, adecă ispoveduesc şi iartă păcatele, cu isprava şi puterea arhiereului** (PRV.-MB.).
2. *vb. refl.* A-şi mărturisi păcatele (înaintea duhovnicului): **Cînd te spovedeşti, tu spui Tot ce ştii preotului** (RET.); **eu, sfinţia ta, vreau să mă spovedesc** (VLAH.); **s'au dus la biserică şi s'au spovăduit** (ALX.); **om cu frica lui Dumnezeu, care se spăvăduește şi se 'mpărtăşeşte de cinci ori pe an** (ALECS.); **nu se spoveduise de cînd era** (NEGR.); **duhovnicul de va spune păcatele celora ce i se ispovedesc, acela să aibă canon cu oprirea de preoţia lui trei ani** (PRV.-MB.); **ispoveduiţi-vă unul altuia greşelile şi vă rugaţi unul pentru altul, ca să vă tămăduiţi** (PRV.-MB.) [vsl. ispovědĕti, ispovědovati].
S. P. Q. R. Abreviaţiune a cuvintelor latine: **Senatus populusque romanus** (= Senatul şi poporul roman).
†SPRAFCĂ *sf.* ① ‡ Cercetare judecăto-

rească, anchetă: de la descălicarea lui Dragoș, lupii au trăit în bună pace în țară, că n'au mai făcut nime ~, ca să vadă cîte oi s'au mîncat (NEGR.) ¶ ② *Mold.* F A (se) face ~ (din *sau* de ceva), a nu mai lăsa nimic, a nu mai rămînea nimic, a nu se mai alege nimic din ceva [rus. s p r a v k a].

SPRAT *sm.* Specie de sardeluță ce trăește în mare și se pescuește în apropiere de gurile Dunării *(Clupea Sulinae)* [it. s p r a t t o].

○ **SPRĂVĂLI** = **PRĂVĂLI**: deodată sania mea se sprăvăli (GN.).

SPRE *prep.* ① ‡ Arată situațiunea (= pe, peste): așa potopi tot ce era ~ fața pămîntului, din oameni pînă la dobitoc (PAL.); întoarse-se durerea lui ~ capul lui și ~ creștetul lui nedereptatea lui deștinse (COR.); atunce să va arăta Domnul Is. Hr. ~ nuori (VARL.) ¶ ② Direcțiunea (=către): purceseră ~ oraș; își îndreptară pașii ~ casă; țara Italiei de aice de la noi drept ~ apusul soarelui este (M.-COST.): F; deaca se va întoarce bărbatul ~ credința cea adevărată (PRV.-MB.) ¶ ③ Proximitatea în timp (=aproape de, pe la): fata împăratului, după povața calului, s'a sculat peste noapte, cam ~ ziuă (ISP.) ¶ ④ Direcțiunea în timp: Stefan-Vodă... sosind Miercuri ~ Joi la miazănoapte, au încongiurat cetatea (GR.-UR.); de aceste... a vorbit bunicul David cu mama și cu tata mai toată noaptea, Duminecă ~ Luni și Luni ~ Marți (CRG.) ¶ ⑤ Scopul: tatăl și moșul și alții ca aceștia i-au suduit și i-au bătut ~ învățătură, iară nu ~ răutate (PRV.-LP.); o spun ~ binele tău, ~ folosul vostru; același lucru ce se face la noi numai la morți, la alții se face ~ semn de veselie (ISP.); ~ bucuria mea; ~ nenorocirea, ~ rușinea lui; cu același înțeles, dinaintea unui infinitiv (= ca să...): Mîntuitorul nostru ...binevoi a se pogorî din ceruri, ~ a mîntui neamul omenesc din robia păcatului (ISP.) ¶ ⑥ De: ~ pildă, de exemplu ¶ ⑦ ‡ În: a nădăjdui ~ Domnul ¶ ⑧ ‡ Față de, către: Mila să-și arate Cea de bunătate Spre noi ticăloșii (DOS.) ¶ ⑨ ‡ Împotriva, contra: Doamne, ce să înmulțiră carii mă supără? mulți să scoală ~ mine (DOS.); scula-se-vor limbi ~ limbi și împărați ~ împărați (COR.) ¶ ⑩ ‡ La: să facă aceasta mai 'nainte de ce-l va osîndi judecătoriul ~ moarte (PRV.-MB.) ¶ ⑪ Intră în compunerea numerelor 11-19 (= peste): un~zece, cinci~zece, nouă~zece ¶ ⑫ În compunere cu de, din, în, pre, formează prepozițiunile compuse ☛ **DESPRE**, **DINSPRE**, **ÎNSPRE**, ‡ **PRESPRE** [lat. s u p e r].

SPREJINI... ☛ **SPRIJINI...**

○ **SPRENȚ**, **SPRENȚAR** ☛ **SPENȚ**.

SPRENȚAR ☛ **SPRINȚAR**.

SPRENȚUR ☛ **SPRENȚ**.

SPRIJIN (*pl.*-ine) *sn.*, *Băn. Trans. Maram.* **SPRIJOANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Ceea ce servește ca să sprijinească, razim, proptea: Nu vreau alta mîndrului, Fără masa cucului Și sprijoana vîntului (BRL.); el nimica nu primește, numai lăduța de pe sprijoana ferestrei (RET.); punct de ~; mai adesea Ⓕ (=ajutor, ocrotire, protecție): n'avea nici un ~ de nicăieri [s p r i j i n i].

‡**SPRIJINEALĂ**, **SPREJINEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* Sprijin, apărare, ajutor: spun ca acel șanț... Traian împăratul să-l fi săpat pentru sprijineala despre Tătari, închizînd locul despre cîmp de năvala prăzilor tătărești (M.-COST.); marele și puternicul Împărat ne-au trimis... să ținem locul și cetatea aceasta, de unde să purtăm grijă și să fim de sprijineală și cetății Camenițel (MUST.); Remus... de sprejineala frăținesău rămas... cade în mîna tîlharilor (CANT.); ferice de omul căruia iaste sprejineala lui la tine (DOS.) [s p r i j i n i].

SPRIJINI, ‡ **SPREJENI**, ‡ **SPRIJENI**, ‡ **SPRIJĂNI** (-nesc), *Băn. Maram.* **SPRIJONI** (-jon, -onesc) 1. *vb. tr.* ① A pune o proptea unui gard, unui zid, etc. ca să-l împiedice de a cădea, a propti, a răzima ¶ ② A susține: sprijenește Domnul pre toți ce gios cad și scoală pre toți cei oborîți (DOS.); Atlas în vechime sprijinea cerul pe umeri (EMIN.) ¶ ③ A apăra, a ajuta, a veni în sprijinul cuiva: două lucruri sprijenesc pre bărbat să nu se pedepsească, cînd-și va bate muiarea (PRV.-MB.) ¶ ④ ‡ A împiedeca, a reține: cela ce va sprijăni pre doi vrăjmași pentru să-i împarță, cînd se vor bate amîndoi, și... de va ucide pre cela ce l-au rănit... nu va avea nice o certare (PRV.-MB.); căpeteniile înfășară (trupul) în prostirile acele... de sprijiniră sîngele sfinției sale (DOS.) ¶ 5 ‡ A opri, a opune rezistență, a rezista: începînd războiul, mergeau Turcii asupra polcurilor leșești, iară Leșii, începînd înainte, sprijineau năvala Turcilor (MUST.).

2. *vb. refl.* ① A se răzima, a se propti: a se ~ în coate; două iepe albe ca zăpada se sprijineau mai totdeauna de oiștea căruții (CRG.) ¶ ② A-și da ajutor unul altuia, a se susține, a se ajuta ¶ ③ ‡ A se apăra: mai mult de douăzeci și șepte de pungi de bani în casa lui n'au avut... și nu avea cu ce să se sprijinească de neprieteni (NEC.) [vsl. s ŭ p r ę ž e n ŭ, part. lui s p r ę š t i „a împreuna, a lega împreună"].

SPRIJINITOR, ‡ **SPRIJENITOR(IU)** *sm.* Cel ce s p r i j i n e ș t e; cel ce sare în ajutor; ocrotitor, protector: Dumnezeu e părintele și sprijinitorul celor fără de putere (RET.); sprijenitoriul poate să ucigă fără de certare pre cela ce au început svada (PRV.-LP.).

○ **SPRINGLĂ** (*pl.*-le) *sf.* Un fel de cursă întrebuințată de copii pentru prins pasări (R.-COD.) [germ. S p r e n k e l].

SPRINTEIOR, **SPRINTIOR**, **SPRINTEOR** *adj. dim.* **SPRINTEN**: iaca, măi flăcăi, căprioare sprinticare, păsărele cîntătoare (ALECS.); Sbori pe luciul viu al mării, Barcă mică, sprinteioară (ALECS.); O luntre sprinteoară, cu pînzi subțiri și albe, Mîndru se legăna (STAM.).

SPRINTEN, ‡ **SPRINTIN** *adj.* ① Iute la mișcări, ușurel, vioiu, agil: frigul îl făcu cu mult mai harnic și mai sprinten de cum credea el că este (RET.); la a zecea zi, unde se scutură odată calul și se făcu frumos, gras ca un pepene și sprinten ca o căprioară (ISP.) ¶ ② Ușor îmbrăcat ¶ ② ‡ ⚔ Ușor înarmat: au fost trimis Petriceico-Vodă oaste sprintenă, Leși și Moldoveni și Căzaci (N.-COST.) [vsl. *s ŭ p r ę t î n ŭ].

SPRINTENAȘ *sm.* ⚔ Soldat ușor înarmat: Domnul nostru... și-a luat o mînă de ~i și... s'a lăsat... ca o vijelie în lagărul Ungurilor (VLAH.) [s p r i n t e n].

SPRINTENEALĂ, **SPRINTENIE**, ‡ **SPRINTINIE** *sf.* Însușirea celui s p r i n t e n, agilitate, vioiciune, iuțeală în mișcări: dumnealui, cu mare sprinteneală, ca un pehlivan, au sărit peste poartă în ogradă (STAM.); mișcările ei aduceau aminte sprinteneala nesgomotoasă a unei furnici (BR.-VN.); vedem acum la Cerchezi că acest port de încălțăminte pentru sprintenie îl țin (M.-COST.); iuțimea picioarelor și sprintinia carea leul în trupul său purta (CANT.).

SPRINTENEL, *f.* **SPRINTENICĂ** *adj. dim.* **SPRINTEN**: Trupușorul ~ Parcă-i tras printr'un inel (IK.-BRS.); avea un băiat... frumușel și ~, dar și fără obrăzel (RET.); pe lîngă grupul Anton Pan... se lipise un copilandru nalt, rumen, ~, cu pletele de țîrcovnic (I.-GH.); Iar sub codru, pe potică, Stă un urs la vînătoare, Pîndind ciuta sprintenică Și rîvnind a ei picioare (ALECS.).

SPRINTENIE ☛ **SPRINTENEALĂ**.

SPRINTEOR ☛ **SPRINTEIOR**.

SPRINȚAR, ○ **SPRENȚAR**, † **SPRÎNȚAR** *adj.* Neastîmpărat, ușuratic, fluturatec, nestatornic: căci sprințar și înșelător este gîndul omului pe ale căruia aripi te poartă dorul necontenit și nu te lasă în pace (CRG.); se 'nalță codrii s'o privească, sprințare-i sar pîraiele 'n cale, plutașii îi cîntă doine (VLAH.); sus, deasupra acestor mușiroaie e clădit în înălțime dealul singuratec, pe poteciile căruia se cățără capre sprențare (IRG.); Rugină sulgerul, fiind om mai sprințar, nu s'au mai întors în țară, ce s'au tras spre Moscali (N.-COST.).

○ **SPRINȚĂROIU** *adj. augm.* **SPRINȚAR**: măi da sprinten și ~ copil mai ai! (CRG.).

SPRÎNCEANĂ, **SPRINCEANĂ** (*pl.*-ene) *sf.* ① Arcul de păr deasupra ochiului: și-o dat cu ochii de un smeu așa de bătrîn, că-i era barba pîn' la brîu și-și rădica sprîncenele cu cîrja (VAS.); cînd te mănîncă sprînceana, atunci te doresc cei ce te iubesc (GOR.); a încrunta sprînceana (*sau* sprîncenele); a încreți din sprîncene, a se posomorî: cînd văzu el oameni asemenea lorusi, încruntă sprînceana și se oțărî de supărare (ISP.); pe subt sprîncene, pe ascuns, pe furiș: cine te oprește ca să-l deschizi? mai zise Pandora, uitîndu-se la dînsul pe subt sprîncene (ISP.); Ⓕ: (a alege, ales) pe (*sau* după) ~, tot unul și unul: toți îngrijitorii săi de pe la moșii erau aleși pe sprînceană (D.-ZAMF.); scoase pe sofragiu și pe stolnic... și puse în locul lor pe alții, aleși de dînsul după sprînceană (FIL.); ☛ **OCHIU** 1. ⑤ ⑨ ¶ ② *Pr. anal.* Margine mai răsărită deasupra unui munte sau unui întins neted, rădicătură în zare: pe sub poalele munților, dăm de la mănăstirea Rîșca, pusă sub o sprînceană de braniște, la marginea șesului (VLAH.); ridicînd capul, zări pe sprînceana dealului înălțîndu-se trufașă dinaintea lui cetățuia Neamțu (NEGR.) ¶ ③ Ⓕ = **GEANĂ** ③: și era un ger de mama focului

și o sprinceană roșie încolo peste dealuri (BR.-VN.); cînd se vede la apus o sprinceană, se așteaptă să vie o vreme frumoasă (GOL.) ¶ ④ ⚒ Jumătatea despre vîrf a căputei unei încălțăminte [lat. *pl.* supercilia, modificat sub influența lui geană].

SPRÎNCENAT *adj.* ① Cu sprîncene mari și dese: Sofiana, fată numai de șasesprezece ani, oacheșă, ~ă și frumoasă (I.-GH.); uitîndu-se cînd la una, cînd la cealaltă, și rîzîndu-le în față, pentru că toate erau... ~e și oacheșe (MERA) ¶ ② *F iron.* Călătorie ~ă! călătorie bună! mergi sănătos (și să ai vreme frumoasă)! călătorie ~ă, li zise boierul, de rămîneai, îmi erai ca un frate, iară de nu, îmi ești ca doi (CRG.).

SPRÎNCENUȚĂ, ○SPRINCENUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* SPRÎNCEANĂ: se uita la cuviosul episcop, încrețind din sprîncenuțe și strîngînd gurița (NEGR.).

○**SPRÎNCIOC**, SPRÎNCIOG *sm. Băn.* = SFRANCIOC.

○**SPRÎNJI** (-jesc) *vb. tr. Olten. Băn.* A împrăștia, a risipi.

†**SPRÎNȚAR** ☞ SPRINȚAR.

‡**SPUDAXI** (-axesc) *vb. tr.* A studia, a învăța: Am fost la Paris. — Și ce-ai spudaxit acolo? — Am studiat legile (ALECS.) [ngr. σπουδάξω < σπουδάζω].

SPULBER *sbst.* Faptul de a spulbera; spulberătură: Întețit, omătu 'n ~, bate zuruind în geamuri (VLAH.).

SPULBERA (-er), ○SPULBĂRA (-ăr) 1. *vb. tr.* ① A ridica pulberea, cenușa, zăpada, etc. și a le duce aiurea, împrăștiindu-le (*vorb. în spec.* de vînt): Crivățul din miază-noapte vijie prin vijelie, Spulberînd zăpada 'n ceruri, de pe deal, de pe cîmpie (ALECS.); semnalul îl dau cetele jăfuitorilor cari spulberă și cenușa din vatră, pe unde trec (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A risipi: multe idei greșite de-ale bătrînilor și de-ale boierilor am spulberat și multe idei moderne am împlîntat în spirite (I.-GH.) ¶ ③ Ⓕ A prăpădi, a nimici, a stinge de pe fața pămîntului: vijelii după vijelii au bîntuit și au spulberat așezările lor din temelie (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se împrăștia în toate părțile la suflarea vîntului (*vorb.* de praf, de cenușă, de nisip, de zăpadă, etc.): Să-i spulberăm dară, precum se spulberă praful înaintea feței vîntului (ISP.); ...ca pleava se spulberă 'n vînt (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A se prăpădi, a se nimici, a se stinge de pe fața pămîntului ¶ ③ Ⓕ *Trans.* A se iuți, a se mînia, a se sborși, a se indigna: cînd au văzut pe fata de împărat în casă, s'au spulberat ca aricii de ciudă și mînie (MERA) [lat. *expulvĕrare].

SPULBERAT *adj. p.* SPULBERA. Împrăștiat; nimicit: cîți alții pe lume își văd, ca dînsul, virtutea și norocul ~e prin nesocotința lor! (ODOB.).

SPULBERATIC, SPULBERATEC *adj.* Ușuratec, fluturatec: nestatornic [spulbera].

SPULBERĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Zăpadă, țărînă, pleavă, etc. spulberată de vînt: în răstimpuri, era atîta ~ de zăpadă încît ți se părea că se dărîmă cerul pe pămînt (S.-ALD.) ¶ ② ♣ (și SPULBURĂTURĂ *sau* BURUIANĂ-DE-SPULBURĂTURI) = DUMBEȚ ①.

SPUMA (-mez) 1. *vb. intr.* ① A face spumă, a clăbuci: Voinicii cai spumau în salt (COȘB.); în jurul clădirii negre, fierbeau apele spumînd (SAD.) ¶ ② Ⓕ A turba de mînie: d. căpitan pleacă, spumînd și înjurînd ca un grad inferior (CAR.).

2. *vb. tr.* A lua spuma de pe suprafața unui lichid [lat. spumare].

SPUMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Mulțime de bășicuțe albe ce se formează la suprafața unui lichid care fierbe sau care e amestecat repede: a lua spuma de pe bucatele ce fierb la foc; împărăteasa făcu un fecior alb ca spuma laptelui (EMIN.); spuma de pe deasupra laptelui, de mănînci, te jipoi (ZNN.); ca vinul de șampanie ce umple paharul de ~ (GOL.) ¶ ② Bășicuțele albe făcute de valurile apei sau cînd apa se lovește în cursul ei de bolovani: ca spuma ce se face pe țărmurile mării, cînd valurile bat în ele (GOL.); trecu peste opustul care șuroia vine de apă pe subt o horbotă de spumă (SAD.) ¶ ③ Bășicuțele albe formate de apa amestecată cu săpun, clăbuc: săpunul acesta nu e bun, nu face ~ ¶ ④ ✕ ~ de ouă, spuma făcută de albușul de ou bătut ¶ ⑤ Orice pieliță sau strat subțire ce se formează pe suprafața unui lichid ¶ ⑥ Sudoare albă ce se face pe corpul calului care a alergat multă vreme în fuga mare: calul era numai ~... și aburi groși ieșeau din el (NEGR.) ¶ ⑦ Bale albicioase la colțurile gurii (la om și la animale): și căzu la pămînt, tăvălia-se, curai spumele (COR.); ca leul, cînd se mînie, gura de ~ i se umple (GOL.); *F*: a face spume la gură, a turba de mînie ¶ ⑧ Partea cea mai de disprețuit, cea mai coruptă și mai depravată a unei societăți; drojdie ¶ ⑨ ⚘ ~ de mare, silicat de magnezie hidratat, alb, foarte moale și ușor, întrebuințat la fabricarea pipelor și altor obiecte de lux: Erich își aprinse pipa sa de ~ (SLV.) [lat. spuma].

SPUMAR *sbst. Trans.* Grămadă de spumă la gură: băbirca făcea ~ la gură în mînia ei (MERA).

SPUMAT *adj. p.* SPUMA. Plin de spumă: Cînd caii... Cu nările aprinse, cu gurile ~e (ALX.) [comp. ÎNSPUMAT].

SPUMĂTOARE *sf.* Un fel de lingură întinsă și cu multe găuri, cu care se ia spuma de pe bucatele care fierb [spuma].

SPUMEGA (-eg) *vb. intr.* ① A face spumă, a spuma: Naltă e stînca, marea-i adîncă, Spumegă valul jos clocotind (ALECS.); Mustul spumegă 'n ulcică, Plin de duh ca o făptură (D.-ZAMF.) ¶ ② A face spume la gură, a clăbuci; a se acoperi de spumă: Nebun se duce calul de spaimă spumegînd, Cu nările deschise, cu ochii plini de foc (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ ~ de mînie, a turba de mînie, a face clăbuci la gură de furie: hanul spumegă de mînie și turbare, cînd auzi de una ca aceasta (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A clocoti: Ctitorii de-așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte (EMIN.) [spuma + (fum)ega].

SPUMEGĂTOR 1. *adj. verb.* SPUMEGA. Care spumegă: Cînd plaiu-ți clocotește în munți ~i, Văzduhul se 'negrește, Pătruns de reci fiori (ALECS.).

2. ~ de mare *sm.* Pirat (după fr. écumeur): îndată ce va ajunge la Pireu, va trimite la dispoziția mea un vapor pentru urmărirea ~ilor de mare (I.-GH.).

SPUMEGOS *adj.* Plin de spumă, spumos; spumegător: cîteva rîuri spumegoase și repezi... șerpuesc printr'însa (ODOB.); Mihai se aruncă călare în valurile spumegoase ale Mureșului (ISP.).

○**SPUMIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (PĂC.) Nasture mic de porțelan [spumă].

SPUMOS *adj.* Plin de spumă, spumegos: Pe un pisc sălbatic și vijelios, Unde urlă 'n poale Argeșul ~ (BOL.).

SPUNE (spun, spuiu; *pf.* spusei, ‡spuș; *part.* spus) 1. *vb. tr.* ① † A arăta, a indica: spuse cărarile sale lu Moysi, fiilor lu Israil vrerile sale (PS.-SCH.); spusu-mi-ai cale de viață și împluși-me în veselie cu fața ta (PS.-SCH.); Chipu-i îngeresc, ...mersu-i plin de farmec, cu pas legănător, O spun mai mult că-i fată decît că e fecior (ALECS.) ¶ ② A arăta prin vorbe, a zice, a exprima o părere: ~ adevărul; mi-a spus ceva la ureche; a-și ~ părerea; Ⓟ: spune-mi cu cine te aduni și-ți voiu spune cine ești; ☞ ORB 1 ①; *F*: nu mai spune! exprimă mirarea, îndoiala, neîncrederea cu privire la cele relatate de cineva ¶ ③ A vorbi: ~ prostii ¶ ④ A istorisi, a povesti: ~ un basm ¶ ⑤ A recita: ~ o poezie; ~ lecția ¶ ⑥ A declara: de nu i-oiu face, mi-a spus oarzin că-mi taie capul ca la un puiu de găină (RET.) ¶ ⑦ A mărturisi: a-și ~ păcatele ¶ ⑧ A sta scris; a glăsui: spune la cărțile păgînilor că acel cîine, ce se numea Cerber, speria... și sufletele morților care erau în iad (ISP.) ¶ ⑨ A pomeni numele cuiva, a numi: cînd s'au făcut fermanul... s'au fost uitat să spue și pre Maxut postelnicul ce era închis (LET.) ¶ ⑩ A descoperi, a da pe față, a denunța: De la noi a treia casă Tot suspin' o preoteasă, C'a bătut-o preotul, Să-și spună ibovnicul (IK.-BRS.); tot omul iaste datoriu să spue judecătoriului pre cela ce nu-va să asculte de dînsul și de învățătura lui (PRV.-MB.) ¶ ⑪ A acuza, a reclama: să nu mă spui învățătorului că mi-am pierdut cartea (L.-M.).

2. *vb. refl.* ① A se da pe față, a se arăta cine este, a se face cunoscut: atunce vezirul Kiupruliul s'au spus și au zis: „ții minte ce am vorbit, cînd veneam amîndoi pre cale?” (NEC.) ¶ ② A se declara, a se denunța: nu să tăgădui, ce se spuse însuși pre sine (VARL.) [lat. exponĕre].

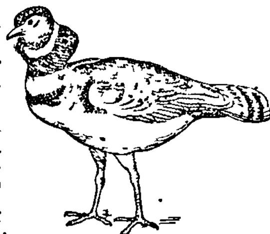
SPURC *sbst.* ① ⚕ Ⓟ Durere la mîini, la picioare, la încheieturi; *în spec.* reumatism (articular) ¶ ② *Olten.* ⚕ Gen de bube; un fel de rîie (VÎRC.) ¶ ③ *Băn.* 🐄 Bube la ugerul vacilor ¶ ④ *Olten.*

Una din denumirile lupului cînd nu vrea cineva să-i pomenească numele în casă [lat. s p u r c u s].

SPURCA (spurc) 1. *vb. tr.* ① A necurăţi, a murdări (*în spec.* cu excremente, cu urină), a întina, a mînji: buboiul să-l spurci cu urină..., că sparge şi nu se mai înmulţeşte (PAMF.); ⓟ: Şi plopul e înalt, dar îl spurcă ciorile (ZNN.) ¶ ② ‡ A strica curăţenia aurului sau argintului, prin amestecul cu alte metale: ceia ce fac bani domneşti şi de vor îndrăzni să spurce aurul sau argintul, pentru dobînda lor, cu altă nemică nu vor plăti, numai cu capetele (PRV.-LP.) ¶ ③ A necurăţi o mîncare, un vas, etc. cu ceva murdar sau oprit de biserică: cînd s'a înfierbîntat broasca... dracul... a început s'o tot lipească de slănina lui Pepelea şi să i-o spurce (SB.); dacă o mortăciune cade într'un vas, spurcă vasul şi mîncarea ce conţine; Ţiganul, după credinţa Românului, spurcă ori-ce mîncare de care se atinge; în zilele de post, ori-ce mîncare de dulce vine în atingere cu vasele sau alimentele de post, le spurcă ¶ ④ A călca prescripţiunile religioase, a nu observa postul, etc.: pasă-mi-te că eşti letin, de spurci Vinerea şi Miercurea (JIP.); ☛ SPURCĂ-MIERCURI ¶ ⑤ A viola cele sfinte, a prihăni, a pîngări: e păcat... să spurce sfînta masă cu vorbe urîte şi cu măscări, pentru că în timpul cît mănîncă el, Maica Domnului în cer stă în genunchi şi se roagă pentru sufletul lui (VLAH.) ¶ ⑥ A necinsti, a silui (o femeie): să neştine va lua o fată ce va fi logodită... şi o va spurca (PR.-GOV.) ¶ ⑦ A face să-i miroasă urît gura: dacă auzi cîntînd pupăza dimineaţa şi eşti pe nemîncate, atunci te spurcă şi-ţi pute gura toată vara (GOR.) ¶ ⑧ În jocurile copiilor: a da o lovitură greşită, după care trebue să cedeze rîndul de a juca altuia.

2. *vb. refl.* ① A se necurăţi, a se murdări (cu excremente, etc.), a se întina, a se mînji: eu te întreb: soarele că trece prin locuri împuţite şi scîrnave, spurcă-se au ba? (VARL.) ¶ ② A se necurăţi prin atingere de ceva murdar sau oprit de biserică: ce se va spurca măcară ce de mîna Ovréilor, ori vin, ori unt, sau alt-ceva, dentru acestea nu se cade creştinul să le guste (PR.-GOV.) ¶ ③ A mînca de dulce în zilele oprite de biserică: oare-cine se va spurca în Lunea brînzei cu carne şi în Lunea dentîiu de brînză, 4 ai să se pocăească (PR.-GOV.); dacă s'a spurcat copilul mîncînd de frupt în postul cel mare, mama să nu mănînce de frupt în ziua de Paşti (GOR.) ¶ ④ A-şi depune excrementele, a se scîrnăvi: jugul boilor nu-i bine a-l lăsa peste noapte afară, ca să nu se spurce cînii pe el (GOR.) ¶ ⑤ A căpăta miros urît în gură, a-i puţi gura: dacă aude cineva pupăza cîntînd, apoi trebue să se spele îndată pe faţă, că la din contra s'ar spurca (GOR.) ¶ ⑥ A se dedulci, a se deprinde, a se învăţa cu nărav, a prinde gust (*în spec.* de ceva rău sau nepermis): iepele... se spurcaseră la sînge de om şi asta fu de ajuns ca să le facă a nu se mai putea apropia nimeni de ele (ISP.) [lat. s p u r c a r e].

SPURCACIU *sm.* Specie de dropie mică, cu gîtul negru şi guler alb de jur împrejur, penele galbene-roşcate, brăzdate cu negru şi pîntecele alb; numită şi „spîrcaciu" sau „dropie-mică" (*Otis tetrax*) (4580) [spîrcaciu].

Fig. 4580. Spurcaciu.

SPURCĂCIUNE *sf.* ① Necurăţenie, murdărie, lucru s p u r c a t ② Animal necurat, spurcat, jiganie, jivină: de va cădea în grîu sau în făină vre-o ~ şi se va neca acolo şi se va sfîrşi, atunce grîul să-l spele bine şi să-l sfinţească (PRV.-MB.); împărăteasa... era fireşte destul de amărîtă, că adusese pe lume aşa ~ de broscoiu (CAR.) ¶ ③ Fiinţă înfiorătoare, scîrboasă, spurcată, necurată, urîtă: capul spurcăciunii (de balaur), în loc să piară, cum pier capetele tăiate de la trup, odată s'a vîrît într'un steiu de piatră (R.-COD.); ~a (de Minotaur) se hrănea cu carne de om (ISP.) ¶ ④ = LIFTĂ ①: el opri năvala spurcăciunilor de Turci peste treizeci de zile (ISP.); tată, vorbi Albuia, ~a de om a pus caraule, să ne păzească (LUNG.) ¶ ⑤ Una din numirile date lupului, cînd nu vrea cineva să-i pomenească numele în casă: au venit spurcăciunile la vite (R.-COD.) ¶ ⑥ Faptă spurcată: răbdînd norodul spurcăciunile lui Comod, fu sugrumat, după ce au împărăţit ani 12 (N.-COST.) ¶ ⑦ (mai adesea spurcăciuni *pl.*) Ⓟ = ROFII.

SPURCĂ-MIERCURI *sm. iron.* Cel ce s p u r c ă postul de M i e r c u r i; cel ce nu păzeşte posturile: dacă ştie că este de-al Papei de la Roma, îi zice papistaş; iar dacă vede că nu ţine posturile, îi zice ~ ori letin (ISP.).

SPURCAT, † SPURCAT, ○ SPURCĂT 1. *adj. p.* SPURCA. ① Necurat, murdar; scîrbos, scîrnav: cînd s'a înfierbîntat broasca, a început a curge dintr'însa nişte zoi spurcăte (SB.); o femeie, cît este lăuză, este spurcată (GOR.); acest craiu avea o jiganie spurcată, ce se chema Minotaur... şi era atît de răutăcioasă şi de groaznică, încît oamenii de pe acolo se luaseră de gînduri (ISP.) ¶ ② Amestecat cu alte metale (*vorb.* de aur şi de argint): să fie certat... că are fi făcut bani răi, dentru aur şi dentru argint spurcat (PRV.-LP.) ¶ ③ Necurăţit prin atingere cu ceva murdar sau oprit de biserică: tot ce intră prin mîna Ţiganului devine spurcat (ŞEZ.) ¶ ④ Contrar prescripţiunilor bisericii: Armenii, ceia ce-s de trei ori procléţi, spurcat post se postesc (PR.-GOV.) ¶ ⑤ Pîngărit, prihănit ¶ ⑥ Destrăbălat, desfrînat: acea poghibală spurcată Spandoni, sfetnicul lui Nicolai-Vodă, s'au îmbrăcat muiereşte... şi au intrat într'un rădvan cu Doamna (MUST.); acest Comod spurcat era în toate, care pentru spurcat. viaţa sa fu urît tuturor (N.-COST.) ¶ ⑦ Păgîn; eretic: liftă ~ă ☛ LIFTĂ①; cum ne-au simţit spurcaţii de Turci, au început să dea năvală (I.-GH.); oare-cine va veni din limbă spurcată şi se va boteza... se cade şi preot să fie (PR.-GOV.); pre toţi pre cîţi au fost cu acel spurcat de Arie... i-au dat anathemei (PRV.-MB.).

2. *sm.* Ⓟ SPURCATUL, una din numeroasele numiri ale diavolului.

3. *sbst.* ① Scîrnă, excrement: cînd te doare vîrful limbii, ai mîncat ceva cu spurcat de şoarece (GOR.); cînd faci mămăligă cu făină necernută şi în ea se află spurcat de şoarece, de mănînci asemenea mămăligă, faci bube pe limbă (ŞEZ.) ¶ ② Ⓟ = ROFII: de spurcat, copilului mic i se face scăldătoare... ca să se facă curat ca argintul (PĂC.).

SPURCOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* = SPURCACIU.

SPUS *adj. p.* SPUNE ¶¶ Ⓒ ☛ NESPUS.

SPUSĂ (*pl.*-se) *sf.* Ceea ce s'a s p u s, zisă, vorbă: după spusele lui, s'ar crede că n'are nici o vină; Şi de-aceea spusa voastră era sfîntă şi frumoasă (EMIN.).

SPUZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Cenuşă fierbinte: Prometeu... mai apoi îi învăţă şi cum să şi-l păstreze (focul), învelindu-l cu ~ (ISP.); ferindu-se focul de pe vatră, se pune turta acolo, acoperindu-se cu ~ (ŞEZ.); ⓟ fie-care trage spuza pe turta lui, se zice cînd într'o tovărăşie sau într'o lucrare în comun, fie-care caută să tragă tot folosul pentru sine: şi Nemţii şi Muscalii, dacă băteau pe Turci, tot pe turta lor trăgeau spuza (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ Mare mulţime, droaie, grămadă (*în spec.* de copii, de oameni, de animale): Şi tot găzduind adese la un ţăran prin cîmpii Care era sărac foarte şi c'o ~ de copii (PANN); era odată un om năcăjit... şi mai avea şi-o ~ de băieţi (VAS.); Mihai-Viteazul nimici sila lui Zerhat-Paşa, carele venea cu o altă ~ de Turci şi de Tătari (ISP.); cocoana Cloşcă... scosese o ~... de puişori (ODOB.); *pr. ext.* (despre diverse lucruri): o ~ de copaci, în zarea albă, îşi reschirau crengile (DEM.); Drumul Robilor se desluşea ca o pîrtie albuie prin spuza stelelor (S.-ALD.); Înţelesul acesta figurat pare a fi luat naştere din expresiuni ca mulţi ca spuza şi ca iarba (=ca frunza şi ca iarba) *sau* iaca au şi început a curge furnicile cu droaia, cîtă pulbere şi ~, cîtă frunză şi iarbă (CRG.) [comp. alb. š p u z ε < lat. s p o d i u m].

SPUZEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Ⓟ Bubuliţe multe şi mărunte ce apar pe piele, eczemă: i-a ieşit o ~ pe obraz; dintr'un descîntec de „şoimane": Şi luaţi Junghiurile, Cuţitele, Umflăturile, Spuzelile Şi toată boala De la (cutare) (TOC.) ¶ ② Ⓕ Mulţime nenumărată, droaie, spuză: nici noaptea, cu spuzeala de stele... nici curcubeele n'ar fi întrecut acest palat, minunea minunilor (DLVR.) [s p u z i].

SPUZI (-zesc) *vb. refl.* Ⓟ A se umplea de spuzeală, a-i ieşi pe piele o mulţime de bubuliţe mărunte: în foc să nu stupeşti niciodată, că-i păcat şi te spuzeşti (GOR.) [s p u z ă].

‡ **SPUZIME** *sf.* = SPUZĂ ②: bieţii creştini... văzînd atîta ~ căzînd asupra lor, s'au închinat (N.-COST.).

SPUZIT *adj. p.* SPUZI. ✗ Ⓟ Plin de spuzeală: pe-o lădăţuie, lîngă sobă, un băieţel ca de vre-o şase ani se svircolea ~ de pojar (VLAH.); Ⓕ: Cerul i-albastru tot, ~ de stele (VLAH.).

***SQUARE** (*cit.* scuer) *sbst.* Grădină, înconjurată cu un grilaj, în mijlocul unei pieţe publice [engl.].

ST! *interj.* Sunet prin care se reclamă tăcerea: st! tace lung... dascălul, inchiondorindu-se la ele (LUNG.).

STA (stau; *pf.* stătui, stetei; *part.* stat, ‡ stătut) *vb. intr.* A. ① A fi într'o poziţiune oare-care: *a)* a fi în picioare: ~ în picioare; ~ într'un picior; Domnul, agiungînd în mijlocul bisericii, stînd pe piatra cea din mijloc, se închină către icoana Mîntuitorului (LET.); Doi stau, doi dau, doi se miră, doi se 'nchină (SB.), *ghicitoare despre* „îmblătitori"; *b)* a şedea: ~ jos; ~ pe pămînt; ~ pe scaun; ~ călare; bătrîna îl aştepta, stînd greceşte în fundul patului (D.-ZAMF.); sta greceşte pe tron cît e ziulica şi nopticica de mare (ISP.); Am o fată sdrenţuroasă Şi stă cu dada la masă (GOR.), *ghicitoare despre* „varză"; *c)* a fi culcat sau întins, a zăcea: ~ în pat; mărgăritarul stă în fundul mării şi mortăciunea pluteşte pe deasupra apei (ZNN.); *d)* a fi atîrnat, a atîrna: ce stă în cuiu fără toartă? (GOR.), *ghicitoare despre* „ou"; *e)* a fi pus, situat, aşezat undeva: oştile stau faţă 'n faţă; unde-ţi stau picioarele, îţi va sta şi capul, îţi voiu tăia capul; Cucuiata, vai de ea, Stă 'ntr'un vîrf de nuia (GOR.), *ghicitoare despre* „alună"; a-i ~ pe limbă ☛ LIMBĂ⑧; căsuţa groparului le sta la toţi în cale (GRIG.); porcul său din ogradă este mai gras, de oare ce stă slănina pe dînsul de o palmă (ISP.) ¶ ② A se afla într'o stare oare-care: aşa stau lucrurile; cum stă treaba? ¶ ③ A nu se mişca, a rămînea pe loc, a nu pleca: ca un buştean stă şi nici-cum se mişcă (GOL.); cînd o văzu, stătu locului, temîndu-se să nu fie vre-o năiucă (ISP.); Dobitocul însă, dacă a băut, îşi rădică capul şi 'n loc a stătut (PANN); la unii stau servitorii cu anii, de la alţii fug pe toată ziua (L.-M.); Patru merg, patru stau, patru vamă dau (GOR.), *ghicitoare despre* „vacă" ¶ ④ A fi liniştit, a se astîmpăra: stăi la un loc! stăi binişor! ¶ ⑤ A se opri de a mai lucra, de a mai face ceva, a înceta, a nu mai merge înainte, a nu mai înainta: a stat ceasul; a stat din lucru; plîngea tot una, încît nu-i mai sta gura (SB.); ca moara, cînd îi iei apa, stă din măcinat (GOL.); a stat ploaia, vîntul; a nu-i ~ picioarele, a umbla, a alerga într'una ¶ ⑥ A nu face nimic, a nu lucra: în loc să munceşti, stai de geaba; ce staţi de geaba şi nu vă apucaţi de lucru? a ~ cu mîinile în sîn ☛ MÎNĂ①; ☛ DEGET② ¶ ⑦ A se odihni: Ce faci? îl întreabă. — El: stau după muncă.— Ia scoal' de mănîncă, şi-apoi iar te culcă! (PANN) ¶ ⑧ A se aşeza: stai jos! ¶ ⑨ A se opri: Stăi puţin cu carul, c'am să-ţi spun ceva.—Eu aş sta, dar nu prea vrea el să stee (CRG.); orb norocul la suiş îl lunecos de-a stare pe loc, grabnic şi de sîrg pornitor la pogorîş (M.-COST.); minte de stă soarele 'n loc, iar luna se bagă după nor de ruşine (RET.) ¶ ⑩ A rămînea: ~ acasă; ~ neclintit; ~ baltă; Ţara noastră Moldova... au stătut pustie peste 600 de ani (LET.) ¶ ⑪ A rămînea deasupra, a pluti: ca undelemnul pe deasupra apei stă (GOL.) ¶ ⑫ A locui, a şedea într'un loc, într'o casă: ~ cu chirie; am stat mai 'nainte în altă odaie; stau aproape de voi; stă în calea Victoriei; acum stă la ţară ¶ ⑬ A petrece, a rămînea mai mult timp undeva: a stat mai mulţi ani în străinătate ¶ ⑭ A aştepta: o! o! stăi, că prea te pripeşti, voinicule, îi răspunse Sărăcia, rînjind la dînsul cu batjocură (ISP.); Începuşi să-mi spui istoria. — Stai, s'o iau de la cap (CAR.) ¶ ⑮ A zăbovi, a întîrzia: du-te, dar nu sta mult; unde-ai stat atîta timp? ¶ ⑯ A dura, a ţinea: şi au stătut harţul acela mai bine de un ceas (M.-COST.) ¶ ⑰ ~ împotrivă ☛ ÎMPOTRIVĂ 1 ① ¶ ⑱ A exista, a fi pe lume: nici un neam, nici o limbă în lume niciodată ca ei n'au stătut (LET.) ¶ ⑲ A fi: toată armia au stătut gata de războiu (N.-COST.); l-au nimerit într'un picior glonţul, după care lovitură pînă a treia zi au stătut mort (M.-COST.); în voia şi putérea giudeţului stă acest lucru (PRV.-LP.); a-i ~ în putinţă, a-i fi posibil: ştii că am făcut tot ce mi-a stat prin putinţă ca să ne dea Dumnezeu şi nouă un copilaş (ISP.); aşa stă scris în cărţi ¶ ⑳ A-i ~ viaţa, a-i depinde viaţa: văzu ăla că nu e glumă, că-i sta viaţa numai într'un fir de aţă (ISP.) ¶ ㉑ A consta: fericirea unui popor stă în libertatea tuturor (I.-GH.); fericirea nu stă în bogăţie; în timp de pace, oştirea sta din darabanii cu căpitănia lor... (ISP.) ¶ ㉒ A fi obosit din cale afară, a fi doborît de oboseală: de nu erai d-ta, mă mînca lupul, căci stătusem de osteneală (ISP.); le stătuse caii, de mergeau pe gios cîţi rămăsese pre urmă (NEC.) ¶ ㉓ A o duce, a-i merge bine, rău: stă bine, rău cu noua lui slujbă; nu ştiu cum stă bolnavul; cum stai cu sănătatea? ¶ ㉔ A-i şedea, a i se potrivi, a-l prinde bine, rău: Bine-i stă mîndrei gătată Cu veşminte de la şatră, Dar mai bine i-ar şedea De-ar fi ţesute de ea (IK.-BRS.); la omul frumos îi stă bine şi cam somnuros (RET.) ¶ ㉕ În construcţiunile ~ de, ~ şi, ~ să, arată o acţiune care continuă, de oare-care durată: rămîi uimit cînd stai să cugeţi ce de noroade s'au vînturat pe malurile Dunării (VLAH.); Aşa, cinstite părinte, stau şi mă mir ce să fac (PANN); stau de mă mir de unde voiu începe a povesti pricina evangheliei (ANT.-IV.); fugi d'acolo, nevastă, îi răspunse el, ce stai tu de vorbeşti? (ISP.).

B. ① A-şi petrece vremea făcînd ceva: călugării şi preuţii... stătură în trei zile şi în trei nopţi spre rugă (HASD.); ~ de vorbă ☛ VORBĂ ¶ ② A lucra de zor: Leşii la cîmp n'au ieşit, ce au stătut toată oastea la întărirea şanţurilor (M.-COST.) ¶ ③ A fi pe cale de a..., a fi aproape să..: stă să plece; sta să apună soarele după orizont cînd vestea că ajutorul aşteptat a sosit (BALC.); afară stă să plouă (BAS.); ce să vază? o sfrijită de lighioaie... cu barba adusă de părea că stă s'o apuce de nas (ISP.); săracul, umilit şi strîns la piept, de sta să-i crape sucmanul (ISP.) ¶ ④ A stărui, a insista, a nu-i da pace: (muierea) nu-mi da pace, tot sta de mine să merg... la împăratul să cer sluiba (RET.); Tu stai să-l înveţi de bine Şi el te 'nvaţă pe tine (PANN); Todiraşco logofătul şi Ureche vornicul stau asupra acestei nunte să se facă (M.-COST.); ☛ CAP¹⑳ ¶ ⑤ = PUNE 2 ⑦ ⑧: sta tare Nicolae-Vodă pentru pămînteni (N.-COST.) ¶ ⑥ A se face, a se forma, a lua naştere, a se isca: stătu un războiu mare şi nu cu puţină vărsare de sînge (N.-COST.); atîta urăciune stătu între amîndouă bisericile, de nu se pot vedére cu dragoste (GR.-UR.); Bogdan-Vodă, dacă au stătut Domn, au socotit întîiu să-şi întărească lucrurile şi să-şi arate nume bun (GR.-UR.) ¶ ⑦ A se preface, a deveni: şi curtea şi oraşul Belgradul într'o mică de ceas au stătut cenuşe (M.-COST.) ¶ ⑧ ~ la chibzuri ☛ CHIBZ; ~ în cumpănă ☛ CUMPĂNĂ⑦; ~ pe gînduri, ~ la gînduri ☛ GÎND ⑦ ⑧; ~ la îndoială ☛ ÎNDOIALĂ ② ¶ ⑨ ♠ A nu mai primi, a nu mai cere altă carte (în anumite jocuri de cărţi) [lat. s t a r e].

***STABIL** *adj.* ① Trainic, bine aşezat, bine întemeiat, solid: un edificiu ~ ¶ ② ⚗ Echilibru ~ al unui corp, acela care, după ce a fost puţin deranjat, se restabileşte de la sine după o serie de oscilaţiuni ¶ ③ Asigurat, statornic: o poziţie ~ă ¶ ④ Durabil, dăinuitor, permanent ¶¶ Ⓒ NESTABIL [lat.].

***STABILI** (-ilesc) 1. *vb. tr.* ① A aşeza un lucru astfel încît să nu se poată mişca din loc ¶ ② A statornici ¶ ③ A întemeia, a întocmi, a înfiinţa, a orîndui ¶ ④ A căpătui; a-şi ~ copiii, rudele ¶ ⑤ A arăta, a dovedi, a demonstra: ~ un fapt; a-şi ~ drepturile.

2. *vb. refl.* ① A se aşeza, a se statornici undeva: s'a stabilit în străinătate ¶ ② A se întocmi, a se întemeia, a se înfiinţa ¶ ③ A se căpătui [lat.].

***STABILIMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① = AŞEZĂMÎNT ① ¶ ② Aşezămînt pentru întinderea unei ramuri de industrie, de comerţ, etc.: ~ de comerţ, de băi [it.].

***STABILITATE** *sf.* ① Însuşirea lucrurilor stabile, trăinicie, statornicie, soliditate: ~a unei bolţi, unui guvern; mi-am luat o casă în chirie, ca unul ce credeam în ~ şi m'am pus pe treabă (ALECS.) ¶ ② ⚗ Proprietatea unui corp care, după ce şi-a pierdut starea de echilibru, revine iarăşi la poziţiunea lui de mai 'nainte: ~a braţului unei balanţe ¶¶ Ⓒ NESTABILITATE [fr.].

○**STACANĂ** (*pl.*-ne) *sf.*, STACAN (*pl.*-ane) *sn. Mold.* ◊ Pahar (de vin, de bere, etc.): n'ar fi mai nimerit să ne 'nţelegem ca doi oameni de treabă, încălzindu-ne c'o stacană de vin? (ALECS.) [rus. s t a k a n ŭ].

***STACCATO** 1. *adj.* ♩ Se zice cînd e vorba de a se executa o notă scurt, în mod izolat de celelalte (se indică printr'un punct pus deasupra sau dedesubtul notei ♩ sau ♩).

2. *sbst.* Pasaj întreg în care fie-care notă trebue executată în felul acesta [it.].

○**STĂCI** (-ăcesc) *vb. tr. Băn.* A agonisi: trecuse prin bune şi rele, pînă ce-şi stăcise averea (CĂT.) [srb. s t a - č i t i].

STACOJ, *Mold.* STACOȘ *sm.* Rac de mare *(Astacus marinus)* (▣ 4581): peștele proaspăt și sărat, stacojii și crabii sînt un mare ajutor la hrana locuitorilor (I.-GH.); (era) roșu la față ca stacojul, să-i vie apoplexie (BR.-VN.); iar m'oiu fi făcut roșie la față ca un stacoș (ALECS.) [ngr. σταχὸς].

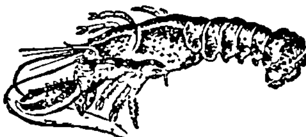

Fig. 4581. Stacoj.

STACOJIU, *Mold.* STACOȘIU *adj.* Roșu ca s t a c o j u l fiert: Iliescul se îmbrăcă cu dulama lui stacojie (NEGR.); aceasta, roșie deja, se făcu stacojie, pe cînd toți cei de față rîdeau (D.-ZAMF.); poartă... tocă de catifea neagră cu flori, pene și cordele stacoșii (ALECS.).

STACOȘ... ☞ STACOJ...

***STADIU** (*pl.*-dii) *sn.* ① Măsură itinerară la vechii Greci (=184 m, 97) ¶ ② Locul pe care atleții din vechia Grecie făceau exerciții de alergare ¶ ③ ✗ Fie-care fază a unei boale intermitente ¶ ④ *Pr. ext.* Perioadă, stare; grad [lat.].

STAFETĂ, ȘTAFETĂ (*pl.*-te) *sf.* ① = CURIER ③: Trimise Domnul lume Să-i răscolească totul, Stafete, cai în spume, Să-i caute nepotul (D.-ZAMF.); apoi îndată porniră stafetele pe la boierii din țară (NEGR.) ¶ ② Scrisoare, veste adusă de un curier special: ciocoiul deschise ușa și luă ștafeta din mîna lui Năstase Arnăutul (FIL.); tot Ion era purtătorul nostru de ștafete (GN.); ofițerul dăduse ștafetă la guvernul provizoriu (CAR.) [pol. s z t a f e t a < it. s t a f e t t a].

STAFIDĂ, *Mold.* STRAFIDĂ (*pl.*-de) *sf.* ✿ Boabă de strugure uscat: scumpul cumpără stafide și cere să-i adaoge piper (PANN); băcăliile stau vărsate pre ulițe, de erau sătui și copiii: strafide, smochine, alune erau destule pre la toate babele (NEC.); de-abia dacă zărești... vre-un băcal pierdut pintre panerele de masline și de strafide din dugheana lui (ALECS.) [ngr. στάφιδα].

STAFIDI (-idesc) *vb. refl.* F A se usca și a se sbîrci ca o s t a f i d ă: toată ființa (babei) stafidită, suptă, scheletizată (VLAH.) [comp. și ngr. σταφιδιάζω].

STAFIE, *Mold.* ȘTAFIE, ȘTAHIE *sf.* ① ℗ Duhul unui mort care rămîne legat de locul unde și-a săvîrșit viața, nălucă, vedenie, fantomă: pietrarii au obiceiu a fura umbra cuiva, adică a-i lua măsura umbrei cu o trestie și a zidi apoi acea trestie în talpa zidirii; omul cu umbra furată moare pînă în 40 de zile și devine stafie nevăzută și geniul întăritor al casei (ALECS.); oare nu-s stafii în casa asta așa mare și veche? (VLAH.); mi-a recomandat cu stăruință să nu cumva să închiriez casă, fără să-l consult, ca să nu dau și eu peste vre-o stafie sau strigoiu, cum au pățit-o mulți (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ F Femeie bătrînă și urîtă: Vezi tu astă alifie și acel clondir lucios? Cei mai urîte stafie îi dă aer drăgăstos (PANN); hai să fugim împreună, pînă nu se trezește stahia (ALECS.) [ngr. στοιχεῖον; comp. STIHIE].

***STAFILOCOC** *sm.* ✗ Microbul sferic care produce buboaiele, abcesele, sugiul și alte boale cu supurație; se prezintă sub înfățișarea de grămezi neregulate sau în formă de ciorchine [fr. s t a p h y l o c o q u e].

○**STAG** ☞ STEAG.

***STAGIAR** 1. *adj.* ① Care-și face stagiul: avocat ~ ¶ ② Privitor la stagiu.
2. *sm.* Cel ce-și face stagiul [fr. s t a g i a i r e].

***STAGIU** (*pl.*-gii) *sn.* ① Timpul de practică pe care trebue să-l facă cineva înainte de a fi admis să exercite anumite funcțiuni sau să fie admis a ocupa unele posturi ¶ ② Timpul cît trebue să treacă de la stabilirea în țară a cuiva care cere să fie împămîntenit [fr. s t a g e].

***STAGIUNE** *sf.* ◊ Perioadă de timp determinată în care se dau în șir reprezentațiunile teatrale [it. s t a g i o n e].

***STAGNA** (-nez) *vb. intr.* ① A sta pe loc, a nu curge ¶ ② Ⓕ A nu înainta, a sta nemișcat, a zăcea baltă; a lîncezi: afacerile stagnează [fr. s t a g n e r].

***STAGNANT** *adj.* ① Stătător, care nu curge (*vorb.* de ape) ¶ ② Ⓕ Care stă pe loc, care nu înaintează, care lîncezește: comerțul e ~ [fr.].

***STAGNARE**, STAGNAȚIUNE *sf.* ① Starea apei care nu curge, a sîngelui, etc. care nu circulă ¶ ② Ⓕ Starea lucrurilor care nu înaintează, care stau pe loc fără să progreseze, care lîncezesc: ~a afacerilor [s t a g n a; fr. s t a g n a t i o n].

○**STAHIE** ☞ STAFIE.

○**STĂJAR**, STĂJER = STEJAR.

STĂJI ☞ STEJI.

***STAL** (*pl.*-aluri, ✓ -ale) *sn.* ◊ Ori-ce loc separat și numerotat în parterul unei săli de teatru: un teatru în toată forma, cu parter, cu ~e, cu scenă și cu mai multe rînduri de loje (I.-GH.) [fr. s t a l l e].

***STALACTITĂ** (*pl.*-te) *sf.*, ✓ STALACTIT *sm.* ⛰ Țurțur cristalizat, de formă conică, ce atîrnă de bolta unei peșteri și provine din picurarea prin tavanul peșterii a apei încărcate cu diferite săruri, *în spec.* de calciu; după evaporarea apei, calcarul se depune acolo unde l-a prins vremea și formează, cu timpul, aceste podoabe care dau o înfățișare măreață și fantastică unora din peșteri; frumoasele stalactite se văd în peștera de la Dîmbovicioara, în cele din munții calcaroși ai Bihorului, dintre Crișul-negru și izvoarele Someșului-mic, etc. (▣ 4582): de-abie faci vre-o douăzeci de pași în gîrliciul peșterii, și te găsești înlăuntrul unei bolți uriașe, din tavanul și de pe pereții căreia atîrnă mii de stalactite lucii și străvezii (VLAH.); frumoasa peșteră de stalactiți ce se află acolo o fac vrednică de băgare de seamă (ALX.) [fr.].

Fig. 4582. Stalactite și stalagmite.

***STALAGMITĂ** (*pl.*-te) *sf.* ⛰ Concrețiune calcaroasă, la fel cu stalactita, dar care, în loc să atîrne de la tavanul peșterii, se înalță de pe solul ei: la slaba lumină ce joacă pe pereții umezi și întunecoși ai peșterii, vedem o bogăție uimitoare de stalactite și stalagmite (VLAH.) [fr.].

STĂLPARE = STÎLPARE.

STAMBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① ▦ Țesătură de bumbac imprimată cu diferite desenuri în colori (*Mold.* „cit"): carele cu ~, cu zeghii, cu cioareci... descărcau în pripă (DLVR.) ¶ ② ▦ Stămburi *pl.* Diferite feluri de stambă: pe-aici n'au putut răzbate nici dresurile, nici stămburile orașelor (VLAH.) ¶ ③ ✠ ‡ Teasc de tipografie; tipar ¶ ④ Ⓕ F A da în ~, a da în vileag (*în spec.* cusururile cuiva): Era vestită și în ~ dată De văduvă grasă, putredă bogată (PANN) ¶ ⑤ Ⓕ Fel, fire, teapă: feciorii cei mai sărăcuți... aleg pe doi inși de pănura și stamba lor (MAR.) [ngr. στάμπα < it. s t a m p a].

STĂMBĂRIE *sf.* ① Prăvălie unde se vinde s t a m b ă ¶ ② Marfă de stămburi.

○**STAMBOALĂ** (*pl.*-le) *sf.*, ✓ STAMBOL¹ (*pl.*-oale) *sn. Mold.* Baniță, dimerlie: trăiau pe-aici niște lifte spurcate, care cu cepul cît o stamboală, care cu niște colți ca la lupi (SAD.); o lăudat pe moșneag că s'o purtat cum trebue și i-o dat ș'un stambol de galbeni (VAS.) [s t a m b o l - c h i l ă].

‡**STAMBOL²** ☞ STAMBUL.

‡**STAMBOL-CHILĂ** (*pl.*-le) *sf.* Chilă constantinopolitană [tc. i s t a m b o l - k i l è].

‡**STAMBUL**, STAMBOL *sm.* Galben de Constantinopol [tc. I s t a m b o l „Constantinopol"].

***STAMINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ✿ Organul reproducător bărbătesc al plantelor fanerogame (▣ 4583) [fr.].

***STAMINIFER** *adj.* ✿ Care poartă stamine [fr.].

Fig. 4583. Stamine.

STĂMÎNĂ (*pl.*-ni) *sf.* ℗ = SĂPTĂMÎNĂ: ce... pui d'o perte în ștergar ori în chimir p'o lună, bei la ~ (JIP.); amu o trecut poate ca o ~, două, și numai ce s'aude c'o murit împăratul țării aceleia (VAS.).

***STAMPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ✠ Tiparul unei imagini

făcut de pe o placă (de oțel sau de aramă) gravată: **în biblioteca tatii era o carte veche, cu stampe bine executate** (VLAH.) [it.].

***STAMPILA** (-ilez) *vb. tr.* A pune stampila [fr. e s t a m p i l l e r].

***STAMPILĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Urma lăsată de o pecete ¶ ② Marcă care arată proveniența unei mărfi, proprietarul unei cărți, etc. ¶ ③ Instrumentul, pecetea cu care se face o stampilă [fr. e s t a m p i l l e].

STAN¹ (*pl.*-anuri) *sn.* Ⓣ ① Partea cămășii care acopere pieptul și spatele (*în opoz.* cu „poalele") ¶ ② *Maram.* Partea de jos a cămășii femeiești (BRL.) (PĂP.) [srb. s t a n; bg. s t a n ŭ].

STAN² ☛ **STANĂ**.

STAN³ *npr. m.* ① E întrebuințat foarte adesea în locuțiuni și proverbe, spre a indica pe un om oare-care, de rînd, care nu se deosebește întru nimic de semenii săi, mai adesea însă cu o nuanță ironică: **a nemerit-o ca neica Stan, cu oiștea 'n gard** (ZNN.); **e de neam mare și are rude în piață: pe Stan lăutarul și pe Dobre cimpoierul** (ZNN.); **Stan sau Bran**, cutare sau cutare, unul ori altul; **ori Stan, ori Căpitan** ☛ **CĂPITAN** ① ¶ ② **Stan-Pățitul**, tipul omului care a pățit multe, care a trecut prin toate, care are o experiență îndelungată: **a fi Stan-Pățitul; La ori-ce treabă Pe Stan-Pățitul întreabă** (PANN) [sl. S t a n (i s l a v)].

STANĂ (*pl.*-ne) *sf.*, **STAN** (*pl.*-anuri) *sn.* Bolovan enorm de piatră de înălțimea unui stat de om: **se dete de trei ori peste cap și se schimbă într'o stană de piatră** (ISP.); **așa au înghețat sloiu și baba și oile și s'au prefăcut toate în stane de piatră** (VLAH.); **părea o stană tăiată în marmură curată și lucie** (DLVR.); **dacă vei lua pălăria din cap înaintea cuiva, acela se face stan de piatră** (RET.) [vsl. s t a n ŭ „stat", part. lui s t a t i „a sta"].

○**STANCĂ** (*pl.* stănci, ♂ stance), **STĂNCUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① 🐦 = **CIOACĂ**: **Schimbă pe înger într'o Țigancă, Pe porumbiță în trup de stancă** (ALECS.); **cînd umblă cioarele și stăncile cîrîind, se va strica vremea** (GOR.); **cînd cîntă... stăncuța pe lîngă casă, prevestește venirea unor musafiri** (GOR.); **un șoim țipa într'una... de spaima lui, cîteva stăncuțe croncăneau** (LUNG.) ¶ ② Poreclă dată Țiganului sau Țigăncii: **tot Românul să vă poată bate și porecli cioare și stance, fără să aveți voie a-i răspunde** (NEGR.) [din npr. S t a n c a, S t ă n c u ț a, foarte răspîndit la Țigănci].

***STAND** (*pl.*-duri) *sn.* ↘ Loc amenajat pentru tragere la țintă, pentru exerciții gimnastice sau velocipedice [engl.].

‡**STANDART** (*pl.*-te, -turi) *sn.* Steguleț [germ. S t a n d a r t e].

○**STANDOALĂ**, † **STODO(A)LĂ** (*pl.*-le) *sf. Mold. Bucov.* Hambar, coșar primitiv (unde se păstrează grînele și se treieră cîteodată): **în fundul livezii boierești, în partea standoalelor, era și bujdeuca mea** (ȘEZ.); **își aveau ei buclucurile lor, ascunse în dosul stodoalei mănăstirești** (GRIG.); **în Ianuarie se bate pînea și la arie și subt stodolă** (ION.); **o femeie țesea în stodoală și toată noaptea el hodorogea** (VOR.) [rut. s t o d o l a].

***STANIC** *adj.* ⚗ ① Care privește staniul ¶ ② Care conține cositor [fr. s t a n n i q u e]

***STANIFER** *adj.* ⚒ Care conține staniu [fr.].

***STANIOL** *sbst.* Cositor transformat în foi ca hîrtia [germ.].

○**STANIȘTE** *sf. Mold. Trans.* ① Locul umbrit sau expus la bătaia vîntului, unde se odihnesc vitele la amiazi, în timpul căldurilor de vară: **dacă vitele se vor bate în ~, e a ploaie cu vînt sau a furtună** (GRM.); **Du-te 'n ~ și ragi Ca o vacă...** (SPER.); **(vitele) le ținea la vale, în ~, moarte de foame** (RET.) ¶ ② Ⓕ *iron.* Popas, loc de oprire, de întîlnire: **și unde nu se adună o mulțime de dăscălime la noi, căci aici era ~a lor** (CRG.) ¶ ③ *Pr. ext.* Lagăr, tabără: **din zori pînă 'n noapte curg spre ~a oștilor darabani și glotași din Țara-de-sus** (VLAH.) [vsl. s t a n i š t e].

***STANIU** *sbst.* ⚛ = **COSITOR** [it. s t a g n o].

○**STANOG**, **STĂNOG** (*pl.*-oage) *sn.* Parul, bariera care desparte caii în grajd [rus. s t a n o k ŭ].

***STANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ✎ ① Număr determinat de versuri care formează un înțeles complet și a căror așezare, măsură și rimă sînt supuse unei reguli ce se păzește în toată bucata ¶ ② *pl.* Poezie compusă din stanțe: **a recita stanțe** [fr. s t a n c e < it. s t a n z a].

STĂPÎN *sm.*, **STĂPÎNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Acela, aceea care plătește pe altul ca să-l (ca s'o) slujească (*în opoz.* cu **slugă**): **așa trebue și acum să se afle slugi să slujească stăpînului, și stăpînul să miluească pre slugă așa** (NEC.); **stăpîna cînd lipsește, slugile joacă în mărăcini, ca pisica cînd lipsește, șoarecii joacă prin casă** (GOL.); **stăpînul, stăpîna casei; cînd stăpîna casei făcea la ciorap, pisoiul se juca cu ghemul** (ISP.); **a-și găsi ~**, a găsi un loc unde să slujească; **a se băga la stăpîn**, a intra la stăpîn, a intra ca slugă la o casă; **a fi la stăpîn**, a servi ca slugă într'o casă; Ⓟ: **decît stăpîn calic, mai bine slugă bogată; mai bine e să fii stăpîn mic decît slugă mare** (PANN); **— decît stăpîn păcătos, mai bine slugă vrednică** (FAMF.); **— cum e stăpînul, așa e și sluga; la stăpînul scump, sluga hoață; — cine schimbă stăpînii, slugă îmbătrînește; — vai de casa cu mulți stăpîni; — am plecat să caut stăpîn, dă, Doamne, să nu găsesc**, se zice despre acela care, vrînd să se bage slugă, pune multe condițiuni inacceptabile, sau nu se mulțumește cu leafa bună ce i se oferă; — **unde nu e stăpîn, nu e nici Dumnezeu**, în casa în care lipsește autoritatea unui stăpîn, toate merg anapoda; — ☛ **CĂCIULĂ** ①, **ÎNGRĂȘA** ① ¶ ② Cel ce stăpînește, conduce, ocîrmuește, stăpînitor, domnitor, suveran (*în opoz.* cu **supus**): **regele, stăpînul nostru; de mine zi ce vei poftì, boierule, dară să nu cazi în ispită să te atingi de împăratul, stăpînul meu** (ISP.); Ⓕ: **Scris în cartea vieții este... Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieții mele** (EMIN.) ¶ ③ Cel ce stăpînește un lucru, care are ca avere a lui un lucru, proprietar; posesor: **m'am dus să plătesc chiria stăpînului** (*sau* **stăpînei**) **casei; acea pagubă să o plătească stăpînul dobitocului celuia ce au început sfada** (PRV.-MB.); **~ul unei turme de oi; a se face ~ pe ceva**, a cuprinde ceva, a pune mîna pe ceva, a lua în stăpînirea sa ¶ ④ Ⓕ Care are putința, care are toată libertatea de a face ce vrea: **sînt stăpîn pe faptele mele**, pot face ce vreau, fără a da socoteală cuiva de faptele mele; **sînt ~ pe trupul meu**, pot face cu persoana mea, cu viața mea tot ce-mi place; **a fi stăpîn pe situație**, a fi în măsură să conducă după voie mersul unei afaceri grele, să iasă biruitor dintr'o situație încurcată ¶ ⑤ Cel ce e în capul unui atelier, unei întreprinderi industriale, etc. la care lucrează mai multe calfe, lucrători, etc. [vsl. s t o p a n ŭ].

STĂPÎNESC *adj.* Ce ține de s t ă p î n, al stăpînului; al stăpînitorului: **să trimeată cărți către ~ul sau domnescul scaun** (PRV.-MB.); **toată dragostea lui se 'nțelenise în lucrul ~ și ori-ce altă simțire părea străină de inima lui** (GN.).

STĂPÎNI (-inesc) 1. *vb. tr.* ① A fi sau a se face s t ă p î n peste ceva sau peste cineva, a avea în posesia sa, a fi proprietarul unui lucru: **Toma vornicul și cu frate-său Iordaki visternicul, de voia lor... le-au dat iar la neamurile lui moșiile... să le stăpînească** (NEC.); **avem bani destui, odoare de prisos..., de-am fi numai sănătoși să le putem stăpîni pe toate** (SB.); **iară Tracia au rămas cu Odriul fără apărare, care o au stăpînit Bolgarii** (N.-COST.) ¶ ② A guverna, a cîrmui, a domni peste cineva: **acolo stăpîneau fetele și toți ocîrmuitorii, de la cel mai mare pînă la cel mai mic** (MERA) ¶ ③ Ⓕ A avea o putere mare asupra cuiva, a supune, fără împotrivire, influenței sale acțiunile cuiva, a domina: **numai patima vînătoarei, ce-l stăpînea de copil, îl scotea cîteodată de acasă** (GN.) ¶ ④ Ⓕ A reține, a opri, a înfrîna: **el ascultă, stăpînindu-și respirarea, înghețați de groaza, de așteptarea necunoscutului** (VLAH.); **se silea, sărmana, pe cît putea, ca să-și stăpînească plînsul** (ODOB.); **privea... cînd la unul, cînd la altul dintre noi și părea foarte vesel, de oare ce își stăpînea rîsul** (SLV.); **ei nu mai putură să-și stăpînească mirarea și ferîceau pe mireasă că a dat peste un bărbat așa de... bogat** (ISP.); **picioare de găini să nu mănînci, căci nu poți să stăpînești vorba** (GOR.) ¶ ⑤ A potoli: **tot satul era adunat, cu topoare, cu scări, cu cofe de apă, căutînd să stăpînească focul, dar munca era zadarnică** (GN.).

2. *vb. intr.* A domni: **de viața a prea luminaților Domni ce au stăpînit întru aceste 2 țări** (GAST.).

3. *vb. refl.* A se reține, a se opri, a se înfrîna, a se domina: **nu mă pot stăpîni de rîs, cînd mă uit la el** (ALECS.); **atunci Vodă nu s'a putut stăpîni de mirare** (CRG.); **se mînie pînă într'atîta, încît nu se mai putu stăpîni** (ISP.).

‡ **STĂPÎNIE** *sf.* Stăpînire, dominaţiune: din rea cirmă a lui Galie împărat... multe ţări s'au desbătut de subt stăpînia Rîmului (N.-COST.) [s t ă p î n].

STĂPÎNIRE *sf.* ① Faptul de a s t ă p î n i ¶ ② Calitatea, autoritatea de stăpînitor, dominaţiune: Romanii, după învingerea lui Decebal, şi-au întins ~a asupra Daciei ¶ ③ Ascultarea de un stăpînitor, supunere ¶ ④ A pune ~ pe ceva, a cuprinde, a se face stăpîn; Ⓕ: ajungînd în acest loc singuratic, pe care moartea pusese acum ~ (ALECS.) ¶ ⑤ Guvern, (o)cîrmuire; administraţie; autorităţile: se plîng că ~a îi nedreptăţeşte (ALX.); crez că nu ne vei da pe mîna stăpînirii (ISP.); tată-său şi mă-sa şi frate-său erau duşi de ~ la gros (VAS.) ¶ ⑥ Posesiune, calitate de stăpîn: a pune pe cineva în ~a unui lucru, a-l face stăpîn pe un lucru, a-i da în posesie un lucru.

STĂPÎNITOR, **-TOARE** *adj. verb.* STĂPÎNI şi *sm. f.* ① Care stăpîneşte ceva, care are calitatea de stăpîn al unui lucru; posesor, proprietar ¶ ② Cel ce stăpîneşte o ţară, domnitor, suveran.

STARE *sf.* ① Faptul de a s t a: ~a în picioare; ~ pe loc; ~a lui la Paris m'a costat o sumă de bani ¶ ② Astîmpăr: n'are ~ (ŞEZ.), n'are astîmpăr, nu se linişteşte ¶ ③ Odihnă, repaus ¶ ④ Oprire, popas făcut cu mortul, cînd îl duce la groapă: prima ~ se face de comun îndată ce s'a scos mortul din casă afară (MAR.); a fost scoasă afară, prohodită şi dusă cu stări, cu cîntăreţi şi cu toată rînduiala (GRIG.) ¶ ⑤ Situaţiune, poziţiune, modul cum e aşezat un lucru ¶ ⑥ Chipul, felul, modul cum se prezintă unele lucruri: ~a semănăturilor; corpurile pot fi în ~ solidă, lichidă sau gazoasă; ~a cerului; comerţul e în ~ prosperă; i-am predat casa în ~ bună ¶ ⑦ Dispoziţie în care se află cineva, voie bună sau rea: ~ sufletească; căzusem de la o vreme într'o ~ de... dobitocie (VLAH.) ¶ ⑧ Modul cum o duce cineva, cum îi merge cu sănătatea: în ce ~ se află bolnavul? ¶ ⑨ Facultate, putinţă, capacitate: e în ~ să se bată cu toată lumea; ar fi în ~ să ne omoare ¶ ⑩ ~ civilă ☛ CIVIL 1② ¶ ⑪ † Clasă, categorie, condiţiune socială: un coşcoge vornic, un boier de ~a întîia, trebue să-mi dee cel puţin o păreche de straie... ca la o slugă credincioasă ce-i sînt (ALECS.) ¶ ⑫ Avere, mijloace de traiu: şi nu trebue să se uite c'avea şi ceva ~ de la părinţi, cînd s'a însurat (VLAH.); Nu poţi zice că n'ai ~, căci ştim că sărac nu eşti (PANN).

STAREŢ, **STARIŢ** *sm.*, **STAREŢĂ**, **STARIŢĂ** (*pl.* -ţe) *sf.* ⛪ Superiorul (superioara) unei mănăstiri de călugări (de călugăriţe), egumen: Tremură bătrînul stareţ Şi, cu faţa la pămînt, Stă în rugă şi cerşeşte Îndurarea celui sfînt (VLAH.); merseră să se odihnească în chilia stareţului ce slujea de arhontărie (ODOB.); în stînga... se înşiră... încăperile stariţei şi chiliile cu două rînduri, în fund (VLAH.) [vsl. s t a r ĭ c ĭ, s t a r i c a].

STĂREŢIE *sf.* ⛪ ① Locuinţa s t a r e ţ u l u i (stariţei) într'o mănăstire: clădirea cu cerdace de lemn, în care e stăreţia şi arhondaricul... toate acestea sînt fapta şi grija acestui bătrîn (IRG.); de la scara stăreţiei pînă 'n tinda bisericii s'aşterneau covoare scumpe pentru tălpile prea Sfinţiei sale stareţul Nil (VLAH.) ¶ ② Demnitatea de stareţ(ă).

STĂRICICĂ *sf. dim.* STARE ⑫. Avere: traiul fără necazuri pe care l-a dus, stăricica frumoasă... l-au păstrat voinic, sprinten la mişcări (BR.-VN.); bine zici... şi are ~ bună tată-său (ALECS.).

STARIŢ... ☛ STAREŢ...

STĂRNUTA = STRĂNUTA.

STAROSTE *sm.* ① ‡ Capul unei bresle, unei corporaţii de meseriaşi sau de negustori: populaţiunea oraşelor se compunea din meseriaşi şi negustori, împărţiţi în isnafuri sau corporaţii... fie-care corporaţie cu ~le său (I.-GH.); în momentul acesta, îmi trece pe dinainte figura simpatică a meşterului Ifrime ~le boiangiilor (VLAH.); aice-i adunare mare, şi adunare fără Barbu, ~le de lăutari, nu se poate! (ALECS.); — Ⓕ: acest Bacus era un beţiv de cei mari, aşa cum i-am zice noi astăzi ~ al beţivilor (ISP.); culmea întinsă a Penteleului, ~le munţilor din Buzău (ODOB.) ¶ ② *Mold.* ‡ ‡ Guvernator al unei cetăţi, al unui oraş întărit: spătar mare şi ~ de Cernăuţi (GR.-UR.); strîmbătăţile ce s'are face la margine de îmbe părţile să le certe starostii de Cameniţă, de Hotin şi de Cernăuţi (N.-COST.) ¶ ③ Cel ce face pe mijlocitorul la înjghebarea unei căsătorii, peţitor: starostii, îmbrăcîndu-se sărbătoreşte, iau plosca şi, într'o zi sau seară anumită... se pornesc şi se duc la părinţii fetei pe care feciorul ce i-a minat şi-a pus ochiul şi doreşte ca să-i fie soţie (MAR.) [vsl. s t a r o s t a].

STĂROSTESC *adj.* De s t a r o s t e.

STĂROSTI (-tesc) *vb. tr.* A mijloci o căsătorie: cînd se duc să cează pre cutare fată pentru cutare fecior se zice că... o stărostesc (MAR.); Iar cînd alaiul s'a oprit Şi Paltin crain a stărostit (COŞB.).

STĂROSTIE, **STAROSTIE** *sf.* ① ‡ Calitatea, demnitatea de s t a r o s t e al unei bresle; administraţia starostelui: dacă stărostia voia să-i dea patentă de bogasierie, el nu o primea, zicînd că este ceaprazar (FIL.); starostea de neguţători venise foarte de dimineaţă la stărostie (FIL.) ¶ ② *Mold.* ‡ ‡ Demnitatea de staroste al unei cetăţi, al unui oraş întărit: la toate marginile alesese boieri de cinste, capete, de le didese în seama lor ţinuturile, pârcălăbiile şi stărostiile (MUST.) ¶ ③ Calitatea de staroste pentru mijlocirea unei căsătorii şi sarcina pe care o îndeplineşte, peţit, peţitorie: feciorul care vrea să se însoare dă starostilor, mai 'nainte de a se duce aceştia în stărostie, o ploscă sau un şip cu vin sau cu rachiu (MAR.); se face starostia, se fac pregătiri, se hotărăşte nunta, se pofteşte lume (VOR.).

STĂROSTIT *sbst.* Faptul de a s t ă r o s t i; stărostie: cînd vor merge... în ~, să ştie ce vorbi şi cum a-i lua cu cuvîntul pre părinţii fetei (MAR.).

○ **STĂRP** ☛ STERP.

***STARTER** *sm.* ✕ Persoana care, la o alergare de cai, dă, prin aplecarea unui steguleţ, semnalul de plecare (▣ 4584) [engl.].

Fig. 4584. Starter.

STĂRUI (-uesc, -uiu) 1. *vb. intr.* ① A sta neclintit, a rămînea pe loc, a ţinea un timp oarecare, a dura, a dăinui, a persista: (Doamna) stăruind toată ziua la furcă şi la războiu, la cămară şi la jîmniţă (ODOB.); (babele) o descîntară, dar boala stăruia (SAO.) ¶ ② A petrece multă vreme într'un loc: a stăruit p'acolo un Turc mare şi, după ce s'a tras d'acolo, au făcut satul după numele lui (GR.-N.) ¶ ③ A rămînea statornic, neclintit în sentimentul său, în hotărîrea sa: stărueşte întru a fi om cinstit şi harnic, şi odată, odată, trebue să-şi spargă dracul opincile (ISP.); ~ în părerea sa ¶ ④ ‡ A consta: pofala veveriţei în coada cea lungă ce purta stăruia (CANT.) ¶ ⑤ ‡ A tinde, a năzui: inimile curate a marilor împăraţi spre cea adevărată linişte şi curată dragoste stăruesc (CANT.) ¶ ⑥ A sta pe lîngă cineva, căutînd prin cereri sau rugăminţi repetate să-l înduplece a-i face pe voie, a insista: fiul cel mic al împăratului nu se lăsă numai pe aceea, ci stărui pînă ce împăratul îi dete voie să meargă a căuta şi pe hoţ (ISP.).

2. *vb. refl.* ‡ A se baza, a se întemeia: cuvîntul acela pre carile toată legea evangheliii obiceinică se stărueşte (CANT.) [formaţiune savantă din s t a r e].

STĂRUINŢĂ (*pl.* -ţe) *sf.* ① Faptul de a s t ă r u i, de a continua ceva cu răbdare, de a rămînea neclintit în hotărîrile sau sentimentele sale, persistenţă, perseveranţă ¶ ② Cereri repetate, rugăminţi făcute mereu spre a îndupleca pe cineva să-i facă pe voie; insistenţă: după multe rugăciuni şi ~, împăratul se înduplecă şi-i dete voie (ISP.).

STĂRUITOR *adj. verb.* STĂRUI. Care stărueşte, persistent, perseverant, insistent: din balcoane, copii şi bone salută trenul cu stăruitoare fluturări de batistă (VLAH.).

STAT[1] (*pl.* -aturi) *sn.* ① Faptul de a sta: ~ul în picioare m'a obosit mult ¶ ② Înălţimea corpului, statură, talie, boiu: acesta Nicolai Alexandru-Vodă era la ~ de mijloc (N.-COST.); învîrtind pre toţi să iasă la luptă cu dînsul, că-i trecea pre toţi cu ~ul de mare (DOS.); (era) nalt la ~, lat în spete, subţire la mijloc, mlădios ca un mesteacăn (CRG.); Ⓟ: mic la ~, mare la sfat ☛ SFAT①;

un ~ de om, înălțimea trupului unui om: **în rîndul copacilor, în fieși-care mijloc, cîte o viță sădită, groasă ca mîna, naltă ca un ~ de om** (C.-RAD.); **se răsipise pîcla dimineții și soarele se înălțase vesel ca d'un ~ de om pe cer** (ODOB.); **ne dăm afund în mare la douăzeci și la treizeci de ~uri de om** (I.-GH.) ¶ ③ = TOIAG ⑤ ¶ ④ ‡ Stare, condițiune: **lăsat-au Dumnezeu... scrisoarea, dintru carea, dacă va nevoi omul... va putea oblici... lucrurile lumii, ~urile și începuturile țărilor** (M.-COST.) ¶ ⑤ ‡ Situațiune, așezare, pozițiune: **Veneția este pre pămîntul Italiei, care în ~ul său este între mări, ca și Grecia** (M.-COST.) ¶ ⑥ ‡ Clasă socială, treaptă, rang: **rădicat-au Ștefan-Vodă atunce pre mulți din prostime la ~ul de nemeși** (N.-COST.) [lat. s t a t u s].

*STAT² (*pl.*-te) *sn.* ① Listă, tablou, inventar: **~ul cheltuelilor; a face ~ul de plată** ¶ ② ‡ **State generale**, adunarea celor trei ordine sau stări sociale: clerul, nobleța și burghezimea, care existau odinioară în Franța ¶ ③ Formă de guvernămînt: **~ democratic, monarhic** ¶ ④ Națiunea întreagă, reprezentată prin guvernul ei: **a servi Statul; funcționar la Stat; șeful Statului; moșiile Statului** ¶ ⑤ Țara întreagă supusă aceleiași cîrmuiri, sub sceptrul aceluiași suveran ¶ ⑥ **Lovitură de Stat**, măsură violentă, arbitrară și criminală prin care un guvern sau un partid suspendă domnia legilor pentru a pune mîna pe putere ¶ ⑦ **Om de Stat**, persoană ce conduce sau e capabilă de a conduce afacerile publice [lat. s t a t u s, cu înțelesurile fr. é t a t].

STĂTĂTOR *adj. verb.* STA. ① Care stă pe loc, care nu se mișcă, care nu curge: **apă stătătoare**; **piatră stătătoare**, piatra morii care nu se mișcă, așezată dedesubtul pietrei alergătoare ¶ ② Statornic; durabil, stabil, neschimbat: **portul stătătoriu ca numele și ca limba nu este** (M.-COST.); **de la Dumnezeu sînt toate tocmite ca nemică să nu hie ~ în lume, ce toate de risipă și trecătoare** (GR.-UR.); **nici felurile de limbi în mii de ani tot aceleа neschimbate și nemutate pot sta, că nimic sub soare este ~** (LET.) ¶ ③ **De sine ~**, care poate exista, care se poate menține de la sine, fără a avea nevoie de o intervenție străină.

Fig. 4585.
Stater macedonian.

*STATER *sm.* ① Monedă de argint la vechii Greci care valora 4 drahme (▣ 4585) ¶ ② **~ de aur**, monedă de aur care valora 20 de drahme [lat.].

*STATH(O)UDER *sm.* ‡ Șeful vechii republici a Provinciilor-Unite (Olanda) [oland.].

*STATIC 1. *adj.* ① Care privește echilibrul: **teoremă ~ă** ¶ ② **Electricitate ~ă**, aceea care se desvoltă prin frecarea într'o mașină electrică, *în opoz.* cu electricitatea dinamică, produsă prin pile.

2. STATICĂ *sf.* Partea mecanicei care tratează despre condițiunile de echilibru ale unui corp supus unui sistem de forțe [fr. s t a t i q u e].

STATICOT, STATU-PALMĂ-BARBĂ-COT *sm.* ☛ TARTACOT.

‡**STATIR** *sm.* = STATER [vsl. < gr.].

*STATIST *sm.*, STATISTĂ (*pl.*-te) *sf.* Figurant(ă) la operă [germ.].

*STATISTIC 1. *adj.* De statistică, privitor la statistică.

2. STATISTICĂ (*pl.*-ce, -ci) *sf.* ① Știință care învață cum se pot trage concluziuni din numărătoarea populațiunii, din socoteala exactă făcută asupra faptelor de aceeași natură, din domeniul agriculturei, industriei, comerțului, etc. ¶ ② Numărătoare, socoteală exactă a faptelor de aceeași natură: **statistica nașterilor, căsătoriilor, sinuciderilor** [fr. s t a t i s t i q u e].

*STATISTICIAN *sm.* Cel ce se ocupă cu statistica [fr.].

○ **STATIVE** *sf. pl. Mold. Bucov. Maram.* Războiu de țesut: **caierul de burungic din furcă și suveica ~lor, unde se țesea filaliul, stau părăsite și neatinse** (NEGR.); **aice a căpătat ca dar niște ~ carile se așezau singure și singure țeseau** (SB.) [comp. srb. s t a t i v e, rut. s t a t y v a].

*STAT-MAJOR *sbst.* ① Totalitatea generalilor, ofițerilor și funcționarilor care ajută pe un general sau pe un amiral în amănuntele serviciului ¶ ② *Pr. ext.* **Stat-majorul unui regiment**, personalul care nu face parte din companiile, escadroanele sau bateriile acelui regiment ¶ ③ *Pr. ext.* Escortă: **era urmat de un numeros ~** ¶ ④ Localul unde sînt instalate birourile unui stat-major [fr. é t a t - m a j o r].

STATORNIC *adj.* ① Șezător neclintit într'un loc, stabil: **toți Turcii cari se aflau ~i sau întîmplător veniți în București fură uciși** (VLAH.) ¶ ② Neclintit (în hotărîrile, în părerile, în sentimentele sale; neschimbat: **n'a fost putință să-l întoarcă din hotărîrea sa, rămînînd ~ ca o piatră în vorbele lui** (ISP.) ¶ ③ Trainic, temeinic, durabil, dăinuitor; permanent: **abia acum începe să s'așeze o viață mai ~ă de-a lungul acestui țărm al Dunării** (VLAH.) ¶¶ C NESTATORNIC [format din s t a, sub influența lui d a t o r n i c].

STATORNICI (-icesc) 1. *vb. tr.* ① A hotărî, a regula, a stabili: **acum, ia să statornicim rînduiala următoare, ca să se poată ști hotărît care cîtă pîne a mîncat** (CRG.) ¶ ② A înțepeni, a face să stea neclintit: **(ienupărul) se agață de piatra goală, o învălue ...și o statornicește** (UR.).

2. *vb. refl.* ① A se așeza pentru mai mult timp într'un loc, a se stabili: **mai pe urmă și-a înjghebat și o căsuță și apoi s'a statornicit în satul acela pentru totdeauna** (CRG.); **umblau cu tărăbuțele de colo pînă colo și ca să se statornicească și ei la un loc, nu găseau** (ISP.) ¶ ② A se hotărî, a se fixa: **cînd se deșteptă a doua zi, o hotărîre nouă se statornicise în gîndul ei** (D.-ZAMF.) ¶ ③ A se întemeia, a se întocmi, a se înființa: **părea că o înfrățire se statornicise între mine și munți și văi și ape** (GN.) [s t a t o r n i c].

STATORNICIE *sf.* Însușirea a tot ce e s t a t o r n i c, neclintire; stabilitate; constanță: **sfiala lui o luă drept dovada statorniciei** (NEGR.) ¶¶ C NESTATORNICIE.

*STATUA (-uez) *vb. tr.* A ordona, a decide, a hotărî: **tribunalul a statuat asupra acestui fapt** [fr.].

*STATUĂ (*pl.*-tue), STATUE *sf.* Figură de piatră, de metal sau de lemn care înfățișază în întregime și în plin relief corpul unui om, unui zeu sau unui animal (▣ 4586): **la stînga este o statuă care în mînă ține o ghirlantă de dafin** (C.-RAD.); **în fața pichetului Ilinova, grănicerul nostru, cu arma la umăr, pare o statue de bronz** (VLAH.) [fr.].

Fig. 4586.
Statua lui Mihai-Viteazul
(București).

*STATUAR 1. *adj.* Privitor la statui, ce ține de sculptura statuelor.

2. *sm.* Sculptor care face statui [fr. s t a t u a i r e].

*STATUETĂ (*pl.*-te) *sf.* Statuă mică, mai adesea portativă: **~ de bronz** [fr.].

STATU-PALMĂ ☛ TARTACOT.

*STATU-QUO *sbst.* Starea în care se află lucrurile în momentul de față [lat.].

*STATURĂ (*pl.*-uri) *sf.* = STAT¹ ②: **nu știu cui i-o fi semănat, că popa Neculai era mărunțel la ~** (VLAH.); **împărăteasa se ridică în toată măreața ei ~** (EMIN.) [lat.].

*STATUT (*pl.*-ute) *sn.* ① Lege, așezămînt, ordonanță, regulă ¶ ② ‡ Legea fundamentală a Țării-românești, proclamată de Cuza în anul 1864 ¶ ③ Regulament în care se prevăd normele privitoare la organizarea și conducerea unei societăți, unei asociațiuni, unei comunități [fr.].

STĂTUT *adj.* ① † *p.* STA ¶ ② Stricat din pricină că a stat prea mult pe loc; stricat de vechime: **apă ~ă; e cald, un aer ~ și îmbîcsit** (VLAH.); **ouă ~e**, ouă clocite ¶ ③ **Flăcău ~**, holteiu trecut de

vîrsta tinereții: era odată un flăcău ~ pe care-i chema Stan (CRG.); băietul ajunsese băietan ~ (VAS.); fată ~ă, fată bătrînă: fata care nu știe a face mămăliga bună, fie cît de ~ă, nu-i de măritat (SEZ.) ¶ ④ Obosit din cale afară, rupt de oboseală: de greutatea iernii, mulți Leși au perit... și cu mare pagubă s'au întors la țara lor cu caii stătuți (MUST.); parcă-s eu de vină dacă-s caii stătuți de drum (D.-ZAMF.); sudori de sînge curgeau de pe fețele Românilor, atît munciseră în cursul zilei și atît erau de stătuți de oboseală seara (ISP.).

STAȚIE¹ *sf.* Loc de oprire, popas: i-au dat știre să se gătează să meargă cu dînsul... și să-i gătează stații și hrană de oaste (GR.-UR.) [pol. s t a c y a].

***STAȚIE**² ☛ STAȚIUNE.

***STAȚIONA** (-onez) *vb. intr.* A sta, a se opri într'un loc: locul unde staționează trăsurile [fr.].

***STAȚIONAR** 1. *adj.* ① Care nu se mișcă din loc, stătător ¶ ② Care bîntue într'o țară unul sau mai mulți ani de-a rîndul: boală ~ă ¶ ③ Ⓕ Care rămîne în aceeași stare, care nu face nici un progres.

2. (*pl.*-are) *sn.* Mic vas de războiu al cărui echipagiu e însărcinat să supravegheze intrarea și ieșirea vaselor într'un port: mi s'a trimis la Samos, tot timpul cît am șezut acolo, cîte un ~ francez sau englez (I.-GH.) [fr. s t a t i o n n a i r e].

***STAȚIUNE**, STAȚIE *sf.* ① Oprire într'un loc, haltă, popas: voiu face o mică ~ aci, că prea sînt obosit ¶ ② Locul unde se oprește cineva, pentru a se mai odihni, etc. ¶ ③ Locul unde stau trăsurile sau automobilele în așteptarea clienților ¶ ④ Totalitatea clădirilor de-a lungul unei linii de drum de fier unde se opresc trenurile spre a se sui sau coborî călătorii ¶ ⑤ Localitate unde se află o stație de drum de fier ¶ ⑥ Stațiuni termale, localități de băi [fr. s t a t i o n].

STAU¹ ☛ STA.

○ **STAU**² (*pl.*-auri) *sn.* = STAUL.

STAUL (*pl.*-le) *sn.* ① Locul acoperit și îngrădit unde stau oile (✓ și vitele), ocol: năemitul de va vrea să fure noaptea și se va scula de va scoate oile den ~... atunci acela să-l spînzure ca pe un tilhariu (PRV.-MB.); Pepelea a îmbrăcat un cojoc pe dos și, intrînd în ~, s'au spăriat toate oile (SB.); se întrebuințează adesea, cînd e vorba de locul de naștere a Mîntuitorului: Moș Crăciun era stăpînul păstorilor și ~ului unde s'a născut Mîntuitorul (R.-COD.) ¶ ② Ⓓ Staulele-Floriilor = FLORII: au venit veste de la Țarigrad și cărți la boieri, în ziua de Staule(le)-Floriilor, Aprilie 8 (N.-COST.) [lat. s t a b (u) - l u m].

○ **STAUR** (*pl.*-re) *sn. Olten. Băn. Trans.* = STAUL: acum se puse Stan la pîndă în ~ în mijlocul oilor (RET.) [refăcut din *pl.* s t a u r i < s t a u²].

○ **STĂURA** (stăur) *vb. tr. Trans.* (BUD.) A privi pe cineva cu ochii holbați de mirare, de groază [comp. ASTĂURA].

○ **STAVĂ** (*pl.*-ăvi) *sf. Olten. Băn. Trans. Maram.* Herghelie: copilul... porni către ~, să-și caute un cal potrivit pentru o cale atît de lungă (RET.); vede... o ~ de cai răpciugoși (MERA); Dar eu, zău, nu l-am furat, Făr' cu stava l-am mînat De la nemeșul bogat (IK.-BRS.) [sl. s t a v a].

‡ **STAVĂR** *sbst. Mold.* ① Tărie, neclintire: deaca văzu împăratul ~ul și tăria gîndului (DOS.) ¶ ② Om de ~, om statornic, așezat, stabil: cînd va fi bărbatul om rău, sprințar și va îmbla den loc în loc și nice la un lucru nu va fi om de ~... să-l gonească și să-l scoață dentr'acel loc (PRV.-LP.) [comp. STĂVI].

○ **STĂVAR** *sm. Olten. Băn. Trans. Maram.* Hergheligiu: vara... comuna își tocmește un păstor la cai, care se numește ~ (BRS.); Petru plecă deci pe calea arătată de șarpe și nu mult merse pînă ce se și întîlni cu ~ul (RET.) [s t a v ă].

STĂVI (-ăvesc) *vb. refl.* ① A se ținea într'un loc, a putea sta undeva: de mirat lucru iaste cum Ungurii și Rușii, oameni streini fiind, s'au putut stăvi și a să ținea pre acele locuri, iară cei de moșie nici-cum (CANT.); turmele de oi nu se mai stăveau prin preajmă, de răul lui (ISP.) ¶ ② A se putea alege cu ceva, a putea păstra ceva: nu se mai stăvea nimene cu păsări pe lîngă casă, de răul lui (CRG.); nu mă stăvesc c'un ban la casă, din pricina bețivului istuia (PAMF.) [vsl. s t a v i t i ; comp. și ASTĂVI].

STAVILĂ (*pl.*-le, -li) *sf.* ① Ori-ce lucrare de lemnărie sau zidărie, ori-ce îngrămădire de pietre sau de pămînt cu scopul de a opri o apă curgătoare, zăgaz ¶ ② Opritoare făcută din scînduri și care, ridicîndu-se sau lăsîndu-se, dă drumul apei sau îi oprește cursul; ridicarea și lăsarea stavilelor se face cu ajutorul unor lanțuri, puse în mișcare de vîrtejuri ce sînt așezate pe un poduleț; ridicîndu-se stavilele, apa curge în scocul morii (▣ 4587, 4588) ¶ ③ Ⓕ Oprire, piedică, împotrivire, barieră: dar ea pornise, și nici o putere omenească nu mai era în stare să-i puie ~ (VLAH.); hrăneau ideea de a se folosi de cea din-tîiu împrejurare, pentru a pune o ~ influenței rusești (I.-GH.) [vsl. s t a v i l o].

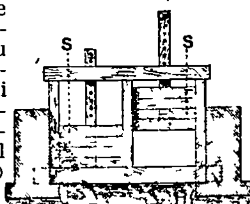

Fig. 4587. Stăvilar. S.S. Stavile.

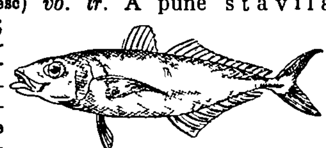

Fig. 4588. Stăvilar. I.I. B.B. Bogdani.—P.F. Puntea bogdanilor, amnar. — S.S.S. Stavile. — L.L. Lanțuri.—V.V. Vîrtejuri.

STĂVILAR (*pl.*-are) *sn.* ① = STAVILĂ ①: Cum se repede de la munte Și rupe apa ~ul... Așa s'aruncă ungurimea Și către poduri dă năvală (D.-ZAMF.); Dunărea se aruncă furioasă, rupînd cu sgomot cele din urmă ~e ce i se mai ridică 'n cale (VLAH.) ¶ ② Stîlpii groși bătuți în fundul apei de-a lungul cărora se ridică sau se coboară stavila ¶ ② *Pr. ext.* = STAVILĂ ②: morarul... ridică ~ul, căci venise la măcinat un bătrîn cu porumb (DLVR.) ¶ ④ Ⓕ = STAVILĂ③: S'au veselit necredincioșii C'au pus luminii ~ (VLAH.) [s t a v i l ă].

STĂVILI (-ilesc) *vb. tr.* A pune s t a v i l ă cursului unei ape; a opri, a pune piedică: încercară un minut a se apăra sub ocrotirea unei baricade... pe care o făcuse Sinan la capul podului, spre a ~ năvălirea călărimii creștine (BALC.); tot avutul lor se va duce pe apa Sîmbetei, de nu va ~ ea urîcioasa patimă de cărți a soțului ei (S.-ALD.).

Fig. 4589. Stavridă.

STAVRIDĂ (*pl.*-ide, -izi), STAVRIDIE *sf.* Mic pește de mare, foarte gustos, ce seamănă cu o scrumbie mică *(Trachurus trachurus)* (▣ 4589) [ngr. σταυρίδι].

STAVROFOR *sm.* Preot sau arhimandrit ce poartă o cruce, ca distincție eclesiastică [ngr.].

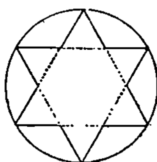
STAVROPIG(HION) *sbst.* Cruce, trimisă de Patriarh, care se înfige pe locul unde se va clădi o biserică: neștine, de va vrea să zidească o biserică din temelie... să înfingă cruce, ce iaste stavropig, și să cădească arhiereul și să facă rugăciune și să înceapă a zidi (PR.-GOV.) [gr.-biz. σταυροπήγιον].

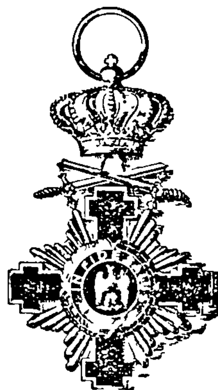
STEA, ○ STA (*pl.*-stele) *sf.* ① ☆ Fie-care din nenumăratele corpuri ce clipesc noaptea pe bolta cerească ca niște scîntei fixe; astronomii le designează după anumite grupări, zise constelațiuni și tot astfel a făcut și poporul, la noi și aiurea, din timpurile cele mai vechi și pînă astăzi, explicîndu-le prin diferite legende create de imaginația lui fertilă (☛ ▣ 1435, 1436); depărtarea stelelor de Pămînt e imensă și s'a calculat că cea mai apropiată stea de noi, α din constelațiunea Centaurului, e la o depărtare de 33 078 694 560 000 de km. de Pămînt; lumina ei ajunge la noi abia după trecere de aproape 3 ani și jumătate: La steaua care-a răsărit E-o cale-atît de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă (EMIN.); blagoslovi-te-voiu și înmulți-voiu sămînța ta ca stélele ceriului și ca năsipul ce iaste pre țărmurele mariei (PAL.); Ⓕ F a ședea, a sta cu dinții la stele, a nu avea ce mînca: zilnica de vară ca aceea ședeau ei în cîmp cu dinții la stele (SEV.) ¶ ② ☆ Stele fixe ☛ FIX 1 ①;

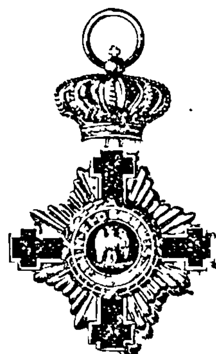
stele căzătoare ☛ CĂZĂTOR ② ¶ ③ ☆ ~ cu coadă, cometă: ivitu-s'au pre cer o stea cu coadă, căreia îi zic Latinii „cometa", adecă „mătură" (N.-COST.); de vre-o doi ani se arătase pe cer, despre miază-noapte, o stea cu coadă şi o sabie de foc (I.-GH.); s'au arătat o stea pe cer cu coadă, de s'au văzut multe zile (NEC.) ¶ ④ ☆ STEAUA-CIOBANULUI, luceafărul de seară, planeta Venus: cînd răsare Luceafărul-de-seară sau Steaua-ciobanului, atunci se începe seara (MAR.); tocmai sara, după ce a răsărit Steauaciobanului, ...atunci se înfruptă (VOR.) ¶ ⑤ Poporul atribue stelelor o influenţă imensă asupra destinului omului: poporul crede că fie-care om are o stea care, la moartea lui, cade de pe cer (GOR.); îi părea rău cînd vedea cîte vr'o stea că cade, fiindcă ştia că atunci trebue să fi murit acela a cărui stea cădea (ISP.); fie-care îşi are steaua sa şi ce-i e scris i se împlineşte (D.-ZAMF.); steaua Românului se întunecă, cînd îl ameninţă vre-o nenorocire, şi cade din cer, cînd el se apropie de gura morţii (ALECS.); *de aci* şi înţelesul de destin, soartă, viaţă, pe care-l are cuvîntul ~ în anumite expresiuni: fără ea să nu te întorci, că vai de steaua ta! (FLOR.); acest destin îl caută cei pricepuţi, examinînd poziţia stelelor: a căuta la (*sau* în) stele, a umbla să ghicească norocul cuiva, să afle soarta ce-l aştcaptă, prin cercetarea stelelor; căutător la stele, cititor de stele, astrolog; vrăjitorii şi vrăjitoarele fac farmece sau descîntă uneori cu apă sau cu alte obiecte expuse noaptea la lumina stelelor: vrăjitoarele puseră apă la stele şi-i aduseră şi-i descîntară (ISP.); Şi cruciş din păru-i taie patru fire Şi mai către seară firele acele Mi le vei da mie, să le pui la stele (PANN) ¶ ⑥ Ⓕ *F* Stele verzi, scîntei ce pare vedea cineva înaintea lui, cînd capătă o palmă sau lovitură straşnică în regiunea ochilor: îmi sar stele verzi din ochi; am văzut stele verzi înaintea ochilor ¶ ⑦ Ⓒ Artistă sau cîntăreaţă de un talent excepţional ¶ ⑧ Stea de hîrtie, cu 4 - 8 colţuri sau „cornuri", pe care se află zugrăvite Adam şi Eva în raiu, soarele şi luna, îngeri, etc., iar în cercul de mijloc, scena naşterii Mîntuitorului; cu aceasta, copii, numiţi „stelari" sau „colindători", umblă, din prima seară de Crăciun şi pînă la Bobotează, din casă în casă, vestind, prin „cîntece de stea" şi colinde, naşterea Mîntuitorului (▪ 4590, 4591): de sărbătorile Crăciunului, aşa se pornesc băieţii, cu steaua, spre satele mai bogate (SAD.) ¶ ⑨ Ornament sau desen liniar în formă de stea (▣ 4592) (☛ TAB. XXXIII) ¶ ⑩ Pată albă pe fruntea unui cal; Ⓕ a fi cu stea(ua) în frunte ☛ FRUNTE ① ¶ ⑪ Pată mai deschisă pe unul din dinţii incisivi ai calului ¶ ⑫ ‡ Pistruiu: cu puţinele stele stropit pe obraz (DOS.) ¶ ⑬ = ASTERISC ¶ ⑭ Decoraţiune: Steaua-României, ordin instituit prin legea din 10 Maiu 1877, cu scopul de a recompensa serviciile civile şi militare aduse Statului; coprinde următoarele grade: Cavaler, Ofiţer, Comandor, Mare-ofiţer şi Mare-cruce (▪ 4593, 4594) ¶ ⑮ STEA-DE-MARE = ASTERIE ¶ ⑯ = CORNACI ¶ ⑰ STEAUA-FETEI = STELUŢĂ ⑥ ¶ ⑱ STEAUA-PĂMÎNTULUI, ciupercă, de coloare brună, care nu iese din pămînt decît după maturitate; învelişul ei extern se crapă în mai multe fâşii întinse, cari formează un fel de stea la baza învelişului intern *(Geaster hygrometricus)* [lat. stēlla].

Fig. 4590. Stea de colind.

Fig. 4591. Colindători cu steaua (după Doussault—1848).

Fig. 4592. Stea.

Fig. 4593. Steaua-României cu spade (Cavaler militar).

Fig. 4594. Steaua-României (Ofiţer).

STEAG, ○ STAG (*pl.*-guri) *sn.* ① Bucată de pînză, de mătase, etc., de obiceiu dreptunghiulară, ţintuită de o prăjină de lemn, care serveşte de emblemă unei naţiuni, unui partid sau se poartă ca semn de raliare şi de îmbărbătare în fruntea unui regiment; poate fi de o singură coloare sau să fie alcătuit din fâşii de diferite colori; drapel, stindard (▣ 4595, 4597; ☛ şi PL. VI, VII): ~ul României e tricolor, şi anume: roşu, galben şi albastru; Stefan-Vodă... au împărţit oastei sale steaguri şi au pus hotnogi şi căpitani (GR.-UR.); Ⓕ a închina ~ul ☛ ÎNCHINAT 1 ① ¶ ② *Trans. Maram. Bucov.* Steag făcut din năfrămi de mătase, împodobite cu panglici şi prinse de capătul de sus al unei prăjini, uneori împodobit cu buzduganul de spice de grîu, făcut la sfîrşitul secerişului (☛ ▪ 698); se poartă de obiceiu de un călăreţ în fruntea nuntaşilor, cari se duc să aducă mireasa la mire (▪ 4598) ¶ ③ ‡ Banii steagului, o dare veche: pus-au atunci, pe mazili şi pe ţară, banii steagului, grei bani

Fig. 4595. Steagul lui Ştefan-cel-Mare.

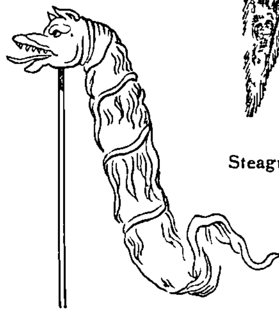

Fig. 4596. Steag roman.

Fig. 4597. Steagul lui Tudor Vladimirescu.

(NEC.) ¶ ④ ⚔ ‡ Companie de soldaţi, batalion sau escadron, împreună cu steagul lor: **au sosit... armaşul al doile, Racoviţă, cu un steag de lefecii, ca să-l ducă la Iaşi** (N.-COST.); **două steaguri din pedestrimea Domnului Moldaviei... se răpeziră pe acest pod** (BALC.) ¶ ⑤ ♣ STEAGUL-ZÎNELOR = TORȚEL [vsl. s t ĕ g ŭ].

Fig. 4598. Steag de mire (Drăguş.—Transilvania).

STEAJER, STEJER, STEAJĂR (*pl.*-re) *sn.* ① Par înfipt în mijlocul ariei; de acesta e legată o funie lungă, la capătul căreia sînt prinşi caii întrebuinţaţi la treierat; funia se tot învîrteşte în jurul parului, pînă se apropie caii de el; apoi caii, goniţi în direcţiune contrarie, desvîrtesc funia şi se urmează tot astfel, pînă ce s'a treierat tot grîul aşternut pe faţa ariei: **cînd svîrle plugarul cu lopata în sus bucatele gruhuite, strînse la steajăr, svîrle şi boabe şi pleavă** (S.-ALD.); *de aci* (F): **a i se apropia** (*sau* **a i se strînge**) **funia de steajăr** ☛ FUNIE① ¶ ② *Pr. ext.* Ori-ce par de care se leagă o funie: **leagă un vîrzob cu un cap d'un steajăr şi cu un cap leagă pe rînd pe fie-care, spre a fi coborît de ceilalţi** (R.-COD.) ¶ ③ ‡ Centru, mijloc: **toate la un steajer se adună şi se string în cea de apoi** (LET.) [vsl. s t e ž e r ŭ].

*__STEAMER__ (*cit.* stimăr) (*pl.*-re) *sn.* Vapor [engl.].

○ **STEAN** (*pl.*-nuri) *sn. Trans.* = STANĂ: **cum a suflat, toate cătanele lui s'au prefăcut în steanuri de piatră** (MERA).

STEAP = ŞTEAP.

*__STEARIC__ *adj.* ① **Acid ~**, acid solid care se găseşte combinat cu glicerina în grăsimile animale şi vegetale; e întrebuinţat la fabricarea luminărilor ¶ ② **Luminări ~e**, luminări fabricate din acid stearic cu puţin acid margaric [fr.].

*__STEARINĂ__ *sf.* ① Corp solid, alb, cu luciu de sidef, care se găseşte în mai toate grăsimile animale, şi care constitue cea mai mare parte a seului de oaie ¶ ② Nume dat, în comerţ, acidului stearic [fr.].

○ **STEARŢ** = ŞTEARŢ.

*__STEATIŢĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Varietate de talc hidratat, de un alb verzuiu, unsuros la pipăit, ca şi seul; pulberea ei se întrebuinţează, sub numele de „federvais", spre a înlesni alunecarea mănuşilor şi ghetelor nouă; creta croitorilor este tot un fel de steatită şi se întrebuinţează de aceştia spre a face însemnări pe stofă [fr.].

STEBLĂ (*pl.*-le) *sf.* ♣ † Rămurică, ramură: **cînd amu steblele ei vor fi tiuerele şi frunza înfrunzeşte, să ştiţi că aproape iaste de secerat** (COR.); astăzi numai Ⓟ în **~ de busuioc**, tulpină, fir întreg de busuioc, cum iese din pămînt, cu mai multe rămurele: **în locul unde căzură aceste scînteí, răsăriră îndată două steble de busuioc** (ISP.); **i-a pus şi steble de busuioc la brîu şi la frunte** (R.-COD.) [vsl. s t ĭ b l ĭ].

○ **STECLĂ**... ☛ STICLĂ...

*__STEEPLE-CHASE__ (*cit.* stipl-cěiz) *sbst.* Alergare de cai cu sărituri peste obstacole, într'un hipodrom (▣ 4599)[engl.].

Fig. 4599. Steeple-chase.

33.000 **STEGAR** *sm.* ① ⚔ Purtătorul steagului, port-drapel (▣ 4600): **pe stegarul lui... cu steag cu tot l-au luat şi vr'o sută de tovarăşi de la steagul lui** (N.-COST.) ¶ ② *Trans. Maram. Bucov.* Cel ce poartă steagul cu care se duc nuntaşii la casa miresei [s t e a g].

○ **STEGE**, STEGHIE = ŞTEVIE.

STEGULEŢ (*pl.*-eţe) *sn. dim.* STEAG.

STEIU (*pl.*-iuri) *sn.*, *sm.* ① Stîncă; colţ de piatră: **Lotrul... izvorînd din depărtatele steiuri ale Părîngului, taie de-a curmezişul partea de miază-noapte a Vîlcii** (VLAH.); **treceau acum pe lîngă bolovani şi steiuri de piatră** (UR.); **trei zile şi trei nopţi umblă... prin aceşti munţi, căţărîndu-se de steii de piatră, ca pisicile** (ISP.) ¶ ② Stană de piatră: **într'un munte... este o femeie de piatră, un ~, făcută dintr'un tot şi, împrejuru-i, tot de piatră, o turmă de oi** (R.-COD.).

Fig. 4600. Stegar infanterist (1853).

STEJAR, † STĂJAR, STĂJERI(U), ○ STREJAR, STRĂJAR *sm.* ① ♣ Arbore mare şi frumos, al cărui fruct este ghinda; constitue, împreună cu alţi copaci, păduri sau dumbrăvi în regiunea şesurilor şi a dealurilor; e foarte răspîndit la noi în ţară, şi diferitele lui specii poartă numele de cer, gîrniţă, gorun sau tufan (*Quercus sessiliflora*) (▣ 4601): **stăjarii ce fac ghinda de o mănîncă porcii** (DOS.); **verde ca stejarul** ¶ ② *Pr. ext.* Lemn de stejar: **mobilă de stejar** [bg. s t e ž e r ŭ].

STEJĂREL, STEJEREL *sm.* ♣ *dim.* STEJAR.

STEJĂRIŞ, STEJERIŞ (*pl.*-işuri) *sn.* ♣ *col.* STEJAR. Dumbravă sau pădure unde cresc aproape numai stejari: **Omul îşi îndreaptă pasul către desul stejăriş, Unde umbra cu lumina se alungă sub frunziş** (ALECS.).

STEJER ☛ STEAJER.

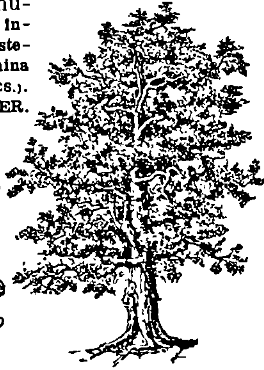

Fig. 4601. Stejar.

STEJEREL... ☛ STEJĂREL...

† **STEJI**, STĂJI (-jesc) 1. *vb. tr.* şi *intr.* A grăbi, a iuţi: **nu stăji vitele** (ŞEZ.); **stejiţi cu lucrul** (VIC.).

2. *vb. refl.* A se grăbi: **atunce stejiră-se vlădicii de Edom şi giudecii de Moav** (PS.-SCH.) [vsl. s ŭ t ę ž ą < s ŭ t ę z a t i].

*__STELĂ__ (*pl.*-le) *sf.* ① La vechii Greci: ori-ce monument dintr'o singură piatră, de formă lungueaţă, pe care se săpau inscripţii sau simbole (▣ 4602) ¶ ② Piatră de mormînt aşezată vertical [fr.].

STELAR[1] *sm.* Cel ce umblă cu steaua: **primiţi ~i, întrebă Vasile?** (SAD.) [s t e l e].

*__STELAR__[2] *adj.* ① ☆ Privitor la stele, ce ţine de stele: **lumină ~ă** ¶ ② În formă de stea [fr. s t e l l a i r e].

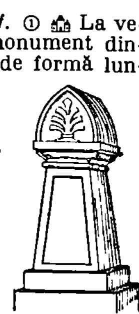

Fig. 4602. Stelă.

Fig. 4603. Steliţă.

STELI (-elesc) *vb. intr.* A arunca o lumină trecătoare ca o stea, a clipi, a scînteia (*vorb.* de ochi) [s t e l e].

STELIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① ☆ *dim.* STEA ¶ ② ♣ = STELIŢĂ: **Iată frageda sulcină, steluşoare, blînde nalbe, Urmărind pe busuiocul iubitor de sînuri albe** (ALECS.).

STELIŢĂ (*pl.* -ţe) *sf.* ♣ Plantă cu flori frumoase, albastre, rar albe, dispuse în capitule;

A. TACHIGRAFIE ANTICĂ. SISTEM VECHIU GRECESC

SISTEM ACROPOLIS
CIRCA 350 A. CHR.
SISTEM BIZANTIN
SEC. X—XI.

k t p g d b n m — ch th ph x z ps r s

i ti di ni it id in ki il a i ŏ ĕ ŭ ā ō ē ai au ei eu ou

a ĕ ē i ŏ oi ō ou bi gi di mi ni pi ri ti mē mè mò mōma ka la on ōn ar ēr ĕr ir ōr ōs ōl

NOTE TIRONIENE

a b c d e f g h i k l m n o p q

r s t u v x z ch ph ma me mi mo mu sa se si so su si-mi-a

B. STENOGRAFIA MODERNĂ (STENOGRAFIE GEOMETRICĂ)

SISTEME FRANCEZE
ALFABETE

p b t d s z k c q g n gn l ill j ch f v m r

PRÉVOST—DÉLAUNAY:

a e i ou an in er ar ai er ur ōt oi y
ai oi ou eu on un ir el il our eur ul as

DUPLOYÉ:

PARIS — GUÉNIN

a o ou é è i u eu an in on un oi

STENOGRAFIA ENGLEZĂ SISTEM PITMAN

ALFABETE REDATE EXACT AFARĂ DE V ȘI W

y b. t d t ch d sch y f (v) th d h ss sch sch m n ng l r (w) j (y) h — ā ē ī ōā ō ū ă ĕ ĭ ŏ ă ŭ ai au oi ju

LEGĂTURILE CONSONANTICE — FORMAREA CUVINTELOR ȘI INTREBUINȚAREA SEMNELOR VOCALE

sp st sr ps st-t p-st pr pl mp mb lr wl pn pf pns pt bd palm lad ape pay lead lid wrought rot wrote rut rud

STENOGRAFIA CURSIVĂ SISTEM GERMAN

ÎNSEMNAREA CONSONANTELOR

r l m n ng h g k j sh w v f b y s ss sch d t nd st sy z

GABELSBERGER (1902)

STOLZE-SCHREY

STENOGRAFIE NAȚIONALĂ:

ÎNSEMNAREA VOCALELOR

a e i o u ä ö ü ei au eu äu dam uso dam sw denn usw Madam Amma Adam Anna

GABELSBERGER (1902)

STOLZE—SCHREY:

STENOGRAFIE NAȚIONALĂ:

STENOGRAFIE (SISTEM STAHL)

ALFABET

l r s m n t d p b ce f k gh ge v x h cere fere tt dd fc vc — e i o,u a — i o a u a i

TAYLOR — TONDEUR PRÉVOST-DÉLAUNAY

EMIL DUPLOYÉ

GABELSBERGER

STOLZE-SCHREY

HENRI ȘTAHL

OMUL CÎT TRĂEȘTE ÎNVAȚĂ ȘI TOT MOARE NEÎNVĂȚAT

crește pe coline neroditoare, pe coaste, prin mărăcinișuri și pe locuri pietroase; numită și „steliță-vînătă" sau „ochiul-boului" *(Aster amellus)* (▣ 4604) [s t e a].

○ **STELNICARIȚĂ** *(pl.-țe) sf. Olten.* ♣ = **PĂDUCHERNIȚĂ** ②: cine are stelnițe în casă, fierbe apă cu ~, ...și se opărește cu această apă fierbinte (LAUG.) [s t e l n i ț ă].

○ **STELNIȚĂ** *(pl.-țe) sf.* ① ✱ *Olten. Tr.-Carp.* = **PĂDUCHE-DE-LEMN** ¶ ② ♣ **MOARTEA-STELNIȚELOR** = **PĂDUCHERNIȚĂ** ② [srb. s t j e n i c a].

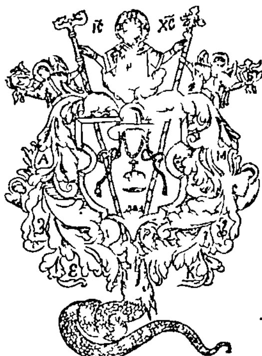
STELOS *adj.* ① Înstelat: cer ~ ¶ ② Luminos, scînteietor: Dar ca luna nu-i niciuna, Steloasă și văzăroasă (MERA) [s t e l e].

STELUȚĂ *(pl.-țe) sf.* ① ☆ *dim.* **STEA**: O! blîndă, mult duioasă și tainică lumină, În veci printre steluțe te cată al meu dor (ALECS.) ¶ ② Asterisc ¶ ③ Obiect bisericesc alcătuit din două semicercuri de aur, argint sau alt metal, prinse la mijloc printr'un cuiu, așa ca să se poată închide și deschide după voie; iar în locul unde se împreună aceste semicercuri e fixată o cruce mică; steluța se pune pe disc, pentru a acoperi sfîntul agneț (▣ 4604) ¶ ④ ✕ Ochiu de grăsime la suprafața supei ¶ ⑤ ✕ Mică pastă de făină, în formă de stea, ce se pune în supă, în loc de tăieței: făina piciuită, macaroanele, arpăcașul, steluțele vin din Austria (ION.) ¶ ⑥ ♣ = **BĂTRÎNIȘ** ¶ ⑦ ♣ = **ROCOȚEA** ¶ ⑧ ♣ Plantă cu flori albe ce crește prin pădurile umbroase și umede; numită și „steaua-fetei" *(Stellaria nemorum)* (▣ 4605) ¶ ⑨ ♣ = **BUMBIȘOR** ② ¶ ⑩ ♣ Plantă cu tulpina și frunzele acoperite cu peri aspri; face flori gălbui și roșii deschise sau purpurii; numită și „ochiul-boului" *(Erigeron alpinus, Er. racemosus)* ¶ ⑪ ♣ **STELUȚE-DE-MUNTE** = **FLOAREA-DOAMNEI**: Caraimanul cu țancuri ascuțite, pe brîiele cărora cresc friguroasele steluțe-de-munte (VLAH.) ¶ ⑫ ✱ = **LICURICIU**.

Fig. 4604. Steluță. Fig. 4605. Steluță.

STEMĂ *(pl.-me) sf.* ① † Coroană: Venit-au roiuri de 'mpărați Cu ~ 'n frunte și 'mbrăcați Cum astăzi nu-s (COȘB.); Domnul își luă stema din cap și se închină la sfintele icoane (ISP.); Ⓕ a fi cu stema în frunte, a se deosebi prin calități extraordinare de alții, a fi cu șapte palme în frunte: doar nu ești cu stema 'n frunte, să te ascult! (PAMF.) ¶ ② ♕ Armoriile, semnele distinctive și simbolice care alcătuesc blazonul unui Domn, unui Mitropolit, etc. sau marca unei țări (▣ 4606, 4607): vom arăta și ce ~ au avut țara încă de mai 'nainte de venirea lui Traian (N.-COST.) ¶ ③ Piatră scumpă, nestemată: stema din cununa împărătească (DLVR.) [gr.-biz. στέμμα].

Fig. 4606. Stema lui Cuza-Vodă.

Fig. 4607. Stema Mitropoliților Ungro-Vlahiei (după *Îndreptarea legii*).

†**STENAHORIE** *sf.* ① ‡ Încurcătură, strîmtorare, nevoie: văzînd Grecii atîtea amestecături în Turci și Domnul în mare ~ de a banilor (LET.) ¶ ② *F* Neliniște adîncă, turburare sufletească: plictiseala și stenahoria erau adevărații dușmani ai societății acesteia (D.-ZAMF.) ¶ ③ Greutate de a respira, pierderea respirațiunii: lasă-te mai slobod, soro, că iar o să-ți vie ~, ca la palat (VLAH.) [ngr. στενοχωρία].

***STENOGRAF** *sm.*, **STENOGRAFĂ** *(pl.-fe) sf.* Acela, aceea care practică stenografia [fr.].

***STENOGRAFIA** *(-fiez) vb. tr.* A scrie servindu-se de stenografie: de-ar putea cineva să stenografieze toate gîndurile care trec prin mintea omului! (ALECS.) [fr.].

***STENOGRAFIC** *adj.* Ce ține de stenografie, privitor la stenografie [fr.].

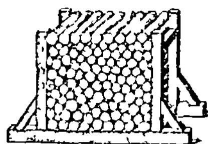
***STENOGRAFIE** *sf.* Arta de a scrie cu prescurtări, în așa fel încît să se poată așterne pe hîrtie cuvînt cu cuvînt, spusele cuiva, ori-cît ar vorbi de repede (☛ **TAB. LXI**) [fr.].

†**STENOS** *sbst.* Greutate de a respira; astm [ngr. στένωσις].

***STEPĂ** *(pl.-pe) sf.* ● Cîmpie întinsă, lipsită de copaci și acoperită numai cu ierburi mari; astfel de cîmpii sînt numeroase în Asia și în Rusia de miază-zi și de răsărit: Ridicatu-s'au din stepe hoardele de căpcăuni (D.-ZAMF.) [fr. s t e p p e].

†**STEPENĂ** *(pl.-ne) sf.* ① Treaptă, rang: limba ceastă de astăzi lătinească... între toate limbile lumii... ține stepena a doua după cea elinească (CANT.); Ⓕ: numără stepenele pe cari le-a suit omenirea, de la sălbăticia și întunecimea acestor vizuini, pînă la puterea și strălucirea ei de azi (VLAH.) ¶ ② ‡ Spiță: rămîne moșia să fie domnească, de vreme ce nu vor fi alți mosneni dentr'acea ~ ce au fost ucigătoriul (PRV.-LP.) [vsl. s t e p e n ĭ].

***STER** *sm.* Unitate de măsură a sistemului metric, egală cu un metru cub; se întrebuințează la măsurarea lemnelor de foc și de construcție (▣ 4608) [fr. s t è r e].

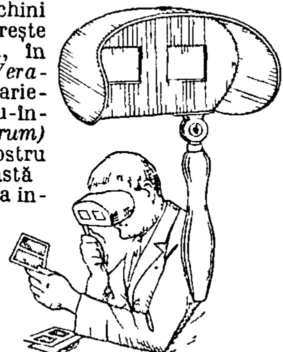

Fig. 4608. Ster.

○ **STEREGHIAȚĂ** = **STRĂGHIAȚĂ**: laptele din putină se făcuse acum ~ (LUNG.).

STEREGIE, **STERIGIE**, **STIRIGIE** *sf.* ① Țurțur de funingine ce rămîne pe coșul prin care iese fumul; *pr. ext.* funingine: ciobanul poartă vara cămăși unse cu unt de oaie și cu sterigie, și o moaie în dzăr (GR.-N.) ¶ ② *Trans.* Apă de ploaie neagră ce curge din streașină (VIC.) [lat. vulg. *s t i l l ĭ g ĭ n e a < s t i- (r i a + f u) l ĭ g ĭ n e a].

STEREGOAIE, **STERIGOAIE**, **STIRIGOAIE**, ○ **STEREGOAIE**, **ȘTIRIGOAIE**, **STRIGOAIE** *sf.* ♣ Plantă veninoasă din fam. liliaceelor, cu frunze mari, eliptice, acoperite cu peri moi și cu nervure evidente; face flori albe, așezate în ciorchini în vîrful tulpinii; crește prin fînețe și pășuni, în regiunea muntoasă *(Veratrum album)*; o altă varietate are flori purpuriu-închise *(Veratrum nigrum)* (▣ 4610); poporul nostru întrebuințează această plantă pentru stîrpirea insectelor și la vindecarea riii): cumu e întru bureni de-s unele mai rele decît cele bune, așa socotim a fi și în cărnure, întru bureni sterigoaia și în cărnure carnea de... corb; (PRV.-MB.).

Fig. 4609. Steregoaie.

Fig. 4610. Stereoscop.

***STEREOMETRIC** *adj.* Privitor la stereometrie [fr.].

***STEREOMETRIE** *sf.* Partea geometriei

care se ocupă cu măsurarea volumului solidelor [fr.].

*__STEREOMETRU__ (*pl.*-tre) *sn.* Instrument care serveşte la măsurarea solidelor [fr.].

*__STEREOSCOP__ (*pl.*-oape) *sn.* Instrument de optică care face să apară în relief imaginile plane (▣ 4611) [fr.].

*__STEREOSCOPIC__ *adj.* Privitor la stereoscop [fr.].

*__STEREOSTATICĂ__ *sf.* Partea fizicei care tratează despre echilibrul corpurilor solide [fr.].

*__STEREOTIP__ *adj.* ① Se zice despre cărţile tipărite după planşele turnate prin stereotipie, şi care se păstrează pentru o nouă ediţiune: **ediţiune ~ă** ¶ ② *Pr. ext.* Care se repetă neschimbat, mereu aceeaşi: **o frază ~ă.**

*__STEREOTIPA__ (-ipez) *vb. tr.* ① A obţine, cu ajutorul unui aliaj metalic turnat într'o matriţă luată de pe o formă cu caractere mobile sau de pe un clişeu, o planşă solidă care va servi pentru tipărirea unei cărţi ¶ ② A tipări o carte cu ajutorul unor astfel de planşe [fr.].

*__STEREOTIPIE__ *sf.* ① Arta de a stereotipa; procedeul întrebuinţat pentru a stereotipa ¶ ② Atelierul unde se toarnă planşele cu care se stereotipează [fr.].

STERIGIE ☛ **STEREGIE.**

STERIGOAIE ☛ **STEREGOAIE.**

*__STERIL__ *adj.* ① Neroditor, sterp: **cîmpie ~ă; floare ~ă**, al cărei ovar nu conţine seminţe ¶ ② Care nu face copii sau pui: **o oaie ~ă** ¶ ③ F De nici un folos, care nu duce la nici un rezultat: **o muncă ~ă; astăzi prevăd c'are să fie ceartă la masă, o ceartă stupidă, ~ă şi enervantă** (VLAH.) [fr.].

*__STERILITATE__ *sf.* ① Însuşirea a tot ce este sterp, neroditor, neproductiv ¶ ② Starea femeii sau femelei care nu naşte, sterpiciune ¶ ③ Ⓕ Starea unui lucru care nu e susceptibil de o desvoltare literară: **~a unui subiect** ¶ ④ Ⓕ Starea a tot ce nu aduce nici un folos, care nu produce nici un efect: **zilele treceau de o monotonie şi de o ~ exasperantă** (VLAH.) [fr.].

*__STERILIZA__ (-izez) *vb. tr.* ① A face steril, a stîrpi ¶ ② A distruge, după metodele lui Pasteur, microbii ce există undeva sau a-i împiedeca de a se produce [fr.].

*__STERILIZARE__ *sf.* Faptul de a s t e r i l i z a.

○ **STERIŢĂ** *sf.* Direcţiunea din care bate vîntul: **şi jirezi mari că durară în capul pămîntului, în steriţa vîntului** (MAR.).

*__STERLING__ *sm.* ☛ **LIRĂ**[2] ③ [engl.].

*__STERN(UM)__ *sbst.* Osul lung din mijlocul pieptului de care sînt legate coastele (▣ 4611) [fr.].

Fig. 4611. Sternum.

STERP[1], ○ **STÂRP** *adj.* ① Care nu poate avea copii; care nu fată: **şi era Sara stearpă şi nu făcea feciori** (BIBL.); **oile tale şi caprele tale n'au fost sterpe** (PAL.); **cînd vaca are hrană, ea nu rămîne stearpă** (SLV.) ¶ ② **Oaie stearpă**, care n'a fătat în acel an ¶ ③ **Căsătorie stearpă**, se zice cînd casnicii n'au putut avea copii: **pe lîngă toată sărăcia lui, i-a fost încă şi căsătoria stearpă** (SB.) ¶ ④ Neroditor, care nu produce nimic: **şi ogorul meu a ieşit ~** (DLVR.) ¶ ⑤ *Băn.* **IARBĂ-STARPĂ = SPÎNZ** ¶ ⑥ **Porumb ~**, cu boabele rare ¶ ⑦ Ⓕ Sec, arid: **Azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste** (EMIN.) [lat. vulg. *s t e r (ĭ p (h) u s < gr. στέριφος].

STERP[2] *sbst.* ① Scocul prin care curge apa, cînd stă moara sau dîrsta (DAM.): **afară, dincolo de scocul roatei, e ~ul, pe unde curge apa, cînd nu umblă dîrsta** (LUNG.) ¶ ② Albia apei (R.-COD.).

STERPAR *sm.* Ciobanul care păzeşte oile s t e r p e.

STERPĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* F = **STÎRPITURĂ** ⑧: **baba mea e o ~** (CRG.).

STERPET *sbst.* *Mold.* Totalitatea oilor s t e r p e.

STERPI... = **STÎRPI...**

‡ **STERPOS** *adj.* S t e r p, neroditor: **apele-s rele şi pămîntul ~** (BIBL.).

STERT = **ŞTERT.**

STEVIE = **ŞTEVIE.**

*__STIBINĂ__ *sf.* Sulfură de antimoniu, care se găseşte naturală, şi constitue un minereu foarte important pentru extragerea antimoniului (▣ 4612) [fr.].

*__STIBIU__ *sbst.* = **ANTIMONIU** [lat. s t i b i u m].

○ **STIBLĂ** = **STEBLĂ.**

Fig. 4612. Cristale de stibină.

STICLĂ, *Bucov. Mold.* **STECLĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Substanţă transparentă, amorfă, dură, sfărîmicioasă, cu un luciu particular, numit „luciu sticlos"; se obţine prin topirea unor silicaţi de sodiu sau de potasiu, topiţi împreună cu silicaţi de calciu sau de plumb; aplicaţiunile ei sînt extrem de numeroase: **pahar, farfurioară de ~; era... chel ca sticla** (BR.-VN.) ¶ ② Bucată de sticlă, geam: **zeci de mii de steclari o steclă frîntă a tocmi nu pot** (CANT.); **Împăratul Moscului, cîtă gephana au avut, şi carete cu stecle... toate în Prut le-au aruncat, de s'au cufundat** (N.-COST.); **~ de ceasornic; ~ de ochelari**, lentilă întrebuinţată la ochelari; *de aci*, Ⓕ Ⓟ cu înţelesul de ochelari: **bagabontul... cu sticlele 'n ochi, cu giubenul în cap şi cu basmaua iac'aşa scoasă** (CAR.) ¶ ③ **~ de lampă**, cilindru de lampă, de diferite forme, făcut din sticlă (▣ 4613): **s'a afumat sticla de lampă** ¶ ④ Vas de băut, făcut din sticlă, şip, clondir, etc. (▣ 4614): **curăţiţi mainte denlăuntru sticlele şi blidele, ca să fie şi denafara lor curat** (COR.); **sfîntul, luînd stecla cu untdelemnul, au svîrlit într'o piatră** (DOS.) ¶ ⑤ Conţinutul unei sticle: **o ~ de vin, de bere, de rachiu** [vsl. s t ĭ k l o].

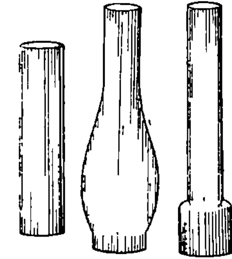

Fig. 4613. Sticle de lampă.

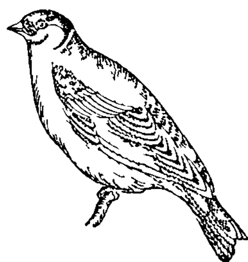
Fig. 4614. Sticle.

STICLAR, *Mold. Bucov.* **STECLAR** *sm.* ① Cel ce face sau vinde vase de s t i c l ă: **o mie de olari o oală spartă a cîrpi şi zeci de mii de steclari o steclă frîntă a tocmi nu pot** (CANT.) ¶ ② = **GEAMGIU.**

STICLĂRIE, *Mold. Bucov.* **STECLĂRIE** *sf.* ① Fabrică de s t i c l ă ¶ ② Meşteşugul de a face sticlă ¶ ③ Obiecte, vase, mărfuri de sticlă: **soarele scoate sclipiri din sticlăria de pe poliţi** (GRL.) ¶ ④ Prăvălia unde se vînd obiecte de sticlă.

STICLETE, **STIGLETE**, **STIGLEŢ**, *Trans.* **ŞTIGLIŢ** *sm.* ① Păsărică de 14 cm., cu faţa roşie, înconjurată cu alb, spinarea brună, aripile negre, brăzdate cu galben şi coada neagră, împestriţată cu alb; e una din păsărelele cele mai frumoase ale ţinuturilor noastre; se obicinueşte uşor cu captivitatea şi e foarte apreciată pentru vocea ei melodioasă; numită, după regiuni, şi „scăiecior", „logăcel" sau „turculeţ" *(Carduelis elegans)* (▪ 4615): **stigleţul s'au fost prins în laţ cum e mai greu** (DON.) ¶ ② Sergent de stradă, gardist ¶ ③ F **A avea sticleţi în cap,**

a avea gărgăuni [vsl. *s t e g ŭ l ĭ c ĭ > srb. s t e g l i ć, bg. s t i g l i c ŭ, etc.; ș t i g l i ț < germ. S t i e g l i t z].

Fig. 4615. Sticlete.

STICLI, *Mold. Bucov.* STECLI (-lesc) 1. *vb. tr.* A privi cu ochii țintă la cineva sau la ceva, a pironi ochii: acea groaznică dihanie sticlea privirea ei încruntată asupra noastră (ODOB.).

2. *vb. intr.* A scînteia, a sclipi, a licări, a luci: ochii ei prinseră să sticlească de o veselie nespusă (GN.); îți steclesc ochii în cap (CRG.); zăpada sticlea de-ți lua vederile (S.-ALD.); razele ei sticleau ca pietre scumpe pe valurile pripite și colcotoase ale micului pîrău (ODOB.); stecleau stelele și tremurau parcă prin frigul nopții (GRIG.) [probabil din (a luci ca s t i c l a].

STICLIRE *sf.* ① Faptul de a s t i c l i ¶ ② Licărire: cu sticliri scînteietoare din ochii lui vii (BR.-VN.).

STICLIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* STICLĂ.

STICLIT *adj. p.* STICLI. ① Ațintit, pironit, cu privirea fixă: stam cu ochii sticliți pe cer, doar oiu vedea vr'un semn de ploaie (I.-GH.); stînd cu ochii sticliți la stele, mi-am adus aminte de bietul tata, cînd ne arăta pe cer Carul, Fecioara-cu-donițele și multe de toate (ISP.).

STICLOS, *Mold. Bucov.* STECLOS *adj.* ① Lucios ca s t i c l a: izbesc ciocanele întețit în sticloasele ziduri (ODOB.); bătrînul înaintă în fund: ochii lui sticloși căutau un loc (VLAH.) ¶ ② Umoarea sticloasă → UMOARE.

STICLUȚĂ, *Mold. Bucov.* STECLUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* STICLĂ.

‡ **STIDEALĂ** *sf.* Frică [s t i d i].

‡ **STIDI** (-idesc) *vb. refl.* A se teme; a se sfii: corbul, din scînteia ațîțată... pojarul preste tot a aprinde nici s'au stidit, nici s'au lenevit (CANT.) [comp. vsl. s t y d ě t i s ę].

‡ **STIDIRE** *sf.* Faptul de a se s t i d i; teamă; sfială: evghenia Romanilor din neamul Elinilor a fi, fără nici o ~ tăgăduesc (CANT.).

STIFOS *adj.* Aspru, astringent, înțepător la gust: Mihnea mergea și gusta din bute în bute... pelinurile stifoase și profire (ODOB.); Ⓕ: ăst om bun ca pîinea... devine acru și ~ de cîte ori s'o întîmpla să-i meargă rău la preferanță (BR.-VN.) [ngr. στυφός].

STIGLETE, STIGLET → STICLETE.

***STIGMAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Semnul lăsat de o rană vindecată ¶ ② Semn cu fierul roșu făcut pe umărul unui hoț ¶ ③ Ⓕ Semn de infamie, urmă rușinoasă neștearsă ¶ ④ Partea superioară a pistilului pe care se depun grăunțele polenului (4616) ¶ ⑤ Nume dat micilor deschizături de pe amîndouă părțile corpului unei insecte și prin care aerul pătrunde în trahee [fr.].

Fig. 4616. S. Stigmat.

***STIGMATIZA** (-izez) *vb. tr.* = ÎNFIERA [fr.].

STIH (*pl.*-ihuri) *sn.* ① † Vers: ~urile lui Ovidie Nason... carele este foarte bătrîn poet (LET.); Ai ajuns să-ți legi în ~uri vr'o durere, sau vr'un vis, Nu-ți întemeia o lume de iluzii pe ce-ai scris (VLAH.) ¶ ② Verset (din Biblie, din Psalmi) ¶ ③ *pl.* (*sg.*) Versuri; poezie: mi-a cîntat vr'o trei luni de-a rîndul pe sub fereastră un ~ făcut înadins pentru nurii mei (ALECS.) [gr.-biz. στίχος].

Fig. 4617. Stihare.

STIHAR (*pl.*-are) *sn.* Veșmînt bisericesc, ca o tunică lungă, pe care o poartă diaconii, preoții și episcopii ortodocși, cînd slujesc; peste el se pune felonul, sau sacosul (de către arhierei); se făcea mai 'nainte din stofă de coloare albă, dar astăzi poate fi de coloare roșie, neagră, verde, etc. (4617): stiharul, carele este alb, închipuiaște strălucirea dumnezeeștii lumini, iară rîurile carele are, iaste sîngele și apa care curseră din dumnezeeasca coastă a Domnului (PRV.-MB.) [gr.-biz. στιχάριον].

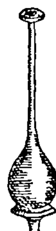
STIHIE, ‡ STIHIE *sf.* ① † Ⓟ = ELEMENT ①: de patru stihii se ține lumea: a soarelui, a aerului, a pămîntului și a apei, și de-ar lipsi dentr'aceste stihii numai una, nici un lucru al creșterii nu s'ar face, nici ar crește (PRV.-MB.); se războiesc stihiile ca în Zilele-babei (VLAH.) ¶ ② Ⓟ = STAFIE: ziua ca ziua, mă mai iau cu caprele, dar noaptea, toate stihiile năpădesc pe mine (ALECS.) [vsl. s t i h i j a < gr.-biz. στοιχεῖον].

STIHOAVNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Cîntare bisericească obicinuită la sfîrșitul vecerniei, cînd se împarte artosul [vsl. s t i h o v ĭ n a].

† **STIHUI** (-uesc) *vb. intr.* A scrie versuri, a face poezii [s t i h].

† **STIHUIRE** *sf.* Faptul de a s t i h u i; arta de a versifica, de a face versuri: Tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă ~ să pătrunză al meu nume (EMIN.).

***STIL** (*pl.*-iluri) *sn.* ① Un fel de condeiu de metal sau de os, cu un vîrf ascuțit la un capăt și turtit la celălalt, cu care cei vechi scriau pe tăblițele de ceară ¶ ② Ⓕ Fel de a vorbi și mai ales de a scrie, particular fie-cărui individ sau adoptat în fie-care gen literar ¶ ③ Mod caracteristic de a executa o lucrare de arhitectură, de decorațiune, etc., special fie-cărui artist sau fie-cărei epoce: ~ egiptean, grecesc, roman, mauresc, modern, etc. ¶ ④ Mod de a indica timpul, după calendarul iulian (= ~ vechiu) sau gregorian (= ~ nou): după ~ul vechiu, întrebuințat pînă mai deunăzi în toate țările ortodoxe, data e cu 13 zile în urma aceleia indicate de calendarul gregorian ¶ ⑤ Partea pistilului care se află deasupra ovarului și poartă stigmatul (4618) [fr. s t y l e].

Fig. 4618. Stil.

***STILA** (-ilez) *vb. tr.* ① A dresa, a forma ¶ ② A învăța pe cineva ce trebue să vorbească sau să facă; a dăscăli [fr. s t y l e r].

***STILAT** *adj. p.* STILA: în lumea mare, slugile trebue să tacă din gură, și vrem slugi ~e (BR.-VN.).

***STILET** (*pl.*-ete) *sn.* Mic pumnal cu lama triunghiulară, foarte subțire și cu vîrful ascuțit (4619): ~ul său căuta îndată răzbunare în vărsare de sînge (ALECS.) [fr. s t y l e t].

***STILEȚEL** (*pl.*-ele) *sn.* (ALECS.) *dim.* STIL ①.

***STILIST** *sm.* Scriitor care se îngrijește mult de forma expunerii, de stilul în care se exprimă [fr.].

***STILISTICĂ** *sf.* Parte a retoricei care tratează despre regulele de stil [fr.].

***STILIZA** (-izez) *vb. tr.* ① A redacta în forma și cu expresiunile potrivite subiectului ¶ ② A modifica, prin interpretare, un obiect natural, spre a putea fi întrebuințat ca motiv de decorațiune: ~ o floare [fr.].

Fig. 4619. Stilet.

***STIMA** (-imez) *vb. tr.* A cinsti, a avea stimă pentru cineva sau ceva. a avea respect, o bună părere despre cineva sau ceva [fr. e s t i m e r].

***STIMĂ**¹ (*pl.*-me) *sf.* Bună opinie despre cineva pentru meritele, pentru însușirile sale cele bune, considerațiune, cinste [fr. e s t i m e].

STIMĂ² = STEMĂ.

***STIMABIL** *adj.* Care merită a fi stimat, vrednic de stimă [fr. e s t i m a b l e].

○ **STIMPI** (-pesc), STÎMPI, STINCHI (-chesc) 1. *vb. tr.* A face să înceteze, a opri.

2. *vb. intr.* ① ‡ A se toci, a slăbi (BIBL.) ¶ ② A înceta, a conteni (STAM.): cucul cîntă pînă la Sîm-Pietru și apoi stimpește de a mai cînta (GOR.); Urletul stimpește,

suspinarea tace (STAM.); acuşi se face ziuă şi tu nu mai stinchești cu brașoave de-ale tale (CRG.) [comp. OSTÎMPI].

*STIMULÀ (-ulez) *vb. tr.* ① A îmboldi, a îndemna: un alt bine care ar rezulta din acele asociaţiuni ar fi că s'ar stimula amorul-propriu al fie-căruia la lucru (I.-GH.) ¶ ② ✗ A aţiţa, a deştepta, a activa funcţiunile organismului [fr.].

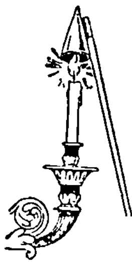
*STIMULANT *adj.* Care stimulează [fr.].

*STIMULENT (*pl.*-te) *sn.* ① ✗ Ori-ce medicament care măreşte activitatea unui organ, al unui ţesut anatomic ¶ ② ✓ Ori-ce materie care, adăugată solului, activează vegetaţiunea ¶ ③ Ⓕ Tot ce îmboldeşte, excită mintea, îmboldire, bold [s t i m u l a n t].

○ STINCHI ☞ STIMPI.

*STINDARD (*pl.*-de) *sn.* ⚔ Steag de războiu, *în spec.* al cavaleriei, drapel: Ura! măreţ se 'nalţă 'n vînt Stindardul României (ALECS.); ~e ciuruite de gloanţe flutură 'n vînt (VLAH.); Ⓕ a urma ~ele cuiva, a trece de partea cuiva; a ridica ~ul revoltei, a se răscula [it. s t e n d a r d o].

STINGĂTOR 1. *adj. verb.* STINGE. Care stinge.

Fig. 4620. Stingătoare de luminări.

2. STINGĂTOARE *sf.* ~ de luminări, un fel de căpăcel de metal, în formă de con, ce slujeşte la stinsul luminărilor (▪ 4620).

STINGE, † STINGE (sting, † stîng; *pf.* stinsei, †stînsei, †stinş; *part.* stins, † stîns) 1. *vb. tr.* ① A năbuşi focul, a face să nu mai ardă (Ⓒ APRINDE): ~ focul, luminarea; baba într'o noapte turnă apă pe vatră şi stinse focul ce-l învălise fata unchiaşului (ISP.); Ⓕ: Copii! aduceţi un ulcior De apă, de sub stîncă, Să sting pojarul meu de dor Şi jalea mea adîncă (ALECS.) ¶ ② ~ cărbuni, a-i arunca în apă, cînd sînt aprinşi ¶ ③ ~ varul, a amesteca pietrele de var cu apă, spre a le transforma într'o pastă moale ¶ ④ A astîmpăra, a potoli: ~ setea ¶ ⑤ ~ o datorie, a o plăti în întregime, spre a nu mai fi dator ¶ ⑥ A nimici, a prăpădi, a distruge, a şterge de pe faţa pămîntului: ei ar fi silit nu numai a surpa de tot împărăţia romană, ci şi numele Roman să-l stingă şi să-l piarză de pre faţa pămîntului (LET.); cu sabia şi cu foc i-au stins (LET.); Fără nici o grijă de negrul păcat, A stins zile multe şi legea-a călcat (ALECS.); ~ în bătaie, a bate de a ~, a stîlci în bătaie: la ce dar le batjocorim, le omorîm şi le stingem din bătaie? (JIP.); Mihai-Viteazul... bătu oastea protivnică de o stinse (ISP.); ~ de pe lume, de pe faţa pămîntului, a ucide, a omorî: stinge-voiu pre om care l-am făcut de pre faţa pămîntului (BIBL.) ¶ ⑦ F A nu mai lăsa nimic din ce a fost într'un loc, a lua, a prăpădi tot: Nedelcu... fura de stingea, cînd intra într'o băcănie (VLAH.); şi, fiindcă Ianuloaia era mulţumită cu astfel de slugi, apoi ele-şi făceau de cap: furau de stingeau (CAR.); caprele au tăbărît pe gardul popii de l-au stins ca lăcustele (SLV.).

2. *vb. refl.* ① A se năbuşi focul, a nu mai arde: s'a stins focul în sobă; se stinge lampa, că nu mai are petrol; i s'a stins ţigara ¶ ② Ⓕ A slăbi de tot, a înceta cu totul: am milogit pînă mi s'a stins glasul (DLVR.); treptat, sgomotele oraşului se depărtează, se sting (VLAH.) ¶ ③ A-i slăbi puterile văzînd cu ochii, a se topi d'a'n-picioarele, a i se apropia moartea încetul cu încetul; a muri: mi se rupe inima din mine, cînd văz pe buna mea stăpînă cum i se stinge viaţa din sine (ISP.); a văzut în juru-i stingîndu-se unul cîte unul toţi tovarăşii lui de muncă (VLAH.); S'a stins viaţa falnicei Veneţii (EMIN.) ¶ ④ A se prăpădi, a se nimici, a se distruge, a pieri: mai tîrziu, casa boierului care a iscălit, în adevăr că s'a stins (I.-GH.); s'au stins rînd pe rînd toate noroadele barbare care au pustiit Europa în veacul de mijloc ¶ ⑤ A se ruina, a sărăci, a nu-i mai rămînea nimic din ce a avut: scotea pe mazili dăjdii grele şi pe breslaşi greutate, de s'au stins de atunce, că erau breslaşi mulţi în ţară atunce, cu mii de stupi (NEC.); se jeluia că s'a stins cu cheltuelile (ISP.) [lat. e x s t ĭ n g u ĕ r e].

STINGERE *sf.* ① Faptul de a (se) s t i n g e ¶ ② ⚔ Stingerea (luminărilor, focurilor), semnalul de culcare dat într'o cazarmă sau într'o tabără, etc.: cum şedeam aşa, în liniştea serii, se auzea goarna din foişorul pompierilor, sunînd prelung ~a (BR.-VN.) ¶ ③ Prăpăd: văzînd ienicerii gîndul împăratului lor, aşezat spre ~a lor, întîiu la muftiul... au mers (M.-CDST.); să nu care cumva să te muşte şarpele de inimă să te duci acolo, că e ~ de tine (ISP.).

STINGHE ☞ STINGHIE.

STINGHER *adj.* ① Desperechiat, căruia-i lipseşte perechea: o mănuşă, o gheată ~ă; numai eu şi cu doamna Rădeanu eram ~i în această adunare de împărechieţi şi hotărîţi a rămînea ~i (GN.) ¶ ② Singuratec, izolat, fără tovarăş: Biet suflet fără căpătîiu, Atît de trist şi de ~! (VLAH.); în vremea asta, alături, la casierie, e un suflet ~ care se sbate şi se frămîntă (BR.-VN.); fetiţa... rămîne cu ochii pe un covrig ~, uitat pe tarabă (CAR.); ici şi colo, pe un podeag mititeluţ, sta înfipt un molift ~ (S.-ALD.).

STINGHEREALĂ, STINGHIREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a s t i n g h e r i, împiedicare, zăticneală; turburare, deranjare: se ivise o stinghereală la maşina de treierat (GRIG.); nu te teme... noi ne ghemuim într'un colţişor, fără să aducem nici o stinghereală (ISP.).

STINGHERI (-eresc), STINGHIRI (-iresc) 1. *vb. tr.* A împiedeca de a face, de a executa ceva în linişte, a stînjeni, a zăticni, a opri în mişcările lui, a turbura, a deranja: toată învăţătura mea era numai o şagă, căci puţin mă stinghirea de la jocul mijoarcei, al zmeilor şi al oinei (GN.); se tingue puţin de concentrări, care-i încurcă toate treburile şi-l stingheresc de la afacerile prăvălioarei lui (SAD.); a! tîlharule, vii sus de stinghireşti fata de la gherghef? (ALECS.).

2. *vb. refl.* A fi împiedecat, oprit, zăticnit, deranjat în mişcările, în lucrarea lui: dară de ce vă stinghiriţi din lucru? lucraţi, nu vă opriţi pentru mine (ISP.) [comp. STINGHER].

STINGHIE, † STINGHE *sf.* ① Bucată de lemn, rotundă sau în muchi, cu care se leagă de-a curmezişul nişte scînduri, se împreună sau se sprijineşte ceva: tapiţerul bătea zorit în stinghiile de brad (VLAH.); se întoarse numai decît... aducînd nişte scînduri, stinghii, drugi (ISP.) ¶ ② Partea inferioară a abdomenului (la om şi la animale), unde începe coapsa; vintre: ranele unele... să vindecă mai pre lesne, cumu-s la stinghi şi la pulpele picioarelor (PRV.-MB.); (udma) este o umflătură ce se face la gît, subsioară sau la stinghii (PAMF.) [comp. vsl. s ŭ t ę g l i t i „a împreuna" sau s t ĭ g n o „partea de sus a coapsei"].

STINGHIRI... ☞ STINGHERI...

STINGHIUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* STINGHIE ①: un băţ lung, în capătul de jos cu o ~ lată (LUNG.).

STINS 1. *adj. p.* STINGE. ① Care nu mai arde: foc ~; cărbuni stinşi; luminare ~ă ¶ ② Var ~, var amestecat cu apă şi transformat într'o pastă moale ¶ ③ Glas ~, care abia se aude: apoi cu graiu ~ ceru niţică apă (ISP.) ¶ ④ Prăpădit, nimicit, distrus, exterminat: dacă vre-un prăpăd... cădea peste semănăturile megiaşilor, ale lui erau ~e cu desăvîrşire (ISP.) ¶ ⑤ Ruinat, sărăcit: Strigînd: vai de mine! sînt ~, sărăcit, Că-mi arde în casă cartea de ghicit (PANN) ¶¶ Ⓒ ☞ NESTINS.

2. *sbst.* Faptul de a stinge, stingere: ~ul focului, luminărilor.

*STIPENDIÀ (-diez) *vb. tr.* ① A ţinea cu leafă, a avea în solda sa ¶ ② ✗ A da un ajutor bănesc, un stipendiu [fr.].

*STIPENDIST *sm.* ✗ Şcolar sau student ce primeşte un stipendiu, bursier [germ.].

*STIPENDIU, *Trans.* ŞTIPENDIU (*pl.*-dii) *sn.* ✗ Ajutor bănesc pentru studii, bursă [germ. < lat.].

*STIPULÀ (-ulez) *vb. tr.* A introduce o clauză, o convenţiune, o condiţiune într'un contract: între altele s'a stipulat să se dea Principatelor o organizaţiune regulată (I.-GH.) [fr.].

Fig. 4621. S.S. Stipule.

*STIPULĂ (*pl.*-le) *sf.* ♣ Fie-care din cele două frunzişoare care cresc uneori la baza unei frunze, menite să acopere şi să apere în contra fri-

gului şi vîntului mugurii ce se vor desvolta acolo (▣ 4621) [fr.].

*STIPULAŢIUNE, STIPULAŢIE sf. Clauză, condiţiune, convenţiune introdusă într'un contract: Suzeranul căta să eludeze ~a de domnie pe şapte ani (I.-GH.) [fr.].

STIREGIE, STIRIGIE ☛ STEREGIE.

STIRIGOAIE ☛ STEREGOAIE.

*STIVĂ (pl.-ve) sf. ① Grămadă de lemne (buşteni, scînduri, grinzi, etc.) sau de cărămizi, aşezate regulat unele peste altele ¶ ② Grămadă de mărfuri aşezate unele peste altele în magazia vaporului [it.].

*STIVAJ sbst. Aşezarea mărfurilor în vapor [it. stivaggio].

†STÎBLĂ = STEBLĂ.

○STÎLC sm. Băn. = COCOSTÎRC [stîrc].

STÎLCEALĂ (pl.-eli) sf. Faptul de a stîlci; bătaie straşnică: de mic copil văzuse cum indura mă-sa stîlcelile lui tat'-său (LUNG.).

STÎLCI (-cesc) vb. tr. ① A sdrobi prin lovituri ¶ ② A bate rău, a ucide în bătăi: cică-i voinicie boierească să stîlcească un biet om de surugiu, ostenit ca vai de el (ALECS.); îl bătuse un afurisit de sergent de-l stîlcise (VLAH.) ¶ ③ A schilodi, a schimonosi, a poci (cuvintele, limba): dascălii stîlcesc grozav cuvintele (IRG.) [vsl. sŭtlŭką < sŭtlŭšti].

STÎLCIT adj. p. STÎLCI. ① Sdrobit de lovituri, bătut rău: cînd se întorc... de la vînat, găsesc şi pe Sfarmă-piatră ~ ca vai de el (CRG.) ¶ ② Schimonosit, pocit (vorb. de cuvinte, de o limbă): vorbeşte într'o franţuzească ~ă.

STÎLP sm. ① Sprijin solid, rotund sau poligonal, de lemn ori de fier, de piatră sau de zidărie pe care se razimă o parte dintr'o construcţie, un tavan, un pod, etc.; serveşte uneori numai ca ornament (▣ 4622, 4623): stîlpii casei; mărirea podului au fost... 50 stîlpi de piatră,

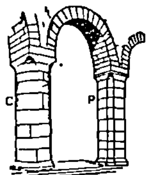

Fig. 4622. Stîlpi: C. circular; — P. poligonal.

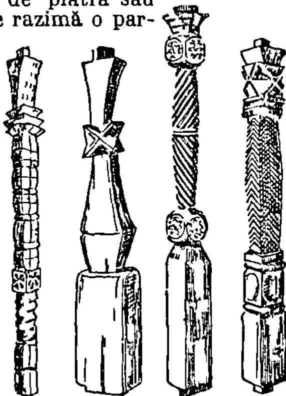

Fig. 4623. Stîlpi de casă. ţărănească (Gorj).

nalţi cîte de 150 de coţi (N.-COST.); şi căută muierea lui îndărăt şi se făcu ~ de sare (BIBL.); F: nu te răzima de ~ putred (ZNN.), nu căuta să te sprijineşti de cineva slab, gata să se prăbuşească ¶ ② ‡ = COLUMNĂ: ~ înalt şi minunat i-au rădicat în locul carele şi astăzi să chiamă tîrgul lui Traian, în mijlocul Romei (CANT.) ¶ ③ ~ de telegraf, fie-care din stîlpii, de lemn sau de fier, aşezaţi la oare-care distanţă unul de altul, şi de care sînt prinse, pe nişte izolatoare, firele telegrafice (▣ 4624) ¶ ④ Ⓕ Sprijin, razim: bărbatul e ~ul casei (ZNN.) ¶ ⑤ Monument funerar, făcut din lemn ori din piatră cioplită, în formă de cruce, sau cu o cruce în vîrf, care se pune, mai adesea la ţară, la mormîntul cuiva ¶ ⑥ Ⓕ Fruntaş, personalitate: ~ii partidului; este... omul cel mai influent şi mai cu greutate din tot judeţul şi ~ul ori-cărui guvern (CAR.); bătrînul ~ al ţării văzuse şi pătise în viaţa lui foarte multe (FIL.) ¶ ⑦ Ⓕ iron. Cel ce stă vecinic într'un loc, care e nedeslipit de undeva: Nici visezi că înainte-ţi stă un ~ de cafenele (EMIN.) ¶ ⑧ pl. Fie-care din cele patru evanghelii pe care le citeşte preotul la priveghiu: citeşte, părinte, stîlpii! grăi cărturarul (OEM.) [vsl. stlŭpŭ].

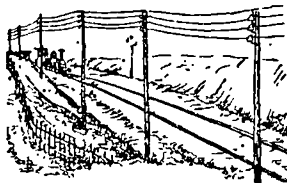

Fig. 4624. Stîlpi de telegraf.

‡ STÎLPAR sm. = DIRECLIE: Să vîri mîna 'n buzunar, Să scoţi vr'o doi, trei ~i (SEV.) [stîlp].

STÎLPARE, STÂLPARE sf. ① Ramură verde, crenguţă înfrunzită: Am un copaciu cu 12 stîlpari, în toată stîlparea 4 crengi... (GOR.), ghicitoare despre „an"; alţii fringea stîlpări den copaci şi aşternea pre cale (BIBL.); ieşiră înaintea lui Hristos de-l tîmpinară cu stîlpări de finic în mînule sale (VARL.) ¶ ② Ramură verde, în spec. de salcie, ce se sfinţeşte de preot în ziua de Florii şi se împarte tuturor acelora cari vin la biserică: la Florii, cînd aduci stîlpările cele sfinţite de la biserică, să nu le bagi în casă, ci să le laşi afară sub streşina casei (MAR.); Dumineca stîlpărilor ☛ DUMINECĂ ② [lat. *stirparia < stirps, influenţat în fonetism de stîlp].

STÎLPI (-pesc) vb. tr. ① ‡ A aşeza ca un stîlp: şi au stîlpit preste el grămadă de pietri mare foarte (BIBL.) ¶ ② ~ ochii, a pironi ochii, a-şi aţinti privirile: stîlpindu-şi vederea la grămăjuia adunată din timpul ăl mănos (JIP.).

STÎLPIT adj. ① p. STÎLPI ¶ ② Ⓕ Încremenit: împăratul rămase ~ de mirare (ISP.).

STÎLPNIC sm. Sfîntul Simion Stîlpnicul, sfînt a cărui zi se prăznueşte la 1 Septemvrie: Simion Stîlpnicul e zi de mare primejdie, pentru că Simion Stîlpnicul ţine cerul şi pămîntul, ţine stîlpii pe care stă pămîntul;... cum e în ziua lui, aşa e tot anul (VOR.) [vsl. stlŭpĭnikŭ].

STÎLP(U)ŞOR sm. dim. STÎLP: ... patul cel de brad, De şepte meşteri lucrat Pe patru stîlpşori de fag (VOR.); piaţa se întinde... însemnată cu stîlpuşori de lemn de 3-4 stînjini departe unul de altul (NEGR.).

STÎMPĂR... = ASTÎMPĂR...

STÎMPI ☛ STIMPI.

STÎNĂ (pl.-ni) sf. Construcţie de lemn de forma unei simple case ţărăneşti, făcută, la munte,

Fig. 4625. Stînă.

Fig. 4626. Stînă în Ţara-Oaşului (după T. Papahagi).

din bîrne de brad sau de fag şi acoperită cu scînduri, şindrilă sau scoarţe de brad ori de fag; iar la şes, din nuiele împletite, cu un acoperemînt de

stuf; ea servește ca adăpost pentru baciu și ca loc de fabricațiune a brînzeturilor; are în genere două despărțituri: una, în care se fabrică brînza și celelalte produse ale laptelui și în care se păstrează toate uneltele; cealaltă, o încăpere mai mică și mai întunecoasă, numită „celar", în care sînt așezate niște polițe pe care sînt puse troacele cu lapte și cașii; fie-care munte își are stîna lui care nu se strică niciodată; primăvara, cînd se întorc păstorii de la șes unde au iernat, o găsesc gata; iar toamna, o lasă în părăsire, după ce, bine înțeles, au luat cu ei mai toate uneltele și vasele de care pot avea nevoie pentru prepararea brînzeturilor (▣ 4625, 4627) ¶ ② *Pr. ext.*

Fig. 4627. Interior de stînă.

Întreg locul pe care e instalată stîna și dependințele ei (strunga, comarnicul, țarcurile, bordeiele, etc.), unde vin oile la mulsoare și se odihnesc noaptea, împreună cu ciobanii lor: **prinse obiceiu, că de cîte ori trecea peste dealul Stegiului, să se abată pe la stîna lui Stan** (GRIG.); Ⓟ: **a nimerit-o ca Țiganul Vinerea** (*sau* **Miercurea**) **la ~**, se zice despre cineva care, după multă ezitare,s'a hotărît să facă ceva, dar la timp nepotrivit.

○ **STÎNAȘ** *sm. Maram.* Stăpînul unei turme de oi care-și instalează o s t î n ă: **mai 'nainte fieștecare ~ cumpăra muntele de la stăpîn** (BRL.).

STÎNCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Masă enormă de piatră, mai adesea ascuțită, ce se ridică pe un munte (▣ 4628): **ne pune dracul de urnim o ~ din locul ei, care era numai înținată** (CRG.); **alții, pe dinaintea cetății, au căzut din ~ de s'au sdrobit cu cai cu tot** (MUST.); **căprioara sărea de pe ~ pe ~, căutînd prin toate înfundăturile cloșca** (MERA).

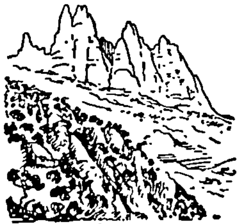

Fig. 4628. Stînci.

STÎNCĂRIE *sf.* Mulțime de s t î n c i: **vremurile rele au cioplit ele înseși în stîncăriile astea cele mai frumoase cetăți** (UR.).

STÎNCOS *adj.* Plin de s t î n c i: **vezi cele căsuțe grămădite sub poalele stîncoșilor munți** P (NEGR.); **de nicăieri nu se văd așa de bine... stîncoșii Jepi, ce stau ca două străji la meterezele Bucegilor** (VLAH.).

STÎNG 1. *adj.* ① Ce e în partea de către inimă: **partea ~ă; ochiul ~; urechea ~ă; mîna ~ă; piciorul ~; să nu primești de la nimeni, cînd îți dă cu mîna ~ă, că-i a pagubă** (GOR.); **să nu pornești la drum cu piciorul ~, că-ți va merge rău** (GOR.) ¶ ② Care se află la mîna stîngă, stînd cu fața în direcțiunea curgerii unei ape: **România e situată pe țărmul ~ al Dunării.**

2. *sbst.* Piciorul stîng: **a pornit cu ~ul.**

3. **STÎNGA** *sf.* ① Mîna stîngă: **cine mănîncă cu stînga, Dumnezeu nu-i va primi crucea cu dreapta** (GOR.); **să nu facem cruce cu stînga** (VLAH.); Ⓟ: **ce face dreapta să nu știe stînga; — sgîrcitul numai stîngă are** (ZNN.) ¶ ② Partea din direcțiunea mîinii stîngi: **a o lua la stînga; a apuca spre stînga; din stînga, de subt curmătura unui deal, vine rîul Bahna** (VLAH.); **păli pe unul la dreapta, pe altul la stînga** (ISP.); **la** (*sau* **în, d'a**) **dreapta și la** (*sau* **în, d'a**) **stînga**, în toate părțile, de o parte și de alta: **muncea în dreapta și în stînga, ca doar doar a încăleca pe nevoie** (CRG.); **în tot d'a lungul uliței, mă aflam între două grădini, d'a dreapta și d'a stînga** (I.-GH.); — *F* **a face stînga împrejur**, a o coti spre stînga; a o șterge: **ba bine că nu i zise Ivan, făcînd stînga împrejur** (CRG.); **de la Catrina făcui stînga împrejur și mă dusei drept la căpitanul** (GN.); *F* **a trage la stînga**, a șterpeli, a fura; † **de-a-stînga**, † **din-a-stînga** *loc. adv.* în stînga, la stînga: **vel-clucerul, vel-logofătul... șed la obicinuite stranele lor din a-stînga boierilor celor mari** (LET.) ¶ ③ ⚔ Aripa stîngă a unei armate ¶ ④ ✪ Grupul dintr'o adunare legislativă așezat la stînga prezidentului, și care reprezintă partidul cu idei foarte înaintate [lat. vulg. s t a n c u s „obosit"; comp. it. m a n o s t a n c a și alb. š t ɛ n k].

STÎNGĂCIE *sf.* ① Starea celui ce se slujește totdeauna de mîna stîngă ¶ ② Ⓕ Neîndemînare, faptă, purtare neîndemînatică, s t î n g a c e: **îmi fac mustrări de stîngăcia și frica mea fără cuvînt** (VLAH.); **el ajunsese de poveste din pricina stîngăciei lui la vorbă și la lucru** (ISP.); **avea chipul blajin și oare-care ~ în mișcări** (GN.).

STÎNGACIU *adj.* ① Cel ce se servește mai totdeauna de mîna s t î n g ă, în loc de cea dreaptă: **rătează dintr'o lovitură de ~ capul lui Caraiman Pașa** (VLAH.); **mama, cînd dă întîiu țîță copilului, să nu-l ție pe mîna stîngă, nici să-i dea din țîța stîngă, ca să nu fie ~** (MAR.) ¶ ② Ⓕ Neîndemînatic: **el dădu din cap, mulțumit și cam ~, luîndu-i mîna** (D.-ZAMF.).

○ **STÎNGE** ☛ **STINGE.**

STÎNJEN, **STÎNJIN** *sm.* ① Măsură de lungime, întrebuințată înainte de introducerea sistemului metric, păstrată încă, pe alocuri, la măsurarea lemnelor de foc, etc.; se deosebea: **~ul de Muntenia** (*sau* **~ul lui Șerban-Vodă**) = 1m, 9665, împărțit în 8 „palme" de cîte 10 „degete" și acestea fie-care de cîte 10 „linii", și **~ul de Moldova**, împărțit în 8 „palme" de cîte 8 „palmace", fie-care din acestea de cîte 10 „linii"; **~ pătrat; ~ cub; un ~ de lemne**, un stînjen cub de lemne ¶ ② (mai adesea *pl.*) ♣ Plantă cu rizomul gros, cărnos și articulat, cu frunze lungi, de forma tăișului unei săbii; face flori mari, violete, puțin mirositoare; originară din sudul Germaniei, se cultivă adesea prin grădini pentru florile ei frumoase; numită și „stînjeni-vineți", „stînjinei", „stînjeniță", „crin(-vînăt)", „lilie(-vînătă)", „floare-vînătă" *(Iris germanica)* (▪ 4629) ¶ ③ (mai adesea *pl.*) ♣ = **CRIN-GALBEN** ¶ ④ ♣ **STÎNJEN(I)-DE-BALTĂ** *sau* **STÎNJEN(I)-GALBEN(I)**, plantă ierboasă acuatică, cu tulpina solidă, cilindrică, cu frunzele de forma tăișului unei săbii; face flori mari, frumoase, de un galben-deschis; numită și *(Trans.)* „lilie-galbenă"; crește prin mlaștini, bălți și pe malul apelor *(Iris pseudacorus)* (▣ 4630) ¶ ⑤ ♣ **STÎNJENI(-DE-PĂDURE)** *sau* **STÎNJENI-PESTRIȚI**, plantă cu frunzele lungi, ca niște săbii, cu flori galbene, puțin mirositoare; crește prin tufișuri și păduri; numită și „stînjenel" *(Iris variegata)* [vsl. s ę ž î n ĭ, influențat în fonetism de part. vsl. s ŭ t ę ž e n ŭ < s ŭ t ę g n ą t i „a întinde, a înstruna"; comp. și bg. s t ă ž e n ŭ].

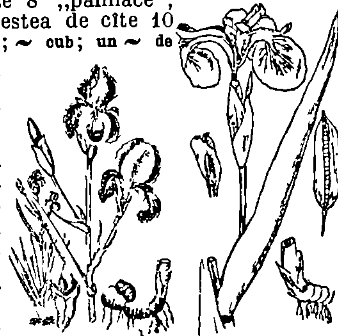

Fig. 4629. Stînjeni. Fig. 4630. Stînjeni-de-baltă.

STÎNJENEALĂ, **STÎNJINEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a s t î n j e n i, stinghereală, zăticneală, împiedecare: **are grijă ca și mușterii lui să fie mulțămiți și să-și găsească toate înlesnirile, fără stînjeneală** (ISP.).

STÎNJENEL, **STÎNJINEL** *sm.* (mai adesea *pl.*) ♣ ① = **STÎNJEN** ② ¶ ② = **STÎNJEN(I)-DE-PĂDURE** ¶ ③ = **RĂȚIȘOARĂ** ② [s t î n j e n].

STÎNJENI, **STÎNJINI** (-nesc) *vb. tr.* și *refl.* = **STIN-**

GHERĮ: cîteva cete de Turci se încerc (1) a stînjeni năvălirea Românilor (BĂLC.); îmi caut un loc bun, unde să nu mă stînjinească ramurile (BR.-VN.); nu s'ar fi stînjenit cît de puțin a înjunghia pe nelegiuitul ce o adusese în starea aceasta (NEGR.) [vsl. s ŭ t ę ž e n ŭ < s ŭ t ę g n ą t i].

STÎNJENIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* ✿ = STÎNJEN ②.

STÎNJENIU, STÎNJINIU *adj* De coloare violetă ca florile s t î n j e n u l u i.

○ **STÎNJIE** *sf. Trans.* (VIC.) Veriga cu care se îmbracă capătul osiei carului, ca să nu se roadă frecîndu-se mereu de butucul roatei.

STÎRC *sm.* ① *Băn. Olten.* = BARZĂ: au început ~ul a întinde povestea și multe a spune ce ape, ce bălți... în India și Eghipet se află (TICH.) ¶ ② BÎTLAN ① ¶ ③ STÎRC-ALB *sau* STÎRC-BĂLAN, frumoasă pasăre, înaltă de 1 metru, de coloare albă ca zăpada, ale cărui pene, lungi și subțirele, numite „egrete", se întrebuințează ca podoabă (*Ardea alba*) (▪ 4631 ¶ ④ STÎRC-CENUȘIU-MIC = CORB-DE-NOAPTE ¶ ⑤ STÎRC-DE-NOAPTE BOU-DE-BALTĂ ¶ ⑥ STÎRC-ALB-MIC, STÎRC-BĂLAN-MIC = BÎTLAN-MIC ¶ ⑦ STÎRC-MIC, STÎRC-PITIC = BÎTLĂNAȘ ② ¶ ⑧ STÎRC-ROȘU = BÎTLAN-ROȘU [vsl. s t r ŭ k ŭ].

Fig. 4631. Stîrc-alb.

STÎRCI (-cesc) *vb. refl.* A se strînge, a se face ghem, a se ghemui (ca s t î r c u l): se stîrciseră de se făcuseră covrig de ger (ISP.); de traiu rău te-ai stîrcit (JIP.).

STÎRCIOG *sm.* ① *Olten.* S t î r c mic și alb (TUT.) ¶ ② Fusul vîrtelniței, clociumb, pop, pociumb (DAM.).

STÎRCIT *adj. p.* STÎRCI. Ghemuit, strîns ca un ghem, pitulat: cînd veniră ursitoarele, el nu dormea, și sta ~ într'un colț (ISP.).

STÎRLICIU¹ *sm.* ⓟ Pată galbenă, ruginie sau verzuie ce se arată pe piele la aceia cari zac greu bolnavi, și care dovedește descompunerea sîngelui: cînd zaci și-ți iese stîrlici pe trup, e semn de moarte (GOR.) [vsl. s t r ě l a „săgeată"].

STÎRLICIU² ☛ TÎRLICIU.

†‡**STÎRMINĂ** (*pl.*-ini) *sf. Olten. Trans. Băn.* Rîpă; loc stîncos [vsl. s t r ŭ m ĭ n i n a, srb. s t r m i n a].

† **STÎRMINOS** *adj. Olten. Băn. Trans.* Rîpos; stîncos [s t î r m i n ă].

STÎRNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a s t î r n i.

STÎRNI (-nesc) 1. *vb. tr.* ① A scoate din culcuș (vînatul), a sgorni: Fătul-babei a hăituit încolo și 'ncoace prin huci și a stîrnit un iepure (SB.); a cui e vina dacă stîrnești cîinii cu cîntecele tale? (GN.) ¶ ② A trezi: am vrut să trec pragul cîrșmei, fără ca să stîrnesc pe moșneag din somnul său (GRIG.); a început numai a plînge, necutezînd să stîrnească pe voinic carele dormea atît de dulce (SB.) ¶ ③ A face să sară din locul lui, a face să se ridice de jos: așa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele pe care le stîrneam cu picioarele, cît mîne de sus (CRG.); Și trapul cailor stîrnește Un nor de praf (VLAH.) ¶ ④ A excita, a ațîța, a deștepta: ispititoarele bogății ale orașelor stîrnesc pofta de pradă a neamurilor fără căpătîiu (VLAH.) ¶ ⑤ A provoca: pățania doamnei Lungeanu... a stîrnit un rîs general, cu hohote (BR.-VN.) ¶ ⑥ A deslănțui: o vedea tristă și amîna din zi în zi o destăinuire care, sub ori-ce formă cugeta s'o facă, trebuia să stîrnească furtuna (VLAH.) ¶ ⑦ A născoci, a iscodi.

2. *vb. refl.* ① A se trezi: și Nemții, stîrnindu-se ca din somn, s'au gătit de grabă (N.-COST.) ¶ ② A se isca, a se porni, a se deslănțui: cum a pornit el din pădure, pe loc s'a și stîrnit un vifor cumplit (CRG.); auzi un clopot la ușă, întrerupt de vuetul ploii ce se stîrnise (GN.); iată că se stîrnește pe mare o furtună ca aceea cît rădica corabia pe valuri în sus (SB.); după o bucată de vreme s'a stîrnit un războiu cumplit în împărăția ei (SB.) [‡ s t î r g n i < vsl. s ŭ t r u g n ą t i].

STÎRPI, STĂRPI, † STERPI (-pesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A face neroditor ¶ ② A face să devie stearpă (o femeie, o vită); a face să avorteze, să lepede: ucigătoarea moarte sterpia maicele de prunci, omorîndu-le pruncii (COS.) ¶ ③ A avorta, a lepăda, a pierde (pruncul în pîntece): vaca a stîrpit; Dă-mi și mie o leacă de urdă. — Da ce, ți-i teamă să nu stîrpești? (PAMF.) ¶ ④ A face să-i piară laptele ¶ ⑤ A-i pieri laptele, a nu mai da lapte, a-i seca țîțele sau ugerul: cine omoară broasca, îi stîrpește vaca (GOR.) ¶ ⑥ A seca: să trimeți oameni d'ai Măriei-Tale să stîrpească balta din pădurea fiideșilor (ISP.); Apa 'n Tisă să stărpească, Pietrele să putrezească (BRL.) ¶ ⑦ A nimici, a distruge, a extermina, a face să dispară cu desăvîrșire: a smulge, a desrădăcina: stîrpește răul, ca să nu te stîrpească el pe Măria Ta (ALECS.); cîte lighioni sălbatice, care făceau rău omenirii, n'a stîrpit el de pe fața pămîntului! (ISP.); îndată ce va vedea buruiene și dudău pe straturi, să le stărpească, căci acestea cuprind locul și înnădușă pe cele semănate (ION.); ~ abuzurile.

2. *vb. refl.* ① A avorta, a lepăda, a pierde (pruncul în pîntece): A poftit l'ardeiu prăjit și, negustînd, s'a stîrpit (PANN) ¶ ② A înceta de a mai rodi (*vorb.* de pomi), de a mai naște, de a mai făta [s t e r p].

STÎRPICIUNE, ○ STÎRPĂCIUNE *sf.* ① Starea pămîntului sterp: pe pămîntul Brăilei... stîrpiciunea se desfășură stăpînă (IRG.) ¶ ② Starea unei femei sterpe: cercetară... să afle niscai-va leacuri care să le desfacă făcutul stîrpiciunilor (ISP.) ¶ ③ Pămînt sterp, neroditor: din holda cea frumoasă de mai 'nainte se făcuse o stîrpiciune (CAT.) [s t î r p i; comp. STERPICIUNE].

‡ **STÎRPIE**, STĂRPIE *sf.* = STÎRPICIUNE ① ②: pentru stîrpie și pentru a zămislirii leac a cerca, lucru mai pre urmă trebuitor este (CANT.) [s t e r p].

STÎRPITURĂ, STĂRPITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Rod al pîntecelui, venit înainte de vreme, mic, slab, pipernicit; (ouă de) ~, ouă mici de tot și moi pe care le fac unele puice întîiu: nu e bine să aduci în casă ouăle mici de găină. numite stîrpitură, ci să le arunci peste casă (ȘEZ.) ¶ ② Ființă mică și pocită, ca și cînd ar fi venit pe lume înainte de vreme și n'a avut timp să se desvolte, pocitură: acest Tartacot era o stîrpitură de om cu barba de un cot, cu trup cu tot (ISP.); aici galonul te smerește: poate fi o stîrpitură cel care-l poartă și tu, cruce de voinic... stai smirna înaintea lui (VLAH.) ¶ ③ ⓟ Vită sau femeie stearpă [s t î r p i].

STÎRV (*pl.*-vuri) *sn.* Mortăciune, leș, hoit (de animal; ✓, în mod disprețuitor, despre cadavrul unui om): se zice că vulpile s'ar apropia numai de ~urile acelor cîini cari au fost răi (GOR.); slugile, în loc să arunce afară ~urile celor doi tineri, ...aruncase ~urile șarpelui (R.-COD.); nu se mai zărea împrejur nici o viață, osebit numai de vulturii cari da roată pe cer, pînă ce se repezeau la ~uri (ODOB.); de-oiu învinge pe acesta, v'oiu da un ~ de om pămîntean (SB.) [vsl. s t r ŭ v o].

STOARCE (storc; *pf.* storsei, † storș; *part.* stors) *vb. tr.* ① A scoate lichidul din ceva prin strivire: ~ strugurii; îl stoarce ca (pe) o lămîie, pînă-i curge zeama toată (GOL.); ~ ca pe-un burete; ⓟ: pînă nu-l storci, buretele nu dă apă (ZNN.); ian uită-te numai cum storc eu apă și din piatră vîrtoasă (SB.); ~ rufele de apă ¶ ② Ⓕ ~ bani de la cineva, a-i scoate, a-i smulge, bani, prin diferite mijloace, prin amenințări, prin impozite grele, etc.; *abs.*: boierii și călugării storceau asemenea clasele muncitoare, cînd le venea bine (JIP.); boierii făceau totul în țara aceasta și o storceau după plac (CRG.) ¶ ③ Ⓕ ~ de puteri, a slei, a seca de puteri, a istovi ¶ ④ A goli pînă la cea din urmă picătură (un pahar, țîța, ugerul, etc.) [lat. vulg. * e x t o r q u ĕ r e = clas. e x t o r q u ē r e].

STOBOR¹, ○ STOBOL *sm.* ① Îngrăditură de scînduri, împrejmuire: A cui sînt aceste curți Așa 'nante, minunate, Cu stobol împrejurate? (VOR.); cînii neîntrerupt se preumblau în giurul stoborului fîntînii (RET.); La fîntîna stoborită Cu stobori de mălin verde (PAMF.) ¶ ② *Olten. Trans.* Scîndură de gard, ascuțită la vîrf; par de gard: au legat vaca... de un stobor al gardului (MERA) [bg. srb.].

STOBOR² *sbst.* ① *Olten.* S o b o r, adunare de oameni la ușa bisericii: am să-i spuiu în ~ (R.-COD.); bătrînii chemau pe prigonitori în fața ~ului (GR.-N.) ¶ ② ~ul Blagoveșteniei ☛ BLAGOVEȘNIC; ~ul Sîm-Pietrului, a doua zi de Sîm-Pietru, cînd nu se lucrează, fiind rău de lupi și de pagubă (R.-COD.); ~ul

Sîntă-Măriei-mici, ziua care urmează după Sîntă-Măria-mică, cînd oamenii nu lucrează, de teama loviturilor (R.-COD.).

STOBORÎ (-orăsc) *vb. intr.* A împrejmui cu s t o b o r; ☛ STOBOR¹①.

***STOC** ☛ STOCK.

○ **STOCI** (-ocesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) desumfla, a (se) goli de lichidul ce conține (un organ al corpului, o umflătură, etc.): boii și vacile... se iau apoi la goană, căci astfel mațele vitelor se stocesc și încep să se cufurească (PAMF.); i s'a stocit buba, pîntecele; dar și de pîntecele meu cel stocit de apă încă îmi era milă (CRG.).

***STOCK** (*pl.*-ockuri), ✓ STOC (*pl.*-ocuri) *sn.* ① Cantitate de mărfuri disponibilă pe o piață sau într'un magazin ¶ ② Depozit în general ¶ ③ Tot ce există în numerar în casa unei întreprinderi comerciale [engl.].

† **STODO(A)LĂ** ☛ STANDOALĂ.

***STOFĂ** (*pl.*-fe) *sf.* ① Țesătură (*în spec.* de lînă), materie; postav ¶ ② F Capacitate, valoare, merit, însușire: are ~ într'însul [germ. S t o f f].

STOG (*pl.*-oguri) *sn.* ✓ Grămadă mare de fîn sau de snopi de grîu, alcătuită din mai multe clăi; are forma unei colibe cilindrice și se termină în vîrf printr'un acoperiș conic (▣ 4632): Unii brazdele răstoarnă; în căpiți alții le-adună, Le clădesc apoi în ~uri și cu stuh le încunună (ALECS.); ~urile cu pîne... ce avea Duca-Vodă pre marginea Nistrului... toate în răsipă au purces, de n'au avut nici o parte din acele bucate (N.-COST.); Ungurul tăgădui și păstră pe seamă-i vistieria și turmele și ~urile de bucate ale boierului român (ODOB.); sfîrșise oamenii nutrețele, de agiunsese ~ul de fîn zece lei (NEC.); — *adv.*: un munte se 'naltă ~ în fața noastră (VLAH.) [vsl. s t o g ŭ].

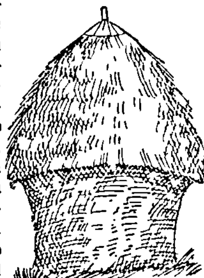

Fig. 4632. Stog.

STOGOMAN, STOGOȘ, *Băn.* STOGOȘAN *adj.* Se zice despre o varietate de oi rezultate din încrucișarea rasei țurcane cu rasa țigaie; oile ~e se deosebesc de țurcane și țigăi mai ales prin lîna lor care e mai mare și mai groasă decît a țigăii, dar mai subțire și mai moale decît a țurcanei; de obiceiu, în toate tîrlele și turmele mari nu se găsește decît un număr restrîns de ~e, care, în a doua sau a treia generație, devin țigăi sau țurcane (▣ 4633); lînă ~ă, lîna de pe astfel de oi: da lîna stogoșă, țurcană, seină,... mițele și codina... nu-ți aduc nici un cîștig? (JIP.) [s t o g].

STOGOȘAT *adj.* ① = STOGOMAN: Oile lui Dobrișan Nu sînt oi ca oile, Ci sînt oi ~e, Cu burtele lăsate (TOC.) ¶ ② Ⓕ Țuguiat: Cu căciuli tot nalte, Nalte, ~e, Lăsate pe spate (TOC.); Căciuli nalte, ~e, Căciuli cu moțuri lăsate (R.-COD.) [s t o g o ș].

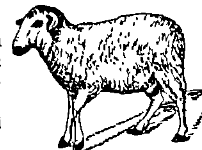

Fig. 4633. Oaie stogoșă.

STOGUȘOR (*pl.*-oare) *sn.* ✓ *dim.* STOG.

***STOIC** 1. *adj.* ① Care are lipsa de simțire și tăria sufletească a filosofilor stoici ¶ ② Ce ține de stoicism: doctrinele ~e.

2. *sm.* ① Partizan al stoicismului ¶ ② F Persoană cu un caracter ferm, sever, neclintită și nesimțitoare: el a murit cum a trăit, ca un ~ [fr. s t o ï q u e].

STOICEȚ *sm.* = OBLEȚ [npr. S t o i c u, poreclă dată Bulgarilor; pescarii fac o asemănare între capul acestui pește și capul de Bulgar].

***STOICISM** *sbst.* ① Sistem filosofic al lui Zenon (sec. al IV-lea în. de Chr.) care susținea că durerea nu e un rău și punea fericirea în împlinirea datoriei și în practicarea virtuții ¶ ② Ⓕ Tărie sufletească care face pe om să rabde ori-ce durere și să ducă o viață cît se poate de austeră: sînt dator însă a mărturisi că amicul meu știa să rabde suferințele cu un ~ antic (I.-GH.) [fr.].

STOL (*pl.*-oluri) *sn.* ① ⚔ ‡ Coloană de soldați (în marș): toată aripa ceea, ce sta din direapta, ~uri după ~uri au pornit la vad (M.-COST.); ~ul oștilor turcești acum se pornise spre țară (BĂLC.); *pr. ext.*: se stîrnise un vînt aspru care mîna cu iuțeală ~uri de nouri negri pe cer (GRIG.); un ~ (de lăcuste) ținea un ceas bun și, dacă trecea acest ~, la al doilea ceas sosea altul; și așa, ~ după ~ țineau cît țineau din prînz pînă în seară (M.-COST.) ¶ ② *Pr. anal.* Cîrd de păsări ce sboară pe sus într'o anumită ordine: ~de rîndunele (▪ 4634); ~de cocori (▪ 4635): îl făcu un puiu de corb și-l vîrî într'un ~ de corbi ce se urcase pînă la vîntul turbat (ISP.); Peste vîrf de rămurele, Trec în ~uri rîndunele (EMIN.); ~urile de grauri sburau amețite, ciripind ca de spaima șoimilor (DLVR.) ¶ ③ F Cîrd, grămadă, mulțime: un ~ de copii ne arată cu degetul (IRG.); Și cu poala prinsă 'n brîu, Vin cîntînd în ~uri fete De la grîu (COȘB.); pe dealul din față se plimbă un ~ de lumini mici și vioaie (CAR.); îmi apar icoane din copilărie, ~uri de amintiri vechi, nechemate, tresar deodată în scăpărarea unei clipe (VLAH.) [gr.-biz. στόλος „flotă"].

Fig. 4634. Stol de rîndunele.

Fig. 4635. Stol de cocori.

***STOLĂ** (*pl.*-le) *sf.* Ⓣ Un fel de orar pe care-l poartă preoții catolici cînd slujesc [it.].

○ **STOLER** *sm. Maram. Bucov.* ⊕ = TÎMPLAR [rut. s t o l j a r].

○ **STOLERIE** *sf. Maram. Bucov.* ⊕ = TÎMPLĂRIE: și tot muncind, ba colea lemnăria, ba dincolo stoleria... ajunsei aproape de bătrînețe (GRIG.) [s t o l e r].

‡ **STOLI** (-olesc) *vb. tr.* și *refl.* ⚔ A (se) așeza în coloane, în ordine de bătaie: Husarii s'au stolit și au purces asupra oștii lui Mihai-Vodă (M.-COST.) [s t o l].

STOLIȘOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* STOL: au așezat pe Chimera în cer, dînd numele ei la un ~ de stele (ISP.).

† **STOLIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① ‡ Reședință, capitală: s'au băut acolo doi ani și au luat și cetatea Abovul, care este ~ Finilor (NEC.) ¶ ② *Bucov.* Scaun, tron: s'au suit la cer să-l dee pe Dumnezeu jos din ~ (VOR.) [rut. s t o l y ć a].

† **STOLNIC** *sm.* ① ‡ Rang de boierie: Marele-~, boier care avea sub supraveghierea sa bucătăria domnească și servea, la zile mari, bucatele la masa Domnului; ocupa, în Muntenia ca și în Moldova, rangul înaintea Marelui-comis: ~-mare... la zile mari și la veselii domnești, îmbrăcat în haină domnească, ...vine înaintea bucatelor domnești, le tocmește pre masă înaintea Domnului cu tipsiile (GR.-UR.); de el depindeau bucătarii, numiți și ei „stolnici": dînd vina ~ilor că au făcut bucatele cotilite (M.-COST.) ¶ ② *Maram. Bucov.* Colăcer care servește bucatele la ospățul de la nuntă: (colăcerii) în cele mai multe părți servesc la masă, de unde apoi și (numele de) stolnici (MAR.) ¶ ③ *Olten.* Cel ce poartă plosca și bradul de nuntă ¶ ④ *Olten. Trans.* = CĂPETEL ② [vsl. s t o l ĭ n i k ŭ].

STOLNICEASĂ (*pl.*-ese) *sf.* ① ‡ Nevasta unui s t o l n i c ¶ ② *Maram. Bucov.* Femeie sau fată care servește bucatele la ospățul de la nuntă: (la nuntă) mai sînt încă... stolnicese, călțunăresele și trepădătoarele (SEV.).

‡ **STOLNICEL** *sm.* Boier de rang inferior ce servea bucatele la masa domnească; erau mai mulți stolnicei, puși sub comanda unui vătaf de stolnicei (CANT.) [s t o l n i c].

‡ **STOLNICIE** *sf.* Slujba, demnitatea de s t o l n i c.

STOLOHAN, STOLOVAN *sbst. Maram.* (STM.-WB.) (ȘEZ.) Boț rotund, bulz.

○ **STOLOHĂNI** (-ănesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face boțuri, bolovani: pămîntul... totuși să nu fie așa de umed, cît să se stolohănească la boronire (ION.) [s t o l o h a n].

STOMAC (*pl.*-acuri), † STOMAH (*pl.*-ahuri) *sn*

🙞 Organul, în formă de pungă sau cimpoiu, așezat vertical în partea de sus a cavității abdominale, sub diafragmă; în el se secretează sucul gastric și se operează digestiunea alimentelor, Ⓟ rînză (▣ 4636): **așa ca o sfîrșeală simțea în stomah** (VLAH.); **stomahul, ca moara, cînd n'are ce măcina, atunci se strică** (GOL.); **stomahul cel tare și pietre mistuește** (ZNN); Ⓕ: **a nu avea pe cineva la ~**, a nu-l putea suferi [vsl. s t o m a h ŭ < gr. στόμαχος; forma s t o m a c refăcută după fr. e s t o m a c].

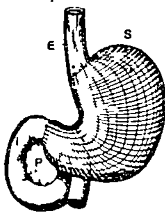

Fig. 4636. S. Stomacul.—E. Esofagul.—I. Intestinul subțire. P. Pancreasul.

*STOMACAL *adj.* 🙞 Ce ține de stomac.

STOMAH ☛ STOMAC.

*STOMAHIC *adj.* 🙞 ① Ce ține de stomac ¶ ② Ce e bun pentru stomac [fr.].

*STOMAT (*pl.*-ate) *sn.* ✤ Orificiu microscopic, în formă de butonieră, la epiderma părților ierboase ale plantelor și pe unde se introduce aerul (▣ 4637) [fr.].

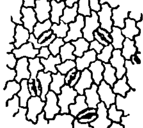

Fig. 4637. Stomate.

Fig. 4638. Stor.

*STOP! *interj.* Oprește! stai! [engl.].

*STOPA (-opez) *vb. intr.* ⚙ A se opri (*vorb. în spec.* de un automobil, de un tren sau de un vapor [fr. s t o p p e r < engl.].

*STOR (*pl.*-oruri) *sn.* Un fel de perdea ce se poate ridica și coborî, mai adesea cu ajutorul unui resort (▣ 4638): **...Tu'ncet pășind pe scînduri, Lași storurile groase...** (VLAH.); **ochii urmăriră în neștire fâșia de lumină aurie care se scobora de subt ~** (GRL.) [fr.].

STORCOȘI (-oșesc) *vb. tr. Olten.* A strivi, a sdrobi, a fleciui, a terciui (*vorb.* de fructe) (CIAUȘ.): **mă storcoșește cu știrca, mă bagă 'n butie... și stau... înfundat și rabd** (R.-COD.) [s t o a r c e].

○ STORIȘTE *sf.* ① 🐑 Tîrla oilor, locul unde stau oile: **a rămas în ~a oilor una gălbejită, slabă, prăpădită** (R.-COD.) ¶ ② *Pr. ext.* Culcuș: **plimbîndu-se prin vie, a dat peste un stol de potîrnichi care-și au ~a acolo** (BR.-VN.) [bg. t o r i š t e].

○ STORÎ (-răsc) *vb. refl. Băn.* A se prăpădi, a pieri, a se istovi: **din vremile cele de demult s'au storît și pînă astăzi să pătimesc** (TICH.) [lat. *e x - t o r r ē r e].

*STORNO *sbst.* ☤ Trecerea de la un cont la altul; rectificarea unui articol de contabilitate printr'un adaus ulterior [it.].

○ STORONI (-onesc), ‡ STOROHĂNI (-ănesc) *vb. tr. Mold.* A bate îndesat, a stîlci în bătaie (PAMF.) (RV.-CRG.): **(sfîntul) fu spînzurat și storohănit fără milă; de acia fu trimis la Țarigrad și iarăși storohănit** (DOS.).

STORS 1. *adj. p.* STOARCE: **lămîie stoarsă**; Ⓕ **~ de putere**, sleit, istovit.

2. *sbst.* Faptul de a stoarce: **~ul strugurilor**; **Zis-a badea să nu joc Pin' la ~ul vinului, Cînd voiu fi mireasa lui** (IK.-BRS.).

†STORSURĂ (*pl.*-suri) *sf.* S t o r s u l strugurilor (HASD.).

†STOS *sbst.* ♠ Un joc de cărți: **trei ani erau acum de cînd trăia în singurătate, ziua umblînd la vînat și sara jucînd ~** (NEGR.); **catihetul, care făcea ziua noapte și noaptea zi, jucînd ~, rar venea pe la școală** (CRG.) [pol. s z t o s, rus. š t o s ŭ < germ. S t o s s].

†STOSIȘOR (*pl.*-oare) *sn.* ♠ *dim.* STOS: **aideți mai bine să facem un ~** (FIL.); **și-și făceau ~ul obicinuit, care ținea pînă în ziuă** (VLAH.).

STRĂ- *prefix* ① Dă cuvîntului cu care se combină un înțeles care exprimă un grad superior al unei calități sau o intensitate a unei acțiuni: **s t r ă bun, s t r ă vechiu, a s t r ă luci**, etc. ¶ ② Adaugă cuvîntului cu care se compune înțelesul de „dincolo”, „peste”: **a s t r ă punge, a s t r ă muta**, etc. [lat. e x t r a].

STRĂBATE 1. *vb. tr.* ① A trece, a se duce de la un capăt la altul, a umbla peste tot locul, a cutreiera: **străbătu cîmpiile și codrii, merse, merse, pînă ce ajunse la o căsuță** (ISP.) ¶ ② A trece prin, a răzbi pînă dincolo, a pătrunde: **cuiul a străbătut peretele; ploaia l-a străbătut toate hainele** (COST.); **străbătînd desișurile pădurii, ajunse la cetatea în care se afla acea pasăre** (ISP.); Ⓕ: **un dulce fior ne străbate** (VLAH.).

2. *vb. intr.* A trece prin, a răzbi pînă dincolo, a pătrunde: **vederea lui nu poate ~ prin toate colțurile și afundăturile** (ISP.); **s'au ascuns în fundul munților, unde nu străbătea(u) nici păsările cerului** (SB.) [s t r ă- + b a t e].

STRĂBUN 1. *sm.*, STRĂBUNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① = STRĂMOȘ, STRĂMOAȘĂ: **străbuna... sta mai la o parte, pe pămînt, cu fața sbîrcită** (SAD.) ¶ ② *pl.* = STRĂMOȘI: **îi răspunseră că bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se de asemenea fleacuri** (ISP.).

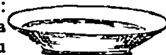
2. *adj.* = STRĂMOȘESC: **Gloria străbună pe strămoși cinstește** (ALX.); **se adunară deci toți... cei mari, în Cîmpul Dreptății, ca să aleagă, după datinile străbune, pe Domnul lor** (ISP.) [s t r ă - + b u n 3].

STRĂBUNIC *sm.*, STRĂBUNICĂ (*pl.*-ici) *sf.* ① Tatăl, mama străbunului ¶ ② **Străbunici** *sm. pl.* = STRĂMOȘI: **străbunicii noștri dac'or ști ceva de dînsul, dar noi de unde să știm?** (GR.-N.) [s t r ă - + b u n i c].

STRĂCĂTOARE ☛ STRECĂTOARE.

○ STRĂCHIA ☛ STRECHIA.

STRACHINĂ (*pl.* străchini) *sf.* ◊ Vas de pămînt pentru bucate, de forma unei farfurii adînci, blid (▣ 4639): **să nu dumici în ~ goală, înainte de a pune în ea ce ai de gînd să pui, căci e rău de foamete** (GOR.); **toate străchinile nu sînt pentru ciorbă** (PANN); Ⓕ: **a călca în străchini** ☛ CĂLCA 2 ② [gr.-biz. ὀστράκινα].

Fig. 4639. Strachină.

STRĂCHINOAIE *sf.* ◊ *augm.* STRACHINĂ. Strachină mare: **nu trece nici un ceas la mijloc și... o ~ de brînză cu smîntînă și mămăliguța erau gata** (CRG.).

STRĂCHIOARĂ (*pl.*-re), STRĂCHINUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ◊ *dim.* STRACHINĂ. Strachină mică: **a găsit pe un colț de masă... o străchinuță de brînză și cîteva hrinci de mămăligă** (GRIG.); **Am o străchinuță verde, Umbra i se vede** (GOR.), *ghicitoare despre* „oglindă”.

○ STRĂCURA... ☛ STRECURA...

*STRADĂ (*pl.*-ăzi, -ade) *sf.* Uliță într'un oraș (▣ 4640): **consiliul comunal botezase bietele uliți cu pomposul nume de strade** (D.-ZAMF.) [it.].

Fig. 4640. O stradă în București la începutul veacului trecut (după Doussault).

STRĂDALNIC *adj.* Străduitor, sîrguitor: **și cum era moș Nichifor ~ și iute la trebile lui, răpede svîrle niște coșolină în căruță... și, tiva băiete!** (CRG.) [vsl. *s t r a d a l ĭ n i k ŭ].

STRĂDANIE *sf.* ① Străduință: **se află subt păgînescul și tiranescul jug al Turcilor, cum nici biserică fără de multă ~ și cheltuială nu pot face** (LET.); **cu alergătură, cu cheltuială, cu ~ și cu stăruință, găsise fel de fel de lucruri folositoare** (BR.-VN.); **tot ce s'a agonisit cu atîta grijă din strădania atîtor sute de ani... toate se fac pulbere și scrum în cîteva**

ceasuri de sălbătăcie (VLAH.) ¶ ② ‡ Suferință, patimă, chin, martiriu [vsl. s t r a d a n i j e].

STRĂDĂNUI (-uesc) *vb. refl. Mold.* A se strădui: cît s'o strădănuit drăguțul cu învățătura prin afcademiile din Sadagura! (ALECS.); poate să te faci și popă aici..., că eu pentru voi mă strădănuesc (CRG.) [s t r ă d a n (i e) + (s t r ă d) u i].

***STRADELĂ** (*pl.*-le) *sf.* Ulicioară într'un oraș [it.].

○ **STRĂDOMAȘ** *sm. Băn.* (NOV.) = SURDOMAȘ.

STRĂDUI (-uesc, -uiu) 1. *vb. intr.* ‡ A pătimi, a se chinui, a suferi martiriul: un fecior al mieu zace slab foarte, cumplit strădueşte (COR.).

2. *vb. refl.* A-și da o silință continuă, a se osteni într'una spre a îndeplini ceva, spre a duce la capăt un lucru: Mihai se străduia să-și îngrădească pentru vremile viitoare rodul biruinții și agonisita trudelor lui (VLAH.); Străduește-te, bărbate, Ș'adună multe bucate, Că și eu m'oiu strădui, Pînă ce le-oiu risipi (IK.-BRS.).

STRĂDUINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Faptul de a se s t r ă d u i, silință continuă, osteneală ce-și dă cineva ca să ducă ceva la bun capăt: zădărnicia străduințelor omenești (BR.-VN.).

STRĂDUITOR *adj. verb.* STRĂDUI. Care se strădueşte.

○ **STRAFIDĂ** ☛ STAFIDĂ.

○ **STRĂFIGA** (-ig) *vb. intr. Olten. Băn.* = STRĂNUTA.

STRĂFULGERA (-er) *vb. intr.* ⊙ A fulgera, a arunca fulgere [s t r ă - + f u l g e r a].

STRĂGĂLIE *sf.* ① Cerculeț de fier ce se pune pe lîngă capătul osiei, spre a împiedeca frecarea căpățînii roții de opor ¶ ③ Disculeț de lemn, la roata olarului, pe care se dă forma lutului (☛ ▣ 4177).

STRĂGĂNI... = TĂRĂGĂI...

STRĂGHIAȚĂ, ○ST(E)REGHIAȚĂ, *Băn.* STRĂGHIATĂ *sf.* Cașul abia închegat și nestors încă de zăr [lat. (l a c) s t r a n g u l a t u m „lapte prins"].

STRĂIN, † STREIN, † STRIIN, ○ STRIN 1. *adj.* ① Care e de alt neam, din altă țară; Ministrul, Ministerul Afacerilor străine, care regulează raporturile Statului cu țările străine, ministrul, ministerul de externe ¶ ② Care (pro)vine din alte țări; care aparține altui neam, altei țări, altui ținut: vinuri ~e; limbă ~ă; să nu fie ție Dumnedzău proaspăt, nice să te închini a Dumnedzău strein (DOS.); cum cînta-vrem cîntarea Domnului în țară striină? (COR.); cu multă nevoință am cetit cărțile și izvoadele, și ale noastre și celor streine (LET.) ¶ ③ Care aparține altuia, care nu e al lui: să-și piarză și sămînța și arătura și toată roada... ce-au sămănat pre loc striin (PRV.-MB.); ⓟ: lucrul străin (*sau* haina străină) nu ține de cald ¶ ④ Care nu e rudă, care nu e din aceeași familie, din aceeași casă ¶ ⑤ Care nu privește pe cineva sau ceva, care nu se raportează la cineva sau la ceva: o chestiune ~ă ¶ ⑥ Neștiutor, care nu știe: e cu totul ~ de medicină ¶ ⑦ Care nu e de aceeași natură, cu totul deosebit: materii ~e.

2. *sm.* ① Om din altă țară, de alt neam ¶ ② Om care nu e rudă, care nu e din aceeași familie sau din aceeași casă cu cineva; ⓟ: mila de la străin e ca umbra de la spin (*sau* ca gardul de mărăcini); — unde dă părintele, crește, dar unde dă străinul, se usucă (ZNN.).

STRĂINA = ÎNSTRĂINA.

STRĂINĂTATE, † STREINĂTATE, † STRIINĂTATE, ○ STRINĂTATE *sf.* ① Țară s t r ă i n ă: Săracă străinătate, Mult ești plină de păcate (IK.-BRS.); împăratul, ținînd la el foarte mult, l-a fost trimis cu cheltuială în străinătăți să se desăvîrșească în școlile înalte (CAR.) ¶ ② † Exil: am venit la pămîntul meu, zăbovind în streinătate nouă ani, cu multe valuri și supărări (LET. ¶ ③ Neam străin: De la Nistru pîn' la Tisa Tot Românul plînsu-mi-s'a Că nu mai poate străbate De-atîta străinătate (EMIN.).

STRĂINEL *adj. dim.* STRĂIN: Numai unu-i ~, Nu ține nime cu el (SEZ.).

STRĂINEȘTE *adj.* Ca s t r ă i n u l, în felul străinilor; în limba străinilor: Moscalii, Rușii, Bolgarii... tot un neam sînt, fără alte numiri ce au străinește, adecă la străini (M.-COST.).

‡ **STRAINIC** *sm.* Călător; pelerin [vsl. s t r a n ĭ n i k ŭ].

‡ **STRĂINICI** (-icesc) *vb. intr.* A călători, a cutreiera țările [s t r a i n i c].

STRĂINIME *sf.* = STRĂINĂTATE①③ [s t r ă i n].

***STRĂINISM** (*pl.*-me) *sn.* 🕮 Vorbă, expresiune împrumutată dintr'o limbă s t r ă i n ă.

○ **STRAISTĂ...** ☛ TRAISTĂ...

○ **STRAIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Olten. Băn. Trans.* ① = TRAISTĂ: pe vremea aceea, cînd Dumnezeu umbla prin poiene cu straița 'n botă (MAR.); vînătorul alergă și o prinse (mierla) și, îndată junghindu-o, o aruncă în ~ (TICH.) ¶ ② ❦ STRAIȚA-POPII = TRAISTA-CIOBANULUI [comp. alb. s t r a i c ɛ].

STRĂIȚE *sf. pl. dim.* STRAIU. Hăinuțe: au venit căsenii fetei acesă și au aflat-o în ~le ei rupte și ferfenițoase (SB.).

STRAIU (*pl.*-aie) *sn.* ① Pătură, țol (TKT.) ¶ ② *Mold. Bucov.* Ⓣ Haină: s'au umplut Leșii și Nemții de avuție și de cai turcești și de straie bune (MUST.); să-mi dai bani de cheltuială, straie de primeneală și cal de călărie, ca să și pornesc fără zăbavă (CRG.); straiele nemțești, costumul european al bărbaților, s'a început a se purta pe la anul 1845 (VOR.) ¶ ③ *Mold. Bucov.* Ⓣ Suman: luîndu-și Petrea un ~ pe sine, au purces tustrei la tîrg (SB.) ¶ ④ ❦ STRAIUL-BROAȘTEI = MĂTASEA-BROAȘTEI.

STRAJĂ (*pl.*-ăji), STREAJĂ (*pl.*-eji) *sf.* 1 ⚔ Sentinelă, gardă: a pune ~; a pune de ~; a fi, a sta de ~; a ține ~; a doua zi cînd a înnoptat, a ieșit căprariul afară de ~ și cele trei cătane au rămas înlăuntru (SB.); Chemați sutașii cei mai ageri Și străji de noapte rînduiți (VLAH.); F: Sus, în codrii de pe dealuri, Luna blîndă ține strajă (EMIN.); (F: a-și pune ~ gurii, a-și stăpîni vorba, a-și pune frîu limbii: el nu zise nici un cuvințel de înfruntare pentru Tătarul cel ce nu știa să-și pună strajă gurii (ISP.) ¶ ③ ⚔ Patrulă: în zadar îmblau streji de arnăuți și de simeni; nu puteau... descoperi bandele vagabonzilor (NEGR.) ¶ ③ ⚔ ‡ Avangardă, avanpost: chemat-au pre Grigorie-Vodă la sfat, să sfătuească pre cine vor orîndui să trămită înainte de strajă (MUST.); Ștefan porunci a se trage străjile mai spre tabără (ISP.) ¶ ④ ‡ Una din cele patru părți în care era divizată noaptea: să ară fi știind domnul casei de către care straje furul va veni, preveghiar'ară amu (COR.) ¶ ⑤ = BARIERĂ③: la streajă, un fel de logofăt... se arată înaintea cailor (I.-GH.) ¶ ⑥ Balustradă, parmaclîc, rampă; apărătoare: straja podului; niște trepte cu strajă conduc din partea de jos a morii în... podul pietrelor (PĂC.); plasa are de jur împrejur straja de funie groasă cît degetul, ca să dea tărie plășii (PAMF.) ¶ ⑦ = GARDĂ ⑦ [vsl. s t r a ž a].

○ **STRĂJAC** (*pl.*-ce) *sn. Trans.* Saltea [germ. S t r o h s a c k].

○ **STRAJAMEȘTER** *sm. Trans.* ⚔ = VAGMISTRU [ung.].

STRĂJAR, † STREJAR, ○ STRĂJER *sm.* Paznic, păzitor, gardian, sentinelă: Dar străjerul lor ș'a toate purtător de grijă cine-i? (VLAH.); străjerii atunci se uită unul la altul și strîng din umere (CRG.); au trecut pe'n streajă, pe poarta cea mare și nime din străjeri nu l-au cunoscut (N.-COST.) [s t r a j ă; comp. și srb. s t r a ž a r].

‡ **STRĂJNIC**[1] *sm.* Paznic [vsl. s t r a ž ĭ n i k ŭ].

○ **STRĂJNIC**[2]... = STRAȘNIC...

‡ **STRĂJNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Turn de strajă [comp. v. rus. s t r a ž n i c a].

STRĂJUI, STREJUI (-uesc) *vb. tr.* și *intr.* A sta de s t r a j ă, de pază, a păzi: această ceată era de-a pururea împrejurul Domnului lor și-l străjuiau cu neadormire în vreme de războiu (ISP.); patru turnuri înalte, cu ferestre înguste, străjuesc din cele patru colțuri ale curții (VLAH.); d-ta te-i culca în căruță și eu te-oiu străjui toată noaptea (CRG.); Ștefan-Vodă... ca un păstor bun ce strejuește turma sa, așa în toate părțile strejuia și priveghia (GR.-UR.).

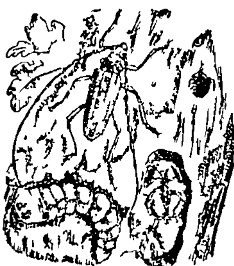
STRĂLIBAT ☛ STURLUIBAT.

STRĂLUC *sm.* ❦ Insectă de coloare verde sau roșie ca bronzul, cu luciu metalic, cu aripile albastre sau verzi, acoperite cu puncte mici; bărbătușul are coarne mai lungi decît corpul, ca niște peri vîrtoși; cînd e prins, răspîndește un miros ca de mosc (*Cerambyx moschatus*) (▪ 4641) [s t r ă l u c i].

STRĂLUCI (-ucesc) 1. *vb. intr.* A luci foarte tare, cu o lumină vie: pietrele cele scumpe străluceso așa de tare, cît luminează... ca și o făclie (SB.); se uita drept la

dînsa cu niște ochi cari străluceau ca două făclii (ISP.); ca luceafărul de noapte strălucește (GOL.).

2. *vb. tr.* A face pe cineva să lucească: Soarele 'n față pune-ți-oiu, Lipi-ți-l-oiu, Străluci-te-oiu (P.PRV.) [lat. *tralucire = clas. tralucēre].

Fig. 4641. Străluc.

STRĂLUCIRE *sf.* Faptul de a străluci; rezultatul acestei acțiuni.

STRĂLUCIT *adj.* ① *p.* STRĂLUCI ¶ ② Ⓕ Vestit, ilustru, splendid: du-te fără grijă și Dumnezeu să-ți dea o izbîndă ~ă (ISP.).

STRĂLUCITOR *adj. verb.* STRĂLUCI. ① Care strălucește: o piatră strălucitoare; ochi ~i ¶ ② Ⓕ Ilustru, vestit: Mihai rămîne una din cele mai strălucitoare figuri în istoria omenirii (VLAH.).

† **STRĂLUMINA** (-inez) *vb. tr.* și *intr.* A lumina tare, a da o lumină foarte puternică: frumusețele tale ziua luminează, noaptea străluminează (CANT.) [stră- + lumina].

† **STRĂLUMINAT** *adj.* ① *p.* STRĂLUMINA ¶ ② F Prea ilustru: au pornit toate puterile sale asupra ~ului și adevărat nebiruitului Leopoldos, împăratul nemțesc (N.-COST.).

STRAMĂ (*pl.*-me, strămi) *sf.* ① Fir destrămat dintr'o țesătură: cînd bei apă din pîraie d'al d'astea, ziua, să pui un semn de la tine... un păr din cap, ori o ~ din bete, din cămașă, brîu, etc. (ȘEZ.); F: își șterge ochii somnoroși c'o ~ de nor (LUNG.) ¶ ② *Trans.* = STRĂMĂTURĂ ② [destrăma].

STRĂMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Fir destrămat dintr'o țesătură (numit și DESTRĂMĂTURĂ): se leagă cu o destrămătură de la poala cămășii (ȘEZ.) ¶ ② Lînă colorată toarsă, întrebuințată la țesut și la cusături: unii trimet pe la case și ulcele de apă, împodobite cu... flori, care se leagă împrejurul gurii cu strămătură roșie (PAMF.); fata moșneagului... a dat să-i cumpere fel de fel de strămătură și un cot de pînză (VAS.) [destrămătură].

‡ **STRĂMINARE** = STRĂMURARE.

STRĂMIOR *sm.* 🐑 Berbec în al treilea an, (în)-terțiu. — STRĂMIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* Oaie în al treilea an, care a fătat un miel: că, zău, bine zice strămioara, bade urse! (PĂC.) [stră- + mior, mioară].

STRĂMOȘ *sm.*, STRĂMOAȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* ① Tatăl, mama bunicului sau bunicii: nici unul nu e... al cărora, au tată-său, au moșu-său, au strămoșu-său, au tatăl strămoșu-său, au cevași mai în sus, carele să nu fie fost au Sîrb, au Grec, au alt-cevași neam străin (LET.); Constantin-Vodă, carele au fost Domn aice la noi în Moldova... se trage de pre strămoașă-sa neam din Domnii cei vechi moldovenești (NEC.) ¶ ② Strămoși *pl.* Generațiunile trecute, pînă la cele mai îndepărtate timpuri, ale unei familii, ale unui neam, străbuni: știi din ce neam mă trag și că strămoșii mei sînt fii de dumnezei? (ALX.); din moși strămoși, din timpurile cele mai vechi, din generațiune în generațiune: cel de pe urmă urmaș al unui mare neam de boieri români, pomenit din moși strămoși și scris în pisaniile a vre-o trei biserici din oraș (BR.-VN.) [stră- + moș, moașă].

STRĂMOȘESC *adj.* Al strămoșului, ce ține de strămoși, străbun: și-au plătit și el datoria acestei lumi cea strămoșească și s'au dus către părinții săi (NEC.); ~ul său palat luă o nouă formă (NEGR.); păcate strămoșești.

‡ **STRĂMOȘIE** *sf.* Calitatea de strămoș: acea „heredia" latinește se zice „hereditas", adecă ~ (M.-COST.).

○ **STRAMȚĂ...** = SDREANȚĂ...

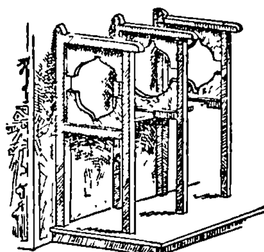
STRĂMURARE *sf.* ① Nuia lungă cu care se îmboldesc boii, ca să tragă (*în spec.* la plug): vorbesc oamenii că, cînd au fost arînd cu dînșii, cu Leșii, i-au fost împungînd cu strămurările ca pre boi, să tragă (NEC.); plugarul împunge neîncetat cu ~a pe boul ce muncește de dimineață pînă în seară (ION.); Ⓕ *F* nu-i ajungi cu ~a la nas ☛ NAS ② ¶ ② Smicea sau creangă subțire și mlădioasă: ~ de alun [lat. *stimularia < stimulus].

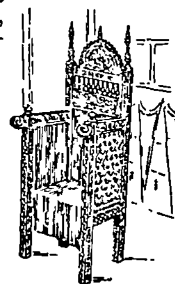
STRĂMURARIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = STRĂMURARE ①.

STRĂMUTA (-mut) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) muta din loc: abia acuma s'au înduplicat părinții împăratului ca să se strămute la curtea lui (M.-COST.); toate aceste suspinări mă fac să casc pînă-mi strămut fălcile (ALECS.); ~ cuiva fălcile, a-i strîmba fălcile, a-i da o palmă sdravănă: sfîntul... lovi pre Arie cu palma preste obraz atîta de tare, cît i să strămutară fălcile (VARL.) ¶ ② A (se) preschimba: ascuns giudețul lui Dumnezeu toate gîndurile omenești le strămută (M.-COST.); Dumnezeu... așa au vrut și au orînduit lucrurile lumești, ca să se mute și să se strămute (LET.); de atunci nu le-a mai trecut prin cap să strămute înțeleapta împărțire a socrului lor (MERA); dacă la vre-o nevastă îi mor copiii unul după altul, le strămută numele (GOR.) [lat. vulg. *extramutare = clas. transmutare].

STRĂMUTAT *adj. p.* STRĂMUTA ¶¶ © NESTRĂMUTAT, neschimbat; neclintit: prietenie ~ă.

STRANĂ (*pl.* strane, ✓ străni) *sf.* ① ⛪ Fie-care din jețurile din biserica ortodoxă, așezate la dreapta și la stînga iconostasului, de-a lungul pereților naosului și pe care stau demnitarii Bisericii, ctitorii, citeții, etc. (▣ 4642, 4643): îl duseră (pe Domn) de subțiori pînă la strana poleită ce se înălța pe trei trepte, la dreapta, în biserică (ODOB.); nu mai ieșea nicăieri, afară de Joia și Vinerea Paștelui, cînd se ducea la biserică în strana strămoșească (BR.-VN.); Stai dreaptă 'n strana vechii biserici de la țară (VLAH.); călugării stăteau înlemniți în stranele lor (CAR.) ¶ ② ⛪ Locul din biserică destinat pentru cîntăreți și așezat de ambele laturi ale corului ¶ ③ ⛪ Corul unei biserici, împărțit în două grupuri: strana dreaptă și strana stîngă ¶ ④ 🐑 Locul unde înnoptează vitele (PȘC.): vitele le-a dat, că era o ~ prea proastă de vite (RET.) [vsl. strana „parte, lature"].

Fig. 4642. Strane.

Fig. 4643. Strană domnească (Mănăstirea Horezul).

STRĂNCĂNI ☛ SDRĂNGĂNI.

STRĂNEPOT, ‡ STRENEPOT *sm.*, STRĂNEPOATĂ, ‡ STRENEPOATĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Copilul, copila nepotului sau nepoatei (de fiu sau de fiică): cei de jos... se chiamă coconii miei, nepoții miei și strănepoții miei (PRV.-MB.); rude din jos sînt copiii, nepoții, strănepoții și ceilalți (LEG.-CAR.): Nemrot... fecior lui Hus, din neamul uriașilor, strenepot lui Noe (N.-COST.) ¶ ② Strănepoți *pl.* Urmași îndepărtați din tată în fiu, posteritatea cea mai depărtată: poate că strănepoții noștri vor vedea înfăptuindu-se idealul păcii vecinice între popoare [stră- + nepot, nepoată].

***STRANGULA** (-ulez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) strînge de gît (cu o funie, cu o curea, etc.), a (se) sugruma [lat.].

***STRANGULARE**, STRANGULAȚIUNE, STRANGULAȚIE *sf.* Faptul de a (se) strangula, strîngere de gît, sugrumare, gîtuire [fr. < lat.].

***STRANIU** *adj.* Ciudat, neobicinuit, bizar: acel ~ echipaj purta un fel de boier cu ciacșiri și cizme roșii (I.-GH.); ce limpede mi se înfățișează acum toată scena aceea înfiorătoare, stranie, pe care niciodată n'am s'o uit (VLAH.) [it. stranio].

STRANȚĂ... = SDREANȚĂ...

STRĂNUT (*pl.*-uturi) 1. *sn.* ① Faptul de a strănuta; rezultatul acestei acțiuni; strănutat: un ~ înfricoșat prinsese pe bietul bătrîn; prin acest ~ pierdu și dinții ce mai avea (L.-M.) ¶ ② 🐴 Pata albă pe nasul sau pe botul calului.

2. *adj.* 🐴 Cu o pată albă pe nas sau pe bot (*vorb.*

de cai): **Cu dungi negre pe spinare, Strănute cîte de-o nare** (TOC.).

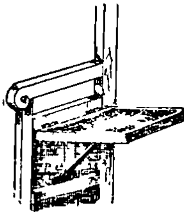
STRĂNUTA (-ut) *vb. intr.* A emite cu violență și convulsiv, prin nas, aerul conținut în plămîni: **au început a ~ Barnovscki-Vodă des și tare; iară boierii, carii erau la masă cu Barnovscki-Vodă, i-au zis, după obiceiu: „sănătos, Doamne, și pre voia Măriei Tale!"** (NEC.); **cînd strănuți, e a bine, și ceea ce gîndești atunci, se va izbîndi** (GOR.); **cine strănută de trei ori în șir, e... semn de mare chef** (GOR.); **dacă strănută caii pe timpul cînd sînt pe drum, este obiceiu a zice: „sănătos!"** (GOR.) [lat. s t e r n ŭ t a r e].

STRĂNUTAT *sbst.*. **STRĂNUTĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s t r ă n u t a; rezultatul acestei acțiuni; strănut ¶ ② ♣ **IARBĂ-DE-STRĂNUTAT = ROTOȚELE-ALBE.**

STRAPAZAN (*pl.*-ane) *sn.* Fie-care din cuiele de lemn sau de fier înfipte într'o barcă, de care se razimă lopețile, cînd se vîslește: **lăsai lopețile în ~ele lor** (S.-ALD.).

○ **STRĂPEZI... = STREPEZI...**

***STRAPONTIN** (*pl.*-ine) *sn.* ① 𝒪 Scaun fără spătar care se poate ridica și lăsa în jos, după voie (într'o sală de spectacol) (▪ 4644) ¶ ② Scaun, într'o trăsură, într'un automobil, etc., care se poate ridica sau coborî, după voie [fr.].

Fig. 4644. Strapontin.

STRĂPUNGĂTOR *adj. verb.* **STRĂPUNGE.** Care străpunge.

STRĂPUNGE (-pung; *pf.* -punsei, †-puns; *part.* -puns) *vb. tr.* A împunge cu un ac, cu un cuțit, cu o sabie, etc., astfel încît vîrful să iasă de partea cealaltă; a pătrunde adînc: **îi scoate limba afară, i-o străpunge cu acul, și i-o presură cu sare și cu piperiu** (CRG.); **Pe dușmani îi străpunge cu baioneta 'n piept** (ALECS.); Ⓕ: **ea, cu viers dulce femeiesc... mai lesne decît săgeata străpunge inima voinicului** (ODOB.) [lat. vulg. *e x t r a - p ŭ n g ĕ r e = clas. t r a n s p u n g ĕ r e].

STRĂPUNS 1. *adj. p.* **STRĂPUNGE** ¶¶ © **NESTRĂPUNS.**

2. *sbst.* Faptul de a străpunge: **~ul urechilor.**

***STRAS** *sbst.* Sticlă foarte limpede, foarte tare, întrebuințată pentru a imita diamantul și pietrele prețioase, din cauza proprietăților ce are de a refracta puternic lumina [fr.].

‡**STRASTE** *sf.* Durere, suferință, patimi: **să prăznuim pre voia lui Dumnezeu sfintele straste** (VARL.) [vsl. s t r a s t ĭ].

STRAȘNIC[1], ○ **STRAJNIC** *adj.* și *adv.* ① Îngrozitor, spăimîntător; grozav (de mare, de tare, de iute, etc.): **mulți (tîlhari)... s'au făcut oameni buni, văzînd acele cazne și munci strașnice ce le făcea Cantemir-Vodă fără de nici o milă** (N.-COST.); **copilul, încălecat pe bățul său, gîndește că se află călare pe un cal de cei mai strașnici** (CRG.); **de cînd... împăratul aduse pe strajnicul păscălitor la curte, de atunci... parcă nu-i mai tigneau mîncările** (RET.); **Chimiță urăște strașnic pe oamenii de valoare** (VLAH.) ¶ ② Aspru, sever: **le impunea însărcinări grele, și le vorbea tot aspru, voind, prin astfel de purtări strașnice, să întemeieze domnia lui fără cumpăt peste toți** (ODOB.); **strașnică poruncă dete împăratul ca să puie oaste împrejurul fîntînii** (ISP.) [vsl. s t r a š ĭ n ŭ].

STRAȘNIC[2] *sbst.* ♣ O specie de ferigă, numită și „acul-pămîntului" sau „părul-Maicii-Domnului" *(Asplenium trichomanes)* (▣ 4645) [bg. s t r a š n i k ŭ].

Fig. 4645. Strașnic.

STRĂȘNICI (-icesc) *vb. tr.* A trata aspru, cu severitate, fără milă: **să ne răsculăm împotriva lui Zeus și să-i arătăm că el n'are nici un drept de a ne ~ pe noi** (ODOB.); **Ioan-Vodă... pune rînduiala 'n biserică și 'n toate trebile țării, străjnicind pe cei lacomi și asupritori** (VLAH.) [s t r a ș n i c[1]].

STRĂȘNICIE *sf.* ① *Mold.* Grozăvie, faptă, purtare grozavă: **așa cu mare ~ petrecea această domnie** (LET.); **vorbesc undele Argeșului de strășnicia stîncilor de la Chei** (VLAH.) ¶ ② Asprime, severitate: **a hotărît... să-și destoarcă răbdările suferite sub strășnicia în care-l ținuse tată-său** (CANT.); **era vestit în toată Rusia pentru violența și strășnicia sa** (I.-GH.) [s t r a ș n i c[1]].

STRAT (*pl.*-aturi) *sn.* ① ‡ Așternut, ori-ce se așterne spre a se putea culca cineva, pe care poate sta cineva întins; pat: **voiu spăla în toată noaptea ~ul mieu, cu lacrămile mele așternutul mieu voiu uda** (DOS.) ¶ ② Așternutul, culcușul porcilor, iepurilor, etc.: **să ia o poală de paie... din ~ul porcilor și să le aducă în casă** (GOR.); **era o iepuroaică: în mărăcinii de unde sărise i-am găsit ~ul și patru pui** (BR.-VN.) ¶ ③ Ori-ce se așază, se așterne, se întinde peste o suprafață, spre a o acoperi; pătură: **un ~ de gunoiu, de nisip, de văpsea; o sudoare-i scăldă trupul și-i îngheță ca un ~ de zăpadă, din creștet pînă la tălpi** (DLVR.) ¶ ④ **~uri geologice,** diferitele îngrămădiri de materii ce s'au așezat unele peste altele, de-a lungul veacurilor, și care alcătuesc diferitele terenuri geologice; Ⓕ: **spiritul de naționalitate și de libertate se deșteptase în toate ~urile societății noastre** (I.-GH.) ¶ ⑤ Locul mai ridicat, într'o grădină sau livadă, unde sînt semănate flori sau legume: **florile erau în ~uri verzi și luminau albastre** (EMIN.); **cînd îi zări că vine boierul, ...să te faci că tocmești ~urile și că îndrepți cărările** (SB.); **eu aș gîndi că ar fi bine să fac cîteva ~uri colo de-a lungul gardului** (SLV.); **~uri de ceapă, de usturoiu** ¶ ⑥ Partea de jos a o mulțime de obiecte sau unelte, lemnele pe care se razimă războiul de țesut, sucala, etc.; grinzile pe care e așezat podul morii (☛ **TAB. XXXVII, E, 3**) ¶ ⑦ Partea de jos a puștii, patul puștii (☛ ▣ 4033): **îi luai apa de la moară, pocnindu-l cu ~ul puștii peste scăfîrlie** (GN.); **mă izbesc între ei ca un leu turbat și fac proașcă cu ~ul puștii** (ALECS.) ¶ ⑧ ‡ Afetul tunului: **la puști au apucat Căzacii de au stricat roatele și ~urile** (M.-COST.) ¶ ⑨ *Băn.* Organul genital al vacii ¶ ⑩ Ⓟ **~ de Rusalii, Stratul-Rusaliilor** ☛ **RUSALII** ② [lat. s t r a t u m].

***STRATAGEMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① ⚔ Vicleșug de războiu, întrebuințat pentru a surprinde și înșela pe inimic: **Ciapanoglu, crezînd că sîntem putere mare și că fuga Muscalilor era numai o ~, s'a speriat și a luat-o la fugă spre Calafat** (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ Vicleșug, tertip ce se întrebuințează la ori-ce împrejurare: **s'ar fi sfîrșit rău pentru musafiri înfiorătoarea tăvăleală, dacă nu-i dedea fratelui meu prin minte o ~** (CAR.); **stratagemele la care recurgea pentru a-și împăca simpatiile politice** (BR.-VN.) [fr.].

***STRĂTĂIA** (-taiu) *vb. tr.* A întretăia: **cărări ispititoare strătaie cărările** (VLAH.) [s t r ă - + t ă i a, după fr. e n t r e c o u p e r].

***STRATEG** *sm.* ⚔ General priceput, la vechii Greci [fr. s t r a t è g e].

***STRATEGIC** *adj.* ⚔ Ce ține de strategie: **asediul stîncii se făcu după toate formele ~e** (I.-GH.) [fr.].

***STRATEGIE** *sf.* ① ⚔ Arta de a combina mișcările unei armate pe hartă și de a așeza trupele într'un fel foarte avantajos în vederea operațiunilor militare: **Mehmed-Aga fu însărcinat... să puie în practică toate cunoștințele sale de ~** (ALECS.); **una din strategiile acestor bravi era să pîndească la Podul Caravanelor, lîngă Smirna** (I.-GH.) ¶ ② *Pr. ext.* Toate mijloacele întrebuințate spre a-și asigura izbînda într'o luptă: **strategia parlamentară** [fr.].

***STRATEGIST** *sm.* ① Cel ce se pricepe bine în ale strategiei ¶ ② Cel ce scrie despre strategie [fr.].

STRATENIE, STRĂTENIE ☛ **STRETENIE.**

***STRATIFICA** (-fic) *vb. tr.* ① A așeza substanțe în straturi într'un vas ¶ ② A determina stratificarea terenurilor sedimentare [fr. s t r a t i f i e r].

Fig. 4646. Stratificațiuni.

***STRATIFICARE, STRATIFICAȚIUNE, STRATIFICAȚIE** *sf.* ① Faptul de a s t r a t i f i c a; așezarea unele peste altele, într'un vas, a mai multor substanțe deosebite ¶ ② Așezarea în straturi a terenurilor sedimentare (▣ 4646) [fr.].

***STRATIGRAFIC** *adj.* Privitor la stratigrafie [fr.].

***STRATIGRAFIE** *sf.* Partea geologiei care tratează despre ordinea în care s'au așezat unele peste altele diferitele straturi ale terenurilor sedimentare [fr.].

STRĂTORICĂ *sf.* = VENTRILICĂ ①.

***STRATUS** *sbst.* ○ Grămadă de nori aproape orizontali și de formă lunguiață (▪ 4647) [fr.].

Fig. 4647. Stratus.

***STRAȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Jurnal, registru în care un comerciant înscrie provizoriu toate operațiunile de peste zi [germ. S t r a z z e].

STRĂVĂZĂTOR *adj. verb.* STRĂVEDEA. Străveziu.

STRĂVECHIU *adj.* Foarte vechiu, din timpurile cele mai îndepărtate: **figurile... de reni... și de alte animale dispărute... gravate cu sula de către oamenii străvechi... în timpii perioadei glaciare a Europei** (ODOB.); **e plin locul acesta de amintiri străvechi** (VLAH.) [s t r ă - + v e c h i u].

STRĂVEDEA (-văd) *vb. refl.* A se vedea prin, a prevedea: **strîmtoratul... e încovrigat de slăbuț; prin fața lui... te străvezi** (JIP.) [s t r ă - + v e d e a].

STRĂVEZIU *adj.* Prin care se s t r ă v e d e, transparent: **toate lucrurile mi se par găurite ca sitișca și străvezii ca apa cea limpede** (CRG.); **cerul e de un albastru limpede, ~** (VLAH.); **Și fața străvezie ca fața albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri** (EMIN.).

STREAJĂ ☛ STRAJĂ.

STREAMȚĂ, STREANȚĂ ☛ SDREANȚĂ.

STREAȘINĂ, ○ STREȘINĂ (*pl.*-eșini), ○ STRAȘINĂ (*pl.*-așini, -ășini), STR(E)AȘNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Prelungirea acoperișului peste marginea de sus a pereților casei, care acopere prispa și pe care se scurge apa de ploaie: **în mijlocul unei grădini pustii... se înălțau ochii de fereastră spartă a unei case vechi, a cărei streșină de șindrilă era putredă** (EMIN.); **rîndunelele ce-și pregăteau cuibul sub streașina casei** (GN.); **dacă la Bobotează curg streșinile, se face vin mult** (GRM.); **să nu smulgi trestie din stuhul din streșina casei, că faci a pustiu** (GOR.); **Un liliac orbit de lună, În sbor de strășini se lovește** (VLAH.); **calul... începu a sări cu picioarele cele de dinainte tot în sus și a se acăța cu dînsele pe streașna casei** (SB.); **într'acest oraș sînt case... avînd strașna scoasă afară din zidiri peste douăsprezece palme** (C.-RAD.) ¶ ② Acoperemîntul inclinat al unei porți (▣ 4648): **în mijlocul îngrădirii era o poartă cu două canaturi, învelită cu streașină de ulnici mărunțele** (FIL.) ¶ ③ *Pr. ext.* Acoperemînt, acoperiș: **Culcați sub strășini largi de ramuri, În adîncimi întunecate, Vom asculta orga pădurii** (VLAH.); **unul din ei își duse palma streașină la ochi** (S.-ALD.); **femeia... îl aștepta în prag, cu mîna streașină deasupra ochilor** (GRL.) ¶ ④ *Pr. anal.* Bordul pălăriei; cozoroc: **penajurile cad resfirate 'n jos pînă pe streșina chipiului** (S.-ALD.) [vsl. *s t r ě š i n a < s t r ě h ŭ; comp. slov. s t r e š i n a].

Fig. 4648. S. Streașină.

STREAZ (*pl.*-zuri) *sn. Olten. Bucov.* Cadă mare în care se pun prunele, la fabricarea țuicii sau rachiului [srb. s r a z].

STRECĂTOARE ☛ STRECURĂTOARE.

STRECHE, STRECHIE *sf.* ① Insectă, de mărimea unei albine, cu corpul păros, negru și lucitor, capul lătăreț, spinarea vărgată și aripile castanii; e foarte lacomă de sînge, așa că vitele, caii și oile, înțepate și sîngerate de ea, o iau la fugă, nebune de durere și usturime, frîngîndu-și uneori capul sau picioarele (*Hypoderma bovis*) (▣ 4649); o varietate a acesteia, cu corpul mai mic, mohorît, mai peste tot gol, numai la vîrful abdomenului acoperită cu un pufușor moale, e STRECHEA-OILOR (*Oestrus ovis*) (▣ 4650): **deasupra Condrenilor... se află vestita Cetate a Neamțului... locuită vara de vitele fugărite de strechie** (CRG.); **Junona... trimise asupra lui (Ercule) o streche d'alea năbădăioasele și-i risipi cireada de vaci** (ISP.); **a dat strechea în vite; a fugi ca de ~; o ia la goană pe cîmp ca de streche și piere 'n întunerec** (CAR.); *de aci* F **a fi lovit de ~**, a fi nebun, smintit, ieșit din minți: **verișoară dragă, nu cumva l-a lovit strechia pe grădinarul d-tale?** (ALECS.) ¶ ② *Pr. ext.* Nebunie: **știi cum m'a apucat strechea de bucurie și te-am strîns de gît, de era să te omor** (VLAH.); **jupîneasa îi descîntă (boierului) de strechie** (ALECS.) ¶ ③ STRECHEA-CALULUI = MUSCA-CALULUI ¶ ④ = TĂUN [vsl. *s t r ě k l j a < s t r ě k a t i „a înțepa”].

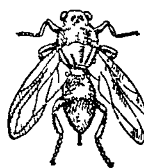
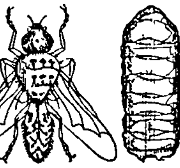

Fig. 4649. Streche cu larva ei.

Fig. 4650. Strechea-oilor.

STRECHIA, ○ STRĂCHIA (-chiu) *vb. intr.* ① A o lua la fugă ca nebun de răul strechiilor (despre vite): **cum a rostit Dumnezeu cuvintele acestea, a și dat strechia în vite și vitele au și început a strechia și a fugi ca niște turbate în toate părțile** (MAR.) ¶ ② A o lua la fugă ca un turbat (*vorb.* de oameni): **hargatul... a început iarăși a străchia și a ținut tot o fugă pînă acasă** (SB.) ¶ ③ Ⓕ F A înnebuni: **vrei să-ți spun una și bună? ai strechiet la bătrînețe!** (ALECS.) [s t r e c h (i) e].

STRECHIAT *adj.* ① *p.* STRECHIA ¶ ② F Nebun, smintit.

STRECURA, ○ STRĂCURA (-cor, -ur) 1. *vb. tr.* ① A face să curgă picătură cu picătură printr'o țesătură, printr'o sită sau strecurătoare: **~ laptele; cînd avem atîta zamă (de prune) de se umple căldarea, o strecurăm printr'un ciur ori sită rară... ca să rămîie sîmburii și cojile** (ȘEZ.) ¶ ② A curăți de impurități, a lămuri (aurul, argintul, etc.) ¶ ③ A lăsa să treacă printr'un loc strîmt: **închide ochii și strecoară, printre dinții albi, cîte-un ah! care-i mișcă repede pieptul** (DLVR.) ¶ ④ A lăsa să treacă pe ascuns, a vîrî pe furiș, a furișa: **~ marfă oprită în țară.**

2. *vb. refl.* ① A trece, a se scurge picătură cu picătură printr'o țesătură, printr'o sită sau strecurătoare: **se fierbe bobul, se fiecuește, se strecură printr'o sită și se pune în strachină** (ȘEZ.) ¶ ② Ⓕ A trece, a pătrunde încetul cu încetul, pe nesimțite, a se infiltra: **în inima ei se strecură o bucurie ascunsă** (ISP.); **îndoiala bătrînului se strecurase în sufletul tînărului** (D.-ZAMF.) ¶ ③ A-și găsi trecere, a răzbate printr'un loc strîmt, a scăpa printr'un loc păzit de o parte și de alta: **folosul dobîndit prin viclenie ți se strecoară printre degete** (I.-GH.); **dihania... se strecură prin gaura broaștei** (DLVR.); **o potecuță cu trepte scobite în piatră te duce... la gura unei vizuini înguste, prin care de-abia te strecori** (VLAH.); **un smoc de raze, pornit din luminile asfințitului, se strecură în odaia ei ca o solie cerească** (GN.) ¶ ④ A se băga pe ascuns, a se vîrî pe furiș, a se furișa: **odată cu nevasta, se strecură în casa lui și Sărăcia** (ISP.) ¶ ⑤ A trece pe nesimțite (*vorb.* de timp): **mult timp s'a strecurat de atunci** [lat. s t ĕ r c o r a r e, influențat în fonetism de s t r ă -].

STRECURAT, ○ STRĂCURAT 1. *adj.* ① *p.* STRECURA ¶ ② Curățit, lămurit: **aur, argint ~** ¶¶ Ⓒ NESTRECURAT.

2. *sbst.* Faptul de a strecura.

STRECURĂTOARE, STRECĂTOARE, ○ STRĂC(UR)ĂTOARE *sf.* ① Țesătură de pînză sau de lînă rară prin care se strecoară laptele sau în care se pune cașul, ca să se scurgă de zăr (▣ 4651): **cu strecurătoarea de brînză nu se trece pragul, nici găinile să bea din zăr, că pe urmă se întinde laptele și se face albăstriu** (GOR.); **strecătoarea e făcută din pînză de cîlț ori de**

lînă țesută rar (ȘEZ.); care cum umplea șiștarul, ...îl turna, printr'o strecurătoare de pînză rară, în putină (LUNG.) ¶ ② ◊ ⚔ Unealtă de bucătărie care servește la strecurat (▣ 4652) [strecura].

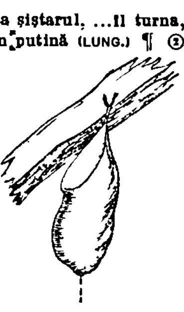

Fig. 4651. Strecurătoare.

‡**STREDE** *sf.* Mierea ce se scurge de la sine din faguri: județele Domnului mai dulci de miere și ∼a (PS.-SCH.) [vsl. *strĭdĭ].

STREGHIAȚĂ ☛ STRĂGHIAȚĂ.

STREIN... ☛ STRĂIN...

STREJAR ☛ STRĂJAR.

STREJER... = STEAJER...

STRELICIU *sm.* ① Fluturaș mititel, cu mustățile învîrtite, plin de puf, de coloare albastră, care, cum vede că e lumină într'o casă, intră și începe a sbura ca un vîrtej împrejurul luminii; dacă e prins, lasă pe degete un fel de pulbere care, după credința poporului, produce pe piele niște pete roșii, ca *blînda* ¶ ② = STÎRLICIU¹ ¶ ③ *Trans.* Pistruiu: e cu sterlici pe obraz (PȘC.) [vsl. strěla „săgeată"].

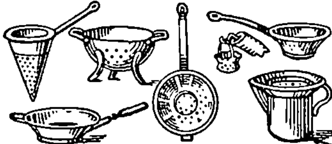

Fig. 4652. Strecurători.

‡**STRELIȚ** *sm.* ⚔ ① Soldat dintr'un corp de infanterie rusă, organizată de Ivan IV (1545), care forma garda țarilor și-i domina adesea; fură distruși de Petru cel Mare (în 1698 și 1705) (▣ 4653) ¶ ② Vînător: atunce au ieșit Mihai-Vodă cu siimenii și cu streliții, adecă cu vînătorii (NEC.) [vsl. strělĭcĭ, rus. strělecŭ].

Fig. 4653. Streliți.

STRENȚĂROS ☛ SDRENȚĂROS.

STRENȚOS ☛ SDRENȚOS.

STRENȚUI ☛ SDRENȚUI.

STREPEDE *sm.* ☛ CÎSIȚĂ [comp. alb. strep, strep].

STREPEZI (-ezesc) *vb. tr.*, *intr.* și *refl.* A (se) produce o iritațiune a gingiilor, un fel de amorțire a dinților, prin mîncarea unor lucruri acre, astringente (lămîie, struguri acri, poame verzi. etc.): strugurii... sînt încă acri și nu sînt buni de mîncare, că-mi strepezesc dinții de dînșii (TICH.); Părinții au mîncat aguridă și dinții feciorilor s'au strepezit (BIBL.); cine va mînca agurida, aceluia vor strepezi și dinții (PRV.-MB.); De care (înghețată) poftiți? de alămîie? — Ba nu, că-mi strepezesc dinții (ALECS.) [lat. *extorpĭdīre < torpĭdus].

*__STREPTOCOC__ *sm.* Gen de bacterii care se așază în formă de șiraguri și care produc brînca, anghina, flegmonul, etc. [fr.].

○**STREȘINĂ** ☛ STREAȘINĂ.

STREȘINI (-inesc) *vb. tr.* A acoperi (*în spec.* gardul) cu o streașină de scîndurele.

STREȘINIT 1. *adj. p.* STREȘINI: prin îndemnul său, ce mai de pomi s'au pus în țînterim, care era îngrădit cu zăplaz de bîrne, ∼ cu șindilă (CRG.) ¶¶ © NESTREȘINIT.

2. *sbst.* Faptul de a streșini.

ȘTRETENIE, ○STRĂTENIE, STRATENIE *sf.* Numele popular al sărbătorii Întîmpinarea Domnului (2 Februarie): la Stretenie... e Ziua Ursului; atunci iese ursul din vizuina lui, ca să afle primăvara (NOV.); ursul dacă își vede în ziua de Stratenie umbra, dacă e cald, își aduce cioate și le pune în vizunie și se vîră înapoi; dar dacă e frig, posomorît, atunci umblă prin pădure, nu se mai ascunde în culcușul lui (VOR.) [vsl. sŭrětenije, strětenije].

STRICA (-ic) 1. *vb. tr.* ① A sparge, a fărîma: ∼ o farfurie, o oală, un ou; Grigoraș... s'o dat la stricat alune și la băut vin... să-și mai prindă inima (VAS.); pentru dureri de măsele... să iei sîmburi de piersică și să-i strici cu măseaua cea rea (ALECS.); ∼ broasca, ușa ¶ ② A distruge, a dărăma: ceia ce... vor strica garduri de la vii, pentru să-și dreagă ale lor vii, acelora să li se taie mînile (PRV.-MB.); pămînteni mulți și-au stricat căscioarele de le-au răsipit din temelie (N.-COST.) ¶ ③ A prăpădi un lucru bun, a-l face să nu mai fie de nici un folos; a schimba din bun în rău: mi-a stricat ceasul și nu mai umblă; croitorul mi-a stricat haina; mi-am stricat ochii citind mereu la lumina lămpii; merele putrede strică și pe cele bune; meșterul strică și drege de frică ☛ MEȘTER 1 ① ¶ ④ A face pagubă: de va... aduce niscare dobitoc de-l va băga în țarină și va strica cuiva pîinea, spicele sau snopii, pre acela să-l bată cu 30 de toiage (PRV.-MB.) ¶ ⑤ A prăda, a jefui: neprietenii pradă și strică țara (NEC.); Basarnii ...adese țările Romanilor de pre Dunăre strica și multe tălhușaguri și răutăți făcea (CANT.) ¶ ⑥ A vătăma: ori-cine de va strica dobitocul altuia... să plătească paguba celuia cu dobitocul (PRV.-LP.); se feresc oamenii de lucru... în ziua a opta după Rusalii căci atunci ielele sau frumușelele ar strica pe om (GOR.); Ⓕ: ∼ inima cuiva, a-i face inimă rea, a mîhni, a descuraja: cum găsește ființa asta în totdeauna prilej să-mi strice inima? (VLAH.); ∼ cheful, bucuria cuiva, a-l face să-și piardă buna dispoziție: vine să strice petrecerea și mulțumirea și cheful la o lume întreagă (CAR.); și-au cam stricat cheful și nunta, auzind de mazilie (LET.); ca să strice bucuria mamei s'a lui bietu tata, începu să rîdă (VLAH.); ∼ hatîrul ☛ HATÎR ③ ¶ ⑦ A ucide, a omorî: ascunde-te, frățioare... că îndată va sosi bărbatu-meu și mă tem să nu te strice de bucurie! (SB.); dînd piste niște Moscali ce erau rînduiți la niște tîrguri pe iernatic, i-au lovit fără de veste și pe mulți au stricat (LET.); să nu stricați pe nimeni! strigă el în gura mare și curtea se umplu de oaste (ODOB.) ¶ ⑧ A răpi cinstea unei fete ¶ ⑨ A semăna discordia, a desbina, a face să nu mai fie prieteni: Cine ne-a stricat pre noi..., Aibă casa cucului și odihna vîntului (MAR.); ∼ casa cuiva, a semăna discordia între soți, a face să aibă traiu rău sau să se despartă; Ⓟ: n'a stricat Dumnezeu două case, se zice cînd soții sînt deopotrivă de răi ¶ ⑩ A rupe legăturile de pace sau de prietenie, a nu mai ținea seama de o tocmeală, de o învoială: n'au zăbovit lucrurile aceste... că au stricat pacea între Moscal cu Turcul (MUST.); ∼ logodna; ∼ o tocmeală ¶ ⑪ A desființa, a abroga: într'acestași an... au și stricat Mihai-Vodă obiceiul desetinii (N.-COST.) ¶ ⑫ A risipi, a cheltui, a întrebuința fără folos: ticălosul... nu plătește să strice cineva un glonț într'însul (NEGR.); ori te ouă, ori du-te de la casa mea, ca să nu mai strici mîncarea de geaba (CRG.); mi-am stricat gura în zadar cu sfaturile mele; Ⓟ: ∼ orzul pe gîște ☛ GÎSCĂ ① ¶ ⑬ A avea un defect, un păcat: minunat om ar fi părintele Trandafir, dacă nu l-ar strica un lucru (SLV.).

2. *vb. intr.* ① A aduce pagubă, a păgubi, a vătăma, a face un rău: gîndește că Măria Ta ești prea puternic și că niște săraci boieri nu-ți poți strica (NEGR.); de nu poate strica altuia, își strică lui (ZNN.); Ⓟ: două bătăi strică, dar două mîncări nu (strică) ☛ BĂTAIE ① ¶ ② A fi de vină: ajunseseră bătrînele la cuțite, dar ce stricau copiii (DLVR.); cine strică, dacă ești prost (PAMF.); nu strică cine mănîncă șapte pite, ci acela care i le dă (ZNN.).

3. *vb. refl.* ① A se sparge, a se fărîma: s'a stricat o farfurie, o oală ¶ ② A se prăpădi un lucru bun, a ajunge să nu mai fie de nici un folos: s'a stricat ceasul, nu mai umblă; cînd vrei să te dregi mai rău te strici (ZNN.) ¶ ③ A se vătăma: la boi neînvățați (la jug), li se strică gîtul, adică se roade și se face rană (PAMF.); Ⓕ: a i se ∼ inima, a se mîhni, a se descuraja; a i se ∼ cheful, a-și pierde buna dispoziție: atunci deodată tuturor mesenilor pe loc li s'a stricat cheful și au început a vorbi, care ce știa și cum îi ducea capul (CRG.) ¶ ④ A se desbina, a se dușmăni, a se certa: s'a stricat cu toată lumea, s'a apucat de fel de fel de meșteșuguri (VLAH.) ¶ ⑤ A se rupe legăturile de pace sau de prietenie, a nu se mai ținea seama de o tocmeală, de o învoială: strica-se-vor acele tocmele și se vor sparge acele zapise (PRV.-MB.); se strică logodna cînd se va face împotriva pravililor căsătoriei (LEG.-CAR.) ¶ ⑥ A se desființa, a se abroga ¶ ⑦ A se face rău, a se schimba din bine în rău:

s'a stricat vremea ¶ 8 A nu mai avea purtări bune, a se demoraliza: de cînd i-au murit părinţii s'a apucat de ştrengării şi s'a stricat de tot ¶ ⑨ A se descompune, a se împuţi: varza, pînă nu se strică, nu se acreşte (GOL.); dacă oul de la Paşti îl păstrezi 40 de zile, şi în acest timp nu se strică, e semn că eşti om cu noroc (GOR.) ¶ ⑩ A se ~ de rîs, a nu mai putea de rîs, a face un haz nespus, a se prăpădi de rîs: răsturna tărăbi şi toate cele în toate părţile, de-ţi venea să te strici de rîs de iznoavele lui Ivan (CRG.).

STRICĂCIOS *adj.* ① Care se poate s t r i c a, care se strică uşor ¶ ② Care aduce stricăciune, vătămător: prea multă umiditate e stricăcioasă plantelor (L.-M.).

STRICĂCIUNE *sf.* ① Pagubă, vătămare: au cerşut zapis de la Dimitraşco-Vodă cum că de or face vr'o ~ Leşii în ţară, el să dea samă la Împărăţie (MUST.); ~a se făcuse şi vinovatul trebuia să plătească (CRG.) ¶ ② Starea a tot ce e s t r i c a t; Ⓕ corupţiune, depravare.

STRICAT 1. *adj.* ① *p.* STRICA ¶ ② Care nu mai funcţionează bine, care are un defect, o meteahnă, o boală: ceasul meu e ~; moară ~ă ☞ MOARĂ 2; are stomacul ~ ¶ ③ Descompus, putred, care nu se mai poate mînca: carne ~ă; ouă ~e; peşte ~; mere ~e ¶ ④ F Depravat, corupt, cu apucături foarte rele: un băiat ~; eu nu vreau, nu pot să te cred aşa de... uşurel, vezi, nu zic ~, cum ţii tu să te arăţi (VLAH.) ¶ ⑤ Certat, desbinat, care nu mai e prieten cu cineva: Şi ce nădejde ai aice pentru tine, Cînd tu cu toţii eşti ~? (DON.) ¶ ⑥ Bîntuit, prădat, jefuit: în zilele acestui Domn, fiind ţara ~ă de tîlhari... şi neavînd domnia putinţa de a iursa cu ce plini poruncile împărăteşti, s'au scornit un obiceiu pe vite (N.-COST.) ¶ ⑦ ~ de vărsat, ciupit de vărsat: înalt şi spătos, cu faţa ~ă de vărsat şi cu sprincenele groase (SB.) ¶ 8 Vacă ~ă, vacă care nu mai dă lapte, căreia i s'a luat mana (prin vrăji): cînd untul e galbăn şi frumos, vaca e mănoasă; dacă e alb şi fără spor, Vaca e ~ă (ŞEZ.) ¶ C NESTRICAT.

2. *sbst.* Faptul de a strica.

STRICĂTOR, STRICĂTOR *adj. verb.* STRICA. Care strică, care face pagubă; vătămător: vechile încăperi... şi biserica din mijlocul curţii au înfruntat puterea stricătoare a vremii (VLAH.); poate ai vite stricătoare, că livada ta cu păpuşoiu e plină de nişte haramuri (SB.).

STRICĂŢEL, *f.* -ĂŢICĂ (*pl.*-ăţele) *adj. dim.* STRICAT. Ⓟ Puţin ciupit de vărsat: Căci lelica-are o fată... Stricăţică de vărsat (MAR.).

STRICNEA, STRICNEALĂ, STRÎCNEALĂ (*pl.* -nele) *sf.* Cuţitaş cu o singură limbă (rar cu mai multe), de care se servesc ciobanii sau văcarii ca să ia sînge de la vite, mai ales cînd sînt bolnave de sîngerătură: numai ciobenii ori văcarii sau bouarii au cuţite cu stricnele, pentru luat sînge de la vite, cînd se bolnăvesc (ŞEZ.); gilca... să se împungă cu lanţeta sau stricneala (DRĂGH.) [s t r i c n i].

STRICNI, STRÎCNI (-nesc) *vb. tr.* ① A lua sînge cu stricneaua (cailor, vitelor sau oilor), a sîngera vitele: oile, dălăcindu-să, să pot tămădui apucîndu-să în pripă să se stricnească (DRĂGH.) ¶ ② A produce junghiuri, a junghia, a înţepa; F: hi! breazule, nu te lenevi, că te stricnesc cu şfichiu de foc (ALECS.) [vsl. s t r ŭ k n ą t i „a înţepa"].

***STRICNINĂ** *sf.* Alcaloid natural care se află în nuca vomica şi din care se prepară; e una din otrăvurile cele mai puternice [fr. s t r y c h n i n e].

STRICNITURĂ, ○ STRÎCNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Ⓟ Junghiu ¶ ② Înţepătură cu stricneaua [s t r i c n i].

***STRICT** 1. *adj.* ① Riguros, care nu admite nici o îndoială: datorie ~ă; obligaţiune ~ă; Austria exprima dorinţa de a păstra în tot timpul războiului cea mai ~ă neutralitate (I.-GH.) ¶ ② Exact, sever, serios: persoană ~ă în afaceri.

2. *adv.* În mod strict, riguros: fumatul e ~ interzis [fr.].

***STRICTEŢĂ** *sf.* Rigoare extremă [s t r i c t].

STRICURA... = STRECURA...

***STRIDENT** *adj.* Ascuţit, care-ţi sparge urechile: un ţipăt ~ [fr.].

STRIDIE *sf.* Gen de moluşte, cu două scoici, care trăesc prinse de fundul mării; carnea lor este foarte gustoasă şi hrănitoare (*Ostrea*) (▣ 4654): el cel dintîiu în oraş ştia cînd sosesc stridiile sau icrele proaspete (GN.) [ngr. στρείδι].

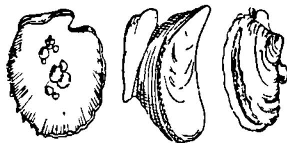

Fig. 4654. Stridii.

STRIGA (-ig).

○ STRÎGA (-ig) *vb. tr.* şi *intr.* ① A scoate strigăte: glasul sîngelui fratelui tău strigă la mine den pămînt (PAL.); strigă, sbiară şi răcneşte, ca un leu cînd se răneşte (GOL.); Atunci viteazul căpitan Cu-o largă brazdă 'n frunte, Strigă voios: „Cine-i curcan, Să fie şoim de munte!" (ALECS.) ¶ ② A vorbi cu glas tare, răsunător: nu striga aşa, că doară nu sînt surd; cine mai puţin ştie, acela strigă mai tare, şi roata de la car, care e mai proastă, aceea scîrţie mai tare (GOL.) ¶ ③ A chema cu glas tare pe cineva ca să vie: strigă-l să vie mai curînd, că trece vremea; ~ (după) ajutor ¶ ④ ~ pe nume, a chema cu glas tare numele cuiva: Dănilă... a început a-i striga pe nume, şi ei, cunoscînd glasul lui, s'au oprit (CRG.); F ~ catalogul, a face apelul nominal al şcolarilor în clasă; ~ la lecţie, a chema pe şcolar ca să-şi spuie lecţia ¶ ⑤ ‡ ~ oaste, a da ordin, a vesti să se adune oastea: împăratul... îndată au şi pus de au strigat oaste (NEC.) ¶ ⑥ ‡ A invoca: strigaţi Zeului tot pămîntul, lucraţi Domnului în veselie (PS.-SCH.) ¶ ⑦ A se răsti la cineva: îl prindeau friguri, cînd striga Constantin-Vodă la dînşii (LET.) ¶ ⑧ A sbiera, a scoate diverse strigăte proprii fie-cărui animal: strigă ca un măgar; broscoiul cînd începe, toate broaştele după el strigă (ZNN.) ¶ ⑨ A rosti strigături de joc: Cine joacă şi nu strigă, Face-i-s'ar gura strîmbă (IK.-BRS.) [lat. *s t r ī g a r e „a striga ca o bufniţă" < s t r i x, -ī g i s „bufniţă"].

STRIGĂ, ○ STRÎGĂ (*pl.*-gi) *sf.* ① Bufniţă cu spinarea cenuşie, pîntecele galben-roşcat, tot astfel capul şi gîtul, împestriţat cu pete longitudinale albe şi negre, foarte mici; faţa e în formă de inimă; trăeşte ascunsă prin locuri întunecoase şi sboară numai noaptea căutîndu-şi hrana, care se alcătueşte din şoareci, cîrtiţe, păsărele şi insecte (*Strix flammea*) (▣ 4655) ¶ ② Ⓟ = STRIGOAICĂ: Deci tu, fiind prigonit, De cînd mă-ta te-a făcut, De fărmăcători şi strigi (STAM.); Ileana Cosînzeana A făcut un copil Şi l-a mîncat striga (PAMF.); strigile îs mai rele şi mai primejdioase decît strigoii (SB.) ¶ ③ Cel mai mare din toţi fluturii din Europa, caracteristic prin desenul ce-l are pe spate, care seamănă cu o scăfîrlie de mort, cu două oase încrucişate deasupra; de aci şi numirile de „cap-de-mort", „capul-morţilor", „capul-lui-Adam", „fluturul-morţii", etc. pe lîngă celelalte, mai răspîndite, de „striga-nopţii" sau „strigă-de-noapte" şi „buha-ciumii"; omida acestui fluture se numeşte „fapt" (*Acherontia atropos*) (▣ 4656) [lat. s t r ī g a „vrăjitoare"].

Fig. 4655. Strigă.

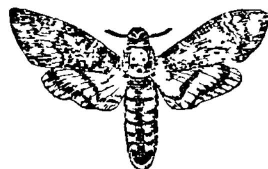

Fig. 4656. Strigă.

STRIGARE *sf.* ① Faptul de a s t r i g a ¶ ② Publicaţiune oficială: strigările de căsătorie.

STRIGĂT (*pl.*-ăte) *sn.* ① Glas scos cu tărie, ţipăt, sbieret, chiot: a scoate un ~; ~ de bucurie, de durere, de războiu; ~ de ajutor ¶ ② Glasul particular fie-cărui animal [s t r i g a].

STRIGĂTOR 1. *adj. verb.* STRIGA. ① Care strigă: glas ~; dreptatea mea e strigătoare la cer (VLAH.) ¶ ② F Bătător la ochi (*vorb.* în special de colori): tînărul are... cravată strigătoare, pantaloni de culoarea oului de raţă leşească şi pălărie cilindru (CAR.).

2. *sm.* Cel ce strigă, vesteşte ceva; vestitor: au pus de au strigat pre obiceiu ~ii, dînd ştire de gătirea purcesului împărăţiei (M.-COST.).

STRIGĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Versuri, mai adesea satirice, ce se strigă de către flăcăi în timp ce joacă hora, chiuitură [s t r i g a].

○ **STRIGHIE** ☞ **TIREGHIE**.

STRIGOAICĂ (*pl.*-ce), ○ **STRIGOAIE**[1] *sf.* ① Ⓟ ☞ **STRIGOIU** ① ¶ ② Ⓕ Babă urîtă şi rea de mama focului: **mai trecu ce mai trecu, şi strigoaica de vitregă iară se ţinu de cira bărbatului său, ca să-şi prăpădească copiii** (ISP.); **Lasă, lasă, Chiriţoaie, Babă-cloanţă, rea strigoaie!** (ALECS.) [s t r i g ă].

STRIGOAIE[2] ☞ **STEREGOAIE**.

STRIGOIAŞ, ○**STRIGOIEŞ** *sm.* ① Ⓟ *dim.* **STRIGOIU** ① ¶ ② Fluturaş mic de noapte care, cum vede o luminare sau lampă aprinsă, sboară în casă şi se învîrteşte necontenit în jurul luminii; numit şi „fluturede-lumină" *(Botys margaritalis)* (■ 4657).

Fig. 4657. Strigoiaş.

STRIGOIU *sm.*, **STRIGOAICĂ** (*pl.*-ce), ○ **STRIGOAIE** *sf.* ① Ⓟ Fiinţă omenească (bărbat sau femeie) care vine pe lume cu o tichie sau căiţă pe cap şi cu şira spinării prelungită în formă de coadă, nu prea lungă, acoperită cu păr; toată ziua îşi văd de trebile lor, ca ceilalţi oameni, dar noaptea, îndată ce au adormit, le iese sufletul, care se duce să se întîlnească cu alţi strigoi, iar trupul rămîne ca mort pe pat; sufletele acestor strigoi se întîlnesc în locuri anumite, pe la răspîntii, şi joacă împreună; strigoii, şi în special strigoaicele, sînt de o răutate neînchipuită, ucid copiii şi le sug sîngele, strică căsătoriile, sărăcesc pe oameni, iau mana de la vaci şi de la semănături, etc.; cînd moare una din aceste fiinţe, despre care se crede că a fost strigoiu sau strigoaică, i se vîră prin inimă o frigare înroşită în foc sau un par, pentru ca sufletul ei să nu mai poată ieşi din mormînt şi să chinuiască pe oameni noaptea; se crede încă că se pot preface în diferite animale, lupi, cîini, etc.: **cutare, trecînd noaptea pre lîngă morminte, fiind lună de se vedea foarte bine, acolo au văzut strigoaie, prefăcîndu-se în găini, şi strigoi, în pricolici, apoi aşa se duc noaptea şi mîncă inimile oamenilor celor adormiţi** (TICH.); **grăesc unii oameni nepricepuţi, cum de multe ori, cînd mor oamenii, mulţi dentr'acei morţi, zice, se scoală de să fac strigoi şi omoară pre cei vii** (PRV.-MB.); **îi venea a crede că baba asta e o strigoaie şi vrea s'o omoare** (RET.) ¶ ② *sm.* Ⓕ *F* Poreclă dată pe la jumătatea secolului trecut boierilor retrograzi: **puşchii... ne chem** (= chiamă) **pe noi.. rugini, strigoi** (ALECS.) ¶ ③ **Praful-strigoilor** ☞ **PIEDICUŢĂ** [s t r i g ă.]

○ **STRIIN** ☞ **STRĂIN**.

○ **STRIIOR** *adj. dim.* **STRI(I)N**.

○ **STRIN...** ☞ **STRĂIN...**

STRIŞTE ☞ **TRIŞTE**.

STRIVI (-ivesc) *vb. tr.* ① A turti călcînd cu piciorul, apăsînd tare sau dînd o lovitură puternică, a sdrobi: **~ o insectă, capul unui şarpe; unii din soţi găsiră cu cale să strivească vre-o două cepe, ca să mănînce** (ISP.); **mi-am strivit degetul cu ciocanul** ¶ ② Ⓕ A copleşi [vsl. s ŭ t r y v a t i].

○ **STRÎCA...** ☞ **STRICA...**

○ **STRÎCNEA...** ☞ **STRICNEA...**

○ **STRÎGA...** ☞ **STRIGA...**

STRÎJNIC *sm.* Mînz în al doilea an: **morcovii sînt tare buni... pentru cai, mînzi, ~i şi tretini** (ION.) [vsl. *s t r ŭ ž ĭ n i k ŭ].

STRÎMB 1. *adj.* ① Care nu e în linie dreaptă; încovoiat, întortochiat, curb (Ⓒ **DREPT**): **linie ~ă; de eşti tu aşa de voinic, îndreaptă copacii cei ~i, dar nu strîmba încă şi pe cei drepţi** (SB.); **nu poate să fie umbra direaptă, de va fi ~ lemnul ce aruncă umbra** (N.-COST.); **pe calea ~ă în veci te rătăceşti** (GOL.); **gură ~ă**, gură întoarsă într'o parte: **Cine joacă şi nu strigă, Face-i-s'ar gura ~ă** (IK.-BRS.); — *adv.*: **dacă am sta ~, ca să judecăm drept, am vedea că ceştia ar avea o leacă de dreptate** (ISP.) ¶ ② Nedrept, injust, fals: **de va fi judecata aceluia şi ~ă, atunce acela ce i-au tăiat capul nu se va certa nice-cum** (PRV.-MB.); **să nu fii mărturie ~ă vecinului tău** (COR.); Ⓟ: **decît o judecată dreaptă, mai bine o învoială ~ă**; — *adv.*: **a măsurat ~ ogorul** (GOR.); **cine se jură ~, de Dumnezeu se leapădă** (PRV.-MB.); **legea te pedepseşte dacă s'o dovedi c'ai jurat ~** (BR.-VN.).

2. *sbst.* Strîmbătate, nedreptate: **pas' de plăteşte celuilalt, că i-ai luat cu~ul** (N.-COST.); **cînd se naşte un copil şi pică pe mîna stîngă, va trăi numai cu ~ul** (GOR.) [lat. vulg. s t r a m b u s = clas. s t r a b u s].

STRÎMBA (strîmb) 1. *vb. tr.* şi *intr.* ① A face s t r î m b: **de eşti tu aşa de voinic, îndreaptă copacii cei strîmbi, dar nu strîmba încă pe cei drepţi** (SB.); **află un om, cît un deal de mare, care nu făcea alta decît strîmba toate lemnele** (RET.); **a-şi ~ gîtul, gura**; **~ din nas**, a face o mutră nemulţumită, a arăta scîrbă şi dispreţ: **şi dînsa strîmbă niţel din nas: pasă-mi-te îi venise şi ei miros de pîrleala pieilor** (ISP.) ¶ ② *F* A imita în batjocură pe cineva.

2. *vb. refl.* ① A se face strîmb: **s'au uscat prea mult scîndurile şi s'au strîmbat; li se strîmbase gîturile uitîndu-se după dînsa** (ISP.); *F* **a se ~ de rîs**, a face un haz nespus, a se prăpădi de rîs: **rîse Ercule pînă se strîmbă de moliciunea lui Euristeu** (ISP.) ¶ ② A face strîmbături, grimase, mutre; a se schimonosi: **afară! afară! paşol! ce te strîmbi la mine?** (I.-GH.); **s'a strîmbat, parc'ar fi băut otravă** (VLAH.).

STRÎMBĂ-LEMNE *sm.* Ⓟ Un fel de uriaş de care se povesteşte în basme că s t r î m b a l e m n e l e (= copacii): **trebue să ştiţi, feţii mei, că eu sînt fecior vestitului ~ care lua stejarul cît de gros, îl îndoia cu mînile şi-l făcea obadă de roată** (NEGR.).

STRÎMBĂTATE *sf.* Nedreptate: **viind Duca-Vodă în scaunul domniei, în Iaşi, le era tuturor cu bine... cît nu se plîngea nime nici de o ~** (NEC.); **Mai bine puţin cu dreptate, Decît mult cu ~** (PANN); **cu ~**, pe nedrept: **tocmai acolo i-au adeverit atuncea şi s'au aflat că au pîrît cu ~** (N.-COST.) [s t r î m b].

STRÎMBĂTURĂ (*pl.* -turi) *sf.* ① Lucru s t r î m b; lemn strîmbat, încovoiat: **S'a dus Chiriac la luncă... S'a adus o ~** (MAR.); **aţi tăiat din pădure numai strîmbături** (L.-M.) ¶ ② Schimonoseală a feţei, grimasă: **prinse să cînte şi din gură cu nişte strîmbături aşa de ciudate, încît nu mă putui opri de a zîmbi** (GN.); **Urania făcu o comică ~ din nas** (D.-ZAMF.) [s t r î m b a].

STRÎMBET (*pl.*-ete) *sn.* = **STRÎMBĂTURĂ** ②: **aceea nu e treaba d-tale, îmi răspunse cu un zîmbet ce semăna a ~** (NEGR.) [s t r î m b (a + z î m b) e t].

STRÎMT, ‡ **STRIMT**, † **STRÎMPT** 1. *adj* ① Care nu e (destul de) l a r g, care n'are destulă lărgime: **pantaloni, iţari strîmţi; haine, ghete strîmte; sticlă cu gîtul strîmt; mergea tabăra... cu greu pren locuri strîmte şi tinoase** (M.-COST.); **nevoiţi-vă a întra pren poarta cea strîmtă** (BIBL.) ¶ ② În care nu poate încăpea mult, neîncăpător: **Mătuşică, nu mă-i primi peste noapte să mîn aice? — Ba da, bucuroasă, ...numai la mine e cam strîmpt în căsuţă** (SB.); **mai puţine ţări le da, carile... mai mici şi mai strîmpte era** (CANT.); F: **e strîmt în casă** (RV.-CRG.), nu pot vorbi aici (căci sînt şi alţii cari n'ar trebui să audă ce spun) ¶ ③ Ⓕ Mărginit, care nu e destul de desvoltat, care n'are amploare: **eu nu mi-am făcut din guvernare un ideal strîmt şi tiranic, pe care să-l impun vre-unei secte sau vre-unei coterii** (I.-GH.).

2. *sbst.* Strîmtoare: **este la largul lui şi la strîmtul altuia** (ZNN.); **pre neprietenul obştii la strîmptul lui şi la largul nostru să-l aducem** (CANT.) [lat. vulg. *s t r ĭ n c t u s < s t r ĭ c t u s, influenţat de s t r ĭ n g o].

STRÎMTA, ‡ **STRIMTA**, † **STRÎMPTA** (-tez) *vb. tr.* şi *refl.* ① A (se) face (mai) s t r î m t; a îngusta: **Romanii... mai strîmptînd hotarăle ei, toată Dachia în trei ţări au despărţit-o** (CANT.); **de-aici valea începe să se mai strîmteze, codrii se lasă din înălţimi pînă 'n matca Oltului** (VLAH.) ¶¶ Ⓒ ☞ **LĂRGI** ¶ ② A se împuţina: **locurile s'au strîmtat şi nu se mai pot ţinea vite** (ION.).

STRÎMTAŞ *sm.* Ochiu de funie la hamuri prin care trece şleaul [s t r î m t].

STRÎMTICEL, *f.* **-ICICĂ** *adj. dim.* **STRÎMT**. Cam strîmt: **Mi-apuca pe-un colnicel, Pe-un colnicel strîmticel, Cu troscot verde pe el** (GR.-N.).

STRÎMTOARE, † **STRÎMPTOARE** *sf.* ① Loc s t r î m t sau înfundat între doi munţi, pe unde

abia se poate trece: **ai noștri începură a se trage înapoi mai la strîmtoare** (BALC.) ¶ ② ● Braț de mare între două uscaturi (▣ 4658): **strîmtoarea Dardanelelor** ¶ ③ Ⓕ Încurcătură din care greu poate scăpa cineva, nevoie, lipsă (de bani), strîmtorare: **în strîmtoarea de bani în care se aflau, trimiseră să aducă pe Băltărețu** (I.-GH.); **fiind Căzacii la strîmtoare mare, căntatu-le-au a se închinare** (GR.-UR.); **Dachii... la atita strîmptoare împărăția adusese, cît și dare de bani orînduită pe an le da** (CANT.).

Fig. 4658. Strîmtoare.

STRÎMTORA (-orez) *vb. tr.* A aduce pe cineva la s t r î m t o a r e, la ananghe, a-l vîrî într'o încurcătură din care abia poate ieși; a-l face să nu mai aibă încotro.

STRÎMTORARE *sf.* ① Faptul de a s t r î m t o r a ¶ ② Ananghe, nevoie, lipsă mare (de bani), strîmtoare: **cînd te-i mai afla la ~, vino de-mi spune mie, că te scap** (I.-GH.); **de ai ~, poți să mi-l vinzi mie** (JIP.); **le-a arătat în ce mare ~ se afla și i-a rugat să-și deslege pungile ce să-l ajute** (CAR.).

STRÎMTORAT *adj. p.* STRÎMTORA. Ajuns la ananghe, la nevoie; adus la strîmtoare: **el, dacă s'a văzut ~, s'a înhăitat cu vre-o cîțiva flăcăi, cu cari copilărise** (I.-GH.).

STRÎMTOREALĂ, † STRÎMPTOREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* = STRÎMTORARE②: **neguțătorul, văzîndu-se la mare strîmptoreală, se 'mpacă așa cum a zis necuratul** (VAS.) [s t r î m t o r i].

† **STRÎMTORI**, ‡ STRIMTORI (-oresc) *vb. tr.* = STRÎMTORA: **atîta îi strîmtorise pre Leși, cît nice den tabără nu cutezau să iasă** (N.-COST.); **această oaste... oprea pe Moscali să nu iee apa din Prut, și mult i-au strîmtorit pre Moscali** (LET.).

† **STRÎMTORIRE**, ‡ STRIMTORIRE *sf.* Faptul de a s t r î m t o r i; strîmtorare: **la ce slăbiciune și strîmtorire au fost ajuns** (LET.).

STRÎMTURĂ, ‡ STRIMTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ● = STRÎMTOARE②: **strîmturile mării Negre, unde cade iezerul Meotidului într'însa** (N.-COST.) ¶ ② = STRÎMTOARE①: **fără drum, fără povață, au dat la strîmturi ca acele, de nu era nice de cal, nice de pedestru** (GR.-UR.) ¶ ③ ‡ Restringere, restricțiune, abstinență: **să se pedepsească cu posture și cu alte strîmturi** (PRV.-MB.) [s t r î m t].

STRÎNGĂTOR 1. *adj. verb.* STRÎNGE. Care strînge; econom: **~ de averi; el nu-i ~, pentru că a strîns de mii de ori și de mii de ori a fost jefuit** (VLAH.); **zicea tot una că femeile-s risipitoare și tare ușurele și că nici-una nu-i strîngătoare** (SB.).

2. *sm.* Cel ce strînge (bani, etc.); econom; Ⓟ: **banii ~ului în mîna cheltuitorului** (PANN).

STRÎNGE, ‡ STRINGE (strîng, ‡ string; *pf.* strînsei, ‡ strinsei, † strinș; *part.* strîns, ‡ strins) 1. *vb. tr.* ① A trage tare de capetele unei sfori, unei funii, unei curele, etc., spre a sta bine lipite în jurul obiectului de care au fost legate: **strînge bine sforile pachetului; am strîns prea mult șireturile de la ghete; înșelă și înfrînă calul și chinga o strînse mai mult decît altă dată** (ISP.) Ⓕ: **~ pe cineva în chingi** ☞ CHINGĂ①; F: **~ legăturile de prietenie** ¶ ② A cuprinde cu mîinile, cu brațele, apăsînd tare de jur împrejur, lipind tare de trupul său: **cela ce să va atinge de trupul cuiva cu mînie, de-i va... strînge, aceea încă se chiamă că i-au sudnit sudaimă mare** (PRV.-MB.); **~ de gît**, a înnăbuși cuprinzînd gîtul cuiva cu mîinile și apăsînd tare, a sugruma; **~ în brațe, la piept, la sîn pe cineva; ~ cuiva mîna**, a cuprinde cu mîna pe aceea a altuia, în semn de prietenie ¶ ③ A apăsa, a fi prea lipit de o parte a trupului: **îl strîng ghetele, hainele; mă strînge inelul:** Ⓟ: **fie-care știe unde-l strînge opinca** ☞ OPINCĂ① ¶ ④ A îndoi, a înfășura: **~ aripile, pînzele; ~ ața pe ghem, pe mosor** ¶ ⑤ A apropia: **mai strînge-ți picioarele, și nu te mai întinde atîta, că nu e loc și pentru altul** ¶ ⑥ A înghesui: **~ cu ușa pe cineva**, a-l pune la strîmtoare, a-l strîmtora, a-l constrînge, a-l sili să facă ceva: **m'o strîns cu ușa Grecul, dar oiu să mă fac surd** (ALECS.) ¶ ⑦ A apropia tare unul de altul, apăsînd cu putere, a încleșta: **~ pumnul, dinții (de durere, de frică, de mînie); ~ ochii** (spre a nu vedea) ¶ ⑧ A face să stea laolaltă, a pune împreună, a grămădi la un loc, a culege; a întruni, a aduna: **~ bucatele de pe cîmp; ~ fînul; ~ birurile; Bator Jigmond... cuprinzînd țara Ardealului iar către sine, au început a strîngere oști împotriva lui Bașta George** (M.-COST.) ¶ ⑨ A agonisi, a economisi, a pune de-o parte: **ce folos iaste că s'ai și strînge aur și argint mult, moartea vine și avuția rămîne** (VARL.); **strînge bani albi pentru zile negre** (PANN); **ce a strîns într'o vară, a cheltuit într'o seară** (ZNN) ¶ ⑩ A pune bine, a așeza în ordine, la locul destinat; a deretica: **a-și ~ cărțile; ~ patul, așternutul, masa; ~ lucrurile în odaie.**

2. *vb. intr.* ① A face o mișcare ca și cînd ar vrea să apropie ceva, să înghesuie laolaltă: **~ din umeri; ~ din buze**, a face un gest de nemulțumire, de dispreț; **~ din sprîncene**, a încreți din sprîncene, a se posomorî ¶ ② **~ prin casă**, a deretica.

3. *vb. refl.* ① A se apropia tare unul de altul membrele corpului, înghesuindu-se, făcîndu-se ghem: **a se ~ de durere** ¶ ② A se grămădi la un loc, a se întruni, a veni mulți laolaltă, a se aduna: **și zise Dumnezeu: strîngă-se apele de s pt ceriu într'un loc, să se vază uscatul** (PAL.); **ne-om strînge aice numai sara la mîncare** (SB.); **zăbovind Ștefan-Vodă acolo pînă a se strîngere oștile toate** (GR.-UR.); **ca să scapi de purici, pune bojii sau pelin în casă, că toți puricii se vor strînge pe ei** (GOR.); **ca albine la roiu se strîng** (GOL.) [lat. s t r î n g ĕ r e].

STRÎNGERE *sf.* Faptul de a s t r î n g e: **o ~ de mînă; cu ~ de inimă intrai la tatăl meu** (GN.).

STRÎNS, ‡ STRINS 1. *adj. p.* STRÎNGE (în toate înțelesurile): **haină ~ă pe trup; un pumn ~; pat, așternut ~; odaie ~ă**, odaie deretîcată; Ⓕ: **~ cu ușa**, constrîns, strîmtorat, silit să facă ceva neavînd încotro; **avere ~ă; oameni strînși la sfat** ¶¶ Ⓒ NESTRÎNS; — *adv.*: **a lega ~.**

2. *sbst.* Faptul de a strînge: **~ul funiei, pînzelor; ~ul fînului; ardeau căpițele de fîn, clăile și șirele de grîu, că era tocmai în strînsul bucatelor** (I.-GH.).

3. *sbst.* ♯ Ⓟ Boală a copiilor, caracterizată prin colici cari îi fac să se ghemuească, să țipe, să plîngă și să nu poată dormi: **tatăl să nu ție copilul în brațe cu mîinile încleștate, că se îmbolnăvește de ~** (PAMF.).

STRÎNSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Strîngere: **o ~ de mînă** ¶ ② *Trans.* = STRÎMTORARE②: **pe servitoarea împăratului Țiganca o au fost trimes, căci în toate strînsăturile trimetea Țiganca pe cîte-cineva** (RET.) ¶ ③ ♯ Ⓟ (MAR.) = STRÎNS 3 [s t r î n s].

STRÎNSOARE, ‡ STRINSOARE *sf.* ① Strîngere, încleștare, apăsare: **~ de mînă; a simțit o cindată strînsoare de inimă** (S.-ALD.) ¶ ② † Recoltă; agonisită: **în anul acesta... omul a făcut mai multă strînsoare decît avea în toți anii de mai 'na'nte** (SB.); **și de ~ nu se mai satură, pînă ce-și vinde tocma și sufletul său** (VARL.); **Leșii n'au nevoință să strîngă avuții, că avuția și strînsoarea o dau și o risipesc** (LET.) ¶ ③ † Ananghe, strîmtorare, strîmtoare: **unii... cînd văd pre vre-un om de omenie, sau mai bun decît dînșii, în vre-o primejdie sau în vre-o strînsoare, și ei sar asupra lui** (TICH.) ¶ ④ ‡ Supărare, neliniște: **Tătarii sînt lupi apucători, pradă, robesc, bat și căznesc pre creștini, neavînd grijă nici strînsoare de mărzacii lor** (NEC.) ¶ ⑤ ‡ Caznă, tortură: **strînsoare mare pentru bani făcea tuturor, și boierilor și neguțătorilor și a toată țara, muncindu-i și căznindu-i pre toți în toate chipurile** (N.-COST.) [s t r î n s].

STRÎNSURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Strîngere: **pe preot l-au găsit... legat butuc, cu mușchii curmați de strînsura frînghiilor** (CAR.) ¶ ② Agonisită, avere strînsă: **nu e avuție trainică din banul furat și... strînsura rea nu ține mult în punga tîlharului** (JIP.) ¶ ③ Recoltă, tot ce strînge omul de pe cîmp, provizie de bucate: **i-a ars strînsura** (PAMF.); **Am un sac Plin de mac, Șade 'n jos cu gura, Nu-și varsă strînsura** (GOR.), *ghicitoare despre* „coșul (de fum)" ¶ ④ Adunare de oameni: **petre-**

cînd toată strînsura în veselie, cu joc și cu băuturi, ...iată că se repeziră trei zmei (SB.); *în spec.* mulțime de oameni, de ostași, adunați fără alegere, din diferite locuri și de tot soiul: au dat dos cu catanele și cu strînsura lui, intrînd prin locuri grele, prin munți; (MUST.) *mai adesea* (oameni, oaste) de ~: slugile boierești lăsau pre stăpînii săi și alergau de se scriau la steaguri, oaste de ~ din tîrg, mai mulți fără de arme decît cu arme (NEC.); în oastea lui de ~ sînt mulți Bulgari și Sîrbi (VLAH.) [s t r î n s].

○ **STRÎNȘTE**, STRIȘT(I)E *sf.* = TRIȘTE: și noi vom întoarce în strînște bună La dăruite nouă hotară (BD.-DEL.); se făcu stăpîn și pe tolba în care-și ținea el lucrușcarele lui scumpe, pentru vremuri de grea striștie (FLOR.).

Fig. 4659. Strobil.

***STROBIL** *sm* ♣ Con sau fruct compus al coniferelor, cucuruz (de brad, de pin, etc.) (▣ 4659) [fr.].

○ **STROBOLI** ☛ STROPOLI.

○ **STROCȘI** (-ocșesc) *vb. tr. Trans.* A s t r o p ș i, a turti, a strivi: Fă-mi o mămăligă mare... Că de foame mă strocșește (RET.).

○ **STROD** = STRAT ⑩: ~ul Rusaliilor (PAMF.) (LAUG.).

***STROFĂ** (*pl.*-fe) *sf.* ① ⛛ ✪ În teatrul grec: partea cîntată de cor în timp ce trecea de la stînga la dreapta, în opoziție cu „antistrofa" ¶ ② ❦ Număr oare-care de versuri, într'o poezie, care constitue adesea un tot complet [fr. s t r o p h e].

○ **STROH** *sbst. Mold. Bucov. Maram.* ① Scuturătură de fîn uscat: în ziua de Sîn-Toader... fetele se lau cu ~ de la vite, ca să le crească părul mare și frumos (GOR.); voi, mangosiților și farfasiților, de cîte ori iți fi dormit în ~ și pe tîrnomată! (CRG.) ¶ ② Stratul, culcușul de paie al porcilor (PAMF.) [vsl. *s ŭ t r o h ŭ < s ŭ t r ĕ t i].

○ **STROIU** *sbst. Mold. Bucov.* A bate la ~, a purta în ~, a face să treacă cel vinovat printr'un șir de soldați înarmați cu vergi, cu cari aceștia trebue să-l bată (pedeapsă disciplinară uzitată în vechea oștire rusească): poroncește să-mi aducă niște palce, că am să-i bat la ~, să pomenească ei cît or trăi (CRG.); îl judecară să-l poarte pe-o uliță de-atîtea și de-atîtea ori în ~ (SB.) [rus. s t r o j].

○ **STROLIMBAT** = STURLUIBAT.

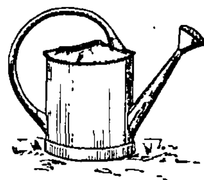
STROP *sm.* ① Picătură: din cînd în cînd auzi cîte un ~ picurînd din tavanul scund (VLAH.); bălăcea cu nuiaua prin apă și făcea haz cum sar ~i de apă (ISP.); E-atît de tînără și nouă... Că parc'ar fi un ~ de rouă (D.-ZAMF.); ea muri liniștită, fără ~ de lacrimă (DLVR.); Ce cade 'n apă și nu face ~i? (PAMF.), *ghicitoare despre* „frunză" ¶ ② *Pr. ext.* Cantitate cît se poate de mică: să nu te 'ncumeți a bea un ~ de apă (MERA); cîți drumeți treceau prin țară, toți... gustau un ~ de vin (SLV.); Ⓕ: va să zică am dus un ~ de fericire în casa lor (BR.-VN.); ~ de viață, ~i de lumină (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ Lacrimă: ...tu ramura s'o 'ngropi, Asupra ei să cadă a ochilor tăi ~i (EMIN.) [s t r o p i].

○ **STROPELNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Băn.* (LIUB.) = PRAFTORIȚĂ [s t r o p i].

STROPI (-opesc) *vb. tr.* ① A uda pe deasupra, aruncînd puțin cîte puțin apă sau alt lichid peste ceva: ~ florile, straturile de legume; ~ cu aghiasmă, ~ strada ¶ ② ~ cu noroiu, a murdări cu stropi de noroiu ¶ ③ *F* A-și ~ măseaua, a bea o cantitate bunicică de vin, de rachiu, etc., a se chercheli: după ce-și stropi nițel măseaua, boierul simți că-l mănîncă limba (ISP.).

STROPIT 1. *adj.* ① *p.* STROPI ¶ ② Ⓕ Împestrițat, înflorat: În haină albastră ~ă cu aur (EMIN.); irinele erau cusute în fir și ~e cu pietre scumpe (MERA).

2. *sbst.* Faptul de a stropi: ~ul florilor.

Fig. 4660. Stropitoare.

STROPITOARE *sf.* ① Vas de grădinărie cu care se stropesc florile (▣ 4660): ia cu ~a apă din putina cea mare... și stropește rînd pe rînd toate brazdele de flori (BR.-VN.) ¶ ② *Bucov.* = PRAFTORIȚĂ: fierariul l-a primit bucuros și l-a pus... apoi cu cleștele și cu ~a la vatra de foc (SB.) [s t r o p i].

STROPITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s t r o p i; rezultatul acestei acțiuni: cu o ~ de ploaie, pămîntul nu se moie (ZNN) ¶ ② Strop de var, de noroiu, etc.: cositorii, în întinderi, păreau niște stropituri de var (SAD.); ~ de noroiu; Ⓕ: între fie-care ~ de lumină din calea lactee sînt milioane de poște de singurătate (D.-ZAMF.).

STROPOLEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a s t r o p o l i.

STROPOLI, ○ STROBOLI (-olesc) *vb. tr.* și *intr.* A face lucrări mărunte prin casă, în gospodărie: muncea să se răpuie și-și ținea casa cu rostul ei, stropolind și deretecînd prin vecini (DLVR.); am mai stropolit și p'acasă cîte ceva (JIP.); cînd o vedeai strobolind după treburile casei... nu-ți venea să-ți mai iei ochii de la ea (S.-ALD.) [comp. bg. t r o p o l j a „a umbla încoace și încolo tropăind cu picioarele"].

STROPȘALĂ (*pl.*-șeli) *sf.* ① Faptul de a s t r o p ș i, bătaie cruntă ¶ ② ✗ Ⓟ (MAR.) (BRL.) = EPILEPSIE.

STROPȘI (-șesc) 1. *vb. tr. Mold. Tr.-Carp.* ① A călca cu picioarele: cînd-l va stropși cu picioarele sau-l va ucide cu pumnii ponciș în inimă, pînă-l va omorî (PRV.-MB.); (calul) pre nepriiatin cu gura au fost apucînd și, dîndu-l gios, cu picioarele l-au fost stropșind (CANT.); Ⓕ: Sultan Mehmet... au socotit singur să meargă să stropșească țara Moldovei (GR.-UR.) ¶ ② A strivi, a sdrobi: vîrfurile ramurilor tinere de salcie... se stropșesc într'un vas de lut, astfel încît să se facă din toate un aluat verde-gălbuiu (PAMF.); Ⓕ: Traian ...după ce au stropșit pe Dachi, an adus în Dachia slobozii de Romani (CANT.) ¶ ③ *F* A stîlci în bătaie, a bate crunt: unul m'a stropși și altul m'a omorî de-oiu zice vr'un cuvînt (ALECS.); nu-ți fugi voi cu mine? ...că iată cum vă chinuesc și vă stropșesc în toate zilele (SB.) ¶ ④ A ciunti, a schilodi: da cine ți-o stropșit aripa? (FLOR.) ¶ ⑤ A poci, a sclcia, a schimonosi: socrul meu a găsit de cuviință a-și stropși numele, pentru ca să-și înlesnească cariera (ALECS.).

2. *vb. refl.* ① ✗ Ⓟ A căpăta epilepsia ¶ ② A se ~ la cineva, a se răsti: Preotesei îi răcnește Și la dînsa se stropșește (SEV.); Ivan, ...văzînd că Moartea dă ocoală peste dînsul, se stropșește la ea (CRG.) [*s t r o v ș i, metatezat din *s t r o ș v i < bg. s t r o š v a m ŭ „a fărîma"; comp. și rut. s t r o š t i t i].

STROPȘIT *adj. p.* STROPȘI. ① Călcat cu picioarele: pîlcuri întregi se abăteau ~e 'n picioarele cailor (VLAH.) ¶ ② Strivit, sdrobit: se pun ca legătură la inimă mere pădurețe cojite și ~e (PAMF.) ¶ ③ Epileptic, năbădăios; smintit: iar ~ul de Ioan... face o hodorogeală și un tărăboiu, de-ți ia auzul (CRG) ¶ ④ *F* Pocit, slut: ba-i drege tu pe cine ai mai dres, ~ule! (ALECS.).

STROPȘITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a s t r o p ș i; călcare cu picioarele; strivire: umflat preste tot de stropșiturile ce-l stropșise oștenii (DOS.).

STROPULEȚ *sm. dim.* STROP.

***STRUCTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① 🏠 Modul cum e clădit un edificiu ¶ ② Ⓕ ✒ Ordonarea, alcătuirea părților unui discurs, unei poeme, unei opere literare ¶ ③ ⚭ Modul de grupare a moleculelor într'o substanță minerală: structura unui corp cristalin, unei roce ¶ ④ Modul de așezare între ele a părților corpului unui animal sau unui vegetal [fr.].

○ **STRUG** ☛ STRUNG.

STRUGI = STRUJI.

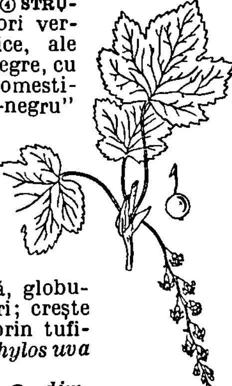
STRUGUR ☛ STRUGURE.

Fig. 4661. Struguri.

STRUGURAȘ *sm.* ♣ ① *dim.* STRUGURE ① ②: Nici o poamă nu-i dulcie Ca ~ul din vie (IK.-BRS.); mălinii din jurul curții boierești erau albi, încărcați de ~i înfloriți (SAD.) ¶ ② = RUSULICĂ ¶ ③ STRUGURAȘI-ROȘII = COACĂZĂ ①.

STRUGURE, † STRUGUR *sm.* ♣ ① Roada viței de vie (*Mold. Bucov.* „poamă") (▣ 4661): struguri albi, negri, verzi; o ciorchină de struguri va spăla cu vin îmbrăcămintea sa și cu sîngele strugurului învăltura sa (BIBL.); Deci acestea toate, cum se adunară, Pe mustosul strugur îl înfățișară (PANN); Ⓟ: vulpea, cînd n'ajunge la struguri, zice că sînt acri ¶ ② *Mold. Bucov.* = CIORCHINĂ: ... s'o scrie, Cu cerneală vișinie Și cu condeieș de pană, Gura ei, strugur de poamă (VOR.); trebue să fie cineva un

frige-linte... pentru ca să facă gură pentru un strugur (ALECS.); — *adv.* a sta ~, a sta îndesat (unul lîngă altul): steteau bubele pe el strugur (PAMF.) ¶ ③ STRUGURUL-LUPULUI = DALAC② ¶ ④ STRUGURI-NEGRI, arbust cu flori verzui, pe dinăuntru roșiatice, ale cărui fructe, niște boabe negre, cu miros caracteristic, sînt comestibile; numiți și „coacăz-negru" *(Ribes nigrum)* (▣ 4662) ¶ ⑤ STRUGURI-SPINOȘI = AGRIȘ① ¶ ⑥ STRUGURII-URSULUI, arbust totdeauna verde, cu flori trandafirii, plecate în jos și așezate în ciorchine scurte la vîrful ramurilor; fructul lui, comestibil, e o drupă mică, globuloasă, roșie, cu 5 sîmburi; crește prin pădurile de brad, prin tufișuri și pe stînci *(Arctostaphylos uva ursi)* (▪ 4663).

Fig. 4662. Struguri-negri.

STRUGUREL *sm.* ♣ ① *dim.* STRUGURE ① ② ¶ ② = OCHII-ȘORICELULUI ¶ ③ *pl. Trans.* STRUGUREI (-ROȘII) = COACĂZĂ①.

○ **STRUJAN**, STRUJEAN *sm. Mold. Bucov. Trans.* ♣ = COCEAN 1 : să se lucreze bine..., făcîndu-se moșinoaie bune la rădăcina fieste-căruia strujan (ORĂGH.); strujenii uscați sînt mult mai hrănitori decît fînul cel mai bun (ION.); flăcăii și fetele făcură roată printre glugile cu strujeni (SAD.); era sec... ca un strujan despoiat de foi (RET.) [s t r u j i].

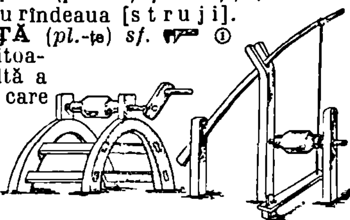

Fig. 4663. Strugurii-ursului.

STRUJI (-ujesc) *vb. tr.* ① ‡ A răzui: o spînzurară de o strujea cu brînci de fier (COS.) ¶ ② A ciopli (cu cuțitul, cu dalta, etc.): strujind cu iscusință fel de fel de lucruri din lemn de tisă (GRIG.); nu e dat tuturor a crea ziceri și a băga scalpelul în biata limbă, pentru a ~ cum li se pare (NEGR.) ¶ ③ A da la strung: și deasupra, peste toate, Ghioaga Domnului strujește (O.-ZAMF.) ¶ ④ A scoate frunzele de pe o creangă, fulgii de pe cotoarele penelor, boabele de pe o ciorchină, etc.: se culege droghița și se strujește de flori și de frunze (PAMF.) [vsl. s t r u ž i t i].

STRUJIT 1. *adj. p.* STRUJI ¶¶ Ⓒ NESTRUJIT. 2. *sbst.* Faptul de a struji: blajina noră migăia prin casă, acuși la ~ pene, acuși îmbăla tortul (CRG.).

STRUJITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Talași, așchii scoase din scîndură cu rîndeaua [s t r u j i].

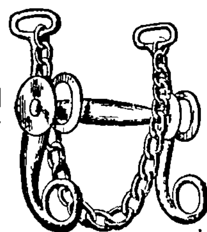
STRUJNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① ‡ Răzuș, răzuitoare ¶ ② Unealtă a rotarului cu care strujește căpățînile de la roți; numită și „strung" sau „strug" (▪ 4664) [srb. s t r u ž n i c a].

Fig. 4664. Strujnițe.

○ **STRULUIBAT** ☛ STURLUIBAT.

○ **STRUMĂNARE**, STRUMUNARE = STRĂMURARE.

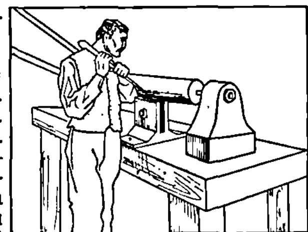
STRUNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① ♩ = COARDĂ¹④: fetele fură strune de la scripcă și le leagă de mînă, ca să fie așa iubite cum e iubit tonul strunelor (GOR.); Ⓕ: toate strunele inimii sale vibrau cîntece de dragoste (GN.); a zice din ~, a cînta din vioară, din cobză: Zi, cobzar, mereu din ~ (O.-ZAMF.); F a-și drege struna, a-și drege glasul: Pisoiul își drese struna și răsună glasul bas (PANN); a bate, a cînta în struna cuiva, a ținea partea cuiva, a-l aproba, a-i face pe plac (pe voie), a-i ținea hangul: ei trăesc ca un fel de paraziți intelectuali, bătînd în struna tuturora (VLAH.); îi cînt în ~, că n'am ce face (PAMF.) ¶ ② Sfoara răsucită care întinde ferestrăul, coardă; *de aci*, Ⓕ linie dreaptă: cu care 'n ~ dreaptă prin Ștefan (-Vodă) mă cobor din Cezar! (ALECS.); F: a merge ~, a merge bine, fără piedici, cu spor: mergea treaba ~ și cu spor în toate (VAS.); toate cu măsură sînt clădite și pentru aia merg ~ și neted (JIP.); învățătura mergea, nu mergea, dar nebuniile mergeau ~ (GN.) ¶ ③ Lănțișor ce se prinde de partea de sus a zăbalei și înconjoară bărbia calului, acățîndu-se în partea stîngă de cîrligul zăbalei (▣ 4665); Ⓕ a ținea în ~, a ținea în frîu, a înfrîna, a opri: noua curte domnească din București... era plină de o gloată posomorîtă pe care abia o ținea în ~ un șireag îndesat de dorobanți și de aprozi (ODOB.) ¶ ④ ♣ STRUNA-COCOȘULUI ☛ COCOȘ ④ [vsl. s t r u n a].

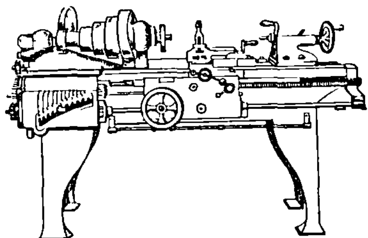

Fig. 4665. Strună.

† **STRUNCINA**... ☛ SDRUNCINA...

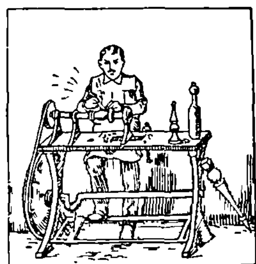
STRUNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* = CORDAR① [s t r u n i].

STRUNG, *Mold. Tr.-Carp.* STRUG (*pl.* -guri) *sn.* ① Unealtă a strungarului, a rotarului, a mecanicului, etc. cu care se rotunjește și se fasonează lemnul sau fierul (▣ 4666, 4667): i-au trimis adecă o biță tăiată în strug, care era pe o formă de groasă la amîndouă capetele (RET.); Ⓕ: cum de nu-i văzusem... pioorușele cele mici, făcute la strung, pe cari le desmierda apa! (GN.) ¶ ② = STRUJNIȚĂ [vsl. s t r u g ŭ].

Fig. 4666. Strung.

Fig. 4667. Strung.

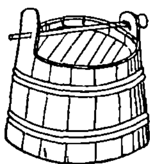
STRUNGĂ (*pl.* -gi) *sf.* ① Îngrăditură de crengi, de scînduri sau de bîrne în formă de semi-elipsă, ce se face pe lîngă o stînă, spre a se băga oile ce trebue să fie mulse; ele intră printr'o deschizătură îngustă, făcută la spatele acestei îngrădituri, un fel de portiță, numită „coada strungii"; la muls, oile ies una cîte una prin „spătările" sau „ușile" strungii, tăiate în păretele de bîrne al acesteia (☛ TAB. XLIX, C, G): Strigă, strigă, să se strîngă Fetele din valea lungă, Ca oițele la ~ (IK.-BRS.); după ce-și ducea oile la curte și le da pe mîna baciului, ca să le treacă prin ~, Fuior era slobod o vreme (SAD.); feciorul se puse 'n ~ să-și mulgă oile (RET.) ¶ ② Trecătoare îngustă, spintecătură între doi munți; vale pe unde se poate trece: pe-acolo trece noua cale ferată, care desfundă munții și răzbate prin strunga de la Turnu-roșu în Transilvania (VLAH.); prin strunga Prahovei, îți închipui malurile Dunării, marele fluviu românesc (UR.); La capătu-i din dreapta se prelungește-o ~, Prin care ostășimea curge ca un șivoiu (ALECS.) ¶ ③ Deschizătură, spărtură (într'un gard, etc.), pe unde se poate trece: zmeoaica... dădu un ocol jur împrejurul grădinii, doară va afla ceva ~ undeva, ceva spărtură, dar pace! (RET.) ¶ ④ Răritură între dinți (*în spec.* între cei doi dinți incizivi din față, sus sau jos): cînd zîmbea, se arătau, sub mustața tunsă scurt, niște dinți lungi, cu ~ mare la mijloc (SAD.); dacă are cineva ~ între dinții cei de deasupra, dinainte... se zice că este lumeț (GOR.) [cuvînt străvechiu, de origine necunoscută, care

Fig. 4668. Strungar.

a pătruns, din graiul ciobanilor români, în limbile tuturor popoarelor (Slavi, Unguri, Greci, Albanezi, etc.) cu cari aceştia au venit în atingere].

STRUNGAR[1], *Olten. Mold. Tr.-Carp.* STRUGAR *sm.* ⊕ Meşteşugar care lucrează lemnul sau metalele la s t r u n g (▣ 4668): omul viclean se întoarce ca sulul la strugari, cînd într'o parte, cînd într'alta îşi arată faţa (GOL.); lemnul de dracilă este întrebuinţat de strungari, fiindcă se lucrează uşor şi prinde lesne lustru (ION.) [comp. şi srb. s t r u g a r, bg. s t r u g a r ĭ].

STRUNGAR[2], *Băn.* STRUNGAŞ *sm.* Ciobănaşul care mînă oile una cîte una în s t r u n g ă, spre a fi mulse, mînător: era la stînă şi un strungar, un băiet... ca de paisprezece, cincisprezece ani (VAS.); despre ziuă... strungarul nostru... s'a dus în Humuleşti, cale de două ceasuri cu piciorul, şi a înştiinţat pe tata (CRG.).

Fig. 4669. Strungăreaţă.

STRUNGĂREAŢĂ (*pl.*-ețe) *sf.* ① = STRUNGĂ④: dinţi laţi şi petrecuţi pe din două c'o largă ~ (OLVR.) ¶ ② Găleată în care se mulg oile (▣ 4669: am şi eu o oiţă, mă duc s'o mulg în ~, ca să nu mergeţi chiar neînfruptaţi de la stînă (RET.) [s t r u n g ă].

STRUNGĂRI, *Mold. Tr.-Carp.* STRUGĂRI (-ăresc) *vb. tr.* şi *intr.* A lucra, a fasona (lemnele, metalele, etc.) la strung [s t r u n g a r[1]].

STRUNGĂRIE, *Mold. Tr.-Carp.* STRUGĂRIE *sf.* ① ⊕ Atelierul strungarului ¶ ② ⊕ Meseria strungarului: pe lîngă lucrul cîmpului, el mai ştia şi multe meşteşuguri: strugăria, butnăria, grădinăria (GN.) ¶ ③ Prăvălie în care se vînd obiecte lucrate la strung [s t r u n g a r[1], s t r u g a r].

○ **STRUNGAŞ** ☛ STRUNGAR[2].

STRUNGULIŢĂ, STRUNGUŢĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* STRUNGĂ①: să mă îngropi în strunguţa oilor (ŞEZ.).

STRUNI (-unesc) *vb. tr.* ① A întinde s t r u n a ferestrăului, învîrtind pana ¶ ② A strînge tare calul din frîu, spre a-l îndemna la fugă: Calul merge, en-l strunesc, Duşmanii văd şi plesnesc (VOR.); lasă, moşule, nu struni aşa gura murgului, că i-o sîngera (GRL.); bătrînul dădu două bice tari cailor, apoi... îi struni cu putere, lăsîndu-se pe spate (SAO.) ¶ ③ Ⓕ A ţinea în frîu, a înfrîna, a înstruna: le-oiu struni şi nu le-oiu lăsa nici pas a ieşi din casă (CRG.); de geaba l-a strunit şi l-a mustret şi l-a închis şi l-a surchidit (VLAH.); *F*: a-şi ~ limba, a-şi pune frîu la gură.

STRUP *sbst.* O parte a hamurilor, crucea hamutului, cureaua vînării (☛ ▣ 2507) [lat. s t r u p p u s].

STRUŢ[1] *sm.* Cea mai mare din păsări, din clasa alergătoarelor, cu picioarele foarte lungi şi puternice, întrecînd în fugă şi calul cel mai iute; e vînat mult pentru penele sale de la vîrful aripilor şi al cozii, albe, încreţite şi moi ca mătasea; ouăle lui sînt aşa de mari, încît ar încăpea în ele peste 30 de ouă de găină; trăeşte în Africa unde, spre a nu fi nimicit de desele vînători, s'au făcut crescătorii de struţi, cărora li se taie penele cele frumoase, pe măsură ce cresc (*Struthio camelus*) (▣ 4670): O cumpănă se 'naltă aproape de un puţ, Şi 'n orizon se 'ndoaie ca gîtul unui ~ (ALECS.) [cuvînt cărturăresc din lat. s t r u t h i o].

Fig. 4670. Struţ.

○ **STRUŢ**[2] (*pl.*-uturi) *sn.* *Trans. Băn.* ① Buchet de flori naturale sau făcute din strămături de lînă, pe care-l poartă fetele în mînă, iar flăcăii la pălărie: M'or ieli şi mîndrele, În trei luni, ou trei cununi... Cu struţuri de strămături, Şi numai prin şezători, Cu struţuri verde de flori (BRL.) ¶ ② STRUŢUL-MIRELUI = BĂTRÎNIŞ [germ. S t r a u s s].

○ **STRUŢIŞOR** (*pl.*-oare) *sn.* *dim.* STRUŢ[2]: ~ de viorele, Dulce ţi-i guriţa, lele (IK.-BRS.).

○ **STRUŢUŞOR** (*pl.*-oare) 1. *sn.* *dim.* STRUŢ[2].

2. *sm.* = BRĂDIŞOR ⑦.

***STUC** *sbst.* Un fel de mortar compus din var, ghips şi praf de marmoră, care, uscat şi lustruit, imită marmora; e întrebuinţat la tencuitul zidurilor, la facerea ornamentelor de arhitectură, etc. [fr.].

***STUCATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Ornament de zidărie, de arhitectură, făcut din stuc [it. s t u c c a t u r a].

○ **STUCHI...** = STUPI...

○ **STUCNI** (-nesc) *vb. tr.* *Băn.* A împinge înapoi (*în spec.* boii cu carul) [srb. s t u k n u t i].

Fig. 4671. Studeniţă.

STUDENIŢĂ, STUDINIŢĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① (P = SCORBUT ¶ ② Plantă cu tulpina foarte ramificată, cu flori albe, solitare, la subţioara frunzelor; creşte prin locuri sterpe, nisipoase şi pietroase; numită şi „năsiparniţă" (*Arenaria serpyllifolia*) (▪ 4671) ¶ ③ Plantă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori verzui reunite la vîrful tulpinii; creşte prin locuri pietroase, pe lîngă pîraie şi în păşunile stîncoase din regiunea munţilor (*Scleranthus uncinatus*) ¶ ④ = TĂMÎIŢĂ ② [srb. s t u d e n i c a „frig"; bg. s t u d e n i c a „numele unei plante"].

***STUDENT** *sm.*, STUDENTĂ (*pl.* -te) *sf.* Cel ce, aceea care urmează cursurile unei universităţi sau unei şcoale superioare: ~ în litere, în medicină; ~ la Şcoala de arhitectură, la Academia comercială [it. s t u d e n t e].

***STUDENŢESC** *adj.* Privitor la s t u d e n ţ i, ce ţine de studenţi: viaţă studenţească.

***STUDENŢIME** *sf. col.* STUDENT. Toţi studenţii, corporaţiunea studenţilor.

***STUDIA** (-diez) *vb. tr.* ① A se ocupa cu studiul: ~ matematicile ¶ ② A învăţa să cînte din gură sau dintr'un instrument de muzică: ~ cîntul, vioara ¶ ③ Ⓕ A observa cu băgare de seamă: ~ un fenomen [it. s t u d i a r e].

***STUDIAT** *adj. p.* STUDIA. ① Care a format obiectul unui studiu ¶ ② Lucrat cu îngrijire, cu multă osteneală: un tablou bine ~; un discurs ~ ¶ ③ Ⓕ Afectat, care nu e natural: o atitudine ~ă ¶¶ Ⓒ NESTUDIAT.

STUDINIŢĂ ☛ STUDENIŢĂ.

***STUDIO** *sbst.* ① Atelier de artist ¶ ② Local unde se fotografiază scenele cinematografice [engl.].

***STUDIOS** *adj.* Căruia-i place să înveţe, sîrguitor la studiu: tinerimea studioasă [fr. s t u d i e u x].

***STUDIU** (*pl.*-dii) *sn.* ① Aplicarea minţii pentru a învăţa adînc o ştiinţă sau o artă ¶ ② *pl.* Diferitele grade de instrucţiune: a-şi face, a-şi termina studiile ¶ ③ Învăţarea unui rol pe din afară ¶ ④ A pune o piesă în ~, a începe repetiţiile piesei ¶ ⑤ Lucrare pregătitoare: a pune în ~ un proiect de drum de fier ¶ ⑥ Desen, sculptură ce se face ca exerciţiu ¶ ⑦ Compoziţie muzicală cu care se fac exerciţii [lat. s t u d i u m, cu înţelesurile fr. é t u d e].

Fig. 4672. Stuf.

STUF (*pl.*-furi), STUH (*pl.*-huri) *sn.* ① Mare plantă ierboasă din fam. gramineelor, cu tulpina dreaptă şi vîrtoasă, cu frunze verzi-albăstrii şi flori ce bat în violet sau gălbuie; creşte prin mlaştini şi ape line sau stătătoare, pe malurile lacurilor şi rîurilor, formînd stuhării întinse; se întrebuinţează la facerea măturilor şi la acoperirea caselor; numită şi „stuh-de-baltă" sau „trestie(-de-baltă") (*Phragmites communis*) (▪ 4672): ieşiţele speriete... se ascundeau în stuful şi în papura de pe mal (ODOB.); am ieşit înnotînd... şi m'am ascuns în nişte ~ care era lîngă baltă (ALECS.); ţâra-

nul se mulțămește cu două odăi, acoperite cu stuh (IRG.) ¶ ② ♣ ~ (-DE-CÎMP) = TRESTIE-DE-CÎMPURI ¶ ③ F *F* Păr foarte des, ciuf: își petrecu mîna prin stuful de păr din frunte (VOR.); ochii în cap îi erau numai cît alica, iar capul, cu stuf cu tot... cît banița (R.-COD.) ¶ ④ Tufă, tufiș: se întoarse înapoi și ascunse copilul după fîntînă, într'un stuf de flori (ISP.) [lat. vulg. *s t y p h u s, rezultat din contaminarea lui t y p h e „plantă de apă" + s t y p a „stuf de acoperit casa"; comp. și TUFĂ].

STUFĂRIE, STUHĂRIE *sf.* Loc unde crește mult s t u f: vedeam... o stufărie într'o baltă înghețată (SAD.); am lucrat o pepinieră încunjurată cu stufărie (IRG.); porcii... vara să se lase la păscut prin păduri și prin stuhării (ION.); se opri tocmai în stuhăria iazului (GRL.).

STUFĂRIȘ, STUHĂRIȘ, ○ **STUFIRIȘ** (*pl.*-ișuri) *sn.* ① = STUFĂRIE: un colb de argint dă strălucire stufărișului (GRL.); marele iezer Suhaia... pornește din stuhărișul satului Vînătorii și ține mai bine de o poștă (VLAH.) ¶ ② Crîngulet, stufiș (R.-COD.).

STUFAT (*pl.*-aturi) *sn.* ✕ ① Carne sau legume fierte înnăbușit într'un vas bine astupat ¶ ② Mîncare de carne, preparată în felul acesta, cu ceapă și usturoiu [ngr. στουφάτον < it.].

STUFIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* ① = STUFĂRIE: ~uri de papură înaltă, deasă ca peria, astupă viroagele (VLAH.) ¶ ② = TUFIȘ: Ercule... se pitulă cît colea într'un ~ (ISP.); (rîul) mai în jos scapă din albie, prin ~ul de sălcii (VLAH.) [s t u f + t u f i ș].

STUFOS, TUFOS *adj.* ① Cu frunze multe și dese: în dreapta și în stînga... sînt niște nuci stufoși, la cari omul privește cu drag (SLV.); pe zidul de 'mprejmuire... se întinsese lungi ramuri de iederă stufoasă (ODOB.); mai călătorind ei o bucată bună, ajunseră la o pădure deasă și stufoasă (ISP.) ¶ ② *Pr. anal.* Cu păr mult și des: barba sa surie și stufoasă îi acoperea jumătate de obraz (GN.); încruntînd stufoasele lui sprîncene, strîngea pumnii cu convulsiune (FIL.); cosițele ei, lungi și stufoase... îi băteau pulpele (ISP.); vulpoiul începu îndată să-și învîrtească coada cea stufoasă, ca o apărătoare (ODOB.) [t u f ă, influențat de s t u f].

STUFULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* STUF ④: caut să văz de unde vine glasul, și mi se părea că iese din mijlocul unui ~ de pomișori (ISP.).

STUH... ☛ STUF...

STUHUI (-uesc) *vb. tr.* A acoperi (o casă) cu s t u h.

STUHUIT *adj. p.* STUHUI. Acoperit cu stuh: grăjdișoare făcute... de nuiele, și lipite și ~e bine, ca să le fie cald (viteilor) (ION.) ¶¶ Ⓒ NESTUHUIT: grăjdișorul viteilor... să fie nelipit și nestuhuit vara, pentru ca să tragă vîntul (ORĂGH.).

STUP *sm.* ① ♣ Locul unde se adăpostesc albinele și în care fabrică mierea și ceara; trunchiul scorburos care le-a servit dintru 'ntîiu de locuință, a fost înlocuit de mîna omului printr'un butuc găurit, printr'o împletitură de nuiele și mai apoi prin niște căsuțe sistematice; e numit, după regiuni, și „șt(i)ubeiu", „uleiu" sau „coșniță" (▣ 4673,

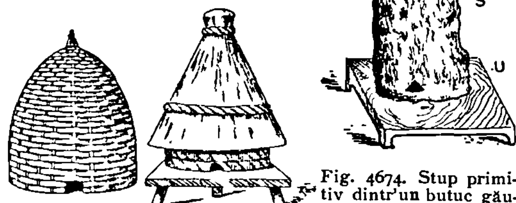

Fig. 4673. Stupi.

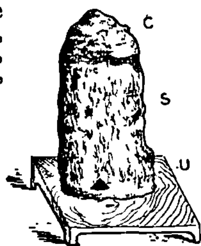

Fig. 4674. Stup primitiv dintr'un butuc găurit. S. Stup. — C. Captalan, căptar. — U. Urdiniș.

4674): ies din gaura acesa la copii ca albinele dintr'un ~ (SB.); sînt alți trîntori de care trebue curățit ~ul (NEGR.); dacă ai ~i, e bine să dăruești unul și finului tău, cînd îi tunzi moțul (MAR.); miere de ~ (RET.), miere de albine; Ⓕ e ca un ~ neretezat (MAR.), se zice despre un om bogat care are de toate în belșug; *de aci*, a fi ~ de bogat, a fi ~ de bani, a fi foarte bogat, putred de bogat: păcat numai că n'are vr'o momiță sau vr'un urs, că s'ar face ~ de bani (ALECS.) ¶ ② ♣ Toate albinele dintr'un stup (matca, albinele lucrătoare, trîntorii): după ce au înflorit merii, ~ii nu mai mor (MAR.) ¶ ③ ♣ IARBA-STUPULUI = ROINIȚĂ¹ [lat. vulg. *s t y p u s < gr. στύπος „trunchiu"].

STUPĂ *sf.* Firele de cînepă rămase între dinții daracului, după ce s'a scos fuiorul; acestea se piaptănă din nou, și rămîn între dinți numai cîlții [lat. s t u p p a].

STUPAI *interj.* Înainte! iară acel gheneral... au și trecut înainte... și au început a striga: stupai ! (NEC.) [rus.].

STUPAR *sm.* ♣ Cel ce îngrijește de s t u p i, păzitorul albinelor (*Mold.* „prisăcar").

STUPĂRIE *sf.* ♣ Ocupațiunea s t u p a r u l u i, creșterea albinelor (*Mold.* „prisăcărie"): stupăria e părăsită, țesătura amorțită, munca îngălată (JIP.).

***STUPEFACȚIUNE, STUPEFACȚIE** *sf.* Încremenire, înmărmurire, înlemnire [fr.].

STUPI (-upesc), **STUCHI** (-uchesc, -uchiu) *vb. tr.* *Mold. Bucov.* = SCUIPA: un puțean scăpa bietele mițe din mînile noastre, pînă ce nu ne zgîriau și ne stupeau (CRG.); cînd îl văd, îmi vine să stupesc și să fug (SAD.); să nu stupești în foc, că-ți stupești sufletul (GOR.); să mă stuchi în ochi, dacă oiu mai vorbi cu el (PAMF.); să nu stuchi, cînd vine vîrtejul spre tine, căci cu asta face semn dracului și vine de te ia (GOR.) [lat. vulg. *s c u p p î r e + s p u t a r e].

***STUPID** *adj.* Tîmpit, nătîng, greoiu la minte: niciodată nu m'am simțit atît de ~ și de ridicul, ca 'n seara acesa (VLAH.) [fr.].

***STUPIDITATE** *sf.* ① Tîmpenie, nătîngie ¶ ② Vorbă sau faptă prostească, de om tîmpit [fr.].

STUPINĂ (*pl.*-ini) *sf.* ♣ Locul unde se țin s t u p i i vara (*Mold.* „prisacă").

STUPINIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ Plantă din fam. orchideelor, cu flori mari, albe, mirositoare, numită și „poroinic"; crește prin păduri și poieni (*Platanthera bifolia*) (▪ 4675) și (*Platanthera chlorantha*) (▪ 4676).

Fig. 4675. Stupiniță. Fig. 4676. Stupiniță.

○ **STUPIT, STUCHIT** (*pl.*-ituri) *sn.* *Mold. Bucov.* ① = SCUIPAT: dar dacă, din întîmplare, ar sări stupitul înspre Golia, cum ți s'ar părea? (CRG.); stupitul cade tot pe obrazele lor (I.-GH.) ¶ ② ♣ STUPIȚUL-CUCULUI ☛ CUC ⑤ ¶ ③ ♣ STUPIȚUL-CUCULUI ☛ CUC ⑥ [s t u p i].

○ **STUPITURĂ, STUCHITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* *Mold. Bucov.* = SCUIPĂTURĂ: mai cîteva scărmănături de cap, mai stupituri, și liniștea e gata (VOR.); cu poticneli și cu fel de fel de sperieturi, că-și făcu sinul numai stuchituri, dă Dumnezeu și ajunge la lumina zilei (FLOR.) [s t u p i].

***STUPOARE** *sf.* Încremenire, înmărmurire [fr. s t u p e u r].

○ **STUPUȘ** (*pl.*-ușuri, -ușe) *sn.* = ASTUPUȘ: astupă gaura cu degetul, pînă voiu afla un ~ ca să astup huda (RET.); se astupă cornul cu un ~ de lemn (GOR.).

† **STUR** *sm.* ① ‡ Țurțur de ghiață (PS.-SCH.) ¶ ② *Mold. Trans.* (DENS.) Țurțur de funingine ¶ ③ *Trans.* (VIC.) Zgură [lat. s t y l u s].

○ **STURICHIȘ** (*pl.*-ișuri) *sn.* ♠ Pădure tînără, deasă, compusă dintr'o amestecătură de specii: se desculță repede 'ntr'un ~ și dă năvală 'n lac la oaie (LUNG.).

○ **STURÎ** = STORÎ.

○ **STURLUIBA** *vb. intr. Mold.* A înnebuni: iaca pozna, că au sturluibat amîndoi! (ALECS.) [refăcut din s t u r l u i b a t].

○ **STURLUIBAT, STRULUIBAT, STURLU(I)BATIC, STRULUIBATEC,** *Băn.* **STRĂLIBAT** *adj.* și *sm.* Cam smintit, spulberat, nebunatic: el e un sturluibat, o vîrtelniță care face sîîrrr! și altă nimic (ALECS.); se duce vechea noastră Moldovă, și în curînd n'o să mai rămîie în ea decît niște struluibați cu mintea stricată (NEGR.); și eu eram vesel ca vremea cea bună și sturlubatic și copilăros ca vîntul în turbarea sa (CRG.); gîndind la apucăturile ei sturlubatice, îmi veni în minte vorba ceea (FLOR.); ești așa de

strulnibateo, încît sînt sigur c'ai uitat tot ce ți-am spus (NEGR.) [lat. *astrolabiatus < lat. medievală astrolabium (= gr. ἀστρολάβιον)].

STURZ *sm.* ① Pasăre brună-roșcată, de 20-23 de cm., cu pieptul pestriț și cu penele parc'ar fi prăfuite, căutată de vînători pentru carnea-i foarte gustoasă; vine la noi din țări depărtate, îndată ce începe să se topească zăpada și trăește prin vii și prin tufișurile din apropierea cîmpiilor; se hrănește cu struguri și cu scorușe, de care e foarte lacomă; numită și „sturzișor", „sturzmic", „sturzul-viilor" sau „brebeneac" *(Turdus musicus)* (▪ 4677); — o varietate a acestei păsări, cu corpul ceva mai

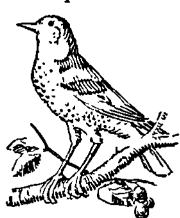

Fig. 4677. Sturzișor.

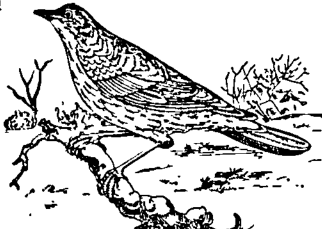

Fig. 4678. Sturz.

mare, cu spinarea măslinie și aripile împestrițate cu alb, și care se hrănește cu insecte, viermi, fructe și semințe, e numită „sturz-mare" sau „sturz-de-vîsc" *(Turdus viscivorus)* (▪ 4678) ¶ ② **STURZ-DE-IARNĂ, STURZ-DE-MUNTE = COCOȘAR** [refăcut din *pl.* *turzi, *sg.* *turd < lat. turdus; cu s- inițial, probabil sub influența lui sturnus].

STURZĂ, STURZOAIE, STURZOAICĂ *sf.* Femela sturzului [sturz].

STURZIȘOR *sm.* ☛ STURZ ①.

STURZULEȚ *sm.* *dim.* STURZ.

SU = SUB [lat. sub].

***SUAV** *adj.* Care produce o senzațiune din cele mai plăcute auzului sau mirosului: **o muzică ~ă; un parfum ~** [fr.].

***SUAVITATE** *sf.* Însușirea a tot ce e suav: **o ~ nespusă se răspîndea în odaie din niște crăci de sulfină aruncate în firida sobei** (D.-ZAMF.) [fr.].

SUB, SUBT, SUPT *prep.* ① Arată situațiunea unui lucru peste care se află alt lucru: **și zise Dumnezeu: strîngă-se apele de supt ceriu într'un loc, să se vază uscatul** (PAL.); **părul e mototolit supt marama ce cade pe spate** (DLVR.); **cartea a căzut sub masă; pisica e sub pat;** ☛ **SUPAT; a ținea ceva ~ braț; lucrurile s'au petrecut ~ ochii mei; a fi ~ drapel** ☛ **DRAPEL; pe ~ mînă** ☛ **MÎNĂ** ① *B) i)* ¶ ② ‡ Aproape de, pe lîngă: **înconjurat-au... creștinii Ancona cu mare putere, un an întreg stînd subt cetate** (N.-COST.) ¶ ③ Arată o subordinațiune, o dependență: **a fi ~ stăpînirea, protecția cuiva; cela ce nu se va pleca supt învățătura judecătoriului, acela face greșală** (PRV.-MB.) ¶ ④ Arată timpul cînd a trăit cineva, momentul cînd s'a întîmplat ceva: **~ domnia lui Cuza** ¶ ⑤ Spre (temporal), pe la: **La un han din drumul mare într'un Ungur, cam sub sară** (SPER.); **SUB(T)-AMIAZĂ** ☛ **AMIAZI** 1 ¶ ⑥ **SUB-** se alipește adesea de adjective, substantive sau verbe, spre a forma cuvinte compuse, spre a arăta un grad inferior, o situațiune mai joasă, etc.: **sub alpin, sub-înțeles, sub marin; sub-director, sub-prefect; a sub înțelege**, etc. [lat. subtus].

***SUBALPIN** *adj.* Care e situat dedesubtul Alpilor sau mai jos de munții înalți [fr.].

***SUBALTERN, SUBALTERNĂ** *(pl.-ne)* *adj.* și *sm. f.* Care ascultă de altul, care este subt ordinele unuia sau mai multora: **un funcționar ~; directorul... dete brațul d-nei Moroi, lăsînd în urmă pe subalternul său** (DLVR.) [fr.].

‡**SUBAȘĂ** *(pl.-ași)* *sm.* Primar de sat; agent de poliție (în Turcia) (▪ 4679): **au pus Turcii prin subași, după obiceiul lor** (NEC.) [tc. subasy].

***SUB-BIBLIOTECAR** *sm.* Funcționar care este sub ordinele imediate ale unui bibliotecar.

***SUB-CHIRIAȘ** *sm.* Cel ce ia cu chirie o parte din imobilul închiriat de altul de la proprietar.

***SUB-COMISAR** *sm.* Ajutor al comisarului și care-l înlocuește la nevoie.

***SUB-COMISIUNE, SUB-COMISIE** *sf.* Totalitatea persoanelor însărcinate de o comisiune să examineze o lature particulară a unei chestiuni.

***SUB-COMITET** *(pl.-ete)* *sn.* Comitet cu un număr mai restrîns de persoane numit de un alt comitet pentru a pregăti anumite lucrări.

***SUBCUTANEU** *adj.* ① Așezat sub piele ¶ ② Care pătrunde sub piele: **injecție subcutanee** [fr. sous-cutané].

***SUB-DIRECTOR** *sm.*, **SUB-DIRECTOARE** *sf.* Persoana care vine imediat după director sau după directoare, în conducerea unei administrațiuni, unei instituțiuni, unei case de comerț, unui stabiliment de industrie, etc. și care-i ține locul la nevoie.

Fig. 4679. Subașă.

***SUBDIVIDE** *vb. tr.* și *refl.* = **SUBÎMPĂRȚI** [sub- + divide].

***SUBDIVIZIBIL** *adj.* Care se poate subîmpărți [fr.].

***SUBDIVIZIUNE, SUBDIVIZIE** *sf.* Subîmpărțire [fr.].

***SUBIECT** *(pl.-te)* *sn.* ① Pricină, motiv: **sora noastră era un vecinic ~ de mustrări și de tortură pentru biata mama** (VLAH.) ¶ ② Materie despre care se vorbește sau se scrie: **~e, dragul meu, cînd știi să scrii, îți răsar în cale la fie-care pas** (VLAH.); **~ul unei comedii** ¶ ③ Obiectul unei științe ¶ ④ O persoană, din punctul de vedere al capacității sale, al caracterului sau purtării sale ¶ ⑤ Bolnav pe care-l caută un doctor, pacient ¶ ⑥ Cadavru căruia i se face disecția ¶ ⑦ **~ul propozițiunii**, cuvîntul care arată ființa sau lucrul despre care se vorbește în propozițiune ¶ ⑧ Ființa conștientă de ea însăși, în opoziție cu „obiectul" [lat.].

***SUBIECTIV** 1. *adj.* ① Care se raportează la subiect ¶ ② Care se petrece, care e conceput în mintea noastră, în opoziție cu „obiectiv", care este sau se petrece în afară de noi ¶ ③ Se zice de scriitorii și de artiștii cari se preocupă mai mult de impresiunea ce face un obiect decît de obiectul însuși.

2. *sbst.* Tot ce se petrece în mintea noastră, tot ce aceasta concepe și elaborează prin ea însăși [fr.].

***SUBIECTIVITATE** *sf.* Însușirea a tot ce este subiectiv: **am pus cestiunea pe tărîmul subiectivității, n'am voit s'o tratez din punctul de vedere obiectiv** (I.-GH.) [fr.].

***SUB-INTENDENT** *sm.* ① Al doilea intendent ¶ ② **~ militar**, funcționar cu rangul unui ofițer superior, însărcinat cu chestiunile administrative ale armatei într'o parte a teritoriului unei țări [fr.].

***SUB-INTENDENȚĂ** *(pl.-țe)* *sf.* Funcțiunea de sub-intendent; localul unde funcționează și teritoriul pe care-și exercită autoritatea [fr.].

***SUBIT** 1. *adj.* Neașteptat, ce vine pe neașteptate, năprasnic: **moarte ~ă**.

2. *adv.* Deodată, fără veste, pe neașteptate [fr.].

***SUBÎMPĂRȚI** *(-part)* *vb. tr.* și *refl.* A (se) împărți în mai multe părți ceea ce a mai fost divizat, a (se) subdivide [sub- + împărți].

***SUBÎMPĂRȚIRE** *sf.* Faptul de a subîmpărți; rezultatul acestei acțiuni, subdiviziune.

***SUBÎNCHIRIA** *(-riez)* *vb. tr.* ① A da cu chirie totul sau o parte din imobilul închiriat pe seama sa ¶ ② A lua cu chirie de la chiriașul principal tot imobilul sau numai o parte din el [sub- + închiria].

***SUBÎNCHIRIERE** *sf.* Faptul de a subînchiria.

***SUBÎNȚELEGE** *(-eg)* *vb. tr.* ① A nu exprima, în vorbire sau scriere, un lucru pe care-l avem în minte ¶ ② A lăsa afară, într'o propozițiune, unele cuvinte a căror lipsă nu împiedecă înțelegerea sensului ce voim să exprimăm: **~ verbul într'o propozițiune** [sub- + înțelege].

*SUBÎNȚELES 1. *adj. p.* SUBÎNȚELEGE. Care se subînțelege, care nu e exprimat în vorbire sau scriere: **în propozițiunea „taci din gură!" subiectul „tu" este ~.**

2. (*pl.*-esuri) *sn.* Ceea ce are cineva în minte, dar nu exprimă în vorbire sau scriere, lăsînd pe ascultător sau pe cititor să întregească în mintea lor ceca ce s'a omis.

*SUBJONCTIV (*pl.*-ive) *sn.* Mod al verbului care ne arată lucrarea ca ceva nesigur, îndoios, numai cu putința de a se face; numit și „conjunctiv" [fr.].

*SUBJUGA (-jug) *vb. tr.* ① A supune prin puterea armelor ¶ ② F A domina, a stăpîni prin forța morală [fr. subjuguer].

*SUBLIM 1. *adj.* ① Foarte ridicat, foarte înalt (din punctul de vedere moral sau intelectual): **o poziție ~ă** ¶ ② (F) Care e la o înălțime morală sau intelectuală, la un grad de desăvîrșire la care cu greu se poate ajunge: **geniu ~; gîndire ~ă; devotament ~** ¶ ③ De o perfecțiune, de o frumusețe neîntrecută: **un spectacol ~.**

2. *sbst.* ① Ceea ce e mare, excelent în stil, în sentimente, în acțiuni ¶ ② Perfecțiune, desăvîrșire: **a atins ~ul în genul său** [fr.].

*SUBLIMA (-im) 1. *vb. tr.* A opera sublimațiunea unui corp solid.

2. *vb. refl.* A fi trecut, prefăcut prin sublimațiune [fr.].

*SUBLIMAT 1. *adj.* *p.* SUBLIMA. Produs al sublimațiunii: **sulf ~**, floare de pucioasă.

2. *sbst.* **~ coroziv** ☛ COROZIV 1.

*SUBLIMAȚIUNE, SUBLIMAȚIE *sf.* Operațiune chimică prin care se încălzește într'un vas închis un corp solid, care se poate volatiliza fără a se topi, pentru ca să se depună în cristale pe părțile superioare și reci ale vasului [fr.].

*SUBLINGUAL *adj.* Care e așezat subt limbă: **glandă ~ă** [fr.].

*SUBLINIA (-niez) *vb. tr.* ① A trage o linie subt unul sau mai multe cuvinte, spre a le scoate în evidență, spre a atrage mai mult luarea aminte a cititorului ¶ ② A pronunța unul sau mai multe cuvinte cu un ton particular spre a le semnala atenției aceluia care ascultă: **directorul... vorbește cu d-na Moroi ...de înaintări și primeniri în personalul său, ba încă subliniază cuvintele ori de cîte ori se învîrtește cineva pe lîngă ei** (DLVR.) [fr. souligner].

*SUB-LOCATAR *sm.* Sub-chiriaș [fr.].

*SUB-LOCAȚIUNE *sf.* Subînchiriere [fr.].

*SUB-LOCOTENENT *sm.* Ofițer de un grad inferior locotenentului; poartă la umăr un inel de metal alb sau de tresă de fir galbenă; la chipiu are o tresă de fir galben (▪ 4680).

Fig. 4680. Sub-locotenent.

*SUBMARIN 1. *adj.* ① Care se află în fundul mării sau sub valurile mării: **vulcan ~** ¶ ② **Navigațiune ~ă**, aceea în care vasele sînt scufundate și plutesc subt apă.

2. (*pl.*-ine) *sn.* Vas care poate călători subt apă (▪ 4681) [fr.].

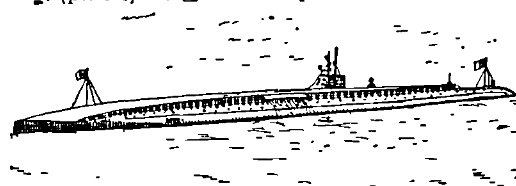

Fig. 4681. Submarin.

*SUBMERSIBIL 1. *adj.* Care poate fi scufundat.

2. (*pl.*-ile) *sn.* Vas submarin care poate naviga la suprafața apei, scufundîndu-se numai cînd vrea să se sustragă atacului dușmanului (▣ 4682) [fr.].

*SUBMULTIPLU 1. *adj.* ± Care este conținut de un număr exact de ori într'un număr întreg

2. *sm.* Număr întreg conținut de un număr exact de ori într'un alt număr întreg: **3 este submultiplul lui 9** [fr.].

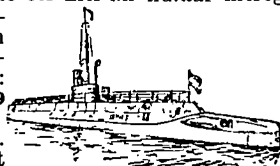

Fig. 4682. Submersibil.

*SUBNITRAT *sm.* Nitrat sau azotat bazic: **~ de bismut** [fr. sous-nitrate].

*SUB-OFIȚER *sm.* Militar de un grad superior caporalului, dar inferior sub-locotenentului: **sergentul, sergentul-furier, sergentul-major, adjutantul, plutonierul sînt sub-ofițeri** [fr. sous-officier].

*SUBORDINA (-inez) 1. *vb. tr.* ① A stabili o ordine de dependență de la inferior la superior ¶ ② A face ca un lucru să depindă de altul.

2. *vb. refl.* ① A fi subordinat ¶ ② A se pune în dependență altei persoane, a asculta de ea, a i se supune [fr. subordonner].

*SUBORDINAT *adj.* ① *p.* SUBORDINA ¶ ② = SUBORDONAT: **libertatea, cu cît este mai necesară, cu atît trebue să fie ~ă rațiunii și științei** (I.-GH.).

*SUBORDONAT *adj.* ① Care este sub ordinele, sub porunca cuiva ¶ ② Dependent (*vorb.* de lucruri ¶ © INSUBORDONAT ¶ ③ **Propozițiune ~ă**, propozițiune secundară [fr.].

*SUBPĂMÎNTEAN *adj.* Care este sub pămînt, suteran [sub- + pămîntean].

SUBPAT ☛ SUPAT.

*SUB-PREFECT, SUPREFECT *sm.* Funcționar însărcinat cu administrarea unei plăși, sub direcțiunea imediată a prefectului.

*SUB-PREFECTURĂ, SUPREFECTURĂ (*pl.*-turi) 33.500
sf. ① Partea unui județ, plasa administrată de un sub-prefect ¶ ② Funcțiunea de sub-prefect ¶ ③ Orașul în care-și are reședința sub-prefectul, reședința plășii ¶ ④ Localul, birourile sub-prefectului: **Leiba a mers la primărie, apoi la suprefectură, să denunțe pe amenințător** (CAR.).

*SUBRETĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Femeia care, într'o comedie, joacă rolul de servitoare, de fată în casă ¶ ② Femeie subalternă și intrigantă [fr.].

*SUBROGA (-rog) *vb. tr.* A pune pe cineva sau ceva, unul în locul altuia, a substitui [fr.].

*SUBROGATORIU *adj.* Care substitue o persoană cu alta [fr.].

*SUBROGAȚIUNE, SUBROGAȚIE *sf.* Substituirea unei persoane cu alta care se bucură de toate drepturile celei dintîiu: **subrogațiunea în drepturile creditorului, făcută în folosul unei a treia persoane ce-i plătește, este sau convențională sau legală** (COD.-CIV.) [fr.].

*SUBSCRIE (-scriu) 1. *vb. tr.* A-și pune iscălitura în josul unui act spre a-l aproba.

2. *vb. intr.* ① A-și da aprobarea, învoirea: **subscriu la tot ce spui** ¶ ② A lua asupră-și, a se îndatora să dea o anumită sumă pentru o întreprindere, o cheltuială colectivă, un act de binefacere, etc. ¶ ③ A se angaja să contribue cu o parte oarecare la un împrumut public ¶ ④ A se îndatora să cumpere o publicațiune de librărie, pusă sub tipar, achitînd costul în condițiunile convenite [fr. souscrire, refăcut după scrie].

*SUBSCRIITOR *sm.* ① Cel ce ia parte la o subscripție, și mai ales acela care a subscris la o publicațiune de librărie care trebue să apară la o epocă determinată sau în fascicule ¶ ② Cel ce subscrie o poliță, etc. [subscrie].

*SUBSCRIPȚIUNE, SUBSCRIPȚIE *sf.* ① Iscălitură, semnătură pusă în josul unui act ¶ ② **~a unei scrisori**, termenii de politeță cu care se încheie o scrisoare, împreună cu semnătura ¶ ③ Angajament pe care-l iau mai multe persoane de a da fie-care o sumă oare-care pentru o întreprindere, o cheltuială comună, o operă de binefacere, etc. ¶ ④ Suma însăși pe care se angajează fie-care s'o dea ¶ ⑤ Angajament de a cumpăra unul sau mai multe exemplare dintr'o publicațiune de librărie, în curs de tipărire, și care trebue să apară la o epocă determinată, întreagă, în volume sau în fascicule [fr. souscription].

***SUBSCRIS** 1. *adj. p.* SUBSCRIE. Care a subscris, care a iscălit.
2. *sm.* Cel ce și-a pus iscălitura în josul unui act.
***SUB-SECRETAR** *sm.* ① Cel ce dă ajutor secretarului și-l înlocuește la nevoie ¶ ② ✪ ~ de **Stat**, înalt funcționar, de un rang imediat după ministru, care-l înlocuește la nevoie, și e responsabil împreună cu el [fr.].
***SUB-SECRETARIAT** (*pl.*-ate) *sn.* Funcțiunea. biroul sub-secretarului [fr.].
***SUBSEMNA** (-nez) *vb. tr.* A iscăli, a-și pune semnătura în josul unui act [s u b - + s e m n a].
***SUBSEMNAT** *adj. p.* SUBSEMNA și *sm.* Cel iscălit în josul unui act.
***SUBSIDIAR** 1. *adj.* Care slujește să întărească cele spuse mai 'nainte, spre a le face mai temeinice.
2. *adv.* Pentru mai multă siguranță; în al doilea rînd [fr.].
***SUBSIDIU** (*pl.*-dii) *sn.* ① Ajutor bănesc pe care supușii îl dau suveranului, în anumite împrejurări ¶ ② Ajutor bănesc pe care un Stat îl dă altui Stat aliat în baza tratatelor încheiate între ele ¶ ③ Impozit pe care-l plătesc contribuabilii pentru a veni în ajutorul Statului în împrejurări grele [fr.].
***SUBSISTA** (-sist) *vb. intr.* ① A exista încă, a se afla încă în ființă ¶ ② A rămînea în vigoare, a dăinui: **cît timp o lege subsistă, trebue respectată** ¶ ③ A trăi și a se întreține: **are cu ce să subsiste** [fr.].
***SUBSISTENT** *adj.* Care subsistă [fr. s u b s i s t a n t].
***SUBSISTENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Hrană și întreținere ¶ ② *pl.* ⚔ Hrana necesară unei armate, unei țări [fr. s u b s i s t a n c e].
○ **SUBSOARĂ** ☛ SUBȚIOARĂ.
***SUBSOL** (*pl.*-oluri) *sn.* ① ✓ Stratul de pămînt dedesubtul solului arabil și care este în genere lipsit de materii organice ¶ ② ⌂ Totalitatea încăperilor care se găsesc dedesubtul parterului unei clădiri, precum beciurile, pivnițele, etc. [fr. s o u s - s o l].
***SUBSTANTIV** (*pl.*-ive) *sn.* ✍ Vorba cu care numim o ființă sau un lucru [lat.].
***SUBSTANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① ✣ Tot ce subsistă prin sine însuși, fără să-i cunoaștem natura intimă, ci numai proprietățile cu care e înzestrat: **omul e format din două substanțe: sufletul și corpul** ¶ ② Ori-ce materie solidă, lichidă sau gazoasă: **~ minerală** ¶ ③ Tot ce constitue o hrană pentru corp sau pentru minte ¶ ④ Tot ce este mai însemnat, mai cu temeiu într'un discurs, într'un act ¶ ⑤ Tot ce este absolut necesar pentru a putea trăi ¶ ⑥ **în ~**, pe scurt, într'un cuvînt [fr.].
***SUBSTANȚIAL** 1. *adj.* ① Hrănitor, nutritiv, care poate să nutrească corpul sau mintea ¶ ② Esențial.
2. *adv.* În substanță, pe scurt, într'un cuvînt [fr.].
***SUBSTITUI** (-tuiu) 1. *vb. tr.* ① A înlocui: **mandatarul este răspunzător pentru acela pe care l-a substituit în gestiunea sa** (COD.-CIV.) ¶ ② ⚖ A chema altă persoană la succesiune în locul sau în lipsa moștenitorului.
2. *vb. refl.* A se pune unul în locul altuia [fr.].
***SUBSTITUT** *sm.* ⚖ Magistrat însărcinat să înlocuească la parchet pe procurorul general sau pe procuror [fr.].
***SUBSTITUȚIUNE**, **SUBSTITUȚIE**, **SUBSTITUIRE** *sf.* ① Faptul de a s u b s t i t u i, înlocuire ¶ ② ± Înlocuirea într'o ecuațiune a unei cantități algebrice prin alta echivalentă ¶ ③ ⚖ Dispozițiune prin care se chiamă succesiv unul sau mai mulți moștenitori la o succesiune, pentru ca acela care a fost instituit întîiu ca moștenitor să nu poată înstrăina bunurile supuse substituțiunii [fr.].
***SUBSTRAGE** (-ag) *vb. tr.* ± = SCĂDEA 1 ③ [fr. s o u s t r a i r e, refăcut după t r a g e].
***SUBSTRAT** (*pl.*-ate, -aturi) *sn.* ✣ Ceea ce există în ființe, independent de calitățile lor și care servește de razim acestora [fr. s u b s t r a t u m].
SUBSUOARĂ ☛ SUBȚIOARĂ.
SUB-ȘEF *sm.* Funcționar care ocupă rangul imediat după șef.
SUBT ☛ SUB.
***SUBTERAN...** ☛ SUTERAN...
***SUBTERFUGIU** (*pl.*-gii) *sn.* Mijloc șiret de a scăpa dintr'o încurcătură, tertip, clenciu [fr.].
***SUBTIL** *adj.* ① Foarte mărunt: **un praf ~** ¶ ② Care pătrunde cu înlesnire, care se insinuează ușor: **o otravă ~ă** ¶ ③ Ⓕ Ager, pătrunzător: **o vedere ~ă; cînele are mirosul ~** ¶ ④ F Șiret, foarte dibaciu: **un hoț ~** ¶ ⑤ F Foarte fin, foarte rafinat (*vorb.* de minte): **o inteligență ~ă** ¶ ⑥ Care nu poate fi înțeles cu ușurință din pricina prea multei finețe: **o doctrină ~ă** [fr.].
***SUBTILITATE** *sf.* ① Însușirea a tot ce e subtil; agerime ¶ ② Șiretlic în afaceri ¶ ③ *pl.* Raționamente, distincțiuni prea rafinate, care nu se pot pricepe ușor: **lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet** (EMIN.) [fr.].
***SUBTILIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* ① A face subtil, pătrunzător; a ageri ¶ ② *F* A șterpeli.
2. *vb. intr.* A uza de prea mult rafinament, de prea multe subtilități.
3. *vb. refl.* A deveni mai subtil [fr.].
***SUB-TITLU** (*pl.*-luri) *sn.* ❦ Titlul secundar al unei cărți, așezat în urma titlului principal.
○ **SUBTOAIE**, **SUPTOAIE** *sf. Trans.* ⌂ Fie-care din bîrnele mari de brad pe care stă podul (VIC.) [s u b t].
SUBȚIA, **SUPȚIA** (-iu, -iez) 1. *vb. tr.* ① A face (mai) subțire: **~ o scîndură, un fir; sucitorul... întinde și subțiază (aluatul) prefăcîndu-l într'o foaie rotundă** (PAMF.); **~ vîrful unui creion; (Cucoana Caliopi) cînd vorbea... își umfla nările și-și subția buzele** (SAD.); **a-și ~ glasul** ¶ ② ✕ A turna apă în zeama unei mîncări, spre a nu fi așa de groasă: **~ borșul, ciorba, dulceața** ¶¶ Ⓒ ÎNGROȘA ¶ ③ Ⓕ F A scădea, a micșora: **~ leafa, simbria cuiva** ¶ ④ Ⓕ A ascuți, a ageri (mintea, etc.): **mie-mi trebuesc cărți care să-mi subțieze mintea** (FIL.) ¶ ⑤ Ⓕ = CIOPLI 1 ④: **societatea pe care o frecuentează l-a mai subțiat.**
2. *vb. refl.* ① A se face (mai) subțire: **firul s'a subțiat prea mult și mi-e teamă să nu se rupă; grumazii îi sînt sulegezi și gingași și... de ce merg spre cap, gîtlejul i se supție** (CANT.) ¶ ② A se face mai apos: **zeama s'a subțiat** ¶ ③ Ⓕ A se ascuți, a se ageri (mintea); a se ciopli, a se rafina: **acum nu mai plac cîntecele vechi, nu mai sînt de modă, că s'a subțiat lumea** (ALECS.); **băiatul... se ciopli și se subție în puțină vreme** (ISP.) [lat. s u b t i l i a r e].
SUBȚIETIC, **SUPȚIETIC** ☛ SUBȚIRATIC.
***SUBȚINE**, **SUPȚINE** (-țiu) *vb. refl.* Ⓟ A se întreține, a (avea cu ce) trăi: **am cu ce să mă subțin și la oraș** (CIAUȘ.); **Mîndra .. mi-a dat-o soacră-mea, Să-mi subțiu casa cu ea** (TOC.) [s u s ț i n e]
SUBȚIOARĂ, **SUPȚIOARĂ**, † **SU(B)SIOARĂ**, **SUBS(U)OARĂ**, ○ **SUSUOARĂ**, † **SUPTSUOARĂ** (*pl.*-re) 1. *sf.* ① ☺ Golul de subt braț, la încheietura lui cu umărul: **înfocînd măciuci de fier, i-au arsu-i subsiorile** (DOS.); **cu mînecile sumese pînă la subțiori, aduce pe o tavă uscătură și udătură** (CAR.); **Bag mîna 'n sîn după flori Și o prind de subsuori** (NOV.); **cu celălalt capăt se legă de subsiori și se lăsă a-i bălălăi picioarele în vînt** (ISP.) ¶ ② ✓ Unghiu format cu tulpina de baza unei crengi, unei frunze sau unei bractee (☞ 4683): **mugurul ce răsare la subsuoara frunzelor** (ION.).

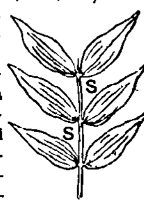

Fig. 4683. S.S. Subțioare.

2. *adv.* La subțioară, sub braț: **și mergi doar, cu pieptu 'nainte... cu căciula luată de la poartă și cu ploconul subțioară** (LUNG.); **auzind ficiorul aceasta, și-a luat cărticica subsuoară și s'a cam mai dus** (SB.); **Moșul suie și coboară, Cu mătușa subsuoară** (GOR.), *ghicitoare despre* „cofa și cîrligul"; **Fă-mă lumină de ceară Și mă pune susuoară** (IK.-BRS.); deseori precedat de *prep.* **la, de** sau chiar **sub(t)**: **fata... luă mițele la subțiori, încalecă pe un țap și plecă la curtea boierească** (ISP.); **cu servieta la subsuoară, venea dinspre tribunal** (VLAH.); **întreabă pe cucoana sa, cu care se primbla de subsuoară** (SB.); **mușțele... printre vine... și pe supt susiori întrîndu-le** (CANT.); **punîndu-l ca pe un băț sub subsuoară, a plecat cu el acasă** (SB.) [s u b (t) + *s u o a r ă < lat. s u b - a l a].
SUBȚIRATIC, **SUPȚIRATIC**, ○ **SUBȚIETIC**, **SUPȚ-**

adj. ¹ Cu trupul lung și s u b ț i r e; svelt: **înaltă, subțiratică, mlădioasă, oacheșă, foarte elegant îmbrăcată** (S.-ALD.); **lăcustele subțiratice săltau în pulpanele restrînte ale popilor** (O.-ZAMF.) ¶ ② Slab, uscat: **slabi, jigăriți... cu picioare și mîini subțiratice și pițigăiate** (ISP.) ¶ ③ Subțire, pițigăiat (despre glas): **un nechezat subțietic de cal slobod venea din partea taberei** (GRIG.).

SUBȚIRE, SUPȚIRE *adj.* ① De un diametru foarte mic, cu dimensiuni laterale foarte mici, care nu e gros (*vorb.* de trupul oamenilor sau animalelor și de lucruri): **Dragul lelii, mult ești, măi, Ca nici unul din flăcăi, Nici prea 'nalt, nici prea subțire, Și-ai băgat dragostea 'n mine** (PAMF.); **gît ~; buze, mîini, degete subțiri; arbore, nuia~; ghiață~; zid~; Nădejdea de la mine E ca sîrma de subțire** (IK.-BRS.); Ⓕ: **obraz ~** ☛ CHELTUIALĂ ②, OBRAZ 1 ③ ¶ ② Despre materiile toarse sau țesute: **fir ~; pînză, postav ~; a fi îmbrăcat ~** ¶ ③ Puțin dens, care nu e des: **fum ~; zeamă, cerneală ~** ¶ ④ Ⓕ Fin, delicat, rafinat; cioplit: **era și puțină lume mai deosebită, mai supțire, dar se pierdea în gloata de megieși** (VLAH.); **d-ta, pe lîngă bogatele d-tale cunoștințe literare... trebue să fi avînd gust ~ și simțire adîncă** (CAR.); **ciubotăria, care va să zică, să fie mai subțire meșteșug decît povestirea?** (CAR.) ¶ ⑤ De calitate bună, superioară; lucrat cu finețăे: **horbotă ~; colocar ~** ☛ GROS 1 ⑦ ¶ ⑥ Despre glas: **glas ~** ¶¶ Ⓒ GROS [lat. s u b t ī l e m].

SUBȚIREL, *f.* -IRICĂ (*pl.*-irele) *adj. dim.* SUBȚIRE: **Badea-i lesne de a-l cunoaște, Că-i înalt și subțirel, Parcă-i tras printr'un inel** (IK.-BRS.); **stăpîna era o zînă 'naltă, subțirică și drăgălașă și frumoasă, nevoie mare!** (ISP.); **Că-i graiul subțirel, Moare neica după el** (PAMF.).

SUBȚIRIME, SUPȚIRIME *sf.* Însușirea a tot ce e s u b ț i r e: **o fată de împărat... albă la față cum e crinul și cu supțirime de-o puteai trece printr'un inel** (FURT.).

***SUBURBIE** *sf.* Cartier, mahala [lat. s u b u r b i u m].

***SUBVENȚIONA** (-onez) *vb. tr.* A da o subvențiune [fr.].

***SUBVENȚIUNE**, SUBVENȚIE *sf.* ① Ajutor bănesc, ajutor ce se dă în bani ¶ ② Fonduri acordate de guvern pentru a susține o întreprindere [fr.].

***SUBVERSIV** *adj.* Care răstoarnă, care distruge ordinea stabilită, credințele, morala: **guvernul găsi opinia mea ~ă și mă puse deocamdată în disponibilitate** (ALECS.) [fr.].

***SUC** (*pl.* sucuri) *sn.* ① ♣ Ori-ce lichid conținut în celulele unui vegetal, zeamă, mîzgă ¶ ② Nume dat diverselor lichide secretate de glandele corpului animalelor: **~ gastric; ~ pancreatic** ☛ PANCREAS ¶ ③ Ⓕ Ceea ce e mai instructiv, mai de seamă într'o carte, într'o știință, etc. [fr.].

SUCALĂ (*pl.*-ale, -ăli) *sf.* ① Unealtă ce slujește la depănarea pe țevi a sculurilor ce sînt așezate pe vîrtelniță; numită și „rodan" (▣ 4684): **călepele lăsate pentru bătătură le-au depănat pe țevi cu sucale** (CRG.); **pînă se întoarse, războiul fu gata... cu tindeică, cu ~ de aur și țesea singur pînza de aur** (RET.) ¶ ² *Pr. anal.* Frigare: **sucala de carne și carnea de fier** (PAMF.), *ghicitoare despre* „degetul și inel" ¶ ³ ☞ = COARBĂ² ①: **sfredelim cu sucale, săpăm cu cazmale** (LUNG.) [srb. bg. s u k a l o].

Fig. 4684. Sucală.
1.1. Pat, scaun, picior, strat, talpă, butuc. — 2.2. Picioarele roatei. — 3. Roată, dură, tobă. — 4. Mîner, mănușă, coarbă, mănunchiu, colătău.—5.5. Picioarele fusului. — 6.6. Fus. — 7. Țeavă.— 8. Scripeț, rotiță, durigă.—9.9. Ață, curea.

○**SUCĂLEȚE** *sm.* Sul de hîrtie, val de pînză, vălătuc (R.-COD.) [s u c a l ă].

SUCĂLI (-ălesc) *vb. tr.* A cicăli, a cihăi, a bate capul cuiva: **nna, două, mă duceam la om și-l tot sucăleam să-mi dee curele, ca să-mi fac biciu** (CRG.); **mă sucălea în toată vremea și-mi amăra sufletul** (FLOR.) [s u c a l ă].

***SUCCEDE** (-ced; *pf.* -cesei; *part.* -ces) *vb. intr.* ① A urma, a veni după cineva: **Ne succedem generații și ne credem minunați** (EMIN.) ¶ ② ⚖ A moșteni: **pentru a ~, trebue neapărat ca persoana ce succede să existe în momentul deschiderii succesiunii** (COD.-CIV.) [fr.].

***SUCCES** (*pl.*-ese) *sn.* Izbîndă, reușită, rezultat norocos [fr.].

***SUCCESIUNE** *sf.* ① Șir de persoane sau de lucruri care se urmează fără întrerupere sau la intervale scurte ¶ ② ⚖ = MOȘTENIRE ① ②: **proprietatea bunurilor se dobîndește și se transmite prin ~, prin legate, prin convențiune și prin tradițiune** (COD.-CIV.) [fr.].

***SUCCESIV** 1. *adj.* ① Care se desvoltă fără întrerupere, neîntrerupt: **progres ~** ¶ ② Se zice despre lucrurile care se întîmplă la intervale scurte unul de altul: **descoperiri ~e** ¶ ③ ⚖ **Drepturi ~e**, drepturi de moștenire.

2. *adv.* Rînd pe rînd, de-a rîndul, unul după altul [fr.].

***SUCCESOR** *sm.* Urmaș, cel ce urmează după altul într'o demnitate, într'o funcțiune, într'o profesiune, etc. ¶¶ Ⓒ PREDECESOR [fr.].

***SUCCESORAL** *adj.* ⚖ Privitor la moștenire [fr.].

***SUCCIN** *sbst.* ⊕ Chihlibar [fr.].

***SUCCINCT** *adj.* ① Exprimat în puține cuvinte, scurt: **un rezumat ~** ¶ ② Care se exprimă în puține cuvinte: **un orator ~** [fr.].

SUCEALĂ (*pl.*-celi) *sf.* Faptul de a (se) s u c i: **din multele suceli și învîrteli ale tigrului... coada lui... scăpă deodată pe gaura cepului** (ODOB.).

SUCI (-cesc) 1. *vb. tr.* ① = RĂSUCI 1 ①: **unii zic că vîrcolacii se suie la lună sau la soare pe ața ce s'a sucit într'o zi de Duminecă** (GOR.); **apoi... găbuind păsărica, mi ți-o înșfacă de coadă și cît pe ce să-i sucească gîtul** (CRG.) ¶ ② Ⓕ **~ mintea cuiva**, a-l scoate din minți, a face să-și piardă capul: **Te 'ntreabă, te ispitește, Pînă mintea ți-o sucește** (IK.-BRS.) ¶ ③ A scrinti: **a-și ~ piciorul** ¶ ④ A face sul, a răsuci: **~ o țigară** ¶ ⑤ A învîrti: **cum l-oiu zări pe șatrarul, am să-l sucesc ca pe-un titirez** (ALECS.) ¶ ⑥ Ⓕ A întoarce în toate chipurile, spre a afla ceva, spre a descoase pe cineva: **cum intră, e înhățat de procurorul, care-l sucește** (BR.-VN.) ¶ ⑦ **~ vorba**, a încurca vorba: **el nu mai sucește vorba, ci spune drept în față, dacă i s'a pus ceva pe inimă** (SLV.); *abs.*: **Sfarmă-Piatră a sucit-o ba încolo, ba încoace, și a scăpat ca și Strîmbă-Lemne, carele însă știa pricina prea bine** (SB.).

2. *vb. refl.* A se învîrti, a se răsuci, a umbla sau a se mișca de colo pînă colo cu neastîmpăr: **mă sucii, mă 'nvîrtii și mă luai cu mîinile de păr, de ce simții și-mi păți sufletul** (JIP.); **inculpatul se sucește de colo pînă colo** (BR.-VN.); **mai se suci, mai se învîrti, să scape de pacoste și nu fu nici un chip** (ISP.) [vsl. s u č ą < s u k a t i].

SUCIT *adj.* ① *p.* SUCI: **fir ~; picior ~; părul e mototolit supt marama ce cade pe spate, rochia, ~ă pe trup** (OLVR.) ¶ ② Cu firea, cu mintea deosebită de a celorlalți oameni, cari nu-i pot pricepe și aproba apucăturile sau faptele: **a fost odată un om care toată viața lui nu s'a putut potrivi cu lumea, un om ~** (CAR.); **nu că n'are noroc, da-i el un om așa ~, ursuz** (VLAH.).

SUCITOARE *sf.* ① = SUCITOR ① ¶ ② ⚘ = CAPÎNTORTURĂ [s u c i].

SUCITOR (*pl.*-toare) *sn.* ① Băț rotund și neted cu care se întinde aluatul spre a-l subția cît mai mult: **se ia aluatul, se taie bucățele, se face boțuri rotunde și apoi se lățesc cu ~ul** (ȘEZ.); **se întindeau cu ~ul foi foarte subțiri, rotunde ca tipsia pe care se coceau** (VOR.); **am văzut un om, cu spatele la pămînt, pe care-l îndopau alți doi oameni cu ~ul** (RET.) ¶ ② ☞ = CORDAR ① [s u c i].

SUCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a se s u c i; învîrtitură, răsuceală: **iscodește în minte-ți suciturile de trup cele mai ciudate... și așa vei avea o idee de balurile Borsecului** (ALECS.) ¶ ② Gînj, legătură de nuia pentru căruță (R.-COD.) ¶ ③ *pl.* ✗ Ⓟ Vine încălecate (LAUG.).

○**SUCIU** *sm. Trans.* Blănar [ung. s z ű c s].

SUCMAN, SUMAN (*pl.*-ane) *sn.* ① Ⓣ Haină lungă purtată de țăran (uneori și de țărancă), făcută din dimie, de felul zeghei, dulamei, șubei, etc. (▣ 4685): **prins-au atunce și pre un Grec... de l-au bătut și l-au îmbrăcat cu sucman negru** (LET.); **săracul, umilit și strîns la piept, de sta să-i crape sucmanul cel sdrențuit de pe dînsul** (ISP.); **Și bietul om, slab, palid, avînd sumanul rupt, Și o cămeașă ruptă bucăți pe dedesubt** (ALECS.) ¶ ② ▩

Postav gros, dimie: **dîndu-ne... şi cîte două părechi de obiele de suman alb, ne-am încălţat cu opincile** (CRG.) [bg. sukmanŭ, srb. sukmań, rut. sukmana].

○ **SUCNĂ**, **SUGNĂ** (*pl.* -ne) *sf.* *Tr.-Carp.* ① Fustă groasă (purtată de ţărance), androc: **Şi-o găsii c'o sucnă rea, Pe cea bună şi-o cîrpea** (IK.-BRS.); **Am o sucnă mîrie Plină de pozderie** (GOR.), *ghicitoare despre* „cerul şi stelele": **Aş putea fi domnişoară Şi pe obraz cu păioară, Cu sugnă şi cu păpuci, Nu zadie cu olăbuci** (BRL.) [vsl. sukno].

Fig. 4685. Sumane.

***SUCOMBA** (-omb) *vb. intr.* ① A fi copleşit de o povară, a cădea, a pica ¶ ② Ⓕ A fi copleşit de o durere fizică sau morală ¶ ③ A nu se putea împotrivi, a nu putea rezista: ~ **ispitei** ¶ ④ A fi învins, a fi înfrînt, biruit, a cădea în luptă ¶ ⑤ A muri [fr.].

***SUCULENT** *adj.* ① Care are mult suc ¶ ② Foarte hrănitor: **bucate** ~**e** ¶ ③ Cărnos şi zemos: **fruct** ~ [fr.].

***SUCURSALĂ** (*pl.*-le) *sf.* Stabiliment ce depinde de altul identic, filială [fr.].

***SUD** *sbst.* ● ① Partea cerului, opusă nordului, aflată spre dreapta aceluia care stă cu faţa întoarsă către răsărit, miază-zi ¶ ② Partea ţării care înaintează mai mult spre sud: ~**ul Franţei** ¶ ③ Ţările meridionale ale Europei: **popoarele de la Sud** [fr.].

***SUDA** (-dez) *vb. tr.* A lipi metalele [fr. souder].

SUDAC *sm.* = **ŞALĂU** [rus. sudakŭ].

† **SUDALMĂ** (*pl.*-ălmi, -alme) *sf.* ① Ocară, ofensă: **cînd va grăi neştine către altul cuvinte de ~... acela să se certe ca un suduitoriu** (PRV.-MB.); **l-au gonit pre Peicul acela de lîngă sine cu ~ Matei-Vodă** (M.-COST.) ¶ ② Înjurătură: **îl alungau cu sudalme, îl amuţau cu cinii, ori că-i împroşcau vorbe necălite** (RET.); **începură a-l împroşca cu pietre, urmîndu-l cu sudălmi şi cu ocări pînă acasă** (NEGR.) [ung. szidalom].

‡ **SUDAR** (*pl.*-are) *sn.* Giulgiul în care a fost înfăşurat trupul Mîntuitorului, după ce a fost scos de pe cruce: **sudariul, adecă măhrama cu carea era învălit capul sfenţiei sale** (VARL.) [vsl. sudarĭ, gr. σουδάριον].

***SUD-EST** (prescurtat S.-E.) *sbst.* ● Partea cerului aflată între sud şi est; porţiunea dintr'o ţară situată între sud şi est [fr.].

***SUDIC** *adj.* ● De la sud, meridional.

† **SUDIT** *sm.* Supus străin, care se bucura de protecţia consulului său: **era poruncă straşnică de la împăratul să nu supere pe sudiţi** (I.-GH.) [it. suddito].

SUDOARE *sf.* ① Umoare limpede, apoasă, sărată, care iese prin porii pielei şi se condensează în picături; apare sub influenţa căldurii, a unei sforţări musculare energice, a unei puternice emoţiuni morale sau a unei stări bolnăvicioase, năduşală: **în sudorile feţiei tale veri mînca pîinea ta** (PAL.); **cînd m'am deşteptat, eram scăldat într'o ~ rece** (DLVR.); **pe omul nostru îl treceau sudorile de frică** (GRIG.); **se trudiră, de curgeau sudorile de pe ei ca bobul** (RET.); Ⓕ: **sudori de sînge curgeau de pe feţele Românilor** (ISP.) ¶ ② = **CUSCRIŞOR** ③ ¶ ③ **SUDOAREA-CALULUI** = **OSUL-IEPURELUI** (→ **IEPURE** ④) ¶ ④ **SUDOAREA-LAPTELUI** = **CAPTALAN** ① [lat. sudōrem].

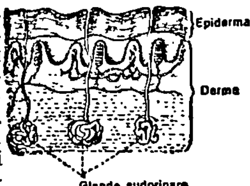

Fig. 4686. Glande sudoripare.

○ **SUDOM...** → **SODOM...**

***SUDORIFIC** *adj.* şi (*pl.*-ice) *sn.* Se zice despre un medicament care provoacă sudoarea [fr.].

***SUDORIPAR** *adj.* Care produce sudoarea: **glande** *sau* **ghinduri** ~**e** (4686) [fr.].

○ **SUDUC** *sm.* = **SUDAC**.

† **SUDUI** (-duiu) *vb. tr.* A ocărî; a înjura: **cela ce va sudui sau va face vre-o nevoie oamenilor celor domneşti, acela face greşală ca şi cum ar sudui pre Domnu-său** (PRV.-MR.); **Domniţa Chiajna... sta lîngă dînşii cercînd a-i îmbărbăta, şi-i suduia cu aspre cuvinte** (ODOB.); **s'a apucat de a bătut calul cumplit, tot suduindu-l şi blăstămîndu-l cum îi venea la gură** (SB.) [ung. szidni].

† **SUDUITOR** *adj. verb.* **SUDUI** şi *sm.* Care suduie, care ocărăşte: **cela ce va grăi omului cuvinte... cu hicleşug, de-l va batjocori... acela se va pedepsi ca un suduitoriu** (PRV.-MB.).

† **SUDUITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Ocară; înjurătură: **ocări... batjocuri... suduituri... acuzări de otrăvire prin vitriol** (CAR.) [sudui].

○ **SUDUM...** → **SODOM...**

***SUDURĂ** (*pl.*-ri) *sf.* Lipirea metalelor: ~ **cu curent electric** [fr. soudure].

***SUD-VEST** (prescurtat S.-V.) *sbst.* ● Partea cerului aflată între sud şi vest; porţiunea dintr'o ţară aflată între sud şi vest [germ.].

***SUEDEZ** 1. *adj.* ● Din Suedia, originar din Suedia; a locuitorilor din Suedia: **populaţiunea** ~**ă**; **limba** ~**ă**.

2. *sm.*, **SUEDEZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Locuitor, locuitoare din Suedia.

SUFERI (-făr, -fer) 1. *vb. tr.* ① A răbda, a îndura (suferinţe, necazuri): ~ **foamea, setea**; **Cît eşti nacovală, suferă, Cît eşti ciocan, loveşte** (PANN); **pentru tine am suferit ocară** (BIBL.); **suferă pîn' la piele, ca cel ce-l rade fără apă** (GOL.); Ⓟ: **cînd se bat bivolii, suferă broaştele** (ZNN) ¶ ② A îngădui, a tolera: **nimic nu e mai bun pe lumea asta ca Dumnezeu, care ne suferă pe lume cu toate răutăţile noastre** (ISP.) ¶ ③ A încerca o pierdere, o pagubă: **ştiinţa a suferit o pagubă ireparabilă prin arderea acelei preţioase biblioteci** ¶ ④ **A nu putea ~ pe cineva**, a nu-i fi de loc pe plac, a nu-l avea la inimă, a-i fi antipatic.

2. *vb. intr.* ① A încerca o durere fizică sau morală, a pătimi de o boală: ~ **de dureri de cap, de picioare** ¶ ② A încerca o pagubă, a fi stricat, vătămat: **pometurile au suferit mult de pe urma grindinei** [lat. vulg. sufferīre = clas. sufferre].

SUFERIND *adj.* şi *sm.* Care suferă, care pătimeşte (de o boală), pătimaş [format după fr. souffrant].

SUFERINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Durere fizică sau morală, ori-ce sensaţie penibilă sau dureroasă: **Eu ştiu că la povara-mi şi tu ai luat parte, Eu ştiu că 'n suferinţa-mi şi tu ai suferit** (ALX.) ¶ ② Starea aceluia care suferă [suferi, după fr. souffrance].

SUFERIT *adj. p.* **SUFERI**: **durerile** ~**e** ¶¶ Ⓒ **NESUFERIT**. Care nu se poate suferi, greu de îndurat, insuportabil: **chinuri** ~**e**; **viaţa mi-e** ~**ă fără amorul tău** (NEGR.); Ⓕ: **un om** ~.

SUFERITOR *adj. verb.* **SUFERI**. Care sufere, care îndură, răbdător: **Tătarii sînt oameni războinici,** ~**i la toate nevoile, nu grijesc de avuţie, ci de izbîndă** (LET.).

***SUFICIENT** *adj.* ① De ajuns, destul, îndestulător: **are provizii** ~**e pentru toată iarna**; — Ⓒ **INSUFICIENT** ¶ ② Ⓕ Înfumurat prosteşte, care se crede: **avea o atitudine protectoare şi** ~**ă, căpătată din cei opt ani de raporturi cu oameni inferiori lui** (BR.-VN.) [fr. suffisant, refăcut după lat. sufficientem].

***SUFICIENŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Îndestulare, ceea ce e de ajuns ¶ ② Nerozia de a se crede, de a avea o părere prea bună despre sine: **suficienţa şi dispreţul cu care-i vorbea Ana îi deştepta o mulţime de reflecţii penibile** (VLAH.) [fr. suffisance, refăcut după sufficient].

SUFIT → **SOFIT**.

***SUFIX** (*pl.*-ixe) *sn.* Terminaţiune ce se adaugă la un cuvînt spre a forma un alt cuvînt, cu înţeles deosebit: **în cuvintele bătrîn-e l, bătrîn-i c ă, bătrîn-e ţ e, bătrîn-e s c, bătrîn-e ş t e, terminaţiunile -el, -ică, -eţe, -esc, -eşte sînt** ~**e** [fr.].

SUFLA (-flu) *vb. tr.* şi *intr.* ① A pune în mişcare aerul (*vorb.* de vînt), a bate: **sufla un vînt, cît să nu scoţi nici cineie afară** (RET.); **ca vînturile pe mare, cînd vin cu vijelie, suflă, rup pînzele şi valurile le umflă** (GOL.); **e slab de-i suflă vîntul** ¶ ② A produce vînt

împingînd aerul prin gură sau pe nări: şi Domnul Domnedzeu făcu pre om den bulgăr de pămînt şi suflă în el duh viu (PAL.); a-şi ~ în degete de frig; armăsarul suflă cu o nară spre dînsa răcoare, iară cu altă nară în spre împăratul aer înfocat (ISP.); ☞ BORŞ ①; Ⓕ: e slab, să-l sufli şi să cadă ¶ ③ A scoate un curent de aer pe gură spre a aţîţa focul sau spre a stinge ceva aprins: ~ în foc; ca bucile, cînd se umflă suflînd în foc, ca să-l aprinză (GOL.); ~ lumînarea ¶ ④ † A răsufla, a respira ¶ ⑤ A-şi ~ nasul, a da afară mucozităţile din nas ¶ ⑥ ~ sticla, a introduce capătul unei ţevi de fier în sticla topită spre a scoate de acolo o părticică de materie lichidă şi a sufla apoi prin celălalt capăt al ţevii spre a face baloane, vase, butelii, etc. ¶ ⑦ Ⓕ F A nu ~, a nu rosti nici un cuvînt ¶ ⑧ A şopti: ~ la ureche; cei din bancă suflau lecţia celor de la tablă (PAMF.) ¶ ⑨ F A şterpeli, a răpi, a apuca pentru sine ceea ce se aştepta altul să capete: i-am suflat moşioara pe sub nas (ALECS.) ¶ ⑩ A acoperi cu un strat de aur, de argint, etc.: un inel de alamă... il dedese de-l suflase cu aur (I.-GH.) [lat. s u f f l a r e].

SUFLARE *sf.* ① Faptul de a s u f l a: ~a vîntului ¶ ② Respiraţiune, răsuflare: frica îi făcea... să-şi oprească ~a, pînă-i vedeau depărtaţi (NEGR.) ¶ ③ Fiinţă, suflet de om, vieţuitoare: am cutreierat insula... fără de a întîlni altă ~ decît ciobanii cu turme de capre (I.-GH.); se duse şi el, ca toată ~a de pe pămînt, de pare că n'a fost de cînd lumea şi pămîntul (ISP.).

SUFLAT *adj.* ① *p.* SUFLA ¶ ② Acoperit cu un strat subţire de aur, de argint, etc.: se încinse deasupra şalului cu o curea lată... în care băgă două pistoale ~e cu aur (NEGR.); coaja acestor meri era ~ă cu aur, de lucea ca ziua (ISP.).

SUFLĂTOR 1. *adj. verb.* SUFLA. Care suflă.

2. (*pl.*-toare) *sn.* ⚙ Tub de metal prin care facem să treacă un curent de aer în spre o flacără, care ia atunci forma unei suliţe şi se ridică la o temperatură foarte mare (▣ 4687): ~ul cu oxigen şi acetilenă se întrebuinţează la tăierea plăcilor groase de fier.

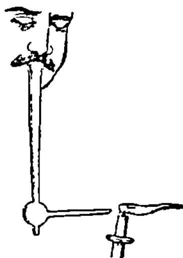

Fig. 4687. Suflător.

3. SUFLĂTOARE *sf.* ♩ Ţeava cea mai scurtă a cimpoiului, prin care se suflă (☞ ▣ 1160).

SUFLECA (-ec), SUFLICA (-ic), *Băn. Trans.* SUFULCA (-fulc) *vb. tr.* A îndoi mînecile cămăşii sau hainei, poalele rochiei, etc., a răsfrînge, a sumete: şi aşa zicînd, pune poalele 'n brîu, îşi suflecă mînecile, aţîţă focul şi s'apucă de făcut bucate (CRG.); îşi suflecă mînecile, lăsînd să se vază nişte muşchi sdraveni (GN.); îşi suflică mînicile la cămeşă şi-şi face treaba (VAS.); Ciprian, sufulcîndu-şi mînecile pînă după coate, se puse îndată la lucru (CAT.); Sfînta Maică Marie Un păhar de aur şi de argint lua, Rochia sufulca, La rîul Iordan alerga (NOV.) [lat. s u b - f o l l i c a r e].

*__SUFLER__ *sm.* ✪ Cel ce spune pe şoptite actorului de pe scenă cuvintele pe care trebue să le rostească şi pe care poate le-a uitat: actorul îi propusese să-l ia ~ cu şapte galbeni pe lună (CAR.) [fr.].

SUFLET (*pl.*-ete) *sn.* ① Respiraţiune, răsuflare: urechi au şi nu aud, nece iaste ~ în rostul lor (COR.); o căldură amestecată cu duhoarea de oameni adormiţi, de nu-ţi puteai trage ~ul (I.-GH.); de-abia îmi ţineam ~ul de frică (SAO.); (a alerga) într'un ~, (a alerga) în fuga mare, gîfîind, pierzîndu-şi respiraţiunea: fiul, cînd văzu în bătătură un astfel de bou, alergă la tată-său într'un ~ (ISP.); a se umplea de ~, a-şi pierde răsuflarea; am alergat de m'am umplut de ~ (ALECS.) ¶ ② Viaţă: li se dă (ostenilor) cîte puţintel tain, cît să-şi ţie ~ul (LET.); vai de ~ul lui cum trăeşte! (PAMF.); prădau... pe cine găseau în laturi de obuz, de-i lăsau numai cu ~ele (NEC.); a lua ~ul, a lua viaţa, a omorî; ☞ SFÎNT 2 ⑥ ¶ ③ Principiul nematerial al vieţii, în opoziţie cu „trupul": nu vă temereţi de ceia ce ucig trupul, ~ul nu pot ucide (COR.); ~ul mortului trece prin 24 de vămi ale văzduhului, pînă ce ajunge în împărăţia cerului (GOR.); a fi trup şi ~ cu cineva, a fi strîns unit prieteneşte cu cineva, a fi unghie şi carne: se cunoscu cu Pan, un zeu pădurean, şi se făcu trup şi ~ cu dînsul (ISP.); cu trupul şi cu ~ul, cu trup şi ~, din toată inima, cu toată fiinţa; a-şi da ~ul, a-şi da duhul, a muri: s'a făcut bolnavă, dar bolnavă, de credeai c'amu îşi dă ~ul (VAS.); a-i ieşi ~ul, *a)* a muri: n'a apucat să-i iasă ~ul şi-i dă cu „Dumnezeu să-l ierte!" (PANN); *b)* a părăsi trupul (*vorb.* de suflet); Ⓟ: pe unde iese cuvîntul, iese şi ~ul (ZNN.), e păcat să-ţi calci vorba dată; ☞ BOGAT 2; *c)* a îndura chinuri, necazuri multe: pînă-l scoţi dintre ţigănii, îţi iese ~ul (ALECS.); Ⓕ a scoate ~ul, a nu-i da pace; a face zile amare; a-şi vinde ~ul, a se închina diavolului; Ⓟ: pentru bani, îşi vinde ~ul (PANN); cu ~ul la gură (*sau* în buze), *a)* aproape să moară, cu un picior în groapă: nu odată l-a scos din fundul Brateşului cu ~ul la gură (GN.); feţii mei, sînt cu ~ul la gură, precum mă vedeţi (ISP.); *b)* într'un suflet, într'o fugă: pe cînd el alerga în goană, cu ~ul la gură, se încurcă de Azor (O.-ZAMF.); a-şi căuta de ~, a trăi creştineşte, făcînd pomeni, etc.; a da ceva de ~ul cuiva, a da ceva de pomană în amintirea unui mort sau pentru ca răposatul să-l aibă pe lumea cealaltă; fie de ~ul (cutăruia), să-i răsplătească Dumnezeu: (am avut) numai pîne goală şi apă rece din fîntînă, fie de ~ul cui a făcut-o acolo în calea trecătorilor! (CRG.) ¶ ④ Totalitatea facultăţilor intelectuale şi morale: un ~ bun; om rău, negru la ~; un ~ spurcat; numele acestui preot, mare la ~ şi iubitor de neam, a rămas legat de reînvietoarea mişcare de la 48 (VLAH.); a iubi din ~, din tot ~ul ¶ ⑤ Cuget, conştiinţă: de ce nu vrea să-i spună ei ce are pe ~? (VLAH.); el însă se apăra înaintea tatălui său că nu ştie la ~ul său nimic (ISP.); a-şi încărca ~ul de păcate ¶ ⑥ Omenie, milă: la unul fără ~, trebue unul fără de lege (ZNN.) ¶ ⑦ Curaj: Grecii, cari, după luarea Ţarigradului, se dase afund... cu cîte puţin şi treptat prinseră la ~ (ODOB.) ¶ ⑧ Copil de ~, copil adoptat, înfiat, copil străin luat de cineva ca să-l crească şi care se bucură, după lege, de toate drepturile unui copil adevărat: copiii de ~, ori rude de vor fi, ori străini, moştenesc pe părinţii lor cei sufleteşti (LEG.-CAR.); luase Traian fecior de ~ şi moştenitor împărăţiei pe Adrian (N.-COST.); a lua de ~, a adopta, a înfia ¶ ⑨ ~ de om, fiinţă: nu mai văzuse pînă atunci ~ de om pe la dînsa (ISP.); pe aici nu se afla nici un ~ de om (SB.); nu văzui ~ de om afară de domnia-ta (RET.) ¶ ⑩ Dobitoc, animal: cînd va tăia om niscare lemne în pădure .. şi va cădea asupra vre-unui dobitoc şi-l va omorî, acela să dea ~ drept ~ (PRV.-MB.) ¶ ⑪ Locuitor: numărul... locuitorilor insulei se suie, cu mic cu mare, la 90.000 de ~e (I.-GH.) ¶ ⑫ Cel ce însufleţeşte o întreprindere, motor principal: el era ~ul mişcării, revoluţiunii ¶ ⑬ Termen de dragoste, de desmierdare: ~ul meu! ¶ ⑭ ❀ ~-DE-STRIGOIU = STRIGĂ ③; — SUFLETUL-MORTULUI, SUFLETUL-MORŢILOR = BOHOCIU [lat. *s u f f l ī - t u s < s u f f l a r e, format ca şi h a l ī t u s < h a l a r e].

SUFLETESC *adj.* ① Ce ţine de s u f l e t: care aparţine sufletului, iar nu corpului: facultăţi sufleteşti ¶ ② ⛪ = SPIRITUAL ⑤: păstorul ~, care slujeşte altarului, din slujba sa, de pe altar, să trăească (SLV.) ¶ ③ ⚖ Adoptiv: copiii de suflet... moştenesc pe părinţii lor cei sufleteşti (LEG. CAR.).

SUFLETEŞTE *adv.* Cu s u f l e t u l, din tot sufletul.

SUFLEŢEL (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* SUFLET: ce să adormi un ~ de copil de cinci ani? (BR.-VN.); n'am întîlnit eu, cale de-atîtea zile de cînd viu, nici un ~ de om p'aici (ISP.); ~ul meu! ¶ ② *pl. Băn.* ✿ = DEDEŢEI ¶ ③ *pl. Trans.* ✿ = MĂRGĂRITĂRELE.

SUFLEŢI (-eţesc) *vb. intr. Olten.* (CIAUŞ.) (VÎRC.) A trăi [s u f l e t].

○ **SUFLOIU** (*pl.*-oaie) *sn.* ① = FOALE ④: ca ~l. cînd suflă la cărbuni (GOL.) ¶ ② *Trans.* Beţişor de soc găurit, prin care se suflă în focul din vatră, ca să-l aţîţe: cu ajutorul ~lui... se suflă în jarul care, vara, nu se stinge nici pe un moment (PAC.) [s u f l a].

*__SUFOCA__ (-oc) 1. *vb. tr.* A înnăbuşi, a înneca (prin lipsă de aer): îl sufoca aerul stricat al acestei societăţi (VLAH.).

2. *vb. intr.* şi *refl.* A-şi pierde răsuflarea, a se înnăbuşi, a se înneca (din lipsă de aer) [fr. s u f - f o q u e r].

*__SUFOCANT__ *adj.* Înnăbuşitor, înnecăcios [fr.].

*__SUFOCAŢIUNE__, SUFOCAŢIE, SUFOCARE *sf.* Fap-

tul de a (se) sufoca; înnăbuşire, înnecăciune, năduf [fr.].

SUFRAGERIE = SOFRAGERIE.

***SUFRAGIU** (*pl.*-gii) *sn.* ① Declaraţiune, cu privire la părerea sau la voinţa sa, făcută de cineva, într'o alegere sau într'o adunare ¶ ② ~ universal, dreptul de a vota acordat tuturor cetăţenilor majori ai unei ţări ¶ ③ Aprobare: actorul a obţinut ~l publicului [fr.].

○ **SUFULCA** ☛ SUFLECA.

SUGACIU *adj.* ① Care suge încă (*vorb.* de prunci sau de miei): La fiu-său miei s'aducă, Miei sugaci şi plecăţei Şi berbeci d'ai măricei (PAMF.) ¶ ② Ⓕ ꟻ Beţiv (JIP.).

SUGAR, -ARĂ (*pl.*-ări) *adj.* şi *sm. f.* ① Se zice despre un prunc care suge încă: bătrîni şi tinerii şi sugarii prunci (DOS.) ¶ ② Se zice despre un miel sau mia care suge încă (*în spec.* de la altă oaie decît aceea care i-a dat naştere): ce urăşti plecătorile sugarii şi sugările ꟼ (JIP.) ¶ ③ Căpriorul de mijloc, mai mic, la o casă ţărănească (R.-COD.).

SUGĂTOR 1. *adj. verb.* SUGE. ① Care suge încă (*vorb.* de prunci sau de miei), sugaciu, sugar: fie-care aduce numai cîte o oaie, un berbece, ba altul numai cîte un miel ~ (RET.) ¶ ② Hîrtie sugătoare, hîrtie care soarbe cerneala.

2. *sm.* Prunc care suge încă: den rostul pruncilor şi ~ilor ai întărit laudă (BIBL.); Veniţi cu glas mîngîios Să lăudăm pe Christos, Cu glasul coconilor şi al ~ilor (SEZ.).

3. SUGĂTOARE *sf.* ① Hîrtie sugătoare ¶ ② Snopuşor de papură, legat la mijloc, care se pune pe pervazul ferestrei, spre a suge apa care se scurge de pe geam (PAMF.) ¶ ③ Mică plantă cărnoasă, puţin mirositoare, care, în loc de frunze verzi, are numeroşi solzi gălbui; florile, albe-gălbui, dispuse la vîrful tulpinii; creşte printre frunzele putrede în pădurile umbroase din regiunea muntoasă (*Monotropa hypopitys*) (▣ 4688).

Fig. 4688. Sugătoare.

SUGE (sug; *perf.* supsei, † sups; *part.* supt) *vb. tr.* ① A trage un lichid în gură, strîngînd buzele şi aspirînd cu putere: ~ măduva dintr'un os; ~ o portocală, o lămîie; supse cea din urmă înghiţitură de rachiu (DLVR.); *în spec.* despre laptele din ţîţe: Dumnezeu ştie ce-i lipseşte, căci acuma nici nu vrea să sugă ţîţă (SB.); a da să sugă, a alăpta, a apleca; Ⓟ: mielul blînd suge la două mume (NEC.) (PANN) ¶ ② Despre animalele care se hrănesc cu sînge sau cu sucurile plantelor: şerpii sug sîngele animalelor pe care le atacă; Ⓕ: suge ca o lipitoare sîngele locuitorilor; albinele sug mierea şi ceara din flori ¶ ③ A absorbi: buretele suge apa; plantele sug umezeala din pămînt ¶ ④ ꟻ A bea (*vorb. în spec.* de beţivi): Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute... ţi-o sugea dintr'o singură sorbitură (CRG.); nu ştiu, zău, dacă-i prieşte laptele, dar ştiu că suge vîrtos la vin de Cotnar (ALECS.); ☛ SUGE-BUTE, SUGE-CEP ¶ ⑤ Ⓕ A stoarce puţin cîte puţin bani de la cineva, pînă-l sleieşte de tot: Domnii Fanarului sugeau poporul, ca să se îmbogăţească în scurtă vreme [lat. sugĕre].

SUGE-BUTE, SUGE-CEP *sm.* ꟻ Beţiv de frunte.

SUGEL (*pl.*-gei) *sm.*, SUGIU *sm.* şi (*pl.* -giuri) *sn.* ① Inflamaţiune în jurul unghiei unui deget, care produce dureri foarte mari, panaris: de-ai făcut sugel la un deget, bagă-l într'un pepene murat şi-ţi trece (SEZ.); cînd iei ceva cu mîna din vîrful măturii, ai să faci sugel (GOR.); să nu pui fus pe foc, căci faci sugiuri la degete (GOR.) ¶ ② SUGEL, mică plantă ierboasă, cu miros neplăcut, cu flori purpurii, trandafirii sau albe; numită şi „ţigancă" sau „urzică-moartă" (*Lamium purpureum*) (▣ 4689) ¶ ③ SUGEL-ALB, plantă cu flori albe, numită şi „urzică-albă" sau „urzică-creaţă" (*Lamium album*) (▣ 4690) ¶ ④ SUGEL-GALBEN, plantă din fam. labiatelor, cu flori galbene-aurii, numită şi „gălbiniţă" (*Galeobdolon luteum*) (▣ 4691) [lat. sigillum, influenţat în fonetism de suge (comp. şi it. suggello); forma sugiu e derivată din sugel, considerat ca diminutiv].

Fig. 4689. Sugel.

Fig. 4690. Sugel-alb.

***SUGERA** (-erez) *vb. tr.* A băga cuiva în cap, a face să-i vie în minte ceea ce-i inspiră alt cineva: am să mă uit, pîn' i-oiu sugera gîndul să-mi facă o poezie (VLAH.) [fr. suggérer].

***SUGESTIONA** (-onez) *vb. tr.* A produce o sugestiune asupra unei persoane, a-i inspira ceea ce trebue să facă sau să vorbească: Dan o privi ţintă'n ochi, ca şi cum ar fi vrut s'o sugestioneze (VLAH.) [fr.].

***SUGESTIUNE**, SUGESTIE *sf.* ① Faptul de a sugera; îndemn ¶ ② Impulsiune irezistibilă dată minţii unor persoane, ai căror nervi sînt slăbiţi, cu ajutorul unor anumite practice: mă simt ca subt puterea unei sugestii care-mi porunceşte să mă închin dumitale (VLAH.) [fr.].

***SUGESTIV** *adj.* Care sugerează, care deşteaptă în minte alte idei decît cele exprimate; — *adv.*: e o lume vie pe care poetul... ne-o descrie aşa de plastic şi de ~ (VLAH.) [fr.].

Fig. 4691. Sugel-galben.

SUGHIŢ (*pl.*-iţuri) *sn.* Mişcare convulsivă a diafragmei, însoţită de un sgomot nearticulat: astfel hurducă şi gloaba asta, că m'a apucat de vre-o şapte ori ~ul pîn' acu (ALECS.) [sughiţa].

SUGHIŢA (-iţ) *vb. intr.* A avea sughiţ: cînd sughiţi, te pomeneşte cineva (GOR.); cînd sughiţi tare, te vorbeşte cineva de rău, iar cînd sughiţi uşor, te vorbeşte de bine (GOR.) [lat. vulg. subgluttiare=clas. singultare].

SUGIU ☛ SUGEL.

SUGIUC¹ (*pl.*-ucuri) *sn.* ✕ ① Un fel de cîrnat ¶ ② Nuci înşirate pe o sfoară şi muiate în magiun sau în must fiert cu făină [tc. suğuk].

SUGIUC² *sbst. Olten.* (LAUG.) = SUGEL ①.

○ **SUGNĂ** ☛ SUCNĂ.

○ **SUGNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Trans.* Ⓓ *dim.* SUGNĂ: ~ frumoasă, La mine pe masă (IK.-BRS.).

SUGRUMA, ○ ZUGRUMA (-um) *vb. tr.* ① A omorî strîngînd de gît: ucide unul pre altul... au cu mînile-l sugrumă, sau-l năduşaşte împresurîndu-l cu ceva pînă crapă (PRV.-MR.); zugrumîndu-i noaptea, i-au aruncat în mare (CANT.); îi strînse atît de tare, încît îi zugrumă pe amîndoi (ISP.) ¶ ② Ⓕ A înnăbuşi, a împiedeca de a respira: măzărichea, ...îşi ţese păturile ei de flori asupra întregii vegetaţii pe care o sugrumă cu încîlciturile ramurilor (EMIN.) ¶ ③ Ⓕ A face să nu se audă: Maria începu să plîngă pe 'nfundate, înnecîndu-şi hohotul, sugrumîndu-şi oftatul (DLVR.) [su(b)- + grumaz, format ca şi sugușa].

SUGRUMAT, ZUGRUMAT *adj. p.* SUGRUMA. ① Strîns de gît ¶ ② Ⓕ Înnăbuşit: suspinele ei sugrumate şi repezi izbeau adînc, ca nişte alice, în inima lui Moroi (DLVR.) ¶ ③ Strîns; închis: privi lung la mijlocul ei subţire, mlădios şi sugrumat în betelia rochiei sdrenţăroase (DLVR.); apa plumburie a Siretului, zugrumată între două maluri (VLAH.).

SUGRUMĂTOR, ZUGRUMĂTOR 1. *adj. verb.* SUGRUMA. Care sugrumă; înnăbuşitor: s'a întors frînt de o durere sugrumătoare (S.-ALD.).

2. *sm.*, SUGRUMĂTOARE *sf.* Acela, aceea care sugrumă: această femeie e o năpaste, un biciu asupra omenirii, un fel de sugrumătoare care merită toată pedeapsa (GN.).

† **SUGUȘĂ** (-uș) *vb. tr. Trans. Mold.* ① A sugruma: duse-se robul acela, află unul de megiași ai lui... și-l sugușă el, grăia: „dă-mi cîtu-mi ești datorin!" (COR.) ¶ ② Ⓕ A încolți, a pune sula în coaste: să vei da bani împrumut... nu sugușa pre el (PAL.) [s u (b) - + g u ș ă; comp. SUGRUMA].

○ **SUHAC** ☞ SULHAC.

○ **SUHARIU** *sbst.* ⚔ Pesmet negru și tare pentru soldați [rus. *pl.* s u h a r i < s u h a r ĭ].

SUHAT (*pl.*-aturi) *sn.* Pășune (mai ales pe lîngă ape, pe locuri mocirloase): nălbeau dealurile de vite, cînd le scotea la ~ (VLAH.); sînt vre-o cinci, șase zile, de cînd a fost să ducă viței le ~ (CRG.); a mers pînă ce a ajuns într'un vîrf de deal de pe moșia boierească, unde era ~ de oi (VAS.) [comp. srb. s u v a t].

SUHĂȚIE *sf.* Pășunat (pe un s u h a t): Badea și-a adus aminte Cum că are-o herghelie La păscut, la ~ (MAR.).

SUI (suiu) 1. *vb. tr.* ① A duce, a așeza într'un loc mai ridicat, a urca: (moșneagul) sue pe copii în căruță și pleacă cu dînșii (BGO.); prietenul lui suia oile în munte (ISP.); cînd să-l suie la deal, suie-l dacă poți!... carul se da înapoi (CRG.) ¶ ② A se urca: un nou răvaș... aduse vestea că o armată numeroasă ...ar fi început a sui Dealul-Doamnei (ALECS.).

2. *vb. intr.* și *refl.* A merge de jos în sus, a se îndrepta spre un loc mai ridicat; a se așeza pe ceva înălțat; a se urca: nu putea merge altfel decît suindu-se pe brînci și ajutîndu-se cu toiagul (ISP.); ca proorocul Ilie cu căruța de foc în cer se suie (GOL.); Doamne, eu mă voiu face o moviliță și vino de te suie pe mine și încalecă (NEC.); cine va sui în muntele Domnului sau cine va sta pre locul cel sfînt a lui? (COS.); dacă ești așa de fricoasă, apoi sui în căruță și te-așterne pe somn! (CRG.) ¶¶ Ⓒ (S)COBORÎ, POGORÎ [lat. s u b ī r e].

***SUICID** (*pl.*-iduri) *sn.* Sinucidere: fără table, viața la țară duce la ~ (O.-ZAMF.) [fr.].

***SUI GENERIS** *loc. lat.* Special, particular; unic în felul său: un miros ~.

† **SUINGIU** = SUIULGIU.

SUIRE *sf.* Faptul de a (se) s u i, urcare.

SUIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Loc ce merge suind, urcuș; povîrniș; suire: bine-a zis cine-a zis, că nu-i ~ fără coborîș (MERA); orb norocul la ~ și înnecos de a stare pe loc, grabnic și de sirg pornitor la pogorîș (M.-COST.) ¶¶ Ⓒ COBORÎȘ, POGORÎȘ [s u i].

SUIT *sbst.* Faptul de a (se) s u i, suire: la ~ul dealului, pre lîngă Tătărași... era de a se rumpere tabăra la acel loc de ai noștri (M.-COST.); cu chipul acesta scăpă și de drumul de toate zilele prin pădure și de ~ul în copac (ISP.).

***SUITĂ** (*pl.*-te) *sf.* Persoanele care însoțesc pe cineva spre a-i face cinste, alaiu: adese-ori Domnul, acompaniat de fiica sa și de o ~ numeroasă... se urcau pe dealul Catalinei (NEGR.) [fr.].

† **SUITARIU** ☞ SOITARIU.

SUITOR *adj. verb.* SUI. ① Care se suie ¶ ② ♣ Plantă suitoare, plantă acățătoare: fațadele cele mai multe erau acoperite... cu plante suitoare (I.-GH.).

‡ **SUIULGIU** *sm.* Fîntînar [tc. s u y o l ğ ý].

*‡ **SUJET** (*pl.*-te) *sn.* = SUBIECT [fr.].

SUL (*pl.*-luri) *sn.* ① Fie-care din cele două cilindre (~ul de dinainte și ~ul de dinapoi) pe care se înfășură urzeala și pînza țesută la războiu (☞ ▪ 4104) ¶ ② Tot ce se înfășoară în formă de sul: un ~ de hîrtie (▣ 4693); hîrtie făcută ~; unul dintr'înșii făcu un ~ de rogojină și, dîndu-i foc la partea de sus, îl puse în cap (FIL.) ¶ ③ Cutie de formă cilindrică: scotea ~ul de tinichea învălit în piele roșie de marochin (GRL.) ¶ ④ Pernă lungă, în formă de sul, ce se pune la căpătîiul patului (▣ 4692) ¶ ⑤ = CERBICE ③ ¶ ⑥ *Pr. anal.* Tot ce prezintă o formă cilindrică: ~uri moi de fum se ridicau încet de pe case și se risipeau (VLAH.); ieșeau ~uri de foc prin ferestre ca niște limbi de șerpi (GN.); soarele de toamnă aruncă prin fereastră un ~ de raze pe capul blond al copilului (VLAH.) [lat. vulg. s u b (u) l u m = clas. i n s u b u l u m].

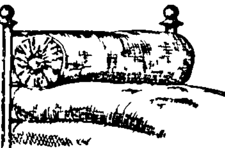
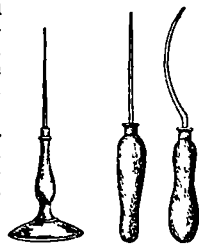

Fig. 4692. Sul.

Fig. 4693. Sul de hîrtie.

SULĂ[1] (*pl.*-le) *sf.* ① ☞ Unealtă alcătuită dintr'un ac de oțel, drept sau încovoiat, înfipt într'un mîner de lemn; servește *în spec.* cizmarului pentru a împunge pielea, spre a putea petrece acul sau ața prin ea (▣ 4694): și-i va găuri stăpînul lui urechea cu sula și-i va slujî lui în veci (BIBL.); Ⓟ: sula de aur zidul pătrunde (M.-COST.), cu bani izbutești să faci ori-ce; ☞ CĂCIULĂ ①, COASTĂ ① ¶ ② ✠ Unealtă de aceeași formă, de care se servește zețarul la scoaterea corecturilor [lat. s u b u l a].

Fig. 4694. Sule.

SULĂ[2] (*pl.*-le) *sf.* ① Varietate de crap, de formă lungueață, numit și „sulac", „suloiu", „sulinar", „ulucar", etc. *(Cyprinus carpio hungaricus)* ¶ ② = PIETRAR ④ [comp. rut. s u l á „șalău", srb. s u l a č „mihalț"].

SULAC[1] *sbst.* ① Îndoitura pielii în care e așezat organul genital al calului, taurului, berbecului, etc.; *pr. ext.* organul genital al acestora ¶ ② = SULĂ[2] ① [comp. ar. s u l a c h i, probabil de origine tc.].

SULAC[2] = SULHAC.

○ **SULACIU** *sbst.* = SULAC[1] ①.

SULAR *sm.* = FUSAR [s u l ă].

SULASTRU *sm.* = MIHALȚ [comp. SULĂ[2] și srb. s u l a č „mihalț"].

SULATIC *adj.* Lunguieț, în formă de sulă: dacă încă trifoiul nu va fi uscat bine, apoi se fac stoguri foarte ~e și trase la vîrv (ION.).

SULCINĂ ☞ SULFINĂ.

○ **SULEA** *npr. m.* Întrebuințat în anumite locuțiuni: nu e nici ~, nu e nimeni; o să te măriți, cînd te-o lua ~.

○ **SULEAGĂN** (*pl.*-egeni) *sm. Mold.* ① Vită sau om subțire la trup ¶ ② Se zice și de lemnul sau copacul neted, care n'are crăci [comp. SULEGET].

SULEDNIC *adj.* și *sm.* (Crap) ~ = SULĂ[2].

† **SULEGET**, ‡ SULEGED *adj.* Subțiratec: grumazii îi sînt sulegezi și gingași (CANT.); (stîlpii) la rădăcină mai groși, iară în sus, de ce mergea, mai supțiri și mai sulegeți era (CANT.); Inelul... Pe degetul suleget Al zînei pus... (COȘB.) [comp. SULEAGĂN].

† **SULEMENDRIȚĂ** ☞ SULIMENDRIȚĂ.

SULEMENI ☞ SULIMENI.

SULETE *sm.* ① = CERBICE ③: ~le este lemnul deasupra în care sînt săpate două locuri pentru grumazul boilor (ION.) ¶ ② = CARÎMB ② [s u l].

SULETIC *adj.* Subțiratic, subțire la trup [sul; comp. SULATIC].

***SULF** *sbst.* = PUCIOASĂ [lat. s u l p h u r].

***SULFAT** *sm.* Ori-ce sare formată din combinarea acidului sulfuric cu o bază; principalii sulfați metalici sînt: ~ul de calciu sau ghipsul, ~ul de fier sau vitriolul verde, ~ul de cupru sau piatra vînătă, ~ul de zinc sau vitriolul alb [fr.].

***SULFATA** (-atez) *vb. tr.* ① A înmuia o substanță într'o baie de sulfat, pentru a o conserva ¶ ② A stropi cu un sulfat semănăturile sau vița [fr.].

***SULFHIDRAT** *sm.* Ori-ce combinațiune a acidului sulfuric cu o bază [fr.].

***SULFHIDRIC** *adj.* Acidul ~ sau hidrogenul sulfurat, gaz foarte otrăvicios, fără coloare și cu miros foarte neplăcut ca de ouă stricate [fr.].

SULFINĂ, ○ SULCINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ♣ ① Plantă ierboasă din familia leguminoaselor, cu flori galbene, plăcut mirositoare, așezate în ciorchini lunguiețe; florile ei se pun printre rufe pentru a le parfuma; numită și „molotru (-galben)" sau „trifoiu-mare" *(Melilotus officinalis)* (▣ 4695): un vraf de albituri se ridica lîngă lampa strălucitoare, mirosind a sulfină (D.-ZAMF.); e o dimineață frumoasă de Iunie, plină de mireazme de flori de tei, de sulfină și de levănțică (BR.-VN.); Ca să nit ce-am învățat, Tu mi-ai așternut în pat, Troscot și sulfine (COȘB.); Iată fragedă sulcină, steluțoare,

blinde nalbe, Urmărind pe busuiocul iubitor de sinuri albe (ALECS.); În aerul căldicel e un miros dulce de fineață și de sulcină (VLAH.) ¶ ② = MOLOTRU ① ¶ ③ Varietate de sulfină, cu flori albe, mirositoare, numită, și „sulfină-albă" sau „molotru-alb" *(Melilotus albus)* ¶ ④ SULFINĂ-ALBASTRĂ, plantă din fam. leguminoaselor, cu flori albastre așezate în ciorchini îndesate; e o excelentă plantă meliferă, ceea ce face să fie mult căutată de albine; numită și „molotru-albastru" *(Trigonella coerulea)* [lat. *sulfina „(galbenă) ca pucioasa", care stă și la baza it. solfino< *sulfus, formă vulgară pentru sulfur].

Fig. 4695. Sulfină.

***SULFIT** *sm.* Ori-ce sare formată prin combinarea acidului sulfuros cu o bază [fr.].

***SULFURA** (-urez) *vb. tr.* ① A combina sulful cu un alt corp: ~ metalele ¶ ② A trata vița cu compușii sulfului [fr.].

***SULFURĂ** (*pl.*-re) *sf.* Ori-ce combinațiune rezultată din combinarea sulfului cu un corp simplu sau cu un radical: ~ de carbon, de plumb, de zinc, etc. [fr.].

***SULFURAT** *adj.* ① *p.* SULFURA: viță ~ă ② Hidrogen ~ ☛ SULFHIDRIC.

***SULFURIC** *adj.* Acid ~, lichid uleios, fără coloare în stare curată, fără miros și cu un gust foarte acru; e un acid energic, foarte toxic și foarte coroziv, format din sulf, oxigen și hidrogen; disolvat în apă, produce multă căldură; e foarte întrebuințat în industrie la fabricarea sulfaților, a acizilor tartric și carbonic, a pilelor electrice, etc. [fr.].

***SULFUROS** *adj.* ① Care conține sulf: ape sulfuroase, ape care conțin în soluțiune o combinațiune sau combinații de sulf ¶ ② Acid ~, gaz incolor, cu miros înnăbușitor, întrebuințat ca decolorant [fr.].

‡ **SULGER...** ☛ SLUGER...

‡ **SULGIU** *sbst.* Veche dare pe vaci, un fel de văcărit.

○ **SULHAC**, SUHAC, SUVAC (*pl.*-ace, -acuri) *sn.* ① *Bucov. Trans. Mold.* Un fel de sulă lungă, cu sau fără mîner, ce poartă ciobanii și țăranii la cingătoare, avînd diverse întrebuințări (îngurzirea opincilor, destuparea lulelei, etc.): astupîndu-i-se pipa și voind a o destupa cu sulhacul... n'a putut-o de fel destupa (MAR.); a scos repede luleaua cea stinsă din gură și se făcea că o curăță cu suhacul (GRIG.) ¶ ② *Trans.* Lemnuș rotund cu care se împinge afară măduva din țeava de soc (VIC.) [comp. rut. suhak „par, prăjină"].

○ **SULHAR(IU)** *sm. Mold. Trans.* (PȘC.) Lemn sau trunchiu lung, subțire și drept: moș Nichifor... taie un sulhariu de fag și face un capăt minunat (CRG.) [comp. SULHAC].

SULIMAN (*pl.*-anuri) *sn.* ① Unsoare, rumeneală, albeli, spoieli, dresuri albe și roșii, ce pun femeile pe obraz spre a părea mai frumoase sau pentru a ascunde sbîrciturile, petele și alte urme lăsate de pecetea vremii: era tînără și frumoasă și plină de ~, ca o fată de rachieriță (NEC.); cucoana Marghioala... plămădea, pe prispă, la umbră, gogoși de ristic pentru ~ (CAR.) ¶ ② Plantă păroasă din fam. labiatelor, cu tulpina patrunghiulară, cu flori albastre, rar trandafirii sau albe; numită și „vinețică" *(Ajuga genevensis)* (4696) [tc. sülümen].

Fig. 4696. Suliman.

‡ **SULIMENDRIȚĂ**, ‡ SULIMEȘDRIȚĂ, † SULEMENDRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = SALAMANDRĂ: sulimendrița carea în jeratecul focului se păștea (CANT.); scorpiile, șerpii, sulimeșdrițile, sabia, acestea toate s'au făcut pentru izbînda păcătoșilor (LFT.); Sulemendriță pistriță Intră 'n tufuliță, Cum intră, cum fată, Puii-și mincă... (dintr'un descîntec) (GR.-N.).

SULIMENEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a (se) sulimeni ¶ ② Suliman: negustor de băcan, iruri, ghileală, ~... și alte otrăvuri (CRG.).

SULIMENI, SULEMENI, SULIMINI (-nesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) drege cu suliman, a(-și) spoi obrazul cu rumeneli.

SULIMENIT, SULEMENIT, SULIMINIT *adj. p.* SULIMENI. ① Dres cu suliman: cealaltă muiere era grasă și moleșită, sulemenită și spoită (ISP.) ¶ ② Ⓕ Prefăcut, mincinos: făcură pace... numai pace suliminită (NEC.).

‡ **SULIMEȘDRIȚĂ** ☛ SULIMENDRIȚĂ.

SULINAR[1] *sm.* = SULĂ[2].

† **SULINAR(IU)**[2], SOLINARIU (*pl.*-are) *sn.* Burlan, canal, țeavă pe unde se scurge apa: sulinariul pre unde mergea apa în cetate (MX.) [ngr. σωλινάρι; comp. și srb. sulundar „burlan de sobă", bg. sulinarŭ „țurțur"].

SULINAR(IU)[3] *sm.* ① Copac înalt, drept și subțire ¶ ② Bold, țeapă pe acoperișul casei țărănești (☛ 935, C) [probabil de aceeași origine cu cuvîntul precedent].

SULIȚĂ (*pl.*-țe, -ți) *sf.* ① Armă ofensivă alcătuită dintr'un fier ascuțit înțepenit la capătul unei prăjini lungi de lemn, lance (4697): nu le da nici sabie, nici ~,... ce numai sfînta și cinstita cruce (VARL.); Ⓕ: suliți de aur tremură pe pînza lată, lucie, a rîului (VLAH.) ¶ ② Soarele e de o ~, de două, de trei, etc. sulițe (pe cer), arată, după socoteala poporului, poziția soarelui pe cer, măsurată de la locul unde răsare: soarele nu s'a ridicat nici de două sulițe (CAR.); soarele e de trei suliți, spune moș Gheorghe (VLAH.); El se 'naltă de trei suliți pe cereasca mîndră scară Și cu raze vii sărută june flori de primăvară (ALECS.); *pr. ext.* despre păsări sau insecte sburătoare ce se înalță în văzduh: (lăcustele) ca de trei sau patru suliți nu erau mai sus (M.-COST.) ¶ ③ *Olten.* (LAUG.) = SĂGEATĂ ③ *e* [vsl. sulica].

Fig. 4697. Suliță.

‡ **SULIȚAȘ** *sm.* =LĂNCER [suliță].

SULIȚICĂ *sf.* Plantă din fam. leguminoaselor, cu flori albe, al cărei fruct e o legumă mică, aproape globuloasă sau elipsoidă, de obiceiu cu o singură sămînță; numită și „fălcată", „sunătoare" sau „trifoiul-caprelor" *(Dorycnium herbaceum)* [suliță].

SULOIU *sm.* ① SULĂ[2] ¶ ② *Trans.* Lemn de brad subțire și cioplit în două dungi (VIC.).

SULTAN *sm.* Titlul împăraților Turciei și al principilor tătărești: după ce au pornit den Bugeag hanul pre Tătari, au lăsat pre doi ~i, frați ai săi, să vie cu dînșii (M.-COST.) [tc. sŭltan].

SULTANĂ (*pl.*-ne) *sf.* Titlul principeselor otomane, soția sau fiica unui sultan [tc. sultanâ].

SULTĂNELE *sf. pl.* = CONDURUL-DOAMNEI.

SULTĂNESC *adj.* A sultanului, de sultan: puternicia sultănească... le-au schimosit și le-au micșurat (CANT.).

SULTĂNICA *sf.* Numele unei hore, ce se joacă de țărani mai ales în Muntenia și Dobrogea.

SULTANIN *adj.* Împărătesc; de cea mai bună calitate: stafide ~e [tc. sŭltani].

‡ **SULTAN-MEZAT** *sbst.* Vînzare prin licitație, mezat: moșiile, viile și casele dumitale s'au vîndut la ~ (FIL.).

SUMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① ± Rezultatul ce se obține adunîndu-se împreună mai multe cantități: suma lui 5 plus 7 plus 9 este 21 ¶ ② Cantitate de bani: zic cum multă ~ și mare bogăție să se fie aflat acolo în cămările palatelor lui (LET.) ¶ ③ Mare număr, mulțime, sumedenie: de cîtăva ~ de ani încoace (LET.); o ~ de oameni [neologism din lat. summa; cu începere din sec. al XVII-lea, cuvîntul apare în texte, ca împrumut din pol. suma; — comp. și SOMĂ].

SUMĂIAȘ, SUMĂIEȘ (*pl.*-șe) *sn.* ① *dim.* SU-

MAN: s'au îmbrăcat în niște sumăiașe și cu țurci pe cap și cu ciobotele în picioare (SB.); cămășile albe..., sumăieșele cu ciucuri... toate sînt țesute și lucrate în casă (VLAH.).

SUMAN ☛ SUCMAN.

***SUMAR** 1. *adj.* ① Expus pe scurt, în puține cuvinte: redacțiune, expunere ~ă ¶ ② Fără multă vorbă; fără a recurge la formele obicinuite: judecată ~ă.

2. (*pl.*-are) *sn.* Cuprinsul pe scurt al unei cărți, reviste, etc. [fr. s o m m a i r e].

‡ **SUMARISI** (-isesc) *vb. tr.* A aduna mai multe cantități, a face s u m a: se prefăcu că scrie și sumarisește (FIL.).

***SUMBRU** *adj.* = SOMBRU: Cînd norii cei negri par sumbre palate, De luna regină pe rînd vizitate (EMIN.).

SUMEDENIE *sf.* Mulțime mare, grămadă: n'aveau destule grajduri, staule și coșare unde să-și adăpostească atîta ~ de vite (ISP.); odată, împăratul pleacă la vînat după fiare, cu o ~ de curteni (CAR.); am cheltuit ~ de bani pe șaluri, pe dantele, pe diamante (ALECS.) [s u m ă: comp. FUMEDENIE, RUBEDENIE].

SUMEDRU ☛ SÎNT¹ ②c.

SUMEȘ *adj. p.* SUMEȚE. ① Răsfrînt, îndoit, suflecat: cu mînecile ~e; țăranii, desculți, cu ițarii sumeși pînă deasupra genunchilor... privesc cu jale la ogoarele înnecate (VLAH.) ¶ ② Întors, răsucit: Am plecat făr' de mustață Și-acu viu cu ea sumeasă (R.-COD.); o mișcare vie și grațioasă a grumazului a înălțat capu-i, cu perii sumeși la ceafă în corimb (ODOB.).

SUMEȚE (-eț; *pf.* -esei; *part.*-es) *vb. tr.* A suflecа, a răsfrînge, a îndoi: își sumese mîneca stîngă pînă în cot (DLVR.); și-au sumes nădragii și s'au dus ca s'o scoață din noroiu (ISP.); capetele bătelei se sumet la marginea rogojinei, ca să nu se distrame (ION.) [lat. s u m - m ĭ t t ĕ r e].

SUMEȚ... ☛ SEMEȚ...

○ **SUMÎNĂ** *sf.* și *adv.* = SUBȚIOARĂ [s u (b) + m î n ă].

SUMNĂ = SUCNĂ.

***SUMPTUAR** *adj.* Care regulează și restrînge cheltuelile în ce privește îmbrăcămintea, ospețele, etc.: nu mai există legi ~e [lat.].

***SUMPTUOS** *adj.* ① Care cere cheltueli mari ¶ ② Măreț: un interior ~ [fr. s o m p t u e u x].

SUMULIȚĂ (*pl.*-țe), **SUMUȘOARĂ** (*pl.*-re) *sf. dim.* SUMĂ: poți să-i faci să trăească bine și aci, lăsîndu-le o sumuliță binicică de bani (ISP.); avea acum o sumușoară bună de bani și putea să-și cumpere și haine și arme (SB.).

SUMUȚA (-muț) *vb. tr.* și *intr.* ① = ASMUȚA: vinovat e cel ce a stîrnit de geaba huitul, ce a sumuțat, cel ce a întărtat (VOR.); poporul... te mărește, mîine, de l-o sumuța altul pe tine... te încarcă de Doamne-ajută (JIP.) ¶ ② A scoate apropiind buzele, niște sunete care imită întru cîtva săruturile sgomotoase: Fuga și ciobanii, șueră, sumuță, Chiue, și cînii după lup amuță (SPER.); sumuță la cai și sania fulgeră la vale (S.-ALD.) ¶ ③ A scoate aceleași sunete, cu buzele apropiate de fața cuiva, fără să-l atingă, ca mijloc de alungare a deochiului: se descîntă (de deochiu) de trei ori, sumuțînd după fie-care dată (PAMF.); baba... ia purcelul... îl strînge de nas și-l sumuță, ca să nu se deoachie, odorul! (CRG.); (calul) eu l-am frecat la ochi, l-am tras de urechi, i-am sumuțat și i-am pus frîul în cap (ISP.) [lat. *s u b - m o t i a r e < s u b m o t u m].

‡ **SUN** (*pl.*-nuri) *sn.* Sunet [lat. s o n u s].

SUNA (sun) 1. *vb. intr.* ① A da un sunet: Ca un glas domol de clopot, Sună codrii mari de brad (COȘB.); ~ a spart, a gol; Ⓟ: butia goală sună mai tare ¶ ② A scoate sunete dintr'un instrument, a cînta: ~ din trîmbiță, din goarnă, din bucium; Ștefan se întoarce și din cornu-i sună. Oastea lui sdrobită de prin văi adună (BOL.) ¶ ③ A anunța ceasul, a bate: Un orologiu sună noaptea jumătate (BOL.); F: a sunat ceasul răzbunării; mă duc, dragul mamei... desеară, mîine, cînd mi-o suna ceasul (D.-ZAMF.) ¶ ④ A spune, a glăsui: să vedem cum sună scrisoarea; așa sună legea, hotărîrea ¶ ⑤ A se svoni: a doua zi după purcesul lui, au început a sunare aieve de Unguri și de Munteni (M.-COST.); a trecut de la astea o lună, au trecut trei, cinci, aproape nouă, suna a pace, și nici un semn (CAR.).

2. *vb. tr.* ① A scoate un sunet dintr'un corp sonor: ~ clopotul, clopoțelul; (apa) dă de-a dura pietricelele din matcă și le sună ca pe niște zurgălăi (DLVR.); sunați oala, ca să vedeți de e spartă (L.-M.) ¶ ② A vesti ceva trăgînd clopotul: a sunat intrarea în clasă ¶ ③ A anunța ceva suflînd într'un instrument de muzică (goarnă, bucium, trîmbiță, etc.): ~ alarma, retragerea, zorile, stingerea, etc. ¶ ④ ~ cuiva ceva la ureche (*sau* la urechi), a-i aduce pe ascuns la cunoștință, a-i șopti ceva în taină; a-i vîrî în cap: sunase cîtiva la urechile lui Vasilie-Vodă acestea (M.-COST.); De azi înainte, nu-mi suna 'n urechi Ca să-mi cîștig pînea din cîrpituri vechi (PANN) ¶ ⑤ A răspîndi un svon: Iacov Vasilie... au început a sunare cum este nepot lui Despot (N.-COST.).

3. *vb. refl.* A se svoni, a se auzi vorbindu-se de ceva: décă s'au apropiet de oraș Stefan Sărdariul, să-l fi tîmpinat o slugă a lui de i-au spus de toate ce se sunase în tîrg și le curte (M.-COST.); s'au fost sunat atunce de peirea împăratului într'acel războiu (N.-COST.); se sună prin sat că Sultănica merge rău cu sănătatea (DLVR.); s'a sunat de războiu (CIAUS.) [lat. s o n a r e].

SUNAT *sbst.* Faptul de a s u n a.

Fig. 4698. Sunătoare.

SUNĂTOARE¹ *sf.* ♣ ① = POJARNIȚĂ: copilului mic i se dă să bea ceaiu de ~... (PAMF.); untul de ~ nu e așa de bun pentru bube, tăieturi și zgaibe ca pătlagina (DLVR.) ¶ ② Plantă ierboasă, cu miros neplăcut; tulpina, acoperită cu peri moi, este ramificată și frunzoasă; face flori galbene, dispuse în capitule multiflore *(Crepis foetida)* (▣ 4698) ¶ ③ = SULIȚICĂ ¶ ④ = MĂSELAR² [lat. vulg. (h e r b a) *s a n a t o r i a „care vindecă" > s ă n ă t o a r e, schimbat în s u n ă t o a r e, prin etimologie populară sub influența lui s u n ă t o r].

SUNĂTOARE² ☛ SUNĂTOR 2.

SUNĂTOR 1. *adj. verb.* SUNA. ① Care sună: pe fie-care pasăre era cîte un clopoțel de argint ~ (MERA) ¶ ② Bani ~i monedă de aur și de argint: știu că, după cheltuelile nebunești ce ai făcut, nu-ți mai rămîn mulți bani ~i (CAR.).

2. SUNĂTOARE *sf.* ♣ — CLOCOTICIU ① [comp. numele germ. dial. K l a p p e r].

SUNET (*pl.*-ete) *sn.* ① Mișcarea vibratorie pe care o percepe auzul: ~ puternic, slab; intensitatea ~ului; ~ul clopotului, buciumului, trîmbiței, goarnei; (oile) au țupăit toată ziua la ~ul fluerului (SB.); În ~ de fanfare trece oastea lui întreagă (EMIN.); căuta în întunericul creierului ceva care să-l răpească din mijlocul ~ului de bani (DLVR.) ¶ ② Răsunet, sgomot: copacii... abia înținați... cădeau cu ~ mare preste drumuri (N.-COST.); ~ul de topoare, cînd ciocănesc în pădure... de departe se aude (GOL.); Ⓕ: se stinse cu ~ pomenirea Bathoreștilor (BĂLC.) ¶ ③ 🕮 Ceea ce lovește auzul cînd vocea omenească rostește o vocală sau o consonantă: ~ele unei limbi se împart în vocale și consonante; în graiul bănățean și în cel moldovenesc, c(e) are un sunet apropiat de ș' [lat. s o n ĭ t u s].

SUNT ☛ FI¹.

***SUOVETAURILIA** *sf.* ⚠ Sacrificiul unei scroafe, unei oi și a unui taur, care se făcea la Romani, în cîmpul lui Marte, la anumite împrejurări (▪ 4699) [lat.].

Fig. 4699. Suovetaurilia.

SUP... ☛ SUB...

***SUPA** (-pez) *vb. intr.* A mînca tîrziu noaptea, a cina [fr. s o u p e r].

***SUPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ✕ Zeamă preparată fierbînd în apă carne de vită sau de pasăre, cu legume, etc., ciorbă: ~ de găină; ~ cu tăieței; cu lingura cea mare de argint, scoate Domnului pe talger ~, cum și dintr'alte bucate (LET.) [fr.].

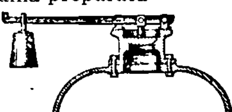

Fig. 4700. Supapă de siguranță (Secțiune).

***SUPAPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① Un fel de capac potrivit deasupra unei deschizături în așa fel încît să cedezei presiune unui lichid sau unui gaz, lăsîndu-le

să treacă afară, cînd sînt împinse într'un anumit sens; capacul, dimpotrivă, astupă hermetic deschizătura, cînd presiunea se exercită în sens contrar: **supapa unei pompe** ¶ ② **~ de siguranță**, supapă adaptată la peretele unui cazan cu aburi și care se deschide de la sine, cînd forța elastică a aburilor trece de o anumită intensitate (▣ 4700) [fr. s o u p a p e].

† **SUPĂR** (*pl.*-**ere**) *sn.* Necaz, neajuns, supărare: **aceștia au murit de o boală ce-i zicea... ~ul Ducăi-Vodă, iară alții carii au mai fost rămas, în mare nevoie și ~ și strînsoare de bani** (N.-COST.); **pentru aceasta, mare jale și supărare au căzut preste toți, făcîndu-li-se ~ de au plătit stupii îndoiți** (MUST.); **știind pre Vezirul că-i este neprieten, pentru multe supere ce le-au făcut Mihai-Vodă** (NEC.); **Leșii osteni... făceau mult ~ oamenilor și se lăudau că vor aprinde și curțile Stolnicului Stefan** (LET.); **nu vezi că-mi crapă fierea 'n mine de ~ și de ciudă?** (JIP.) [s u p ă r a].

SUPĂRA (-**ăr**) 1. *vb. tr.* ① † A face neajunsuri, a chinui, a necăji, a asupri, a împila; a bîntui: **cel ce mult supără pe supușii lui, ca ciobanul ce pe țapi mulge, în loc de lapte, sînge scoate** (GOL.) ¶ ② A aduce neplăceri, a incomoda, a importuna; a stingheri: **puteți aprinde o țigară, nu mă supără de loc fumul; mă supără grozav sgomotul trăsurilor și automobilelor; totdeauna supăra pe alții, iară mai ales pe frate-său care avea de toate** (CRG.) ¶ ③ A vătăma cu vorba sau cu fapta; a face pe cineva să-și piarză liniștea sufletească, întărîtîndu-l, a-l face să aibă sentimente neprietenoase, ciudă, necaz pe cineva, a mînia: **m'a supărat grozav cu purtarea lui; copiii nu trebue să supere pe părinți.**

2. *vb. refl.* ① A lua în nume de rău; a-și pierde liniștea sufletească, fiind întărîtat de cineva, a se mînia: **cum l-a zărit preuteasa așa de sfîșiat și cu cojocul nou, nout, rupt, s'a supărat foarte** (SB.); **iată pentru ce stă încă indiferentă această nație pe care tu, fără cuvînt, te superi, ca văcarul pe sat** (VLAH.) ¶ ② A se amărî, a se necăji: **Supăra-m'aș supăra, Supărarea ce mi-o da? Ba eu nu m'oiu supăra, Ci năcazul voiu uita, Că destul m'am supărat Și nimic n'am căpătat, Făr' viața mi-am scurtat** (IK.-BRS.) ¶ ③ ‡ A i se acri de ceva, a i se urî, a se plictisi: **Grigorie-Vodă s'au rugat Vezirului să-l lase... să-și vază casa și copiii, că i se și supărase cu oaste** (NEC.); **aceasta au ținut cîteva zile, pînă s'au supărat și ior, și au început a plăti** (LET.) [lat. s u p ĕ r a r e; comp. pentru înțeles fr. o u t r e r ,,a ofensa, a supăra la culme" < o u t r e ,,peste, dincolo"].

SUPĂRĂCIOS *adj.* ① Care (se) s u p ă r ă lesne: **are o fire supărăcioasă** ¶ ② Care aduce supărare: **Inimă supărăcioasă, Mor și nu te văz voioasă** (IK.-BRS.).

‡ **SUPĂRALNIC**, *Olten.* (CIAUȘ.) **SUPĂRELNIC** *adj.* = **SUPĂRĂCIOS** [s u p ă r].

SUPĂRARE *sf.* ① Faptul de a (se) s u p ă r a și rezultatul acestei acțiuni; neplăcere, neajuns, necaz, ciudă: **Constantin-Vodă Mavrocordat trăgea mai mari supărări despre Turci** (LET.); **boala ce nu se vindecă cu doctorii este ~a, că te duce grabnic la mormînt** (ZNN.); **ochiul sting de ți se bate, e a ~** (GOR.); ⓟ: **întrebarea n'are ~; tîrgul n'are ~. noi am cerut, d-voastră ce dați?** (CAR.): **să nu-ți (să nu vă fie cu ~**, n'o lua(ți) în nume de rău: **of! Doamne! boieri d-voastră, să nu vă fie vorba cu ~... poftiți de vedeți, cap de Român îi aista?** (ALECS.) ¶ ② *Trans.* (DENS.) Epilepsie.

SUPĂRAT *adj. p.* **SUPĂRA**. ① Mînios: **cînd spui că vine cineva, fără să vie, e semn că va veni ~** (GOR.) ¶ ② Amărît, necăjit: **Atîta-s de ~ Cumu-i cerîul înnorat, Și atîta-s de scîrbit Cumu-i cerîul de cernit** (IK.-BRS.) ¶¶ Ⓒ **NESUPĂRAT**, care nu e supărat, incomodat, stingherit de cineva.

SUPĂRĂTOR *adj. verb.* **SUPĂRA**. Care supără, care aduce supărare: **eram departe de clopotul cel ~ de la școală și de pedagogii cu ochii pînditori** (GN.).

○ '**SUPĂRELNIC** ☛ **SUPĂRALNIC**.

○ **SUPĂRETE** *sm. Trans.* (CONV.) ⌂ Prispă [s u b + p ă r e t e].

SUPAT (*scris și* **SUBPAT**) 1. *adv.* S u b p a t: **intrînd supat, dădu peste despuiat** (ISP.); **scoase de supat un ulcior și turnă untdelemn de umplu pînă sus păhărelul candelei** (DLVR.).

2. (*pl.*-**aturi**) *sn.* Locul, spațiul de sub pat: **Sita nouă-o ține 'n cuiu, Iar de unde se 'nvechește Și supatul nemerește** (SEV.); **unchiașul... îndesă în fundul supatului bușteanul năstrușnic** (DEM.); **supaturile erau pline de galbeni** (VAS.).

***SUPERB** *adj.* ① Trufaș, semeț, mîndru ¶ ② Măreț: **un palat ~** [fr.].

***SUPERFETAȚIUNE** *sf.* Lucru de prisos, nefolositor, din pricină că e prea mult, în prea mare cantitate [fr.].

***SUPERFICIAL** *adj.* ① Privitor la suprafață: **întindere ~ă** ¶ ② Care e numai pe deasupra, numai la suprafață: **o arsură ~ă ~** ¶ ③ F Care nu adîncește lucrurile cu temeiu, care nu le pătrunde în toate amănuntele: **un spirit ~** [fr.].

***SUPERFICIALITATE** *sf.* Caracter superficial, însușirea a tot ce este superficial: **lenea, vițiile și ~a din școală se repercutează în ondulații largi peste viața de mai tîrziu** (VLAH.) [fr.].

***SUPERFIN** *adj.* Cît se poate de fin, de cea mai bună calitate: **hîrtie ~ă** [fr.].

***SUPERFLUITATE** *sf.* ① Prisosință, ceea ce este mai mult decît trebue ¶ ② Ori-ce lucru de lux de care s'ar putea lipsi cineva [fr.].

***SUPERFLUU** 1. *adj.* ① De prisos, mai mult decît trebue: **ornamente ~e; cheltuieli ~e** ¶ ② Netrebuincios, nefolositor.

2. *sbst.* Prisos, ceea ce e mai mult decît trebue; ceea ce e prea mult și deci nefolositor [fr.].

***SUPERIOR** 1. *adj.* ① De sus, așezat mai sus, deasupra: **etajul ~; membrele superioare**, brațele ¶ ② ☻ Care e mai aproape de izvorul unui fluviu: **cursul ~ al Dunării** ¶ ③ A căror organizație e mai desăvîrșită: **animalele superioare** ¶ ④ Care are mai multă autoritate sau putere, care e mai ridicat în grad: **funcționar ~; ofițer ~; școală superioară; învățămîntul ~**, care se predă în universități sau în școale similare ¶ ⑤ Care se ridică deasupra celorlalți prin meritul, prin talentul său: **un spirit, un geniu ~** ¶¶ Ⓒ ☛ **INFERIOR**.

2. *sm.*, **SUPERIOARĂ** (*pl.*-**re**) *sf.* ① Acela, aceea care ocupă un rang mai mare, o funcțiune mai înaltă, care întrece pe altul prin condiția, prin autoritatea, prin talentul și meritele sale ¶ ② ⛪ Persoana care are sub conducerea ei o mănăstire, stareț(ă) [fr.].

***SUPERIORITATE** *sf.* Însușirea a tot ce este superior, a aceluia care este mai presus decît alții prin autoritatea sa, prin talentul, prin meritele ce are, etc.: **recunoașteți ~a meritului și a virtuții, apropiați-vă unii de alții** (I.-GH.) [fr.].

***SUPERLATIV** 1. *adj.* 🕮 Care arată o calitate, bună sau rea, în gradul cel mai înalt; adjectivul în gradul ~ arată că o ființă sau un lucru posedă o însușire în gradul cel mai înalt față de alte ființe sau lucruri; acest grad se exprimă prin **cel mai** (**cea mai**, etc.), **foarte, prea, tare**, etc. pușe înaintea adjectivului. Ex.: **leul este c e l m a i p u t e r n i c din toate animalele; e un școlar f o a r t e s i l i t o r; vulpea e p r e a ș i r e a t ă.**

2. (*pl.*-**ive**) *sn.* Gradul superlativ; forma pe care o ia adjectivul spre a exprima gradul superlativ [fr.].

***SUPERSTIȚIE** ☛ **SUPERSTIȚIUNE**.

***SUPERSTIȚIOS** *adj.* Care e stăpînit de superstiție, care crede în superstiții, plin de superstițiune: **un om ~** [fr.].

***SUPERSTIȚIUNE**, **SUPERSTIȚIE** *sf.* ① Credință deșartă, eres, teamă religioasă, neîntemeiată pe nimic, care inspiră omului acte și păreri împotriva bunului simț și a judecății sănătoase ¶ ② Ori-ce datină sau practică izvorîtă din această teamă ¶ ③ Ori-ce prevestire mincinoasă caută să tragă cineva de pe urma unei întîmplări oare-cari [fr.].

***SUPEU** (*pl.*-**euri**) *sn* ✕ ① Cină la o oră foarte înaintată, mai adesea după miezul nopții ¶ ② Mîncările pregătite pentru supeu [fr. s o u p e r].

Fig. 4701. Supieră.

***SUPIERĂ** (*pl.*-**re**) *sf.* ◊ Castron în care se servește supa la masă (▪ 4701) [fr. s o u p i è r e].

***SUPIN** (*pl.*-**ine**) *sn.* 🕮 Formă a verbului care e un fel de substantiv verbal [lat.].

*__SUPLANTA__ (-tez) *vb. tr.* A lua locul cuiva, a scoate pe cineva din postul în care se afla, după ce l-a ponegrit sau a bîrfit pe socoteala lui [fr.].

*__SUPLEANT__ *sm.* Locțiitor de judecător: procurorul și ~ul jucau poker, iar cu președintele nu prea era în dragoste mare (BR.-VN.) [fr.].

*__SUPLEANȚĂ__ (*pl.*-țe) *sf.* Funcțiunea de supleant [fr.].

‡ __SUPLECA__ (-eo) *vb. tr.* A pleca, a inclina, a smeri: cu umilit suflet și cu înfrîntă inimă plecîndu-l și suplecîndu-l, rogu-mă (CANT.) [s u b + p l e c a].

‡ __SUPLECAT__ *adj. p.* SUPLECA. Plecat, smerit, supus: urgia pierde și pre cei înțelepți, iară răspunsul ~ vîrtelește mînia (DOS.).

*__SUPLEMENT__, SUPLIMENT (*pl.*-te) *sn.* ① Adaus, ceea ce se dă spre a completa o plată, o împărțeală: ~ de leafă ¶ ② Ceea ce se adaugă la o carte spre a împlini lipsurile dintr'însa ¶ ③ Foaie adăugată la un ziar, peste numărul obicinuit de pagini ¶ ④ Ceea ce se plătește pe deasupra într'un teatru, la drumul de fier, spre a ocupa un loc mai bun decît cel ales înainte ¶ ⑤ ~ul unui unghiu, ceea ce trebue adăugat unui unghiu spre a forma două unghiuri drepte [fr.].

*__SUPLEMENTAR__, SUPLIMENTAR *adj.* ① Ceea ce se adaugă pe deasupra, care servește să împlinească ceea ce lipsește: credit ~ ¶ ② Unghiuri ~e, două unghiuri a căror sumă este egală cu două unghiuri drepte [fr.].

*__SUPLETIV__ *adj.* Care completează [fr.].

*__SUPLICĂ__ (*pl.*-ici) *sf.* Cerere scrisă ce se prezintă pentru a cere o favoare: să vă fac eu o ~ cu litere latine și veți vedea cum voiu face capot pre ministrul cu tot departamentul său (ODOB.) [fr. s u p p l i q u e].

*__SUPLICANT__ *sm.* Cel ce adresează o suplică [germ.].

*__SUPLICIU__ (*pl.*-ice) *sn.* = CAZNĂ [lat. s u p p l i c i u m].

*__SUPLINI__ (-inesc) *vb. tr.* ① A adăuga ceea ce lipsește, a împlini o lipsă ¶ ② A ținea locul cuiva care lipsește, a înlocui ¶ ③ A ținea loc de [it. s u p p l i r e + p l i n].

*__SUPLINITOR__ *adj. verb.* SUPLINI și *sm.* Care suplinește pe altul, pe titularul unui post: profesor ~; a plecat în congediu și și-a lăsat un ~.

*__SUPORT__ (*pl.*-turi) *sn.* ① = PROPTEA ① ¶ ② Ⓕ Sprijin, reazăm, protecție ¶ ③ Ori-ce dispozitiv pe care se poate sprijini un aparat, un vas, un tub, etc. [fr.].

*__SUPORTA__ (-port) *vb. tr.* ① A servi de sprijin, de razim, a propti, a sprijini ¶ ② A răbda, a îndura, a suferi: ~ frigul ¶ ③ A se arăta îngăduitor: ~ defectele altuia [fr.].

*__SUPORTABIL__ *adj.* ① Ce se poate suporta, de suferit: o durere ~ă ¶ ② Care nu e așa de rău: o viață ~ă ¶ C ☞ INSUPORTABIL [fr.].

*__SUPOZA__ (-ozez) *vb. tr.* A presupune [fr.].

*__SUPOZABIL__ *adj.* Ce se poate presupune, de presupus [fr.].

*__SUPOZITOARE__ *sf.* Medicament solid, de formă conică, care se introduce în anus [fr.].

*__SUPOZIȚIUNE__, SUPOZIȚIE *sf.* Presupunere, lucru ce se admite provizoriu ca adevărat, spre a putea trage o concluziune [fr.].

‡ __SUPRA__[1] *prep.* Peste, asupra: au înălțat capul mieu ~ vrăjmașilor miei (DOS.); mai adesea în construcția de ~, deasupra: apele... celea ce era de ~ țăriei (PAL.) [lat. s u p r a].

*__SUPRA-__[2], prefix care se compune cu substantive, adjective sau verbe, spre a da naștere la alte cuvinte cărora le adaugă înțelesul de „peste", „mai mult", „deasupra". Ex.: s u p r a nume, s u p r a omenesc, s u p r a vețui [lat.].

*__SUPRAABUNDANȚĂ__ *sf.* Prea mare îmbelșugare [s u p r a-[2] + fr. (s u r) a b o n d a n c e].

*__SUPRAACTIVITATE__ *sf.* Activitate anormală, excesivă a unui organ [s u p r a-[2] + fr. (s u r) a c t i v i t é].

*__SUPRAALIMENTA__ (-tez) *vb. tr.* A da o hrană mai îmbelșugată decît se obicinuește [s u p r a-[2] + a l i m e n t a].

*__SUPRAALIMENTARE__, SUPRAALIMENTAȚIUNE, SUPRAALIMENTAȚIE *sf.* Faptul de a s u p r a a l i m e n t a; hrană în cantitate mai mare decît e nevoie pentru întreținere [s u p r a-[2] + fr. (s u r) a l i m e n t a t i o n].

*__SUPRA-ARBITRU__ *sm.* Arbitru ales pentru a hotărî într'o contestație în care arbitrii sînt de păreri deosebite [s u p r a-[2] + fr. (s u r-) a r b i t r e].

*__SUPRAFAȚĂ__ (*pl.*-fețe) *sf.* ① Partea dinafară, exterioară a unui corp: suprafața pămîntului ¶ ② Ⓕ Garanțiile pe care le poate oferi un individ: acest om e lipsit de ~ ¶ ③ Ⓕ Aparență: a zări numai suprafața lucrurilor ¶ ④ Numărul metrilor sau stînjenilor pătrați, pogoanelor, etc. pe care le are un zid, o întindere de pămînt, etc. ¶ ⑤ Limita unui corp solid care-l separă de restul spațiului (☞ TAB. LXII) [s u p r a-[2] + fr. (s u r) f a c e].

*__SUPRAFIN__ *adj.* = SURFIN [s u p r a-[2] + fr. (s u r) f i n].

*__SUPRALICITA__ (-itez) *vb. intr.* A face o supralicitație [s u p r a-[2] + l i c i t a].

*__SUPRALICITAȚIUNE__, SUPRALICITAȚIE *sf.* Licitație ce se face în urma alteia făcute înainte (pentru același obiect) [s u p r a-[2] + l i c i t a ț i (u n) e].

*__SUPRANATURAL__ 1. *adj.* ① Peste fire, care este mai presus de legile naturii, care se face sau se întîmplă împotriva acestor legi ¶ ② Adevăruri ~e, adevăruri ce cunoaște cineva luminat fiind numai de credință ¶ ③ Ființe ~e, îngerii, demonii, duhurile, zînele, stafiile, etc. ¶ ④ Extraordinar, de neînchipuit, fără seamăn: o memorie ~ă.

2. *sbst.* Ceea ce e peste fire, mai presus de legile naturii, în contrazicere cu acestea [s u p r a-[2] + fr. (s u r) n a t u r e l].

*__SUPRANUME__ (*pl.*-me) *sn.* ① Poreclă ¶ ② Calificativ adăugat la numele unui individ pentru a-l onora sau a-l batjocori, pentru a-l deosebi de alții cu același nume. Ex.: Vlad Ț e p e ș, Mircea C i o b a n u l, Ștefan L ă c u s t ă, Petru Ș c h i o p u l, Ivan T u r b i n c ă, Stan P ă p u ș ă [s u p r a-[2] + n u m e].

*__SUPRANUMERAR__ 1. *adj.* Adăugat peste numărul obicinuit: unii oameni au la mînă un deget ~ ; s'a numit un funcționar ~.

2. *sm.* Funcționar supranumerar [s u p r a-[2] + fr. (s u r) n u m é r a i r e].

*__SUPRANUMI__ (-umesc) *vb. tr.* A da un supranume [s u p r a-[2] + n u m i].

*__SUPRAOM__ *sm.* În filosofia lui Nietsche, tipul omului cu mult superior semenilor săi prin intensitatea vieții, prin puterea de cugetare și prin forța voinței și a cărui realizare trebue să fie scopul omenirii [s u p r a-[2] + o m, după germ. Ü b e r m e n s c h].

*__SUPRAOMENESC__ *adj.* Care întrece tot ce e omenesc, care e mai presus de firea omenească [s u p r a-[2] + o m e n e s c].

*__SUPRAOXIDA__ (-idez) *vb. tr.* A face o supraoxidațiune [s u p r a-[2] + o x i d a].

*__SUPRAOXIDAȚIUNE__, SUPRAOXIDAȚIE *sf.* Operațiune prin care se fixează pe un corp cantitatea cea mai mare de oxigen ce poate absorbi [s u p r a-[2] + o x i d a ț i (u n) e].

*__SUPRAOXIGENAT__ *adj.* Care a suferit o supraoxidațiune [s u p r a-[2] + fr. (s u r) o x y g é n é].

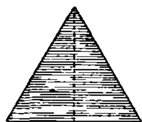
*__SUPRAPUNE__ (-pun; *pf.* -pusei; *part.* -pus) *vb. tr.* A pune o linie, o suprafață, un solid geometric peste altul, sau un corp oare-care deasupra altuia [s u p r a-[2] + p u n e].

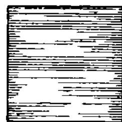
*__SUPRASATURA__ (-urez) *vb. tr.* ① A produce suprasaturațiunea unui lichid ¶ ② A adăuga unui corp un exces dintr'un alt corp care se combină sau se amestecă cu el [s u p r a-[2] + fr. (s u r) s a t u r e r].

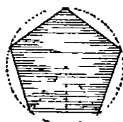
*__SUPRASATURAȚIUNE__, SUPRASATURAȚIE *sf.* Fenomen pe care-l prezintă unele lichide care, la o temperatură dată, conțin în soluțiune o cantitate dintr'un corp superioară aceleia care ar trebui să se disolve în mod normal [s u p r a-[2] + fr. (s u r) s a t u r a t i o n].

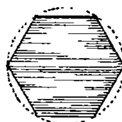
*__SUPRATAXA__ (-axez) *vb. tr.* ① A taxa prea

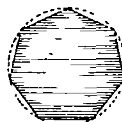
POLIGOANE REGULATE

TRIUNGHIU ECHILATERAL

PATRAT

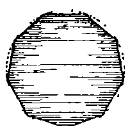

PENTAGON

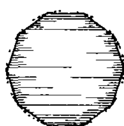

EXAGON

EPTAGON

OCTOGON

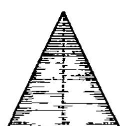
POLIGOANE REGULATE

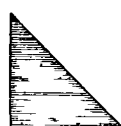

ENEAGON

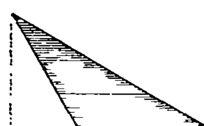

DECAGON

POLIGOANE NEREGULATE

TRIUNGHIURI

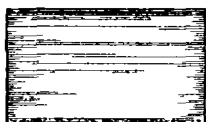

TRIUNGHIU ISOSCEL

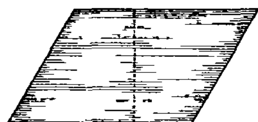

TRIUNGHIU DREPTUNGHIU

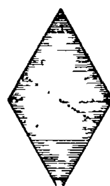

TRIUNGHIU SCALEN

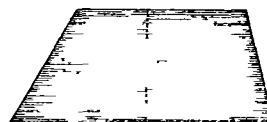
POLIGOANE NEREGULATE

PATRULATERE

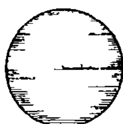

DREPTUNGHIU

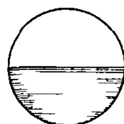

PARALELOGRAM

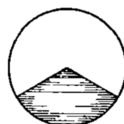

ROMB

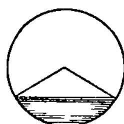

TRAPEZ

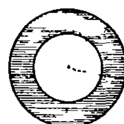
CERCURI ŞI SUPRAFEŢE CURBILINII

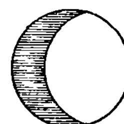

CERC

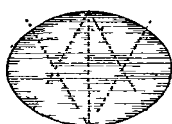

SEIMCERC

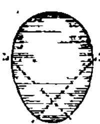

SECTOR

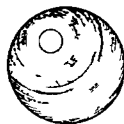

SEGMENT

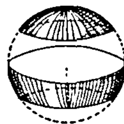

COROANĂ

SEMILUNĂ

ELIPSĂ

OVĂ

SFERĂ

CALOTĂ şi ZONĂ

CON

CILINDRU

mult, a face să plătească o taxă prea mare ¶ ② A adăuga alte taxe [s u p r a-² + fr. (s u r) t a x e r].

*SUPRATAXĂ (*pl.*-xe) *sf.* ① Taxă adăugată peste alta ¶ ② Taxă prea mare şi nelegală [s u p r a-² + fr. (s u r) t a x e].

*SUPRAUMAN *adj.* = SUPRAOMENESC [s u p r a-² + u m a n].

*SUPRAVEGHIA (-ghiez) *vb. tr.* A priveghia cu multă băgare de seamă şi cu autoritate: ~ **purtarea unui şcolar** [s u p r a-² + v e g h i a, după fr. s u r v e i l l e r].

*SUPRAVEGHIERE *sf.* Faptul de a s u p r a v e g h i a.

*SUPRAVEGHIETOR, -TOARE *adj. verb.* SUPRAVEGHIA şi *sm. f.* Care e pus să supraveghieze.

*SUPRAVENI (-vin) *vb. intr.* A veni pe neaşteptate; a se întîmpla, a se isca [s u p r a-² + v e n i].

*SUPRAVIEŢUI (-uesc) *vb. intr.* ① A mai trăi, a rămînea în viaţă după ce moare altul ¶ ② F A trăi după ce a pierdut ceva scump: ~ **onoarei sale**, a trăi încă după ce şi-a pierdut cinstea [s u p r a-² + v i e ţ u i].

*SUPRAVIEŢUIRE *sf.* ① Faptul de a s u p r a v i e ţ u i ¶ ② Continuarea existenţei după moarte ¶ ③ Dreptul de a succede unui om în slujba sau demnitatea sa, după moartea acestuia.

*SUPRAVIEŢUITOR *adj. verb.* SUPRAVIEŢUI şi *sm.* Care rămîne în viaţă după ce moare altul.

SUPRE *prep.* = SPRE.

*SUPREFECT... ☛ SUB-PREFECT...

*SUPREM *adj.* ① Care e mai presus de toate: **autoritatea ~ă** ¶ ② **Fiinţa ~ă, Judecătorul ~**, Dumnezeu ¶ ③ Care este la sfîrşitul vieţii: **momentul ~, ceasul ~**, ceasul morţii, ceasul din urmă ¶ ④ **Voinţele ~e ale unui muribund**, voinţa din urmă a unui om la ceasul morţii, ceea ce hotărăşte el cu limbă de moarte ¶ ⑤ **Onoruri ~e**, funeralii, ceremoniile de înmormîntare ¶ ⑥ **În gradul ~**, în gradul cel mai înalt, cît se poate de mult [fr.].

*SUPREMAŢIE *sf.* Superioritate mai presus de toţi ceilalţi: **supremaţia Patriarhului asupra mitropoliţilor şi episcopilor** [fr.].

*SUPRESIUNE *sf.* Suprimare [fr.].

*SUPRIMA (-im *vb. tr.* ① A nu lăsa să apară, a împiedeca vînzarea: ~ **un ziar** ¶ ② A face să dispară, a distruge ¶ ③ A tăia, a trece sub tăcere: ~ **sfîrşitul unui articol, unui discurs** ¶ ④ A desfiinţa: ~ **un post** [fr. s u p p r i m e r].

*SUPRIMARE *sf.* Faptul de a s u p r i m a.

SUPSIOARĂ = SUBŢIOARĂ.

SUPT¹ ☛ SUB.

SUPT² 1. *adj.* ① *p.* SUGE ¶ ② Ⓕ Sleit, istovit: **(copiii) erau slabi, jigăriţi, nespălaţi şi nepieptănaţi, supţi de necazuri** (ISP.) ¶ ③ Uscat, scofîlcit: **cu părul şi cu mustăţile cărunte, cu obrajii supţi... pare de şaptezeci de ani** (BR.-VN.).

2. *sbst.* ① Faptul de a suge ¶ ② F **Darul ~ului**, darul beţiei: **acesta-i... vestitul Setilă, fiul secetei... împodobit cu darul ~ului** (CRG.) [lat. s u c t u s].

SUPŢ... ☛ SUBŢ...

‡ SUPUITORIU *sm.*, SUPUITOARE *sf.* Pezevenchiu, pezevenche: **o seamă de pravile scriu să se taie capul supuitoriului** (PRV.-MB.); **de se va afla şi se va mărturisi călugăriţă că iaste supuitoare, într'acela ceas să fie striină şi gonită de la besérica lui Hs.** (PRV.-MB.) [s u p u n e].

SUPUNE (-pun, F-puiu; *pf.* -pusei; *part.* -pus) 1. *vb. tr.* ① ‡ A pune subt, a aşeza dedesubt: **toate supus-ai suptu picioarele lui, oile şi boii toţi, şi încă vita cîmpilor** (PS.-SCH.) ¶ ② † A ascunde: **(pasările) alta supunea în voroavă şi alta avea în inimă să facă** (CANT.); **cînd te tunzi, strînge-ţi părul şi-l supune undeva** (GOR.) ¶ ③ ‡ A aşeza la pîndă într'un loc ascuns, a piti: **Ion-Vodă... cu toată oastea sa s'au pornit şi au supus oastea supt Tighinea** (GR.-UR.) ¶ ④ A aduce subt stăpînirea, sub puterea, subt ascultarea sa: **Petru-Vodă... dacă au intrat la Săcui... oraşele le-au jăcuit şi pre toţi i-au supus şi i-au plecat şie** (GR.-UR.); **Sinan-Paşa... pentru să-i fie mai lesne a supunere Ardealul, luase toată Ţara-muntenească** (M.-COST.) ¶ ⑤ Ⓕ A birui, a învinge, a răpune: **de-o supunea frămîntarea... se trîntea cu faţa la pămînt şi săruta florile** (DLVR.); **de supus nu-l supune nevoia, ori-cît de sărac ar fi, el slugă nu se bagă** (VLAH.); **durerea o supuse un minut** (ODOB.) ¶ ⑥ A da să judece, să examineze un lucru: ~ **judecăţii, aprobării cuiva** ¶ ⑦ ‡ A face pe mijlocitorul ca să-şi vîndă (o femeie) trupul, a prostitua.

2. *vb. refl.* ① ‡ A se pune subt, a se aşeza dedesubt ¶ ② ‡ A se ascunde, a se piti: **mergînd acolo unde era Nicolai-Vodă... s'au supus acolo aproape şi au aşteptat pînă s'au deschis poarta** (LET.); **(Nemţii) s'au supus supt cetatea Beligradului de se apărau de Turci** (NEC.); **ne-am supus unor şanţuri de vii părăsite** (GR.-N.) ¶ ③ A se pleca subt stăpînirea, subt puterea cuiva, a se închina: **voi ştiţi că m'am supus celui mai mare şi mai tare împărat de pe faţa pămîntului** (ISP.) ¶ ④ A face fără împotrivire ceea ce i se porunceşte, a asculta de poruncile cuiva ¶ ⑤ A consimţi să i se facă: **a se ~ unei operaţiuni chirurgicale** [lat. s u p p o n ĕ r e].

SUPUNERE *sf.* Faptul de a (se) s u p u n e; ascultare; plecăciune ¶¶ C NESUPUNERE.

SUPUS 1. *adj. p.* SUPUNE. ① † Pus subt, aşezat dedesubt ¶ ② † Ascuns: **prinzînd pre Dumitraşco Buhuş şi cercîndu-l, au găsit pistol mic în mînică ~** (N.-COST.) ¶ ③ Plecat subt stăpînirea, adus subt ascultarea cuiva: **(cetăţile) din temelie sfărămîndu-le şi risipindu-le, pentru că ~e fiind lor, ele se viclenea şi ucidea pre Romani** (LET.) ¶ ④ Ascultător, care face fără să se împotrivească ceea ce i se porunceşte: **te sfătuesc... să fii ~ă, blajină şi harnică** (CRG.) ¶ ⑤ Ⓕ Biruit, învins, răpus: ~ **de nevoi** ¶ ⑥ Expus să sufere ceva: ~ **morţii** ¶ ⑦ Dator a suporta: ~ **dărilor**.

2. *sm.* Acela care este subt autoritatea unui suveran, unui guvern: **la dînsul este obiceiul ca toţi supuşii împărăţiei să-i trimită cîte un fiu, să-i slujească zece ani** (ISP.); ~ **român**; ~ **străin**.

3. *sn. mai adesea* SUPUSURI *pl.* P Boale provenite din farmece: **Bine spălatu-o... De adusuri, De ~uri** (P.PRV.).

SUPUŞENIE *sf.* ① ✪ Calitatea de s u p u s al unui suveran, al unei ţări ¶ ② Supunere: **parcă vedeam slujbaşii streini, vorbind plăieşilor... făcîndu-i să jure ~ şi credinţă** (LUNG.).

SUPUŞIME *sf. col.* SUPUS. Totalitatea supuşilor: **~a tremura numai cît auzea pomenindu-i-se numele** (FLOR.).

SUR *adj.* ① Cu părul sau lîna amestecat(ă) alb cu negru: **căutaţi cum mai în grabă să ne repeziţi... patru telegari ~i** (LET.); **oaie ~ă** ¶ ② Cărunt: **Matei Hurezan e un moşneag mărunt, slăbănog şi ~, ca toţi moşnegii** (LUNG.) ¶ ③ Cenuşiu: **ziua cea rece şi ploioasă de vară acoperise toate de-o ceaţă ~ă şi tulbure** (GN.) ¶ ④ Ⓕ Străvechiu: **Rîul vechiu ne povesteşte... despre vremi apuse, ~e** (EMIN.) [bg. s u r ŭ, srb. s u r].

SURAIA *sf. Băn.* ❧ Nume dat unei vaci s u r e (LIUB.).

SURAN *sm.* ❧ Nume dat unui bou sau unui cal s u r.

SURATĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Soră de cruce (☛ CRUCE ⑳) ¶ ② Titlu cu care se adresează una alteia fetele şi femeile de la ţară: **unde te grăbeşti, surată...?** (MERA) ¶ ③ Tovarăşă, soaţă, camaradă; prietină: **mă voiu pogorî preste munţi şi voiu plînge preste fecioriile mele eu şi suratele mele** (BIBL.); **e prelungă la chip... şi se strecoară printre surate ca un prichindel** (DLVR.) [s o r ă, cu sufixul participial -a t ă, după vsl. p o s e s t r i m a < s e s t r a „soră"].

SURĂŢICĂ (*pl.*-tele) *sf. dim.* SURATĂ: **nu lua măgar, ~,... că măgarul trebue să-l duci de nas** (GR.-N.).

SURĂŢIE *sf.* ① ~ **(de cruce)**, legătura între două s u r a t e: **adevărata amiciţie... mai puternică uneori ca... frăţia de cruce şi surăţia de cruce** (JIP.) ¶ ② Tovărăşie, prietenie, camaraderie (între două femei).

SURCEA; SURCICĂ (*pl.*-cele) *sf.* ① Aşchie mai mare ce sare dintr'un trunchiu sau dintr'un lemn, cînd se taie cu toporul: **banii nu se culeg de la trunchiu ca surcelele** (CRG.); Ⓟ: **pe unde tai tu lemne, eu adun surcele**, se zice cuiva că, deşi lucrează pe ascuns, tot ştim ce face şi putem să ne păzim (R.-COD.); **în postul Crăciunului, cum începe, să strîngi cîte o surcică în fie-care zi, dar să faci singură focul în toată dimineaţa** (VOR.); Ⓟ: **surcica nu sare departe de trunchiu** *sau* **surceaua nu sare departe de butuc** (ZNN.), copiii moştenesc calităţile şi defectele părinţilor; Ⓟ: **eu îl trimit la surcele şi el mi-aduce viorele** (PANN), se zice despre

un prost, pe ajutorul căruia nu te poți bizui ¶ ② *pl. Mold.* ✕ = **MINCIUNELE** [refăcut din *pl.* s u r c e l e < s u r c e l].

SURCEL (*pl.*-**ele**) *sn.* ① Bețișor: **caută două ~e și începe a bate într'o scîndură** (R.-COD.) ¶ ② = **SURCEA** ¶ ③ = **HUDULEȚ** ② [lat. s u r c ĕ l l u s].

SURCELI (-**elesc**) *vb. tr.* ① A face s u r c e l e: **cu spinarea aduceam lemne de la pădure și le surceleam în tîrlă** (GR.-N.) ¶ ② A strînge surcele (R.-COD.).

SURCELUȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf. dim.* **SURCEA**: **furnica de pădure... își face cuibul... din diferite bețișoare, crengurele, surceluțe** (MAR.).

SURCHIDEALĂ (*pl.*-**eli**) *sf.* ① Faptul de a s u r c h i d i (arșicele) ¶ ② Ațîțare, ințețire ¶ ③ F Ⓟ Bătaie: **le dete o ~ și lor de le scăpără măselele** (ISP.).

SURCHIDI (-**idesc**) *vb. tr.* ① A arunca arșicul rotindu-se: **dacă cade „beiul" cînd surchidește băiatul cîștigător, îl ia și jocul încetează** (ISP.) ¶ ② Ⓕ A întărîta, a ințeți, a ațîța; a chinui: **duhurile rele ce sînt surchidite prin felurite descîntece, vrăji și urații** (PAMF.); **de geaba l-a strunit și l-a mustrat și l-a închis și l-a surchidit** (VLAH.).

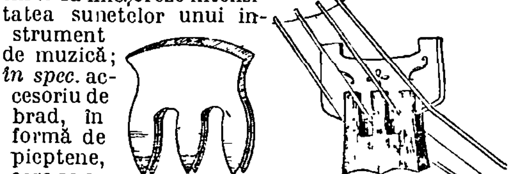
SURCICĂ ☛ **SURCEA**.

SURD 1. *adj.* ① Care nu aude de loc sau foarte puțin: **judecătorîul să îndeamnă a mai micșora certarea... cînd cel vinovat iaste ~ sau mut** (PRV.-MB.); **Dar județul, ca și dînșii, ~ și el s'a nimerit Și din cîte se vorbiră, el nimic n'a auzit** (SPER.); ☛ **BABĂ** ① ¶ ② Ⓕ Care nu vrea să audă, neînduplecat: **a rămas ~ la rugămintea mea** ¶ ③ Înnăbușit, care n'are sunet limpede: **o voce ~ă**; **un sgomot ~**; **vuet ~ se încovoaie după dealuri** (DLVR.).
2. *sm.* Cel lipsit de auz: **el știa că de geaba bate toba la urechile ~ului** (ISP.); **~ului de geaba îi cînți de jale** (ZNN.); Ⓟ: **~ul n'aude, dar le potrivește** (PANN), se zice despre cel ce răspunde cu totul altceva la o întrebare, fie că n'a auzit bine, fie că se preface a nu fi auzit; ☛ **BATE** 1 10 [lat. s u r d u s].

SURDA *adv.* În zadar, de geaba: **Surda ostenești tu, babă, cu-ale tale albeli** (PANN); **nimeni nu ne credea... ~ le ziceam că noi eram Valahi** (I.-GH.); *mai adesea* **de ~** *sau* **d'a ~**: **dară întrebările și rugăciunile mele le făceam în sec, căci îmi răceam gura de ~** (ISP.); **alerga ea cît o țineau puterile, dar d'a ~ alerga** (DLVR.) [s u r d].

***SURDĂ** (*pl.*-**de**) *sf.* Specie de becațină, cu capul negru, cu pete ruginii, spinarea neagră, cu dungi galbene, coada neagră și roșcată; numită și „becațină-mică" *(Gallinazo gallinula)* [fr. (b é c a s s i n e) s o u r d e].

***SURDINĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* ① ♩ Ori-ce aparat destinat să micșoreze intensitatea sunetelor unui instrument de muzică; *în spec.* accesoriu de brad, în formă de pieptene, care se aplică pe coardele unei viori, unui violoncel, etc. (▪ 4702) ¶ ② **în ~** *loc. adv.* Pe tăcute, fără sgomot; în taină: **Bubico se uită la mine și mîrîie 'n ~** (CAR.) [fr.].

Fig. 4702. Surdine.

SURDOMAȘ, **SURDUMAȘ** *sm.* ① P Boală a copiilor, caracterizată prin fierbințeală, vărsături, urdinare și uscarea mucoasei nasale; numită și „moleți" ¶ ② Larva morarului *(Tenebrio molitor)* numită și „vierme-de-făină", „molete" sau „sfoiag"; e un vierme solzos, de coloare gălbuie sau cafenie, lunguieț, și cu solzii în formă de inele (▪ 4703) [srb. s r d o m a s i].

Fig. 4703. Surdomaș.

***SURDO-MUT**, -**TĂ** (*pl.*-**te**) *adj.* și *sm. f.* Cel care, fiind surd din naștere, nu poate toată viața să articuleze o vorbă; ei se folosesc, pentru a fi înțeleși, de un alfabet special format din degetele mîinii (☛ **TAB. LXIII**) [format după fr. s o u r d - m u e t].

○ **SURDUC** *sbst. Mold. Bucov.* Coastă rîpoasă și foarte pietroasă (ȘEZ.) [tc. s u r d u k > srb. s u r d u k, ung. s z u r d o k].

SURDUCĂ (*pl.* -**ce**) *sf. Trans. Băn.* Minge.

SURDUMAȘ ☛ **SURDOMAȘ**.

SURET (*pl.* -**eturi**) *sn.* Copie (de pe o scrisoare, de pe un act): **trimisese Nicolai-Vodă la Poartă ~ul acei cărți ce-i trimisese hanul** (LET.) [tc.].

***SUREXCITA** (-**it**, -**itez** *vb. tr.* A cauza o surexcitare; a supăra foc [fr.].

***SUREXCITABIL** *adj.* Care poate fi surexcitat.

***SUREXCITABILITATE** *sf.* Inclinare spre surexcitare [fr.].

TABELA LXIII.
ALFABETUL SURDO-MUȚILOR

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V X Y Z

***SUREXCITANT** *adj.* Se zice despre o substanță care produce surexcitarea [fr.].

***SUREXCITARE**, **SUREXCITAȚIUNE**, **SUREXCITAȚIE** *sf.* ① Augmentarea energiei ordinare a unui organ, a țesutului corpului ¶ ② Emoție, iritațiune morală care turbură mai mult sau mai puțin mintea [fr.].

† **SURGHIUN**, **SURGUN** 1. *sm.*, **SURG(HI)UNĂ** (*pl.* -**ne**) *sf.* ① Exilat, exilată: **i-au dus la cetate, la Varna, preste Dunăre, surguni** (NEC.); **pe urmă le făcură pe jupînesele lor surgune la Focșeni** (NEC.) ¶ ② *adv.* În exil: **pre Constantin Duca-Vodă l-au trimis Turcii surgun tocma la cetate la Cavala** (N.-COST.); **acest domnesc cocon... fuse pus în lanțuri și trămis surghiun la cetatea Conia din Anadol** (ODOB.); **era dat afară din eparhia lui și dus surghiun în fundul Rusiei** (I.-GH.); **numai eu cu Zaharia, ghemuiți în căruța lui moș Luca, ne duceam surgun dracului pomană!** (CRG.).
2. *sbst.* Exil: **aici și-a plîns amărăciunile surghiunului gingașul poet al Romei** (VLAH.); **doi frați ai lui mai mari, Iancu și Neculai, trăiseră mult timp în surghiun** (D.-ZAMF.) [tc. s ü r g ü n].

† **SURGHIUNI**, **SURGUNI** (-**unesc**) *vb. tr.* A exila, a trimite (în) s u r g h i u n: **pe Constantin Duca-Vodă... l-au surgunit Împărăția la un oraș ce se chiamă Cavala** (MUST.); **Zaltukin asvîrlea pe boieri cu brînci pe scară și surghiunea mitropolitii** (I.-GH.).

† **SURGHIUNIE**, **SURGUNIE** *sf.* Exil: **Mihai-Vodă, după ce i s'au plinit un an, l-au scos din surgunie și ședea în Țarigrad, în casa lui** (NEC.); **dar surghiuniile, războiul, Muscalii și cîte și mai cîte calamități au amînat lucrul pînă la 1833** (I.-GH.) [s u r g (h i) u n].

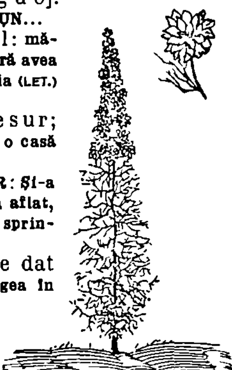
SURGUCIU (*pl.*-**uciuri**) *sn.* ① ‡ Egretă împodobită cu pietre scumpe ce puneau Domnii la căciulă, gugiuman sau ișlic (▪ 4704): **încălecă singur Domnul, ca un mire împodobit, și cu ~ în cap** (NEC.); **Mihnea... (purta) un gugiuman de samur cu ~ de pietre scumpe** (ODOB.); **sosiră... solii Sultanului, aducînd pentru Mihai-Vodă... un ~ lucrat cu o mare măiestrie, împodobit cu briliante, rubine și mărgăritare** (BALC.); **ișlicul de samur, pus cam într'o parte, era împodobit cu un ~ alb** (NEGR.) ¶ ② Plantă ierboasă, cu numeroase flori frumoase, de coloare albastră, uneori trandafirii, albe sau pestrițe, așezate în ciorchini; originară din Orient, se cultivă la noi ca plantă ornamenta-

Fig. 4704. Surguciuri.

-lă; numită și „flori-domnești", „nemțișori-de-grădină", „toporași" sau „țîța-caprei" *(Delphinium Ajacis)* ▪ 4705 [tc. s o r g u č].

† **SURGUN**... ☛ SURGHIUN...

‡ **SURGÜNLÎC** *sbst.* Exil: măcar că Grigori-Vodă era la ~, dară avea mulți prietini și... au luat domnia (LET.) [tc. s ü r g ü n l i k].

Fig. 4705. Surguciu.

SURI (-resc *vb. tr.* A face s u r; a colora sur lîna (PAMF.): o casă veche și surită de timp (IRG.).

SURICEL *adj. dim.* SUR: Și-a vînat cît a vînat Și nimică n'a aflat, Numai cît un cerbușor, Suricel și sprintinior (MAR.).

SURILĂ *sm.* Nume dat unui bou s u r (LIUB.): mergea în urma lui Surilă și Bourean, cu bîta 'n mînă, cu traista 'n spate (RET.).

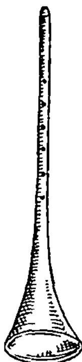
SURIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* SORĂ: copilul a avut o ~ frumoasă, mult mai frumoasă decît el (VLAH.).

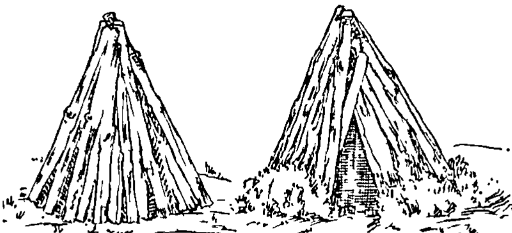
SURIU *adj.* Cam s u r, care bate 'n sur: Rășinărenii se îmbracă... cu niște mînecări de pînză sau de postav negru, vînăt, închis sau ~ (PĂC.); Am o vacă surie, Vine din pustie (GOR.), *ghicitoare despre* „negură"; barba sa surie și stufoasă îi acoperea jumătate de obraz (GN.).

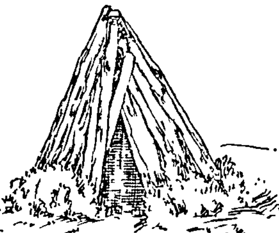
***SURÎDE** (-rîd; *pf.* -rîsei; *part.* -rîs) *vb. intr.* ① A zîmbi ¶ ② Ⓕ A-i fi favorabil: norocul îi surîde ¶ ③ Ⓕ A apărea subt o înfățișare plăcută: primăvara ne surîdea ¶ ④ Ⓕ A-i plăcea mult, a-l atrage: acest proiect îmi surîde [fr. s o u r i r e, refăcut după r î d e].

SURÎS *sbst.* Faptul de a s u r î d e: zîmbet.

SURLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ♩ Vechiu instrument muzical, în formă de fluier, cu multe găuri, terminat printr'o deschizătură mare, conică (▪ 4706): Constantin Duca-Vodă au mers pînă la Udriu, tot domnește, din conac în conac, tot cu surle și cu dobe, încă și cu trîmbiceri leșești (N.-COST.); cînd au venit de la oaste la Iași, făcutu-i-au mare cinste și alaiu... cu dobe, cu surle, ca unui hatman... vestit (NEC.); pîrcălabul care era în capul Moldovenilor porunci să bată din tobe, să sune din buciume și din surle (ISP.) ¶ ② Rîtul porcului (numit astfel după forma-i conică): porcii cu surla ar strica pășunea (ION.); *pr. ext.* Ⓕ porc: dar mînca-l-ar brînca să-l mănînce, ~, că mult mă mai înnăduș cu dînsul! (CRG.) ¶ ③ Lemne de construcție sau de foc așezate în picioare, în formă de con (▪ 4707) ¶ ④ Colibă, de formă conică, făcută din pari răzimați la vîrf unul de altul; uneori e înconjurată cu stuf și servește ca adăpost pentru cei ce păzesc vitele (▪ 4708): au venit oameni de le-au dărîmat surlele și au adus și pe cei băienari în sat (R.-COD.) ¶ ⑤ Adăpost de aceeași formă, în mijlocul căruia e făcut un cotlon, unde se fierbe urda (DAM.) [comp. srb. s u r l a „fluier; rît", bg. z u r l a „rît" < tc. z u r n a „un fel de fluier"].

Fig. 4706. Surlă.

Fig. 4707. Surlă.

Fig. 4708. Surlă.

SURLAȘ, ‡ SURLAR(IU) *sm.* ♩ Cel ce cîntă din s u r l ă: făcînd masă mare și veselindu-se cu toți boierii, și zicînd surlarii și trîmbicerii (N.-COST.); buciumașii, fluierarii și surlașii răsunau alaiu mare (OLVR.).

SURLIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♩ *dim.* SURLĂ ①: unii fecior suflă în buciume, cîntă în surlițe, fluiere, bat tobe, piue și alte obiecte sunătoare (MAR.).

‡ **SURMACIU** = SÎRMACIU.

***SURMENA** (-enez) *vb. tr.* și *refl.* A (-și) obosi peste măsură corpul sau creierii [fr.].

***SURMENAJ** *sbst.* Faptul de a se surmena; oboseală peste măsură a corpului sau mai ales a creierului [fr.].

***SURNATURAL** *adj.* (NEGR.) = SUPRANATURAL [fr.].

***SUROGAT** (*pl.*-ate) *sn.* Produs sau preparat care, avînd aproape aceleași proprietăți cu altul, mai rar sau mai scump, i se poate substitui: un ~ de cafea [germ. < it.].

SUROREA (*pl.*-rele) *sf. dim.* SORĂ.

SURORI ☛ SORĂ.

○ **SURÓTCĂ** *sf. Băn.* (NOV.) ✕ Zeamă lungă [srb. s u r u t k a „zăr"].

SURPA (surp), † SURUPA (-rup) 1. *vb. tr.* ① A doborî, a dărăma, a nărui, a prăbuși, a prăvăli: rupt-a copaci în furia lui, surupat-a păduri întregi. Iar Făt-frumos și cu Mîndra-lumii rîdeau cu hohot (RET.); Ⓕ: Acest noroc însă care l-am avut Poate să mă surpe numa 'ntr'un minut (PANN); Mateiaș, craiul unguresc, bizuindu-se puterii sale și meșteșugului său, cu care pre mulți den vecinii săi i-au surpat și i-au supus (GR.-UR.); numai după căderea sa din domnie, Alexandru Ghica a înțeles cine-l surpase (I.-GH.); toți mă vrăjmășeau și voiau să-mi surpe drepturile (SB.) ¶ ② A prăpădi, a nimici, a distruge: banii răscolesc în lume împărățiile și mari cetăți surpă (M.-COST.); pînă ajung la crîngul pămîntului, să-l învîrt odată, să surup lumea (RET.); Ⓕ: nimică nu s'a alege din toți aceia carii îmblă cu nedreptate și caută să surpe pe alții (SB.).

2. *vb. refl.* ① A se nărui, a se prăbuși, a se prăvăli: Dară Domnul sfînt va da Și dealul s'o surupa Și pădurea s'o usca (IK.-BRS.); oare de ce-i așa turbure apa asta, plouat-a mai la deal ori surupatu-s'a vr'un munte? (RET.); Am două călugărițe: ele merg, malul se surpă (TEOD.), *ghicitoare despre* „foarfeci"; Zidul ridica, Dar ori-ce lucra, Noaptea se surpa (ALECS.-P.) ¶ ② A se prăbuși de pe tron, a ieși din domnie: cînd a venit Cuzea — se surpase Alexandru (Ghica) — s'a făcut lagăr la Florești (GR.-N.) ¶ ③ A se prăpădi, a se nimici, a pieri: și te voiu hrăni acolo... ca să nu te surpi tu și feciorii tăi (BIBL.) ¶ ④ ⚕ Ⓟ A se boșorogi, a căpăta o hernie [lat. *s u b - r u p a r e < r u p e s „stîncă"].

SURPĂCIOS *adj.* Care se poate s u r p a lesne; prăpăstios: aci nu e prea bine de tine, că e primejdios locul și ~ (TICH.).

SURPAT, † SURUPAT *adj.* ① *p.* SURPA ¶ ② Prăpăstios, rîpos ¶ ③ ⚕ Ⓟ Care sufere de hernie, vătămat, boșorogit.

SURPĂTURĂ, † SURUPĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Dărămătură, năruitură (de pămînt, de zid, etc.): se mai zărea în fund o groapă adîncă și mare, astupată p'alocurea cu surpături de zid (ODOB.): în fața căsuței... verdeața bătucită se isprăvea deodată printr'o surpătură de pămînt adîncă (GRIG.); un drumeag îngust... urcă șerpuind printre surpături și vîrtoape mîncate de șuvoaie (VLAH.) ¶ ② ⚕ Ⓟ Hernie, vătămătură, boșorogeală: el se ferea de rădicături, pentru că se temea de surpătură (CRG.); la surupătură se leagă cu mațe de ariciu pisate (PĂC.) ¶ ③ ⚘ IARBA-SURPĂTURII = FECIORICĂ ② [s u r p a].

***SURPRINDE** (-prind; *pf.* -prinsei; *part.* -prins) *vb. tr.* ① A prinde fără veste, a da pe neașteptate peste cineva făcînd un lucru pe care socotea că nu-l vede nimeni: a surprins pe hoți pe cînd scotoceau prin dulapuri ¶ ② A cuceri prin arme pe neașteptate: ~ un oraș ¶ ③ A apuca pe neașteptate, a sosi fără veste: ne-a surprins noaptea pe drum ¶ ④ A descoperi prin dibăcie, prin vicleșug sau din întîmplare: ~ o taină ¶ ⑤ A mira foarte, a uimi: împăcarea lor m'a surprins ¶ ⑥ A înșela, a amăgi: ~ buna credință a cuiva ¶ ⑦ A dobîndi prin vicleșug, prin înșelăciune: mi-a surprins iscălitura, făgăduiala [fr. s u r p r e n d r e, refăcut după p r i n d e].

***SURPRINDERE** *sf.* ① Faptul de a s u r p r i n d e; prindere fără veste; amăgire, înșelăciune, vicleșug ¶ ② Mirare, uimire provocată de ceva neașteptat ¶ ③ Plăcere sau dar ce se face cuiva pe neașteptate.

*SURPRINZĂTOR *adj. verb.* SURPRINDE. ① Care surprinde, care provoacă surprindere; neașteptat ¶ ② Uimitor.

*SURPRIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* = SURPRINDERE: un zîmbet de ~ rumenește puțin fața ei distrasă (VLAH.); apoi mă ia de mînă și mă duce în odaia mea, unde mă aștepta cea mai neașteptată ~ (BR.-VN.) [fr. surprise].

○SURPUȘ (*pl.*-ușuri) *sn.* Loc surpat, cu multe surpături de pămînt: în jos, poieni multe cu ~uri, cu pîrăiașe, cu copaci răzleți (LUNG.) [surpa].

SURTUC (*pl.*-uce) *sn.* Ⓣ Veston, haină de orășan: el purta ~ verde, cu guler roșu (I.-GH.); poetul era singur, într'un ~ lung peste cămașa de noapte (VLAH.); ~ul lui pe lîngă acestea era mai mult urzeală decît bătătură (EMIN.) [rus. sjurtukŭ < fr. surtout].

SURTUCAR *sm.* Poreclă dată de țărani celor de la oraș, îmbrăcați în straie nemțești: prietenii ei cei mai de seamă și cei mai credincioși erau... ~ii de la primărie (SAD.); ~i de prin sate, țărani, cari și-așteaptă în tăcere rîndul (IRG.) [surtuc].

SURTUCEL (*pl.*-ele) *sn.* Ⓣ *dim.* SURTUC: neavînd pe el haine mai calde decît... un ~ care-i pocnea în spate (GN.).

SURUGIESC *adj.* De surugiu: ...cruzimea surugiască N'are margini nici hotar (NEGR.); înjurături surugiești.

SURUGIEȘTE *adv.* Ca un surugiu: Ivanciu, vizitiul... pocnea ~ din biciul cu sfîciuri multe (DEM.).

SURUGIU *sm.* ① Vizitiu ce mînă o trăsură de poștă, înhămată cu poștalioni, sau o trăsură de boier de țară (▣ 4709, 4711): Pentru că-i stătuse caii, pe ~ au tăiat (LET.); doi surugii flăcăiandri, cu mintene numai găitane, cu căciula moțată de oaie p'o ureche, cu mîneci albe, largi și suflecate, îi mînau din călărie (ODOB.); Surugiul chiuește, caii sboară ca doi zmei Prin o pulbere de raze, prin un nour de scîntei (ALECS.); cruciie. dumnezeii și toți sfinții părinți îi trecură prin gură, ca la un ~ (D.-ZAMF.); și pentru calul șchiop se găsește ~ (PANN) ¶ ② ☆ SURUGIUL = VIZITIUL [tc. sürüğü].

Fig. 4709. Surugii.

‡SURUMAN = SĂRMAN.

○SURUPINĂ (*pl.*-ne) *Băn. Olten.*, SURUPIȘTE *Olten.* (CIAUȘ.) *sf.* ① Coastă repede de munte, rîpă ¶ ② Loc surpat, surpătură [surupa].

Fig. 4710. Surugii (după Raffet, a. 1837).

Fig. 4711. Surugii conducînd o căruță de poștă.

SURZENIE *sf.* Starea celui surd, surzime: unele femei se reped să ia frunzele de teiu de sub picioarele popii, căci sînt bune pentru ~ (R.-COD.).

SURZI (-zesc) 1. *vb. intr.* A asurzi, a pierde auzul (în totul sau în parte): am strigat nevoii să-mi ajute, dar... ea surzise pe ziua de azi (FURT.).
2. *vb. tr.* A face să-și piardă auzul: Nici măsele să-i chiorăști, Nici urechile să le surzești (dintr'un descîntec) (GR.-N.) [lat. vulg. *surdīre = clas. surdescĕre].

SURZILĂ *sm.* F Poreclă dată unui om surd sau care n'aude bine.

SURZIME *sf.* = SURZENIE [surd].

SUS 1. *adv.* ① În partea deasupra sau cea mai ridicată: a se urca, a se cocoța ~; a trage, a ridica ~; Sus la munte ninge, plouă, La Craiova pică rouă (ALECS.); ~ bat dobele, jos cad negurile (GOR.), *ghicitoare despre* „sită"; ~ bute, jos bute, la mijloc coadă de vulpe (ISP.), *ghicitoare despre* „trestie"; cine sare cam ~, îndată cade jos (ZNN) ¶ ② În văzduh, în cer: pasările sboară ~; Dumnezeu e ~ și vede toate ¶ ③ Într'un rang înalt: persoane ~ puse ¶ ④ ~ și tare, cu glas hotărît, în auzul tuturor, cu semeție: damele ambasadei rusești... criticau ~ și tare politica prudentă și rezervată a contelui Neselrode (I.-GH.); ☞ TARE 2 ② ¶ ⑤ Precedat de o *prep.*: *A)* de ~, *a)* din partea deasupra, mai ridicată, așezată în locul superior: de ~ în jos; stratul de ~; etajul de ~; Țara-de-sus; Ⓕ: a se uita de ~ la cineva, cu o privire trufașă, cu un aer semeț, disprețuitor; *b)* din cer, dumnezeesc: binecuvîntarea de ~; ☞ CEL-DE-SUS; *c)* de la autoritățile superioare: a venit un ordin de ~; *d)* de la clasele sociale superioare: răul pornește de ~; cei de ~ nu se gîndesc totdeauna la nevoile poporului; *e)* ascendent: se împart rudele în rude de ~, din jos și de alăturea (LEG.-CAR.); — *B)* din ~, (din)spre partea mai ridicată, mai înaltă, mai apropiată de obîrșia unui rîu: din ~ de Humulești vin Vînătorii-Neamțului (CRG.); le-au ieșit înainte din ~ de Vasluі (GR.-UR.); Pe din ~ de buzișoare Are negre mustăcioare (IK.-BRS.); — *C)* în ~, *a)* în partea mai ridicată, la înălțime: și așa apărîndu-se Moscalii, s'au tras în ~. trecînd podul peste Jijia (LET.); a sări în ~; în ~ și în jos, încoace și încolo, în toate direcțiunile: slugile ce vor îmbla și în ~ și în gios gătînd trébe ca acele rele... pre aceia să-i certe (PRV.-LP.); *b)* înainte, mai mult: de la 21 de ani în ~, omul e major; găsești acolo jucării frumoase de la douăzeci de lei în ~; — *D)* pe ~, ridicat; pe deasupra; prin văzduh: Un cîrd de vulturi sboară Pe ~ o'un repede avînt (ALECS.); Ⓕ: a umbla cu nasul pe ~, a se arăta semeț, arogant, fudul; a aduce pe cineva pe ~, a-l aduce cu sila, vrînd nevrînd ¶ ⑥ Mai ~, *a)* într'o parte mai ridicată, mai înaltă: locuește mai ~, șade în etajul deasupra sau ceva mai departe în aceeași stradă; *b)* mai 'nainte, în alt loc care precede: acestea toate ce scrie mai ~ au fost în zilele cele vechi, iară acum s'au părăsit acele obicéiure (PRV.-MB.); *c)* mai mult, peste: de va fi mai ~ de 14 ani... se va bate pren tîrg și-l vor trimite la ocnă (PRV.-MB.) ¶ ⑦ Mai pre ~ ☞ PRESUS ¶ ⑧ În legătură cu un substantiv: sus-zisul, sus-numitul, cel pomenit mai'nainte ¶¶ C JOS.
2. *interj.* SUS! strigăt de comandă, de încurajare: ~! băieți! ~ inimile!
3. SUSUL *sbst.* Partea de sus: uitatu-te-ai vre-odată printr'un ochian de inginer? să vezi cum într'însul toate se arată întoarse cu susul în jos (I.-GH.): el își încordă arcul... și plecă în susul pîrîului (GN.) [lat. vulg. susum = clas. sursum].

Fig. 4712. Susaiu.

SUSAIU[1] *sbst.* ♣ ① Gen de plante din fam. compozeelor, cu flori galbene dispuse în capitule la vîrful tulpinilor și ramurilor; rupîndu-se frunzele sau tulpina, se scurge din ele un suc alb ca laptele; numite și „iarba-iepurelui" sau „tîlhărea" (*Sonchus oleraceus* ▣ 4712; *S. arvensis, S. asper, S. palustris*): își aduna o mînă de ~ și o pornea spre han (D.-ZAMF.); Prin ~ Abia scăpai, Prin urzici, Tot cu beșici

(IK.-BRS.) ¶ ② SUSAIU-PĂDUREŢ, SUSAIU-DE-PĂDURE, plantă ierboasă cu flori galbene, dispuse cîte 5 în mici capitule numeroase; numită şi „susaiu-sălbatic", „crestăţca" sau „tîlhărea" *(Lactuca muralis)* ▪ 4713 [comp. srb. s i s a l j k a „sfîrc de ţîţă"].

○ **SUSAIU** (*pl.*-ăie, -eie *sn. Trans.* (PSC.) Lădoiu, hambar pentru bucate: **cînd vreau să-şi răzbune pe cineva... şolomonarii îşi deschid susăiele, ca bucatele oamenilor ...să meargă în suseiele lor** (GRM.) [comp. ung. s z u s z á k; ☛ şi SÎSÎIAC].

Fig. 4713. Susaiu-pădureţ.

SUSAN[1] *sbst.* ① ♣ Seminţele uleioase, comestibile, ale unei plante de 30-60 cm. înălţime *(Sesamum indicum)* (▪) 4714, originare din India de răsărit şi care se cultivă în Egipt. Turcia asiatică şi Persia; din aceste seminţe se extrage un uleiu comestibil ca şi untdelemnul; din ele se mai prepară şi tahînul, întrebuinţat la fabricarea halvalei ¶ ② ✕ Pastă vîrtoasă, fabricată din zabăr sau miere, sare de lămîie şi seminţe de susan [tc. s u s a m].

Fig. 4714. Susan.

SUSAN[2] *adj.* şi *sm.* ● Originar din partea de s u s a unui ţinut, a unui sat ¶¶ C JOSEAN, JOSAN.

*__SUSCEPTIBIL__ *adj.* ① Care poate primi oarecare calitate, care se poate modifica: **ori-ce lucrare este ~ă de perfectibilitate** (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ Care se simte atins de un lucru de nimic, care se ofensează lesne: **are o fire foarte ~ă** [fr.].

*__SUSCEPTIBILITATE__ *sf.* ① Capacitate de a primi oare-cari modificări: **~a de magnetizare a oţelului** ¶ ② Aptitudine a corpului de a suferi mai mult sau mai puţin influenţa agenţilor exteriori sau interiori ¶ ③ Creştere bolnăvicioasă a sensibilităţii fizice sau morale ¶ ④ Dispoziţia unui om de a se ofensa lesne: **bănuelile şi susceptibilităţile lui de soţ ofensat** (VLAH.) [fr.].

*__SUSCITA__ (-it) *vb. tr.* ① A face să se nască, să se ivească la un moment dat ¶ ② A stîrni, a provoca; a întărîta [fr.].

*__SUSPECT__ *adj.* ① Care e bănuit sau merită a fi bănuit ¶ ② De care trebue să te fereşti ¶ ③ Care dă de bănuit: **i s'a părut că vede în ochii uşierului o căutătură ~ă de hoţ care pîndeşte** (VLAH.) [fr.].

*__SUSPECTA__ (-tez) *vb. tr.* A considera ca suspect, a avea bănuială [fr.].

*__SUSPENDA__ (-pend) *vb. tr.* ① A atîrna: **~ o lampă de tavan** ¶ ② Ⓕ A înceta pentru cîtva timp, a întrerupe: **parlamentul şi-a suspendat lucrările; ~ şedinţa pentru cîteva minute** ¶ ③ ♆ **~ plăţile**, a înceta plăţile. a nu mai putea satisface pe creditori (*vorb.* de o bancă sau de o casă de comerţ) ¶ ④ A interzice pentru cîtva timp exercitarea unei funcţiuni, apariţia unui ziar, etc.: **~ pe un judecător; guvernul a suspendat ziarul X care publica ştiri tendenţioase** [fr.].

*__SUSPENSIUNE__, SUSPENSIE *sf.* ① Faptul de a suspenda, atîrnare ¶ ② Starea unui lucru atîrnat ¶ ③ Starea unui corp care se menţine fără a cădea în sînul unei mase lichide sau gazoase: **apa este turbure cînd conţine în ~ nisip fin, materii argiloase, etc.** ¶ ④ Suport atîrnat de un tavan şi în care se pune o lampă sau flori ¶ ⑤ Încetare pentru cîtva timp, întrerupere: **~a şedinţei** ¶ ⑥ Scoaterea pentru cîtva timp a unui funcţionar public din exerciţiul slujbei sale ¶ ⑦ **Puncte de ~**, punctele (. . .) ce se pun, în scris sau la tipar, spre a arăta că cititorul trebue să completeze înţelesul frazei, să ducă mai departe gîndirea autorului [fr.].

*__SUSPENSIV__ *adj.* ⚖ Care opreşte, care suspendă punerea în execuţiune [fr.].

*__SUSPICIUNE__ *sf.* Prepus, bănuială [fr.].

SUSPIN (*pl.*-ine, ✓ -inuri) *sn.* ① Oftat: **scoteam cîte-un ~ adînc din piepturile noastre** (CRG.); **nu mai vedeai feţe vesele, nu mai vedeai bucurie, ci numai lacrimi, plînsuri şi ~e** (SB.); F: **Ce freamăt de ~uri, de glasuri năduşite S'aud în sînul nopţii prin neagra 'ntunecime?** (ALECS.); **baciul cînta, cînta mereu să-şi adoarmă oile şi, încet, încet, oile adormiră, şi-atunci ~ul codrilor se alină** (GN.) ¶ ② ♞ Astmă (a calului): **suspin: calului ce sufere de această boală i se dă să mănînce cît de mult bostan** (PĂC.); **inima (gaiţ)ei vindecă ...pre cai de ~** (MAR.) [s u s p i n a].

SUSPINA (-in) *vb. intr.* ① A scoate un oftat, a ofta: **după ce-şi luară ziua bună unul de la altul, porni, lăsîndu-le suspinînd şi cu lacrimile în ochi** (ISP.); **De la noi a treia casă Tot suspină-o preoteasă C'a bătut-o preotul Să-şi spună ibovnicul** (IK.-BRS.); **iară Duca-Vodă, dacă au auzit aşa, au început a suspinare şi a plîngere cu amar** (NEC.) ¶ ② Ⓕ **~ după ceva**, a dori ceva din adîncul sufletului [lat. s u s p ī r a r e].

SUSPINĂTOR *sm.* Cel ce s u s p i n ă după cineva (*în spec.* după o femeie iubită), curtezan, adorator: **nici una nu are în juru-i atîţia ~i ca dînsa** (GN.).

*__SUSTRAGE__ (-trag; *pf.* -trăsei; *part.* -tras) 1. *vb. tr.* ① A fura, a şterpeli, a şterge: **~ un act dintr'un dosar** ¶ ② A scoate, a scăpa: **~ pe un vinovat de la pedeapsă.**

2. *vb. refl.* ① A se scăpa, a se libera, a se prezerva: **a se ~ de la pedeapsă** ¶ ② **~ ochilor, vederii**, a se depărta. a se face nevăzut [fr. s o u s t r a i r e, modificat după t r a g e].

*__SUSŢIITOR__, SUSŢINĂTOR *sm.* Cel ce s u s ţ i n e: **~ul familiei.**

*__SUSŢINE__ (-ţin, -ţiu) 1. *vb. tr.* ① A ţinea dedesubt ca să nu cadă: **~ o scară** ¶ ② A nu lăsa să cadă: **susţine-mă** ¶ ③ A propti, a pune o proptea ¶ ④ A sprijini: **stîlpii susţin bolta** ¶ ⑤ A întreţine viaţa, a da putere: **un pahar de vin vechiu susţine** ¶ ⑥ A da cele trebuincioase pentru traiu, a ajuta: **susţine pe bătrînii lui părinţi** ¶ ⑦ A îmbărbăta: **nădejdea izbîndei finale l-a susţinut** ¶ ⑧ Ⓕ A face cinste, a menţine, a nu lăsa să se micşoreze: **a-şi ~ rangul, reputaţia** ¶ ⑨ A ţinea piept, a rezista: **~ un atac** ¶ ⑩ A apăra: **~ o cauză, o părere** ¶ ⑪ A lua partea cuiva: **~ pe partizani** ¶ ⑫ A afirma cu tărie: **susţin că n'are dreptate.**

2. *vb. refl.* ① A se ţinea în picioare, a nu cădea: **pasărea se susţine în aer** ¶ ② A se prelungi, a se menţine: **timpul frumos se susţine** ¶ ③ A nu fi în descreştere, a nu da înapoi: **ameliorarea constatată la bolnav se susţine** ¶ ④ A avea mereu acelaşi succes: **această comedie se susţine la teatru** ¶ ⑤ A găsi apărători: **această propunere poate să se susţie** ¶ ⑥ A se ajuta, a se sprijini unul pe altul [lat. s u s t i n e r e (refăcut după ţ i n e a), cu înţelesurile fr. s o u t e n i r].

*__SUSŢINUT__ *adj.* ① *p.* SUSŢINE ¶ ② Ⓕ 🕮 Înălţat şi nobil (*vorb.* de stil): **îi povesteşte pe larg... dar într'un stil nobil şi ~, toate cîte le-a întîmpinat** (CAR.).

SUSUOARĂ ☛ SUBŢIOARĂ.

*__SUSUR__ *sbst.* Murmur lin, şoaptă: **~ul acestor izvoare o făcea să se uite galeş la el şi-i plăcea să le auză curgerea lor cea şerpuită** (ISP.); **numai plopii cîntau din frunze un cîntec ce semăna aidoma cu un ~ dulce de început de ploaie** (S.-ALD.); **un ~ noptatic se înalţă de pre faţa pămîntului** (ODOB.) [s u s u r a].

*__SUSURA__ (-ur) *vb. tr.* A murmura lin, a şopti: **streşinile, înfiorate de aceste tresăriri, scuturau mărgele care susurau şi luceau în mii de curcubee** (SAD.) [fr.].

*__SUŞĂ__ (*pl.*-şe) *sf.* = MATCĂ ⑥ [fr. s o u c h e].

SUTĂ (*pl.*-te) 1. *num.* ① De zece ori zece: **s'a împlinit de atunci o ~ de ani; dintre animale, măgarul, gîsca şi lebăda, cioara şi papagalul, crapul şi ştiuca, pot trăi pînă la o ~ de ani, elefantul pînă la două sute, iar unele broaşte ţestoase pînă la trei sute de ani; mi-a împrumutat banii cu o dobîndă de zece la ~; a cîştigat în această afacere ~ la ~** ¶ ② În mod nedeterminat, un mare număr:

ți-am mai spus-o de o ~ de ori; Allah! Allah! Turcii răcnesc, Sărind pe noi o ~ (ALECS.).

2. *sf.* ① Numărul de o sută: le-am plătit treizeci de lei suta; nu le vinde cu mărunțișul, ci numai cu suta; ⓟ: unde a mers mia, meargă și suta, se zice cînd cineva nu se mai poate da înapoi de a cheltui ceva, pentru a termina un lucru care l-a costat foarte mult; ⓟ sutele mărită slutele, zestrea bogată face pe fetele urîte să se poată mărita ¶ ② În mod nedeterminat, un mare număr: s'au strîns acolo cu sutele; cu sutele de mii de case muta și le împărțea locuri (M.-COST.) ¶ ③ Al o sutălea, a o suta: am ajuns la numărul o ~; am citit pînă la pagina o ~ [vsl. s ŭ t o].

SUTĂLEA, **SUTELEA** *num. ord.*: *m.* al o ~, *f.* a o suta, care ocupă locul, rangul arătat prin numărul o s u t ă; *m.* al două (trei, etc.) sutelea, *f.* a doua (trei, etc.) sutea.

Fig. 4715. Sutană.

***SUTANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Haină lungă pînă la călcîie, încheiată cu nasturi de sus pînă jos, pe care o poartă preoții catolici; antereu (▣ 4715) [fr. s o u t a n e].

SUTAR (*pl.*-are) *sn.* ⓟ Hîrtie de o s u t ă de lei: m'a costat un ~.

‡ **SUTAȘ**[1] *sm.* ⚔ Mai-marele peste o s u t ă de soldați; căpitan: sluga unui ~ bolnav fiind, vru să moară (BIBL.); Chemați ~ii cei mai ageri Și străji de noapte rînduiți (VLAH.).

***SUTAȘ**[2] (*pl.*-uri) *sn.* Găitan [fr. s o u t a c h e].

SUTELEA ☛ SUTĂLEA.

***SUTERAN**, **SUBTERAN** 1. *adj.* ① Care este sub pămînt ¶ ② Care crește, care trăește sub pămînt.

2. **SUTERANĂ**, **SUBTERANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Cavitate de oare-care întindere ce există sub pămînt [fr. s o u t e r r a i n e].

SUTIME *sf.* A o s u t a parte din ceva.

SUTIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* SUTĂ: îl făcu să strîngă, bietul, Irmilici vr'o ~ (SPER.); Toderaș, după ce căpătă sutișoarele, se duse la boltă și-și cumpără haine doftorești (RET.).

***SUTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Îmbucarea a două oase ale craniului care se îmbină prin marginile lor zimțate ¶ ② Cusătura buzelor unei răni [fr.].

SUVAC ☛ SULAC[2].

‡ **SUVAIU** *sbst.* = SEVAIU: el era înveșmîntat cu anteriu de ~ alb (FIL.); cu auritul văl de beteală, răsfirat pe un biniș de ~ alb (ODDB.).

SUVEICĂ (*pl.*-ci, -ce) *sf.* ① Unealtă, în formă de luntricică, întrebuințată la războiul de țesut, cu ajutorul căreia se vîră bătătura printre firele urzelii (▣ 4716): știau a învîrti și hora, dar și suveica, de vuia satul de vătale din toate părțile (CRG.); caierul de burungic din furcă și suveica stativelor, unde se țesea filaliul, stau părăsite și neatinse (NEGR.); luntrea, lungă ca o ~, luneca iute pe cărările de stuh (GN.); Mărita-m'aș, mărita, Cu suveica nu știu da! (IK.-BRS.); ⓕ ca o ~, iute: ca o ~ alunecă pluta pe sub bolți de mesteacăni (VLAH.) ¶ ② Igliță cu care se împletesc ochiurile năvodului (DAM.) [bg. s o v a l k a, srb. s o v e l o, s o v i l j a].

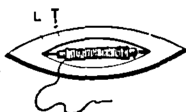

Fig. 4716. Suveică. T. Țeavă.—L. Lemnuș, huduleț, surcel.

SUVEICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* SUVEICĂ: De s'ar țese pînza 'n baltă, Fără iță, fără spată, Fără leac de ~, Ar țese s'a mea mîndruță (IK.-BRS.); Sucă-mi-te, ~, Dacă știi că-mi ești drăguță (VLAH.) ¶ ② Igliță de împletit ochiurile năvodului: ochiurile lui se împletesc cu o ~ de lemn, scobită la amîndouă capetele (SEZ.).

SUVELNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = SUVEICĂ ①.

***SUVENIR** (*pl.*-ire) *sn.*, **SUVENIRE** *sf.* ① Amintire: Aici, p'aste ruine cu mîndre suvenire, Privesc cum orizonul se umple de făclii (ALX.); suvenirea ei ar sili imaginația mea să galopeze fără voie (NEGR.) ¶ ② *F* ⓟ Mic dar spre aducere aminte [fr. s o u v e n i r].

***SUVERAN** 1. *adj.* ① Suprem, desăvîrșit: o fericire ~ă ¶ ② Extrem, extraordinar: un dispreț ~ ¶ ③ Se zice despre autoritatea supremă și de aceia cari sînt investiți cu ea: putere ~ă, puterea cea mai înaltă; Domn ~, prinț ~, Domn stăpînitor ¶ ④ ~ul pontifice, papa ¶ ⑤ Care aparține lui Dumnezeu, care emană de la Dumnezeu: justiția ~ă ¶ ⑥ Curte ~ă, tribunal care judecă fără drept de apel ¶ ⑦ Care e de o eficacitate sigură, care nu dă greș niciodată: un remediu ~.

2. *sm.*, **SUVERANĂ** (*pl.*-ne *sf.* ① Persoana care posedă autoritatea supremă, care o exercită fără control ¶ ② Principe(să), Domnitor, monarh [fr.].

***SUVERANITATE** *sf.* ① Autoritate supremă, deplină stăpînire ¶ ② Totalitatea drepturilor unui suveran ¶ ③ Însușirea, autoritatea unui suveran, unui monarh [fr.].

SUVINTREAT, **SUVINTRIT** *sbst.* Faptul de a s u v i n t r i (PȘC.) (FR.-CDR.).

SUVINTRI (-tresc *vb. tr.* (PȘC.) A tunde oile pe sub pîntece, la coadă și la picioare [s u (b) + v i n t r e].

SUVOALBE, **SUVOLBI** (-volb) *vb. tr. Olten.* A copleși, a cotropi, a supune, a învinge: mă suvoalbe Lotrețul (R.-CDD.) [lat. s u b - v o l v ĕ r e].

○ **SUVULCA** = SUFULCA.

***SUZERAN** *adj.* și *sm.* Care posedă un feud, sau un ținut, de care depind și altele, socotite ca vasale [fr.].

***SUZERANITATE** *sf.* Calitatea de suzeran [fr.].

SV... ☛ ZV...

† **SVADĂ** = SFADĂ.

‡ **SVANȚIH** = SFANȚ: de frica Muscanilor a pitulat ~ii sub clocă în cenușă (GR.-N.).

SVĂPĂIALĂ, ZV- (*pl.*-ieli) *sf.* Neastîmpăr, starea celui s v ă p ă i a t: curge lin, cuprinsă parcă de pirotealā, după atîta ~ (LUNG.).

SVĂPĂIAT, ZV- *adj.* Neastîmpărat, impetuos, furtunos, svînturat, sburdalnic: în firea lui aprigă și svăpăiată... are ceva din popa Farcaș (VLAH.); ca într'o oglindă prăfuită, s'a oglindit Neapole și fetele lui zglobii și zvăpăiate (DLVR.) [v ă p a i e].

SVĂRDAICĂ *sf.* ① ☛ VĂRDARE ¶ ② = GHIONOAIE-PESTRIȚĂ [v ă r d a i c ă].

***SVASTICA** *sf.* Ornament în formă de cruce gamată (▣ 4717) care trece drept o străveche emblemă religioasă; se găsește săpată pe obiectele de bronz și pe olăriile din epoca de bronz [fr.].

Fig. 4717. Svastica.

‡ **SVAT** = SFAT.

***SVELT** *adj.* ① Care se înalță grațios (*vorb.* de lucrări de arhitectură și de sculptură): ca din vrăjirea unor basme, răsare, uimitor de frumoasă, cu turlele ei ~e, aurite... mîndra biserică a Curții-de-Argeș (VLAH.) ¶ ② (Cu talia) subțire, tras ca prin inel [fr.].

† **SVEȘTANIE** = SFEȘTANIE.

‡ **SVEȘ(T)NIC** = SFEȘNIC.

○ **SVIDUI**, **ZVIDUI** (-uesc, -uiu) *vb. tr.* și *refl. Olten. Băn. Trans.* A (se) vindeca: se svidui de rîie (RV.-CRG.); dacă se spală cu rouă, se svidue (GRM.) [srb. i z v i d a t i].

‡ **SVINEAȚĂ** ☛ SINEAȚĂ.

‡ **SVIREAP** = SIREAP.

† **SVIȘTANIE** = SFEȘTANIE.

SVÎC! *interj.* Arată o fugă precipitată, o mișcare repede ca săgeata: feciorul de împărat... găsește cheile odăilor împărătești, pe urmă, ~! cu ele la ușa cu pricina și deschide (R.-COD.); porumbelul năvăli asupra raiului, ~! și intră înăuntru de se puse pe pomul din mijlocul grădinii (ISP.) [onom.].

SVÎCNEALĂ, **ZVÎCNEALĂ** (*pl.*-eli), **SVÎCNITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a s v î c n i; bătaie (a inimii, a tîmplelor), ticĭială: începe a lovi cu piciorul în ușă, lovitură după lovitură, în ritmul zvîcnelilor din tîmple (BR.-VN.); simțea în svîcniturile vinelor o pornire nebunatecă (LUNG.) ¶ ② Izbitură: o svîcnitură puternică lovi crengile de geamuri (GRL.).

SVÎCNI, **ZVÎCNI** (-nesc) *vb. intr.* ① A palpita, a bate (*vorb.* de inimă sau de tîmple), a ticĭi: tînăra fată ...ținînd strîns p'al său piept, ce svîcnea cu înfocare, marama cea neagră (ODOB.); își plecă ochii către pielița albă a sînului, sub care zvîcnea eroic sîngele (D.-ZAMF.); Niculăiță stă pe prispa casei, ținîndu-și între palme tîmplele care-i

svîcnesc (BR.-VN.) ¶ ② A mişca convulsiv o parte a trupului: căzu mototol la pămînt, bolborosind şi zvîcnind din picioare (DLVR.) ¶ ③ A sări de undeva cu o iuţeală fulgerătoare, a o sbughia: zvîcneşte în salt larg urechiatul dintr'o tufă, la patru paşi de mine (SAD.) [s v î c!].

SVÎCNITURĂ, ZVÎCNITURĂ ☛ SVÎCNEALĂ.

SVÎNTA, ZVÎNTA (-înt, ✓ -întez) 1. *vb. tr.* ① A usca la vînt, la soare, a sbici: am svîntat rufele la soare ¶ ② *Pr. ext.* A goli pînă la ultima picătură, a deşerta, a seca: Trei zile deplin a stat, Trei buţi de vin o zvîntat (FR.-CDR.); strîngătorii dăjdiilor svîntau ce bruma se mai găsea pe la sate (VLAH.); astea şi atîtea altele... svîntă buzunarul orăşanilor (JIP.); plînse năbuşit, pînă ce svîntă izvorul lacrămilor (DLVR.) ¶ ③ Ⓕ A prăpădi, a da gata: braţele cele vînjoase ale oastei lui Ştefan... zvîntară pe trufaşii de Unguri (ISP.); aruncaţi pe drumuri de bîntuirile cumplite ale Turcilor şi Polonilor, ce svîntau ţara pe 'ntrecutele (VLAH.); (iepele) azvîrleau din copite, de svînta unde loveau (ISP.) ¶ ④ *F* A prăpădi în bătaie, a snopi: l-am svîntat în bătaie (PAMF.); să te ferească Dumnezeu de bătaia muierească, cînd se îndîrjesc ele: dau, nene, muierile, orbiş, de svîntau (ISP.); plecaţi pe cai, suliţele înainte ca la bătălie... băteau de svîntau, căci Bărzof era poliţaiu nacealnic (I.-GH.).

2. *vb. refl.* ① A se usca la vînt, la soare, a se sbici: cămeşile se svîntă la soare (PAMF.); (caşcavalul) să se puie pe poliţă la umbră, ca să se zvînteze, pîn' ce se va usca (DRĂGH.) ¶ ② *Pr. ext.* A seca, a nu mai rămînea nimic: plînse(ră) George şi călugărul, cînd muri capra, de nu li se svîntă lacrimile de la ochi multă vreme (ISP.) [lat. *e x v e n t a r e < v e n t u s].

SVÎNTAT 1. *adj. p.* SVÎNTA. ① Uscat la vînt, la soare, sbicit: vameşii de la hotar... dau peste o cutie cu ţîri svîntaţi, ce-i luasem la drum (ALECS.) ¶ ② Secat.

2. *sbst.* Faptul de a svînta: se scot în zilele senine şi cu soare albiturile şi scorţurile la ~ (PAMF.).

SVÎNTURAT, ZVÎNTURAT *adj.* şi *sm.* Aventurier; svăpăiat: Cei ce sînt de stat mai mici Sînt cuminţi şi sînt voinici, Iar cei 'nalţi şi deşiraţi şi zvînturaţi (SPER.); Alexandru ducea viaţă zvînturată de boier tînăr (SAD.) [lat. vulg. *e x v e n t u l a t u s = clas. v e n t i l a t u s].

SVÎNTURATEC, ZVÎNTURATEC *adj.* Svăpăiat, sburdalnic; aventuros, nesocotit: nu de geaba aveam o fire svînturatecă (UR.) [s v î n t u r a t].

SVÎR(R)! *sau* ZVÎR(R)! *interj.* Imită sgomotul unei aruncături, unei mişcări repezi: Pipăruş nu-i dă răgaz, îl luă de toartă şi, svîrr! îndărăt cu el, dincătrău a venit (RET.); şi, fără să mai aştepte, svîr! cu piatra 'n capul lui (PAMF.); eu dau cu secerea, svîrrr! şi lovesc iepurele (R.-COD.); iar el, zvîrr! cu o scurtătură în urma noastră (CRG.) [onom.].

SVÎRCOLAC, ZVÎRCOLAC = VÎRCOLAC.

SVÎRCOLEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* = SVÎRCOLITURĂ.

SVÎRCOLI, ZVÎRCOLI, *Bucov. Trans.* SVÎRGOLI (-olesc) *vb. refl.* ① A se suci, a se sgîrci, a se întortochia (sbătîndu-se de durere, etc.): se mai svîrcoli ce se mai svîrcoli dibania şi rămase moartă bumbenă (ISP.); şi viermele se svîrcoleşte şi el, cînd îl calci (SLV.); şi zvîrcolindu-se ca şerpele, se aruncă în iaz (CRG.); văzîndu-i cum se zvîrcolesc şi se sgîrcesc în dureri de moarte, a chemat de grabă pe un călugăr papistaş (CAR.); se svîrgoliră ei cît se mai svîrgoliră, iar de la o vreme moşneagului... începură a-i slăbi puterile (RET.); caii se zvîrgoleau numai în dureri jos (SB.); (copilul) se svîrgoleşte, ţipă, nu suge şi nu doarme (MAR.); *pr. anal.*: toată casa e cuprinsă... de flacări mari care se zvîrcolesc şi fîlfîie ca nişte steaguri (BR.-VN.) ¶ ② Ⓕ A se învîrti încoace şi încolo de neastîmpăr: el prinse să se zvîrcolească de neastîmpăr (GN.); după ce s'a svîrcolit pînă la miezul nopţii în culcuşul lui, s'a sculat (SLV.) ¶ ③ Ⓕ A se sbate, a se sbuciuma, a se agita: lumea occidentală se svîrcoleşte de secule între autoritate şi libertate (I.-GH.) [s v î r g o l i < bg. v ŭ r g a l j a m ŭ; forma s v î r c o l i a fost modificată după t î r c o l; comp. şi bg. v ŭ r k o l e s t „rotund"].

SVÎRCOLITURĂ, ZVÎRCOLITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a se s v î r c o l i: să fi văzut svîrcolituri... de la moşnegii aceia: unul nu se da, altul nu se lăsa (RET.); vai de somnul care mă fură, căci într'o zvîrcolitură o duc pînă la răsăritul soarelui (UR.).

SVÎRDAICĂ, ZVÎRDAICĂ = SVÂRDAICĂ.

SVÎRLI, ZVÎRLI (-îrl) *vb. tr.* şi *refl.* = ASVÎRLI: svîrli fusul din mînă şi furca din brîu cît colo (CRG.); să nu svîrli dalta din tîudă în gura podului, că te apucă dureri în creştetul capului (GOR.).

SVÎRLITURĂ, ZVÎRLITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* = ASVÎRLITURĂ: de-acolo şi pînă la poala pădurii moşiei nu era decît o zvîrlitură de băţ (GRIG.); m'a dat să învăţ psaltichie, la un psalt... peste baltă, la vre-o două zvîrlituri de piatră departe de satul nostru (CRG.).

SVÎRLUGĂ (*pl.*-gi) *sf.* 🐟 Peşte ce seamănă cu ţiparul, cu solzii mici şi lipicioşi, cu cîte un os mic, înţepător, de o parte şi de alta a ochilor, ascunşi sub piele ca nişte ghiare de pisică, şi cu care se apără, cînd e atacat; e de coloare galbenă-cenuşie, cu pete mici, mai închise, pe spinare; numit şi „vîrlugă", „cîră", „cuţitoaie", „fîţă", „nisipariţă", etc. (*Cobitis taenia*) (▣ 4718): Şi 'n tot chipul de durere, ca svîrluga se 'ndoia (SPER.); Că mă duc sara la baltă, Să prind peşte şi-o ~, Desară să ne-ajungă (ŞEZ.) [comp. VÎRLAN].

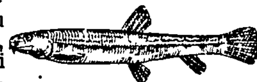

Fig. 4718. Svîrlugă.

○ **SVÎRNAICĂ**, ZVÎRNAICĂ *sf. Băn.* = SBÎRNÎITOARE: băieţii din Banat... fac sbîrnîitoarea, numită de dînşii svîrnaică (MAR.).

○ **SVOACĂ**, ZVOACĂ (*pl.*-ce) *sf. Trans.* (FR.-CDR.) (VIC.) Nuia, smicea.

○ **SVOANĂ**, ZVOANĂ (*pl.*-ne) *sf. Mold.* ① Sgomot de glasuri, gălăgie: cînd intrarăm la Moţca în codru, zvoana de glasuri din trăsură se potoli ca printr'un farmec (SAD.); face în sfîrşit o svoană atît de mare, încît cu toţii sărim din paturi (ALECS.) ¶ ② Svon (ce circulă): tot în acea vreme, şi la împărăţie, straşnică zvoană s'a făcut (CRG.) [s v o n i].

SVOCOTI (-otesc) *vb. intr.* A svîcni.

SVON[1], ZVON (*pl.*-onuri) *sn.* ① Sgomot de glasuri, gălăgie: Era un svon de glasuri ne'nţelese (VLAH.); *pr. ext.*: Nu mă pociu apropia Fîn uscat la boi a da De svonul albinelor (IK.-BRS.) ¶ ② Sgomot: porniră pe drum, printre sălcii, pînă ce zvonul roţilor se stinse (SAD.) ¶ ③ Ştire, veste ce ajunge la cunoştinţa oamenilor şi circulă de la unul la altul: circulă ~ul că ministrul X şi-a înaintat demisia; ei deteră svon că se va sparge satul (ISP.) [vsl. z v o n ŭ „sunet"].

○ **SVON**[2], ZVON (*pl.*-oane) *sn. Băn.* Clopot de biserică [srb. z v o n o].

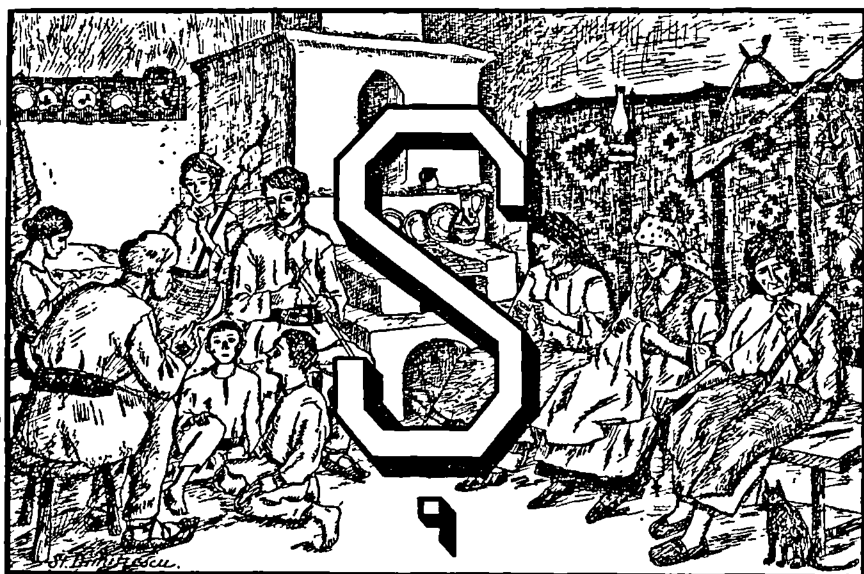
SVONI[1], ZVONI (-onesc) *vb. refl.* A se răspîndi s v o n u l, a circula vestea: se zvonise că vine din urmă oaste rusească (VLAH.).

○ **SVONI**[2], ZVONI (-onesc) *vb. intr. Băn.* A suna clopotul: zvonişorul cu care zvoneşte el în altar... în decursul sf. liturghii (MAR.) [srb. z v o n i t i].

○ **SVONIŢ**, ZV- (*pl.*-iţe), SVONIŞOR, ZV- (*pl.*-oare) *sn. dim.* SVON[2]. *Băn.* Clopoţel: steagul are în cap un svoniţ şi o chită de bosioc (NOV.); zvonişorul cu care zvoneşte el în altar... în decursul sf. liturghii (MAR.).

DIN CAZANIA LUI VARLAM (IAŞI, 1642).

ŞEZĂTOARE LA ŢARA

Ş *sm.* A douăzeci și una literă a alfabetului, a șaisprezecea din seria consonantelor.

ŞA[1], ŞEA (*pl.* şei) *sf.* ① Un fel de scaun ce se pune pe spinarea calului și pe care șade călărețul (▣ 4719, 4720): **a pune şaua pe cal; a lua şaua de pe cal; a strînge şaua cu chinga; Are coarne şi nu-i bou, Are şa şi nu-i cal** (GOR.), *ghicitoare despre* „melc"; **fie-care pune bucuros şaua pe iapa vecinului** (SLV.); ☛ IAPĂ ① ¶ ② Partea unei biciclete pe care șade ciclistul (☛ ▣ 468) ¶ ③ Os de la spinarea găinii: **spatele găinii se numesc şea şi se dau la nuntă Ţiganului** (VOR.) ¶ ④ ŞALE, *Mold.* ŞELE *pl.* *a)* Partea de pe spinarea calului unde se așază șaua; *b)* partea de jos a șirii spinării (la om) unde sînt rinichii: **Ia o scurtătură de o nuia verde Şi-o cam croeşte tărîşor pe şale** (PANN); **mă dor şalele; a-şi îndoi şalele,** a-și pleca capul înainte: **Malaspina îşi îndoi şelele pînă la pămînt** (GN.) [lat. sĕlla].

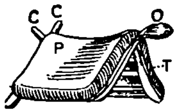

Fig. 4719. Şa.
O. Oblinc. — C.C. Ciochine.
P. Pernă, pocladă, ibincă.
T. Tarniţă.

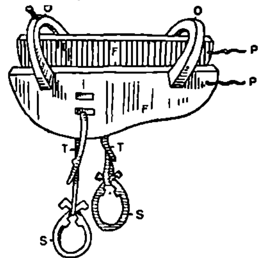

Fig. 4720. Şa de lemn.
O.O. Oblincuri. — P. P. Pofile. —
F. Fălcele. — T. T. Trăgători. —
S. S. Scări.

ŞA[2] *sm.* Numele slovei Ш, ш din alfabetul cirilic, corespunzătoare lui ş [vsl.].

○ **ŞABACĂ** (*pl.*-ce) *sf.* *Mold.* Găurele de broderie (la cămăşi) [comp. it. sciabika „reţea"].

‡ **ŞABANĂ**, ŞAVANĂ, ŞARVANĂ *sf.* Un fel de haină pe care o purtau odinioară aprozii și copiii din casă ai Domnului: **apoi urmau copiii din casă... îmbrăcaţi cu şavanele** (ODOB.); **erau tot feciori de boieri şi portul lor era... şarvanale cu cabaniţe** (NEC.) [tc. šebanè].

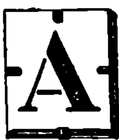

Fig. 4721. Şablon.

***ŞABLON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Model, tipar: **a lucra după acelaşi ~** ¶ ② Literă tăiată într'o placă subțire de metal (zinc, tinichea, etc.) și care se poate reproduce (pe hîrtie, pe lemn, etc.) trecînd cu o pensulă cu văpsea peste ea (▣ 4721) [germ. Schablone].

***ŞABRACĂ** (*pl.*-ce) *sf.* = CIOLTAR (▣ 4722) [fr. chabraque < germ.].

***ŞACAL** *sm.* Un fel de cîine sălbatec ce urlă noaptea prelung și trist; trăește în Orient (*Canis aureus*) (▣ 4723): **~ii... locuesc cu turmele în apropiere de sate şi mănîncă leşurile** (BOL.) [fr. chacal < tc.].

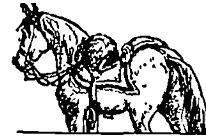

Fig. 4722. Şabracă.

Fig. 4723. Şacali.

‡ **ŞADÎRVAN** (*pl.*-ane) *sn.* Fîntînă țîșnitoare: **toată curtea este o grădină foarte frumos întocmită avînd la mijloc un havuz cu ~** (C.-RAD.) [tc.].

○ **ŞAFER** *sm.* *Mold.* Mijlocitor, samsar necinstit: **m'ai înşelat cu minciuni, pîn' ce m'ai pus la mînă, ~ bătrîn ce eşti!** (ALECS.) [rut.].

○ **ŞAGĂ** (*pl.* şăgi) *sf.* *Mold. Bucov. Trans.* Glumă: **mai schimba din cînd în cînd cîte o ~ cu tovarăşii săi din sat** (GN.); **au ospătat cu toţii împreună tot în şăgi şi poroganii** (SB.); **Foaie verde de pe cracă, Eu cu mîndra rîd în ~** (IK.-BRS.); **s'avem iertare, cucoane, n'om putea, că doar acolo-i greutate nu ~** (CRG.) [bg. šega].

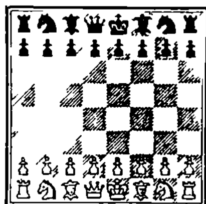
ŞĂGALNIC, ŞAGALNIC, ŞEGALNIC, ‡ŞĂGACIU *adj.* *Mold. Trans.* Glumeț: **v'am spus că era şăgalnic moş Nichifor** (CRG.); **Au venit... Cititorii cei din zodii şi şagalnicul Pepele** (EMIN.); **fetele se adunase... ca să-i asculte... vorbele şegalnice** (SLV.): **au început a pricepere boierimea că Mihai-Vodă nu este cum se arăta, blînd şi şăgaciu cu toţi** (NEC.) [şagă].

○ **ŞĂGUI** ☛ ŞUGUI.

***ŞAH** 1. *sm.* Titlul suveranului Persiei (▪ 4724).
2. (*pl.*-huri) *sn.* ① Joc între două persoane pe o tăbliță pătrată împărțită în 64 de despărțituri, jumătate albe, jumătate negre; fie-care jucător dispune de cîte 16 figuri (1 „rege", 1 „regină", 2 „turnuri", 2 „cai", 2 „nebuni" și 8 „pioni") de care le mișcă pe rînd, după anumite regule

([▪ 4725]): joc de ~; partidă de ~; Sesa, unul din ei, descoperi jocul ~ului și-l arătă regelui (BOL.) ¶ ② Tăblița și figurile cu care se joacă șah: Cade 'n ~ul de pe masă și răstoarnă pe covor Doi nebuni peste un rege și un turn peste regina (ALECS.) ¶ ③ Termen întrebuințat în jocul de șah

Fig. 4724. Șah.

Fig. 4725. Șah.

exprimînd că regele sau regina sînt în primejdie de a fi luați: ~ la rege; ~ (și) mat, locuțiune arătînd că partida de șah e pierdută [germ. S c h a c h].

ȘAHĂR-MAHĂR *sbst.* *F* A umbla cu ~, a umbla cu șoalda, cu înșelăciuni [pol. s z a c h e r-m a c h e r].

‡ **ȘAHMARA** *sf.*, ȘAHMARAND *sbst.* Brocat [tc. š a h - m e r a m].

ȘAIAC, ȘEIAC, ȘIAC *sbst. Mold. Bucov.* Un fel de postav lucrat de călugărițe, din lînă țigaie, și care servește mai ales pentru haine monacale: toate aceste croite vecinic din același soiu de șaiac mănăstiresc (GN.); în lungi rase de șeiac... pășesc măicuțele spre biserică (VLAH.); rasa îi e de șiac (EMIN.); era... îmbrăcat într'un halat lung de șiac (GRIG.) [tc. š a i a k].

ȘAICĂ, *Mold.* ȘEICĂ (*pl.* șăici, șeici) *sf.* Șalupă, vas mic cu pînze cu care se făceau odinioară transporturi pe Dunăre și pe rîurile navigabile: a doua zi o șaică desbarca la Rusciuc încă o familie de exilați (I.-GH.); înaltele catarturi ale șăicilor ce se vedeau albind în depărtare cu pînzele lor umflate (ODOB.); Șerban-Vodă... făcuse cîteva vase, șeice, la Argeș, cu zaherea, de stau gata să se scoboare pe Dunăre (NEC.) [bg. < tc.].

ȘAISPREZECE *adj. num. card.* Zece plus șase [ș a s e + s p r e (= peste) + z e c e].

ȘAISPREZECELEA *num. ord.*: *m.* al~, *f.* a șaisprezecea, care ocupă locul, rangul, șirul indicat prin numărul ș a i s p r e z e c e.

ȘAIU *sbst.* Un fel de postav: Pantalon de ~ tocat. Cotul cinci galbeni luat (PĂSC.) [comp. ȘAIAC].

ȘAIZECI *adj. num. card.* De șase ori zece [ș a s e + z e c i].

ȘAIZECILEA *adj. num. ord.*: *m.* al~, *f.* a șaizecea, care ocupă locul, rangul, șirul indicat prin numărul ș a i z e c i.

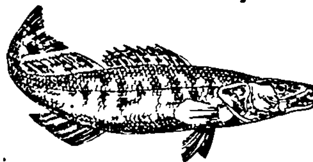
ȘAL (*pl.*-luri) *sn.* ① † Stofă de lînă fină fabricată în Orient ¶ ② Fâșie lungă și lată din această stofă pentru legat la cap sau pentru încins: tată-meu... se leagă în grabă cu ~ul la cap... și încalecă calul (I.-GH.); era gătit c'un antereu de cutnie... avînd peste mijloc un ~ lat turcesc (GN.) ¶ ③ Boccea mare de purtat pe umeri (▪ 4726) [tc.].

Fig. 4726. Șal.

ȘALĂ (*pl.* șăli) *sf. Mold. Bucov.* — SALĂ: Ș'a mers prin o ~ lungă Ș'a dat într'o odaie mare (VOR.).

ȘALĂIAȘ *sm.* *dim.* ȘALĂU¹.

ȘALĂU¹ *sm.* Pește de apă dulce, de coloare cenușie-verzuie, cu carnea foarte gustoasă (*Lucioperca sandra*) (▣ 4727) [ung. s ü l l o].

Fig. 4727. Șalău.

‡ **ȘALĂU**² *sm.* Mic ban de aramă: tu de ierți greșala altuia, dai un ~, iară Dumnezeu de iartă greșala ta, îți iartă o mie de zloți (VARL.); era bănărie în cetatea Sucevei... și făcea șalăi de aramă (MUST.) [pol. s z a ł a w a].

ȘALE ☛ ȘA¹ ③.

ȘALGĂU, ȘAUGĂU, ȘAVGĂU *sm. Mold. Trans.* Cel ce taie sare la ocnă [ung. s ó v á g ó].

○ **ȘALITRU** *sbst. Olten. Trans.* (VÎRC.) (BUD.) = SILITRĂ [srb. š a l i t r a].

ȘALIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* ȘALĂ. Sălițâ: au trecut printr'o ~ mică așternută cu rogojini de cele minunate pe jos (LET.).

† **ȘALIU** (*pl.*-iuri) *sn. Bucov.* Stofă cu urzeala de bumbac și bătătura de lînă, cu dungi de mătase și flori [tc. š a l y].

*** ȘALUPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① Mic vas (fără punte) cu pînze, cu vîsle sau cu motor, întrebuințat în porturi sau pentru serviciile vapoarelor (▣ 4728, *2*): se apucă cu mîna dreaptă de funia unei șalupe (DLVR.) ¶ ② Barca cea mai mare a unui vapor de războiu (▣ 4728, *1*) [fr. c h a l o u p e].

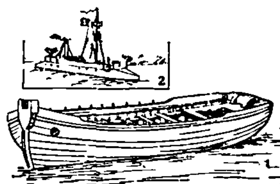

Fig. 4728. Șalupe.

ȘALUȚ (*pl.*-țe) *sn. dim.* ȘAL: vătășeii se leagă cruciș peste piept cu două ~e roșii (VOR.).

ȘALVARAGIU *sm.* ① ⊕ Cel ce face sau vinde ș a l v a r i ¶ ② Cel ce poartă șalvari; *F iron.* Turc: îl ciocănirăm și-i luarăm prinși cîteva mii de șalvaragii (JIP.).

ȘALVARI *sm. pl.* Nădragi foarte largi și numai de la genunchi în jos strînși pe picior (cum poartă Turcii, țăranii din unele părți ale Munteniei și odinioară boierii noștri) (▣ 4729): cu ~ roșii și creți, găitănati și strînși pe fluierul piciorului (DLVR.) [tc š a l v a r].

Fig. 4729. Șalvari.

† **ȘALVIR** *sm. Mold. Bucov.* Înșelător, șarlatan, pungaș: de propusul babei auziseră trei ~i și se sfătuiseră... să înșele pe biata babă (SB.) [rut. š a l j v i r].

‡ **ȘAM** *sbst.* Stofă groasă de bumbac amestecat cu ață: se purta... rochie de ~ (VOR.); o tichie de ~ (STAM.) [tc. š a m „Damasc"].

‡ **ȘAMALAGEA** *sf.* Alagea de Damasc, țesută din bumbac și mătase: îmbrăcat cu un anteriu de ~, rupt în spate (FIL.) [tc. š a m a l a - g a s y].

*** ȘAMANISM** *sbst.* Religiunea grosolană a popoarelor din Siberia orientală, în care demonii sînt izgoniți de preoți, numiți „șamani", prin vrăji și prin dansuri nebunești [fr.].

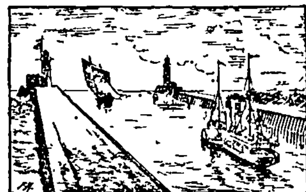
*** ȘAMBELAN** *sm.* Nobil, ofițer atașat cu serviciul pe lîngă camera unui principe [fr. c h a m b e l l a n].

*** ȘAMPANIE** *sf.* Vin spumos, foarte renumit, fabricat în C h a m p a g n e (Franța) sau aiurea, după procedeul din Champagne [fr.].

ȘAMȘURCĂ *sf.* Mod special de a juca preferansul: vrea să zică o învîrtim ~ (D.-ZAMF.) [fr. s a n s j o u e r, probabil printr'un intermediar rusesc].

ȘAN (*pl.*-nuri) *sn.* ① Calapod pe care cizmarul întinde pielea carîmbilor: se proslăvea pe cuptior între ~uri, calupuri (CRG.) ¶ ② Calapod ce se pune în pantofi spre a-i ține întinși (☛ ▣ 734) [ung. s á m].

*** ȘANAL**, ȘENAL (*pl.*-ale) *sn.* Trecătoare îngustă la intrarea unui port (▣ 4730) [fr. c h e n a l].

Fig. 4730. Șanal.

○ **ȘANCĂLEȚ**, ȘANCALĂU, ȘANCALOȘ *adj. Trans.* Glumeț, poznaș (PȘC.) (VIC.) (PĂC.).

○ **ȘANCĂLIE** *sf. Trans.* (DENS.) Glumă [comp. ȘANCĂLEȚ].

ŞANDRAMĄ (*pl.*-male) *sf.* ① Streaşină înaintată în afară, care serveşte de adăpost: **m'aşez şi eu pe un colţ de laviţă sub ~ua din poarta mănăstirii** (VLAH.) ¶ ② Construcţie primitivă de scînduri, magherniţă, baracă, gheretă; şopron: **la fie-care poartă era cîte o ~, un fel de gheretă, în care se' adăpostea cîte un servitor** (I.-GH.) ¶ ③ *Pr. ext. iron.* Clădire veche, gata să se dărîme: **ne mai avînd decît ~lele îngropate la Credit şi pensia** (CAR.); **tot felul de lichele şi de molîuzi din ~lele Fanarului** (VLAH.) ¶ ④ (F) *F* Căzătură (de om) [tc. s o n d u r m à].

***ŞĄNSĂ** (*pl.*-se) *sf.* Noroc, parte, sorţi: **n'am avut ~ la joc; n'are ~ de reuşită,** n'are sorţi de izbîndă [fr. c h a n c e].

***ŞANSONEŢĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Cînticel, canţonetă ¶ ② *Pr. ext.* Cîntăreaţă la un şantan: **să ieşi d'aci cu şoacăţa şi cu şansoneta** (BAS.) [fr. c h a n s o n n e t t e].

***ŞANTĄJ** (*pl.*-aje) *sn.* Stoarcere de bani de la cineva prin ameninţarea de a da pe faţă o faptă nepermisă, săvîrşită de acesta sau prin alte mijloace necinstite: **în ziaristică, ~ul a luat locul controlului şi supravegherii morale** (VLAH.) [fr. c h a n t a g e].

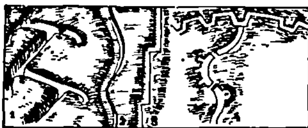
***ŞANTAJIST** *sm.* Cel ce recurge la ş a n t a j, spre a stoarce bani cuiva.

***ŞANTĄN** (*pl.*-anuri) *sn.* Cafenea în care, pe o scenă improvizată, cîntăreţi sau cîntăreţe, dansatori sau dansatoare, distrează publicul şi umblă apoi prin sală, făcînd chetă [fr. (c a f é) c h a n t a n t].

***ŞANTĘZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* (P) Cîntăreaţă de varieteu [fr. c h a n t e u s e].

***ŞANTIĘR** (*pl.*-iere) *sn.* ① Depozit de piatră, cărămizi, var, nisip, lemnării, etc. necesare pentru o construcţie; bina ¶ ② ~ (naval), locul unde se construesc corăbii: **de departe s'aud bocănind în ~e ciocanele de fier** (VLAH.) [fr. c h a n t i e r].

00 **ŞANŢ**[1] (*pl.*-ţuri) *sn.* ① Săpătură făcută de jur împrejurul unui loc spre a-l împrejmui, spre a apăra o cetate, o întărire, etc. (▣ 4731): **Matei Vodă... aruncase ~ul pren prejurul taberei sale** (M.-COST.) ¶ ② Săpătură lunguiaţă făcută pentru scurgerea apelor sau pentru alte trebuinţe: **săpă un ~ adînc pînă ce ajunse sub culcuşul scroafei** (ISP.) ¶ ③ Mîncătură lungă în pămînt făcută de scurgerea apei ¶ ④ *pl.* Crestături în pietrele de moară ¶ ⑤ Dungă adîncă ce se face de legător la cotorul unor registre mari; numită şi „vargă" [pol. s z a n c < germ. S c h a n z e].

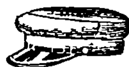

Fig. 4731. Şanţuri de tranşee.

○ **ŞANŢ**[2] = **DEŞANŢ.**

ŞĂNŢUĮ ☛ **ŞENŢUĮ.**

ŞĂNŢULĘŢ, **ŞENŢULEŢ** (*pl.*-ete) *sn. dim.* **ŞANŢ**: **averea ca o baltă, cum îi faci un şănţuleţ toată se scurge** (GOL.).

ŞĄPCĂ (*pl.* şepci) *sf.* Acoperemînt al capului de pînză, de postav, de piele, etc., prevăzut mai adesea cu un cozoroc (▣ 4732) **(avea) în cap o ~ de pluşă neagră cu cozoroc de piele** (CAR.); **în loc de a se pune la masă, îşi ia şapca şi pleacă** (I.-GH.) [rus.].

Fig. 4732. Şapcă.

ŞĄPTE, *Mold.* **ŞĘPTE** 1. *num. card.* Număr fără soţ, superior cu o unitate lui şase; ☛ **PALMĂ**[1] ⑤ 2. **ŞAPTE-DĘGETE** *sbst.* Plantă cu tulpina tîrîtoare şi cu rădăcini adventive în partea inferioară; face flori purpurii şi creşte prin locuri mlăştinoase *(Potentilla palustris)* (▣ 4733) [lat. s ĕ p t e m].

ŞĄPTELEA, *Mold.* **ŞĘPTELE(A)** *num. ord.*: *m.* **al ~,** *f.* **a şaptea,** *Mold.* **a şeptea,** care ocupă locul, rangul, şirul arătat prin numărul ş a p t e.

ŞĄPTESPREZECE, *Mold.* **ŞĘPTESPREZECE** *num.* Număr egal cu şapte plus zece [ş a p t e + s p r e (= peste) + z e c e].

ŞĄPTESPREZECILEA, *Mold.* **ŞĘPTESPREZECILEA** *num. ord.*: *m.* **al ~,** *f.* **a şaptesprezecea,** *Mold.* **a şeptesprezecea,** care ocupă locul, rangul, şirul arătat prin numărul ş a p t e s p r e z e c e.

ŞAPTEZĘCI, *Mold.* **ŞEPTEZĘCI** *num.* Număr egal cu de ş a p t e ori z e c e.

ŞAPTEZĘCILEA, *Mold.* **ŞEPTEZĘCILEA** *num. ord.*: *m.* **al ~.** *f.* **a şaptezecea,** *Mold.* **a şeptezecea,** care ocupă locul, rangul, şirul arătat prin numărul ş a p t e z e c i.

Fig. 4733. Şapte-degete.

ŞAR (*pl.*-ruri) *sn.* ① Crestătură în piatra de moară ¶ ② Jghiabul teascului [comp. ung. s á r j].

○ **ŞARABĄNĂ** (*pl.*-ane) *sf. Mold.* Căruţă, haraba: **boul din brazdă se sparie... şi-mi rupe capătul la ~** (GR.-N.) [rut. š a r a b a n < fr. c h a r à b a n c].

***ŞARĄDĂ** (*pl.*-de) *sf.* Un fel de ghicitoare în care un cuvînt se descompune în diferite părţi care au fie-care cîte un înţeles deosebit. Ex.: **carac-udă** [fr. c h a r a d e].

○ **ŞARAMPǪIU** *sm. Mold. Bucov.*, **ŞĂRĂMPĂU** *Băn. sbst.* Stîlp, par mare, ţăruş gros ce se bate în apă, scîndură ascuţită la vîrf întrebuinţată la garduri, etc.: **mă credeam atunci tîmp, cu capul bun de bătut şarampoi** (GN.); **toţi şarampoii de prin prejurul curţii avea amu cîte un cap de voinic în vîrv** (SB.) [ung. s a r a m p ó].

○ **ŞARĄN,** **ŞERĄN** *sm. Mold. Băn.* = **CRAP** [srb. rut. š a r a n].

ŞARBĂ ☛ **ŞERB.**

○ **ŞARG** 1. *adj. Mold.* Cu părul galben spălăcit (*vorb.* de cai): **Am o iapă ~ă, Tot cîmpul aleargă** (GOR.), *ghicitoare despre* „coasă".
2. *sm.* Cal şarg: **~ul meu sprinten şi spornic la mers alerga acum pe cîmpia albă** (GN.) [ung. s á r g a].

***ŞARJĄ** (-jez) *vb. tr.* A ataca cu vioiciune, a executa o şarjă de cavalerie [fr. c h a r g e r].

***ŞARJĂ** (*pl.*-je) *sf.* ① Încărcătura unei puşti ¶ ② Năvală, atac al unei trupe: **o ~ de cavalerie; la timpul ieşirii din sat, cavaleria otomană le dă o ~** (BOL.) ¶ ③ Semnal dat cu toba sau din goarnă de a se începe atacul: **a suna şarja** [fr. c h a r g e].

ŞĄRLĂ (*pl.*-le) *sf. F* ① Javră, cîine prost care latră într'una: **cîte o ~ slabă, de-i curg plotoagele... iese de sub porţi** (LUNG.) ¶ ② (F) Om obraznic, flecar, supărător [probabil fr. C h a r l e s, npr.].

***ŞARLATĄN** *sm.* Înşelător, cel ce abuzează de credulitatea publicului spre a-i stoarce bani: **aceste cărţi încăpînd pe mîna unor şarlatani ignoranţi, ai să auzi vorbindu-se că fac minuni ca sfinţii** (CRG.); **s'a lăsat dus de nas şi tras pe sfoară de toţi ~ii** (VLAH.); **~ politic,** panglicar [fr. c h a r l a t a n].

***ŞARLATANĮE,** ‡**ŞARLATANERĮE** *sf.* Înşelătorie, pungăşie, faptă de ş a r l a t a n: **vezi dumneata şarlatania dracului!** (BR.-VN.); **A ta sbîrnăitură e şarlatanerie** (DON.).

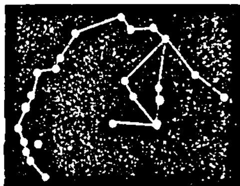
***ŞARLATANĮSM** *sbst.* Apucături de şarlatan, felul de a proceda al şarlatanilor: **astăzi, vere, trăim în timpul ~ului** (ALECS.) [fr.].

ŞĂRPĄR = **ŞERPĄR.**

ŞĄRPE, *Mold.* **ŞĘRPE** (*pl.* şerpi) *sm.* ① Reptilă, mai adesea veninoasă, cu corpul cilindric şi foarte lung, care se tîrăşte pe pămînt: **şarpele, pînă nu-l calci pe coadă, nu se 'ntoarce să te muşte** (PANN); (P): **creşte pui de şarpe, ca să te muşte; a ţipa ca din gură de ~, a se svîrcoli ca în gură de ~,** a ţipa, a se svîrcoli de durere, de spaimă; **parcă a intrat în gaură** (*sau* **în bortă**) **de ~,** a dispărut deodată fără nici o urmă; **a-i trece un ~ rece prin sîn,** a se înfiora, a-l cuprinde fiori; **a-l muşca ~le de inimă,** a se încumete, a se lăsa a fi ademenit: **să nu care cumva să te muşte şarpele de inimă să te duci acolo, că e stingere de tine** (ISP.); ☛ **ŞOPÎRLĂ** ① ¶ ② **~-DE-CASĂ,** şarpe ce trăeşte

Fig. 4734. Şarpele-de-casă.

pe lîngă case, prin gunoiște sau pe lîngă bălți și poate fi cîteodată lung de peste 1 m.; nu e periculos, căci mușcătura lui nu e veninoasă; se hrănește cu insecte, pe care le prinde cu limba lui despicată; dar se nutrește mai ales cu broaște, șoareci și ouă de păsări *(Tropidonotus natrix)* (▪ 4734): **șerpele de casă e blînd și nu mușcă; el trăește în pereții casei; să nu-l omori, cînd îl vezi, că nu e bine** (GOR.); **să nu omori șerpele de casă, că omori norocul** (GOR.) ¶ ③ ~-**SUNĂTOR** *sau* ~-**CU-CLOPOȚEI** ☛ **CROTAL** ¶ ④ **ȘARPELE-CU-OCHELARI** **COBRA** ¶ ⑤ Ⓕ Om rău, perfid ¶ ⑥ Ⓕ Demon ¶ ⑦ Ⓕ Ceva încolăcit ca un șarpe: **șerpi de foc** ¶ ⑧ **FLOAREA-ȘARPELUI = MAMA-PĂDURII; — IARBA-ȘARPELUI** ☛ **IARBĂ** ②; **LIMBA-ȘARPELUI** ☛ **LIMBĂ** ⑪; **OCHIUL-ȘARPELUI** ☛ **OCHIU** 1 ⑩ ¶ ⑨ ☆ **ȘARPELE**, constelațiune în emisfera boreală, numită și „calea-rătăciților” (▪ 4735) [lat. vulg. s e r p e s, - e m = clas. s e r p e n s,-e n t e m].

Fig. 4735. Șarpele.

ȘART[1] (*pl.*-**turi**) *sn.* ① Cuviință, datină, obiceiu, regulă; rînduială: **voiram să lăsăm ceva aici, după cum este ~ul** (BOL.); **va să-l spuiu și eu după cum este ~ul și datina lui** (ODOB.); **nu-i plac bucatele cînd sînt făcute după tot ~ul lor, dar încă-mi-te acum, cînd sînt afumate** (ISP.); **toate lucrurile în această casă erau cu ~** (ISP.) ¶ ② Rînd, ordine: **i le-a povestit toate pe ~ Kir Ianulea lui Negoiță** (CAR.) ¶ ③ Rost, noimă: **ce fără de ~ mai era și lumea asta!** (D.-ZAMF.); **nici o vorbă de a lui nu era fără ~** (ISP.); **tot vorbe cari de cari mai cu ~ și mai cu haz** (CAR.) [tc.].

ȘART ![2] *sau* **ȘART-PART !** *interj.* Imită plesnirea pe obraz cu palma: **unde ai stat pînă acuma, nemernicule? sbiară jupînul... și șart! part! o pereche de palme fierbinți peste urechile degerate** (CAR.) [onom.].

‡ **ȘARVANA** ☛ **SABANA**.

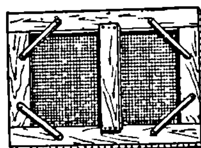
ȘASE, *Mold.* **ȘESE** *num. card.* De două ori trei [lat. s ĕ x].

ȘASELEA, *Mold.* **ȘESELEA** *num. ord.*: *m.* **al** ~, *f.* **a șasea**, *Mold* **a șesea**, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul ș a s e.

ȘASESPREZECE... = ȘAISPREZECE...

ȘASEZECI... = ȘAIZECI...

***ȘASIU** (*pl.*-**siuri**) *sn.* ① Cadru de oțel care suportă motorul și diferitele organe ale unui automobil; *pr. ext.* toată partea mecanică a unui automobil ¶ ② Cutie bine închisă ca să nu pătrundă lumina într'însa și în care se pun plăcile fotografice ce urmează a fi impresionate ¶ ③ Ramă de copiat (▣ 4736) [fr. c h â s s i s].

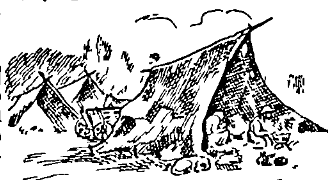

Fig. 4736. Șasiu.

○ **ȘAȘ** *adv. Bucov.* Îndată, pe loc: **ursul ~ îl apucă și-l crompoțește** (SB.) [a ș a ș i].

ȘAȘIU, ✓ **SAȘIU** *adj.* și *adv.* Cu privirea încrucișată, chioriș: **i se părea ochii lui sașii strașnic de strălucitori** (CAR.); **negustorul se uită sașiu la fată, se uită sașiu la băiat** (CAR.) [tc. ș a ș i].

‡ **ȘATIR** ☛ **SATIR**[2].

ȘATRĂ (*pl.* **șetre**) *sf.* ① ‡ Cort: **Dumbravă vornicul descălică în fața șatrei domnești** (ODOB.) ¶ ② Cort al Țiganilor nomazi (▣ 4737): **fieste care Țigan are șatra lui făcută din mai multe bucăți de țoluri afumate** (ALECS.); **Țigan de ~**, Țigan nomad ¶ ③ *Pr. ext.* Baracă de scînduri (a unui negustor), magherniță, șandrama: **șetrele precupeților... erau închise în ziua aceea** (ODOB.); **Bine-i stă mîndrei gătată Cu veșminte de la ~** (IK.-BRE.) ¶ ④ *Maram.* Pridvor, tîrnaț ¶ ⑤ Ⓕ *F* Locuință proastă și murdară [comp. vsl. š a t ĭ r ŭ, bg. š a t ŭ r ŭ].

Fig. 4737. Șetre de lăieți.

†**ȘATRANGE**, **ȘETRANGI** *sf. pl.* ① Jocul de șah: **erau table pentru jocul de șatrange și pentru țintar** (FIL.) ¶ ② *Pr. ext.* Pătrățel; **în ~**, cadrilat: **brîu... semănat cu matostaturi în șatrange** (ODOB.); **îi cu cîte șase, șapte șetrăngi** (LUNG.) [tc. š a t r a n ğ].

†**ȘĂTRAR**, **ȘETRAR** *sm.* ① ‡ **Marele ~**, înalt demnitar care avea sub îngrijirea lui corturile domnești și ocupa rangul între marele pitar și marele armaș ¶ ② Rang de mare boier, scăzut cu timpul la acela de boierinaș: **caftanele la cari le era iertat să se urce cu gîndul era, mult, mult, acele de șătrar sau de sluger** (I.-GH.) ¶ ③ Țigan de șatră, Țigan nomad [ș a t r ă].

‡ **ȘĂTRĂREL**, **ȘETRĂREL** *sm. dim.* **ȘĂTRAR**. Mic rang de boierie.

‡ **ȘĂTRĂRIE**, **ȘETRĂRIE** *sf.* Demnitatea, rangul de ș ă t r a r.

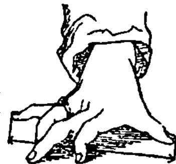
ȘAUĂ = ȘA[1].

ȘĂUAȘ ☛ **ȘEUAȘ**.

ȘAUGĂU ☛ **SALGĂU**.

‡ **ȘCHIAU** (*pl.* **șchei**) *sm.* Bulgar [mlat. S l a v u s > S c l a v u].

ȘCHIOAPĂ (*pl.*-**pe**) *sf.* Măsură de lungime egală cu distanța de la vîrful degetului mare pînă la vîrful degetului arătător, cînd sînt ținute bine depărtate unul de altul (▣ 4738): **acești oameni erau numai de o ~ de înalți** (ISP.); **Mai ieri, erai numai de o ~, Cînd te pierdeam printre păpuși** (VLAH.); **cînd a dat cu toporul numai odată, a intrat de-o ~ în copac** (VAS.); **și turnînd prin pahare, săreau stropii de vin de o ~ în sus** (CRG.); **se calcă bine gunoiul și se pune deasupra lui o pătură de pămînt negru de o ~ de groasă** (ION.) [ș c h i o p].

Fig. 4738. Șchioapă.

ȘCHIOP 1. *adj.* ① Care are numai un picior, care are un singur picior sănătos sau e bolnav de amîndouă picioarele și umblă aplecîndu-se ori se sprijinește de un băț: **decît orb și călare, mai bine ~ și pe jos** (PANN); **fata îi spuse că e șchioapă de un picior** (VOR.); **atunci numai iaca un cioclrlan ~ se vede viind, cît ce putea** (CRG.) ¶ ② Ⓕ Defectuos (din punctul de vedere al ritmului): **versuri șchioape.**

2. *sm.*, **ȘCHIOAPĂ** (*pl.*-**pe**) *sf.* Om șchiop, femeie șchioapă: **dacă plecînd cineva încotrova și întîlnește pe vre-un ~, apoi nu-i va merge bine** (GOR.); Ⓟ: **rîde orbul de ~** [lat. vulg. *e x c l o p p u s].

ȘCHIOPA (-**pez**) 1. *vb. intr.* ① A deveni șchiop: **preotul... de va orbi sau va șchiopa... să se lase de dumnezeeasca leturghie** (PR.-GOV.); **Împăratul l-a 'ntrebat: Cum de-i ciunt și de-a șchiopat** (SPER.) ¶ ② A șchiopăta: **Astă fată bine joacă, Numai pare că cam șchioapă** (IK.-BRS.); **ciocoiul, cu circei la piciorul stîng, pleacă jos cam șchiopînd** (JIP.).

2. *vb. tr.* A face șchiop, a cotonogi: **copilul dumitale mi-a șchiopat o gîscă** (RET.) [lat. vulg. *e x c l o p p a r e].

ȘCHIOPĂTA (**șchioapăt**, **șchiopătez**) *vb. intr.* ① A umbla ca un șchiop: **Șchiopătează mititica, Că a călcat-o pisica** (PANN); **la cîțiva pași înaintea lui, șontic! șontic! merge șchiopătînd Tache pantofarul** (BR.-VN.); **Din zi în zi mai tare te văd că șchiopătezi** (ALX.) ¶ ② Ⓕ A fi defectuos; a nu funcționa bine, normal, regulat [lat. vulg. *e x c l o p p ĭ t a r e].

ȘCHIOPĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* Faptul de a ș c h i o p ă t a: **șchiopătura oilor e bucuria lupilor** (PANN).

ȘCHIOPESC *adj.* De ș c h i o p: **Dumnezeu să te ferească De bătaia cea orbească și pioioranga șchiopească** (PANN).

○ **ȘCHIPA** (-**ip**) *vb. tr. Băn.* = **SCUIPA**.

***ȘCOALĂ** (*pl.* **școli**, ✓ **școale**) *sf.* ① Așezămînt public sau privat unde se învață carte, fie că e vorba de primele elemente ale scrisului și cititului, fie că se capătă cunoștințe mai înalte în domeniul științelor, literelor sau artelor (▣ 4739): **~ primară; ~ secundară; ~ de bele-arte; ~ de agricultură; ~ politehnică; ~ de meserii; ~ normală; ~ militară; ~ de științe de Stat** ¶ ② Localul, clădirea în care e instalată școala ¶ ③ *Pr. ext.* Toți elevii unei școli ¶ ④ Ⓕ Tot ce învață pe om și-l face mai priceput: **școala lumii; școala**

suferințelor; școala experienței; a fi la o ~ bună, a fi pe lîngă cineva priceput, de la care poate să învețe multe ¶ ⑤ Sectă sau doctrină a vre-unui filosof sau învățat vestit: școala lui Platon; școala lui Hipocrat ¶ ⑥ Caracter comun al unor opere de artă, de literatură sau de știință, totalitatea principiilor adoptate de literați, de învățați, de pictori: școala clasică; școala romantică; școala flamandă, școala italiană, școala franceză, șir de pictori celebri cari au lucrat

Fig. 4739. Școală în Bucureștii la 1853 (după L'Illustration).

după gustul predominant în epoca lor în Flandra, în Italia, în Franța ¶ ⑦ ⚔ Școala soldatului, totalitatea cunoștințelor pe care trebue să le capete un soldat; cărticica în care se cuprind aceste cunoștințe [ung. i s k o l a < lat. s c h o l a].

ȘCOLAR[1] *sm.*, ȘCOLĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ☛ Cel ce, acela care urmează la o ș c o a l ă primară sau secundară: și cea dintîiu școlăriță a fost însăși Smărăndița popii (CRG.).

ȘCOLAR[2] *adj.* = ȘCOLAR.

ȘCOLĂRESC *adj.* ☛ De școală, de ș c o l a r.

ȘCOLĂREȘTE *adv.* ☛ Ca un ș c o l a r, în felul școlarilor: comparațiile lui, în genere... sînt... nefirești și ~ căutate (DLVR.).

ȘCOLĂRET *sbst.*, ȘCOLĂRIME *sf. col.* ȘCOLAR. ☛ Toți școlarii, mulțime de școlari.

ȘCOLĂRI (-ăresc) *vb. intr.* ☛ A duce viața de ș c o l a r (împreună cu alții).

ȘCOLĂRIME ☛ ȘCOLĂRET.

ȘCOLĂRIȚĂ ☛ ȘCOLAR.

○ **ȘCOLER(IU)** *sm.*, ȘCOLERIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Tr.-Carp.* = ȘCOLAR, ȘCOLĂRIȚĂ: un școleriu care ședea la dînsul (SB.).

ȘEA ☛ ȘA[1].

ȘEDEA (șed, șez) *vb. intr.* ① A sta jos (pe pămînt, pe un scaun, pe pat, etc.): ~ la masă, pe scaun, pe pat, la gura sobii; Gheorghie Stefan-Vodă, cînd era logofăt mare, au fost șezînd odată în divan cu toiagul în gură (NEC.); ~ grecește, a ședea cu picioarele încrucișate; Ⓟ: mai bine (să)șezi strîmb și să vorbești drept ¶ ② A se așeza: poftim, ședeți! ¶ ③ A locui, a-și avea locuința: unde șezi? șed în calea Victoriei ¶ ④ A petrece, a rămînea mai mult timp undeva, a sta: a șezut doi ani la Paris; Blem pe la mine c'îți este și Doamna la Brăila și-i ședea cîtăva vreme acolo (NEC.) ¶ ⑤ A sta liniștit, a sta locului, a se astîmpăra: șade parcă e plouat; șezi binișor! astîmpără-te ¶ ⑥ A sta neocupat, fără lucru, a nu face nimic: stăm la vatră și ciopîrțim și noi, ba una, ba alta ca să nu ședem de geaba (VLAH.); pînă acuma n'a lucrat nimic și acuma șade (ZNN.); nu ședea, că-ți șade norocul (ZNN.) ¶ ⑦ A sta nemăritată ¶ ⑧ A i se potrivi, a-l prinde (bine sau rău): nu-mi șade (bine) pălăria asta; nu-mi ședea tocmai rău în uniforma mea de dorobanț cu opincile... la picioare (GN.) ¶ ⑨ A se cădea, a se cuveni: nu șade frumos să vorbești așa; șade rău să-l dojenești în fața tuturor; șade rușine, e rușine, e lucru rușinos: gîndește-te că șade rușine să afle lumea că faci camătă (D.-ZAMF.) [lat. s ĕ d ē r e].

ȘEDERE *sf.* ① Faptul de a ș e d e a ¶ ② Petrecere cîtva timp într'un loc: după o ~ de doi ani la Paris ¶ ③ Locuință: cu ~a în București.

*****ȘEDINȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Timpul cît o adunare constituită deliberează fără întrerupere ¶ ② Întrunirea membrilor unei adunări: mîine nu se ține ~ ¶ ③ Timpul cît o persoană pozează înaintea unui pictor: mi-a făcut portretul în cinci ședințe [ș e d e a, format după fr. s é a n c e].

*****ȘEF** *sm.* ① Căpetenie, cap, conducător; ce cel se află în fruntea unei administrații, unei armate, etc.: ~ul armatei; ~ul partidului liberal; ~ de birou; ~ de orchestră, cel ce dirijează o orchestră; ~ de gară, funcționarul care dirijează serviciile unei gări ¶ ② Bucătarul care, într'un restaurant, într'o casă mare, are alți bucătari sub ordinele lui [fr. c h e f].

*****ȘEFIE** *sf.* Starea, calitatea, demnitatea de ș e f; căpetenie; direcțiune: i s'a oferit șefia partidului.

○ **ȘEGALNIC** ☛ ȘĂGALNIC.

ȘEGUI = ȘUGUI.

ȘEIAC ☛ ȘAIAC.

ȘEIC *sm.* Căpetenie de trib la Arabi (▣ 4740): Murat al III-lea trăia înconjurat de tălmăcitori de vise, de astrologi, de ~i, de poeți (BALC.); șeicul de la Sfînta Sofia împărți baiere pe la ostași cu vorbe scoase din Coran (RET.) [ar.].

Fig. 4740. Șeic.

Fig. 4741. Șeic-ul-islam.

ȘEICĂ ☛ ȘAICĂ.

*****ȘEIC-UL-ISLAM** *sm.* Șeful religiunii musulmane (▣ 4741) [tc. < ar.].

ȘEIK, ȘEIK-UL-ISLAM = ȘEIC, ȘEIC-UL-ISLAM.

ȘELAR *sm.* ♈ Cel ce face sau vinde șei [ș a].

ȘELĂRIE *sf.* ♈ ① Meseria de ș e l a r ¶ ② Prăvălia, atelierul șelarului ¶ ③ Mărfurile ce vinde șelarul (șei, hamuri, etc.).

○ **ȘELE** ☛ ȘA.

*****ȘENAL** ☛ ȘANAL.

† **ȘENȚUI**, ȘĂNȚUI (-uesc) *vb. tr.* A înconjura cu ș a n ț u r i.

ȘENȚULEȚ ☛ ȘĂNȚULEȚ.

ȘEOAȘ ☛ ȘEUAȘ.

ȘEPCAR *sm.* ♈ Cel ce face sau vinde ș e p c i.

○ **ȘEPELEAG** = CEPELEAG: era ~ă la limbă (GRIG.).

○ **ȘEPELEAV** ☛ CEPELEAG.

○ **ȘEPTE** ☛ ȘAPTE.

ȘEPTIME *sf.* A ș a p t e a parte dintr'un tot.

ȘERAN ☛ ȘARAN.

‡ **ȘERB** *sm.*, ȘARBĂ (*pl.* șarbe, șerbe) *sf.* ① (BIBL.) Slugă ¶ ② Rob, roabă ¶ ③ În evul mediu, în Occident, și la noi, pînă pe la jumătatea veacului trecut, acela care nu putea dispune liber nici de persoana, nici de munca sa, nu avea dreptul să stăpînească o bucată de pămînt și nu putea părăsi locul unde fusese așezat; acest fel de oameni purtau în Muntenia numele de „rumâni", în *Mold.* „vecini", în *Tr.-Carp.* „iobagi" [lat. s ĕ r v u s; s ĕ r v a].

‡ **ȘERBEGI-BAȘĂ** *sm.* Boiernașul curții fanariote care oferea Domnului șerbetul și îngrijea de dulcețuri [tc.].

ȘERBEGIU *sm.* ♈ Cel ce prepară sau vinde șerbet [tc. š e r b e t ğ y].

ȘERBET (*pl.*-eturi) *sn.* ① 🍷 Băutură răcoritoare preparată din apă de trandafir, zahăr și miros de odagaciu ¶ ② Un fel de dulceață preparată din zeamă de vișine sau de foi de trandafir, îngroșată ca o alifie: făcuse toată ziua ~ de zahăr ars (BAS.); și fetele se dedeau pe mîna unei mame Sande, de le învăța... fierturi de fel de fel de dulcețuri: rodozahar, șerbeturi (I.-GH.) [tc.].

‡ **ȘERBI** (-besc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face ș e r b.

‡ **ȘERBIE** *sf.* ① Robie ¶ ② Stare, condițiune de ș e r b.

† **ȘERBIRE** *sf.* ① Faptul de a ș e r b i ¶ ② ⚖ Servitute.

*****ȘERIF**[1] *sm.* ① Principe care se cobora din Ma-

homet prin fiica sa Fatima ¶ ② Principe arab sau maur: ~ul din Meca [ar. š a r i f].

*ŞERIF² sm. Magistrat englez ale cărui funcţiuni sînt anuale, obligatorii şi gratuite, şi care e pus în capul unei administraţii civile a unui comitat [engl. s h e r i f f].

○ ŞERLAIU sm. Trans. ✤ ① Varietate de jale, cu flori albe *(Salvia Aethiopis)* ¶ ② = IARBA-SFÎNTULUI IOAN¹ [germ. S c h a r l e i].

○ ŞERPAMĂ sf. Băn. col. ŞARPE. Mulţime de şerpi.

ŞERPAR 1. sm. ① = ŢIPAR ¶ ② Specie de vultur de coloare cafenie, cu fruntea şi guşa albicioase, pîntecele alb, cu pete închise; trăeşte în păduri şi se hrăneşte mai ales cu reptile *(Circaetus gallicus)* (▣ 4742).

Fig. 4742. Şerpar.

2. (pl.-are) sn. Cingătoare lată de piele, chimir: Miron scotea din ~ un fluieraş pe care cînta cîte o doină (SLV.); pune fluierul în ~ şi pleacă de cu seară la locul de pîndă (MERA); peste mijloc se încing, cei mai bătrîni cu şerpare de piele (PĂC.) [ş a r p e].

ŞERPARIŢĂ (pl.-ţe) sf. ✤ ① = AMĂREALĂ ② ¶ ② = MAMA-PĂDURII¹ [ş a r p e].

ŞERPESC adj. De ş a r p e: (avea) nişte ochi mici, şerpeşti, de o căutătură glacială (VLAH.); în ţara şerpească erau neşte şerpi ca neşte grinzi (RET.); Ⓕ: cu limba lor cea şerpească rău cuvintează şi muşcă învăţătura şi luminarea norodului (TICH.); melci şerpeşti (MAN.), specie de melci mici şi căcăraţi pe care-i mănîncă ţăranul; — BUREŢE-~ ☛ BUREŢE ④.

ŞERPEŞTE adv. Ca un ş a r p e; Ⓕ: se uită ~ (CIAUŞ.), priveşte cu ochii crunţi, hoţeşte.

ŞERPIŞOR sm. dim. ŞARPE: hrănindu-l ei bine, s'a făcut din ~ul acela, în scurt timp, coşcogemite balaur (VOR.).

ŞERPIU adj. De ş a r p e, şerpesc: Ochii săi şerpii şi crunţi (ALECS.).

ŞERPÎNŢĂ sf. ✤ ① = GHINŢURĂ ¶ ② = IARBĂ-DE-ŞOALDINĂ [ş a r p e].

ŞERPOAICĂ (pl.-ce), ○ ŞERPOAIE sf. ① Partea femeiască a şarpelui: o şerpoaică a fătat acolo 12 pui (VAS.) ¶ ② Ⓕ Femeie rea, perfidă: şi cînd această şerpoaică de văduvă... va uda picioarele cu lacrimi, am să-i despreţuesc iubirea şi am să te chem să fii martur la umilirea ei (GN.); după sfatul acesta a şi urmat şerpoaica de maică (SB.) [ş a r p e].

ŞERPOIU sm. augm. ŞARPE: cuprins de dureri sfîşietoare, ~l începu să se încolăcească (SLV.).

ŞERPUI (-uesc) vb. intr. ① A avea un curs întortochiat, o direcţiune încolăcită, în zigzag (ca încolăciturile ş a r p e l u i): în stînga, Prutul şerpueşte în desişuri de trestie şi de lozii (VLAH.); din vale, şerpueşte albă şi netedă calea îngustă (SLV.); un rîuleţ ce şerpueşte sub o coastă, despărţea amîndouă taberile (ODOB.); înaintam mereu pe un drum cotit, care şerpuia printre semănături (GN.) ¶ ② Ⓕ A brăzda în zigzag: cerlul se acoperise de nori întunecaţi printre cari şerpuiau mii de fulgere (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ A da o sensaţie de răceală ca şi cum ar fi atins de un şarpe sau de un sloiu de ghiaţă: frigul îi şerpuia prin vine, dar parcă nu se simţea în stare să se scoale şi să cheme (D.-ZAMF.); un frig de ghiaţă îi şerpuia prin şira spinării (DLVR.).

ŞERPUIT adj. p. ŞERPUI. Întortochiat, încolăcit: liniile ~e ale drumurilor (ODOB.).

ŞERPUITOR adj. verb. ŞERPUI. Care şerpueşte: coborî scările pe cărarea cea şerpuitoare (GN.); un drum ~ apuca odată printre porumburi dese (IRG.).

ŞERPUITURĂ (pl.-turi) sf. Cărare, potecă întortochiată, ş e r p u i t ă: iată cum se fac şerpuiturile cele mai frumoase şi mai roditoare pe lanuri (ION.).

ŞERPULEŢ, ŞERPUŞOR sm. dim. ŞARPE.

○ ŞERTEAŢĂ (pl.-ţe) sf. Olten. Capătul de jos al şirii spinării, noadă (CIAUŞ.) (CONV.).

*ŞERVEŢ (pl.-ete) sn. Bucată dreptunghiulară de pînză care serveşte persoanei care stă la masă ca să-şi şteargă gura [fr. s e r v i e t t e].

*ŞERVEŢEL (pl.-ele) sn. dim. ŞERVEŢ: ~ vărgat, peste mare aruncat (GOR.), *ghicitoare despre* „curcubeu".

ŞES, ○ ŞĂS, ○ ŞEŢ 1. adj. ① Neted, oblu, fără ridicături (de teren); podiş, platou: o cîmpie şeasă; pe limanul şeţ al Smîrdei, licura un foc de paie (ODOB.) ¶ ② *Pr. ext.* Întins: un fel de barcă, largă şi şeaţă... ne primi şi ne transportă la Cladova (BOL.).

2. (pl.-suri, ○ -turi) sn. Loc aşezat, neted, oblu, întindere de teren fără ridicături: un şes neted, verde, răsare în mijlocul apei (VLAH.) [lat. *s ĕ s s u s].

○ ŞESE ☛ ŞASE.

ŞESIME sf. A ş a s e a parte dintr'un tot.

○ ŞEST (pl.-turi) sn. Băn. Şes [lat. *s ĕ s s ĭ t u m].

○ ŞESTINĂ¹, ŞEŞTINĂ sf. Olten. Tr.-Carp. Şes, loc neted: ...aleargă într'un suflet la neagra adunare Ce era pe-o şeştină largă (BD.-DEL.) [ş e s t].

ŞESTINĂ² (pl.-ni) sf. Lemn încovoiat şi lăţăreţ ce se aşază sub roata joagărului [comp. rus. š e s t i n a „par"].

ŞETRĂNGI ☛ ŞATRANGE.

ŞETRAR... ☛ ŞĂTRAR...

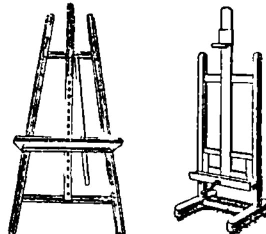
○ ŞETRUŢĂ (pl.-ţe) sf. dim. ŞATRĂ.

○ ŞEŢ ☛ ŞES.

ŞEUAŞ, ŞĂUAŞ adj. şi sm. (Cal) de ş a, calul înhămat cu alţii la o trăsură, pe care călăreşte surugiul: unul dehamă şăuaşul şi porni pe fugă să caute ajutor (I.-GH.); apuc hăţurile în mîna stîngă şi m'arunc pe şăuaş dintr'o săritură (ALECS.).

ŞEULIŢĂ (pl.-ţe) sf. dim. ŞA.

*ŞEVALET pl.-ete) sn. Suport de lemn pe care pictorii îşi aşază tablourile, cînd lucrează (▪ 4743) [fr. c h e v a l e t].

Fig. 4743. Şevalete.

*ŞEVIOT (pl.-turi) sn. Stofă de lînă [fr. c h é v i o t e].

*ŞEVRO sbst. Piele de căprioară: ghete de ~ [fr. c h e v r e a u].

ŞEZĂTOR, ○ ŞĂZĂTOR 1. adj. verb. ŞEDEA. Care şade, care locueşte: povestit de tata, şezător în Bucureşti, mahalaua Udricani (ISP.); trimise atunci să strîngă în curtea palatului puţină oştire ce se afla şezătoare la Argeş (ODOB.).

2. ŞEZĂTOARE, ○ ŞĂZĂTOARE sf. Adunare la ţară, mai ales în serile de iarnă, unde se lucrează şezînd şi se petrece cu poveşti, cu glume, cu ghicitori, etc. (▣ 4744): aşa ne duceam băieţii şi fetele unii la alţii cu lucrul, ca să ne luăm de urît, ceea ce la ţară se chiamă şăzătoare (CRG.); fetele crescuseră mari şi îmbla, după obiceiul lor, pe la şezători cu furca de torcea (SB.); Cîtu-i lumea pe sub soare Nu-i bine ca 'n şezătoare (IK.-BRS.).

Fig. 4744. Şezătoare.

ŞEZUT 1. part. tr. ŞEDEA.

2. (pl.-uturi) sn. ① Partea dinapoi a trupului pe care se şade: copilul mic să nu se pupe la ~, căci cînd se va face mare, va întoarce dosul la cel ce l-a pupat (GOR.) ¶ ② Partea scaunului, băncii, etc. pe care

se şade: ~ul, o scîndură mai lată înainte ca înapoi, e aşezat pe patru picioare răşchirate (PAC.).

ŞFAB¹, **ŞVAB** *sm.* ① Insectă lată, moale, de coloare neagră-cafenie, care ziua stă ascunsă în crăpăturile şi găurile pereţilor sau uşilor, mai ales în apropierea vetrelor şi cuptoarelor, iar seara începe să alerge încolo şi încoace căutînd unde ar afla ceva demîncare; numită şi „gîndac-de-bucătărie", „gîndac-de-casă", „gîndac-negru", „libarcă", etc. *(Periplaneta orientalis)* (▪ 4745) ¶ ② Insectă care trăeşte tot prin bucătărie, dar mai mică şi de coloare gălbuie-roşatică: numită şi „prus", „rus", „colţan", „corhan(ă)", „tărhan" *(Blatta germanica)* [germ. S c h w a b e].

Fig. 4745. Şfabi.

ŞFAB², **ŞVAB** *sm.*, **ŞFĂBOAICĂ**, **ŞVĂBOAICĂ** (*pl.*-ce) *sf.* German(ă), originar(ă) din Suabia, care trăeşte amestecat(ă) cu Românii, în Bănat şi Transilvania: în tîrg văd ei o şvăboaică cu o vacă de funie ce o adusese s'o vîndă (CAT.) [germ. S c h w a b e].

ŞFAC *sbst. Mold.* Laţ de funie; arcan: după ce i-o fost pus ~ul în gît... numai ce vine poruncă domnească pe cum că s'o rădicat spînzurătoarea (VAS.).

○ **ŞFARĂ** (*pl.* şferi) *sf. Mold. Bucov.* = SFOARĂ¹: el avea un paluş legat de dînsul c'o ~ (VAS.); şi în adevăr, trăgînd şfara lui încîlcită de aceea a zmeului, aceasta în curînd cădea în mînile noastre (I.-GH.); împăratul a poruncit să facă o ~ de mătasă şi să lege pe Ţigan de coada calului (SB.).

***ŞFARŢ** (*pl.*-ţuri) *sn.* Cafea neagră preparată prin infuziune (termen de cafenea) [germ. s c h w a r z (e r Kaffee)].

ŞFĂRUIT *adj. Mold.* Legat cu sfoară: nu-mi şedea tocmai rău în uniforma mea de dorobanţ cu opincile şfăruite la picioare (GN.) [ş f a r ă].

ŞFICHIU... ☞ SFICHIU.

ŞI 1. *adv.* ① De asemenea: o ştiu şi eu; e şi slut şi prost; şi unul şi altul; cum e Turcul, şi pistolul ¶ ② Se pune înaintea unui verb, spre a arăta că lucrarea e făcută, isprăvită în acel moment: a şi sosit; cînd mă văzu, o şi şterse pe poartă; n'ai apucat a porni bine şi ai şi ajuns (ALECS.) ¶ ③ Chiar: dacă n'au murit, trăesc şi în ziua de astăzi (MERA) ¶ ④ Ba chiar: nu numai că am citit poezia, o şi ştiu pe de rost ¶ ⑤ Încă: e şi mai învăţat decît frate-său; şi mai şi, într'o măsură mult mai mare, cu mult mai bun, mai rău, mai bine, mai tare, etc.: scorpia ospătă pe Făt-frumos şi mai şi decît ghionoaia (ISP.); străluceau toate şi mai şi decît zarea soarelui în zi de vară (MERA); ai să dai de altă stea care străluceşte parcă şi mai şi (D.-ZAMF.) ¶ ⑥ ☞ CA ⑬, CÎT 1 ③, CUM ①, PRECUM ①.

2. *conj.* de coordinaţiune care serveşte să lege cuvintele sau propoziţiunile de aceeaşi natură: fratele şi sora; a mîncat şi a băut [lat. s ī c].

ŞIAC ☞ ŞAIAC.

ŞIBOI *sm. pl.* — MICŞUNELE-RUGINIŢE [tc. ş e b o j].

***ŞIC¹** *sbst.* ① Eleganţă, distincţiune: e îmbrăcat cu ~ ¶ ② Haz, nostimadă: glume pline de ~ [fr. c h i c].

ŞIC² *sbst.* Lamele, foiţe de aur sau de argint; fluturi: La această casă Naltă şi frumoasă, Cu var văruită, Cu ~ şicuită, Cu aur boltită (PAMF.) [ung. sik, srb. šik].

***ŞICANA** (-anez) *vb. tr.* A căuta pricină; a întrebuinţa tertipuri, circote [fr. c h i c a n e r].

***ŞICANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Pricină, ceartă fără motiv, pentru un lucru de nimic: să rabzi toate şicanele, toate aroganţele şi toate lipsurile de educaţiune ale unui şef (CAR.) ¶ ② Tertip judecătoresc, circotă [fr.].

***ŞICANATOR** *adj.* şi *sm.* Care şicanează, căruia-i place să şicaneze [ş i c a n a].

○ **ŞICOALĂ** (*pl.*-le) *sf. Trans.* = ŞCOALĂ.

ŞICUI¹ (-uesc) *vb. tr.* A polei cu foiţe de aur: Cu var văruită, Cu şic şicuită, Cu aur boltită (PAMF.); chiobitele văruite şi pilulele şicuite sînt (CANT.) [ş i c²].

‡ **ŞICUI²** (-uesc) *vb. tr.* şi *refl.* ⚔ A (se) aşeza în ordine de bătaie: cu tobe şi cu surle alaiurile şicuind (CANT.); împărţind oastea pe la hatmani şi şicuindu-să, au luat drept pe acea cale (CANT.) [pol. s z y k o w a ć].

ŞIE *pron. refl. dat.* Lui (însuşi), pentru sine: şi-au ales Adrian împăratul ~ fecior şi moştenitor împărăţiei sale pre Comod (N.-COST.) [lat. vulg. *s ī b ī = clas. s ĭ b ĭ].

ŞIEŞI, ŞIEŞI *pron. refl. dat.* Lui însuşi, pentru sine: cînd fu de toamnă, întru acel an a domniei lui, se apucă de făcu nunta şieşi (NEC.) [ş i e + ş i].

ŞIF (*pl.*-furi) *sn.* = GALION [germ. S c h i f f].

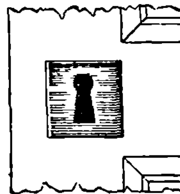
ŞIFAN (*pl.*-ane) *sn.* = CECHIE.

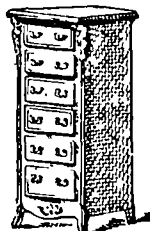
***ŞIFON** (*pl.*-onuri) *sn.* Ţesătură de bumbac din care se fac albituri [fr. c h i f f o n].

***ŞIFONA** (-onez) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) mototoli [fr. c h i f f o n n e r].

***ŞIFONIER** (*pl.*-ere) *sn.* Scrin (▪ 4747) [fr. c h i f f o n n i e r].

○ **ŞILBOC** *sbst. Trans.* ⚔ Santinelă: Cătana nu stă pe loc, Făr' numai cînd stă ~ (IK.-BRS.) [germ. S c h i l d w a c h e].

Fig. 4746. Şild.

Fig. 4747. Şifonier.

***ŞILD** (*pl.*-duri) *sn.* Placă de metal ce se bate la o uşă pe locul unde e practicată gaura pentru cheie (▪ 4746) [germ. S c h i l d].

***ŞILING** *sm.* ① Monedă de argint engleză în valoare de 1,25 lei aur; 20 de ~i = 1 livră sterling (▪ 4748) ¶ ② Unitate de monedă în Austria dela 1925 încoace) în valoare de aproape 74 de centime aur (▪ 4749) [engl. s h i l l i n g; germ. S c h i l l i n g].

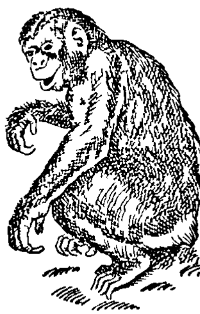

Fig. 4748. Şiling englezesc.

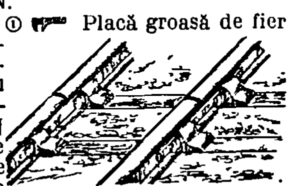
Fig. 4749. Şiling austriac.

***ŞIMPANZEU** *sm.* Maimuţă din fam. antropomorfelor, mai mică decît gorila şi orangutanul, cu care e confundată uneori; are o expresie mai puţin feroce decît gorila, iar creierul ei seamănă cel mai mult cu al omului; trăeşte pe coasta occidentală a Africei şi nu se poate aclimata în Europa, unde trăeşte un an sau doi, căci devine tristă, slăbeşte şi moare ftizică; în ţara lui de origine, suportă uşor captivitatea şi dă dovezi de o inteligenţă extraordinară *(Simia troglodytes)* (▪ 4750) [fr. c h i m p a n z é].

Fig. 4750. Şimpanzeu.

ŞIN (PE ~) = PEŞIN.

ŞINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Placă groasă de fier ce căptuşeşte pe dinafară obezile roţii, tălpile saniei, etc.: (sfîntul îşi) ferecase şi cercuise trupul cu şine de fier (DOS.) ¶ ② Bară de fier pe care se învîrtesc roţile vagoanelor de drum de fier, de tramvaiu, etc. (▪ 4751) [pol. s z y n a < germ. S c h i e n e].

Fig. 4751. Şine.

ŞINAR (*pl.*-are) *sn.* Fie-care din cuiele de fier cu care se înţepenesc şinele de obezile roţii:

iaca, colo, la roata dinainte trebuesc niște ~e (FLOR.) [ș i n ă].

ŞINDRILĂ, *Mold. Bucov. Trans.* ȘINDILĂ, ȘÎNDILĂ (*pl.*-le, -li, *Băn.* ȘINDRĂ (*pl.*-dre) *sf.* Scîndurică subțire de brad care servește la învelitul caselor: pe deasupra coperișurilor de șindrilă răsar, mari și rotunde, turlele verzi ale bisericilor (VLAH.); ploaia răpăie pe acoperișele de șindrilă (DLVR.); ochii de fereastră spartă a unei case vechi, a cărei streșină de șindilă era putredă (EMIN.); casele sînt în mare parte acoperite cu șindilă (IRG.); Frunză verde de pe șindră, Caută-ți, voinice, altă mîndră (NOV.) [ung. z s i n d e l y < germ. S c h i n d e l; srb. š i n d r a].

ŞINDRILAR, *Bucov. Mold. Trans.* ȘINDILAR, ȘÎNDILAR *sm.* ⊕ ① Cel ce face ș i n d r i l e: am la îndemînă lemnul și uneltele cu care mă dedau la meșteșugul șindrilarului (UR.) ¶ ② Cel ce învelește casele cu șindrile.

ŞINDRILI, *Mold. Tr.-Carp.* ȘINDILI, ȘÎNDILI (-ilesc) *vb. tr.* A înveli o casă cu ș i n d r i l e: Drumul ți l-aș șindili, Tot cu șindile de fag, Pîn' la noi, bădiță 'n prag (IK.-BRS.); pune geam la casă... șindilește-o și gătește-o cu inimă (JIP.); s'au apucat de au tocmit și au dres și au șindilit Mitropolia cea veche (NEC.); Am o mîță potcovită, Șade pe casă șindrilită (GOR.), *ghicitoare despre* „lună".

ŞINDRILUȚĂ, *Tr.-Carp.* ȘINDILIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* ȘINDRILĂ: Bradul către teiu grăia: Că și eu sînt lemn de treabă... Că pe mine mă cioplesc Și șindilițe croesc (IK.-BRS.).

○ **ŞINEAC**, ȘINEAG, ȘINIC, ȘÎNIC *sbst.* ① *Băn. Trans.* Măsură de capacitate de vre-o 10 oca, vadră; baniță: Și frămîntă la colaci, Tot colacul de-un șineag, Și-o prescură de-o măsură (CAT.) ¶ ② *Olten.* Măsură pentru făină, la moară, mai mare decît merticul (VÎRC.) [srb. š i n i k].

○ **ŞINOR**, ȘÎNOR (*pl.*-oare) *sn.* *Tr.-Carp. Olten.* Șiret, șnur, găitan: Aduceți-mi vrăjitor, Pe la brîu cu cingători Și pe cioareci cu șinor (IK.-BRS.); apoi haine scumpe nu purta: cioareci albi cu șinoare vinete (RET.) [ung. s i n ó r < germ. S c h n u r; comp. ȘNUR].

Fig. 4752. Șinșilă.

***ŞINŞILĂ** (*pl.*-le) *sf.* Gen de mamifere rozătoare, de coloare cenușie, care seamănă cu veverița; trăesc în regiunile muntoase din Peru și Chili iar blana lor este foarte căutată *(Chinchilla lanigera)* (▣ 4752) [fr. c h i n c h i l l a].

ŞINUI (-nesc) *vb. tr.* A lega, a prinde, a căptuși cu ș i n e: ~ roțile, tălpile saniei.

ŞIOAIE, ȘIOIU ☛ ȘIVOIU.

○ **ŞIP¹**, ȘÎP (*pl.*-puri) *sn.* Sticlă, carafă; flacon: prind... în luna lui Mai mai mulți cărăbuși și-i pun într'un șip mare cu spirt (MAR.); gîtul șipului începu să clănțănească tare pe buzele paharului (CAR.); doar' n'am băut eu de geaba un șip de vin, de cel cu dopu 'n pod (ALECS.); liniștea mormîntului e mai de preferat decît astă regulă, unde titlurile noastre figurează ca șipurile în magazinul unui spițer (NEGR.) [ung. s i p „lulea"].

ŞIP² *sm.*, ȘIPCĂ¹ (*pl.*-ci) *sf.* Varietate de nisetru de coloare galbenă-cafenie pe spinare, albă-gălbuie pe pîntece; ajunge pînă la 2 m. lungime și la o greutate de 80 de kgr.; numit și „viză-galbenă" *(Acipenser sturio)* ▪ 4753 [rus. š i p ŭ].

Fig. 4753. Șip.

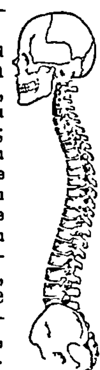
ŞIPCĂ² (*pl.*-ci) *sf.* Scîndură lungă și îngustă, întrebuințată de jur împrejurul pereților spre a ascunde capetele dușumelelor, spre a astupa crăpăturile dintre scînduri, etc. [srb. bg. š i p k a].

ŞIPOT, ȘIPOT (*pl.*-ote) *sn.* ① Izvor a cărui apă, ieșind dintr'un mal, curge pe o ulucă sau pe un jghiab: ceva mai cît colo un pîrîiaș, a cărui obîrșie venea dintr'un șipot de apă ce ieșea din coasta unui delnleț (ISP.); la zăvo'ul din marginea orașului... e o fîntînă cu un șipot de apă rece ca ghiața (BR.-VN.); se adună din șipotele ce izvorăsc de sub dealuri niște băltaie adînci (CAR.); șipotele țîșnesc și-și asvîrlă sulul apelor reci, ca niște arcuri de sticlă străvezie (DLVR.) ¶ ② Ulucul teascului de struguri [comp. bg. š e p o t ŭ „murmur"].

ŞIPOȚEL (*pl.*-ele) *sn.* *dim.* ȘIPOT ①.

○ **ŞIPUŞOR** (*pl.*-oare) *sn.* *dim.* ȘIP¹: dă geamantanul jos, îl deschide și scoate un ~ elegant (CAR.); să-l pui într'un ~ cu aghiasmă și să-l porți în buzunar (VOR.); sînt patru șipușoare: stau cu gura 'n jos și nu se varsă (GOR.), *ghicitoare despre* „țîțele vacii".

ŞIR (*pl.*-iruri, -re) *sn.* ① Mai multe ființe sau lucruri așezate pe aceeași linie sau unele în urma altora, rînd: venise primăvara și cu ea împreună venise ~uri de cocoare și roiuri de rîndunele (GN.); prin 'nălțimile văzduhului, sboară, cîntînd ale lor doine, lungi ~e de cocori (ODOB.); un lung ~ de calește, cu dame elegante... se îndrumau pe valea ce duce la Ceahlău (NEGR.); un ~ de munți; a se ținea ~, a urma unul după altul: copiii se țineau ~ după el (DLVR.) ¶ ② ⚔ Rînd de soldați așezați în linie, unul lîngă altul sau unul în urma altuia: ostașii lui... înaintează mereu, spărgînd ~ după ~, împrăștiind spaima și neorînduiala în oastea păgînă (VLAH.) ¶ ③ Urmare, serie, succesiune: N'ai ucis în el nu rege, ai ucis un ~ de regi (COȘB.); un ~ de ani; un ~ de întîmplări ciudate; în ~, de-a rîndul: trei ani în ~; cînd strănuți de trei ori în ~, e... semn de mare chef (GOR.) ¶ ④ Mai multe lucruri (*în spec.* pietre scumpe, mărgăritare, mărgele, etc.) înșirate sau prinse unele lîngă altele, șireag: un ~ de mărgăritare, de mărgele ¶ ⑤ Rang, rînd: n'au vrut să-l primească în ~urile lor ¶ ⑥ Linie scrisă sau tipărită, rînd ¶ ⑦ Legătură logică: i s'a părut că nu prea ținea ~ la vorbă (I.-GH.) [comp. bg. š i r ŭ „lărgime", n a š i r a „de-a latul"; srb. š i r o m „care se întinde în toate direcțiunile; în grup, grămadă"].

Fig. 4754. Șira spinării.

ŞIRĂ (*pl.*-re) *sf.* ① Claie mare, cu baza dreptunghiulară, formată din snopi (de grîu, etc.) sau numai de paie, după ce s'a treierat; gireadă: ardeau căpițele de fîn, clăile și șirele de grîu (I.-GH.); tîlharii... dedese foc la șira de paie ce sbura cu flăcări spulberate de vînt (ODOB.); ceilalți care venise s'o ceară în căsătorie se ascundeau prin pivnițî, pre după case, pre după cîte o ~ de paie (ISP.); Am un bou: mănîncă o ~ de paie și nu se satură (GOR.), *ghicitoare despre* „cîrligul de smuls paie" ¶ ② Șira spinării, șirul de oscioare, numite vertebre, care pornesc de la ceafă și se 'ntind de-a lungul spinării pînă la osul numit „sacrum", coloana vertebrală (▣ 4754) [comp. ȘIR].

ŞIREAG, ȘIRAG (*pl.*-guri) *sn.* ① = ȘIR ①: un comisar de poliție ne-a dus în șireag pe Podul-Mogoșoaiei (CAR.); Mihnea... trecu printre boierii rînduiți în îndoit șireag (ODOB.); un șirag lung de oorbi se înalță de departe (SAD.); vedeai ivindu-se, ca niște șerpi uriași, șiraguri nesfîrșite de trăsnri (GRIG.) ¶ ② ⚔ Rînd de soldați așezați în linie unul lîngă altul sau unul în urma altuia; ceată de ostași: o seamă de catane... au început harțul, intrînd beți, cu săbiile smulte, pînă în șiragurile ungurești (M.-COST.); un șirag de ieniceri, cu săbiile în dinți, călări pe cai arăpești, apucară drumul prin strîmtori (ISP.); E mort! El a căzut la Plevna În cel dintîiu șirag (COȘB.) ¶ ③ = ȘIR ④: primește din partea unei tale acest șirag de mărgăritar, pentru ziua cununiei tale (ALECS.); la gît poartă șiraguri de mărgele colorate (VLAH.); Printre degetele-i slabe, Țăcănind cad somnoros, Din șiragul de mătănii, Boabele de chiparos (VLAH.) ¶ ④ *Pr. ext.* Cunună, legătură de smochine înșirate: mă duse în camera de merinde, unde ședeau grămădite pe polițe, cutii cu rahat, șiraguri de smochine (GN.) [comp. ung. s e r e g, srb. š e r e g, pol. s z e r e g].

ŞIRECLIC ☛ ȘIRETLIC.

ŞIREGLĂ (*pl.*-le) *Trans.*, ȘIREGHE *Băn. sf.* Lădoiu; targă: înhamă doi cai la o sanie mare cu ~, ca de adus nutreț și pleacă într'o doară (RET.) [ung. s a r a g l y a].

ŞIRET¹ *adj.* și *sm.* Isteț, viclean: era, cum aș zice, ~ la chip, dar la suflet de bună credință (GN.); (el era) deștept la afaceri, fără să fie ~, econom, fără să fie sgîrcit, serios, fără să fie ursuz (BR.-VN.); e ~ ca vulpea; Ƒ e ~ ca oaia (cu ing), nu e deștept de loc, e prost de dă în gropi; vrei să faci pe ~ul? (VLAH.); decît cu un prost la cîștig, mai bine cu un ~ la pagubă (ZNN.); prostul se cunoaște după vorbă și ~ul după ochi (ZNN.) [tc. š i r r e t].

ŞIRET[2] (*pl.*-eturi) *sn.* Ⓣ Panglică de bumbac, de lînă, de mătase, cu care se strînge o haină, o încălţăminte, etc.; şnur, găitan: carnaxi! că mi-o plesnit ~urile de la rochie (ALECS.); El... îşi încheie haina plină de ~uri (EMIN.); ~uri de ghete [tc. ş e r i t].

ŞIRETENIE[1] *sf.* ① Fire ş i r e a t ă: (era) batjocoritor, cinic, fără altă însuşire decît o ~ fără margini (BR.-VN.) ¶ ② Faptă şireată, şiretlic, vicleşug: cu cît un om este mai slab, cu atît este silit să alerge la ~ (BOL.); omul nu e numai o fiinţă care cu ~... caută să-şi cucerească un loc la ospăţul vieţii (BR.-VN.).

ŞIRETENIE[2], ŞIRITENIE *sf.* Ⓟ Şir de întîmplări, succesiunea evenimentelor, firul povestei: cercetînd noul împărat în dreapta şi în stînga, de cum s'a întîmplat pierderea lui, află şiretenia pricinii din fir pînă în aţă (ISP.); aci începu bătrîna o lungă şiretenie de vorbă (D.-ZAMF.) [ş i r, influenţat de ş i r e t[2]].

ŞIRETLIC, *Mold.* Ⓟ ŞIRICLIC, ŞIRECLIC (*pl.*-icuri) *sn.* Faptă şireată, vicleşug, şiretenie: banul, fiind om cu minte foarte ascuţită, pătrunse numai într'o clipă şiretlicul fanariotului (FIL.); Polonii îl săpau cu ştiutele lor şiretlicuri, şi Movileştii aşijderea (VLAH.); prin şiriclic face ce vroeşte cu ei (VOR.); astfel, prin(tr') un şireclic femeiesc, fură tămăduite două nebunii (GN.) [tc. ş i r r e t l i k].

ŞIREŢEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* ŞIRET[2].

ŞIREŢIE *sf.* = ŞIRETENIE[1]: părea că nu vede decît perdele albe şi de după fie-care se ivea zîmbind cu o speriată şi copilărească ~ (EMIN.); începe să rîdă de şireţia ei (MERA) [ş i r e t[1]].

ŞIRIGLĂ = ŞIREGLĂ.

○ **ŞIRINCĂ** (*pl.*-ce, -ci) *sf.* ① *Maram.* Ⓣ Năframă, basma de cap: cu ~ roşie lega-le-om (BRL.) ¶ ② *Mold.* Fâşie lungă şi îngustă de pămînt, numită şi „şurincă" (PAMF.) (VAS.) sau „şiringă" (BUD.) [rut. š y r y n - k a].

ŞIRITENIE ☛ ŞIRETENIE[2].

○ **ŞIRLOIU**, ‡ ŞIRLĂU ☛ ŞIROIU.

○ **ŞIROADĂ** (*pl.*-de) *sf. Trans.* (BUD.) (PĂC.) ① Un fel de scaun sau suport pe trei picioare pe care se aşază o albie, etc. ¶ ② Scaun de măcelar [germ. S c h r a - g e n].

ŞIROF (*pl.*-ofuri) *sn. Trans.* = ŞURUB [ung. s r ó f].

ŞIROI (-oesc), ŞIRUI (-uesc) *vb. intr.* A curge în ş i r o a i e: fruntea călăreţului şiroia de sudoare (NEGR.); sudoarea-i şiruia pe frunte (S.-ALD.); pe obrazul coanei Savasta şiruiră două rînduri de lacrimi (GRL.); Lacrămi de pocăinţă din ochii ei şiruind (PANN) [comp. şi ung. s i r n i „a vărsa lacrimi"].

ŞIROIU, ○ ŞUROIU, ○ ŞIRLOIU (*pl.*-oaie), ‡ ŞIRLĂU (*pl.*-aie *sn.* ① Curs de apă ce se umflă de ploi şi dă năvală cu furie, puhoiu, torent: Dare-ar Dumnezeu o ploaie Să se facă tot şiroaie (IK.-BRS.); neamurile barbare au inundat România ca un repede şiroiu (NEGR.) ¶ ② Ploaie ce curge în abundenţă: începu cerul a turna şiroaie, încît şi văi şi dealuri, totul pre pămînt era înnecat (ODOB.); păreţii erau negri de şiroaiele de ploaie (EMIN.); ca apa de ploaie ce şuroaie de apă varsă (GOL.); *pr. anal.*: curgeau sudorile de pe fiul împăratului şiroaie (ISP.); deschideţi-vă urechile şi pregătiţi-vă basmalele, căci o să vărsaţi şiroaie de lacrimi (ALECS.); înţepenise cu limba scoasă afară... şi cu două şiroaie de sînge de la nas pînă la poalele cămăşii (DLVR.) [ş i (v) o i u, influenţat de p î - r a i e].

ŞIRUI ☛ ŞIROI.

ŞIRULEŢ (*pl.*-eţe) *sn. dim.* ŞIR: Mărica, de rîde, ţi-arată două ~e de mărgăritar (DLVR.).

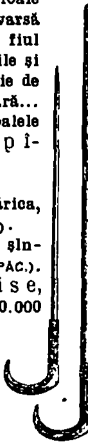
○ **ŞISĂ** (*pl.*-se) *sf.* = ŞIŢĂ: învălişul e de şindile şi, la distanţe mai mari, unde e de şise (PĂC.).

ŞISAR *sm. Trans.* ⊕ Cel ce face ş i s e, şindrilar: ~i sînt 7-10 şi cioplesc pînă la 30.000 şise pe an (PĂC.).

‡ **ŞISHANEA** ☛ ŞIŞANEA.

*__ŞIST__ (*pl.*-turi) *sn.* Rocă care se poate despica în pături subţiri, şi al cărei tip este ardezia [fr. s c h i s t e].

*__ŞISTOS__ *adj.* ① Compus din şist ¶ ② Care seamănă cu şistul [fr. s c h i s t e u x].

Fig. 4755. Şiş.

ŞIŞ (*pl.*-şuri) *sn.* Baston găurit pe dinăuntru, în care intră, ca într'o teacă, o vargă de fier foarte ascuţită, prinsă de mîner, şi care serveşte ca armă de apărare (▪ 4755): mitocanul scosese ~ul de la baston (CAR.) [tc. s i š].

‡ **ŞIŞANEA**, ŞIŞINEA, ŞUŞANEA, ‡ ŞISHANEA (*pl.* -nele) *sf.* Puşcă lungă arnăuţească: casa era o adevărată fortăreaţă şi odaia lui un arsenal: trei, patru şişanele încărcate pînă la gură... acopereau păreţii (I.-GH.); luă drumul către Cotroceni, urmat de un arnăut armat de o şişinea (ISP.); legendarii paznici cari trăgeau cu şuşanele de pe meterezele cetăţii Neamţului (VLAH.); mai ţinea cu mîna dreaptă şi şuşaneaua cea de o prăjină (ALECS.); Amîndoi cu şishanele, Greci, dar bine îmbrăcaţi, Cît n'aveau deosebire din ostaşii ceilalţi (LET.) [tc. š e š h a n è].

ŞIŞCĂ[1] *sf. Mold.* Tocătură de paie, paie tocate mărunt rut. s i č k a].

○ **ŞIŞCĂ**[2] *sf. Trans.* (BUD.) Vrăjitoare [comp. srb. š i š k a „hîrcă"].

○ **ŞIŞCĂRIE** *sf. Trans.* Vrăjitorie [ş i ş c ă[2]].

○ **ŞIŞCAV** *adj. Olten. Trans.* Peltic, cepeleag [comp. srb. š u š k a t i „a vorbi peltic"].

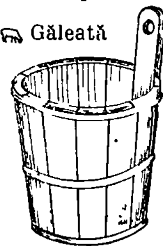
ŞIŞCĂVI (-ăvesc) *vb. intr. Olten. Trans.* A vorbi peltic, a rosti defectuos anumite sunete (s, z, l în loc de ş, j, r, etc.) [ş i ş c a v].

○ **ŞIŞCOIU** *sm. Trans.* (BUD.) Vrăjitor [ş i ş c ă[2]].

ŞIŞINEA ☛ ŞIŞANEA.

○ **ŞIŞLETE**, ŞUŞLETE, ŞUŞLET *sm. Olten.* = CODIRLĂ ①: şişlete sau chilnă este fundul carului dinapoi (ION.).

ŞIŞTAR, ŞUŞTAR (*pl.*-are) *sn.* Găleată în care se mulg vacile (▪ 4756): Ileana trase şiştarul de sub ugerul vacii (VLAH.): care cum umplea şiştarul, se 'ndrepta cu el spre stînă (LUNG.) [vsl. š e s t a r ŭ < lat. sextarius].

Fig. 4756. Şiştar.

ŞIŞTĂREL, ŞUŞTĂREL (*pl.* -ele) *sn. dim.* ŞIŞTAR (ŞUŞTAR): Mîndra 'naltă cît o salcă, Badiu şuştărel de-o vacă (IK.-BRS.).

○ **ŞIŞTAV** *adj.* ① Chircit, pipernicit (despre roade nedesvoltate bine ¶ ② Slab, ofilit, anemic (R.-COD.).

ŞIŞTĂVI (-ăvesc) *vb. refl.* ① A se chirci, a se pipernici (*vorb.* de roade), a nu se desvolta normal ¶ ② A se îngălbeni la faţă, a se anemia (R.-COD.) [ş i ş t a v].

ŞIŞTOACĂ (*pl.*-ce) *sf.* Văgăună: pe o ~ lăturalnică, zăpada îngrămădită închipuise un pod (UR.); mă suii pe matca pietroasă a unei şiştoace (UR.).

ŞIŞTOARE, ○ ŞÎŞTOARE, ŞITOARE, ŞUŞTOARE *sf.* ① Fâşia mai groasă de la marginea unei ţesături; se întrebuinţează ca betelie, faşă, etc. ¶ ② Fie-care din cei şapte drugi de lemn, prinşi la capete în tîrcoale, ce alcătuesc laolaltă prisnelul morii.

○ **ŞITOARE** ☛ ŞIŞTOARE.

ŞIŢĂ, ŞIŢĂ (*pl.*-ţe *sf.* Un fel de şindrilă, lungă pînă la un metru şi jumătate, cu care se acopere casa la ţară: la munte, toate casele sînt de lemn, învelite cu blane sau cu şiţă (ION.); casa mică, învelită cu şiţă înnegrită de fum (LUNG.); acolo erau... meliţe şi sculuri de in şi de borangic, agăţate de şiţele învelitorii (DLVR.).

ŞIŢUI (-uesc) *vb. tr.* A acoperi (o casă) cu ş i ţ ă: curţile le îngrădirăm, casele se şiţuiră (DLVR.).

ŞIVOIU, ŞUVOIU, *Mold. Trans.* ŞIOIU (*pl.*-oaie) *sn.* ① = ŞIROIU ①: aleargă tipînd de-a lungul şanţului, prefăcut în gîrlă, pe care plutesc împrăştiate copăi, ţoale şi perine luate de şivoiu (VLAH.); începem a intra în munţii Uadras, pe un drum presărat cu bolovani ca albia unui şivoiu de munte (ALECS.); în amîndouă părţile sînt rîpi mîncate de şivoiul năvalnic, ce curge pe aci cînd plouă (LUNG.); de ce mergea, de ce oştirea lui creştea, întocmai ca şuvoiul ce mereu sporeşte în rîurile şi pîraiele ce se varsă în el (GN.); aici soarbe Trotuşul... şioiul sbuciumat al Tazlăului (VLAH.); acestea erau şioaiele, perghelurí de apă, înconjurate de ghiaţă (S.-ALD.); Ⓕ: un şuvoiu de sînge cald îi năvăli în creier (S.-ALD.) ¶ ② Ⓕ Val de oameni, mulţime nenumărată ce se năpusteşte asupra unui loc, povoiu: dar s'au pornit de la o vreme şuvoaiele de barbari (VLAH.) [ung. s i ó, influenţat de p o v o i u].

○ **ŞLĂDUN** ☛ SLĂDUN.

ŞLAHTĂ ☛ SLEAHTĂ.

○ **ŞLEAH** ☛ **ŞLEAU** 1·2.

ŞLEAHTĂ, **ŞLAHTĂ** *pl.*-te) *sf.* ① ‡ Nobilimea polonă sau rusească: **fost-au cu Jicmont Craiu multă şleahtă leşască** (N.-COST.); **şi au scos Craiul şlahta rusească. şi de la Premisla... şi de la Podolia** (GR.-UR.); **în sfîrşit venea duiumul oastei, trăsuri, bagaje, pedestraşi, şleahtă pospolită** (NEGR.); **are o leacă de răfuială cu şleahta cea îngîmfată a craiului Poloniei** (GRIG.) ¶ ② *iron.* Clică, ceată, gloată, adunătură ¶ ③ *iron.* Tagmă, partid. grupare [pol. szlachta].

‡ **ŞLEAHTICIU**, **ŞLEHTICIU** *sm.* Nobil polon: **ispravnic au pus Laski pre Ioan Peasovski, om al său. Leav, şleahticiu** (N.-COST.); **pre un şlehticiu l-au detunat subt cort şi 12 cai a lui** (GR.-UR.) [pol. szlachcic, rut. šljachtyč].

ŞLEANCĂ *sf.* *Băn. Trans.* ⚒ **SGURĂ** [germ. Schlacke].

‡ **ŞLEAPCĂ** *pl.*-epci), ✓ **ŞLEAPĂ** (*pl.*-epe) *sf.* Tricorn: **iaca ghizdanul, cucoane, şleapca cea nouă şi cravaşa** (ALECS.): **îşi trînteşte în cap o şleapă cu pene... şi o pleacă să facă vizită oficială locotenentului de Domn** (I.-GH.) [rus. šljapka, šljapa].

ŞLEAU[1], *Mold. Bucov.* **ŞLEAH**, ‡ **ŞLEAV** *sbst.* ① Drum bătătorit de care şi de oameni, ce servea, înainte de facerea şoselelor, drept singura cale de comunicaţiune mai importantă, drumul mare: **sute de trăsuri mergeau lin pe şleau, una după alta** (I.-GH.); **carul din şleau cînd iese, îndată se sfărâmă** (GOL.); **troienele de omăt se strîngeau la un loc şi erau vîrtoase ca piatra, încît puteai umbla pe deasupra lor ca pe şleah** (GRIG.); **şi cum ieşim în şleah, părerea noastră de bine** (CRG.): *în spec.* **drumul de ~, ~ul oştilor**, drumul obicinuit pe care trece o oştire: **pe la Bobotează. (Turcii) au intrat în valea Bîrladului, în drumul de şleau ce ducea la Iaşi** (VLAH.); **era şleahul oştilor lui prin Ţara-leşească** (CANT.); **mergînd pre cîmpi pustii cu cîţiva slujitori, au dat peste nişte Căzaci ce ţineau şleahul Turcilor din nişte stînci de piatră** (MUST.); **acel cîmp este şleavul Tătarilor, cînd pradă de la Crim** (NEC.); **împăraţii turceşti şi vezirii lor, pe unde merg cu oşti, fac movile în şleavul oştilor** (M.-COST.) ¶ ② *Olten.* Urma roţilor carului, făgaş (VIRC.) ¶ 3 Ⓕ *F* **Pe ~**, neted. curat, fără înconjur: **spunea pe şleau, româneşte, tot ce ştia** (ISP.); **l-a întrebat într'o zi, pe şleau, dacă nu vrea să se însoare** (BR.-VN.); **îţi spun curat, pe şleah, că-mi eşti drăguţă şi că mă usuc de dorul tău** (ALECS.) [rut. šljah: comp. pol. szlak].

ŞLEAU[2] (*pl.*-eauri), *Mold. Bucov.* **ŞLEAH** (*pl.*-huri) *sn.* Curea sau funie lungă cu care se înhamă la căruţă sau la trăsură caii (cînd sînt doi) ☛ ▪ 2507, B): **un argat taie şleaurile cailor** (S.-ALD.); **opt telegari, înhămaţi ungureşte, d'a-lungul, cu şleauri de curea, subţiri şi întinse, purtau trăsura mai uşor ca vîntul** (ODOB.) [pol. szla, rut. šlyjá].

○ **ŞLEDUN**, **ŞLĂDUN** *sm.* *Trans.* ♣ = **GORUN** [germ. Schlehdorn].

ŞLEFUI, **ŞLIFUI** (*pl.*-uesc) *vb. tr.* ① A netezi peretele tencuit ¶ ② A lustrui, a face lucios prin pilire, prin frecare (cu şmirghel, cu glaspapir, cu spumă de mare, etc.) lemnul dat la rîndea, sticla, pietrele preţioase, metalele ¶ ③ Ⓕ A ciopli, a lustrui [germ. schleifen].

‡ **ŞLEHTICIE** *sf.* Nobleţă, calitate de nobil: **şi şlehticia şi blagorodnicia, cînd nu este cu fapte bune, nu cinsteşte, ci mai vîrtos ocărăşte pre om** (LET.) [şleahticiu].

‡ **ŞLEHTICIU** ☛ **ŞLEAHTICIU**.

ŞLEP (*pl.*-puri *sn.* Vas plutitor, fără catarturi, în care se încarcă cherestea sau alte mărfuri ce urmează a fi transportate pe apă, şi care înaintează tras de un remorcher (▪ 4757): **pe lîngă mal se mişcă încet ~uri mari, încărcate cu lemne** (VLAH.); **lîngă mal erau ancorate... corăbii cu savură, ~uri cu bucate, etc.** (S.-ALD.) [germ. Schlepp(kahn)].

ŞLIBOVIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Rachiu tare de prune [pol. śliwowica].

ŞLIC ☛ **IŞLIC**.

ŞLIFUI ☛ **ŞLEFUI**.

ŞLIGOVIŢ *sbst.* — **ŞLIBOVIŢĂ**: **mere... de cumpără o bute de ~ şi o pune pe căruţă** (RET.).

ŞLIŢ (*pl.*-ituri) *sn.* Scobitură făcută de tîmplar într'o bucată de lemn, în care trebue să intre cepul unei alte bucăţi de lemn, cînd vrea să le îmbine; numită şi „ţinc" (☛ ▪ 1061) [germ Schlitz].

ŞMAH, **ŞMAC**, **ŞMEAC**, **SMAH**, **SMAG** *sbst.* Gustul bucatelor sau băuturilor; miros caracteristic, neplăcut, pe care-l capătă o băutură (vin, rachiu, etc.) pusă într'un vas necurăţat bine: **care bucate avea un miros şi un şmah bun şi foarte scump** (TKT.); **vin cu smag** (R.-COD.); **mi-ai stricat şmahul, păcătosule!** (DLVR.) [germ. Geschmack; comp. pol. rut. smak].

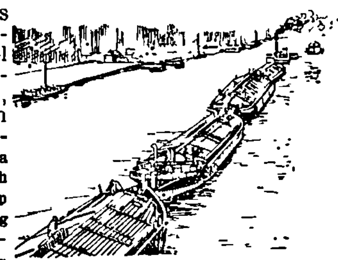

Fig. 4757. Şlepuri.

***ŞMAL** (*pl.*-ale) *sn.* Caracter tipografic de o formă foarte îngustă (☛ TAB. XII) [germ.].

ŞMECHER *adj.* şi *sm.* *F* Pişicher, şiret: **trebue să fii ~, ca să te procopseşti în ţara noastră** (VLAH.); **mai ~i decît cărturarii cei vechi. ăştia mai noii vor să fie şi cu aceia, însă vor să fie şi cu gloatele** (ISP.) [germ. Schmeichler „linguşitor", refăcut după „Schmecker].

ŞMECHERIE, *Mold.* **ŞMICHIRIE** *sf.* *F* Pişicherlîc, şiretlîc: **a descoperit şmecheria şi a găsit în sac pastramă de oaie** (CAR.); **ne-aţi luat cu şmichirie pe marele mucenic Dimitrie, izvorîtorul de mir** (CRG.) [şmecher].

○ **ŞMOALĂ** ☛ **SMOALĂ**.

***ŞNAPAN** *sm.* Pungaş. potlogar [fr. chenapan].

○ **ŞNEAP**[1] *sm.* *Trans. Băn.* = **SITAR**[2] ① [germ. Schnepfe].

○ **ŞNEAP**[2] (*pl.*-puri) *sn.* *Olten.* (CIAUŞ.) Codru de mămăligă sau de pîine; bucată de săpun.

ŞNEAPĂN — **JNEAPĂN**.

***ŞNIT** (*pl.*-ituri) *sn.* Jumătate dintr'o halbă de bere (termen de berărie [germ. Schnitt].

***ŞNIŢEL** (*pl.*-ele) *sn.* Carne de viţel, de miel sau de porc, prăjită în unt sau în grăsime fierbinte, mai adesea după ce s'a muiat în făină sau posmagi [germ. Schnitzel].

ŞNUR (*pl.*-ururi) *sn.* Şiret, găitan: **dar, cînd se pleacă să-şi deslege ~ul de la ghete, simte-un fior prin spate** (VLAH.); **se lipi cu obrazul de pieptul lui, de ~uri şi alămuri. de postavul tunicii** (D.-ZAMF.) [germ. Schnur; comp. şi rus. šnurŭ].

ŞNURUI (-uesc) *vb. tr.* ① A trece un şnur prin foile găurite ale unui registru, ale unui dosar: **registru şnuruit şi parafat** ¶ ② A împodobi cu şireturi, cu găitane: **iese Chiva 'mpodobită. Cu ia tot şnuruită** (BIB.) [comp. şi rus. šnurovatĭ].

ŞOACĂŢ *sm.*, **ŞOACĂŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① *Olten. Trans.* Şobolan ¶ ② *F* Poreclă dată Neamţului: **şoacăţa de baron şi-o întins botul ca să mă sărute** (ALECS.); **să ieşi d'aci cu şoacăţa** (BAS.); **de n'ar fi ea, n'am avea... cu ce să ne ducem, nici înăuntru, pe la şoacăţi şi pe la cine ştie unde** (ISP.) [srb. šokac „Sîrb catolic"].

ŞOALDĂ *sf.* Înşelătorie, *în spec.* în *loc.* **(a umbla) cu şoalda: cugeta că, mai cu marghiolii, mai cu şoalda, mai cu prefăcătorii, să înşele pe Făt-frumos** (ISP.); **voi tinerii, la legi umblaţi cu şoalda, la scris cu şoalda şi la sfinţi, tot cu şoalda** (DLVR.).

ŞOALDINĂ, **ŞOLDINĂ** *sf.* ① ♣ Plantă grasă, cu frunzele mici, ovale, cu flori galbene, dispuse în corimbe; are de obiceiu un gust acru; creşte pe locuri nisipoase şi pietroase, prin vii şi pe ziduri vechi; numită şi „iarbă-de-şoaldină", „buruiană-de-trînji", „oloisă", „şerpariţă", etc. *(Sedum acre)* (▪ 4758) ¶ ② Ⓟ Durere de şolduri [şold].

Fig. 4758. Şoaldină.

○ **ŞOANCĂ**, **ŞONCĂ** (*pl.*-ce, -ci) *sf.* *Trans.* = **ŞUNCĂ**: **să-i iee unturile, Şi să-i scoată şoancele** (RET.) [ung. sonka].

ŞOANGHER *sm.*, **ŞOANGHINĂ** *sf.* *F* Poreclă

dată Ungurului, Unguroaicei (uneori şi Ungureanului, Ungurencei): ţi-aduci aminte, Aniuţo, ura lui împotriva şoanghinii? (BR.-VN.) [comp. BOANGHEN, BOANGHINĂ].

ŞOAPTĂ, ‡ ŞOPTĂ (*pl.*-te) *sf.* Ceea ce se spune pe şoptite, murmur; Ⓕ freamăt: el fugean înainte speriindu-se de ori-ce sgomot, de ori-ce şoaptă (COOB.); Duios sufletu-mi te cere Şi cu dulci, cu blinde şoapte, Te chem vecinic, zi şi noapte (ALECS.); Şi asonită, dus din lume, a ei dulci şi timizi şoapte (EMIN.); E un murmur lung de şoapte, de mirare, de suspine (VLAH.) [ş o p t i].

ŞOARECE, ŞOARICE, ○ ŞOAREC, ŞOARIC *sm.* ① Animal din fam. rozătoarelor, de coloare cenuşie, cu botul ascuţit, coada lungă, subţire şi solzoasă; are picioarele subţiri şi lungi, cu care poate fugi repede, ascunzîndu-se, îndată ce a auzit vre-un sgomot, în gaura ce duce la locuinţa lui; e foarte stricător, pentru că roade ori-ce, hîrtii, rufe, haine, etc.; e numit uneori „şoarece-de-casă", spre deosebire de alte specii înrudite, ca „şoarecele-de-cîmp, şobolanul, chiţcanul sau guzganul, cloţanul, chiţoranul, etc. (*Mus musculus*) (▣ 4759): cine ar fi zis vre-odată că şi şoarecele poate izbăvi pre leu de la moarte? (TICH.); cînd sînt şoareci mulţi, are să fie belşug în acel an (GOR.); Un şoaric de la ţară pre altul tîrgovăţ, Ca pe-un vecin prieten, il chiamă la ospăţ (CON.); i-am scos Mărincăi un şoarec din sîn (CRG); într'un hambar gol, şi şoaricele să cază, capul o să-şi spargă (ZNN.); Ⓟ: a trăi, a se iubi ca pisica cu şoarecele, a nu se putea suferi unul pe altul, a se duşmăni, a se certa într'una: ca şoarecii cu pisica se iubesc (GOL.); i-au mas şoarecii în pîntece, e tare flămînd: ajunge la un han şi-i era o foame, de ziceai că i-au mas şoarecii în pîntece (R.-COD.); ☛ MOARĂ ②, ORB 1 ①, PISICĂ ① ¶ ② ♣ COADA-ŞOARECELUI ☛ COADĂ ⑱; — URECHEA-ŞOARECELUI[1] = VULTURICĂ; URECHEA-ŞOARECELUI[2] = OCHII-PĂSĂRUICII[1]; URECHEA-ŞOARECELUI[3] — NU-MĂ-UITA ①; URECHEA-ŞOARECELUI[4] — ÎNCHEIETOARE ¶ ③ ♣ Soiu de castravecior mic, cu coada în spirală ¶ ④ ŞOARECE-DE-MARE[1], peşte de mare, foarte osos, ce seamănă cu mihalţul, dar a cărui carne nu e de loc gustoasă; numit şi „peşte-jidovesc" (*Motella tricirrhata*):— ŞOARECE-DE-MARE[2] = LIMBĂ-DE-MARE ¶ ⑤ Ferestrău coadă-de-şoarece, ferestrău întrebuinţat pentru tăiat găuri (☛ ▪ 2077) [lat. s o r i c e m, cu ş < s neexplicat].

Fig. 4759. Şoarece.

ŞOBOL *sm. Băn.* = ŞOBOLAN [s o b o l].

ŞOBOLAN *sm.* Animal din fam. rozătoarelor, înrudit cu şoarecele, dar mult mai mare, putînd ajunge cît o pisică; e foarte respingător la vedere şi aşa de stricător, mai ales pe lîngă hambarele de grîne, încît trece drept cel mai mare duşman al omului; poartă din loc în loc germenii unor boale molipsitoare şi rele, cum este ciuma ori trichina, din care pricină e omorît fără milă; numit şi „guzgan" sau „cloţan" (*Mus rattus*; *Mus decumanus*) (▣ 4760): dacă... nu veţi fugi pe sub pămînt ca ~ii, aici veţi rămînea cu toţii (VLAH.) [*Băn.* ş o b o l < s o b o l: cu ş, în loc de s, sub influenţa lui ş o a r e c e].

Fig. 4760. Şobolan.

ŞOCĂŢESC *adj. iron.* Nemţesc: terminaţiunea, dreptul lui Dumnezeu, e cam şocăţească (COOB.) [ş o a c ă ţ ②].

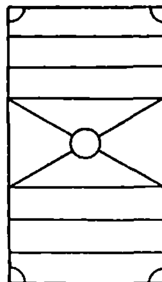
ŞOCĂŢIE *sf. iron.* Calitatea de Neamţ: însuşirea de a fi nemţesc: pocita ~ a vorbirii sale româneşti (COOB.) [ş o a c ă ţ ②].

○ **ŞOCÎŢ**, ŞOCÎTE *sm. Băn.* = ŞOACĂŢ ①.

○ **ŞOD** *adj. Trans. Băn.* Ciudat, poznaş: împăratului însă... om bătrîn şi înţelept, nu i se păru de această treabă şoadă (MERA); era cam ~ lucru cu ei, că nu să prea înţelegeau nici chiar în zina de Paşti (CAT.).

○ **ŞODENIE** ☛ ŞOZENIE.

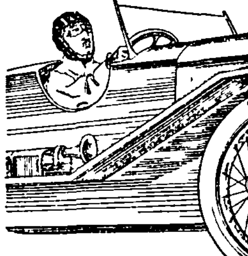
ŞODRON *sbst.* Joc de copii care consistă în sărirea într'un picior şi împingerea cu el a unei pietricele în interiorul unui dreptunghiu împărţit în mai multe clase, şi care e desenat pe pămînt (▣ 4761): (copiii) ţipau, se sbeguiau, săreau într'un picior la ~ (OLVR.) [comp. fr. c h a u d r o n „căldare"].

Fig. 4761. Şodron.

○ **ŞOFEIU** (*pl.*-eie) *sn. Băn. Trans.* ◊ Hîrdău, ciubăr: nu fi în tot ~l oauc, în tot blidul lingură, în toată fîntîna vadră (NOV.); stăpînul casei o întîmpină (pe paparuda) la poartă cu un ~ plin cu apă, pe care i-o toarnă în cap (GRM.) [germ. S c h a f f].

****ŞOFEUR** *sm.* Cel ce conduce un automobil (▣ 4762) [fr. c h a u f f e u r].

○ **ŞOFRAC** *Bucov.*, ŞOFRAG *Băn. sm.* = PITULICE ② [comp. srb. š v r a k a „coţofană"].

Fig. 4762. Şofeur.

ŞOFRAN[1] *sbst.* ♣ ① Plantă bulboasă, cu bulbul de mărimea nucilor, cu frunzele lineare, foarte înguste; face flori violete, cu linii purpurii; originară din Asia, e cultivată de mult la noi, fiind întrebuinţată în medicină, în bucătărie şi în industrie, la colorat (*Crocus sativus*) (▪ 4763): Eşti la piele ca curcanul, Galben de gras, ca ~ul (PANN); ce ştie Ţiganul ce e ~ul! se zice despre cineva care, deprins cu lucruri proaste, nu ştie să preţuească ce e bun ¶ ② = BRÎNDUŞĂ ① ¶ ③ = ŞOFRĂNAŞ ¶ ④ ~-GALBEN = BRÎNDUŞĂ ③ ¶ ⑤ ~-VĂRGAT = BRÎNDUŞĂ ④ [sl. š a f r a n].

Fig. 4763. Şofran.

ŞOFRAN[2] *sm. Băn.* = CODĂLBIŢĂ [comp. ŞOFRAC].

ŞOFRĂNAŞ *sm.* ♣ Plantă din fam. compozeelor, cu flori galbene-portocalii, întrebuinţate pentru a vopsi în galben şi pentru a falsifica şofranul; originară din Egipt, e cultivată la noi ca plantă tinctorială; numită şi „şofran" sau „şofrănel" (*Carthamus tinctorius*) (▣ 4764) [ş o f r a n].

ŞOFRĂNEL *sm.* ♣ ① Plantă bulboasă, cu bulbul puţin turtit, de mărimea alunelor, cu flori albastre-liliachii (*Crocus banaticus*): aduuase ele o mulţime de roze, de şofrănei... de pre pajiştea cea smălţuită (COOB.) ¶ ② = ŞOFRĂNAŞ ¶ ③ — BRÎNDUŞĂ ① [ş o f r a n].

Fig. 4764. Şofrănaş.

ŞOFRĂNIU *adj.* Galben ca ş o f r a n u l.

○ **ŞOFRU** *sbst. Băn. Olten.* Ş o p r u, şopron.

○ **ŞOGOR** *sm. Băn. Trans. Maram.* Cumnat: Însura-m'aş însura Şi urîtă nu mi-aş lua, Dar nici frumoasă nu-mi place, Că prea mulţi ~i îmi face (IK.-BRS.) [ung. s ó g o r].

○ **ŞOGORIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Maram.* (BRL.) Cumnată [ş o g o r].

○ **ŞOHAN**, ŞUHAN *adv. Trans. Maram.* Niciodată: Mamă, prietenele mele... Batăr cît s'or soponi, Ca mine ~ n'or fi (BRL.) [ung. s o h a].

○ **ŞOHĂNIT** *adv. Maram.* = ŞOHAN: De ne-om despărţi 'ntr'o zi, Şohănit nu ne-om iubi (BRL.).

ȘOIM *sm.* ① Pasăre răpitoare, cenușie pe spinare, cu pete triunghiulare de o coloare mai închisă, fălcile negre și niște mustăți lungi, negre; pîntecele e galben, împestrițat cu pete transversale, de coloare închisă; ciocul, încovoiat, e albastru, cu vîrful negru; e o pasăre puternică, curajoasă și sprintenă; se hrănește cu păsări pe care le prinde în sbor și asupra cărora se năpustește ca o săgeată; dresată de oameni speciali, era odată întrebuințată la vînat; în tributul ce-l plăteam odinioară Turciei, intra și un număr de șoimi, dovadă că se găseau din belșug în Carpați; acum însă devin din ce în ce mai rari *(Falco laniarius, F. peregrinus)* (▪ 4765 : **Antioh-Vodă... la preumblări și la vînaturi cu ~i și cu ogari pururea îmbla** (N.-COST.); **Să vezi ~ul de pe stîncă Cum se 'nalță, se izbește Peste corbul ce zărește În prăpastia adîncă** (ALECS.); Ⓟ: **decît o săptămînă vrabie** (*sau* **decît un an cioară**) **mai bine o zi ~** ¶ ② **ȘOIM-DE-VARĂ, ȘOIMUL-CIOCÎRLIILOR, ȘOIMUL-RÎNDUNELELOR = ERETE②** ¶ ③ Ⓕ Cal ager, viteaz, plin de foc: **Șoimul vesel necheza, Sborul iute-și repezea** (ALECS.-P.) [ung. s ó l y o m].

Fig. 4765. Șoim.

ȘOIMAN 1. *sm.* ① *augm.* ȘOIM. Șoim mare ¶ ② Ⓕ Viteaz: **dragii mei ~i de munte** (ALECS.).

2. *adj.* Sdravăn, voinic: **Un ~ Mehedințel Care știe să chitească, Rîndunica s'o lovească** (ALECS.-P.); **(în cuptor) a plesnit... vr'o ~ă de pită** (DLVR.).

3. ȘOIMANELE *sf. pl.* Ⓟ Una din numeroasele denumiri ale Ielelor: **Șoimanele ce umblă Ca vijelii turbate... Cu forma ca o turlă, Din munți în văi călca** (BOL.).

ȘOIMĂNI (-ănesc) *vb. tr. Olten.* A bate sdravăn [ș o i m a n].

ȘOIMAR *sm.* Cel ce crește ș o i m i și-i dresează pentru vînat: **din ziua aceea, am fost ~ul curții otomane** (UR.).

ȘOIMEȘTE *adv.* Ca ș o i m i i: **Cu ochii de sînge, cu barba vîlvoiu, El sboară ~** (COȘB.).

ȘOIMOAICĂ (*pl.*-ce), ȘOIMOAIE *sf.* Femela șoimului: **prinsesem de vii două șoimoaice frumoase** (UR.) [ș o i m].

ȘOIMULEȚ, ȘOIMULEAN, ȘOIMUȘOR, ȘOIMUȚ *sm.* ① *dim.* ȘOIM: **Sus, în vîrf de brăduleț, S'a oprit un șoimuleț, El se uită drept în soare, Tot mișcînd din aripioare** (ALECS.-P.); **prindeam șoimuleții în cuib** (UR.); **le poruncí să se repeazeasă șoimușorii cu iuțeală... și să ia în gușă apă vie și apă moartă** (SB.); **Șoimule, șoimuț ușor, Fă-te roată sus în sbor: Ce se vede la hotare. De s'aude sgomot mare?** (ALECS.-P.) ¶ ② Ⓕ Cal ager, plin de foc, viteaz: **pe drum se întîlni cu George care venea, mare, ca un leu, și călare pe un șoimulean sireap de mînca foc** (ISP.); **și avea un șoimulean, neue, cu coama de fire de aur** (MERA).

ȘOLD (*pl.*-uri) 1. *sn.* ① Partea corpului omenesc unde se încheie trunchiul cu coapsa: **Peste ~uri îți lași părul ca o mantie să cadă** (VLAH.); **mii de furnici parcă-i alergau pe sub piele din călcîiu pînă 'n ~** (VLAH.); **la ~, de-a ~ul**, pus după gît și bătînd șoldul (drept sau stîng): **cu pușca de-a ~ul** (VAS.); **pune turbinca la ~, își ia ranița în spate și... se tot duce înainte la Dumnezeu** (CRG.); **desculț, cu capul gol, încins cu o funie și cu traista în ~... colinda toate bisericile** (NEGR.); F: **a sta cu mîinile în ~uri**, a nu face nimic, a sta cu mîinile în brîu, a sta trîndav ¶ ② Porțiunea dinapoi a corpului calului, situată la partea externă și superioară a crupei (☛ ▣ 728); partea corespunzătoare șoldului omenesc de la corpul animalelor: **ursul... hîrîia... către cătanele care aveau îndrăzneala să-l atingă cu patul puștii în ~uri sau în călcîie** (MERA) ¶ ③ Coapsă (de porc): **îi da un ~ de porc** (RET.).

2. *adj.* = ȘOLDIU [comp. pol. s z o l d r a < germ. S c h u l t e r].

ȘOLDAN *sm.* Iepuraș care n'a împlinit încă un an: **am ucis... cu sabia zece curcani și cu pușca opt ~i** (ALECS.); **iar cînd d'odată s'arată ~ul cu urechile ciulite... într'un fulger el ia pușca la cătare și trage** (ODOB.) [ung. s ü l d ő].

○ **ȘOLDEA** *sm. Olten.* Poreclă dată unui om șchiop, care umblă șoldiș [ș o l d].

ȘOLDI (-desc) *vb. tr.* și *refl.* A(-și) frînge șoldul, a deveni șoldiu (*vorb.* de un cal); Ⓕ: **din mijlocul nevestelor se detașează pe rînd cîte una... și, întorcîndu-se în loc, se rățoește se șoldește, își frînge șelele.. și dă ochii peste cap** (ALECS.) [ș o l d].

ȘOLDINĂ ☛ ȘOALDINĂ.

ȘOLDIȘ *adv.* Care umblă ca și cînd ar fi șoldit: **acest cal umblă ~; călca biata vită ~ și abia se mai mișca de ici pînă colo** (SLV.); Ⓕ: **vai de biata moșie, dac'o fi să-i meargă toată seama ~, ca Făt-frumos âl ghebos** (ODOB.).

ȘOLDIT *adj. p.* ȘOLDI. Se zice despre un cal, cînd un șold este mai mic decît celălalt, fie din naștere, fie în urma unei fracturi (▪ 4766): **Un Țigan avea o iapă Șchioapă și ~ă** (SEV.); Ⓕ: **o șandrama pornită într'o parte, ~ă, ca un om afumat, care stă strîmb din șele** (SAD.).

Fig. 4766. Cal șoldit.

ȘOLDIU *adj.* Șoldit [ș o l d].

ȘOLDÎCĂI (-ăesc) *vb. intr. Olten.* A merge șoldiș [ș o l d + (ș o n t) î c].

ȘOLDUROS *adj.* Cu ș o l d u r i mari (CONV.).

○ **ȘOLIMÎNDRIȚĂ**, ȘOLOMÎNDRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans.* = SALAMANDRĂ: **e bine să lași să-ți treacă peste mînă șolimîndrița, că te înveți să coși frumos** (PĂC.); **cînd ies șolomîndrițele, o săptămînă va ploua** (GRM.).

ȘOLOMONAR ☛ SOLOMONAR.

‡ **ȘOLTUZ** *sm.* ☛ PÎRGAR: **au băut butea cea de vin toată, cu soțiile lui cu cine au fost, și au plătit ~ul butea de vin** (NEC.) [pol. s z o l t y s, ung. s o l t é s z < germ. S c h u l t h e i s s].

† **ȘOMÎC** *sm.* ① = CĂȚELUL-PĂMÎNTULUI: **nevăstuica și șopîrla și-ul** (BIBL.) ¶ ② *Băn.* = CÎRTIȚĂ ① ¶ ③ *Trans.* (VIC.) Șoricel ¶ ④ *Mold.* Ⓟ ȘOMÎLC = CÎRTIȚĂ ②: **șomîlcul e o bubă care se face mai ales la țîța femeilor cu copii** (SEZ.).

ȘOMÎLDOC ☛ ȘOMOLDOC.

ȘOMOIAG, ȘUMUIAG (*pl.*-age), ȘOMOIOG, ȘUMUIOG (*pl.*-oage) *sn.* ① O mînă de fîn sau de paie, cu care se freacă caii nădușiți, se spală scîndurile, vasele, etc.: **punîndu-i în mînă un șomoiag aprins** (LUNG.); **le-a poruncit la fie-care să ție în mînă, în sus, cîte un șumuiag de paie aprins** (VOR.) ¶ ② *Pr. ext.* Smoc de păr: **uitam să vă spun că se născuse mititelul cu un șomoiog de păr d'asupra capului** (CAR.); **șomoiogul de păr smuls din cap** (BR.-VN.) [comp. ung. c s o m ó].

ȘOMOLDOC, ȘOMÎLDOC, ȘOMOLTOC, ȘOMULTOC (*pl.*-oace) *sn.* ① = ȘOMOIAG: **de spaimă, s'a apucat cu mîna de părul din frunte și a smuls un șomultoc** (VOR.) ¶ ② Cocoloș, lucru făcut ghem, ghemotoc: **dacă dă de șomultocul de buci, crede că se va mărita după un om bătrîn** (MAR.); **îi dă paie înainte și-i mai bagă un șomoltoc în gură** (FLOR.) [ș o m o i a g + g h e m o t o c].

ȘONCĂ ☛ ȘOANCĂ.

○ **ȘONDOROI** (-oesc) *vb. tr. Olten.* (CIAUȘ.) A bodogăni, a bombăni.

○ **ȘONEALĂ** (*pl.*-eli) *sf. Olten.* Faptul de a ș o n i; șchiopătare.

ȘONI (-onesc) *vb. tr. Olten.* A stîlci pe cineva în bătaie, făcîndu-l să șchiopeze.

○ **ȘONT** *adj. Mold.* Șchiop; care nu poate umbla de loc (SEZ.) [ung. s á n t a + c i o n t].

ȘONTÎC! (*mai adesea repetat* ȘONTÎC! ȘONTÎC!) *interj.* F Imită mersul unui șchiop: **la cîțiva pași înaintea lui, șontic! șontic! merge șchiopătînd Tache pantofarul** (BR.-VN.); **tocmai la isprăvit, șontic! șontic! veni și un cîutăreț șchiop** (DLVR.); **a plecat băiatul, șontic! șontic! înapoi la deal către asfințit** (CAR.) [ung. s á n t i k a].

ȘONTÎCĂI (-ăesc) *vb. intr.* A șchiopăta: **îl văzui pe strigoiu care șontîcăia de la cap pînă la picioarele fetei ce zăcea întinsă** (DLVR.); **atunci maimuțoiul a sărit în sus de bucurie, așa șontîcăind** (R.-COD.) [ș o n t î c!].

ȘONTOROG *adj.* Olog: **bietul taică, ~ cum era el,**

dar vorbea omului drept (JIP.); coșcogea flăcăul sdravăn, în floarea vîrstei tale, să te bucuri la o biată șontoroagă de bătrînă ca mine! (CAR.) [comp. ung. dial. c s o n t o - r a g].

ȘONT *adj.* și *sm.* ① = ȘONT ¶ ② Poreclă dată Neamțului: toată ziua o năcăjesc fel de fel de ~i (ALECS.).

○ **ȘONȚI** (-țesc) *vb. tr. Mold.* A ologi, a schilodi, a face pe cineva să șchiopeze (lovindu-l peste picioare) (SEZ.).

ȘONȚIȘOR *sm. dim.* ȘONT ②. Nemțișor: ~ul era numai în mundirașul lui cel alb și tremura (ALECS.).

○ **ȘOP** (*pl.*-puri) *sn.* ① *Trans.* = ȘOPRU ¶ ② *Olten.* Umbrar de frunze: seara, eram la gardă subt un ~ de frunză (GR.-N.).

ȘOPĂCĂI, ȘOPĂI (-ăesc), ȘOPOI (-oesc) *vb. intr.* A șopti, a vorbi încet: șopăcăiau una către alta la ureche femeile (LUNG.); unde mai pui că vecinii și vecinii vecinilor începuseră a șopăi (DLVR.); Costică Otopeanu șopăia prin toate colțurile cu cămătarii (D.-ZAMF.); oamenii casei începură să șopoească și să-și dea coate (ISP.).

ȘOPĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a ș o p ă i; șoaptă: apoi vocea îi scade din ce în ce, pînă la un fel de ~ tainică (DLVR.).

ȘOPĂIT, ȘOPOIT *sbst.* Faptul de a ș o p ă i; pe ~e(le), șoptind, pe șoptite: începu a-i vorbi pe șopăitele (D.-ZAMF.); și tot pe șopoitele spuse unchiașului că a făcut azima (ISP.).

ȘOPÎCĂI = ȘOPĂCĂI.

○ **ȘOPÎRCĂIALĂ** (*pl.*-ăieli) *sf. Mold.* A umbla cu șopîrcăieli, a umbla cu mofturi, cu minciuni: nu mai îmblați amu cu șopîrcăieli a mai spune minciuni (SEZ.); își mai făceau praștia umblînd cu șopîrcăieli (FLOR.).

ȘOPÎRLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Reptilă de 13-16 cm. lungime, cu corpul lung, aproape cilindric, terminat printr'o coadă ceva mai lungă decît trupul și mai subțire spre vîrf; are 4 picioare scurte și îndreptate în lături, care nu pot ridica corpul de la pămînt; pielea ei, de coloare cenușie sau verzuie, e încrețită des, încît pare acoperită cu solzi; locuește prin tufișuri, pe la marginea pădurilor, mai ales unde terenul e uscat și bat mai tare razele soarelui; iarna sau cînd e vremea rea, stă ascunsă în pămînt (*Lacerta viridis*) (▣ 4767): cînd vezi pe lîngă tine o ~, n'o ucide, că ea te vestește că vine șarpele (GOR.); O ~ de smarald Cată țintă lung la mine, părăsind nisipul cald (ALECS.); Ce are țîță Și nu-i mîță, Și-i verde Și nu-i ~? (GOR.), *ghicitoare despre* „fructul măceșului"; Ⓟ: cine e mușcat de șarpe se teme și de ~, cel ce a suferit o pagubă sau s'a păcălit odată, se ferește și de cel mai mic lucru, chiar inofensiv ¶ ② ULIUL-ȘOPÎRLELOR = ȘORECAR ① [Pare a fi un derivat dintr'o formă dispărută *ș o p ă (comp. alb. š a p i) + *suf.* -î r l ă].

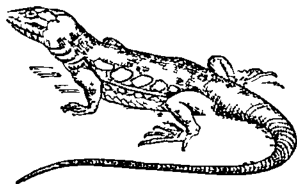

Fig. 4767. Șopîrlă.

ȘOPÎRLAIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Ⓟ Anghină difterică: boala de șopîrlaiță este acea mai primejdioasă pentru viței, de care să tămăduesc cu zamă de buruiana ce să numește șopîrlaiță, fiartă în apă, sau cu șopîrlă verde, care să se omoare în apă și scurgîndu-se sîngele acolo, să li să dee să bee (DRĂGH.) ¶ ② Plantă ierboasă, cu flori albastre, dispuse într'o ciorchină terminală; crește prin livezi, fînețe și pășuni uscate, pe marginea pădurilor și pe coline nisipoase (*Veronica orchidea*) ¶ ③ = BUSUIOC-SĂLBATIC[1] ¶ ④ ȘOPÎRLAIȚĂ (-ALBĂ), plantă cu flori mari, albe, ce crește prin pășunile mlăștinoase și pe marginea pîraielor din regiunile muntoase; numită și „șopîrliță (-albă)", „șopîrlică" sau „plescaiță" (*Parnassia palustris*) (▣ 4768) [ș o p î r l ă].

Fig. 4768. Șopîrlaiță-albă.

ȘOPÎRLAR *sm.* = ȘORECAR ① [ș o p î r l ă].

○ **ȘOPÎRLĂRIȚĂ** = ȘOPÎRLAIȚĂ ①.

ȘOPÎRLICĂ *sf.* = ȘOPÎRLAIȚĂ-ALBĂ.

ȘOPÎRLIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Plantă cu flori azurii, rar albe sau trandafirii, dispuse în ciorchini; crește pe coastele munților pietroși, prin crîngulețe și tufișuri (*Veronica Bachofeni*) ¶ ② Plantă ierboasă, cu fructele ovale, dințate, cu flori mari, albastre ca cerul și cu vinișoare mai închise, dispuse în ciorchini la subțioara frunzelor (*Veronica chamaedrys*) (▪ 4769); o altă varietate a acestei plante, cu flori mari, albastre (*Veronica teucrium*) ▪ 4770) ¶ ③ — ȘOPÎRLAIȚĂ-ALBĂ ¶ ④ = AMĂREALĂ ② ¶ ⑤ = IARBA-ȘARPELUI[3] ¶ ⑥ ȘOPÎRLIȚĂ-ALBĂ = ȘOPÎRLAIȚĂ-ALBĂ [ș o p î r l ă].

Fig. 4769. Șopîrliță. Fig. 4770. Șopîrliță.

ȘOPOI... ☛ ȘOPĂI...

ȘOPOT (*pl.*-ote) *sn.* Șoaptă, murmur, susur: s'auzi ~ul izvoarelor ascunse (VLAH.); huetul satului a încetat, lămurindu-se... ielania pădurii și ~ul apei (LUNG.) [comp. bg. š e p o t ŭ, rut. š o p o t].

○ **ȘOPOTI** (-otesc) *vb. tr.* și *intr.* = ȘOPTI: Pîraiele umflate curg iute șopotind (ALECS.); rîul Tîrgului șopotea în matca și morile vuiau (DLVR.); Și s'ascult pe gînduri doina... Sau duiosul plîns al apei, șopotind noaptea pe gîrlă (VLAH.) [comp. bg. š u p o t j a, rut. š o p o t i t y].

ȘOPRON (*pl.*-oane) *sn.* Adăpost de scînduri sau de nuiele împletite, într'o curte, în care stă trăsura, carul, plugul și unde se păstrează diferite unelte de-ale gospodăriei, nutreț, etc.; șură (▪ 4771): șoproanele lui și lăzile din pimniță gemeau de scule (I.-GH.); trăgeau plugul sub ~ (VLAH.); din față, se înălța un ~ între doi nuci bătrîni (SAD.); Rada, ia s'alergi de grabă, Că 'n ~ vițelul suge (COȘB.) [germ. S c h o p p e n].

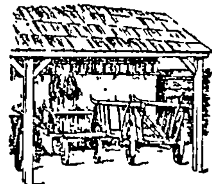

Fig. 4771. Șopron.

ȘOPRU (*pl.* șoapre) *sn.* = ȘOPRON: uitîndu-se la grămada de bulumaci de sub ~, o să se gîndească cu durere că zăbrelele nu sînt isprăvite (BR.-VN.); tot în rînd cu acestea veneau grajdurile, ambarele și șoaprele cu toate tacîmurile de drum (ODOB.).

○ **ȘOPRUȚ** (*pl.*-uțe) *sn. Tr.-Carp. dim.* ȘOPRU: Du-te dară și te culcă în fundul ~ului (MAR.).

‡ **ȘOPTĂ** ☛ ȘOAPTĂ.

ȘOPTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a ș o p t i; șoaptă, murmur: știrea... producînd în toată adunarea o ~, o murmurare semnificativă de mirare și desaprobare (CAR.); *F* cu șoptele. cu momele, cu vorbe ademenitoare, lingușitoare: unii, cu șoptele cu momele, te bagă în circiumă (JIP.); se luă pe lîngă dînsul cu șoptele, cu momele, violenindu-l ca să-i afle puterea (ISP.); ☛ și MOMEALĂ ②.

ȘOPTI (-tesc) *vb. tr.* și *intr.* A vorbi în taină, încet, încît abia să poată fi auzit, a murmura: ~ cuiva la ureche; aceasta se va face cînd va da stăpînul putere slugii-și pre ascuns, ce să zice i va șopti la ureche (PRV.-MB.); ținură sfat în ascuns... șoptind numai ca 'n biserică de tare (RET.); Și mă mir eu, cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau șoptind cu draga, Mînă 'n mînă, gură 'n gură (EMIN.); Ⓕ: pîraiele... șoptind tainic în mersul lor neîncetat (CRG.); izvorul, rămas singur, își șoptește cîntecul veșnic (IRG.) [comp. bg. š e p t á].

ȘOPTIT *sbst.* Faptul de a ș o p t i; șoaptă: aici, în ~ul izvoarelor și în freamătul codrilor, a răsunat pentru întîia oară frumoasa noastră doină (VLAH.).

ŞOPTITOR *adj. verb.* ŞOPTI şi *sm.* Care şopteşte: **Haid' acum fugind la vale Printre ~ii brazi** (COŞB.).

ŞORECAR *sm.* ① Pasăre răpitoare, cu ciocul scurt şi încovoiat; sboară la înălţimi mari şi se aşază cu deosebire în pădurile de pe lîngă ogoare şi livezi; stă ceasuri întregi nemişcată, pîndindu-şi hrana, care constă mai ales din şoareci; numită şi „şopîrlar" sau „uliul-şopîrlelor" *(Buteo vulgaris)* (▪ 4772) ¶ ② ŞORECAR(-ALB) = ULIU-VÎNAT ¶ ③ ŞORECAR-DE-BALTĂ = ULIU-DE-TRESTIE ¶ ④ ŞORECAR-DE-IARNĂ, ŞORECAR-ÎNCĂLŢAT — ULIU-ÎNCĂLŢAT.

Fig. 4772. Şorecar.

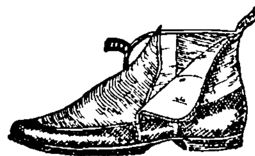
ŞORECAŞ *sm. Oaş.* *dim.* ŞOAREC. Şoricel.
ŞORECEL = ŞORICEL.
ŞORECESC ☛ ŞORICESC.
ŞORECIE ☛ ŞORICIOAICĂ.
ŞORECIME ☛ ŞORICIME.
ŞORECIU ŞORICIU².
ŞORECUŢ, ŞORICUŢ *sm.* *dim.* ŞOAREC(E). Şoricel: **cu aceste gîndiri, şorecuţul alergă sub căpcană şi mirosi slănina** (CRG.); **Muscalul pune sabia de-a curmezişul şi şoricuţul trece** (VOR.); **şoricuţul, ce făcu, ce drese, se furişă în casa harapului** (ŞEZ.).
ŞORIC ☛ ŞORICIU.
ŞORICĂRIE, ŞORICĂRIME, ŞORICIME, ŞORECIME *sf.*, ŞORICĂRIT *sbst. col.* ŞOARECE. Mulţime de şoareci: **la lumina beţişorului, a venit şoricărime..., că pîn' a doua zi totul a fost gata** (VOR.); **Are cuiburi din vechime, Numeroasă şorecime** (ALX.); **şoricimea, văzîndu-se fără mireasă... începu a se ruga motanului să-i ierte** (ŞEZ.); **Mulţime de şoricărit El a vînat** (DON.).
ŞORICEASĂ ☛ ŞORICIOAICĂ.
ŞORICEL *sm.* ① *dim.* ŞOARECE ¶ ② = BĂTRÎNIŞ ¶ ③ CODIŢUCĂ ¶ ④ COADA-ŞORICELULUI ☛ COADĂ ⑱ ¶ ⑤ OCHII-ŞORICELULUI ☛ OCHIU 1 ⑩ ¶ ⑥ *pl.* Un fel de umflături dureroase ce se fac la gîtul calului ¶ ⑦ *pl.* Un fel de cîrcei (umflături) de mărimea şoarecilor, ce se fac primăvara pe subt pîntecele viţelului (ŞEZ.).
ŞORICESC, ŞORECESC *adj.* Ce ţine de şoareci, al şoarecilor: **Odată neamul rîndunesc Avînd o mare ură Pe neamul şoricesc** (DON.); **...şi îl pofti a veni Cu neamul şoricesc a se 'mprieteni** (ALX.); **trecură prin ţara broştească şi prin ţara şorecească şi tot astfel făcură ca 'n ţara şerpească** (RET.).
ŞORICIOAICĂ, ŞORECIOAICĂ, ŞORICEASĂ, ŞORICICĂ, ŞORECIE *sf.* = SĂRICICĂ: **Dar ce faci cu şorecioaica? îl întrebă circiumarul. — Îmi trebue pentru leac, i-a răspuns hoţul** (RV.-CRG.); **el, fără să ştie, murea otrăvit cu şorecie: nimerise tocmai sticla ce i se pregătise din vreme** (RV.-CRG.).
ŞORICIU¹, ŞORIC, ○ŞORLIC(IU), *Băn.* ŞORIC (*pl.*-ice) *sn.* Pielea vîrtoasă ce acopere slănina: **fumul focurilor în cari îi pîrpăleau pînă la şoriciu acoperea cerul mahalalei** (DLVR.); **i se opri preotului un şoriciu în gît** (PĂC.); **purcelul era frumos şi rumen de-ţi pocnea şoricul în dinţi** (SLV.); **într'o zi o prinde pe dînsa că mînca un şoric de slănină** (VOR.); **dacă se moaie soricu... e semn de vreme moale** (GRM.) [comp. SOR = probabil lat. suber „plută"].
ŞORICIU² *adj.* Cenuşiu, de coloarea şoarecelui (*vorb.* de părul calului) [şoarece].
ŞORLIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① = GAIE ① ¶ ② = ZĂGAN [comp. rut. šulika].
ŞOROF = ŞIROF.
ŞORŢ (*pl.*-turi) *sn.* ① Bucată de pînză, de stofă sau de piele pe care femeile şi lucrătorii o poartă dinainte, de la piept în jos, ca să nu-şi murdărească îmbrăcămintea ¶ ② Bucată de stofă sau de pînză, înfrumuseţată cu diferite cusături, pe care o poartă femeile ca podoabă, de la brîu în jos (*Tr.-Carp.* „şurţ", *Mold.* „pestelcă") (▪ 4773): **tata... luă în ~ vr'o doi pumni de mălaiu şi presără pe drum, pînă în pădure** (ISP.) [germ. Schurz; comp. pol. szorc].

Fig. 4773. Şorţ.

ŞORŢULEŢ (*pl.*-eţe) *sn.* *dim.* ŞORŢ.
***ŞOSEA** (*pl.*-sele) *sf.* ① Drum mare, nivelat şi bătut, acoperit cu pietriş, care serveşte de cale de comunicaţiune între localităţi (▪ 4774): **~ vicinală, comunală, judeţeană, naţională; pe vremurile acelea şi pînă mai încoace, nu existau în ţară nici şosele nici poduri peste gîrle** (I.-GH.) ¶ ② **Şoseaua (Kisseleff)**, loc de plimbare la marginea Bucureştilor, constînd dintr'o şosea bine pavată şi mărginită, de o parte şi de alta, de copaci frumoşi [fr. chaussée].

Fig. 4774. Şosea.

***ŞOSELUI** (-uesc) *vb. tr.* A transforma în şosele: **drumuri şoseluite.**
***ŞOSELUŢĂ** (*pl.*-uţe) *sf. dim.* ŞOSEA: **pe nisipul şoseluţei... paşii soldaţilor răsunau scurt** (S.-ALD.).
○**ŞOŞĂI** ☛ ŞOŞOI.
ŞOŞELE *sf. pl.* ☛ MOMEALĂ ②.
ŞOŞET (*pl.*-ete) *sn.* Freamăt, murmur: **De vînat el n'a vînat, Ori-şi-cît s'a sbuciumat... De vuetul văilor, De ~ul frunzelor** (MAR.) [şoşoi].
ŞOŞOI (-oesc), ŞOŞĂI (-ăesc), ŞUŞUI (-uesc) *vb. intr.* A murmura, a şopti; a foşni: **ele se numesc strige... pentru că şoşăesc noaptea într'un chip înfiorător** (MAR.); **nu trecu vreme de o clipeală pînă auzi şuşuind prin iarbă şopîrla** (MERA) [onom.].
ŞOŞOIT, ŞOŞĂIT, ŞUŞUIT *sbst.* Faptul de a şoşoi; şoaptă: **n'avea să scoată capul în lume Sultănica... că începeau şuşuitul şi ponoasele** (DLVR.).
ŞOŞOITOR, ŞOŞĂITOR, ŞUŞUITOR *adj. verb.* ŞOŞOI. Care şoşoeşte, şoptitor: **un freamăt des, şoşoitor, de frunze, spunea c'o să vremuească** (LUNG.).
***ŞOŞON** *sm.* Încălţăminte de iarnă, din postav şi cauciuc (▪ 4775): **în picioare tîrîe rămăşiţele unor foşti ~i** (VLAH.); **tot aşa de serios sta, cînd i-a îndopat ~ii cu hîrtie, de nu putea să-i mai desfunde** (BR.-VN.) [fr. chausson].

Fig. 4775. Şoşon.

ŞOŞOTI (-otesc) *vb. intr.* — ŞOŞOI: **nu e vorbă decît de noul venit: şoşotesc, vorbesc, născocesc, alcătuesc** (NEGR.); **Cîntec începea Cîntec de-mi cînta... Codrul răsuna, Frunza şoşotea** (PAMF.).
○**ŞOTIE** *sf.* Poznă, boroboaţă: **îndată-i veni în minte lui Făt-frumos că Uriaşul-zmeilor trebue să-i fi făcut şotia** (CRG.); **dezertorul ăsta vrea să-mi facă vre-o ~** (S.-ALD.); **mult mă tem să nu-mi facă vr'o ~ clironomii boierului** (ALECS.); **nu era zi lăsată de Dumnezeu ca ele să nu chicotească la spatele lui, să nu-i facă fel de fel de şotii** (GN.) [comp. rut. šut(ka) „glumă, batjocură"].
***ŞOTIŞ** *sbst.* Un fel de dans de origine scoţiană [germ. Schottisch].
ŞOVĂI, ‡ŞUVĂI (-ăesc, -ăiu) *vb. intr.* ① A se clătina pe picioare: **merge Ivan şovăind, cînd la o margine de drum, cînd la alta, fără să ştie unde se duce** (CRG.); **Dimitriu înaintează şovăind, galben, sperios** (VLAH.); **cu pasul încă şovăind, se îndreptă către casele domneşti** (ODOB.) ¶ ② A căuta pretexte, a se codi de a face ceva: **muiarea i se cade să îmble după bărbat, iară să nu poată şovăi cu alte tocmele, ce vor fi avut într'alt chip** (PRV.-MB.); **atunci ceilalţi, ne mai avînd încotro şovăi, diata rămase bună făcută** (CRG.) ¶ ③ A sta la îndoială, a fi nedumerit, a nu se putea hotărî într'un fel sau altul.
ŞOVĂIALĂ, ‡ŞUVĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a şovăi; pretext: **cînd nu va vrea muiarea să îmble după bărbat, ce va îmbla cu şovăiale, una alta va găsi, să se poată scăpa** (PRV.-MB.).
ŞOVĂIELNIC *adj.* Care se codeşte, şovăitor, codelnic; nedumerit [şovăială].
ŞOVĂIT *adj.* ① *p.* ŞOVĂI ¶ ② Întortochiat.
ŞOVĂITOR, ‡ŞUVĂITOR *adj. verb.* ŞOVĂI. Care şovăeşte, care se codeşte.
ŞOVĂITURĂ, ‡ŞUVĂITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Mers şovăit; cotitură; întortochietură: **atuncea a ieşit un iepure spăriat şi a rupt-o la fugă... tot făcînd şovăituri** (SB.).

ŞOVAR, ŞUVAR *sbst.* ① = PAPURĂ ①: alcătui în pripă o covergă... cu acoperişul de şovar verde (SLV.); mai încolo era o colibă învelită cu şovar (DODB.) ¶ ② = BUZDUGAN④ ¶ ③ ŞOVAR-DE-MUNTE, plantă de nutreţ din fam. gramineelor, cu paiul subţire, puţin comprimat şi aspru, cu mici flori verzi, uneori bătînd în violet; numită şi „fîn(-de-livezi)" sau „firuţă" *(Poa trivialis)* (▣4776) [comp. rut. š u v á r, srb. š e - v a r].

Fig. 4776. Şovar-de-munte.

***ŞOVINISM** *sbst.* Patriotism fanatic, exagerat, împins la exces [fr. c h a u v i n i s m e].

***ŞOVINIST** *sm.* Cel ce afectează un patriotism fanatic, exagerat [fr. c h a u v i n].

○ **ŞOVÎLC!** *(mai adesea repetat,* ŞOVÎLC! ŞOVÎLC!) *interj. Mold.* Imită mersul unui şchiop: un ciocîrlan şchiop... şovîlc! şovîlc! şovîlc! se înfăţişază înaintea sfintei Dumineci (CRG.); iaca într'un tîrziu şi un lup şchiop... şovîlc! şovîlc!... şi mănîncă iapa toată şi pe mînz (ŞEZ.) [comp. ŞOVĂI].

○ **ŞOVÎLCÎI** (-iesc) *vb. intr.* A şchiopăta: a dat-o pe sama ciocîrlanului (şchiop), care îndată a şi pornit şovîlcind (CRG.) [ş o v î l c!].

○ **ŞOVÎRCÎI** (-iesc) *vb. intr.* A se codi, a şovăi, a căuta pretexte: văzînd cerşetorul că nu-i nici un chip să mai şovîrcească, a pornit la drum (VAS.).

○ **ŞOVOIT** *adj.* = ŞOVĂIT: parada se întindea ca un şerpe pe ~a uliţă (NEGR.).

○ **ŞOZENIE,** ŞOZĂNIE, ✓ ŞODENIE *sf.* Ciudăţenie; poznă: să vedem ce va ieşi din această şozenie (MERA); îşi vor fi pus de gînd să mai facă vre-o şozănie, de care să rîdă o bucată de vreme (MERA) [ş o d].

○ **ŞPAGĂ** ☛ SPANGĂ.

***ŞPALIR** = SPALIER.

ŞPALT (*pl.*-turi, -te) *sn.* Zaţul cules sub formă de coloană lungă pe un galion şi pe copia căruia se fac corecturile tipografice, înainte de a se pune în pagini: toată prostia omenească uite aşa o văd pe ~! (VLAH.) [germ. S p a l t e].

○ **ŞPAN** *sm. Tr.-Carp.* Vice-comitele unui comitat (în Ungaria): Nu-mi dau mintea, cît o am, De binele unui ~ (BRL.); il îmbie zmeul să-i fie ~ în decursul vremii (MERA) [ung. i s p á n].

○ **ŞPANGĂ** = SPANGĂ.

○ **ŞPARGĂ**¹ *sf. Tr.-Carp.* Sfoară: Fie-i femeie sparga Şi nănaşă temniţa (BRL.) [ung. s p á r g a].

○ **ŞPARGĂ**² ☛ SPARGĂ.

○ **ŞPARLI** (-iesc) *vb. intr.* A o tuli, a o lua la fugă, a o şterge: văzînd eu o vreme ca asta, am sparlit-o la baltă, cu gînd rău asupra mamei (CRG.).

***ŞPAŢIR...** ☛ SPAŢIR...

○ **ŞPENŢĂL** ☛ SPENŢ.

○ **ŞPERLĂ** ☛ SPERLĂ.

***ŞPIS** (*pl.*-isuri) *sn.* Pată neagră (▭) ce iese uneori între cuvinte, prin ridicarea albiturii dintre ele în cursul tiparului [germ. S p i e s s].

***ŞPIŢ** (*pl.*-iţuri) *sn.* Linie simplă sau înflorată, ornament, etc. ce se pune la sfîrşitul unui articol sau capitol [germ. S p i t z e].

***ŞPRIŢ** (*pl.*-iţuri) *sn.* Pahar de vin amestecat cu sifon [germ. S p r i t z e r].

***ŞRAPNELE** *sf. pl.* Obuze încărcate cu gloanţe: Fierbea văzduhul ca un iad, De boambe, de ~ (ALECS.); ~le sburau piuind, ţiuind, ca nişte păsări nevăzute (S.-ALD.) [fr. s h r a p n e l l < engl.].

‡ **ŞTAB** (*pl.*-aburi) *sn.* Stat-major: Cerbii cu coarne lungi, urşii cu coade scurte, Alcătuia un ~ vrednic a fi privit (ALX.) [rus. < germ.].

† **ŞTAER** *sbst.* Un dans de salon, originar din Stiria, la modă în secolul trecut: să-mi găseşti vr'un Neamţ jucăuş bun, mai ales pentru ~ şi minavet (STAM.) [germ. S t e i e r (m a r k), ung. s t á j e r].

ŞTAFETĂ ☛ STAFETĂ.

† **ŞTAFETAR** *sm.* = STAFETĂ ①: vulturul se va duce ca ~, să afle ce este pe la fraţii tăi (ISP.).

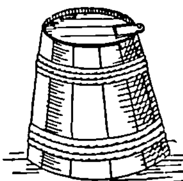
ŞTAIF (*pl.*-furi) *sn.* Întăritura ce se pune pe dinăuntrul călcîiului (la încălţăminte): (ţăranii) se tem de ~, care se moaie, fiind de coajă de tei, cînd e omăt (ŞEZ.) [germ. S t e i f (l e d e r)].

○ **ŞTALOG** (*pl.*-oage) *sn. Băn.* Grajd: taurul, trecînd... prin o uşă scundă a unui ~, cu coarnele sale... au rupt pragul cel dedesubt (TICH.) [srb. š t a l o g < germ. S t a l l].

○ **ŞTEAJĂR** = STEAJER.

○ **ŞTEAMP** (*pl.*-puri) *sn. Trans. Băn.* ① Pilug, maiu, pociumb (FR.-COR.)(VIC.) ¶ ② Presă pentru bătut monete (LIUB.) ¶ ③ Piua în care se macină piatra (FR.-COR.) [germ. S t a m p f e].

○ **ŞTEAND** (*pl.*-duri *sn.* Putinică cu capac, în care se pune unt, smîntînă, brînză frămîntată, etc. (▣4777): un ~, cu smîntînă de janţ în el şi puţin zarzavat într'un colţ (LUNG.) [germ. S t ä n d e r].

Fig. 4777. Şteand.

ŞTEAP *sm.* Ghimpe, ţepuşă, mărăcine în care se poate înţepa cineva: Ţugulea... se căzni pînă ce-i scoase ~ul (ISP.); joacă şi bietul popă cu barba prin noroaie şi prin ştepi, de-i plîngeai de milă (R.-COD.) [srb. š t a p < germ. S t a b].

○ **ŞTEARŢ,** ŞTERŢ (*pl.*-ţuri) *sn.* ① *Trans. Băn. Mold.* Opaiţ: seara, după ce a aprins baba şterţul, se pun ei la poveşti (MERA) ¶ ② Fitil (RV.-CRG.) ¶ ③ *Trans.* Lampă de miner (FR.-COR.) ¶ ④ Băţ crăpat cu care se amestecă în căldare zărul pus la fiert, pentru a-i scoate urda (BRL.) (VIC.) (PSC.).

○ **ŞTEAZĂ** *sf. Trans.* (FR.-COR.) (VIC.) Piuă.

○ **ŞTEMPAR** *sm. Trans.* Cel ce macină (în ş t e a m p) piatra scoasă din mină (FR.-COR.).

○ **ŞTEOLNĂ** ☛ ŞTIOALNĂ.

‡ **ŞTERC** (*pl.*-curi *sn.* Gunoiu; aşchiuţă: (Ion-Vodă) vedea ~ul în ochiul Turcilor, iară bîrna în ochii săi nu vedea (N.-COST.) [lat. s t ĕ r c u s].

ŞTEREGOAIE ☛ STEREGOAIE.

ŞTERGAR (*pl.*-are) *sn.* ① Peşchir, prosop: Pe cărarea înflorită care duce la fîntînă, În ~ şi în cătrinţă merge-o sprintenă Română (ALECS.); Ştergar vărgat Peste dealuri (*sau* peste nori) aruncat (GOR.), *ghicitoare despre* „curcubeu" ¶ ② Basma de pînză cu care se leagă femeile măritate la cap, maramă (☛▣3055): femeile îşi înfăşură capul cu un ~ (NEGR.) [ş t e r g e].

ŞTERGĂREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* ŞTERGAR: Ştergărel vărgat Pe culme-aruncat (GOR.), *ghicitoare despre* „curcubeu".

ŞTERGĂTOR 1. *adj. verb.* ŞTERGE. Care şterge. 2. *sm.* Cel ce şterge: (fusese) ~ de pete într'o ulicioară tristă din Iaşi (CAR.). 3. ŞTERGĂTOARE *sf.* ① *Maram.* (BRL.) ŞTERGAR ② ¶ ② Cîrpă de şters: ~ de praf.

ŞTERGE (şterg; *pf.* ştersei; *part.* şters) 1. *vb. tr.* ① A scoate sudoarea, apa, praful, etc., trecînd pe deasupra cu un ştergar, cu o batistă, cu o cîrpă, cu buretele, etc.: a-şi ~ mînile, obrazul, fruntea, nasul, ochii, lacrimile; o muiare den cetate... începu a uda picioarele lui cu lacrăme şi cu părul capului ei ştergea (COR.); ~ vasele; ~ tabla cu cîrpa, cu buretele; ~ praful de pe masă; ~ cărţile de praf; vino de mă lipeşte şi mă şterge de cenuşă, şi cînd te-i întoarce, îţi voiu da azimă caldă (ISP.) ¶ ② A scoate, a face să dispară coloarea, scrisul, etc., a nu lăsa nici o urmă, a rade: a-şi ~ roşul de pe buze; ~ varul de pe pereţi; ~ o pată de cerneală cu guma; Ⓕ: ~ pata infamiei; du-te şi spune sătenilor dumitale... că pe unde te-a scuipat boierul, te-a sărutat Domnitorul ţării şi ţi-a şters ruşinea (CRG.) ¶ ③ A trece cu condeiul peste ceva scris sau tipărit: ~ un cuvînt, o frază; ~ un nume de pe listă ¶ ④ A curăţa prin frecare: ~ talcimurile, argintăria ¶ ⑤ A face să dispară, a nimici, a prăpădi: acest schit a vroit însă Dumnezeu să-l şteargă de pe faţa pămîntului (GRIG.); să nu cumva te 'mpingă păcatul să faci una ca asta... că te şterg de pe faţa pămîntului (ALECS.) ¶ ⑥ Ⓕ A face să se uite: ce acela iaste milos şi şterge păcatele lor (DOS.); vorbele lui n'au putut şterge impresiunea urîtă ce mi-a făcut ¶ ⑦ A trage: se vîră... în odaie la Ivan şi-i şterge o palmă prin somn (CRG.) ¶ ⑧ F A şterpeli, a fura: aşteptă... fără să închiză ochii, trudindu-se cu gîndul cum să şteargă slăninele spînzurate în

podul casei (DLVR.); Nu știu cui pierise-o pușcă Și ziceau c'am șters-o eu (SPER.) ¶ ⑥ F A o ~, a o tuli, a o lua pe-aici încolo, a fugi: încălecă și o șterse, luîndu-și rămas bun de la babă (DLVR.); jucați-l o figură, două, pînă uită de costum. și pe urmă o ștergem (CAR.).

2. vb. refl. ① A-și usca, a-și scoate (cu ștergarul, cu batista, etc. sudoarea, apa, etc. de pe o parte a corpului: a se ~ de sudoare; a se ~ pe mîini, la ochi; a se ~ de sînge pe obraz; Ⓕ: cît te-ai șterge la ochi, într'o clipă: cît te-ai șterge la ochi, ceata sosi în fața mulțimii (DLVR.); se gîndi la lup și, cît te-ai șterge la ochi, lupul fu aci (ISP.); ☛ BOT 3, BUZĂ ① ¶ ② A se scoate de undeva, a se rade ceva scris, desenat, zugrăvit, etc.: șteargă-să den cartea celor vii și cu cei drepți să nu să scrie (BIBL.) ¶ 3 A se pierde, a nu se mai vedea, a dispare, a nu mai rămînea nici o urmă: casele fug, se șterg ca niște năluci în urma noastră (VLAH.); A lumii temelie se mișcă, se clătește, Vechile-i instituții se șterg, s'au ruginit (ALX.) [lat. e x t ĕ r g ĕ r e].

ȘTERGURĂ (pl.-uri) sf. Trans. Peșchir, prosop, ștergar: În pădure născui, În pădure crescui, Acasă de m'au adus, Ștergura casei m'au pus (GOR.), ghicitoare despre „mătură" [ș t e r g e; comp. MÎNĂȘTERGURĂ].

ȘTERPELI (-elesc) vb. tr. F ① A atinge ușor în treacăt: acest muncitor numai șterpelește pămîntul (COST.); paharul șterpeli nasul d-lui șef, învinețindu-l (D.-ZAMF.) ¶ ② A o șterge, a o tuli, a se furișa de undeva, a pleca în fugă: am șterpelit-o d'acasă numai cu beșica cea de porc (CRG.) ¶ ③ A fura: află de caii lui Sfeti-Petre și-și puse în gînd să-i șterpelească (MAR.); după ce a șterpelit palușul, a luat-o la papuc (VAS.); începu a șterpeli ba o găină, ba o rață, ba ouă de prin cuibare (SAD.).

ȘTERS 1. adj. ① p. ȘTERGE: un cuvînt ~; mai multe nume ~e de pe listă ¶ ② Fără lustru: coloare ștearsă; șepci cu cozoroacele de lac crăpate și ~e de lustru (D.-ZAMF.) ¶ ③ Ros prin frecare: monedă ștearsă; Ⓕ: rublă ștearsă ☛ RUBLĂ ① ¶ ④ Ⓕ Dispărut din minte: amintiri ~e ¶¶ Ⓒ ☛ NEȘTERS.

2. Faptul de a șterge: ~ul prafului.

ȘTERSĂTURĂ (pl.-turi) sf. Ceea ce s'a șters, s'a ras de undeva: avea un vraf de hîrtii pe masă, pline de ștersături (I.-GH.) [ș t e r s].

ȘTERȚ ☛ ȘTEARȚ.

ȘTEVIE sf. ♣ ① Plantă ierboasă din fam. umbeliferelor, cu frunze lucitoare, cu flori albe sau trandafirii; crește prin livezile și pășunile umede, prin pădurile și văile umbroase din regiunea muntoasă; numită și „ștevie-de-munte" sau „faptul-mare" (Astrantia major) (▣ 4778) ¶ ② Plantă ierboasă din fam.

Fig. 4778. Ștevie.

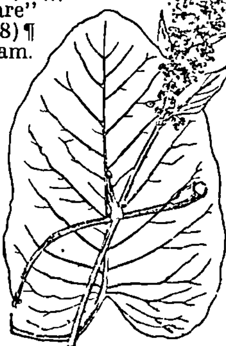

Fig. 4779. Ștevie.

poligonaceelor, cu flori verzui ce formează o paniculă la vîrful tulpinii; numită și „ștevia-stînelor" sau „urzica-raței"; crește prin pășunile de pe lîngă stînele de oi, în regiunea muntoasă (Rumex alpinus) (▪ 4779) ¶ ③ = MĂCRIȘUL-CALULUI ¶ ④ = DRAGAVEI ¶ ⑤ ȘTEVIE-BUNĂ, ȘTEVIE-DE-GRĂDINĂ, plantă ierboasă din fam. poligonaceelor, cu flori verzui; originară din Austria, e cultivată la noi ca plantă culinară; are proprietăți astringente și depurative (Rumex patientia) (▪ 4780) ¶ 6 ȘTEVIE (-DE-BALTĂ), plantă cu flori verzui sau gălbui, dispuse în verticile multiflore; crește prin locuri mlăștinoase, pe marginea lacurilor și a rîurilor (Rumex palustris) [vsl. ș t a v i j e].

ȘTI (știu; pf. știui; part. știut) 1. vb. tr. și intr. ① A avea cunoștință de ceva: de unde și cînd Valahii au început a se chema așa, nici știu, nici aflu (LET.); se apăra înaintea tatălui său că nu știe la sufletul său nimic (ISP.); cînd

Fig. 4780. Ștevie-bună.

scapi mămăliga din mînă, fără să știi, ai un neam flămînd (GOR.); Ⓟ: de-ar ști omul ce-ar păți, dinainte s'ar păzi; nu știe ce vrea, se zice despre omul nehotărît; știe multe, e foarte iscusit, e plin de finețǎ; știi cine, știi ce, se zice cînd nu voim să numim persoana sau lucrul despre care e vorba, dar pe care-l cunoaște persoana căreia ne adresăm: m'am întîlnit cu omul pe care-l știi; știi ce ți-am spus la plecare; știu eu ce știu, am eu motivele mele, se zice cînd cineva nu vrea să se explice lămurit: treaba se 'ngroașă, boieri d-voastră! ascultați-mă pe mine, că știu eu ce știu (ALECS.); se dete mai cît colo, uitîndu-se la meseni și rînjind: se vede că știa ea ce știa (ALECS.); ☛ ȘOFRAN[1] ①; nu știu, n'am văzut, se zice de acela care se ferește de a da mărturie despre cele văzute sau auzite; tu știi una, eu știu mai multe, vei fi avînd tu motivele tale sau punctul tău de vedere, dar am și eu motive mai puternice; să știu bine că..., chiar dacă s'ar întîmpla: să știu bine că mă duc la mănăstire, pîine și sare cu el nu mai mănînc (CAR.); nu mă mai duc la școală, măcar să știu bine că m'or omorî (CRG.); — vb. intr.: știa și Vasilie-Vodă de toate ce se lucrează în Iași (M.-COST.); cu toate că erau viteji, știau de frică (RET.); tatăl său nu mai voia să știe de hoț, de care ce i-a ajutat Dumnezeu să vază merele (ISP.); a-i ~ de știre, a se interesa de el, a-i păsa de el: nimeni, nimeni nu vine să mă vadă, nimeni nu-mi știe de știre (VLAH.); adevăratul sfînt Nicolai se vede că a știut de știrea mea, că numai iaca ce intră afurisitul de băiet în școală (CRG) ¶ ② A cunoaște: știu pe unul care nu se teme de tine; cine nu te știe te vinde, iar cine te știe te cumpără (ZNN.); știu eu o poiană în pădure, chiar aici p'aproape (CRG.); îmi știu datoria; oile după el merg, că știu glasul lui (COR.); Poarta... pune Domn pre care nu-l știe țara (NEC.) ¶ ③ Urmat de un predicativ: nu te știam bolnav, altfel veneam să te văd; îl știu vinovat de multe abateri de la datorie; îl știe deprins cu frigul ¶ ④ Nu știu cine, nu știu care, nu știu ce, nu știu unde, nu știu cum, etc., arată persoana, lucrul, locul, modul, etc. care nu se poate defini mai de aproape: mă duc în lume și nu voiu rămînea pentru nu știu ce (ISP.); În toat'a ei făptură E-un nu știu cum și-un nu știu ce (EMIN.); ☛ NUȘCINE, NUȘCE, NUȘCUM ¶ ⑤ Dumnezeu știe, numai unul Dumnezeu știe, se zice cînd vrea cineva să dea o idee mare despre ceva: și cîte a tras, pînă s'a văzut la casa lui, numai unul Dumnezeu știe (CRG.); în spec. cînd e vorba să se arate neputința în care se află cel ce vorbește de a-și lămuri un lucru, de a da o explicație satisfăcătoare: Dumnezeu știe ce face el cu atîția bani; numai Dumnezeu știe dacă va scăpa cu zile ¶ ⑥ A poseda o știință, o artă, o meserie: Velicico... au fost zicînd că omul care nu știe carte este un dobitoc, adecă unde nu știa carte Cantemir-Vodă (MUST.); sărmane omule, dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? (CRG.); Despot... au fost știind multe limbi: frîncește, nemțește, grecește și lătinește (GR.-UR.); Astăzi chiar și copiii știu jocurile toate (ALX.); ~ să scrie, să cînte, să joace; adesea urmat de verbul la infinitiv, cu sau fără prep. a: noi știm a învîrti sapa, coasa și secerea, dar dumneavoastră... știți a face din alb negru și din negru alb (CRG.); Mărita-m'aș, mărita, Cu suveica nu știu da, Cu badea nu știu juca, Pita n'o știu frămînta (IK.-BRS.); abs.: cel ce toate știe, dar nici una bine știe, ca cel ce nimic știe (GOL.); Ⓟ: cine știe carte are patru ochi; știe și el cît au uitat alții (PANN.) ¶ ⑦ A avea în memorie: ~ lecția, o poezie, rolul; ~ pe de rost; Și el cînta un cîntec Și-l știu de-atunci și eu (COȘB.) ¶ ⑧ A putea, a fi în stare, a se pricepe: voiu ști să mă apăr; știe să sufere în tăcere; știu să păstrez o taină; acum, cum amarul voiu ști ieși de-aci? (RET.); ar trebui să se îndemne să afle, ca să știe și ei spune celor ce i-ar întreba (ISP.) ¶ ⑨ A fi pus în cunoștință de ceva, a afla, a fi informat, a prinde de veste: să știi că fata lui se

mărită în curînd; cela ce va cumpăra lucru de furat şi dacă va şti, îl va întoarce înapoi... acesta nu va avea certare (PRV.-LP.); zicea că de ar şti haina de pre dinsul gîndul lui, o ar băga în foc (GR.-UR.) ¶ ⑩ Se întrebuinţează în diverse locuţiuni care arată îndoiala, *în spec.* cu privire la ce ar putea să se întîmple: mai ştii păcatul! poate să-ţi iasă înainte un iepure (CRG.); ştiu şi eu? cine ştie? mai ştii! ¶ ⑪ Ştii colea ☛ COLEA.

2. *vb. refl.* ① A fi ştiut: nu se ştie cine a întemeiat acea biserică ¶ ② A se cunoaşte pe sine, a şti în ce stare se află el însuşi: se ştie cu cuiul la inimă (PANN); dacă te voiu prinde cu cevaşi, nu-ţi va merge bine, pentru că eu aşa-s dedată, de cînd mă ştiu p'aici (MERA); nu se ştia la sufletul ei cu nici o prihană (ISP.); nu mă ştiu vinovat ¶ ③ A fi cunoscut cu cineva: l-au trimis la Tighinea... ca să stea la sultanul şi la mîrzaci să aşeze acest lucru, ştiindu-l că se ştie cu dînşii (NEC.) [lat. s c i r e].

ŞTIFT (*pl.*-turi) *sn.* ① Ţintă, cuişor ¶ ② Cuişor de lemn ce se bate în tălpile şi tocurile încălţămintei [germ. S t i f t].

○ **ŞTIGLIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Băn. Trans.* = STICLETE.

ŞTIINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Cunoştinţă, ştire: cel fără nici o ~ ca un orb se socoteşte, şi de are ochi (GOL.); aceasta s'a făcut cu ştiinţa mea; Doamne, nu ştiu dacă ai ~ ori ba, dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme (CRG.) ¶¶ Ⓒ NEŞTIINŢĂ: neştiinţa la om ca o noapte a minţii (GOL.) ¶ ② Totalitatea cunoştinţelor pe care le posedă oamenii despre o materie: ştiinţa astronomiei; ştiinţele matematice; Facultatea de ştiinţe ¶ ③ Cunoştinţe ce se dobîndesc prin studiu sau meditaţiune; ☛ EXACT ④, FIZIC 1 ①, NATURAL 1 ②, OCULT ③ [lat. s c i e n t i a; sensurile ② şi ③ după fr. s c i e n c e].

***ŞTIINŢIFIC** *adj.* Privitor la ştiinţe, ce ţine de ştiinţe: cercetări ~e [fr. s c i e n t i f i q u e, modificat după ş t i i n ţ ă].

***ŞTIINŢIFICEŞTE** *adv.* În mod ş t i i n ţ i f i c.

ŞTIM *sm.* ① Firele de lînă încîlcite rămase după ce s'a dărăcit şi periat: ~ul ieşit din pioscade se toarce şi se face iarăşi ţoale de purtat (LUNG.) ¶ ② Ⓕ *F* Părul capului: strînge-ţi ~ul, că-ţi dă în ochi (RV.-CRG.) [srb. š t i m].

○ **ŞTIMĂ** ☛ SCHIMĂ ③.

○ **ŞTIOALNĂ**, ŞTIOLNĂ, ŞTEOLNĂ (*pl.*-ne) *sf. Mold. Bucov. Trans.* ① = BULBOACĂ: după aceea svîrleam pietrele pe rînd în ştioalna unde mă scăldam (CRG.); femeia se duce şi dă drumul ulciorului într'o ştioalnă şi hai înainte! (VAS.); se uită tot în apă, să nu calce cumva într'o şteolnă (RET.) ¶ ② Baltă, băltoacă provenită din ploaie: copiii negustorilor de nimica toată se înfrăţesc cu porcii... în ştioalnele murdare (IRG.) ¶ ③ *Trans. Băn.* ⚒ Coridorul care conduce în interiorul minei (VIC.) [germ. S t o l l e n; rut. š t o l n j a].

○ **ŞTIOB** (*pl.*-oburi) *sn.* Vas de lemn în care se varsă lăturile: după ce a dus-o (pupăza) în casă, a băgat-o într'un ~ şi a udat-o (VAS.) [rut. š t o v b, š t u b „trunchiu scorburos"].

ŞTIOBÎLC! *interj.* Imită sgomotul produs de cufundarea bruscă a unui corp în apă, bîldîbîc! Racii toţi ştiobîlc! în baltă (SEV.).

ŞTIOBÎLCĂI (-ăesc) *vb. intr.* A (se) bălăci în apă; a (se) cufunda cu sgomot în apă [ş t i o b î l c!].

ŞTIOLNĂ ☛ ŞTIOALNĂ.

ŞTIOMP *sbst. Olten. Băn.* Ţăruş, pociumb, par bătut în pămînt [comp. germ. S t u m p f].

† **ŞTIOPI** (-opesc) *vb. tr.* = STUPI.

○ **ŞTIOPÎLC!** (*mai adesea repetat* ŞTIOPÎLC! ŞTIOPÎLC!) *interj.* Imită mersul unui şchiop: nu ştiu cum îl nimeresc în şold, şi de atunci Luca, ştiopîlc! ştiopîlc! ca cel mai scurt la un picior (MERA) [comp. ŞOVÎLC!].

○ **ŞTIPENDIU** ☛ STIPENDIU.

ŞTIR *sm.* ♣ ① Plantă cu tulpina vîrtoasă, acoperită cu peri scurţi; florile sînt verzi şi reunite într'un mare spic compus; numită şi „ştir-verde", „ştir-sălbatic" sau „ştir-porcesc" *(Amarantus retroflexus)* ¶ ② Mică plantă ierboasă, cu tulpina ramificată, întinsă pe pămînt sau ascendentă; face flori verzi, dispuse în ghemuleţe rotunde, reunite într'un spic; numită şi „ştir-bun", „ştir-mic" sau „moţul-curcanului" *(Amarantus blitum)* (▣ 4781; varietatea aceasta de ştir e comestibilă, şi la ţară se face din el borş, plăcinte mici cu brînză de vacă, etc.: de-aş fi împărat, aş trage 500 la talpe cărui ar mai îndrăzni să mai samene ~ pe faţa pămîntului

Fig. 4781. Ştir.

Fig. 4782. Ştir-roşu.

(ALECS.); ☛ APROAPE 1 ③ ¶ ③ ŞTIR-ROŞU, plantă cu tulpina păroasă şi cu frunzele roşii ca sîngele; face flori purpurii, aşezate în ghemuşoare la subţioara frunzelor superioare sau în spice lungi şi subţiri, formînd o paniculă ramificată; originară din India orientală, e cultivată ca plantă ornamentală *(Amarantus sanguineus)* (▣ 4782) [bg. srb.].

ŞTIRĂ *adj. f.* Stearpă (despre animale şi ‡ despre femei): cum observă ei că cutare juncă sau vacă e ~, îndată şi întrebuinţează fel de fel de mijloace (MAR.) [comp. alb. š t j e r r ε, gr. στεῖρος; comp. şi bg. š t i r ŭ, š t i r i c a, srb. š t i r k a].

ŞTIRB 1. *adj.* ① Căruia-i lipsesc unul sau mai mulţi dinţi: ~ de un dinte, de mai mulţi dinţi; un prichindel de băiat, ~ de doi dinţi din faţă, îşi făcu loc prin mulţime (S.-ALD.); Pentr' o ţîr' de loc de şură, Nu iau fată ştirbă 'n gură (IK.-BRS.); ştirba-baba-cloanţă ☛ CLOANŢĂ ② ¶ ② Cu tăişul tocit: ferestrău ~; cuţit, topor ~.

2. *sm.*, ŞTIRBĂ (*pl.*-be) *sf.* Om ştirb, femeie ştirbă: Toată fata Sare balta, Numai ştirba Scoate limba (IK.-BRS.) [vsl. š t r ŭ b ŭ].

ŞTIRBI (-besc) 1. *vb. tr.* ① A face ş t i r b ¶ ② A rupe într'unul sau mai multe locuri cîte o bucată dintr'un obiect tăios: ~ cuţitul, toporul ¶ ③ Ⓕ A micşora, a împuţina, a răşlui, a ciunti: Bogdan-Vodă... nu în beţii şi ospeţe petrecea... ca să nu ştirbească ţara ce-i rămăsese de la tată-său (GR.-UR.); N'avea cînd coşarul să şi-l îngrădească, Zilele de lucru să nu le ştirbească (PANN); ori-ce înclinare care ştirbeşte vitejia în lupta vieţii e o slăbiciune care te face să rămîi în urmă (BAS) ¶ ④ A strica, a desfiinţa, a abroga: Şi din bătrîni e obiceiu În cinstea sfinţilor să bei — Iar legea n'o ştirbesc părinţii (COŞB.).

2. *vb. refl.* ① A rămînea ştirb ¶ ② A se rupe una sau mai multe bucăţi dintr'un tăiş: s'a ştirbit cuţitul, toporul, ferestrăul ¶ ③ Ⓕ A se micşora, a se împuţina, a se ciunti.

○ **ŞTIRBIC** (*pl.*-ice) *sn. Trans.* (VIC.) (PĂC.) Băţ lung cu care pescarul scociorăşte peştii printre pietre, spre a-i face să iasă din ascunzători [comp. ŞTIULBIC].

ŞTIRBINĂ (*pl.*-ine) *sf.* Locul unde lipseşte o bucată de obadă, sau unde s'a rupt una sau mai multe din măselele unei roţi de moară; Ⓟ: vine roata la ~, vine şi timpul meu, va veni vremea cînd îmi vei cere ajutor, cînd vei avea nevoie de mine [vsl. š t r ŭ b i n a].

ŞTIRBIT *adj. p.* ŞTIRBI ¶¶ Ⓒ ☛ NEŞTIRBIT.

ŞTIRBITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Locul unde lipseşte un dinte, unde s'a rupt o bucată din ceva, lăsînd un gol: aceste dau întîiu printr'un fel de ~ de zid (GRIG.) ¶ ② = ŞTIRBINĂ ¶ ③ Ⓕ Micşorare, împuţinare, ciuntire, ciuntitură: nu admitea nici o ~ a drepturilor sale ¶ ④ Ⓕ Om ştirb, femeie ştirbă [ş t i r b i].

ŞTIRCĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① = MUSTUITOR ¶ ② = ŞTEART ④ ¶ ③ *Olten.* Un fel de cociorvă cu care se amestecă varul într'o varniţă (CIAUŞ.) ¶ ④ *Olten.* Prăjină legată la un capăt cu cîrpe, cu care se spală ţevile cazanului de spirt (CIAUŞ.).

ŞTIRE *sf.* ① Faptul de a ş t i ¶ ② Cunoştinţă, ştiinţă: **cu ~a, fără ~a mea; s'aveţi în ~ c'am găsit să vă căsătoresc pe amîndouă** (ODOB.); **a nu şti de ~a cuiva**, a nu mai şti nimic despre cineva, a nu mai şti ce a devenit: **puţini au rămas pe aici şi nu le mai ştim de ~ din cîţi au fost cu noi** (VLAH.); **în ~a lui Dumnezeu** (*sau* **a Domnului**), în voia lui Dumnezeu, încotro-l va îndrepta Dumnezeu: **îi dase drumul pe gîrlă, lăsîndu-l în ~a lui Dumnezeu** (ISP.); **acum porniţi în ~a Domnului, că se zăreşte de ziuă** (RET.); **i-a avut Dumnezeu de ~, i-a ştiut Dumnezeu de ~** (CIAUŞ.), a avut Dumnezeu grijă de el, a avut noroc în viaţă ¶ ③ Veste: **craiul fără cale şi fără ~ au venit asupra lui** (GR.-UR.); **nimărui a-minte n'au fost să le dea ~** (MUST.); **n'am nici o ~ despre dînsul; am primit ştiri bune, rele de la el.**

ŞTIRI (-iresc) *vb. refl. Mold.* F A i se înăspri laringele (de pe urma tusei, răcelei, etc.): **mi s'a ştirit gîtul** [ş t i r].

○ **ŞTIRICI** (-icesc) *vb. tr. Băn. Trans.* ① A cerceta, a întreba pe unul şi pe altul, a iscodi ¶ ② A comunica, a da de ştire.

ŞTIRIGOAIE ☛ STEREGOAIE.

○ **ŞTIROS** *adj.* Acricios. aspru ca ştirul [ş t i r].

ŞTIUBECIU, ŞTUBECIU *sbst.* Un fel de ceruză întrebuinţată la prepararea sulimanului [tc. i s t ü b e ğ].

ŞTIUBEIAŞ, ○ ŞTIUBEIEŞ (*pl.*-şe) *sf. dim.* ŞTIUBEIU: **Am două ştiubeieşe, Ziua-s pline, noaptea-s goale** (GOR.), *ghicitoare despre* „ciobote".

ŞTIUBEIU (*pl.*-eie) *sn.* ① *Olten. Băn. Trans.* Trunchiu găunos, aşezat peste un izvor, ca ghizdurile unui puţ, astfel ca apa să curgă printr'o deschizătură practicată în mijlocul trunchiului. (LAUG.) (LIUB.) (DENS.) (▣ 4783): **Ci-aş sbura din teiu în teiu, Şi-aş bea apă din ~** (NOV.) ¶ ② *Olten.* — BUDUROIU ② ¶ ③ *Mold. Bucov.* Butuc gros şi scobit în care se păstrează mălaiul, cenuşa şi diverse alte lucruri mărunte: **Am un ~ cu mac, Şade cu gura 'n jos şi nu se varsă** (GOR.), *ghicitoare despre* „coşul casei"; **a pus coruna 'n tindă după uşă, într'un ~ cu cenuşă** (VAS.); **peste cîţiva ani pot s'ajung dichiu la vr'un mitoc şi să string un ~ plin de galbeni** (CRG.); **el a scos din înfundături de stîncă... pe Mocanii cu căciula cît un ~** (IRG.) ¶ ④ *Mold. Bucov.* Stup primitiv dintr'un butuc găunos (*în spec.* de teiu);

Fig. 4783. Ştiubeiu.

uleiu, coşniţă: **în ziua de Sf. Alexi, să mişti toate ştiubeiele din loc** (VOR.); **cu mierea şi ceara de la două ştiubeie, săteanul îşi plăteşte toate dările sale** (ION.) [comp. rut. š t u b „buştean scorburos"; ☛ şi ŞTIOB].

ŞTIUC, ŞTUC (*pl.*-ucuri *sn. Olten.Trans.* Bucată: **împăratul a stat în loc şi a luat un ştiuc de pămînt şi l-a sucit, l-a învîrtit, şi a dat oala gata** (GR.-N.) [germ. S t ü c k].

ŞTIUCĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Peşte de apă dulce, cu corpul lung şi rotunjit, capul mare, prelung, turtit, terminat în forma ciocului de raţă; gura-i largă

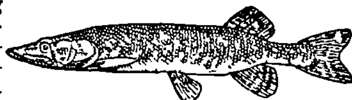

Fig. 4784. Ştiucă.

e despicată pînă subt ochi; fălcile tari, osoase, şi cerul gurii sînt garnisite cu o perie de dinţi, mari şi mici, recurbaţi înăuntru, în număr de peste 700; e de coloare negricioasă-verzuie pe spate, şi argintie-afumată pe pîntece; e unul din peştii cei mai lacomi, creşte foarte

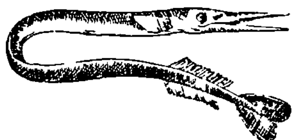

Fig. 4785. Ştiucă-de-mare.

repede şi ajunge pînă la o greutate de 15-20 de kgr. *(Esox lucius)* (▪ 4784) ¶ ② ŞTIUCĂ-DE-MARE, peşte de 50-80 cm., cu spinarea verzuie şi pîntecele alb; trăeşte în marea Neagră şi în Mediterana; numit şi „ţipar-de-mare" sau „zargan" *(Belone belone)* (▣ 4785) [bg. srb. š t u k a].

ŞTIUCULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* *dim.* ŞTIUCĂ.

○ **ŞTIULBIC**, ŞTIULBUC (*pl.*-ce, -curi) *sn. Trans.* (CONV.) = ŞTIRBIC.

○ **ŞTIULBICA** (-ic) *vb. tr. Trans.* (CONV.) A răscoli printre pietre cu ş t i u l b i c u l, spre a scoate peştele din ascunzători.

ŞTIULBINĂ (*pl.*-ne) *sf. Trans.* (CONV.) = BULBOANĂ [ş t i o a l n ă + d u l b i n ă].

○ **ŞTIULDIC!**[1] *interj. Trans.* = BÎLDÎBÎC! **cînd a văzut că întindem puştile către el să-l puşcăm, ~! în fundul ţînţinii, şi nu l-am mai văzut** (RET.).

ŞTIULDIC[2] *sn.* (RV.-CRG.) = ŞTIULBIC.

ŞTIULDICA (-ic *vb. tr.* şi *refl. Trans.* A (se) cufunda, a (se) da afund: **se ştiuldică în fundul ţînţinii** (RET.) [ş t i u l d i c!].

ŞTIULETE, ŞTULETE *sm.* Ciocălăul porumbului, pînă n'a fost curăţat de boabe, drugă: **s'au aşezat lîngă el cu copii şi cu neveste şi curăţă foile de pe ştuleţi** (LUNG.); **tot bombănea mereu, ocărînd pe un om ce-şi cocea un ştulete de porumb în spuză** (D.-ZAMF.).

ŞTIUT *adj. p.* ŞTI. Cunoscut: **e un lucru ~ de toată lumea** ¶* © NEŞTIUT.

ŞTIUTOR *adj. verb.* ŞTI şi *sm.* Care ştie: **Domnul Chr. iaste ştiutoriu gîndurilor şi inimilor omeneşti** (VARL.); **Ştiutorule de inimi, Ia aminte spre cel rău** (VLAH.); ☛ ATOTŞTIUTOR ¶* © NEŞTIUTOR.

‡ **ŞTIUTURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* Cunoaştere, cunoştinţă: **Domnul Dumnedzeu lăsă a creşte... în mijlocul raiului... pomul ştiuturiei binelui şi răului** (PAL.) ** © ‡ NEŞTIUTURĂ [ş t i u t].

ŞTOFĂ = STOFĂ.

† **ŞTRAF**, ŞTREAF (*pl.*-furi) *sn.* Amendă, gloabă: **zice că strică vitele... şi dacă le prinde, plătim ştraf** (GR.-N.); **o cucoană care plătise ştraf la Viena, pentru că-şi bătea servitoarea** (I.-GH.); **avem ştreafuri destule pentru vite ori dacă tai ceva de foc din pădure** (GR.-N.) [rus. š t r a f ŭ < germ. S t r a f e].

ŞTREANG (*pl.*-guri *sn.* ① Funie, frînghie: **roatele uneori sînt legate cu ~uri** (ISP.); **şi l-au legat pre el cu două ~uri noao** (COR.) ¶ ② Funie de spînzurat: **ţi se înfăţoşează... spînzurătoarea: un grindeiu de stejar stă prins în zid de amîndouă laturile, iar în mijloc este o verigă ruginită de care se anină ~ul** (NEGR.); **se suie 'n ~ cîntînd, parc'ar merge la bal** (GN.); **pentru o para, îşi pune ~ul de gît** (PANN); **ia spune-mi cum îl chiamă pe acel hoţ de ~?** (FIL.) ¶ ③ Şleau, funie legată de hlubă şi de care trage calul înhămat la o căruţă (☛ ▪] 2507. B, 4 : **într'o clipă murgul rupse ~ul** (DLVR.) ¶ ④ ⊕ Cravată [ung. i s t r á n g < germ. S t r a n g].

ŞTRENGAR *sm.* Băiat desfrăbălat, care bate podurile fără nici un rost, făcînd tot felul de pozne; derbedeu: **cu un gest de ~, îşi turteşte pe ceafă pălăria spartă 'n fund** (VLAH.); **avea o căutătură şi un ţumblet de ~** (GN.); **Teodoros era ceea ce Francezii numesc „un gamin", iar pe româneşte un ~** (I.-GH.) [ş t r e a n g; înţelesul actual s'a desvoltat din cel primitiv de „(om) bun de ştreang, bun de spînzurat"].

ŞTRENGĂRESC *adj.* De ş t r e n g a r: **se ţinea pe cal cu mare îndemînare, călărind pe o rînă, în mod ~** (D.-ZAMF.); **privirea, gesturile, toată fiinţa ei avea un aer ~** (VLAH.).

ŞTRENGĂREŞTE *adv.* Ca un ş t r e n g a r: **nici nu întreabă care-i lucrul şi urcă ~ scara la coş** (LUNG.); **zorelele... se acăţau ~ pînă şi de uluciî streşinelor** (D.-ZAMF.).

ŞTRENGĂRI (-ăresc *vb. intr.* A umbla haimana ca un ş t r e n g a r; a avea purtări, apucături de ştrengar: **îşi trimeteau copiii la dascălul Chiosea, ca să nu ştrengărească pe uliţă** (I.-GH.).

ŞTRENGĂRIE *sf.* Faptă, apucătură de ş t r e n g a r: **Don Fabrizio trebuia să se lase de ştrengării** (D.-ZAMF.).

ŞTRENGĂRIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Fată cu apucături de ş t r e n g a r: **a! ştrengăriţo, de astea mi-ai fost dumneata!** (D.-ZAMF.).

ŞTRIMF, ŞTRIMP *sm. Trans.* Ciorap: **ştrimpii se împletesc cu acele din lînă ţigaie** (PĂC.) [germ. *pl.* S t r ü m p f e].

ŞTULETE ☛ ŞTIULETE.

ŞUBĂ (*pl.*-be *sf.* Ⓣ ① *Olten. Băn.* Manta ţărănească, lungă pînă la glesne, făcută din dimie albă sau colorată şi împodobită uneori cu găitane (▣ 4786): **îşi întoarce şuba după cum suflă vîntul** (ZNN.); Ⓟ:

e mai aproape cămaşa decît şuba (ZNN.), ne pasă mai mult de noi decît de alţii, interesul nostru e mai aproape decît al altora ¶ ② Manta lungă şi largă, căptuşită cu blană, ce poartă orăşenii iarna, bundă: provinţialul îmblă încotoşmănat într'o grozavă ~ de urs (NEGR.); el, cu o ~ pînă în pămînt... urcă scările (D.-ZAMF.) [srb. š u b a, ung. s u b a].

Fig. 4786. Şubă.

○ **ŞUBEICĂ** (*pl.*-ci) *sf. Trans.* Ⓣ Ş u b ă scurtă purtată de femei: Dar mîndra cu şubeica E oablă ca secerea (IK.-BRS.) [comp. şi rut. š u b e j k a].

ŞUBRED *adj.* ① Plăpînd, care nu e destul de robust, destul de rezistent, a cărui sănătate e mereu ameninţată, care se poate îmbolnăvi dintr'un moment într'altul: aş fi fost mulţumit să poată dormi prietenul meu, care era mai ~ şi mai trudit decît mine (VLAH.); l-au biruit necazurile:... boala nevestei-si şi sănătatea lui ~ă şi cîte şi mai cîte (BR.-VN.); ~a fiinţă a lui Moroi, care nu trăia... decît pentru umilinţă şi decepţie (DLVR.); Ⓕ: ţara, de abia înjghebată, e ~ă încă în alcătuirile ei din lăuntru (VLAH.) ¶ ② Lipsit de soliditate, fragil, care stă să cadă: viforul... se da tumba din deal în deal, gata să turtească colibele ~e (OEM.); să treacă, îi era frică c'o fi salcia ~ă şi s'o rupe cu ea (R.-COD.).

ŞUBREZENIE *sf.* Starea a tot ce e şubred, fragilitate: îi răsărea în minte şubrezenia, smerenia şi drăgălăşenia nevestei lui (LUNG.); cazuri întîmplate chiar atunci... dovedeau şubrezenia garanţiei inamovibilităţii (BR.-VN.).

ŞUBULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Ⓣ *dim.* ŞUBĂ.

○ **ŞUBUŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* Ⓣ ① *dim.* ŞUBĂ ¶ ② *Băn.* Suman scurt: şubuţa... e o haină din lînă albă, cu mîneci, care ajunge numai pînă la genunchi şi se poartă peste pieptar (LIUB.).

○ **ŞUC** *Băn.*, ŞUH, ŞUF *Trans. sm.* Măsură de lungime egală cu a şasea parte dintr'un stînjen: un băţ de un şuc de lung (MAR.); Inima gorunului... De nouă şufi de lungă (BIB.); — ✓ *sn.* (*pl.* şuhuri): trimite Dumnezeu la dînsul să-i facă un lanţ gros tare, şi de 94 de şuhuri să-i fie amnarele (VOR.) [germ. S c h u h].

ŞUCADĂ *adj.* F *Mold.* Mare de tot, enorm, colosal: serdăreasa are nişte ochi ~ şi o guriţă numai atîtica (ALECS.); fiindcă decoraţia ce-ţi hărăzesc este mai ~, ţi-o anin de nas (ALECS.) [tc. š o l k a d a r „atît cît asta"].

○ **ŞUCHIAT** ☛ DEŞUCHIAT.

ŞUER... = ŞUIER...

ŞUET (*pl.*-ete) *sn.* Murmur, susur, freamăt: cîtva timp nu mai auzii nimic, afară de ~ul jalnic al rîului alunecînd la vale (DLVR.); în tăcerea acestei nopţi de vară, freamătul plopilor, ~ul Jiului par glasuri omeneşti (VLAH.); prin vîrful bradului trecu un ~ domol, ca o plîngere tremurată (SAD.) [onom. + *suf.* -e t].

○ **ŞUF** ☛ ŞUC.

ŞUFLĂ (*pl.*-le) *sf. Trans.* = SCAFĂ ③ [germ. dial. S c h u f e l = S c h a u f e l].

○ **ŞUGAR** *adj. Trans.* Svelt [ung. s u g á r].

○ **ŞUGĂREL** 1. *adj. Trans. dim.* ŞUGAR.
2. *sbst.* ♣ Plantă din fam. labiatelor, cu tulpina culcată la pămînt şi ramificată; face flori albegălbui, dispuse în verticile îngrămădite la vîrful tulpinei şi al ramurilor; creşte prin locurile stîncoase din munţii calcaroşi (*Teucrium montanum*).

† **ŞUGUBĂŢ** *adj.* ① † Ucigaş, omorîtor: atîta cît eşti de amăgitoare, mincinoasă şi şugubeaţă, cum te Dumnezeu rabdă? (CANT.) ¶ ② Rău; boclucaş; primejdios: De ce sai aşa la mine, Curat parcă eşti un cîne, Tare mai eşti ~, Dai la om chiar fără băţ (SEV.); cea mai tînără, fiind mai şugubaţă decît cele două, trînteşte baba în mijlocul casei şi o frămîntă cu picioarele (CRG.); la vîrsta noastră, cataroile sînt foarte şugubeţe (ALECS.) ¶ ③ Poznaş: veveriţele şugubeţe, cu coada vîlvoiu, care sar sglobii pe crăcile copacilor, ronţăind alune (ODOB.) [vsl. d u š e g u b i c ĭ „ucigaş"].

ŞUGUBINĂ ☛ DEŞUGUBINĂ.

ŞUGUI, ŞĂGUI (-uesc) *vb. intr. Mold. Bucov. Trans.* A glumi: vrei să şugueşti, dar nu-i vreme de şagă (NEGR.); măi omule, vorbeşti înadins, ori vrei să şugueşti? (CRG.); toţi flăcăii îi săreau în cale, pentru ca să şuguească cu ea (ALECS.); treceau zilele, săptămînile şi anii, căci vremea trece, nu şugueşte (GN.); Eu cu mîndra şăguesc, Ea gîndeşte o'o iubesc (IK.-BRS.); eu n'oiu şăgui, ci de bună samă am să te taiu, de nu ţi-i ţinea cuvîntul (SB.) [vsl. š e g u j ą < š e g o v a t i].

○ **ŞUH** ☛ ŞUC.

○ **ŞUHAN** ☛ ŞOHAN.

○ **ŞUHĂRIE** *sf. Mold.* ✗ Guturaiu: cine voeşte să scape de ~, sărută pe cineva în spate, fără să ştie, şi scapă (GOR.) [comp. rut. š u h l j a „friguri"].

ŞUIA (-iez) *vb. refl.* A se subţia la trup, a deveni ş u i u: de traiu rău... te-ai ofilit, te-ai subţirat, te-ai şuiat (JIP.).

ŞUIER (*pl.*-ere) *sn.* ① Faptul de a ş u i e r a; rezultatul acestei acţiuni: ştia să imiteze ~ul şerpilor şi să-i cheme astfel la el (I.-GH.); Ei dorm adînc şi-al nopţii vînt Cu ~ viscoleşte (ALECS.) ¶ ② Fluierat, fluierătură: Numai eu nu pot dormi... De pocnitul biciului, De ~ul voinicilor, De cîntatul fetelor (NOV.); Un vălmăşag şi-un huet de uşi deschise, şuiere de trenuri şi urlete de roţi învîrtitoare (VLAH.).

ŞUIERA (-ier) *vb. intr.* şi *tr.* ① A face un sgomot ca acela pe care-l produce aerul suflat puternic cu buzele abia întredeschise, sau ca vîntul ce suflă vijelios: viscolul şuiera amarnic prin geamurile cîrpite cu hîrtie (VLAH.); mi se părea că vîntul, care acum şuiera în ferestre, pătrundea pînă în inima mea, urlînd a pustiu (BR.-VN.) ¶ ② A produce un sunet, sau un ţipăt ascuţit (*vorb. în spec.* de şarpe, de gîşte, etc.), a fîsîi: şarpele şuieră ¶ ③ A vîjîi, a ţiui (*vorb.* de săgeţi, de gloanţe, etc. : Cad săgeţile ca valuri, care şuieră, se toarnă (EMIN.); şuierau gloanţele pe la ureche (GN.) ¶ ④ A fluiera: lăsă în urmă-i pe voinicul plăieş şuierînd o doină (ALECS.); nu e bine ca o fată să şuiere, căci atunci ar plînge Maica Domnului (GOR.); se întîlniră cu cete de ostaşi ce mergeau şuierînd din frunză către Olt (ODOB.) [lat. s ī b ĭ l a r e, influenţat în fonetism de f l u i e r a].

ŞUIERAT *sbst.* ① Faptul de a ş u i e r a ¶ ② Sunetul prelung ce se scoate şuierînd; fluierat: nu se auzi decît un ~ surd şi prelungit (NEGR.).

ŞUIERĂTOR *adj. verb.* ŞUIERA. Care şuieră: răsuflarea lui egală şi şuierătoare îmi dovedea că adormise frumos (BR.-VN.).

ŞUIERĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Sunetul de durată scurtă ce scoate cineva şuierînd; fluierătură ¶ ② Sgomotul produs de vînt cînd ş u i e r ă, de gloanţele ce ţiue, etc., vîjîit: o ~ de vînt ce auzii... mă făcu să cred un moment că sînt în mijlocul unei stepe (GN.); îi vei trimite o ghiulea, căutînd ca proiectilul să-i treacă destul de aproape, încît să-i audă şuierătura (I.-GH.).

ŞUIEŢ *adj.* = ŞUIU¹: cînd te-i duce acasă, n'ai să mai găseşti nevastă, ci o dihanie în patru picioare, şuiaţă şi frumoasă (R.-COD.).

ŞUIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Mamifer rozător înrudit cu marmota (*Spermophilus citillus*) [comp. bg. s u e k ŭ].

ŞUIU¹ *adj.* Subţiratic, subţire şi înalt la trup, svelt: cerbul, în fuga sa minunată, se avîntă ca în sbor... cu trupul ~ şi elegant (ODOB.); Am o pasăre şuie, Pe harag se suie (GOR.), *ghicitoare despre* „fasole".

○ **ŞUIU**² *adj.* F *Mold.* Smintit, ţicnit: m'ai lăsat de rîsul unui ~ ca Ivan, nenorocita de mine! (CRG.); eu parcă-s şuie de cap, nu-mi mai viu în fire (VLAH.).

ŞUIU³ *adj. Băn.* ✗ Astmatic, care răsuflă greu [ung. s u l y „greutate"].

ŞULAR *sbst.* ① Aţă de însăilat ¶ ② Însăilătură.

○ **ŞULER** *adj.* F *Mold.* ♠ Cel ce înşală la jocul de cărţi [rus. š u l e r ŭ].

○ **ŞULERIE** *sf.* F *Mold.* ♠ Înşelătorie, pungăşie la jocul de cărţi: ştiu că la banc se încap multe şulerii (NEGR.); începu a lua seama pontatorilor săi şi-i văzu că umblau cu furat şi cu ~ (NEGR.) [ş u l e r].

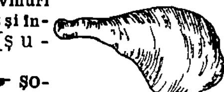
ŞULIMENDRIŢĂ, ŞULUMENDRIŢĂ, ŞULUMÎNDRIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* = SALAMANDRĂ: hameleonul aşa de cu dulce mîncarea şulimendriţii văzînd (CANT.); o şulimendriţă vine dinspre pădure (LUNG.); şulumîndriţa este un fel de şopîrlă foarte frumos împestriţată (GOR.).

‡ **ŞUMĂ** = SUMĂ.

○ **ŞUMĂN** *adj. Trans. Maram.* Ameţit de băutură, cherchelit: poate că te-am şi mai bătut, cînd eram cam ~, cînd mă cam îmbătam (RET.); mai mare este meşterul Partenie, sau, cum se laudă el cînd e ~, meşterul cel vestit (RET.) [vsl. š u m ĭ n ŭ].

ŞUMAR(IU) *sm. Băn. Olten.* ♣ Pădurar: acolo nimeri rău, căci venind cu inima în circă, o află şumariul oare păzea pădurea (CAT.) [srb. š u m a r].

ŞUMENI (-enesc *vb. refl. Trans. Maram.* A se ameţi de băutură, a se cam îmbăta, a se chercheli: Toderică... gustînd din cele vinuri scumpe, s'a şumenit şi s'a culcat şi îndată a adormit ca mort (RET.) [ş u - m ă n].

ŞUMOIAG, ŞUMUIAG ☛ ŞOMOIAG.

ŞUNCĂ (*pl.*-ci) *sf.* ✕ Coapsă sau spată de porc sărată şi uneori afumată (• 4787) [germ. dial. S c h u n k e, ung. s o n k a. s u n k a, srb. š u n k a].

Fig. 4787. Şuncă.

ŞUPURI (-uresc *vb. refl. Mold.* A se furişa, a se strecura: ies din casă, cu chip că mă duc la scăldat, mă şupuresc pe unde pot, şi cînd colo mă trezesc în cireşul femeii (CRG.).

ŞURĂ (*pl.*-ri) *sf.* ① Clădire în bătătura ţăranului, unde se adăpostesc vitele şi se păstrează diferite unelte (• 4788): Păşesc încet, aud cum suflă Puternic vitele sub ~ (VLAH.); vitele de acest soiu... cînd le răzbeşte vîntul sau ploaia, se duc singure de se adăpostesc sub ~ (I.-GH.); Am o vacă moartă 'n ~, Îi şade untul baltă 'n gură (GOR.), *ghicitoare despre* „fîntînă"; Ⓟ: o gură cît o ~, o gură foarte mare (cît o poartă de şură): face o gură cît o ~ (ALECS.); Zoiţica căscă o gură cît o ~ (D.-ZAMF.) ¶ ② Şopron: pe cînd trăgeau ei carele în ~, iacă numa că iese afară zîna palatului (MERA) [germ. dial. S c h û r].

Fig. 4788. Şură.

ŞURINCĂ, ŞURINĂ ☛ ŞIRINCĂ.

○ **ŞURLICAR** *sm. Băn.* ♞ = GAIE ①.

○ **ŞURLIGAIE** *sf. Olten.* ♞ — VÎNTUREL [ş u r - l i (ţ ă) + g a i e].

ŞURLIŢĂ = ŞORLIŢĂ.

ŞUROIU... ☛ ŞIROIU...

○ **ŞURŢ** (*pl.*-ţe) *sn.*, ŞURŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. Trans.* Ⓣ = ŞORŢ: Pentru badea, bădiţu, Bucuros mi-aş da şurţu, Şi pieptarul mi l-aş da, Numai de l-aş căpăta (IK.-BRS.); fetiţa-şi umplu şurţul de cenuşă şi tot presără pe cale pînă 'n pădure (RET.); şurţa de dinapoi e totdeauna mai strîmtă ca şurţa de dinainte (PĂC.): Dinainte lungă 'n şurţă, Dindărăt lungă 'n cretinţă (IK.-BRS.).

ŞURUB... ☛ ŞURUP...

○ **ŞURUBI** (-ubesc *vb. tr.* ① A înşurupa ¶ ② Ⓕ A suci şi a învîrti ca un ş u r u b, a înşela, a trage pe sfoară: acum tot tu o şurubeşti şi-o întorci, cum îţi vine ţie la socoteală (CRG.); ardeiul dracului de contabil bine te mai şurubeşte (GR.-N.).

ŞURUI[1] = ŞIROI: se luptă şi habar n'are că-i şuruie sîngele pe sub tunică (VLAH.).

ŞURUI[2] (-uesc) *vb. tr. Mold.* A zgîria pielea cu unghiile sau cu alt corp ascuţit (ŞEZ.) [ung. s u r o l n i].

ŞURUP (*pl.*-upuri, *Mold.* ŞURUB *pl.*-uburi, -ube *sn.* ☞ Bucată de lemn sau de fier cilindrică, cu suprafaţa săpată în spirală şi care se introduce, învîrtindu-se cu şurupelniţa, în lemn, în fier sau în altceva solid (• 4789): învîrtind nişte şurupuri... ce avea acest foişor, începu a pluti în vînt (ISP.); cîrpeam saci, dregeam şurupurile maşinelor şi oftam mereu după recoltă bună (I.-GH.); să trăiţi, domnule căpitan! zisei eu, întorcîndu-mă pe călcîie ca un şurub (GN.); Ⓕ a întoarce ~ul (*sau* ~urile), *a)* a întrebuinţa un mijloc şiret, diverse tertipuri, spre a-şi ajunge scopul: Ţiganul... se bătea cu gîndul Ce şurup să 'ntoarcă, ce neguştorie (SPER.); de cînd m'am tot frecat de pereţii judecătoriilor. doar am deprins eu să întorc şuruburi circiogăreşti (ALECS.); văzînd bietul popă că s'a pus în cîrd cu nebunii, începe s'o întoarcă la şurub (CRG.); *b)* a trage pe sfoară, a înşela: aşa-i că mi-a întors şurubul, puşchiul cel de Pepelea? (ALECS.) ¶ ② Ⓕ *F* Tertip: umblaţi cu şurubele, să ne trageţi butucul (CRG.) ¶ ③ *F* A face un ~ *sau* ~uri (în cap), a apuca şuviţe de păr din capul cuiva şi a le trage, tot răsucindu-le (PAMF.): era nevoită biata mamă să ne facă musai cîte un şurub (CRG.) [germ. dial. S c h r u b e; comp. şi rus. š č u r u p ŭ].

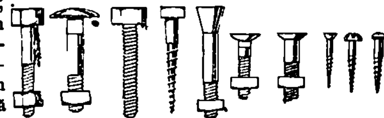

Fig. 4789. Şurupuri.

ŞURUPĂRIE, *Mold.* ŞURUBĂRIE *sf.* ① ☞ Totalitatea şurupurilor dintr'o maşină, etc. ¶ ② Ⓕ *F* Manopere: cîte şurubării şi farmece n'au făcut ca să ne răpuie zilele? (SAD.) [ş u r u p].

ŞURUPELNIŢĂ, *Mold.* ŞURUBELNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ☞ ① Unealtă cu care se înşurupează şurupurile (• 4790) ¶ ② Trăgător de dopuri la sticle astupate, rac, tirbuşon ¶ ③ Partea teascului de vin în care se învîrtesc şurupurile [ş u r u p].

ŞUŞANEA ☛ ŞIŞANEA.

ŞUŞĂNIŢĂ, ŞUŞENIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① *Mold.* Fâşie (de piele, de lor, etc.): se deschidea o prisacă prin care trecea cu larmă o şuşăniţă de pîrău spre iaz (SAD.) ¶ ② *Băn.* ✕ Fâşie lungă de slănină sau de carne [comp. bg. s u š e n i c a „pastramă"].

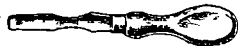

Fig. 4790. Şurupelniţă.

○ **ŞUŞCĂI** (-ăesc) *vb. intr.* şi *refl. Băn.* A suspina, a ofta din greu [comp. srb. š u š k a t i].

○ **ŞUŞLETE**, ŞUŞLEŢ *sm.* ☞ ☛ ŞIŞLETE.

○ **ŞUŞNIC** (*pl.*-ce) *sf. Mold. Trans.* (ŞEZ.) (CONV.) = LOZNIŢĂ [rut. s u š n y k, s u š n i ć a, srb. s u š n j a k].

ŞUŞORCĂ (*pl.*-ci) *sf. Mold. Trans.* (ŞEZ.) (PŞC.) ♣ = PĂNUŞĂ [ung. s u s o r k a].

ŞUŞTAR ☛ ŞIŞTAR.

○ **ŞUŞUGAIE** *sf.* ♞ = VÎNTUREL [comp. ŞURLIGAIE].

ŞUŞUI... ☛ ŞOŞOI.

ŞUT *adj.* CIUT.

ŞUTILI (-ilesc, ŞUTULI (-ulesc) *vb. tr.* A ademeni cu linguşiri, a mîglisi: de vor trage spre dînşii oameni de la casa cuiva şi-i vor şutili cu înşelăciune şi cu hitlenie (PRV.-MB.); am auzit şi prin alţi oameni că... l-a şutulit primarul d'acolo,... şi l-a dus la tribunal de i-a făcut o hîrtie (BR.-VN.).

‡ **ŞUVĂI**... ☛ ŞOVĂI...

ŞUVAR ☛ ŞOVAR.

ŞUVIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Fâşie îngustă: într'acel loc unde au ucis pre tată-său... îl taie şuviţe sau şi într'alt chip... iară nice într'un chip nu se cade să-l îngroape în pămînt (PRV.-MB.); Trotuşul... e numai o ~ îngustă de apă neagră, strecurîndu-se pe prund (IRG.); Dîmboviţa îşi mînă liniştit apa turbure, galbenă şi p'alocurea pătată cu şuviţe de sînge închegat (DLVR.); slobozi pe nas două şuviţe de fum (SAD.) ¶ ② Viţă de păr: Şuviţe blînde-i cad pe frunte (VLAH.); era un om voinic, 'nalt... din creştetul căruia o singură ~ de păr atîrna în jos (ODOB.).

ŞUVOIU ☛ ŞIVOIU.

ŞVAB[1,2]... ☛ ŞFAB[1,2]...